

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

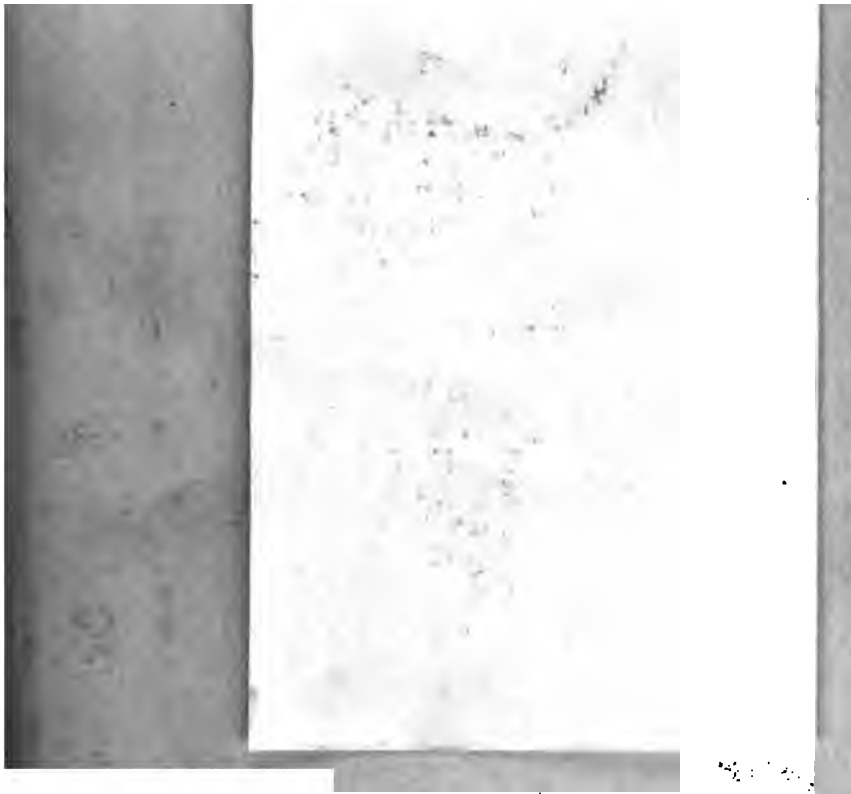
3 3433 06912599 9

2
4

George B. ...

...

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre Fils, n° 16, au Marais.
DEBURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.
TREUTTEL et WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.
F. DIDOT, imprimeur du Roi et de l'Institut, rue Jacob, n° 24.
BOSSANGE père, libraire, rue de Richelieu, n° 60.
DONDEY-DUPRÉ, impr.-lib. rue de Richelieu, n° 47 bis.
BRUNOT-LABBE, libraire, quai des Augustins, n° 33.
JUL. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.
MONGIE aîné, libraire, boulevard Italien, n° 10.
H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.
ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

M. T. CICERONIS

QUÆ EXSTANT

OMNIA OPERA

CUM

DEPERDITORUM FRAGMENTIS

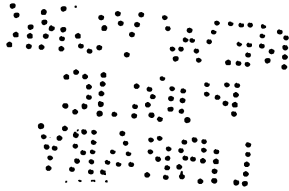
IN QUATUOR PARTES DIVISA

ITEM

INDICES QUINQUE

NOVI ET ABSOLUTISSIMI

**EXCUDEBAT AMBROSIUS DIDOT,
GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.**

M. T. CICERONIS
PARS TERTIA
SIVE
OPERA PHILOSOPHICA
AD OPTIMOS CODICES
ET EDITIONEM J. VICT. LECLERC

RECENSITA

CUM SELECTIS VETERUM AC RECENTIORUM NOTIS

CURANTE ET EMENDANTE

M. N. BOUILLET

IN SANCTÆ BARBARÆ COLLEGIO PHILOSOPHIÆ PROFESSOR

VOLUMEN SECUNDUM

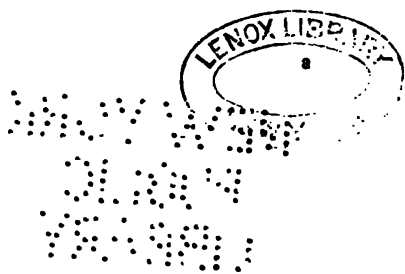

PARISIIS
COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE
POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXIX

7 ME

1811

M. T. CICERONIS
DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM
LIBRI QUINQUE

NOVI EDITORIS PRÆFATIO.

QUUM multi DD. VV. his edendis, castigandis et illustrandis de Finibus bonorum et malorum libris operam navaverint, posterioresque editores superiorum elucubrations lucro apposuerint, diversasque eorum opiniones accuratissime perpenderit, satius nobis visum est unam aliquam inter novissimas et optimas editiones seligere, quæ hujusce nostræ quasi fundamentum esset, quam prorsus novum aliquid de nostro refingere; aliter forsitan dicturi, sed non certe melius quam tot præstantissimi viri.

Itaque eam potissimum editionem adhibuimus quam Jo. Aug. Gœrenz, idem ille qui nobis tot auxilia præbuerat in edendis Academicis libris, paucis abhinc annis protulit (1); quippe quæ, omnium doctorum suffragio, aliis omnibus hactenus prolatis præstat: nam, ut ille omnia quæ in superioribus libris alicujus erant utilitatis exposuit, et æquis ponderibus examinavit, ita multa nova addidit, prava

(1) Hoc titulo: « M. T. Ciceronis de Finibus bonorum et malorum libri V. Ex scriptis recens collatis editisque libris castigatius et explicatius edidit Jo. Aug. Gœrenz. Lipsiæ, 1813, in libraria Weidmannia ». — Post editionem confectam, multa corrigenda, mutanda aut addenda ipse invenit, quæ in calce libri, sub Additamentorum et Corrigendorum titulo, apposuit; ea nos in suum quæque locum transferenda curavimus.

et corrupta correxit, obscura dilucide interpretatus est. Illius notas plerasque servavimus (nisi quod nonnulla minoris momenti, vel quæ sæpius iisdem fere vocibus repetita occurrebant, et multas disceptationes, quæ, etsi per se doctissimæ et maximi faciendæ, adventitiæ tamen et ab explicando loco cui apponebantur prorsus alienæ erant, suppressere necesse fuit); ita ut hoc volumine doctissimi illius viri fere integra prodeat editio. Præterea ejus præfationem, qua rationem quam in disponenda sua editione adhibuit, et auxilia quibus usus est, fuse exponit, exscripsimus (quam vide statim post hanc præfat.); sine qua ejus notæ intelligi vix possent.

Quum vero ex editione Davisiana (Cantabrigiæ, 1728), quæ diu, ante Gœrenzium, omnium optima habita fuit, nonnullas, tum ipsius Davisii, tum Victorii, Manutii, Camerarii, Ursini, Lambini, Gruteri, aliorumque magnorum criticorum, quæ integræ in exemplari, quod in manibus habebamus, reperiuntur (1), notas hauserimus, a Gœrenzio perperam, nostro saltem iudicio, neglectas; pauca ex ipsius

(1) In manibus fuit Davisii editio, quam Rathius dedit hoc titulo: « M. Tullii Ciceronis de Finibus bonorum et malorum libros quinque, ex recensione Joannis Davisii cum ejusdem animadversionibus, et notis integris Pet. Victorii, P. Manutii, Joach. Camerarii, D. Lambini, ac Fulvii Ursini, edidit Rudolphus Godoholdus Rath, doctor philosophiæ et conrector gymnasii Halensis. Accedunt Gruteri notæ ex sex Palatinis codd. et editoris emendationes ad libros priores duos. Halis Saxonum, apud Carolum Augustum Kummelium, 1804 ».

Davisii præfatione excerpemus, quibus libros quos præcipue sequutus est, et quos non nisi per brevissima compendia designat, ipse sic describit :

« Ut hi libri Ciceronis, quantum mea cura præstare potuit, emendatiores prodirent; præter codices, quos laudarunt alii, præterque conjecturas ex ingenio natas, adjutoribus octo MSS usi sumus, Eliensibus duobus, Balliolensi, Meadiano (1), Parisinis tribus, eoque quem servat Collegii Corporis Christi (2), quod est Cantabrigiæ, Bibliotheca. Quin et editiones nonnullas consulimus, Venetam scilicet 1471, Ascensianam 1511, præsertim autem Victorianam Rob. Stephani 1538: nam ceteras magis proletarias haud memoro; quales sunt quas curarunt P. Manutius, D. Lambinus, J. M. Brutus, Aldus nepos, et Janus Gruterus. Illam vero quæ Lutetiæ cum Commentario Gulielmi Morelii prodiit ann. D. 1545 (3), nullus vidi, licet ei comparandæ diligenter studuerim (4). At M. A. Mureti notas, quæ divulgatæ sunt Ingolstadii 1602, non

(1) Suum Tullii de Finibus MS mecum communicavit Rich. Meadius; Parisinorum vero collationem suppeditavit Joan. Walkerus. Horum præstantissimorum virorum utrique me multum debere semper profitebor. DAV.

(2) Hic liber in notis initiali litera ter repetita designatur sic: CCC. ED.

(3) Annum 1546 hujus editionis natalem fecit Cl. Fabricius *Bibl. Latin.* I, 8. Ego tamen Æg. Menagium sequor, qui de Gulielmo Morelio non pauca dixit *Anti-Baiuleti Part. I, § LXVIII.* pag. 226 seqq. eumque, si lubet, vide. DAV.

(4) Nos vero optimas Morelii notas, ab Oliveto in suo *Commentariorum delectu* exscriptas, servavimus. ED.

multum quæsivi, quum, nisi pessima quæque decerpserit Cl. Verburgius, nihil tanto nomine dignum representarent ».

Ante oculos habuimus quoque Oliveti commentariorum delectum, et Ernestii (Lipsiæ, 1776) editionem (1), et eam specialem quam (Turici, 1798) curavit Bremius (2); et Animadversiones in duos

(1) Audienda sunt quæ de Ernestii et quorundam aliorum post Davisium editorum critico labore censeat V. D. R. God. Rathi: « Ernestii, Pearcii et quorundam aliorum ex recentioribus, magna illa quidem nomina sunt ac grandia; sed eorum opera his in libris posita adeo parva est atque exigua, ut, si forte suspicetur quispiam, me eorum laudibus obtrectare velle, eum etiam atque etiam rogem, ut unum modo locum paullo majori difficultate laborantem ostendat, quem isti viri, qui summi viri appellabantur, et, si diis placet, criticorum principes, suo acumine expederint ».

(2) Hoc titulo: « De Finibus bon. et mal. libri quinque, ex recensione et cum notis Jo. Henr. Bremii; Turici, apud H. Gessnerum, 1798. » — Tres tantummodo priores libri prelo mandati sunt; sed scriptas in sequentes libros notas in manibus habuit Gœrenz. Vide infra, Gœr. præfat. p. 4, lin. 6. — Legenda sunt quæ Bremius in præfatione de suo hos libros edendi consilio, et de superioribus editoribus scripsit: « Omnia Ciceronis scripta, philosophica præsertim, diligenter evolvens, præcipuo quodam unius amore, ut accidere solet, captus sum, librorum de Finibus bonorum et malorum, tum propter rem in iis tractatam, tum propter scribendi genus aliquanto accuratius. Ernestii tantum editione utens permultos statim locos animadverti vel corruptos, vel male habitos, vel hac illave de causa difficiles. Quorum quum magnam partem vel in integrum restituere, vel rectius explicare, vel tandem vindicare mihi posse viderer, institui, cuncta, quæ aderant, subsidia, excutere, nova conquirere, diligenti inprimis Ciceronis lectione judi-

priores libros, quas God. Rathius supra laudatæ editionis in calce addidit, tamquam amplioris laboris jamdiu propositi et inchoati specimina; sed fere sine

cium acuere. Primum igitur erat videndum, quid interpretes atque editores hucusque præstiterint; idque experiebar, quod neminem non Ernestiana tantum editione utentem experturum esse certo confido, multa, quæ primus ego animadvertisse videbar, jam dudum esse occupata, vel ab antiquioribus, Manutio, Victorio, Lambino, vel ab illo, qui proxime hanc ætatem antecessit, Davio: in quibus ita Lambinus eminet, ut emendationes difficillimi cujusque loci non ab ingenio, quamvis magno profectas, sed ab ipso Cicerone traditas opineris. Neque tamen ita mihi cuncta e manibus erepta inveni, ut consilium abjiciendum putarem; immo per ipsas virorum doctorum annotationes aut ad vera, aut ad verisimilia saltem deductus sum, attentione in ejusmodi res conversa, quas ante vel præterieram, vel leviter nonnisi perstrinxeram. Inprimis vero ex intima Ciceronis scribendi ratione multa haurienda erant, quam, si Lambinum exceperis, reliquorum interpretum vix unus aliquantulum novit. Davium quidem magnam librorum philosophicorum partem non sine doctrina illustrantem mireris sæpe omnem Ciceronianæ latinitatis sensum ita exuisse, ut vix ullam cum attentione paginam legisse eum credas. Aliquot annis ante eum item Anglus hos libros ediderat Thomas Bentleius; at quam dissimilis illius Richardi! qui quocumque in scriptore versaretur, nil nisi perfecta protulit, scribendi tædio potius quam emendationibus ex feracissimo ingenio proferendis defatigatus. Sed Thomas nil nisi avunculi audaciam sequutus et a felicitate et ab acumine dissimillimus erat. Quod si singulas ejus conjecturas excutere voluissem, ista facile res in voluminis haud parvi molem excrevisset. Tetigi ergo eas nonnisi, quæ vel veritatis quadam specie sese commendarent, vel a vero quam proxime abessent, vel utilem disputandi materiam præberent, vel denique virorum doctorum quamvis immeritam approbationem conse-

ullo fructu illa contulimus : namque quidquid in eis alicujus esset pretii Davis. et Goer. lucro jam apposuerant. Majori vero cura conferendæ erant editiones quæ post Goerenzium in lucem prodierunt; quippe in quibus hujus et ceterorum sententiæ novo examini subjici, errores deprehendi, nimia audacia reprimi, omissiones suppleri poterant; hujus generis duas tantum novimus, Schützii nempe et nostratis *Leclerc* horum librorum editiones, quæ in eorum generali editione (Schützii tom. XIII; *Leclerc*, tom. XXVII, ed. in-18) continentur. Sed in iis parum esse novi fatendum est, quum plerumque superiorum editorum sententias exponere, confirmare, aut damnare, nulla fere suæ opinionis allata causa, satis habeant.

Nonnullas criticas observationes excerptimus ex iis perpaucis quas G. Henr. Moser in libros de Finibus recens scripsit (1), in quibus, quamvis et Gœ-

quitæ essent. Etenim concedendum est editori vel absolutam alicujus libri editionem molienti, ut delectum instituat eorum, quæ ab editoribus adhuc prolata sunt, manifesto falsa silentio premens, nota hodie et ab ipsis tironibus perspecta breviter attingens : longus autem sit in iis, quæ hodierna ætas quamvis falsissima ut vera amplectitur; partim grammatica subtilitate, partim exemplorum copia meliora edocens».

(1) In peculiari dissertatione hoc titulo : « Symbolæ criticæ ad aliquot Ciceronis de Finibus bonorum et malorum loca; quibus examina publica in gymnasio regio Ulmano a. d. XIX sept. et qui sequentur diebus proximis rite instituenda, indicit Georgius Henricus Moser, phil. doct. et gymnas. reg. professor. Ulnæ, ex officina Jo. Danielis Wagneri, 1825 ».

renzii et Schützii merita libens agnoscat (1), nonnulla tamen in illorum editionibus mutanda exponit.

Denique quum superiores editores criticæ operæ multo magis quam exegeticæ incubuissent, multaque obscura aut intellectu difficilia sine explicatione reliquissent, nos, quantum saltem erat in nobis, lacunam hanc implevimus. In quo opere gallica versione, quam *Regnier Desmarais* condidit, J. V. *Leclerc* revisit et correxit, multum adjuti sumus, ipsaque illius verba sæpe exscripsimus, quum aliter longa paraphrasi ad quædam explicanda opus fuisset. Quamvis nonnullos in ea versione deprehenderimus errores qui graviores videbantur quam qui non exponerentur et refellerentur, plerumque tamen perspicuitatem et fidelitatem quæ requiri poterat præstat; neque illi

(1) Sic enim loquitur: « Quin tu... post Gœrenzii, quo non facile alius Ciceronianæ elegantiae diligentior exortus est indagator et quasi venator, tu post ejus operam libris de Finibus navatam, post Schützii denique, in Cicerone tanta cum laude versati, omnium Ciceronis operum recognitionem, Iliada, quod aiunt, post Homerum canere meditaris: an emendandi libidine abreptus, quod illi vel bene correxerunt, vel certo judicio intactum reliquerunt, in pejus immutabis? Quibus ego illud repono, nullius hominis auctoritatem apud virum veritatis studiosum tantam esse debere, ut cum illo errare malit, quam ipse, quid verum sit, investigare. Ceterum ego in hac scriptione non id mihi sumo, ut magnum aliquid, et quo ægre carere possit eruditorum respublica, mihi protulisse videar: sed illud mihi propositum est, ut aliquot ejus scriptoris, quem in deliciis habeo, loca sive parva facilique mutatione ceteris similia reddam, sive accuratius, quam adhuc factum est, explicem, sive minus recte esse tentata demonstrem ».

xvj NOVI EDITORIS PRÆFATIO.

pauci lapsus quidquam e laude quæ doctissimo viro J. V. *Leclerc*, ob tantam et tam feliciter intra paucos annos absolutam operam, debetur, detrudere possunt.

Vix necesse putamus explicare quid significant compendia quibus usi sumus in notis, ea imprimis quibus citati aut memorati editores designantur; per se enim satis patet literas G. Gœr. Brem. Grut. Lamb. Davis. J. V. L. etc. pro Gœrenzio, Bremio, Grutero, Lambino, Davisio, J. V. *Leclerc* usurpari.

N. BOUILLET.

JO. AUG. GOERENZII

PRÆFATIO.

PRODEUNT hoc volumine libri Ciceronis de Finibus, in quibus nobis magnis cum difficultatibus conflictandum fuit. Etenim rerum, quas tractant, subtilitas, atque inde enata obscuritas, textusque creberrima, sed plerumque reconditior corruptio, in luce pariter atque medela suo cuique loco admovenda, vehementer nos exercuerunt. Dubitari enim nequit, quum res ipsa loquatur, hos libros omnium Ciceronis philosophicorum tractatu esse difficillimos.

Nos quidem ab utraque parte, quantum in hoc male lacero, quod tantillum his rebus supererat, otio licebat, pro facultate fecimus: sed qui in his perfectiora requisierit, iste quamquam per se justa requiret, hac tamen muneris occupatione nostri, vel benivole nobis otium benignius optabit, vel ab toto hoc scribendi consilio severe nos deterrebit. Non enim sic laudi scribere nostræ licet, sed utilitati aliorum; nec plenam hanc consecrari, sed qualemcumque. Atque ita quidem hanc quoque operam, quantumvis etiam ab illo perfectæ editionis exemplo absit, in quo ubique applicando nemini minus placemus, quam nobismetipsis; tamen non sine fructu fore confidimus. Multis certe locis hi libri emendatiores nunc prodeunt, idque maxime sex codicum, quibus usi sumus, auxilio: in his vero præ ceteris binorum, Spirensis alterius, alterius Erlangensis. Illius collationem eidem Wegelio debemus, cujus in superioris voluminis præfatione (1) meminimus, ad-

(1) Vide superius volumen nostræ edit. pag. xvi, lin. 4 seqq.

scriptam exemplari Pauli Manutii editionis : hunc, num. II, 5, ipsi contulimus, ibidemque accuratius notavimus. Qui quidem licet gemelli, vel potius cum Palatino I trigemini jure dici mereantur (sunt enim omnes ex uno haud dubie exemplari descripti); tamen, si sex priora libri primi capita exceperis, in quibus in alia omnia diversim abeunt, vel expressa lectione, vel conciliatione horum inter se et cum reliquis, vel denique conjectura simpliciter ex ipsis nata, ad verum ita sæpe ducunt, ut eorum auctoritas his in libris pæne sola valeat. Sed sunt hi nostri Palatino I inde præstantiores, quod ille in IV libri capite 6 desinit, nostris pari fere præstantia ad ultimi usque finem pergentibus. Proximum quidem ab his pretium Davisiano Eliensi II statuendum : sæpius enim hic cum illis facit, interdum solus ipse veræ lectionis fulcrum est. Sed idem quoque cum tertio libro finivisse videtur, quum a quarto inde unius modo Eliensis mentio injiciatur, et, quamquam vel huic Davisius præ ceteris multum tribuit, tamen vix una et altera ex eo probabilis lectio erui possit : ut facile hujus Eliensem I agnoscas. His quatuor codicibus princeps scriptorum ad hos libros collatorum classis absolvitur : nam ceteri et olim et nunc primum adhibiti deteriori plerumque lectioni favent; quamquam in singulis hi quoque suum usum habent. Nam reliqui nostri, ut Gud. I, qui num. 17, 24, quaternis, caractere minori, seculum XV præ se ferente, in charta scriptus est, et simul libros de Divinatione complectitur; Gud. II, quem, proprio numero, ad priora quoque volumina contulimus; Basileensis, qui item ex illa Wegelii collatione nobis innotuit, et forte una cum his libris Academica quoque comprehendit; Monacensis denique Bibliothecæ regiæ codex, num. 328, quem Franciscus Xaverius Werferus, singularis spei juvenis, cujus ingenii vis suo pte jam nomine ex Actis Philologorum Monacensium inclaruit, a libro quarto inde, accuratissime nobis contulit : hi igitur omnes ita sunt deteriori classi adscribendi, ut

singuli tamen singulis in locis suam quamdam fidem mereantur; haud raro certe probatori lectioni momentum addant. Basileensis fere cum Gud. I facit: Gudianus autem II his in libris auctoritatem, quam in aliis jure obtinet, minus tuetur. Eundem in censum veniunt quinque Oxonienses 1. U. (quos sæpe operæ nostræ prave E. V. signarunt); 2. X. 3. Viennensis Alteri, cujus varietates Bremii diligentiam effugerunt: cumque his plus minus reliqui, dudum in criticos usus adhibiti. Possint tamen Oxonn. 1. et 2. tertiæ alicui classi separatim adscribi; plures enim per se quidem minime contemnendas lectiones præbent: sed ita fere seorsim abeunt, ut magis doctam aliquam correctoris manum, quam genuinam auctoris prodere videantur. Inde nolimus hos ipsos cum Bremio principi illorum classi adscribi: quippe a qua multo sæpius discedant, quam cum ea conspirant. Ceterum haud parum dolemus, earum nobis collationum usum non esse concessum, quas, si recte numeravimus, sedecim numero censor Emendationum, a Rathio repetitæ Davisianæ horum librorum editioni additarum, in Ephemeridibus literariis Ienensibus, num. 63, mense martio, 1805, pag. 498, stabiliendi judicii sui causa adhibuit. Consulto autem ab istis l. l. enotatis varietatibus abstinuimus, ne in aliena invasisse videremur, vel certe alius usibus destinata.

Hæc de scriptis libris, quorum tabulam in classes distinctorum infra addidimus. Ex impressis autem veteribus, quos usui fore putabamus, plerosque omnes contulimus: inter quos tamen longe eminent Petri Marsi editio, quippe quæ non modo sæpe se melioribus addat, sed quater vel quinquies, insignibus fere locis, sola sequenda fuerit. Neque Marsus is erat, qui suoapte ingenio, Lambini more, nimium tribueret: nam si quando, quod rarius accidit, a scriptis suis discedendum putat, religiose in commentariis lectores admonet; alias horum sectator nimis credulus.

Proximam ab hac Marsi laudem sibi vindicat Cratandria : firmat enim haud raro in textis, sæpius in margine, lectionem probatiorem, nonnumquam sua etiam ipsius auctoritate commendabilis. Reliquæ veteres fere numero magis quam pondere valent. Ex recentius editis multa debemus Davisio, plurima Bremio, qui vel ex eo sua in nos merita auxit, quod, consilio editionis absolvendæ deposito, ultro nobis suas ad duos posteriores libros adnotationes misit. Eas nos quidem, in liberos usus acceptas, quantum licuit, religiose adhibuimus, gratasque ipsas, ut nobis, sic lectoribus fore, certo confidimus.

In ceteris pauca Rosæ commentario, quædam Rathio, plura Augusto Matthiæ accepta referimus : cujus acumen, conjunctum cum accurata dictionis Tullianæ observatione, merito suspicimus. Privatim rexit etiam iudicium nostrum Hermanius, recepta pro ejus singulari benivolentia, cum Schæfero amicissimo correcturæ molestia, ter vel quater, qua eximia pollet veri dijudicandi solertia, a lapsu nos continuit. Communicavit idem vir summus Reizianas in hos libros ad Ernestianæ exemplar, quod ipse possidet, adnotationes, sua ipsius manu exscriptas : atque sic in una hac re multiplici beneficio sibi nos devinxit. Hoc ad textum refingendum apparatu et auxilio nonnumquam fortasse cautiùs justo usi videbimur : sed tum fere rationes nos quædam interiores a corrigendo revocabant, quas nisi pluribus verbis, occupato jam spatio, expedire non licebat : odiosæ sunt enim paginæ, quarum adnotationi vix singulæ textus lineæ innatant. Cetera, in quibus hic illic lapsos nos videris, ut communi hominum, ita nostræ maxime conditioni indulgenter concedes.

DUPLEX FAMILIA
CODICUM SCRIPTORUM

QUI CONTINENT LIBROS M. T. CICERONIS DE FINIBUS
BONORUM ET MALORUM.

Familia potior :

Palatinus I;
Eliensis II;
Spirensis;
Erlangensis.

Cum his faciunt sæpius Marsi et Cratandri editio.

Familia deterior :

Basileensis;
Gudianus I;
Gudianus II;
Monacensis.

Hisque accensenda est reliqua et codicum collatorum et editionum turba.

Eliensis I;
Parisiensis III;
Oxonienses α. et ξ.

Tres hi libri aperte eruditam docti viri manum produunt.

JO. AUG. GOERENZII

INTRODUCTIO

AD CICERONIS LIBROS

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM.

QUÆ aditum ad hos libros expeditiorem aperiant, ea potissimum hac triplici quæstione comprehendere licebit: quo tempore et ipsi scripti editique sint, et sermones eorum habiti fingantur: quæ sit universi operis delineatio: quos denique rerum tractatarum auctores Cicero sit in ipsis singulis libris sequutus. Ad hæc si, quantum fieri et potest et convenit, responderimus, facili via non solum errores haud pauci declinabuntur; quos quum ipsi interpretes, tum ii admiserunt, qui usibus aliis suis hos libros adhibuerunt; sed plurima quoque loca sua sponte patebunt, in quibus alias jure hæseris: atque omnino ea habebis, quæ his libris jure præmittenda erant.

I. Describendis igitur his libris integro septennio auctorem ante cogitasse, quam eos editos esse scimus, patet ex Legg. I, c. 20, 52, ubi « finem bonorum controversam rem » dicit, « et plenam dissensionis inter doctissimos, sed aliquando tamen judicandam ». Promittit idem quoque in his, quæ ibi sequuntur, eandem ipsam sententiam, quam in libris de Finibus amplectitur. Dudum autem cœpisse sibi Ciceronem colligere materiem, quam et horum, quos edidimus, librorum, et reliquorum omnino philosophicorum suorum argumento inclusurus erat, ut plane multa indicia sunt (cf. v. c. Acadd. I, 3, 11): ita hoc maximum certissimumque statuendum, quod, si cum libris de Republica et de Legibus Hortensium exceperis, cetera ejus philosophica omnia anni paucorumque mensium spatio absoluta et in publicum emissa esse constat, Tot autem varii generis scripta tantillo temporis

spatio sic elaborata putare, ut ipsam materiem eorum, multiplici accurataque lectione parandam, eodem isto tempore congestam existimes, per se sane absurdum est; si vel ignoraris, quantum Tullio otii hoc ipso tempore intempestivis hominum eum visitantium officiis, privatis clientium negotiis, eoque ipso dolore, cujus aculeos his studiis et literis evitare laborabat, perierit. Quid? ne probabile quidem videri debet, hanc ipsam tot librorum materiem indigestam hucusque ei in adversariis jacuisse, et tum demum a primis lineis esse inchoatam simul et absolutam: immo potius ex quo hic sibi ad libri alicujus argumentum satis collegisse videbatur, tum statim rebus ad ordinis legem adstrictis, orationis formam quamdam et colores induebat et aptabat. Cui rei, ut alia transmittamus, documento sunt et libri de *Legibus*, crasso tantum filo et prima auctoris manu, *ἑστὴν ἀπορία*, scripti, et *Academica*, quorum formam ter mutatam, bis diversam editam scimus. Sed hæc, aliam opportunitatem nacti, accuratius videbimus: nunc ad libros de *Finibus* redimus, quorum primum confectorum vestigium reperitur Att. XII, ep. 45, ubi *duo* se Cicero *magna συντάγματα absoluisse* scribit. Dubitari enim recte nequit, cum *Academicis* prioribus hos quoque libros innui. Quare si nuper Schützius V. Cel. ad l. l. *duobus* illis *συντάγμασι* binos *Academicorum* libros solos dici vult (nam de altera ad Varonem editione auctor tum nondum cogitarat), hoc, ne alia moneamus, vel ideo parum probandum est, quod vox *συντάγμα* de pleno tantum opere aliquo, non de singulis ejus libris, poni rite possit. Libri vero de *Finibus* eo ipso tempore, quo ista epistola scripta est, i. e. ante diem III nonas junias 708, *absoluti* esse debebant, quum eorum *secundum* auctor a. d. V kalendas quintiles Romam miserit (cf. Att. XIII, ep. 32), kalendisque sextilibus eosdem Atticus dudum non solum describendos acceperit, sed ab hoc etiam Balbus *quintum* eorum, ab hujusque librariis Cærellia quinque omnes, invito stomachanteque Cicerone, et antequam

Bruto, cui inscripti sunt, traderentur, sibi descripserint (vid. Att. XIII, ep. 21 et 22). Eaque ipsa causa fuit, quare auctor in quinto libro plura mutaret, ut hic liber denuo editus videretur, Atticumque urbane moneret, ne reliqui ante tempus in manus hominum venirent; nisi eosdem quoque mutatos, reliquamque librariorum ipsius operam perditam vellet. Cf. ibid. ep. 21 : « Scripsit Balbus ad me, se a te quintum de Finibus librum descripsisse : in quo non sane multa mutavi, sed tamen quædam. Tu autem commode feceris, si reliquos continuaveris, ne et ἀδιόρθωτα habeat Balbus, et τολὰ Brutus ». Ex qua utraque veluti editione exemplaria propagata videntur : ita nobis quidem, præter alia quæ in adnotatione ad hunc librum tetigimus, miram loci illius (c. 8, 21) interpolationem satis apte explicari posse indicavimus. Simili certe ratione priora Academica in publicum elapsa, eorumque sic alterum librum ad nostra usque tempora servatum esse, in eorum introductione vidimus. Traditi autem Bruto hi nostri libri, id est, vere justeque editi, proxime ante idus sextiles videntur : tum enim ille cum Tullio in hujus Tusculano fuit (cf. ibid. ep. 45); neque postea temporis ulla eorum ad Atticum mentio injicitur. Ita absoluti quidem libri de Finibus prius sunt, quam posteriora Academica cœpta : sed paucis diebus post, quam hæc ab Attico Varroni traderentur (cf. ibid. ep. 37), in manus Bruti venerunt. ⁴

Hæc de horum librorum scriptione editioneque expedire nobis licuit. Jam de eo quoque tempore quærendum, quo sermones quique eorum habiti finguntur. Tres autem his quinque libris sermones vere diversi comprehenduntur, quum secundo et quarto libro illi præcedentium, sententia eadem in examen vocata, modo continuentur, loci etiam, temporis, et reliquarum διαλόγου παρασκευῶν ratio eadem ipsa obtineat. Tempus autem in eo commune habent omnes, quod ante civile bellum instituti esse putandi sint : quæ enim personæ præter ipsum principes introducuntur, hi vel

ante id bellum, vel in eo ipso occiderunt. Id quidem a se consulto factum auctor ipse testatur, Att. XIII, ep. 19 : « Quæ his temporibus scripsi, Ἀριστοτέλιον morem habent : in quo sermo ita inducitur ceterorum, ut penes ipsum sit principatus. Ita confeci quinque libros περι τελῶν, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, Περιπατητικὰ M. Pisoni darem : ἀλαοτύπητον id fore putabam, quod omnes illi decesserant ». Ita quidem auctor ad invidiam inter vivos vitandam ad morte defunctos confugerat. Sed quoad illum *Aristoteleum morem*, ex quo Cicero rerum disputandarum iudicium in suam ipsius personam contulisse se dicit, locum hunc corruptum iudicat Wyttenbach. V. Cel. in Epistola docta illa ad *Heusdii Specimen crit. in Plat.* p. 51; non convenire hæc cum alio Tullii loco, Divv. I, ep. 9, 67 : « Scripsi igitur Aristoteleo more, quemadmodum quidem volui, tres libros in disputatione et dialogo de Oratore » : nec cum alio Ammonii, *διαλογικὰ δὲ, ὅσα μὴ ἐξ εἰκασίου προσώπου συνέγραψεν, ἀλλ' ὡς περὶ ὁ Πλάτων, ὑπακρινόμενος ἑτέρων πρόσωπα, κ. τ. λ.* ex his enim colligi debere, Aristotelis in dialogis morem contrario loco non in eo constitisse, ut ex sua ipse persona loquutus sit, sed ut loquentes induxerit alios. Ammonii quidem locum ex ejus contextis iudicare, quum eum in hujus *Vita Aristotelis* frustra quæsissemus, haudquaquam nobis facultas fuit : sed si de eo, quatenus excitatum legimus, iudicium valet, posse hæc conciliari nihil dubitamus. Sic enim verba ejus vertenda videntur, « dialogica autem, quotquot eorum non ex sua ipsius persona, sed, Platonis exemplo, induens aliorum personas, scribebat » : ut his duplex Aristotelis dialogorum genus indicetur, alterum, quo hic et ipsius persona *principatum* illum obtinuerit, alterum, ubi sub alienarum personarum auctoritate delituerit : idque ipsum forte dupliciter, partim iudicii summam ad unum aliquem conferens, ut Tullius in libris de Natura Deorum ad Cottam; partim eandem inter plures distribuens, ut idem in illis de Oratore. Hanc vero loci vim desiderare vox ἕσα videtur, quum, si

auctor unum modo dialogorum genus notare vellet, ejus loco haud dubie & scripsisset. Adde huc, quod rectius fortasse altero Tullii loco verba, *Aristoteleo more*, non tam ad dialogorum personas, et reliquam dialogi formam externam, quam ad rerum in iis tractatarum rationem et viam spectare dixeris: nam quæ adduntur, *in disputatione ac dialogo*, auctoris more per τὸ διὰ δυνάμειν expressa, *disputandi per dialogum rationem* significant: ne moneamus, hunc, si duo imitationis genera ponere voluisset, *pariter ac*, vel similiter, scripturum fuisse. Addita insuper vel ideo etiam verba *Aristoteleo more* putari possint, ne hac in re Platonis ab illo diversissimum morem prave imitatus videretur, quum in reliqua disserendi ratione pæne totus ad hunc se applicasset: hoc certe nomine Tullium satis inepte vel hodie vituperari a pluribus solere, nemini non constat. Altero autem, quem tractamus, loco verba *in quo* æque non universum Stagiritæ in dialogis morem, sed ex parte modo spectatum, indicare videntur: valent enim « in quo more hoc quoque inest, ut sermo, etc. » Ita quidem hæc loca nihil inter se pugnabunt; idque magis tum apparebit, si ibidem post *morem*, ex crebra apud auctorem demonstrativi ante relativum omissione, *eum* cogitaris, atque coli, quod sequitur, loco virgulam posueris. Quod vero hæc, paulo fusius exposita, interjecimus, id eatenus excusatum volumus, quoad res ipsa ab his libris haud aliena videbatur: sed ad argumentum proxime redeamus.

Primi igitur secundique libri sermo in annum 703 conferendus est, et quidem in hujus exitum. L. enim Torquatus, qui, pariter atque C. Triarius, in ipso civili bello occubuit (vid. ad I, 5, 13), ut prætor designatus proponitur, præturam brevi initurus: quam hic vere gessit 704 (cf. Pighii annales h. a. p. 435). Huic tempori convenienter, ut alia, ita summa potentia, qua tum maxime Cn. Pompeius pollebat, commemoratur (cf. II, 18, 57); neque quidquam opus est, ut eo in loco cum aliis vel anachronismus sta-

tuatur, vel horum librorum scriptio ad illud usque tempus extendatur. Tertii deinde quartique libri sermo ad annum 701 applicatus videtur. Nam hoc ipso anno a Cn. Pompeio, tertium consule, lex illa de ambitu lata est, qua cautum, ne causarum patroni ternarum horarum spatium dicendo excederent: hæc autem ut brevi ante scripta commemoratur IV, 1, 1. Eodem ipso quoque anno fato functus est L. Lucullus, ex quo filium testamento in M. Catonis tutelam tradidisset, Tulliique simul curæ commendasset; vid. adnotata ad III, 2, 8. Hujus autem Luculli filii ita ibidem injicitur mentio, ac si inter hos de ejus educatione atque studiis tum primum sermo institueretur. His igitur duobus sermonibus se quinquagenarium Cicero venditat: at tertio libri quinti sermone eundem, quasi Medæ alicujus arte recoctum, repente adolescentulum viginti octo annorum vides, Antiochi magistri præceptis auscultantem, et quum maxime in nobilitatis illis Academiæ spatiis cum æqualibus deambulantem, de gravissimisque rebus, deque ipsis magistri decretis judicantem. Quod primo quidem adspectu nemini non mirum videri debet: sed accuratius si quærat, ex necessitate quadam eum ita fecisse apparebit; atque sic demum dialogorum illa, qua hæc excusari solent, libertas recte admittetur. Erant quidem Brutus et Varro ex Antiocheis, qui disserentes introduci poterant, sed hi in vivis: ipse autem legem sibi scripserat, ne ex his nisi interlocutores, ut Quintus frater et Atticus, admitterentur. Ex mortuis restabat L. Lucullus, cui in priorum Academicorum libro posteriore partes primarias, ut Antiocheo, dederat. At libro vix edito, hoc a se factum ita ipsi displicebat, ut eam solam ob causam totum argumentum alia prorsus ratione elaborasse videri vellet. De re ipsa, veraque ejus causa, vid. Introd. ad Acad. (vol. sup. p. 15 nost. ed.). Solus inde ipsi M. Pupius Piso occurrebat, decem fere annis Tullio major, re ipsa vero præceteris idoneus. Audierat hic enim non solum studiose Antiochum, sed etiam Staseam Peripateticum diu secum ha-

huerat : ut, quam philosophiam didicerat, eam non modo non neglexisset, sed magis etiam postero tempore excolisset; cf. N. D. I, 7, 16. Præterea idem ille literis ita bene tinctus erat, ut « maxime ex omnibus, qui ante fuerant, græcis doctrinis eruditus » reperiretur : « acumine etiam quodam arte limato » polleret, eloquentiæque laude floreret; cf. Brut. 67, 236. At serius cum eo, quippe Clodii familiari, Tullius adeo discreparat, ut aperta inter eos inimicitia exerceretur; vid. Att. I, ep. 16. Redeundum igitur ad priora tempora erat, si uti ejus persona vellet. Quod quum semel esset faciendum, in ipsum illum annum sermonem cum eo instituendum rejecit, quem hi simul Athenis transegerant. Ad quod consilium fortasse hoc etiam auctorem commovit, quod sic optime L. Ciceronem, patruelem, intexere posset, quem præmatura morte 685 ereptum, ob singularem modestiam literarumque amorem eximie dilexerat; vid. ad V, 1, 1, cll. Ern. Clav. hist. h. n. Assignandus igitur quinti libri sermoni annus 674, vel certe proximi initium est, quo tempore studiorum causa auctor Athenis vixit, ibique, ut ipse testatur, « sex menses cum Antiocho, veteris Academiae nobilissimo et prudentissimo philosopho fuit, studiumque philosophiæ, numquam intermissum, a primaque adolescentia cultum, et semper auctum, hoc rursus summo auctore et doctore renovavit »; vid. Brut. 91, 315.

II. Sed satis jam de vero scriptorum editorumque de Finibus librorum, deque ficto sermonum iis comprehensorum tempore : ad universi operis delineationem, quam secundo loco quærendam posuimus, veniamus. In quo mirabundos eos videre nobis videmur, qui, quæ hucusque ab aliis ad hos libros notata sunt, præsentī animo contineant : quum nusquam de aliqua totius hujus συντάματος descriptione ne suspicio quidem injiciatur, neque facile interiore quodam ordinis filo tam diversi generis sermones cohærere posse videantur. Est quidem iis philosophorum familiis, quarum de Finibus sententiæ tractantur, harum rerum exponenda-

rum quædam pæne congrua series atque consentiens. Nam primo summum bonum quum ex natura universa, tum ex ea hominis deducitur; deinde ejus notio latius explicatur; porro secus de eo judicantium sententiæ examinantur; denique idem ipsum ad omnem virtutem vitamque ipsam accommodatur. Hæc disputandi via tribus his quidem sermonibus fere communis est: sed ista ipsa ratio non tam ad auctorem referenda, quam ad disciplinas ipsas, cum quibus eam natura pariter rei, atque usus communicat: alia igitur hoc loco afferenda est, eaque in auctoris arbitrio posita. Atque hæc quidem, quum in sententiarum ipsarum expositione ordo disputationis semel receptus sequendus esset, in harum potissimum judicatione quærenda erit; quippe in qua liberius versari liceret: idque ipsum est, quod volumus. In hac autem Tullius ita versatur, ut, quæ in unaquaque sententia reprehendendum putat, ea prius paucis comprehendat, atque tum singulatim quæque resumpta non ex communibus quibusdam iudicii regendi legibus, sed alterius disciplinæ sententia alteri opposita, utramque comparando magis, quæ sit probabilior, quærat, quam quæ ex his vera sit, dijudicet. Ita disertis verbis ille Epicuræ Stoicam ex adverso ponit (II, 14, 44), re magis, quam verbis, Stoicæ Academico-Peripateticam, ex Polemonis ratione propositam, objicit: (quamquam satis clare hæc quoque verba loquuntur, «universa illorum (Academicorum) ratione cum tota vestra confligendum puto» (cf. IV, 2, 3). Peripateticæ denique, ad Antiochi mentem explicatæ (quæ in paucis modo differebat), per ea Stoicæ occurrit, quæ in hæc probabiliora iudicabat. Ista quidem ratione auctor nusquam, quam sententiarum unice veram statuatur, urget; sed utram ex duabus inter se collatis probabilioram iudicet, singulis his sermonibus sic ostendit, ut tota ipsius sententia ex toto opere conjicienda magis atque colligenda sit, quam ut ipsam claris distinctisque verbis expediat. Atque ita sane Ciceronem ex suæ philosophiæ ratione recte et sine justa

reprehensione fecisse, et facere potuisse, nemo non concedet, qui Academiæ recentioris hoc proprium fuisse intellexerit, ultra probabile in rebus cogitationis æque atque sensuum nihil dari, quum cognosci verum percipique nequeat. Ne poterat ille quidem sententiam, quam maxime sibi probabilem putasset, ita sequi, ut ad ejus quasi normam reliquas constanter exigeret: tum enim hanc ipsam ut veram posuisset; quod contra ipsius rationem erat. Academici enim hi nihil affirmabant, sed, quasi desperata cognitione certi, id sequi ubique volebant, quodcumque tempore quocumque ipsis verisimile videretur; cf. II, 14, 43. Idque ipsum etiam contra perpetuum ejus, si Academicum agit, morem fuisset. Alia enim res agitur, si Stoicam personam induit, ut in libris de Legibus, de Officiis, aliisque; quod huc plane nihil pertinet. Huc potius referenda ratio est, qua eum in libris de Natura Deorum sub Cottæ persona delitescentem disputare videmus.

Quæ quum ita sint, non sine magna injuria accusare auctorem videntur, qui inepte eum ridiculeque egisse autumant, Epicuri de finibus rationem ex illa Stoicorum confutantem; meram esse, quam vocant, petitionem principii, neque quidquam inde effici. Sed judicant isti sane ex suæ sententiæ modulo in re, quæ ex alterius sententia æstimanda atque metienda erat: et sic, quod in Tullio reprehendunt, ipsi committunt; petunt enim principium. Auctor quippe hac comparatione non id agebat, ut ex oppositorum comparatione (nihil autem Epicuri voluptati, εὐπαιδεία, magis opponitur, quam honestum, ἀπάθεια, Stoicorum), Epicuri sententiam falsam, eam contra Stoicorum veram esse doceret; tum enim ista ratio incongrua fuisset: sed ut, utra harum sententiarum probabilior esset, quodammodo ante oculos poneretur, et quasi sua sponte appareret. Id eo magis licebat, quum ex ipsa oppositione rei sive veritas, sive vanitas per se ipsa clarius illucescat: quibus enim gradibus alterius inde probabilitas augetur et crescit, iisdem illa al-

terius ex hoc ipso conflictu decrescat et imminuatur necesse est. Id ipsum volebat Chrysippus, quum « virtutis (id est, honesti) cum voluptate certationem » institueret, « totumque discrimen summi boni in eadem comparatione positum putaret »; cf. II, 14, 44. Hunc autem Tullio in hac ipsa comparatione exemplo prævisse, ut hic ipse locus docet, ita tertia quæstione accuratius videbimus. Jacet igitur illorum, qui hoc nomine auctorem carpunt, quamvis pervagata accusatio, istaque ipsa comparatio, ut hujus τὸν consentanea, et ex ea ipsa æstimanda, jure quodam suo defenditur.

III. Sed ad tertiam pergimus quæstionem, ut, « quos rerum tractatarum auctores Cicero singulis his libris sequutus sit », videamus. Nam illud bene de omnibus ejus philosophicis tenendum est, ipsum ubique certos quosdam e Græcis duces sequi, ad quos se quam proxime accommodet: ita tamen, ut, nisi si opus fuerit, haud anxie illorum verba premat, sed sua fere in verbis ipsis libertate et elegantia utatur. Id enim unice his scriptis expetebat, ut græca philosophia suo beneficio eleganter latine loqueretur; hoc idem ipse sibi, tum in his libris, tum alias sæpe, solum tribuit: neque ipsa in philosophia plus umquam vidisse vult, nec ad eam aliquid attulisse vero jure putandus est; licet philosophiæ historiæ scriptores plura commemorent, quibus hunc eam auxisse velint. Quid? quum ne tertio quidem Officiorum libro suus sit: ut ad hunc ipsum clare docebimus. Hæc igitur accurate tenenda sunt, si, quibus ex fontibus Cicero sua quæque hauserit, rite indagare velis, quum ipse raro, quos auctores sequatur, moneat, nonnumquam etiam vel consulto, quæ vestigia legerit, occultare videatur; conf. *Introduct. ad libr. de Legg.* Sed jam propius ad rem ipsam accedamus.

In librorum igitur de Finibus primo quæ Epicuri sunt, maximam quidem partem ex hujus κριτικὸν δόγμαν libello collecta sunt; reliqua enim, quæ ex cæteris ejusdem scriptis affe-

runtur, presse ad græca verba vertuntur: ut in his Epicurum ipsum sequutus videatur. Accedit quod in eo ipsum Epicureorum morem imitatus esse dici possit, quippe qui istas *ratas sententias*, ut eas ipse interpretatur, veritatis instar suspicerent, ipsas ediscerent, earum ubique velut indubitata auctoritate uterentur. Sed ex hoc ipso incertum relinquitur, an ex Phædri Zenonisve scriptis hauserit, ad quorum auctoritatem ipse provocat (I, 5, 16); inprimis Zenonis, quem et ipse audierat (cf. *ibid.*), quique ex Philonis, Academici, iudicio, cui Tullius plurimum tribuebat, *Epicureorum coryphæus* erat; vid. N. D. I, 21, 59. Ad hos certe referenda videntur, quæ ab Epicureis post Epicurum in hujus disciplina novata dicuntur, I, 9, 31, et 20, 66. At libro secundo, quo Epicurea sententia in iudicium vocatur, dubitari nequit, Tullium esse auctorem Chrysippum sequutum. Sunt enim vere Chrysippea, quæ opponuntur, ut in adnotatis subinde monuimus. Ipse ille quoque decem libros *περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡδονῆς* ad Aristocreontem scripserat (cf. Laert. VII, 202), in quibus Epicuream de finibus rationem cum Stoica in certamen vocabat, quorumque Cicero, II, 14, 44, paullo obscurius mentionem injicit, sic tamen, ut, eum inde sua derivasse, vix ambiguum sit.

Sed minus etiam obscurum est, Stoica ea, quæ tertio libro exponuntur, ad eundem Chrysippum referenda esse, cujus *περὶ τελῶν* libri a multis laudantur, ex quorum primo locum conversum vides, III, 9, 31, ad eosdemque haud dubie ea quoque Chrysippi numeranda, quæ *ibid.* 5, 16; 14, 48, etc. a Tullio expressa contulimus. Omnia certe libri tertii ex mente ac sententia philosophi hujus, in Stoa principis, edisseri, subinde ad ipsum clareque docuimus. His vero Stoicis objicitur *quarto* libro Academica sententia, quatenus a Polemone exulta est et perpolita. Accommodarat autem Ethica Academicorum Polemo, Xenocratis, magistri antecessorisque, exemplo, ita proxime ad ea veterum Peripateticorum, ut utraque in rebus exacte conveni-

rent, paullum modo verbis differrent. Idem hic novam illam formulam proposuerat, qua *secundum naturam vivere* summum bonum dicebat, IV, 6, 14; 10, 25 et 27, etc. eamque ipsam deinde recentior Academia (nam Polemonem ultimum veteris cum Tullio numeramus), una cum ejus explicatione diligenter amplexa est, uno Antiocho Ascalonita, idque una tantum in re, excepto. Nam ne Carneades quidem quidquam serio mutavit: hic enim istam suam formulam disputandi modo causa posuit; vid. II, 11, 35. Inde hæc sententia proprie *Academico-Peripatetica* appellanda erat: sed auctor eam, ut etiam illam ex Antiochi mente expositam, simpliciter Peripateticam appellat, ratione nominis statim in oculos incurrente. Ipsa autem hæc Polemonis auctor non tam ex hujus scriptis petuisse, quam ex Philonis, qui solus ipsi in Academicis magister fuerat, vel institutione, vel libris hausisse videtur. Contra solos autem Stoicos hunc antecessorum more philosophiæ suæ tela acuisse et direxisse certum est; vid. Sext. Emp. Pyrrh. Hypot. I, 235, cll. Euseb. Præp. XIV, cap. 9. Et forte exstabant etiam quædam ejus in istorum ethica conscripta: Philonis certe libros Ciceronem ad suos usus diligenter adhibuisse, ad Acad. II vidimus. Philo autem is maxime fuisse videtur, qui Stoicam ut in reliquis, ita in ethicis sententiam elevans, tam parum ab Academica Peripateticaque discrepare diceret, ut ratio probabilis nulla esset, cur Zeno nova rebus nomina imponendo singularem disciplinam condiderit. Hoc sæpius apud Tullium agitur, maxime vero IV, 5, 11; 7, 23, cum eoque tota libri disputatio arcte jungitur. Sed ne in his, quæ a conjectura pendent, moremur, ad librum *quintum* pergamus. In quo hucusque parum intellectum esse videtur, totam hanc Peripateticam de Finibus sententiam ex Antiochi expositione fluxisse. Hinc quædam dictionis proprietates ad hunc ipsum referendæ, quas subinde in adnotatione distinximus; hinc ad eundem quoque præclarum illud pertinet, quod, Carneadis exemplo, sed enucleatius quæritur, *quot esse de fini-*

bus bonorum sententiæ possint; vid. V, 6, 7, cll. Augustin. de Civ. D. XIX, c. 1-3. Ita enim magnum momentum factum erat ad ipsos bonorum malorumque fines investigandos, ut, si hac via recentior ætas perseverasset, philosophi post renatas literas ad Kantium usque in principio morum doctrinæ constituendo minus vagi futuri fuissent. Illa quoque distinctius enodatusque disputandi ratio Antiochum prodit, hominem acute et subtiliter disserentem, qualem eundem, Acadd. II, sub Luculli persona vides. Denique ipsum summum illum Polemoneum finem, *secundum naturam vivere*, cujus explicationem Polemo nullam addiderat (vid. IV, 10, 26), verbis his additis, « vivere ex hominis persona undique perfecta, et nihil requirente », V, 10, 26, ad Antiochi usum accommodatum intelliges. Omnis igitur illa (ne per singula alia eamus) sententiæ Academico-Peripateticæ per Pisonem proposita explicatio, tota Antiochea est; uberior quidem, sed fida in reliquis atque rebus consentiens, et in sola *de vita beata* quæstione seorsini sentiens, et ab illa divergens. Dixit auctor igitur hanc quoque *Peripateticam*, a potiore item parte nomen usurpans. Quæ autem a Tullio objiciuntur, 26, 77; 29, 86, ea ad sententiam mere Antiocheam spectant: sed hæc ipsa quoque ex sola comparatione nata sunt, quum his Antiocheis Stoica opponantur. In quibus ipsum Diodoti Stoici iudicio usum dicere licebit, quem multos annos domo sua secum habuerat, quique expresse ut Antiochea contemnens memoratur Acadd. II, 36, 115.

Hæc Introductio quo plenior sit, nonnulla addimus quæ Joannes Davisius, suæ editionis initio, monet de horum librorum inscriptione.

Licet opus ipsum, quod de Finibus bonorum et malorum concinnavit Tullius, eximias laudes ab omnibus meritum sit eruditis; tamen accidit ut index volumini præpositus nonnullis haud arriserit. Cælius enim Calcagninus (1) eam sententiam tenuit, ut hosce libros de Fine bonorum et malorum multo commodius inscripturum fuisse Ciceronem pronuntiarit. Sed, quemadmodum Jacobus Grifolus (2) optimo jure reposuit, « quum plures sint Philosophorum scholæ nec eundem finem sibi proponant, quumque de omnibus Cicero scripturus esset, ut constat (3); recte *de Finibus* et non *de Fine* pulcherrimum illud opus inscripsit ».

Ast aliam litem movit J. C. Scaliger, cujus hæc sunt verba (4): « Omnis finis est in genere bonorum. Quocirca non decuit M. Tullium vocem hanc tam ad mala quam ad bona retulisse in suorum librorum inscriptione ». Verum, ut libere dicam, toto cælo errat vir acutissimus, dum neque vim, quam *Fini* tribuit Cicero, nec usum loquendi satis attendit. Nam vocabulo *Finis* τὸ οὐ τέλος non significatur: id enim certe vel est, vel videtur esse bonum, nec humanæ naturæ convenit, ut rem quamlibet tum temporis appetamus et consequi nitamur, quum plus eam detrimenti vel incommodi, quam jucunditatis aut emolumenti nobis allaturam censeamus. Τοῦ γὰρ δοκοῦντος εἶναι ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες, ut olim dixit Aristoteles (5). Noster certe, quod pas-

(1) *Disquisit. I* in libros Ciceronis de *Offic.*

(2) *Ad Calcagnini Disquisit. I*, pag. 186.

(3) Id ipse Cicero testatur, *Fin. I*, 4.

(4) *De Subtil. Exerc. CCL*, pag. 726, ed. Wechel.

(5) *Polit. I*, 1. Vide *sis* et *Ethic. Nicom. lib. I*, capp. 1, 4.

sim monet (1), *finem* pro summo, vel ultimo, vel extremo ponit, et nihil impedit quo minus, ut *est summum ex rebus expetendis*, ita sit *extremum malorum*. Immo res sic se prorsus habet; nam *perspicuum est bonorum finibus malorum fines esse contrarios* (2). Quare si voluptas cum honestate, quod Callipho voluit, sit bonorum finis, dolor cum vitiositate finis est malorum: sin ad indolentiam et honestatem cum Diodoro bonorum summa referatur, molestiæ dubio procul et vitiositati est assignanda malorum summa: idemque iudicium de reliquis hac in re philosophorum sententiis ferendum. Nec solus Tullius tali potestate verbum *finis* donavit, sed et alii plures. Senec. epist. 78: «Tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognoverimus. Ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori». Apuleius, Apol. pag. 426: «Utrum igitur putas majorem curam decoris suscipiendam... de finibus agrorum litiganti, an de finibus bonorum et malorum docenti?» Quin etiam Stoici (3) τελικῶν κακῶν meminere, eaque τοῖς ποιητικοῖς adjuncta τὴν κακοδαιμονίαν ἀποτελεῖν statuere. Scaliger itaque pater sibi plus quam par erat tribuit, quum latinos scriptores latine loqui docendos putaverit. In eodem tamen errore versatus est M. A. Muretus (4).

(1) Vide Fin. I, 4, 9; III, 7, 14.

(2) Acad. II, 42, 43.

(3) Vide Diogenem Laertium, VII, 97, et ibi Menagium.

(4) Var. Lect. XVII, 1.

M. T. CICERONIS

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM

AD BRUTUM

LIBER PRIMUS

ARGUMENTUM

LIBRI PRIMI DE FINIBUS.

In his quinque de Finibus libris (ut in Introductione pluribus vidimus) trium sententiarum principum, Epicuræ, Stoicæ et Peripateticæ enarratio et ponderatio ita continetur, ut primo ac secundo Epicuri, tertio quartoque Stoicorum, quinto denique Peripateticorum ratio proposita examinetur.

Primi autem libri exordio varias a se auctor reprehensiones amolitur eorum, qui hanc operam in philosophia latinis literis illustranda, ut principis Romani personæ parum accommodatam judicabant, ipsumque ad aliud scribendi studium avocabant. Respondet his partim rei ipsius dignitatem urgens, partim linguæ latinæ ab hac etiam parte excolendæ, et omnino ad Græcorum elegantiam evehendæ, necessitatem: fatigatque simul eorum fastidium, qui hæc græcis quidem literis exposita probabant, latinis, respuebant. Qua autem ipse olim opera forensibus in periculis civibus suis profuerit, eandem jam quidem in his erudiendis collocaturum se profitetur. Eos vero, qui alia ab ipso scripta expectabant, ad tot illa, quæ ante scripserat, ablegat, quot ante ipsum emiserit nemo. Esse etiam, quæ nunc paret, maximi ad vitam momenti, quum de fine agatur, ad quem omnia bene vivendi, recteque faciendi consilia revocari debeant, § 1—13.

A facillimis jam exorsurus Epicuri de finibus rationem primam in censum vocat, fingitque sermonem inter L. Torquatum, Epicureum, et C. Triarium, Peripateticum, cum ipso habitum, quum in Cumanum visendi ejus causa venissent. Mirabundum primo facit Torquatum, quod Epicuri rationem Tullius non probet, causamque ejus rei in sola orationis elegantia, ab hoc philosopho neglecta, quærentem. At hic, rem esse, quam non probet, non orationem; quum satis sit in philosopho, si, quæ sentit, plane dicat. Torquato autem, quæ non probet, quærente, hic per partes singulas totam illius philosophiam

percurrit, notans hic illic, quæ ex ea ipsi displiceant, § 13—17. In *Physicis* primo Epicurum totum pendere a Democrito, labique continuo, si quando eum corrigere conetur. Ita de atomis quum cetera illius vitia communicet, de harum motu recte hunc quidem vidisse, si ad lineam, ut solida corpora, deorsum ferrentur, nullam earum adhæsiõnem, atque ita nec mundum effici posse: sed pueriliter declinationem quamdam earum temerariam finxisse; in qua tamen vel sic nihil assequutus sit. Peccare eum etiam in solis magnitudine, quem fere bipedalem vocet, quum eundem Democritus recte magnum dixerit. Cetera omnia esse Democriti, et tamen hunc, a reliquis laudatum, ab hoc ingratis vituperari, § 17—22. In *logicis* deinde Epicurum plane marcere. Rejicere eum definitiones, nihil præcipere de dividendo et partiendo, nihil de concludendi ratione: in sensibus ab eo unice verum poni. Fines denique bonorum et malorum ipsi, cum Aristippo, voluptatem esse et dolorem; qua sententia nihil sit homini, ad majora a natura nato, indignius, § 22—26.

Provocatus his dictis Torquatus, et a Triario magis etiam lacessitus, alio quidem tempore reliqua in Epicuro reprehensa defensurum se promittit; nunc autem rem in omni philosophia maximam expositurus, de ultimo bonorum ex ejusdem ratione in voluptate ponendo, agere instituit, atque ita exorditur, § 26—30.

Omne, ex quo natum sit, animal, voluptatem ut summum bonum appetere, dolorem ut summum malum refugere; idque ipsa natura duce. Ejus rei probatione nihil esse opus, quum æque sentiatur atque calor ignis, mellisque dulcedo; satis esse, si moneatur: neque, præter sensuum veritatem, ex sola ratione certi quidquam peti posse. Ita Epicurum. Sed esse quosdam ex ejus familia, qui in solo sensuum judicio non acquiescant, et rationali via probare nitantur, voluptatem ipsam per se expectandam esse, parique modo dolorem fugiendum, ex velut innata animis notione id repetentes. Alios hoc ipsum accurata argumentandi ratione docendum esse statuere: non enim nimis esse causæ fidendum, § 30—32. Hos Torquatus ipse sequutus, aperte docere, ex ipsis Epicuri dictis, pollicetur, quo ex errore voluptas a secus sentientibus rejiciatur, dolorque probetur. Neminem enim per se voluptatem accusare, doloremque laudare; sed

quod ex illa prave utentibus magni dolores, ex hoc interdum magnæ voluptates oriuntur. Eos autem jure accusandos, qui cæco impetu in præsentibus voluptates ferantur, nec, qui inde dolores sint oriundi, provideant: similes hos iis esse, qui animi mollitiæ, id est, dolorum fuga, officia sua deserant. Incidere enim tempora, quibus sæpe voluptates rejiciendæ, molestiæque suscipiendæ sint, ut rejiciendis illis majores aliæ parentur, his suscipiendis duriores declinentur. Ita Torquatium, quum filium morte multaret, salutem civium prospexisse, qui intellexerit, hac suam quoque contineri. Atque ita omnino viros claros fortesque fecisse, ut, voluptatibus neglectis, alias majores consequerentur, doloresque exciperent leviores, durioribus vitandis, § 32—37. Sed ad errorem imperitorum tollendum hoc imprimis facere, ut, quæ qualisque voluptas ipsa sit, teneatur. Non enim eam solam voluptatem habendam esse, quæ sensus suaviter afficiat, sed eam maximam judicandam, quæ insit in doloris omnis absentia. Quum vero expertes doloris, vacuique omni molestia, gaudeamus, omne autem gaudium voluptas sit: recte hinc illam doloris vacuitatem appellatam esse voluptatem, eamque summam; tum enim variari modo posse voluptatem, augeri non posse, § 37—40.

Eos igitur, qui contra naturam summum bonum sola in virtute ponant, maximo, si Epicurum audiant, liberari errore posse. Virtutes enim illas omnes, quas tantopere celebrent, ex eo ipso, quod voluptatem efficiant, laudabiles esse et expetendas. *Sapientiam* enim, quæ ars sit vivendi, ut artes ceteras, inde esse expetendam, quod voluptatem conquirit et comparet, removeatque ex animis terrores, cupiditates (quarum egregia sit triplex illa Epicuri partitio), falsasque opiniones. Non recte igitur eam propter semet ipsam expeti, § 42—47. Eodem modo esse vel *temperantiam* non propter se, sed quia pacem et tranquillitatem animis conciliet, expetendam. Hanc enim, ratione duce, non solum judicare, quid faciendum, vitandumve sit; sed perstare etiam in judicato debere: quod qui neglexerit, hunc, oblata specie utilitatis, libidinibus constrictum maximis doloribus improvidum patere; doloremque tum fugere, quum major ex eo voluptas enascatur, gravioresque dolores evitari possint, § 47—49. Nec aliam esse *fortitudinis* rationem: quippe

quam non per se ipsam expetamus, sed ut sine cura et metu vivamus. Ut enim mortis metui doloribusque succumbere miserum sit, atque inde tot parentum, amicorum, patriæ proditores exstiterint : ita esse fortem excelsumque animum omni cura immunem, mortis contemptorem, ad dolores ferendos paratum; quorum maximi morte finiantur, parvi crebris requietis intervallis distinguantur. Ita quidem timiditatem improbari et rejici, quod dolorem; fortitudinem laudari et optari, quod voluptatem pariat, § 49, 50. Relinqui *justitiam*, quæ item a voluptate sejungi nequeat, quum partim suapte natura animos tranquillet, partim spem præbeat, ea semper affore, quæ natura non depravata requirat. Injustitiam contra esse, quæ animum usque pœnæ metu excruciet, praveque factorum conscientia. Vocari igitur bene sanos a vera ratione ad justitiam, æquitatem, fidem. Ita quidem nec justitiam per se ipsam expetendam esse, sed quod multas vitæ commoditates jucunditatesque conciliet, § 50—54.

Si igitur ne virtutes quidem, a reliquis philosophis tantopere celebratæ, ratione vero consentanea laudari possint, nisi ad voluptatem referantur, sique voluptas sola nos invitet alliciatque per sese, et natura sua; certum esse, extremum bonorum in voluptate poni, beateque vivere, idem esse, quod, cum voluptate vivere, § 54. In ipsis igitur finibus bonorum et malorum, in voluptate atque dolore, errorem esse nullum; sed in his peccari, quod nesciant, unde hæc efficiantur. Animi quidem voluptates et dolores, ex iisdem corporis oriri, sed animi multo majores esse, quam corporis. Corpore enim nihil nisi præsens sentiri; animo præterita et futura : inde magnum et voluptati, et dolori pondus accedere, ad vitam beatam pariter atque miseram, § 55—58.

Ita apparere, quomodo Epicurus, quem secus sentientes voluptatibus nimis deditum dicant, recte contendat, non posse jucunde vivi, nisi sapienter, honeste, juste, atque vice versa. Non beate vivere enim civitatem in seditione, in discordia domum, posse : multo minus animum a sese ipsum dissidentem ulla sinceræ voluptatis parte frui. Animi morbis, id est, cupiditatibus inanibus, ægritudine, mœrore, omnem prohiberi vitæ jucunditatem, exedique his animos. Stultum autem quemque

aliquo certe morborum istorum esse ægrum, atque ita miserum: sapientem contra semper beatum, § 58—61. Hæc tradere Epicureos melius rectiusque, quam Stoicos, qui honesti nomine inanem quamdam umbram virtutis complectantur, quum hanc ad beate vivendum se ipsa contentam statuunt. Illos virtutem solidam quamdam rem facere, addita voluptate, qua sapiens numquam careat. Hunc enim, quum præterita grate meminerit, præsentibus fruatur, futura non timeat, ab illis vitiis, quibus stultorum vita evertatur, abesse plurimum: ita suam vitam cum ea istorum comparantem, magna voluptate affici, nihil doloribus, si qui incurrant, interrupta; semper enim plus esse, quo gaudeat, quam quo angatur, § 61—65.

Dialecticam autem, de qua Stoici sibi multum tribuant, Epicurum minus curasse, quum eam neque ad melius vivendum, neque ad commodius disserendum quidquam conferre iudicavit. *Physica* vero eum accurate coluisse, quippe quæ omnium rerum naturam tradant, superstitionem mortisque metum tollant, monstrentque, quæ natura desideret. Natura autem rerum perspecta, veritatem quoque sensuum perspicere, qua demum ex Epicuri ratione probata, cognosci aliquid percipique possit. Cognitione vero sublata, omnem et vitæ degendæ, et rerum gerendarum rationem tolli, § 63—65.

Relinqui locum de *amicitia*, quam adversarii tolli statuunt, voluptate ut summum bonum defensa, quam tamen Epicurus ad beate vivendum omnium maxime necessariam et dixerit, et vita factisque probavit. Quum enim tria modo ex omni antiquitate amicorum paria memorentur, illum in unam angustamque domum magnas intimorum amicorum catervas congregasse, § 65, 66. Disputari autem tripliciter ab Epicureis de amicitia. Alios nolle voluptates amicorum per se ipsas tam expetendas, quam nostras: nostram enim, ut in virtutibus, sic in amicitia nos petere voluptatem, non alienam. Sed ipsam amicitiam intime cum voluptate esse conjunctam, et firme ab hac sustentari, ut amicorum lætitia aut tristitia, æque ac nostra gaudeamus, doleamusve, § 66—69. Alios, secus sentientium convicia reformidantes, ingressus modo amicitiae voluptate dirigi velle; sed, usu accedente, amorem ita augeri, ut amici propter se ipsos amentur: idque ipsum in rebus vel aliis, quibus adsueverimus, usu venire. Alios deni-

que , fœdus quoddam inter sapientes convenisse, dicere, ex quo amici ut nosmet ipsi diligendi sint : idque et posse fieri, et sæpe fieri, et in aperto esse, nihil tali fœdere ad jucunde vivendum esse aptius. Ita intelligi, amicitiam minime impediri, si voluptas summum bonum ponatur; sine hac vero ad amicitiam ne aditum quidem patere. Reliqua peroratione continentur, cum laude Epicuri, § 69—72.

M. T. CICERONIS
FINIBUS BONORUM ET MALORUM,
AD BRUTUM,
LIBER PRIMUS.

eram nescius, Brute, quum, quæ summis inge-
rquisitaque doctrina philosophi græco sermone
issent, ea latinis literis mandarem¹, fore, ut
ter labor in varias reprehensiones incurreret.
uibusdam, et iis quidem non admodum indo-
tum hoc displicet, philosophari. Quidam autem
tam² reprehendunt, si remissius agatur; sed

latinis literis mandarem.
u. Nam Brutus quoque in
citationem studiose incum-
erejus de virtute quum alibi,
pro in proœmio a Cicerone
Veteres grammatici citant
eadem de officio, sive περί
ς, ut eum vocat Seneca, Ep.
. Conf. Cic. Academ. lib.
: « Brutus quidem, inquit,
scellens omni genere laudis,
ophiam latinis literis perse-
hil ut iisdem de rebus græca
». ΜΥΡΤΟΣ.

id tam... sed. Voces non
major vis in negativa esset,
æ sunt, ut, « non hoc ideo,
. Tam servant bini nostri,
tam id, Gud. tanquam; re-
na cum reliquis tantum muta-

vit: ut pro lubitu scribæ solent, si
voci vim non assequuntur. Non enim
Lallemandus sequendus est, qui sic
edidit. Davis. tum ex conjectura; at-
que ita jam Pet. Marsus. Sed recte
tam probat Bremi; modo non recta
ratione, qui pro valde positum acci-
piat. Immo tam ut h. l. sic alias elli-
ptice ponitur, quam intellecta. Orat.
48, 161: « Quod si indocta consue-
tudo tam est artifex suavitatis (sc.
quam docui), quid ab ipsa tandem
arte... postulari dicamus? » Att.
XIII, ep. 25: « male mihi sit, si um-
quam quidquam tam enitar » (quam
has ad Varronem literas). Sed etiam
ad particularum juncturam, non...
tam... sed, attendendum erat.
Brut. 15, 58, « quæ nunc quidem
non tam est in plerisque, sed est ea

statuat industriæ? Nam¹³, ut Terentianus¹⁴ Chremes non inhumanus, qui novum vicinum non vult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique;

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis injucundus labor.

4 II. His igitur est difficilius satisfacere¹, qui se latina scripta² dicunt contemnere; in quibus hoc primum est in quo admirer³: cur in gravissimis rebus non

not. 6, nostræ editionis). Verbi autem subst. ad participia futurorum passiva solemnem omissionem ad libb. de Legg. et Acadd. sæpius docuimus. Adde, si v. *sapientia* auctor denuo addi voluisset, vix ante *ea* additurus fuisset. Ceterum probatiore verborum serie Gud. 1, *ea nobis solum*.

13. *Nam, ut . . . non inhumanus . . . sic isti curiosi*. Recte vindicavit hæc Breimi contra Alemannum, qui hæc mente destituta judicabat. Adde hoc modo, quod auctor, ne ipse inhumanitatis incusaretur, in appositione *curiosi pro inhumanis* dixit. Illo enim ab *illiberali* labore deterrente, istis a *liberali*, eoque *non injucundo*. Ceterum *ut . . . sic* opposita jungunt, ut alibi, cf. infra I. 21, 67; II, 31, 100, atque cogitari ad *sic, contra* debet: quæ alias additur. Tusc. V, 6, 16, « ut hi miseri, sic contra illi beati ». Parum recte igitur Breimi hoc, quod has partt. pro *quamquam . . . tamen* græce positas accipit. G.

14. *Terentianus Chremes*. In Heaut. act. I, sc. 1, v. 117. Perplacet Bentleii conjectura, *facere pro ferre* repentis. Errat enim Breimi, si *notionem nimium generalem* sic intrudi judicat: *aliquid* enim tum pro *aliud quid* accipiendum est, ut sæpissime, et paucis ante § 1, fin. *aliquos futuros suspicor*.

Sic demum *denique* accurate coit. G.

II. 1. *His igitur est difficilius satisfacere, qui*. Primus h. l. offendit Rath. maluitque hæc ante præcedentia sic accommodari, ut ante *qui* puncto maximo posito, paullo post pro *in quibus*, legeretur *in iis*. Nolle enim auctorem dicere, videbat, illis *facilius* satisfieri posse, quam latina contemnibus. Sed desierat auctor cum quadam indignatione, atque sic, ut tum solet, orationem abruptit. Vide nos ad Acadd. II, 41, 127. Jam hæc cum antecedd. ita cohærent, ac si scriptum esset: « Illis satisfacere, i. e. rationem hanc meam probare, si velint homines esse, paucis iis, quæ dixi, licet: his autem difficilius; longiorem igitur res orationem desiderat ». G.

2. *Latina scripta*. Recte: non *latine scripta*; quum *scripta* substantive ponatur, adjectivumque ideo præmissum sit, quod vis enuntiati in eo contineatur. G.

3. *In quibus hoc pr. est in quo admirer*. Alibi enim auctor fere, *in quibus . . . est, quod adm.* ut Th. Benth. sine necessitate coniecit. Sed Breimi vulg. defendens, rem non confecit, quom, « in aliqua re admirari » recte dici defenderet: duplex constructio h. l. jungitur, « in homine, et in re aliquid admirari », cujus simil

delectet eos patrius sermo, quum iidem fabellas latin-
nas, ad verbum de græcis expressas, non inviti legant.
Quis enim tam inimicus pæne nomini romano⁴ est,
qui Ennii Medeam, aut Antiopam⁵ Pacuvii spernat,
aut rejiciat? qui se iisdem Euripidis fabulis delectari
dicat [latinas literas⁶ oderit.] Synephebos⁷ ego, inquit,
potius Cæciliï, aut Andriam Terentii, quam utramque
Menandri legam? A quibus tantum dissentio⁸, ut, 5
quum Sophocles vel optime scripserit Electram, tamen
male conversam⁹ Attilii mihi legendam putem. De

exemplum ignoro. Sed amat Cicero
formam = hoc est, in quo dubitem,
læter, etc. = Sæpissime autem Cic.
admirari de iis, quorum sentiendi et
agendi ratio non conveniant. G.

4. *Inimicus pæne nomini R.* Tres
mei pæne post *nomini*. Offenderunt
scribæ in vocis positu, ignorantes
subjici eam solere, si sententiam mit-
tigat. G.

5. *Antiopam Pacuvii.* Euripidis tra-
gædiam, quam Pacuvius Ennii nepos,
in latinum verterat. Illius trag. quæ-
dam fragmenta supersunt, in Euripid.
edit. *Barnes*, Camborit. 1694.

6. *Latinas lit. oderit.* Sic J. V. L.
cum vulgatis edd. Gœrenz pro *quilegit*
quod, et illa quæ post *dicat* addun-
tur, nempe «Latinas literas oderit»
ejicit.—Quæ, deleta a nobis, inquit,
quum Davis. in Paris. 2 non reperisset,
at spuria uncis coercuit; non impro-
bante Ern. Bremi contra, Gulielmi
exemplo, modo v. *litteras* ad uncas
damnavit. Ignorant eadem Gud. 2 et
Spirens. idque merito. Sed recte vide-
bant iidem, vel tum nondum reliqua
coire: Davis. igitur *quique se*, cum
Eliensi, Ern. *quum se*, de suo, suadet.
Nos quidem ex Gud. 2, Erl. et Bas.
qui *quod si* exhibent, *quod* recepimus
idque præbent E. et Æ. simpliciter:

H. Cic. pars tertia.

nam lectt. *qui, quique*, et in his no-
stris *si*, ex eo ipso natæ videntur,
quod scribæ sic pannum istum assen-
dum putabant. Neque melius loco
consulitur, si modo *litteras* deleris,
quum, quæ tum resident, non magis
Cicerone digna evadant: quinque qui
et *illas* addidisset, et tam grave ver-
bum vitasset. *Quod* autem est, *ea ra-
tione quod*, ut sæpissime. Relinquitur
igitur nos ex scriptorum auctoritate
loco bene consuluisse. Laudantur
autem hæ Ennii et Pacuvii tragæ-
diæ, ut ex suo genere inter latinas
optimæ.

7. *Synephebos.* I. e. juvenes condi-
scipuli, Menandri comædia, a Cæcilio,
Ennii cœvo translata.—*Inquit.* Nota
objiciendi forma. *Supple, adversarius.*

8. *A quibus tantum diss.* Gœrenz a
quibus tam diss. Recte, inquit, Bremi
tam revocat, quod Davis. et Ern. in
tantum mutarant: modo quod parum
recte ad locum supra I, 1, ablegat,
in quo penitus alia ratio est. Cohæ-
rent h. l. partt. *tam . . . ut*, quarum
in relationes *tam* pro *tantopere* poni-
tur; cf. Cœl. 7, 16.

9. *Conversam.* Reizius præpositio-
nem, ut suspectam, in exemplari suo
notavit: sed vide Mencken. Obs. L.
L. v. *convertere*. G.

quo Licinius «ferreum scriptorem»: verum; opinor; scriptorem tamen¹⁰, ut legendus sit. Rudem enim esse omnino¹¹ in nostris poetis, aut inertissimæ sententiæ est, aut fastidii delicatissimi.

Mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt¹². An¹³,

10. *Ferreum scriptorem*. . . *scriptorem tamen*. Hæc, ut sesquirochaicum, distinxit Davis. auctore Vossio de Poet. Lat. pag. 232. Ita sane, si pedes numeras. Sed tum sententiam mutilam dedisset auctor. Nam, ut verba sonant, accens. *ferreum script.* ad alium quem referendi sunt, quam quæ addantur. Rectius igitur vulgata, quæ illa modo Licinio vindicat: atque id quidem vel ob *enim*, quæ sequitur. Sed proxima rectius interpungenda videntur, quum vulgo, «verum, opinor; scriptorem tamen, ut». *Ferum tamen* cohærent, vel alibi separatim positæ, sic ut voces interjectæ majori vi dicantur. Verr. II, 41, 101: «Mala et improba defensione, verum aliqua tamen, uti videtur, etc.» Alibi ipse auctor Attilium *durissimum poetam* vocat; cf. Att. XIV, ep. 20. Post *scriptorem* autem excidisse *eum* judicamus: ita enim hæc in structura perpetuo more. Cicero. Idque ob præced. syll. ex comp. facillime negligi potuit. G.

11. *Rudem enim esse omnino*. Gud. 2 *omnino* ignorat, quod ob verborum, quæ sequuntur, gravitatem haud recte probabitur. Vidimus etiam hunc ood. in omiſsa voce *omnis*, nescio cujus compendii culpa, haud semel peccare. Eandem vocem G. 1 et Vien. post *nostris* rejiciunt. Excidisse nempe eam putabis, et deinde falso loco repositam. Si vero tamen in vocis hujus positu offenderis, notandum

est, eam æque positam esse, ac si alias in enuntiati clausula solet. Verba enim, *in nostris poetis*, quasi *ἐπιματρον* addita sunt, ad sententiam ab ambiguitate defendendam. G.

12. *Sunt*. Infringit Ern. vim sententiæ, si *sint*, pro *sunt*, legendum suadet. G.

13. *An*. . . . *quam hoc idem grecum*: . . . *non placebit latine?* Ita legendum esse certissimum est. *An* quidem solus e nostris Spir. habet; sed idem duo Lambini referebant, ex ingenio commendatum a Moreto. Quam igitur part. cum Davis. pro vulg. at recepisset, recte sequenti sunt Ern. et Bremi: sed non tam argumentationis, quam constructionis ratione sic jubente. Respondent enim sibi *an*, et *non* apodoseos, pro *annon*. . . *nonne* positæ, ut sæpissime. Suadebat quidem nuperrime vir sane doctissimus, «At . . . quamquam hoc id.» ut ξ. præbet: sed ut vel sic *At* minus consecutioni favet, ita part. *quamq.* nihil opus est, quum vv. *nihilominus legimus*, *quam*, idem quod, *æque placent atque*, valeant, Referenda hæc sunt ad illa § 4, «quum iidem fabellas Gr. . . non inviti legant». Quæ autem his interposita sunt, ea recte quasi *παρὸνθητικῆς* inserta putabuntur. De ipso autem Enniana Medea loco, ab auctore toties laudato, præter alios cf. qui hujus fragmenta nuper collegit Planck. pag. 74. Ceterum huic loco similis ille

Utinam ne in nemore ¹⁴.....

minus legimus, quam hoc idem græcum; quæ
de bene, beateque vivendo a Platone disputata
hæc explicari non placebit latine? Quod si nos
interpretum fungimur munere, sed tuemur ea,
licta sunt ab his, quos probamus ¹⁵, eisque no-
judicium, et nostrum scribendi ordinem ad-
mus, quid habent, cur græca anteponan-
tis, et splendide dicta sint, neque sint conversa de
is? Nam si dicent, ab illis has res esse tractatas:
sors quidem græcos est cur tam multos legant,
legendi sunt ¹⁶. Quid enim est a Chrysippo præ-
ssum in stoicis? legimus tamen Diogenem ¹⁷,

ndus est Acadd. I, 3, 10 :
enim causæ est, cur poetas
græcis literis eruditi legant,
obus non legant? an, quia
Ennius, Pacuvius, Attius,
ii, qui non verba, sed vim
runt græcorum poetarum...
nagis philosophi delectabant,
si nos vide. Atque ne denique
ec et nostrum locum, cum
), aliisque, pugnam statuas,
jejune tollendam, ut vv. = qui
ba, sed vim expr. = non ad
c. et Attium, sed ad *multi alii*
ur, quum illæ illorum fabulæ
am de Græcis expressæ, § 4,
: tenendum est, non... sed
modo... sed etiam dici,
eberrimo exemplo. Sic conti-
ua complanantur. G.—Int. si
reus e quibus hi sc. *utinamne*
vertuntur, non obstant quin
egamus, cur etiam Platonis
iam latine expressam minus
is?

utinam ne in nemore. Hoc est

versus initium, qui cum cæteris ejusdem
fragmenti citatur longius de Fato, cap.
15, et ad Herenn. II, 22. Sumitur
e Medæ tragœdia, quam Ennius ex
Euripide converterat.

15. *Ab his, quos probamus, eisque.*
Ita præter tres nostros, Oxon. E. P.
Mars. aliæque edd. vett. marcet enim
per se jam vulgatum *iis* inter *ea* et
eisque.—In proximis *sint* a Davis. pro
sunt recte repositum, servant duo
etiam mei, Pet. Mars. aliæ: itemque
tres nostrorum *dicent* confirmant, non
dicerent. G.

16. *Quam legendi sunt.* Quæ verba
quum Ern. in insitiis haberet, alii
pro *legi possint* accepta vellent, recte
Bremit, et simpliciter, *legi debent* ex-
plicat, sc. = si docti et esse et haberi
velint = G.—Int. cur legant tam multos
qui de iisdem rebus scripserunt, quos
tamen legi debere fatentur?

17. *Diogenem... Posidonium.* Dio-
genes hic Stoicus fuit, ortus Babylone,
Babyloniusque ideo dictus, discipulus
Chrysippi: secundo bello Pnaico ab

Antipatrum, Mnesarchum, Panætium¹⁸, multos alios, in primisque familiarem nostrum Posidonium. Quid Theophrastus¹⁹? mediocriterne delectat, quum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? Quid epicurei? num desistunt de iisdem, de quibus et ab Epicuro scriptum est, et ab antiquis, ad arbitrium suum scribere? Quod si Græci leguntur a Græcis, iisdem de rebus alia ratione compositis²⁰, quid est cur nostri nostris non legantur?

Atheniensibus Romam missus est cum Carneade Academico et Critolao Peripatetico. — Antipater discipulus fuit hujus Diogenis, oriundus Tarsi, vel Tyro, vel Sidone, et præceptor Catonis majoris, vel ejus tantummodo secundum alios amicus. — De Mnesarcho, quem non confundas cum Pythagoræ patre, nil nisi quod Cicero hic et alias (Orat. I, c. 11; Acad. fragm.) dicit, novimus. — Panætius Stoicus, Rhodius, discipulus Antipatri, præceptor Scipionis, quem in Ægyptum sequutus est. Librum fecerat de officiis, quem Cicero imitatus est. — Posidonius, qui Rhodius dictus est, Apamea oriundus erat, Panætii discipulus; fuit inter Cic. familiares qui eum sæpe Rhodi audivit; auditus est etiam a Pompeio contra Mithridatem proficiscente.

18. *Mnesarchum, Panætium.* Horum nomina ex librariorum haud dabie negligentia sic transposita leguntur. Non semel quidem Cicero discipulum magistro præmittit, si ille hoc clarior, vel si consulto inverso ordine utitur: quorum neutrum huc pertinet. At forte memoris lapsu! Ita scilicet Viri Docti, ejusmodi si occurrant, defendunt. Sed bene hoc ipse norat, quum scriberet Orat. I, 11, 46: « Vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus; quid tum, quum his

in philosophicis habitabat? Idque magis hoc loco, ubi reliqui certa successione ponuntur. Voluisse autem auctorem justum ordinem servare, vel ex eo conjicere licet, quod alterum quoque Panætii discipulum Posidonium addit. Inde vix, atque inviti pæne manum cohibuimus, quo minus turbatam seriem restitueret. G.

19. *Quid Theophrastus? Gœrens dat quid? Theophrastus.* Hic erat Lesbius: primum Platonem, mox Aristotelem audivit, a quo cognomen accepit Theophrasti ob fere divinam eloquentiam, quum antea Tirtamos vocaretur. Notus est opere inscripto *Characteres*. Multa alia hujus de physicis et moralibus perierunt.

20. *Iisdem de rebus alia ratione compositis.* Hanc a Paris 2, Gud. 2, et Spir. absunt; eadem Davis. Ciceronis elegantia indigna judicans, cancellis coercuit. Quod equidem cum Bremio non assequor. Nam primum *legere aliquem de aliqua re* recte dicitur (unde etiam nihil est, cur cum Rathio de subjiciis); deinde *componere* proprium verbum est de eo, qui res aut inventas, aut oblatas, ordinat, et orationi includit: ipsa hæc denique contexta requirunt, quum prima verba proximi segmenti eo referantur. G.

Quamquam si plane sic verterem¹ Platonem, 7
 totalem, ut verterunt nostri poetæ fabulas,
 credo, mererer de meis civibus, si ad eorum
 nem divina illa ingenia transferrem. Sed id
 æci adhuc², nec mihi tamen, ne faciam, in-
 imputo. Locos quidem quosdam, si videbitur,
 am, et maxime ab iis, quos modo³ nominavi,
 iciderit, ut id apte fieri possit: ut ab Homero
 Afranius a Menandro solet⁴. Nec vero⁵, ut
 Lucilius, recusabo, quo minus omnes mea

*Quamquam, si plane sic
 male, credo, mererer.*

ironiam recte vidit Matthiæ
 ilologg. vol. II, Part. 1,
 collatis exemplis, quibus
 e servit, quæ ubique sunt
 na. Accedit, quod ante
 i in 4 meis se præmittitur,
ilicet corrumpi solet; ut
 aut addendum sit, aut
 vel scribas ironiam vidisse.

rationem amplectimur,
 illus nobis auctoris locus
 bi utraque vox simul po-

Nou bene igitur Bremi
 add. quibus se etiam P.
 , non ante male intulit.
 lem ab h. l. ironiam tam
 et, prorsus nihil videmus.

autem sunt optativorum
 ceo accipiendi. — *Ille...*

. *Transferre* ex peregrina
 toris ingenium, est ver-
 bo vertere, nihil de suo
 dere.

Id neque feci adhuc. Cre-
 non verum esse, Cice-
 onis Protagoram pressius
 a in Œconomico et Timæo
 satas est, ut eorum fra-
 ent. G.

3. *Modo.* Ignorat Gud. 2, nec
 valde desiderabitur. G.

4. *Afranius a Men. solet.* In Bre-
 miana transponitur, a *Menandro*
Afranius, sed contra omnes et scri-
 ptos et vetus impressos, ordineque
 vere deteriore. G.—Tam felix fuerat in
 vertendis Menandri fabulis Afranius,
 ut de eo dicat Horat. Epist. II, 1, 57:
 « Dicitur Afrani toga convenisse Men-
 andro ». Laudatur etiam a Quint.
 Inst. X. Cœvus fuit Terentii.

5. *Nec vero.* Magna pars codd. et
 veterum editorum *nec enim* exhibent.
 Ex consimili videlicet utriusque com-
 pendio. Vulgata præferri meretur,
 quippe in qua asseveratio sit aper-
 tior: *enim* contra, vel si asseverat,
 semper causam indicat; quæ h. l.
 nulla præcedit. In proximis spectat
 auctor illum Lucilii locum, ex quo
 unus hic versus superest, « Persium
 non curo (mea) legere; Lælium De-
 cimnum volo »: quem vide ab ipso
 commentatum Orat. II, 6, 25. G.
 — Lucilius eques Romanus primus
 Romæ satyras scripsit, de quo Horat.
 sat. X, lib. I, egit. Vid. fragmenta
 Lucilii collecta a Francisco Douza,
 pag. 13. J. V. L. — Lucilii fragmenta
 invenies in nostra Perai editione.

legant. Utinam esset ille Persius⁶! Scipio vero, et Rutilius multo etiam magis : quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait se, et Consentinis, et Siculis scribere. Facete is quidem, sicut alias : sed nec tam⁷ docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret; et sunt illius scripta leviora, ut urbanitas summa⁸ appareat, doctrina mediocris. Ego autem quem timeam lectorem, quum ad te, ne Græcis quidem cedentem in philosophia⁸, audeam scribere? Quamquam a te ipso id quidem facio provocatus gratissimo mihi libro, quem ad me de Virtute misisti. Sed ex eo credo quibusdam usuvenire⁹, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in inculta quædam et horrida, de male græcis latine scripta deterius¹⁰. Quibus ego assentior, dum-

6. *Persius*. Hic de quo loquuti sumus in nota sup.—Scipio hic est Æmilianns. De his vid. de claris Orat. c. 21, 26. De Rutilio vid. ibid. c. 30.

7. *Sed nec tam*. Gœrenz *sed neque*. Sed cedendum fuit, inquit, nostris omnibus, binisque Oxonn. Davisio etiam ex suis sic edente. Quem tamen in eo sequenti non sumus, ut *tum* corrigeremus : nam hoc contextu illud rectius.

8. *Ne Græcis quidem cedentem in philosophia*. Nescio quid vitii aures hac in verborum collocatione suspicantur, quæ proprie hæc esse debebat, *in philos. cedentem* : quamquam ne sic quidem Ciceronis numerus coit. Sed in codd. horum verbb. series fluctuat. Nam Gud. 1, et Bas. *audeam in philosophia scr.* Quid igitur? si verba *in phil.* olim excidisse, in margineque addita, pro scribarum arbitrio reposita, putes, verum autem iis locum ante *ne Græcis qu.* assignes? Cf. Acadd. I, 3, 12 : « Brutus quidem noster, excellens omni genere

laudis, sic philosophiam literis latinis persequitur, nihil ut iisdem de rebus Græcia desideret ». Sed cave quidquam mutes : eadem enim ratio obtinet, quam supra ab omnino tetigimus, §5. Primaria nempe notio, per se quidem ex contextis clara, additur tamen, ne quid ambigui restet. Ad verba autem, « in philosophia, dico, puta, id est, etc. » cogitandum. Cf. Legg. III, 18, 40, « nam brevitatis, non modo senatoris, sed etiam oratoris, magna laus est in sententia ». Inferius aliquoties ad idem recurremus. G.

9. *Usuvenire*. Hanc vocem Gœr. vult in duo vocabula distingui, vulgo uno verbo scriptam.

10. *De male græcis latine scripta deterius*. Alii *malis græcis lat.* etc. — Sequenti sumus Ernest. qui *male græcis* ex ingenio correxit : sic persuasi, vere hanc esse auctoris manum. Si enim vel omnia, quibus Bremi vulgatum late defendit, concesserimus; ipse vicissim vulgatæ ambiguitatem, et meliorem enuntiati

o de iisdem¹¹ rebus ne Græcos quidem legendos
nt. Res vero bonas, verbis electis, graviter, or-
que dictas¹², quis non legat? nisi qui se plane
um dici velit: ut a Scævola est prætore salutatus
nis Albucius¹³. Quem quidem locum cum multa
state, et omni sale idem Lucilius¹⁴; apud quem
lare Scævola,

m, qua adverbium abverbio,
.. *deterius*, e regione ponitur,
et. Si igitur consideraris, quam
æc adverbia corrumpantur; si
lgato Ciceronem inconcinnita-
tam unam maxime vitat, jure
ris; si denique ex eodem locum
tate facile fugienda laborare vi-
recte nobiscum facies in *male*
ndo; quamquam vulgatam per
lio contextu minime contemnes.
m mire *scripta pro versa* poni-
quod sic excusari licet, ut au-
liberius versa cogitasse putes.
facilis medicina in *de deleta*
Amasriorum autem et *Rabirio-*
ibros h. l. innui, dubitari vix
fide nos ad Acadd. I, 2, 5. G.—
gallica dat: *Ils sont tombés*
 s livres mal écrits en grec, et
 plus mal traduits.
Dummodo de iisd. Al. - dum-
 a se de iisd. »

Graviter, ornateque dictas.
imus vulgatam, licet veram non
mus; etsi quidem Cicero recte
ibere potuisset. Sed, quo res
redit, scripti, si nnum apud
excipias, omnes non *dictas*,
ctatas, et ex nostris duo, *dita-*
ræbent. Inde, *dilatatas* aucto-
scripsisse, vix dubitari posse
Ut enim ipse hoc verbum amat,
ribit « *dilatate* argumentum,
nem, etc. » cf. Parad. præf. et
5, 12. At erunt, qui cum Ern.

(vid. Cl.) et aliis, quam *dilatate* idem
quod *amplificare* putent, *ornate dilata-*
tatas recte dici negent. Sed ex errore:
nam illud simpliciter *latius exponere*
notat, sive id *fusius* fiat, sive cum
verborum delectu. G.

13. *Ut a Scævola est prætore salu-*
tatus Albucius. Eluenda huic loco
macula fuit, quæ nimium dia eum
insederat, *prætores*, pro vulg. *prætor*,
reponendo. Certum enim est, Albu-
cium nunquam Athenis prætorem
fuisse, sed Scævola. Intellexit id
jam Davisius, qui sic edidit, et ante
hunc Pighius ad ann. 652, ac Bayle
Diction. Phil. voc. *Albucius*, quem
vide: idemque ex loco Luciliano oculo
ipsum se ingerit. Scribæ vel inde
se decipi passi sunt, quod appositioni
verbum subst. interjicitur. Quod licet
haud ita raro exemplo fiat, tamen
est h. l. abesse malim, ut hæc vv. ad
illa « Græcum dici velit » proxime
aptentur; quippe quæ ipsa aperte
Lucilianis, « Græcum te... Maluisti
dici », accommodata esse videas. De
ipsa hac denique Albucii græcomania
cf. Brut. 35, 131. G.

14. *Quem quidem locum... omni*
sale idem Lucilius. In hunc locum
docte commentati sunt VV. DD. au
item vere, dubito. Firmius quidem
vulgatæ fundamentum quoddam jecit
Matthiæ l. l. p. 95, quum doceret,
locum de re gesta quaque, sive vera,
sive ficta, si enarretur, poni posse.

Græcum te, Albuci, quam Romanum, atque Sabinum,
Municipem Ponti, Tritanni¹⁵, centurionum,
Præclarorum hominum, ac primorum, signiferumque,
Maluisti dici. Græce ergo prætor¹⁶ Athenis,
Id quod maluisti¹⁷, te, quum ad me accedi', saluto:
Χαῖρε, inquam, Tite! Lictores¹⁸, turma omni', cohorsque.

Et in hoc sane acquiescendum foret, si scripti sibi constarent. At Ursinius codex pro « locum . . . idem », « jocum . . . ridet ». Neque nos cum Bremio in fide Ursini labefactanda facimus, quum P. Marsum, fidum codd. suorum sectatorem, « locum . . . risit », exhibentem videamus. Debet igitur hoc verbum ex codicibus fluxisse. Hoc autem, selectius pro *irridere* positum, scribas non sapit, qui potius simplex, ubi sic legitur, in compositum mutant. Id magis scribarum est, ut hæc præsentia actionis præteritæ in perfecta corrumpant: sic ut, si quæstio sit, utrum verum sit, *videt*, an *risit*, illud haud dubie eligendum fuerit. Quid igitur statuendum? Hoc equidem puto: adscriptum olim ad *Quem* a torpente librario *locum* esse, idque ex glossa deinde in texta illatum, quum verbo *ridet* conciliari non posset, in causa fuisse, ut hoc, ex compendio scriptum, in *idem* mutaretur. Ita nec mirum fuerit, si Ursini codicis scriba, quum *jocum* scribendo se expedisset, id verbum integrum servabat. Id certe omnes dabunt, *locum* si deleris, et *ridet* reponeris, meliora his ne optari quidem posse. Cf. Nat. Deor. II, 29, 74: « Ita salem istum . . . in irridendis nobis nolite consumere ». Præpositum denique vix recte Matthiæ dubiam reddiderit. Tusc. IV, 6, 13, « si cum ratione fiet »; Orat. I, 31, 142, « agere cum dignitate et venustate »: atque ita sæpissime. Sed in vulgata non mirum est, si offenderis. G.

15. *Ponti, Tritanni*. De T. Pontio centurione, vide Cic. de Senectute, cap. 10. De Tritanno, sive Tritannio, Plin. VII, 19.

16. *Græce ergo prætor*. Gorenz dat « græce ergo ego ». Anai sumus, inquit, aliquid; addidimus nostra sponte *ego*, quod abesse nequit. Ipse Cicero *ergo ego* jungit. Parad. V, 8: « Ergo ego semper civis ». Provv. Csa. 8, 19: « Ergo ego senator, etc. » At durius hoc in poeta! Quod si est, non sine causa Lucilius ab Horatio audit, « durus componere versus! »

17. *Id quod maluisti*. Multi scripti, tresque nostri, *quod id*. Ex vernacula puta hanc scribarum sapientiam. — Paulo post plene scripsit *Ern. accedis et omnis*; hæc enim suppressa litera quidem pronuntianda esse, non scribenda. Si ad vocalium hiantium similitudinem rem refers, vere præceptum: sed quum illas ex linguæ natura hiantes videris, literam *s* ex licentiâ poetica absorptam; secus statuendum videbitur. Abjecit certe auctor *s* Orat. 45, 153. G.

18. *Lictores*. Quæ proxime antecedunt verba ex persona Scævole sunt: hæc autem, *Lictores*, etc. ab ipso Licio pronuntiantur; quum dicat; post Scævole verba lictores ejusdem, cohortemque prætoriam, quo magis græca salutatione Albucius eludetur, exclamasse simul omnes, prætoris exemplo, Χαῖρε. Erat autem hoc tempore adolescens Albucius. De quo in Bruto, cap. 35, et in oratione de Provinciis cons. cap. 7. Scævola hic est

21, Tite! hinc hostis mi Albucius, hinc inimicus.

jure Mucius. Ego autem satis¹⁹ mirari non queo,¹⁰
 sic sit tam insolens domesticarum rerum fasti-
 Non est omnino hic docendi locus: sed ita
 , et sæpe disserui²⁰, latinam linguam non modo
 inopem, ut vulgo putarent²², sed locupletio-
 rem²³ esse, quam græcam. Quando enim, vel nobis
 24, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea qui-

augur, gener C. Lælii, socer
 oratoris, accusatus postea
 Bruto, cap. 26. Quam ac-

com spectavit Lucilius poeta
 su, « Hinc hostis Muci Albu-
 : inimicus ».

MANUTIUS.
 19 autem satis mirari non
 erent delet satis. — Intt. in-
 is ex ingenio addiderunt.
 essarium. Mirari enim cau-
 antia est: qui autem causam
 docere eam nequit. Non igitur
 i satis scripsisset, adderet,
 omnino hic docendi locus ».
 itur loci plenus hic, est:
 uidem causam rei video »
 opinione sita est, pauperem
 aculam et inopem, in rebus
 quæ ad philosophiam refe-
 « nec locus est, ut eam
 exponam: sed hoc omnino
 G.

ad ita sentio, et sæpe dis-
 Natura Deorum, lib. I, cap.
 de Finib. libris, III, 2. Sed
 Cic. contendit; quippe qui
 in opere græca vocabula
 , et Tuscul. II, 15, latinæ
 estatem fateatur. Conf. infra
 51. J. V. L.

n modo non. Quatuor optima
 steriorum negationem abji-
 solent scilicet scribæ, si

inter « non modo non » et « sed etiam »
 enuntiatum interponitur. G.

22. Ut vulgo putarent. Recte Ern.
 vulgatum reposuit, quod Davis. in
 putant mutarat, imperf. docens a
 disserui pendere. Cf. Orat. I, 36, 165:
 « quæ tu oratori cognoscenda esse dixi-
 sti, de naturis hominum, de moribus,
 de rationibus iis, quibus hominum
 mentes incitantur, etc. » G.

23. Locupletio-rem etiam. Intempe-
 stive ignorant s. et ξ. etiam; cujus
 compendium sive præcedens syllaba,
 sive subseq. esse, hausit. G.

24. Vel nobis dicam. Davis. cum
 Lamb. vel in ne mutabat; conjicit
 præterea « vel de nobis d. » Ern. Lam-
 bini rationem probat, vulgatumque
 sensu destitutum dicit. At Bremi hanc
 ejus vim esse perhibet, « Ut vel de
 me dicam, qui oratoribus bonis,
 aut poetis, me non audeo annumerare ».
 Vellem docuisset, ut ad dicam ejus-
 modi in contextu vere subaudiri,
 quod rite posse valde dubito. Similis
 structura est, « nobis dicam, an or-
 atoribus, aut poetis? » eaque Ciceroni
 satis frequens. Sens. est, « sive, vel
 nobis (i. e. mihi et tibi, Torquate)
 dicam, sive omnino orat. bonis,
 aut poetis ». Modestinus deinde pergit
 imitari. G. — J. V. L. quamvis
 vulgatum servet, vertit: sans préten-
 dre me citer moi-même.

dem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit?

IV. Ego vero, quum forensibus operis, laboribus, periculis, non deseruisse mihi videar¹ præsidium, in quo a populo romano locatus sim: debeo profecto, quantumcumque possim, in eo quoque elaborare², ut sint opera, studio, labore meo doctiores cives mei, nec cum istis tantopere pugnare, qui græca legere malint, modo legant illa ipsa, nec simulent³; et iis servire, qui vel utrisque literis uti velint, vel, si suas habent, illas non magnopere desiderent⁴.

IV. 1. *Mihi videar.* Gœr. scribit *videor*.—Ern. de suo dedit *videar*; ut olim quoque Clericus suaserat. Perperam. Non enim ad *michi* attenderunt: sic conjunct. haud bene sibi conscientis foret. Recte autem vidit Bremi, quum h. l. ea relatione poni, ut, ante *debeo*, tum cogitandum sit. Sic ordine etiam inverso Orat. I, 30, 135: «rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, quum mihi in isto studio versari adolescenti licebat». In *quondam*, tum latet. G.

2. *Elaborare.* Tres quoque mei, editique veteres sæt multi *laborare*: ita scribæ pæne ubique hoc in verbo; vide Heusingg. ad Off. I, 1, 6. Sed Bremi h. l. compositi verbi discrimen a simplici constituens, nemini sane, qui de compositorum verborum ratione accuratius cogitavit, hoc persuadebit, ut, quum simplex summam industriam, omnemque virium intentionem notet, *elaborare* de aliqua, non autem maxima opera dicatur. Utroque potius opera cum gravi, atque inde etiam molesta nonnumquam, virium contentione, exprimitur; hac tamen differentia, ut,

qui *elaboret*, rei quoque, in qua laborat, *effectum spectet*: quod plus minus ubique valere debet, nisi de composito recte posito jure sis dubitaturus. Hoc discrimen et verbi natura, et loca, quæ nos observavimus, omnia probant. Ita Orat. I, 59, 251, *elaborare* tentandum non erat: minus etiam Orat. II, 57, 231. G.

3. *Modo legant illa ipsa.* Gœrent delet *illa*: Præter id, inquit, quod duo mei, veteresque editi multi, *ipsa illa*, et bini Oxonn. unusque ex meis, *ea ipsa* præbent; ignorat *illa* Spir. Cujus auctoritatem eo magis sequuti sumus, quod *ipse* sæpe sic auctori simpliciter pro *is* vel *ille ipse* dicitur; cf. Legg. II, 5, 12; 14, 34; et infra cap. 5, 13; II, 26, 82; 28, 93. Davianus corrigebat *illa ipsi*, quod ad hæc contexta friget.

4. *Nec cum istis... desiderent.* Nec volo vituperare eos qui dicunt se græca legere malle, dummodo non simulent se illa legere, sed re ipsa legant: sed potius cupio utilis esse iis qui utrisque literis uti velint, et iis qui contenti literis latinis non multum jam græcas desiderabunt.

ii autem alia malunt scribi a nobis, æqui esse de-
 , quod et scripta multa sunt, sic ut plura ne-
 e nostris⁵; et scribentur fortasse plura, si vita
 etet; et tamen qui diligenter hæc, quæ de phi-
 sphia literis mandamus, legere assueverit⁶, judi-
 : nulla ad legendum his esse potiora. Quid est
 in vita tantopere quærendum, quam quum om-
 n philosophia, tum id, quod his libris quæritur,
 sit finis⁷, quid extremum, quid ultimum, quo
 omnia bene vivendi, recteque faciendi consilia
 enda? quid sequatur natura⁸, ut summum ex
 s expetendis? quid fugiat⁹, ut extremum malo-
 ? Qua de re quum sit inter doctissimos magna¹⁰

Sic ut plura nemini e nostris.
 forte mirari, cur non Varro-
 ceperit, quem et ipse πολυγρα-
 yv appellat, Att. XIII, ep. 18,
 uo constat, ut Chrysippum in-
 ecos, ita hunc in Latinis omnes
 m editorum multitudine supe-
 ed multa Varro posterius edidit,
 us tum maxime amplum illud
 na lingua opus elaborabat. —
 in his fere peccant, « sicut . . .
 i ». G.

Legere assuerit. Contractam
 a *consuerit* præbent E. et Bas.
 hoc in verbo et Cic. præ ceteris
 et sæpe scribæ oblitterant. G.
Quid sit finis. Gud. 2, *quis*;
 non male, sed sic facilius scribæ
 t, quam cum vulgata; quæ
 perpetua Ciceronis auctoritate
 aatur. G.

Quid sequatur natura. ■ editis
 nullis *nostra* additur. Sed ex
 de jam se glossam testatur, voci
natura, partim præmittitur,
 subjicitur. G.
xpetendis. Peccant etiam scripti

plerique omnes, pro « expetendis,
 expetendum » referentes. G.

10. *Magna dissensio.* Gær. dat
summa. Ita, inquit, præter VII Da-
 visii, V Oxonienses, omnes quoque
 nostri, multique denique cum P. Mars.
 et Crat. veteres impressi. Unus Gud.
 2, « doctissima diss. », sic ut *doctissi-
 mos* ignoret. Recte igitur cum Davis.
 et Bremio pro vulgata *magna, sum-
 ma* dedimus. Mirum autem est hoc
 apud librariorum vitii genus, quo su-
 perll. sic in positivos mutantur. Inde
 labem illam abstersimus Legg. II, 11,
 28, « ara vetus stat » : corrigendum
 etiam Catil. IV, 1, 2, « ex cæde
 miserrima », idque ex Erl. probantibus
 etiam superlativis, qui sequuntur. Vi-
 tium autem h. l. ex compendio *ma*
 derives : s enim propter antecedentem
 eandem litteram quum excidisset, reli-
 quum *ma* erat, quod pro *magna* scri-
 bæ legerant. *Summa* autem recte dici-
 tur illa dissensio : nam major nulla
 cogitari potest, quam illa, v. c. ἀπα-
 θείας et ὑπαθείας Zenonis atque Epi-
 curi.

dissensio, quis alienum putet¹¹ ejus esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quod in omni munere vitæ optimum et verissimum sit, exquirere?

¹² An, «partus ancillæ¹² sitne in fructu habendus», dissereret inter principes civitatis, P. Scævola¹³, M'. Manilius; ab hisque M. Brutus dissentiet, quod et acutum genus est, et ad usus civium non inutile; nosque ea scripta, reliquaque ejusdem generis¹⁴ et legimus libenter, et legemus: hæc, quæ vitam continent omnem, negliguntur? Nam, ut sint illa vendibilia¹⁵, hæc uberiora certe sunt. Quamquam id quidem licebit iis existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quæstionem de finibus bonorum et malorum, fere a nobis explicatam esse his literis¹⁶ ar-

11. *Quis alienum putet.* Bene ad hæc Bremi jure intelligit, ne hæc cum superioribus pugnare videantur. Sic nihil est, ut cum Victorio, «quid alienum putem», Davio probante et Ern. scribas. Recte autem sic licet, quum *alienum* cum vi præmittatur. G.

12. *Partus ancillæ sitne in fructu hab.* Satis hæc explicarunt intt. Quum enim ex jure rom. *servi* non personarum jure fruerebantur, sed rebus possessionis accensebantur: inde, teste Ulpiano Digest. VII, t. I, leg. 68: «Vetus fuit quæstio, an partus ad fructuarium (jus) pertineret? Sed vicit Bruti sententia, fructuarium in eo locum non habere». Intelligit autem M. Junius Brutus Jctus, qui VII libros *de jure civili* scripasse vulgo dicitur, quorum tamen Cic. Orat. II, 55, 222, *tres* modo numerat. G. — *Partus ancillæ*, etc. Vide sis et Justinianum Inst. lib. II, tit. 1, leg. 37. DAVIS.

13. *P. Scævola, M'. Manilius.* Idem siue dubio est Mucius Scævola, de quo paulo supra, de quo etiam

vid. Cic. Orator, ubi Crassus P. Mucium et M'. Manilius ut summos jurisconsultos laudat. Vid. etiam Aul. Gell. lib. XVII, cap. 7. J. V. L.

14. *Reliquaque ejusdem generis.* Omittit Bremiana ed. verba hæc, «reliqua ejusdem generis»: ex operarum vitio puta. Eodem vitio inferius in eadem fere desideratur. G.

15. *Illa vendibilia, hæc uberiora.* I. e. quamquam illa scripta, ut orationes, et de arte oratoria, cupidus et quærentur, et leguntur: hæc tamen, quibus philosophia enarratur, et in primis ethica ista, ob uberiores utilitatem, quam præbent, vel cupidius adeo quæri legique merentur. Ut autem «vinum vendibile», ita deinde «oratio, orator», et adeo «via vendibilis», Ciceroni dicitur. G. — *Illa* nobis potius respicere videretur ex superioribus ad jurisconsultorum opera.

16. *His literis.* His præter Bas. mei omnes, neque aliter edd. vett. Vocem *literis* autem, quam vel nuper Rath. in *libris* mutandam indicat,

bitramur, in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiæ disciplinis¹⁷ diceretur, persecuti sumus.

V. Ut autem a facillimis ordiamur, prima veniat 13
in medium Epicuri ratio, quæ plerisque notissima est : quam a nobis sic intelliges expositam, ut ab ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari. Verum enim invenire volumus, non tamquam adversarium aliquem convincere. Accurate autem quondam a L. Torquato¹, homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de voluptate ; a meque ei responsum, quum C. Triarius² in primis gravis et doctus adolescens, ei disputationi interesset. Nam quum ad me in Cumanum³ salutandi 14
causa uterque venisset, pauca primo inter nos de literis, quarum summum erat in utroque studium ; deinde Torquatus : Quoniam nacti te, inquit, sumus

veram esse certum est ; modo ne presse pro *libris* posita accipiat, ut parum accurate Bremi, et reliqui intt. Respondent hæc plana nostris, in *dieser Schrift* (*dans cet écrit*), quam vim ejus vocis h. l. verissimam non est ut pluribus doceamus. G.

17. *A singulis philosophiæ disciplinis.* Recte Bremi vulgatam contra Scalligerum defendit, qui « a singulis phil. discipulis », non tam conjecit, quam ex libro scripto commendavit ; ut etiam ex meis Gud. 2, et Spir. Sed orta est hæc lectio ex vulgati compendio. G.

V. 1. *Lucio Torquato . . . C. Triarius.* Hos idem Cicero Brut. 76, junxit, ubi commune utriusque elogium vide. Occubuit uterque bello civili. Ante hoc igitur tempus dialogi scena collocanda est. « Triarius adolescens » dicitur ; nam periit quadra-

ginta et quatuor, vel quinque annos natus : ejusque liberis postea Cic. tutor fuit. Att. XII, ep. 28. G. — L. Torquato. Filio L. Manlii Torquati, qui consul fuit cum L. Aurelio Cotta, altero anno ante Ciceronem consulem. Hic bis accusavit P. Sullam ; semel ambitus, et condemnavit : deinde majestatis, quod Catilinaris conjurationis particeps fuisset ; qua in causa Sullam Cicero defendit. MURR. 2.

2. *Triarius.* In quo errat Seb. Corradus (in Bruto, cap. 76), qui, quod plena senectutis fuisse dicitur illius oratio, senem ex eo significari putat : ideoque non esse eundem, qui hic adolescens vocetur. Quum revera hoc Cicero, tamquam admirabile, proponat, fuisse Triarii in illa ætate, nempe in adolescentia, plenam senectutis, i. e. senilis gravitatis orationem. MURR.

3. *In Cumanum.* Acad. I, 1.

aliquando otiosum, certe audiam, quid sit, quod Epicurum nostrum, non tu quidem oderis, ut fere faciunt, qui ab eo dissentiunt, sed certe non probes; eum, quem ego arbitror unum vidisse verum, maximisque erroribus animos hominum liberavisse⁴, et omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum: sed existimo te, sicut nostrum Triarium, minus eo delectari⁵, quod ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit⁶. Nam illuc quidem adduci vix possum⁷, ut ea, quæ senserit ille, tibi non vera videantur.

4. *Maximisque erroribus... liberavisse.* Ex Bas. omissa *que* (quam etiam Gud. 1 ignorat), et *terribilibus* enotatur, quod primo esse aliquid videatur, quam Epicurei ex eo maxime magistrum suum celebrabant, quod ille ipsos a sempiternis deorum terroribus liberavisset. Cf. Nat. Deor. I, 20, 56. Sed ut h. l. id altius quæsitum foret, ita falcitur vulgata alio loco inferius, 13, 42: « errore maximo, si Epicurum audire voluerint, liberabuntur ». Solent etiam alibi scribæ has voces confundere. G.

5. *Minus eo delectari.* Gær. scribit *minus ab eo del.* Sic, inquit, codd. mei quoque, et omnes omnino, præter duos Parisinos, qui *ab ignorare* Davisio dicuntur; quam prius jam Victorius, Aldus, Lamb. P. Manut. rejecerant: rejecerunt etiam cum Davisio Ern. et Bremi. Hic ipsa re accuratius excussa, laudatis locis Orat. 57, et in Cæcil. 13, sic decernit: « Delector ab homine, vel re quæ adest, aut adesse fingitur, et gratum in me efficit sensum ». Sine præpositione tum dici, « si persona vel res non adest, sed tamen voluptatem creet. Ita ab hoc loco, ut de mortuo, non valere ». Sed si vel hæc steterint, ta-

men scriptores, quum eorum scripta intelliguntur, ut præsentis, ut vivi, Ciceroni ubique ponuntur. Si dicit Plato, *errat* Chrysippos, etc. cur igitur, « ab Epicuro delectari », is recte dici non poterit, qui ejus scripta leget? — Hic Gærrenz disputationem instituit, quam nemo intelligere possit, nisi germanæ linguæ peritus, ob exempla ex hoc sermone tracta.

6. *Theophrasti orationis ornamenta neglexerit.* P. Mars. cum Bas. « ornamenta orationis ». Utrumque probari licet. Cf. Ligar. 5, 12, « studia denique generis ac familiæ vestræ virtutis, humanitatis, etc. » Tusc. IV, 17, 40: « ægre tulisse P. Rupilium fratris repulsam consulatus ». Illud tamen usitatus. De his autem duplicibus genit. vel apud Græcos haud infrequentibus vide nos ad Leg. II, 17, 42. — Pro *neglexerit* Gud. 2 et Oxonn. e. et ξ. *contempserit*; quod in Epicurei ore utique melius videtur. Sed ita vulgata defendi potest, ut illud verb. Torquatus ex mente Ciceronis et Triarii possuisse dicatur. G.

7. *Adduci vix possum, ut ea... tibi non vera videantur.* Hanc dicendi formam accurate explicatam vide a

Vide quantum, inquam, fallare, Torquate. Oratio ¹⁵ me istius philosophi non offendit⁸. Nam et complectitur verbis, quod vult, et dicit plane, quod intelligam: et tamen a philosopho, si afferat eloquentiam, non asperner; si non habeat, non admodum flagitem. Re mihi non æque satisfacit⁹, et quidem locis pluribus. Sed quot homines, tot sententiæ: falli igitur possumus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem æquum puto; modo, quæ dicat ille, bene noris. Nisi mihi Phædrum¹⁰, inquam, ¹⁶ mentitum, aut Zenonem putas (quorum utrumque audivi, quum mihi nihil sane præter sedulitatem probarent)¹¹, omnes mihi Epicuri sententiæ satis notæ

Matthiæ l. 1. p. 96. In pron. *tibi* autem cur Rathijs hæserit, *mihî*, quod multo deterius est, suadens, non facile assequor, nisi quod ante Torquatus Ciceronem et Triarium simul alloquutus erat. Sed ejusmodi repentina transitio a pluribus ad unam aliquam personam, et vice versa, frequens auctori est, et plus quam semel, v. c. in libro I de Oratore, observari potest. Sic cf. 35, 160: « Quid est, Cotta, inquit, quod tacetis ». Dicendum proprie erat, « quod tu et Sulpicius tacetis ». G.

8. *Philosophi non offendit*. Cud. 1, « non offendit philosophi ». Bene: amat enim Cicero vocem *philosophus* gignendi casu in clausula positam; vide nos ad Acad. II, 35, 113. Aptior etiam sensus inde prodit. Nam vox ea postposita ita accipienda est, ac si scriptum esset, « quum sit philosophus, non orator, etc. » Sed in cod. non admodum bono casus veritatem, ut solet, imitari potuit: sic ut scriba vocem prætermisam ita subiceret. G.

9. *Satisfacit*. Plerique fere codd. ut multi etiam paullo post, *satisfecit*. Ex vitio nempe, quod data opera Lis in præf. scribæ committunt. G.

10. *Nisi mihi Phædrum*. Turbant scribæ in voce non intellecta. Plures codd. duoque mei, et Vien. pro *Nisi*, *Hic*, alii *hic nisi*, alii *hinc*. Victor. *Nisi tu*, omisso *mihî*, quod ex hujus solius auctoritate recepit Davis. Vulgatum est verissimum. Ironia autem notanda est, quæ in hac voce, sic posita, obtinet. Cf. Catil. II, 10, 23: « Nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt ». — *Phædrum* et *Zenonem* Epicureorum celeberrimos fuisse, ejusque philosophorum familiæ tum principes, multa vel horum librorum loca testantur. Illum Cicero puer Romæ, hunc juvenis Athenis audierat. Cf. Divv. XIII, ep. 1, et Tusc. III, 17, 38. G.

11. *Quum... sedulit. probarent*. Hic quum est licet. *Sedulitas* deinde est omnino, « assiduitas in altero commendando »; hoc autem loco magistri

sunt. Atque eos, quos nominavi, cum Attico nostro frequenter audivi; quum miraretur ille quidem utrumque, Phædrum autem etiam amaret: quotidieque inter nos ea, quæ audiebamus, conferebamus; neque erat umquam controversia, quid ego intelligerem, sed quid probarem.

17 VI. Quid igitur est¹? inquit: audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquam, in physicis, quibus maxime gloriatur, primum totus est alienus². Democrito adjicit, perpauca mutans³, sed ita, ut ea,

studium notat, quo discantis opera omni modo adjuvatur. De hac voce Lexica parum accurate præcipiunt. Meliora quædam notavit Mencken. Animadvv. h. v. G.

VI. 1. *Quid igitur est?* Int. quid igitur est quod probes? Respicit Triarius finem cap. sup. *sed quid probarem.* Nobis autem sententia melior videretur, si scriberetur: « Quid igitur est, inquit (audire enim cupio), quod non probes? »

2. *Principio... primum totus est alienus.* Recte vindicarunt hæc Breimi et Matthiæ contra Davis. et Ern. qui in v. *primum* offenderunt, quum *Principio* præiret. Nam *Principio* refertur ad primam universæ hujus orationis partem, qua de Epicuri physicis agitur. *Primum* autem partem partis hujus continet, qua in his physicis iste totus ab aliis pendere dicitur. Apte laudat Breimi Orat. I, 31, 137, ubi eodem modo *principio* et *primum* se excipiunt. Atque inde forte defenditur etiam Sosicratis locus apud Rutil. I, 8, « sed initio ad bellum suscipiendum nos primum impulit Philippos ». Nolim igitur, in primis in tam abruptis a reliquo contextu verbis, cum Rubnk. quamvis ingeniose, *invitos* corrigi. G.

3. *Democrito adjicit, perpauca mutans.* Gær. scribit: « Democr. adjicit perpauca, mutans, etc. » Partis partes binæ sunt, inquit: 1° totus alienus est: ita quidem, ut quæ corrigendo addere Democrito conetur, depravet; 2° in quibus hunc sequitur, non fere labitur, § 18. Intelligitur inde hoc: ita h. l. *primum* poni, ut pro *deinde*, autem legatur. Recte enim VV. DD. passim docuerunt, sæpius *primum* dici, *deinde* non sequente; si id simul teneas, particulam hanc tum fere alia aliqua compensari. Ita etiam Orat. I, 44, 197. *Quid?* Tusc. I, 24, 57—61, subsequitur, etc. *Autem* eodem modo succedit Off. I, 14, 7. Ceterum mire in verbo *adjicit* argutati sunt. Quum enim virgulam ante *perpauca* ponerent, non poterant, quin sibi crucem figerent. Inde *adjicit* pro *accedit, consentit*, ex scholio parum accurato Servii ad Virg. *Æn.* X, 182 (debebat enim *tercentum* adjiciunt, per sibi addunt, conciliant, enarrant) explicandum erat, aut ad conjecturas confugiendum, quibus h. l. facile caremus. Ern. *calculum* intelligit, quod dnrior ellipsis vix cogitabitur: nam nihil huc faciunt, quibus Breimi huic rationi subvenire studet. Sed expedituntur omnia, virgula post *perpauca*

orrigere vult, mihi quidem depravare videatur. atomos⁴, quas appellat, id est, corpora individua, propter soliditatem, censet in infinito inani⁵, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec

iam *mutans* est h. l. « corrigere conatus », ut in illa nihil muto », et alibi sæpe. re auctor sic poterat, « ita ut » : at graviore vi ponit, sed ita, ut » ; i. e. « multum ita mutans, etc. » Similis parte constructio est Agrar. Neque me tantummodo con- sed ita fecistis, etc. » — st : « Ut initium a physicis quibus plurimum tribuit, prima parum in his suis est, ut inde pendeat. Addit quidem

Democrito, quibus eum tentiam) corrigere conatur ; us naturæ sunt, ut eum inde exisse, sed depravasse videat. — Democritus erat, ut alii abdera oriundus in Thracia, ut leto in Ionia. Coævus fuit 'latonique, systemaque atomorum venit. Ei, dum viveret, statæ fuerunt, et sumptu publico obiit, elatus est.

atomos, quas appellat... pro- litatem. Græc. scrib. ἀτόμους, : Matthiæ l. l. p. 98, verba, soliditatem, in glossemate robat etiam Davisiam, qui, Bremi fecit, post solid. inter- vobis neutram horum conce- . Nam quamquam verissimum quatum fugere non potuisse, ἀτομοὶ appellarentur : ta- lex alia causa supererat, unde licatio adderetur. Altera lin- iam spectat ; sic enim optime ebat auctor latinam vocem, os appellat; cf. § 13, II, 23,

I. Cic. pars tertia.

75, etc. altera causa refertur ad lecto- res, quum etiam a non Torquatis intelligi vellet. Hæc duplex igitur causa junctim cogitanda est, quoties ejusmodi græcarum vocum explica- tiones (quod sæpius fit), his in libris leguntur. Additur autem, quas appellat, quum hæc græca vox, quam male h. l. vulgata latinis literis scribit, hanc propriam vim ab Epicuro accepisset.

5. Propter soliditatem censet in infinito inani. Haud recte fieri diximus, si virgula cum Davisio, suadente jam Camerario, post solid. transferatur. Ut enim miseram tantologiam non urgeam, quæ insit in « corpora individua propter soliditatem » ; nam *indiv. corpus* per se est *solidum* (aliud enim est § 18, « individua et solida ») : prohibet etiam partim philosophiæ Epicuri, partim linguæ ipsius ratio. Movendi enim atomorum vim Epicurus ab ipsarum soliditate, ut ex sola causa, derivat. Vid. Diog. Laert. X, 44 : ἡ τὰ φυσικῶς, ἢ ὑπάρχουσα αὐταῖς κατὰ τὴν σύγκρουσιν, τὸν ἀποπαλμὸν ποιῶν. Infra § 18, est *suo pondere*, cll. Lucret. lib. II, vers. 18, sqq. et Tennemann, *Geschichte der Philosophie*, tom. III, pag. 381. Si igitur ex eo, quod solidæ sunt, atomi moventur, truncari loci sententiam hæc distinctione necesse est. Quod si est, ratio quoque cernitur, cur voces *propter soliditatem* ab enuntiatu initio et positæ sint, et poni debuerint. — In voce *inani* offendit Reizius; qui prope quam in exemplo suo notarat. Malebat forte

ultimum, nec citimum⁶ sit, ita ferri, ut concursioni-
bus inter se cohærescant; ex quo efficiantur ea, qua
sint, quæque cernantur, omnia: eumque motum ato-
morum nullo a principio, sed ex æterno tempore in-
telligi⁷ convenire.

18 Epicurus autem, in quibus sequitur Democritum,
non fere labitur. Quamquam utriusque quum multa
non probo, tum illud in primis, quod quum in re-
rum natura duo quærenda sint, unum, quæ materia
sit, ex qua quæque res efficiatur; alterum, quæ vis
sit, quæ quidque efficiat⁸: de materia disseruerunt;
vim, et causam efficiendi reliquerunt⁹. Sed hoc com-
mune vitium: illæ Epicuri propriæ ruinæ¹⁰.

Censet enim, eadem illa individua, et solida cor-
pora ferri suo deorsum pondere ad lineam¹¹: hunc
19 naturalem esse omnium corporum motum. Deinde

immani: sed illud Epicuri *καὶ δὲ πᾶσι-
ποῦ* sollicitandum non est. G.

6. *Nec ultimum, nec citimum.*
Scripsimus cum Alemanno *citimum*,
i. e. *proximum* (cf. Timæus c. 7;
Somn. Scip. c. 3, etc.) comprobatum
uno Ursini, et binis Paris. Bene op-
ponitur sic *ultimum*, quum vulgata,
extremum, langueat, si vel *ultimum*
ad atomos ipsas proxime, *extremum*
ad spatium, in quo ferantur, referatur.
Hæsero dudum VV. DD. sed violentius
loco consulere suadent, quum
contra hæc optima sit expediendi
ratio. G.

7. *Motum atomorum..... intelligi
convenire.* Reizius in *convenire* offendit;
immerito: nam hoc loco impersonale
est: sed ægre certe ante *intelligi*,
desideramus *esse*. — Forte pro
atomorum legendum est *atomis*, ita
ut ad *convenire* referatur. G.

8. *Quæ quidque.* Græc. *quæ quod-*

que. Veram lectionem, inquit, debe-
mus Spir. et Erl.

9. *Reliquerunt.* I. e. « non expo-
suerunt, neglexerunt»; cf. Legg. I,
2, 6. G.

10. *Epicuri propriæ ruinæ.* Sant
vitia, quibus Epicuri sententia *rua*.
— Bremiana edit. *Epicuri* citra jus
omittit. G.

11. *Ferri suo deorsum pondere ad
lineam.* Bas. ignorat *deorsum*. Erl. et
alii *deorsum suo*. Suspecta inde hæc
vox videtur. Et sane nulla eam neces-
sitas retinet; quum contextus vis in
vv. *ad lineam* coeat; et quod pondere
feratur, ferri sursum non possit. Alia
ratio est paucis post, « deorsum e
regione ferr. » Sed pari ratione scri-
ptum vide N. D. I, 25, 69, « ato-
mum, quum pondere et gravitate di-
recto deorsum feratur ». Ubi ex no-
stris tribus *deorsus* reponendum est.
Inde etiam nostro loco non negliges-

m¹² homo acutus¹³, quum illud occurreret, inia deorsum e regione ferrentur, et, ut dixi, neam, numquam fore, ut atomus altera alte-
posset attingere; itaque¹⁴ attulit rem commen-
t: declinare dixit atomum perpauillum, quo nihil
t fieri minus¹⁵. Ita effici complexiones, et co-
iones, et adhæsitationes atomorum¹⁶ inter se;
io efficeretur mundus, omnesque partes mundi,

quod Davis. e Pal. 1, *deorsus*
: quamquam id fecit nostris
tibus. « Ad lineam » est nobis,
er *Schnur*: alias auctor « per-
lo et linea », ad Q. Frat. III,
1. G. — Gallica versio: *les*
se portent d'eux-mêmes di-
mt en bas.

Deinde ibidem. « Ibidem, in
re » notat. Non igitur Davis.
uadere debebat. Gud. 2, *dēm*
son *idem inde*, ut Bremi vult),
bet videri, ac si quid pretio
1 vitio suo tegat; cf. Acadd.
, 44: « deinde ibidem, inter
isa et vera nihil interesse »: ubi
le. G.

Acutus ex aperta ironia, ut
. — *Illud occurreret.* Id est,
ntis ejus adversaretur». Vide
add. II, 14, 44, cll. Bremi
d II, 33, p. 246.—Aliter ver-
l. *venant à songer que.*—*E re-*
ferrentur. Verti debuisset *pa-*
ment, quod omisit versio gall.

Itaque. Post. parenth. quæ
monet, huc quidem non pro-
tinent: sed verissimum est,
uamvis degressionem hanc par-
ni; cf. Legg. II, 1, 2; Nat.
I, 20, 54, etc. Anacoluthia
tris cum Bremio notanda est,
ictori, post quævis interposita,
requens est, ut nihil magis.

Nihil igitur violenta Ernestii ratione
opus est, qui *itaque* deleri jubet. G.

15. *Declinare . . . quo nihil posset*
fieri minus. Intellige: ita declinare, ut
minor declinatio esse non posset. Vertit
J. V. L. *un mouvement imperceptible*
de déclinaison.

16. *Et adhæsitationes atomorum*
inter se. Unus Spir. ex meis sic pro-
bere videtur: sed reliqui parum abun-
dant. Gud. 1, et Bas. *adscitationes*,
Gud. 2, *adhæsitationes.* Solus Erl. *ad-*
hæsiones, ut ex aliis Crat. aliaque
edd. vett. quædam. Atque ita Lamb.
quem ideo Bremi sequutus est, quod
verbum *adhæsitaro* nusquam legatur.
Sed vel vitiosi scripti sic peccant, ut
vulgatam inde oblitteratam videas; quæ
etiam codd. multitudine nititur: nec
sunt adeo raræ apud Ciceronem voces
ἀπαξ λεγόμενα. Huc si addideris,
amare eundem frequentativa vel raris-
sime obvia; ut « negitare, interrare-
scere, sessitare, petessero, observi-
tare, etc. » eaque si a scribis ubique
vel corrupta, vel in simplicia mutata
videris (vide ad Acadd. II, 22, 69);
si que denique frequentativi substanti-
vum commodo loco positum intellex-
eris: tot rationum conflictui jureceden-
dum nobis fuisse videbis. Ceterum
transponit Gud. 1, « inter se atomo-
rum »; quod licet auribus blandius
accidat, tamen soni ratio damnat.

quæque in eo essent. Quæ quum res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem¹⁷ quod vult. Nam et ipsa declinatio ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causa): quum nihil turpius physico, quam fieri sine causa quidquam dicere¹⁸; et illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cujus causa
 20 hæc finxerat¹⁹, assequutus est²⁰. Nam si²¹ omnes

Sæpe etiam hæc sic ponuntur. Att. VI, ep. 1, «Cicerones pueri amant inter se». Orat. I, 8, 32, «quod colloquimur inter nos». G.

17. *Quum... sit... tum ne efficit quidem. Quum*, sequente *tum*, haud raro cum subiunctivo ponitur, una cum ejus structuræ ratione. Vid. Legg. II, 14, 36. Add. Tusc. IV, 23, fin. pro Sext. 1, 2; Quint. 23, 75. Male igitur Bas. et Crat. *tamen non eff.* Eadem Crat. ignorat etiam *quidem*, quæ part. miro consensu a Davisii scriptis abest, quum in nostris omnibus legatur. Inde non modo, sed quod aures etiam abjectam h. l. non probant, quodque eandem ante *qu* a scribis sæpe neglectam vidimus, Davisio, qui *quidem* abiecit, non parvum: licet *ne pro ne... quidem* a Cicerone dici (quamvis id ipsum h. l. Bremi dubitet), certo persuasi esemus. Cf. Acadd. II, 17, 52. G.

18. *Quum nihil turpius... dicere.* Pro *quum*, Gærenz dat *quo*, nec parentheses nisi post *dicere* claudit. — *Quo*, inquit, est *licet eo*, ut sæpe; cf. Acadd. II, 2, 4, *in quo*, i. e. «quamquam in eo»; 25, 79, etc. Probat idem in exemplari suo Reiz. laudans N. D. I, 15, 38. Quod si teneris, omnia cadunt, quæ cis et ultra VV. DD. multis ad b. l. disputa-

runt. Omnium pessime judicant, qui cum Lambino hæc verba delenda censent, quum sic, quod tam turpe physico sit, parum clare pateat. Nec melius loco consulere Brat. Davis. Ern. qui *quum* corrigunt. Bremi autem veram alias legem paullo obscurius applicat. Nam ex locis iis, quos laudat, N. D. I, 15, 38, *Quo est Sed hoc*, et de Am. 24, 90, *quod pro imo hoc* dicitur. Multifariam autem consecutionis vim in relativo inesse ii, qui attenderunt, observasse debent.

19. *Hæc finxerat. Hæc defendit Bremi* idoneis exemplis contra Ern. qui *hoc* malebat. Similiter «quæ, ea, illa, ista» dicitur: quæ negligentiae adscripta noli, ut vulgo faciunt. *Hæc est, hæc et talia.* Vide ad Acadd. II, 29, 95. Græci eodem prorsus modo τὰδὲ et ταῦτα. G.

20. *Assequutus est.* Hæc transposita inter se in Bremiana, causam, cur id factum sit, ne suspicari quidem permittunt. G.

21. *Nam si omnes... sin alie.* Gærenz dat: *nam si omnes... sive alie.* Male, inquit, cum Davis. pro *sive*, quæ est codd. omnium (nam Gud. 2, *suavitate decl.* peccans, idem vulgatum defendit), *sin* edidit: ut recte vidit hoc loco Bremi. Accuratus hæc de structura egimus ad Acadd.

declinabunt, nullæ umquam cohærescent : sin
eclinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur²², pri-
erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ
, quæ oblique ferantur; deinde eadem illa ato-
m, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta
irsio hunc mundi ornatum²³ efficere non po-
Ne illud quidem physici, credere aliquid esse
num²⁴: quod profecto numquam putavisset, si
yæno²⁵, familiari suo, geometriam²⁶ discere ma-
t, quam illam etiam ipsum dedocere.

Democrito magnus videtur, quippe homini eru-
in geometriaque perfecto. Huic bipedalis for-
17 : tantum enim esse censet, quantus videtur,

1 : conferatur Tursell. 1189.
no nutu recte ferentur. Id est,
nderis nisu ad perpendicularum
tum nutus corporum cum pon-
oniam proclivitas sit, qua ad
entrum (ut vocant) nituntur.
ty quoque Græci philosophi.
lenique post, « quasi provincias
dare », est, « pro arbitrio de-
quæ atomi, etc. » G.

Hunc mundi ornatum. In voce
jam inest ornatus notio, ut
κα κόσμου : tamen et seniores
sæpe κόσμου διακόσμησιν di-
rat videlicet tum vocis utrius-
tio ita auribus adsueta, ut sim-
universi vis ea intelligeretur.
st, quem vides. G.

Aliquid esse minimum. Nempe
sit individuum: quum sit nihil
in rerum natura minimum,
ividi nequeat; vide Acadd.
7.—In continuo præced. « ne
aidem phys. » plures et scripti
pro illud, id exhibent: ex
idio 1^a puta, ut sæpe. G.

Polyæno. Polyænus erat Lam-
us; de quo Acadd. II, 35, 106.

26. Geometriam. Gruter. ex quin-
que Palatt. geometricam notat: unde
Bremi geometrica corrigere voluit, Jo.
Fr. Gronov. Obs. II, c. 2, idem
suadente: sed operæ non paruerunt.
Optime sane, et sic pæne proprie bene
Latini in artium nominibus: vide
etiam eodem modo Tusc. I, 24, 57.
Sed horum Palatt. nimis est una facies;
nec ullus alius cod. ita præbere memo-
ratur: nostri quoque et editi vet-
vulgatam mordiciter retinent. Nec
produit iidem in illum, quod alias
solent, ejusmodi lectionis vestigium.
Quod secus est paullo post, ubi bini
mei et unus Oxon. geometrica: sed
ita non Cicero, ut ipse Bremi vidit.
Vulgatam igitur deserere non licuit. G.

27. Huic bipedalis fortasse. Hic
locus ne pugnare putetur cum illo
Acadd. II, 26, 82: « quantulus (sol)
nobis videtur? mihi quidem quasi
pedalis. Epicurus autem posse putat
etiam minorem esse eam, quam videam-
tur, sed non multum: nec majorem
quidem multo putat esse, vel tantum
esse, quantus videatur: ut oculi aut
non multum mentiantur, aut nihil ».

21 vel paullo aut majorem, aut minorem. Ita, quæ mutat, ea corrumpit; quæ sequitur²⁸, sunt tota Democriti: atomi, inane, imagines, quæ idola²⁹ nominant, quorum incursione non solum videamus, sed etiam cogitemus³⁰; infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν vocant, tota ab illo est; tum innumerabiles mundi, qui et oriantur, et intereant quotidie. Quæ etsi mihi nullo modo probantur, tamen Democritum laudatum a ceteris, ab hoc, qui eum unum sequutus est³¹, nollem vituperatum³².

Nam auctor eo loco quasi minimam, qualis oculis se offert, solis magnitudinem refert, hoc nostro contra quodammodo maximam ponit. Sed notandum tamen est, Erl. referre *pedalem*. De iis, quæ adduntur, monendum est, loco citato auctorem ipsa Epicuri verba, hoc autem loco eorundem modo mentem expressisse. G.

28. *Quæ sequitur*. Si Rathius Bremium consulisset, non denuo ille ex codd. quibusdam *sequuntur* cum Davis. suasisset. Ut enim aperte *mutat* opponitur, i. e. « corrigere conatur », et, « integra in suam sententiam transfert »: ita nihil huc momenti facit, quod Epicurus in quibusdam alios præter Democritum *sequutus* est; quum certum indubitatumque sit, hunc illum sectatum omnium maxime. Unde quoque paulo post § 21, « qui cum unum *sequutus* esset ». Adde, quod *Ita* ex præcedd. colligit § 17, 18, ubi idem Epicurus ab uno Democriti exemplo pendere dicitur. Bene etiam Bremi *tota* urget. Recte autem, *sunt tota*, verbo substantivo cum asseveratione præmissio; ne *tota sunt* malis. G.

29. *Quæ idola nominant*. Gærenz *quæ εἰδῶλα nominant*. Recte, inquit, Bremi græcam vocem græcis literis.

In *nominant* ne hæreas, intelliguntur Democritus et Epic. de quibus communiter agitur. Hic enim ab illo id accepit, ut istas ἀποφῶδες τῶν σωματίων, εἰδῶλα diceret; cf. Aristotel. de Divina per somn. c. 2.

30. *Quæ id. . . cogitemus*. His, inquit Gærenz, parenthesis signa addidimus, quæ abesse nequeunt. Quod si Ern. vidisset, de *quarum* legendo minime cogitasset.

31. *Sequutus est*. Gærenz *sequutus esset*. Vulgo, inquit, a Davisio inde *est* editur: sed omnes nostri *esset*; et sic omnes omnino præter Eliensis, unde ille sic scripsit. Reduximus quod corrigi non debebat; vera enim consecutio est, *qui pro quum* hiposito. Tum enim hic illum vituperabat, quum suæ philosophiæ σύστημα ipse conflasset.

32. *Vituperatum*. Refert Laert. X, 8, ab Epicuro Democritum ληρόκριτον αὐτῷ ἀκούσασθαι. Eo referantur quoque h. Nat. Deor. I, 33, 93: « quum Epicurus . . . in Democritum ipsum quem sequutus est, fuerit ingratus ». Nam hæc una ratio, qua ingratus ille dicatur, cogitari potest, quom Democritus Olympiade 71, vel ad summum 72, natus sit (errant enim, qui ad Olympiadem 80 ejus natalem

VII. Jam in altera philosophiæ parte, quæ est quærendi, ac disserendi¹, quæ λογική dicitur, iste vester plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est. Tollit definitiones; nihil de dividendo ac partiendo docet; non, quo modo efficiatur concludaturque ratio, tradit; non, qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit. Judicia rerum² in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne iudicium³ veri et falsi putat.

[In tertia vero parte⁴, quæ est de vita et moribus,

referant); Epicurus autem Ol. 109, 3, esse coepit. G.

VII. 1. *Quærendi, ac disserendi, quæ λογική dicitur.* Ponit partes logicæ; quæ alias eodem modo = in ratione et disserendo = cerni dicitur, Acæd. I, 8, 30, et de Fato, 1, 1, = totaque est λογική, quam rationem disserendi voco =, ut recte Bremi dedit: quæ omnia ad idem redeunt. In proximis singula capita prioris partis, i. e. dialecticæ, auctor percurrit, ut doceat, quam in hac arte nudus sit Epicurus et inermis. G.

2. *Judicia rerum.* Est χριτήριον, = ad quod rerum veritas æstimatur; cf. Acæd. II, 9, 29, ubi de varia græcæ vocis apud Cio. expressæ ratione agimus. G.

3. *Judicium veri et falsi.* Male in Bæmiana scribitur *judicium rerum*, quam altera lectio sit omnium codicum: nec melius in hac paullo superius omnia sunt verba = ut mihi quidem videtur =. Perperam Davis. = jud. et veri et falsi = correxit: idque contra verum notionis sensum pariter atque perpetuum auctoris nomen. G.

4. *Putat.* [In tertia, etc. Nonnulli editores post *putat* lacunæ signa ponunt, et omnia quæ uncis inclusimus

prætereant. — In tertia, etc. Hoc totum, quod reperitur in libris vulgatis, ab hoc loco = In tertia vero parte, etc. = usque ad *confirmat*, etc. non reperi in libris nostris manuscriptis, quæ credibile est a docto aliquo esse assata. Nam quum certum sit, hic aliquid deesse in libris manuscriptis, neque difficile admodum sit, quid desit, conjiçere, hoc totum ille, quisquis fuit, non inepte supplevit: nisi forte in alio meliore exemplari reperitur. Ego in nostris libris manuscriptis non reperi, neque ullam reperi lacunam. LAMBIN. — Vetus exemplar, quo usi sumus, ea verba non habebat: vera tamen esse videntur. Sed adhuc quædam desiderari, verba quæ sequuntur satis indicant: ea enim apte cum illis non coherent. MOZLIUS. — In tertia. Verissime VV. DD. fecerunt quum in signo lacunæ ponendo, tum in extrudendis his verbis, quæ ante Davis. ex paucis quibusdam codd. hiatus complendo textis inserta legebantur: = In tertia vero parte, quæ est de vita et moribus, in constitutione finis, nihil generosum aspit atque magnificentum =. Quæ quidem verba si per se spectes, præter vocem *finis*, cujus vice h. l. *finium* requiri-

in constitutione finis, nil generosum sapit, atque
³ magnificum]. Confirmat ⁵ illud vel maxime, quod
 ipsa natura, ut ait ille, adsciscat et reprobet, id est ⁶,
 voluptatem et dolorem. Ad hæc, et quæ sequamur,
 et quæ fugiamus, refert omnia. Quod quamquam
 Aristippi ⁷ est, a Cyrenaicisque melius liberiusque
 defenditur ⁸, tamen ejusmodi esse judico, ut nihil
 homine videatur indignius. Ad majora enim quædam
 nos natura genuit et conformavit, ut mihi quidem
 videtur. Ac fieri potest, ut errem: sed ita prorsus
 existimo, neque eum Torquatium ⁹, qui hoc primus

tur, nihil sane continent, cur intt. ea
 tantopere contemnant. At vix proba-
 bile est, auctorem tam præcipitate ad
 tertiam ethices partem transisse. Post
 hæc autem ipsa, si vel in genuinis
 haberentur, tamen excidisse alia quæ-
 dam putanda forent, quum ne sic
 quidem ea, quæ subjiciuntur, rite
 cohæreant. Ita sane nos quoque ea
 exclusimus, quibus nihil contexta ad-
 juvantur, quæque tot codd. nostri-
 que omnes damnarent. G.

5. *Confirmat illud.* Gærenz scribit
 « confirmat autem illud ». *Autem*, in-
 quit, e Davisio addita, Oxonn. 5,
 totidemque nostris, Vien. veteribus-
 que editis plerisque omnibus stabilitur.
 Parum recte eandem denuo Ern. reje-
 cerat.

6. *Id est.* Audacius Davis. pro-
 bante Bremi, *id esse* suadet: quum et
 plena contexta desiderentur, et, si
 vel hoc non cures, vulgata tamen bene
 se habeat. Constructio enim est: « con-
 firmat illud... quod nihil aliud est quam
 voluptas, etc. » Si contra *esse* scripse-
 ris, alius verborum ordo requiritur.

7. *Aristippi est.* Aristippus, hujus
 sectæ auctor, quæ voluptatem sum-
 mam bonorum finem faciebat, oriun-

us erat Cyrene in Africa (hodie
Caïoran vel *Curin*). Qui ex eo fluxe-
 runt dicti sunt Cyrenaici.

8. *Melius liberiusque defenditur.*
 Quum Aristippus simpliciter in sensi-
 bus, Cyrenaica autem familia, in in-
 teriore tactu voluptatem, finem bono-
 rum, poneret; cf. *Acadd.* II, 7, 20.
 fin. Epicurus eandem idem post
 Aristippum simpliciter in sensibus.
Liberius est minus coacte, rationibus
 majorem quamdam veritatis speciem
 præ se ferentibus. G.

9. *Neque eum Torquatium, qui...*
invenerit. Cf. *Tusc.* IV, 22, 49: « Ego
 ne Torquatium quidem illum, qui hoc
 cognomen invenit, iratum existimo
 Gallo torquem detraxisse ». Ex quo
 loco id quasi monemur, *neque* hoc in
 nostro pro *ne* ... *quidem* accipi de-
 bere; vel, si mavis, pro *etiam non*,
 ut barbari loquuntur. Sic enim sæpius
 et *nec*, et *neque* dicitur. Ita quidem
 nihil opus est, ut excidisse auctorem
 constructione putes; etsi id quidem
 in exemplis afferendis haud raro ob-
 servare licet. G. — *Eum Torquatium.*
 Ejus nomen erat Titus Manlius. *Fic-
 tum* de quo agitur notissimum est.—
 Q. Claudius Quadrigarins, cujus ver-

cognomen invenerit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corpore¹⁰ voluptatem; aut cum Latinis tertio consulatu conflixisse apud Vesperim¹¹ propter voluptatem. Quod vero securi filium percusserit¹², privavisse se etiam videtur multis voluptatibus, quum ipsi naturæ patrioque amori prætulerit jus majestatis atque imperii. Quid?¹⁴
T. Torquatus is¹³, qui consul cum Cn. Octavio fuit,

ba, quibus hanc historiam retulit in literas, leguntur apud Gellium, lib. IX, cap. 13, putavit hoc contigisse anno ab U. 386, M. Furio Camillo quintum dictatore: ut testis est Livius, lib. VI, extremo. Ipse autem Livius, lib. VII, decem haud minus post annos. Idem tamen narrat id factum C. Sulpitio et C. Licinio Calvo coss. dictatore T. Quintio Penno: id est, sex annis posterioris. Considera per otium. MURET.

10. *Corpore voluptatem.* Gorenz *voluptatem corpore*. Quatuor, inquit, nostri, ut edidimus; modo quod Gud. 1, *corporis* peccat. Et Davisium etiam in suis ita legisse, inde patet, quod *corpore* ob vagam sedem ejici jubet: in quo recte a Bremio refutatus est. Sed transposita verba et soni ratio probat, et sane ita quoque auribus molesta ejusdem vocis in clausulis continuo se excipientis repetitio vitatur. Parvum ergo rectora præbentibus.

11. *Apud Vesperim.* Complures scripti *Vesuvium*, in hisque hinc mei. Nec aliter edd. vett. permultæ: ut inde *Vesperim* (noli *Vesevum*), per compendium scriptum esse facile conjeceris. Sed vulgata vera est. Cf. Off. II, 31, 11: «Cujus (Torquati) tertio consulatu Latini ad Vesperim fusi et fugati». Cll. Val. Max. VI, 4. Erat autem *Vesperis* fluvius in Vesuvii vici-

nitate: inter quem et montem hunc pugnam istam accidisse, tradit Livius, VIII, 8: «Pugnatum est haud procul radicibus Vesuvii montis, qua via ad Vesperim ferebat». A fluviorum autem vicinitate appellari ubique pugnae veteribus solent. G.

12. *Securi filium percusserit.* Gorenz dat *securi percusserit filium*. Vulgatus ordo, inquit, quum neque in nostris quinque, nec in Vien. reperitur, aciolo alicui deberi videtur: ille enim codd. nostrorum multo præferendus est. Ita nempe *v. filium* cum vii clausula posita est, idque ratione contextus aptissima. Nam quod *filium* supplicio affecerit, in hoc sententiæ cardo versatur. Nihil igitur sic corrigere dubitavimus. — *Fil. percusserit.* Quia sine jussu patris imperatoris contra hostem singulari prælio pugnaverat, licet e pugna victor rediisset. Inde dicta sunt *Manliana imperia* de severioribus imperiis.

13. *L. Torquatus.* Lego *T. Torquatus* ex lapidibus Capitolinis, e Valerio, lib. V, cap. 8; e libro LIV epit. Livii. MUR. — Vide et Val. Max. lib. VI, cap. 3. — Davisio monitore, ab Ern. *T. Torquatus* correctum est, quum scripti editique ante eum omnes (uno Paulo Manut. qui tacite rectius sequutus est, excepto), prave *L.* exhibeant. G.

quum illam severitatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipaverat, ut eum, Macedonum legis accusantibus¹⁴, quod pecunias prætorum in provincia cepisse arguerent, causam apud se dicere juberet, reque ex utraque parte audita, pronuntiaret, eum non talem videri fuisse¹⁵ in imperio, quales ejus majores fuissent¹⁶, et in conspectum suum venire vetuit: numquid videtur tibi de voluptatibus suis cogitavisse? Sed ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria et pro suis suscipit, ut non modo nullam captet, sed etiam prætereat omnes voluptates, dolores denique quosvis¹⁷ suscipere malit, quam deserere ullam offi-

14. *Accusantibus, quod...* arguerent. Miror in his VV. DD. nihil hæsisse, quum alias ejusmodi locis offendantur, ubi *quod* pro *quum* cum subjunctivo struitur. V. c. pro Cluent. 9, 44: « ita quod ceteri propter liberos pecuniæ cupidiores soleant esse, ille propter pecuniam liberos amittere jucundius esse duxit ». Ibi ab Ern. inde *quum* pro *quod* ex conjectura sine omni justa causa correctum est. Vide ad Acadd. II, 20, 66. G.

15. *Videri fuisse.* Nostrum quoque codd. præter Erl. et Spir. in v. *videri* peccant. Gud. 2, *fideli*; Gud. 1 et Bas. *fidei*. Sed nihil inde extricandum, quom *videri* verbum sit in sententiæ judicis pronuntiatione proprium; vitium a confusis dictante repetendum videtur. Locus autem classicus est Acadd. II, 47, 146: « quæ jurati iudices cognovissent, ea, non ut, esse facta, sed ut, videri, pronuntiarent ». G.

16. *Fuissent, et, etc.* Gær. interpungit *fuissent*; *et, etc.* Semicolon, ait, ante *et* posuimus, ut *vetuit* cum verbo superius posito, *adhibuit*, conveni-

ret: alias enim male tempora coirent, et cum Ern. *vetaret* desiderandum esset. Quæ autem his perfectis interponuntur, quasi per parenthesin dicuntur. Hæc quidem ratione *et* pro *et* ita capiendum est. Cf. Orat. 53, 177. Per hanc *et* haud raro disparia tempora junguntur. Adde Herenn. IV, 10, 15; Acadd. II, 3, 8. Hæc particula vis, ne loca ex Cic. cumulem, in primis frequentatur apud Corn. Nep. ubi ne semel quidem notata est. Ceterum collegit ad hunc locum Bremi plura mutata legitime structura exempla, quorum pæne singula separatum quoddam iudicium requirunt.

17. *Sed ut omittam...* *dolorem...* *dolores denique quosvis.* Corrupta hæc Davis. iudicat et Bremi. Et sane, si ea simpliciter et quieto animo, quo non scripta sunt, examines, non talia quidem reperies, qualia hi putant: ejus tamen naturæ, ut ex animo aliqua ratione commotiore prolata dicas. Bremium Ern. monere poterat, ut accuratius attenderet. Differunt enim primo vere, « dolor, quem optimus quisque suscipit », et « dolores qui-

cii partem : ad ea, quæ hoc non minus declarant, sed videntur leviora, veniamus. Quid tibi, Torquate? quid huic Triario literæ, quid historiæ, cognitioque rerum¹⁸, quid poetarum evolutio, quid tanta tot versuum memoria voluptatis affert¹⁹? Nec mihi illud dixeris : Hæc enim ipsa mihi sunt voluptati. Et erant illa Torquatis²⁰. Numquam hoc ita defendit Epicu-

vis », quos idem « suscipere malit » : distinguuntur temporibus, hoc sensu : « Vir bonus pro patria et pro suis pericula, labores, et ea adeo, quæ dolorem excitant, subit, ita quidem, ut non modo voluptate nulla fruatur, sed etiam ab iis, quibus frui possit, se contineat : quid? ne abnegat ille quidem dolores vel graviore quosvis sustinere, quo minus deserere aliqua parte officium suum cogatur ». Ex quibus ipsis deinde hoc perspectu facile est, *dolores*, ut verbum gravius, etiam « pericula et labores » simul complecti, ut sæpe alibi. Denique aperte ista ex animo commotiore fluxerunt. Cogitabat Cicero « pericula et dolores consulatus sui » ; cogitabat « exsilii dolorem », et proficitur simul, vel his graviora se esse aditurum, si officium vocet. Hinc est, quod locus hic transitoria illa formula, *ut omit- tam*, incipit ; hinc, quod oratio repente abruptitur. Conturbato autem auctoris animo turbatiorem quoque ejus orationem evadere, ut ex animi humani natura per se patet ; ita ad lib. de Legg. sæpius occurrit ; cf. v. c. Legg. II, 17, 42 ; 43, 44. Nihil igitur mutandum. G.

¹⁸. Quid historiæ, cognitioque rerum. Gœrenz quid cognitio rerum, de- letis ceteris ; qui observat : Sensit Bre- mi vulgatam quid hist. cog. q. rerum corruptam esse ; sed parum ei medetur, si suadet, « quid historiæ cognitio,

cognitioque rerum ». Facile, si accu- ratius attenderis, videre est, *historiæ* glossam esse vocis *rerum*, quippe quam scribæ pro, « rerum gestarum » dici putarent : quum potius « cognitione rerum » philosophia intelligatur, atque ita paullo post repetite ponatur. Si vero hæc verba sic acceperis, et tamen *historiæ* retinebis, auctori sane inju- riam facies, qui tam diversa uno *quid* comprehendere eum voluisse putaris. *Que* autem pariter, atque *vel*, glossis jungendis inservire, nisi notissimum easset, multis locis doceri posset. Ce- terum hanc nostram rationem eam judicamus, quæ se peritis per se ipsa commendat.

¹⁹. *Affert*? Bini nostri recentiores *afferunt*. Ita scilicet peccant scribæ, si plura substt. ad unum verbi singula- rem referuntur. Abunde hæc de re egimus ad Acadd. II, 1, 1. G.

²⁰. *Et erant illa Torquatis*. Rath. speciose sane *ut* suadet : sed non vere. *Et* autem *Et sane* valet : cujus fre- quentissimi usus exempla vide ad Legg. II, 3, 7. Duo modo loca addamus, quæ propter hanc particulæ vim corri- gi merentur. Orat. 21, 71 : « nos dicamus sane decorum, de quo præ- clare et multa præcipiuntur, et res est cognitio dignissima ». Schütz cum Strebæo priorem *et ante præclare* transposuit : dele rectius, ut ante posterius colo distinguatur, ita locum persanatum habebis. Orat. II, 22, 93 :

rus : neque vero tu²¹, Triari, aut quisquam eorum, qui aut saperet²² aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quæritur sæpe, cur tam multi sint Epicurei²³, sunt aliæ quoque causæ, sed multitudinem hoc maxime allicit²⁴, quod ita putat²⁵ dici ab illo, recta et honesta quæ sint, ea facere ipsa per se lætitiâ, id est, voluptatem. Homines optimi²⁶ non intelligunt, totam rationem everti, si ita se res habeat²⁷. Nam si concederetur, etiamsi ad corpus nihil referatur, ita sua

« Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus ». Cod. a me collatus probatissimus his *Et præmittit*, « Et non potuiss. », et sic transponit, « unum genus esset omnium ». Utrumque puta verissimum. G.

21. *Neque vero tu, Triari, aut q.* Gœrenx delet *Triari*. Bremsi, inquit, quum hæc ad *Torquatium* pertinere videret, *Torquate* correxit. Neutrum a Cicerone esse facile persuadent Pallat. plures et ex nostris Erl. et Spir. idque vel hujus collator intellexit, qui hoc scholion adjecit, « perapte abest, nam Triari falsum ». Codd. ne *Triari* quidem referunt : mei certe reliqui vel *troji* vel *Torii*. Adlevare scribæ *Triarii* nomen, quum proxime ante eum appellatum viderent. Prorsus autem nulla est nominis h. l. addendi necessitas.

22. *Saperet aliquid, aut didicisset.* Ne *saperet* et *didicisset* offendant, notandum est, *defendit*, quod præcedit, esse perfectum, et ex eo ad « neque vero tu, defenderes » esse cogitandum. G.

23. *Cur tam multi sint Ep.* Ita primus dedit Davis. nam ante *sunt* edebatur; quod per se quidem non simpliciter rejiciendum (cf. Wopk. pag. 145), sed hoc in contextu, ubi nulla asseveratione opus eat, et *sunt* conti-

nua redeunte, defendendum non est. Præbent etiam *sint* ex meis Erl. et Spir. G.

24. *Hoc maxime allicit.* Spir. Erl. Gud. 2, hæc, i. e. *causa*. Bene quidem. Sed sæpe sic auctor neutro pronominis utitur. Malim tamen hæc, probatum scriptis optimis. G.

25. *Putat.* Gud. 1 et Bas. habent *putant*, quod non minus latinum est; hoc item in Cratandriæ margine legitur. Inde facile credere liceat, plurimum in verbo numerum ad collectivum esse Ciceronis.

26. *Homines optimi* per ironiam dicuntur, ut sæpius; cf. Off. II, 25, 7; Rosc. Am. 8, 23. Sic item βέλτιστος apud Platonem in allocutione sæpe. G.

27. *Si ita se res habeat.* Erl. Spir. Gud. 1, Pet. Mars. *res se*, ut tantum non semper Cicero. Sed vulgata defenditur ex Brut. 51, 192; Att. II, ep. 22; et Legg. I, 22, 58. Ex hoc vero loco errorem ad Acadd. II, 17, 54, commissum agnovimus, ubi pro vulgato « *res se ita habeant* », quod vere vitiosum est, *habet* correximus, quum *habeat* corrigi debuisset; sed effugerat nos hic locus, cujus lectionis veritas dubitari nequit. Rarissimum autem in hac forma subjunctivi usum esse, certissimum. G.

et per se esse jucunda, per se esset et virtus cognitio rerum, quod minime ille vult, expectat.

Hæc igitur Epicuri non probo, inquam. De vellem equidem, aut ipse doctrinis fuisset in-
or (est enim, quod ita tibi videri necesse est, utis politus iis artibus, quas qui tenent, eruditi-
antur), aut ne deterruisset alios a studiis: quam-
te quidem video minime esse deterritum.

l. Quæ quum dixissem, magis ut illum provo-
cans, quam ut ipse loquerer: tum Triarius leniter
ans, Tu quidem, inquit, totum Epicurum pæne
sophorum choro sustulisti. Quid ei reliquisti,
quæ, quoquo modo loqueretur¹, intelligere, quid
tibi? Aliena dixit in physicis², nec ea ipsa, quæ
obarentur. Si qua³ in his corrigere voluit, de-

1. Quoquo modo loqueretur.
Spir. Crat. etiam ad marg.

ex Pal. 1, et Davis. ex
ediderunt. Reliqui mei, ut
re omnes, quoquo, vel «quo-
id modo l.» Unde addidit
, sed uncis coercitum, quod
luit, quum loqui aliquid ex
usu esset. Sed vellem V. D.
et, quomodo pron. ad hæc
rite conveniret: nos certe,
Ciceronis mos neutra pro-
vagus ponendi non fugiat,
ejunius reperimus. G.

2. Ina dixit in physicis. Dixit
l. Spir. et Bas. ut in aliis
idque Ern. loco vulgati dicit
t. 1, et Davis. recepit. At
contra hos Bremi, vulgatæ
exemplorum nube, quibus,
temporum rationem non ubi-
ri, probet. Multiplex ad ea
responsio, quæ harum ad-
m brevitati non conveniat:
xerti sumus V. D. ipsum vi-

dere ista ratione quævis scribarum
in verborum temporibus vitia defendi
et posse, et adeo debere. Quod si
esset, nos quidem hanc provinciam,
quam suscepimus, primo quoque
tempore abjiceremus. Sed salva res est:
multa enim loca, quæ sic laudantur,
in suum orbem redeunt; alia contex-
tus ratio, alia affectus, alia denique
ἦθος orationis defendit: pauca relin-
quuntur, in quibus jure hæreas. Hoc
in nostro equidem vulgatam minime
defenderim, licet de scriptoribus Cic.
proprio præsentis utatur: nam repo-
nitur, per quamdam ἀνακαταίωσιν,
prægressa disputatio, in qua semper
alias auctor præterito utitur. His si
reliquorum rationem temporum, quæ
sequuntur, compararis, dubitatio vix
ulla relinquitur, dixit unice h. l. a
Cic. proficisci potuisse. G.

3. Si qua. Gærenz scribit si qua.
Ita, inquit, recte Bremi ex olim vul-
gata, quam edd. vett. plures tulerunt,
et ex meis Spir. Bas. et sic ex suis

teriora fecit. Disserendi artem nullam habuit. Voluptatem quum summum bonum diceret, primum in eo ipso parum vidit; deinde hoc quoque alienum: uam ante Aristippus⁴, et ille melius. Addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse.

- 27 Fieri, inquam, o Triari⁵, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes ejus, a quo dissentias. Quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem, quæ ille diceret? quum præsertim illa perdiscere, ludus esset. Quamobrem dissentientium inter se reprehensiones non sunt vituperandæ: maledicta, contumeliæ, tum iracundiæ, contentiones⁶, concer-

Mars. Sed est ex græcismo explicandum, αἴτινα, *quæcunque*. Vide ad Legg. II, 19, 49; cll. Acadd. II, 48, 181; et infra III, 9, 31. Plerique codd. his *Sed* præmittunt. At quis nescit, hanc partic. a scribis ubique intrudi solere? cf. Oudend. ad Invent. I, c. 41, p. 646. Ignorant eam ex nostris Erl. et Spir.

4. *Nam ante Aristippus, et ille melius*. Gud. 2, *Aristippus ante*. Post *melius* scriba aliquis (ut P. Mannt. vidit), ad § 30, aberraverat, verba, « etenim quoniam detractis de hominis sensibus », huc allinens; unde ea in tot codd. abiere: quæ tamen, præter Pal. 1, ex nostris Erl. et Spir. ignorant, nec agnoscunt P. Mars. Crat. aliæque vett. G.

5. *O Triari*. Pro *Triari* tres mei potiores *Triario*. Inde o *Triari* factum puto, quod ante Davis. vulgatum est, Ernestiusque et Bremi repetiere. Sed vel sua sponte addunt hanc interim librarii; quæ bonis scriptt. fere non, nisi in commotiore oratione ponitur. Sensus autem horum verborum, paullo obscurius enuntiatorum, hic est: « Necessarium est, ut, quum dis-

sensum tuum ab alicujus sententia indicare velis, id ipsum expromas, quod non probes ». G.—Hæc nobis a Cicerone de se ipso dici videntur: se excusat quod tam male de Epicuro loquutus fuit, quia necesse erat, ut rationes afferret cur ab Epicuro dissentiret.

6. *Tum iracundiæ, contentiones*. Gœrenz scribit *tum iracundiæ contentiones*. Miror, inquit, VV. DD. qui in vulgato *iracundiæ*, hoc in orationis tenore, acquiescere potuerint. Sunt enim vitia, quæ vel nudo veri sensui se prodant: tantum abest, ut admoto judicii lumine latere possint. Ex horum genere vel hoc sentimur. Nam si modo aures adhibueris, respicere eas hanc juncturam senties. Deinde si particula *tum*, ut solet, si nude ponitur, structuræ mutatae rationem indicat, quo demum modo eam positam dices vulgata comprobata? Certe transponenda foret, *tum cont.* At si *iracundiæ*, ut P. Marsus præbet, et Lamb. Gulielmi, ac Allemans exhibent, legitur, jam non solum parium membrorum ratio, « iracundiæ contentiones, concertationes pertinua-

resque [in disputando] pertinaces ⁷, indignæ mihi
sophia ⁸ videri solent.

inc ⁹ Torquatus, Prorsus, inquit, assentior : ne-
nim disputari sine reprehensione ¹⁰, nec cum ira-
ia, aut pertinacia, recte disputari potest ¹¹. Sed
æc, nisi molestum est, habeo quæ velim. At me,
am, nisi te audire vellem, censes hæc dicturum

existit; sed eorum etiam in-
ratio, quam Cic. tantopere
clare cernitur. Cf. Orat. III,
43 : « malim, equidem indis-
prudentiam, quam stultitiam
sem ». Atque ita denique paullo
us, relate ad hæc, « iracundia
stinacia », accurate juncta vide-
sterum puta scribas offendisse,
alias fere *iracundus* non de re-
sed de hominibus. Sed dixit
lic. « iracundas epistolas » Quint.
, ep. 3, etc. Cf. infra ad V,
18.

Concertationesque [in disputan-
tinationes. Græc. eicit in *dispu-*
, probante J. V. L. Hæc, inquit,
lavis. quum a Paris. 2 abessent,
illis coercuit. In nostris binis
2, et Spir. quum itidem exsula-
ut merito glossis adscribenda,
imus. Sic paria, quæ proxima
dixi, membra sincere se prodant.
e quidquam his in contextis
sodi additamento opus est; idque
me, quum *concertationes* proprie
verborum, atque ita quoque *con-*
re proprie ponatur. His si addi-
, glossatoris manum in eodem
, § proxima textis addito, cerni
nos ratione usos esse videbis,
1 hæc deleremus.

Indignæ mihi philosophia. Græc.
dat *indignæ philos. mihi.* Ord-
i, inquit, verborum, quem nos

dedimus, omnes nostri cum Vien.
1494, Crat. add. vet. aliis multis ser-
vant. Vulgatus coactor est, nec ratio-
nem habet.

9. *Tunc.* Græc. *Tum.* In hoc quoque,
inquit, vulgata corrigenda fuit, quæ
Tunc exhibet. Quod non modo per se
hoc loco contra auctoris usum est;
sed recepta a nobis est quoque lectio
codd. et Oxonn. et nostrorum om-
nium. Ut particulæ utriusque discrimen
videas, cf. § 29 : « Tunc dicere
exorsus est ». Ita recte : sed *sic* adde,
et scribendum erit, « Tum sic dicere
exorsus est ». Male igitur plures sibi
scripti *Tum* referunt.

10. *Sine reprehensione.* Intellige,
« adversarii, secus sentientis ».

11. *Recte disputari potest.* Græcens
delet *disputari*. Si quis, inquit, vel
parum de verborum latinæ linguæ
collocatione perceptum habuerit; ejus
certe aures verbum sic repetite positum
respuent. Rationem, si quæris, in eo
reperies, quod hoc modo vis, quæ ex
contextu tenore in *recte* inest, perit.
Si contra deleris, redibit quod perie-
rat pondus, quum *potest*, ut utrique
enuntiatio commune, separatim heb-
pungendum sit. Id quidem vel hebetius
judicium, si ad similia attenderit,
verissimum agnosceret. Jam abest hoc
verbum in Oxonn. 1. § Spir. et Gud.
1. Tot igitur veri testibus, fides addi-
cenda erat.

fuisse¹²? Utrum igitur¹³ percurri omnem Epicuri disciplinam placet; an de una voluptate quæri, de qua omne certamen est? Tuo vero id quidem, inquam, arbitrato¹⁴. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamque maximam. De physicis alias, et quidem tibi et declinationem istam atomorum, et magnitudinem solis probabo, et Democriti errata, ab Epicuro reprehensa, et correctata permulta¹⁵. Nunc dicam de voluptate; nihil scilicet novi, ea tamen, quæ te ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pertinax non ero; tibi que, si mihi probabis¹⁶
 29 ea, quæ dices, libenter assentiar. Probabo, inquit: modo ista sis æquitate, quam ostendis¹⁷. Sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. Ut placet, inquam. Tunc dicere exorsus est.

12. *At me... censes hæc dicturum fuisse?* Vacillant codd. in *At; atque, ac et an* exhibentes. Postremum ex hinc suis edidit Davis. Sed nulla est mutatione opus. Offendunt librarii, si *at* in interrogatione positam vident. Ad *censes, cogites ne*, quæ toties intelligenda est. Cf. infra 10, 34: «Tu tam egregios viros censes tantas res gessisse sine causa?» G.

13. *Utrum igitur.* Hæc interpretis gallicus fingit a Torquato dici, veritque, *eh bien! reprit-il*, etc. quod, quamvis probabile sit ex sequentibus: «tuo, inquam, arbitr.», tamen nihil obstat quin ipse Cicero quum Torquatum videat disputationi paratum, ab eo petat, de quo disputare malit ejusque arbitratum se sequenturum esse profiteatur.

14. *Tuo vero id quidem, inquam, arbitrato.* Quod si h. l. optare, quam judicare, malueris, conjecerim, «Tu vero... arbitrato tuo». Neque desessent rationes, quibus hæc conje-

ctura quum ex auctoris multiplici usu, tum ex aurius judicio, tum aliunde adjuvari posset. Sed vulgata vera est, si soni vim et naturam reputaveris. G.

15. *Ab Epicuro reprehensa, et correctata permulta.* Nollem Bremsi *deprehensa* suasisset: nam vv. *tibi probabo* ad hæc quoque referenda sunt, hoc sententiæ nexu: «Nam tibi probabo, recte Epicurum Democriti errores et reprehendisse (quem tu ab eo vituperatum esse improbas § 21), et correxisse (licet eum, quæ mulet, pravare dixeris), permultos». G.

16. *Probabis.* s. ξ. et Gud. 2, *probaveris.* Bene. Vulgata ex *probaris*, ut solet, orta videtur. G.

17. *Quam ostendis.* Jac. Gronov. *qua*, quod Juntina est, commendat: sed id vix latinum fuerit, nisi *te* insueris. Non meminerat V. D. sæpe Cic. *ostendere* ita adhibere, ut, «præ se ferre, promittere de se», notet, eaque viposito, accus. rei addi. G. — *Qua* diceretur per attractionem, ut aiunt.

. Primum igitur, inquit, sic agam, ut ipsi auctori
; disciplinæ placet : constituam, quid, et quale
, de quo quærimus ; non quo ignorare vos ar-
r, sed ut ratione et via procedat oratio. Quæri-
igitur, quid sit extremum, quid ultimum¹ boni
: quod, omnium philosophorum sententia,
lebet esse, ut ad id omnia referri oporteat ; ipse
autem nusquam². Hoc Epicurus in voluptate
; quod summum bonum esse vult³, summum-
malum, dolorem, idque⁴ instituit docere sic :
e animal⁵, simul atque natum sit, voluptatem 3o

1. *Quid sit extremum, quid*
1. Davis. ex solo Pal. 1, et
1ria *quid* loco. Et sic ex meis
Spir. Gud. 2. Mira hæc est
in librorum conspiratio : neque
cum sequi fas est. Vide supra
= quid sit finis, quid extre-
quid ultimum ». Cll. II, 2, 5,
finem, sive extremum, sive
2 definiabas ». Ex hoc simul
eo vides, cur sic Cicero di-
verit. G.

ad id omnia ref. . . nusquam.
II. *referri*. Expressit Cicero
verba apud Stob. Ecl. Eth. II,
12 : τῶλος εἰς τὴν ἐπ' ἢ πάντα τὰ
βίῃ πραττόμενα καθηκόντως
φορὰν λαμβάνει, αὐτὸ δὲ ἐπ'
quod paullo aliter Sext. Emp.
Ἔστι μὲν οὖν τῶλος, τὸ εὖ γὰρ
κράττεται, ἢ θεωρεῖται, αὐτὸ
νὸς ἕνεκα. Conf. infra cap.
5. G.

vult summum bonum esse vult
lorem. Gud. 2, verba, *sum-*
vult, ignorat, cujus erroris
in duplici *summum* viden-
tar juxta causam Davisio fait ;
um ideam omissionis vitium in
eprehendisset, totum locum ad

. *Cic. pars tertia.*

uncos damaret. Nihil est glossæ in
his subodorandam, licet superfuse ad-
dita videantur. Talis abundantia in
explicatione, relativo juncta, recurrit
apud auctorem locis pæne infinitis.
Vide nos passim ad libb. de Legg.
Debebant autem hæc verba proxime
post *hoc* addi : sed ideo sunt aliter
rejecta, ut, « summumque malum do-
lorem », adjici posset. *Quod* autem
idque notat. Sed licet etiam *quod* pro
quam, græca structura, positum
putari : atque ita equidem malim.
Haud raro enim auctor relativum ad
sequens subat. applicat. Æque male
imò Davis. in *dolore* suadet, quum
acc. ad *vult*, non ad *ponit* referatur,
ut recte Brems vidit. G.

4. *Idque*. Vult Rath. *que* in *idque*
deletam : miramur, quum toties *idque*
pro *et id quidem*, ut h. l. dicatur, cf.
§ 30, etc. Contexta h. l. jungit *corpore*,
nostro *ferior* comparanda ; in cujus
positu ubique fere VV. DD. offendunt.
Cf. Acad. I, 6, 23, et sæpius. G.

5. *Omne animal*. Vide Sext. Emp.
Pyrrh. Hypp. III, 194 : τὰ γὰρ ζῶα,
φασίν (ἔγκαιόβρεια), ἄμα τῷ γενέσθαι,
ἀδιάσφορα ὄντα, ὄρμαίν μὲν ἐπὶ τὴν
ἡδονὴν, ἐκκλίνειν δὲ ἀλγηδόνας. Cll.

appetere, eaque gaudere, ut summo bono; dolorem aspernari, ut summum malum, et, quantum possit, a se repellere; idque facere nondum depravatam, ipsa natura incorrupte atque integre judicante⁶. Itaque negat opus esse ratione, neque⁷ disputatione, quam ob rem voluptas expetenda, fugiendus dolor sit. Sentiri hoc putat, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmari⁸; tantum satis esse⁹ admonere.

Diog. Laert. XI, 137: Ἀποδείξει δὲ χρῆται τοῦ τῶν (ὁ Ἐπίκουρος), εἶναι ἡδονὴν, τῶ τὰ ζῶα, ἀμα τῶ γεννηθῆναι, τῆ μὲν εὐαρεσίσθαι, τῶ δὲ πόνῳ προσκρούειν φυσικῶς καὶ χωρὶς λόγου. Hæc, a Davis. jam laudata, expressit Cic. ita, ut tota apodosi unam vocem ἀδιάσπορα explicaret. G.

6. *Ipsa natura . . . judicante.* Bini mei *indicante*. Non male, si post *ipsa*, se excidisse statuas. Sæpe etiam hoc in illud mutatur; cf. Tusc. V, 20, 61; Læl. 3, 11. Sed h. l. vulgata veritasima est: vide paucis post, «a natura ipsa iudicari», et sæpius. *Naturam* autem h. l. «hominis animum» dici, ad Ciceronem accedentibus sua sponte patere debet. G.

7. *Negat opus esse ratione, neque disput.* De dicendi forma *negat . . . neque* pro, «dicit, neque ratione, neque disp.» pluribus egimus ad Acadd. II, 25, 79; ell. ibid. II, 47, 145. Sensum vero horum hunc putabis: «statuit Epic. nihil opus esse argumentis ex ratione petitis, eorumque docta expositione; experientia id ipsum clare patere». Verba enim, «ratione neque disputatione», sunt ἢ διὰ δυοῖν posita pro, «disputatione e sola ratione petita», nostri *speculative Erörterung*. G.

8. *Confirmari.* Gærenz *confirmare*,

qui observat: Ern. ex suo dedit *confirmari*: sed locis laudatis satis ostendit Bremi, activum stare recte posse. At ratione, qua sic scribi dicit (valt enim *aliquem* intelligi) nihil opus est. *Oportet* enim, quod proprie, *es ist nöthig*, valet, hanc cum reliquis impersonalibus naturam communicat, ut et activo, et pass. jungatur. Ne autem tum h. l. nihil offendant, tenendum est, hanc vocem, ut infinitis locis, simpliciter *non* valere. Si autem Matthiz pag. 100, dubitat, an recte Davis. et Ern. *oportere* cum aliis, pro *oporteret*, quod codd. omnium est, correxerint: errare primum in eo videtur, quod *esse* proximum ab iisdem pro *esset* repositum dicit, quum *esse* scriptorum sit omnium. Deinde firmatur *oportere* edd. vett. plurimum, ut P. Mars. Crat. etc. auctoritate, locique maxime nexu: *quorum* enim est, et *horum*, atque *oportere* ipsum a *putat* pendet; neque hæc ex Torquati, sed ex Epicuri iudicio dicuntur.

9. *Tantum satis esse admonere.* Ern. *tantum* deleri, ut nusquam hæc in forma obvium; Rath. transponi post *admonere*, jubet. Contra ea idem suo cum posito defendit Bremi simili loco opportune laudato, Ont. II, 32, 139. At et qui id damnant, et qui retinent, in eo errant, quod

esse enim inter argumentum conclusionemque nis, et inter mediocrem animadversionem atque optionem: altera, occulta quaedam et quasi in- ta aperiri; altera, prompta et aperta iudicari¹⁰. im quoniam detractis de homine sensibus, reli- nihil est: necesse est¹¹, quid aut ad naturam, contra sit, a natura ipsa iudicari. Ea quid per- , et quid iudicat¹², quo aut petat, aut fugiat

ium, non adiectivum, putant. ut accuratius pateat, paullo epetendum est. Formula igitur s frequentatur, *Tantum est*, idiomate, *nur so viel*, i. e. nihil addendum. Cf. præter Casin. Prol. v. 82, et Mercat.

12. Terent. Eunuch. V, 5, L. Numquid est aliud mali, e, quod non dixeris, reliquum? itum est. Græcis τὰ ἄλλα μὴ ῥα, vel eadem ratione, τοσοῦν. Ita similiter Terent. Heaut. , 40: «Tantum sat habes? » *ast du an so viel genug?* Quod eris, perspectu haud difficile nostro loco, et eo, quem ex . excitavimus, *tantum est* enun- asum habere. Ita demum ipse , voces *tantum satis* ex ordine esse. Si denique etiam intel- , *satis esse* in his *sufficere* va- rouit in isto loco apud Corn. annib. 10, 5: «a ceteris tan- is habeant se defendere», *sasant*, pro «ipsis sufficiat», ; vide ad Acadd. II, 18, 58): sne, verum nos vidisse, dubi-

Aperita iudicari. Ita nostri om- ed quidam aliorum codd. ut *indicari*, quod præfert etiam s, quum sic *aperiri* aptius con- Sed *argumentis et rationibus* , non *indicatur*. *Aperita* autem

iudicantur, si in plena luce sua iudicio ponuntur. G.

11: *Necesse est... ad naturam... ju- dicari.* Recte rejecit Bremi miram Era. conjecturam, *esse*: quum hæc structura auctori sit familiarissima. Tres nostri *secundum naturam*; ex glossa scilicet. Græci κρῆς φύσιν, quod imi- tatus est auctor. Ita, «ad nostrum morem, consuetudinem», et similiter, sæpe auctor. Post *iudicari* denique inserunt æque nostri vv. «voluptatem etiam per se... fingendum», ex seqq. perperam repetita. G. — *Quid aut ad naturam, aut contra sit.* Rectius (ut puto) legendum est, «quid aut ad naturam aptum, aut contra sit»: nullis enim exemplis adductis probant interpretes voces, *ad naturam*, signifi- care *secundum naturam*, licet eas ita interpretentur. PHARC.

12. *Ea quid percipit, et quid iudi- cat.* Gær. scribit *Ecquid præcipit? ecquid iudicat.* Sic, inquit, locum corruptissimum, multisque modis ad scribarum arbitrium refectum, resti- tuisse nobis videmur. Nam ii, qui *ea quid* exhibent, ut Grat. Davis. Ern. atque Bremi, qui *at ea quid* dedit, non reputaverunt, *naturam* non dici posse *percipere*. Etenim si vel *natura* h. L. de animo humano dicitur, tamen id ipsa vocis interior vis respuit. Mire autem in his scribæ turbant. Plures «Et quid... et quid», ut Bas. et sic

31 aliquid, præter voluptatem, et dolorem? Sunt autem quidam e nostris, qui hæc subtilius velint tradere, et negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu judicari; sed animo etiam ac ratione intelligi posse¹³, et voluptatem ipsam per se¹⁴ esse

olim vulgatum est, multi *En quid*, sic & Oxonn. et Gud. 1. Lectio *Et enim quid*, quam editi vet. plures servant, videtur ex ingenio nata. At *quid* Ursiniani est. Gud. 2, *Ku vel ea*. (Vides igitur, ea variantem esse lectionem.) Erl. et Spirens. *ei quid*. Complures denique codd. ante posterius *quid aut*, non et præbeat. Quas quisquiliæ si rite exarseris, vix aliud iudicium inde referes, quam quod nos commovit, ut sic ederemus. Nam pronomen *ecquid* ita ubique a scribis oblitteratum reperitur, ut, quod toties in Cicero legitur, unico pæne VV. DD. acuminis debeat. Et tamen hæc emendatio non a nobis profecta, sed Petr. Marsus priorem *Ecquid* exhibet, posterioris loco *aut quid* peccans: ut recte e scriptis illud profectum putari possit. Deinde cum Spir. Gud. 1, et Ven. 1494, præcipit pro vulgato *percipit* scripsimus, quippe quæ verba ubique miscantur, et hoc vix ac ne vix quidem in orbem cogi possit. Jam his facilis sententiæ tenor exiit: « Nihil natura præcipit, nihil iudicio suo docet, cur aliud quid homini aut fugiendum sit, aut appetendum, quam voluptas et dolor ». *Judicare* autem natura tum dicitur, « si expressæ vestigiæ eorum, quæ ipsa velit, jubeat, adsunt ». Turbas autem istas quoque inde ortas iudicamus, quod plures scripti, in iisque Erl. Spir. Gud. 2, itemque cum Ven. 1494, veteres expressi quidam, verba inferius sequentia huc trahunt, « et voluptatem ipsam per se esse appetendam et dolorem...

fugiendum ». Exciderunt olim ea scilicet, et sic, appiota margini, pravo loco reposita sunt.

13. *Sed animo etiam ac ratione intelligi posse. Animo* opponitur prægressum v. sensu quod est *experientia*; ut Græcis *νῆς αἰσθήσει*. Ne tamen in voce *animo*, Latinis paullo insolentius posita, obscuritas quedam relinqueretur, per *ac* explicativam *ratione* additum est. Græci hæc distinguunt τῆ κατῶθεν et τῆ ἐνωθεν ὁδῶ, « via experientiae, et rationis ». Ceterum en tibi Epicureos, rationali via (quam Epicurus ipse contemnebat), voluptatem summam bonum esse, demonstrantes. Quinam isti fuerint, non constat: sed operæ sane pretium foret rationes, quibus hoc probaretur, accuratius cognoscere. Viam certe vides: voluptatis nempe dolorisque notionem in *πολύψυχοι* ponebant, atque inde eam natura esse, docebant. Nam verbis, quæ paullo inferius sequuntur, « quasi naturalem atque inaitam in animis notionem », auctor Epicuri verbum *πολύψυχοι* circumloquitur est. Quæ quidem vox, inventa ab Epicuro, adoptata deinde a Zenone est. Vide nos ad Legg. I, 9, 26. Hoc notavimus propter Tennem. Gesch. d. Philos. t. III, pag. 403, qui nobis hanc v. paullo vagius explicasse videbatur. — Erat enim Suidas v. *πολύψυχοι* conferendus G.

14. *Ipsam per se*. Hæc pinguius explicata puta, ut solent, cum Fr. Meusingero ad Off. II, 12, 6. *Ipsam per se* dicitur, quod sua solius vi ui-

expetendam, et dolorem ipsum per se esse fugiendum. Itaque aiunt, hanc quasi naturalem atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alii autem (quibus ego assentior), quum a philosophis compluribus permulta dicantur, cur nec voluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor, non existimant oportere nimium nos causæ confidere, sed et argumentandum, et accurate disserendum, et rationibus conquisitis, de voluptate, et dolore disputandum putant.

X. Sed ut perspicuius, unde omnis iste natus sit ^{2a} error, voluptatem accusantium, doloremque laudantium ¹, totam rem aperiam; eaque ipsa ², quæ ab illo inventore veritatis, et quasi architecto beatæ vitæ dicta sunt, explicabo. Nemo enim ipsam voluptatem, quia voluptas sit ³, aspernatur, aut odit, aut fugit;

titur, sic ut nulla rei alterius accessione, vel adjumento indigeat: at propter se causam moventem, et finalem, ratione fere utilitatis habita, indicat. Sic Lael. 21, 80: «amicitia per se, et propter se expetenda», dicitur. Hac ratione particulas istas, sæpe permutatas a scribis rectius dignoscere. Hanc quasi normam admovebis ad II, 24, 82, ubi per reposuimus. G.

X. 1. *Doloremque laudantium.* Non quidem laudabant proprie dolorem Academicus et Stoicus; sed illi, cum non summum malum esse, hi, quum omnino malum non sit, contemnendum esse docebant. Debet igitur *laudantium* h. l. ex vi oppositionis pro, non *accusantium*, sed *defendentium*, intelligi, ut prorsus Græcis ἐκραινῶν dicitur. Cf. Sturzii Lex. Xenoph. ad h. v. G.

2. *Eaque ipsa, quæ.* Simul explicantis est, et idem fere, quod *nempe*, valet. Tusc. IV, 37, 81: «Inveteratio autem, ut in corporibus, ægrius depellitur, quam perturbatio: citiusque repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur, etc.» Inprimis frequentat hanc *que* Corn. Nep. Cf. Aloib. 3, 6: «quod nefas erat more Atheniensium; idque non ad religionem, sed ad conjurationem pertinere existimabatur, etc.» Quod quidem h. l. non moneremus, nisi Bræmium veram interpunctionem obliterasse vidissemus, virgulam eoli loco ponendo. G.

3. *Quia voluptas sit... quia dolor sit.* Offendunt fere VV. DD. hac in constructione. Ita editur Tusc. I, 7, 13: «immo quia non sunt, quum fuerint, eo miseros esse» (mortuos). Sed reponendum cum Davis. *sint*,

sed quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione voluptatem sequi nesciunt⁴. Neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci velit; sed quia nonnumquam ejusmodi tempora incidunt, ut labore et dolore magnam aliquam quærat voluptatem. Ut enim ad minima veniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur. Quis autem vel eum jure reprehenderit, qui in ea voluptate velit esse, quam nihil molestiæ consequatur⁵, vel illum, qui dolorem eum fugiat, quo
 33 voluptas nulla pariatur? At vero eôs et accusamus, et justo odio dignissimos ducimus⁶, qui blanditiis

idque non tam, quod sic 4 mei, quam ex loci sententiâ; quum dicat hæc jam dubitans Atticus. Orat. 54, 180: « quibusdam enim non videtur: quia nihil insit in ea certi ». Off. I, 7, 4: « Ex quo, quia suum ejusque sit, etc. » recte pro *fit* Heus. Notavimus hæc ad locum, in quem prorsus dubitatio non cadit, quum in hujusmodi subjunctivos frequenter peccetur. G.

4. *Qui ratione voluptatem sequi nesciunt.* Vertere licet, *auf eine vernünftige Weise*, sic ut græco λόγῳ respondeat. Sed ambiguitatem quis non videt? Equidem vulgatam labefactari nolo: sed Spir. *recte*; et notandum sane est, *ratione* et *recte* sæpiissime a scribis ex comp. *re* confundi. Cf. Rosc. Am. 39, 114, « si recte fiat »; ubi plures codd. *ratione*. Pro Quint. 17, 54: « Profecto si recte vestram bonitatem . . . cognovi », ubi item duo mei *ratione*, etc. Priore loco nuper, suffragantibus Græv. et Ern. sic receptum est. In posteriore aperte falsum, ut sæpius codd. tractanti observare licet. G.

5. *Quam nihil molestiæ consequatur.* *Quam* clare referant Erl. et Spir. Ante Lamb. *qua* edebatur, ut etiam reliqui mei præbent, quod cum Wopkensio Matthiæ p. 101, defendit. Sed videtur plane aliud esse, « in causa, sententiâ, esse, qua, etc. » pro « in qua », et « in voluptate esse, qua . . . consequatur ». Nam sensus non est de voluptate, in qua, sed « post quam nihil mol. conseq. » Neque Bremium audio, qui ut instrumenti ablat. *qua* defendi pro *per quam* posse putat. Si mordicitus *qua* retinebis, abl. ex omisso *propter* derivare licebit. Cf. Legg. I, 15, 43; ibid. III, 7, 15; adde h. l. § proxima: sed sæpiissime lineolam super *qua* oblitteratam vidimus. In *voluptate* autem *esse* ex vero græcismo dicitur; vide ad Acadd. II, 26, 83. G.

6. *Et j. odio dignissimos ducimus.* Recte defendit Bremi *justo*: nam *multa* foret etiam coactius. Sed superfluum *justo* cum eodem non dixerim, quum vim superlativi augeat. Jeremias Jurdex, qui hunc locum, p. 107, habet,

præsentium voluptatum deliniti atque corrupti, quos dolores et quas molestias excepturi sint, occæcati cupiditate non provident; similique sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est, laborum et dolorum fuga. Et harum quidem rerum facilis est et expedita distinctio. Nam libero tempore, quum soluta nobis est eligendi optio⁷, quumque nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus, omnis voluptas assumenda est, omnis dolor repellendus⁸. Temporibus autem quibusdam⁹, et aut

dignos præbet. Sed sæpius docuimus, superfl. a scribis in positt. mutari solere. G.

7. *Nam libero tempore . . . eligendi optio.* = Liberum tempus est, ubi, ut paucis post dicitur, nec debita officia, nec rerum necessitas urgent. = Eligendi optio, primo ad aspectu mire dicitur; sed gerund. pro in eligendo frequens est, et eligere, verbum philosophis proprium, h. l. simpliciter malle valet, hoc sensu, « quum in potestate nostra sit positum, pro lubitu facere, quod malis ». G.

8. *Assumenda est, omnis dolor repellendus.* Minus bene Breui suadet « dolor depellendus », contra Ernestinum, qui repellendus corrigit, quod firmant Spir. et Erl. Nam utrumque quidem proprie de hoste ponitur; et Epicurei dolorem naturæ humanæ omnium maxime hostilem statuebant; sed repelluntur, quæ ad tempus remouentur; quum depellantur, quæ plane arcentur, quod in dolore non licet. Ubique inde etiam auctor, « repellere dolorem », cf. § 30, et paucis post, « perferendis doloribus asperiores repellat ». Contra vero « famem sitimque depellere », vid. § 37, et talia, recte dicuntur. *Assumimus* contra, quæ « libenter recipimus ». G.

9. *Temporibus autem quibusdam, et aut officiis debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eveniet.* Vere hoc loco VV. DD. in scirpo nodum sibi nexuerant. Locus enim hic facillime expeditur, si et pro et quidem in explicatione, ut toties ponitur, acciperis; cf. Ruhnk. ad Vellei. II, 60, 2; adde nos ad Acad. I, 6, 23; et ablatt. « officiis debitis . . . necessa. » per omissam propter explicaris, ut recte Matthiæ fecit. Grut. et mutare in id est voluerat. Quo nihil opus, quum idem notet, ut sæpius docuimus. At hoc mentem auctoris non admittere pugnat Breui: addi illa duo, exempli modo loco, quum voce temporibus plura contineantur. Sed primum non video, quare? quum officia et necessitates vitam humanam complectantur, et his supra liberum tempus opponatur; deinde non melius ille loco consulit, si et deleri iubet. Tum potius et ipsi per et maxime explicanda erat; qua græca vi sæpe obviam est. Ne autem insaniam tractaremus, reliqua VV. DD. ad h. l. conamina tædio lectorum subtraximus. Ceterum hæc cum seqq. ipsis Epicuri verbis accommodata sunt; cf. hujus epist. ad Menæceum Laert. X, 129: ἔστιν ὅτε πολλὰς ἡδονὰς ὑπερβαί-

officiis debitis, aut rerum necessitatibus sæpe eveniet, ut et voluptates repudiandæ sint, et molestiæ non recusandæ. Itaque earum rerum hic tenetur a sapiente delectus, ut aut rejiciendis voluptatibus majores alias consequatur, aut¹⁰ perferendis doloribus asperiores repellat.

- 34 Hanc ego quum teneam sententiam, quid est, cur verear, ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paullo ante quum memoriter, tum etiam erga nos amice¹¹ et benivole collegisti. Nec me tamen laudandis majoribus meis corrupisti¹², nec segniorem ad respondendum reddidisti. Quorum facta quemadmodum, quæso, interpretaris? Siccine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse¹³, aut in liberos, et in sanguinem suum¹⁴ tam crudeles

μεν, όταν πλείον ἤμιν τὸ δυσχερὲς ἐκ τούτων ἐπηται· καὶ πολλάς ἀγνηδῶνας ἡδονῶν κρείττους νομίζομεν, ἐπειδὴν μείζων ἡμῖν ἡδονὴ παρακολουθεῖ πολλὸν χρόνον ὑπομείνασι τὰς ἀγνηδῶνας. G.

10. *Ut aut . . . consequatur, aut.*

Ita Lamb. confirmantibus Erl. et Spirensi. Atque hac sane optimorum nostrorum auctoritate opus erat, ut olim vulgatam *aut ut* non veram haberemus. Promissimus de ejusmodi particularum trajectionibus, dato loco, accuratius agere: monemus igitur nunc hoc tantum, ne talia ex ingenio mutantur; ut nuper toties factum vidimus. Nam vel ista certam quamdam regulam sequuntur, partim ab aurium judicio pendencia, partim a sono: quæ commista nolimus. *Consequatur, consecetur*, notat, quum *repellat* opponatur. Orat. 12, 38: « In Panathenæico autem Socrates studio se consequutum fateatur ». Cf. et Legg. II, 7, 18. G.

11. *Quum memoriter, tum etiam . . . amice.* Omnes mci, præter Erl.

et Spirens. *tum . . . tum.* Sic alii quoque cum vet. edd. pluribus. Equidem nondum pro certo pronuntiare audeo; sed videtur non recte *tum . . . tum etiam* scribi posse, quum harum particularum ratio, *etiam* addita, mutetur; quippe quæ sic = non solam . . . sed etiam = valeant. Nollem certe Orat. 33, 117: « Sed quum explanatius, tum etiam uberius », nuper ex solo Gud. 2, *tum* mutatum; quum scribæ in his toties in utramque partem turbent. Hoc loco quoque accedit, quod diversa junguntur. G.

12. *Corrupisti.* Ex nostris quoque tres, *corrupisti*, peccant. Sic *corruptus* et *corruptus* confusæ vide pro Balb. 25, 56, ubi tamen unice recte *correpta* legitur. G.

13. *Impetum fecisse.* Nescio quo juræ Bremiana *irtuisse*. G.

14. *Aut in liberos, et in sanguinem suum.* Gcer. scribit *aut in liberos, atque in sanguinem suum.* Vulgabatur olim, inquit, *aut in sang.* quod mutatum

hil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis
arent? At id ne feræ quidem faciunt, ut ita
que turbent¹⁵, ut, earum motus et impetus
neant, non intelligamus¹⁶. Tu tam egregios³⁵
res tantas res gessisse sine causa? Quæ fue-
runt, mox videro; interea hoc tenebo: si ob
causam ista, quæ sine dubio præclara sunt,
virtutem his ipsam per se¹⁷ causam non

vis. et Ern. Bene qui-
ingenio. Brem. verba,
, ut glossam ad uncus
Neque hoc sine idonea
; præferenda. Conjece-
sang. sed veram aucto-
lunt Erl. et Spir. atque.
ulæ vim explicativam
50, « sermo atque fa-
Manil. 24, 69, « quid-
eficio P. R. atque hac
oria . . . possum ». Vo-
testatam præc. populi
n. Catil. IV, 1, 2: « va-
riculo atque insidiis »;
rejus generis sit h. mor-
Atque sic, ut alia multa
ubi ignorata hæc parti-
pp. exerost, intelliges
hic. 1, 3, « et pro ser-
ue senis linteas dedit ».
ruant, itaque turbent.
a ruant, atque turben-
quit, admittendi scripti
n olim vulgata atque,
fferunt, ut tres nostri,
Nam si cum vi auctor
nisset, simplex repetis-
addita: sic enim non
suisset etiam, « ita tur-
ant », quum ruant gra-
sit. Contra vero atque
id est posita, ut toties
i. l. egregie convenit.
sed oreauli instar, nudo

verbo probat Rath. *turbentur* (quæ
lectio est codd. tantum non omnium):
et frustra est, quod Bremi contra
monet, *turbare* absolute dici, quippe
quod huc non pertineat: immo huc
pertinebat, *turbari* absolute dici, in-
tellecto *animo*; ad quem pari ratione
motus et impetus, qui sequuntur, ita
referes, ut *motus ad turbentur, impe-
tus ad ruant* pertineat. Ceterum *ruere*
Cic. de « furore mentis quodam per-
citis » sæpe, cf. Mencken. h. v. Qui
autem *furit*, i. e. « inani animi motu
et impetu fertur », eum animo esse *tur-
bato*, nihil est, ut doceamus. Sæpe de-
nique *activa et passiva*, sæpius etiam
neutra et pass. ut h. l. junguntur. Cf.
Corte ad Sallust. Cat. 51; Drakemb.
ad Liv. XIX, 4, init.

16. *Intelligamus*. Sic nostri omnes.
At Bremi dedit ex uno Gronovii et
altero Davisi *intelligentur*, laudans
N. D. I, 38, 106. Posse sic scribi,
nemo recte negabit. Sed caute in tali-
bus versandum est, quum scribæ ob
ultimas verborum syllabas, per com-
pendium scriptas, ab utraque parte
sæpissime peccent. Facilius iudicare
licebit, si rem ad oculos voces, in-
us ur
telliga et intelliga. G.

17. *Virtutem his ipsam per se*. Bini
mei et veteres editi plures cum P.
Marso *per se ipsam*. Ita scribæ ad eam
crepidam scilicet. G.

fuisse. Torquem detraxit hosti. Et quidem se textit, ne interiret. At magnum periculum adiit. In oculis quidem ¹⁸ exercitus. Quid ex eo consequutus est ¹⁹? Laudem, et caritatem : quæ sunt vitæ sine metu de-gendæ præsidia firmissima. Filium morte multavit ²⁰. Si sine causa, nollem me ab eo ortum, tam importuno, tamque crudeli. Sin ut dolore suo sanciret militaris imperii disciplinam, exercitumque in gravissimo bello animadversionis metu contineret; saluti prospexit civium, qua intelligebat ²¹ contineri ³⁶ suam. Atque hæc ratio late patet. In quo enim maxime consuevit jactare vestra se oratio, tua præsertim, qui studiose antiqua persequeris, claris et fortibus viris commemorandis, eorumque factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore, laudandis, id totum evertitur eo delectu rerum ²², quem modo dixi, con-

18. *In oculis quidem.* Forte scribendum *et in oculis quidem ex.* quum Gud. 2 et Bas. *et in oculos* peccent. In proximis diverbia dinotavit Matthiæ, qui idem simul primus animadvertit, his voces, *et quidem*, inservire. Præter ea loca, quæ ipse, p. 102, habet, cf. Orat. 50, 168 : « non erat hoc apud veteres . . . Et quidem nihil aliud fere non erat ». Diverbii signa æque ibi editis addes. G.

19. *Quid ex eo consequutus est?* Goer. scrib. *quod ex eo est consequutus?* Ita, inquit, transponi jusserunt Erl. Spir. Gud. 1, Bas. Nec aliter edd. vett. cum P. Mars. et Crat. plures. Gud. 2, *consequitur* peccat. Vulgo *consequutus est.* Coegit illam verbi ordinem nostrum facere soni ratio, quum in *quid* . . . *consequutus* loci vis sit.

20. *Multavit.* Quæres in *multavit*, quæ rector sit scribendi ratio? «i

Bremium videris *multavit* edentem. Nos quidem duo modo distinguimus, *mulcare*, quod ejus loci non est, et *multare*, ut edidimus : tertiam formam librariis adscribimus. Atque in etiam celebrem illum Bremii magistrum judicasse videmus Tusc. I, 22, 50. Nec aliter docuere uno consensu Victorius, Lambinus, Lipsius, Torrentius, etc. G.

21. *Qua intelligebat. Qua est quis hac*, ut sæpe. Et verba, « hæc ratio late patet », quibus plures et scripti, et editi, *ad* male præmittunt, notissima esse debent Ciceronem cum fructu legentibus. G.

22. *Ex delectu rerum.* Verissima est vulgatæ lectio : sed mirum quod scribæ in omnia alia, « deflexu, defluxu, defectu », vagantur. Forte inauditus erat istis vocis hic quartæ flexionis usus, quum degenerata latinitas *electio* ponat. G.

stituto, ut aut voluptates omittantur, majorum voluptatum adipiscendarum causa, aut dolores suscipiantur, majorum dolorum effugiendorum²³ gratia.

XI. Sed de clarorum hominum factis illustribus et gloriosis, satis hoc loco dictum¹ sit. Erit enim jam de omnium virtutum cursu² ad voluptatem proprius deserendi locus.

Nunc autem explicabo, voluptas ipsa quæ, qualisque sit, ut tollatur error omnis imperitorum; intelligaturque ea, quæ voluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam gravis, quam continens, quam severa sit³. Non enim hanc solam sequimur⁴, quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, et cum jucunditate quadam percipitur sensibus; sed maximam il-

²³. *Effugiendorum*. Gud. 1 et Bas. *fugiendorum*. Atque sæpe sane auctor simplex pro comp. Tusc. I, 22, 50: « an tanta sit ejus tenuitas, ut fugiat aciem » (oculorum). Inde causam nullam video, cur Ern. et Sch. Orat. III, 25, 99: « facillime effugiant satieta-tem », quum codd. optimi quique *fugiant*: si vel non Verr. III, 43, 103: « fugiendamque vestram satieta-tem » legeretur. Pendet hinc etiam forma illa, « hæc me fugiunt ». Ita quocumque « fugiens vinum », cujus vis evanescere cepit. Pari denique modo græci *παύσις* pro *ἐκπαύσις*. Ne monentem, ita in aliis quoque verbis Latinos solere: ut « dicere, legere, levare, etc. » pro *edicere*, etc. Quid igitur h. l. statuendum? Scilicet non esse horum binorum codd. eam auctoritatem, ut iis solis confidere liceat; et haud ita raro scribas sic peccare, ut casus veritatem imitatus esse videatur. G.

XI. 1. *Satis hoc loco dictum sit*. Spir. et Gud. 1, *est*: unde *sit* suspen-

ctum de glossa redditur. Et sane verbo subst. nihil h. l. opus est: melius etiam *enim*, quæ sequitur, cum his coire videtur. Sed pronuntiandum est, rem non liquere: raro certe ad *satis*, *est*, etc. omittitur. G.

2. *Virtutum cursu*. In his ne argueris; nihil notant nisi, « omnes virtutes ad voluptatem feruntur ». Ita Att. V, ep. 15, *cursus animi*, studium est, quo quis ad rem aliquam fertur. G.

3. *Nunc autem... severa sit*. Totus hic locus verborum collocationis regulis egregie convenit. Sed delenda virgula erat post *ipsa*, quum non vidissent intt. constructionem esse, « quæ qualisque voluptas ipsa sit »; et monendum, « quæ... habeatur », pro « licet ea hab. » dici; ut sit post « quam », « tamen » intelligendum ut sæpe. G.

4. *Non enim hanc solam sequimur*. Oxonn. E. et ξ. *consequimur*: sed videntur scribæ verbi *sequi* vim non cepisse. G.

lam voluptatem habemus⁵, quæ percipitur, omni dolore detracto. Nam quoniam, quum privamur dolore, ipsa liberatione et vacuitate omnis molestiæ gaudemus; omne autem id, quo gaudemus, voluptas est; ut omne id, quo offendimur⁶, dolor: doloris omnis privatio⁷ recte nominata est voluptas. Ut enim quum cibo et potione fames sitisque depulsa est, ipsa detractio molestiæ consecutionem affert voluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficit voluptatis. Itaque non placuit Epicuro, medium esse quiddam⁸ inter dolorem, et voluptatem. Illud enim ipsum, quod quibusdam medium videtur, quum omni dolore caret⁹, non modo voluptatem esse, verum

5. *Sed maximam illam voluptatem habemus.* Erl. *voluptatem illam habemus*; quod est vulgato ordine melius. Atque sic sane recepissemus, nisi quoque *voluptatem* a scribis additum esse putari liceret: quamquam quidem, tot interpositis, primariam vocem auctor repetere solet. *Habemus autem judicamus, existimamus* valet, ne cum Grut. pro *avemas* dictum, aut plane abjiciendum, putes. G.

6. *Ut omne id, quo offendimur.* Gær. *ut omne, quo.* Omnes, inquit, nostri, quatuor Davisii totidemque Oxonn. P. Mars. cum veteribus edd. pluribus *id*, Davisii exemplo, ejicere nos coegerunt, quod ante *quo* vulgatur. Atque languet utique locus ex hac ejus repetitione, quæ alias auctori haud infrequens est.

7. *Doloris omnis privatio.* Verba Epicuri sunt, ἡ παντός τοῦ ἀγούυτος βραχίπετος. Cf. A. Gell. Noct. Att. II, cap. 6. G.

8. *Quiddam.* Gær. *quoddam.* Prave, inquit, vulg. *quiddam*: tum enim auctor *quidquam* dixisset. Rectius obtulerunt Spir. et Erl. Alia ratio est

Orat. III, 61, 227: « est quiddam medium », ubi Ern. et Schütz. *quoddam* sine justa causa dederunt: additur enim, « sed suum cuique voci ».

9. *Quod quibusdam medium videtur, quum omni dolore caret.* Gær. verba *quod... videtur* parenthesi includit et scribit *careret*. Sic, inquit, exhibent 5 Davisii, 4 mei, hini Oxonn. ed. Mars. alii, aliisque. Verissime: nam vulg. *caret* inde ortam, quum linea super *re* negligenter; vel etiam, ut ad *videtur*, accommodaretur. Sed non est, ut Matthiæ valt, pro *presenti* positum, immo, pendens a *placuit*, et ex Epicuri mente dictum, proprio tempore. Ceterum recte idem vidit, parenthesesos verba explicationis causa a Torquato ipso interseri. *Quod autem quale* notat, ut fero, si parenthesis inchoat, solet. Bremi, *quum... carere*, prout P. Manut. conjecerat, uno J. Gronovii cod. *quum* ignorante. Sed ad *careret* cogitabis *voluptas*, ut sepiissime. Sine causa Rath. etiam *videretur* conjicit. Explicandos autem hic verborum positus ex eo est, quod vox primaria cum vi in clausulam rejecta

summam voluptatem. Quisquis enim sentit, immodum sit affectus, eum necesse est aut in te esse, aut in dolore. Omnis¹⁰ autem privatoris putat Epicurus terminari summam vobn : ut postea variari voluptas¹¹, distinguque augeri, amplificarique non possit. At etiam³⁹, ut a patre audiebam¹², facete et urbane irridente¹³, statua est in Ceramico¹⁴, Chrysippi, porrecta manu : quæ manus¹⁵ significet, il-

msus nihil causæ videbis, *um dol. car.* Davisii exemplis addicas.

is . . . doloris. Sic recte a rimam editum est, scriptis *mi*, ut solent, peccanti-
postea variari voluptas. I t si illa voluptas ad hunc radum pervenerit, abinde e amplius, sed varimode us modificari dicit), pos hoc in positu alibi *post ea*, xce scribit, cf. pro Arch. ejus equidem sufficientem eo nullam. Deinde *variari* icuri *περὶ ἀλλοθίας* reddit ; , 144, *καρ. δὲ ξ.* XIX. *Dil* icationis causa additur. II, 3, 10. G.

patre audiebam. Gœr. scr. *aud.* Sic, inquit, reponi d. Spir. Gud. 2, et ex edi- seque. Forma hæc, e Græ- auctori est admodum fa- at. II, 33, 144 : « ex eo m diceret ».

lente. Gœr. dat *ridente.*, cum Spir. scripimus *irridente.* Offenderat nos opositum, quum plures teresque editos, *arridente*, nis nostris, et quatuor

Oxon. et vett. impressis cum Marso, Crat. plerisque omnibus exhibere videremus; et auctorem non tam nostrum *verlachen*, quam *über etwas scherzen*, exprimi voluisse apparet. Tum autem *ridere* Latini. Vide de *Hirro* illo Div. II, ep. 9, « ut dederis nobis . . . quem semper ridere possemus ». Atque ita sæpe. Neque urbanitatis est *irridere*; sed *ridere* ad hanc proprie pertinet. Causas igitur non leves sequuti sumus, quum ita corrigeremus.

14. *Ceramico.* Duo erant hoc nomine loci Athenis: alter, in quo meretrices habitabant; alter in suburbiis, ubi publica impensa humabantur bello defuncti: de quo forsau altero hic agitur.

15. *Quæ manus significet, illum in hac esse rogatiuncula delectatum.* Gœr. *delectatum* uncis includit, notatque: aut perum omnino iudicio valemus, aut vincimus, cancellos a nobis h. l. recte esse adhibitos. Nam si formulam, « esse in aliqua re », *σὺναι ἐν τινί*, consideres, qua vel « in statu aliquo esse », vel « occupari quum maxime in re quadam », dicimur; ut « esse in negotio, labore, cura, mœrore, vitio »: obliteratam eam per ignorantiam hoc glossemate non inepte iudicabis. Si deinde consideres, verba, « quæ manus

lum in hac esse rogatiuncula delectatum. « Num quidnam manus tua¹⁶ sic affecta, quemadmodum affecta nunc est¹⁷, desiderat? Nihil sane. At, si voluptas esset bonum, desideraret? Ita credo. Non est igitur voluptas bonum. » Hoc ne statuam quidem dicturam¹⁸ pater aiebat, si loqui posset. Conclusum est¹⁹ enim

significet », ad consilium artificis referri; denique si formam, « delectari in aliqua re », ad hæc contexta pronus absonam, videris (nam in, quæ codd. omnium est, stare h. l. nequit): vix dubitabis, veram conjecturam nos esse sequutos. Postremo loco si de soni ratione quæsieris, plane certus eris, scripturam Ciceronem fuisse « delectatum eum esse hac rog. » si hoc participium addi voluisset. De voce *rogatiuncula*, conclusionis vi posita, vide nos ad *Acadd.* I, 2, 5. Sæpe etiam Seneca vv. *interrogatio* et *interrogatiuncula* hac vi utitur; cf. ep. 82 fin. « *interrogatiunculas* nectis, etc. » *Nugas* autem tractat Davis. quum *manus* ideo abesse malit, ut *quæ* ad *statuam* referatur. Sed illud non *statua* significabat, immo *manus*: idque ne in obscuro esset, vox eadem denno addita est. G.—Etiam hanc hodie *statuam* videri putat Carlo Fea in Italia, et in villa Borghensi latere sub falso nomine Belisarii, qua alii Diogenem exprimi putant. J. V. L.

16. *Manus tua*. Odoravit Th. Bentl. vitium, ubi nullum erat. Non igitur sequi eum Bremius debebat, *uncis tua* lacessens. Recte stare pron. 2 personæ et potest, et debet, ob Stoicorum, maxime Chryssippi, in ejusmodi *interrogatiunculis* morem, ad alterum aliquem orationem dirigentium. A *statuario* autem hæc ratio non aliter exprimi poterat, quam ut ipse Chryssippus manum sic extendens fingeretur. G.

17. *Sic affecta, quemadmodum affecta nunc est*. Oxonn. E. et ξ. prius *affecta* ignorant. P. Mars. — *sic affecta*, ut nunc est ». Ad prius haud dubie pronus ibis: nec sane illa contemnenda lectio; quum hæc magis scribarum manum prodat. At observavimus, Ciceronem, ut alibi, ita maxime in conclusionis ratione notionem potiorum repetere solere; id quod ex illis ratiocinationibus, quæ *Acadd.* II, et de *Divinat.* II, passim leguntur, abunde patet. Cf. ad *Legg.* I, 1, 3. Inde non sine causa utramque lectionem ex correctione ortam putamus. Atque si insuper græca cogites, forte hæc, οὐτως ἔχουσα, ὡς νῦν δὴ ἔχῃ, magis etiam vulgatam retinebis. De ipsa Chryssippi *statua* vid. *Diog. Laert.* VII, 182, ad eumque Menag. qui *Ceramicum* interiorum intelligendum esse, non sine causa statuit. G.

18. *Hoc ne statuam quidem dicturam*. Omnes nostri (præter Erl. qui *quam* ref.) *quidem* servant; sed vago loco, sic ut tres eam post *dicturam* rejiciant, atque ita quoque P. Marsus: ut fidem nostram Ruhnkenio ad *Rutil.* II, 16, p. 129, addicamus, qui cum *Leideni* cod. hanc part. h. l. delendam judicat. Atque si ad locum ipsam aures rite applicaris, non solum omisam valent, sed tum etiam verba fortius cadere sentient. De *ne pro ne quidem* alibi judicavimus, vide ind. ad *Acadd.* h. v. G.

19. *Conclusum est*. Etiam nostris tribus miserum glossema *verum* ante

contra cyrenaicos satis acute : nihil ad Epicurum. Nam si ea sola voluptas esset, quæ quasi titillaret sensus, ut ita dicam²⁰, et ad eos cum suavitate afflueret et illaberetur²¹ : nec manus esse contenta posset ulla vacuitate doloris²² sine jucundo motu voluptatis. Sin autem summa voluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere : primum²³ tibi recte, Chrysippe, concessum est, nihil desiderare manum, quum ita

conclusum est adhæsit ; quod recte Erl. et Spir. ignorant. Toties autem hæc vox intraditur, ut inde Davasio nullum plane jus esset, *et vere* conji- ciendi. — *Conclusum est.* Chrysippi rogatiunculam, quæ contra Epicuri sententiam facere videbatur, artificiose rejicit in Cyrenaicos, qui solum, ut dixit, motum illum jucundum et suavem nomine voluptatis intelligebant. MORELIUS.

20. *Quasi titillaret . . . ut ita dicam.* Verba γαργαρίζω et γαργαρισμὸς sunt ipsius Epicuri ; cf. Nat. Deor. I, 40, 113 : « voluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc verbum est), sensibus adhibetur ». Quum autem Latinis hoc tenore verbum in usu non easet, duplici mitigatione auctor usus est, ut alias « quasi, quodammodo » dicit, et ad substantt. « quasi præstigiis quibusdam, etc. » Acadd. II, 14, 45. G.

21. *Ad eos . . . afflueret et illaberetur.* Davis. conjicit *allaberetur* : quod Ern. laudat ; ego contra vituperandam judico. Nam *illaberetur* est, *se insinuet*, ut *et pro et ita* ponitur. Vide supra 6, 24. Quem autem fugit figura illa, Zeugma Grammaticis dicta ? Debuisset proprie *et in eos ill.* scribi, sed respuebat auctor pronomen repetitum. Haud ita raro sic vel co- actius pron. *is* abjici vides. Infra Fin.

III, 2, 6 : « neque ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te mitto » (*sc. ea.*) Adde quod tædiose superfluum foret *allaberetur*, quum plane non dispicias, quid hoc loco duplex idem notans verbum velit. Nam si ejusmodi synonyma ponuntur, ubique, cur ponantur, intelligitur : quod hoc loco secus foret. G.

22. *Nec manus esse contenta posset ulla vacuitate doloris.* Pal. 1 : « posset nec ulla par vacuit. dol. » Erl. « posset ut ulla ». Gud. 2 : « p. illa ». Bas. « p. ne ulla parvitate d. » Videntur ista omnia ex eo profecta, quod scribæ in *ulla* hærerent, quum sibi « vacuitatem doloris » non nisi unam et simplicem cogitarent. Huc etiam Crat. pertinet, quæ in marg. alii, « ut ulla pars valuit ». Nihil igitur Davis. suadet, « nec ulla pars », nihil Gulielm. *illa* conjectans. Illud vel inde mærcet, quod, ut Ern. vidit, tum etiam *corporis* addi debuisset ; huic vulgata longe est præferenda. Nam *ulla* notat, « qualemcumque tibi cogites ». G.

23. *Primum tibi recte, Chrysippe, concessum est, nihil . . . secundum.* Sc. connexi seu effati. Ita Græci quoque πρῶτον . . . δεύτερον ; itemque ἡγούμενον . . . ἐπόμενον vocant : auctor alibi « superius . . . inferius » ; cf. Acadd. II, 30, 96. G.

esset affecta ; secundum non recte , si voluptas esset bonum , fuisse desideraturam ²⁴. Idcirco enim non desideraret , quia , quod dolore caret , id in voluptate est.

40 XII. Extremum autem esse bonorum voluptatem , ex hoc facile perspicere potest. Constituamus² aliquem magnis , multis , perpetuis fruendum et animo et corpore voluptatibus , nullo dolore nec impediente , nec impendente : quem tandem hoc statu præstabiliorem , aut magis expetendum possumus dicere³? Inesse enim necesse est in eo , qui ita sit affectus , et firmitatem⁴ animi , nec mortem , nec dolorem timentis , quod mors sensu careat ; dolor in longinquitate , levis ; in gravitate , brevis soleat esse : ut ejus magni-

24. *Fuisse desideraturam*. Gud. 2 et Bas. = *fuisse desideratura* : sed non attenderunt scribæ ad conclusionis supra positæ rationem. In fine capituli sine jure Bremiana transponit , = *id est in voluptate* ». G.

XII. 1. *Facile perspicere*. Gær. *facillime*. Ita , inquit , 5 Davisii , mei omnes , tres Oxonn. et vet. editi plerique omnes. Vulgo *facile* , ex compendio puta , per quod toties superlativi oblitterantur ; vide supra 4 , 11. Ceterum unus meorum et duo Oxonn. *percipi* : qua permutatione nihil frequentius.

2. *Constituamus*. Gud. 1 et Bas. *autem* addunt. Natam partic. ex compendio præcedentis verbi putabis. Ceterum conferas similem *beati* ex mente Epicuri descriptionem apud Laert. X , 133 , qui locus omnino cum seqq. comparari meretur. G.

3. *Possumus dicere*? Gud. 1 et 2 cum Bas. *possimus*. Sed indicativum subjunctivo anteponendum videtur ; namque hæc oratio non tam mo-

desti est , quam sibi fidentis , ut Epicurei. — Recte autem Cicero in proxime antecedd. *statu* , quum talis voluptas etiam de futuro tempore æcura esse possit , dolore nullo *impendente*. G.

4. *Et firmitatem*. Deleri Rath. cum Davis. *et* jubet , quæ recte ponitur. Verum enim vidit Bremi , *et* h. I. esse partitivam , et deinde per anacoluthon altera parte orationem his verbis pergere , = *ad ea quum accedit* ». Ita per anacoluthon Cicero plus quam centenis locis ; et semper fere , si enuntiationes explicativæ interseruntur. Ejus generis sunt ex maxima parte exempla , quæ Hotting. ad Divin. I , 30 , 63 , collegit in quibusque *et* pro *etiam* dici statuit. Uberiores h. I. forum in exemplis addendis , nisi eorum satis collegisset Bremi , nisi que spes esset , Matthiæ , virum his in rebus sagacissimum , quum nuper hunc de anacoluthis locum , desertum huc usque et nimis neglectum , tractare cœperit , etiam hoc illorum genus non esse

am celeritas, diurnitatem allevatio⁵ console-
 d ea quum accedit, ut neque divinum numen⁴¹
 at, nec præteritas voluptates effluere patiat,
 que assidua recordatione lætetur : quid est,
 huc possit, quod melius sit, accedere⁶? Statue
 t aliquem confectum tantis animi corporisque
 bus, quanti in hominem maximi cadere pos-
 nulla spe proposita, fore levius aliquando,
 præterea nec præsentis, nec expectata⁷ volu-
 : quid eo miserius dici, aut fingi potest? Quod si

isurum. Ceterum vide nos ad
 II, 42, 129.

ejus magnitudinem celeritas, atem allevatio. Spir. Erl. et
 et pro ut. Quod hand parum
 si et pro et ita acceperis : nec
 re ad hæc ut apodoseos qua-
 cinde Bas. et Vien. « alleva-
 diurnitas ». Sed hujusmodi
 escio qua scribarum negligen-
 rrima sunt, v. c. § 41 fin.
 i « et dolores ad ægritudi-
 Aures sane, si eas consulue-
 cunt. In *allevatio* scripti va-
 sini certe mei *elevatio*, quod
 onum; sed hand dubie ex
 me. G.

sed huc possit . . . accedere.
 it *quod huic p. . . accidere.*
 nit, et Spir. *huc p. accidere* ;
 cum scriptis plerisque *huic*
ere : sic etiam Mars. et edd.
 nplures. Gud. et Bas. *hinc . . .*
ulgata refert huc p. . . acce-
d paucis ante, « ad ea quum
, præcesserat ; nec sermo est
, in quo homo fingitur, sed de
qui in statu fingitur : rectius
ic . . . accidere ; idque magis,
onge frequentius accidere in
, quam vice versa, mutetur.

[I. Cic. pars tertia.

Adde huc, auctorem, si *accedere* de-
 disset, vix, « quod melius sit », ad-
 junxisse.

7. *Nulla præterea nec præsentis, nec expectata.* Gorenz scribit *nulla præterea nec præsentis, neque expectata*, notatque : Breui putat P. Man-
 nut. *præterita* scribere voluisse, quum
 se *præterea* reposuisse dicat. Illud
 servat etiam Oxon. ξ. et Crat. Idque
 ille inde non repudiat, quod Epicurus
 præteritæ voluptatis memoriæ hand
 parum tribuat. Vocem olim ex com-
 pendio scriptam testatur Gud. 2, qui
prava peccat. Et sane si præcedd. vi-
 deas, ubi summa voluptate fruens is
 dicitur, qui « nec præteritas voll.
 effluere patiat, earumque assidue
 recordatione lætetur » : in hac opposi-
 tione *præterita* recte legi posse sta-
 tues. Posse, concedo : sed debere
 nego ; nam tum auctor, ut solet, vel
 « nulla nec præterita » scripsisset, vel
 ter *nulla* repetivisset. Nec in dolore
 solatur præterita voluptas, sed hujus
 recordatio illum fere acerbiorum red-
 dit, nisi spem lætioris in posterum
 sortis referre, inde liceat. Ceterum
 omnes nostri, quatuor Oxonn. et Da-
 visii exemplum idemque P. Marsi alia-
 rumque, *neque . . . neque*, pro vulg.

vita doloribus referta, maxime fugienda est, summum profecto malum est, vivere cum dolore. Cui sententiæ consentaneum est, ultimum esse bonorum cum voluptate vivere⁸. Nec enim habet nostra mens quidquam, ubi consistat, tamquam in extremo; omnesque et metus, et ægritudines⁹ ad dolorem referuntur; nec præterea est res ulla, quæ sua natura
 42 aut sollicitare possit, aut angere¹⁰. Præterea et appetendi, et refugiendi, et omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut a voluptate, aut a dolore. Quod quum ita sit, perspicuum est, omnes rectas res atque laudabiles eo referri, ut cum voluptate vi-

nec... nec reponere coegerunt, auribus idem susdentibus.

8. *Cui sententiæ... cum voluptate vivere.* Hæc in spuris ponunt Th. Bentl. Walk. et Davis. Causam Bentl. affert, quod ad hæc non recte verba coeant, « metus et ægritudines ad dol. ref. » Defendunt contra Bremi et Rath. Ille, elegantius ista quidem abesse, sed Ciceronem nonnumquam ejusmod. enuntiationes, antecedenti oppositas, inserere, ut infra II, 27, 86; hic, esse hæc Ciceronis *senis* scil. Equidem, ingenue fateor, tales in bona causa patronos mihi non optem! Concludi a contrario nemo non videt: prorsus igitur nescio, quid impediat, quominus conclusio prius plene proposita, ipsa deinde ab utraque parte probetur. Id autem omnium minime placet, Ciceroni, sexagenario, exprobrare senectutem, quippe quem, si a tali errore tibi caveris, hac ipsa ætate animo florentem videas maxime. G.

9. *Omnesque et metus, et ægritudines.* Que est adversativa, ut post negationem solet, et valet h. l. *immo potius*, cf. Acadd. II, 15, 45, adde infra 14, 48. Quam copulæ vim quum

VV. DD. non assequerentur, hæc raro peccarunt. Ut unum locum afferamus, Orat. I, 28, 126, sic distinguendum: « tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non posse oneros evadere, operam apud se perdere; dimittebatque, et ad quem, etc. » Colon enim prave post *dimittebatque* ponitur. Ceterum « metus, ægritudinis » sunt partes; cf. Tusc. IV, 20, 46, seqq. Notant hæc igitur « et a. et omnino ægritudines »: sic inf. II, 10, 31. « Hæc et tu ita posuisti, et verba vestra sunt ». G.

10. *Aut sollicitare possit, aut angere.* Scripti plerique *tangere*; atque sic nostri omnes. Alii *frangere*, ut P. Mars. Receptum primus dedit Victorius. Recte. *Angere* autem est plus græcum ἀγγισιν, et item proprie de faucium doloribus, quibus respiratio impeditur. Inde *angina*, quam Fest. ab ἀγγόν deducit. De animo sic dicitur, ut verba *conturbo*, *crucior*, *jugantur*; omnium vero maxime *sollicitio*. Adde his, quæ Bremi laudat, Cat. M. 19, 66; Att. I, ep. 4, etc. Atque sic item recte nuper, pro *taugis*, restituit Schütz Brut. 97, 331: « his me dolor

Quoniam autem id est vel summum bonum, ium, vel extremum¹², quod Græci τέλος νο-³, quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id is referuntur omnes: fatendum est, summum ium jucunde vivere.

Id qui in una virtute ponunt, et, splendore capti¹, quid natura postulet, non intellirore maximo, si Epicurum audire voluerint, ntur. Istæ enim vestræ eximiæ², pulchræque nisi voluptatem efficerent, quis eas aut lau- aut expetendas arbitraretur? Ut enim medi- cientiam non ipsius artis, sed bonæ valitu- sa probamus; et gubernatoris ars, quia bene li rationem habet, utilitate, non arte lau- sic sapientia, quæ ars vivendi putanda est,

ne cura sollicitat. Nec sollicitus et anxius copn-

s r. res... eo referri, ut a», alias recta; ut bonæ iis ipsis § 43. Ut autem nesta», ita h. l. « rectæ labiles» sociantur. Verbi rri loco Gud. I, et Bas. ipsum probum est; sed : nam Cic. proprie referri t) de iis, quæ ad finem tinent, vide 9, 29. Et ut ærnas, iidem paullo post peccant. G.

numum bonum, vel ulti- xtremum. Gær. dat vel orum: sic, inquit, Davis, , ut editi plerique omnes. vulgatum bonum, retra-, cf. supra 9, 29: « quid n, quid ultimum bono- no ipso loco præferenda io qua Spir. Erl. Gud. 2,

bonorum post extremum rejiciunt : sed aures non addicunt. Mutant etiam haud raro ex libidine scribæ, si ad- jectivis subst. regens interponitur.

13. Quod græci τέλος nominant. His Gær. cum Bremi parenthæseos si- gna addidit. Alias, inquit, scriben- dum foret, quodque ipsum; idque pæne prætulerim, quum que post re- lativum toties exsulet.

XIII. 1. Et splendore nominis capti. Recte reposuit Bremi et ab Ern. ex errore abjectum: modo virgulam, ut par erat, post copulam addidisset; ea posita, nemo facile sic erraverit. G.

2. Eximiæ pulchræque. Offerit Gud. 2, eximicque, pulchræ omisso: quod nonnullis non sine causa videbitur. At ex ironia hæc dicuntur. G.

3. Utilitate, non arte laudatur. Abll. sunt ex omisso propter explican- di. Arte est igitur « propter artem, quatenus ars est, propter se ipsa», ut dudum recte vidit Matthiæ p. 102.

non expeteretur, si nihil efficeret⁴; nunc expetitur, quod est tamquam artifex conquirendæ et comparandæ voluptatis. Quam autem dicam⁵ voluptatem, jam videtis, ne invidia verbi labefactetur oratio mea. Nam quum ignoratione rerum bonarum, et malarum, maxime hominum vita vexetur; ob eumque errorem et voluptatibus maximis sæpe priventur, et gravissimis animi doloribus⁶ torqueantur: sapientia est adhibenda⁷, quæ et terroribus, cupiditatibusque⁸ detractis, et omnium falsarum opinionum temeritate

Landatur denique, ut gr. ἐπαινεῖται, pro « laude digna censetur ». Ceterum ad hæc comparanda sunt, quæ Laert. X, 138, ex Diogenis Tarsensis Ἐπιλέκτων lib. XX, laudat: Διὰ δὲ τὴν ἡδονὴν καὶ τὰς ἀρετὰς δεῖν αἰρεῖσθαι, οὐ δὲ αὐτὰς ὡσπερ τὴν ἰατρικὴν διὰ τὴν βύσιαν. G.

4. *Si nihil efficeret.* Et μή τι ἐξεργάσαστο; i. e. « nisi utilitatem fructumque afferret aliquem ». De hac verbi vi cf. Ern. Clav. h. v. Ceterum ex vitio Bremiana *afferret* pro *efficeret* refert. G.

5. *Quam autem dicam.* Gud. 2 Erl. Spir. *quam autem ego d.* Sed novari h. l. nihil placet. Tum enim pergere oratio deberet *vos jam v.* Satis etiam est, *mea* in clausula esse additum; ne moneamus, sæpe sic auctorem primæ personæ pronomen omittit. G.

6. *Et gravissimis animi doloribus.* Ern. sequuti sumus, etsi parum nobis de vera hujus loci lectione liqueat. Scripti duplici lectione differunt, vel *gravissimis*, vel *purissimis* exhibentes. Ex illo intt. *gravissimis*, ex hoc *durissimis* fecerunt. Equidem tertiam aliquam vocem scribis inauditam, vel ex comp. male captam, his subesse vix dubito. *Gravissimis* ex scribis malimus, quod infinitis apud Cic. locis

maximus et gravissimus junguntur. *Durissimis* cum Bremio nobis quoque, poetarum magis esse, quam auctoris videtur. G.

7. *Sapientia est adhibenda.* Gud. 2 et Bas. *adhib. est.* Erl. et Spir. *est ignorant*: quod verum videtur. Sæpius enim docuimus, Cic. in præcipiendo, et maxime ad fult. partic. in *du* verbum subst. omittit. (Quem colorem oratio ejus ex Platone traxisse videtur: nullum enim Græcorum auctorum novi, qui in eo verbo omitendo cum hoc ait comparandus.) Hoc quidem loco omnes tres rationes servi possunt; sed vulgata reliquis deterior: quod patebit, quum de sono accuratius egerimus. G.

8. *Quæ et terroribus, cupiditatibusque.* Barbare loqui Ciceronem posse confidit Davisius, si *quod* ex suis quinque pro *quæ* legendum commendat. *Quæ* est, *ut ea*, idque nostri unico probant. At tres ex his cum Oxon. E. *erroribus.* Et quis neget hæc recte jungi posse? Sed hoc loco noli. Nam vult auctor idem dicere, quod inferius § 46, « libidinum impetum et formidinum terrorem », expressit: hæc enim adversantur *indolentiæ*, summo Epicuri bono, quæ ἀταραξία et ἀπρωίς continetur. Vide infra l. l. G.

, certissimam se nobis ducem præbeat ad vo-
 l. Sapientia enim est una¹⁰, quæ moestitiam
 animis, quæ nos exhorrescere metu non si-
 a præceptrice, in tranquillitate vivi potest,
 cupiditatum ardore restincto. Cupiditates
 insatiabiles; quæ non modo singulos ho-
 ed universas familias evertunt; totam¹¹ etiam
 rempublicam. Ex cupiditatibus odia, 44
², discordiæ, seditiones, bella nascuntur. Nec
 foris solum jactant, nec tantum in alios cæco
 ncurrunt; sed intus etiam in animis inclusæ
 dissident atque discordant. Ex quo vitam
 mam necesse est effici; ut sapiens¹³ solus,

tis . . . dempta. Gær. dat
 , inquit, Lamb. ex scri-
 dque confirmant ex meis
 reliqui *direpta*, vel *di-*
vis. contra et Ern. ex 3
nptis ediderunt. Sed recte
 a. *derepta*. Nam *deripere*
 æpe Cicero. *Errorem au-*
itudinem, curam eripere =
 co auctor propter *detractis*
 it.

entia est enim una. Sic
 r. et Bas. Sed Erl. *enim*
 go *enim est* scribitur. Ita
 æ solent, si *est ante enim*
 ent: transponunt *enim*,
 t. Hujus generis exempla
 . Jam quidem hoc sufficiat,
 i, ut correximus. Cf. infra
 mperantia est enim ». Nat.
 3, 133. = Ratio est enim,
 t omnibus, etc. = Ita ex
 ptimis corriges Catil. IV,
 ausa est enim post urbem
 nec inventa sola ». Ratio
 is vv. collocationis eadem
 uam in *quid est enim* alibi

docuimus: nam sic in asseveratione
 loci vis cernitur; at *enim* præposita,
 causa prævalet. G.

11. *Totam etiam labefactant sæpe*
rempublicam. Ne mireris, etiam se-
 cundo loco *adeo* valere, sic proprie
 solet tertio in enuntiato, præmissis
non modo . . . sed. Scripti in *sæpe* tur-
 bant. Unus meorum cum P. Marso
 part. omittit, alter ante *labefactant*
 transmittit. Sed offendit scribas ejus
 positus, vere Ciceronianus. Sic paucis
 ante « maximis sæpe priventur, etc. »
 Atque si vel sures adhibueris, neque
 transpositam, nec omissam, males. G.

12. *Dissidia.* Sic verissime loco olim
 vulgatæ *discidia* edi, præter rationes
 quas VV. DD. attulerunt, docet non
 solum gradatio, quæ loco inest, quæ-
 que alias periret; sed vitia quoque
 codicum. Bini enim mei *desidia*, ut
 etiam Jerem. Judex Epit. Sap. p. 187,
 a. qui hunc locum laudat. G.

13. *Ut sapiens solus . . . possit . . .*
vivere. Gær. scrib. ut *sapiens solum.*
 Recte, inquit, revocavit h. l. Erne-
 stium Bremi ab ista intemperantia,

amputata circumcisaque inanitate omni et errore¹⁴, naturæ finibus contentus, sine ægritudine possit, et sine
 45 metu vivere. Quæ est enim aut utilior, aut ad bene
 vivendum aptior partitio, quam illa, qua est usus
 Epicurus? qui unum genus posuit earum cupidita-
 tum, quæ essent et naturales, et necessariae¹⁵; alte-
 rum, quæ naturales essent, nec tamen necessariae;

qua ille ubique adverb. *solum* in ad-
 jectivum sua sponte mutat, quoties
 idem ad unitatem personæ refertur.
 Sed hic ai id ipsum ex philosophica
 notione verum indicat, sic ut tum
 solo loquendi usu adverbium defen-
 datur; primum miramur hunc tyran-
 num, qui omnes, quas novimus,
 linguas pari vitio contaminarit: nam
 utrumque sic, et adv. et adj. in ple-
 risque omnibus linguis poni licet.
 Deinde eadem quoque ratio in *unice*
 et *unus* obtinere debet; ut alia ta-
 ceam. Immo potius, ut hoc, sic illud
 linguæ philosophia probat: ita tamen,
 ut sensus paulum modificetur. Adv.
solum, pro *solummodo*, ad modum et
 rationem refertur, quæ in personam
 aliquam cadit, quum adjectivum ad
 personam ipsam spectet. Neque hoc
 de personis tantum valet, sed de re-
 bus etiam, quæ ad personas referun-
 tur. Vid. Philipp. II, 33, 81: « Nos
 (augurea) nuntiationem *solum* habemus:
 consules . . . etiam spectio-
 nem ». Adverbio notatur, modo nuntia-
 tionis *rationem* in augures cadere:
 et si *solum* auctor scripsisset, tum
 sensus simpliciter foret, « nihil præter
 nuntiat. » Att. V, ep. 17, « id quod Scæ-
 volæ contigit, qui solos novem menses
 Asiæ præfuit », i. e. non plures quam.
 At si *solum* scriptum esset, proprie
 ad annum provinciæ regendæ spa-
 tium respiceretur. Quod si est, facile
 intelligitur, nihil h. l. necesse esse,

ut contra omnem scriptorum fidem,
 « sapiens solus (i. e. nemo præter sa-
 pientem) », scribatur: nam *sapiens*
solum indicat, nulla alia *ratione*,
 quam sapientia, animo naturæ finibus
 contento, vivi posse.

14. *Inanitate omni et errore*. Est
 singularis illa Epicuri distinctio, qua
 eas ille cupiditates *κέραι* appellabat,
 quæ nihil ad vitam conferrent, quum
 nec naturales essent, nec necessariae.
 Hinc in seqq. *inanium cupidit.* sæpius
 mentio injicitur, cf. § 46, etc. Has
 hæc in voce auctor cogitasse videri
 potest: sed rectius putabis, per
 τὴν δὴ δούσιν expressam his case græ-
 cam vocem *κέραι*, Epicuro fre-
 quentatam, cf. Diog. X, 149, quippe
 quæ ipsa illarum fons sit atque
 origo. G.

15. *Et naturales, et necessariae*.
 Priorem copulam multi codd. tresque
 nostri prave omittunt: valet enim et
 repetita h. l. « non solum, sed etiam ».
 Sequitur triplex ista cupiditatum ex
 Epicuri ratione divisio, de qua nos
 infra vide II, 9, 26. G. — *Naturales*.
 Epicurus: « Si ad naturam vives,
 numquam eris pauper: si ad opinio-
 nem, numquam dives. Exiguum na-
 tura desiderat; opinio immensum.
 Naturalia desideria finita sunt: ex
 falsa opinione nascuntur ubi desinant,
 non habent: nullus enim terminus
 falso est ». Seneca, Epist. XVI, fin.
 MURATUS.

um, quæ nec naturales, nec necessariae. Quarum ratio est, ut necessariae¹⁶ nec opera multa, nec inmensa expleantur. Ne naturales quidem multa de-⁴⁶ant, propterea quod ipsa natura divitias, quibus contenta sit, et parabiles, et terminatas¹⁷ habet. Inanis autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis iniri potest.

V. Quod si vitam omnem perturbari videmus esse et inscientia¹, sapientiamque esse solam, quæ

Quarum ea ratio est, ut necessariae Est anacoluthon, haud ita raro. Debat proprie sic scribi : *um, necessariae, ea r. est, etc.* nam constructio deinde sit. Recte igitur Ern. pleno ante verba, *ne naturales qu.* it; quod Bremi non bene cum immutavit. G.

Divitias quibus contenta sit, et abiles, et terminatas. Offendebimus in sit : quod Gud. 2 et ignorant. *Divitias pro rerum aff-* dicuntur. Eæque *terminatas* i. e. non vagæ, sed certis suis circumscriptæ : quod contra cupiditatibus *inanibus*. Ceterum « ipsa natura divitias . . . et les, et terminatas habet », plene aperte expressa vide ex Epicuri d. XV, Laert. X, 144 : Ὁ τῆς ; πλοῦτος καὶ ὀρίσται, καὶ εὐ- ἐστιν. G.

V. 1. *Errors et inscientia. Insci-* ir. Bas. Oxonn. E. ξ. P. Mars. : nec aliter olim Aldus. Sed in his vocibus auctoritates variam utriusque commune com- ma, *insciantia*, ad scribarum libri expleatur. At ne vocum quidem ma notiones a VV. DD. hucus- accurate distinctæ sunt : quam- grati agnoscimus, quæ Bremi

ad lib. de Fato, c. 26, et ante hunc Heusing. I, 40, 9, alique monuerunt, quippe qui nobis viam præmuniverint. Altius igitur repetendum est, si forte res plene expediri possit. Primum igitur bene tenendum, *sciens, et scitus* esse participia verbi ejusdem, atque in illo vim *præsens*, in hoc eam *præteriti* diligenter ubique observandam. Quum enim *sciens* is dicatur, qui *quum maxime quid sciat*; *scitus* is erit, qui, « quod sciat, rite applicare possit ». Ita quidem (ut exemplis adverbiorum utamur, quibus res facilius perspiciatur), « Epaminondas scienter tibi cantasse » dicitur; quippe quam artem a celebri illo magistro Olympiodoro didicisset. Qui si *scite* cantasse diceretur, propria ipsius ars, quæ simul est ingenii ad rem apti, designaretur. Atque sic Cicero, « scite dicere, facere aliquid » de eo, qui dicendi faciendique leges rite et novit, et applicat. Ex his sua sponte sequitur, *scite, et scitus*, nostro *geschichte, geschout* respondere : id quod abunde dicendi rationes, « scitum inventum, dictum, consilium, mendacium », probant. Ita v. c. meretricula Leontium Nat. Deor. I, 33, 93, « scito sermone et Attico », scripsisse dicitur, i. e. non ad leges solum, quibus probati Attici solent, sed his etiam apte et cum ingenio

nos a libidinum impetu, et formidinum terrore² vindicet, et ipsius fortunæ modice ferre doceat injurias, et omnes monstret³ vias, quæ ad quietem et tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere⁴, et sapientiam propter voluptatem expetendam, et in-

applicatis. Nihil jam est, ut de *inscius* agatur, quod illi recta regione opponitur. Neque mirum videri debet, quod, quum *scientia* dicatur, *scitia* nuspium occurrat: tum enim Latini communi voce *artis* utuntur. Ut jam ad *inscitiam* ipsam descendamus, vidisse Bremium aliquid, negari nequit, quum vocem hanc « defectum facultatis faciendi aliquid » defuisset. Idem quoque in hoc recte judicavit, *insciam* cum *stultitia* non semper esse eandem. At hoc simul patet, notionem ab eo propositam latius, quam par est, patere, quum iate *defectus facultatis* ita circumscribendus sit, ut solummodo ad rerum idoneam applicationem referatur. Quod si est, alia quoque ei notio adhæret, quam quæ est in *stultitia*: ita tamen, ut hæc illi frequenter comes adsit. Sed idem ille, notionis illius, nimis late patens, culpa, falso statuit, *inscitiam* pro *inscientia* recte dici posse, quippe qua sententia hæc omnia denuo confundantur. Sed declinamus in viam. Hoc loco ne his quidem, fusius expositis, continuo tete expedieris: quum *inscientia*, utpote mater erroris, præponenda fuisse, et paucis post *insipientia* posita, *inscitia* explicari videatur. At notandum est, Ciceronem sæpe sic *errori inscientiam* subijcere, ut copula et, omnino valeat; cf. Invent. I, 1, 2: « Ita, propter errorem atque inscientiam, cæca ac teneraria dominatrix animi cupiditas, etc. » pro Sull. 14, 40: « in tantis tenebris erroris et

inscientiæ, clarissimum lumen prætulistis menti meæ ». Atque ne vel his in locis dubites, quum etiam ibi non constans sit lectio, vid. Nat. Deor. I, 1, 2: « in summo errore atque in maximarum rerum ignorantie versari ». G.

2. *Et formidinum terrore*. Goer. et a *formidinum*. Vulgo, inquit, a desideratur: sed Davis. ex suis quatuor addidit, sequente hunc Bremio; Ern. contra prave ad vulgatum relabente. Ita enim repetitis ubique præposs. Cic. in rerum, personarumque diversitate solet. Eodem modo ex binis meis repones Ligar. 8, 25: « etiam a Varo, et a quibusdam aliis, prohibiti essetis ». Vulgo a posterior deest. Nostri omnes a repetunt. Ceterum his duo Epicuri verba exprimuntur ἀπὸνία et ἀτραπία. Cf. Diog. X, § 136.

3. *Monstret*. Gud. 1. X. V. cum P. Mars. hoc verbum plane ignorat, cuius loco tres Oxonn. et Gud. 2, doceat (ex proximis videlicet ante repetitum), exhibent. At quum hæc structura verbo illo ægre careas, quumque idem in optimis meis, Erl. et Spir. legatur, casu id excidisse malim, quam intrusum putare. G.

4. *Dubitemus dicere*. Existimare liceat, dicere glossam adhæsisse. Sed frequentissime verbum hoc auctori statuere valet: nihil est igitur, cur abjectum velis, quantumvis sæpe etiam a scribis adjectum reperitur. Recte autem infinitum tempus cum vi in clausula positum putabis. G.

na propter molestias esse fugiendam? Eadem- 47
ne ne temperantiam quidem propter se ex-
esse dicemus, sed quia pacem animis
t eos quasi concordia quadam placet ac le-
perantia est enim⁵, quæ in rebus aut expe-
it fugiendis, rationem ut sequamur, monet.
na satis est judicare, quid faciendum non
nve sit; sed stare etiam oportet in eo, quod
atum. Plerique autem, quod tenere atque
d, quod statuerunt⁶, non possunt, victi et
, objecta specie voluptatis, tradunt se libidi-
stringendos⁷, nec, quid eventurum sit, prob-
ob eamque causam propter voluptatem et
et non necessariam, et quæ vel aliter para-
qua etiam carere possent⁹ sine dolore¹⁰, tum

antia est enim. Σωφροσύ-
ut ex vocis definitione
it. IV, de Rep. p. 349.
πού τις ἡ σωφροσύνη,
νών και ἐπιθυμιῶν ἐγκρά-
locum Cic. sic imitatus
, 1 : « in qua (reliqua
rte) verecundia, et quasi
tus vitæ, temperantia . . .
eterum nihil mirum, si
am veteresque impressi
asponunt, ut Gud. . 2, et
a § 43. G. — Sic Horat.
6 : « Est modus in rebus,
enique fines, Quos ultra
ait consistere rectum ».
statuerunt. Spir. et Erl.
runt : quod ferri possit,
a sponte, libero mentis
t sæpe ipse dicitur, acce-
cipientur ii, « qui quid
it necessitate coacti, fa-
ciunt » . G.
ut se libidd. constringen-

dos. Dictum est cum respectu ad victi.
Victi enim qui se hosti tradunt, vin-
culis constricti in captivitate abdu-
cuntur. Unde toties « captivorum,
captivitatis vincula » dicuntur. G.

8. *Eventurum . . . provident.* Si vere
Ursin. in suo porro event. reperit,
vera hæc lectio putanda est, quom tot
codd. *proventurum*, et in his tres
nostri, quumque porro sæpe ad Græ-
cum ἄρα accommodatum ponatur.
Erl. tamen et Spir. *eventurum*. G.

9. *Vel aliter pararetur . . . possent.*
Bremsi, quod non debebat, hæret in
vel, quæ gradationem adjuvat, clare
hoc in loco conspicuam. Deinde con-
jicit ex misero contextus fulcro, sic
post *aliter* in codice aliquo reperto.
Davis. *sibi*; quod vel jejunius etiam.
Ceterum sunt hæc imp. subjuncti.
optativorum loco. G.

10. *Sine dolore.* H. e. sic ut in ca-
rendo hæc voluptate dolor nullus sit
perferendus.

in morbos graves, tum in damna, tum in dedecora incurrunt; sæpe etiam legum judiciorumque poenis
 48 obligantur. Qui autem ita frui volunt voluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur; et qui suum iudicium retinent¹¹, ne voluptate victi faciant id, quod sentiunt, non esse faciendum: hi voluptatem maximam adipiscuntur, prætermittenda voluptate¹². Iidem etiam dolorem sæpe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in majorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam¹³ propter se fugiendam esse¹⁴; temperantiamque expetendam, non quia voluptates fugiat, sed quia majores consequatur.

49 XV. Eadem fortitudinis ratio reperietur: nam neque laborum perfunctio, neque perpersio dolorum, per se ipsa allicit; nec patientia, nec assiduitates¹, nec vigiliæ, nec ea ipsa, quæ laudatur², indu-

11. *Suum iudicium retinent.* Dicuntur, qui in iis perstant, quæ, ut optima, sequenda esse iudicarunt.

12. *Voluptatem maximam adipiscuntur, prætermittenda voluptate.* Quod ὀξύμωρον sic Epicuri verbis explicaveris: τὴν ἡδονὴν τὴν κατασκευαστικὴν εὐρίσκουσι, τῆς ἐν κινήσει οὐσίας ἡδονῆς καταπονοῦντας. De re ipsa cf. Tennem. *Gesch. d. Philos.* IV, pag. 360. Neque sane poterat Epicurus summam voluptatem in indolentia sitam putare, si summum bonum ponere volebat, vagum et ἀσαφὲς. G.

13. *Nec intemperantiam... temperantiamque.* Nec... que sibi respondent crebro exemplo, ut Græcorum οὐδὲ... καί; vide ad *Legg.* I, 15, 42. Eadem juncturam verissime nuper Beckius restituit, *Catil.* II, 13, 28: « ut neque bonus quisquam intereat, paucorumque poena vos jam salvi esse possitis ». Sic ibi duo quoque

mei; vulgo, « ut ne quis bonus int. » Inde clarum est Bas. qui h. l. præbet, « ne qui intemperantiam... fugiendam esse putet », corruptricem manum esse passum. Ex proximis, *propter se*, variant E. ζ. *per se*, quod illius loco dici solet; cf. etiam *Offic.* II, 12, 6, ibique Heusingg. G.

14. *Fugiendam esse.* Spir. et Erl. *esse fugiendam* transponunt. Malim *esse*, ut in præcipiendo solet, omisum. *Offic.* I, 13, 9: « non male præcipiunt... operam exigendam, justa præbenda ». G.

XV. 1. *Assiduitates.* Non nihil dubito, an plurium numero recte h. l. dicatur. Potiores certe mei omnes *assiduitas*. Neque me Gruterani movent, ut aliter sentiam, quippe qui sæpius in vitio conspirent. G.

2. *Nec ea i. q. laudatur, ind.* Gær. delet *ea*. Hoc, inquit, Gud. 2, Erl. Spir. Bas. ignorant. Notissimum au-

e fortitudo quidem³ : sed ista sequimur, ut
 a, metuque vivamus, animumque et corpus,
 n efficere possimus, molestia liberemus. Ut
 mortis metu omnis quietæ vitæ status pertur-
 et ut, succumbere doloribus, eosque humili
 imbecilloque⁴ ferre, miserum est; ob eamque
 tem animi⁵, multi parentes⁶, multi amicos,
 i patriam, plerique autem se ipsos penitus
 runt⁷ : sic robustus animus et excelsus, omni
 r cura et angore⁸, quum et mortem conte-
 ua qui affecti sunt, in eadem causa sunt, qua
 im nati; et ad dolores ita paratus est, ut me-
 , maximos morte finiri, parvos multa habere
 lla requietis, mediocrium nos esse dominos :

sic frequenti usu poni, ut
 idum sit; conf. *Legg.* II, 5,
 e ibi laudamus. Vim augeri
 , abjecto ea, sponte patet.
 n est, quod additur, *quæ*
 quasi, quæ præcesserunt
 itupereantur! Sed meminisse
 sicureum loqui, cui ob illam
 et *ἀπovίαν* vita otiosa ne-
 æ præferenda erat. Judicat
 iatus ex aliorum sententia.
ritudo quidem. Commenta-
 seqq. auctor in verba Epi-
 ert. X, 120: τὴν ἀνδρείαν
 γίνεσθαι, λογισμῶ δὲ τοῦ
 c. G.

illoque. Bremiana *imbecil-*
 ex vitio irreperit, causam

animi. Eleganti tropo v.
 ictor ad animum transfert,
 pore eam hujus conditionem
 a ejus membrorum usu,
 , vel ex parte, destitui-
 mimi debilitas ea est, qua
 otestate non habet, neque

liberum suum iudicium sequitur. Ita
 supra § 47 : « victi et debilitati » (sc.
 animo) dicuntur. Similiter, « frangi
 debilitarique animum », Cicero sæpis-
 sime. G.

6. *Multi parentes*. Addunt vet-
 editi *reliquerunt post parentes* : quod
 scripti vestri jure omnes rejiciunt. G.

7. *Perdiderunt*. Est perfectum hoc
 aoristi græci loco, i. e. perdidierunt,
 etiamnum perdunt et olim quoque
 perdunt. Quod tenendum est, quum
 præsentia antecedant. Nusquam enim
 et tempora vero diversa jungit. Huc
 enim hæc quoque verbi gr. pro
 Cluent. 39, 108 : « Paucis enim diebus
 ille et ipse privatus est factus, et ho-
 minum studia deferbuisse intellige-
 bat », i. e. intelligere cœpit, etc. G.

8. *Liber cura et angore*. Camerar.
 hæc vitiosa judicans, e Ven. « et ri-
 gore animi etiam » commendat. Sed
 Epicuri toties jam variata verba,
 ἀταραξία et ἀπovία, exprimuntur. Su-
 pra § 41, sic *sollicitare et angere*
 juncta vidimus. G.

ut, si tolerabiles sint, feramus; sin minus⁹, æquo animo e vita, quum ea non placeat, tamquam e theatro¹⁰, exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem ignaviamque vituperari, nec fortitudinem patientiamque laudari suo nomine: sed illas rejci, quia dolorem pariant; has optari¹¹, quia voluptatem.

50 XVI. *Justitia restat*¹, ut de omni virtute sit dictum; sed similia fere dici possunt. Ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem, copulatas esse docui cum voluptate, ut ab ea nullo modo nec divelli, nec distrahi² possint: sic de justitia judican-

9. *Sin minus. Ger. si minus.* Sic, inquit, nostri ad unum omnes cum Vin. quod pæne eadem frequentia in oppositione dicitur: sic ut frustra normam quæras, qua hæc usu differre dixeris. Sed editi vet. vulgatam sequuntur. Nos nostrum esse judicavimus, ut nostrorum consensum sequeremur.

10. *Tamquam e theatro.* Hæc non ad histriones, sed ad spectatores referenda, qui, quum fabula, quæ docetur, displicuerit, theatrum ante *Plaudite* relinquunt. Tertium comparationis, quod vocant, in *libertate* positum est, qua æque vitam atque theatrum relinquere liceat. Ceterum videtur his Stoicorum oratio imitata esse, quorum illud præceptum proprium erat: quum contra Academicis, *ῥεπουρᾶς λύειν ταυτὸν*, cf. Plat. Phæd. cap. 6, « vincula carceris rumpere » Tusc. I, 30, 74, vetitum esset. Hanc autem rationem vere ab Epicuro profectam esse, docet Lucretius, III, 950-956. G.

11. *Optari.* Propria verbi vi *eligi* notat, ut recte vidit Davis. G.

XVI. 1. *Justitia restat.* Nam de cardinalibus tribus reliquis virtutibus

(conf. Offic. I, 4), auctor in prioribus egerat, ut ipse addit: « Restat ea, quæ omnem vitæ actionem complectitur et continet, et ad quam referenda sunt omnia ». Offic. I, 14, 2. Sic enim, abjecto hæc, ibi scribendum, jussu meorum quatuor codd. et perpetuo, hac in dicendi forma, auctoris more. G.

2. *Nec divelli, nec distrahi.* Duplex *nec* monet, hæc ad diversa applicari; quod negligendum minime. Hoc autem monere, est, notiones diversas confundi nolle. *Divelli* igitur de extranea vi, *distrahi* de sententia, quæ animo sovetur, intelligendum. Inde vides etiam de ὑπερολογίᾳ non esse cogitandum, quam VV. DD. in ejusmodi locis inani studio venantur. Simillima sunt illa, Offic. I, 6, 2: « Omnes trahimur et ducimur ad cognitionis et scientiæ studium », i. e. trahimur naturali impetu, ducimur rationis jussu; cll. pro Arch. 11, 26, et Terent. Adelph. III, 2, 8: « Quem neque fides...repressit, neque reflexit ». Alia ratio est v. c. Verr. III, 57, 90: « Hæc te vox non perculit? non perturbavit? non, ut capiti fortunisque tuis prospiceres, excitavit? »

dum est; quæ non modo numquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum vi sua atque natura³, quod tranquillet animos, tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura non depravata desideret⁴. Quemadmodum⁵ temeritas, et libido, et ignavia semper animum excruciant, et semper sollicitant, turbulentæque sunt: sic cujus in mente consedit⁶, hoc ipso, quod adest, turbulenta non

Inest in his retrogradatio; igitur *non ante per.* « ne quidem » valet. Quod si Ern. reputasset, non ibi sua sponte percussit edidisset. Adde nos ad Legg. I, 22, 59. Prave inde, hoc nostro loco, E. ζ. et Bas. *nec* priorem omittunt. G.

3. *Alit aliquid tum vi sua atque natura.* Cœr. « allicit, quum vi sua atque natura ». Egregia est, inquit, Rathii hæc emendatio et omnium verissima, qua vulgati loco, « alit aliquid », *allicit* suadet. Nam hæc verba idem plane sonant, quod paucis ante § 49, « per se ipsa allicit »; coll. § 54, « et alliciat suapte natura », quibus omnis dubitatio tollitur. Notat autem Cic. hoc verbo vim, quam, ex Epicuri mente, voluptas in virtutes habeat. Nam de voluptate idem ubique adhibet; conf. infra II, 10, 32. Quam autem voluptas tam in corpore sit, quam in animo, vix aptius verbum cogitari licebit. Dicitur autem h. l. « justitia per se ipsa allicere », sc. ad se, ex eo, *quod tranquillet* (i. e. tranquillare possit) *animos*; quoniam, ut in corpore τὸ μὴ ἀλγίσιν, ita in animo τὸ μὴ ταράττεσθαι, id Epicuro est, quod sit omnium maxime expectandum; conf. Laert. X, § 131. Malim tamen non *quod*, sed *quo* legi: tum enim decurtata dicendi ratio foret, pro, « allicit animos, quo eos

tranquillet »; eaque auctori frequentissima. Sæpe autem *quo* in *quod* mutatur. Ne vero vulgatam ferendam existimes, reputabis, vix latine dici, « justitia alit aliquid vi sua », pro « continet in sese »; nedum ut probes « alit just. spe »: nam si vel hos abll. ex omissa *propter* interpreteris, tamen locus marcebit. At *allicit just.*, rectissime *spe*, nihil . . . *defuturum*, quum hoc curare proprium ejus munus sit, quippe quæ etiam benignitatem complectatur.

4. *Quas natura non depravata desideret.* Non præbent Erl. et Spirens. reliqui mei cum multis aliorum negativam ignorant. Sed nihil sæpius fit, quam ut negativa a scribis omitatur. Quæ res tamen in causa fuit, ut Muretus vocem *depravata* quoque deletam vellet. G.

5. *Quemadmodum.* Cœr. et *quemadmodum.* Et, inquit, certissima ex conjectura Matthiæ recepinus. Quæ particula ad contextorum tenorem necessaria, ultimaque precedentis vocis syllaba absorpta, utique addenda fuit.

6. *Sic cujus in mente consedit. . . turbulenta non potest fieri.* Cærens dat: « sic injustitia cujus in mente consedit, hoc ipso, quod adest, turbulenta », deleto « non potest fieri ». Quem audiamus: Omnium, qui hunc

potest fieri; et si vero molita quippiam est⁷, quamvis occulte fecerit, numquam tamen confidet id⁸ fore semper occultum. Plerumque improborum facta primo suspicio insequitur; deinde sermo atque fama⁹; tum accusator, tum iudex¹⁰: multi etiam, ut te consule, 51 ipsi se indicaverunt. Quod si qui satis sibi contra hominum conscientiam septi¹¹ esse et muniti videntur,

locum conjecturis suis (quas enumerare infinitum foret), mactarunt, proxime ad verum Rathius accessisse videtur, quippe qui primus intelligeret, verba « non potest fieri », quæ vulgo post *turbulenta* adduntur, delenda esse. In eo tantum ille errat, quod vocem *injustitia* post *consedit* ponit, quum sententiæ vis in *injustitia*, et in *turbulenta*, insit, illa igitur verborum quasi agmen ducere, hæc idem claudere debeat; ut innumeris pæne locis, et certa ex soni lege, observare licet. Verba autem ista vere a scriptis pluribus abesse, docent, præter Pal. 1, ex meis Erl. et Spirens. in quorum nullo comparent. Quo autem nos loco v. *injustitia* reposuimus, eodem eam Ursin. in suis scriptis reperisse dicit. Constructio autem fere eadem est, quæ paullo inferius legitur § 53: « improbabilitatem... quod, cujus in animo versatur, numquam eum ainit respirare ». Neque opus sane, ut est post *turbulenta* addatur, quippe quod omisum loco etiam vim quamdam addat. Ipsa autem verbi subst. absentia, in causa fuit, quod scribæ glossema istud adjecerunt.

7. *Et si vero molita quippiam est.* Male suadent, quibus hæc et h. l. displicet. *Molita est*, i. e. turbare cepit; nempe mens, in qua injustitia consedit. G.

8. *Confidet id.* Gær. *id confidet.* Hanc, inquit, transpositionem Spir.

et Erl. debemus, cum quo haud dubie Pal. 1 consentit: non enim scribarum est, sed Ciceronis, verbum regem accusativo c. inf. interponere. Vide supra 10, 34: « Siccine eos censes aut in armatum hostem irruisse? » Legg. II, 2, 5: « Id enim te accipio dicere Arpinum »: et sic locis innumeris.

9. *Sermo atque fama.* Atque explicantis est, et *id est* valet. Cavere enim auctor voluit, ne *sermo alia*, quam par erat, vi acciperetur. Confer 10, 34. G.

10. *Tum accusator, tum iudex.* Male Lamb. Th. Bentl. Allemann. *index.* Nam *index*, ut in re occulta, necessario *accusatorem* præcedere debebat. At non displicet, si quis *vindex* legi malit. Apertius sic auctor, quod in vulgata modo per consequentiam intelligitur. Proprie enim « peccatorum vindices » iudices dicuntur. Invent. II, 34, 104: « Difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare ». Facile certe, ut alibi, ita h. l. per prægressam literam u excidere potuit. G.

11. *Sibi contra hominum conscientiam septi.* In his varimode transponendis peccat scribarum latinitas, qui cum voce *conscientia* eam h. l. notionem jungebant, quam vernacula *Gewissen* significat. Quam vagam vocis *hominum* sedem quum Cratandrie

m tamen horrent, easque ipsas sollicitudines, s eorum animi noctes atque dies¹² exeduntur, immortalibus supplicii causa importari putant. utem tanta ex improbe factis¹³ ad minuendas nolestias accessio fieri potest, quanta ad augendum conscientia factorum, tum poena legum, ue civium? Et tamen in quibusdam neque pe-¹⁴ modus est, neque honoris, neque imperii, bidinum, nec epularum, nec reliquarum cupim; quas nulla præda unquam improbe parta t; potius inflammat¹⁵: ut coercendi magis, quam

idisset, ipsam delevit. In pro-
deorum recte Ern. eamdem
cem cogitatione repeti jubet.
iterum operæ prohibuerunt,
na glossam adderet: in erra-
v. *numina* addi textis jubet;
ocem mei omnes ignorant.
amen scripsisset. G.
noctes atque dies. Vulgatam
junm sit a scriptis profecta,
ausi non sumus: nam adduci
sumus, ut lectionem, quam
t Bremi cum Victorio sequuti
noctesque diesque, quæque
etica est, a Cicerone profere-
temus; licet eam scripti nostri
nt omnes. Neque huc perti-
od Bremi docet, auctorem
ise pro *et... et* ponere, de
petitione ad Acadd. I, 6, 13
Baro Cic. hac in forma *noctes*
1, v. c. Orat. I, 61, 260,
et dies». Forte scriptum olim
ctes diesque»: ita certe pro
7, 22, «dies noctesque»: et
nei pro Dejot. 18, 38, ubi «et
noctes» vulgatur. Neque putes
is ad locum aliquem veteris
nam verba *exedere* et *impor-*
sensu adhibet crebro auctor. G.

13. *Ex improbe factis*. Gær. scrib.
ex improbis factis, notatque: Ernest.
de suo improbe factis: quod si vel
melius esse concesseris; tamen non
semper melius etiam verus. Vide sup.
2, 4, «latina scripta»; cll. Scheller
Obs. p. 195. Discrimen græca breviter
aperiunt, ἐκ κακῶν πράξεων et ἐκ
κακῶς πεπραγμένων.

14. *Pecuniæ*. Supple, appetendæ.

15. *Potius inflammat*. Gær. dat:
«sed auget potius atque inflammat»,
notatque: Grut. ex Pal. 1, qui reliqua
ignorat, *potius inflammat* dederat;
quem sequutus est Ernest. Consentit
cum Pal. 1 Erl. At Gad. 2 et Spir.
num *auget* ignorant: unde vitii ratio
conjici posse videtur. Positum *auget*
olim post *potius* erat, sic ejus com-
pendium deinde per primam syllabam
in *atque* oblitteratum est. Tum etiam
atque abjectam esse nihil miraberis.
Amat autem Cicero verbum *augere* ob-
vim ejus tam late patentem alio ver-
bo addito explicare: sic «auget et
ornat, amplificat, exaggerat; auget
laudando, inflammando»; cf. Orat.
II, 81, 332, etc. Quod monendum
erat, quum altera lectio, per se qui-
dem spectata, minime sit contemnen-

52 dedocendi esse videantur. Invitat igitur vera¹⁶ ratio bene sanos ad justitiam, æquitatem, fidem: neque homini infanti¹⁷ atque¹⁸ impotenti injuste facta conducunt; qui nec facile efficere possit, quod conetur, nec obtinere¹⁹, si effecerit: et opes vel fortunæ, vel ingenii, liberalitati magis conveniunt²⁰; qua qui utuntur, benivolentiam sibi conciliant, et, quod aptissimum est ad quiete vivendum, caritatem: præsertim quum omnino nulla sit causa peccandi. Quæ enim cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla injuria²¹: quæ autem inanes sunt, his parendum

da. *Atque* valet et *adeo*, ut sæpe; vide nos ad Acadd. II, 11, 36, etc.

16. *Vera ratio* plane Græcorum ἀληθής λόγος, qui toties in Platone occurrit. G.

17. *Infanti*. *Infans* proprie dicitur de eo qui caret facultate bene eloquendi, remotiori sensu, de eo qui caret ingenio.

18. *Atque*. Gær. scribit *aut*. Sic, inquit, Davis. Oxonn. et nostri recte omnes servant. *Aut* enim pro *et*, vel rectius, pro *aut potius*, *aut omnino*, dici, certissimum est; conf. Legg. I, 15, 42; Acadd. II, 7, 21.

19. *Obtinere*. I. e. retinere, servare id, quod adeptus fuerit.

20. *Neque homini infanti... liberalitati magis conveniunt*. Interpretum, qui hæc non junctim spectarunt, culpa est, quod se non expediverunt; non loci, qui optime se habet: inani igitur nisu conjecturas suas effuderunt, quas et tot et tam diversas vix alius ullus expertus est. Respondent sibi « Neque... et », ut sæpe. Orat. I, 39, 179, « homo neque meo judicio stultus, et suo valde sapiens ». (Quam structuram sic solves: « neque suo, quo est valde sapiens »: refertur

enim ad accurate dicendi rationem.)

Jam opponuntur sibi *infans* et *opes ingenii*, i. e. eloquentia partæ, atque *impotens* et *opes fortunæ*, i. e. eorum, qui vel nobilitate generis, vel divitiarum magnitudine, insignem in civitate auctoritatem sibi peperere. *Infanti* autem et *impotenti* injuste facta non conducere dicuntur, quum nec eloquentia, nec potentia, ipsi suppetant, quibus agendi rationem vel defendere, vel probare imperitis possit. *Opibus* contra *fortunæ* et *ingenii*, rectius *liberalitatem*, quam injuste agendi rationem, convenire, etc. Inde simul hoc intelligitur, ante *neque* non colon, ut vulgatur, stare posse, sed punctum minus requiri, quod posuimus. Malim tamen post *neque*, *enim* addi, quæ toties post *e* ex compendio a scribis neglecta reperitur. Ceterum *infans* et *ingenium*, eo modo quo explicavimus, Ciceroni frequenter dici, iis, quibus hæc scripsimus, notum esse debet. G. — *Conveniunt*. Int. divitiibus et ingenio præditis liberalitas magis conducit, quod probat auctor sequentibus.

21. *Sine ulla injuria*. Tres mei *ulla* post *injuria* ponunt. Bas. cum P.

: Nihil enim desiderabile concupiscunt, plus- 53
 ipsa injuria detrimenti est, quam in iis re-
 olumentum, quæ pariuntur injuria²². Itaque ne-
 m quidem recte quis dixerit per se ipsam
 em, sed quia jucunditatis vel plurimum afferat.
 iligi et carum esse, jucundum est, propterea,
 utiorem vitam, et voluptatem efficit plenio-
 Itaque non ob ea solum incommoda, quæ
 at improbis, fugiendam improbitatem puta-
 ed multo etiam magis, quod cujus in animo
 r, numquam sinit eum respirare, numquam
 icere. Quod si ne ipsarum quidem virtutum 54
 n qua maxime ceterorum philosophorum ex-
 ratio, reperire potest exitum²⁴, nisi dirigatur ad

a delent. Inde non sine
 scribis addicendum videbi-
 a clausula vix recte steterit.
 egre carebis, si attenderis
 ationem augeri, quæ loco
 es etiam sentient, hoc abi-
 i aliquid, quod requirant,
 nde recte putabis, vocem
 liasse, et, in margine deinde
 non suo loco redditam esse.
 horum est: Naturales cupidi-
 e sic expleri possunt, ut
 parte justitia et honestas
 G.

riuntur injuria. In binis
 et edd. vett. sat multis hæ
 ve transponuntur, *injuria*
 : id quod vel aures haud
 entiant. G.

voluptatem efficit plenior-
 potiores, « pleniorum vol-
 l. et aliæ, « v. pl. efficit ».
 ut nempe scribæ in hoc
 positæ, quem sæpius expli-
 que a soni ratione unice
 eum enim prius adjectivum

Cic. pars tertia.

tutiorem recte auctor cum vi præpo-
 suisset, posterius hoc in sententiæ
 clausula collocavit, quippe in qua
 semper fere enuntiati postremi pondus
 hæreat. Quod igitur nisi ex soni na-
 tura dijudicare didiceris, semper te
 in ejusmodi locis vagus sensus modo
 huc, modo illuc impellet. Atque hinc
 inde est, quod adhuc tot hujus generis
 loca vel neglecta jacent, vel data opera
 cocrepta reperiantur. G.

24. *Ne ipsarum quidem virtutum
 laus . . . reperire potest exitum.* Per-
 tinent hæc ad decurtatam dictionem,
 et hanc sententiam involvunt: « ne id
 quidem, quod, virtutes per se ipsas
 appetendas esse, oratione maxime se
 jaectante, prædicant reliquarum disci-
 plinarum philosophi, vero consentaneum
 esse potest, nisi ratione voluptatis
 habita ». *Laus* hoc loco id
 est, *quod laudatur*: et *exitus de
 eventu optato*. G. — *Ne ipsarum qui-
 dem virtutum laus, in qua, etc.* Sen-
 sus est: Nec ipsa laus virtutis vera
 videri potest.

voluptatem, voluptas autem est sola²⁵, quæ nos vocet ad se et alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum²⁶, atque extremum bonorum omnium; beateque vivere, nihil aliud sit, nisi cum voluptate vivere.

55 XVII. Huic certæ stabilique sententiæ quæ sint conjuncta, explicabo brevi.

Nullus in ipsis error est finibus bonorum et malorum, id est, in voluptate, aut in dolore; sed in his rebus peccant¹, quum, e quibus hæc efficiantur, ignorant. Animi autem voluptates et dolores nasci fatemur e corporis voluptatibus et doloribus. Itaque concedo quod modo dicebas, cadere causa², si qui e nostris aliter existimant³, quos quidem video

25. *Voluptas autem est sola.* Ex præcedente *si*, altera *si* cogitanda est. Neque *sola est* malis, quam auctor vim in adjectivo, non in verbi substantivi asseveratione queri voluit. Inde anacoluthon natum est, qualia in concludendo haud raro consulto admittit Cicero, qui vim enuntiato sic formato conciliet. G.

26. *Id sit summum.* *Id*, e Græcorum more, ut toties relativ. *quod*, ad seqq. *summum . . . bonorum* applicatum est, quum ad *voluptatem* pertineret, et proprie *ea* scribendum fuisset. Quod Ern. et Bremi non vidisse videntur: alias enim seqq. non disparuissent, colo ante *beateque*posito. Virgulam igitur quæ ante *que* explicativam requiritur, ejus loco reduxi-
mus. G.

XVII. 1. *In his rebus peccant.* Sensus est, « non in finibus ipsis errant, sed errant in hoc, quod nesciunt, unde hi fines existunt, constituuntur ». *In his rebus* nihil aliud est, quam *in his*, quæ huc referuntur.

Scribæ in *his* offenderant: inde duo mei *is*, et P. Maræ *ipsis*. G.

2. *Quod modo dicebas, cadere causa.* Referuntur hæc ad § 25: « Homines optimi non intelligunt, totam rationem everti, si ita res se habent », sc. recta et honesta ipsa per se ferre lætitiæ, i. e. voluptatem; nec animi voluptatem, etc. e corporis voluptate nasci. Ceterum etiam nostri eod. *cadere causæ* peccant, ut hæc in forma omnium ubique fere omnes. Bini mei et Vien. veram lectionem produunt, quum *cadere causa* referant. G.

3. *Si qui . . . existimant.* Ern. in vitis scriptis editisque omnibus, et adversus quoque loci sententiam existimant edidit. Nam Bremium securatus attendere oportebat, quum ob præc. *si qui* Ernestianam correctionem probaret; quippe qui diversa miscet. Ut Græcum *si τις* pro *ὅστις*, ita inflexis locis Ciceroni *si qui* pro *quicumque* sine omni dubitatione ponitur. Legg. II, 23, 58: « Credo fuisse . . . eos, si qui hoc virtutis causæ, solati legi-

multos, sed imperitos. Quamquam⁴ autem et iam nobis voluptas animi⁵, et molestiam dolor at : eorum tamen utrumque et ortum esse e corpore, et ad corpus referri ; nec ob eam causam non o⁶ majores esse et voluptates, et dolores animi, a corpore. Nam corpore nihil, nisi præsens, et l adest⁷, sentire possumus ; animo autem, et erita, et futura. Ut enim æque doleamus animo, a corpore dolemus⁸ : fieri tamen permagna acco potest, si aliquod æternum et infinitum⁹ im-

omsequenti sunt ». Atque si tum ct. ponitur, pendebit ille a torum tenore, non ab harum junctura. Ita quoque accens. it. ac habere, post Heusingeros as, qui judicare didicerunt, in- xum esse debet. G.

namquam. In voce *quamquam*, stivo addita, ne hereas, ut malis, cum qua illa toties conur ; vide nos ad Legg. III, §, ribas hæsisse ex lectionis varie- egnitur : nam alii codd. *affert*, ; et *afferret*. G.

oluptas animi. Non caute fecit pum h. l. *animi* deleri juberet. n agitur, ut animi voluptatum corpore derivetur. Etsi igitur *animi* per contexta intelligi ; tamen auctoris mos non obli- te erat, ex quo voces eæ de fa reponuntur, in quibus sen- vis cernitur ; idque magis, mjus moris exempla plane sint . Accedit, quod scripti sine ome omnes vocem servant. G.

fac ob eam c. non multo. Bene BESMARAIS : « ce qui n'empêche reconnaître que les voluptés et es de l'esprit sont plus grandes les du corps ».

7. *Nam corpore nihil, nisi præsens, et quod adest.* Corpore propter vim soni pro, quod ad corpus attinet, dicitur. Caterum recte Bremi *præsens* ad tempus, *adest* ad locum, refert : utrumque formæ dicendi Cornelianæ, in *præsentia*, et in *præsentia rerum*, complecti videntur ; nam in *præsentiarii* equidem non conoquo. Egre- gie autem his doceri, recte ex Epicuri ratione animi voluptatem majorem dici ea corporis, nemo non videbit : patebit igitur etiam, hæc ex parte Epicuro a reliquarum disciplinarum philo- sopheris fieri injuriam. G.

8. *Ut enim æque doleamus . . . dolemus.* Scribæ turbant : bini mei, pro *enim*, non referunt : quam part. alii duo ante *doleamus* inserunt. Nihil mirum hoc in contextu, cujus sen- tentia hæc est : « licet enim dolor ani- ni cum eo corporis par sit : tamen inde ille major multo evadere potest, etc. » G.

9. *Æternum et infinitum . . . ma- lum.* Primo hæc sic capies, ut et sit explicantis : deinde a Davasio inde recte *malum* editur, quam prima *malorum* vix latine vulgaretur. Nam ne ex græcismo quidem recte sic scribi poterit, nisi *aliquid* corrigatur : quod,

pendere malum nobis opinemur¹⁰. Quod idem licet transferre in voluptatem; ut ea major sit, si nihil
 56 tale metuamus¹¹. Jam illud quidem perspicuum est, maximam animi aut voluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram vitam afferre momenti, quam eorum utrumvis, si æque diu sit in corpore¹². Non placet autem, detracta voluptate, ægritudinem statim consequi, nisi in voluptatis locum dolor forte successerit¹³: at contra gaudere nosmet

sed multo deterius, plures et scripti, et editi, referunt. Nullus meorum cum oliu vulgatis. G.

10. *Opinemur*. Bremiana prave *arbitremur*. G.

11. *Quod idem licet transferre in voluptatem; ut ea major sit, si nihil tale metuamus*. Dudum est, ex quo hic locus de glossemate suspectus nobis fuit: quippe qui jam ante hos duodecim annos verbis, *ut . . . metuamus*, cancellos addidissimus. Putabamus enim translationem hanc ab auctore potius eam innui, qua præteritorum futurorumque cogitatione præsentis temporis voluptas exacuatur. Videbatur etiam in voce *voluptatem* sententiæ clausula optime exire. Huc nunc accedit, quod nescio quid subdititium verba ista redolere videntur, ex quibus insuper ultima, *si . . . metuamus*, Gud. 2, ignorat. At si contra consideras, præterita et futura ab Epicuro magis ad malorum dolorumque solatium adhiberi, quam ad voluptatis quasi supplementum; sique hæc ad proxima bene aptata videas; atque denique *ut*, si vel apodoseos non est, pro *ita-ut*, auctori perfamiliares noris, cf. Acad. II, 4, 10, vix erit, quod pleno jure hoc in loco offendas. Ceterum creberrima ejusmodi omissionum exempla in codd. omnibus, maxime

vero in Gud. 2, deprehenduntur. Bremi pro *ea*, *eo* suadet; quod nihil necesse. Sed *ea* forte cum Bas. et P. Marso deleri liceat: sic *major* cum *vi*, loco aptata, ponetur. G.

12. *Quam eorum utrumvis, si æque diu sit in corpore*. Rath. hæc enuntiatia transponi jubet. Sed vellemus, ut tum etiam transpositorum sensum nobis indicasset, quibus nos tolerabilem aptare nullum valeamus; quam ex vulgatæ ratione probus et expeditus hic sit. « Si maximam animi voluptatem, etc. cum æque maxima corporis contenderis, clarum jam erit, illam ad vitam beatam, etc. plus conferre. » In *utrumvis* ne hæreas, neutrum, ut sæpe, ad totam sententiam referendum est. Eodem modo infra II, 4, 14, *utroque* ponitur. Reizius in exemplari suo virgulam post *utrumvis* delevit. Sed *si* est pro *siquidem*. Si autem hæc uno enuntiatio efferre voluisset auctor, haud dubie *eorum* omisisset, quam alias in præmissis *utrumvis* ratio lateret. Vide quæ alia exempla collegimus ad Legg. III, 8, 19. Bas. et ξ. deinde *sint* exhibeat: sed est vulgatum probatius. G.

13. *Nisi . . . forte successerit*. Ne altius justo *forte* rejectum putetur, et inde glosæ suspicionem moveat, quam ejus loco ex Bas. *ferè* notetur,

endis¹⁴ doloribus, etiam si¹⁵ voluptas ea, quæ
um moveat, nulla successerit. Eoque intelli-
git, quanta voluptas sit non dolere¹⁶. Sed ut iis 57
erigimur, quæ exspectamus; sic lætamur iis,
recordamur. Stulti autem malorum memoria
rentur; sapientes bona præterita, grata recorda-
renovata, delectant¹⁷. Est autem situm in no-
bis, ut et adversa quasi perpetua oblivione obrua-

certa latinitatis regula monent.
Nisi forte junctim positæ, nisi cum quadam ironia, et ad instantias, quas vulgo vollicantur: si secus feceris, eleatinitatis leges migrabis; quantum elegantia (ne Schellerorum hos moveamus), a vera scribere nequit. Olim quidem usum docuimus, cf. Legg. I, nunc legem ipsam scribimus, amplius firmatam, quorum dubium injicit nullum. Addimus hoc firmum, ad has partt. junctas indicativum poni posse. Bina loca aliter suadent, ad He-V, 4, 6: « nisi forte etiam, si manu fabulas, aut orationes transcripseritis, gloriosum putatis: et Cato Maj. 10, 33: « nisi . . . debeant requirere ». Sed illo nunc audibnda est Ven. 1474, transcripseritis . . . putatis », t: in altero tres mei recte desubibent. At contra si particule junguntur, tum plerumque forte proxime antecedit; cf. Orat., 237: « nisi si se forte jactant, atque ita quoque si haud raro. in Cæcil. I, 1: « si quis vejudices, aut eorum, qui adsunt, miretur ».

Omittendis. Decepit se ipse Ern. *omittendis* mallet. Præter id

enim, quod *amittit*, qui habet; *omittit*, qui vel præterit, vel non suscipit, ut recte Bremi: *amittere* quoque est invite, *omittere* sponte a se dimittentis, etc. Unde quam parum ad hæc contexta *amittere* conveniat, nemo non videt. Quod quidem verborum discrimen si ubique adhibueris, Burmanni ad Phædr. I, fab. 13, 10, querelam, de difficulter dignoscendis, haud valde curabis. G.

15. *Etiam si.* Duo mei, pro *etiamsi, etsi*; et ponitur sane hæc part. plus semel cum subjunctivo: sed hæc facilius ex illa, quam vice versa, pravatur; cf. Heusingg. ad Off. I, 24, 12. G.

16. *Sit non dolere.* Bini optimi mei, Erlang. et Spirens. *si non dolere*; reliqui, ut Davis. et vet. editi plures, *non dolere sit*, quod purgatæ aures non ferunt. G.

17. *Grata recordatione renovata, delectant.* Vide de propria hujus verbi vi nos ad Acadd. lib. I, cap. 4, § 14. G.

18. *Est autem situm in nobis.* I. e. « hoc autem a natura habemus », vid. de forma « situm esse in aliquo » ad Legg. I, 15, 42. Ne vero, quæ ibi de v. *positus* diximus, parum convenire videantur cum Cluent. 6, 17: « si hoc, quod id communibus hominum sensibus, atque in ipsa natura, posi-

mus, et secunda jucunde ac suaviter meminimus. Sed quum ea, quæ præterierunt, acri animo et attento intuemur¹⁹, tunc fit²⁰, ut ægritudo sequatur, si illa mala sint; lætitia, si bona.

XVIII. O præclaram beate vivendi, et apertam¹, et simplicem, et directam viam! quum enim certe nihil homini possit melius esse², quam vacare omni dolore et molestia³, perfruique maximis et animi, et corporis

tum atque infixum est»: tenendum est cogitari ibi a diis debere. Et sic etiam in aliis quibusdam locis accuratius attendendum. G.

19. *Acri animo, et attento intuemur.* Tres optimi nostri *intento*; quod atque videtur melius, similitudine ab oculorum acie desumpta. Tusc. IV, 17, 38, « acrem in omnes partes aciem intendit ». Flacc. 12, 26, « intentis oculis acerrime contemplari ». At vulgata etiam recte se habet; cf. Orat. III, 5, 17: « in acerrima atque attentissima cogitatione ». Adde etiam, parum aures duplicem in probare. G.

20. *Tunc fit.* Gœr. dat *tum fit*. Vulgatur, inquit, *quum ... tunc*: quod ne latinum quidem iudicamus; nobis certe nullum usquam tale exemplum observatum est, in quo non scripti rectius suadeant. Peccatur hac ex parte maxime apud poetas, et nominatim apud Tibullum. In quo nuper Vossius pag. 141, statuit *tunc* aliter quam arte vocalem non poni debere, quod ad prosæ scriptores translatum nolimus. Verum igitur h. l. vitium sustulisse arbitramur, quum e tribus nostris, totidemque Oxonn. *tum* edl curavimus; cf. Verr. V, 57, 147: « Quum completus jam mercatorum carcer esset, tum illa fiebant, quæ L. Suetium dicere audistis ». Paulo

post ordine inverso Erlang. *si bona, lætitia*, quod ex auctoris enuntiationi sibi opposita invertendi more probamus.

XVIII. 1. *Apertam.* I. e. *planatam, munitam*; ut *simplex* unam eamque veram innuit, *directa* denique, quæ non per ambages, sed ad rectam quasi lineam ducit. G.

2. *Melius esse.* Quod si h. l. simplicem veri rectique sensum sequi velis, nulli interiori, et ad regulam revocata, observationi adstrictum, *esse melius* suadebis, ut Bas. refert: aures enim hunc positum probabunt, quæ tum fere iudicium regunt. Atque hoc ipsum est, in quo toties Ern. lapsus est, qui, quoties aliquo modo licuit, hoc *esse* delevit, delerive jussit. Rectissime autem sic *esse* clausulam facit, si loci vis in asseveratione ponitur. Herenn. IV, 17, 24: « Egens æque est is, qui non satis habet, et is, cui nihil satis potest esse ». Tusc. V, 21, 62, « denique exoravit (Damocles) tyrannum, ut ubire liceret, quod jam beatus nollet esse ». N. D. I, 14, 36: « æthera deum dixit esse », ubi jam Davis. *esse* sustulit. Sed cf. ibid. § 38, « tum ipsum mundum deum dicit esse, etc. » Cf. Acadd. I, 1, 3. G.

3. *Quam vacare omni dolore et molestia.* Una Epicuri vox *ἀπρωία* exprimitur. G.

libus : videtisne⁴, quam nihil prætermittatur, tam adjuvet, quo facilius id, quod propositum, summum bonum consequamur? Clamat⁵ s, is, quem vos nimis⁶ voluptatibus esse dicitis, non posse jucunde vivi, nisi sapienter, et justeque vivatur; nec sapienter, honeste, si jucunde⁷. Neque enim civitas⁸ in seditione, esse potest, nec in discordia dominorum duo minus animus a se ipse dissidens⁹, secum-

ine. Dubitari liceat, anne *is*, ne omnia, scripserit, et vobis licet, ut toties rat enim Spir. *ne*, quas ad in structura, addi solet. cetero, nisi plane fallimur, liam asseverantis particula set. G.

t. I. e. « clarissimis verbis enim *clamat* de clara, et *essa*, voce dicitur, ita h. l. graviter expressam sententia transferatur. G.

. In hoc hæreas, si igno- d. a videas; quippe quod positum videatur. Atque sane olim haud absone *mirum* legendum putaracomp. *nimir*. facile, nec o, cf. Legg. I, 19, 50, onfusum videri possit. At a scribis abjicitur; ut l. l. l. a factum vides: offentat VV. DD. ita scribæ ejus posita, ab ipsorum rrente. Sic nuper factum vox sine justa causa dele- II, 71, 288: « Sed hæc mihi videor multa in ge- nese ». Præmissa enim ibi icula eo minus offendere berrimum auctoris morem verba opinionis et dicendi

mediis accusativis cum inf. interpo- nuntur. G.

7. *Non posse . . . nisi jucunde.* Recte vidit Davis. his ipsa Epicuri verba exprimi, cf. ex ejus *ευρίαις δόξαις* apud Laert. X, 140: *Οὐκ ἔστιν ἡδέως ζῆν ἄνευ τοῦ προνόμου, καὶ καλῶς, καὶ δικαίως· οὐδὲ προνόμου, καὶ καλῶς, καὶ δικαίως, ἄνευ τοῦ ἡδέως.* Vide eadem expressa inf. II, 16, et in Tusc. Dispp. aepius. Græca verba ex parte laudantur Divv. XV, ep. 19. Ceterum ignorat Gud. a verba « nec sap. . . jucunde »: ita solet scilicet in oppositionibus. G.

8. *Neque enim civitas.* Tres optimi mei *enim* delent. Sed librarii in hac particula haud raro offendunt, si, ex græci γὰρ usu, exemplum afferentis est, ut h. l. Neque id mirum, quoniam eam tum vel VV. DD. sollicitent: cf. pro Mil. 3, 8: « Neque enim posset aut Abala, etc. », ubi *enim* Kra. Scheller, alii, vel damnant, vel per- verse explicant. Eadem ratio est in *nam*, quæ tum fere in *jam* pravari solet, cf. ad Acadd. I, 9, 34. G.

9. *A se ipse dissidens.* Ante Davis. edebatur, « a se ipso dissidens ipse »: duplicem nempe lectionem scribas junxisse putabis. Gud. 1, *ipso dissentiens*, ex glossa scilicet. Sed hoc testatum volumus, nostros omnes *ipso*

que discordans, gustare partem ullam liquidæ¹⁰ voluptatis et liberæ potest. Atqui pugnantibus et contrariis studiis consiliisque semper utens, nihil quieti videre, 59 nihil tranquilli potest¹¹. Quod si corporis gravioribus morbis vitæ jucunditas impeditur : quanto magis animi morbis impediri necesse est? Animi autem morbi sunt cupiditates immensæ et inanes¹², divitiarum, gloriæ, dominationis, libidinosarum etiam voluptatum. Accedunt ægritudines, molestiæ, mœrores, qui animos exedunt conficiuntque curis hominum non intelligentium¹³, nihil dolendum esse animo, quod

referre : quod hoc loco pæne rectius iudicamus. Nihil movimus, quod *ipse* scriptorum esse dicitur : sic enim scribæ non peccant. G.

10. *Liquidæ*. Ne forte *licitæ* tentes ; quamquam sæpe *licitus* et *liber* copulantur : liquida voluptas, ut aqua liquida, turbatæ, impuræ opponitur ; quæ *libero* animo, non *servo*, gustatur. Cf. Lucret III, 40 : « neque ullam esse voluptatem liquidam puramque relinquit. » G.

11. *Atqui pugnantibus . . . potest*. Gorenz scribit *atque pugnantibus*, puncto et virgula ante *atque* distinguens, et *potest* uncis includit. *Atque*, inquit, est in Spir. et Oxon. ξ. et ita vel in vitis scriptis omnibus corrigendum fuisset. Satis jam Bremi vidit, vulgatam *atqui* ab his contextis esse alienam, *atque* legendum commendans. Quod vere ita esse nihil amplius dubitabis, si intellexeris, *atque* h. l. *atque ita* valere, ut sæpe. Cf. infra II, 10, 30. Sic per se patet, *potest hoc*, tertia vice repositum, non esse auctoris, quod vel vulgatam misere afficiat. Neque huc pertinet, quod alibi auctor hoc verbum data opera repetere amat : ista enim loca longe aliam præ se fe-

runt faciem. Cf. Matth. I. l. pag. 93. Pari ratione repetita vice *potest*, a scribis additum, delevit Wolf. Tusc. I, 36, 85. Ita quidem huic cancello admovimus, reliquis rectius distinctia. Jam hæc ad præcedens *potest* referenda, idque exemplo creberrimo ; sic v. c. Tusc. V, 13, 37, ad prægressum *voluit septem* enuntiata applicantur.

12. *Cupiditates immensæ et inanes*. Recte tuentur Ern. et Bremi et Matthiæ *inanes*, quum ex suis pluribus Davis. *immanes* dederit ; ut etiam bini nostri, editique vett. plurimi. *Et* enim explicantis est, *atque inanes* cupidit. (quales Epicuro proprie dicuntur), ideo *immensas* vocat, quod non, ut *naturales*, certis finibus continentur. Inde supra § 43, *insatiabiles* ; *naturales* contra *terminatæ* § 46. G.

13. *Animos exedunt conficiuntque curis hominum non intelligentium*. Hi genitivi a substantivo regente tam longe distracti, instar pæne eorum, qui apud Græcos consequentiæ vocantur, et in rarissimis exemplis ponendi. Ne autem in hoc verborum posita vitium odororis, notandum est ;

sit a dolore corporis præsentis futurove se junctum. Nec vero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat. Nemo igitur est eorum¹⁴ non miser. Accedit etiam mors, quæ, quasi saxum¹⁵ Tantalos, ⁶⁰ semper impendit; tum superstitio, qua qui est imbutus, quietus esse numquam potest. Præterea bona præterita non meminerunt, præsentibus non fruuntur, futura modo expectant; quæ quia certa esse non possunt, conficiuntur et angore, et metu: maximeque cruciantur, quum sero sentiunt, frustra se aut pecuniæ studuisse, aut imperiis, aut opibus, aut gloriæ. Nullas enim consequuntur voluptates, quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosque

ita hominum, quod ad animos pertinet, postpositum esse, ut alias ejus, eorum, etc. pro et quidem ejus, vel eorum dico, solet; hoc senan, « et quidem ejusmodi hominum, qui non intelligunt ». Sed negligendum non est, Spir. et Erl. *exedunt animos* transponendo exhibere: hoc enim ut aurum causa præferendum, ita maxime, quod sententiæ vis in verbo, non in substantivo reperitur. Ista transpositio in causa videtur, quod Gud. 2 *animos* ignorat. G.

14. *Nemo igitur est eor. non miser.* Correnz delet *est*: sequenti sumus, inquit, Davis. qui delet *est*, ejus loco ex Ursiniano cod. *eorum* recepit, quod a reliquis abeat. Ex compend. *eor.* facile *est* nasci potuit, literis parum distincte pictis. *Est* certe, simul receptam, ut Ern. et Bremi fecerunt, non probamus: poni enim tum ante *igitur* deberet, ut esset asseverantis, quum isto loco, quo ab his ponitur, plane ait otiosum. At in conclusione sæpius omittitur. Cf. Tusc. I, 5, 9, « nemo ergo non miser ». Atque

ita ex multis codd. Off. III, 14, 11; et ex tribus meis Divin. II, 65, ult. utroque loco *sunt* delebis. Pronior quidem ratio erat, si *est eorum* simul deleberetur: sed tum sententiæ justo latius patuerit.

15. *Quasi saxum Tantalos.* Applicat hanc fabulam paulo aliter, sed more plene Epicureo, Lucret. III, 995 seqq. « miser impendens magnam timet aere saxum Tantalus . . . causa formidine torpens. Sed magis in vita Divum metus arguet inanis Mortales ». Bene autem h. l. Rosa monet, proverbiali ritu hoc Tantalos saxum de imminentium periculorum metu dici, laudato Archilochi fragm. ap. Schol. Pindari Olymp. od. 1, 30, μηδ' ὁ Ταντάλου λίθος τῆς ὑπὸ νήσου κριμαίσθη. coll. Pindar. ipso Isth. od. 8, 19, seqq. ἐπειδὴ τὸν ὑπὲρ κρημῶν τοῦ Ταντάλου λίθον παρὰ τῆς ἐτριψέν ἄμμα θείας. De fabula ipsa vide intt. ad Virgil. Æn. VI, 602 seqq. Videtur ille gladius, quem Dionysius tyrannus Damocli supra caput suspendit, ab hoc Tantalos saxo quasi imitatus esse. G.

61 susceperant. Ecce autem alii minuti et angustia omnia semper desperantes, aut malivoli, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi¹⁷; a etiam¹⁸ amatoris levitatibus dediti, alii pe-

16. *Minuti et angusti, aut omnia semper desperantes, aut.* Reliquis fere Viris Doctis cum Nonio et, prioris aut loco, vel suadentibus, vel corrigentibus, verum vidit Matthiae. Proponit auctor duplex *minutorum angustorumque* (quibus binis vocibus Ciceronem unius Graecae vim exprimi voluisse minime dubitamus, licet, quae expressa sit, nobis parum liqueat), genus: alterum eorum, qui minutum animum in iis produunt, quae ad consilii viriumque firmitatem referuntur, hi = omnia semper desperantes, i. e. nulla in re certa sui fiducia habet, dicuntur. Alterum genus est eorum, qui hunc *minutum an.* in prava erga alios sentiendi, iudicandique ratione exserunt, generatimque nominantur, *malivoli . . . morosi*. Verissima igitur est prior *aut*, et ad distinctionem hanc necessaria. G.

17. *Malivoli, invidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi.* Alii cum Nonio et quibusdam MSS *monstruosi*. Gær. *morosi*: accurata, inquit, serie hi singuli, et ordine cogitato ponuntur. Nam *invidi* sunt, quorum *malevolentia* in eam magnitudinem excrevit, ut, quidquid in altero boni viderint, non in se obviam, animum inde excedant, cum illius odio. Hi tales evadunt, quales vulgus *intractabiles*, bene Latini propria voce *difficiles* vocant. Ex his denuo hi enascuntur, qui hominum celebritatem fugiunt, tristitiae cuicumque suae indulgentes. Cf. Att. III, ep. 7. Qui ipsi, inter mera adjectiva unice recte, non *lucifugae*, sed *lucifugi* dicti, *maledicentiae*

fere vitio succumbunt, a nem ad suae mensurae no censura revocantes. Post in scriptis omnibus *monstrosus* sic absolute transferatur, correxitque Confecit rem Matthiae I. quum doceret, eos ver *maledicis* addi, quippe et ad aliorum *mores* taxandi que proni sint atque pro *θεος* quippe, καὶ φιλαίτιονum veritati ita cessim corrigeremus, quod com ex vitio super *r* picta firumpi potuit.

18. *Alii autem etiam* caesus in *autem* jure offgressa primo haec part. erat; additur deinde *et* bato, quantum certe n exemplo ullo. Nec recte deraris, quum *etiam* per sit et texta jungentis, *et autem* simplex *etiam* eadmo colo vel sexcenties si denique, creberrime aut memineris, et reputaris, hoc loco, necessario idque potestate, ab hac rie, aliena: vix de e dubitabis. His si postea: sic alibi quoque *autem*: culcari; cf. Off. III, 2 forte nobiscum etiam c

laces, protervi, iidem imperantes, et ignavi, iam in sententia permanentes¹⁹. Quas ob causas iam vita nulla est intercapedo²⁰ molestiæ. Igiturque stultorum quisquam beatus, neque sanus²¹ non beatus. Multoque hoc melius nosse, quam stoici. Illi enim negant bonum iam esse²², nisi nescio quam illam umbram,

veris. At aliquo modo ducuntur, ultra harum vocum ulla sit, quum *antem* repetitur: I, 8, 1, cll. Acad. I, 10, raro etiam a scribis adjici,

i petulantes . . . permanenti hæc possunt, et vere sic et profecta videntur: sed vix se probabuntur. Primo vixebit, *alii* pari modo ad gestoriis levit. dediti », et ad nas, « petulantes, audaces », mitti idem contra ad *proinde iidem* (qui vere ad *re. deditos* referuntur; nec Breimi conjectura, *item*, num nude *ignavi* appellantes ante, relatione varia, curius ponuntur. Nihil inde intt. in istis hæserunt, v. c. si *iidem* deleri, atque et in i jubet; cui recte Matthiæ l. it. *Petulans* autem dicitur re amatoria, Parad. III, 1: i petulans fuisset in aliqua gine: cui *audax* jungitur cap. 25, 71: « semper tulans, libidinosa ». *Proprie* de tauro gregario; alatio ad hæc contexta facidemie hi *audaces* in appe, quæ desiderant, ita iidem *temperantibus* in re amatoria appellantur, si ægritudine urgentur; cf. Tusc. IV, 9,

22. Nihil igitur mirum, si hi « numquam in sententia permanent ». G.

20. *Intercapedo*. Reix. in adnotatis scripturis vocis *intercapedo*, binas syll. ultt. linea subducta signans, memorem se ostendit eorum, quæ de hoc vocis nominandi casu obsceno monentur Divv. IX, ep. 22; cll. Quintil. Instt. Oratt. VIII, 3, 46.

21. *Igitur*. Opportuno loco Breimi Quintiliani, Instit. Oratt. 1, iudicium affert, quo Cicero nusquam *igitur* ab enuntiati initio ponere dicitur. Sed hic haud ita raro non modo ab initio hanc part. ponit; verum etiam in clausula, vide infra IV, 27, 75, « paria sunt igitur ». Idem eandem etiam altius rejicit, quam VV. DD. admittunt. Sic reponendum Orat. 10, 33. « Referamus nos igitur », perperam nuper ex binis codd. in *ref. igitur nos* mutatum: sic scilicet suo ex sensu librarii. Itidem Tusc. I, 14, 32, « Quæ est mulier igitur » rescribendum: Davisium enim codd. suos sequuntum esse, tres nostri testantur; cf. Divin. I, 15, 26: « Ille mihi videtur igitur vere augurari ». G.

22. *Sapientium*. Ita, pro *sapientum*, quatuor nostri cum P. Mars. aliisque vetus editis. Quæ forma, sæpe in Cic. obliterata, restituenda quoque infra V, 31, 94; cf. Heusing. ad Off. III, 4, 1, et quos ille laudat. G.

23. *Illi enim negant bonum quidquam esse*. Erl. et Gud. 2, transpo-

quod appellant honestum²⁴, non tam solido, quam splendido nomine; virtutem autem nixam²⁵ hoc honesto, nullam requirere voluptatem, atque ad beate vivendum se ipsa esse contentam.

62 XIX. Sed possunt hæc quadam ratione¹ dici, non

nunt *negant enim*, et ignorant *esse*. Bas. et Crat. *esse* post *negant* scribunt; ex Spir. nihil notatur. Quibus e vestigiis veterem lectionem haud difficulter colliges: « illi negant enim, esse bonum quidquam ». Displicebat primo scribis *enim* tertio loco posita; tum enim pæne ubique turbatur, ut in forma, *quid est enim*, sæpe docuimus; cf. Acadd. I, 5, 21. Deinde iidem quoque in verbo *esse* peccant, si cum *asseveratione* præmittitur: tum enim id fere in clausulam rejiciunt. Sic autem Cic. proprie. Acadd. I, 12, 45: « negabat esse quidquam, quod sciri posset ». Acadd. II, 24, 76, « qui negant esse quidquam, etc. » In binis illis meis *enim* per comp. scripta *esse* extrusit, quod abesse h. l. nequit. G.

24. *Umbram, quod appellant honestum*. Hoc ex loco apparet, male correxisse VV. DD. N. D. I, 15, 39, « tum fatalem umbram et necessitatem rerum futurarum »; pro *umbram* enim *vim* editur. *Fatalis umbru* est, ad hunc nostrum locum accommodate, « umbra, quod voc. fatum ». Utrumque autem pro *umbra honesti, fati*, dicitur: in Att. VII, ep. 11: « O hominem amentem, qui ne umbram quidem τοῦ καλοῦ viderit ». Muren. 6, 13, « umbra luxuriæ ». Pis. 24, 57, « umbræ falsæ gloriæ, etc. » dicantur. *Umbra* quidem non *splendet*: putari igitur Cic. ex simili excidisse possit, quum addatur, « non tam solido, quam splendido nomine ».

Aptasse enim vocem hanc ad rei notionem dicendus est.

25. *Virtutem autem nixam*. Ne hæc in structura offendas, cogitabis ex prægresso *negant*, per anacoluthiam aliquam, *dicunt*. Alibi enim notavimus, sed satis sæpe moneri non potest, verba *nego* et *nescio*, pro *non dico*, *scio*, serius nempe ad Græcorum morem accommodata, plane sic strui, ac si, *non dico*, *non scio*, scriberetur. Quod, et similia, nisi teneris, dictionis miraculis nescio quibus aures adsuescent, sic ut falsissimam fidem suam addicant. Cf. Acadd. II, 24, 76. Quod non moneremus, nisi nuper h. l. misere nescio quem misere vidissemus. Cf. quæ Acadd. II, 47, 146, ad structuram *nescio*, *nec* notavimus. Ceterum exhibent Oxonn. E. et F. *innixam*: sed ex præced. litera, ut sæpe ad h. v. solet, præpositio adhæsit. G.

XIX. 1. *Quadam ratione*. Id est, « quodam modo non sine ratione: » ita enim pron. *quidam* capiendum, si præmittitur. Ut enim dies diem docet, ita jam nos non recte fecisse videmus, quum Legg. III, 1, 1, in vv. *quadam admiratione* offenderemus, sic ut non sine quadam veri specie *nimia* additum vellemus; cf. Acadd. I, 2, 8: « quadam hilaritate conspersimus ». Arch. poet. 11, 28: « de meo quodam amore gloriæ... confitebor ». Quo ex loco patet, vix recte nuper Tusc. IV. 37, 75: « Etiam novo quodam amore veterem amorem eliciendum putant »;

on repugnantibus, verum etiam approbanti-
is. Sic enim ab Epicuro sapiens semper bea-
icitur². Finitas habet cupiditates; negligit
; de diis immortalibus sine ullo metu vera
on dubitat, si ita melius sit, migrare de vita.
s instructus semper est in voluptate³: neque
mpus est ullum, quo non plus habeat volu-
quam dolorum. Nam et præterita gratæ memi-
æsentibus ita potitur, ut animadvertat, quanta
quamque jucunda; neque pendet ex futuris,
ectat illa, fruitur præsentibus⁴, ab iisque vi-
: paullo ante collegi, abest plurimum; et,
tultorum vitam cum sua comparat, magna
voluptate. Dolores autem, si qui incurrunt,
m vim tantam habent, ut non plus habeat
quod gaudeat, quam quod⁵ angatur.
e vero Epicurus⁶, quod exiguam dicit for- 63

quidam correctum esse,
i. l. ut græcum ἐπὶ, stu-
iement, notet. G.

beatus inducitur. Gud.
orat: quod tum proban-
si semper æque abesset.

in sapiente constantia
virum sane fuerit, si Epi-
onte magistrum testetur,
hoc, modo sic, modo
i. G.

voluptate. Hæc structura
dicuntur. G.

spectat illa, fruitur præ-
les forte expectans; at
ito: tum enim, «sed illa
, scribendum, pro «sed
pectat». Vulgata optima
ejus mentem perceperis,
ita modo expectat, ut
bus non negligat». Hinc
on pendere a futuris»,

dicitur. *Illam ne putes pro ea dici, ut*
nimis multi somniant: opponitur præ-
sentibus, et pertinet sic ad remotiora,
ut sua natura solet. G.

5. *Ut non plus habeat sapiens,*
quod... quod. Usitatissima est Latinis
formula, «habeo, quod læter, doleam,
sperem, timeam, etc.» Huic accom-
modate hæc quoque dicuntur. Nihil
igitur Ernest. in *quo* suadendo dicit:
nec huc pertinent, quæ Bremi de exi-
mio verborum *gaudere et angere* usu
ad accus. monet: omnia affectuum
verba pari jure hac in dicendi ratio-
ne, omissa *propter*, accusativo jun-
guntur. G.

6. *Optime vero Epicurus.* Valde
aspicor, *vero* esse abjiciendum. Gud.
2, Bass. et Oxonn. E. ξ. ejus loco
autem præbent. Quarum parti. comp-
pendia quum nihil commune habeant,
unde facile confundi possint, ipsæque

tunam intervenire sapienti⁷, maximasque ab eo, et gravissimas res consilio ipsius⁸ et ratione administrari; neque majorem voluptatem ex infinito tempore ætatis percipi posse, quam ex hoc percipiatur, quod videamus esse finitum⁹.

In dialectica autem vestra nullam vim existimavit esse¹⁰, nec ad melius vivendum, nec ad commodius

ubique continuandæ orationis causa a scribis addantur, et alias quoque ex diversa lectione spuriam naturam prodant: vix dubium videtur *vero* esse a scribis additam. Unum modo locum afferamus pariter corruptum Orat. 2, 6: «In orationibus vero græcis quidem admirabile est, quantum inter omnes unus excellat». Quem non sua sponte in his particularum *vero*.... *quidem* positus offendit? Tolle ibi *vero*, cnijs loco Gud. 2, *autem* præbet, et sana omnia videbis. *Quidem* enim *sane* notat.

7. *Exiguam... fortunam intervenire sapienti*. Int. fere tutum omnino esse sapientem ab intervenita fortunæ.

8. *Maximasque ab eo... consilio ipsius*. Davis. ex Eliens. 1, verba ab eo et *ipsius* cancellis addixit; priora, quæ in hoc absessent, et, Morello auctore, in aliis quoque scriptis non legerentur. Pron. *ipsius* suo periculo illis addidit. Nostri illa omnes servant. Neque vel multis scriptis jubentibus, utrumque ejecerim: nam sensus tum vagabitur. Si alterutram males, *ipsius* omni vi defendemus, quum id pron. de sapiente, ex Græci αὐτὸς more, proprie dicatur, neque id a Stoicis solum, cf. Legg. I, 21, 56, sed in omni philosophia. Jam si *consilio ipsius* verteris, mit der Ihm eignen Einsicht, neque in vv. ab eo habebis, quod superfluum dixeris; neque Bremium audies, qui hæc ex auctoris negligentia

defendit. Causa tamen, quæ tacite *D*-*visium*, ut hæc resicaret, movit, agenda non est. Nam in Epicuri κριτικῆς δόξαις, unde hæc versa sunt, nullum horum vestigium deprehenditur, cf. Laert. X, 144: Βραχυία σερῶ τῶν παρμαπίπτει τὰ δὲ μέγιστα καὶ κριώτατα ὁ λογισμὸς διοίκησις, καὶ κατὰ τὸν συνεχῆ χρόνον τοῦ βίου διοικί, καὶ διοικήσις. Sed liberius hæc expressa vides, quam ut suspicionis inde justæ ratio deduci possit. Hinc etiam conjectura Ign. Rossi in Commentt. Laertt. adeo suadentis, me non movet: quæ per sese jam superflui quid habet. G.

9. *Neque majorem... finitum*. Græca Epicuri ibidem leguntur § 145: Ὁ ἀπειρος χρόνος ἴσῃ ἔχει τὴν ἡδονὴν καὶ ὁ πεπερασμένος, εἴαν τις αὐτῆς τὰ κέρματα καταμετρήσῃ τῷ λογισμῷ. Id est, voluptas non temporis longitudine, sed suavitatis magnitudine aestimatur. Penitus autem errat *D*-*visium*, quum in alterius verbis, oblique veris, indicativum stare posse putat, ex uno suorum *videt* probans; cum quo Bas. pari vitio consentit. G.

10. *Nullam vim existimavit esse, nec... disserendum*. Vera esse vulgata videtur: sed mirum est, quod Erl. et Spir. omissa voce *vim*, post *d*-*sserendum*, *viam* addunt, et Gud. 2 *viam* bis, et post *nullam*, et in clausula exhibet. Qui quidem positus, Ciceroi perfamiliaris, quo vox primaria cum

ndum. In physicis plurimum posuit¹¹. Ea
1, et verborum vis¹², et natura orationis, et
uentium repugnantiumve ratio potest perspic:
n autem rerum natura cognita¹³, levamur su-

a rejicitur, cujus exemplum
it in verbis, « servata illa...
occurrit, facile suspicionem
locum parum esse castum,
is, quum dialectica viam ad
endum, idque rite edisse-
verire, vere dici possit. Sed
: veri speciem induit, et vim
scribæ in viam mutant. G.
Physicis plurimum posuit. Ita
ir. quod vulgatæ bono præ-
e debet, receptæ ex Pal. 1.
:odd. ante *plurimum*, *quid*,
:um v. tum addunt, unde
idem quam, quod Bressi
que sane negari nequit, an-
m æspissime quam in quum
mutari. Sed h. l. particulis
â frangitur. Nam dicuntur

« Physica sicut, in quibus
um ponit », soni vi in voce
særenda. At sunt, qui hæc
oita velint, ut ante « occu-
rerum, etc. » collocentur.
a hi vident. Hæc enim, quæ
or, reliquæ quidem discipli-
lecticis tractabant; at Epi-
ma in Physicis suis, vel, si
ixeris, psychologicas, quan-
putabat, tractarat. Ad quod
tam parum attenderunt, ut
sæ ad illam artem referren-
te omisa et contempta pu-
noc esse falsissimum, cla-
docet Laert. X, 24, seqq.
ἔντοι τὸ κωνοικὸν ὁμοῦ τῶ
νράττων. Epicurus nempe
omalem philosophiam om-
nino vocant, renneret, sen-
te certam fidem tribuens,

non potuit, quin de dialectica, a qua
reliquæ philosophorum disciplinæ ni-
mium expectabant, abjectina senti-
ret: de tribus philosophiæ partibus,
quæ tum separatim tractabantur, na-
turali, ethica, rationali, tertiam re-
cidit, et quæ ex ea in rem suam opus
essent, κωνοικῶν nomine naturali parti
addixit. Cf. Seneca, Ep. 89, 9. Ita
autem quorundam transpositio, ut
alia multa transmittam, vel ideo re-
cienda est, quod Veteres *dialecticam*
nusquam *scientiam* (qualis vel sua
natura dici nequit, quum nihil sit,
nisi instrumentum, ὄργανον, veint
Ariadnæ filium, cujus adjuvento *scien-
tia* potiaris:), sed semper *artem* ap-
pellant.

12. *Verborum vis*. Nam verba non
hominum instituto, sed natura con-
stare dicebat. MURK. — Vim verbo-
rum et naturam orationis ex naturæ
cognitione percipi censuit. Ideo cre-
bro dicebat diligenter oportere expri-
mi, quæ res subjecta esset vocibus,
ut exstaret quo disputationem omnem
referre liceret. Imo docebat voces ipsas
hominum instituto positas non fuisse,
sed naturam ipsam rerum id docuisse:
nimium eam suis permutationibus ho-
mines incitasse, ut peculiaris et re-
bus accommodatum spiritum efflarent.
MORL. — Patet igitur superiora ver-
ba, *ea scientia*, intelligenda esse de
Physica; ut Guyeto placuit: non de
Logica, ut affirmat Davisius. OLIV.

13. *Omnia autem rerum natura co-
gnita*. Offendes in hoc posita, qui
nulla alia via, nisi soni ratione habita,
rite expediatur. Voluit enim auctor ea

perstitutione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum, e qua ipsa ¹⁴ horribiles existunt sæpe formidines. Denique etiam morati melius erimus, quum didicerimus, quæ natura desideret. Tum vero, si stabilem scientiam rerum tenebimus, servata illa, quæ quasi delapsa de cælo est ad cognitionem omnium, regula ¹⁵, ad quam omnia judicia rerum diriguntur ¹⁶, numquam ullius oratione victi sententia ⁶⁴ desistemus. Nisi autem rerum natura ¹⁷ perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia ¹⁸ defendere. Quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus. Qui si omnes veri erunt ¹⁹, ut Epicuri

dicere, quæ græce sic expresserim, τῆς τοῦ παντὸς φύσεως φανερωθείσης: sic necessario *omnium* in fronte, *cognita* in clausula enunciatum poni oportuit. Hæc fluxere ex *duodecima* κυρίων δοξῶν. Cf. Laert. X, 143: Οὐκ ἦν τὸν φοβούμενον ὑπὲρ τῶν κυριωτάτων (i. e. «deorum mortisque metu», quæ paucis ante αἱ περὶ τῶν μετεώρων καὶ θανάτου ὑποψίξει vocantur), λύειν, μὴ καταδόξα, τίς ἢ τοῦ σύμπαντος φύσεως.

14. *Ipsa est sola*, ut sæpe Latini ex Græci αὐτὸς imitatione, cf. Acadd. II, 47, 143. G.

15. *Delapsa de cælo... regula*. Laudat apte Victor. Varr. Lectt. XIX, cap. 16. H. I. græcum verbum διοπτρῆς expressum esse monet. Laudat Reiz, de Natura Deorum lib. I, 16, 43, «ex illo cælesti Epicuri, de regula et iudicio, volumine». Sed hoc loco vix ad ipsum hunc Epicuri librum respicitur.

16. *Dirigentur*. Suadet Ern. *dirigantur*: sed hanc summi viri, in his futuris corrigendis, licentiam sæpius coercuimus, v. c. Acadd. II, 14, 44. G.

17. *Rerum natura*. Id est, «natura rerum, ut vere sunt». Ita necessario

genitivus præmissus capiendus. Nec repugnat Epicuri ratio, ex qua *sensus* integri numquam decipiuntur: ut statim sequitur. G.

18. *Sensuum judicia*. Ea notat, «quæ sensuum adjumento vera esse iudicantur». G.

20. *Qui si omnes veri erunt*. Haerent Ern. cui *omnes* (quod *omnino* valet) friget, et Bremi, qui *ejus* loco *nuntii* suadet. Sed hic in gyrum redit, quom addat, posse *sensus de sensationibus* intelligi; quo nihil verius. Ita enim infinitis pæne locis Academicorum II *sensus* dicuntur, ut ea, quæ per eos sentiuntur, hac voce intelligantur. Quæ si teneris, hoc quoque videbaris, verba proxima, *quos qui tollunt*, æque ad *sensus* hos referri, iisque recte illos intelligi, qui «sensus veritatem negent»: similiter in proxime seqq. *sensus removeri* dicuntur. Haud recte igitur in his Bremi offendit, ut absurda dicat; pro *qui*, quod suadens. Ita Acadd. II, 8, 26, *ratio tolli* i. e. «vera omnino et naturæ consentanea»; et denique 19. 61, «omnibus orbat sensibus», etc. De hac verbi *tollere* vi conf. nos ad

cet, tum denique poterit aliquid cognosci et : quos qui tollunt, et nihil posse percipi di- remotis sensibus²¹, ne id ipsum quidem ex- possunt, quod disserunt. Præterea, sublata ne et scientia, tollitur omnis ratio et vitæ de- et rerum gerendarum. Sic e physicis, et for- umitur contra mortis timorem; et constantia metum religionis; et sedatio animi, omnium occultarum ignoratione sublata²¹; et modera- ura cupiditatum, generibusque earum expli- et. (ut modo docui) cognitionis regula, et,

48, 148. Sequuntur tum le quo *denique* vide nos ad , 10. G.

notis sensibus. I. e. « sen- ite remota, rejecta ». Cete- liduntur de cognitionis cer- vitarum degendam, et res ecessaria, ea contra novos et Stoicis et Antiocho ac- putata vide Acadd. II, 12, . G.

edire. I. e. ex communi re- m obscuritate extrahere; ratione probent, et ea, quæ dicantur, non posse per-

unium rerum occultarum : sublata. Hæc lucem requi- ta ab intt. omnibus : quæ eatur, facile cum Gud. 2 abjeceris. *Res occultæ* ex ceroni dicuntur, quæ solius e intelliguntur. Acadd. I, add. II, 41, 127; N. D. . Atque ita quoque supra eculca et quasi involuta clusione rationis» dicuntur. intem rationem, nisi sen- si fundamento niteretur, t debilem statuebat. Jam

Cic. pars tertia.

ignoratio de eo, « quod sciri non potest », hoc sensu dicitur, « omnibus iis, quæ sola rationis ope, qua nihil certi erui potest, explicantur, rejectis ». De substantivorum in *io* vi sæpimus egimus. G.

23. *Moderatio, natura cupiditatum, generibusque earum explicatis*. Lamb. mavult, « moderatio cupiditatum, natura generibusque ear. expl. » idque, si hæc ad præcedentium amu- sim exegeris, recte; ut vidit Bremi. Inde forte, si codd. multos, pro *natura, veru* peccare videris, atque in Gud. 2 et Bas. *que* abjici didiceris, voce *natura*, ut glossa, deleta, pronus in hanc conjecturam ibis, « moderatio cupiditatum, generibus earum explicatis ». Neque sane huic rationi quidquam deest, nisi hoc, quod nulla necessitate commendatur. Mutare enim sæpe auctor constructionem solet, ne eadem ejus facies satietatem afferat. Hoc autem loco necesse nihil erat, ut *cupiditatum* preesse ad *moderationem* adderetur, quod *cupiditatibus affectus* simul intelliguntur, ut plana vel sic essent omnia. Atque alibi quoque sic Cic. Cf. Acadd. I, 8, 30 : « Quamquam oriretur a sensibus, tamen non esse

judicio ab eadem illa constituto, veri a falso distinctio traditur²⁴.

65 XX. Restat locus huic disputationi vel maxime necessarius, de amicitia, quam, si voluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore; de qua Epicurus quidem ita dicit¹: « omnium rerum, quas ad beate vivendum sapientia comparaverit, nihil esse majus amicitia, nihil uberius, nihil jucundius ». Neque vero hoc oratione solum, sed multo magis vita, et factis, et moribus² comprobavit. Quod quam magnum³ sit, fictæ veterum fabulæ declarant; in quibus tam multis, tamque variis, ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum paria⁴ reperiuntur, ut ad Orestem

judicium veritatis in sensibus », ubi nos vide. *Natura* denique et *vera* ubique a scribis ex comp. *na* et *ua* miserari, nihil sane, qui umquam codd. contulerit, mirabitur. G.

24. *Cognitionis regula, et... distinctio traditur*. Hæc clarius intelliguntur, si ita græce verteris: Καὶ τὸ κριτήριον, καὶ, χρίσας ἐξ αὐτοῦ κατασταθεῖς, ἢ τοῦ ἀληθοῦς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς διάγνωσις (ἐν τοῖς φυσικοῖς) παραδίδεται. *Distinctio* est *distinguendi ratio*; cf. quæ de hac vi omnium subatt. in *io* propria ad Acadd. II, 19, 62, notavimus. Virgula autem post *et* posita, id sustulisse nobis videtur, cujus causa Reizius in his offenderat, qui verba hæc in exemplaris sui margine notarat. G.

XX. 1. *De qua Epicurus quidem ita dicit*. Transponunt Gnd. 2 et Bas. dicit ita: unde dicit, toties in laudandis aliorum dictis infartum, glossæ suspicionem movere videtur. Sed tum, ni fallor, auctor sic scripisset, « de qua quidem ita Epicurus ». Scribæ quoque dixit dedissent. Verba ipsa Epicuri κυρίων δεξίων XXIX hæc sunt:

Ὡς ἡ σοφία παρασκευάζεται εἰς τὴν τῷ δλου βίου μακαριότητα, πολὺ μέρειν εἰςιν ἢ τῆς φιλίας κτήσις. Laert. X, 148. G.

2. *Vita, et factis, et moribus*. Oxon. X. et Crat. *et factis* omittunt. Sensum horum scribæ non ceperunt. Explicatur nempe *vita*, id est, *vivendi ratio*, quæ partim factis, partim moribus cognoscitur. Laert. X, 9. hæc de Epicuro, quæ huc spectant, refert: τοῦ δ' ἀνδρὸς μάρτυρες ἴσμενοι τῆ ἀνυπερβλήτου πρὸς πάντας εἰγνωμοσύνης. Atque inde est, quod Cic. *optimus virum* vocat Tus. II, 19, 44, ell. infr. Fin. II, 25, 80. G.

3. *Quod quam magnum sit*. Sc. « amicitiam bonorum omnium maximum esse oratione et vita comprobare ». *Magnum* autem, ut græcam μίγα, *arduum, difficile* valet. G.

4. *Tria . . . paria*. Sc. Pylades et Orestes, Theseus et Pirithous: quid sit par tertium, non est certum: videtur esse Achilles et Patroclus, non ut Ald. Manut. dicit Damonis et Pythias, qui quum Platonis viverent ætate, non inter Theseum et Orestem occurrunt.

nias, profectus a Theseo. At vero Epicurus una no, et ea quidem angusta, quam magnos, quam amoris conspiratione consentientes tenuit amici greges? Quod fit etiam nunc ab Epicureis. Sed redeamus. De hominibus⁵ dici non necesse est. his igitur modis video esse a nostris⁶ de amicitia disputatum. Alii, quum eas voluptates, quæ ad eas pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam nostras expeteremus (quo loco vi quibusdam stabilitas amicitia vacillare): tuentur enim eum locum, seque facile, ut mihi videtur, iunt. Ut enim virtutes⁷, de quibus ante dictum

hominibus. Ita cum Palat. 1 i codice Erl. et Spir. idque vulgato, *de omnibus*, a Græco intt. recte sequuti sunt. sensus est: « Sed de amicitia ipsa quum de iis, qui in ea cognoscunt sunt et fuerunt, agere non potest ». Est autem ista translatio, quum Torquatus se homines ab hac parte laudis brare nolle. G.

his igitur modis . . . a nostris. Auctor a nostris, quod ex his immo tantum Epicuri esset: posteriorum Epicureorum; cf. 26, 82. Ceterum pro *Tribus*, scio quo, refert Vin. Pluricant etiam tres nostri *ergo*;

lapsu, quum *g* et *g*, quibus part. distinguuntur, ubique videntur. *Igitur* autem proprietatem ingredientis; quo illi pertinet. G.

ii, quum eas voluptates . . . ut. Ut enim virtutes. Rathius in hunc locum impedit, ut purum iudicet, reliquaque hoc modo texta consuat:

« Alii enim, ut virtutes, etc. » Et vidit ille sane aliquid, in quo interpretum ante ipsum nemo hæserat; quamquam fluctus in simpulio, ut dicitur, excitavit. Locus enim vere non coit: sed ob leve anacoluthon, ex semiparenthesi (venia sit voci proprio Marte fictæ), ortum, quum, ea dempta, verba sic pergere deberent: « Alii quum eas voluptates . . . negarent . . . expetendas, quam nostras expeteremus, et eo loco (eo argumento) videretur quibusdam . . . vacillare: tuentur tamen illi eum l. etc. » Plena parenthesis tam foret, si auctor pro verbis, *eum locum*, quibus hæc continuantur, *id ipsum*, vel tale quid, posuisset. Neque in temporum consecutione offendi debet: ut enim imperfecta, *pertinerent . . . negarent*, narrantis sunt, ita præss. « videtur . . . tuentur . . . expediunt », de suo sunt addentis. Quid, quod ne hoc quidem opus est, quum sæpe sic auctor, v. c. « licet ista moliretur, venit tamen ad hominem, narrat . . . excusat, etc. » Rehus igitur ad grammaticam pertinentibus satis expeditis, sententiam loci ipsam videamus, quam

tem : quæque de virtutibus dicta sunt, quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent¹⁷, eadem de amicitia dicenda sunt. Præclare enim Epicurus his pæne verbis : « Eadem, inquit, scientia¹⁸ confirmavit animum¹⁹, ne quod aut sempiternum, aut diuturnum

autem falsissimum est, quod, ut tot alia, Scheller Animadd. pag. 18, statuit, *recipere sæpe pro suscipere* poni. Judicat enim ex vulgato horum verborum discrimine, cum quo non poteris, quin ubique offendas.

17. *Dicta sunt, quemadmodum hæ semper voluptatibus inhærent.* Rath. necessario vel contra codd. fidem, pro « quemadmodum hæ, quippe quæ » legendum judicat. Sed ita auctorem non scripsisse, certi sumus. *Quemadmodum* verissimum est : sed indicativus vulgatæ corrigendus erat, qui ad hanc part. hac in structura, nisi penitus fallimur, sine omni exemplo est. Acquiescere in mera conjectura Ernestiana liceret, *inhærent*; sed eandem Erl. et Spir. auctoritate sua confirmant : ita res omni dubitatione eximitur. Veritatem igitur ipsam sequuti, ita correximus : nam quibus Bremi vulgatam defendit, ea huc non quadrant. G.

18. *Scientia.* Gær. dat *sententia* : hanc vocem, inquit, recte a Davis. Bremioque pro vulgata *scientia*, ad quam Ern. relapsus est, repositam esse, cum Vien. tres quoque nostrorum optimi testantur.

19. *Eadem . . . confirmavit animum . . . quæ perspexit . . . esse firmissimum.* Hæc Epicuri verba ita nos exercuerant, ut nihil mirum sit, si a nobis invicem vexentur. Græca Epicuri Laert. X, 148, plena hæc sunt : ἦν ἡ σοφία παρασκευάζεται εἰς τὴν τοῦ δίου βίου μακαριότητα, πολὺ μάλιστα εἶναι ἢ τῆς φιλίας κτήσις. Καὶ τὴν ἐν

αὐτοῖς τοῖς ὀρισμένοις ἀσφαλῆσαν φύλα μάλιχα κατεῖναι συνταλουμένην. Ἡ αἰὶν γνῶμη θαρρεῖν τε ἐποίησεν ὑπὲρ τοῦ μηδὲν αἰώνιον εἶναι δεῖνόν, μηδὲ πῶς γρηόνιον. Quorum quidem verborum interiorum nexum spectamus, admodum nobis probabile videtur, ea malè transposita esse, et ad eam seriem revocanda, qua a Cicero vertuntur. Tum enim et τε . . . καὶ ex ordine sibi respondent, et reliqua rectius coeunt. facilis etiam et prompta medicina corrupti verbi κατεῖναι paratur, quæ Steph. in κατανοῆσαι, Meibom. nisi satis audaci, in κτήσι δαί νεμῆσι mutant; Davisio κτήσι εἶναι, Rathio κατεῖται, vel κατεῖδεν, suadentibus. Sic enim transponenda ista, et corrigenda, judicamus : Ἡ αὐτὴ γνῶμη θαρρεῖν τε ἐποίησεν ὑπὲρ τοῦ μηδὲ αἰώνιον εἶναι δεῖνόν, μηδὲ πολυγρηόνιον καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀρισμένοις ἀσφαλῆσαν φύλας μάλιχα κατεῖδεν εἶναι συνταλουμένην. Facillime enim per compendium, ex κατεῖδεν εἶναι, κατεῖναι corrumpi potuisse, nemo non videt. Sæpe singula verba a Cicero verba videbis. Ad κατεῖδεν ex præcedd. ἐποίησεν repetes : in latinis vero simul intelliges, *perspexit* pro *perspicere fecit* esse positum. Sic nihil opus est, ut cum Rathio *quæ in qua*, conjecturæ parum felici, mutari velis : cuncta potius sic conspirare videbis, ut jure quodam nostro in his plus quam undam conjecturam proposuisse nobis videamur. Ceterum putare licet, verbis « in hoc ipso vitæ spatio » (in quibus tres Oxonn. cum Bas. nostro

et malum; quæ perspexit, in hoc ipso vitæ
 », amicitiae præsidium esse firmissimum ». 69
 nt autem quidam Epicurei timidiores paullo
 a vestra convicia, sed tamen satis acuti, qui
 tur²⁰, ne, si amicitiam propter nostram volupta-
 expetendam putemus, tota amicitia quasi clau-
 e videatur. Itaque primos congressus, copulatio-
 ne, et consuetudinum instituendarum voluntates
 propter voluptatem; quum autem usus progre-
 familiaritatem effecerit, tum amorem efflore-
 tantum, ut, etiamsi nulla sit utilitas ex amicitia,
 a ipsi amici propter se ipsos amentur. Etenim,
 a, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum²¹,
 ias, si equos, si ludicra exercendi aut venandi
 ietudine, adamare solemus²²; quanto id in ho-

orant), vagius græca ἐν ἀρχαῖς
 ἡμίτοις versa esse. Nam quo-
 is Epicurus vitæ spatium in-
 potuerit, is scilicet, qui illud
 æco casui obnoxium perhibe-
 e certe non assequimur. Sed
 iceroni in his accidit, quod
 at istis certam notionem sub-
 frustra laborasse putandus

atis acuti, qui verentur. Gær.
 üt satis acuti: qui v. Colon,
 ponendum erat pro virgula,
 ra eodd. vereantur corrigent-
 set: neglexerunt enim intt. ex
 interpunctione necessario qui
 putari debere. Ex nostra au-
 tione qui est nam hi, et acuti
 « facile vident, quomodo se
 nt ». Ita « acutus ad responden-
 cogitandum, etc. » dicitur.
 lampam. Capias Martium, et
 illas currendi, equitandi, ja-
 natandi, exercitationes, quæ
 us omnibus fiebant, quarum-

que toties apud poetas latinos mentio
 injicitur. G.

22. Si ludicra exerc. ant. ven. con-
 suet. adamare solemus. Gærrens dat:
 si ludicras exerc. aut ven. consuetudi-
 nes, adamare sol. Ita, inquit, nobis,
 cum olim vulgata, unice recte scri-
 bendum ex Pal. r et Spir. videtur:
 nam reliqui nostri cum plerisque re-
 liquorum omnibus modo consuetudi-
 nes servant; nisi quod Bas. ludicra se,
 vitio ex eadem lectione orto, servat.
 Vulgata a Davis. ludicra . . . consue-
 tudine, soli Victorii editioni debetur.
 Intt. hoc in loco valde se torserunt,
 quum vocem consuetudine ad omnia,
 quæ præcedunt, relatam vellent,
 quod ne ex auctoris quidem mente est.
 Nexus enim series hæc est: « Si loca,
 si fana, . . . propter se ipsa amamus,
 multo facilius et iustius homines, cum
 quibus amice consuessimus, propter
 se ipsos amare poterimus ». Quod
 si est, neque Bremius probandus erit,
 satis coacte « ludicra exercendi et ve-

minum consuetudine facilius fieri poterit²³, et justius?

70 Sunt autem, qui dicant²⁴, foedus quoddam esse sapientum, ut ne minus quidem amicos²⁵, quam se ipsos diligant. Quod et fieri posse²⁶ intelligimus, et sæpe id videmus²⁷, et perspicuum est, nihil ad jucunde

nandi jungens: ne moneam, *ludicra*, si substantive ponitur, non nisi de ludis publicis dici, ut recte monet Matthiæ: qui vel in hoc recte vidisset, locum per ὀργῶσιν explicans, si nulla melior lectio offerretur. *Ludicræ* autem *consuetudines* dicuntur; ut -lud. exercitationes, artes, etc. -*Exercendi* denique accommodate ad *venandi* dictum est: alias auctor *corpus* addidisset, intelligens pilæ lusum, et talia.

23. *Poterit*. Gœrenz *potuerit*. Ita, inquit, scripti ad unum omnes: vulgatur ex edd. vett. *poterit*. Sæpius de hujus futuri exacti vi optativa monuimus, quod indigno modo VV. DD. ex tot Ciceronis locis expulerunt. Nos certe xxv loca numeramus, ubi illud citra jus exterminatum videmus: multoque etiam pluribus corrigendum foret, si illa VV. DD. ratio valeret. Cf. Legg. II, 18, 45.

24. *S. autem, qui dicant*. Ita Ox. E. et Bas. et Bremi ad hunc l. uberius docet, in simplici forma *Sunt, qui*, conjunctivum semper et sine exceptione, addito vero sive subjecto, sive prædicato, promiscue et conjunctivum et indicat. poni. De simplici forma plene, et jure, consentimus: quod autem *promiscue* in composita dicit, id ipsum ad certam regulam dirigi, aliaque sensus vi indicativum, alia conjunct. addi, satis ad Acadd. II, 22, 70, exposuisse putamus, vertique sumus, hanc distinctionem

ipsa rei veritate comprobari. Nihil igitur Rathium audies, *dicant* bene sic dici, pronuntiantem. G.

25. *Ut ne minus quidem amicos*. Gœrenz delet *quidem*. Olim, inquit, nostra sponte, videramus, hæc parti. contexta hæc turbari. Jam sane, ex quo vagam ejus in scriptis editisque sedem vidimus; nam Gud. 2, *quidem amicos minus*, Bas. *quidem minus amicos*, Gud. 1, cum P. Mars. Crat. aliis, *min. am. quidem*; ipsamque ab Oxonn. E. ξ. abesse cognovimus; sine omni dubitatione, natura loci eam respuente, abjecimus. Addere vel hoc liceat, semper fere scribas in *et ne* offendi, atque inde alibi *ut* abjici: vide nos ad Acadd. II, 18, 56.

26. *Et fieri posse*. Gær. scrib. et *posse fieri*. Ita, inquit, Gud. uterque et Spir. editique cum Crat. plures: ut etiam Davis. haud dubie ex suis tacite, quo modo haud raro solet, edidit. Vulgatus ordo, *fieri posse*, ad hæc contexta, ubi ad rei possibilitatem ejusdem veritas additur, male convenit. Recte igitur *posse* præponitur.

27. *Et sæpe id videmus*. Gœrenz scrib. et *sæpe enim vid.* Sic, inquit, scripti plerique, nostrique omnes. Ejus loco vulgata, a Victorio profecta, *id* præbet. Davisius ex Eliens. etiam: quæ lectio placere posset, nisi ex scribæ correctione nata videretur. Rath. *enim* retineri jubet: sed vellemus dixisset, quo jure his in

n reperiri posse, quod conjunctione tali sit
 quibus ex omnibus judicari potest, non modo
 ediri rationem amicitiae, si summum bonum
 tate ponatur, sed sine hoc institutionem ami-
 uino non posse reperiri.

Quapropter si ea, quae dixi, sole ipso illu- 71
 t clariora sunt; si omnia dixi, hausta¹ e fonte
 si tota oratio nostra omnem sibi fidem sen-
 nfirmat, id est, incorruptis² atque integris

ocus ipsi afferendus erat, *ci et*, mediam sic *enim*
 vox interponatur: qua-
 n reprehendet. Urgebit
 lae vim asseverantem: sed
 roque est, quo loco qua-
 a sic ea recte strui possit.
 n potius ad hanc triplicis
 ituram erat. Notat enim
 . . . sed etiam . . . et
 o et duplicis vi saepe egi-
 oribus voll. Haec autem
 r ex ordine est, si tenuer-
 jam simplicem *et*, *adeo*
 to igitur magis, si jam
 t vim intensivam habet.
 autem *saepe enim*, nihil
 ex *saepe numero* ortam di-

o
 ex compendio *sepenum*
 itera o superscripta, sive
 rit, sive oblitterata, non
 n ex alliteratione in *saepe*
 tur. Cui conjecturae ita
 ut in texta eam recepturi
 nisi conatum nostrum
 rdasset.

Si omnia dixi, hausta.
dixi a scribis additum judi-
 ante Bremio. Sed etsi saepe
 i inculcari a scribis solet,
 entissime auctor eo repe-
 cf. Acadd. II, 44, 143, et

quae ibi laudamus. Atque h. l. si pur-
 gatas aures adhibueris, locum, eo ab-
 jecto, deteriorem fieri videbis: ne
 addamus, augeri, hoc interposito,
 soni vim in *omnia*, quod contextorum
 rationi optime convenit. Hoc certe
 vides, plane Ciceronis more verbum
 dicendi finitum accusativis his inter-
 jici; de quo toties egimus. Cf. Orat.
 18, 57: « Dicit plura etiam Demo-
 athenes, illumque saepe dicit voce
 dulci et clara fuisse ». Quo loco
 utrumque habes, et duplex *dicit*, et
 alterum accus. cum infinit. interposi-
 tum. Quod si nostro in loco. *inf. esse*
 ob praeced. *sunt* omissus est, id qui-
 dem tum, si sine vi est, plane ex re-
 gula judicandum. G.

2. *Sensibus confirmat, id est, incorr.*
 Mirum est, quod Gud. 2, Erl. Spir.
 i. e. optimi nostri, *confirmat* igno-
 rant: quod magis etiam hos tanget,
 qui didicerunt, vv. *id est*, proxime
 ad eam vocem, quam proprie spectant,
 poni, idque ex regula. Sed alibi clare
 docuimus, tum exceptionem fieri, si
id est, pro, « quod nihil aliud est,
 quam », v. « quod idem valet, ac »,
 ponitur, vide Acadd. I, 8, 32: ne-
 que, si animum accuratius admoveris,
 interior te mutati positus ratio effu-
 giet. G.—*Incorruptis*. Quia, si credi-
 mus Epicuro, numquam sensus errant.

testibus; si infantes pueri, mutæ etiam bestię³, pæne loquuntur, magistra ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi voluptatem, nihil asperum⁴, nisi dolorem; de quibus neque depravate judicant, neque corrupte⁵; nonne ei maximam gratiam habere debemus, qui hac exaudita quasi voce⁶ naturæ, sic eam firme graviterque⁷ comprehenderit, ut omnes bene sanos in viam placatæ, tranquillæ, quietæ, beatæ vitæ deduceret? Qui quod⁸ tibi parum videtur eruditus, ea causa est, quod nullam eruditionem esse⁹ duxit⁹, nisi quæ beatæ vitæ disciplinam juvaret. An ille tempus aut in poetis evolvendis, ut ego, et Triarius, te hortatore, facimus, consumeret¹⁰? in quibus nulla solida utilitas, omnisque puerilis est delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris,

3. *Si infantes pueri, mutæ etiam bestia.* Olim *si* ante bestię repetita edebatur, quam tacite delevit Davis. Ernestio tacite sequente; tacite reposuit Bremi. Recte haud dubie fecit Davis. et jubentibus ejus scriptis, quippe quam mei omnes, tres Oxonn. editique veteres plerique ignorent, eaque addita vis in *mutæ* infringatur: quamquam illa ratione *etiam* tertio loco proprie *adeo* notat. Sed post *si*, vim hanc obtinet *etiam* loco secundo, si, ut h. l. quasi in parenthesi ponitur. G.

4. *Asperum.* Commendat pro *asperum*, Camerarius ex Venetis *improperum*: sed perquam jejune. G.

5. *Neque depravate . . . neque corrupte.* I. e. « neque ex ipsorum ex sese depravata natura, nec judicio per alios corrupto ». G.

6. *Hac . . . quasi voce.* *Hac* ex Pal. 1, per Gruterum pro *hæc*, quod nihil est, receptum, firmant tres optimi nostri; et verba *quasi voce* tam-

quam unum verbum accipienda sunt.

7. *Graviterque.* *Graviter* est, « ratione viro sapiente digna »: unde toties *sapienter et graviter* junguntur. Nihil affert igitur Jos. Scaliger, si *gnaviter* suadet, probb. Guyeto et Davis.

8. *Qui quod.* Ne hac in structura offendas; est enim ex ordine. *Quod* est, « quod attinet ad id, quod »: qui autem nexus causa præmittitur, hoc sensu, « quod autem id spectat, quod is tibi eruditione parum instructus videtur, ejus rei causa hæc est ». G.

9. *Quod nullam eruditionem eis duxit.* Goerenz distinguit, *quod, nullam er. esse, duxit.* Sic, inquit, virgulis interpunximus, ut duplex sonus non lateret; alias enim vix hanc verborum collocationem probaris. *Duxit* autem Erl. defendit, reliqui mei vel *dixit*, vel, ut Gad. 2, *dixerit.*

10. *An ille tempus . . . consumera?* Epicurus liberales disciplinas spernere præ se ferebat. Vid. Menag. ad Dioq.

is contereret? quæ et a falsis initiis profecta, vera non possunt; et, si essent vera, nihil afferrent, jucundius, id est, quo melius¹¹ viveremus. Eas artes persequeretur, vivendi artem tantam, tam operosam, et perinde fructuosam relinqueret? Ergo¹² Epicurus ineruditus, sed ii indocti, qui, pueros non didicisse turpe est, ea putent¹³ usque senectutem esse discenda.

Quæ quum dixisset, Explicavi, inquit, sententiam tuam, et eo quidem consilio, tuum iudicium ut considerem. Quæ mihi facultas, ut id meo arbitrato fierem¹⁴, ante hoc tempus numquam est data.

. X, 6. Quibus de causis ita se se censeatur, docebit Sextus Ric. advers. Mathem. I, § 1-4.

. Quo jucundius, id est, quo s. Lamb. pro *id est*, *iisque*: haud dubie, quod in suis, ut nostri, *id simplex* legeret, quum ini nostrorum *idem* præbeant. *idem* primo innumeris locis in cum *id est* confunditur; deinde ille ex nota *i.* oriri potuit, cujus *id est* toties in scriptis neglexerit. Sententia est: illæ vel si veræ essent, ut non sunt, idæ quippe ex falsis principiis, tamen continerent, quo ad verem, id est, ad beatam vitam non accedere liceret. G.

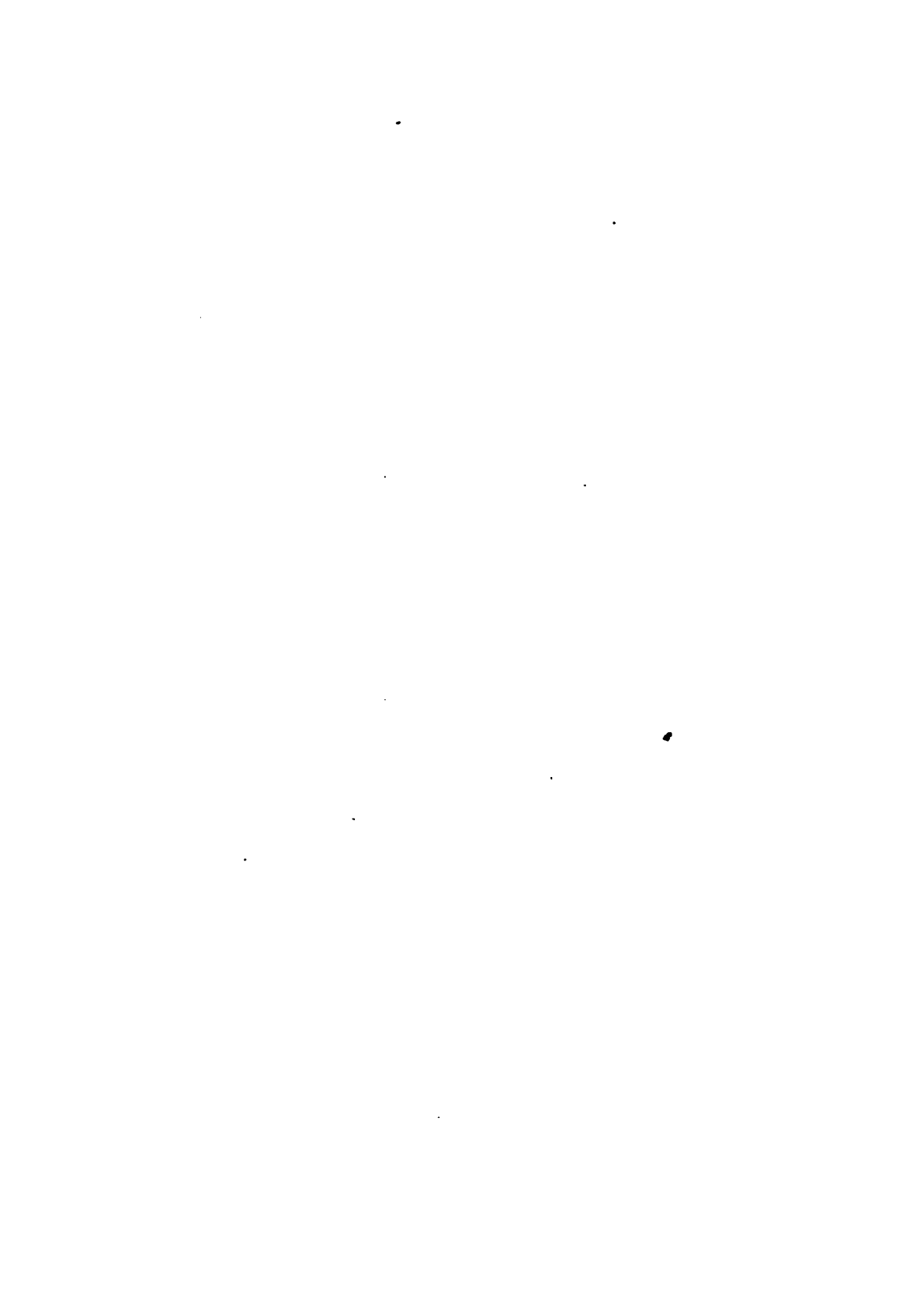
. *Eas ergo* . . . *Non ergo*. Ne *ergo* offendat, quum priorem *ignoret*: notanda illius prioris, qua cum levi indignatione, objurgatione, ponitur. Imperfecti optativorum loco ponuntur. ex auctoris more ad hanc *ergo* non vi futura ponuntur; cf. Tusc.

II, 17, 39; ibid. III, 15, 31. Sed h. l. *persequeretur*, pro *mallet persequi*, etc. Posterior *Ergo* est argumentum conficiens, atque ita proprie ponitur. G.

13. *Putent*. *Cærens putant*; qui notat: Non a pluribus scriptis h. l. standum, ut Bremi monet, sed ab interiore loci natura, quæ non *putent*, ut vulgatur, sed *putant* requirit. Pergit enim Torquatus stomacho leviter excitato, cui subjunct. minus convenit. Servant etiam nostri omnes *putant*, Erl. quoque et Spir. qui bini cum Pal. 1, in addubitata lectione ubique fere momentum faciant.

14. *Ut id meo arbitrato facerem*. Non docuere VV. DD. quo hæc pertineant: unde, si quis pro *id* a Bas. P. Mars. cum vett. editis aliis, ea exhiberi viderit, non sine specie *id* delendum esse iudicavit. Sed respicit Torquatus ad verba Ciceronis supra posita 8, 28: «Tuo vero id quidem arbitrato», quibus ei et «argumenti selectio», et «orationis perpetuæ» usus, pro ut ipse vellet, concessus erat. G.

M. T. CICERONIS
DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM
LIBER SECUNDUS

ARGUMENTUM

LIBRI SECUNDI DE FINIBUS.

Eadem dialogi scena servata, continuo se Cicero ad ea refellenda parat, quibus libro primo Torquatus Epicuri de Finibus sententiam probandam susceperat. Primo deprecatur, ne scholam aliquam philosophorum more, vix in his quidem laudandò, se explicaturum putent. Sophistarum hoc esse, a Gorgia inde, institutum. Numquam sic Socratem; quippe qui id ipsum riserit. Hunc percontando interrogandoque aliorum sententias elicivisse, ad easque respondisse; ejusque morem, aliquamdiu relictum, ita revocasse Arcesilam, ut, qui eum audirent, suam ipsi sententiam promerent, eamque contra ejus rationes, quantum possent, tuerentur; reliquis philosophis ad quæstionem ab alio quo positam sic respondentibus, ut ceteri tacerent, ipsi alterius magis sententiam, quam suam defenderent. Commodam autem rationem esse, quam Torquatus sequutus sit, quid ipse sentiret, et cur? exponendo: sed commodiorem ipsi videri, si mutuo sermone id fiat, non perpetua oratione, quæ rapide præterfluat, sic ut, quæ apprehendere velis, ad ea continuo respondere non liceat, § 1, 2, 3.

Deinde quum a concessis proficisci disputatio justa debeat, ipso id Epicuro probante, haud recte ab hoc rerum definitiones rejici. Ipsi Torquato definitionem finis imprudenti excidisse; eumque forte, bonum ipsum quid sit, si res requireret, definiturum fuisse. Postulat igitur ab hoc voluptatis definitionem, quippe ad quam quæstio omnis pertineat, § 4, 5. Diversa accipi vi vocem hanc apud Epicurum, quum vel crasso etiam sensu eam accipiat, § 6, 7. Atque si vel communis voluptatis notio, ea Epicuri statuatur, tamen ad eam non dolendi statum (quem iste in summa voluptate ponebat) nihil pertinere, dissimilesque res sic eadem voce signari, § 8, 9. Nec satis dispici, quare status non dolentis modo varietur, non augeatur; curque iste ipsi in voluptate ponatur, quum hæ res sint inter se diversæ. Rectius fuisse,

honestum indicetur, quam quod ille definierit. Inde etiam Torquatum, quum idem statueret, æque vera honesti vi esse victum, quæ maxima sit, § 50-52.

Hoc autem argumentum parum firmum esse, quod improbi excrucientur animi conscientia, et pœnæ timore. Non enim timidum, qualis L. Tubulus, sed callidum, ut P. Sext. Rufus, fingi oportere, qui, utilitati inhians, conscientiam nihil curet, § 53-56. Epicureis igitur, qui omnia ad voluptatem referant, pericula ad magnas voluptates parandas adeunda esse, quæ ceteri honestatis causa aggrediantur. In occulto facinore gaudebunt: deprehensi pœnam quamlibet contemnent, edocti scilicet ad dura quæcumque subeunda. Jam si callide improbus etiam præpotens cogitetur, tum, quo prorumpat improbitas, dispicere non esse. Multa etiam injuste fieri posse, quæ deprehendi nequeant. Inde esse perspicuum, tum modo virum bonum posse reperiri, si æquitas, justitia, fides a natura profiscantur, atque ipsa utilitatis ratio eodem referatur, § 57-59.

Idem valere etiam de temperantia. Haud satis eum pudori consulere, qui tum, quum sine teste sit, libidini se committat. Esse enim aliquid, quod per se sit flagitiosum, si vel infamia careat. Fortitudinem autem non voluptatum spe et cogitatione excitari, sed animis ardore et impetu quodam concitatis, § 60-63.

At pulchra Torquatum oratione summis voluptatibus, nullaque re, nec præsentis, nec futura turbatis, affluentem, cum cruciatibus omnibus afflicto, cui ne sperata quidem voluptas sit, composuisse, ut summum malum dolorem, summumque bonum voluptatem esse concluderet; sed ratione parum vera. Thorio enim Balbo, qui his omnibus abundarit, in quibus Epicurus beatam vitam sapientis ponat, iisque ita usus sit, ut hujus ratio eum beate vixisse cogat, tamen multo beatiorem fuisse Regulum, quum inter ultimos cruciatus vigilando necaretur: multaque esse exempla clarorum hominum, inter summos ipsos dolores sine voluptatis spe se beatos sentientium: quæ aut vituperanda sint, aut voluptatis patrocinium relinquendum. Ad Epicuri autem rationem, ne unius quidem magni viri exemplum rite applicari posse, § 63-67. Inter Stoicos et Peripateticos honestum et

splendidum certamen esse, quippe qui de virtutis dignitate contendant : at Torquatum ista tueri salva dignitate non posse, § 68, 69.

Negare quidem Epicurum, nisi qui honeste vivat, jucunde vivere non posse : sed non quærendum, quid iste dicat, sed quam consentaneum sit, quod dicat. Non reprehendi ab eo luxuriosos, nisi qui cupiant, aut metuant : sed his rebus modum si ponat, polliceri eum luxuriæ licentiam, et veræ certæque virtutis loco, virtutis simulationem et umbram poni, § 70-74. Ex vitio hoc esse, vel inde patere, quod nemo, quum publice loquatur, dicere audeat, se ea, quæ faciat, voluptatis causa facere : sed virtutem semper in ore gerere. Ipsum adeo voluptatis verbum dignitate carere, de qua falso Epicurei querantur, non eam intelligi. Ea modo vera esse videri, quæ honesta sint et laudabilia, quæque omni in cœtu concilioque proferri recte possint, § 75-77.

Amicitiam autem locum habere non posse, nisi amicus ametur propter se ipsum. Utilitate enim si amicitia nitatur, ipsam eadem tolli. Atque si vel utilitatis causa amicus non deseratur, deserendum eum tamen esse, laborum periculique causa. At coluisse Epicurum ipsum amicitiam : sed non quæri de moribus, immo de ingenio quæri : ipsum quidem, et Epicureorum multos, ita vivere, ut vita eorum refellatur oratio. Tres quidem illas sententias, a pluribus Epicureorum propositas, audiendas quidem esse, sed in iis non inesse omnia. Quod si enim utilitas emolumentumque, quacumque ratione paretur, valeat, cadere ipsam fructuum incedere victam : at si eam sua caritate metiaris, nihil posse eadem esse præstantius, § 78-85.

De iis, quæ reliqua sint, videndum esse, quale Epicureis sit beate vivere, quod in voluptate positum putent. Hoc quidem, si quid sit, in sapientis potestate statui, ipsumque stabile et firmum esse debere. At voluptatem talem non esse, quippe quæ ex fortunæ temeritate pendeat. Ita fortunam evadere dominam vitæ beatæ; quæ tamen, si semel suscepta sit, ita permanere debeat, ut ejus effectrix, sapientia. Id negari quidem ab Epicuro, sed inconstantissime; quum statuatur, non majorem esse infiniti

M. T. CICERONIS

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

AD BRUTUM,

LIBER SECUNDUS.

Hic quum uterque me intueretur, seseque ad audendum significarent paratos¹ : Primum, inquam, precor, ne me, tamquam philosophum, putetis olim vobis² aliquam explicaturum; quod ne in suis quidem philosophis magnopere umquam³ proiici. Quando enim Socrates, qui parens⁴ philosophiæ

1. *Uterque me intueretur, sese . . . significarent paratos.* Muret. et, *intuerentur*; Lambinus, *vis* etiam, *significaret paratum.* temur sane, nullum nobis exemplum innotuisse, ubi Cicero simplicem irium numerum simul ad *uterque* cet; neque, si a Mureti partibus nus, loca desunt, quibus *uterque* iobus plurium numero junctum etur. Nihil tamen secius vulgaris scriptis et vet. editis omnibus tam, veram, et ita defendendam amus, ut ad pronomini *sese* gnitatem recte pluralem aptari sse statuamus, ita quidem, ut fitetur, latens in *uterque*: quasi nam esset, *iique sese sign. p. G. Scholam vobis.* Ignorat Erl. *vo-* sed aures ipsæ ei fidem renunt. *Scholam.* Disputationes, quibus, tua oratione, una aliqua de re phi in cœtu hominum explicascholæ dicebantur. Cic. Tusc. I:

« Dierum quinque scholas, ut Græci appellant, in totidem libros contuli ». Idem lib. III, sensu eodem: « Separatim autem certe scholæ sunt de exilio, etc. » MURÆT.

3. *Magnopere umquam.* Gœrens dat *magno opere umquam.* Nescio; inquit, quo fato in tribus meis optimis *magno opere* desideratur: nisi scribæ vocem male cum *umquam* coire arbitrati sunt. Reliqui binī nostri, ut edidimus, quum vulgo *magnopere* legatur. Receptæ a nobis favet tacite Davisius; et, quod majus est, numerus. Quam sæpe hæc duo verba in unum contrahantur, et notum est, et vide Heusingg. ad Off. in ind.

4. *Parens phil.* Dicitur Socrates *parens philosophiæ*, morum nempe, ut Cic. sæpe hanc disciplinæ disciplinarum partem proprie et *πατρὶς φιλοσοφίας* sic vocat. Eodem modo etiam philosophi dicuntur. Rationem ejus rei exposuimus ad Acad. II, 5, 13. G.

jure dici potest, quidquam tale⁵ fecit? Eorum erat iste mos⁶, qui tum sophistæ nominabantur : quorum e numero primus est ausus Leontinus Gorgias⁷ in conventu poscere quæstionem, id est, jubere dicere, qua de re quis vellet audire⁸. Audax negotium; dicerem impudens⁹, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros¹⁰ esset. Sed et illum, quem nominavi, et ceteros sophistas, ut e Platone intelligi potest, lusus videmus a Socrate : is enim percunctando atque interrogando elicere solebat eorum

5. *Quidquam tale.* Bas. et Mars. *tale quidquam.* Quod ne rectius iudices, discrimen structuræ utriusque tenendum est, plane huic nostræ utriusque rationi, *etwas der Art*, et *der Art etwas*, respondens. Ita similiter Legg. II, 5, 11 : « quibusdam talibus argumentis »; Att. XVI, ep. 8, *tale aliquid.* Hoc loco structura est, « quando Socrates quidquam, quod tale esset, fecit ». G.

6. *Eorum erat iste mos.* Sc. ut perpetua oratione, quæstionem tractarent de qua interrogati fuerant, non ut, Socratis more, dialogis uterentur.

7. *Leontinus Gorgias.* Gorgias erat Siculus; discipulus fuit Empedoclis; postea oratoriam artem professus, tantas in hoc genere præceptionis summas comparavit, ut auream statum Delphico templo dicaverit. Cic. de Sen. c. 5, eum usque ad centum et septem; Quint. Inst. III, 1, usque ad centum et novem annos dicit eum vitam produxisse.

8. *In conventu poscere... audire.* Cf. Orat. III, 32, 129 : « Leont. Gorgias... princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire ». Horum locorum tam sibi similitum fons, ut int. viderunt, repetendus ex Platoni Gorgias, c. 2, Heind. Ἐκείνου γούν νῦν δὲ (Γοργίας) ἔρωτῶν ὁ τί τις βούλοιο τῶν ἐνδόν ὄντων, καὶ πρὸς ἅπαντα ἔφη ἀκριβεῖσθαι. At quærunct h. l. intt. et in his Bremi, ad verba « poscere quæstionem, id est, jubere dicere, etc. » cuinam hæc auctor interpretetur, nisi lectorum imperitiorum causa ita scripserit? Et sane ad hos idem sæpe respexisse dicendus est : sed in his verba *posc. quæst.* nondum satis ejus mentem ostendunt, quod quum sentiret, ipsa Platonis verba in explicationem addidit : atque ita æque græcarum literarum gnaris, ac rudibus, satisfecisse putandus est. G.

9. *Audax negotium ; dicerem impudens.* E. et ξ. *dicerem et imp.* atque ita dedit Lambin. Per se quidem non male : nam *et* tum *adeo* valet. Sed opus nihil est, si pronuntiationis vis ad *impudens* applicatur. Sic in qualibet lingua ejusmodi particulæ vel majori vi omittuntur. G. — Gær. post *negotium* notam admirationis ponit.

10. *Ad philosophos nostros.* Academicæ nempe recentioris, a qua ipse stabat. Huc enim pertinet illud, « in utramque partem disputare », quod Cicero de suæ disciplinæ philosophis toties narrat, inductum primum ab Aristotele; vide infra V, 4, 10. G.

s, quibuscum disserebat, ut ad ea, quæ¹¹ iissent, si quid videretur, diceret. Qui mos posterioribus non esset retentus, Arcesilas¹² vocavit; instituitque, ut ii, qui se audire velin de se quærent, sed ipsi dicerent, quid t¹³. Quod quum dixissent, ille contra. Sed iebant¹⁴, quoad poterant, defendebant sensuam. Apud ceteros autem philosophos, qui aliquid, tacet. Quod quidem jam fit¹⁵ etiam

l ea, quæ ii. Gær. ut ad hi. Jam, inquit, Davis. x suis dederat, nisi Ern. redisset. Ita quoque qua, editique vett. cum P. oque plures; in simplici nsentiant. Paucis post in Davis. vulgatum ii corrat: nam hi iidem nostri, teres æque omnes recte

ilas. Ætolus erat: primum t Polemonis discipulus; mone, a vetere Academia, nondiderat, descivit, primum est novæ vel mediæ cæjus erat dogma præcili posse comprehendi, et litatem solum, non certitudinibus habere posse.

de se quærent. . . sententia loci sententia fluctuans, nec est: - Arcesilas noluit, simpliciter ex ipso id quærendi sed accuratorem notitiam sed jussit eos ipsam rem, eam comprehenderent, tum ille dissentientis partem, atque ita quæstionem parte excutiebant. De forte aliquo, vide loca apud Bas. p. 819, h. v. G. qui audiebant. Spir. Erl.

et Bas. sed eum, qui aud. Quod defendi licet locis sat multis illis, quibus auctor pronomini illi sic is subjicit, ut superflue additum videatur. Acadd. I, 1, 1: - Atque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo intervallo ad suam villam reduximus. Cf. Hensing. ad Off. I, 38, 5, cll. Garat. ad Catil. II, 12, 27: inprimis si observaris, tum id maxime fieri, si notio primaria paullo altius prægreditur. Nec, eum relativo præmissum esse, offendere debet, quum hoc ipsum Ciceroni familiarissimum sit. Neque prætermittendum est, posse eum pronomini suam oppositum putari, quod cum vi clausulam occupat. Hoc maxime nos movit, quare eum non admiserimus; quod toties is ante qui a scribis inculcatur, ut difficillimi iudicii sit, accurate ubique dijudicare, utram in partem sit decernendum. Deinde circumloquuntur verba, qui audiebant, Arcesilæ discipulos, et sæpe sic absolute ponuntur, Brut. 45, 185, etc. Præcesserat etiam, qui se audire vellent. Adde huc, quod ille quasi pleonasmus potissimum in neutro gen. pronn. istorum locum habet. G.

15. Quod quidem jam fit etiam, etc. Erl. et Spir. ignorant etiam. Bas. jam etiam f. Gud. 2, qui quidem etiam jam

in academia¹⁶. Ubi enim is, qui audire vult, ita dixit, «Voluptas mihi videtur esse summum bonum»; perpetua oratione contra disputatur; ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi videri dicant, non ipsos
 3 in ea sententia esse, sed audire velle contraria. Nos commodius agimus. Non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur: ego autem arbitrator, quamquam admodum delectatus sum ejus oratione perpetua, tamen commodius, quum in rebus singulis insistas, et intelligas, quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi, quod velis¹⁷, et ad exitum¹⁸ perveniri. Quum enim fertur, quasi torrens, oratio, quamvis multa cujusquemodi rapiat¹⁹; nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerceas.

II. Omnis autem in quærendo, quæ via quadam et ratione habetur¹, oratio, præscribere primum debet

fit. Quid? si veram auctoris manum hanc putes? «quodque idem jam fit»: ut *quodque* pro, et *quod sane*, dicatur, qua vi *que* frequenter in apodosi legitur. Sic *Legg.* I, 1, 2, *eaque*; *ibid.* II, 24, 60, «idque ne fieret, lege sancitam est». Nam *etiam* eo positu, quo cernitur, vix recte placebit. Sensus loci est: «Sed hoc sane (abolita jam Arcesilæ ratione), apud hujus temporis Academicos (et Peripateticos, vide nos ad *Acadd.* II, 44, 135) obtinet. Hi enim quæstionem ita proponunt, ut ea contraria sit huic rei, quam explicatam cupiunt». G.

16. *In academia.* Et hunc morem ipse Cicero sequutus est in *Tusc.* quæst. ubi lib. prim. qui eum audire vult se sentire dicit, mortem esse malum: cui Cic. perpetua oratione respondet, et sic in ceteris libris.

17. *Concludi, quod velis.* Ita ex binis suis et e Victor. Davis. nostris omnibus cum rei veritate consentientibus. Olim *quid* vulgabatur. *Quod* referunt etiam Mars. Crat. editique veteres multi. G.

18. *Ad exitum.* Vide de hac vi v. *exitus* ad *Acadd.* 9, 27. G.

19. *Quamvis multa cujusquemodi rapiat.* Bas. et Oxon. E. ξ. *cujuscumquemodi.* Ex glossemate scilicet, vel ex correctione ejus, qui ignorabat, frequenter auctorem *quique* pro *quicumque* ponere; ubi æque illud in hoc mutari solet: peccaturque similiter Flacc. 17, 40. Sensus autem horum est, «quantamvis magna etiam rerum ubertas sit, quas underquaque petitas, rapido cursu suo secum ferat». G.

II. 1. *In quærendo, quæ via quadam et ratione habetur.* Davis. vv. in *quærendo* uncis coercuit, ut ne latina

(quibusdam in formulis, ea res agetur²), ut, quos disseritur, conveniat, quid sit id, de quo

Sed satis ea defenderunt Ern. i. Valent enim idem, quod, iras in rem aliquam ». In Placito, quem inferius posuimus, em in his respicitur, est *βου- Verba autem, quæ via... velut parenthesis loco intermit. In quibus hoc tenendum: transposite dicere Ciceronem « via, idque sic simpliciter, cis, quæ leguntur, sine excep- Fin. III, 5, 18, « ratione nam et via »; Tusc. II, 2, 6: et via philosophantur »; Orat. 113: « rationem dicendi et ibid. I, 50, 215: « eadem te via ». Atque similiter Fin. 10, « artificium et via, etc. » ter nos quidem Orat. I, 21, « rbum ex eo nunquam elicere vi ac ratione dicendi », con- nuper citra necessitatem de, minime probamus. Dicitur: his via plane ut Græcorum æ vox, apud Platonem et em maxime, hac vi, ut *μῆθο- rit, celebratur. Hunc nostrum cum solum novimus, in quo transponuntur: causamque o quadam reperimus, quo i via notatur, atque tum ra- r et explicativam adjungitur. si esset, illa solita serie hoc loco Ciceronem scripturam rti sumus: prout nos simili rt und Weise, non ordine imus. Inde quidem est, quod Bentleii correctionem, qua in quidem mutatur, receptam anno, rejicimus: quæ alias fuerit. G.**

.. ea res agetur. Intellige quasi

ea res agetur esset formulæ exemplum. — Gœr. dat: « ut quib. f. res agatur », notatque: Lamb. mutat, qua de re agatur, Bremio sectatore. Ern. cum Grut. agetur edidit, sic tamen, ut qua de re agitur malit. Rath. denique, ea res agitur, hoc sensu, ut his verbis illæ ipsæ formulæ designentur. Quid in hac correctionum diveritate sequendum sit, quæres? Nos presse insistimus codicum nostrorum vestigiis. Placito, ut edidimus, servat Spir. cum quo etiam Erl. et Gud. 2 conspirant; nisi quod ille agetur, hic agitur refert. Basil. in quidem habet, sed ea æque omittit, et agatur scribit. Inde hæc oritur lectio, quam edidimus: ejusque sententia maxime pronomine quibusdam nititur, cujus comprobandi vim, si substantivo suo præmittitur, supra docuimus. Adde his ea loca, quæ passim ad Acadd. notavimus, quibusque idem hoc pron. audacius dicta emollire intelligitur; cf. ibi ind. Ita vix dubitabis, recte nos scriptis ducibus vv. in et ea ejecisse, vulgatamque agatur reduxisse, h. sens. « ut ex regulis quibusdam, tamquam formulis, ut causæ jureconsultorum, ita hæc res philosophorum agatur ». Quod autem Virorum Doctt. rationes ab hac simplici via latius discedunt, ex eo est, quod illi in his ipsis formularum quoddam genus quærebant, atque ad hoc ipsum conjecturas suas dirigebant. Inde idem hoc factum est, ut, si qui codd. illas partes ignorarent, nihil id curaretur. Istas autem a scribis, loci sensum, quem ignorabant, ad suum palatum adjuvantibus, vel potius depravantibus, addi facile potuisse, nihil est, ut doceamus. In

4 disseratur. Hoc positum in Phædro a Platone³ probavit Epicurus, sensitque, in omni disputatione id fieri oportere. Sed quod proximum fuit, non⁴ vidit; negat enim definiri rem placere⁵: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur; velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. Quærimus enim finem bonorum: possumusne scire, hoc, quale sit, nisi contulerimus inter nos, quum finem bonorum dixerimus, 5 quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? Atqui hæc patefactio quasi rerum operatarum⁶, quum quid quid-

duplici ut denique aures modo justo delicatioribus offendent; cf. infra 15, 50, et Acad. II, 45, 139.

3. Hoc positum in Phædro a Platone. Locus est Phædr. p. 301, Bip. Περὶ παντός μία ἀρχὴ τοῖς μέλλουσι καλῶς βουλευέσθαι εἰδέναι δεῖ, περὶ οὗ ἂν ἢ ἡ βουλὴ, ἢ ἅπαντος ἀμαρτάνειν ἀνάγκη. Hæc græca quomodo ab auctore in prægressis liberius expressa sint, videamus. Περὶ παντός μία ἀρχὴ, *omnis oratio*, τοῖς μέλλουσι... συμβουλευέσθαι, *in quaerendo, καλῶς, quæ via quadam et ratione habetur* (ut hæc Cic. sic efferret, invitarunt eum et verba, quæ his subjiciuntur, ἐν ἀρχῇ τῆς σκέψεως, προειδόντες δὲ), εἰδέναι δεῖ, *prescribere primum debet* (*primum* latet in prægresso ἀρχή: *prescribere* autem quum posuisset, notionum consociatio fecit, ut de suo adderet, « ut quibusdam formulis res agatur »; *formulam enim prescribere* in jure proprie dicitur), « ut, inter quos disseritur, conveniat » (hæc, vel aliud quid, addendum erat, ut εἰδέναι plenius redderetur): περὶ οὗ ἂν ἢ ἡ βουλὴ, *quid sit id, de quo disseritur*. Reliqua græca, ἢ ἅπαντος ἀμαρτάνειν ἀνάγκη, nihil opus erat, ut separatim

exprimerentur, quum supra illis, « via quadam et ratione », quasi compensata essent. Hæc tironum causa comparavimus, quibus nihil, ejusmodi locorum ex utraque lingua contentione, utilius judicamus. Ceterum *ponere* absolute dici, pro « afferre, proponere scripto, disputatione », nabe exemplorum docuit Menck. Obs. h. v. p. 763. G.

4. *Quod proximum fuit, non vidit*. Bini mei sit. Perperam. Sed vel VV. DD. his in perfectis hærent, quæ ad eum ipsum, cujus mentio injicitur, applicantur, et frequenti usu ponuntur. *Proximum est quod proxime inde sequitur*. Græci aptius τούτου ἐχόμενον. G.

5. *Placere*. Pro *placere* referunt Gud. 1 et Bas. *oportere*, sic ut hic eodem loco, ille ante *rem* id ponat. Sed, glossam glossatam expulsiæ, nemo non videt. G.

6. *Atqui hæc patefactio quasi rerum operatarum*. I. e. « hac ratione, qua dixi, patefiunt quasi res operatæ ». Ne in particulæ *quasi* positu hæreas, construes, « quasi rerum earum, quæ operatæ sunt ». Docuimus enim alibi, adjectiva, in quibus sententiæ vis est,

t, aperitur, definitio est: qua tu etiam im-
utebare nonnumquam. Nam hunc⁸ ipsum
m, sive extremum, sive ultimum definebas,
quo omnia, quæ recte fierent, referrentur,
l ipsum usquam referretur. Præclare hoc qui-
num ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus
definisses: aut, quod esset natura appeten-
it, quod prodesset; aut, quod juvaret; aut,
æret modo. Nunc idem¹⁰, nisi molestum est,

natura præponi substan-
tebant, tum, quum post-
angularis enuntiatum instar
ne in clausula quidem,
de, mutatur. Cf. § 3:
delectatus sum ejus ora-
na», ubi ex contextu, et
one, adjectivi vis magis
ar. Sed exempla colligi
vera. Hæc et talia qui
ant, his semper accessus
idya negabitur. Ceterum
h. l. Bremi, quum *Atque*
la enim loco inest admira-
dicit; requiritur potius
æ objectionem cum con-
efutationemque involvat:
æo *atque* ponitur. Quam-
quidem in assumptione,
atque recte stabit. Scripti
G.

quidque. Cum vulgata fa-
t, ni fallor, Spir. reliqui
liorum, multis modis pec-
catorum *quidque*, si *quodcum-*
bique usu venit. G.

Oxon. E. et ξ. qui sæpe
arissime tamen ex auctoris
iant, *cum* exhibent: id
dubie *ex eum* ortum est.
c vulgata multo deterius

9. *Id esse*. Rocte Matthiæ comparat
supra I, 9, 29 (ubi nos vido), veris-
simeque *id*, ab Ern. addubitatum, ex
ea norma defendit, qua hoc pronomen
relativi repetendi loco ponitur. Qua
quidem ex norma est etiam locus mu-
per tentatus vindicandus Orat. I, 14,
63: « Illud verius, neque quemquam
in eo disertum esse posse, quod nesciat,
neque si id (quod nescit) optime
sciat, ignarusque (adde demum *si ex*
meis) sit faciendæ ac poliendæ ora-
tionis, diserte, etc.» Eodem modo
idem ponitur Tusc. III, 15, 31. G.

10. *Modo. Nunc idem*. Distinctio-
nem maximam primus P. Manut. post
modo transtulit, quum ea prius huic
part. præmitteretur. Sed ante Grat.
Nunc a vulgatis aberat, adjecta ab
hoc ex Pal. 1. Sequuti sunt Davis. et
Bremi, et Ern. part. denuo rejecit.
Nunc servant tres nostri optimi, op-
poniturque *placquamperfectis*, quæ
precedunt, rectissime: esset etiam
sine h. part. hinc oratio. Deinde
hærent Davis. et Ern. in *idem*, et *item*
malunt: quod, pro hoc dictum, de-
fendit Bremi. Rectius *idem* per *idem*
ta explicaris, quum hoc pron. ad omnes
personas accommodetur: nam *idem*
simpliciter pro *item* dici, quisque
negabit, qui diversa mixta nolit. G.

4 disserterur. Hoc positum in Phædro a Platone³ probavit Epicurus, sensitque, in omni disputatione id fieri oportere. Sed quod proximum fuit, non⁴ vidit; negat enim definiri rem placere⁵: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conveniat, quid sit id, de quo agatur; velut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. Quærimus enim finem bonorum: possumusne scire, hoc, quale sit, nisi contulerimus inter nos, quum finem bonorum dixerimus, 5 quid finis, quid etiam sit ipsum bonum? Atqui hæc patefactio quasi rerum operatarum⁶, quum quid quid-

duplici ut denique aures modo justo delicatiores offendent; cf. infra 15, 50, et Acadd. II, 45, 139.

3. Hoc positum in Phædro a Platone. Locus est Phædr. p. 301, Bip. Περὶ παντὸς μία ἀρχὴ τοῖς μέλλουσι καλῶς βουλευέσθαι εἰδέναι δεῖ, περὶ οὗ ἂν ᾖ ἡ βουλὴ, ἢ ἅπαντος ἀμαρτάνειν ἀνάγκη. Hæc græca quomodo ab auctore in prægressis liberius expressa sint, videamus. Περὶ παντὸς μία ἀρχὴ, omnis oratio, τοῖς μέλλουσι... συμβουλευέσθαι, in quærendo, καλῶς, quæ via quadam et ratione habetur (ut hæc Cic. sic efferret, invitarunt eum et verba, quæ his subjiçuntur, ἐν ἀρχῇ τῆς σίψεως, προελθόντες δεῖ), εἰδέναι δεῖ, præscribere primum debet (primum latet in prægresso ἀρχή: præscribere autem quum posuisset, notionum consociatio fecit, ut de suo adderet, « ut quibusdam formulis res agatur »; formulam enim præscribere in jure proprie dicitur), « ut, inter quos disserterit, conveniat » (hæc, vel aliud quid, addendum erat, ut εἰδέναι plenius redderetur): περὶ οὗ ἂν ᾖ ἡ βουλὴ, quid sit id, de quo disserterit. Reliqua græca, ἢ ἅπαντος ἀμαρτάνειν ἀνάγκη, nihil opus erat, ut separatim

exprimerentur, quum supra illis, « via quadam et ratione », quasi compensata essent. Hæc tironum causa comparavimus, quibus nihil, ejusmodi locorum ex utraque lingua contentione, utilius judicamus. Ceterum ponere absolute dici, pro « afferre, proponere scripto, disputatione », nabe exemplorum docuit Menck. Obs. l. v. p. 763. G.

4. Quod proximum fuit, non vidit Bini mei sit. Perperam. Sed vel VV. DD. his in perfectis hærent, quæ ad eum ipsum, cujus mentio injicitur, applicantur, et frequenti usu ponuntur. Proximum est quod proxime inquit sequitur. Græci aptius τούτου ἔχοντες. G.

5. Placere. Pro placere referunt Gud. 1 et Bas. oportere, sic ut hic eodem loco, ille ante rem id ponit. Sed, glossam glossatam expulsiæ. nemo non videt. G.

6. Atqui hæc patefactio quasi rerum operatarum. I. e. « hac ratione, quæ dixi, patefiunt quasi res operatæ ». Ne in particulæ quasi posita hæreas, construes, « quasi rerum earum, quæ operatæ sunt ». Docuimus enim alibi adjectiva, in quibus sententiæ vis est,

it, aperitur, definitio est: qua tu etiam im-
s utebare nonnumquam. Nam hunc⁸ ipsum
em, sive extremum, sive ultimum definiebas,
quo omnia, quæ recte fierent, referrentur,
id ipsum usquam referretur. Præclare hoc qui-
onum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus
definisses: aut, quod esset natura appeten-
ut, quod prodesset; aut, quod juvaret; aut,
liberet modo. Nunc idem¹⁰, nisi molestum est,

ia natura præponi substan-
ebant, tum, quam post-
singularis enuntiatu instar
d ne in clausula quidem,
ede, mutatur. Cf. § 3:
n delectatus sum ejus ora-
etua », ubi ex contextu, et
itione, adjectivi vis magis
etur. Sed exempla colligi
numera. Hæc et talia qui
nant, his semper accessus
adyta negabitur. Ceterum
it h. l. Bremi, quum *Atque*
illa enim loco inest admira-
i dicit; requiritur potius
quæ objectionem cum con-
refutationemque involvat:
loco *atque* ponitur. Quam-
se quidem in assumptione,
atque recte stabit. Scripti
ui. G.

Id quidque. Cum vulgata fa-
et, ni fallor, Spir. reliqui
aliorum, multis modis pec-
d in *quidque*, si *quodcum-*
ubique usu venit. G.

c. Oxonn. E. et ξ. qui sæpe
rariissime tamen ex auctoris
atiunt, *cum* exhibent: id
d dubie ex *eum* ortum est.
ioc vulgata multo deterius

9. *Id esse.* Recte Matthias comparat
supra I, 9, 29 (ubi nos vide), veris-
simeque *id*, ab Ern. addubitatum, ex
ea norma defendit, qua hoc pronomen
relativi repetendi loco ponitur. Qua
quidem ex norma est etiam locus nu-
per tentatus vindicandus Orat. I, 14,
63: « Illud verius, neque quomquam
in eo disertum esse posse, quod nesciat,
neque si *id* (quod nescit) optime
sciat, ignarusque (adde denuo *si ex*
meis) sit faciendæ ac poliendæ ora-
tionis, diserte, etc. » Eodem modo
idem ponitur Tusc. III, 15, 31. G.

10. *Modo. Nunc idem.* Distinctio-
nem maximam primus P. Manut. post
modo transtulit, quum ea prius huic
partt. præmitteretur. Sed ante Grat.
Nunc a vulgatis aberat, adjecta ab
hoc ex Pal. 1. Sequenti sunt Davis. et
Bremi, at Ern. part. denuo rejecit.
Nunc servant tres nostri optimi, op-
poniturque plusquamperfectis, quas
præcedunt, rectissime: *esset* etiam
sine h. part. hinc oratio. Deinde
hærent Davis. et Ern. in *idem*, et *item*
malunt: quod, pro hoc dictum, de-
fendit Bremi. Rectius *idem* per *idem*
tu explicaris, quum hoc pron. ad omnes
personas accommodetur: nam *idem*
simpliciter pro *item* dici, quisque
negabit, qui diversa mixta nolit. G.

sensus accipiens movetur, et jucunditate quadam perfunditur. Quid ergo? istam voluptatem, inquit⁵, Epicurus ignorat? Non semper, inquam. Nam interdum nimis etiam novit, quippe qui testificetur, ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum bonum, præter illud, quod cibo, et potione⁶, et aurium delectatione, et obscœna voluptate⁷ capiatur⁸. An hæc ab eo non dicuntur? Quasi vero me pudeat⁹, inquit,

alio sensu) præcessisset. At hoc loco non agitur voluptatem, qualem docet Epic. vere esse; sed vere sentiri omnibus. Adde quod Cicero, si *esse* addi voluisset, sic scriberet, *esse voluptatem h.* etc. Nihil igitur ambigi debet, recte illud esse deletum.

5. *Quid ergo? istam volupt. inquit.* Gær. *Quid? ergo* etc. Primo, inquit, interrogandi signum, quod vulgo negligitur, a Bremio autem post *ergo?* collocatur, nos ad *Quid?* applicavimus. Certa enim hæc interpunctionis regula scribi debet, in ipsa quippe linguæ natura fixa et fundata, *Quid ergo* si scribitur, rogationis notam ad *Quid?* pertinere, nisi partt. illæ, *num, ne, an,* et *non*, si pro *nonne* dicitur, etc. sequantur; tum enim recte *ergo* sibi illam vindicare. Alibi de universa pron. *quid?* structura de industria agemus: nunc quidem vide Tusc. III, 20, 46, ut recte Wolf. distinxit, Acadd. I, 4, 13, etc. Deinde omnes codd. *inquit* ante *istam* retrahunt, præter illum Pal. 1, cui, ut solent, Erl. et Spir. accedunt: unde sic primus Gruterus. Cujus transpositionis duplex causa cogitari potest: vel enim scribas verbum hoc, tam alte repositum, offendeat, ut infra § 9, et sæpius: vel ipsum exciderat, quod toties ex compendio solet, atque ita ad arbitrium scribarum repositum est.

6. *Quod cibo, et potione.* Gær. *aut pot.* Recte sic, inquit, restituit Bremi. Davisio et corrigente; quum hæc ad unum voluptatis genus referantur. Adde quod in ipsis Epicuri verbis hæc duo comprehensim *διὰ χυλῶν ἡδοναί* dicuntur, eaque ipsa, *quæ sapore percipiuntur*, in Tusc. diapp. I. I. vertuntur.

7. *Obscœna voluptate.* Est, quæ dictu turpis est; ne putes hunc locum contra verissimam Wyttenbachii observationem valere, *obscœnus* magis de verborum, quam rerum turpitudine dici. Cf. Bibl. Crit. P. VIII, p. 76. G.

8. *Ne intelligere quidem... capiatur.* Hæc ex libro Epicuri *περὶ τέλως* a græcis scriptoribus sæpe laudantur. Vid. Laert. X, 6: *Οὐ γὰρ ἔγωγε ἔγω τί νοῆσω τάχαθὸν, ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ καὶ τὰς δι' ἀφροδισίων, καὶ τὰς δι' ἀπροαιμάτων καὶ τὰς διὰ μορφῆς.* Eadem ter refert Athenæus VII, p. 208, qui post *μορφῆς* ibi plenius addit, *κατ' ἔξην ἡδύτας κινήσεις.* Cf. eumd. ibid. p. 278, et XII, p. 546, itemque Hesych. Illustr. p. 29. Cicero ipse, qui eorundem sæpius mentionem facit, plenius et accuratius ipsa vertit Tusc. III, 18, 41. G.

9. *Quasi vero me pudeat. Vero* itidem ex solo Pal. 1 profectum, iur-

n, aut non ¹⁰ possim, quemadmodum ea dicant ostendere. Ego vero non dubito, inquam, quin possis : nec est, quod te pudeat sapienti assensui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit. Nam Metrodorum non putant ipsum professum; sed, quum appellaretur ab Epicuro, repudiare beneficium noluisse. Septem autem illi, non ad populorum suffragio omnium nominati sunt. In hoc loco sumo, verbis his eandem certe vim ⁸ tatis Epicurum nosse ¹³, quam ceteros. Omnes

nostris et Crat. confirmatur; prout receptam, non bene inani illa causa rejicit, quod ius post recurrat. Id enim D. ut vocem hand agnosceam nos magis etiam amplectam. Quis enim nescit, easdem in part. ab eo, qui respondet, etiam, ut repeti solere? Clarius id in idiomate patebit. Cicero lignis subridente ex Torquato; numne ita vere Epicurus? *Ey gleichsam als ob ich mich zu schämen hätte.* . . . Jam C. *bin überzeugt*, etc. Vides, ironiae umbram eadem voce recte signari. Probamus n. et Brem. qui *vero* revo-

lut non. Quæri liceat, an legendum, quum Latini proctura quasi *vero* . . . ac, vel ungant. Cf. Tursell. ibique p. 675, seq. Nos certe h. l. *istæ aut* veritate dubitamus. G. *quemadmodum ea dicantur.* In illi nostri *ista* referunt. *imen ea*, i. e. talia, retentam *ista* ex prægresso istorum n videatur. Accedit, quod *is*, *iste*, *hic*, cum quadam re-

l. Cic. pars tertia.

dundantia addi solet, ut ubique VV. DD. notant. G.

12. *Non putant ipsum prof.* Gær. *non puto ips. prof.* Jam, inquit, Grut. ex Pal. 1, *puto* notatum, et pro vulg. *putant* reponendum, commendavit. Eandem lectionem refert, præter binos illos, Gud. 2, atque ita in margine Crat. Recte: nam *professum* sic capies, ut, in rectam orationem si mutaris, *professus esset* sonet, et ad Metrodori voluntatem applicetur. Nam res ipsa non est opinionis, sed vere facti: male inde *putant* convenit. — Metrodorus erat princeps discipulorum Epicuri, cum quo arctissima amicitia iungebatur. Ex quo Epicurum novit, ab eo nunquam per totam vitam nisi sex menses divertit: obiit annos natus 53, septem ante annos quam Epicurus obiret.

13. *Verbis his. . . nosse.* Gær. *notasse.* Ita, inquit, ex Davisii, Ernestio probata, conjectura, pro vulgato *nosse*, dedimus, quippe quod ex compendio, lineola neglecta, pravari sic facillime potuerit; ut item sæpe *notatio* ex *notio* solet. Nam ea ratio, quam inquit Bremi, quæque Rathio placet, ut voces *verbis his* in glossa ponantur, minus ad contexta convenit. Hæc enim ex prægressa-

enim jucundum motum, quo sensus hilaretur¹⁴, græce ἡδονήν, latine voluptatem vocant. Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, et quidem discendi causa magis, quam quo te, aut Epicurum reprehensum velim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderitim.

Tenesne igitur, inquam, Hieronymus¹⁵ Rhodius quod dicat esse summum bonum, quo putet omnia

sis ita procedunt. Loco illo Epicuri pronuntiato, quaerit Cic. numne Torquatus verba magistri agnoscat. Hic, nihil iis inesse, regerit, quod ipse non recte defendere possit. Tum ille, se nihil dubitare, quin hic id facile possit: sed sumere sese jam, *istis Epicuri verbis* eam voluptatem Epicuro intelligi, quæ vulgari notione dicatur. Notione nunc voluptatis arrepta, latius divagatur, usque deum cap. 5 in gyrum redit. Sic invitus vocibus illis carebis. Attende jam, quam jejuna, his omissis, locus ipse evadat; quam non sermo esse possit de vi voluptatis, quam Epicurus *novit*, sed quam ipse *amplectatur*. Quomodo autem Bremi contexta sic jungere possit: « minime se quidem dubitare, Epicurum eandem vim voluptatis percipisse, quam ceteros », quoque modo hunc sensum acutum subtilemque dicere possit, hac loci natura, prorsus non intelligimus; ne moneamus, *nosse* et *percipere* nimis differre, quam ut sic conveniant. — At dicendi formam, « notare verbis vim alicujus rei », duram vocat! — Quasi hæc ipsa non puram putam latinam spiret! Nam qua primum alia ratione vis et natura rei cernitur, quam *notis* ejus accurate observatis, i. e. signis iis, quibus rem ipsam discimus? Deinde

notæ rerum plus quam semel Ciceroni verba vocantur, ut res ipse quoque sic se habet. Quid igitur obstat, quo minus dictio, *notare* (indicare) *verbis vim al. rei*, ex intimo latinitatis fonte hausta dicatur? Dicitur autem sæpe multum, « notare aliquid verbis, vocabulis, nominibus », cujus generis loca Davisius collegit. Bremii autem liberalitatem, qua in nostram rem, Orat. II, 41, 174, verba *novi notas*, ex *notari* corrupta statuit, ita accipimus, ut *notavi notas* corrigi jubeamus. Nulla enim causa est, cur interpp. hanc græcismum in Cicerone respuant, quam hic sæpius *vitam vivere*, *sæpius facinus facere*, v. c. infra 29, 95, quam *letari letitia* supra I, 20, 67, *jurare jusjurandum* ad Divv. V, ep. 2, scribat, etc.

14. *Hilaretur*. Ita Nonius in hoc ipso vocabulo Erl. et Spir. cum Pal. 1, *hiaretur*, atque sic etiam veteris exemplar apud Crat. *hilarent* Bas reliqui *hiarent*. Vulgatum, quod verissimum est, Gruterus primus in textu reposuit. G.

15. *Hieronymus Rhodius*. Hic vocatur Peripateticus a Diogene Laertio in vita Arceasæ, et ab ipso Cic. Orat. c. 56, seu quod Aristotelis fœdit discipulus, seu quod solum ejus disciplinam sequutus fuerit in plurimis.

ortere¹⁶? Teneo, inquit, finem illi videri, re. Quid? idem iste de voluptate quid sentire esse eam, inquit, propter se ipsam expectare. Aliud igitur esse censet gaudere, aliud non quidem¹⁸, inquit, vehementer errat. Nam, ante docui, augendæ voluptatis finis est, inanis amotio. Non dolere, inquam¹⁹, istud non habeat, postea videro : aliam vero vim vovisse, aliam nihil dolendi, nisi valde pertinax concedas necesse est. Atqui reperies, inquit, eundem pertinacem²⁰; dici enim nihil potest istine quæso, inquam, sitienti in bibendo. Quis istud, inquit, posset negare²¹? Ea-

dura infra, V, 5, § 14. *vim bonum, quo putet oportere?* Putat Davis glossasemate hæc, quo... Brevis sic defendit, ut t, nulla abjiciendi necessitas ipsa ad mentem accessaria judicamus. Nam cum dicere aliquid licet, finem bonorum ponas : tunc significare auctor id voluit, in quo esset bonum. Adde huc etiam, quod istinorum Græcorumque nostrorum vim habent, loco posita, sed potius istum valent. Posnit autem rationem pro voce rei ipsa, G.

r se ipsam exp. Ignorat sei, bini Oxonn. et alii n. Nec valde desiderabis; in alias ipsam per se expectat dicat. Cf. supra I, 9,

idem. Multi codd. equitata, quod scribæ nec Et nec quidem asseverantis

vim norant : quippe quæ *Sed sane* notent. G.

19. *Non dolere, inquam, istud.* Præmittitur his in multis codd. binisque nostris cum; pauci Tum, atque ita prius vulgata. Lamb. ingeniose sane *Tuum* scribit, ut v. c. *scire tuum nihil est*, dicitur, etc. At cum ex eo ortum est, quod vetusti codd. *dolere* peccant, ut tres mei optimi, quorum Erl. et Spir. cum ignorant, Gud. 2 autem cum *vero dolere, non in vero* mutata, exhibet. Vulgata vera est, et *Non dolere*, substantive pro *indolentia* positum, consulto præmittitur, quum in hoc sententiæ vis sit. G.

20. *In hoc quidem pertinacem.* Facile addi *me* posset, ut Bas. post *quidem* habet : sed nihil opus est; sæpe ita subaudiendum. Cf. Orat. 7, 27 : « Sed ego idem... recordor, longe omnibus unum (me) anteferre Demosthenem ». G.

21. *Quis istud, inquit, posset negare?* Gœr. dat *Quis ista, inquit, possit n.* Ita, inquit, referunt tres optimi nostri : *ista* quoque Bas. habet. *Vulgatur quis istud... posset neg.* In hoc

perspicio, quod ais³⁰, quum dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse : quum autem vescamur iis rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, qui faciat³¹ varietatem voluptatum; sed non augeri illam non dolendi voluptatem. Quam cur voluptatem appelles, nescio³².

- II IV. An potest, inquit ille¹, quidquam esse suavius, quam nihil dolere? Immo sit sane nihil melius, inquam (nondum enim id quæro²), num propterea³

esset, *indicente* suavit, quia sane reliquos codices negativam præstare nesciebat. Vide eum ad Tit. Livium, XXII, 39, 2.—Omnes nostri *non* servant. G.—Gud. 2, et Bas. *te* ante *non* collocant, sed pravo positum. Offendit enim scribas *te* postpositum, quod cum vi clausulam occupat; licet etiam auctor pares syllabas jungere amet. Att. V, ep. 19, *libente te*, etc. G.

30. *Quod ais*. Davis. *quod* deletio, distinctionem maximam poni jubet: *sed quod* est, = quod attinet ad id, quod =, et auctor levi anacolutho sic scripsit, ut notio primaria præponeretur, pro = quam ais varietatem, eam, quæ sit, non satis perspicio =. G.

31. *Qui faciat*. Sic conjecit Davis. quum ante *quæ* legeretur, taciteque eum sequutus est Ern. Recte. Neque aliter bini illi nostri; sic, ut hoc in Pal. 1, quicum plerumque hi libri consentiunt, Gruter. neglexisse videatur. G.

32. *Quam cur voluptatem appelles, nescio*. Recte coercuit Breui Ernestium, qui hæc alterius interloquentis esse putat: sed ipse non accurate vidit, quæ hunc moverint, ut sic staret. Non enim ille assequeretur, qua ratione *quam* contexta jungeret. Dubitamus etiam, an id Breui satis ipse perspexerit: vix enim tum ante *quam* virgula distinxisset. Recte Ern.

punctum minus posuerat: nam *quam* pro *sed eam* dicitur frequenti exemplo. Cf. Nat. Deor. I, 23, 65: = Abuteris ad omnia atomorum regno: hinc, quodcumque in solum venit, ut dicitur, effingis, atque efficis. Quæ primum multæ sunt, etc. = Eodem modo Cluent. 12, 35: = quæ nuptiæ non diuturnæ fuerunt =. Acad. II, 35, 113: = a quo primum quæro, etc. = G.

IV. 1. *Inquit ille*. Gœr. *ille* unci includit. Pravo, inquit, in positio nostri omnes cum vet. impressis plerisque conspirant, *ille inquit*, referentes. Nam, nisi penitus fallimur, nusquam auctor pronomen proxime ante *inquit*, sed uno, vel pluribus verbis interjectis. Cui rei adeo confidimus, ut, si quo loco ita legatur, eum locum corruptum judicemus. Spurious inde *ille* videtur et abijciendum: idque magis, quum ubique, et toties hoc in libro, *inquit* absolute ponatur.

2. *Nondum . . . quæro*. Ibi Gœrens, alias tam frequens in addendis parenthesisos signis, parenthesisos signa sustulit b. l. non inopportuna: quæ, ut nobis videtur, melius tot in locis non addidisset.

3. *Propterea*. Præter Erl. et Spir. omnes mei, alique aliorum, vel *proprie*, ut Gud. 2 et Bas. vel *prope* peccant, quod etiam in edd. vet. plerisque

idem voluptas est, quod, ut ita dicam⁴, indolentia? Plane idem, inquit⁵, et maxima quidem, qua fieri nulla major potest. Quid dubitas igitur, inquam, summo bono a te ita constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere unum, id tueri, id defendere? Quid enim necesse est⁶, tamquam meretricem in matronarum cœtum, sic voluptatem in virtutum concilium adducere? Invidiosum nomen est, infame, suspectum⁷. Itaque hoc frequenter dici solet a vobis, non

legitur. Ex communi pæne compendio puta. G.

4. *Quod, ut ita dicam, indolentia?* Lambin. in cod. aliquo vetusto *indoloriam* se reperisse ait, eamque vocem Ciceroni vindicat Sidonius Apoll. in Epist. carmini XIV præfixa, his verbis: «essentiam, nec non et indoloriam nominavit (Cicero), addens: licet enim novis rebus nova nomina imponere». Et eadem sane voce, teste Davisio, sedulus auctoris imitator Augustin. de Moribus Eccles. Cathol. I, c. 5, utitur. Sed hoc verbum rejicit Muretus VV. LL. XV, c. 20, et apud ipsum Sidon. *indolentiam* reponi jubet. Causam, cur hic id fecerit, haud facile augurari posse Bremi putat. Nos quidem eam haud obscure videre nobis videmur: aures enim elegantissimi viri vocem respæbant, quippe quam ne nostræ quidem ferant. Nihil tamen secius hac in mira *συμβλήσει* audiendus Lambini codex foret, nisi viri ingeniosi fides, justis de causis, et multis locis, haud parum labefactata nobis esset: quod ad libb. de Legg. inviti non semel significavimus. Neque ista hoc loco testaremur, nisi illa labes latius pateret, et satis multa Cic. loca ex sola Lambin. codd. diversitate, eaque ab illa reliquorum mire discrepante, correctæ legerentur. Id quidem hunc ad locum aperte profiteri nostri officii

esse duximus. Itaque non prorsus negatum volumus, Ciceronem loco aliquo voce *indoloria* usum fuisse, ut Epicuri ἀπονίαν exprimeret: sed h. l. nullam necessitatem videmus, cur ita edatur, quum ne Sidonius quidem ad hæc contexta respexisse videatur. Accedit, quod alias infra § 19, *indolentia* non sine omni excusatione introduceretur: nam h. v. a Cicerone novatam esse, Bremio monente, refert Nonius h. v. Forte his binis vocibus Epicuri ἀναληθείαν et ἀπονίαν distingui voluit, quibus hic utrisque utitur. Sed in his conjecturam *κατεμβαταίω* nemo non videt. Inde vide, quantum Allemano fidendum ait, qui, quum *indoloriam* Lambini exemplo recepisset, *indolentiam* vocem Ciceronis ævo tritam dicit, sic ut nulla excusatione in ea ponenda opus fuerit! G.

5. *Plane idem, inquit.* Ignorant Spir. Erl. et Bas. *idem*, quod non de nihilo videtur. Forte ob præcedd. syllabas *Ita* excidit, et tum a scribis *idem* additum. Ita certe auctor loqui solet. Cf. Tusc. I, 7. Paucis post, iidem æque codd. cum pluribus ante *constituto, ita* nesciunt. G.

6. *Quid enim necesse est.* Tres nostri est ignorant, Gud. 1 transponit. Sed facile excidere potuit, et rarissime ad *necesse* subauditur. G.

7. *Invidiosum... infame, susp-*

intelligere nos, quam dicat Epicurus voluptatem. Quod quidem mihi si quando dictum est (est autem dictum non parum sæpe), etsi satis clemens sum in disputando, tamen interdum soleo subirasci. Egone non intelligo, quid sit ἡδονή græce, latine voluptas? utram tandem linguam nescio? Deinde, qui fit, ut ego nesciam, sciant omnes, quicumque Epicurei esse voluerunt? quod vestri quidem vel optime⁸ disputant, nihil opus esse, eum, qui philosophus futurus⁹ sit, scire literas. Itaque, ut majores nostri ab aratro abduxerunt¹⁰ Cincinnatum¹¹ illum, ut dictator esset;

ctum. Ante has voces ex nostris quoque Gud. uterque et Bas. tres Oxonn. « sed forte dicitis » præmittunt; quæ tamen reliqui duo ignorant. Ex his Lambin. sed retinuit: at cum Grutero, qui e Pal. 1 vulgatam correxit, recte faciunt intt. reliqui præter unum Rathium, qui « sed fortiter dicitis » corrigi; sed nisu inani. Iidem illi bini nostri quoque *infame* confirmant, referunt enim *insane*. Gud. 2, et Bas. *infamiae* sine et exhibent. Ante Grut. et *infamiae* edebatur. De reliqua loci ratione recte iudicavit Bremi: modo ne *suspectum* sollicitasset. Nam nihil mirum est, si, ex quo *infamiae* peccatum esset, *subjectum* quoque mutaretur. Sensus autem est, « nomen hoc iis, qui ipso utuntur, invidiam creat, infamiam contrahit, et opinionem hanc probabilem reddit, a re eos non alienos esse, qui in nomine usurpando nihil sibi cavent ». Ita *suspectum* recte stabit. Potest enim quis invidia infamiae flagrare, et tamen non vere *suspectus* esse. Adde, quod hi scripti in *suspectum* nihil peccant, qui reliqua recte efferunt. G.

8. *Quod vestri quidem vel optime disputant. Quod... quidem est, quoad*

hoc... sane, de qua relativi vi VV. DD. passim moment. Nihil igitur dicunt Davis. et Ern. qui quod tentant, ut Bremi et Matthiæ viderunt. De adv. optime, ironica vi accipiendi, cf. Acadd. II, 36, 115. Adject. optimus sic dici, bis supra vidimus. G.

9. *Qui philosophus futurus sit. Gær. qui futurus sit philosophus. Hoc, inquit, ordine cum tribus optimis nostris edidimus: vulgatur, « qui philos. futurus sit ». Illa lectio, loci ratione convenientius, vocem enuntiati primariam in clausula ponit; eamque etiam vel nudæ aures præferunt.*

10. *Abduxerunt. Cogites permadendo, quum ipse sua sponte nollet: ita accuratius hoc verbum ad Epicureorum, sectam suam augendi, conatus aptatur; atque ita colligitis, quod sequitur, erit, « conquiritis undique, vel ex infima sorte hominum, quibus vestram philosophiam probetis ». Ut... sic in oppositione contrariorum dici, supra vidimus I, 1, 3; optime autem hanc comparisonis rationem ironiæ inservire, per se patet. G.*

11. *Cincinnatum. De quo vid. Liv. lib. III; Val. Max. lib. IV, ubi plura in ejus laudem narrantur.*

de Pelasgis¹² omnibus colligitis bonos illos viros, sed certe non pereruditos¹³. Ergo illi¹³ nt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? ; me intelligere, primum idem esse volupta- o, quod ille ἡδονήν¹⁴. Et quidem sæpe quæri-

elasgis. Id est, de rusticis. Vide Victorii Var. Lect. I, i Advers. IV, 8. — Gær. *is omn.* Ita, inquit, pro *sgis* edidimus, quod, pro- torio, per se jam, hac in e, solaque conjectura ni- probabilitatis habet. De- comparatum vel ad omnes cureos, qui tum vivebant, d eos, qui Romanorum ophiæ familiam sectaban- ab utraque parte Pelasgi xcorum Italiam colentium ur, male quadrabunt. Jam robabile est, hos *Pelasgos* deberi, sive scribarum, um veterum ipsorum. Ra- ruper, examinata Victorii atis clare docuit, loca i Byzant. p. 721, Pined. i ad Dionys. v. 535, de Pelasgis, Italiotarum sententia nititur, parum abere; primo posteriorem iustam esse (vel certe c communi fonte ista re- inde in utroque πηλαγῶς, οῦς intelligendos: quam- quidem Eustathium ipsum ectione, græcis librariis mittenda, deceptum, sic ase judicamus, quippe s quoque Italiam spectan- agum et parum versatum is. Sed quo demum modo as, hoc sane certissimum ploratum videtur, Cicero- *Pelasgis* istis nec cogitas-

se, nec cogitare potuisse, quorum etiam apud reliquos auctores nulla prorsus mentio injiciatur. Scripti libri optimi quique *plagis* exhibent, ut ex nostris Erl. Spir. Gud. 1, cum quibus vett. editi plerique faciunt: alii cum Gud 2 et Bas. variant *pelagis*, Oxon. X. *phigis*. Reliqua hæc codd. discre- pantia e communi olim lectione *plagis* orta, et hæc ipsa a scribarum ingenio repetenda videtur, ut *ex omnibus terræ regionibus* exprimeretur. Ne vero hanc ipsam esse aliquid putes, notabis, probatum scriptorem nullum *plagas* simpliciter ponere, ut *terræ*, vel *caeli*, intelligatur: neque sic quidem bene comparationis (ut Rath. quoque vidit) ratio constabit; quum *pagis*, Eliensis i auctoritate firmatum, cum reliquo contextu egregie conspiret. Jam respondent sibi *ab aratro*, et « de pagis omnibus »; *Cinnatum*, et « bonos illos viros »: ut vix dubitari liceat, esse lectionem hanc unice veram. De *pagis* cf. Ern. Clav. voce *paganus*.

13. *Non pereruditos*. Erasmus in Adagio, *Mores Romano*, legit hic, *non semper eruditos*: inepte, ut solet. ΜΥΡΤ.

14. *Idem esse volupt. dico, quod ille ἡδονήν*. Gær. « idem esse dico volupt. quod, etc. » Is ordo, inquit, quem prætulimus, primo nostrorum, præter Gud. 1, omnium est, plerorumque vett. editorum: deinde amat auctor verba dicendi acc. cum inf. interposita, ut sæpe docuimus; vide Acadd. II, 23, 72; cll. supra Fin. I, 1, 1; ibid. 16, 53. Scribæ tum sæpe

mus verbum latinum par græco, et quod idem valeat : hic nihil fuit, quod quæreremus. Nullum inveniri potest, quod magis idem declaret latine, quod græce ἡδονή¹⁵, quam declarat voluptas. Huic verbo omnes, qui ubique sunt, qui latine sciunt, duas res subjiciunt¹⁶, lætitiā in animo, commotionem suavem jucunditatis in corpore. Nam et ille apud¹⁷ Trabeam, voluptatem animi nimiam¹⁸, « lætitiā » dicit, eandem, quam ille Cæcilianus, qui « omnibus lætitiis lætum esse se » narrat. Sed hoc interest, quod voluptas dicitur etiam in animo ; vitiosa res, ut stoici

transponunt, et VV. DD. qui hunc Cic. morem ignorant, plerumque deterius sequuntur. Inde nobis explicamus, quod ex nullo alio codice hujus verborum ordinis diversitas enotata legitur.

15. *Quod græce ἡδονή.* Erl. et Spir. *hedone* : testantur igitur hi, vere Ursini cod. sic exhibere, e quo Davisius et rell. texta supplere. Hoc loco vel sine scriptis sic edendum erat. G.

16. *Duas res subjiciunt*, etc. I. e. « duas notiones tribuunt, partim de animi lætitiā vocem adhibentes, partim de suavi jucundoque motu corporis ». Neque in vv. « commotione suavi jucunditatis » hærendum : similiter auctor Orat. III, 15, 56 : « propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus jucundius ». *Suavitas* externi sensus quasi titillationem ; *jucunditas* eam interni notat : sed l. l. *suav.* ad solum animum transferri videtur, quod est rarissimum. Ceterum non est negligendum, tres optimos nostros meliori posita *jucunditatis suavem* scribere. G.

17. *Apud Trabeam.* Trabea fuit vetus poeta comicus, cujus paucissima fragmenta supersunt.

18. *Voluptatem animi nimiam.* Hoc proxime locus pertinet Divv. II, ep. 9 : « Repente vero incessi omnibus lætitiis lætus (sic verissime Mart. Laguna). In quo quum objurgarer, quod nimio gaudio pæne desiperem : ita me defendebam : Ego voluptatem animi nimiam ». Citari his eandem Trabeæ locum recte viderunt ibi int. Nostro loco minus attenderunt ; alias enim hæc ipsa verba, non v. *lætitiā* diversis typis insignissent. Idem locus etiam proximum Cæcilii illustrat. Apparet enim VV. DD. in hoc quoque verba *esse se* prave ut Cæciliana distinxisse. Sed nos quidem, non sine probabili ratione, pro vv. *esse se. incessisse* legendum statuimus, sic ut syllaba *in* per præced. *m* absorpta putetur. Hoc autem facto, non potuit, quin hæc sic pravarentur. Ceterum plenius ille Trabeæ versus laudatur Tusc. IV, 15, 35, ad quem locum, hoc, quem excitavimus, adjunctus, hunc trochaicum complet magnus ille Bent. « Ego voluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitror ». G. — *Volupt. animi nimiam, læt.* Muretus interpungit : « voluptatem, animi nimiam lætitiā ».

putant, qui eam sic definiunt, Sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui¹⁹: non dicitur lætitia, nec gaudium²⁰ in corpore. In eo autem voluptas, omnium latine loquentium more, ponitur, quum percipitur ea, quæ sensum aliquem moveat, jucunditas. Hanc quoque jucunditatem, si vis, transfer in animum: juvare enim in utroque dicitur, ex eoque jucundum²¹; modo intelligas, inter illum, qui dicat,

19. *Vit. res. . . m. b. frui.* Hæc Gær. parenthesi includit, quod VV. DD. non jamdiu fecisse miratur.—*Sublationem animi*, etc. De hac ipsa definitione voluptatis apud Stoicos multa Veterum loca congressit Davis. et ad h. l. et ad Tusc. IV, 6, quæ vide. Verba ipsa auctoris presse e græcis Zenonis versa sunt; cf. Lært. VII, 114: ἡδονὴ δὲ ἐστὶν ἄλογος ἕκαστος ἐφ' αἰσθητῶ δοκοῦντι ὑπάρχου. Ceterum loquitur Cicero h. l. de « lætitia gestiente et nimia, qua inaniter et effuse animus exsultat »; vide Tusc. Dispp. l. l. § 13.

20. *Læticia, nec gaudium. Nec h. l. idem est, quod ne . . . quidem, vel etiam non*, quum *gaudium* minus valeat, quam *læticia*; quippe quæ sit « exsultatio quædam animi cum gaudio efferventioris rerum expetitarum », ut bene Gellius N. Att. II, c. 27; cf. Tusc. IV, 6, 11. Quem ad locum omnino illa structura auctori rarior notanda est, qua non prægressam nec vel neque sequitur. Cf. Acad. II, 17, 54; Divv. V, ep. 2. Ea in ipsa structura frequentissimus est Seneca. G.

a 1. *Juvare enim in utroque dicitur, ex eoque jucundum.* In his intt. omnibus invidemus, qui nihil offenderint, quippe quæ nos haud parum exercuerint. Vult auctor, verbum *juvare* pariter de his dici, quæ animum, quam

quæ corpus suaviter afficiant; hoc enim ex græcæ formæ vi, ἐν καρτερῶ λέγεται, toties in Platone obvia, dubitari nequit. At verba, *ex eoque jucundum*, quid aliud volunt, quam vocem *jucundus* verbi *juvare* (i. e. delectare) conjugatum esse? nam ad *jucundum* denuo dicitur cogitandum esse, ex constanti auctoris scribendi more certissimum est. At vix negari licebit, Ciceronis ætate scriptum esse *jocundum*: sic lapides, sic codd. scripti vetustissimi quique; sic alia multa, ut statuas, jubent. Jam quis querat, quomodo auctori vel in animum venire potuerit, hoc ab illo derivatum velle? Et tamen sic potuisse, si vel *Jovis* nomen memineras, facile fateberis. *Jupiter* enim haud dubie a *juvans pater*, sic ut secundo casu, substantivo omisso, *juvantis* in *Jovis*, a plebeculæ, nomina crebro usu usurpanda contrahentis, ore coerceretur, et sic deinde in comunem usum abiret; cf. Nat. Deor. II, 25, 64. Ita igitur *jucundus* a *juvare* descendisse putabis, ut *facundus* a *fari*, *facundus* a prisco *faco*, ex quo *effæctus* restat, etc. Prave autem vulgo *jucundus* a v. *jocus* derivant: nam præterquam quod harum vocum prosodica quantitas, quam vocant, differt, multa etiam non jocosa jucunda sunt. G.

Tanta lætitia auctus sum, ut mihi non constem²² ;

et eum, qui,

Nunc demum²³ mihi animus ardet;

quorum alter lætitia gesciat, alter dolore crucietur :
esse illum medium,

Quamquam hæc inter nos nuper notitia admodum est²⁴,

qui nec lætetur, nec angatur : itemque²⁵ inter eum,
qui potiat expetitis corporis voluptatibus, et eum,

22. *Ut mihi non constem.* Gœr. *ut nihil constet.* Vulgata, inquit, videtur a librario aliquo conficta, qui, quæ archetypum ejus exhibebat, non capiebat. Quinque certe Davisii, omnes Oxonn. itemque nostri sic, ut edidimus, servant; nisi quod Erl. *et nihil constetur* refert. Accedit, quod ad eandem locum Tusc. IV, 15, 35, respicitur, ubi plerique codd. *ut nihil esse constet.* Quibus ex verbis ibi mutatur esse in *ei* Davis. sed horum utrumque rejicit R. Bentlei. in commentario, et, ut nos exhibuimus, probat, interpretaturque *constet* per « congruat, suppetat, stabile firmumque sit »; idemque plene sequutus est editione posteriore Wolf. Nos tantæ et scriptorum, et Viror. Doctissimorum auctoritati hoc etiam nostro loco parere, nihil dubitavimus. Sic his idem plane expressum putabis, quod dicit Clinias apud Terent. Heautont. II, 2, 67: « Præ gaudio, ita me Dii ament, ubi sim nescio ». Brevis *mihi nil* mavult.—Ceterum videtur hic quoque versus esse Trabeæ, quum ejus verba cum illis supra positus in Tusce. Dispp. l. l. arcte jungantur.

23. *Nunc demum.* Hoc versus fra-

gmentum ad eundem illum Trabeam retulerim. G.

24. *Quamquam hæc inter nos nuper notitia admodum est.* Hic versus, quo indicatur homo qui dolore et gaudio vacat, est Chremetis ap. Terent. Heautont. I, 1, 1, in quo nostri omnes *nuper* exhibent: nisi quod Gud. 1, 2, et ψ. voce carent. Sed codex Terentii, quem contulimus, transversis vocibus, « nupera admodum not. est »; quod probamus, quum *nupera* etiam Terentiani codd. plures referant. Sed mireris, cur Cicero non ex eadem ejusdem poetæ fabula hos diversos animi motus expressos maluerit; quum v. c. in hac Terentii, ut persona Chremetis, sic illa Clinias, et Menedemi eosdem cum aptis ad rem verbis ipsi suggereret. Sed hoc esse nimis curiosi videntur, et in his auctori præscribentis, quæ cujusque libero arbitrio recte permittuntur. G. — Vocabulum *nupera* pro *recenti* a Veteribus usurpatum esse testatur et Festus, idque confirmat auctoritate Plantii, Captiv. « Recens captum hominem nuperam, novitium ». LAMBS.

25. *Itemque.* Erl. et Gud. 2, cum aliis que omittunt: sed alibi sic scribas

rucietur²⁶ summis doloribus, esse eum, qui
ue²⁷ careat.

Satisne igitur videor vim verborum tenere : an
tiam nunc vel græce loqui, vel latine docendus?
nen vide, ne, si ego non intelligam, quid Epi-
loquatur, quum græce, ut videor, luculenter
; sit aliqua culpa ejus, qui ita loquatur¹, ut
ntelligatur. Quod duobus modis sine reprehēn-
fit : si aut de industria facias, ut Heraclitus,
omento qui² σκατεινός perhibetur, quia de natura

oce peccare vidimus; cf. Legg.
5. G.

Trucietur. Gær. dat. *exercue-*
is, inquit, ex quatuor nostris
is : augetur enim verbo compo-
tentie vis, idque contextis
venienter. Subtrahere scribas
repositiones, notissimum.

Troque non ad verba ipsa, sed
in notionem refertur : ita nihil
r cum Lamb. *utrisque* malis.
lem vidit Bremi. Eodem modo
s supra I, 17, 56, poni vidi-

. *Qui ita loquatur.* Potiores
stri loquitur, quod malo : non
ppter *κακίμωρον*, ut Davis. sed
nter hos conjunctivos scribe
que de suo sic scribunt ; quod-
tor hac ratione sæpissime so-
it. 45, 185 : « Efficiatur autem
ore, nec ne, ut ii qui audiunt,
siantur, ut orator velit ». Ern.
audiant, sed recte Schützius
m reposuit. Eadem ratio est,
cativi acc. cum inf. interpo-
. Cf. Heusing. ad Off. I, 7, 6.
m vidit Bremi, quia sic videre
totam hanc enuntiationis for-
onjunctivum flagitare : nos tale
am nihil videmus. Immo potius

proprie sic auctori indicativ. in cir-
cumlocutione ponitur. G.

2. *Heraclitus, cognomento qui.* Pu-
to legendum « Heraclitus, is, cogn.
qui » : alias vix recte probabitur, *co-*
gnomento esse præpositum. Hujus pro-
nominis naturam, qua *eum dico* notat,
docuit, præter alios, Hotting. Divin.
I, 19, neque hac structura Ciceroni
frequentior reperitur. Sed multis ea
modis a scribis obliteratur. Ita v. c.
sanandum locum putamus Tusc. I,
81, 104 : « Durior Diogenes et id qui-
dem sentiens, sed, ut Cynicus, aspe-
rius, projici se jussit inhumatum ». Wolf. nuper « et is quidem idem » :
nam omnes scripti « et is quidem ». At
equidem maluerim, *et* deleta, « Dioge-
nes, is, qui, idem sentiens ». Copulam
certe ante *is*, hac in forma, inculcari,
patet ex Divin. I, l. l. Mars. *qui co-*
gnom. transponit, quod necesse non
est. G. — Lamb. hæc poetæ alicujus
verba esse opinatur. Gær. qui hæc
opinionem primo refutaverat in notis,
eam contra in Additamentis suæ edi-
tionis calci appositis confirmat, Reizii
auctoritatem asserens, qui in suo
exemplari ad hæc adscripsit : « Sunt
duo versus, quos Ennii esse putat
Muretus ad Aristot. Eth. 2, 3, pag.

nimis obscure memoravit; aut quum rerum obscuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio; qualis est in Timæo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non vult³, si possit, plane et aperte loqui; nec de re obscura, ut physici, aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri et facili, etiam in vulgus pervagata⁴, loquitur. Quamquam non negatis nos intelligere, quid sit voluptas, sed quid ille dicat. E quo efficitur, non ut nos non intelligamus⁵, quæ vis sit

121: Ille οξοτινὸς cognomento qui prohibetur: Quia de natura nimis obscure memoravit. — Heraclitus erat Ephesius, floruitque non multos post Pythagoram annos. Diogenes Laert. refert epistolam quæ Darius eum invitavit, ut in Persidem veniret, Heraclitique responsum. J. V. L. — *Quum rer. obscuritas... facit, ut non intelligatur oratio, qualis est in Timæo Platonis*: Cf. simil. loc. de Timæo, Acad. II, 39, § 123, et vid. quæ de Timæo præfati sumus in superiori volum.

3. *Nec non vult*. Ne h. l. de verissima Ruhnkemii observatione ad Vellei. II, 95 (cf. nuperrimum Tursellini de Partt. editorem, p. 452), dubites, Ciceroni nusquam *nec non* pro simplici et dici: nam hæc nostris verbis æquant, *Epicur. möchte wohl gern; et non ad verbum, hand ad nec*, cui altera *nec* respondet, applicanda est. Quamquam vel sic raro Cicero. G.

4. *Etiam in vulg. pervagata*. Gœrenz. dat et *jam in vulg. pervag.* Sic, inquit, distraximus primo et *jam*, quum vulgo una voce *etiam* scribatur, sensu sic cogente, qui hic est: «Epicurus de moribus quum disputat, rem agit in clara luce positam, intellectu facilem, et quam jam ne vulgus quidem ignoret: nempe per Amafinios, Rabirios, Catiros (scriptores eos,

quos nunc *populares* vocamus), ad vulgi captum dudum aptatam». Vide nos ad Acad. I, 2, 5. Deinde *pervagata* edendum fuit. Sic enim Erl. et Spir. ut vix dubitare liceat, ita quoque Pal. 1 exhibere. Ante nos sic jam Davis. auctoritate P. Manutii et Elmsis sui, pro communi *vulgata* dederat: nec aliter præbet in marg. Crat. Notissimum autem esse cuique debet, vocem hanc ubique fere a scribis obliterari. Vide infra III, 2, 5. Cur autem h. l. Bremi turbet, ut *pervagata* librario nescio cui docto tribuat, et vocem in *vulgus* glossema ad *illustris* additum putet, eo magis admiramur, quo jejuniior causa est, quam affert: scilicet «*illustris* constanti Ciceronis usu de his rebus dici, quæ apud vulgum in magno honore et multa celebritate sint». Quod si verum esset, ex eo more auctor scripsisse putandus foret, quem Bremi toties ipse docet: explanationis nempe causa hæc addita dixeris. At *illustre* est omne id, quod in clara luce positum cernitur, ita quidem, ut a quocumque, non a vulgo solum, virtus ejus conspiciatur; idque in utramque partem. Ceterum Gad. 2 *permulgata*, inde Victorinus *promulgata*; quod nihil est.

5. *E quo efficitur, non ut nos non intelligamus*. Hic locus variis modis

verbi, sed ut ille suo more loquatur, nostrum at. Si enim idem dicit, quod Hieronymus, qui
 16
 ; summum bonum esse, sine ulla molestia vi-
 cur mavult dicere voluptatem, quam vacuita-
 oloris, ut ille facit, qui, quid dicat, intelligit⁶?
 item voluptatem putat⁷ adjungendam eam, quæ
 motu⁸ (sic enim appellat hanc dulcem, in motu;

fuit; nos eum intactum
 as: plura enim sunt, in qui-
 mus. Primo enim, hac in for-
 offendit, quum alias ubique
 ficatur Ciceroni dicatur: quod
 sensisse videtur, qui in Gud.
 diori manu *ex* superscripsit;
 iam Davis. de more suo tacite

Deinde tres illi optimi nostri
 r. Quod non statim abjicien-
 etur. Denique turbatur in vv.
 nos non, pluribus codd. nos
 n Gud. I, Ven. 1494, aliis
 on, cum Bas. omittentibus.
 vis. quum in Paris. I et 2,
 non, reperisset *ne*, sic edidit
 s ut *ne intelligamus*, collato
 loco 8, 24; sequentisque eum
 i. Sed vulgata nihil continere
 quo jure offendas. G.

ni, quid dicat, intelligit?
 ntelligitur: quod est sane ad
 aptius; hoc sensu, qui no-
 e. communi loquendi more
 non suum sequitur, a vulgari
 idine recedentem. Proprie
 esse, intelligi vult. G. — Et
 potest, ut vertit gallicus in-
 Qui du moins entend ce qu'il

autem voluptatem putat. Ad-
 plerisque codd. post *putat*,
 ed recte ignorant Erl. et Spir.
 a sit, si Grut. videas ex Pal.
 laudantem. Ita nihil est, cur
 andiamna *putat* ejici juben-

tem, ut, pro *dicat*, *ducas* legatur. G.

8. *Adjungendam eam, quæ sit in motu.* Referunt Gud. uterq. Bas. Vien. duo Oxonn. cum aliis aliorum, non *eam*, sed *illam*, ut Davis. edidit. Sed rectius utrumque delebis: quum « voluptatem quæ sit in motu, vacuitati doloris » oppositam videas, id est, « quum dicat Epicurus in motu esse ». Notum deinde satis est, scribas demonstrativum, ante relativum consulto omisum, supplere solere; quod h. l. factum esse, hac lectionis diversitate perquam probabile redditur. Cf. Tusc. V, 7, 20, ubi male Ernest. cum Davis. ex uno cod. *ei* addidit, quod recte Wolf. rejecit. Rath. omnia turbat, quum verba *putat v. dicat, adjungendam*, simul eliminanda jubet. Non enim Epicurum, licet et indolentiam Hieronymi, et voluptatem Aristippi probarit, tamen hanc noluisse illi *adjunctam*; sed utramque sic conficere intime, ut non nomine solum, sed re unum essent, cap. 6 et 7. Sed etsi quidem fatemur, Ciceronem in *v. adjungendam* paullo obscurius scripsisse, et si probum verbum esset, potius *adunandum* scribendum fuisset (quippe quum illud sic intelligi possit, ac si « in adjunctis ponendam » dixisset; non autem, ut Academici virtuti bona externa, sic Epicurus indolentiae voluptatem adjunctam volebat, sed una summi boni notione utramque comprehendebat): tamen nihil hærendum.

illam nihil dolentis, in stabilitate), quid⁹ tendit, quum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est, qui suam naturam sensumque perspexerit, vacuitas doloris, et voluptas idem esse videatur? Hoc est vim afferre, Torquate, sensibus: extorquere ex animis cognitiones verborum, quibus imbuti sumus. Quis enim est, qui non videat¹⁰ hæc esse in natura rerum tria? unum, quum in voluptate sumus; alterum quum in dolore; tertium hoc, in quo

Nam *adjungendam* non referendum omnino ad *vacuitatem doloris* est, sed ad eam, quam Hieronymus statuebat; sic minus etiam illud offendet. Atque si vel Rathii amplecti rationem velis, quid aliud lucraberis, quam ut sic vaga evadant omnia? Tum enim verba, «sin autem voluptatem eam, etc.» opposita erunt Hieronymi fini bonorum, quod cum seqq. male conveniet, quæ in istis hunc sensum flagitant, ut Epicurus vacuitatem doloris ita cum voluptate, quæ sit in motu, junxisse dicatur, ut utramque eandem statueret. G. — *Sic enim appellat h. d. in motu.* Davis. censet in motu a librariis temere esse repetitum. J. V. LECLERC. — *Appellat.* Decurtate, ut omnino verba dicendi, ponitur, pro «hanc, quam dulcem dicit, in motu esse appellat». Cf. Legg. I, 8, 24. G.

9. *Quid tendit.* I. e. κατὰ τὴν ταύτην: similiter dicit auctor, *quid nititur*; ad utrumque enim *ratione, animo*, etc. cogitandum est, cf. Acad. II, 21, 68, illius verbi similitudine ab arcu, hujus, a quavis virium contentione, repetita. Frequentius quidem est, *quo tendit, vel, quid intendit*: sed inde nec aliis jus erat, ut aliter conjicerent; in his enim scriptor, qualis Cicero est, multis modis variare solet. Rath. his vv. *ad illam*

adsuta cupit; quæ nos certe auctori non vindicariamus. Totius loci sententia hæc est: «Nam si cum Hieronymo sentit, finem bonorum in ἀπορία ponens; cur potius voluptatem hæc dicit, quam, ut Hieronymus, vacuitatem doloris, qui, quid dicat, sibi plene conscius est? Contra vero si Hieronymi fini voluptatem, quam in motu dicit, addit. quid intendit? num cuiquam, qui se ipse norit, persuadebit vacuitatem doloris cum voluptate unum idemque esse, ut docere nititur?» G. — *Sensibus.* Qui scilicet clamant quantum intersit inter non dolere et voluptate frui.

10. *Quis enim est, qui non videat hæc.* Gœrenz. dat *quis est enim*. Ita, inquit, ex trinis nostris optimis, contextis ipsis poscentibus, scribi jussimus, *vulgata enim est referente.* Off. II, 5, 1: «Quis est enim, cui non perspicua sint illa». Sic restituendum infra, Fin. V, 31, 93, «quis est enim, qui... audeat». De hoc in asseveratione necessario positu alibi egimus: ejus autem tum necessitas continuo intelligitur, si, interrogatione sublata, scribendum videris, «nemo enim hæc est». Omittunt Gud. 2 et Ras. hæc. Sic scilicet scribæ solent, si pronomen, ab enuntiati fronte positum, ad sequentia referendum est.

nunc quidem¹¹ sumus; credo idem vos, nec¹² in dolore, nec in voluptate esse: ut in voluptate sit, qui epuletur; in dolore, qui torqueatur. Tu autem inter hæc tantam multitudinem hominum¹³ interjectam non vides, nec lætantium, nec dolentium? Non prorsus¹⁴, inquit; omnesque¹⁵, qui sine dolore sint, in volu-

11. *Nunc quidem.* Omittunt cum P. Manutio scripti nonnulli *quidem*, in quibus est Gud. 1, sed id haud raro post *nunc* solent. G.

12. *Sumus; credo idem vos, nec, etc.* Gœrens. dat, *sumus: (credo idem vos)... esse*. Sic, inquit, locum, in corruptis habitum, dubitationi justæ exemptum putamus. Primo enim, quod videre facile erat, non assequenti intt. sunt, verba, *credo... esse*, ex parenthesis poni: quis enim, quam accuratius attenderit, non, ut proximam apodoseos esse, viderit? Deinde offenderunt in levi anacolutho, licet ipsum ne animadverterent *quidem*. Nam sic proprie auctori, ad præcedd. convenienter, scribendum erat: «Tertium, quum nec in dolore, nec in voluptate sumus, ut nunc quidem ego, credo idem vos esse». At, declinans orationis *μωροτοβια*, consulto (ut sæpius cum facere docuimus) directum structuræ quasi iter reliquisse videtur. At tertium genus, sic expressum, ipsorum colloquentium exemplum proposuerat; restabant exempla ad bina reliqua genera: addit igitur in apodosi illud *epulantis et tormentorum cruciatu perferentis*. Exempla orationis ad parentheses similiter immutatæ offeruntur pene innumera. Hoc autem loco id tantum monemus, eum, qui ad Ciceronis dicendi rationem accuratius attenderit, aliam h. l. vix præoptare sibi posse. Ceterum prave Davis. nos dederat: nam *sumus* ad solum

Ciceronem refertur. Atque sic tres nostri aliorumque plures.—*Idem* denique pro *ego quidem*, vel, ut vulgo dicunt, pro *item* ponitur, cf. supra § 5: «nunc idem... velim definias». Simili modo ex tertia persona, in structura, *qui... idem*, hoc pro *is idem* dicitur. Nihil igitur h. l. Ernesti dicit, quum *item* suadet. G. — Davisius legit «credo enim nos nec in, etc.», et vituperat Gruterum qui primus *idem*, ex Fall. sex, admisit. Nonnullæ edd. post Victor. dant *credo quidem*; sed *quidem* repeti sine odio non potest.

13. *Inter hæc tantam multitudinem hominum interjectam.* Abest *interjectam* ab Erl. et Spir. transpositumque a Gud. 2, *interjectam hominum*. At equidem voce ægre caruerim, non tam sensus causa, quam soni, et aurium etiam. Tum enim verba *non vides* post *dolentium* rejicienda forent: quod voce retenta nihil opus est. Videtur olim excidisse, et in Gud. 2 alieno loco esse repositum. *Interjici inter* autem structura Ciceronis propria est. G.

14. *Non prorsus.* Ernest. naturam particulae *prorsus*, qua, si vim sententiæ non habet, negationi postponitur, non vidit, alias enim eam non separatim interpunxisset. Cf. N. D. III, 8, 21, «nullo modo prorsus assentior». Sed pravius facit etiam Lamb. qui *prorsus* post *inquit* ponit. G.

15. *Omnesque.* Gœrens. *omnisque*. Sic, inquit, Erl. et Spir. atque inde etiam est, quod in proximis Gud. 2

ptate, et ea quidem summa, esse dico. Ergo in eadem voluptate¹⁶ eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens, et, eum, qui illud sitiens bibit?

VI. Tum ille, Finem, inquit, interrogandi¹, si videtur: quod quidem ego a principio ita² me malle dixeram, hoc ipsum providens, dialecticas³ captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mavis, quam dialectice disputare? Quasi vero, inquit, perpetua oratio, rhetorum solum, non etiam philosophorum⁴ sit. Zenonis

cum Bas. *sit pro sint* refert, quippe quorum scribæ priscam formam non viderent. *Que* autem est *sed*, v. *immo potius*, ut post negationem sæpe. Cato Maj. 6, 16; Divin. II, 28, 61. Eadem ratio est, qua part. hæc simpliciter adversatur. Nihil igitur est, cur Lamb. *que* omittit, et Gulielmius *quique* suadet.

16. *Esse dico. Ergo in eadem voluptate.* Offendit in his et scribæ, et VV. DD. Scribæ ante *dico* interpungunt, ut ex nostris Gud. 1 et Bas. atque ita fere veteres editi. Davis. de suo dedit, *esse dico. Dicis ergo*; quum in Eliensi *esse. Dicis ergo*, legatur. *Ergo* in ejusmodi instantiis, quæ vulgo dicuntur, semper ab initio ponitur; et ubique, si in oratione affectus aliquis regnat. Nos quidem post *eadem* voc. *inquam* ex comp. excidisse putamus, ut post *m* solet. Cf. Leg. Manil. 20, 90. Beck. «at enim, inquit, nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum». Ibi recte Beck. *inquam* ex scriptis nuper addidit. G.

VI. 1. *Finem... interrogandi, si videtur.* Supple *fac*.—Eandem habes ellipsin, a Græcis repetendam, N. D. III, 40, 94: «Quæ quum dixisset, Cotta finem». G.

2. *Ita. Jure Breui ita defendit, a Davisio male tentatam.* Att. IX, ep.

14: «quod ille nuper ita se malle dixerat». G.

3. *Dialecticas captiones.* Hæc apta cum voce et gestu pronuntianda sunt. sola explicandi causa in clausula addita. Notari autem debet cogitandum esse, *nempe, dico, puta*, etc. Divin. I, 2, 3: «Quumque magna vis videretur esse et in impetrandis consulendiisque rebus, et in monastriis interpretandis et procurandis (*nempe*) in larspicum disciplina». Tusc. IV, 15, 34: «quam (appetitionem) tum cupiditatum, tum libidinum dicimus (*nempe*), impotentiam quamdam animi, etc. Sic inferius § 19, *voluptatem* æque clausulam facit. Plato sic creberrime. nec minus Xenoph. Isocrates, et Demosth. Repetierunt hunc positam ab Homeri simili, et frequentissimo more. Imitari autem istam rationem apte vivi sermonis consuetudinem, et quasi laxitatem, nemo non videt. Ceterum *hoc*, quod præcedit, ad *captiones* ex eadem regula referendum, qua neutra pronominum ad rei notionem, non ad vocem, quam spectant, aptata, sæpe hanc sequuntur, rarius, ut hoc loco præcedunt. G.

4. *Rhetorum solum, non etiam phil.* *Solum* ignorat Gud. 1. Recte: vide enim quæ ad Acadd. II, 2, 7 notavimus. G.

est, inquam, hoc stoici⁵: omnem vim loquendi, ut jam ante Aristoteles⁶, in duas tributam esse partes: rhetoricam, palmæ; dialecticam, pugni similem⁷ esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compressius⁸. Obsequar igitur voluntati tuæ, dicamque, si potero, rhetorice; sed hac rhetorica phi-

5. *Zenonis est, inq. hoc Stoici.* Idem Gud. 1 hoc meliore loco ante est ponit. Ferri tamen vulgata potest, quum auctor *inquam* mediæ orationi interponat; prædicatum autem *Stoici* (quod additum est, ne *Epicureus* intelligeretur) separatim, ut fecimus, interpungendum sit. G.—In sqq. Gœr. dat *partis* pro *partes* e binis suis, notatque post h. v. in quibusdam addi *dicere*. Et pro *tributam*, al. *distributam*.

6. *Ut jam ante Aristoteles.* Gœr. interpungit: *Zenonis... Stoici, omnem v. l. (ut jam a. Arist.) i. d. t. e. artis: rhot.... dicebat; quod.... compressius.* Si hanc, inquit, parenthesis dudum VV. DD. dedissent, neque Walkerus ea necessario post *Stoici* transponenda, nec Bremi eadem sic excusanda putaret, ut Cicronem *negligentiæ crimine* cumlaret: Cicronem scilicet, qui sibi ex castitate orationis et elegantia plurimum tribuebat; quem toties anxie de singulis vel verbis, vel dicendi formis ex Attico suo queritantem videmus; qui denique hos ipsos libros tam diu expolebat: de hoc, inquam, omnium Romanorum linguæ patriæ peritissimo, quo demum modo nobis tam severum iudicium convenit, qui tot, vel ab Ern. inde, recte dicta esse intellexerimus, quæ hic vel primus aperuit, vel ipse ut vitia correxit; et quibus tantum operæ in erroribus dediscendis consumitur, ut paucissimis ad ipsa lin-

guæ interioris adyta penetrare liceat! Sed redimus in orbem hoc addituri, imitatam hic esse vivi sermonis consuetudinem, qui haud raro parentheses tum interponit, quum animo obijciuntur, id est, sic ut aptiore loco ad amussim talis exigentibus, poni potuisse videantur. At ne licet quidem alieno loco parenth. insertam dici, quum ea non ad verbum aliquod simplex, sed ad verborum complexum pertineat, cui mediis interponitur. Nos de parenthesis auctoris natura cogitasse, haud paucis priorum voluminum locis ostendisse nobis videmur, v. c. Acadd. II, 6, 16, cll. Legg. I, 18, 48. Ceterum *fecit* cogitandum esse, nemo non videt.

7. *Pugni similem.* Ita Davisi jussu, pro vulg. *pugno*, dedit Bremi; atque ita plane Erl. Reliqui nostri, compluresque aliorum, *pugnis*, ex sequentis vocis prima litera *s* adhærente. Retiissime: nam licet res comparanda sit sensuum, tamen comparata rationis est. Ceterum apte confert ad rem ipsam Davis. Sext. Emp. Math. II, § 7. Sed ex Cicrone ipso locus classicus prætereundus non erat; vid. Orat. 32, 114. Eodem exemplo idem *Zeno* usus est ad *παντασίας* et *καταλήψεις* diversitatem docendam; cf. Acadd. II, 47, 145. G.

8. *Compressius.* Crat. *comprehensius.* Male: accommodata enim vox *compressius* est ad manum in pugnum *compressam*. G.

losophorum, non nostra illa forensi : quam necesse est, quum populariter loquatur, esse interdum paullo
 18 hebetiorem⁹. Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quæ una continet omnem et perspicendi quid in quaque re sit, scientiam, et judicandi quale quidque sit, et ratione ac via disputandi¹⁰; ruit in dicendo, ut mihi quidem videtur, nec ea, quæ docere vult, ulla arte distinguit¹¹: ut hæc ipsa, quæ modo loquebamur.

Summum a vobis bonum voluptas dicitur. Aperientum est igitur, quid sit voluptas : aliter enim expli-

9. *Hebetiorem*. I. e. non ad vivum, ut aiunt, rem resecat; vel, si malis, simili a telo desumpto, cf. de Resp. Harusp. 1, 2, ubi «tela leviora et hebetiora» junguntur: utrumque ad idem fere redit. G.

10. *Scientiam, et judicandi, quale quidque sit, et ratione ac via disputandi*. Brem. difficultatem loci sensit; sed rationem, qua eam solveret, iniiit haud probandam. Auctoritate enim viri docti in Actis Eruditt. corrigit, «et rationem ac viam». Judicat autem hos ablativos solœcismum inferre omni grammaticæ adversum. Sed se ipse decepit, quum verba «ratione ac via» non proxime, sed per subst. *scientiam* ad *continet* referantur. Est enim constructio, «dialectica continet scientiam disputandi (quo modo?) ratione et via», i. e. ut vulgus loquitur, *methodice*. Tenendum autem est, vocem primariam *scient.* quum initium sententiæ verh. *continet* occupasset, proprie post *disputandi* poni debuisse; sed quum sic nexus coherentia altius suspenderetur, consulto auctor eam in media sententiâ posuit, ut ad seqq. enuntiata simul applicaretur. Huc fere omnia illa loca pertinent, ad quæ

idem subst. denuo subaudiendum est. Cf. Acadd. I, 7, 26: «ex iis autem ortæ animantium formæ, earumque rerum (formæ) quæ gignuntur e terra». Legg. II, 5, 13: «Neque medicorum præcepta dici vere (præcepta) possint». Vide ad Acadd. II, 8, 30. Eodem plane modo verba quoque finita ponuntur. Acadd. II, 31, 101. Ceterum pari ratione hæc ipsa dialectica Orat. II, 38, 157: «Ars bene disserendi, et vera et falsa dijudicandi», dicitur: quod enim eo loco «ars bene disserendi», id hoc nostro, «scientia ratione et via disputandi», variatur. G.

11. *Quæ docere vult, ulla arte distinguit*. Sic e Pal. 1 receptum est, cum quo etiam nostri illi bini faciunt, nisi quod Erl. *illa* præbet: quod, hæc protasi præcedente, nec ipsum absonum videtur. Sed in voce *arte* auctor per se dialecticam cogitasse putandus est, et *ulla arte*, ut sæpe solet, pro «ex ulla parte ad dialectica præcepta convenienter», accepisse. Reliquorum codd. omnium lectio, «quæ docet, vult ulla arte distingui», scribarum palatum sapit, et recte a VV. DD. abjecta est. G.

cari, quod quæritur, non potest. Quam si explicavisset, non tam hæsitaret. Aut enim eam voluptatem tueretur, quam Aristippus, id est, qua sensus dulciter ac jucunde movetur; quam etiam pecudes, si loqui possent, appellarent voluptatem: aut, si magis placeret suo more loqui, quam ut¹²

Omnes Danai Mycenenses, Attica pubes¹³,

reliquique Græci, qui hoc anapæsto¹⁴ citantur; hoc non dolere¹⁵ solum voluptatis nomine appellaret, illud Aristippeum contemneret: aut, si utrumque

12. *Magis pl. suo more loqui, quam ut Omnes, etc. So. loquuntur*, quod ex præcedente loqui intelligendum est, ut sæpissime. Cf. Att. VIII, ep. 11, quæ incipit « A. d. XV kalend. mart. Formiis accepi tuas literas: ex quibus ea, quæ in agro Piceno gesta erant, cognovi commodiora esse multo, quam ut erat nobis nuntiatum ». Hæc duo loca nobis persuadent, parum recte præcipi, post comparativos ad quam addi quidem ut conjunctionem, non autem adverbium posse, ex quo præcepto ab Ernest. inde, Turnebo et Marklando auctoribus, ut contra codd. omnes h. l. exterminata est. Eodem modo jubetur alibi post comp. quam quod solis conjunct. construi, quum tamen æque plura exempla secus suadeant. Id tamen verissimum est, semper fere auctorem sic, ut omisso. Inde Rathium non capimus, si Ern. contra communem sensum fecisse dicit, quum ut deleret. G.

13. *Omnes Danai Mycenenses, Attica pubes*. Sic dedit J. V. L. unde probabile est et sic dedisse Ernest. quem J. V. L. fere sequitur. Sic et Olivet. nisi quod addit atque ante Mycenenses. Hæc olim uno versu scripta vulgabantur. Gær. vv. Attica

pubes alterius versus principium facit. Sic, inquit, scripsimus cum vulgata, versu Bremii ad exemplum distincto, licet incerti hæreremus, an recte: nam omnes nostri pro atque, aut, et ante Attica Erl. et Spir. ut addunt. Vulgo atque deest. Possis etiam Attica pubes conijcere, quum Erl. arctica, Gud. 2 attita, et Bas. arctica referant. Sed vide ad Legg. II, 2, 5. — *Omnes Danai*. Versus est anapæsticus, qui speciem habet proverbii ad significandum universum genus: ut dicimus, caelo, terra, marique, quum ubique designare volumus. MOREL.

14. *Anapæsto*. Nos anapæstum intelligimus totam eam quam appellant Græci ἀναπαιστικὴν βᾶσιν, quæ est μέτρων συναγωγὴ ἤτοι δύο ἢ πλείονων, ἢ ὁμοίων, ἢ ἀνομοίων, quæ etiam alio nomine σύστημα appellatur. Ita anapæsti, vel ut alii legunt, anapæstici nomine, multos inter se conjunctos versus intelligimus. Sic nuncupat Cicero, Tuscul. III, versus quosdam, qui in Iphigenia Aulidensi expositi sunt, anapæstum: « Nec siletur, inquit, illud potentissimi regis anapæstum, qui laudat, etc. » MOREL.

15. *Hoc non dolere. Non dolere* et h. l. et in seqq. sæpe substantive po-

probaret, ut probat, conjungeret¹⁶ doloris vacuitatem cum voluptate, et duobus ultimis uteretur. Multi enim et magni philosophi hæc ultima¹⁷ bonorum juncta fecerunt, ut Aristoteles, qui virtutis usum cum vitæ perfectæ prosperitate conjunxit. Callipho adjunxit ad honestatem, voluptatem : Diodorus¹⁸ ad eandem honestatem addidit¹⁹ vacuitatem doloris. Idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quæ nunc Hieronymi est, conjunxisset cum Aristippi veterè sententia. Illi enim inter se dissentiunt; propterea singulis finibus utuntur : et, quum uterque græce egregie loquatur, nec Aristippus, qui voluptatem summum bonum dicit, in voluptate ponit non dolere, neque Hieronymus,

nitur, quum auctor vocem a se supra fictam *indolentiam* non nimis frequentare vellet. G.

16. *Conjungeret.* Recte Dav. sequutus est Bremius, quum nescio quod fatum Ernestium ad vulgatum *conjungere* retraxisset; quod ad hæc contexta ferri plæpe nequit. Receptum servant nostri omnes veteresque impressi plerique. G.

17. *Hæc ultima bonorum.* Quærit Bremius, quonam hæc tendat : nam ad *vacuitatem doloris*, et *voluptatem*, absurde trahi, quum ad Aristotelem respiciatur. Nec posse, « hæc de quibus loquimur », præter alia, ambiguitatis maxime causa, intelligi. Nihil inde ipsi dubium, quin hæc imperiti ait librarii. At sine ulla dubitatione ipsius auctoris est; et ad sequentia relatum, ut toties solet, « hæc quæ deinceps addam », notat. Si post *philosophi* virgula, quam addidimus, posita fuisset, ipse forte Brem. nihil offenderet : nimis enim sæpe pronn. *hic* et *is* ab enuntiati initio sic ponuntur, ut ad sequentia pertineant. — *Ut*, quæ sequitur, est *sic exempli causa*. G.

18. *Diodorus.* Carius erat, et magnus dialecticus. Quum una cum Stilpone esset apud Ptolemæum Soterem, atque a Stilpone interrogatus statim respondere non potuisset; inde Κρόνος sc. cunctator nominatus est. Referunt hoc ei tanto dolori fuisse, ut morore consumptus obierit, quamquam Stilponis quæstionem postea longo opere explicuisset.

19. *Addidit.* Deleri hoc verbum Ursin. et Guyet. ut abundans, jubent : sed Bremius tum orationem duriorē evadere monet, haud admodum curiosum in his similibusque Ciceronem arguens. Quasi scriptori non recte liceat exempla, quæ affert, singula suo verbo distincta proponere ! Si suspiciosus esse velis, rectius de præcedente *adjunxit* dubitaris. Præcesserat enim non solum *conjunxit*, sed verbum *adjungere* ponit Cicero in philosophia de iis, quæ ad rem primariam tamquam secundaria accedunt, quum hoc loco de paribus dicatur. Sed idem verbum supra quoque § 16 vagius positum vidimus. G. — In dubiis tutissimum est libb. auctoritatem sequi.

qui summum bonum statuit non dolere, voluptatis nomine umquam utitur, pro illa indolentia; quippe²⁰ qui ne in expetendis quidem rebus numeret voluptatem.

VII. Duæ sunt enim res quoque, ne tu verba solum²⁰ putes¹. Unum est, sine dolore esse; alterum, cum voluptate. Vos ex his tam dissimilibus rebus² non modo nomen unum (nam id facilius paterer), sed etiam rem unam ex duabus facere conamini: quod fieri nullo modo potest³. Hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti, sicut facit re; neque⁴ tamen dividit verbis. Quum enim eam ipsam voluptatem⁵, quam

20. *Quippe qui... voluptatem.* Vox hæc ultima solius explicationis causa adjecta est, sic ut *nempe, puta*, etc. intelligendum sit; conf. supra § 17. Quod nisi teneris, in horum verborum positu recte hærebis. Addita autem est vox ista, ne forte hæc ad indolentiam traherentur. G.

VII. 1. *Duæ sunt enim res, ne tu verba solum putes.* Rathius, *ne duo verba solum put.* sed quid inde lucratur, dispicere non est. *Tu* est efficacius, et omnino loco aptius. Sensus est, tu forte dixeris, *indolentiam et voluptatem* non re differre, sed verbis: sed utique re differunt. Potius enuntiatum præmissum vides: inde, hoc quum non cerneret, Rathii error. G.

2. *Rebus.* Abest a Gud. 1 et Bas. sed scribæ vitio; placet enim sibi auctor in voce *res* præ ceteris repetita, vide ad Acad. II, 4, 10, idemque amant Corn. Nep. Liv. alii. — Paullo post, « nomen unum », *voluptatem* intelliges, qua, ex Epicuri mente, *indolentius* simul comprehenditur. Denique *rem unam et ex duabus* consulto explicatus dictum est, ut recte Brem. contra Ern. qui *ex duabus* a glossa-

tore adjectum suspicatur. Intelliges, ut dixi. G.

3. *Quod fieri nullo modo potest*, sine omni justa causa sollicitant Davis. et Ern. quum *ferr* scriptum malint. Int. ambobus nominibus debuit uti, quoniam res duas distinguit. — Statim post, *utramque*. Goer. scrib. *utrumque*. Recte, inquit, probat Bremius Lambini conjecturam *utrumque*, sc. finem; quam tres optimi nostri assensu suo extra omnem dubitationem ponunt.

4. *Sicut facit re; neque.* Erl. et Spir. *re* ignorant, licet vulgata ex Pal. 1, per Grut. fluxerit: nam scripti reliqui nostri, ut ceteri aliorum, *remque*. Hoc testatum volumus, quum *neque* simplex sit etiam in marg. Cratandriæ, et P. Manut. sic e cod. veteri dederit (prave enim et mendose narrat Davis. hunc *re* quoque vulgasse); neque *v. re* nobis necessaria videatur. Sed Gruteri ἀπλότης in dubium vocanda non est, imprimis quum in hoc Lambino assentiendum esset, qui sic ex alterius alicujus conjectura ediderat. G.

5. *Eam ipsam vol.* lidem bini illi firmant, quum reliqui nostri, cum

eodem nomine omnes⁶ appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonum sejunctum ab illo Aristippeo genere voluptatis; atque ibi hoc dicit, ubi omnis ejus est oratio⁷ de summo bono. In alio vero libro, in quo breviter comprehensis gravissimis sententiis, quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur, scribit his verbis, quæ nota tibi profecto, Torquate, sunt. Quis enim vestrum non edidit Epicuri $\kappa\upsilon\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$ $\delta\acute{o}\xi\alpha\varsigma$, id est, quasi maxime ratas⁸? quia

edd. vett. plerisque, *ipsam, eam* servant. Sed nullam h. l. vim in *ipsam* videmus, et in proximis tum mutato verborum ordine *locis plurimis laudat* scribendum fuerit. G.

6. *Eodem nomine omnes*. Ita soli bini illi: nam Gud. 1 et Bas. hæc transponunt, *omnes eod. nom.* et Gud. 2 *omnes* plane ignorat; quod idem P. Mars. facit. Sed vulgata est verissima, et vox illa excidisse olim videtur, locoque deinde pravo reposita. G.

7. *Omnis ejus est oratio*. Gœrenz delet *est*. Hanc v. inquit, vaga in scriptis sedes damnat. Erl. et Spir. « omnis oratio ejus est ». Bas. cum Crat. *oratio est*. Gud. 2 *est* iguorat: cui parvulus, quum eo facillime carere possis; nec locus, quem ex vulgata tenet, placere possit: immo totius enuntiatum numerus, si amplectaris, claudicet.

8. *Id est, quasi maxime ratas . . . sententiæ*. P. Manutio, qui verba *id est . . . ratas*, damnat, et Davisio, qui totum locum, *id est . . . sententiæ*, uncis inclusum, in spuriiis judicat, satis occurrit Bremius, quum verba, *quis enim . . . sententiæ*, ad parenthesin revocaret. Sic omnia in gyrum suum coeunt. Nam *igitur*, ut toties solet, parenthesiu excipit; cf. ind. ad Acad. hoc pleno con-

textu, « quum igitur hæc nota tibi profecto sint, animadvertete, recte . . . interpreter ». Nobis cum Rath. res est, qui longe aliis inductum se argumentis dicit, quibus verba illa, quæ P. Manut. damnat, interpolata putet. Nam præter voces, *id est*, spuriorum locorum indices, miram videri vocabuli $\kappa\upsilon\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$ versionem, omissa ea alterius $\delta\acute{o}\xi\alpha\varsigma$. Nec intelligi, cur illud *maxime ratas* versum sit, quasi $\kappa\upsilon\rho\acute{\iota}\alpha\tau\alpha\varsigma$. Dispicere etiam *quasi* additum. Dispicit denique non licere, quid vox subjecta *quia* sibi velit, illis re-tentis. At de vv. *id est* Ciceroni ad interpretandos Græcos usitatissimis, sæpius, et satis accurate in voll. prioribus egisse nobis videmur. Neque h. l. ut toties alibi, tam ad eos auctores, quos colloquentes facit, respicit, quam partim ad ipsius morem, græca verba, quibus utitur, latine vertendi, partim ad lectores, quos sit habiturus græcarum literarum expertes.— $\kappa\upsilon\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$ autem et *ratus* bene sibi respondere nemo dubitabit, nisi quem fugiat, græca $\nu\acute{o}\mu\omicron\varsigma$ $\kappa\upsilon\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$, et *lex rata*, in utraque lingua pari prorsus potestate dici. Simul vero etiam assequeris, et $\kappa\upsilon\rho\acute{\iota}\alpha\varsigma$, et *ratas* accommodate ad $\nu\acute{o}\mu\omicron\varsigma$, et *leges*, dictas esse, quippe quæ *sententiæ* Epicureis *legum ratarum* instar et essent, et esse deberent.

imæ sint⁹ ad beate vivendum breviter enuntiatae. Animadvertite igitur, rectene hanc sententiam reter: « Si ea¹⁰, quæ sunt¹¹ luxuriosis efficientia¹²atum, liberarent eos deorum, et mortis, et metu, docerentque, qui essent fines cupiditatum, nihil haberemus, quod reprehenderemus¹²: quum ue complerentur voluptatibus, nec haberent

se vero circumspecte additum d Epicurus omnes philosophentias suis ratas vellet, brevia illas quum sic inscriberet, referentia quadam, et, ut pat' ἐξοχὴν, faceret. Quod iuncto maxime indicatum stabilita simul particula illa, quæ solentior dicendi ratio excusatur. Sed in hoc Cicero religio-ratius etiam hanc vertendi exponit, addito pleno enuntia... *sententia*: nam Rathii, non loci, probe se habentia non concoquebat, quum lenes capienda essent, « quasi ratas, ideoque maxime ratas, ». » Nihil vero minus offēbat, quam quod non item sum sit: quasi hoc auctor rit, voce *sententia*, licet te præcessisset, tamen cum sola denno posita! Quod si eandem ad *ratas* apposuisset, quod in dubium esset. Ita Rathii dubitationes dere certissimum est. pro quo falso Rath. in vett. omnibus *sunt* scribi dicit, et P. Mars. cum 94, Cratand. et aliis exhi-

ta, quæ synt... *id est autem* hæc versa ad verbum sunt deorum δόξων Laert. X, 142: Εἰ δὲ τῶν περὶ τοῦ ἀσώτου ἡδον-

ῶν εἴη τοὺς φόβους τῆς διανοίας, τοὺς τε περὶ ματεώρων καὶ θανάτου καὶ ἀληθειῶν: εἴ τι τὸ πέρασ τῶν ἐπιθυμιῶν εἰδίδασκεν ἂν, καὶ οὐκ ἂν ποτε εἴχομεν εἶ, τι μιμψαίμεθα αὐτοῖς, πανταχόθεν εἰσπληρουμένοι τῶν ἡδονῶν, ὡς οὐδαμῶθεν οὔτε τὸ ἀλγεῖν, οὔτε τὸ λυπούμενον εἴχομεν, ἔπερ εἰς τὸ κακόν.

11. *Sunt*, additum e scriptis per Davis. codd. nostrorum omnium est.

12. *Haberemus, quod reprehender.*

Vulgatæ loco (quæ item a Davisio est), « haberemus, quod reprehenderemus », in optimis tribus nostris *haberemus* legitur, quum in reliquis *haberemus* legatur; verba autem, *quod reprehenderemus*, in nullo usquam scripto compareant, ex solis græcia Laertii addita. Sed hæc quum data opera verbum e verbo versa videas, quumque eadem ista c. 3 init. recurrant; nihil dubitavimus vulgatam a Davisio inde repetere. Nam licet *haberemus* optime pro his poni possit, tamen, ex quo semel sic per compend. (propter quod verba ista sæpissime in scriptis permutantur) scriptum esset, facile intelligi potest, reliqua consulto ommissa esse. G. — *Id est autem malum* in fine. Quod Bremius et Rath. scriptis auctoribus, *autem*, ex Pal. 1, pro *aut* receptam, et a binis illis nostris comprobatum, deleri jubent, abesse id quidem ab Oxonn. F. et ξ. ubique fere seorsim sentientibus, concedimus: sed si scripti illi vel optimi

ulla ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum, id est autem malum ».

Hoc loco tenere se¹³ Triarius non potuit. Obsecro, inquit, Torquate, hæc dicit Epicurus¹⁴? quod mihi quidem visus est, quum sciret, velle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, saneque fidenter¹⁵, Istis quidem ipsis verbis, inquit; sed quid sentiat, non videtis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur; numquam intelligam, quid sentiat; sed plane dicit, quod intelligam: idque si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde; similiter¹⁶ et si dicat, non reprehendendos

fuerint, tamen nobis constabit, ignoratam particulæ hujus vim in causa fuisse, ut ea omitteretur. Neque illos audies, ad græca provocantes, quum ad *επι* (*quippe quod*) plene compensandum autem addi videas. Hujus enim particulæ in asseveratione usus apud Ciceronem creberrimus, tum fere ubique cernitur, si tertium locum occupat: non tam ut vis hæc ex ipsa pendeat, quam quod verbum substantivum cum pondere præmittitur. G.

13. *Tenere se*. Hoc, inquit Gærenz, est Ciceronis, non *se tenere*. Sed quum ea res non exemplorum multitudine dirimatur; hoc ex soni ratione adjicimus, quo vim enuntiati non ad *se*, sed ad *tenere* pertinere clarum est. Ambabus igitur Gud. 1, P. Marsi, Crat. aliarumque plurimum vet. editt. auctoritatem accipimus, qui sic præbent.

14. *Obs. . . . h. d. Epicurus?* Lamb. e veteri cod. addit *te* post *obs.* eumque sequutus est Davis. quum in uno Paris. idem reperisset. Brem. idem dedit, augeri admirationem pronomine adjecto affirmans. Nostri omnes *te* respuunt: neque Bremium satis assequimur. Quantum quidem videmus, inter

additum pron. et omissum id h. l. discriminis est, ut *obsecro te* admirationem proxime ad hominem applicet. cum quo colloquaris, hoc fere sensu, « obsecro, dic mihi . . . hæc dicit Ep. » Neglecto contra pronomine, verbum hoc vim particulæ exclamantis induit. Ex nostro idiomate sic distingueres, *Beym Himmel sprich, das sagt Ep.* et *Beym Himmel! » sagt Epicur?* Quæ si rite perpenderit, affectum omnino auctum dices, non vero eum admirationis, quæ ex natura sua rem ipsam cum stupore quodam intuetur. Sed nos, ne hæc rimemur, sic judicamus: rectius h. l. credi, *te* a scriba additum esse, vim verbi absolute positi non assequante. quam ut incertam fidem binorum codd. sequaris, tot contra nitentibus; licet pron. additum affectum admirationem fingentis melius pingat. Ceterum utraque ratio apud auctores frequentissima est. G.

15. *Saneque fidenter*. Tres ex nostris *que* ignorant: sed sæpius vidimus scribas turbantes, si *que*, immo *potius* valet. G.

16. *Similiter*, etc. Aut *similiter* ut legendum videtur, aut veteres *simili-*

as, si nec cupidi sint, nec¹⁷ deos metuant, rtem, nec dolorem. Et tamen, quid attinet is ullam exceptionem dare¹⁸, aut fingere aliqui, quum luxuriose viverent, a summo phinon reprehenderentur, eo nomine dumtaxat averent¹⁹? Sed tamen nonne reprehenderes, 22

et junxisset, ut cum *ac*, utandum est, quod intercor, utpote quum saepe rim *æque et scriptum* in is, ubi est in recentioribus MANUTIUS. — Hæc ultima cio, et Cærenzio probatur. *ec cupidi sint, nec deos ec mortem, nec dolorem.* locus præpostero verbo: ita perturbatus est, ut ratiam nullo modo liceat; rem multis morer, verba on ut leguntur in omni- sed ut videtur sententia « Si ita dicit, non esse idos luxuriosos, si nec nec deos metuant, nec c dolorem; dicit absurde; i dicat non reprehendendos si sapientes sint. Etenim luxuriosis ullam exceptio- aut fingere aliquos, qui, riosæ viverent, cetera ca- zmmo philosopho non re- stur eo nomine dumtaxat? nonne, etc. » Lego autem, ter quin recte, *etenim quid* i est in omnibus libris *et attinet.* DAVISIUS.

s. Ger. scrib. cum edd. cio dari, sic passiva activis te. Coll. de Fato, 20, 46; 90; Philipp. V, 14, 39. nomine dumtaxat cetera imb. post dumtaxat, ad- nmodo conjicit, quum par-

ticula ista semper adverbii locum obtineat. Vulgatam Brem. defendit ex Suetonii Aug. 66, « non tantum virtutes, ac merita cujusque digne persequutus est, vitia quoque et delicta, dumtaxat modica, perpeusus »: ubi *dumtaxat, dummodo* valeat. Sed uterque ex vulgatæ interpunctionis vitio errat, quo virgula, quam ante *eo*, i. e. suo loco, reposuimus, post *nomine* reperitur. Sensus est, « modo, quum sic appellentur, cet. caverent ». Bremsi autem vitium vitio tuetur: nam in illo Suetonii loco, si contexta accuratius ponderaris, non solum unice recte Ern. h. v. *saltem, certe* explicare videbis, sed nihil etiam dubitabis corrigendum esse, « vitia quoque et delicta dumtaxat modice perpeusus ». Sic, ut debent, «digne prosequutus», et « modice perpeusus », sibi respondebunt, et *perpeusus*, ad græci παρὸνός vim, *pertulit* notabit. Nec aliter Seneca accipiendus de Benef. V, 2, ut nuper ibi recte vidit Ruhkopf. Et sic loca reliqua, quæ ineptius etiam, qui nuperrime de Particulis scripserunt, in rem suam rapiunt: quamquam vel hoc istos cautiores facere debebat, quod *dumtaxat* probatis auctoribus nusquam, omnium minime Ciceroni ab enuntiati initio ponitur. Solus Plinius Secundus in isto positu sibi placet; cf. Mich. Henz. ad I, ep. 2. G. — Nobis autem videtur ibi *nomen pro conditione* positum esse. Eamdem interpretationem admittit gallicus inter-

Epicure, luxuriosos ob eam ipsam²⁰ causam, quod ita viverent, ut persecuerentur cujusquemodi voluptates; quum esset præsertim, ut ais tu²¹, summa voluptas, nihil dolere? Atqui reperiemus²² asotos²³ primum ita non religiosos, ut edant²⁴ de patella; deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide²⁵,

Mihi sex menses satis sunt vitæ: septimum Orco spondeo;

jam²⁶ doloris medicamenta illa Epicurea, tamquam de narthecio promant: « Si gravis, brevis; si longus,

pres, qui: *pourvu qu'ils fussent en garde sur tout le reste.*

20. *Ipsam.* Hic valet *solan*, ut sæpe.

21. *Ut ais tu.* Hæc equidem minus concoquo: eo enim positu *tu* abundat. Vitium vero his subesse, e codicum inconstantia colligi posse videtur, quum bini illi nostri *ut* omittant, *Bas.* et *P. Mars.* *tu* nesciant. Conjicere liceat, *tu ut ais*, pronomine, ut solet, cum vi præposito, cf. *Divv.* II, ep. 18, *te ut colligas*: ubi verissime *Mart.* *Laguna ut* addidit. Sed tamen ista verborum series defendi sic potest, ut accommodata sit illi, *ain'*, *aisne tu*, quæ est frequentissima. Abjunctum certe pronomen omnium minime placet. G.

22. *Reperiemus.* Recte rejicit *Brem.* *reperiamus*, quod *Ern.* suadet. Ut enim h. l. conjunctivus plane incongruus est, ita *XXIX* loca nobis collecta sunt, ubi idem hic vir præter jus futura illa correxit. G.

23. *Asotos.* Retinuit auctor græcam vocem *asotos*, quam latina *lucuriosos* illam non plene redderet. G.

24. *Edant de patella.* Proverbialis locutio est, ad eos pertinens, qui sacra, profana, susque deque habent.

Patella enim sacri usus erat: inde *Persius Sat.* II, 26, « cultrixque foci sacra patella »; ad quæ vet. *Schol.* « delibatas dapes, in ea positas, ad focum ferri solitas esse », narrat. G. — *Ut edant de patella.* *Patellis* sacrificio vasa accommodata significari indicat *Coelius*: unde illud *Ovidii* in *Fastis*: « Fert missos Vestæ pura patella cibos ». Inde appellari *patellarios* deos, qui patellis placarentur. Ex quo illud *Plauti*, « Dii me omnes magni, minutique, et patellari ». *MORAL.*

25. *Hymnide.* Hæc *Cæcili* fabula, quæ sæpius a *Grammaticis* vet. laudatur, ex cognomine haud dubie *Menandri* translata est, cujus mentio fit apud *Athenæum*, *Deipnos.* IV, pag. 342. G. — Hunc versum imitatus est *Lucilius Satyr.* lib. XXVI: « Qui sex menses vitam ducunt, Orco spondent septimum ». Exstat apud *Nonium* in *duci* et in *annos*. *DAVISIUS.*

26. *Jam* per *Ernest.* non bene per etiam tentatur: nemo enim illius particulae, novam rationem addentis, vim ignorare debet, si vel summis modo labris *Ciceronem* attigerit. G. — *Narthec. promant.* *Gær.* dat *narth. proment.* Ita, inquit, cum *Pal.* 1, bini

» Unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus finitas cupiditates habere.

II. Quid ergo attinet dicere, « Nihil haberem, »¹ reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? » est dicere², « Non reprehenderem asotos, si non it asoti ». Isto modo, ne improbos quidem, si it boni viri. Hic homo séverus³ luxuriam per se n³ reprehendam non putat! Et⁴, hercule,

illi nostri. Futurum tempus ex præcedente *reperimus*. Re-ar Davisius vulgatum *promant*, Breminusque sequutus est, ctivo (in quem ubique scribatur mutant), h. l. vel inde, is præcedit, nato. — Nartheppellat thecam medicamento-artial. XIV, 78: « Artis ebur: narthecia cernis: habebis Muæ cuperet Pactius esse ana ». tem *νάρθηξ* ferula, cujus se-it Plinius morbis quibusdam vere, et ejus lignum servan-licamentis accommodatum est. rus.

Quo modo possit, si luxuriosus e decurtate dicuntur, pro quo luxuriosus, si vere luxuriosus non verbo tantum sic appellationis, etc. » Cogitabis enim aliat sæpe, idque plane ex græcoric more, toties apud Platonem Intempestive igitur Th. Bendl. . . . *sint*, et Ern. qui pro *si* t. G. — Totius loci hic est tenor: lixisset Epicurus non vitupes-esse luxuriosos, si nec deos, nec, nec dolorem timerent, et si stes finirent, respondet Cicero: on difficile est reperire luxu-qui deos non timeant, et tam eligiosos, ut *edant de patella*, rtem metuant, nec dolorem;

sed ubi reperies luxuriosos qui cupiditatibus finem imponere possint?

VIII. 1. *Quid ergo attinet dicere . . . Hoc est dicere*. Miror ad hæc intt. tacuisse, quum *dicere* posterius ad eorum obelum pronius tenderet, quam alibi. Atque vix probabile videatur ex Platonis recordatione id ipsis accidisse, ex cujus sola imitatione, sic repetitum, recte defendetur. Sexcenties enim apud hunc τούτ' ἐστὶ λήγαν, i. e. « quod idem est, ac si dixeris », eodem verbo proxime præmisso. Exempla singuli ejus dialogi plura dabunt. G.

2. *Hic homo severus*. Ernest. probante Bremio, *Sic*, loco τούτ' *hic*, suadet. Atque sane hæc duo, si initiali litera scribuntur, in codd. crebro videre confusa licet, idque maxime apud poetas a versuum initio. Sed hoc loco *Sic* multo foret vulgata deterius. *Hic* enim h. l. adverbium est, pro « quum ita res se habeat », ut sæpe in consecutione, quum in rogatione, tum sine hac, ponitur; cf. Tursell. pag. 275. G.

3. *Per se ipsam*. Gær. *ipsam per se*. Sic, inquit, e binis illis nostris transposuimus, vel anribus sic suadentibus. Eundem ordinem præbet Pet. Mars. Cratand. in margine, aliique vett. impressi.

4. *Et, hercule*. Bas. et P. Mars. *Et*

Torquate, ut verum loquamur, si voluptas summum bonum est⁵, rectissime non putat. Nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam vomant, et qui de convivii auferantur, crudique postridie se rursus ingurgitent; qui solem, ut aiunt, nec occidentem umquam viderint, nec orientem⁶; qui consumptis patrimoniis egeant. Nemo nostrum istius generis asotos jucunde putat vivere. Mundos, elegantes⁷, optimis cocis, pistoribus, piscatu, aucupio, venatione, his omnibus exquisitis, vitantes cruditatem; « quibus vinum⁸ defusum e pleno sit; hir siphon, ut ait Lucilius, cui nihil dempsit; jus et sacculus abstulerit,

hercle præbent : et hac contracta forma Cic. sæpiissime. Brut. 72, 251 : « Et, hercle, si sic ageres » : Divv. II, ep. 18. « Et, hercle, sine dubio erit ignominia ». *Hercule* denique separatim interpungendum fuit; quod intt. inde non curant, quoniam eos præterit, *Et*, sic positam, semper *Et sane* valere. G.

5. *Si voluptas summum bonum est.* Gœr. scrib. *si summum bonum voluptas est.* Hac, inquit, vocum serie nostri omnes, et plerique vet. vulgati; atque haud dubie recte. Nam vis sententiæ est in *summum bonum*; jure igitur appositum præmittendum fuit, atque hunc positum multo esse elegantioris quisque sentit. Sensus explicatior hic est : « si Epicurus voluptatem simpliciter in bonis numerasset, alia res foret; sed quum eam summum bonum statuit, rectissime ipsum per se reprehendendam non putat ».

6. *Nec orientem.* Hoc de luxuriosis hominibus et abdomini vinoque natia dicitur. Id quidem Sybaritis fuit solemne. Vide Athenæum, lib. VI, pag. 273, et lib. XII, pag. 530. Iterum de Colophonis, pag. 526.

Inter Romanos id primus usurpasse videtur M. Cato. Vide Senec. ep. 122. DAVISIUS. — Cf. Erasmi adag. in *parasiti*. G.

7. *Elegantes. Elegantis* prisca forma tres optimi nostri : qui etiam in *cocis* sic peccant, ut vulgatæ veritas confirmetur : itemque paulo inferius *vitantis* Gud. 1, Bas. Crat. alim. G.

8. *Quibus vinum . . . adhibentes ludos.* Gœrenz sic scribit et distinguit versus « . . . quibu' vinum Defusum e pleno siet, hir siphone (ut ait Lucilius), cui nil dempsit, vis aut sacculus abstulerit adhibentis ludos ». Hæc, inquit, paucis mutatis, in versus formulam redegitur : quorum loco vulgata *siphon*, *nil*, atque et pro aut exhibit. Ante nos eadem Brem. cum Fr. Junio sic metri legibus adstrinxerat : « quibu' vinum Defusum e pleno; hir siphon cui neque dempsit Vis, nec sacculus abstulerit, ludos adhibentis ». Versus hic lætere, ne poetæ quidem nomine addito, liqueret : sed Bremii ratio, etsi haud ignores, quam corrupte prisorum poetarum versus in scriptis eodd. leguntur, tamen in his mutatis vi-

adhibentes ludos», et quæ sequuntur, illa⁹; quibus detractis, clamat Epicurus se nescire, quid sit bonum : adsint etiam formosi pueri, qui ministrent; respondeat his vestis¹⁰, argentum, Corinthium, locus ipse [ædificium¹¹] : hos ego asotos bene quidem vi- 24

olentior videtur, quum particularum illarum mutatio plane contra scribarum corruptentium morem inita videatur; atque *sit* in codd. omnino omnibus reperitur. Ne transpositionem quidem illam ad verum complendum probamus : quum *vv. adhibentis ludos* extra continuum poetæ verborum nexum additæ videantur; ut etiam alias Cic. solet v. c. Tusc. III, 12, 26. At nos, quum *siphone* correximus, haud improbabile est nominandi casum ad verbum aptatum esse, quum *hir siphone* contractis in unam vocibus corruptisque scriberetur. *Nil* in plenam formam, et vice versa, a scribis ubique mutatur, compendii lineola vel addita, vel subtracta. *Aut* simplex denique frequenti plane exemplo a scribis in *et* corrumpitur : ut de crebro ejus post negativas usu taceamus. Ceterum *defusum* cum Lambino, Ern. et Bremio, pro *diffusum*, quod nostri omnes tenent, ideo prætulimus, quod *e pleno* additur. *Hir siphon* deinde plene Victoriana præbet, a qua parum abludunt Spir. *hysizon*, Erl. *hrysizon*, Gud. 2 *hysyrphon*. Gud. 1 *hynim* peccat; sed in marg. *tyrsiphoro*; unde deinde *amophoro* natum, quod idem ad marg. adscriptum habet. Scaliger *hir* sic explicat, ut *manum*, *volam*, qua degustentur vina, notet : commemorant hanc vocem Charisius Putsch. pag. 12, 23; Priscianus, pag. 648, 9; 698, 44; Valerius Probus, pag. 1451, 2; 1477, 21; Phocas, pag. 1690, 30; 1694, 41; Aleuinus, p.

2101, 9, omnes *ir* scribentes : nullum enim nomen in *hir* terminari ait Val. Probus pag. 1455, 35. *Vt*, pro *vires* (quod tamen legi vult Jos. Scaliger sic : *vires sacc. abst.*), pluribus Lucretii, aliorumque locis probatur; cujus loco inepte *ius* vulgatur : pro quo alii parum feliciter *nix* conjiciunt; melius, certe ingeniosius, Rath. *virus*. — De *sacculo* vinario vide Colum. IX, 15. Quod autem præcedentem versum non cum Bremio verbo *adhibentis* complevimus, inde factum puta, quia nimis abrupte sic poeta pergere nobis videbatur; sæpiusque auctorem ita carminum contexta excerptem nossemus.

9. *Et quæ sequuntur, illa*. Alii *sequuntur illa*. — Reponenda Bremio ante *illa* virgula erat, qua recte Ern. distinxerat : dicitur enim hoc pron. ut alibi *is*, pro *illa dico quæ seq.* et remittit lectorem ad superius posita, 3, 7, prout sæpissime solet. G.

10. *Vestis*. In Gud. 1, Bas. et Viem. *vestis* abest; sed scribæ non videbant vocem istam h. l. de *tapetibus* et *stragulis* dici. G.

11. *Argentum, Corinthium, locus ipse [ædificium]*. Mire turbatur in scriptis. In pluribus codd. additur post *Corinthium*, *orichalcum*, quod, ut solet, varimode corrumpitur : sic v. c. cum P. Marso Gud. 2 *atrilicium* præbet. Deinde apud eundem Mars. ood. insuper *aut Deliacum* huic voci præponit, quod idem Muretus Varr. Lect. VI, cap. 20, reperisse se in scriptis testatur, corrigens, « arg. s.

vere, aut beate, numquam dixerim¹². Ex quo efficitur, non ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum. Nec ille, qui Diogenem stoicum adolescens, post autem Panætium audierat, Lælius, eo dictus est sapiens, quod non intelligeret, quid suavissimum esset (nec enim sequitur, ut cui cor sapiat, ei non sapiat palatum¹³); sed quia parvi id duceret.

O lapathe, ut jactare¹⁴ necesse est, cognitu' cui sis!

Corinthium, aut Deliacum, ædificium, locus ipse. Eam rationem suam fecit Lamb. eidemque Rathius consentit, nisi quod *æs* post *Deliacum* reponit. At nos hæc festinantius fieri statuimus, quum ista glossatori deberi videantur, qui super vocem *Corinthium* notarat, aut *Deliacum* (quod alibi legerat) *orichalcum*, i. e. hæc æris genera nihil ab orichalco differre. In nostris, præter Gud. 2, nihil tale additur. Nec opus est *æs* addi, quum *Corinth.* ad *argentum* adjectum, per se jam satis dignoscatur. At v. *ædificium* non concoquimus, quod Mars. ignorat, quodque nobis certissimum vocis *locus* glossema videtur. Ubi-cumque enim vocem hanc colloces, ubique offendet. Non autem sine causa auctor vagum vocabulum posuit, ut id ad triclinii pariter atque totius domus splendorem applicari posset. Uncis igitur glosseam notavimus. G.

12. *Hos ego asotos ... dixerim.* Gud. 1 et Bas. cum vett. excusis plurimis, ergo. Neque id male; est enim hæc part. ex prægressis colligentis. Sed nimis sæpe sic pron. illud corruptum est. Deinde duo nostri cum olim vulgata at præbent. Sed recte Davis. aut, quam etiam nostri reliqui servant, reponit. Nam noli putare, bene h. l. ex vulgi sensu dici: quum,

asotos non bene vivere, Lucilii loco firmetur. At ante *numquam* virgula ponenda erat, sine qua particula vis obscuratur. Verbis *numquam dixerim* reguntur vv. accusativi casus supra positæ *mundos, elegantes*. G.

13. *Palatum.* Gær. *palatus*. Ita, inquit, nostri omnes, cum plerique vett. impressis et codd. reliquis, bis Paris. exceptis, e quibus Davis. *palatum* dedit; eique adhæere Ern. et Brems, ideo, quod *palatus* nusquam alibi occurrat. Sed recte notat Rath. verba esse proverbii, atque inde, si priscam vocem *palatus* defendi. Illorum ratio si valebit, corrigendam quoque erit Somn. Scip. 6, « terram ... circumdatam cingulis, e quibus duos. etc. » et lib. II de Gloria, apud Charis. p. 61, « nuntiabantur gladiatoris sibili », ut ejusmodi heteroclitorum multa, si semel leguntur. Adde scriptorum, quorum causa mutatum est, vile pretium, et scribarum infrequentiores formas in solitas vertentium morem: ita facile videbis, citra jus vulgatam esse abolitam.

14. *Ut jactare ... In quo.* In his verbis, pæne singulis, scripti vehementer turbant; sic tamen, ut vera lectio, ea vulgatæ esse videatur. Possis quidem ex eorum vestigiis male, *cognitu qui sis*, i. e. *quale*, quæ egregia

In quo¹⁵ Læliu' clamores sophos ille solebat
Edere¹⁶, compellans gumias¹⁷ ex ordine nostros.

re Lælius, et recte σοφός, illudque¹⁸ vere :

Publi, o gurges, Galloni, es homo miser, inquit¹⁹;
cœnasti in vita numquam bene, quum omnia in ista
consumis squilla, atque acipensere cum decumano.

loquitur, qui in voluptate nihil ponens, negat
ene cœnare, qui omnia ponat in voluptate : et
non negat, libenter umquam cœnasse Gallo-

is si recte cognitum, fueris -,
plures referunt (Erl. et Spir.
's sis), idque ideo, quod,
io uti, scribarum non sit.
melius ad contexta coit, et in
se peccatur; idque magis,
ncilio haud dubie quoi scri-

quo. Post *In quo* (quod ad to-
edentis versus sententiam rem-
pe = jactando, prædicando,
tute sis -), codd. plures,
ex aperta glossa repetunt,
tri ignorant. G.

zmoses ... *Edere*. Idem est,
ra explicavimus, clamabat;
8; II, § 23. G.

umias, ex Pal. 1 editum,
que nostri firmant, reliquis
ocantibus. G.

clare Lælius, et recte σοφός,
vere. Non solum hoc loco,
a supra in vv. *sophos ille*,
hos græce scribit. Hæc nem-
nit, = præclare Lælius. . . .
vere -. Ciceronis esse, non
ut quidam volebant, legen-
elii' præclare et recte so-
aque vere = recte viderunt
et Bremius. Sed pro *illud*-
, Erl. et Spir. *illud vero*,
s aliquid, et recte defendi

[. *Cic. pars tertia.*

posse, videtur, si post tres istos, qui
sequuntur, versus, hæc per anacolu-
thon, Ciceroni ex longiore ῥήσιν in-
terposita frequentissimum, adjectum
judicaris : ut integra constructio,
illud vero ... is loquitur, qui, etc.
pergere debuisset. Ferri tamen vulgata
potest, si que transeundi vi acceperis.
Majore igitur distinctione interpunxi-
mus. Bis denique græce σοφός scripsi-
mus, quum Brem. posteriore modo
loco sic ederet : sed Lucilium græca
verba græcis literis picta versibus suis
immiscuisse, ex ejus fragmentis, quæ
adhuc exstant, certum est.

19. *O Publi ... Galloni ... inquit.*
Non de duobus hic agitur, sed de uno,
luxurioso et guloso homine, Publio
scilicet Gallonio. — De isto Gallonio,
præcone, vide orationem pro Quin-
tio, cap. 30; intt. ad Horat. Serm.
lib. II, 2, vs. 46, qui idem ad hos
versus respicit : inprimis autem Dou-
zam ad Lucilii Fragment. pag. 284.
Ceterum prave Ern. *inquit*, ut a Ci-
cerone profectum, scribit. Lælius
sic loquens inducitur. — Paulo post.
omnia ... consumis, i. e. ingenti
pretio emis. — In verbis denique «aci-
pensere cum decumano = corrigat
Lamb. *cum (quum) in*, quod probat
Dav. Ita certe *cum*, sic posita, paullam

nium; mentiretur enim; sed bene. Ita graviter et severe voluptatem secernit a bono. Ex quo illud efficitur, qui bene cœnent, omnes libenter cœnare; qui libenter, non continuo bene. Semper Lælius bene.

25 Quid bene? Dicit Lucilius²⁰, « cocto²¹, condito ». Sed cedo caput cœnæ²². « Sermonem bono ». Quid ex eo? « Si quæri²³, libenter²³ ». Veniebat enim ad cœnam, ut animo quieto satiaret²⁴ desideria naturæ. Recte ergo is negat, umquam bene cœnasse Gallonium; recte, miserum²⁵: quum præsertim in eo omne studium consumeret. Quem libenter cœnasse nemo negat. Cur igitur non bene? quia quod bene, id recte,

mollitur. Brem. videtur præpositionem, non conj. accipi voluisse, sed quo jure nescio. Tres optimi nostri cum Vien. *decimano*: sed ita ubique variatur. G.

20. *Dicit Lucilius*. Sic Davis. e binis suis et Victorii ed. quem Bremius recte sequutus est. Idem servant Gud. r, Mars. et Crat. Equidem post *dicit*, etiam *item* addendum snaserim, quum tertio jam loco Lucil. laudetur. *Item* autem ob posteriorem syllabam vulgati *dicit* sæpe ex compendio oblitteratum reperitur. Ut alia exempla mitamus, hand importune locus animus subit, simili ratione corruptus. Cf. Orat. III, 55, 211: « Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an judices; frequentes, an pauci, an singuli; et quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus, pacis an belli, festinationis an otii, etc. » In hoc exemplo, inter *videri* et *tempus*, *item* addendum est, quod quomodo exciderit, non latet. G. — *Quid bene?* Dicit Lucilius. Interpretandum est: Lucilius ipse dicit, explicabit quid, cur Lælius semper bene cœnaret.

21. *Cocto, condito... libenter*. Ern. hæc confudit, sic literis currentibus distinguens, ac si omnia Lucilii essent. Plena Lucilii verba, ut viderunt intt. Att. XIII, ep. 52, leguntur, « bene cocto, Condito, sermone bono; et, si quæri²³, libenter ». Nos in his distinguendis sequuti sumus Bremium. G. — Vertit gallicus interp. *tout y était bien cuit, bien apprêté*.

22. *Sed cedo caput cœnæ*. Int. sed, dic mihi, quid in cœna optimum, præcipuum erat?

23. *Quid ex eo? Si quæri²³, libenter*. Vertit gallicus interp. *qu'en résultait-il? le plaisir*.

24. *Animo quieto satiaret*. Transponunt Bas. cum Mars. Crat. et vet. impressis aliis, *satiaret an. qu.* sed prave, quum sententiæ vis in *an. quieto* insit, i. e. *libero a cupiditate*. Opponitur *studium*, σπουδή, quod Gallonius in opiparis cibi apparatus conseribat. G.

25. *Recte, miserum*. Sc. dicit Lucilius; quod in præcedente *negat* latet. Nihil igitur opus, ut cum Lamb. dicit inseras. Respicitur autem ad superiora, « Galloni, es homo miser ». G.

frugaliter, honeste: ille porro²⁶ male, prave, nequiter, turpiter cœnabat. Non igitur nec lapathi²⁷ suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat. Quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret.

IX. Semovenda est igitur voluptas, non solum ut²⁸ recta sequamini¹, sed etiam ut loqui deceat frugaliter². Possumusne igitur in vita summum bonum dicere, quum id³ ne in cœna quidem posse videamur?

26. Porro rarissimo exemplo in oppositione ponitur. G.

27. Non igitur nec lapathi suavitatem. Nec Manut. Lamb. Bremius, Rath. delent. Rath. Davisium dicit, nec retento, falsam locorum corrigendorum rationem sequuntur. At hic simpliciter nec abjici jubet, quum eam Balliol. nesciat. Ignorant eandem quatuor Oxonn. et P. Mars. At si vel plures etiam, et meliores scripti, nec deleant, tamen verissima fuerit. Ut enim alibi auctor ad Q. Fr. II, ep. 16: « Non prætermittam ne illud quidem », ita h. l. non ... nec, pro non ... ne quidem, seu etiam non, ponitur: sæpius enim sic nec, præcedente negatione, ponitur. Cf. Legg. I, 16, 45, « nec arboris, nec equi virtus... in opinione sita est ». Præcedit de hominis virtute non in opinione ponenda, cf. supra § 13. Nostris scriptis nec omnes retinent, omisisseque eam inscitia videtur, quum sensus sit, « Quare vel etiam lapathi suavitatem (quam tantopere prædicat) Lælius acipenseri suavitati non præferebat ». Sic enim hæc ex curtatori dicendi ratione capienda sunt. G.

IX. 1. Sequamini. Bas. E. §. Mars. sequamur: sed pæne ubique scribæ hanc verbi deponentis personam obliterare solent. Alias quidem auctoris

urbanitas in ejusmodi monitis primam verbi personam ponere amat: sed hoc loco consulto, propter ea, quæ addit, quæque Epicureos proxime tangunt, secunda persona usus videtur. G.

2. Ut loqui deceat frugaliter. Neque vacare mendo locum hunc existimo (quid enim sibi vult loqui frugaliter? quum hic fragalis cœna potius quam sermo laudetur); neque mihi tamen, cupienti emendare, probabile quidquam succurrit. In quo quia meliore forsitan eventu aliorum exercebitur industria, notandum putavi. MAN.— Ut loqui deceat frug. Sic explicabis, ut deceat pro decere intelligatur, positum dicatur. Quæ structura sine iusta causa Ernestium sic offendit, ut loquamini, ut decet, frug. conjiceret. G.

3. Possumusne igitur... quum id. Erl. et Spir. ergo: quod ntique melius, quum ergo ubique in finali consecutione auctori ponatur, igitur non item. Accedit quod ter igitur brevibus intervallis præcedit. Has autem parit. ex compendiorum similitudine ubique misceri, plane pervagatum est. Pro quum id tentant VV. DD. quod: sed h. l. ad summum bonum non id, sed aliquid, cogitandum omittitur, et id sequens, tale, quale dicimus, ut centies, notat. Sic cadit etiam Lambini violentior ratio, post igitur, vo-

Quo modo autem philosophus loquitur tria genera cupiditatum⁴, naturales, et necessarias; naturales, non necessarias; nec naturales, nec necessarias? Primum divisit ineleganter⁵. Duo enim genera quae erant, fecit tria. Hoc est non dividere, sed⁶ frangere rem. Qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturales, et inanes; naturalium quoque item⁷ duo,

cem voluptatem de suo addentis. G.

4. *Loquitur tria genera cupiditatum.* Hæc dicendi ratio nuper contra veram rationem impugnatæ est. Nam aliud est, si *argumenta loqui* Acadd. II, 15, 24, aut *oratio loquitur* Orat. 27, 92, scripseris; quæ una natura vitiosa sunt: aliud, «genera, rem, tempora, præcepta loqui», pro «eloqui, proferre dicendo»; talia sane apud omnis ætatis scriptores frequenter dicuntur. G. — *Quo modo autem philosophus loquitur*, etc. Rathius ponit punctum interrogationis post *cupiditatum*, nulla causa allata. Rene gall. versio interpretatur: *D'où vient, au reste, qu'Épicure parle de trois sortes de cupidités*, etc.

5. *Primum divisit ineleganter.* Vere monet Cic. hanc divisionem, quæ est κριῶν δοξῶν XXXI (cf. supra I, § 45), esse parum elegantem: sed eodem, quo vult, modo, divisit ipse quoque Epicurus in epistola ad Menæcum Laert. X, 127: Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσὶ φυσικαὶ, αἱ δὲ κεναί. Καὶ τῶν φυσικῶν αἱ μὲν ἀναγκασίαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μόνον. Τῶν δὲ ἀναγκασίων αἱ μὲν πρὸς εὐδαιμονίαν εἰσὶν ἀναγκασίαι, αἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἀσχησίαν, αἱ δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν. Qui autem pro *ineleganter* h. l. *negligenter*, teste Lamb. suadebant, eos ipsos *inelegantes* fuisse oportet, quippe qui interioris vocis naturam non assequerentur. Conf. § 27: «quam-

quam in hac divisione. . . elegantiam desidero». G.

6. *Non div. sed frangere rem.* Rem Gær. delet. Ex certo, inquit, est glossemate; nam est hæc solita auctoris dicendi ratio, v. c. «Optare hoc quidem est, non iudicare. Hoc est non persuadere, sed vim afferre, etc.» Recte igitur vocem Davis. et Ern. improbarunt, Bremique cancellis inclusit, ignoratque eam præter Pal. 1, et Eliens. 2, Erl. et Spir. sique auctor additam voluisset, ante *sed* posuisset. Jure igitur optimo delevimus.

7. *Naturalium quoque item duo.* Vitium condunt voces *quoque item*. Nam licet sic particulas notione eadem auctor haud ita raro copulet: ignorant tamen Erl. Spir. E. ξ. utramque hanc particulam, et a Gud. 2 et Bas. modo *item* abest. Simpliciter auctorem, *naturalium duo*, scripseris, hoc in orationis tenore vix crediderim: *item* autem glossam ad *quoque* additam putare, quamquam haud ita raro textis adhæret, hac de causa non placet, quod, Cicerone toties *item* pro *etiam* scribente, *quoque* rectius in glossemate numerandum fuerit. Quid igitur iudicandum? Altius scilicet vitium repetendum esse. Ad libros de Legg. toties vidimus, quantas scribarum turbes *que* excitavit, si transeuntis orationemque continuantis est, et *porro* valet. Sæpe tum *que* omitti, sæpe in *quoque* mutari, sæpius in alia omnia abire,

frugaliter, honeste: ille porro²⁶ male, prave, nequiter, turpiter cœnabat. Non igitur nec lapathi²⁷ suavitatem acipenseri Gallonii Lælius anteponebat, sed suavitatem ipsam negligebat. Quod non faceret, si in voluptate summum bonum poneret.

IX. Semovenda est igitur voluptas, non solum ut²⁸ recta sequamini¹, sed etiam ut loqui deceat frugaliter². Possumusne igitur in vita summum bonum dicere, quum id³ ne in cœna quidem posse videamur?

^{26.} Porro rarissimo exemplo in oppositione ponitur. G.

^{27.} Non igitur nec lapathi suavitatem. Nec Manut. Lamb. Bremius, Rath. delent. Rath. Davisium dicit, nec retento, falsam locorum corrigendorum rationem sequuntur. At hic simpliciter nec abjici jubet, quum eam Balliol. nesciat. Ignorant eandem quatuor Oxonn. et P. Mars. At si vel plures etiam, et meliores scripti, nec delerent, tamen verissima fuerit. Ut enim alibi auctor ad Q. Fr. II, ep. 16: « Non prætermittam ne illud quidem », ita h. l. non ... nec, pro non ... ne quidem, seu etiam non, ponitur: sæpius enim sic nec, præcedente negatione, ponitur. Cf. Legg. I, 16, 45, « nec arboris, nec equi virtus... in opinione sita est ». Præcedit de hominis virtute non in opinione ponenda, cf. supra § 13. Nostri scripti nec omnes retinent, omisiæque eam inuscitia videtur, quum sensus sit, « Quare vel etiam lapathi suavitatem (quam tantopere prædicat) Lælius acipenseri suavitati non præferebat ». Sic enim hæc ex curtatiori dicendi ratione capienda sunt. G.

IX. 1. Sequamini. Bas. E. ξ. Mars. sequamur: sed pæne ubique scribæ hanc verbi deponentis personam obliterare solent. Alias quidem auctoris

urbanitas in eiusmodi monitis primam verbi personam ponere amat: sed hoc loco consulto, propter ea, quæ addit, quæque Epicureos proxime tangunt, secunda persona usus videtur. G.

^{2.} Ut loqui deceat frugaliter. Neque vacare mendo locum existimo (quid enim sibi vult loqui frugaliter? quum hic frugalis cœna potius quam sermo laudetur); neque mihi tamen, cupienti emendare, probabile quidquam succurrit. In quo quia meliore forsitan eventu aliorum exercebitur industria, notandum putavi. ΜΑΞ. — Ut loqui deceat frug. Sic explicabis, ut deceat pro decere intelligatur, positum dicatur. Quæ structura sine iusta causa Ernestium sic offendit, ut loquamini, ut decet, frug. conijceret. G.

^{3.} Possumusne igitur... quum id. Erl. et Spir. ergo: quod utique melius, quum ergo ubique in finali consecutione auctori ponatur, igitur non item. Accedit quod ter igitur brevibus intervallis præcedit. Has autem part. ex compendiorum similitudine ubique misceri, plane pervagatum est. Pro quum id tentant VV. DD. quod: sed h. l. ad summum bonum non id, sed aliquid, cogitandum omittitur, et id sequens, tale, quale dicimus, ut centies, notat. Sic cadit etiam Lambini violentior ratio, post igitur, vo-

tollenda est, atque extrahenda radicitus. Quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici possit¹¹? Ergo et avarus erit, sed finite; et adulter, verum habebit modum; et luxuriosus eodem modo. Qualis ista philosophia est, quæ non interitum afferat pravitatis¹², sed sit contenta mediocritate vitiorum?

ipsa loci sententia.—*Tantum ex solo Pal. I receptum, unus Spir. confirmat; nam Erl. cum olim vulgata tamen refert. Lapsus scribarum ex comp. tn et tm facillimus erat; neque tamen h. l. defendi recte potest. Sed hand bene egit Brem. quum et, ante tantum, cancellis, ut prave additam, cohiberet; quum sed valeat, ut post negationem sæpiissime. — Non probo, et tantum patior, etc. Mitius hac de re Cicero ideo judicat, quod hæc sententia Epicuro cum Academicis, reliquisque philosophis, communis erat, Stoicis, quos ille sequitur, solis eam oppugnantibus; quippe qui cupiditates non finiendas, *ὄχι ὀπίσθια*, i. e. moderandas, sed exstirpandas juberent.*

11. *Quis est... quin recte cupidus dici possit?* Erl. et Spir. *qui non*: atque sic hac in forma proprie Cicero. Facile etiam vulgata inde nasci potuit, quod *n.* ex nota *non* scribitur. Moneamus autem hoc inde, quod in hac dicendi ratione *non* vim habere debet, quæ in *quin* perit. Alia res est in *quis dubitat, quin*, et similibus, quæ buc nihil pertinent.—*Ergo*, quæ sequitur, semper fere ex alterius sententia colligit, si futuro junctum ponitur. G. — Forsan sensus est: Quis est enim, si Epicuro assentimur, qui vituperari poterit quod cupidus sit, qui non poterit dicere se recte cupidum esse, sc. recta non mala cupidine laborare? Sic vis voc. *recte in cupidus non in dici* feretur; quem sensum seqq. confirmant.

12. *Interitum afferat pravitatis.* Recte secundum casum defendit Bremius, Davio ex Victorii et Th. Bentl. auctoritate *pravitati* edente. Sed si idem, virorum summorum exemplo nisus, nullum plane duplicis hujus structuræ discrimen statuit, in eo interius linguæ ingenium periclitari, atque inde paullo accuratius agendum esse, judicamus. Primo hoc statim discrimen in oculos quasi incurrit, dativum hujus structuræ esse eum, qui commodi vel incommodi vocatur; genitivum autem non ad verbum, sed ad substant. regens pertinere. Quam rem si accuratius ponderaris, facile videbis, cur semper Cicero, v. c. « nervos virtutis, stirpes superstitiosis, ægritudinis, etc. » *elidere*, et æque ubique « nervos virtutis incidere » dicat: claudicat enim interior sententiæ natura, si tertium casum posueris. Facile etiam mutatum sententiæ vim agnosces, si *litem alicujus æstimare*, et *ædem Jovis dedicare*, dicitur: ad rem enim sic proxime respicitur, non ad personam; quod secus est, si tert. casus additur. Minutius discrimen est, si, « fidem orationis, judicii sui, facere » dicitur Orat. III, 26, 104; Acadd. II, 7, 19; sed hoc facile videbis, sic modo tam recte poni, ubi *vagus dici* liceat, neque certa quædam ejusdem oratio, etc. cogitanda sit. Adjungamus unum locum Legg. III, 18, 40: « brevitas non modo senatoris, sed etiam oratoris ma-

quam in hac divisione rem ipsam prorsus probo ;
tiam desidero. Appellet hæc desideria¹³ naturæ :
tatis nomen servet alio, ut, quum de avaritia,
de intemperantia, quum de maximis vitiis lo-
; eam tamquam¹⁴ capitis accuset. Sed hæc qui- 28
berius ab eo dicuntur, et sæpius. Quod equidem
eprehendo : est enim tanti philosophi, tamque
; audacter sua decreta defendere.

tamen ex eo, quod eam voluptatem (quam
; gentes hoc nomine appellant¹⁵) videtur am-
i sæpe vehementius, in magnis interdum ver-
angustiis, ut, hominum¹⁶ conscientia remota,

est in sententia ». Voces *in*
ibi eodem exemplo in clau-
iuntur, quo supra ad notio-
explicative adjunctam *dico*,
. cogitandum esse docimus.
a præcidamus, hoc quoque
or non adeo bene = interitum
ravitati » scripsisset, quum
it abstractum pro concreto
utari, i. e. *pravis*, vagante
ntia. Immo potius genitivus
us est, ut in illis, « spem
magnæ prohibitæ; suspicio-
lit immutatæ voluntatis; de-
olestæ consecutionem affert
», de Fin. lib. I, § 37, etc.
is expositis, tua sponte in-
quando uter casus poni vel
il debeat. G.

appellet. . . desideria naturæ.
non ἐπιθυμία, quali verbo
constanter usus erat. Id vero
sicorum est, qui illas proba-
condemnabant. G.
; quum de av. . . eam tam-
er. dat : ut eam, quum de av.
uam. Ita, inquit, ex Pal. 1,
. transposuimus. Exciderat
te quum, reposuere deinde

scribæ, sed falso loco. In Bas. plane
abest, et in aliis scriptis in vulgatæ
loco ea legitur, male ad *vitia* relatum.
Corrupte igitur sententiam Lambinus
et Davisius, quum ea eederent. Me-
liorem positum vel spissiores aures
sentiant. Ex his denique, quæ deinde
subjiuntur, levis quædam ironia
suapte sponte patet.

15. *Quam o. gentes . . . appellant.*
Pertinent hæc ad cap. 3, § 6 : « aut
Epicurus, quid sit voluptas, aut omnes
mortales, qui nbiq; sunt, nesciunt ».
Nam huc usque auctor id fere egerat,
ut doceret, Epicuri *voluptatem* nul-
lam aliam esse, quam quæ vulgo ubi-
que appelletur. Jam verbis illis, tam-
quam ex tractati argumenti repetitione,
ad indolentiæ Epicuræ refutationem
pergit, quam ipsam ab illo, tamquam
deum ex machina, adhiberi dicit, ad
difficultates scilicet rumpendas, in
quas se, ista voluptate ut summum
bonum posita, induerit. Patet ex his,
quum parum considerate ista ipsa ver-
ba Ern. parenthesi addixerit. G.

16. *Ut, hominum . . . esse facturum.*
Vertit gall. interp. *Qu'il semble qu'il*
n'y ait rien de si honteux qu'il ne puisse

nihil tam turpe sit, quod voluptatis causa non videatur esse facturus. Deinde, ubi erubuit (vis enim est permagna naturæ), confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad voluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non vocatur voluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota¹⁷ est? Reperiam multos¹⁸, vel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam vos estis: quibus, quidquid velim, facile persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si non dolere, voluptas sit summa, non esse in voluptate, dolor sit maximus? cur id non ita fit¹⁹? Quia dolori non voluptas contraria est, sed doloris privatio.

29 X. Hoc vero non videt, maximo argumento¹ esse,

faire sans témoins. Sed veremur ne vocum *hom. c. remota* sensum parum ceperit. Significant: Nulla habita ratione earum opinionum quas de bono et malo hominum omnium pectoribus natura infixit. Sic apud Tacit. « humani generis conscientiam aboleri arbitrabantur ».

17. *Quid, quod res alia tota est?* Id est: « Laborandum sane de nomine est, quum, quam vim huic tribuis, ea toto caelo a nominis vera notione diversa sit ». G.

18. *Reperiam multos.* Ante hæc Goer. diverbii signum — posuit, ut ab Epicuro dicta: aliud ante *quid ergo dubit.* ut Cicerone objiciente; aliud ante, *quia dol.* ut Epic. respondente.

19. *Cur id non ita fit?* Sc. a te: hoc est: « cur non eam dolorem summum dicis, sine voluptate esse, æque ut hanc voluptatem summam statuis, esse sine dolore? » G.

X. 1. *Hoc vero non videt, maximo argumento esse.* Sic emendavi ego vitiosum locum; et vulgatam lectionem,

Hoc vero non videre, levi mutatione explicavi, ut deinde sit ἀνακάλυτον. Ernest. non repererat correctionem probabilem. J. V. L. — Ceteris interpretibus hunc locum vel corrigentibus, vel in vitiosis numerantibus, unus Matthiæ verum vidit, nihil esse mutandum, quum *videre* infinitivus sit cum admiratione indignantis, et post parenthesis (quæ ipsa in vulgatis abest, addita primum a Bremio), pergere orationem ἀνακάλυτον. Opportune affert ille, infra IV, 27, 76: « Hæc non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere! » Adde Verr. V, 6, 14: « Tantumne vidisse in metu periculoque provinciæ! » ubi simul acris ironiæ se addit. Alibi his *inf.* doloris quoque affectus adjungitur. Att. V, ep. 20: « At te Romæ non fore! » cll. Rosc. Comœd. I, 4: « Prohi dii immortales! essene quemquam tanta audacia præditum, qui... id petere audeat! » Solere autem post longiorem parenthesis auctorem ad aliam constructionis

am illam², qua sublata, neget se intelligere quid sit bonum (eam autem ita persequitur, ut percipiatur, quæ auribus; cetera addit, ut appelles, honos præfandus sit³); hoc igitur, quod bonum severus et gravis philosophus enim non videt ne expetendum quidem esse, eam voluptatem hoc eodem auctore non deest, quum dolore careamus. Quam hæc sunt voluptates⁴! Hic si definire, vel dividere⁵ didicisset, si sciret vim, si denique consuetudinem verborum numquam in tantas salebras incidisset. Nunc quid faciat⁶. Quam nemo umquam volupta-

re, alibi sæpe docuimus. ut oratio sic debebat, voluptatem eodem auctore non esse, etc. = Horum loco ita ut vides. Sic nihil plane hæc cum vulgata lacunæ; intime enim cum præsent. Neque, ut alia int. mittamus, probabis, quum det de suo edidisse, et etiam negat correxisse, extra, animum vel parum se ipsa expediunt. G.

ex Pal. 1, pro *ullam* re-
u bini illi nostri confir-

palato... præfandus sit.
et eundem ipsum Epicuri
m, sæpius ante indigita-
§ 7, pæne ad verbum

hæc sunt contraria! Sic P.
ad. I, 2, legendum sta-
bene suavit Gruterus,
epit Davisius, ex Palat. 1
Alii, = Quamquam hæc
ia =, frigide.

ire, vel dividere. Gœrenz

scrib. *si def. si div.* Sic, inquit, Erl.
et Spir. idemque refert Nonius hunc
ipsum locum v. *salebræ* laudans. Quod
utique melius videtur; quum *vel* pa-
rum quadret, notionibus vere diver-
sis; nec optione inter utrumvis data,
sed utroque in Epicuro desiderato.
Quid, quod auctor tum non *vel*, sed
aut posuisset? Adde quod hæc qua-
tuor ad unam logicam Stoicorum more
referuntur, cujus prior pars *dialecti-*
cam, posterior *disserendi artem* com-
plectebatur. Hæc commoti rationibus
meliorum cond. lectionem jure præ-
tulisse nobis videmur. Ceterum spe-
ctat *definire* ad notionem voluptatis;
dividere ad illam *cupiditatum* descri-
ptionem: reliqua denique partim ad
illam Epicureorum querelam, Epicuri
sententiam a secus sententibus non
recte intelligi, cf. 4, 12, seqq. partim
ad hæc, quæ a § 27 inde moventur.

6. *Nunc vides, quid faciat.* P.
Manut. *videlicet*, Davis. *video*, Ern.
vide mavult; sed recte occurrit Brem.
græcum *ὁρᾶς* comparans (vide nos ad
Acadd. II, 18, 57). Nimirum sæpe sic
Cicero, quam ut quidquam de lectio-
nis veritate dubitare liceat. Si insuper

tem appellavit, et hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unum facit: sic enim has suaves, et quasi dulces voluptates appellat. Interdum ita extenuat, ut

sententiæ tenorem spectes, hic est, « Si Epicurus logicam curasset, ad has ineptias prolapsus non esset: at nunc quid faciat videre libet, etc. » Si *vide* posueris, *attende* notabit *specta*. At quæ sequuntur nihil sunt, nisi ante disputata repetentis. *Video* hac in verborum vicinitate nescio quid inconsonum habet. *Fidelicet* denique glossam dices: nam « vides, videmus, videtis », ex eodem illo græco usu, sic ubique auctori dicitur, ut « videre tibi, nobis, vobis licet », valeat. G.

7. *Quam nemo unquam voluptatem appellavit, et hanc in motu voluptatem, quæ duo sunt, unum facit: sic enim has suaves, et quasi dulces voluptates appellat. Interdum ita extenuat, ut M'. Curium, etc.* Multa hic dubia, quæ unusquisque arbitrio suo refugit. Gœr. scribit: « Quam nemo unquam voluptatem appellavit, appellat, atque quæ duo sunt, unum facit: Hanc in motu voluptatem (sic enim has suaves, et quasi dulces voluptates appellat), interdum ita extenuat ». Haud parum, inquit, a vulgata discessimus. Et tamen nihil, nisi voculam *atque* addidimus, quam ex alliteratione excidisse vides: reliqua enim omnia plene ex Erl. et Spir. deprompsimus neque dubium nobis est, sic quoque Pal. 1, Morelii cod. et Meadianum Davisii exhibuisse, quippe ex quibus item *appellavit appellat* enotatur: sed VV. DD. quum transposita verba viderent, quibus ad certam sententiam uti nescirent, ejus rei mentionem facere neglexerunt. Omnis enim hæc tanta turba ex hoc uno nata est, quod verba, « quæ duo sunt,

unum facit », olim exciderant, et, in margine addita, alieno deinde loco insererentur. Tum non poterat, quis aut *appellavit*, aut *appellat* abjiceretur. Præsens autem scribis præplacuit, quoniam *facit* sequitur. Religiosiores, ut Gud. 1, *appellavit* non abjecerunt, sed superscripserunt. Jam ad singula receptæ lectionis munienda veniamus. Prima verba concinna brevitate pro « eum animi statum (indolentiam) voluptatis nomine appellat, quo nemo unquam appellavit ». *Atque*, quam de nostro addidimus, pro *atque ita*, ex græco *καί*, pro *καί σύνταξι*, more, frequenti exemplo dicitur. « Quæ duo sunt », nempe, quam nemo voluptatem appellavit, et voluptatem ipsam, *unum facit*, communi voluptatis nomine complectitur. « Hanc in motu voluptatem », sic ponuntur, ut in prægressis, « quam nemo unquam vol. » ἡ ἐν ζάσει ἡδονῇ cogitanda, hinc ἐν κινήσει ὀσση tecte opposita sit. Ad hæc autem unice recte et prorsus ex auctoris more, verba, « sic... appellant », in parenthesi adduntur, quæ hucusque vulgatam, ut discissa Absyrti membra, dissipabant: quare non mirum erit, si ea VV. DD. partim ut spuria rejiciebant, partim omnis generis conjecturis tentabant. Quod autem *quasi dulcis* voluptas dicitur, inde est, quia *voluptas* non ipsa per se dulcis est, sed « qua sensus dulciter et jucunde movetur », vide supra § 18: adhibuit auctor igitur *quasi* illud suum, quo insolentius dicta emollit. *Suavis* contra de sensu interno et de animo sæpe dicitur, ut *suavis cogitatio*, etc. Unum restat, ut sententiæ

M'. Curium⁸ putes loqui : interdum ita laudat, ut, quid præterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. Quæ jam oratio non a philosopho aliquo, sed a censore opprimenda⁹ est. Non est enim vitium in oratione solum¹⁰, sed etiam in moribus. Luxuriam non reprehendit, modo sit vacua infinita cupiditate, et timore. Hoc loco¹¹ discipulos quærere videtur, ut, qui¹² asoti esse velint, philosophi ante fiant.

A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo³ summi boni. Simul atque natum animal est, gaudet voluptate, et eam appetit, ut bonum; aspernatur dolorem, ut malum. De malis autem et bonis, ab iis animalibus, quæ nondum depravata sint, ait optime

tenorem indicemus. « Eam (ἐν ζῴῳ) voluptatem, quam nemo umquam sic appellavit, Epic. solus voluptatem appellat, atque ita, quæ re diversa sunt, una notione comprehendit. In hac autem voluptate, quam in motu dicit, suaves illas et dulces sensationes continentem, tam male sibi constat, ut interdum eam ita extenuet, etc. »

8. M'. Curium. Scripti omnes *Marcum* : sed recte Lamb. M'. (pro Manium). Illam dicit *Dentatum* cognomine, cujus nomen simpliciter apud superiores poetas, imprimis Martialis, ipsius frugalitatis loco, frequenter ponitur. Pertinet huc maxime verus ille, etiam Rosæ laudatus, « Qui Curios simulant asoti cetera vivunt ». — Qui aliquando legatis Samnitum auri pondus offerentibus, quum ipse rapam in loco torreret, « Malo, inquit, hauc in fictilibus meis edere, et auram habentibus imperare ». MOREL. — *Dentatus* dicebatur, quod eum dentibus instructum natum esse dicebatur.

9. *A censore opprimenda*, nempe ut civitatis moribus formidolosa. Si-

milis locus est Orat. III, 24, 94. G.

10. *Non est enim vitium in oratione solum*. Omnes ante Gruterum editi, « solum in oratione » : sed hunc ab hoc vulgatum ordinem ex Pal. 1 tacite editum esse, probant bini illi nostri, reliquis olim vulgatæ se applicantibus. *Solum* his in contextis clausulam enuntiati occupans, haud dubie verissimum, quum in v. *oratione* clausulæ vis haud desideretur, quippe cujus notio jam in *philosopho* lateat : quod secus est in *moribus*, quo totius sententiæ pondus continetur. G.

11. *Hoc loco*. Id est, « quod ad hanc rem attinet ». Græci τούτω τῷ τόπῳ. Eodem modo Muren. 7, 15, *Quo loco* ponitur. G. — Vertit interp. gallicus, sin minus fideliter, callide saltem : *Faites-vous philosophes, dit-il aux hommes, et alors toutes les voluptés vous seront permises.*

12. *Ut, qui*. Citra omnem causam Lamb. quum mutavit in *qui* : ut recte vidit Davis. *ut est*, « hac intentione ut ». Proxima pertinent ad Fin. I, 9, 30. G.

judicari. Hæc et tu ita posuisti, et verba vestra¹³ sunt. Quam multa vitiosa¹⁴! summum enim bonum, et malum, vagiens puer ultra voluptate dijudicabit, stante, an movente¹⁵? quoniam, si diis placet¹⁶, ab Epicuro loqui discimus. Si stante, hoc natura videlicet vult, salvam esse se; quod concedimus¹⁷: si movente, quod tamen dicitis¹⁸, nulla turpis voluptas erit, quæ prætermittenda sit. Et simul non proficiscitur animal illud¹⁹ modo natum, a summa voluptate: quæ est a te posita in non dolendo.

13. *Et verba vestra sunt.* Gud. 2 et Bas. « vestra verba ». Non male. Sensus tum his foret: « et omnino vos sic loqui soletis ». Respondebunt insuper « et tu... et vestra ». Sed tamen vulgata melior, si ita nexum ceperis, « et omnino verba ista, quæ posuisti, ex scholæ vestræ usu sunt ». De *et* posteriore pro *et omnino* posita, vide supra ad I, 12, 41. G.

14. *Quam multa vitiosa!* Vett. impressi nonnulli cum Crat. « quamquam multum vitiosa », et sic e nostris Gud. 2. Sed in plerisque codd. *quamquam multa*, ut Gud. 1 et Bas. At Erl. et Spir. vulgatam firmant, quæ est verissima. Interjectis nonnullis, post *dijudicabit* interrogandi signum ponendum erat: non enim hæc cum æqq. una rogatione comprehendi debebant. G. — Exclamationis signum, cum gallica vers. ut ceteris melius congruens reposuimus.

15. *Stante, an movente*, ad illam *καταστηματαῖς* et *κινητικῆς ἡδονῆς* distinctionem referri, et iatt. viderant, et nos libro primo sæpius diximus. G.

16. *Si diis placet.* Omnes scripti nostri *displicet*: ut *diis* legendum videatur archaice. Sic *dí* de Nat. Deor. legitur. De hac autem formula in acidiore ironia solemnī collegit exempla

P. Manut. comment. ad Rosc. Amerin. c. 36. G.

17. *Si stante, hoc... concedimus.* Dicuntur hæc per aliquam *ἀπόφαση*. Cogitatione addes, « quamquam vagiens puer in stante esse nequit », vel aliud ejusmodi; quo omissio, ironia, cujus indicium *videlicet* præbet, acrior redditur. G.

18. *Quod tamen dicitis. Tamen pro certo, saltem*, dicitur, cf. ad Legg. I, 2, 7, quam sæpe tentatam a scribis part. et h. l. a tribus nostris, et binis Oxonn. in *tantum* mutatam, bene reduxit Beck. Catil. III, 5, 14. G.

19. *Et sim. non prof. animal illud.* Gær. corrigit et *s. n. prof. animal aliud*. Quomodo, inquit, hæc Viri Docti sicco pede transire potuerint, equidem prorsus nescio. Si enim *voluptas*, quæ est in *non dolendo*, nulla prorsus alia est, quam quæ *stans* dicitur (de quo dubitari non licet), quam tædiosa hæc erit priorum repetitio, immo quam plane non ferenda! Et si vel non ferenda tuleris, quomodo *animal illud* sic a Cicerone profectum putabis, ut ad vagientem puerum aptetur? Sed salva res est, corrigendo *aliud*. Vult enim auctor, his additis, « si non puer modo natus, simul etiam non aliud animal modo natum a sum-

c tamen argumentum hoc Epicurus a parvis pe-
aut etiam a bestiis, quæ putat esse specula
æ²⁰, ut diceret, ab his, duce natura, hanc volu-
m expeti nihil dolendi. Neque enim hæc movere
t appetitum animi; nec ullum habet ictum, quo
: animum status²¹ hic non dolendi. Itaque in hoc
n peccat Hieronymus²². At ille pellit²³, qui per-

iptate, ἀναλγησία, proficisci-
loc certissimum esse, vel ex eo
quod verba superius posita,
itque natum animal », ad con-
e vita fruuntur, pertinent. Cf.
o : « Omne animal simulatque
sit, etc. » expresse etiam in
s § seq. *parvi a bestiis distin-*
. Brevissimis autem h. l. fit
m mentio, quippe de quibus
nde nihil nobis reliquum fuit,
it veritati cederemus, atque
di juberemus. Ceterum ne of-
t. . . . non, quam nec poni
t : semper enim sic auctor, si
ione vis cernitur. Prave etiam
ante *quæ est colon positum*,
um virgula commutavimus :
umma ista voluptas » intelli-
sæ Epicuro in *indolentia* poni-
tet tamen pro Sed tamen non,
ter auctor. Legg. II, 22, 57 :
imen ante sepulcrum est, quam
ta, et corpus ingestum est ». G.
quæ putat esse specula naturæ.
æ cogita *parvos et bestias*,
, græco ritu, ad seq. *specula*,
, aptato; cf. Brem. de Fato, I,
noad rem similiter infra V, 22,
ndicant pueri : in quibus, ut
ralis, natura cernitur ». Sed
nostro loco verborum con-
nuere, ab Epicuro ipso vere
, et bestias, ἁσπτερα φύσως
pellatos. Quod si est, debet
cus ab Epicuro imitatus putari.

Sensus totius sententiæ hic est : « Sed
tamen Epicurus hoc argumentum non
ita a parvis, et bestiis . . . duxit, ut
statueret, ab his naturæ ductu ἀναλ-
γησίαν expeti : nam hæc stans voluptas
neque appetitus excitare valet, nec
status ille indolentiæ ullum impulsum
admittit, quo impelli animus possit.
Peccat igitur, etc. » G.

21. *Nec ullum habet ictum . . . ani-*
num status. Al. *illum* legunt.—*Ictum*.
ὄρμην Græcis; de eo, quod sensus
acriter movens, vividiorum in animo
impressionem facit. Qua voce utitur
frequenter Seneca; cf. hunc v. c. de
Ira, II, 2, 3, 4, etc. Scripti quoque
nostri *animi statum* referunt : sed
vulgata est verissima, quam *status*
semper de conditione firma ponatur. G.

22. *Hieronymus* autem inde *peccat*,
quod summum bonum in sola *indo-*
lencia positum putabat; cf. § 8. G.

23. *At ille pellit*. In his recte Davis.
statum cogitat, probante Brem. Prave
alii *ictum* intelligunt : pejus etiam
Lamb. « illa quæ . . . voluptas » de suo
corrigit. Si autem Brem. *statu animum*
sic *impelli* dicit, ut idem non forti et
vehementi quasi impressione, sed ea
quacumque afficiatur, dubito an recte
locum ceperit, cujus sensus est :
« Status indolentiæ talis est, in quo
non possit animus fortius impelli :
at (nam vel in *indolentia* movetur
animus, sic tamen, ut statu suo quie-
to non excidat) status voluptatis

mulcet sensum voluptate. Itaque Epicurus²⁴ semper hoc utitur, ut probet²⁵, voluptatem natura expeti, quod ea voluptas²⁶, quæ in motu sit, et parvos ad se alliciat, et bestias, non illa stabilis, in qua tantum inest nihil dolere²⁷. Qui igitur²⁸ convenit, ab alia voluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere?

33 XI. Bestiarum vero nullum iudicium puto¹. Quamvis enim depravatæ non sint, pravæ tamen esse possunt. Ut bacillum aliud est inflexum² et incurvatum

fortiore animi impulsu cernitur, nam hic permulcet sensus dulci sensatione. Quum autem *status voluptatis* non adeo bene dicatur, quippe quum sensationum jucundarum varimoda vice voluptas contineatur atque inde ipsa in *motu* esse dicatur; per zeugma hæc dicta putamus, sic ut ex voce *status* ad *ille*, *conditio* cogitanda sit. G.

24. *Itaque Epicurus*. Gud. 1, et Bas. *atque*. Sed sæpe hæc permutantur, cf Drak. ad Liv. V, 21, et h. l. *itaque* notat et *ita*, ut sæpissime. G.

25. *Hoc utitur, ut probet*. Pal. 1 et 2, *nititur*; quod nos quidem multo melius iudicamus. Etsi enim vulgata ex Platonis usu defendi potest, qui sæpe τούτω χρηῖται (sc. λόγῳ) εἰς τὸ, vel ἰνα: tamen *nititur* et auctoris usui accommodatius, et a scribarum captu remotius est, quam ut id incuria fudisæ videatur. Sæpius enim auctor *niti* pro *disputando contendere*, quum absolute, cf. Acadd. II, 21, 68: « Nitamur igitur, nihil posse percipi »; tum pronomine addito, Nat. Deor. II, 40, 106: « hoc nitamur, ut doceamus, etc. » Permutari autem sæpe hæc verba solere, videbis infra IV, 24, 67. Quæ sequuntur, eadem mutatis verbis præcesserant: sed clarius illa his exponuntur; et sic sæpe solet auctor. G.

26. *Quod ea voluptas*. Intellige: quod ea solum voluptas natura expeditur quæ in motu sit; non autem illa stabilis.

27. *In qua tantum inest nihil dolere*. Plene ex græcis imitata sunt, ἰν ἧ μόνον ἐνεστὶ μηδὲν ἀλγῆν, id est, « cuius vis unice in non dolendo cernitur ». G.

28. *Qui* (lege *Qui*, quo modo) *igitur convenit*. Sic Lambinus. Vulgo antea legebatur *Quid*. Unde Gulielmus, probante Grutero, legit *Qui id igitur convenit*. Sed recte Lambinus, cuius conjecturam diserte firmat Pars. sec. Dav.

XI. 1. *Bestiarum vero nullum iudicium puto*. I. e. « A bestiarum natura iudicium peti posse non puto ». Eodem modo, eademque in re auctor, sed invidiosius, Tusc. V, 26, 73: « Huic (Epicuro) non multum differenti a iudicio ferarum ». G.—Potius est interpretari, quasi esset: *Opinio est interpretari, quasi esset: Opinio bestiarum, cum interprete gallico, qui vertit: Pour ce qui est du jugement des bêtes, je le compte pour rien.*

2. *Bac. infl. et incurvatum*. Bas. et ξ. « inflexum et curvatum »: sed solemne est scribarum vitium alteram eandem præpositionem alteri adiectivo adhærentem obliterare. Cf. Divin. I,

de industria, aliud ita natum : sic ferarum natura, non est illa quidem depravata mala disciplina, sed natura sua³. Nec vero⁴, ut voluptatem expetat, natura movet infantem; sed tantum ut se ipse diligat, ut integrum se, salvumque velit. Omne enim animal, simul ut ortum est, et se ipsum, et omnes partes suas diligit; duasque, quæ maximæ sunt, in primis amplectitur, animum, et corpus⁵; deinde utriusque partes. Nam sunt et in animo præcipua quædam, et in cor-

17, 30 : « Incurvum et leviter a summo inflexum bacillum ». — *Bacillum* ... *natum*. Hæc laudat Nonius in v. *bacillum*, ita tamen ut voces *de industria* nesciat; sed negligentia librariorum videntur excidisse. Illas enim postulat oratio. Dav.

3. *Sic ferarum natura, non... sed natura sua*. *Feras* dicitur *natura sua depravatas*. At paullo ante docuerat quod sit inter *depravata pravataque* discrimen. « Quamvis enim, inquit, depravatæ non sint, pravæ tamen esse possunt ». Lego « ferarum natura non est illa quidem depravata mala disciplina, sed nata prava ». Dav. — Mire quodammodo dictum « ferarum natura... natura sua ». Accedit etiam quod *natura depravata* dicitur, licet paucis verbis ante auctor bestias, non depravatas, sed *pravas* esse dixisset. Hæc commovere Davis. ut pro « natura sua », « nata prava » conjiceret. Quod aures parum probant: si tamen opus sit, *sed natu prava* scribere licebit; suribus etiam faventibus. At nihil correctione locus egere videntur. Nam primo non necesse est, ut *natura sua* ad *depravata* referas. Sed potest aut simpliciter *est* cogitando repeti : aut, si vel hoc nolis, per zengma locus accipi, ut in *depravata, prava* lateat; qualibus exemplis Cic.

si curtate scribit, abundat. Neque in duplici *natura* sic offendimur, ut locum corruptum iudicemus. Vidit enim jam Brem. duplici vi duplex *natura* dici; *ferarum natura* (Græcorum frequentissimo more) pro *feris* simpliciter, et *natura sua* pro *naturali vi sua* : nos multa etiam similia meminimus, in uno paulum commoratori. Orat. 14, 42 : « Dulce igitur orationis genus... est in illo epidictico genere ». Schütz. quum in his hæretet, proprio usu, *est illud ἐπιδικτικόν*, voce *genere* deleta, novavit. At nihil aliud Cic. voluit, quam « Dulcis oratio est... in ἐπ. genere ». Ibid. 27, 94. — Bestiæ *κατὰ τὴν* natura sua pravæ dicuntur, comparata nempe earum natura cum natura hominis. G.

4. *Nec vero*. Turbant in his scripti veteresque impressi. Erl. et Spir. *nec vere*. Gud. 1, 2, Bas. cum aliis *nec ergo*. Pet. Mars. *Hæc vero*, etc. Sed scribæ particularum *nec vero vim*, *qua ja selbst nicht valent*, non ceperunt, atque inde consulto mutarunt. Docuimus hanc earum potestatem ad Acad. I, 11, 40, eamque ubique tenent, si negatio præcesserit. Qua absente notant fere, *Auch in der That nicht*. Cf. Orat. 4, 16, etc. G.

5. *Animum, et corpus*. Vulgatum olim est, « animum scilicet et corpus »:

pore : quæ quum leviter agnovit, tunc⁶ discernere incipit, ut ea, quæ prima [data] sunt natura⁷, appetat, asperneturque contraria. In his primis naturalibus voluptas insit, necne, magna quæstio est. Nihil vero putare esse⁸, præter voluptatem, non membra, non sensus, non ingenii motum, non integritatem corporis, non validitudinem⁹, summæ mihi videtur insci-

sed nostri omnes vocem, scribarum palatum sapientem, respuunt. G.

6. *Quæ quum . . . discernere.* Cœr. dat *tum*. Sic, inquit, Etl. et Spir. et sic, *quum* præcedente, ubique apud Cic. scribendum esse judicamus. Nam, ut alia taceamus, nullus huc usque locus nobis occurrit, ubi cum vulgata editur, ad quem codd. non etiam *tum* exhibere viderimus. Quid, quod ista suspicio nobis tam late patet, ut, nisi ad omnes aureæ ætatis scriptores, certe ad optimos quosque pertinere videatur? Scitent hujusmodi vitii in primis poetæ, et omnium maxime Tibullus. Sed quum nondum plene hanc rem nobiscum didicimus, nihil ponemus, quod non ab omni parte verum intellexerimus. Testatum autem id h. l. volumus, ut etiam alios in hanc juncturam attentos redderemus.

7. *Ut ea, quæ prima [data] sunt natura.* Offendimur in *data*. Debnisset enim *a natura* scribi, ut alibi § 34, « primis a natura datis, etc. » At si *data* a scribis additum putaris, tum illa $\pi\rho\upsilon\tau\alpha\ \phi\upsilon\sigma\iota$ intelligenda sunt, quæ etiam $\pi\rho\upsilon\tau\alpha\ \phi\upsilon\sigma\iota\omega\varsigma$, etc. dicuntur. Sic restitimus Acadd. I, 6, 22, « quæ essent prima natura », quum prave vulgo in adderetur: ubi, quæ adnotavimus, conferes. Quod si *data* sæpe dimittes, quæremus, unde id pendeat, et quo exemplo sic absolute dicatur? nam coacte cogitabis *præben-*

te. Contra vero variant Eliena. *dicta* et Bas. *lata*; ut vel inde de glossa suspectum videatur. Sed alia etiam corrigendi ratio per Gud. 2 aperitur, qui *sunt* ignorat. Nam hoc si deleris, facile, cur *a* exciderit, patebit. Sed prius tamen prætulerim, quum coetis h. l. *sunt* abfuerit. Cancellis igitur *data* coercuimus. G.

8. *Nihil vero putare esse.* Vult Brem. *inesse* scribi. Nobis quidem id nihil opus videtur: plenam enim sententiam sic constitues: « nihil vero putare esse, quod in primis naturalibus insit, pr. vol. etc. » *Esse* asseverandi vi additur, atque inde clausulam occupat, quum gravior vox enuntiatum occupasset: de quo frequentissimo verbi subst. positu sæpe ad Acadd. egimus; quippe in quo VV. DD. toties hæreant. In facili autem contextu Ciceronem paullo audaciores ellipses amare, cuilibet ejus lectioni vel parum adsueto esse debet observatum. G.

9. *Non validitudinem.* Hæc ignorat tres optimi nostri, et Gud. 1, qui quidem cum Bas. vulgatam servat. superscriptum tamen *al' incolumitatem* refert, et addit cum aliis *danno corporis*. Inde haud parva suspicio emascit, hæc in interpolatis esse ponenda, et forte glossæ ad *integritatem* adscriptæ debere. Tamen invitiissime his caruerim, quum *validudo* (et animi et corporis) præ ceteris ad *prima nature* referatur, et *integritas* modo

: atque ab isto capite fluere necesse est omnem nembonorum, et malorum. Polemoni, etiam ante ote¹¹, ea prima visa sunt, quæ paullo ante dixi.

nata est sententia¹² veterum academicorum et ateticorum, ut finem bonorum dicerent, secundam naturam vivere¹³, id est, virtute adhibita, frui a natura datis. Callipho ad virtutem nihil ad-

tem et mutilationem corporis t; cum quo illa ipsa alibi ab auctore his addatur. Vide n. V, 7, 18, ubi etiam *incolu-* onitur. Quale igitur iudicium? Hoc scilicet: duplex hoc, quod vetustissimos codices erat, in causa fuisse, ut verba iderent. Nam nihil sæpius in bservari licet, quam ut sub- m rectum inter duo regentia, ad posterius sic repetitum ndatur. G.

nsctia. *Inscitia*, cujus loco ud. 2 *inscientia* peccat, est *udicantis*. Parum ejus vim asur Davis. et Bremi, qui *stul-* xplicant. Satis egisse hac de ora videmur. Verissime autem jure continuo sequuntur, judi- b eo, quo loco hæc πρῶτα mas, omne de fine bonorum i pendere: ab hac enim parte s, et recentioris temporis ethi- smillie dignoscuntur. G.

ntiam ante Arist. Goer. scrib. nta Ar. Recte, inquit, Bremi liremit, quæ nimis sæpe, si uitur, vel coaluit, vel alia via est; vide nos ad Acadd. I, « et, jam ante Socratem », et 15. Minus bene Davis. ex et Victoriana jam ejecit. Cese horum auctor ipse accuramit inf. V, 7.

rgo nata est sententia. Lamb.

Cic. pars tertia.

corr. *Hinc ergo*; alii *Inde*, Ern. *Ev.* Bremi, ut jam ante Lambinum nescio quis conjecerat, *Ex quo* in texta recepit. Gruter. *ergo* interdum *axinde*, *postea*, notare quum dicit, altera voce tollit, quod altera non male posuerat. Recte *Ergo se* habet, et valet *Inde factum est ut*, qua vi haud raro ponitur. Cf. Tusc. I, 2, 4: « Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus; igitur et Epaminondas... Themistoclesque... habitus est indoctor. Ergo in Græcia musici floruerunt, etc. » G. — De re ipsa vid. passim libb. Academicorum.

13. *Secundum naturam vivere...* *datis*. Extulit Cic. hunc bonorum finem ita, ut ad Polemonis maxime verborum rationem hæc accommodaret. Vid. Acadd. II, 42, 131: « Honestate vivere, fruentem rebus his, quas primas homini natura conciliet, et vetus Academia censuit (ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime), et Aristoteles, ejusque amici nunc maxime videntur accedere ». Cll. infra IV, 6, 14: « Quum enim superiores, e quibus planissime Polemo, secundum naturam vivere summum bonum esse dixissent ». Id quidem eo accuratius tenendum est, quo frequentius hæc Academicorum Peripateticorumque communis summi boni descriptio apud auctorem legitur. G.

junxit, nisi voluptatem; Diodorus, nisi¹⁴ vacuitatem doloris. His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo¹⁵ simplex voluptas; stoicis, consentire naturæ; quod esse volunt e virtute, id est, honeste vivere¹⁶: quod ita interpretantur, « vivere

14. *Diodorus, nisi vac.* Gœr. delet nisi. Miramur, inquit, quomodo VV. DD. vulg. structuram ferre potuerint. Debebat certe ante nisi, nil addere, quod facile excidere poterat, et quo, quamquam raro, tamen Cic. utitur. At nullus codicum nostrorum nisi agnoscit, abest idem etiam in tribus Oxonn. et vett. editis plerisque. Et recte abest. Nam in progressis, « nihil adjunxit nisi voluptatem », auctor Epicurum respiciens, hoc dicere voluit, « simplicem voluptatem addidisse Calliph. honestati, vacuitatem doloris, quam Epicurus, cum voluptate uno bonorum sine complexus sit, nihil curans ». Jam pergit ad Diodorum, quem nude vacuitatem doloris eidem honestati addidisse narrat. Non enim necesse erat, ut nihil nisi adderet, quum Epicurum non ideo vituperasset, quod vacuitatem doloris voluptati adjunxerit; sed contra. Ex præcedd. igitur ad hæc simplex adjunxit cogitabis. A turpi igitur emblemate texta liberavimus.

15. *His omnibus, quos dixi, consequentes sunt fines bonorum. Aristippo.* Rath. quæ scribit, ut editi quidam servant; Ernestio in his quoque hærente. Sed si vel scripti in quos non consentirent, si vett. impressi omnes quæ amplecterentur, plerisque eorum quos tuentibus: tamen vulgata nihil foret. Nam Cic. ad auctores horum finium, non ad eorum argumenta respexisse, docent quum antecedd. tum maxime sequentia; quæ hand dubie aliter pergerent, si ad res, et non ad philosophos ipsos hæc relata vellet.

At proxima non coeunt? Qua quidem de re acute disputat Matthiæ l. l. p. 127, sic ut hæc ipsa verba deleta velt. Nobis, repetita cura hunc locum tractantibus, nihil mutandum videtur, sed consequentes, pro conformes, accipiendum, sic ut præcedentes a eo inter se consentiant, ut virtus aliquid jungant, quod ad externam vitæ felicitatem referatur. At Aristippus, et Stoici, sibi repugnantes, quam alter in sola voluptate, alteri in sola virtute, summum bonum ponant. Debuiisset igitur proprie auctor, si totam sententiam evolvere voluisset, sic scribere, « repugnantes (sunt fines bonorum), Aristippo simplex voluptas, etc. » Sed idem expressit re ipsa: unde ne At quidem opus est, quam ante Aristippo excidisse, statueri licillime liceat. Repugnantes vero horum fines clare designantur Acadd. II, 45, 139: « Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tenetur; Zeno, quasi corporis animus expertes, animum solum complectitur ». Sic autem consequens sæpiissime dicitur, ut repugnans vel diserte opponatur, vel ex oppositione intelligatur. G.

16. *E virtute, id est, honeste vivere.* Davisius ex binis Parisinis honestate; Eliensi, cum honestate, referentis. Sed præterquam, quod nostri vulgatum unice tuentur, loquitur similiter etiam alibi Cicero, Fin. III, 8, 29. « honeste, id est cum virtute vivere ». Sæpi Stoici, εἰ ἀρετῆς, τοῦτ' ἐστὶ καλῶς ζῆν. Ceterum hæc finis bonorum apud Stoicos constitutio triumviris hujus fami-

intelligentia earum rerum, quæ natura eveni-
 ligentem ea, quæ essent secundum naturam,
 entemque ¹⁷ contraria ». Ita tres sunt fines exper- 35
 onestatis, unus Aristippi, vel Epicuri; alter Hie-
 mi; Carneadis tertius: tres, in quibus honestas
 aliqua accessione, Polemonis, Calliphontis ¹⁸,
 ori. Una ¹⁹ simplex, cujus Zeno auctor, posita in
 re tota ²⁰, id est, in honestate. Nam Pyrrho,

lenoni, Cleanthi, et Diogeni
 nio debetur. Zeno enim ἡμελο-
 ως ζῆν . . . Κλειάνθης προσέθηκα
 ι . . . Διογένης δὲ τὸ εὐλογεῖσθαι
 ιετ Davis.) ἐν τῇ τῶν κατὰ
 ελογῆ καὶ ἀπειλογῆ. Vide Stob.
 Eth. II, p. 132, seq. cll. Clem.
 Strom. II, p. 496, et Laert. VII,
 hæc loca dndam a Lipsio aliis
 , bene emendat Davis. ad h. l.
 Stob. ibid. p. 138: Τῶλος δὲ
 ἔρωτικοί σίναί τὸ εὐδαιμονεῖν . . .
 δ' ὑπάρχειν ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν
 : τῷ ἡμελογοιμένως ζῆν, ἔτι,
 ὄντος, ἐν τῷ κατὰ φύσιν ζῆν...
 εὖν ἐκ τούτων, ἔτι ἰσοδυναμεῖ
 ἢ φύσιν ζῆν, καὶ τὸ καλῶς ζῆν,
 εὖ ζῆν. His si denique infra III,
 , adjunxeris, præter reliqua,
intelligentia illam Stoicorum
 expressam esse videbis. G. —
 m vide triplicem hujus percele-
 icandum naturam vivere », in-
 ationem infra, lib. IV, cap. 6.
Eligentem . . . rejicientem. Ita
 pro *eligente . . . rejiciente*, e
 editum est, confirmantibus
 Spér. et Erl. tribusque Oxonn.
 dem etiam a prima manu Gud.
 ribæ consulto sextum casum
 erant, quum, quo quartus re-
 r, non dispicerent. G.
Calliphontis. Ita consensu codd.
 labie omnium correximus. Vul-

gata *Calliphontis* refert: sed hujus
 scripturæ, infra V, 8, et Off. III, 33,
 16, obvix, h. l. ne vestigium quidem
 in scriptis comparet. Illa contra au-
 ctori æque frequens est, cf. Acad. II,
 45, 139; Tusc. V, 31, 87. Duplex
 igitur hæc nominis hujus in casibus
 obliquis forma apud auctorem acci-
 pienda est, ut recte statuit Fr. Heu-
 sing. ad Off. III, 33, 16, qui idem
 Terentii *Antiphonem* et *Ctesiphonem*
 laudat, quæ nomina semper Cicero
Antiphontem, *Ctesiphontem* scribit.
 Clem. Alex. Strom. II, p. 415, Καλλι-
 φώντρα memorat, cujus Pythagoræ apud
 Græcos rarissime mentio injicitur. G.

19. *Una . . . posita.* Recte vidit Bremi
 in verbis *una . . . posita* syneasin inesse,
 quum proprie ad *finem* referantur.
 Itaque cum Lamb. vox *sententia*, sc.
de fine bonorum, quæ in ipsa voce
finis latet, intelligenda est. Davis. au-
 tem misere miscet, quum, hac vi, pu-
 tet v. *fnis* femineo sexu dici posse. G.

20. *Posita in decore tota.* Prave
 Bas. *decore*; quippe quæ multum dif-
 ferant. Sed vulgo vix dispici posse
 putamus, cur hoc loco, et alias sæpe,
decus Ciceroni pro virtute dicatur.
 Clarius ejus rei rationem vides ex
 Legg. I, 21, 55: « Quod decus anti-
 qui summum bonum esse dixerunt,
 hic solum bonum dicat ». Antiqui
 autem sunt veteris Academicæ philo-
 sophi; et ista ipsa curtate dicuntur,

Aristo, Herillus²¹, jam diu abjecti. Reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initiis convenirent²², ut Aristippo, voluptas; Hieronymo, doloris vacuitas; Carneadi²³, frui principiis naturalibus, esset extremum.

XII. Epicurus autem quum in prima commendatione¹ voluptatem dixisset, si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille; si eam, quam Hieronymus, fecisset idem, ut voluptatem illam [Aristippi²] in prima commendatione poneret.

pro « virtutem, quam decus, etc. » Expressit auctor græcum τὸ καλὸν, quod centies vel Plato pro virtute ponit: qui idem frequenter ἀρετὴν ψυχῆς κάλλος vocat, de Rep. p. 387, Bip. etc. Eadem denique ratione infra § 56, « decoris honestatisque causa » junguntur, i. e. τοῦ καλοῦ χάριτι. G.

21. *Pyrrho, Aristo, Herillus.* Pyrrho quum omnia incerta esse contenderet, nihil per se bonum aut malum esse profitebatur. Aristo, Zenonis Stoici discipulus, omnia indifferentia esse dicebat, præter vitium et virtutem; quæ etiam erat Herilli sententia, qui præterea summum bonum in scientia ponebat, ad quam referebat omnia. J. V. L.

22. *Ut extrema cum initiis convenirent.* Ὡς ἰσχύοις πρῶτα συνάπτεισθαι. Alibi, « coherere extrema cum primis, ima summis constare », auctori dicuntur. Gud. 2, *conirent*; unde *coirent* conjeceris. Per se quidem bene; sed sine ulla necessitate: compendii enim lineam scriba neglexit. Proxima *ut aperte pro ita ut* ponitur; cui convenienter interpunximus. G.

23. *Carneadi.* Ille Carneadis bonorum finis non tam serio, quam disputandi contra Stoicos causa, constitutus est, vid. Acad. II, 43, 131, cll. Tusc.

V, 30, 84, quo ipso loco paullo aliter hi diversi diversorum fines comparantur. G.

XII. 1. *In prima commendatione.* I. e. « primo loco commendandam », atque inde etiam comprobandam, idque ex ea vi substantivorum in «, quam sæpe docuimus. Prima autem illa commendatio a natura, aive primis naturalibus, petita erat; quippe quæ voluptatis causa ab animantibus omnibus peterentur. Sic recte Ernest. ad complicatius. Idem autem hæc valet, ac si scriptum esset: « quum Epicurus voluptatem summum bonum, hæc vi, qua Aristippus (τὴν ἐν κινήσει) dixisset, eandem etiam ultimum bonorum, non in illa, quæ ἐν ζῴσι sit, dicere deberet. Si contra Hieronymum sequi voluisset, illa quoque ἐν ζῴσι, ut summum bonum a natura commendatum, ponenda esset ». Ceterum « fecisset id, ut... poneret », pleonasmo Ciceroni admodum frequenter dicuntur, cf. Off. I, 1, 1, Heus. G.

2. [Aristippi]. Gær. *non Aristippi.* Addidimus, inquit, cum Davia et Bremio ex Eliensi, *non*, probante etiam Cratandria. Quæ ratio alteri præferenda est, qua v. *Aristippi* in Uraini cod. itemque apud P. Marsum magis vage omittitur. Vulgata ferenda minime est, quippe quum contextus

n, quod ait, sensibus ipsis judicari, voluptatem, 36
 n esse; dolorem, malum: plus tribuit sensibus,
 nobis leges permittunt. Privatarum litium judi-
 umus. Nihil enim possumus judicare, nisi quod
 stri iudicii. In quo frustra iudices solent, quum
 ntiam pronuntiant, addere, si quid mei iudicii
 si enim non fuit eorum iudicii, nihilo magis,
 on addito ⁴, illud est iudicatum. Quid ⁵ iudicant

casse adversetur. Nostrum cum
 faciunt. Quod mirum videri
 et, quum nihil sæpius occur-
 rit ut non in codd. omitta-
 lubitamus, an verus hic ver-
 ordo dici possit: nisi enim
 fallimur, Cicero hac in
 1, « ut illam non Aristippi
 tem », scripsisset. Putamus
 voluptatem ex glossa adhærere:
 s egregie coibit. Scribæ sane
 turbant, in uno peccato non
 mescont.

Privatarum litium iudices. Ex
 dio natus error est Palatini 1,
 2, quem duo illi nostri non
 niant. Ceterum pravum iudi-
 cat, quo Davis. *pravarum*, vel
 m suadet. Sensus est: « In
 li rebus nullum vobis iudicium
 nm est, nisi quale est privata-
 am iudicibus, quorum quisque
 captu iudicat, non sic, ut pro
 ni norma valeat: ita quod nos
 ibus iudicamus, non pro veri-
 omnibus, sensuum vi præditis,
 otest ». Quæ si recte teneris,
 difficultates concidunt, quas
 : locum movet Rath. quadru-
 onjecturæ optionem offerens.
 ustra in proximis iudices ad-
 rumnam illam dicuntur, quum
 se intelligatur. De ipsa autem
 licum formula Ernestium er-
 quum modestiæ causa additam

diceret, recte viderunt Bremi et Ra-
 thius: nam quod muneris necessitas
 dici eogit, id non recte modestiæ
 sensui tribuitur. G.

4. *Hoc non addito*. Bremi non ad
 uncos damnavit, ut hic sensus esset:
 « nam si eorum iudicii res non fuit,
 nihilo magis, etiamsi hoc addiderunt,
 ea est iudicata ». Sed ut eum Lamb.
 ita ipse se decepit. Hæc enim senten-
 tia est: « Nam si vel iudices rei iudi-
 candæ rationem non teneant, nihilo
 tamen magis (ἐὸδὲν τι μᾶλλον) illud,
 quod iudicantur, valebit formula hac
 non addita, quam, quum addiderunt,
 valet ». G.

5. *Quid iudicant sensus?* Sequenti
 Breonium sumus, suadente idem Ern.
 quum vulgo hæc ad præcedentiæ appli-
 cata sic scribantur, « illud est iudica-
 tum, quod iudicat sensus: dulce, etc. »
 sed hæc mente cassa esse nemo non
 videt. *Quid refert* Marsus, ubique cum
 quod a scribis confusum. Davis. dedit,
 « Quid iudicatur sensibus », quum *sen-
 sibus* in Eliensi deprehendisset. Faber
 suadet « Quid iudicat s. » atque ita
 Lambinus. Possit aliquo modo simplex
 numerus, quem scripti omnes referunt,
 ut collective positus, exemplis hand
 ita raris defendi: sed aperte hæc scri-
 bæ ad præcedentia traxisse videntur,
 quum nescirent, quo *illud* (quod sæpe
 sic simpliciter ponitur), referretur.
 Tum autem consulto *iudicat* mutavæ-

sensus? dulce, amarum; lene, asperum⁶; prope,
 37 longe; stare, movere⁷; quadratum, rotundum. Quam
 igitur pronuntiabit sententiam ratio⁸, adhibita pri-
 mum divinarum humanarumque rerum scientia, quæ
 potest appellari rite sapientia; deinde adjunctis vir-
 tutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu vo-
 luptatum satellites et ministras esse voluisti? quarum
 adeo omnium sententia pronuntiabit⁹, primum de

rant, ut pro ipsorum latinitate *sensus communis* intelligeretur. Hinc est, quod sic, nec cum Davasio corrigere maluimus. At vel hoc modo locum nondum plenum judicamus. Nam particulam deesse, quæ orationem ad superiora redeuntem notet, quisque sentiet, qui vel parum auctoris dicendi morem tennorit. Ejus quidem subrogandæ ratio ex recepta lectione facillima erit, si, « Quid judicant autem sensus? » scriperis. Ejecit enim præcedens syllaba *autem* per compendium scriptam, ut in codd. toties videre licet. Optime vero h. l. *autem* tertio loco positum fuerit, *judicant* cum vi præmisso. Divin. II, 62, 127: « Quid inascitus autem est, quam mentes mortalium falsis et mendacibus visis concitare? » Vide Acadd. II, 12, 43. G.

6. *Lene, asperum*. Ern. *lave* mavult. Præter orthographiam, cujus nulla vera ratio est, ut *æ*, non *e* scribas (nam hæc adjectiva, sensu diversa, pronuntiatione, non scriptione dignoscantur), *leve* ipsi probamus, idque ex ea ipsa ratione, qua Bremi vulgatum defendi debere putat. Nam de tactu *lene aspero* opponi non recte posse videtur; de gustu bene, et sæpe; cf. Legg. I, 11, 31. Sed quum h. l. certum non sit, ane auctor hæc ad gustum referri velit, rectius vulgatum

tenebitur, idque magis quod *lenis* se- plus in *levis* a librariis mutetur, quam vice versa. G.

7. *Movere*. Errat Ern. si aut *moveri* in *moveri* mutandum, aut *se* intelligendum judicat. Sunt enim hæc substantive posita, τὸ γλυκὺ... τὸ κενὸν... τὸ σπαιροειδέε. G.

8. *Quam igitur pronuntiabit sententiam ratio*. Male suadet Davis. ex Paris. 3, consentiente Crat. *Aquam igitur*, etc. Ratio quasi iudicii præses, in quo sapientia virtutesque, sententiam laturæ, sedent, eleganter fingitur. Ei autem, qui iudicio præsidebat, iudicium sententiæ pronuntiatio conveniebat. G.

9. *Quarum adeo omnium sententia (sententiâ) pron.* Davis. cum Lambino harum malebat, Ern. et Bremio probantibus. Leve est anacoluthon, in quo hærrere VV. DD. non debebat. Talia sunt Ciceroni ita frequentia, ut, si ejus lectioni accuratius adsueris, in his nihil insolentiusprehenderis. *Adeo* adicitur, ut plene consentiens horum iudicium sententia notaretur, quum alias iudices sæpe discrepare inter se solerent, sic ut fere ex plurium numero sententiæ pronuntiatione penderet. G. — Nobis *adeo* videtur cum vi affirmantis esse, quæ vis æpius huic voci inhæret, v. g. in hæc formula, *adeo verum est*, etc.

tate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur summi boni sede, quam quærimus, sed ne illo modo, ut ad honestatem applicetur. De vane doloris eadem sententia erit ¹⁰. Rejicietur etiam Carnades ¹¹; nec ulla de summo bono ¹² ratio aut voluntas, non dolendive particeps, aut honestatis experta, relinquitur. Ita relinquetur duas, de quibus etiam atque consideret. Aut enim statuet, nihil esse bonum, honestum; nihil malum, nisi turpe; cetera autem omnino nihil ¹³ habere momenti, aut tantum, ut nec

De vacuitate doloris eadem sententia erit. Gær. srib. est. In est, quod omnes scripti editique variant, Davis. et Ern. ita offensus ut sua sponte erit corrigent. de ea provocat, quæ supra ad §. 43, de præsentia inter alia proposito disputat; quæ hinc nihil faciunt. Aut erit corrigentis, licet nusquam hæc verbi confusa meminerimus: aut nec inter tot futura audacior sit, alia probatior expedienda. si ad contexta accuratius attentè facile intelliges, totum hunc sectans abesse. Non enim solum est, ut sua sponte patet, disputæ turbat; sed superfluum addantur quum statim sententia nec ulla de summo bono adaptatis non dolendive particeps. Neque debuit Cicero h. l. vane doloris addere, quum Epistam velut partem voluptatis, hæc separatam, posuisset. Vox sola (quæ supra est, init. huj. m. excludit vacuitatem doloris, restatem; idemque voluit autem si dixisset, « non modo ut honestatis ponatur, etc. » Cf. criba potius, qui id ignoraret, miraretur, cur ejus ad hæc au-

ctor non explicatius meminisset, ita se in margine consolatus est, ut sic, eadem sententia utramque comprehendere, notaret. Adde, quod ex verborum collocatione hæc series requiratur, « eadem erit de vac. d. sententia ». Aut certe, si de pro quod attinet ad acceperis, ead. de v. d. s. erit. Et tamen languebit erit, et accommodatius ad rem ipsam verbum desiderabis.

11. *Rejicietur etiam Carneades.* Primum cogita, « eadem sententia rationis pronuntiatione »: cui convenienter etiam relinquet, quod sequitur, accipiendum est. Deinde etiam respondet præcedenti primum, idque exemplo auctori satis frequenti; cf. supra I, 6, 17. Denique legitur in Ernestiana enim pro etiam, quod operarum vitio debetur. Ceterum Carneadem ea modo de causa nominatum puta, quod ipse auctor in reliquis hujus sententiam sequebatur: nam hic finem illum, quo prima naturalia amplectitur, disputationis modo causa posuit; vide infra § 42. G.

12. *Nec ulla de summo bono.* Vulgo illa. Sed recta prosum est hæc Palatinorum pr. tert. et Med. scriptura, quæ Grutero fere allubescerat. Davis.

13. *Cetera aut omnino nihil.* Tres Oxon. autem; ex hisque binæ omnino

expetenda, nec fugienda¹⁴, sed eligenda modo, aut rejicienda sint: aut anteponet eam¹⁵, quam quum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initiis naturæ, et totius perfectione vitæ locupletatam¹⁶ videbit. Quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, verborumne sit controversia¹⁷.

39 XIII. Hujus¹ ego nunc auctoritatem sequens, idem faciam. Quantum enim potero, minuam contentiones; omnesque simplices sententias eorum, in quibus nulla inest virtutis adjunctio, omnino a philosophia se-

ignorant. Utrumque prave. Illud inde, quod scribe compendium putabat; hoc, quod ad cetera referebat, quum ad nihil pertineat. G.

14. *Expetenda* . . . *fugienda*, sunt Academicorum, qui etiam externa bona numerabant: *eligenda* autem, et *rejicienda*, Stoicorum, qui hæc in ἀδίαφόροις relinquebant, προηγουμένα atque ἀπροηγουμένα Zenoni appellata. G.

15. *Anteponet eam*, supple *rationem*, quæ vox est supra: « nec ulla de summo bono ratio ».

16. *Quam quum* . . . *locupletatam videbit*. Mars. ignorat *quam* et *videbit*: refert idem etiam *locupletem*, non *locupletatam*. Quod si vel e conjectura natum fuerit, vehementer tamen arridebit; sed nusquam Marsum audacius sua inferentem deprehendes; nec in ejus commentario ullum offertur conjecturæ, in texta temere illatæ, vestigium. Vulgata insuper non nihil languet: quum enim de altera (Academicorum) sententia sermo sit, vage sane *quam videbit* additur; cujus certe loco auctor, pro more suo, *viderit* scripsisset. Melius etiam est *locupletem*, i. e. *instructam*, qua vi sæpius hæc vox occurrit. Cf. Nat. Deor. I, 40, 113: « Locupletior igitur hominum natura ad beate vivendum est,

quam deorum, etc. » Sed quam casu toties veritatem imitetur, fieri potuit, ut ex omisso *quam*, ante *quum*, quod etiam Bas. ignorat, et e decurtato per aliterationem *locupletem* hæc lectio consarcinaretur. Nihil igitur novamus. G.

17. *Quod eo liquidius faciet* . . . *controversia*. *Faciet* vicarium est precedentis verbi *videbit*, i. e. *judicabit*, vel rectius etiam, si hoc ex glossa additum fuerit, *ad consideret* referendum. Ad Divv. X, ep. 10, *liquidius* . . . *judicavi*. Ceterum ita horum sententiam constitues: « de quo eo certius judicabit, si intellexerit, eas non tam rebus quam verbis differre ». Expressit autem hæc modestiæ causa sic. tamquam incerta adhuc essent, quæ ipse apud sese in exploratis ponebat; quippe qui Stoicorum disciplinam ab ea Academicorum, verborum modo diversitate dignosci, multis locis statuat. Cf. infra III, 2; IV, 2-10; coll. Acadd. II, 6, 16, etc. G.

XIII. 1. *Hujus*, nempe Rationis (vid. sup. § 37, init.) — *Nulla inest*. Multi codices editique est, quod h. l. ferri possit, pro *locum habeat* positum. Sed vulgata a nostris quatuor confirmata, et per se præferenda est, et frequenter structuram *in re inesse* scribæ sic corrumpunt. Vide infra V, 14, 39. G.

las putabo² : primum Aristippi, Cyrenaico-
: omnium; quos non est veritum³, in ea volu-
quæ maxime dulcedine⁴ sensum moveret,
m bonum ponere, contemnentis istam vacui-
oloris. Hi non viderunt, ut ad cursum⁵, equum;
idum, bovem; ad indagandum, canem : sic⁴⁰
m ad duas res, ut ait Aristoteles, ad intelli-
i et ad agendum⁶ esse natum, quasi mortalem

endas putabo. Nihil aliud
t, quam *semovebo*; sed ut
inde hæc, aliæque ejusmo-
rationes, Ciceroni tam fa-
bnatæ sint, semper me-
ortet, hunc suam dicendi
d græcum idioma, idque
ixime, composuisse, apud
nescit quam sæpe verbum
i abundantia dicatur. Fa-
sen est, græcum verbum
ymo rectius et excusatus
quam sic imitatum latinum.
c dictio a modestia com-
uippe qua non quod fa-
sed quid faciendum judi-
ur. G.

non est veritum. Recte
obsoletiore structuram
s. cujus loco Guyetus *quis*
a Gellio, XV, 13, enota-
jus causa hunc locum lau-
sale huc quadrat, quod de
Perizon. ad Sanctii Minerv.
statuit propriam ejus no-
« pudore aut metu affici »:
ejus passiva natura minus
actio offendet. G.

maxime dulcedine. Gœr.
maxima d. notatque: Ern.
lo, « quæ maxime dulcedi-
; quam *maxima*, codicum
iam, unice verum sit: nam
vel ante vel post *moveret*
fuisse, quum isto loco, quo

ille vult, *potissimum* notarit, quod
loci sententiæ consentaneum non fo-
ret. Hoc certissimum esse, omnes con-
cedent, qui de justo verborum positu
accuratius cogitarunt. G.

5. *Ad cursum, equum.* Gud. 1 Bas.
E. ξ. *ad currendum*; scilicet ut con-
structionis ratio æquipararetur: sic
enim sæpe proprio ausu librarii mu-
tant. Ne autem hoc ab auctore profec-
tum putes, notandum est, sæpe hunc
sic orationem variare, non tam ex
elegantia, quam nescio qui somniant,
sed ex necessitate. Si enim substanti-
vum *aratus*, etc. latini usus esset,
hoc maluisset: quo carens, gerun-
dium posuit. Cf. Legg. I, 8, 25: « Pe-
cudes partim esse ad usum hominum,
partim ad fructum, partim ad vescen-
dum procreatas ». G.

6. *Ad intelligendum, et ad agen-
dum.* Posteriores *ad Ern.* ex vet-
t. impressis edidit. Recte quidem; nisi
alia lectio his obruta latet. Nam primo
in paucis modo codd. prior *ad* legi-
tur, posterior in nullo. Deinde refert
Gud. 2 « intelligendi et agendi ». Quid?
si Cicero « intelligendo et agendo »
scripserit, atque inde hæc turbæ repe-
tendæ sint? In hos certe gerundiorum
ablatt. *grassari scribas solere*, notum
est. At si tamen hoc audacius judica-
ris, magis forte placebit, « intelligendi
et agendi causa »; nam compendium
ca ante *ee*, quæ nota verbi subst. in

deum⁷ : contraque, ut tardam aliquam et languidam pecudem, ad pastum et ad procreandi voluptatem, sic hoc divinum animal⁸ ortum esse voluerunt. Quo
 41 nihil mihi videtur absurdus. Atque hæc contra Aristippum, qui eam voluptatem non modo summam, sed solam etiam ducit⁹, quam omnes¹⁰ unam appellamus voluptatem. Aliter autem vobis placet. Sed ille, ut dixi, vitiose : nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenii humani significat, ad hanc unam rem¹¹ natum hominem, ut fruereetur voluptatibus. Nec vero audiendus Hieronymus : cui summum bonum est idem, quod vos interdum, vel potius ni-

Gud. 2 cernitur, si scribarum literas cogitaris, facillime excidere potuit. Videri auctor potest utrovis modo structuram nimis sæpe recurrentem vitare voluisse. Posterior tamen ratio ideo minus placet, quod, si recte attendimus, ubique Cic. = intelligendi agendique c. = ponere solet. Ceterum locus iste Aristotelis in scriptis hujus, quæ exstant, frustra quaeritur. G.

7. *Quasi mortalem deum.* Οὗτοι θνητοὶ aliis homines sæpe vocantur, quorum loca plura collegit Davisius. G.

8. *Sic hoc div. an.* Gær. delet *sic*, notatque : Davis. ex Eliens. 2, qui *sic hi hoc* præbet, *hi hoc*, et Ern. ex hoc et Ursiniano *sic hoc* ediderunt. Sed hi viri non viderunt, hæc ut misera contextorum fulcra addita a scribis esse. Neque tale quidquam in ullo nostrorum legitur. Recte igitur Bremi ad prius vulgatam rediit. Ideo vero auctor posteriore loco *sic* non repetiisse videtur, ne nimis ad amussim composita oratio videretur. Quam putidioris diligentiae fugam ad pæne innumera ejus loca observare licet. Nexus plenus se ipse defendit, « Hi non intellexerunt... imo contra potius... voluerunt ». Ne-

que alia de causa pronomen a fronte positum est, quam ut ad totum hanc orationis ambitum pertineret.

9. *Sed solam etiam ducit.* Lamb. dicit, ut Ven. 1494. Quod tum probari deberet, si *esse* adderetur : neque ullus codicum nostrum favet. Eodem idem modo paucis ante, « videtur esse absurdus », scripserit. Tum foret *esse* (quod ex meis Gud. 1 refert) adeo necessarium, si *mihi* non præcederet. Jam vero nihil hæc notant, nisi « quo equidem nihil absurdus puto », adjectivo ob soni vim in clausula posito. G.

10. *Quam omnes.* Ante verba *quam omnes*, prave colon vulgo ponitur. Decepit interpretes repetita vox primaria in sententiæ clausula, ut in his nescio quam apodosin quaerent. Sensus est : Quam nemo non (ἀπαιτεῖς) unice voluptatis voce comprehendi putat. Tacite denno ἀναγκαστικῶς Epicuri carpitur. G.

11. *Ad hanc unam rem.* Erl. et Spir. « ad unam hanc rem », quod ad verborum tenorem significantius videtur, quam de summi boni fine agatur. G.

1 sæpe dicitis, nihil dolere. Non enim, si malum
est¹², carere eo malo¹³ satis est ad bene viven-
Hoc dixerit potius Ennius,

Nimum boni est, cui nihil est mali¹⁴.

beatam vitam non depulsione mali, sed adeptione
judicemus : nec eam cessando, sive gaudentem,
ristippus ; sive non dolentem¹⁵, ut hic : sed

Si malum dolor est. Ignorant
L. 1, Bas. tres Oxonn. idemque
: Davisii, qui inde ipsum dele-
est etiam a Marso, Ven. 1494,
vett. impressis. Sed Bremi
i retinet : esse contra omnem
us consuetudinem, ut, *si* præ-
verbum substantivum omit-
laudat notata ad de Fato c. 2.
Possit quidem *est* omissum lo-
usdam defendi, v. c. infra Fin.
51, « si enim virtus, digna est
ione, etc. » in primisque in ejus-
omnibus : sed inde nihil juris
ur, melius, meliorum codicum
e suppeditatum, contemnere. G.
Carere eo malo. Notat ad hæc
Ciceronem alibi negare sic recte
tamen sæpius sic scribere.
e frequenter facit : nam « care-
i, vitio, dolore, crimine, etc. »
tuc pertinent ; nec aliter omnis
s. Igitur Cicero vel consulto,
prudens peccat ? Neutrum. Nam
lo, quem Bremi laudat, Tusc.
88 : « Carere in malo non di-
nec enim esset dolendum », ver-
vere Cicero egentis sensu capit,
contexta clare docent. Non igitur
carere malo, eo sensu, quo
mi prohibetur ; sed negatur mo-
mentis sensu recte poni posse. G.
Nimum boni . . . mali. Vix du-
est, quin hæc ex Ennii Hecuba
mitata ex fabula cognominæ Eu-

ripidis, cujus hæc dudum compara-
vere intt. Hecub. v. 627 : καίτοις δλ-
βιώτατος, ὅτι κατ' ἡμᾶρ τυγχάνει
μηδὲν κακόν. Cf. quos laudat Davis.
Muret. Varr. Lectt. V, 13, et Colum-
nam ad Ennii Fragm. p. 248. Cete-
rum nexum contextorum sic capies :
« Hoc dicere Ennio liceat, poetæ...
nos philosophi vitam beatam non in
absentia mali, sed in præsentia boni
statuamus ». G.

15. *Sive gaudentem . . . sive non
dolentem.* Bremi dedit *gaudentem*...
dolendo, tum propter plures scriptos,
qui sic exhibent, quibusque accedunt
Gud. uterque, tum, quod sic querenda
vita beata, ejusque querendæ modus,
clarius indicetur, de quo Cicero agat.
Rathius vulgatam etiam ineptam ju-
dicat. Nobis altius querendum vide-
tur. Nam optimi codd. Pal. 1, Erl.
Spir. vulgatam plane referunt, aliis
solum *gaudentem*, ut Lambiniani om-
nes, et Gruteriani reliqui, aliis modo
dolentem, ut Bas. et Crat. exhibenti-
bus. Jam si quæras, utra harum le-
ctionum a scribis profecta videatur,
quis erit, qui non istam his tribuat,
quæ et facilius est, et e verborum vi-
cinitate nata videtur ? qui non eam ut
veram defendat, quam codd. optimi
toties veram Ciceronis manum soli
servantes, tuentur, tot aliis, vel in vi-
tio, horum auctoritatem confirman-
tibus ? Adde quod, quo casu vulga-

42 agendo aliquid, considerandove quæramus. Quæ pos-
sunt eadem contra Carneadeum illud summum bo-
num dici : quod is non tam, ut probaret, protulit,
quam ut ¹⁶ stoicis, quibuscum bellum gerebat, oppo-
neret. Id autem ejusmodi est, ut, additum ad virtu-
tem, auctoritatem videatur habiturum, et expleturum
cumulate vitam beatam : de quo omnis hæc quæstio
est. Nam qui ad virtutem adjungunt vel volupta-
tem, quam unam virtus minimi facit ¹⁷; vel vacui-
tatem doloris, quæ etiam si malo caret, tamen non
est summum bonum : accessione utuntur non ita pro-
babili; nec tamen, cur id tam parce, tamque restricte
faciant, intelligo. Quasi enim emendum eis sit, quod
addant ad virtutem, primum vilissimas res addunt;
deinde singulas potius, quam omnia, quæ prima na-
tura approbavisset ¹⁸ [ea cum voluptate conjunge-

tam ortam dixeris, nescias; quo modo
altera lectio nata esse possit, ultro se
iuserat. Neque quinque horum gerun-
diorum concursus negliges, in scrip-
tore dicendi varietatem tantopere se-
ctante. — At altera lectio contextis
aptior! — Quod nos quidem prorsus
non videmus: nam *gaudentem*, etc.
est, « in qua nil nisi gaudens », et re-
liquorum nexui probe accommodatur.
— At vulgata ineptit! — Quasi « vita
beata gaudens... non dolens », non
pari jure dici possit, ac *vita sapiens*,
in qua *sapis*, *consentiens*, in qua tibi
consentis, *dissentiens*, *congruens*,
etc. His si ipsum hunc infelicem scri-
barum nisum adjunxeris, quo verba
difficiliora quæque ex vicinorum si-
militudine mutant: vulgatam omni
studio retinebis. G.

16. *Quod is non tam, ut probaret,*
protulit, quam ut. Sine causa VV.
DD. in *ut hæserunt*, pro *quod* posi-
tam accipientes. Neque huc facit, quod

Bremi docet, structuram « non ut...
sed ut », sæpe causam spectare; licet
id sit verissimum: sed *probaret* notat,
« ipse verum putaret, aliisque ut ve-
rum venditaret », qua juncta notiose
factum est, ut auctor *ipse* non adde-
ret. Simillimus locus est Acadd. II,
42, 131: Introducebat etiam Carne-
des, non quo probaret, sed ut oppo-
neret Stoicis, summum bonum esse,
frui his rebus, quas primas natura de-
disset ». G.

17. *Quam unam virtus minimi fa-
cit.* Moser notat vocem *unus* superla-
tivo additam notare *præcipue præ ce-
teris*: cf. pro Planc. 41, 97: « Brun-
disium veni.... urbem unam mihi
amicissimam ». Et in Corn. Nep. Cim.
III, 1, « quum unus in civitate maxi-
me floreret ». Sic h. l. sensus est: Quam
virtus in primis parvi facit.

18. *Approbavisset.* Post hæc vulgo
ista adduntur: « ea cum voluptate con-
jungeret »: sed dudum ad obelos da-

rent]. Quæ quum Aristoni et Pyrrhoni omnino visa sunt pro nihilo, ut inter optime valere, et gravissime ægrotare, nihil prorsus dicerent interesse¹⁹, recte jam pridem contra eos desitum est disputari. Dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione exspoliarent²⁰; nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur; virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem ad scientiam omnia revocans, unum quoddam bonum vidit²¹; sed nec optimum, nec quo vita gubernari possit. Itaque hic ipse jam pridem²² est

mnata a Dav. Ern. et Bremio, abjecta ante etiam a Lambino, quum in ejus optimo non comparerent: id quod inde fidem planam accipit, quum etiam a Marci ed. absint. Ne repetamus, quæ sæt gravia Bremi monuit ad grammaticam rationem, et ipsam loci sensum spectantia. Addamus potius, locum hunc prorsus ex eorum numero esse, ad quos ubique scribæ glossemata sua appingant. Vix enim unquam isti structuram capiant, ubi verbum præmissum demum cogitari debet. Si enim in præcodd. viderent, ad v. *singulas demum addunt applicandum esse*, turbis h. l. supersederent. In pluribus quidem codd. hisque nostris *honestate pro voluptate legitur: sed ex correctione*, ut clare in Erl. cernitur, qui totus a Pål 1 et Spir. pendens, in hoc ab his dissentit. G.

19. *Visa sunt pro nihilo... nihil prorsus dicerent interesse.* Putat Tennemannus, *Gesch. d. Philos.* tom. IV, pag. 219, hæc pugnare cum iis, quæ infra IV, 16, 43, de his domoviris dicuntur. Si quid h. l. auctorem accuratior, facile in hæc ipsa brevitate sua se defendet. Infra, utpote loco commodiore, ea de re accuratius agemus.

Hoc loco id tantum monemus, ne vv. « omnino... pro nihilo, plane pro nihilo » dicta accipias, quod vetat verborum positus: *sed omnino valet, « si in universum rem spectes ».* Sic hos duos auctor in singulis distingui voluit. Ceterum hæc ipsa præse ad virtutem intelligenda esse, res ipsa loquitur. G.

20. *Eam rer. selectione exsp.* Nam quum cetera omnia essent æqualia, indifferentia, nihil habebat virtus quod præferret, quod rejiceret.

21. *Unum quoddam bonum vidit.* Bas. *quidem.* Sed ita necesse non est: sæpe enim sic Latini ante adversativas *quidem* cogitandam omittunt. *Quoddam* græco more additur, ἓν τι ἄγαθόν.

22. *Hic ipse jam pridem.* Præteriri non debet, subaudiri in *ipse*, etiam, respicique sic ad illud *jam pridem*, quod præcesserat. Haud enim raro ea hujus pronomini vis offertur, qua nostro *ebenfalls* respondet. Orat. 20, 66, « numero maxime videbantur, et versa (differre oratores a poetis): nunc apud oratores jam ipse (bereitis ebenfalls) numerus increbruit ». Nihil igitur erat, cur ibi nuper *ipse* tentaretur. G.

rejectus. Post enim Chrysippum non sane est disputatum²³.

XIV. Restatis igitur vos. Nam cum academicis incerta luctatio¹ est : qui nihil affirmant, et, quasi desperata cognitione certi, id sequi volunt, quodcumque verisimile videatur. Cum Epicuro autem hoc
44 est plus negotii², quod e duplici genere voluptatis conjunctus³ est; quodque et ipse, et amici ejus, et multi postea, defensores ejus sententiæ fuerunt; et nescio quomodo is, qui auctoritatem minimam habet, maximam vim, populus cum illis facit. Quos nisi arguimus⁴, omnis virtus, omne decus, omnis vera laus

23. *Post enim Chrysippum ... disputatum.* (Subaudi : contra ejus sententiam.) Recte hæc Bremi contra Davis. et Ern. defendit, qui *ante eum*, vel *in eum* addi jubent. Nam sic magis ad sententiam, quam ad hominem verba hæc referuntur. *Sane* deinde, si post *non* ponitur, levius affirmat, et nostro *eben nicht sonderlich* respondet : secus est, si negationem antecedit. Cf. *Divin. II*, 31, 67, « non sane mirabile hoc quidem ». Ita quoque *nihil sane* *Orat. III*, 55, 212; *nusquam sane* *Divv. II*, ep. 17, etc. G.

XIV. 1. *Incerta luctatio.* Sic Erl. quoque et Spir. ut suspicer, in *Pal. I incta*, non *uncta* legi, idque linea compendii neglecta. *Uncta* certe nihil esse, recte viderunt contra Gruterum Davis. et Bremi. G.

2. *Hoc est plus negotii.* Idem notant, quod, « luctatio eo plus negotii facessit ». Hanc vim in *hoc* quum scribæ non assequerentur, *hoc plus negotii est*, transposuerunt, ut Gud. 1, Bas. editique vett. cum Marso, Crat. permulti. Alibi hic abl. a scribis male tentatur, vid. *Off. I*, 45, 4, Heus. oblitteratum igitur eum a Bremio putabis de

Fato, 14, 32 : « Hoc artius adstrigi ratio non potest ». Dedit enim ille hæc. Sed *hoc* cum vi præmittitur. Cf. *Brut. 63*, 227. G.

3. *E duplici genere voluptatis conjunctus.* Structura, *conjunctus e*, nescio an unquam legatur, apud Cicronem certe nusquam recurrit. Quod vix viderunt intt. alias intentatam non dimisissent. Sed sollicitatam noli : est enim *e* materiæ. Simili ratione constructio *contineri ex* ad *Acadd. II*, 2, 6, defendenda fuit : quam ut ibi græca auctoritate niti vidimus, ita h. l. quoque *συνημύενον* et *συνπρεκτύμενον* ix plus semel, v. c. apud *Sext. Emp.* legitur. Sed quam mire *Epicurus conjunctus* dicitur ! Cogitabis tibi nempe signum vel e duobus metallis conflatum, vel, si malis, *Phidix Minervam*, ex auro et ebore *conjunctam*. *Lamb.* dedit *ex*, ut *Ven. 1494* : at scripti nostri nihil variant. G.

4. *Arguimus.* Gœrenz scribit : *redarguimus*. Ita, inquit, nostri omnes, nisi quod *Gnd. 2*, cum *E.* et *ξ.* *redarguamus*. Ab alterutra horum parte stant quoque impressi vett. plerique omnes. Et nobis quidem, quomodo

nda est. Ita ceterorum sententis semotis, relin-
non mihi cum Torquato, sed virtuti cum vo-
certatio. Quam quidem certationem homo et
et diligens Chrysippus, non contemnit, totum-
discrimen summi boni in eadem⁶ comparatione
n putat. Ego autem existimo, si honestum ali-
ostendero⁷, quod sit ipsum vi sua, propter
expetendum, jacere vestra omnia. Itaque eo,

VV. DD. tam facile ferri
ut nemo in ea offendat,
n liquet. Nam *arguimus* vix
iam *accusamus* acceperis;
quam langueat, per se pa-
ex autem hoc pro composito
, prorsus dubitamus: nobis
quam exemplum innotuit,
trahi possit. Veram igitur
us lectionem judicantes, tot
icibus confirmatam, aucto-
tritiam, in texta recepimus.
is autem hac in assevera-
ferendus est, sæpe a scribis
n subjunctivum mutatus.

*contemnit, totumque. Que
potius*, et sæpe, non solum
tionem, cf. Acadd. II, 14,
sine hac etiam legitur. Plura
tuc loca, hac particulæ vi
idversa, in Ciceronis scriptis
G.

*eadem comparatione. Mea-
1, Bas. E. et ξ. earum:
discrimen, eadem rerum.
n ea, vel in ea demum con-
s. earum rerum, vel earum
r suadet. Sed vulgatum,
iorum codd. est, verum pu-
idem, est ea ipsa, ut sæpe
de Fat. 15), quod quum scri-
iderent, earum coniecere.
leinde lectio juncta illam
erit; quæ ideo parum pla-
virtus et voluptas ut per-*

sonæ introducuntur. *Comparatione
autem idem est ac certatione*; quod
sine causa Ern. illius loco poni ma-
luit: immo noluit auctor idem ter
repositum. Dicitur autem *comparatio*
proprie de componendis ad pugnam
gladiatorum paribus, ut recte cum
Ern. vidit Brem. et aliis verbis idem
exprimitur, Acadd. II, 46, 140:
« Unum par, quod depugnet, reli-
quum est, voluptas cum honestate ».
Quam notionem h. l. adeo scribæ ce-
pisse videntur: nam E. et ξ. ejus vocis
loco *compositione* referunt. G.

7. *Si honestum aliquod ostendero.*
Gær. scrib. *si, hon. al. esse, osten-
dero*. Miror, inquit, Viros Doctos,
qui, quum vulgo *esse* absit, nihil of-
fenderint. Sic Ciceronem barbare lo-
qui cogimus! Longum foret in hoc
vitium ingredi, quod hujus scripta
toties, et ubique codicibus rectius
docentibus, contaminavit. Satis jam
est, si h. l. ad ambiguitatem vulgatæ
attendere jusserimus: sed aliquando
rem plene aperturi sumus. Præter
Gud. 2, nostri omnia *esse* servant.

8. *Propter sequē.* Lamb. *propterque
se*: sic ille scilicet ex ingenio suo,
non auctoris, solet, qui utroque modo
scribit; v. c. « inter teque, ad pluri-
mosque, in reque ». Quid, quod sine
præpositione sic solet? Orat. III,
31, 124: « In hoc igitur tanto, tam
immenseoque campo »; ubi quisque,

quale sit, breviter, ut tempus postulat, constituto, accedam ad omnia tua, Torquate, nisi memoria forte defecerit⁹.

45 Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusve¹⁰, per se ipsum possit jure laudari. Quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, quamquam aliquantum potest, quam communi omnium iudicio, et optimi cujusque studiis

qui aures adhibere poterit, *tamque* respuerit. Interna autem totius sententiæ vis hæc est. « Chrysippus putat, ex contentione, et quasi conflictu, virtutis, et voluptatis, omnem, tam late patentem, de summo bono litem dirimi. Ego autem, ad vestram rationem refutandam, satis esse iudico, si docuero, honestum esse aliquid (καλὸν εἶναι τι) sua natura expetendum ». De Chrysippo comparari debet Acad. II, 45, 138.

9. *Accedam ad omnia tua, Torq. nisi memoria forte defecerit.* Gærenz dat *via* pro *tua*. Haud dubie, inquit, Grut. a quo vulgata lectio ex Pal. 1 introducta est, in eodem hoc cod. *via* legebat, prout Erl. et Spir. exhibent; sed quum vim ejus non assequeretur, neglexit. Ante Gruterum vulgatum est, « acc. ad om. tua, T. ubi si me mem. f. defecerit, tuum est, ut suggeras ». Atque ita, præter scriptos tres illos, reliqui omnes offerunt; nisi quod a nostris reliquis *me* abest, ignoratum a vet. excusis, quos vidimus, omnibus. Si *tua* valebit, fatemur sane, non satis nobis receptam placere: nam tum Torquatus provocandus erat ad ea suggerenda, quæ præterisset. At lectio *via* haud dubie verissima est, nec a casu aliquo rependa: sic enim scribæ non peccant,

sponte potius talia ad palatum sumuntant. Dicitur autem, ut Græcorum ἰδὴ βιάζεσθαι, προσεῖναι, παρεπιδήν, sic h. l. *accedere via*, i. e. « ratione et ordine rei accommodato singula quæque rimari ». Ita auctor *via* *progredi* sæpius, cf. N. D. II, 22, 57, quod Stoici ἰδὴ προεῖναι, βιάζεσθαι, i. e. « certa ratione versari ». Terent. *reputare via*, etc. Frequentius Noster voce addita « ratione et via, via et arte, artificio et via ». Ceterum pronomine *me*, quod ante *memoria* vetus vulgata addit, hoc liquido contextu facile carebis. Cf. Acad. II, 36, 114. Immo, *me* adjecto, *forte* nimis alie rejiceretur, quod postpositum est, ut major vis in *v. memoria* caset.

10. *Præmiis, fructibusve.* Vulgo *que* editur; sed *ve* omnes nostri servant, consentiente Marso. At *ve* in paribus notionibus non dicitur! vide ad Legg. 118, 46. Recte, non in paribus; sed in similibus: Orat. 40, 138, « ut sæpe in hilaritatem risumve convertat »; Orat. II, 18, 74, « quibusnam rationibus, quibusve præceptis ». Orat. 63, 212, « quò autem pacto deceat incise membratimve dici ». (Incisa Græcis sunt κίματα, membra κῶλα.) *Præmia* autem sunt honoris, *fructus* contra lucri sunt, et mercedis. Res ipsa ab auctore sæpe tractatur; sed ob ver-

factis : qui permulta ob eam unam¹¹ causam
t, quia decet, quia rectum, quia honestum est;
nullum consequuturum emolumentum vident.
res enim, etsi aliis multis¹², tamen hoc uno a
plurimum differunt¹³, quod rationem habent
ra datam mentemque, et acrem, et vigentem,
meque multa simul agitantem, et, ut ita dicam,

ioque similitudinem conferes
et seqq. Legg. I, 18, 48,
i est, = iudicia nihil expetit
nihil pretii ». G.

i eam unam causam. Gœr.
tam causam unam, notatque:
em verborum ordinem præ-
. Spir. et Bas. cujus loco
ob eam c. miam, quod haad
comp. vocis unicam natam
. ob eam c. una; Ven. 1494,
ane ignorat. Ex his vix du-
eum positum auctoris esse,
dimus. Notandum enim est,
cum vi substantivo suo sub-
i. Cf. Brut. 59, 214 : « in
ae re una plane claudicaret,
e non posset ». Ibid. § 216,
: una magis oratorem com-
. Ratio ponderis additi in
to est, quod sic unus integri
loco valet, i. e. et quidem
oc nostro autem loco æque
vi unam accipi debere, quam
eries præbet, triplex quia,
itur, clamat. Scripsimus igi-
odd. nostri probatiores ju-

si aliis multis. Plures scripti
impressi, etsi multis aliis :
io quo aurium vitio scribæ
s peccant; vide ad Acadd.
9. G.

amen hoc uno a bestiis pluri-
erunt, quod rationem habent

Cic. pars tertia.

a natura datam mentemque. In his
trifarum scripti turbant. Primo Gud.
1, Bas. Mars. aliæ, uno omisso, plu-
rimum a bestiis diff. Cujus varietatis
licet causam minus dispicias, tamen
vulgata, ob perpetuum auctoris hac
in ipsa redicendi morem, præferenda
est. Deinde recepimus ex Gud. 1
et Bas. ut jam Ern. ex conjectura
suaserat, habent, vulgata habeant
præbente. Quod enim Brem. habeant
eo retinet, quia alias videat sequi non
possit, nihil dicit; quum « quæ ...
videat », « quum ea vid. » valet. Con-
junctivum ex ultima syllabæ
compendio ortum putamus habent : sic
enim sequens a facile attrahi potuit.
Spir. certe a proximam ignorat. Ter-
tio denique loco, præter Erl. et Spir.
scripti veteresque excusi in alia om-
nia abeunt, « a natura menti datam;
a natura mentemque datam, etc. » Sed
quis non videt, offendisse scribas ver-
borum positum, consulto sic ordina-
torum, ut adjectiva, quæ sequuntur,
arctius ad mentem applicarentur? Cujus
pervagati positus exempla afferre su-
pervacaneum est. G. — Præterea no-
his melius Gœrenz interponere vi-
detur : a natura datam, mentemque
et acrem.—Hoc uno a bestiis... diff.
etc. De re ipsa, præter alia loca
multa, contulisse non pœnitebit Off.
I, 4, 3, seqq. eodem enim senten-
tiarum ordine auctor ibi ad eundem

sagacem¹⁴, quæ et causas rerum, et consecutiones videat¹⁵, et similitudines transferat, et disjuncta conjungat, et cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum¹⁶. Eademque ratio fecit¹⁷ hominem hominum appetentem, cumque his natura, et sermone, et usu congruentem: ut profectus a caritate domesticorum ac suorum, ser-

Platonis locum defertur. Quæ quidem res nos movet, ut auctorem utroque loco se ad exemplar aliquod pressius accomodasse suspicemur.

14. *Ut ita dicam, sagacem.* Consulto additam putabis hanc formulam. *ut ita dic.* ut lectores propriæ notionis in voce *sagax* admonerentur, quum dudum ad homines translata, ex primaria ejus vi paullulum amississet. Sic nihil est, ut cum Marikando inauditam vocem, *satagacem*,ingas. G.

15. *Videat.* Mire refert Gud. 1, *judicaret*, et alia manu superscriptum *judicet*. Num forte olim *videt* legebatur? nam linea superaddita compendium verbi *judicet* sistit. Sed conjunctivus h. l. præferendus. G.

16. *Omniem ... vitæ consequentis statum.* Erl. *præsentis*: sed hærebat hæc vox in librarii auribus, quum statim ante *præsentibus* scripsisset. Ne dubites, cf. Off. I, 4, 3, ubi eadem de re, « facile totius vitæ cursum videt ». G.

17. *Eademque ratio fecit ... ut serpat.* Sic omnes nostri cum vulgata. Sed Davis. ex Eliensi utroque et veteribus editis nescio quibus (quas enim nos inspeximus, omnes *fecit*), *facit* dedit, probante Ernestio. Bremi, qui Davisii exemplum sequitur, uti quidem Ciceronem ejusmodi temporum variatione, concedit, sed h. l. mutationem necessariam perhibet,

quam *serpat*, et *implicit* inde pendet. Quam cante de ejusmodi locis judicandum sit, quæ vulgo consecutionis temporum legibus adversari dicuntur, hic ipse locus vel maxime monet. Nam si hæc nude spectes, *fecit* vel *ideo* prætuleris, quum de re *sermo* sit, quam in hominibus ratio, statim et quo hi in societatem coire cœperant, effecit: at alia interior contextorum series est, quæ vulgatam defendit. Non enim viderunt Intt. *rationes* h. l. intelligi debere non solum hominis, sed illam quoque universi (λόγος ἁπλοῦς, τέλειος), quam Stoici *naturam*, et proprio nomine *deum* vocant. Hoc autem certissimum esse, ex his partim patet, quæ sequuntur § 46: « Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini, etc. » in his enim *naturam* dicit, quam h. l. *rationes* appellat: partim ex loco superius laudato, quo idem plane notatur. Off. I, 4, 4: « Eademque natura vi rationis hominem conciliat homini ». Complicatius igitur nostro loco Cic. atque inde paullo obscurius se expressit, quum planius, « Eademque natura vi rationis fecit », scribendum fuisset. Quod si ita est, de quo nihil dabitabis, si auctoris compressius dicendi morem noveris; tum *fecit* idem est, quod in proximis *genuit* aoristi videtur: *ut* autem *eo consilio*, *ut*, crebro usu valet; atque ita unice recte præsentia sequuntur. G.

longius¹⁸, et se implicet primum civium, deinde ium mortalium societate¹⁹; atque, ut ad Archy- scripsit Plato, non sibi se soli natum meminerit, patriæ, sed suis, ut perexigua pars ipsi relinqua- Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit⁴⁶ ini veri inveniendi²⁰, quod facillime apparet, in vacui curis, etiam quid in cælo fiat, scire ave- : his initiis inducti omnia vera diligimus, id est, ia, simplicia, constantia; tum vana, falsa, fallen- odimus, ut fraudem, perjurium, malitiam²², in-

Serpat longias. Ita Erl. et Spir. it. recte ex Pal. I dedit: nam scripti et veteres excusi omnes, nisi quod item Crat. in marg. refert. Perperam. Sæpe sic verbo *serpo* utitur, ut de le- s veritate ambigi nequeat. Cf. 13, 87: «serpit enim nescio modo per omnium vitas amici- N. D. III, 20, 51: «Illa autem iam longe serpant, non vides». era lectione certe *excurrat* con- ebuisset. Sed veritas vulgatæ quoque ex v. *implicet*, ab eadem radine petito. G.

Mortalium omnium societate. *ivum societate*, contra Lamb. *cietati* scribit, recte vindicant. et Brem. Erl. et Spir. *omnium soc.* Bas. *societate mortalium m.* Vulgatæ sonus probus est: unde hæ turbæ? Equidem Cice- 1, *mortalium societate omnium*, ius iudico; quippe qui regen- sum rectis includendi mos, a s repetitus, sit ei familiarissimus: cribis persæpe turbetur. Ne loca lemus, vide supra 3, 7: «Septem illi, non suo, sed populorum gio omnium, nominati sunt». Platonis, cujus sententia magis,

quam verba, his expressa est, in Epist. 9 legitur. Conf. Heusing. ad Off. I, 7, 5. G.

20. *Inveniendi.* Gœr. *videndi.* Sic, inquit, Spir. et Erl. præbent; prout a Grnt. ex Pal. I, tamquam non ineptum notatur. Immo hoc pro vul- gata *inveniendi* unice reponendum erat, ut fecimus: cf. Tusc. I, 19, 44: «inest in (sic scribe) mentibus nostris insatiabilis quædam cupiditas veri vi- dendi». Bas. *veniendi.* Ex compendio scil. primo *veniendi* peccatum, deinde in additum est.

21. *Initiis inducti ... fallentia.* *Initia* pertinent ad rationem, et veri videndi cupiditatem, quarum ductu profecti, ad virtutis honestique cogni- tionem pervenimus: nihil est igitur, cur Lamb. *inducti in inbuti*, quod adeo deterius foret, mutatum velit. Eodem modo «his argumentis indu- ctus» dicitur, etc. Neque rectius est, quod idem *fallacia* correxit: quam- quam enim hæ voces permutari so- lent; hoc tamen loco *fallentia*, i. e. «ita comparata, ut fallant», melius est, scriptisque defenditur omni- bus. G.

22. *Malitiam.* Desideratur in Erl. *malitiam*: sed hoc egesto κακωφωγία

juriam. Eadem ratio habet in se quiddam amplum atque magnificentum, ad imperandum magis, quam ad parendum accommodatum; omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam levia ducens; altum quiddam et excelsum, nihil timens, nemini cedens; semper
 47 invictum. Atque his tribus generibus²³ honestorum notatis, quartum sequitur, et in eadem pulchritudine²⁴, et aptum ex illis tribus: in quo inest ordo et moderatio. Cujus similitudine²⁵ perspecta in forma-

oritur Ciceroni haud impertienda; licet altera ex parte ob paria membra omissum placeat. At ista auctor non anxie curat. G.

23. *Atque his tribus generibus, etc.* Honesti sunt genera, quae pluribus dilatavit, ut primo prudentiam, secundo justitiam, tertio fortitudinem explicaret. Ultima est temperantia. Cf. lib. I, cap. 16, init. J. V. L.

24. *Et in eadem pulchritudine.* Haec sane sensu difficiliora sunt. Nemo haesit, nisi Brem. qui in deleri suadet, ut aute eum Ross. Sed ita locus ipse nondum liquet. Nam si intellexeris, « eandem pulchritudinem (animi) in quarto cerni, quae sit in reliquis, e quibus hoc ipsum coierit »: ita complicatam horum sententiam habebis, ut pæne abstrusa sit. Ex Stoicorum enim ratione ad hoc quartum virtutis genus (σωφροσύνην) descendit animus a pulchritudinis externae sensu, qui ex animadversa partium convenientia nascitur, ad sensum internae (τὸ πρῶτον), quae in consiliorum factorumque convenientia, ordine, constantia, inest. Cf. Off. I, 4, 8, qui locus huc conferendus est. Neque tamen nos locum corruptum putamus, sed notandum ex obscuritate, quam nimium brevitas studium peperit. Sic præp. in diligenter servanda erit, ut ex græ-

cismo, auctori admodum frequenter posita. Nam Græci verbis, τοῦτο τὸ γένος ἐν ταυτῇ τῇ καλλίᾳ ἐστὶν, notant, « hoc genus ad eandem pulchritudinem referendum esse ». Vide ad Acadd. II, 26, 83. *Pulchritudinem* autem de interno animi decore, ad graecorum philosophorum, maxime Platonis exemplum, dictam putabam. Καλλία; enim de honestate suspensissime dicitur. — *Aptum*, quod sequitur, participium est; cf. Acadd. II, 10, 31. Ceterum si optare magis licebit, quam judicare, sic locum legemus, « quartum sequitur, quod in eadem honestatis pulchritudine est, aptum ex illis tribus ». Haec scripseramus, quum ad faciliorem hæc explicandi viam acrius deduceremur. *Et ... et enim pro non solum ... sed etiam si acceperis*, nihil erit, quo jure hærens. Vide ad Acadd. I, 6, 23, etc. G.

25. *Cujus similitudine.* *Cujus*, i. e. *ordinis et moderationis*: nam hæc duo usam notionem complectantur. Ne autem a loci sententia aberres, hæc est: « Cui ordini et moderationi quam ratio simile quid in rerum externarum decora specie (sc. partium convenientiam considerando) perspexisset, transtulit iudicium ad convenientiam dictorum, factorumque, eorum honestatem æstimando ». Verba nempe

verbis utitur), neque intelligere, neque videre⁵, sub hac voce honestatis quæ sit subjienda sententia. Ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum. Quod, inquit, quamquam voluptatibus quibusdam est sæpe jucundius, tamen expetitur propter voluptatem. Videsne
49 quam sit magna dissensio? Philosophus nobilis, a quo non solum Græcia et Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in voluptate, negat se intelligere: nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudetur⁶. Ego autem, hoc etiam turpe esse sæpe, judico⁷; et, si quando turpe non sit,

cent. Quare etiam Davisii conatus reprimendus est, *inanis voces* suadentis, quum de una honestate sermo sit. Immo potius quum plures codd. et vet. add. *voce inani* transponant, in quibus auctorem scripserit *inane sonare*; sic ut *voce* a scribis profectum statuas. Ita alias *contrarium*, *agreste*, etc. *sonare* scribit. G.

5. *Neque intelligere, neque videre.* Offendor in verbis. *neque intelligere*, tamquam de glossa suspectis. Nam *videre* ad animum, ut sæpe, pertinere, per se patet: atque si sic auctor *intelligere* additum voluisset, velut interpretationis loco subiecisset, uti solet. Offendit etiam duplex *neque* in verbis notione nihil diversis. Ne quia. autem opposuerit Verr. I, 9, 25: « Quod quum esset intellectum, et animadversum »: nam *animadvertere* h. l. est *beherzigen*. Sed in his et talibus ambiguum est iudicium: forte auctor contra solitum suum morem *videre* pro *clare perspicere* dixit, ut his quædam gradatio insit: quamquam vel sic repetita *neque* offendet. Nolumus certe hæc sicco pede trans-

mittere: eoque minus, quo plures Virorum Doctorum reperiuntur, qui ad ista ne attendant quidem, præconcepta opinione impediti, accervare Ciceronem cujuscumque generis synonyma solere, solo nescio quo *inanis* numeri tinnitu commotum. G.

6. *Nisi forte illud, quod ... laudetur.* Gœrenz dat *laudatur*. Ita, inquit, ex Spirensi, Erl. et Ven. 1494, edidimus, quum vulgo *laudetur* scribatur: sed post *nisi forte* semper indicativus sequi debet. Hoc certum esse et indubitatum, probari insigni locorum numero posset; plures enim quam 40 enotatos ante oculos habemus. — Addendum hoc, *nisi forte* Ciceroni nusquam, nisi cum quadam ironia dici.

7. *Hoc etiam t. esse sæpe, jud.* Hæc separatim interpunximus, ne in loci sono aberrares. *Sæpe* enim enim vi in clausula repositum est; cf. ad Herenn. IV, 10, 15: « Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe, ita, etc. » Off. II, 14, 7, « tamen etiam accusatio probata est persæpe ». Sic enim ibi scribendum. *Etiam* post *tamen* est *vel*, *adeo*, et est retrahunt

non esse non turpe, quum id a multitudine ur⁸. Quod si sit ipsum per se rectum⁹ atque vile, non ob eam causam tamen¹⁰ illud dici honestum esse, quia laudetur a multis, sed quia tale, vel si ignorarent id homines, vel si obmutuissent sua tamen pulchritudine¹¹ esset specieque lau-

nostris. Pessime autem hoc scribitur, si *sæpe* ad *judicio* retinere neque scriptos quosdam ante abjicientes. G.

ten non esse non turpe, quum letur. Gœrenz scribit *tum*. Igitur, pro *tamen*, dedimus *tum*, Spir. Mediol. Bas. Sed quidem hac auctoritate erat, ut corrigendi ratio ipsa se obcedendi auctoris rationem non debet; inprimis si tenueris, *tamen* a scribis ubique confundi. recte nuper Wolf. Tusc. I, « *tamen* eventum omnium amicum *tamen* vulgatur; et Divv. 4, « et quum semper incertiorum sint, *tamen* hoc ita utrinque paratæ ad depulsum esse dicuntur ». Reponas ex codd. *tum*: nam etsi quidem *tamen* pro *licet* positum dici ament verbis transpositis autem *tamen* tempore, scripsisset. autem vulgi opinionem in scribendo, inprimis Stoici perhibere nihil est, cur, pro *quum*, *ita quod*, cum Bremio *quia* - *Si quando turpe non sit, non esse non turpe*, etc. An ea sententia fuit Tullius, ut nisi approbatio rerum naturaret, idque faceret turpe, se talem notam non merebatur opinor. Certe censuit, quod at II, Ep. 1, 63: « Interdum turpium videt: est ubi peccat ».

DAVIS. — Notat J. V. L. non h. l. Nostrum contendere nihil omnino tribuendum esse opinioni; sed tantum monere, ut ab ejus erroribus et præjudiciis caveamus.

9. *Per se rectum.* Ita præter Pal. 1, aliosque quosdam, Spir. et Erl. Crat. quoque in margine. Verissime: centies enim « per se rectum et laudabile » ex ea Stoicorum ratione jungitur, qua hi, « omne bonum laudabile esse », probant; vide nos ad Legg. lib. I, cap. 17, § 46, coll. ibid. II, 5, 11. Olim vulgata ante P. Manutium lectio, turpi scribarum peccato, erat *perfectum*. G.

10. *Tamen* ab Erl. abest, et ejus loco Ven. 1494 in dedit: sed scribæ fere semper in *tamen* altius rejectæ, si certe notat, offendunt. Conf. Catil. III, 5, 14, Beck. « Tum Cethegus, qui paullo ante aliquid *tamen* respondisset »; ubi recte nuper Beck. *tamen* reduxit. G.

11. *Sua tamen pulchritudine.* Transponunt Ven. 1494, *pulchr. t. sua*, Mars. *pulchr. sua tamen*, et sic Bas. Sed et scribæ et VV. DD. in adjectivis pronominiibusque cum vi præmissis peccant. Ceterum Davis. transposuit *esset pulchr.* Qua auctoritate, nescio; jure certe nullo. G. — *Sua est illa sua insigni.* Habuit nempe auctor Platonis ex Phædro locum in mente, quem ipse inferius ponit, 16, 52; et ad quem supra etiam respexerat, 15, 48.

dabile. Itaque idem natura victus, cui obsisti non potest¹², dicit alio loco id, quod a te etiam paullo ante dictum est, non posse jucunde vivi, nisi etiam
 50 honeste¹³. Quid nunc, honeste, dicitur? idemne, quod jucunde? Ergo ita, non posse honeste vivi, nisi honeste vivatur¹⁴. An, nisi populari fama¹⁵? Sine

12. *Cui obsisti non potest.* Cærenz hæc verba *q. obs. non p. parenthesi* includit.

13. *Nisi etiam honeste.* Cærenz delet *etiam*. Hoc, inquit, ignorant editi vet. potiores omnes; cujus loco Gud. 1 et Bas. *et* præbent. Atque sane, si reputes, addi hanc particulam a scribis ubique solere; si videris, auctorem, ea h. l. addita, ipsam paucis post ad verba, *nisi honeste vivatur*, repositurum fuisse; si addideris, supra quoque I, 18, 57, unde hæc repetuntur, *etiam* abesse; quum item paullo post § 51, eadem sine *etiam* repetantur: his ex rationibus, si vel non creas, quod eadem part. statim præcedit, abjectam a nobis h. l. nihil miraberis.

14. *Non posse honeste vivi, nisi honeste vivatur.* Prius *honeste* abest a Gud. 1 et Bas. Pearceus utriusque loco *jucunde* suadet. Quam lect. sic ipse defendit: Quæstio fuit de sensu horum verborum Epicuri, « non potest jucunde vivi, nisi etiam honeste ». Quærit igitur Cicero, quid Epicurus velit per vocem *honeste*: si idem (inquit) quod *jucunde*, tum nihil aliud quam hoc dicit: « non potest jucunde vivi, nisi jucunde vivatur»: quod qui dicit negatur, non argumentatur. Sed si per vocem *honeste*, Epicurus vult *populari fama*, tum ille (ut ait Noster) facit id quod turpe est, « negando sine populari fama sapientem jucunde posse vivere ». Hinc bene concludit

Cicero, Epicurum non aliud *honestum* intelligere, nisi quod « rectum sit, ac sua natura laudabile ». En sensum loci, ni fallor, Ciceronemque jam suo more pulchre recteque argumentantem. Quod si cum vulgatis codicibus legamus « honeste vivi, nisi honeste vivatur », non video hoc esse consequens eorum quæ ante dixerat, « Quid nunc honeste dicitur? idemne, quod jucunde? » — Ernestinus paullo confusius sic scribit, ut *nisi* ante *honeste* deleri velle videatur, quum alteram ante *populari* innuat. Locus optime se habet hoc contextu: « Si Ep. dicit non posse jucunde vivi, nisi honeste, sique jucunde eodem plane sensu accipi vult, quo honeste, tum idem per idem dicit ». G.

15. *An, nisi populari fama?* Hæc æque tentantur. Lamb. edidit *an sine p. fama*, nec aliter codd. Mihi nec hæc, nec recepta lectio placet, scriboque *an cum p. f.* Dav. — Hæc cum seqq. sic plene efferenda sunt: « an dicit, non posse vivi, nisi pop. fama? si igitur non honeste; negat etiam jucunde sine pop. fama vivi posse, quum hæc duo prorsus idem esse velit ». Interpungendum igitur post *an* nobis fuit, quæ part. sic elliptice posita, sæpius Viris Doctis turbas movet; vide nos ad Acad. lib. I, cap. 3, 10. Ceterum *populari fama vivere* eadem structura dicitur, qua *virtute vivere*, præpositione *cum* non addita, sed intelligenda. G.

ea igitur jucunde negat posse vivi¹⁶. Quid turpius, quam sapientis vitam ex insipientium sermone pendere? Quid ergo hoc loco intelligit honestum? Certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se jure laudari¹⁷. Nam si propter voluptatem : quæ est ista laus, quæ possit e macello peti? Non is vir est, ut¹⁸, quum honestatem eo loco habeat, ut sine ea jucunde neget posse vivi, illud honestum, quod populare sit, sentiat, et sine eo jucunde neget vivi posse; aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum, ipsumque per se, sua vi, sua sponte¹⁹, sua natura laudabile.

XVI. Itaque, Torquate, quum diceres, clamare Epicurum, non posse jucunde vivi, nisi honeste, et sapienter, et juste viveretur, tu ipse mihi gloriari videri. Tanta vis inerat in verbis, propter earum re-

16. *Negat posse vivi.* Gœr. *negat p. vivere* scribit, notatque: Ern. ex conjectura Th. Bentl. et Davisi *vivi* edidit: certe *posse se vivere*, scribi debere affirmans. Quoad posteriorem rationem negari nequit, amare auctorem *se* post *posse* additum, ut omnino ad *inff.* in *se* exentes; nec raro sic reciprocum oblitteratum esse: cujus rei exemplorum copiam alibi profertur. Sed bene notandum est, eundem ad verba dicendi et opinionis pronomina omittere solere; cf. Orat. III, 20, 74; Muren. 3, 7.

17. *Nisi quod possit ipsum propter se jure laudari.* Mire Gud. 2, quod *possit* ignorat. Atque solet sane auctor in consecratione haud raro complicatius scribere: ut his omnibus locum sic accipias, « certe nihil, nisi ipsum honestum p. se laudari ». Sed contortiora hæc forent: atque hic codex inmittendo sæpe peccat. G.

18. *Ut ... ut.* Duplex ut VV. DD. latuisse videtur, quippe quum alibi alterutram cupide deleant: sed vide nos infra ad V, 2, 4. G.

19. *Rectum, ipsumque per se, sua vi, sua sponte, sua natura.* Gœrens transponit *sua natura, sua sponte*, notatque: *ipsumque* firmant etiam Spir. et Erl. receptum ex Pal. I et 3. Reliqui scripti, *ipsum quod*; inde hi inter *sua sponte* repetite *sit* addunt. Prave. Vulgata deinde transposite, « sua sponte, sua natura »: sed quum referant omnes nostri, veteresque impressi complures ordine transverso, nos ita edere coegerunt. Ceterum cumulavit auctor idem notantia, ut eo gravius firmaret, « rectum ex sese modo laudabile esse, non per accidens ». Ἀγαθὸν μοναχῶς ἐπαίνου ἀξίον Diog. Laert VII, 100 seq. Dixit autem *rectum*, ut alibi, ne *bonum* vertens ambiguus esset.

rum, quæ significabantur his verbis, dignitatem, ut altior fieres¹, ut interdum insisteres², ut nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem et justitiam aliquando ab Epicuro. Quam te decebat iis verbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus³! Istorum enim verborum amore, quæ perraro appellantur ab Epicuro, sapientiæ, fortitudinis, justitiæ, temperantiæ, præstantissimis ingeniis homines se ad philosophiæ studium contulerunt.

52 « Oculorum, inquit Plato⁴, est in nobis sensus acerrimus : quibus⁵ sapientiam non cernimus. Quam illa

XVI. 1. *Ut altior fieres. I. e.* « glorians elatiores animos sumeres ». Jam sequuntur, quæ signa altiores spiritus sumentis sunt. Similiter erectus de attento ad audiendum. Cf. Mencken. Obs. h. v. Translatum a corpore hunc tropum esse patet, sed noluerim ideo cum Nissenno hanc ipsam vocem de solo corporis motu statuque intelligi : semper enim, isto nexu, hac voce auctor translate utitur. Similem locum laudat Davis. Acad. II, 41, 127 : « erigimur ; elatiores fieri videmur ; humana despiciamus, etc. » nbi nos vide. G.

2. *Insisteres.* Recte Ern. de intervallis in dicendo factis explicat. Cf. infra V, 25, 75. Addidisset alias etiam illud quasi suum Cicero. G.

3. *Omnino non egeremus!* Vulgo post egeremus interrogandi signum ponitur ; in quo Brem. adeo offendit, ut, eo deleto, non etiam, tamquam ex omnino natam, abjici velit. Interjectionis signum si posueris, quod unice huc pertinebat, tenendum nihil erit. Sententia enim proba hæc est : « Nisi philosophi verbis quatuor illis (quibus virtus omnis continetur), uterentur, ne philosophia quidem ipsa

opus esset ». G. — Sc. quia nihil haberet boni ipsa philosophia, si aliud homines doceret, quam honestatem et justitiam.

4. *Inquit Plato.* Cf. Phædr. cap. 65, Heindorf. Ὅψις γὰρ ἡμῖν ἐξοτάτη τῶν διὰ τοῦ σώματος ἐρχεται αἰσθησιῶν, ἢ φρόνησις οὐχ ὁράται· δαιμόνιος γὰρ ἂν παρίχεν ἑρωτας, εἴ τι τοιοῦτον ἑαυτῆς ἑναργῆς εἰδῶλον παρίχεται εἰς ὄψιν ἰόν. Hunc ipsum locum Cic. Off. I, 5, 1, sic effert : « Formam quidem ipsam ... et tamquam faciem honesti vides ; quæ, si oculis cerneretur, mirabiles amores, ut ait Plato, excitaret sapientiæ ». (Quo in loco Percii Facciolati que conjecturam, « ut ait Plato de sapientia, excitaret sui », cum Bremio refovere noli : pertinet enim vel hic locus ad complicatius auctoris dicendi genus, quod alibi abunde docebimus.) G.

5. *Quibus est, et tamen his,* ut ἢ pro ἀλλ' ὁμως ταύτη valet. Sic enim ad vulgatam rationem loci sensum expresseris : « Quamquam quidem oculorum sensus acerrimus, tamen his sapientiam cernere non licet. Quod si liceret, etc. » Non bene igitur Brem. post cernimus virgula interpunxit. G.

ardentes amores excitaret sui, si videretur!» Cur tandem^{6?} an quod ita callida est⁷, ut optime possit architectari voluptates^{8?} Cur justitia laudatur? aut unde est⁹ hoc contritum vetustate proverbium, «quicum in tenebris^{10?}» Hoc dictum in una re, latissime patet: ut in omnibus factis, re, non teste moveamur.

Sunt enim levia et perinfirma, quæ dicebantur a⁵³ te, quum animi¹¹ conscientia improbos excruciarum, tum etiam poenæ timore; qua aut afficiantur, aut semper sint¹² in metu, ne afficiantur aliquando. Non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi; non bonum illum virum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaque formidet: sed omnia callide referen-

6. *Cur tandem.* Hunc locum refert Nonius, de suo ad verba *cur tandem* addens, «sapientia tantopere laudatur». G.

7. *An quod ita callida est.* Omnes nostri codd. *ita*, neq. aliter editi vett. potiores quique. Olim prave *illa* vulgatum est. Deinde *etiam*, pro *est*, Bas. et Crat. exhibent: quod aliquo modo ferri possit; inprimis quum hæc particula sæpius in clausula poni soleat. Acadd. II, 37, 119: «Erit ei persuasum etiam, solem, etc.» Neque raro post *ita*, *etiam* addita, asseveratius affirmat; nec male h. l. ironiam adjuvarit. Sed ab utraque parte hæc ex compendio ubique confunduntur. G.

8. *Architectari voluptates;* cf. supra I, 10, 32, ubi Epicurus *architectus beatæ vitæ* dicitur. G.

9. *Aut unde est.* In his scripti recentiores misere turbant; sic tamen, ut proverbii vim scribas non cepisse pateat. De proverbio ipso, *quicum in tenebris*, cf. Off. III, 19, 10, ibique intt. Addunt etiam tres nostri *mices*: sed bini illi potiores id cum Marso ignorant. G.

10. *Quicum (proquocum) in ten.* Deest verbum *mices*. Certe in ejusmodi proverbiiis, mos est Ciceroni prima tantum verba proferre, quod statim reliquis facile tum intelligerentur. Erat autem illa digitorum micatio ludæ genus, quod digitorum citissima erectione fiebat, et divinatione quot erecti essent. Propterea acri aspectu opus erat, et summa fide. MORAL. — Bene gall. vertitur: *On pourrait jouer avec lui dans les ténèbres*.

11. *Quum animi.* Gær. delet *quum*. Hoc vocab. inquit, ignoratur a Spir. Erl. Bas. et Crat. Additum a scribis puts, qui nesciebant, sic *quum*, tum sequente, omitti solere. Cf. Acadd. II 1, 1, coll. ibid. 14, 43.

12. *Afficiantur ... sint.* Sic pro vulgato «afficiuntur... omnes» edidit Ern. quum ed. prima *sint* referat. Recte, adsentientibusque plene Pal. 1 (ex quo jam Grut. sic suaserat), Spir. Erl. et Vin. Neque quadrat huc, quod de subita orationis mutatione Brem. monet: nam hæc ex Epicuri mente, verbisque Torquati (cf. supra I, 16, 50, 51), adduntur. O.

tem ad utilitatem, acutum, versutum, veteratorem, facile ut excogitet, quo modo occulte¹³, sine teste, sine
 54 ullo conscio fallat. An tu me de L. Tubulo¹⁴ putas dicere? qui, quum prætor quæstionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit¹⁵ pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scævola, tribunus plebis, ferret ad plebem, vellentne de ea re quæri. Quo plebiscito¹⁶, decreta a senatu est consuli quæstio Cn. Cæpioni. Profectus in exsilium Tubulus statim, nec respondere ausus¹⁷. Erat enim res aperta.

13. *Quomodo occulte.* Gœrenz delet modo. Hanc, inquit, ignorant vocem Gud. uterque, Bas. Oxonn. χ et ψ. Recte. Nam locus sic capiendus est: « ut facile excogitet aliquid, quo ... fallere possit ». *Modo* autem ubique intrudi solere nemo ignorat. Cf. Att. IV, ep. 8, « interim excogita, quo rectius ista curentur ».

14. *L. Tubulo.* De eo cf. de Nat. Deor. III, 51.

15. *Quum ... exercuisset, ita aperte cepit.* Ita scripti veteresque impressi ad unum omnes. At Ern. de suo *exerceret* dedit, quum, si vulgatum recte se haberet, in seqq. *ceperat*, non *cepit* scriptum esse deberet. Neque post quæstionem pecuniam accipi, sed dum res iudicetur; inde addi quoque, « ob rem iudicandam ». Bremi, hunc sequutus, idem testatur. Quid igitur iudicandum? Locum non esse sollicitandum, sed *quum* de tempore accipiendum, cui conjunctivus æque atque indicativus addi solet. Poni autem h. l. plusquamperf. relatum ad ea, quæ *proximo anno* ejus rei causa facta narrantur. Addi vero ad *quum*, si est temporis, conjunct. quoque solere, multa loca testantur. Conf. Nat. Deor. lib. I, 21, 57: « Idque quum sæpe, tum, quum te

audirem, paullo ante contigit ». Ibi § 59: « Zenonem ... quum Athenis easem, audiebam frequenter ». M. Marcell. 4, 10: « Equidem quum Marcelli ... lacrymas modo vobiscum viderem », ubi Ern. *videbam* suadet, etc. Nemo autem recte offenderit, si auctor scripisset, « qui, eo tempore, quo prætor ... fuerat, ita aperte cepit pecunias ... ut ... ferret ». Ceterum prætereundi non sunt Gud. 1 et Bas. qui « accepit pecuniam ob res iudicandas »: sed scribis hæc lectio deberi videtur. G.

16. *Quo plebiscito.* Gœrenz scribit disjunctim *quo plebi scito*. Sunt hæc, inquit, ablativa consequentis: prave igitur una voce vulgatur, *plebiscito*. Bini e nostris rectius a nobis editum firmant.—Solve, « hoc quum plebi scitum esset »; i. e. *a plebe*. Res ipsa acta est ann. 612. Cf. Pighii Annales ad h. an. pag. 480; cl. Ern. Cl. Hist. ad L. Tubulus.

17. *Decreta ... respondere ausus.* Hæc non bene Ern. sic scribi malit: « decreta a s. Consuli quæstiones Cn. Cæpioni, profectus est, etc. » (nam quod vel sic distinctio maxima post *Cæpioni* relicta est, typothetis tribues) conjiendum etiam *decretaque* erat. Ita quidem melius reliqua coi-

Non igitur de improbo, sed callide¹ improbo is, qualis Q. Pompeius in foedere² Numanitiano fuit, nec vero omnia timente; sed³ qui animi conscientiam non curet, quam oprimere nihil est negotii. Is enim, qui occultus dicitur, tantum abest, ut se indicet, etiam, ut dolere alterius improbe facto⁴ viquid est enim aliud, esse versutum? Memini⁵⁵ se P. Sextilio Rufo, quum is ad amicos remret⁵, se esse heredem Q. Fadio Gallo; cujus

lem optasse non sane pevideberis. Nam primo n, *profectus*, et *ausus*, rum, ratio inest in verbo praemisso, quod sic de Ciceronis in narrando lebet, quo orationem in ora secare solet: denique stii conjectura, soni rante, « statim Tubulus in t », transponendum foret, uidem bene enuntiati vis osita reperitur. Ceterum orum posita, « consuli Cæpioni », offendas, no rere sic viri nomen, ac set, « qui tum Cn. Cæpio in hunc Ciceronis, nomina licative in clausula adden- libros alibi tetigimus. e ceteris amat Corn. Nep. §1, « et summa rerum t eidem, cui Alexander aulum suum tradiderat, Cf. ibid. Epam. 1, 3, 2, 1, Cæpioni P. Manutio de nostri quoque omnes Sci- it. G.

Sed callide improbo... ti- dat sed de call. imp. ræpos. de, quæ iterata h. uit, nostri quoque omnes

servant: item *callide* tres ex iisdem potiores; reliquis *callido*, cum olim vulgata, peccantibus. At *timente*, ut Lamb. correxit, nullus nostrorum, sed hi, ut reliqui reliquorum scripti, *timentem*. Nihil tamen minus *timente* verum esse, clarius etiam patet, parenthesis signis ad vv. *qualis ... fuit*, uti par erat, a nobis additis.

2. *Q. Pompeius in foedere*. De foedere isto cf. inst. ad Off. III, 30, 109, et ad Vellei. Pat. II, 1, 4. Cf. de Pompeio Brut. cap. 15. G.

3. *Sed primum. Sed*, quam Ern. ex ed. pr. addidisse se dicit, reperitur in omnibus editis scriptisque: exciderat modo ex Gruteri, et quæ ex hæc fluxit, Gronovii editione. G.

4. *Improbe facto*. Dedit Davis. ex uno suorum *improbo facto*, parum latinum *improbe facto* iudicans. Sed errat. Utrumque recte dicitur: at vulgatum melius. Ablat. ex omisso *propter*, ut centies, explicandus est. G.

5. *Rem ita deferret*. Gær. delet *rem*. Vulgo, inquit, *rem* ante *ita* adjectum legitur, tribus nostris optimis cum Marso idem proxime post *is* ponentibus; quod utique melius est. Neque reliqui nostri cum vulgata; quinque qui *rem* proxime post *quum* ponant: unde pronomini interpolati

in testamento scriptum esset, se ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perveniret. Id Sextilius factum negabat⁶. Poterat autem impune: quis enim redargueret? Nemo nostrum credebat⁷; eratque verisimilius, hunc mentiri, cujus interesset, quam illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. Addebat etiam, se in legem Voconiam⁸ juratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. Aderamus nos quidem adolescentes, sed⁹ etiam

suspicio enascitur: nam alias, « memini Pisonem, quum diceret. Equidem e Cn. Aufidio . . . audivi, quum . . . diceret ». Sed scribit idem quoque Orat. II, 6, 22: « Sæpe ex socio meo audivi, quum is diceret ». At enim *verem*, in qua transponenda turbatur, ex glossa adhesisse, dubitare vix licebit, si reputaris, quam sæpe ista textis inculcetur, quamque parum ejus hac in forma opus sit. Turbæ igitur causam expulimus.

6. *Se esse heredem . . . negabat.* Hæc inprimis Perizonius in dissertationibus « de lege Voconia feminarumque apud Veteres hereditatibus », diss. III, p. 114 seqq. accurate exposuit; ut h. l. id monuisse sufficiat. Ex lege ista quum prohibitum esset, « ne (quis) heredem virginem, mulieremve faceret: neu mulieri ultra centum millia H-S legaret »: Fadius Sextilius ea conditione heredem scripserat, ut hic, illo mortuo, illius filia hereditatem plenam traderet. Adjecerat Fadius testamenti verbis, id ipsum se a Sextilio rogasse. At hic negabat, se quidquam a Fadio ejus rei causa rogatum esse. Quia re Sextilius reliquam hereditatem suam fecit, sic ut Fadia modo 100,000 H-S ex legato acciperet. Ita quidem iste homo, heres modo fiduciarius quum esset, heredem

verum inhonesto mendacio se fecit. G.

7. *Nemo nostrorum credebat: erantque.* Sic Spir. Erl. et Crat. in marg. ut ex Pal. 1 et ex Scal. cod. primus dedit Gruter. Ita referunt etiam Ellis. 2, et Oxonn. E. et ζ. Reliqui scripti omnes non *credebat*, sed *negabat*. Brem. *negabat*, absurdum dicit; contra vero Rath. *credebat*, ineptum perhibet. Utri credas, quaeritur. *Credebat*, i. e. *fidem habebat*, sc. *verbi ejus*, vel *neganti*, cur inepte dicatur, nos certe parum intelligimus: quo modo autem *negabat* ad contexta rite aptari possit, interpunctione vel penitus, ut Rathius vult, mutata, in nos sane caecutimus, ut verbum hoc a scribis ex proximis male repetitum judicemus. Hoc autem cernimus, *part. que*, immo potius notare, contextis ita coherentibus: « Nemo ex advocatis nobis in hoc, quod Sextilius factum esse negabat, fidem ei suam addicebat: idque magis, quum esset verosimilius . . . Aucta est in eum suspicio, quod etiam addebat, se jurare non audere, etc. » G.

8. *Legem Voconiam.* Quæ lata est anno U. C. 584 a Voconio Saza trib. pl. de qua vid. not. sup. De hac lege cf. Montesquieu, *Esprit des Loix*, lib. XXVII, *Des lois sur les successions*.

9. *Sed etiam.* Ita tres nostri, tot-

mplissimi viri : quorum nemo censuit plus
landum¹⁰, quam posset ad eam lege Voconia
re. Tenuit permagnam Sextilius hereditatem :
si sequutus esset eorum sententiam, qui ho-
t recta emolumentis omnibus et commodis
erent, ne nummum quidem unum¹¹ attigisset.
igitur eum postea censes¹² auxio animo aut

nn. Mars. Crat. aliæque
sæ multæ. Vulgo *sed et*
).

Fadiæ dandum. Ita scripti
nes, nisi quod Gud. 2
ceat. Ern. contra ex vett.
scripsit, tamquam hoc ad
ad superiora, sit aptius ;
n. consentit. Nos id qui-
a videmus. Advocati enim
ut legis Voconia verba ad
ntem rite accommodarent,
lex de testatoris filia iube-
'adiam applicarent, ut sic
s jure caverent. Quod nisi
codicum lectionem defen-
ficeret, *Fabiam* scripsisse-
liger enim notum est, hanc
eribus de omni liberali fe-
sam proprio nomine appel-
it, proprie adhiberi, ut
maribus. Cf. Top. 3, 14.
vere Marsus. Sed plures
ra pro *Fadio*, *Fabio* exhi-
ique hoc quoque loco pec-
idetur. Paucis post *Voco-*
tius additum est ; quod cur
letum malis, justa causa
G.

nummum quidem unum atti-
vulgata, inquit Cærens ;
nummum ullum att. Erl.
nummum nullum att. Bas.
m ullum att. Gud. 1, *ne*
quid nn. att. sed idem in
ulum præbet. Gud. 2 solus

cum vulgata facit, nisi quod *nume-*
rum peccat. Ex his quidem codd. vesti-
giis veram auctoris manum judicamus,
« ne nummum attigisset » ; reliqua
vero a scribis addita videntur. *Ne*,
pro *ne quidem*, primum librariorum of-
fendit : deinde quum *nummum* in *num-*
mum ullum corripissent, et id denuo
in *num. nullum* mutassent, *ne* plane
omissum est. Reliqui cum part. *qui-*
dem, *unum* simul addiderunt. *Nume-*
rum autem ex linea ortum putabis,
qua supra *nummum* posita olim demin-
utivum indicatum erat ; quo Cicero
haud raro utitur. *Ne* autem pro *ne ...*
quidem toties oblitteratum est, ut
paucis adhuc auctoris locis integrum
manserit. Vide nos ad Acadd. II, 17,
52, etc. Quod ex reliquis codd. nulla
varietas notatur, inde factum puta-
quod VV. DD. ista negligunt. Putavi-
mus hæc peritis plene probata fore,
atque ita correximus.

12. *Num igitur eum postea censes.*
Gud. 2, V. χ. et Ven. 1494, *eum*
ignorant. Contra vero transponunt
Gud. 1, *censes eum postea*, Mars.
postea censes eum. Ex his *eum* expel-
lendum videbitur. At nos quidem pro-
nomine h. l. ægre caruerimus. Si au-
ctor omissum voluisset, haud dubie
« anxium animo aut sollicitum » scri-
psisset. Unde autem hæ turbæ ? Cor-
rigendum videtur, *Eum igitur postea*,
etc. Sic *Eum* pro *Eumne*, ut sæpe,
positum in *Num* pravatum putabis.

sollicito¹³ fuisse? nihil minus; contraque, illa hereditate dives; ob eamque rem lætus. Magni enim æstimabat pecuniam, non modo non contra leges, sed etiam legibus partam; quæ quidem vel cum periculo est quærenda vobis: est enim effectrix multarum et
 56 magnarum voluptatum. Ut igitur illis, qui, recta et honesta quæ sunt, ea statuunt¹⁴ per se expetenda, adeunda sunt quævis pericula, decoris honestatisque causa: sic vestris, qui omnia voluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas voluptates, si magna res, magna hereditas agetur, quum pecunia voluptates pariantur plurimæ; idemque¹⁵ erit Epicuro vestro faciendum, si suum finem honorum sequi volet, quod Scipioni, magna gloria proposita, si Hannibalem in Africam retraxisset. Itaque quantum adiit periculum¹⁶? ad honestatem enim ille omnem¹⁷ conatum suum referebat, non ad voluptatem.

Idque magis, si reputaris, is toties, « talis quum esset, talem quum se gessisset », notare. G.

13. *Anxio animo, aut sollicito.* Non negligendum est, *anxium* esse de proxime instantibus, *sollicitum* de futuris malis omnino intelligendum. Quare aut, aut certe, saltem, valet: seorsim igitur vv. aut *sollicito*, distinguendæ fuerunt. G.

14. *Recta et honesta quæ sunt, ea statuunt.* Scribæ in ea offendunt, cum vi addita, ut solet. Hinc omissum est a Gud. 1, transpositum in Gud. 2, et Mars. eaque refert. Vulgata verissima est. Off. I, 35, 3: « corporis nostri magnam natura ipsa videbitur habuisse rationem; quæ formam reliquamque figuram, in qua esset species honesta, etiam posuit in promptu, etc. » G.

15. *Idemque.* Que h. l. vi collectiva

ponitur: nihil igitur est, quod Bæ. hanc part. ignorat. G.

16. *Quantum adiit periculum?* Dedit Davis. ex Eliensi 1, *quantum periculorum*, eumque sequutus est Bremi. Videtur sane ea lectio esse aliquid: sed necessariam partim ex eo non petamus, quod auctor totam illam Scipionis Africanam expeditionem spectare videtur: partem inde, quod in proximis conatum auctor item in universum dixit. G.

17. *Ille omnem.* Gær. scribit *illum omnem*. Sic, inquit, scripti plerique omnes. Unus e nostris Gud. 1, *ille* cum vet. editis tantum non omnibus, unde vulgata idem tenet. Sed recte jam Grut. ex suis omnibus *illum* dederat, quod melius multo est: si enim Cicero *ille* voluisset, altius hoc post *quantum* posuisset. Inde Ern. prorsus non assequimur, si *ille* hoc in vulgata loco

Sic vester sapiens magno aliquo emolumento commotus, animi causa¹⁸, si opus fuerit, dimicabit. Occultum facinus esse potuerit : gaudebit. Deprehensus, omnem pœnam contemnet. Erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exsilium, ad ipsum etiam dolorem : quem quidem vos, quum improbis pœnam proponitis, impatibilem¹⁹ facitis; quum sapientem semper boni plus²⁰ habere vultis, tolerabilem.

XVIII. Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat¹, verum etiam præpoten-

ut rectius prædicat. Nos quidem sic auctori injuriam fieri certi sumus. G.

18. *Animi causa*. Sic. Gud. I et Bas. reliqui scripti fere omnes *cum causa*, Gud. 2, *cum tam*. Nolumus conatus Virorum Doctorum enumerare, qui præter unum Matthiæ omnes locum vitiosum judicant. Hic enim recte vidit, *animi causa* pro *voluptatis causa* dici : miramurque non dudum idem intt. perspexisse, quum hæc dicendi ratio haud sane raro occurrat. Cf. Pison. 26, 65 ; « convivium publicam non dignitatis causa inibit ... sed plane animi sui causa ». Divv. VII, ep. 2 : « Hic simiolus animi causa me, in quæ invehetur, elegit ». CIL. Rosc. Amerin. 46, 136 ; Philipp. VII, 6, 18 ; Senec. de Benef. lib. IV, 17, 4, etc. Lectio *cum* autem ex compendio *ami* (p. animi). nata videtur, brachiis literæ *a* nimium diductis. Sensus autem hic est : « Ut Scipio dimicationem tam periculosam honestatis, non voluptatis, causa subiiit : sic Epicurus animi (oblectandi), non decoris, causa dimicabit ». Ad part. *sic*, ex opposito jungentem, recordaberis, nos eandem ejus vim supra I, 1, 3, ut præcedente, notasse. G.— Lambinus maluit *cum casu*, Davianus *sua causa*, sed omnes codi-

ces scripti, *cum causa*, et recte : nam *cum causa dimicare*, idem est quod rationem habere dimicandi. Sic Cicero de Orat. II, 6. « Quod nos cum causa dicimus : ut proficiamus aliquid, illi totum diem et sine causa ». PRÆNCIUS. — M. F. Creuzer in ed. libri Plotini de Pulchritudine, pag. 84, conj. « magno aliquo emolumento commotus, immani cum causa, si opus fuerit, dimicabit ». In quo J. V. L. germanos criticos obsecrat ne adeo ridiculum Ciceronem faciant.

19. *Impatibilem*. Nihil mutamus, quamquam tres nostri *impetibilem*, quod Gronov. ex suo probat, et duo Oxonn. *importabilem* exhibent. Vulgatum probæ auctoritatis est, ut viderunt Davis. et Brem. et amat sane auctor verbalia in *bilis*, quorum plura apud ipsum semel modo leguntur, ut *comprehensibile* Acad. I, 11, 41, etc. G.—Ceterum valet *intolerabilis*, et opponitur tæ *tolerabilem*, quod sequitur.

20. *Boni plus*, quam mali.

XVIII. 1. *Qui aliquid improbe faciat*. Transponunt Gud. uterq. Bas. Crat. *improbe aliquid* : sed *aliquid* valde de glossa suspectum est. Non agitur enim de eo, qui hoc illud improbe facit, sed conj. animum callida

tem², ut M. Crassus fuit, qui tamen solebat uti suo³ bono: ut hodie est noster Pompeius⁴, cui recte facienti⁵ gratia est habenda; esse enim quamvis vellet justus, iniquus poterat impune⁶. Quam multa vero injuste fieri pos-

improbis penitus occupavit. Inde supra § 54, ipse Noster: « Non igitur de improbo, sed de callida improbo quaerimus. G.

2. *Præpotentem*. Præbent Gud. a et χ . *impotentem*: sed hoc est ad hæc contexta minus apte ambiguitatis. G.

3. *Qui tamen solebat uti suo bono*. Th. Bentl. conjicit *bene uti bono suo*: quo vel contra historiam peccatur. Brem. contra hunc ad vulgatum revocans, ita Crassum *suo bono*, i. e. potentia sua usum dicit, ut ea male facta sua obtinuerit, et poenæ se subduxerit: idque particula *tamen* declarari. Recte. Modo addendum erat, *tamen* h. l. *quidem* valere. Cf. Ruhnk. ad Rutil. I, 14, pag. 50; coll. Orat. 52, 176; Cluent. 7, 33, ubi recte Beck. *tamen* restituit, et Orat. III, 18, 66.—Ceterum *suo bono* ex verborum collocationis ratione id bonum notat, quod Crassus summum judicabat, quippe quo divitiis, quibus unice inhiabat, facili tutaque ratione poterat. G.

4. *Ut hodie est noster Pomp.* Intellegendum est tempus, quod bellum civile antecederat, Cæsare adhuc in Gallia subigenda occupato. Perierat autem Crassus an. 700. Cogitasse autem jam an. 701 de libris his de Fin. scribendis, patet ex Legg. I, 20, 52. G.

5. *Cui recte facienti*. Consulto ambigue scripta esse ne dubites. Erat eo ipso tempore auctor in Pompeium ob hanc ejus præpotentiam, quam ipse senserat, exacerbatus. G.

6. *Esse enim q. vellet justus, iniquus pot. imp.* Gær. scribit: « esse enim

quamvis vellet iniquus, p. impune. Sic, inquit, locum vexatissimum restitutum putamus. Exhibere dicitur Pal. 1, « esse enim quam vellet iniquus, justus p. i. » Quod miramur: nam Spir. et Erl. qui hunc tamquam umbræ sequuntur, *quam* quidem referunt, sed *justus* penitus ignorant: imitatur illum tamen Scaligeri codex, Gud. 2 et Vin. modo quod hic *quamvis* refert. At Bas. « quam injustus vellet, iniq. » Eliens. « quam iniquus et injustus ». P. Manutius ex uno suo « esse enim quamvis vellet injustus pot. imp. » Ven. 1494, *iniquus injustus*. Ex his lectionum varietatibus videre haud difficile est, *injustus* olim ex glossa superscriptum voci *iniquus* fuisse, deinde textis sic illatum, ut partim ante, partim post glossam poneretur. Qui scribere illud ante hoc positum legebant, in *justus* comitibus mutarunt: qui post, quum *justus* scripserunt, tum et interjecerunt, tum glossato abjecto, glossam solum retinuerunt. *Quamvis* autem in *quam*

mutari ex comp. *quamvis* facile potuit. v. sequente. Ignorant etiam scribere, id h. l. pro *quantumvis* dici. Premissum vero *esse* cum vi putabis, ad utrumque enuntiatum sic referendum: « nam quamvis sane vellet esse iniquus, poterat id esse impune ». Ceterum hæc quoque ambiguitatem quendam cogitatem prodere videntur. Admittunt enim hunc sensum; ut supplere liceat, « etsi quidem non sine omni iniquitate est, tamen minime ea, qua impune possit ». G.

quæ nemo possit reprehendere? Si te amicus 58
noriens rogaverit, ut hereditatem reddas suæ
nec usquam id scripserit, ut scripsit⁸ Fadius,
iquam dixerit: quid facies? Tu quidem reddes;
picurus fortasse redderet⁹: ut Sext.¹⁰ Peducæus,
F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem et
nitatis et probitatis suæ, filium, tum doctus, tum
m vir optimus et justissimus, quum sciret ne-

si nemo possit reprehendere?
necit *prehendere*, probanti-
et Bremio. Equidem quoque
v malim, quum melius con-
veniat. *Reprehendere* tamen
liqua ratione sic posse pato,
nro, *in rectius vertere*, no-
Acadd. III, 45, 139: « re-
o) virtus, vel potius repre-
antia »: nam non de rebus
d quam *feri possunt*, sermo
autem verbum pro *vitupe-*
tum accipere, quum alia im-
tum hoc, quod auctori sic,
no ne reprehendere quidem
vel similiter, scribendum
sententiæ vi ad *reprehendere*
; quod vulgata verborum
nime patitur. Secus est ea
quam nos suademus. G.

si usquam id scripserit, ut
adius. Vetus codex habet,
nam id scripserit fœdus, nec
, etc. » Judicent eruditores:
est, quod reperi, bona fide
MORALIUS.

averit, ut hereditatem reddas
facies? Tu quidem reddes;
f. redderet. Ern. « redderes
res? ... redderet », prius
us, posterius posita Davisii
suadet. Non enim viderunt
D. quod facile videndum
lderet, cujus causa corrigi

volunt, optativa vi (ἀποδοσία) po-
ni: atque ita cuncta ex ordine dici.
Sed infinitis pæne locis intt. in his
temporibus optative positus peccant;
neque prius veram verborum consec-
utionem discent, quam quum ad hunc
modum accuratius attenderint. Ne
exemplorum copia diffinamus, unum
ponemus, quo in hoc ipso verbo ex
opposita ratione peccatur. Cluent. 38,
105: « Eodem modo quæsitum si esset
de Scamandro, certe idem respondis-
sent: tametsi ille una sententia est
absolutus: sed illam unam nemo tum
istorum suam dici vellet. Uter igitur
facilius suæ sententiæ rationem redde-
ret: isne, qui se et sibi, et rei judi-
catæ constituisse dicit? an ille, qui
... respondet? » Ern. et qui posterius
ediderunt, *reddet*. Perperam. Sed to-
tus ille de optativo apud Latinos locus
aliquando perpurgandus est. In hoc no-
stro quidem loco, eo magis peccatur,
quod *rogaverit* futurum exactum est,
cui rite futura simplicia respondent.
In quo si corrigendum esset, *redderet*
in *reddiderit* mutandum foret. G.

10. *Sext. Peducæus*. Obtinuit hic
prætor pro consule eodem biennio
Siciliam, quo Cicero ibidem quæstu-
ram gessit; ejusque innocentia ac
diligentia, in provinciæ gubernatione
exhibita, ab hoc identidem in Verri-
nis laudatur. Filius hujus, communis

mo, eum rogatum a C. Plotio, equite romano splendido, Nursino, ultrò ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatam exposuit, hereditatemque reddidit. Sed ego ex te quæro (quoniam idem tu certe fecisses), nonne intelligis¹¹, eo majorem vim esse naturæ, quod ipsi vos, qui omnia¹² ad vestrum commodum, et, ut ipsi dicitis, ad voluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non voluptatem vos, sed officium sequi? plusque rectam
 59 naturam, quam rationem pravam valere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, et velle aliquem¹³ imprudentem super eam assidere, cujus mors tibi emolumentum factura sit¹⁴; improbe feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impune tamen; scisse enim te quis coarguere possit¹⁵? Sed ni-

Ciceronis et Torquati familiaris, sæpe simpliciter *Sextus* appellatur. Cf. Att. X, ep. 1, qui locus simul documento est, quantum Cicero et patri et filio tribuerit. G.

11. *Quæro ... nonne intelligis.* Cœrens. scrib. *intelligas*. Ita, inquit, a Victorio ad Davesium usque editum est: sed hic e tribus suis *intelligis* dedit, quod in scriptis et edd. vet. aliis repertum, sequenti sunt Ern. et Brem. At defenditur *intelligas* a Spir. Erl. et Bas. reliquisque Davesianis; neque raro auctor, *quæro*, *nonne* cum sub-junctivo ponit. Cf. Orat. 63, 214: « Quæro, nonne id numerus effecerit ». Acad. II, 24, 76: « ex me quesieras, nonne putarem », ubi Ern. ipse *nonne*, pro *an non* positum, haud improbat: add. Tusc. V, 12, 34. Reduximus igitur, quod scribarum minus, quam auctoris manum prodit.

12. *Qui omnia ... referatis. Qui, quum vos* notat; atque inde conjun-

ctivus. In Ernestiana a *quia* editum est; operarum haud dubie vitio. G.

13. *Aliquem*, quod Grut. e his suis dedit, quatuor nostri comprobant. G.

14. *Emolumentum factura sit.* Ita vulgata vetere reducta, recte dedit Ern. nam *futura*, quod Grut. in Pal. 1, Davis. in Eliensi deprehenderunt, quodque dudum Victorius edidit, licet idem Spir. et Erl. referant, nihil sane est, nisi scribæ correctio, vera vocis vim non assequentia. Ne vero dubites, recte dici *emolumentum facere*, auctor enim aspicius « Inceram, detrimentum, facere », ponit. G.

15. *Sed impune tamen; scisse ... possit?* Cœr. dat *impunito*. Ita, inquit, nostri omnes. Recte igitur sic Davis. ex suis recepit, Bremiusque sequutus est, Ernestio ad vulgatam relapso: nam hæc vox ex scribis inusitata est. Sic autem est in Matii epist. Divv. XI, 28: « aliis ne dolere quidem impunito licere ». Post *tamen* scripti,

ta : perspicuum est enim, nisi æquitas, fides, proficiscantur a natura, et si omnia hæc ad n referantur, virum bonum non posse reperiri : s rebus¹⁷ satis multa in nostris de Republica nt dicta a Lælio.

Transfer idem ad modestiam, vel temperan-⁶⁰ tuæ est moderatio cupiditatum, rationi obe- tisne ergo pudori consulat, si quis sine teste

at, vel, transverso ordi-
bent, ut scisse ignorent :
ant, unde facile intelligas,
de ortas esse, quod scribæ
scisse legebant. Vulgatam,
l. 1 est, plene reddunt
Sic vel impunito in Pal.
esse, certo persuasi an-
tatem Ern. posset suadet,
na Gad. 1, peccat : uter-
na videbat præsens optam
um, suum prorsus locum

as, fides, justitia. Has. et
u. justitia, fides. Quod
quid putabis, quum fides
is tamquam fundamento
At auctor vocem, quæ
pletteretur, postremam
vique solet : æquitas enim
isæ, si latins dicitur, no-
matur. Iidem paullo post
hæc omnia. Et sane ne-
his aures non probant :
bene numerus coit. Ma-
sæ deletum. Solet etiam
ibique univæ scribere,
sia ad nihilitatem », idque
me. Quamquam quidem
um hæc, ad virtutes illas
ndere minime debet. G.
e his rebus. Plerique
l de his rebus : nec aliter
si. Attamen vulgata, a
comprobata, præferenda

est, quum que post negationem sed
notet; ut § 60, omniaque : modo ne
cum Ernestio ante doque puncto ma-
ximo distinguatur. Offendunt ubique
fere librarii, si que ad voces mono-
syllabas additur. Sed sæpe sic auctor;
cf. N. D. I, 1, 2 : « deque his summa
philosophorum dissensione certatur ».
Fin. V, 6, 17; « deque eo eat inter
philosophos, etc. » Corn. Datam. II,
1, doque ea re, ubi ante Heus. de qua
re peccabatur. G.—Ceterum disputata
hæc latius erant in libro III de Rep.
ubi auctor Lælio justitiæ partes de-
fendendas dederat, Furio Philoni illis
Carneadis traditis, quibus justitia im-
pugnatur. Vide, quæ supersunt, illius
libri reliquias, et quæ ibi notabuntur.

XIX. 1. Ad modestiam, vel tem-
perantiam. Prope abfuiimus, ut verba,
vel temperantiam, ad uncus damnare-
mus. Agitur h. l. de σωφροσύνη, quam
licet auctor pluribus sæpe nominibus
efferat; cf. Off. III, 33, 116; Tusc.
III, 8, 16 : nullo tamen ea loco per
vel jungit, semper per copulam. Par-
ticula vel autem glossas necti, alibi
vidimus. Accedit, quod verba, quæ
adduntur, « quæ est moderatio cupi-
ditatum », magis ad modestiam aptata
videantur, quam ad temperantiam,
quæ iis vix egeat. His si adjunxeris in
Spir. et Erl. « vel cupiditatum hæc
temperantiam » legi, et a Gud. 2 hæc
ipsa verba plane ignorari : nobiscum

libidini pareat? an est aliquid² per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur infamia? Quid fortes viri? voluptatumne³ calculis subductis, praelium ineunt, sanguinem pro patria profundunt; an quodam animi ardore atque impetu concitati? Utrum tandem censes, Torquate, Imperiosum illum⁴, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam, quum ego dicerem, nihil eum fecisse sua causa⁵, omniaque reipublicæ; tu contra nihil, nisi sua? Si vero id etiam explanare velles, apertiusque diceres, nihil eum fecisse, nisi vo-

forte, ea ex glossa accessisse, haud improbabile iudicabis. — At haud facile alibi Cicero *modestiam* simpliciter sic dicit! — Immo idem ipse, hoc a se fieri, expressis verbis testatur Tusc. III, 8, 16: « σωφροσύνην, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderantiam appellare, nonnumquam etiam modestiam. Quod igitur si placuerit, *modestiam*, i. e. σωφροσύνην, ideo auctorem definivisse putabis, ne cum σὺραζία commisoeretur, quam eadem voce, sed cum excusatione effert Off. I, 40, 142. G.

2. *An est aliquid.* Ern. pro *an*, *num* optat, quum *an* h. l. contra contexta negantis foret. Sed recte docuit Bremius, *ne ... an*, pro *num ... an*, dici: idque sane tam frequens auctori est, ut exemplorum numerus iniri vix possit. Cf. infra 32, 102: « Quod si dies notandus fuit, eumne potius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? » ell. 33, 107. Notandum autem omnino est, post *ne, num, numne, utrum*, si *an* quodammodo corrigentis sequitur, ad hanc part. *potius esse* subaudiendum. G.

3. *Quid fortes viri? voluptatumne.* Gœr. scribit: *Quid? fortes viri volu-*

ptatumne. Male, inquit, vulgata rogationis signum post *fortes viri* ponit, qui ob soni vim præmittuntur. Sæpius Virorum Doctorum inconstantiam, et vagam rationem, in *quid?* sequ. particulis *ne, num, etc.* tetigimus; vid. ind. ad Acadd. II. Certissimum esse est, hanc, quam sequuti rationem sumus, unice esse verissimam: sed ea ipsa tum plena luce se prodet, si totam istam rem uno conspectu comprehendere licebit; quod ab hac adnotationis brevitate alienum est. — *Volupt. calculis subd.* Int. Num, antequam aliquid præclare facerent, pendebant utra ex parte major voluntas compararetur?

4. *Imperiosum illum.* T. *Manlium* quippe qui severum imperium suum vel in filium exercuerit. Cf. supra I, 7, 24, et 10, 35. Hinc idem Senecæ Benef. III, 37, 3, *pater imperiosus* dicitur, G. — *Imperiosum.* Cognomen T. Manlii Torquati, ejus, a quo *Manliana imperia* dicuntur infra, cap. 32. Solo *Imperiosi* nomine ipsum designat Plinius, lib. XXII, cap. 5.

5. *Sua causa.* Bas. et Gud. 1, *sui causa*: sed ita librarii ubique peccant; vide ad Acadd. II, 37, 120. G.

atis causa, quo modo eum tandem laturum fuisse
 imes⁶?

to : fecerit, si ita vis, Torquatus propter suas
 ates; malo enim dicere, quam voluptates, in
) præsertim viro⁷ : num etiam ejus collega P.
 us⁸, princeps in ea familia consulatus, quum se
 vebat, et equo admissio in mediam aciem Lati-
 um irruebat⁹, aliquid de voluptatibus suis cogita-

aturum fuisse existimes? Gær. *istimas*, notatque : Ita scripti
 i, nostrorumque quatuor : nec
 editi veteres plerique omnes.
 ionem, crebro obviam, putes,
 monem vividorem natam. Di-
 , 71, 146 : « ut mihi mirum
 ir ... quomodo isti, si so-
 verum evasit aliquod, non ex
 potius uni fidem derogant,
 ex uno innumerabilia confir-
 . Orat. I, 29, 133 : « ut nobis
 s, quidquid est istud, quod tu
 endo potes ». Plura collegit
 Lectt. pag. 145. Hoc loco
 es, quod vulgata refert, ad
 ram si vero ... quomodo, ali-
 ter se habet, cur offendat. Fel-
 sum et *diceres* (quæ imperfecta
 gressis pendent) græcorum
 orum loco posita putabis.

Malo enim ... viro. Hæc, in-
 cærens, parenthesis signis di-
 randa erant. Deinde vel sic exoi-
 num Davisio credas; vel « malo
 a dicere » scribendum esse, ut
 Brem. sic auctorem amare vi-
 mis rectius adeo *malo enim id*
 njicere; ita enim auctor æque
 quod in hac vicinitate excidere
 notuit. Unum certe ex his tribus
 iam est, nisi vocem *utilitates*
 servè repetitam velis; quod idem
 toris usu est: ut autem lo-

cus vulgatur, mancum recte statuas.

8. *Num etiam ejus coll. P. Decius.*
 Gær. delet *ejus*. Hoc, inquit, Spir.
 et Erl. meliore sane loco, postponit.
 Omnium vero optime idem Gæd. a et
 Bas. ignorant, quippe quod pron.
 actor non solum sæpe sic omittat, sed
 etiam, si pron. voluisset, *hujus* poni
 maluisset. — Hic fuit Decius Mus.
 Quum bellum contra Latinos cum
 Torquato collega gæreret, atque ora-
 culum declarasset hanc exercitum vi-
 cturam cujus imperator Manibus sese
 devoveret, Decius cum Torquato pepi-
 git, ut is se devoveret, qui exercitus
 alam, cui præesset, fatiscere videret: Et
 quum ala cui Decius imperabat jæmjam
 frangeretur, ipse in hostes sese immit-
 tens victoriam Romanis comparavit.

9. *Quum se devovebat, et ... irru-
 bat.* Gær. dat *quum se devoveret, et*
 ... *irruerat*. Recte, inquit, retinet
 Brem. *devoveret*, lectionem tum scrip-
 torum, tum vet. excusorum, eom-
 munem; sed vix veram ejus rationem
 vidit. Non enim tam conjunctivus
 est, quam optativus; *et* autem pro
et ita, ut sæpe, accipienda est. *Et*
 autem, et *que*, si *et ita* valent, dispa-
 raria sæpe et tempora et modos jungere.
 præbimus inferius. Neque in v.
devovere tam devotionis cærimonia,
 quam consilium, resque ipsa cogi-
 tanda est.

bat? Nam ubi eam caperet¹⁰, aut quando, quum sciret confestim esse moriendum, eamque mortem ardentiore studio peteret, quam Epicurus voluptatem petendam putat? Quod quidem ejus factum nisi esset jure laudatum, non esset imitatus quarto consulatu suo filius; neque porro ex eo natus¹¹, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in prælio, seque e continententi genere tertiam victimam¹² reipublicæ præbuisset. Contineo me ab exemplis. Græcis hoc modicum est¹³: Leonidas, Epaminondas, tres¹⁴ aliqui, aut quatuor. Ego, si nostros colligere cœpero, perficiam illud quidem, ut se virtuti tradat constringendam voluptas. Sed dies me deficient: et, ut A. Varius, qui est habitus judex durior, dicere consessori sole-

10. *Nam ubi eam caperet.* Turbant scribe « n. ut ea, nisi ut eam, ubi ut eam »: non enim vim verbi itidem optativam capiēbant. Nihil igitur Davisii conjectura, *ubi autem caperet*, opus est; vulgata omnes in se veri notas habet. G.

11. *Ex eo natus.* I. e. nepos prioris Decii, dictus ipse Mus. Anno 280 ante C. nat. se devovit. Cf. not. seq.

12. *Seque e continententi genere tertiam victimam*, etc. « E continententi genere », id est, se continua generatione propagatum. Cogitavit auctor græcum *συγγένος*. De tertio Decio, qui se devoverit, reliqui auctores tacent: sed idem Noster repetit Tusc. I, 37, 89: « non cum Latinis decertans pater Decius, cum Ætruscis filius, cum Pyrrho nepos, se hostium talis objecissent ». Solus Zonaras, Annal. II, narrat P. Decium cos. ad devovendum se paratum fuisse, eamque famam non parum terroris incussisse hostium exercitui. Conciliari igitur recte sic posse Ciceronem cum Zonara

putabis, si consilium Decio se devovendi fuisse statuas, sed, pugna in felicius versa, id esse intermissum: tam cupide tamen hunc pugnasse, ut in prælio caderet. Idque sane eo probabilis videri debet, quum Cicero alibi binos modo Decios commemoret. Cf. Paradox. I, 2, « quæ (vis) patrem Decium, quæ filium devotavit? » Cl. Off. III, 4, 16; Cato Maj. 20, 75. Scilicet nepos non se devotarat, sed modo cupide pugnans ceciderat. Quod quam bene cum verbis loci nostri conveniat, docere opus non est. Ceterum de pugna ad Ascalum sermonem esse Zonaras ipse l. l. testatur. G.

13. *Hoc modicum est.* Int. non possunt Græci tot exempla virtutis proferre.

14. *Tres aliqui.* Gud. 1, *reliqui*, ψ. *alii*, ut Ursin. ex suo volebat, atque Crat. in marg. refert: sed *aliqui* pro *alii aliqui* h. l. vel Ern. positum probat, qui alibi hac in voce turbare solet; vid. adnotationes ad Acadd. II, 10, 30. G.

quum, datis testibus, alii tamen citarentur, hoc testium satis est, aut nescio, quid satis sit; me satis datum est testium¹⁵. Quid enim? te, dignissimum majoribus tuis, voluptasne in-, ut adolescentulus eriperes P. Sullæ consulat¹⁶? quem quum ad patrem tuum retulisses, simum virum, qualis ille vel consul, vel civis semper, tum post consulatum fuit¹⁷? Quo quiuctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius, ipsis nobis consuluerimus¹⁸.

satis datum est testium. Hæc . . . recepta, confirmant totibus Spir. et Erl. idemque habet marg. Reliqui nostri cum ligata peccant, « satis testium um ». Puta olim transpositam esse, « satis t. est datum », lvs ad *satis*, unde pendet, ar: atque inde turbatum. G. *eriperes P. Sullæ consulatum?* ulatu a Torquato P. Sullæ, bitus accusationem erepto, pro Sulla, 2 et 3. G. *um post consulatum fuit?* In a in Macedonia, provincia, nam, et inde, Cicerone ipso, imperatoris nomine appellat. In Pis. 19, 44. Honorificam Torquati, patris, mentionem injectam putabis, quod hic etoritate sua intercesserat, ne in exilium abire cogeretur, . 31, 77, 78. Huc ea quoque videntur, quæ proxime ad G. *gessimus, ut . . . consuluerim.* Id. 1 et Oxonn. §. *consulere* sed cave, ne hoc præferas. omnes enim Latinos hæc convallet, ut præterito indicativi adjunctivi addatur: atque sane usecutio certo in contextu

hand minus ex regula est, quam illa, qua præterito imperfectum addi iubetur. Exempla nuper congressit Matthiæ Programm. ad lib. I de Oratore, pag. 8, quibus sic præterita per *quin* et *qui non* junguntur: addamus pauca, ubi idem per *ut* efficitur. Philipp. XI, 3, 8: « ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis (quamquam ejus numquam particeps fuit), ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solum in vivo, sed etiam in mortuo ». Parenth. vulgo abest. Arch. Poet. 5, 9: « Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lucullum, prætorem, et ad judices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit ». Att. II, ep. 16: « Quid quæris? primum ita me pupugit, ut somnum mihi ademerit ». Ib. IV, ep. 1 med. « Ita iter feci, ut undique ad me cum gratulatione legati convenerint ». Ex hoc loco corrigas pro Milon. 31, 86: « nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ Deæ . . . primum illud vulnus acciperet, quo deterrimam mortem obiret ». Plures ibi scripti *acceperit*, quod est reponendum: nam constructio eadem est, ac si scriptum esset *factum*

63 At quam pulchre ¹⁹ dicere videbare, quum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis et maximis voluptatibus, nullo, nec praesenti, nec futuro dolore; ex altera autem, cruciatibus maximis, toto corpore, nulla nec adjuncta, nec sperata voluptate; et quaerebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beator foret? deinde concludebas, summum malum esse dolorem ²⁰, summum bonum voluptatem.

XX. L. Thorius Balbus¹ fuit, Lanuvinus; quem meminisse tu² non potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas³, qua non abundaret. Erat et cupidus voluptatum, et cujusvis⁴ generis ejus intelligens, et copiosus; ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia et fana⁵ contemneret;

est, dicemus omissio. Haec ipsa perfectorum, per *ut* junctorum, ratio Cornelio Nep. tam frequens est, ut apud hunc vel 50 loca numeres: perperam apud eum in universum vituperata, recte in vitarum scriptore. Hoc loco monuisse satis est, imperfectum *consuleremus* non sine ambiguitate positum fore. G.

19. *At quam pulchre.* Cf. supra, I, 12, 40, 41.

20. *Summum malum esse dolorem.* Mars. male haec ignorat: unde exciderint, ipse videat. G.

XX. 1. *L. Thorius Balbus.* Miscent hunc Pighius Ann. ad a. 673, itemque Valens de familia Thoria, II, p. 471, cum L. Turio, qui Brut. 67 memoratur: quod vel inde fieri non debebat, quum ita non dispareat, cur hunc Torquatus *meminisse non possit*, qui 688 P. Sullam accusarat, quum *Turius* 678 tribunus plebis fuisset. G. — *Thorius Balbus fuit Lanuvinus.* Exstat L. Thorii hujus Balbi denarius

argenteus; in Junonis Sospitae simulacrum, quale Lanuvii colebatur, cum pelle caprina signatus est, adjecta inscriptione, *L. Thorius Balbus I. S. M. R.* hoc est, *Juno Sospita, maxime Regina.* URSTUUS.

2. *Meminisse tu.* Lamb. transponit, *tu meminisse.* Utrumque licet; vulgata tamen melior. Secus foret, si *causa*, cur id non posset, adderetur. G.

3. *Ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas.* Noli haec, ut tot alia, ad merum aurium judicium posita putare: continent certam collocandi, internamque rationem. Id quidem ipse facile senties, si *tam exquisita separatim distinxeris*; quod adeo debebis, si interpunctionis legem severe exercendam duxeris. G.

4. *Cujusvis.* Turbant scripti in *cujusvis*; sed ut hac in voce ubique solent. G.

5. *Sacrificia et fana.* Gær. scribit: *et sacrif. et fana.* Veram, inquit, auctoritatis manum e Marso exhibuimus:

timidus ad mortem, ut in acie sit ob rempu-interfectus. Cupiditates non Epicuri divisione 64 t, sed sua satietate. Habebat tamen rationem inis : utebatur iis exercitationibus⁶, ut ad cœ- : esuriens, et sitiens veniret⁷; eo cibo, qui et imus esset, et idem facillimus ad concoquen- vino, et ad voluptatem, et ne noceret. Cetera ibebat, quibus demptis negat se Epicurus intel- quid sit bonum. Aberat omnis dolor : qui si : , nec molliter ferret; et tamen⁸ medicis plus,

ma et ante sacrificia vulgo : posterior copula pro et accipienda est, ut supra II, « Hæc et tu ita posuisti, et tra sunt ». Cll. I, 12, 41. junctura in proximis sæpius stabis autem, ire auctorem ita. — Ita non superstitionem contemneret. Sensus est : a superstitione ipse minime usus ».

exercitationibus. Græc. scrib. itationibus. Ita, inquit, omni præter Gud. a, qui cum is refert. His item exhibent so et Crat. vett. impressa omnes. Recte, et plane ex au- l.—Iis notat hic talibus. De s pronomini quodammodo ratione alibi egimus. Cf. 3, 11. Eadem ratione græ-

ad cœnam ... veniret. Id ... ἔχοιτο : et sic conjunctivi positi pergunt. Mire Spirens. Erlens. Bas. scœnam efferentes : sed sic utraque parte peccant. Quod iceat, ut locum illum, in : huc usque relictum, pejo- adeo conjecturis mactatum, us apud Corn. Nep. præf.

§ 4, « quæ non ad scenam eat mercede conducta ». Pudet nos Virorum Doctorum, qui tales quisquilias ferre possint. Scribendum est, « quæ non ad cenam eat mercede conductam ». Frequenter autem Comici ἔβασι πρὸς δαίπνον ἀπὸ συμβολῆς; cf. Plant. Stich. III, 1, 28, « condicere in symbolam ad cenam ». Corn. mere latine scripturus erat. Hic autem mos a Romanorum pariter, atque Græcorum reliquorum moribus abhorrebat. G.

8. Nec molliter ferret; et tamen. Brem. h. l. statuit, « molliter aliquid ferre », Ciceroni nihil aliud notare, nisi « æquo animo ferre ». Ita « non molliter ferre », esse « iniquo animo ferre » : parumque huic tenere auctoris scribendi rationem, qui illud pro fortiter ferre dictum accipiat. Inde ille negationem sibi ita molestam fecit, ut deletam velit. At non videmus, unde V. D. nobis probet, auctorem hoc uno sensu molliter ferre dici voluisse. Nos unum locum novimus, ubi sic legitur, Cat. Maj. 2, 5 : « quod ferendum est molliter sapientia ». Ponitur quidem etiam ibid. 1, 2, « mollis et jucunda senectus », i. e. facile ferenda; et similia : sed inde, quod in bonam partem auctori molliter dicitur, nulla consequentia effici potest,

quam philosophis uteretur. Color egregius, integra
 valitudo, summa gratia, vita denique conferta volu-
 65 ptatum omnium varietate. Hunc vos beatum; ratio
 quidem vestra sic cogit. At ego, huic quem antepo-
 nam⁹, non audeo dicere: dicet¹⁰ pro me ipsa virtus;
 nec dubitabit isti vestro beato M. Regulum antepo-
 nere. Quem quidem¹¹, quum sua voluntate, nulla vi
 coactus, præter fidem, quam dederat hosti¹², ex patria

in deterius idem minus recte dici. Si enim *Off. I, 21, 71*: « in dolore molliores », ii sunt, qui « dolori facile succumbunt »; si ibid. 35, 129, « effeminatum et molle » junguntur: nemo sane h. l. jure offendet, sensu ejus sic constituto: « Atque si etiam dolor adesset, haud fracto eum animo ferret; frequentius tamen medicos, quam philosophos consuleret ». *Nec ... et tamen* sibi respondent, ut *nec ... et, et ... nec*, innumeris fere locis solent. Ceterum levem ironiam, per totum locum diffusam, nemo non sentit. G.

9. *Hunc vos beatum; ratio quidem vestra sic cogit. At ego, huic quem anteponom.* Ita Davis. et Brem. partim ex Pal. 1 et Eliens. 2, partim ex Th. Bentleyi conjectura, dirempta voce *cogitat*, ediderunt. Cum Pal. 1 consentiunt Spir. Erl. et Crat. in marg. Refert quoque Bas. *ratio*. Antea lectione pessime corrupta vulgatur, « Hunc vero beatum oratio quidem vestra cogitat »: quam Ern. festinans sic mutat, « Hunc vero beatum ratio ... sic cogit. Ego, etc. » Quum vero ad *H. vero beat.* cogitari *dicetis* jubet, fieri id nequit, nisi colo distinguatur: et adeo ne sic quidem, nisi vos vel correxeris, vel addideris. In hoc vero cum eo sentimus, quod *at* delevit, quæ h. l. vix Ciceronis

esse videtur. Sic enim locum scribendum esse judicamus: « Hunc vos beatum ratio quidem vestra sic cogit ... ego quem huic anteponom, non audeo dicere ». Transponunt autem vv. *quem huic* nostri præter Gud. 2 omnes: neque causa cur nitur, cur idem denuo pronomen ad eundem relatum cum vi præponatur. Ad *beatum*, cogitabis *dicetis*. Mutare autem locum ipsi ausi non sumus, quum *cogitat* scripti omnes referant. G.

10. *Dicet*, receptum pro *dicui*: a Davis. omnes nostri exhibent: nam vel Erl. qui *licet* peccat, futurum confirmat. Eodem modo peccatum vide § 25. G.

11. *Quem quidem*. Quod codd. et vett. excusi plures *quidem* omitunt, id consulto a scribis factum fuisse putabis, qui ubique fere in hac particula offendunt, si *certe, sane* valet. G.

12. *Nulla vi coactus, præter fidem, quam dederat hosti.* Præter ad unum scripti omnes referunt: sed Davis. ob codicem nullius auctoritatis, veteresque impressos quosdam, præter scripsit, præconate P. Manatio, sequentibus Ern. et Bremio. At notum bis viris esse debebat, præcedd. *nihil, nemo, nullus, non*, satis frequenti usu præter pro nisi dici. Hac vi part.

baginem revertisset, tum ipsum¹³, quum vigiliis me cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse, non potantem in rosa Thorium.

Illa magna gesserat; bis consul fuerat; triumphans nec tamen sua illa superiora¹⁴, tam magna, ne tam præclara ducebat, quam illum ultimum, quem propter fidem constantiamque susceperat: qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi etienti erat voluptarius¹⁵. Non enim hilaritate, lascivia, nec risu, aut joco, comite levitatis, sed etiam tristes firmitate et constantia sunt¹⁶ beati.

cte stahit: nam sane vis interit, qua adigebatur Regulus ad damjurisjurandi fidem. Sensus est, « nulla alia vi, quam iurandi, quo se ad reditum obligarat, non interna adactus ». *Hosii* non enuntiat clausulam occupat: cui vulgo fidem nullam habentur. G.

Tum ipsum. Recte tuetur Brem. Davio e Pal. i *eum* corrigente. etiam Spir. et Erl. tamen ex, qui cum refert, corruptionis ides. *Tum est eo ipso tempore: vero eum* nimium quantum t. Ceterum de Reguli supplicio ptores variant (vide Drakenb.

Ital. VI, v. 539), ut angusti adicii fuerit, prodigiosis illis iam generibus fidem addicere, quæ expressas in sese fictionis gerant. Facile igitur ad Palmerii iam accedes, nixam Diod. Signamento, Regulumque morbo i Carthagine mortuum, probandicabis. Vide illius Exercit. ian. pag. 15: seqq. Ciceronem vulgi sententiam sequutum, ne: qui si vel ista in fabulis et, tam bellum tamen exem-

plum, quod vel splendidissima Græcorum exempla sequabat, eripi sibi numquam pateretur. Inde eodem etiam sæpe multum utitur. Cf. potissimum infra V, 27, 82; cll. Off. III, 27 et 28, etc. Aul. Gell. lib. VI, cap. 4; Tusc. V, 5; Off. I, 13; Flor. II, 2; in Pison. 19; Horat. III, 5. G.

14. *Sua illa superiora.* Goer. delet *sua*. Hoc, inquit, Bas. ignorat. Spir. et Erl. *illa sua sup.* præbent: Davio, contra ex quibusdam suis, et ex Victoriana, *sua sup. illa* dedit, ut Mars. pluresque vett. cusu exhibent. Sed idem *sua* respectum quum habeat; nos Bas. in hac lectionis ambiguitate jure sequendum esse judicavimus. Ne autem transposita velis, notabis *superiora* per appositionem addi, i. e. « illa, quæ superius gesserat »: sic vulgatus ordo præferendus.

15. *Voluptarius.* Facile Davio fidem habemus, qui ex uno suo sic primus dedit, nostris omnibus cum olim vulgata *voluntarius* præbentibus: ita enim alibi sæpius peccatur. Receptum etiam Marsus sequitur. G.

16. *Non enim hilaritate, nec lascivia . . . beati.* Goerenz dat et *lascivia*. Nos, inquit, Spir. Erlens. et

66 Stuprata per vim Lucretia a regis filio, testata¹⁷ cives, se ipsa interemit. Hic dolor, populi romani duce et auctore Bruto, causa civitati libertatis fuit¹⁸; ob ejusque mulieris memoriam primo anno et vir, et pater

Bas. sequuti sumus. Hæc duo enim cohærent, et gradu modo differunt. In reliquo loco Davisius et Ernestius offenderunt. Ille *tristi firmitate*, etc. concinnitate sic, ut dicit, exigente, conjicit. Idem Ernestio offensionis fuit; quum enim hic subjectum desideraret, quod responderet alteri *tristes, hilares hilaritate* suadet. Recte rejicit utramque rationem Brem. sed, au vulgatam plene vindicavit, dubito. Loci autem primo constructio ex iis est, ubi vox primaria in sententiæ clausula ponitur. Istam structuræ rationem, ipsa linguæ natura nitentem, in Voll. superioribus plus semel, non solum in substantivis, sed in adjectivis quoque, cf. Legg. I, 1, 5, et adverbis, ibid. III, 26, 66 docuimus. Hoc loco quum in negatione auctor vim positam vellet, hæc præmissa, ne aliter quidem scribere potuit. Jam proprie scribi debuisset: « beati enim sunt non solum hilares et lascivi, ridentes et jocantes, sed sæpe etiam tristes; illi plerumque ex levitate, hi firmitate et constantia sua ». Sed auctor substantiva poni maluit, quippe quibus aptius coiret oratio. Inde paulum sibi dispar evasit, quum non æque bene *tristitia* scribere posset. Ejusmodi ἀνακλόουθα offendere in Cicero non debent, quippe quibus etiam exemplar ejus, Plato abundet, quæque vivi sermonis ἀποσχεδιασμών haud inepte imitentur. Vide, aliis prætermissis, locum haud absimilem Acadd. II, 27, 88, ubi, quæ ibi hoc de loco diximus, ad hæc accuratius exposita corriges.

17. *Testata cives*. Sic optimi quique codd. At Maffæi liber, *test. crimen*, quod idem Lamb. in libris quibusdam legi perhibet. Scaligeri vetus cod. et Eliens. 1, hujus loco *vim*, Pal. 6, *ejus vi*, Gud. 1 *test. crimen civis*. Sed vulgata vera videtur. *Testari* enim *aliquem* est sæpe, « testatum facere, testimonio suo confirmare apud aliquem ». Ita « testamur deos, hominésque », et Sull. 14, 41: « nisi ... auctoritatem hujus iudicii monumentis publicis testatus essem, etc. » Cogitandum *stupri patrati flagitium*, quod contexta facillime suppeditant. *Crimen* certe auctor ipse non poneret; sed *facinus, flagitium*, si quid addidisset. G.

18. *Hic dolor, P. R. ... causa civitati libertatis fuit*. Non sine causa nos in his offendimus: sive enim *populi R.* ad v. *dolor* referas, ut Davis. et editi priores; sive exemplo Ernestii et Brem. cum *duce et auctore* jungas, parum junctura ista placebit. Deinde licet collocatio ista, « causa civitati libertatis », per se carpi non debeat, habent tamen ubique ejusmodi quasi συγγένεις certam quamdam rationem suam, qualem h. l. nullam dispicias. Testatur autem Ursin. v. *civitas* a cod. suo abesse: quod libenter accipimus: scribendumque inde judicamus, « hic dolor populo romano, duce et auctore Bruto, causa libertatis fuit ». Notæ enim illæ P. R. quibus ubique librariis *pop. Rom.* scribitur, inter hos rectos casus, *dolor* et *causa*, a scribis misellis vix aliter, quam secundo casu offerri poterant. Quod quum semel peccatum esset, facile vox *civitati* addi potuit.

ejus, consul est factus. Tenuis L. Virginius¹⁹, unusque de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam, virginem filiam sua manu occidit, potius, quam ea Appii Claudii libidini, qui tum erat summo in imperio²⁰, dederetur.

XXI. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, 67
aut patrocinium voluptatis repudiandum. Quod autem patrocinium, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ nec testes ullos e claris viris, nec laudatores poterit adhibere¹? Ut enim nos ex annalium monumentis testes excitamus² eos, quorum omnis vita consumpta

Dolor autem de re quavis tristi auctori sæpe ponitur. G.

19. *L. Virginius.* De Rep. II, 37, est *Devotus Virginis*. Hic erat centurio in exercitu montis Algidii. Cf. Tit. Liv. III, 44. Vide luculentam narrationem hujus tragediæ, et notas nostræ edit. tom. I, pag. 399 et seqq. Hæc acta sunt anno U. C. 304.

20. *Qui tam erat summo in imperio.* Gorens delet *in*. Multi, inquit, scripti aliorum, nostrique omnes, præpositionem ignorant. Neque h. l. audiendus Davisius est, adstipulante Bremio: *in stare* ideo debere, quod App. Claudius, unus e decemviris, non solus summum imp. obtinuerit. Id quidem quam alibi recte valet, tamen ad Claudium hæc in re parum recte accommodatur: nam huic vere tum summum Romæ imperium fuit, reliquis decemviris ad bellum profectis. Adde, totum locum jejune positum videri debere, si eo nihil significetur, nisi Claudium tum in decemviris fuisse. Anres quoque *in* respiciunt. Nihil igitur dubitantes vocem sublestam abjecimus, quæ ante *in* a scribis et addi, et subtrahi, solet.

XXI. 1. *Testes ... adhibere?* Ern.

exhibere scribi jubet. Mire sane. Nam *testes* in re ad nos pertinente, *adhibemus* nostra, *exhibemus* aliorum causa. *Exhibere testes* igitur ubique in judicio dicitur, sc. judicum causa, ut isto tum adjumento hi litem rite disceptare possint. *Adhibemus* eos nobis, v. c. Off. III, 10, 14, jurato sententiam dicentes meminisse jubentur, *deum se (sibi) adhibere testem*. Terent. Phorm. IV, 4, 2: « hoc temere numquam amittam a me, quin mihi testes adhibeam ». Plin. Paneg. 75, 3: « ut orbis terrarum pietatis nostræ adhiberetur testis et conscius ». Jam hoc loco verba, « causa voluptatis, quæ nec testes ullos... poterit (sibi) adhibere », recte opponuntur proximis, « nos ex annalium monumentis testes excitamus », sc. ad vos refutandos. Nihil igitur nec mutandum, nec ad zeugma confugiendum. G.

2. *Excitamus.* Nec in simplici *citamus* præferendo (quod Ursin. ex suo laudat), Davis. et Ern. audiendi sunt; cf. Rab. Posth. 17, 47: « Possum excitare multos reductos, testes liberalitatis tuæ ». Cll. Brnt. 93, 322, « ab inferis locupletissimos testes excitaret ». G.

66 Stuprata per vim Lucretia a regis filio, testata¹⁷ cives, se ipsa interemit. Hic dolor, populi romani duce et auctore Bruto, causa civitati libertatis fuit¹⁸; ob ejusque mulieris memoriam primo anno et vir, et pater

Baa. sequuti sumus. Hæc duo enim cohærent, et gradu modo differunt. In reliquo loco Davisius et Ernestius offenderunt. Ille *tristi firmitate*, etc. concinnitate sic, ut dicit, exigente, conjicit. Idem Ernestio offensionis fuit; quum enim hic subjectum desideraret, quod responderet alteri *tristes*, *hilares hilaritate* suadet. Recte rejicit utramque rationem Brem. sed, an vulgatam plene vindicavit, dubito. Loci autem primo constructio ex iis est, ubi vox primaria in sententiæ clausula ponitur. Istam structuræ rationem, ipsa linguæ natura nitentem, in Voll. superioribus plus semel, non solum in substantivis, sed in adjectivis quoque, cf. Legg. I, 1, 5, et adverbis, ibid. III, 26, 66 docuimus. Hoc loco quum in negatione auctor vim positam vellet, hæc præmissa, ne aliter quidem scribere potuit. Jam proprie scribi debuisset: « beati enim sunt non solum hilares et lascivi, ridentes et jocantes, sed sæpe etiam tristes; illi plerumque ex levitate, hi firmitate et constantia sua ». Sed auctor substantiva poni maluit, quippe quibus aptius coiret oratio. Inde paulum sibi dispar evasit, quum non æque bene *tristitia* scribere posset. Ejusmodi ἀνακλιουθα offendere in Cicero non debent, quippe quibus etiam exemplar ejus, Plato abundet, quæque vivi sermonis ἀποσχηδισμὸν haud inepte imitentur. Vide, aliis prætermisissis, locum haud absimilem Acad. II, 27, 88, ubi, quæ ibi hoc de loco diximus, ad hæc accuratius exposita corriges.

17. *Testata cives*. Sic optimi quique codd. At Maffei liber, *test. crimen*, quod idem Lamb. in libris quibusdam legi perhibet. Scaligeri *vota* cod. et Eliens. 1, hujus loco *via*, Pal. 6, *ejus vi*, Gud. 1 *test. crimen civis*. Sed vulgata vera videtur. *Testari enim aliquem est sæpe, = testatum facere, testimonio suo confirmare apud aliquem* ». Ita = testamur deos, hominesque, et Sull. 14, 41: « mihi ... auctoritatem hujus judicii monumentis publicis testatus essem, etc. = Cogitandum *stupri patrati flagitium*, quod contexta facillime suppeditant. *Crimen* certe auctor ipse non poneret; sed *facinus, flagitium*, si quid addidisset. 6.

18. *Hic dolor, P. R. ... causa civitati libertatis fuit*. Non sine causa in his offendimus; sive enim *populi R.* ad v. *dolor* referas, ut Davis. et editi priores; sive exemplo Ernestii et Brem. cum *duce et auctore* junctum parum junctura ista placebit. Deinde licet collocatio ista, = *causa civitati libertatis*, per se carpi non debeat. habent tamen ubique ejusmodi quasi συγχύσεις certam quamdam rationem suam, qualem h. l. nullam dispicias. Testatur autem Ursin. v. *civitati* a cod. suo abesse: quod libenter accipimus: scribendumque inde judicamus, = *hic dolor populo romano, duce et auctore Bruto, causa libertatis fuit*. Note enim illæ P. R. quibus ubique libranis *pop. Rom.* scribitur, inter hos rectos casus, *dolor et causa*, a scribis misillis vix aliter, quam secundo casu offerri poterant. Quod quum semel peccatum esset, facile vox *civitati* addi potuit.

consul est factus. Tenuis L. Virginii¹⁹, unus-
le multis, sexagesimo anno post libertatem rece-
, virginem filiam sua manu occidit, potius, quam
ppii Claudii libidini, qui tum erat summo in im-
²⁰, dederetur.

II. Aut hæc tibi, Torquate, sunt vituperanda, 67
atrocium voluptatis repudiandum. Quod autem
atrocium, aut quæ ista causa est voluptatis, quæ
testes ullos e claris viris, nec laudatores poterit
dicere? Ut enim nos ex annalium monumentis
excitamus² eos, quorum omnis vita consumpta

utem de re quaris tristi auctori
mittitur. G.

L. Virginii. De Rep. II, 37,
inimicus Virginii. Hic erat centu-
ræ exercitu montis Algidi. Cf. Tit.
I, 44. Vide luulentam narra-
tionem hujus tragiæ, et notas no-
lit. tom. I, pag. 399 et seqq.
data sunt anno U. C. 304.

Qui tum erat summo in impe-
rens delet in. Multi, inquit,
aliorum, nostrique omnes,
rationem ignorant. Neque h. l.
dicitur Davianus est, ad stipulante
in stare ideo debere, quod
Claudius, unus e decemviris,
legem summam imp. obtinuerit. Id
aquam alibi recte valeat, tamen
ad hunc locum in re parum recte
modatur: nam huic vere tum
in Romæ imperium fuit, reli-
decemviris ad bellum profectis.
totum locum jejune positum
debere, si eo nihil significetur,
ad hunc tum in decemviris fuisse.
quoque in respuunt. Nihil igitur
bitantes vocem sublestam abje-
, quæ ante in scribis et addi,
trahi, solet.

I. 1. Testes ... adhibere? Ern.

exhibere scribi jubet. Mire sane. Nam
testes in re ad nos pertinente, adhi-
bemus nostra, exhibemus aliorum
causa. Exhibere testes igitur ubique
in judicio dicitur, sc. iudicium causa,
ut isto tum adjumento hi litem rite
disceptare possint. Adhibemus eos
nobis, v. c. Off. III, 10, 14, jurato
sententiam dicentes meminisse jubentur,
deum se (sibi) adhibere testem.
Terent. Phorm. IV, 4, 2: « hoc te-
mere numquam amittam a me, quin
mihî testes adhibeam ». Plin. Paneg.
75, 3: « ut orbis terrarum pietatis
nostræ adhiberetur testis et conscius ».
Jam hoc loco verba, « causa volupta-
tis, quæ nec testes ullos... poterit (sibi)
adhibere », recte opponuntur proxi-
mis, « nos ex annalium monumentis
testes excitamus », sc. ad vos refutan-
dos. Nihil igitur nec mutandum, nec
ad zeugma confugiendum. G.

2. Excitamus. Nec in simplici cita-
mus præferendo (quod Ursin. ex suo
laudat), Davis. et Ern. audiendi
sunt; cf. Rab. Posth. 17, 47: « Pos-
sum excitare multos reductos, testes
liberalitatis tuæ ». Cll. Brut. 43, 322,
« ab inferis locupletissimos testes ex-
citaret ». G.

est³ in laboribus gloriosis, qui voluptatis nomen audire non possint : sic in vestris disputationibus historia muta est. Numquam audivi in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Miltiadem, Themistoclem, Epaminondam nominari, qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum⁴. Nunc vero, quoniam hæc nos etiam tractare cœpimus⁵, suppeditabit nobis

3. *Consumpta est.* Gud. 2 *consummata.* Bas. *consummata.* Prave : nam verbum *consummare*, cujus loco alii *consummare* probant, Ciceronis non est. Eo magis notandus est Schellerus, qui idem in *Lexico* Ciceronis auctoritate firmatum effert. Loca enim Philipp. XI, 7, 18, et Off. I, 2, 4, in quibus solis olim legebatur, ita dudum ex optimis codd. in rectis mutata sunt, ut in editionibus recentioribus ne vestigium quidem pravatæ olim lectionis notetur. G.

4. *Ceterorum omnium philosophorum.* Notandum est, amare Ciceronem secundum hunc casum vocis *philosophus* in sententiæ clausula positum. Tusc. IV, 28, 11 : « quæ possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium philosophorum ». Acad. II, 35, 114 : « acutissimum omnium nostræ memoriæ philosophorum » : atque sic recte nuper Wolf. restituit Tusc. I, 6, 11, quum vulgo peccetur, *philosophorum disserentium*. Quod nisi teneris, ex usu auctoris perpetuo transposite scribi jure males, *philosophorum omnium*; contra quem toties a scribis peccatur. Sic v. c. restitues e huius nostris, N. D. I, 29, 80 : « Num etiam est una facies omnium? » vulgata male *omnium facies*. Quare h. l. nec Erl. audiendus est, qui *philosoph. omnium* transponit, nec Gnd. I, in quo desideratur *philosophorum*. G.

5. *Nunc vero, quoniam hæc nos etiam t. c.* Gorenz delet etiam, notatque : Variatur in scriptis *Nec vero et Ne vero*; ex compendio puta. Oxos. V. *Nunc quæro.* Spir. et Erl. vulgata confirmant. Vide notam proximam. Perperam quoque est, quod P. Manut. *Nec vero* præfert, ut bene vidit Brem. Rath. totum h. l. conjectura mactavit, sic suadens, « Nunc quæro (quoniam ... quot et quantos viros! jam vero testium sat est) noene, etc. » Sed hæc multas ansas habent. Ut pauca moneamus, post *suppeditabit*, sequi jam vero, hoc contextu, nequit. Ut enim taceamus, vero usquam disjungendi vim habere posse, immo *sed* poni debuisse; quis unquam probarit « *suppeditabit ... sed jam ... satis est* ». Requiretur sic certe *suppeditarit*, vel *suppeditare posset*. Neque omnino sic recte glossa retrahitur, quod scripti optimi quique respuunt. Ceterum addit vulgata post *nos, etiam*, quæ quum a Gud. I et Bas. abesset, ejusque loco in reliquis nostris *et scriberetur*, deleta a nobis est : idque magis, quoniam prorsus ignoramus, quo nomine ferri h. l. possit. Nam pro *adeo* positam (ut eo loco, quem occupat, necessario debebis), si acceperis, recte quæres, quid ea particula opus sit, ad rem, quæ tam proxime cum his, quæ tractanda erant, cohæret, designandam?

Atticus noster de thesauris suis, quos, et quantos viros⁶[habere testium sat est⁷]! Nonne melius est⁸ de 68 his aliquid, quam tantis voluminibus de Themista⁹ loqui? Sint ista Græcorum: quamquam ab his philosophiam et omnes ingenuas disciplinas habemus; sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant stoici cum peripateticis. Alteri negant quidquam esse bonum, nisi quod honestum sit.

6. *Suppeditabit... de thesauris suis, quos, et quantos viros!* Miramur primo eos VV. DD. qui in his ironiam querunt. Non enim de Attico, Epicureo, sed historico, agitur; et quidem historico romano. Contexta clare loquuntur. Dixerat auctor, ceteris philosophis (græcis) in ore esse *Lycurgum, Epaminondam*. Pergit, *Nunc vero*, etc. i. e. « Jam vero, quæ nos, Romani, hæc tractamus, suppeditabit nobis ex patria historia summorum virorum exempla Atticus ». Cf. Corn. Nep. Att. 18. — *De thesauris*. Non probe fecerunt Dav. et Brem. qui pro de apertam hujus glossam ex receperunt. Ut enim *depromere de libris* Orat. I, 60, 252, et sup. II, 7, 22, *de narthecio promere* dicitur, ita dispicere non est, cur minus recte, *suppeditare de thesauris*, id est, de libris, qui magnorum virorum exemplis referti sunt, dici liceat. Duo Gudd. *de*, cujus loco Erl. et præbet: e Spir. et Bas. varietas nulla notatur, ut etiam *de exhibuisse* videantur. Vin. *Atticus et thes.* omisso *noster*, quod etiam Gud. 2 et editi vet. plures ignorant. Sed sæpe offendunt in hoc pron. scribæ, si de *communi amico* ponitur. G. — *Quos. Quot* corrigere nihil necesse est, quæ *quos, quales* valeat. Divin. I, 25, 52: « Xenophon, Socraticus, qui et quantus vir! » Tamen

hanc, etiam a Bremio prolata, conjecturam plane abjectam nolim, quæ auctor non solum virorum patriæ historiæ magnitudinem, sed etiam multitudinem indicare his voluisse videatur; conf. § 62. G.

7. *Habere testium sat est.* Hæc verba Gorenz omnino expungit: absum, inquit, a tot scriptis, ad quos tres optimi nostri accedunt, glossæque naturam ex malo cum reliquis nexu clare produnt. Occasio etiam glossæ cernitur, scribis exclamtionis, quamquam auctori frequentis, rationem parum assequentibus. Talia autem in textis relinquere, vel male sibi diffidentis est, vel apertæ rei veritati. — Hæc esse delenda censuerat quoque, post Græterum, Davis. Nonnulli legunt « quot et quantos viros habere testes sat est », ut latinitati consulatur; sed codices non favent, et frigidum prorsus est illud additamentum.

8. *Nonne melius est.* Hæc non sine jure paulo abruptius posita dixeris. Atque licet quidem plura loca excitari possint, ubi similiter Cicero: tamen quæ e Bas. *testium sat esse*, notetur, *Et nonne melius est*, prorsus ex hujus usu, scribendum judicamus; sic ut *Et, et sane* valeat. G.

9. *Themista.* In nomine *Themista* consentiunt Spir. et Erl. pro *Themis-*

70 XXII. At negat Epicurus (hoc enim vestrum lumen est), quemquam, qui honeste non vivat, jucunde posse vivere. Quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. Illud quæro, quid ei, qui in voluptate summam bonum ponat¹, consentaneum sit dicere. Quid affers, cur Thorius, C. Hirrius Postumius², cur omnium horum magister³, Orata, non jucundissime

Gud. 2, *alins negotii*, etc. Deinde referunt Gud. 1, Bas. E. et ξ. *haberemus*. *Aliud est aliud quid*, quod quom scribæ non viderent, offendisse videntur. Sed *haberemus* forte negligendum non est: sic quidem hoc quoque verbum ad *natae sumus* referendum erit. Quod si placebit, auctores sumus, ut legatur, « aliud negotium non haberemus ». G.

XXII. 1. *Ponat*. Gær. scribit *putat*. Sic, inquit, plerique scripti nostrique præter Gud. 1, omnes. Neque aliter vett. editi, Marso excepto. Unde haud parum miramur, quod Grut. ex Pal. 1 *ponat* offert; recte hoc enim apertam illius glossam Brem. judicat. *Putare* enim *in re aliquid*, sic haud raro elliptice dicitur, ut *positum* vel *ponendum* cogitandum sit; cf. Manil. 13, 37, « imperatorem aliquo in numero putare ». Pis. 13, 34: « in hostium numero putari, etc. » Vulgatam igitur priorem cum Bremio revocavimus, idque magis, quum E. et ξ. glossam cum glossato, *ponat*, *putat*, simul exhibeant. Coniunctivum quod saltem Ern. requirit, id ex præjudicata ejus opinione natam est, ad accus. c. inf. non nisi hunc poni posse: refutata abunde per Heusingg. Scheller. Bremium, alios.

2. *Cur... C. Hirrius Postumius*. Volgatur, *Postum. cur Chius*. Al. pro *Chius* dant *Curtius*, *Orchius*, *Curius*. At Spic. Erl. et Gud. 1 præbent cum Pal.

1, *cur Chius Postumius*: ut Scaligeni sententia verosimillima videatur, notari h. l. eandem, qui, auctore Pia. Hist. Nat. IX, 55, « primus murarum vivarium excogitasse dicitur ». Nobis certe in loco hoc aperte corrupto hæc sola amplectenda sententia fuit, quam etiam Davis. sic edendo sequutus est. Nam quis feret *cur ante Postumius* omissam; quis *Chius* inter nomina romana? Mirum tamen hoc esse profitemur, quod hominibus istis neque Cicero, neque quisquam styriarum scriptor, usquam mentionem fecit. Si quid his conjectura addi licet, videtur *Postumius* ex glossa accessisse, quum rarissime Cicero sic plerumque alicujus nomen esserat. Quo facilius etiam hujus transpositi ratio intelligitur. G. — Quatuor puto colligi Epicureos, L. Thorium, de quo proxime mentio facta est, Postumium, quem ignoramus, Curium, C. Sergium Oratam, qui nominatur a Cic. Offic. III, c. 16, et Val. Max. IX, 1. — Nec tamen *Curius* a *cur Chius* longe distat, quem si ponamus, cum esse dicemus de quo legimus in Pediano versiculis istum Calvi, « Et talis Curius perarditus ». MANUTIUS.

3. *Omnium horum magister*. Horum etiam a Gud. 2, Bas. V. γ. ψ. et a Marso aliisque vett. impressis abest. Sed inde nihil juris Davisio enascobetur, ut *hominum horum* mallet, quod melio vulgata pejus est, quæ optime ac ha-

t? Ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum vitam hendendam, nisi plane fatui sint, id est, nisi apiant, aut metuant⁴. Quarum ambarum rerum i medicinam pollicetur, luxuriæ licentiam polli- . His enim rebus detractis⁵, negat se reperire in rum vita, quod reprehendat. Non igitur po- voluptate omnia dirigentes⁶, aut tueri, aut re virtutem. Nam nec vir bonus ac justus⁷ ha- debet, qui, ne malum habeat, abstinet se ab a. Nosti, credo, illud :

Nemo pius est, qui pietatem⁸ . . .

quidquam putes⁹ esse verius. Nec enim, dum

in horum accipit debet, i. e. di hominum.—De L. Sergio qui sequitur, cf. Fragm. ex . apud Augustin. de Vita Beat. 26, Ern. ell. Macrob. Saturn. Plin. H. N. IX, 54, et Val. ., 1; Varro de Re Rust. lib. . 3; Cic. Off. III, c. 16. G. . si aut cupiant, aut metuant. : Crat. nisi aut plane cupiant; lde arridet : nam huc referri ne Epicurus de cupiditatibus i præcipiebat; cf. supra 9, quum nullus codicum conspi- nantiter cupientibus hæc intel- re judicamus, vide ib. § 26. G. is enim rebus detractis. Abest Bas. et a Mars. nec in Uraini oparebat. Sed inde nullum jus m cum hoc pro intrusa acci- oæ rerum proxime præce- auctor enim, ut supra vidi- me vocem repetitam smat. De ide Κυρίων δόξων X, seqq. G. luptate omnia dirigentes. Gnd. nte, quod per se quidem pla- l vulgata hæc minus proba- sumpta enim similitudo de ; hæc ut gubernaculo dirigi-

tur, sic vita, Epicuri ratione, volu- ptate. Inde « non poteris aut tueri aut retinere virtutem », velut rectum cursum. G.

7. *Nec vir bonus ac justus. Nec pro ne . . . quidem est*, vid. sup. 8, 25. Deinde pro *ac justus*, duo nostri cum aliis ant referant. Sed videtur part. plane delenda esse : nam vide Legg. I, 18, 48, « omnes viri homi ipsam æquitatem et jus ipsum amant ». Ad vulgata quoque *is* ante *qui* omisum negre ferimus; quod auctor sic cum vi ad- dere solet. Locus si integer, sic capiendus est, ac si scriptum sit, « nec vir bonus ac justus, vir bonus ac justus hab. deb. » G.

8. *Nemo pius est, qui pietatem*, etc. Ut in Pal. 1, ita in Spir. et Erl. abest *cavet*, quod in reliquis scriptis omni- bus prave adsuitur. Sed idem illi *pie- tate* exhibent. Nec aliter Gnd. 2, quamquam hic *cavet* refert. Ceterum judicium omne de verbis his suspendi- mus, quippe de quibus conjectura quævis vaga esse debeat, quum locus poetæ veteris modo indigitatus sit, nec alibi usquam legatur. G.

9. *Quidquam putes*. Iidem illi bim

metuit, justus est : et certe, si metuere destiterit, non erit. Non metuet autem, sive celare poterit¹⁰, sive opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere; certeque malet existimari bonus vir¹¹, ut non sit, quam esse, ut non putetur. Ita, quod certissimum est¹², pro vera certaue justitia, simulationem nobis justitiæ¹³ traditis; præcipitisque quodam modo, ut nostram stabi-

nostri, ad stipulante Marso, transposite scribunt, *putes quidquam*. Atque ita ad Brut. ep. 15 : « Cave putes ... quidquam illi esse simile ». Solet autem hic imitator sedulo Ciceronis verborum collocationem sectari. At nostri est, ut verbum finitum accusativo cum infinitivo interponat; sententia autem hæc, « atque sane hoc omnium verissimum putandum est » : ut soni vis recte in *quidquam* præmisso hæreat. G.

10. *Sive celare poterit*. Gær. scrib. *potuerit*. Correximus, inquit, e Spir. et Erl. vulgatum *poterit*, quod reliqua futura exacta suadebant.

11. *Malet existimari bonus vir*. Nostri quoque scripti *mallet* peccant, ut omnes ubique fere hoc in futuro solent; vide nos ad Acadd. I, 2, 5. Deinde Spir. et Erl. transponunt *vir bonus*; quod utique rectius : sed omnium optime Bas. *vir* ignorat. Ita paucis ante *justus* æque simpliciter dicitur. Addidisse vocem scribæ videntur, quum sonum loci non caperent, quo *existimari* primariam enuntiativam vim continet. *Ut duplex, quæ sequitur, licet valet*. G. — *Malet existimari bonus vir, ut non sit, quam esse, ut non putetur*. Probitatis famam probitatis anteponeat. « Malet existimari bonus vir », quamvis *non sit, quam esse* talis, eo modo, eo pacto, ea conditione, *ut non putetur esse vir bonus*. PASSERAT. — Vertit intp. gal-

licus : « Il aimera toujours mieux paraître homme de bien sans l'être, que de l'être et ne le paraître pas ».

12. *Ita, quod certissimum est*. Gær. vv. *quod cert. est* parenthesi includit. Hoc loco, inquit, factum est, quod sæpe animadvertere licet, ut loci scriptura semel addubitata, VV. DD. omnia alia malint, quam de vulgata veritate cogitare. Th. Bentl. conjicit *turpissimum*, Davis. *nocentissimum*. Brem. *perniciosissimum*, omnesque consentiunt, *certissimum* jacere, torpere, nihil significare. Quasi non sæpissime *certum* de eo, quod « apertum, manifestum, indubitatum » est, dicatur! Sed neglecta parenthesis hæc errorem attulit. Cf. Brut. 80, 278 : « pedis (quod minimum est) nulla suppletio ». Ibid. 93, 322 : « animum ejus (quod unum est oratoris maxime proprium), quocumque res postularet, impellere ». Alia structura hæc sic expresseris : « Itaque hoc certissimum est, vos ... tradere ». Scribæ in his aliter peccant, *Itaque cert.* referentes. ut e nostris Gud. 1 et Bas. atque sic quoque Mars. Venet. ed. 1496, alia.

13. *Pro vera certaue justitia, simulationem ... justitiæ*. *Simulationem justitiæ* idem prorsus est, quod *simulatam justitiam*. Sic autem scripsit auctor, ut æqualitati membrorum consuleret : de qua re quum VV. DD. pinguius judicare videamus (cf. v. c.

lem conscientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur.

Quæ dici eadem ¹⁴ de ceteris virtutibus possunt : ⁷² quarum omnium fundamenta vos in voluptate, tamquam in aqua, ponitis. Quid enim? fortemne possumus dicere eundem illum Torquatam ¹⁵? Delector enim, quamquam te non possum, ut ais, corrumpere ¹⁶; delector, inquam, et familia vestra, et nomine. Et hercule ¹⁷ mihi vir optimus, nostrique amantissimus, A. Torquatus ¹⁸ versatur ante oculos : ⁷³ *cujus quantum studium et quam insigne* ¹⁹ fuerit erga

Scheller. Obs. 123), alibi agemus accuratius. G.

14. *Quæ dici eadem.* Ne in his pronominiibus offendas, *quæ* plane et *hæc* valet. Solet vero auctor hæc ipsa pronn. interdum negligentius jungere, v. c. Tusc. II, 15, 31 : « his est enim vultus semper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare solita in viro suo Socrate, eodem semper se vidisse exeuntem illum domo, et redeuntem ». G.

15. *Fortemne ... dicere ... Torquatam?* Nempe non possumus eum dicere fortem, si nihil nisi voluptatis adipiscendæ causa perpetravit.

16. *Quamquam te non possum ... corrumpere.* His quoque, ait Gærenz, apertæ parentheseos signa addenda nobis fuerunt. Referuntur hæc autem ad Torquati verba, supra, I, 10, 34 : « nec me tamen laudandis majoribus meis corrupisti ». Erl. *possumus* : sed e Spir. nihil notatur. Ex proxime præcedente ortum hoc puta. Davis. tacite *possim* dedit, ut est in quibusdæm vett. impressis. Non male sane, cf. *quæ* de conjunctivo ad *quamquam* diximus ad Legg. III, 8, 18. Sic autem hæc particula in verbis alterius laudandis frequenter ponitur. Acadd.

I, 8, 30 : « quamquam oriretur a sensibus ». Tusc. V, 33, 95 : « quamquam sensu corporis judicentur, ad animum referri tamen, etc. » Sed infirmam hanc paucarum edd. veterum auctoritatem sequi nolimus.

17. *Hercule.* Mars. *hercule mihi*, Spir. et Erl. soli *mihi*; reliqui nostri cum vulgata ante Grut. *modo*, ex compendio peccant simili : nisi quod Gud. 1, *mihi vir modo* refert, glossam cum glossato servans. G.

18. *A. Torquatus.* Ern. hunc in Clave L. F. L. N. vocat. Fuisset igitur istius, cum quo sermo instituitur, frater! Quod vix verum est; tum enim id auctor, pro suo more, monuisset. Esse hunc autem eundem, qui A. U. 701 prætor fuit, et ad quem, exsullem, literæ Ciceronis exstant, VI, ep. 1—4, dubitari nequit. Nobis certe hic A. Torquati filius videtur, qui ex prætura an. 676, Africam provinciam obtinuit; quem cum hoc nostro P. Manut. in comment. ad Divv. VI, ep. 1, init. miscet. G.

19. *Cujus quantum studium et quam insigne fuerit.* Gærenz scribit : *cujus quantum studium fuerit, et quam insigne.* Ita, inquit, Spir. et Erl. *fuerit* post *studium* retrahunt.

me temporibus illis²⁰, quæ nota sunt omnibus, scire necesse est utrumque vestrum. Quæ mihi ipsi, qui volo et esse, et haberi gratus, grata²¹ non essent, nisi eum perspicerem mea causa mihi amicum fuisse, non sua; nisi hoc dicis, sua, quod interest omnium recte facere. Si id dicis, vicimus. Id enim volumus, id contendimus, ut officii fructus sit ipsum²² officium.

²³ Hoc ille tuus non vult, omnibusque²³ ex rebus voluptatem, quasi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si voluptatis causa cum Gallo apud Anienem depugnavit provocatus, et ex ejus spoliis sibi et torquem, et cognomen induit²⁴, ullam aliam ob causam²⁵, nisi quod ei talia facta digna viro videbantur; fortem non puto. Jam si pudor, si modestia, si pudicitia, si, uno verbo, temperantia, pœnæ aut infamiæ metu coercerentur, non sanctitate sua se tuebantur: quo adul-

Bene sane: idque frequenti Ciceronis more. Nam vulgata, quæ idem post *insigne* positum exhibet, scribarum est, sæpe sic turbantium. Aures ipsæ h. l. hoc, quod recepimus, præferunt.

20. *Temporibus illis*. *Tempora* autem *illa* Ciceronis exsilium notant.

21. *Gratus, grata*. Lusit Cicero in varia ejusdem vocis vi, quod haud raro solet. G.

22. *Ut officii fructus sit ipsum officium*. Hæc verba nihil aliud volunt, quam quod toties alibi dicitur, « virtutem per se ipsam esse expetendam ». Tractantur hæc, et seqq. latius, ut sæpius, ita maxime Legg. I, 18, 48 seqq. G. — *Illum*, quod sequitur, Torquatum notat.

23. *Hoc ille tuus non vult, omnibusque*. Nostrorum tres, aliique aliorum, cum vett. excusis multis, *Hæc*. Male. *Que* autem immo potius valet, ut sæpe.

24. *Cognomen induit*. Ad seqq. confert plura plurium inferioris ætatis

auctorum loca Davis. ut dicendi rationem *nomen induere* probet. Quæ huc nihil pertinent: nam hæc junctura h. l. Cic. usus non caset, nisi per zetugma ad utrumque, et *torquem* et *cognomen*, verbum applicari voluisset. G.

25. *Ullam aliam ob causam*. Nostri quoque, ut omnes omnium, *nullam* peccant. Sed a P. Manutio inde VV. DD. unica veram vocem reposuerunt. Neque aliter refert Marsus. Ceterum de toto h. l. « et ex ejus sp. ... videbantur », notandum est, cum uno quasi spiritu pronuntiandum esse; certe virgulam ante *ullam* cum Bremio sustulimus, quæ verborum nexum obscurabat. Ipsa autem paullo impeditor series inde nata est, quod auctor vv. *ullam* ... *causam* proxime ante *nisi* posita voluit. G. — Int. et si in hoc præclaro facinore patrando alia causa ductus est Torquatus, quam quod vellet digna viro facere.

n, quo stuprum, quo libido²⁶ non se proripiet
ojiciet, aut occultatione proposita, aut impuni-
aut licentia?

id? illud, Torquate, quale tandem videtur²⁷? te
omine, ingenio, gloria, quæ facis, quæ cogitas,
contendis, quo referas, cujus rei causa perficere,
conaris, velis, quod optimum denique in vita
es, non audere in conventu dicere²⁸? Quid enim
ri velis jam, quum magistratum inieris²⁹, et in

quo adult. quo stupr. quo lib.
ribit: *quod adulterium, quod*
, quæ libido non se prori-
tatque: Ern. ex Davisii conj.
Zelog. III, 19, laudantis, de-
vo ... *quo ... quo*, et sic ob
se proripiet, necessario requiri

Atque ita vere Oxonn. E. et
hi duo codd. ubique seorsim
t, et vulgata ut per se bona
est etiam explicatu difficilior,
ita a scribis profecta videatur.
enim verba hæc idem, ac,
omnis generis adulteria, etc.
as occultantur, palam prorum-
te. » *Quod* enim, si rogat, pro-
sum, quantum, frequenter dil-
lapere deinde auctor proprie
iditate; proripere vero h. l.
ante hæc tecta et celata, et
vo quasi cum impetu proru-
il igitur erat, cur jure Ern. in
offenderet.

Quid? illud, Torquate, quale
videtur? Brem. interpanxit,
Quid Torquate? Perperam. Sic
sed vel *At* præmittendum erat.
la enim hæc certa interpunctio-
la est, ante voces, particulas-
libus interrogatio regitur, præ-
ut nomina (cf. Acadd. II, 33,
ita pronomina solere. Acadd.
86: « Quid? hoc nonne vide-

tar contra vos valere? » Tusc. I, 24,
56: « Quid? illa tandem num leviora
censes, quæ declarant, inease in ani-
mis hominum divina quædam? » Ita
verissime Wolf. ed. priore: vulgo,
« Quid illa tandem? ... censes? » sed
pessime. Idem etiam sine *quid?* valet.
Ut statim de *quale tandem* exemplum
afferamus; cf. N. D. I, 38, 106:
« Hoc, per deos immortales, de qui-
bus loquimur, quale tandem est?
etc. » Pendent ista a soni ratione, et
uno complexu tractata, nullam am-
plius dubitationem admittent. G.

28. *Te ... non audere in conventu*
dicere? Sunt hæc elegantis, sed paullo
impeditioris nexus. Primum *te* cum
vi præmittitur: quæ deinde auctor
interponit, ter variata idem valent;
hoc nempe: « quem ad finem omnia,
quæ cogitas, niteris, agis, spectant ».
Quæ facis ... quo referas, græce
cogitanda sunt, δ (ἀτινα) ποιῶς ...
sic τί δὲ ἀνατίποις. Denique vero com-
prehendentis, vel rectius h. l. propriis
verbis rem tectius expressam enar-
rantis est. G.

29. *Quid enim mereri velis jam,*
quum magistratum inieris. Gud. I,
Bas. E. ξ. cum binis Davisii, et Victo-
rii ed. post *quum* addunt *tu*, quod
Davis. recepit. Prave: nam si addi
pron. auctor voluisset, haud dubie

non potest? Quid, si efficio, ut fateare, me non modo, quid sit voluptas, scire (est enim jucundus motus in sensu), sed etiam, quid eam tu velis esse? Tum enim eam ipsam vis, quam modo ego dixi⁶; et nomen imponis, in motu ut sit, et faciat aliquam varietatem⁷: tum aliam quamdam summam voluptatem,

sula ponere amat; quippe quod magis de clausula sententiæ, quam simplicis enuntiati, valeat. Sed sunt tamen loca, quæ hunc positum vel sic defendunt, v. c. Verr. III, 58, 134: « nisi rem tam notam esse omnibus et tam manifestam videres ». Nihil igitur mutandum iudicamus, licet mirum sit, cur scribæ hunc positum, qui aures implet, deseruerint. G.

6. *Quam modo ego dixi.* Gœrens delet *modo ego*. Vulgata, inquit, lectio Ernestiam non sine omni causa commovit, ut *tum* priore in *tu* mutaret; vidit enim *ego* sic languere: quamquam, ut recte Brem. notat, per se quidem pronominum oppositione nihil opus sit. At codd. nostri vv. *modo ego* veementer suspectas reddunt. Spir. enim et Erl. *quam modo dixi ego*: Gud. 2 et Bas. *quam dixi modo ego*: Vien. *q. ego modo dixi*: solus Gud. 1 vulgatam retinet. Ex his non solum patet, vv. DD. reliquos scriptorum suorum varietatem neglexisse, sed etiam vere ex glossa a scribis esse turbatum. *Ego* libenter abjicias; si vero in *modo* dubitaris, hoc reputandum est, ita paucis verbis ante voluptatis definitionem præmitti, ut mirum sit, si auctor ipse *modo* addiderit, quum ipse adhuc verborum sonus in Torquati auribus hæreret, quæ *modo* se dixisse testetur. Iudicio igitur in his vocibus expellendis egisse nobis videmur.

7. *Et faciat aliquam varietatem.*

In his non nihil offendimur. Erat hoc Epicuri præceptum, Οὐκ ἐπιζητεῖν τὴν ἡδονὴν ἐν τῇ σαρκί, ἐπιθεῖν ἀπὸ τῆς κατ' ἰσθμίου ἀγωγῆς ἐξαιρητῆς, ἀλλὰ ποικίλλεσθαι, vide Kupiers δόξαι XVIII. Neque hic aliter verbo ποικίλλεσθαι, nisi de indolentia, i. e. voluptate *stabili*. Atque sic quoque supra Torquatus, I, 11, 38, « omnis autem privatione doloris putat Epicurus terminari summam voluptatem: ut postea variari voluptas, distinguique possit, augeri amplificarique non possit ». Ad hæc quam suctor hoc libro II respondet, vituperat hic quidem vocem *varietas*, quæ non in motu dicatur, et sic pergit 3, 10: « ista varietas que sit, non satis perspicio, quod ais, quum dolore careamus, tum in summa voluptate nos esse: quum autem vescamur his rebus, quæ dulcem motum afferant sensibus, tum esse in motu voluptatem, qui faciat varietatem voluptatum, sed non augeri illam non dolendi voluptatem ». Cum his si hæc nostra verba contuleris, videbis obscurius auctorem ex nimia brevitate loquutum esse, quum vellet esse quam maxime perspicuus. Quum enim voluptas movens tota in varietate cernatur, addit ista verba ad voluptatem stabilem respiciens, quam modo expositurus erat, hoc pleno sententiæ nexu: « partim enim voluptatem eandem mecum, nempe jucundum motum in sensu, statuis, eamque proprio nomine, in motu esse, dicis: partim aliam

di nihil possit; eam tum adesse, quum dolor absit, eamque stabilem appellas. Sit sane ista 76
 as. Dic in quovis conventu, te omnia facere,
 eas. Si ne hoc quidem satis ample, satis honeste
 itas; dic te omnia et in isto magistratu, et in
 vita, utilitatis tuæ causa facturum, nihil nisi
 expediat, nihil denique nisi tua causa: quem
 rem concionis, aut quam spem consulatus ejus,
 si paratissimus est, futuram putes⁸! Eamne ra-
 ti sequare⁹, qua tecum ipse, et cum tuis utare,
 ri autem, et in medium proferre non audeas?
 o illa, quæ peripatetici, quæ stoici dicunt, sem-
 pi in ore sunt. In judiciis, in senatu¹⁰, « offi-

dolendo, eamque omnium
 , ponis, stabilemque appel-
 a voluptate illa, quam in
 s, varietur aliquo modo». G.
 i sensus esse videtur: Nunc
 ma vocas eam, quæ jucundus
 in sensu, et quæ variari po-
 sc. ex diversis causis oritur:
 uptatem vocas, aliam quæ
 tur, quia non causis exter-
 et, quam quidem stabilem
 , et quæ adest, quum omnis
 it.

as! Alias hac in structura
 ci solet, ut habere Bas. a
 e notatur. Vulgata tamen
 t, et optativo sensu acci-
 i.

ne rationem sequare. Gœr.
 nne rat. igitur seq. Ita, in-
 l. et Spir. ut quæstio sit, an
 i sequare offerat, quod Da-
 xepit. Male: nam tum scri-
 etiam audebis fuerit. Sequare
 Æv. Brem. deinde igitur, quod
 i abest, quodque jam Davis.
 lem nobiscum reposuerat,
 ne transtulit Eliensis 2, E. et

ξ. auctoritate: sed nulla nostrorum.
 Quid autem mirum, si scribe verbo-
 rum collocationem ad ipsorum captam
 mutant? sæpe igitur altius repo-
 nitur; vide nos ad Acadd. II, 8,
 23, cll. Fin. I, 18, 61. Attende
 denique ad constructionem; et vide-
 bis auctorem consulto sic verba collo-
 casse, ut profiteri, etc. ad eamne ra-
 tionem commodius aptari posset.
 Inusitatorem autem locum hanc omit-
 tendæ particule occasionem præbuisse
 putabis, quam etiam Ernestius non
 agnoscit. Omissa part. locus languidior redditur.

10. Semper tibi in ore sunt. In judi-
 ciis, in senatu. Recte Ern. ante in jud.
 puncto distinxit; quod non debet
 Brem. ut ante, in virgulam mutare.
 Plene hæc ita expresseris: « et in
 judiciis et in senatu nihil loqueris,
 nisi officium, etc. » Pronuntiatione ea
 adjuvari debent, μμνητικῶς expressa.
 Copulam autem ne desideres, sæpius
 eam auctor sic inter substantiva, ad-
 jectiva, adverbia, omittit. Ceterum
 prætorem urbanum cogitabis, qualis
 tum erat Torquatus; et ea, quæ se-

77 cium, æquitatem¹¹, dignitatem, fidem, recta, honesta, digna imperio, digna populo romano, omnia pericula pro republica, mori pro patria » : hæc quum loqueris, nos barones stupemus¹²; tu videlicet tecum ipse rides. Nam inter ista tam magnifica verba, tamque præclara, non habet ullum voluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis¹³, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui latine loquuntur, voluptatem vocant; sed ne hæc quidem stabilis, quam, præter vos, nemo appellat voluptatem.

XXIV. Vide, ne non¹ debeas verbis nostris uti,

quantur, pro locis communibus habebis, ad quæ hic, quum iudiciorum præses, tum senator, suam iudicandi consulendique rationem regebat. G.

11. *Æquitatem*, etc. Lambino placet *æquitas*, *dignitas*, *fides*. — *Omnia pericula pro republica*. Idem legendum *omnia pericula adire pro rep.* putat.

12. *Nos barones stupemus*. *Barones* nostri omnes. Rath. scribi *varones* jubet. Nobis non liquet. Sive enim codices sequare; omnibus quinque Ciceronis locis, in quibus hæc vox legitur, ita hi titubant, ut nescias, *barones*, an *varones*, aut *varrones* scripseris: sive ad VV. DD. iudicia te applices; nihil efficias, nisi ut incertior abeas: sive denique propriam tibi viam aperire tentaris; in bivium illud, vel etiam trivium (nam versus ille Lucilianus, « Varronum ac rupicum squarrosa incondita rostra », et alia id genus, suam quamdam auctoritatem habent), vel invitus recides. Quod si nostrum qualecûmque iudicium quaeris, omnes has tres scribendi rationes vocis, ex rusticæ plebeculæ ore desumptas, apud diversos auctores pro re nata ferri posse putamus. Illam, quasi asperatam, priscæ ætati adscripserim,

atque inde etiam nomen *Varro* ipsum derivarim; posteriore autem, pro cuiusque pronuntiationis ratione, ut *varonem* aut *baronem* scriptum esse. In inscriptionibus certe millies *b* pro *v*, et vice versa, legitur. Quid? nomen ipsum *Varro*, *Barro* scribitur; cf. *Rule Philologiae Numismatico-Latinae Specim. I*, pag. 4. Nemini res mira videri debet, qui de latino digamma accuratus cogitavit. G.

13. *Quam in motu esse dicitis*. Hæc verba quum ab Eliens. 1 absent, *Devis.* pro glossa habet ex supra positis § 75, *in motu ut sit*, addita. Sed sæpe in talibus addendis, quæ ex contextu ipso pateant, auctoris diligentiam notavimus: et duplex *quam* omissionis errorem, ut Brem. recte vidit, peperisse putanda est. G.

XXIV. 1. *Vide, ne non*. *Correns* scrib. *Vide igitur, ne non*. Hanc, inquit, part. primus *Davin.* e *Pal.* 1 et *Eliens.* 2 addidit, abjectam citra jus denno ab *Ern.* sed recte *Brem.* revocatam probat. Præter *E. ξ.* reliqui *Oxon.* et omnes quoque nostri eam. præter *Gud.* 2, exhibent. — *Int.* vide an rectum sit te uti hædem sermonibus ac nos utimur, quum tamen nobis contraria sentias.

tuis tuis. Quod si vultum tibi, si incessum fin-
quo gravior viderere², non esses tui similis :
tu fingas, et ea dicas, quæ non sentias, aut
ut vestitum, sic sententiam habeas aliam do-
am, aliam forensem, ut in fronte ostentatio
us veritas occultetur? Vide, quæso, rectumne
hi quidem eæ veræ videntur opiniones³, quæ
æ, quæ laudabiles, quæ gloriosæ, quæ in se-
quæ apud populum⁴, quæ in omni cœtu con-
e proferendæ sint⁵ : ne id non pudeat sentire,
pudeat dicere.

citæ vero locus ubi esse potest, aut quis ami- 78
se cuiquam, quem non ipsum amet propter
? Quid autem est amare, e quo nomen ductum
æ est⁶, nisi velle bonis aliquem affici quam

gravior vider. Cogitandum,
re es; quod in prægresso
tet. Paucis interjectis conjii-
verba ut fingas, et inter-
m mutat : sed, ut Brem.
rave. Nec melius est, quod
estem malit Lambinus : au-
i « vestitum induere, mu-
» G.

quidem eæ veræ videntur
Gærenz scribit hæc. Sic, in-
te jam Davis. scripsit, nec
Oxoun. quatuor nostri,
ett. cum Mars et Crat. plane

d populum. Spir. *ad popu-*
se quidem non male : sed
d. reliquæ et Erl. quoque *apud*
neglecta compendii lineola
ctio videtur. Eodem modo
locum puta Ligar. 10, 31 :
ad parentem loquor». Bini
d; atque ita ibi repones. G.
erenda sint. Gær. scribit
nquit, omnes nostri. Davis.

e Pal. 1, ut ait, Eliens. 1 et Scalig.
proftendæ edidit. De Pal. 1 falli vi-
detur, nec quidquam Grat. monet,
nec nostri illi bini a vulgata disce-
dunt. Recte vulgatum *proferendæ*
Eri. melius judicat.

6. *E quo nomen ductum amicitæ*
est. Gær. scribit e quo nom. ductum
est amic. Ita, inquit, Erl. et Spir.
Reliqui nostri, cum Davisii septem,
ut hic etiam edidit, *amicitiæ ductum*
est: nec aliter vett. excusi editique ante
Grat. omnes. Probabile igitur est,
hunc sic in Pal. 1 suo legisse, sed
notare id oblitum esse. Nihil secius
tamen lectionem banc verissimam ju-
dicamus. Addita enim sic ex aucto-
ris more *amicitiæ*, pæne otiosa et
παρὸ λουσα vox est, quum facile ex
præcedentibus intelligatur. Si auctor
ex Davisii ratione scribere voluisset,
haud dubie pron. addidisset, « ex
quo nomen ipsam amicitæ ductum
est ». Ratio in enuntiati simplicis
natura querenda est.

maximis, etiamsi ad se ex iis nihil redeat? Et quidem prodest, inquis, mihi eo esse animo⁸. Immo videri fortasse. Esse enim, nisi eris⁹, non potes. Qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non subducta utilitatis ratione¹⁰ effici solet, sed ipsum a se¹¹ oritur, et sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu sequetur¹² utilitas: et, si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia (ut fit sæpe) defecerit¹³? Relin-

7. *Etiamsi ad se ex iis nihil redeat?* Coer. dat *etiamsi ad se nihil ex his redeat*. Ita, inquit, e Spir. et Erl. pro vulgato *ex iis nihil*. His præterea Bas. B. veteresque impressi multi exhibent. Ceterum vel nudis auribus hic, quem nos sequuti sumus, positus probatur.

8. *Et quidem prodest, inquis, mihi eo esse animo.* Coer. scribit *inquit*, notatque: Haud raro mireris, quomodo vera se lectio per vulgatam servarit, ita penitus scripti difflunt. Quod h. l. in *et quidem* valet; cuius loco Spir. et Erl. simplex *quidem* servant. Gud. 1, U. et χ . cum Victorio nihil nisi *quid* referunt: solus Bas. vulgatam agnoscere videtur; nisi quod cum Ven. 1494, *inquit* ignorat. Gud. 2 denique cum multis et scriptis et editis, *quidem* delet, et retenta: atque ita, ne VV. DD. otiosas conjecturas referamus, Davisius edidit. Sed verissime se habent istæ particulae, in diversis admodum frequentatæ; cf. Matthiæ Miscell. philoll. II, 1, p. 102; cll. Acadd. II, 17, 53. Ceterum pro vulgato *inquit* cum Davisio et Bremio *inquit* dedimus, tribus quoque nostris ita iubentibus. Abiectum nos quidem verbum hoc malleamus, nisi frequentius a scri-

bis deleteretur, quam addi sciremus.

9. *Esse enim, nisi eris.* Int. *etiam* non potes esse eo animo, nisi vere sis amicus.

10. *Subducta utilitatis ratione.* Ver subducta Nonio debetur, ad v. *abducere*: nostri quoque vel *subdubia*, vel *dubia* simpliciter peccant. Sed illud verissimum esse ne dubites; cf. supra § 60: « Quid? fortes viri voluptatumne calculis subductis prædium ineunt? » G.

11. *A se valet sua vi, per se; cf. Tusc. III, 17, 37, = et oriatur a se, et rursus ad se revertatur.* Græci sic ἀπ' ἑαυτοῦ ponunt. Male igitur plures scripti cum Gud. 1 *ex se*, ut ediderunt Davis. et Brem. Sed quæm Erl. et Spir. *ad se* peccant, scribendam *ab se* videtur; cf. Orat. I, 10, 45: « dicendi ab se ». Pison. 38, 92, « ab se esse dimissos » G.

12. *Sequitur.* Errat Ern. si Davisium sic primum edidisse putat; et scriptorum et editorum, quos novimus, omnium. In sola Gruteriana, et his quæ inde fluxerint, *sequitur* legitur; sed ex typographorum haud debet vitio. G.

13. *Sed quid ages tandem ... defecerit?* Offendes forte in *Sed*, quæ in his disjunctivæ locus esse nullo

quæ ista amicitia est? Retinebis? qui conveniendum enim de amicitia statueris, utilitatis causa vides¹⁴. Ne in odium veniam, si amicum pro tueri¹⁵. Primum cur ista res digna odio est, quod est turpis¹⁶? Quod si, ne quo incommodo te, non relinques amicum: tamen, ne sine alligatus sis, ut moriatur, optabis. Quod si modo¹⁷ utilitatem tibi nullam afferet, sed jacturæ familiaris erunt faciundæ, labores suscipiendi, dum vitæ periculum: ne tum quidem te respiciet cogitabis sibi quemque natum esse, et suis actibus? Vadem te ad mortem tyranno dabis

immo eadem notio variat. Et sane contra repetatur. Et sane contra neminem fuerit, si in ea vim quam pondus sententiæ in *id et defecerit* insit. Elliptica l. ut sæpe *Sed* est, et sic cogitanda: « Sed aveo scire, tandem, utilitatem sequentis sis? si amicitiam relinques hæc solum, sed omnis amittitur: si retinebis, tecum puni Nihil autem dicit Ern. si pro *dissederit* suadet. Proprie tur, « ab alicujus amicitia denique dicendi formæ accommodor h. l. per *προσωποπονία* est. G.

id... statueris, utilit. causa vides. Recte defendit verba *utilitatis... expetenda*, l. P. Man. Lamb. et Dav. qui l. 2 non reprehendit. Oliv. omisit; sed contra nostros nos. Neque bene omitti potest auctoris morem tenneris. tur enim his ad illa, quæ supra dixerat, I, 20, 66: virtutes, sic amicitiam non

posse a voluptate (quam ibi jam *utilitatem* vocat) discedere. Videtur autem interpretibus verborum collocatio ea suspecta fecisse. Sed hæc ipsa plane ex more Ciceronis est. Sic enim posita verba notant, « quoad... expetenda ait ». G.

15. *Ne... tueri*. Hæc verba, quæ diverbiorum signis distinguenda fuerunt, sic cum prægressis cohærent: « Num forte ideo eam retinebis, ne destituto amico in odium incurras ». G.

16. *Nisi quod est turpis*? Hæc lectio soli Pal. 1 debetur, cui e Davisianis Eliens. 2 consentit. Ita quoque nostri Spir. Erl. et Gud. 1. Reliqui scripti cum prius vulgata, « Numquid est turpe, nisi quod est », quæ nihil est. G.

17. *Quod si non modo*. Gorr. scribit *Quid? si non modo*. Recte, inquit, Brem. *Quid?* ex Oxonn. ξ. dedit, quum prius *quod* legeretur: atque ita e nostris Spir. et Erl. ut Grut. hanc lectionem in Pal. 1 neglexisse videatur. Aperta est gradatio. Sine scriptis ferri tamen vulgata potuerit, quamquam est languidior.

pro amico, ut Pythagoreus ille fecit Siculo¹⁸ tyranno? aut Pylades quum sis, dices te esse Orestem, ut mori pro amico? aut, si esses Orestes, Pyladem refelleres, te indicares? et, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non precarere¹⁹?

80 XXV. Faceres tu quidem, Torquate, hæc omnia. Nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te prætermisurum credam aut mortis, aut doloris metu. Non quæritur autem, quid naturæ tuæ consentaneum sit, sed quid¹ disciplinæ. Ratio ista quam

18. *Ut Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno?* Cœr. dat *ut Pythag. ille Siculo fecit tyranno.* Ita, inquit, ex Gud. 1 et Bas. recepimus: vulgatur, *fecit Siculo tyranno.* Grut. et Davis. hinc hæc ultima verba abjici jubent, easque Brem. vere cancellis cohibuit. Erl. *tyranno* certe abesse malit. Erl. *Siculo* ignorat: unde illorum sententiæ pondus quoddam addi videatur. Sed ex recepta a nobis lectione omnia bene coeunt. Nam ita distinctius ponitur, ut statim lectoris animus ad Dionysium illum dirigatur. Quod autem *tyranno* quasi *παράδει*, de eo supra sæpius diximus: additum est tamquam contextus complementum omnibus in linguis usitatum. De re ipsa cf. Tusc. V, 22, 63, et Off. III, 12, 16, ibique intt.

19. *Quo minus ambo . . . necaremini, non precarere?* Offenderunt in his VV. DD. In animum enim sibi induxerunt, his verbis notari, « nonne precarere, ut ambo simul necaremini ». Huic sententiæ convenienter suadet Davis. « quo vos ambo necaremini, «comprecarere?» Quod recte displicet Bremio, qui vulgatam ferri posse dicit, hoc sensu accommodato: « si probare non posses, te Orestem esse, nulles simul cum Oreste mori, quam

precarari, ne », vel « quo minus ambo necaremini ». Hæc etsi quidem non satis intelligimus, falsa tamen esse certum est. Contexta sic capies: « si tibi non placeret amicum refeller te indicando, nonne precarere (ut ambo viveretis), alias enim ambo una necaremini »: alter nempe alium manu, alter sua ipsius; quam sic amico vivere nolis. Respicit sanctus Orestem Pacuvii, cf. Læul. 7, 24, et quo infra V, 22, 63, ipsa verba laudantur, « ambo ergo una vivere precamur ». Putant quidem hæc quoque VV. DD. corrupta, sed nos videtur infra l. l. G. — Nobis Cœr. etiam videtur in interpretatione verbi *prebares*. Sensus esse videtur: *Et si hoc probabile non fecisses te verum esse Orestem, nonne precarere ut non ambo una necaremini, unum saltem servaretur? nedum faceres quod duo illi amici, qui simul occumber voluerunt.*

XXV. 1. *Non quæritur autem, quid . . . quid.* Bas. non autem quærit. Prave: est enim eadem structura, quæ in *non est autem* Divin. II, 54, 110; Off. I, 20, 68, etc. Deinde Spir et Erl. duplex quod referunt; idque non contemnendum, si id copiosius: atque sic ad contexta adeo melius G.

is, præcepta quæ didicisti, quæ probas, fun-
vertunt amicitiam; quamvis eam Epicurus, ut
n cælum efferat laudibus. At coluit ipse ami-
Quasi quis illum neget² et bonum virum, et
, et humanum³ fuisse. De ingenio ejus in his
tionibus, non de moribus quæritur. Sit ista in
um levitate perversitas, qui maledictis inse-
eos, a quibus de veritate dissentiunt. Sed
is comis in amicitiiis tuendis fuerit, tamen, si
ra sunt⁴ (nihil enim affirmo), non satis acu-

i quis ... neget. Græc. dat
... *negat.* Quatuor, inquit,
ptimi, *quis quasi ... negat* :
alii aliorum. Quintus Gud.
cæm tribus Oxonn. *negat*
contra Mars. simplex *quis*
rt. *Neget* autem au in ullo
gatur, dubito. Tot codd.
mistere non potuimus, quin
o ... *negat*, susdente sic
io, corrigeremus, quum vel
6, eadem prorsus ratione
dd. vidissemus, quomque
mpissime Cicero, v. c. infra
1, « *quis istud, quæso, ne-*
ubi æque scripti quasi pec-
displacet sic legi Bremio :
inde locum dicit. Nos fri-
millum sentimus.

em, et humanum. Gud. 1,
qui *commune*, et Gud. 2,
ndatum exhibent, vitii quid
picari faciunt. Si quid pec-
, ex compendio puta : nam
munem scribis notat. Poni-
æpius hæc vox de amico;
8, 65 : « *Simplexem et com-*
consentientem, qui rebus
veatur, eligi par est. » Cato
59, « *et ceteris in rebus co-*
Lysandrom atque humanam
ei quemdam conceptum

agrum, diligenter consitam, osten-
disse ». Ubi Græv. ex binis suis item
communem edidit, et nostri itidem
bini *commune* referunt. Quodsi ibi
recte; hoc nostro quoque loco sic
edendum est : nam utrobique *huma-*
num comes additur. Sed si ita correxe-
ris, tum item paucis post, « *quamvis*
communis in amicitiiis tuendis », ne-
cessario scribendum erit (repetitur
enim his adjectivum præcedens), licet
nullum ibi corruptæ lectionis vesti-
gium appareat, nec recte etiam sic
dici posse videatur. Nihil igitur h.
l. mutamus, idemque altero quoque
loco placet. Ceterum eadem ipsa verba
Spir. et Erl. transponunt, « *quamvis*
comis fuerit in am. t. » quæ series
vulgatæ præferenda videtur. G.

4. *Si hæc vera sunt.* Hæc interp.
gallicus refert ad verba *quamvis ...*
fuorit, vertitque : *S'il est vrai qu'il ait*
été fidèle en amitié (car je n'affirme
rien là-dessus). In quo bis arrare no-
bis videtur, primo, quod *comis* per v.
gallicam *fidèle* verti non potest : se-
cundo, quod quæ de amicis Epicuri
narrabantur certa esse debebant, nec
in dubium venire : ita ut vv. *si hæc*
vera sunt respiciant ad opiniones
Epicuri, quibus amicitiam ad utilita-
tem referri debere dicit. Sensus est :

81 tus fuit. At multis se probavit. Et quidem jure fortasse⁵; sed tamen non gravissimum est testimonium multitudinis. In omni arte, vel studio, vel quavis scientia, ut in ipsa⁶ virtute, optimum quidque rarissimum⁷. Ac mihi quidem, quod et ipse bonus vir fuit, et multi Epicurei fuerunt, et hodie sunt⁸, et in amicitiiis fideles, et in omni vita constantes, et graves, nec voluptate, sed officio consilia moderantes, hoc videtur major vis honestatis, et minor voluptatis. Ita enim vivunt quidam⁹, ut eorum vita refellatur oratio.

Etiam si concederem veras esse has opiniones (nihil enim affirmo), tamen non fuit acutus, qui profiteretur amicis suis, se in amicitia solam utilitatem sequi.

5. *At multis se probavit. Et quidem jure fortasse.* Hoc loco, inquit Gær. diverbiorum signa addenda fuerunt (sic: — *At m... se prob.*—*Et*, etc.), quum vulgo ante *Et quidem* male colo interpungatur. Ceterum pro *jure* multi et codd. et vet. impressi in *rem* referunt. Sed Spir. et Erl. et ipse contextus vulgatam tuentur. *Se probavit* est, « se in amicitia probandum laudandumque exhibuit ». Ex quo autem semel in *re* peccatum esset, tum scribæ casum ad quemcumque sensum accommodarunt.

6. *Ut in ipsa virt.* Ern. ex conjectura Davisii nihil necessaria, ut in *ipsa virt.* edidit. Nec melius est, quod idem *quavis* eum eodem deletum malit. Tum *scientia*, pro *doctrina*, *disciplina*, positam foret, quum nusquam bene Latinis nostrum *Wissenschaft* (*une science*), sed simpliciter *Wissen* (*la science, la connaissance certaine*), valeat. Ad *scientiam* hanc autem refertur etiam virtus, quatenus addiscitur. Nam Partitt. 22, 76: « Virtutis est vis duplex, aut enim scientia cernitur, aut actio » G.

7. *Optimum quidque rarissimum.* Exhibent quidem scripti nonnulli *quodque*; sed horum pronn. discrimen vide ad Acadd. II, 16, 49, « me tibi primum quidque concedente ». Deinde recte delevit Ern. *est*, quod in vulgatis ad clausulam additur, sed in proverbiali brevitate ab auctore omitti solet. G.

8. *Fuerunt, et h. sunt.* Cum Lamb. malim *et fuerunt, et h. s.* Ita enim auctor hac in forma ubique; frequenter etiam hæc prior *et* a scriptis abjicitur. G.

9. *Ita enim vivunt quidam.* Forte *quidem* conjici malis: nam præcessit *multi*, et frigere quodammodo *quidam* videtur. Exornare conjecturam inde liceat, quod haud raro sic *quidem* in clausula ponitur, ut *sane* notet. Cf. Acadd. II, 40, « et teneamus hoc verbum quidem ». Pronomen autem sæpissime cogitandum omittitur; ut facile sic contextus pergat, « hi multi ita sane vivunt, etc. » Sed hæc in universum addita puta h. s. « Nam ita solent quidam vivere, etc. » Alias enim, nisi omnia nos fallunt, auctor orationem ad Epicureos non solum qui *sunt*, sed etiam qui *fuerunt*, accommodasset. Facile tamen apparet, *quidam* dici mitius, quum, si ista tempora, et Epicureos Romanos noris,

t ceteri existimantur dicere melius¹⁰, quam
ic hi mihi videntur facere melius, quam dicere.
. Sed hæc nihil sane ad rem. Illa videamus, ⁸²
de amicitia dicta sunt. E quibus unum mihi
ab ipso Epicuro dictum cognoscere¹: amici-
oluptate non posse divelli, ob eamque rem
n esse, quod sine ea tuto, et sine metu vivi
set, nec jucunde quidem posset². Satis est ad
onsum³. Attulisti aliud⁴ humanius horum

ampartem scribere auctor
. — Certe hæc ita enim
non ad vituperationem,
am pertinent, quod nesci-
r. intellexerit.

amantur dicere mel. Gær.
re existim. melius. Ut in
itur, inquit, scribere Ci-
stituit, quum vis sententiæ
stimantur, sed in *dicere*
pe cui *facere* opponatur,
vertatur enuntiatio. Jure
Erl. Bas. et Gud. 1, se-
ant.

. *Cognoscere.* Ern. *agno-*
t. Sed satis hunc verbi
um, quod pro *agnoscere*
Acadd. II, 1, 1, cll. ibid.
docuisse videmur. G.

ine ea tuto, et sine metu
isset, nec jucunde quidem
ultimum membrum *nec j.*
is delevit. Hæc, inquit,
n in pluribus codd. non
dadum VV. DD. pro *glos-*
serunt. Absunt eadem a
Bas. Matthiæ contra sic
et si sine metu non posset,
posset = : addita *si* ante
idem deleta. Apte etiam
dere illa ob duplex *posset*
se, Plene olim ab hac ele-
tura stetimus : nunc hæc

nos ad diversa trahunt. Primum re-
spexit auctor ad illum Epicuri locum,
Κυρ. Δεξῶν XXIX, ἀσφάλειαν φιλίας
μάλιςα κτίσι δει νομίζαν συνταλουμί-
ων. Quod si est (de quo dubitari
nequit, quam et auctoritates suas Cic.
in Epicuri philosophia plerumque ex
hoc libello repetat; quumque hic ipse
locus supra I, 20, 68, afferatur);
parum recte ista verba auctoris puta-
bis. Huic si addideris, scribarum id
maxime esse, ut notiones intermediæ
suppleant, atque hoc in genere plera-
que glossematum longiorum omnia
numerari debere; sique denique vi-
deris, eadem ipsa sua sponte intelli-
gi, et nescio quid habere, quod a Cice-
ronis dicendi ratione peregrinum so-
net: haud casu simpliciter tribue-
dum videtur, quod pluribus in codd.
desiderantur. Hæc sat gravia nos con-
moverunt, ut ea deleremus. Conf.
etiam de Fin. I, 20, 66.

3. *Satis est ad hoc responsum.* Sic ea
accipienda sunt, ut sufficienter hanc
Epicuri amicitiam expetendæ rationem
refellisse se dicat, quum utilitatem
fundamentam parum honestum esse
docuerit, quo amicitia vitaretur, §
78 et 79. G.

4. *Attulisti aliud.* Gud. 1 *aliquid*,
quod pro *aliud aliquid* bene dictum
putari debet, cf. ad Acadd. II, 10,

recentiorum, nunquam dictum ab ipso illo⁵, quod sciam : primo utilitatis causa amicum expeti; quum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter⁶ se, etiam omissa spe voluptatis. Hoc etsi multis modis reprehendi potest, tamen accipio quod dant⁷. Mihi enim satis est, ipsis non satis⁸; nam aliquando posse

30, etc. atque ita restitues ex uno nostro, et pluribus aliorum, qui *aliquid* peccant, Agrar. I, 8, 26: « neque aliquod negotium exstiterit ». Hoc autem contexta, vel ex industria mutasse librarius patari potest. G.

5. *Ab ipso illo*. Erl. et Spir. *ab ipso ipso* transponunt; ut nuper Schüts. suasu Ernestii, Att. IV, 1 mutavit. Sed non rectius, quam h. l. quum utrobique in *ipso* vis sit. Cf. Orat. I, 58, 247: « Nam ipsum quidem illud ». Ibid. II, 78, 317: « si in ipso illo gladiatorio vita genere ». III, 32, 129: « Ipse ille Gorgias in illo ipso libro »; in quo loco utriusque positus ratio cerni potest. G.

6. *Amari propter se*. Gör. scrib. *am. per se*. Ita, inquit, nostri omnes, bini Oxonn. veteresque editi plerique: ut dubitari nequeat, vulgatam *propter* hujus glossam esse. Cf. Heusing. ad Off. II, 12, 6. Ita plane Græci. De re vide supra l. I, 20, 69.

7. *Etsi multis modis . . . tamen accipio quod dant*. Primo referunt Spir. Erl. et Gud. 2, *etiamsi*, quod ad contexta melius foret, nisi statim *etiam* præcessisset. Et tamen sic auctorem scripsisse iudicamus, quippe qui in particularum repetitione minime sit ea religiositate, quali vulgo ipsum credunt. Ita *etiam* ter repositam vide Acadd. II, 19, 62. Bis sæpe; cf. Legg. III, 2, 4; Acadd. II, 4, 10. Adde, quod prior *etiam* h. l. *adeo* notat, atque ita non proprie eadem redeat. Deinde

quærendum est, an Cic. *multimodis* scripserit, ut sæpe Lucretius pro *veris* dicit, quum in Pal. 1 *multimodis* perhibeatur? G. — Postea idem Gör. in *Additamentis*: *Multimodis* legitur singulis quoque locis apud Plant. Terent. et Cornel. Nep. Similiter apud Lucret. *omnimodis* frequentatur, quod nuper ex Gronovii codice, Divv. III, ep. 13, Schüts. loco vulgatae *omnis* recepit. At nusquam (si locum ex veteri poeta exceperis, Orat. III, 58, 218) deprehendes apud Ciceronem, nec hæc, nec adjectiva *multimodus*, *omnimodus*, licet ejus generis sint, ut sæpe iis ponendis locus esset: ut hic ejusmodi compositionem damnassee videatur. Inde igitur in solius Palatini 1, *multimode* lectione, cum qua ne Spir. et Erl. quidem consentiant, immorari nobis parum licebat. — *Dant* denique ex Pal. 1, receptum auctoritate sua Spir. et Erl. firmannt: alias ex reliquorum scriptura *dat*, maloeris cum Mead. R. et *ξ. datur*.

8. *Ipsis non satis*. Habent forte hæc quædam, cur quibusdam auribus minus placeant. Ex solito sane more auctor *non item* scripserit, sed ita etiam alibi. Orat. 64, 215: « Animo istud satis est, auribus non satis ». Cogita græca *ἰσοί μὲν τοῖς ἀκοῖς, αὐτοῖς δὲ οὐ*. Quum autem Latini *non* sic in clausula hand ponant, repetita vox est. Similia sunt, « tu quidem ista potes, ego non possum, etc. » G. — Ist. ut nobis videtur: mihi satis est, ut

eri dicunt, nulla exspectata, nec quæsitâ⁹ vo-

isti etiam¹⁰, dicere alios, foedus quoddam inter 83
re sapientes, ut quemadmodum sint in se
animati, eodem modo sint erga amicos; id et
esse, et sæpe esse factum, et ad voluptates
endas maxime pertinere. Hoc foedus facere si
int, faciant etiam illud, ut æquitatem, mode-
virtutes omnes per se ipsas gratis diligant. At
si fructibus¹³, et emolumentis, et utilitatibus
is colemus, si nulla caritas erit, quæ faciat ami-
ipsam sua sponte, vi sua, ex se, et propter se

is parum sibi constare : iis
est : nam si semel con-
quid recte fieri posse sine
luptate, cur ex hoc directo
ludunt amicos per se ipsos
se, vel in principio?

ita. Spir. et Erl. *exquisita*
solet auctor *exquirere* pro
varere dicere, et haud ita
tiva iisdem præpos. com-
rantur, v. c. « exultus at-
tus, excussus et exhaustus,
ejusmodi exempla sine ne-
genda non sunt. G.

um. *Etiam* ex Pal. 1, cum quo,
d. 2, nostri faciunt omnes.
en olim vulgata *autem* ferri,
ræsentis, et *porro* valeat.
se ipsos. Gud. 1 et Bas.
pro, unde probabiliter sane,
conjeceris : in hac enim
Ciceronis propria, scribæ
it. De re vide I, 20, 70. G.
vero si . . . *dubium est, quin*
onamus ? Forte scribendum
vero, si, etc. Datur quidem
diendi ratio, si *dubiumne*
num hinc apud Davis. *non*
: sed in hoc omissio vix

scribæ peccarunt. *Ne* autem hoc loco,
ut alias solet, ab auctore ipso omis-
sum putare, nescio quid non Ciceronia-
num sonat : in Seneca aliisque recte
tuleris. Nihil autem mirum sit, si
scribæ *An* in *At* mutarint, tot inter-
jectis, quibus particula vis obscura-
batur. Vice versa *At* pro *An* certis-
sima conjectura scribendum N. D. I,
30, 34 : « At sine nominibus sunt ! »
est enim diverbium. Ceterum sic *vero*
levi ironiæ, ut sæpe, inserviet. Cf.
Philipp. VI, 2, 4 : « Facile vero
huic denuntiationi parebit, ut in pa-
trum conscriptorum atque in vestra
potestate sit, qui in sua non fuerit ! »
Peasime vulgo ibi interrogandi signum
ponitur. G. — Sed idem, in Addita-
mentis, mutata sententia, addit : Sine
justa causa his in verbis hæsimus, pa-
rum attentis ad *non* præcedens, tecte-
que pro *nonne* interrogans. Ita, hac
in oppositione, item tecte rogans
dubium est, ferri jure optimo potest.
At deinde, sic interrogantem, vel his
in libris recurrere meminimus; etsi
raro id fieri exemplo fatendum est.

13. *Fructus*, sunt redditus; *emo-
lumenta*, quæ studio et labore nobis

expetendam : dubium est, quin fundos et iusulas¹⁴
 84 amicis anteponamus? Licet hic rursus ea comme-
 mores, quæ optimis verbis ab Epicuro de laudibus
 amicitiae¹⁵ dicta sunt. Non quæro, quid dicat, sed quid
 convenienter possit rationi¹⁶ et sententiæ suæ dicere.

Utilitatis causa amicitia est quæsita¹⁷! Num igitur
 utiliore tibi hunc Triarium putas esse posse, quam
 tua sint Puteolis granaria¹⁸? Collige omnia, quæ so-

paramus; utilitates denique, commoda
 quævis, notione generali ex proprio
 auctoris more quasi collectivè addita.

14. *Insulas*. De *insulis* satis constat;
 sed notandum est, eas h. l. ob mer-
 cedem conductitiam nominari, quæ
 ex his larga possessoribus redibat:
 multos enim sæpe conductores unam
 habitasse certum est; atque inde ipsas
 Philox. gloss. *συνοικία* vertit, et
 Att. XV, ep. 17, *mercedes insularum*
 expresse dicitur.

15. *De laudibus amicitiae*. Tres
 optimi nostri cum Marso *laude* ex-
 hibent, quod nisi lectius dixeris, non
 minus certe probum est, licet vulgata
 frequentioris sit usus. G.

16. *Possit rationi*. Transponunt
 Gud. 2, Vien. Mars. Crat. pluresque
 editi vet. cum Oliv. *'rationi possit*.
 Qui positus licet per se sit optimus, et
 auctori frequentatus; tamen quum *et*
 explicantis sit, eamque nos part. fere
 proxime ad explicatum addi videri-
 mus, mutari quidquam nolimus. G.

17. *Utilitatis... est quæsita?* Non
 solum, inquit Gær. incisi signa his
 addenda fuerunt; sed transponendus
 etiam vulgatus ordo, *est quæsita*,
 in *quæsita est* auctoritate codd. præ-
 ter Gud. 2, nostrorum omnium. Nec
 aliter Crat. et aliae. Sic asseveratio his
 inest, quam loci sententia requirit.

18. *Quam tua sint Puteolis gran-*

Gær. scrib. *quam si tua sint Puteol.*
 notatque: Brem. cum Mureto, quem
 Lamb. Dav. Ern. sequuntur, *si ad us-*
cos damnavit, quamquam dubius, et
dicit, an sit admittenda, nec ne, i. e.
plus se fecisse fatetur, quam debebat.
 Omnia redeunt ad *granaria* illa cæj-
 nam recte dicantur; Torquatinæ, et
 aliorum: nam de ipsa vocis veritas
 iure dubitari nequit, probata per hi-
 nos quoque nostros, et Marsum;
 quum *gramina*, ut reliqui scripti refe-
 runt, prorsus huc nihil pertineat.
 Ad Torquatam si ista referuntur, pri-
 mum nos *sint* offendit: solet enim
 in tali contextu auctor verbum *subst.*
 omittere. Malis etiam pro ipsius *more*,
 « quam tua illa Puteolis granaria ». Deinde
 jure quæres, num Torquatus mercaturam
 frumentariam exercuerit; sique exercuerit,
 cur horrea sua Puteolis potius, quam Romæ
 haberet. Hoc autem cave putes, Puteolorum
 nominis Puteolanum quoddam Torquati
 prædium intelligi; sic enim Latini non loquuntur.
 Neque sane probabiliter statues, ex prædiis suis,
 nescio quibus, Torquatam frumenta Puteolis
 in horrea nescio quæ sua congeasise: quot
 enim prius vaga conjectura ponenda
 sint, vides, antequam ad ejusmodi
 sententiam accedere liceat. At vero si
 cum Gronovio *granaria* sive publica
 sive negotiatorum, qui Puteolis merca-

letis. Præsidium amicorum¹⁹. Satis est tibi in te, satis in legibus, satis et in mediocribus amicitiiis præsidii²⁰. Jam contemni non poteris. Odium autem et invidiam facile vitabis : ad eas enim res ab Epicuro præcepta dantur. Et tamen, tantis vectigalibus ad liberalitatem utens²¹, etiam sine hac Pyladea amici-

toram faciebant, sive denique aratorum ex provinciis, Africa maxime, statutis (vocatur autem hoc oppidum Straboni, pag. 169, *μίσυρον ἱμπορίων*, ell. Cic. Att. V, ep. 11) : non solum si recte se habebit, sed verborum etiam positus aptissimus erit. Sic de frumentorum maxima vi, qualis non in unius privati hominis facultates cadit, locus capiendus est, quam Torquatus æque possidere fingitur, ut ille parva sorte contentus apud Horatium, Od. I, 1, 12 : « Quidquid de Libycis verritur areis ». Sed intelligi tamen maxime frumenta publica, quæ e decumis in hoc oppidum congesta, deinde ad varios usus diversis temporibus Romam subvecta sint, ex *tantis vectigalibus*, quæ sequuntur, quæque huc referenda sunt, vix dubitare licet. Vide paucis post, not. 21.

19. *Præsidium amicorum*. Id est : Pone primum *præsidium* quod *ex amicis* petitur.—Post hæc Gær. lineolam posuit, ut elliptica horum verborum ratio statim oculis subjiceretur. Hoc modo plenam cogitabis sententiam : « In amicitia expetendæ rationibus præsidium amicorum ponitis ».

20. *Præsidii*. Gær. scr. *præsidium*, notatque : Vulgata *præsidii* est ex regula. Sed scripti libri ad unum omnes, ut edidimus ; et recte jam ante nos Brem. sic reposuit : ad omnes enim casus *satis* ponitur. Huc conferas Att. XII, ep. 50, « si satis consilium quadam de re haberem » ; vide Eru. in Clave

v. *satis* et Intt. ad Corn. Epamin. 4, 6 : « Abstinentiæ hoc satis erit testimonium ». *Contemni*, quod proxime subjicitur, ex solo Pal. I receptum, bini illi nostri confirmant. Prius editum *contemnere* inde derivandum, quod scribæ *præsidium* ad seqq. accommodarunt. Pressius autem Cicero ad Torquati verba respondet supra I, 20, 67, « odia, invidiæ, despiciationes ». *Jam* est, « hac conditione quum sis ». G.

21. *Et tamen, tantis . . . utens*. Abjocere VV. DD. a Grutero inde *non*, quæ olim post *tamen* edebatur. In Pal. I, aliisque haud obvium ; neque in binis nostris illis comparens. Recte : quamquam vix locum cepisse videntur, quem solus Rathius ingenue profitetur se non intelligere. Contexta hæc sunt : « Satis tibi in te, in legibus, in mediocribus amicitiiis præsidii est, unde tibi a contemptu, odio, invidia caveris. Et tamen (si vel illa tibi non essent) si modo tantis illis, quæ dixi, vectigalibus liberaliter utaris, vel sine ista Pyladea amicitia, conciliata tibi multorum benevolentia, tectus tutusque eris ». *Vectigalia* autem de frumenti *decumis* dici, si vel doctum de his P. Burmanni libellum ignoraris, abunde ex tertia Cic. Verrina intellexeris. Respici igitur ad illa *Puteolis granaria* vix dubitari posse videtur. Quumque illa vox de privatorum redditibus non dicatur, *granaria publica* cogitanda esse, pari conse-

tia²², multorum te benivolentia præclare et tuebere, et
 85 munies²³. At quicum joca, seria, ut dicitur, quicum
 arcana, quicum occulta omnia? Tecum optime; deinde
 etiam cum mediocri amico. Sed fac ista esse non
 inopportuna²⁴: quid ad utilitatem tantæ²⁵ pecuniæ?
 Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil
 esse præstantius; sin emolumento, summas familiarita-
 tates prædiorum fructuosorum²⁶ mercede superari.

quentia colligitur. Ceterum male fecit
 Grat. quod *liberatem*, licet idem
 etiam optimi nostri referant, ex compendii
 similitudine natum, pro *liberali-
 tit.* reciperet. G. — Vertit interp.
 gallicus perinde ac si Cic. laudaret
 h. l. liberalitatem Torquati, quod nobis
 minus placet, quam ea a Gær.
 supra exhibita interpretatio.

22. *Hac P. am.* Ea revocat quæ in
 fine c. 24 de hac amicitia dicta sunt.

23. *Etiam sine hac Pyladea amicitia.* . . munies. Pro etiam Gær. dat eis,
 notatque: Olim edebatur *iis etiam*;
 Davis. autem et Ern. retenta *etiam*,
iis abjecerunt; Brem. admissum can-
 cellis coercuit: dubius hic tamen
 hæret, anne ferendum sit per ἀναξό-
 λουτον. Prius quærendum erat, quo
 jure *etiam* poneretur. Nam hanc part.
 scripti plerique, nostrique omnes
 ignorant: atque ea sane non tam
 omitti a scribis, quam addi solet.
 Sique verborum sententiam accuratius
 quæras, utique molesta erit, *Pyladea*
 enim *amicitia*, *intima* quæque dicitur,
 etique supra *mediocres amicitie*
 opponuntur. Quid igitur h. l. *etiam*,
 i. e. *adeo* (nam sic ut accipias, posi-
 tus ejus cogit), opus est? Denique
 scripti cum multis vett. impressis,
 non *iis*, sed *eis*, Spir. et Erl. *eam*:
 prave nempe scriba pronomen ad
liberalitatem retulit. — At *eis* propter
multorum benivolentia locum habere

nequit! Ita certe Brem. Sed hic non
 vidit, in *beniv.* latere ablativos con-
 sequentia, dicitque pro *benivolentia*
 (inde) *conciliata*. Vide ad Acad. II.
 1, 2; ibid. 9, 27. Sæpe denique pro-
 nomina demonstrativa cum vi se
 addi, in vulgus notum est. G.—Pro-
 sus nobis videtur Gær. constructio-
 nem hujus phraseos ex arbitrio suo
 contorquere, quum nihil necesse sit
 mutare quæ per se facilia et clara sunt.

24. *Inopportuna.* Spir. et Erl. *in-
 opportuna*, ceteri nostri *imp.* Sed ser-
 vant jam Marsus et Crat. vulgatum,
 a Lambino ex conjectura editam; itæ-
 que Pal. 1, si quidem recte Græter
 fides est habenda, quum hinc nostri
 dissentiant; cf. Orat. III, 5, 18. G.

25. *Quid . . . pecuniæ?* elliptica
 forma, a græco τὶ πρὸς . . . ; repetita,
 frequens auctori est, demptaque ro-
 gatione *nihil ad sonat*; cf. Legg. I.
 2, 6.—*Tantæ* autem *pecuniæ*, i. e.
granariorum Puteolis: nam = *pecuniis*
 nomine, non solum numerata pecu-
 nia, sed omnes res, tam soli, quam
 mobiles, et tam corpora, quam jura
 continentur. Verba hæc sunt Her-
 mogeniani L. 222, D. de verb. et
 rerr. signif. G.

26. *Prædiorum fructuosorum.* Vul-
 gabatur ante Davis. *pretiosorum*: sed
 recte hic ex suis, quod nostri omnes
 firmant. Nec aliter Marsus et vett.
 impressæ plures. Crat. « præd. pretio-

Me igitur ipsum²⁷ ames oportet, non mea, si veri amici futuri sumus.

XXVII. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus¹: perfecto enim et concluso², neque virtutibus, neque amicitiiis usquam locum esse, si ad voluptatem omnia referantur; nihil præterea magnopere dicendum³. Attamen⁴, ne cui loco non videatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam.

Quoniam igitur omnis summa philosophiæ⁵ ad beate 86

serum et fructuosorum »; glossa nempe sic juncta est cum glossato. Ernestum, qui jejuna ex ratione ad prius vulgatum post Oliv. rediit, apte reprobendit Brem. *Mercos* enim est, quæ ex *fructibus* prædiorum redit. G.

27. *Me igitur ipsum*. Gær. scribit *me ipsum igit*. Vulgata, inquit, est a Grat. quem Ern. et Brem. sequuti sunt, ex Pal. 1. Sed prave; retinent reliqui et scripti et omnes editi ordinem verborum eum, quem reduximus, quum sit ad hæc contexta aptior. Vide supra ad I, 18, 61.

XXVII. 1. *Sumus*. Spir. et Erl. *fuimus*: sed vulgata auctoris usui magis respondet. G.

2. *Perfecto ... concluso*. De his verbis in disputatione adhibitis exemplorum silvas collegit Mencken. Obs. in *perfecte*, et *concludere*. G.

3. *Nihil præterea magnopere dicendum*. Gær. addit *est* ante *magnop*. Vulgata, inquit, male *est* ignorat, quod ex binis illis nostris, aliisque tum scriptis, tum vett. excusis, restitimus: necessario enim ad loci asseverationem requiritur. Dedit deinde Davis. *magno opere*; nec aliter Gud. 2. Sed, quamquam alibi sic auctor: hoc certe loco id nihil est.

4. *Attamen*. Gær. *ac tamen*. Sic,

inquit, cum Spir. et Erl. pro *attamen* dedimus, ut, hoc nexu, ubique fere Cicero, vel *et tamen*, scribit, *ac*, vel *et pro sed* posita. Solent autem tum scribæ *ac tamen* in *attamen* corrumpere. Cf. Orat. III, 9, 35: « discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos », corrigas ex optimo cod. a nobis collato, *ac tamen*; ibid. 18, 66: « Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, et certe acutum, sed, ut in oratore . . . obsecrum, inane, jejunum, attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit ». Schütz. mutavit ex ingenio *ac totum*; *sed ac tamen* corrigendam; ut idem hic recte fecit Orat. 2, 6; cf. 8, 26.

5. *Omnis summa philosophiæ*. Dubitamus, anne potius Spir. et Erl. sequendi sint, qui transposite *summa omnis* referunt. Non quidem ut *omnis* ad *philosophiæ* referatur; nam sæpius auctor *summa communis*; et Fin. V, 14, 38: « in homine autem *summa* omnis animi est, et in animo, rationis ». Immo *summa* in his aliisque locis id dicitur, « quo *summa* res reddit, quodque quaque in re primam præcipuumque est ». Inde vis in substantivo magis, quam in adjectivo quaerenda videtur. Neque ullum locum

vivendum refertur, idque unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt, beate autem vivere alii in alio, vos in voluptate ponitis; item contra, omnem infelicitatem in dolore⁶: id primum videamus, beate vivere vestrum quale sit. Atque hoc dabitur, ut opinor, si modo sit aliquid, esse⁷ beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. Nam, si amitti vita beata potest, beata esse non potest. Quis enim confidit semper sibi illud stabile⁸ et firmum

tenemus, ubi huic voci hac in sententia adject. collectivum præmittatur. Sed forte sic scripsit auctor, ut adjectivi ambiguitas vitaretur. G.

6. *Item contra, omnem infelicitatem in dolore.* Gœr. dat *item contra, miseriam omnem in dolore.* Sic, inquit, ut Davis. ex snis edidit, nostri omnes, præter Gud. 2, qui cum vulgata, ad quam Ern. relapsus est, « omnem infelicitatem in dolore », exhibet. Locum omnem de glossa suspectum Th. Bentleius fecit. Brem. quoque hæc omnia malit, quum in seqq. de vita modo beata sermo sit, hæc igitur prorsus in superfluis addantur; abjudicata tamen Ciceroni non vult, quippe qui interdum duo illa sic opponat, ut in seqq. non nisi de altero sermo sit; eamque in rem laudat supra I, 12, 41, ubi nos vide. Sed hoc etiam loco nec Bentl. nec Brem. recte attenderunt. Agitur enim a § 90, « quid de dolore dicemus? » . . . § 99 sat multis *de dolore*, ex Epicuri sententia, *in miseria ponendo*, ut miretis, quomodo hic quis offendere potuerit, qui morem auctoris prospectum habeat, quo dispositionis ordo his in sermonibus tegi potius, quam aperte indicari solet.

7. *Si modo sit aliquid, esse beatum.* Πάντα ἢν τι, εἴηαι μακάριον, i. e. « si

quidem beatitas vere in rebus expetendis sit ponenda ». De dicendi autem forma, *esse aliquid*, pervagatum est. Inde sane miramur Bremium, qui *esse*, ut superflue additum, contra Davis. defendit, a quo vv. *esse beatum* deleri iubentur. Omnia sunt ex ordine, et *esse* propter vim præmissum est, ut ubique solet. G.

8. *Semper sibi illud stabile.* Gœr. scrib. (deleto *illud*) *sibi semper stabile.* Ita, inquit, nos quidem edendum iudicavimus. Spir. et Erl. *sibi semper id st.* Bas. *sibi sit semper.* Gud. utiq. *semper sibi illud*: atque sic vulgata; quum ex uno suorum Davis. in *semper illud sibi* mutavit, ut refert Venet. 1496. *Illud*, vel *id*, ex glossa additum esse, vaga ejus aedes prodit. Causam turbarum autem in *semper* postposito quaerimus, quum in *sibi* auctor pondus esse voluisset, hac loci sententia: « Quis confidit, in sese exceptionem hanc valere, ut, quod natura sua fragile sit, id ipsi firmum contingat ». Hoc ita esse, intelligitur ex *suorum* paullo post cum vi in enuntiatu clausula addito. Hic ipse autem sensus ut existeret, *sibi* ante *semper* ponendum erat. Ne alia ejusmodi loca excitemus, quæ haud raro obviam sunt, simili ratione *semper* postponitur, male ab Ern. deletum

ansurum, quod fragile et caducum sit? qui au-
liffidet⁹ perpetuitati bonorum suorum, timeat
se est, ne aliquando, amissis illis, sit miser.
s autem esse in maximarum rerum timore nemo
t. Nemo igitur esse beatus potest¹⁰. Neque enim 87
iqua parte, sed in perpetuitate temporis vita
dici¹¹ solet; neque appellatur omnino vita beata,
onfecta, atque absoluta; nec potest quisquam
beatus esse, alias miser. Qui enim existimabit
se miserum esse, beatus non erit. Nam quum
est suscepta beata vita¹², tam permanet, quam
illa effectrix beatæ vitæ sapientia; neque¹³ ex-

XI, 7, 16: « Nam extraor-
a semper imperium populare
ntosum est ». Cf. Liv. V, 41,
illum erat tempus, quod a
mper cladia alicujus specta-
saret ».

ffidet. Gœr. scrib. *diffidit*:
it, nostri omnes; idque recte:
uctor *diffidet*, ut vulgatur,
; idem paucis post *erit*, non
sisset: quamquam ipse in
onis consequentia futura
d nostrum quidem arbi-
locum formare liceret, « quis
nffidet . . . ? qui autem diffi-
« scriberemus: sed in *con-*
pti omnes conspirant.

mo igitur esse beatus potest.
nostri *beatus esse*; nisi quod
cum Marso totum locum,
ex *potest* puta, ignorat. Et
idetur vulgatus ordo præfe-
sæ; idque partim ob positus
m enim valet, ac si scribe-
nemo igitur esse potest, qui
s = : partim ob variationem.
tut mutavimus. G.

lici. Recte VV. DD. *dici*,
t. et Gud. 1 habent, præ-

tolere: nam *duci*, quod Grut. rece-
pit, quamvis scriptorum sit et multo-
rum et probatorum, tamen rejicien-
dum est. Miramur autem Rathium,
qui, nisi *duci* legatur, turpem oriri
tautologiam putet: nam prius enun-
tium ad distinctionem, « non in
parte, sed in perp. temporis », spectat;
posterius ad rem ipsam, atque inde
omnino additur. Neque beatam vitam
Epicurus in temporis perpetuitate po-
nebat. G. — Oliv. habet *duci*.

12. *Quam semel est suscepta beata
vita*. Gœr. scrib. *quum suscepta semel
est b. v.* Sic, inquit, omnes nostri,
excepto Gud. 2, qui solus vulgatam
refert, *qu. semel est suscepta*, etc. Of-
fenderunt neupe scribæ in verborum
positu, quam non viderent, vv. *beata
vita* contextui modo adhærere; qua
de re toties monuimus. Cf. Att. X,
ep. 4, « res si cæpta semel fuerit ».
Recte autem *suscepta* præmissam pu-
tabis, quum in eo sententiæ vis sit.

13. *Neque expectat*. Mirificus sane
Rathius est, quum verbis, *neque ex-
spectat, aliter* interseri velit, vulgatam
sine sensu judicans. Sic hæc capienda
sunt: « neque vita beata mortem ex-

beatior Jupiter, quam Epicurus: uterque enim summo bono fruitur, id est, voluptate. At enim ²³ hic etiam dolore. At eum nihili facit: ait enim se ²⁴, si uratur, ⁸⁹ « quam hoc suave! » dicturum. Qua igitur re a Deo vincitur, si aeternitate non vincitur? In quo ²⁵ quid est boni præter summam voluptatem, et eam sempiternam? Quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquere? In voluptate corporis (addam, si vis, animi, dum ea ipsa, ut vultis, sit quod et in corpore ²⁶) situm est vivere beate. Quid? istam volu-

decertare ». Non sane est: sed quis sic construat? Et *maximis* pertinet ad *nationibus*: rectius igitur interpunges. Verum autem nos ordinem reposuisse, vel inde conjicitur, quod Bas. vulgatam seriem servans, et ignorat: copulam nempe præcedens oblitterati ordinis syllaba extruserat. Ceterum *Epicurus* h. l. nos offendit, quum statim idem hoc nomen sequatur, et reliqua loci textura eo abjecto concinnior evadat. Forte hoc insertum turbarum causa exstitit.

23. *At enim hic etiam dolore.* Sensus est objicientis: non parem rationem esse, quum Epicurus dolori quoque obnoxius sit, Jupiter non sit. G. — *Pearcius* deleri vellet voces *at enim*, ut ex sequentibus verbis *ait enim* natas, sed nullo bono allato argumento. — *At eum nihili facit.* I. e. at Epicurus dolorem nihili aestimat. — *J. V. Leclerc* dat *nihil pro nihili*, quod præbent cett. edd.

24. *Ait enim se.* Ignorant *Spir.* et *Erl.* et, et *Crat.* idem post *uratur* ponit. Eodem modo supra omissum est II, 15, 50: « sine ea negat posse jactu vivere ». Id quidem nos adiegit, ut *se* cancellis coereremus. Dictum autem *Epicuri*, quod sequitur, ad illum *Phalaridis* taurum spectat;

cf. *Senec. ep. LXVI*, § 17: « *Epicurus* ait, sapientem, si in *Phalaridis* tauro peruratur, exclamaturum, quam dulce est, et ad me nihil pertinet ». *Cl. Tusc. II*, 7, 17. G.

25. *In quo.* Recte sic primum *Walkerus* sequente *Pearcio*: scripti enim, veteresque editi omnes, in *quo*. Quid mirum, si scribæ non videbant, in *quo* esse, nam in *hoc* i. e. *deo*; atque sic relat. ad proximam *aeternitatis* notionem aptabant. G. — *Oliv. in qua.*

26. *Sit quod et in corpore.* *Gaz.* scrib. simpliciter *sit e corpore*. Ita, inquit, dedit *Davis.* idemque plane præbent *Spir.* et *Erl.* ut probabile sit, in *Pal. 1*, non *et*, sed *e* legi. *Vulgata* refert, « sit quod et in corpore ». Quam ut recte *Brem.* corruptam iudicat, ita lectionem, a nobis receptam, duram censet: non bene enim absolute, *esse e corpore*, dicit. *Mavult* igitur, « sit profecta a corpore »: sic enim *N. D. 1*, 40, 11: « *Epicuri*que sententiam hanc esse: animi voluptates nasci e corporis voluptatibus, et ad eas redire ». Ne moneamus, sic magis optari, quam corrigi; dari etiam nihil in recepta iust. Nam quomodo « esse e natura, e more, ex usu, ex re, ex ratione, aliquid » auctori dicitur, ut id « consentaneum,

perpetuam quis potest præstare sapienti? Nam rebus efficiuntur voluptates, hæc non sunt in mente sapientis²⁷: non enim in ipsa sapientia potest beatum esse, sed in iis rebus, quas sapienter comparat ad voluptatem: totum autem id exterius, quod externum, id in casu est. Ita fit beatæ omnia fortuna, quam Epicurus ait « exiguam venire sapienti²⁸ ».

VIII. Age¹, inquires, ista parva sunt. « Sapienter cupletat ipsa natura »; cujus divitias² Epicurus

commodatum naturæ, etc. »
 r : sic h. l. *esse e corpore* aptas coarctata dictione dicitur profecta a corpore, ad idem cf. supra I, 17, 54. Videtur scriptis veteribusque impressis posse, quo modo sensim corrupta sit. Oxonn. E. ξ. *est in. γ. ψ. Gud. 2, sit quod 1, Bas. et Ven. 1493, cum Gruteri et Davianii sit quod et, . His accuratius consideratis, verba, quod est, ex iudicio per sit adscripta, quibus iste firmiter sententiam, ut totum add. videre licet, adderet. In mente quum relata essent, est, proxime redeat, partim in et, partim omissum : e autem ta, vel ejus loco in scripta. ne scribæ fecere, ut ad situm amodarent.*

« non sunt in pot. sap. Græc. sunt post in potestate. Ita, Spir. et Erl. Acuitur sic cf. Philipp. VIII, 8, 23, Ro.) qui non paret, non ab ista accipienda sunt, sed ipse repudiandus ». Acadd. II, « cur id potius contenditis, non quidque genere sit tale, ? » Aperte igitur, si contexta

videris, meliorem verborum seriem sequenti sumus.

28. *Quam Epicurus ait « exiguam intervenire sapienti ».* *Quam est, quamquam eam.* Deinde transponit Gud. 2, *exiguam ait*; in quo duplici de causa non est contemnendum. Primum enim sic *exiguam*, in quo oppositionis vis inest, gravius pondus accipit: deinde amat auctor maxime accusativo cum inf. verbum finitum interponere; ne dicamus, frequenter *ait* enuntiato suo interseri solere. G.

XXVIII. 1. *Age*, inquires. *Age* concedentis est, ut pro Mil. 19, 49: « Age, sit ita factum ». Prave igitur, post *inquires*, vulgata colon ponit. Sunt autem ista per μίσηται expressa, ut etiam Rosa vidit. G.

2. *Cujus divitias Epicurus.* Vulgata post v. *Epicurus* addebat *ipse*; sed Davis. et Ern. pron. deleverunt, quum multis in scriptis non compareret. Abest idem in nostris quoque, et Oxonn. omnibus; nec Brem. recte id sic revocasse videtur, ut *Epicurus* deletum malit. Nobis certe, « ipsa natura : cujus divitias ipse », minus placet : quamquam de pronomine vi recte monet. — At vel *Epicuri nomen* paucis verbis ante legitur! — Quod hoc loco movere neminem debet. Non

parabiles esse docuit. Hæc bene dicuntur; nec ego repugno: sed inter sese ipsa pugnant. Negat enim, tenuissimo victu, id est, contemptissimis escis et potionibus, minorem voluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum³. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beate vivendum, quali uteretur victu, concederem; laudarem etiam: verum enim diceret; idque Socratem⁴, qui voluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum esse famem, potionis sitim. Sed, qui ad voluptatem omnia referens, vivit ut Gallonius⁵, loquitur ut Frugi ille Piso⁶, non audio. Nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturales divitias dixit parabiles esse, quod parvo esset natura contenta. Certe, nisi volu-

tamen abjicimus, si quis cum Nisseno utramque vocem delendam statuat. Frequentissime enim his in libris Epicuri nomen cogitandum omittitur, v. c. cf. § 88, etc. *Cujus est et ejus; et parabiles, facili opera parandas.*

3. *Rebus exquisitissimis ad epulandum.* Ne putes ultima verba *παρῆλειν. Epulæ* sunt per se ciborum exquisitiorum; addunturque hæc, ut paria membra quasi exæquentur, quum opponatur, « contempt. escis et potionibus »: ubi *escas*, pro *cibis* simpliciter positum, ex auctoris, Celsi, paucorumque aliorum more putabis. G.

4. *Idque Socratem . . . audio dicentem . . . Sed, qui . . . non audio.* Gær. notat: *Idque* est, et *id sane*; vide ad Acadd. II, 13, 42: « Socratem audio dicentem », id est, « Socratem probo, si dicit ». *Sed, qui* deinde debebat esse, *sed eum, qui*: at sæpe sic auctori ante *qui, is* omittitur. Apte Brem. laudat Tusc. V, 7, 20; Philipp. I, 15, 38; N. D. III, 14, 35. Add. Paradd. VI, 3:

« Uter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? » Eodemque modo *is* rejiciendum Orat. III, 16, 60, quod Ern. addidit; locusque ipse rectius interpungendus. Inde nihil est, si Ern. ante *non audio, eum* addi jubet, transpositum putans, quum illud post *nec enim* commode abfuerit. Quod ipsum æque negamus: nam notat ibi, « talis quum sit, qualem dixi ». Malim potius *enim* deletam, quippe quæ a Spir. Erl. et Marso absit. Uncos certe meruit, quibus inclusimus; quum, si absit, *nec* vim accipiat, quam ex contextis requirit. Nostro loco scribe quoque offenderunt: nam Bas. *quis, Gud. I, quia* peccant. G.

5. *Gallonius.* De illo præcone, propter gulam famoso, vide supra cap. 8, § 24, not. 19.

6. *Frugi ille Piso.* L. Calpurnius Piso, *Frugi* cognomine dictus propter magnam temperantiam et morum austeritatem, fuit consul ann. ante Chr. nat. 145 et 143, et C. Gracchi inceptis obstetit. De eo cf. Tusc. III, 20.

tanti aestimaretis. « Non minor, inquit, volu-
eripitur ex vilissimis rebus, quam ex pretio-
s ». Hoc est non modo cor non habere, sed
atum quidem. Qui enim voluptatem ipsam con-
nt, iis licet dicere, se acipenserem menæ non
nere⁷. Cui vero in voluptate summum bonum
uic omnia sensu, non ratione sunt judicanda;
dicenda optima, quæ sunt suavissima⁸.
um, esto⁹: consequatur summas voluptates, ^{9a}
modo parvo, sed per me nihilo, si potest; sit
as non minor in nasturtio illo, quo vesci Persas
olitos scribit Xenophon¹⁰, quam in Syracusanis
s, quæ a Platone graviter vituperantur; sit, in-
tam facilis, quam vultis, voluptatis compara-

*enim voluptatem ipsam con-
... non antepone.* Brem.

Bentleio part. negativam
et, propter argumentationis
qua hoc velit auctor: mirum
ad Epicurum pudeat, ea di-
se vel istis dicere liceat, qui
luptatem putent. Comparat
æ supra 8, 24, similiter di-
habent hæc suam probabili-
andam, sed nullam corre-
ecessitatem. Nam vel sic vul-
s coit: qui enim voluptatem
sam contemnunt, etiamsi his
: suavioris saporis, quam
st, tamen dicere possunt, se
uc non antepone. Si vero
Bremii sententia scribere vo-
um, nisi plane fallimur, *Nam
ai*, aut similiter posuisset. G.
landat Nonius in v. *Menæ*;
a Tullii codicibus, nisi quod
s ipsas habet. Vide Nic.
ad Ovid. Fast. II, 578. Dav.
æ sunt suavissima. Ita Spir.
aliquæ vett. editi plures.

Reliqui nostri cum hinc Oxonn. et
Marso, *sint*; quod Davis. ex suis
edidit, probante Ernestio. Sed recte
Brem. vulgatam tuetur. Adde quod
est hæc enumeratio comprehendens:
nam *que* colligit: sic conjunct. minus
etiam valet. G.

9. *Verum, esto.* Si cum Pal. 1 et
Eliens. 1 congruunt Spir. Erl. et, si
accurate Alter, ut alias solet, con-
tulit, Vien. Atque ita coniecit Lam-
bin. Nec aliter ad marg. Grat. Reli-
qui codd. omnes, *verum isto modo*,
quod nihil est. Est Platonis ἀλλ' εἴεν.
Ita quoque paullo post, *per me*, quod
Palatino 1 debetur, a nostris illis
hinc confirmatur: reliquis omnibus
ferme, aut *ferme* exhibentibus. Vitium
ex eo tempore est, quo meris initia-
libus literis scribebatur. G.

10. *Nasturtio... quo Xenophon.* Lo-
ca ad quæ in proximis respicitur, sunt
Xenophontis in Cyrop. I, 11, 8, et
Platonis Epist. VII, pag. 97, Bip.
Hunc Cic. ipse latine expressit Tusc.
V, 35, 101. G.

tio¹¹ : quid de dolore dicemus? cujus tanta tormenta sunt, ut in his beata vita, si modo dolor summum malum est, esse non possit. Ipse enim Metrodorus, pæne alter Epicurus, beatum esse describit his fere verbis : « Quum corpus bene constitutum sit, et sit exploratum, ita futurum¹² ». An id exploratum cuiquam potest esse¹³, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad vesperam¹⁴? Dolor igitur, id est, summum malum¹⁵, metuetur semper, etiamsi non aderit : jam enim adesse poterit. Qui potest igitur habitare¹⁶ in beata vita summi mali metus?

11. *Voluptatis comparatio*. Coerenz transponit : *comparatio voluptatis*. Hoc ordine, inquit, scripti nostri omnes, atque ita quoque editi priores, quos vidi, omnes. Vulgatur *vol. comp.* Primum deprehendi hoc vitium apud Manutios. Davisius tacite ad veram verborum seriem rediit, a suis haud dubie scriptis item admonitus. Neque sane vis est in recto casu, sed in regente.

12. *Quum corpus... futurum*. Clemens Alexandr. Strom. II, p. 498 : Ὅ τε Μιτρόδωρος ἐν τῷ Περὶ τοῦ μείζονα εἶναι τὴν παρ' ἡμᾶς αἰτίαν πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς ἐκ τῶν πραγμάτων, Ἀγαθὸν, φησὶ, ψυχῆς τι ἄλλο ἢ τὸ σαρκὸς εὐσταθὲς κατὰστημα, καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔπισμα; Sic et alii plures. Vide nos ad Tusc. II, 6. DAVIS.

13. *An id exploratum... potest esse*. Sententia sumpta ex Sophoclis versibus, in Trachiniis (vs. 960 sqq.), quam expressit etiam in Catone : Ὡστε εἴ τις δύο ἢ καὶ πλείους τις ἡμέρας λογίζεται, μάταιός ἐστιν· οὐ γὰρ ἐστ' ἤγ' αὐριον πρὶν εὖ πάθῃ τις τὴν παρούσαν ἡμέραν. URSIN.

14. *Sed ad vesperam?* Coer. scrib.

vesperum. Sic, inquit, Spir. et Ed. rectius, cum uno Davisii, suppeditant : quod est eo majoris faciendum. quum jam, præter unum, nisi fallimur, locum, feminea hujus vocis flexio, a Ciceroe aliena, scriptoribus ubique auxilio, in hujus scriptis sublata sit : nam, qui alter locus Fin. III. 2, 8, laudari solet, is dudum ad meliores codd. correctus est. Resist igitur Catil. II, 4, 6. Sed vel hic addubitate fidei est, quum in edit. vett. pluribus *ad vesperum* legatur.

15. *Id est, summum malum*. Tres nostri meliores *id* ignorant. Scribe scilicet non videbant, Ciceroem hæc ex Epicuri mente loqui. Notat autem « id est, quod (secundum Epicurum) nihil aliud est, quam ». G.

16. *Qui potest igitur habitare*. Brem. igitur ex præcedd. illatam, ejusque loco autem legendum judicat. At non movenda hæc part. erat, quum proxime ad *habitare* pertinet. Positum enim erat, « beatam vitam, si dolor summum malum esset, locum habere non posse. Id ipsum judicare Metrodorum, qui apud Epicureos pæne parem cum ipso Epicuro auctoritatem obtinet : cum enim ad vitam

traditur, inquit, ab Epicuro¹⁷ ratio negligendi
 oris. Jam ipsum absurdum¹⁸, maximum malum
 ligi. Sed quæ tandem ista ratio est? « Maximus
 or, inquit, brevis est ». Primum quid tu dicis,
 ve? deinde dolorem quem maximum? Quid enim?
 imus dolor plures dies manere non potest? vide
 etiam menses. Nisi forte eum dicis, qui simul at-
 : arripuit, interficit. Quis istum dolorem timet?
 m mallem levares, quo optimum atque humanissi-
 m virum¹⁹, Cn. Octavium, M. F. familiarem meum,
 fici vidi; nec vero semel, nec ad breve tempus,
 et sæpe plane²⁰, et diu. Quos ille, dii immorta-
 !²¹ quum omnes artus ardere viderentur, cruciatus

m corpus bene constitutum re-
 rum id tale fore. At nemini cer-
 esse posse, quomodo corporis
 itutio vel ad vesperam futura sit.
 rem igitur semper, si summum
 m sit, metuendum esse. Nam si
 rel non sit, posse tamen subito
 e. Quum igitur res ita sit, non
 : sempiternum summi mali metum
 ta beata locum habere : ergo nec
 m vitam ipsam ». Ultimam enun-
 n auctor omisit, quum sua
 te ex prægressis sequeretur. Sæ-
 autem igitur repetite ponitur;
 Topic. 4, 25 : « His igitur locis
 latur. Utrum igitur, etc. » G.

1. Traditur, inquit, ab Epicuro.
 . 1 verba ab Epicuro non habet;
 e sæpe ea valde desideres, si,
 ad § 90 monuimus, teneris:
 ea inde loco vindicaris, quod
 ante Metrodori auctoritas ad-
 a erat. Sed ob hanc ipsam cou-
 pass. positum videtur, ut ad com-
 is Epicureorum hac de re præce-
 espexisse auctor putari possit. G.
 . Jam ipsum absurdum. Ipsum,

pro *id ipsum*, a Cicerone dici multis
 locis (conf. supra I, 15, 49, et
 Legg. II, 5, 12), comprobatur, recte-
 que nude positum h. l. Brem. vindic-
 cat, Ernestio *id* addi iubente. Sat
 multa loca Ciceroni restitui debent,
 per intt. hujus usus ignaros corrupta,
 ex. gr. Orat. I, 7, 8, et 39, 134.

19. *Virum*, J. V. L. tacite omittit.—
Cn. Octavium. In hunc, consulem ann.
 U. C. 677, et tum etiam, ob hoc
 ipsum arthriticum malum, fasciis de-
 vincum, et multis medicamentis de-
 libutum, vide Sicinii tr. pl. lepidè
 dictum Brut. 60, 217. G.

20. *Sed et sæpe plane*. Peccant in
 his varimode et scripti et vet. editi:
 ita tamen, ut librariorum in *plane* post-
 posito hæsisse videas. Id autem hac
 de causa sic positum putabis, quod
 loci vis in oppositione cernitur. Ita
 quoque *non plane*, *non prorsus* dicitur,
 si in negatione vis inest; cf. su-
 pra II, 5, 17. G.

21. *Quos ille, dii immortales!*
 Gud. uterq. *Quos dii immort. ille*,
 atque sic Victor. Manutii, Emb.
 Davis. A Grutero est nostra lectio,

perferebat? Nec tamen miser esse, quia summum id malum non erat, tantummodo laboriosus videbatur. At miser, si in vitiosa et flagitiosa vita²² afflueret voluptatibus.

94 XXIX. Quod autem magnum dolorem brevem, longinquum levem esse dicitis¹: id non intelligo, quale sit. Video enim et magnos, et eosdem bene longinquos dolores, quorum alia toleratio² est ve-

propagata per Ern. et Bremium, et per Spir. Erl. Mars. et Crat. confirmata; recepta est autem ab illo tacite. Bas. « Dii immortales, quos ille ». Qui ipse ordo per se quidem contemnendus non est. Explicari inde etiam liceat, cur in codd. nonnullis, v. c. Gud. 2, proxime ante *dii* exciderit. Sed ex hac triplici loci transpositione, non sine veri specie, « Quos, dii immortales, quos ille » conjeceris. Ceterum lectio a Davisio reposita, omnium minime probanda est. G.

22. *In vitiosa et flagitiosa vita.* Nostri omnes, serie mutata, *in flagit. et vitiosa v.* Quæ ipsa defendi recte potest, si *et pro et omnino* acceptis, ut sæpe dicitur. Simili ratione sæpius *flagitiosum et turpe* jungitur. In E. et ξ. vv. *et vitiosa* absunt; unde sane ipsa ex glossa irrepsisse putari liceat. Sed quum hi bini codd. ubique fere seorsim sentiant; facileque ex transpositione illa excidere potuerint; quumque denique auctor vel alias Tusc. I, 30, 72, « vitia et flagitia domestica » dixerit: in vulgata acquiescendum esse iudicavimus. G.

XXIX. 1. *Long. levem esse dicitis.* Gær. delet *esse*. Hoc, inquit, cum Spir. et Erl. abieciimus. Peccatur ab utraque parte; nam scribæ pariter, atque VV. DD. *esse* tum addunt, tum delent, ubi sic fieri partim auctoris usus, partim linguæ ingenium vetant;

multiplexque in ea re et præceptio est, et cautio. Nos quidem, ne longius abeamus, hoc jam, in breve comprehensum, ponamus. *Levem esse dico*, addita modo ratione, cur quis levis iudicetur, scribi recte licet. Contra vero *levem dico* tum, si simplici dicto aliquem talem pronuntio. Ratio est in asseverante vi verbi substantivi. Id quod magis etiam patebit, si *esse* postposueris. N. D. I, 14, 36, « æthen deum dicit esse », ubi male Ern. *esse* delevit. Cf. Off. II, 15, 7: « melius etiam, quod largitionem dixit esse ». Vide inferius 31, 102, ad verba, « quem se esse vult ». His præmissis, *esse* h. l. vel sine codd. auctoritate improbabis; valent enim hæc de simplici Epicuri dicto, Κυρίως δὲ λέγει IV: itaque delevi.

2. *Quorum alia toleratio.* Pro *quorum* refert Gud. uterque et Bas. cum quatuor Oxonn. editisque vet. malis *quænam*. Ursini cod. *quædam*; ut ante Grut. editum est. Sed hic et Pal. 1 *quorum* dedit, firmantibus idem Spir. Erl. et Crat. in *marginibus*. Recte: sic enim arctius contexta coeant. Davisio etiam *toleratio* displicet, sed hic si *tolerandi ratio* suadet, mens glossatoris partes agit: sæpe enim de substantivorum in *io* apud Cic. v. egimus, qua rei ratio notatur. De *v. perfectio* modo vidimus § 88. Pluribus interjectis, « qui honestatem ipsam

rior; qua uti vos non potestis, qui honestatem ipsam per se non amatis. Fortitudinis quædam præcepta sunt, ac pæne leges, quæ effeminari virum vetant in dolore. Quamobrem turpe putandum est, non dico dolere (nam id quidem est interdum necesse), sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetæ³ funestare:

Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando, multum⁴ flebiles voces refert.

Huic Epicurus comparet se, si potest⁵,

per se non amatis», i. e. «sectandam esse, vobis non placet». G.

3. *Philoctetæo*. Brevis tacite *Philoctetæo* edidit: ad exemplum forte magistri, Tusc. II, 24, 56. At rediit Wolf. editione posteriore ad vulgatam *Philoctetæus*: idque rectissime. Nam a *Philoctetes*, æ, et *Philocteta*, illa adjectivi forma non datur, quæ in Socrates, Carneades, etc. et reliquis græcis tertiæ flexionis nominibus, ex regula est. Græca tacite loquuntur, Φιλοκτηταῖος, Σωκράτειος, etc. G. — De Philocteta, Herculis amico, in insula Lemno a Græcis per decem annos propter pestiferum morbum derelicto, omnia nota sunt.

4. *Resonando, multum*. Sic et Tuscul. II, 13. Alii, e codd. *Resonando mutum*, quod habent quoque vettedd. complures: Ern. non constanter ediderat. Gær. dedit *mutum*. Ita, inquit, reliqui nostri: sed Spir. et Erl. *mutu*: unde nobis in mentem venit, posse vetus esse substantivum, ut *natu*, etc. sed vaga in conjectura nihil licet immorari. Nonius certe et Isidorus adjectivum per onomatopœciam, quasi *mugitus* explicant. Haud parum autem præstat hæc lectio ei, quæ Tusc. II, 13, 33, in scriptis legitur:

ubi idem locus plenior reperitur. Nam *multum*, etsi quidem ferri potest, tamen, etiam nostra comparata, friget. Miramur igitur Bremium, qui *mutum* reduxit. Nam quod verba, *flebiles voces refert*, sic nude posita, frigere dicit; in eo ἀναίσθητοι sumus. Neque sedes vocis nos offendit, vel in prosa probanda, quum *mutum vim* habeat. Locum, quæm apte Rath. laudat, Divin. I, 50: «mutos sonos flebiliūq; vocum refert», frustra quæsavimus. Ceterum conf. R. Bentleyi Comment. ad Tusc. II.

5. *Huic Ep. comparet se, si potest*. Gær. *Huic Ep. si pot.* Vulgatur, inquit, mera, et a codicum scriptura altius recedens Manutii correctio, «Huic Epicurus comparet se, si potest». Nam scripti plerique omnes ante *si, compe-* *tenter, v. compenter et, v. competentur* referunt, quorum primum e nostris Bas. et Gud. uterque: nisi quod Gud. 1 in marg. *alii comparentur*, addit, quod Marsus exhibet. Ursini liber, *comparet si quid potest*. Erl. *prætentet*, Spir. *protentet*, Palat. 1 (si plena Grutero fides), *Huic Ep. et si potest*. In his scribarum, loco, quem non capiebant, succurrentiam, commenta qui non viderit, nihil umquam istis in

Cui viperino⁶ morsu venæ viscerum
Veneno imbutæ tetros cruciatus cient.

Sit Epicurus Philocteta⁷ : si gravis dolor, brevis.
At jam decimum annum in spelunca jacet⁸. Si lon-

rebus videbit. Neque vix ulla et aptior, et tutior, ratio excogitari poterit, quam si, abjectis reliquis, ea solum verba retinuerit, quæ constanter scripti omnes tenent. Quod ipsum recte vidit Rath. etai in reliquis ab eo dissentimus. G. — Manutianam correctionem, ut egregiam, defendit Brem. et interpretatur « se alicui comparare », rem, « de qua litigare quis potest, cum aliquo componere »; quo sensu verbum illud Livio est familiare, ex. c. XXIV, 10. Davisius Manutii correctionem leviozem judicans, conjicit « huic Epicurus aiat, si potest... (Et infra) Aiat Epic. Philoctetæ ». —

6. *Cui viperino*. Rath. suadet pro *cui*, *quum* e legendum, prout est Tusc. II, 7, 19, ubi idem locus legitur. Sed miramur primum, *quum* sic, Davisii exemplo, ad ipsa poetæ verba trahi: quum hæc potius ista particula ad reliquam orationem applicet. Deinde solet auctor poetarum loca haud ita raro sic afficere, ut eorum prima verba ad præcedentis sermonis nexum accommodentur. Denique consentiunt plene scripti in vulgata: ut vel sic correctio, haud necessaria, vetetur. G.

7. *Sit Epicurus Philocteta*. Gorr. scribit: *Sic Epicurus Philoctetæ*. Vulgatam, inquit, recte interpretes sensu cassam judicant. Rath. suadet: « Huic Epicurus: Philocteta, si gravis, etc. » *Huic* per se quidem optimum est; et vere versus hi aliquo modo *παρενθετικῶς* inseruntur. At longa via est, qua *Sit* in *Huic* mutatum dicitur: neque nobis sane ullum ejusmodi exemplum innotuit. Nec hoc placet, quod

hæc ratione *Philocteta* alloquentis ait: habet enim nescio quid non Ciceronianum. Mellius sciasset, *huic Ep. Philoctetæ*. Sed *sic*, quam nos edidimus, est in Gnd. 2, Bas. Ven. 1494, et Cameraria; et ubique cum *sit* confunditur. Notat autem, « tali conditione quum ait, quali eam hi versus fingunt ». *Philoctetæ* autem nostra sponte dedimus: nam scribæ videntur locum ita accepisse, ac si Epicurus *Philoctetæ* loco poneretur; atque tum non potuere, quin nominandi casum ponerent. Quod tamen sequentia non admittunt. Hoc modo leve anacoluthon existit, qualia in auctore sunt innumera; et ex quo maxime turbæ istæ repetendæ sunt: quumque proprie post versus istos, *huic* reponendum fuisset; efficacius *sic*, addito *Philoctetæ* nomine, scripsit. — Vulgatæ sensus: Si Epicurus *Philoctetæ* loco esset, dicet solatii causa: *si gravis dolor*, etc.

8. *At... jacet*. His et sequentibus diverbiorum signa addenda fuerunt. De re cf. Sophoclis *Philoct.* v. 311: Ἔτος τόδ' ἤδη δέκατον ἐν λυμῶνι καὶ κακοῖσι βόσκω. Quæri autem operæ pretium videtur, unde hi versus, et hoc loco, et reliquis, quæ in Tusculanis quæstionibus de *Philocteta*, laudentur: quam rem nusquam in quæstionem venisse, inde jure miramur, quoniam res ea magnum momentum in *χρίσται* facit. Eos Attii putare, cujus fabula ejusdem nominis passim citatur, verba minus prisca vix admittere videntur: sed forte antiqua eis vestis, ut solet, detracta esse po-

gus, levis: dat enim intervalla, et relaxat. Primum 95 non sæpe; deinde quæ est ista relaxatio, quum et præteriti doloris memoria recens est, et futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. Fortasse id optimum, sed ubi illud, Plus semper voluptatis⁹? Si enim ita est, vide ne facinus facias, quum mori suadeas. Potius¹⁰ ergo illa dicantur, turpe esse viro¹¹ debilitari dolore, frangi¹², succumbere. Nam ista vestra, «Si gravis, brevis; si longus, levis», dictata¹³ sunt. Virtutis, magnitudinis animi, patientiæ, fortitudinis fomentis¹⁴ dolor mitigari solet.

test. Contra vero eodem Ciceroni adscribere, ut ex illa Sophoclis fabula versos, solum hoc prohibet, quod hic tum græcum poetam ipsum nominare solet. Sed nimis hæc etiam a verbis Sophocleis discedunt, cf. v. c. ad priorem locum Sophocl. Philoctet. v. 185-189. Hoc inde satis certum videtur, laudari his fabulam latinæ poetæ, quæ, quum adhuc ageretur, omnibus bene esset cognita. G.

9. *Plus semper voluptatis?* Hoc intt. explicandum prætermisere, licet non per se pateat. Statuebat Epicurus, cf. Diog. Laert. X, 140: αἱ πολυχρόνιοι τῶν ἀβήρωσι τῶν πλεονάζον ἔχουσι τὸ ἡδόμενον ἐν τῇ σαρκί, ἤπερ τὸ ἀλγούν. Quæ sic vertit Cic. Tusc. II, 19, 45: «dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quam molestiæ». Proxima autem hæc ad supra, I, 19, 62, disputata respondent. Eodem etiam ea spectant, quæ paulo post sequuntur, *quum mori suadeas*. Nam ibidem est, «non dubitabit (sapiens), si ita melius est, migrare de vita». G.

10. *Potius*. Plures edd. vett. ad antecedentia referunt: sed vide quæ de hoc adverbio supra ad I, 16, notavimus. G.

11. *Turpe esse viro*. Gær. scribit: *virum non esse*. Pal. 1, inquit, Spir. et Erl. *turpe viri non esse*; et Crat. æque in marg. *virum non esse*. Reliqui nostri omnes *virum*. Quis ex his non videt, vocem *turpe* olim ex glossa ad vv. *virum non esse*, adhæsisse, et deinde reliqua ad eam accommodata esse? Veram igitur auctoris manum restitimus, quam etiam Bremi suspicatus est; modo quod in media via perstitit.

12. *Debilitari dolore, frangi*. Alii distinguunt *debilitari*, *dolore frangi*. Victorius *debilitari, dolere, frangi*.

13. *Dictata*, i. e. *nil nisi dictata*: nuda præceptoris verba, non re et veritate comprobata; cf. N. D. I, 26, 72: «ista enim a vobis quasi dictata redduntur, quæ Epicurus oscitans hallucinatus est». Passime igitur Grut. *dictata virtutis sunt*. G. — *Dictata sunt*. Id est, dictari possunt, atque ut dicitur, de Orat. lib. I, cap. 23: «loquacitas sine usu, cantilena ex scholis».

14. *Fomentis*, etc. Simili ratione Tusc. II, 24, 59, «vera laus et honestas fomenta summorum dolorum dicuntur. G.

96 XXX. Audi, ne longe abeam, moriens quid dicat Epicurus; et intellige¹, facta ejus cum dictis discrepare. EPICURUS HERMACHO² S. « Quum³ ageremus,

XXX. 1. *Audi... et intellige.* Spir. et Erl. cum Pal. 1, ut intelligas, idque edidit Davis. E. et ζ. et intelliges: quod nos quidem præferremus, quum sic auctor ex more scribat; nisi hos binos codd. toties seorsim sentientes deprehendissemus. Est etiam hæc lectio quasi media, sic ut reliquarum quodammodo fons putari possit. G.

2. *Epic. Hermacho.* Goer. scribit: *Epicurus Hermarcho.* In Erl. legitur, inquit, *Hermarche*; unde veram scripturam non potuimus, quin revocaremus. Sic enim hujus Epicuri successoris nomen in statua Herculanensi ænea, quæ faciem hominis superne expressam sistit, cf. *Antichità di Ercolano*, vol. V, tab. 17, et in libro nondum edito Philodemi περί φηροπωής ex iisdem Herculanæi ruinis eruto, clare scriptum legitur. Vide ejusd. tab. enarrationem, pag. 721, cll. Athen. Deipnos. XIII, cap. 53, et Schweighæuseri ad hunc adnot. VII, p. 165, et VIII, p. 514, Cruzerique commentation. de Causis rer. Bacchicar. I, p. 32. Ita quoque infra § 102, in scriptis est. Exemplum aliud quoddam hoc quoque addi potest, veram hujus nominis scripturam confirman. Occurrit enim *Hermachus* alius quidam de Harusp. respons. 16, 34, bis eadem § nominatus; ubi priore loco cod. quem nos contulimus, *h'marcho*, posteriore *armarchi*, et Oxon. ψ. expresse *Hermarchi* exhibet: ut dubitatio nulla sit, etiam eo loco sic esse reponendum. At quæritur, an hæc ipsa verba auctoris sint, nec ne. Nam primum epistola, quæ h. l. Hermarcho inscribitur, ad *Idomenem* data Laertio, X, 22, dicitur:

deinde offendit etiam *inquit* miris primis epistolæ verbis interpositum. His ipsas rationes judicamus, cur ista voces Rath. deleri jusserit. Si *Hermarchi* nomen ad hanc epistolam respectum est, hæc tantum de causa erit, quod Laertii auctoritas obstat. Aliis enim in hoc scholæ suæ successore, et tot annis auditore, cui tantum in testamento tribuit, mirum esse nos debet, si hoc vitæ die supremæ literas absenti misit. Adde quod hujus nomine, epistolæ initio, omnes Epicureos alloqui videtur, ὑμᾶς scribens. Denique Metrodori liberorum, sub finem epistolæ, commendatio, ad neminem rectius pertinet, quam ad Hermarchum: quum contra mirum sit, quod eos Epic. vel Idomeni commendarit, quorum educationem et reliquam curam Amynomacho et Timocrati testamento sic tradidisset, et hos cuncta ex Hermarchi auctoritate facere juberet. Quod autem, *inquit*, offendere potest, id inde fit, quod ejusdemmodi exemplum ignoramus: sed per se ipsum nihil h. v. habet, cur hæreas; optimeque verteris, - so schreibt er, genau übergetragen. Jare autem, omissis verbis iatis, hæseris, si plenam epistolam latine factam, non tamen eum nominatum, videris, ad quem data ipsa sit. Ex his, nihil hoc loco mutandum, sed fidem Ciceronis Laertiana majorem habendam esse, judicamus.

3. *Quum ageremus.* Apponamus plenam epistolam græce ex Laert. X. 22: Τὴν μαχαρίαν ἀγοντας καὶ ἀπὲ τελευταίων (sic recte Davis.) ἡμῶν τοῦ βίου, ἐγράφομεν ὑμῖν ταῦτα. Στρατηγούρια τε παρηκολούθει, καὶ δυσεντερικὰ

, vitæ beatum, et eundem supremum diem, jamus hæc : tanti autem morbi aderant *vet viscerum*⁴, ut nihil ad eorum magnitudinem accedere⁵ ». Ecce miserum hominem⁶, si

ἰσβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ
; μεγέθους. Ἀντιπαρετάττετο
τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον
ἢ γεγνωσῶν ἡμῶν διαλογισμῶν
ἢ δὲ ἀξίως τῆς ἐκ μαιρακίου
εὐς πρὸς ἐμὴ καὶ φιλοσοφίαν,
τῶν παιδῶν Μητροδώρου.
λαῖς a Cic. quum reliqua tam
vertantur, non expressam
Videtur ea post *scribebamus*
us, quo *vobis* scribitur, ex-
a enim addita locus ipse au-
ti probatur. G.

*ti autem morbi aderant ve-
viscerum.* Gær. scribit :
tem aderant vesicæ et tor-
orbi ». Ita, inquit, edendum
avimus. Nam primum ver-
do, quem sequuti sumus, in
t, præter Gud. 2, omnibus;
ictor ad eum se græcorum
accommodasse videatur,
s *πάθη* in clausula positum
uod deinde *torminum* pro *vi-
dimus*, in eo tam parum repre-
samus, ut potius nobiscum
tur, sic corrigendum esse,
m VV. DD. viderint. Quis
recte persuaserit, Ciceronem
ὑσεντερικὰ πάθη, *viscerum*
πτερε potuisse? Quum enim
su, præter eam vim, qua
quæ cute tegitur, *carnem*
s modo partes corporis in-
ba latinitas intelligat, quæ
lomen sunt, quæque nobi-
antur: nullo modo ferendam
ra h. l. pro *intestinis* dici.
posse ita dici (licet alias au-
se *ex intestinis laborare*,

dicat Divv. VIII, ep. 26), quæ *vaga*
ratio fuerit ὑσεντερικὰ πάθη *viscerum*
morbum vertere, quippe sub quo di-
versissimorum, diversissimas partes
tentantium morborum turba intelligi
possit? Injuriam sane haud parvam
Ciceroni inferas, si eum sic scripasisse
putaris! Quæ si, ut par est, reputa-
ris, non de nihilo videbitur, quod
Palat. 1, Spîr. Erl. Veneti, quos Ca-
merar. vidit, et Crat. in marg. *tormi-
num* pro *viscerum* exhibent. — At
respuunt VV. DD. hanc lectionem!
— Inde scilicet, quod non attende-
runt, *tormina* proprie de ὑσεντερικῶν
dici. Ita quidem Plin. H. N. XX, et
seqq. plus quam quinquaginta locis.
— At male junguntur, *vesicæ et tor-
minum morbi!* — Æque bene saltem,
atque idem Plin. H. N. XXXII, 2,
torminum et vesicæ mala jungit. Cf.
præterea Tusc. II, 19, 45.

5. *Possit accedere.* Ita præter Gud.
2, nostri omnes: ut recte Davis. et
Ern. in hoc tempore, pro vulgato *pos-
sit* reponendo. Bremsi, vulgatum de-
fendens, dicendum proprie ait auctori
potuisset fuisse. At tum Epicurus, hæc
scribens, non supremum diem in terris,
sed primum ἐν ἅιδου egisset. Ἀπολεί-
ποντα imperfecti æque participium
esse atque præsentis potest. G.

6. *Ecce miserum hominem.* Gær.
En mis. hom. notatque: *Ecce* abjecit
Dav. quum a Pal. 1 abesset. Ignorant
idem Spîr. et Erl. Neque sane Cicero
in tali exclamatione, *Ecce*, sed *En*,
ponit: putavimus igitur ita h. l. esse
corrigendum; quum ex literarum etiam
vicinitate facile pateat, quomodo *en*

dolor summum malum est. Dicitur aliter non potest. Sed audiamus ipsum: « Compensabatur tamen, inquit⁷, cum his omnibus animi lætitia, quam capiebam memoria rationum, inventorumque⁸ nostrorum. Sed tu, ut dignum est tua erga me, et erga philosophiam voluntate ab adolescentulo⁹ suscepta. 97 fac ut Metrodori tueare liberos ». Non ego jam Epaminondæ, non Leonidæ mortem hujus morti antepono: quorum alter quum vicisset Lacedæmonios apud Mantineam, simulque¹⁰ ipse gravi vulnere exanimari se videret; ut primum dispexit, quæsit, salvusne esset clypeus? Quum salvum esse flentes sui respondissent: rogavit, essentne fusi hostes? Quumque id quoque¹¹, ut cupiebat, audivisset, evelli jussit eam, qua erat transfixus, hastam. Ita multo sanguine profuso, in lætitia et in victoria¹² est mortuus. Leo-

exciderit. Exclamationis autem particula b. l. vix recte carebis.

7. *Compensabatur tamen, inquit.* Gær. qui transponit *inquit* ante *tamen*, notat: Ordo vulgatus quum in nullo nostrorum esset, quumque *tamen* postposita vim acciperet, qua vulgo caret: adiscendam hanc meliorem seriem juris nostri esse vidimus. Ita quoque cum Marso et Crat. vet. impressi plures. Cf. supra, I, 2, 4: « Synephebos ego, inquit, potius Cæcili, aut Andriam Terentii, quam utramque Menandri legam? »

8. *Rationum, inventorumque.* Expressit auctor binis verbis, simplex *διαλογισμῶν*. Quum enim *rationum* presse vertisset, veritus, ne obscurius scriberet, explicationis causa *inventorum* addidit.

9. *Ab adolescentulo.* Quatuor nostri *ab adulescentulo*: solus Gud. 2, *ab adolescentia*. G.

10. *Simulque ipse.* Gær. scribit: *atque ipse*. A vulgata, inquit, dissentiunt nostri quatuor, veteresque impressi cum Crat. plures, qui *atque* simpliciter præbent. Quatuor Oxonn. cum Gud. 2 et Ven. 1494, *simul atque*. Vulgata utramque lectionem junxit: nam *atque* verum est; *simulque* ex glossa, *simul* ante *atque* addita, coadluit. Addi *simul* a scribis, vidimus ad Legg. III, 4, 11. Paucis post tres nostri *dispexit* probant.

11. *Quumque id quoque.* Gær. scribit: *quum id quoque*. *Que*, inquit, ignorant, præter Gud. 2, nostri omnes: quumque addita copula orationem languidiorem, et *quoque* ad nexum plene sufficientem, vidissemus, part. tot codd. damnatam delevimus. De hoc Epaminondæ casu cf. Divv. V, ep. 12.

12. *In læt. et in vict.* Spir. Et *læt. et vict.* in *læt. et vict.*, altera in *abjecta*.

nidas autem, rex Lacedæmoniorum, se in Thermopylis, trecentosque eos, quos eduxerat Sparta, quum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. Præclaræ mortes sunt imperatoriarum: philosophi autem in suis lectulis¹³ plerumque moriuntur. Refert tamen, quod sibi videtur esse morienti magna laus¹⁴: « Compensabatur, inquit, cum summis doloribus lætitia ». Audio equidem philosophi¹⁵ vocem, Epicure; sed quid tibi dicendum sit, oblitus es. Primum enim, si vera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si vera sunt

Quod h. l. malim, quum ita sententia fuerit, « in lætitia ex victoria nata »: esset enim sic victoria in explicationem addita. Vide nos ad Acad. I, 35, 112. Scribæ, ut in omittendis præposs. repetite positis peccant, ita quoque easdem pro suo arbitrio iterant. G.

13. *Philosophi autem in suis lectulis plerumque.* Gud. 2 *plerumque* non habet, sed post *autem*, *plurimumque* addit, cujus loco ibidem E. et ξ. *ut plurimum* referunt. Quod videtur aliquid, si cum græco ὡς πλείονα compares, cf. Legg. II, 14, 34: *jus ut plurimum valet*: sed ibi debet *quam maxime* valere; alius autem Ciceronis locus, ubi sic dicitur, nobis nullus innotuit. Quum tamen sic scribæ vix mutant, notari id volumus, usque dum alii scripti idem confirmarint: nam hos binos sæpe jam diximus a reliquis sine jure seorsim sentire solere. G.

14. *Refert tamen, quod sibi videtur esse morienti magna laus.* In his corruptis certatim et scribæ et VV. DD. nituntur. Spir. et Erl. « quomodo sibi videbatur esse morientis m. l. » ut vix recte Pal. I inspectus videatur, quippe ex quo, « quomodo s. videtur

esse moriens », affertur. Gud. 2 transponit, « quod sibi morienti videtur esse mag. laus ». Eliens. 2, *quo sibi vid.* etc. Viri Docti alia omnia susceperunt. Davis. « quo modo sibi videatur esse oriens ». Ern. pro « magna laus », « magnæ lætitiæ ». Brem. *quid videatur esse*, etc. Rath. denique *quod mihi vid.* Retulimus ista, ut intelligeretur, quanta vis sit in interpunctione. Vix enim umquam turbatum in his esset, nisi post *laus* puncto maximo distinctum esset: quo enim sublato plana sunt omnia. *Refert est exponit*, et ad Epicuri verba spectat, quæ sequuntur. *Tamen, sane, quidem*, notat, ut sæpissime: *sibi* pro *ipsi* auctori satis frequens est (unde haud raro hoc cum illo a scribis confunditur, cf. Off. III, 22, 10, Hensing.); et *morienti* denique quoad sonum sic ponitur, ut pro singulari enuntiato, « in mortis articulo versanti », capiendum sit. Hanc vocem si auctor addi noluisse, haud dubie *magnæ laudi* scriberet. His morientis egregie conveniunt omnia. G.

15. *Philosophi.* Mars. *summi philosophi*; sed nihil est adjectivo opus: nam *veri* cogitandum est: seu « vocem, qualis philosophum decet ». G.

tua scripta et inventa : gaudere non potes. Nihil enim jam habes, quod ad corpus referas. Est autem a te semper dictum, nec gaudere *quemquam*¹⁶, nisi propter corpus, nec dolere. « Præteritis, inquit, gaudeo. Quibusnam præteritis? Si ad corpus pertinentibus, rationes tuas te video compensare¹⁷ cum istis doloribus, non memoriam corpore perceptarum voluptatum. Si autem¹⁸ ad animum; falsum est, quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde¹⁹ Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio²⁰ officio, et tanta fide (sic enim existimo), ad corpus refers?

99 XXXI. Huc et illuc¹, Torquate, vos versetis licet: nihil in hac præclara epistola scriptum ab Epicuro congruens et conveniens decretis ejus reperietis. Ita

16. *Nec gaudere quemquam.* Sic unus e nostris Gud. 2; reliqui *quidquam*: forte *quemquam quidquam*, cf. Orat. II, 19, 77: « qui quemquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? etc. » G.

17. *Rationes (ῥαίονες) tuas te video compensare.* Pressius ad epistolæ verba respici, vix est, ut moneamus. G.

18. *Si autem.* Gœr. *Sia autem.* Ita, inquit, Spir. et Erl. Et rara sane exempla sunt, quibus in plena oppositione, *autem* addita, si excusari possit: variatque ubique lectio. Recte igitur Martyni-Lagunam *sia autem* reponisse judicamus, Divv. III, epp. 7 et 8.

19. *Cur deinde.* Malim « Quomodo denique... commendas, quid, etc. » Aure enim Ciceronianæ dicendi rationis adsuetæ in vulgata vix recte acquiescent. Abruptius sic absolvitur epistolæ Epicuræ censura. Certe videtur *denique* corrigendum, quæ et alias

pari ratione pravatur. Ita recte *pro deinde* restituit Schütz. Heermann. IV, 5, 8. Atque refert sane nostro loco Oxon. 5; *denique.* G.

20. *Isto tuo egregio.* Gœr. dat: *istis egregio tuo.* Sic, inquit, ex Erl. et Spir. transponimus, quod vel sole aures præferunt, quodque necessario loci vis requirit. Gud. 2 pro *tuo, tuo* peccat: sed nihil inde extricandum. *Isto* refertur etiam ad *fide*, ut sepe. Ceterum in ἐπιεικείῃς istis ne sit delicatior; frequenti enim exemplo apud Nostrum leguntur, v. c. Legg. II, 2, 4: « Me quidem ipse ille nostræ Athenæ... delectant », ne plures locos colligamus. G.

XXXI. 1. *Huc et illuc.* Noli et deletam, ut alibi factum vidimus: copula enim sic omisa rarissime Cicero. Si enim et omittere hac in forma et ejus usu esset, haud dubie omisisset. Off. I, 28. 11. ὄρμη... « quæ hominem huc et illuc rapit » G.

redarguitur ipse a sese, veneuntque scripta² ejus probitate ipsius ac moribus. Nam ista³ commendatio puerorum, memoria et caritas amicitiae, summorum officiorum in extremo spiritu conservatio, indicat, innatam esse homini probitatem gratuitam, non invitam voluptatibus, nec praemiorum mercedibus evocatam. Quod enim testimonium majus quaerimus, quae honesta et recta sint, ipsa esse optabilia per sese⁴, quum videamus tanta officia⁵ morientis? Sed, ¹⁰⁰ ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem fere verbis interpretatus sum (quamquam

2. *Veneuntque scripta ejus.* Gœr. scribit: *vincunturque*. Sic, inquit, recte pro vulgato *venant* ex Pal. 1, Kliens. 2, Med. E. 5. Davis. et Brem. Nec aliter Lambini scripti, et e nostris Spir. et Erl. item Mars. et in marg. Crat. Nec opus est, ut *convincuntur* cum Davasio malis: petitum enim verbum ex jure est, quo *vinci* dicuntur, « qui judicio convincuntur ». *Scripta de sententiis* intelligenda sunt, « quas continent, probitati minus convenientes ». — Ceterum mirum est, quod in praegressis scripti nostri omnes, *redargueretur*: sed ex futuro forte, quod antecedit. G. — Int. et scripta ejus ob id tantum magna fama feruntur, quod ipse probus fuisse narratur.

3. *Ista commendatio.* Gud. 2 *commendatione*: idemque inferius pro *indicat*, *judicat*. Quod per se quidem probari potest: sed vulgata rectius rem in universum spectari jubet. G.

4. *Quae honesta et recta sint, ipsa esse opt. per sese.* Gœrenz delet *sint*. Vulgata, inquit, post *recta*, *sint* addit. Quod offendere Ciceronianae scripturae gnaros debebat: nam *sunt* debebat esse, quum verbum subst. sic asseveranter addatur, et in ejusmodi locis

illa grammaticorum regula, ex qua ad accus. cum inf. conjunctivus modus ponendus sit, nihil valeat. Atque sane Bas. et Gud. 1 cum Marso *sunt* exhibent. At Gud. 2 *sint* et *sunt* nescit: et hanc veram auctoris manum putabis, quum ex hujus more comprobata, cf. Acad. II, 7, 25, tum, quod vaga haec scriptura ubique fere hoc verbum suppositum indicat. Ita delet *sit*. Nat. Deor. I, 33, 93: « meretricula etiam Leontium contra Theophrastum scribere ausa sit ». Alii *est*; sed utrumque scribarum est. *Ipsa* notat *ea ipsa*, idque frequenti auctoris usu.

5. *Tanta officia.* Gœr. dat *tanta esse off.* Ita, inquit, quatuor nostri, quinque Oxonn. nec aliter Mars. Venet. 1494, aliae. Vulgo Gruteri culpa *esse* abest: nam et ex positu suo, et sua ipsius natura, verbum hoc majorem loco vim conciliat. Næque de ejus veritate ideo dubites, quod statim adfuit. Cf. Tusc. III, 15, 32: « qui censet (Epicurus) necesse esse omnes in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrantur ». En ter idem repositum; et ita sæpius. — Int. quum sibi putet Epicurus tanta officia superesse, eo tempore quo jam nihil

ea cum summa ejus philosophi^s nullo modo congruat : sic ejusdem testamentum non solum a philosophi gravitate . sed etiam ab ipsius sententia⁷ iudico discrepare . Scripsit enim . et multis saepe verbis . et breviter apteque . in eo libro . quoniam modo^s nominari . mortem nihil ad nos pertinere : quod enim dilu- lutum sit . id esse sine sensu : quod autem sine sensu

ad corpus scriptum referri possent . quam nunquam mortuus sit .

6. *Philosophi* . *Græc. philosophia* . *Vulgata* . inquit . ante *Ciceronem* . « cum sententia ejus philosophi » . sic per hanc ex *Pal.* i mutata est . ut summa corrigereatur . *Quæ quomodo Vari Duxi* hanc neque ferre poterunt . et non tantum iniqui corrigereut ut *God.* : et *Ros.* referunt . non quidem hanc amoveremus . nisi saltem illam opinionem jam a *Victorio* inde propagatam esse videremus . si elegisses pro hac *Græc.* Sed accusamus *Græc.* de locutione *Palatina* : non plane exhibita : *Spic.* enim et *Ecl.* clare ut colligimus : atque ita proba sunt omnia . Summa autem philosophia dicitur aliam . ut « omnia respublica . summa res . etc. » . i. e. « universa . ita philosophia » . *Sapra.* 27 . 86 . summa philosophia dicitur . Voces vero summa et sententia . ob idem plane compendium ita . abique confundi . is . qui nunquam verbum scriptum inopere . debet esse notissimum . Sed vide quæ notantur infra in verbis in eo libro . . . nominari .

7. *A philosophi gravitate . . . ab ipsius sententia* . Mirum est . quod in scriptis omnibus a desideratur . quæ abesse plane nequeat . Forte olim ab scriptum erat . et scribæ ut ante consonam positam abhorruerunt . Amat autem *Cicero* geminata ab scribere . *Invent.* II . 53 . 160 : « res et ab natura pro-

fecta . et ab emendatione probata . *Quæ.* II . 6 . 25 : « neque ab imbecillitate ut neque ab insipientia . etc. » et neque ipsa causa « abesse ab hanc emendatione . etc. » *Accid.* II . 1 . 3 . dicit . Et quidem hanc de causa notissimum . ut ita intelligatur . si ita in scriptis reperitur . G .

8. *In eo libro . quoniam modo nominari* . *Quo libro?* Nominaverunt tunc testamentum *Epicuri* : et quæ verba . ex eunt secundo *Kapone* *Græc.* . et id verbum inde translata . neque à aliis notidem verbis translata : et *Laet.* X . § 134 : « ὁ ἄριστος τῶν ἐπεὶ τῶν ἄλλων ἀριστῶν . ἀριστῶν ἄριστος τῶν ἐπεὶ τῶν ἄλλων ἀριστῶν » . *Phil.* III . 229 : *Alex.* *Aphrodis.* *Top.* I . p . 9 ; *God.* X . *Ant.* II . 6 . etc . Jam vix probabile est . *Epicurum* ipsam illa verba in testamenti . c. introitu posuisse . quoniam etiam alii eodem varient . et . epist. ad *Menc.* *Laet.* X . 124 . neq. *cll.* *Lactant.* *Instit.* III . 17 . 3a . Vix igitur . nisi errane *Ciceronem* statuas . aliter iudicari fecerit . quam ut verba præsentis summa ejus philosophia ipse ipse *Græc.* illa intelligatur . quippe in quibus philosophia summa ejus . id est . præcipua capita omnia comprehensa essent . Sed tam mirum . ut claris auctorem hanc librum designare . Multo minus vulgatum philosophi præferes . pro quo rectius vocem hanc ipsam delebis . G .

id nihil omnino ad nos pertinere⁹». Hoc ipsum intius poni, meliusque potuit. Nam quod ita ponitur est, Quod dissolutum sit, id esse sine sensu, usmodi est, ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum¹⁰. Sed tamen intelligo, quid velit. Quæro¹⁰¹ enim, quid sit, quod, quum dissolutione, id est, esse, sensus omnis exstinguatur, et quum reliquum sit omnino, quod pertineat ad nos, tam accurate, tamque diligenter caveat et sanciat, « ut Amyntachus¹¹ et Timocrates, heredes sui, de Hermae sententia¹² dent, quod satis sit ad diem agennatalem suum quotannis, mense Gamelione¹³;

Nihil omnino ad nos pertinere. scribit: « nihil ad nos pertinere » ». Hoc, inquit, ordine Spir. Ind. 1 et Crat. Vulgo « nihil ad nos pertinere ». Offendere scribæ in adverbio in clausula Davisius tacite dedit « n. ad mino pert. » item haud dubie Cicero ita scribit, ut nos reus. N. D. III, 27, 69: « ut segrotis... melius est non adhibere ». Acadd. II, 15, 48: hæc, cur non inter quæ nihil omnino ». Atque ita infra proponendum erit, Fin. IV, 25, inter ceteras res nihil interesse ». At in Græcis nihil est, cur omnino addidisse putes. Neque sedes vocem suspectam potest. Sed scripti omnes omittunt.

Quid sit dissolutum notat « quid dissolutum dicat ». G. — *Quid sit,* etc. Int. quomodo fieri possit, accurate Epicurus caveat et, etc. quum dissolutione, etc. *Ut Amyntachus... colatur.* hæc sunt continua Epicuri sed modo excerpta ex Epicuri Cic. pars tertia.

testamento, eaque auctoris verbis expressa: sic tamen, ut pressius ad græca respiciatur. Cf. Laert. X, 19. Inde etiam oblique hæc efferuntur. G. — Ex Diogene Laert. patet Timocratem fuisse Metrodori fratrem. De Amyntacho nihil aliud compertum est, nisi eum fuisse Epicuri discipulum et amicum.

12. *De Hermachi sent.* Goer. et Sch. ut sup. (§ 96) *Hermarchi.* — Sic expresse Erl. nec Spir. multum discedit, *Hermarci* præbens. Reliqui fere cum editis vett. *Hermadii* peccant. Cf. quæ ad § 96 notavimus. Uterque autem cod. non de, sed ad referunt; ut ad *H. sententiam* conijcere liceat. Sed sæpe auctor, « facere, capere, tradere de sententia alicujus ». Nec licebit ab conijcere, quamquam recte, dare ab aliquo; sed modo in pecunia numeranda. Cf. Att. V, ep. 21. G.

13. *Mense Gamelione.* Hic mensis nomen ducebat ex eo, quod mos erat Atheniensibus in eo mense uxorem ducere: respondet, ut quidam putant, januario. Hoc etiam nomine vocabatur poematis genus epithalamio similis. Cf. in Pis. c. 28-29, et *Mél. de Char-*

itemque omnibus mensibus, vicesimo die lunæ, dent ad eorum epulas, qui una secum philosophati sint: ¹⁰² ut et sui, et Metrodori memoria colatur ». Hæc ego non possum dicere non esse hominis quavis et belli, et humani ¹⁴; sapientis vero nullò modo, physici præsertim, quem se ille esse vult ¹⁵, putare ullum esse cujusquam diem natalem. Quid? verene ¹⁶ potest esse dies sæpius, qui semel fuit? certe non potest. An ejusdemmodi ¹⁷? ne id quidem, nisi quum ¹⁸ multa

don de la Rochette, t. I, p. 200 et seqq.

14. *Hominis quavis et belli, et humani. Quavis* e Pal. et Eliens. 2, a Davis. Bremioque receptum, firman e nostris quoque Erl. Spir. Crat. alieque vet. editæ. Ern. idem denuo rejecerat; sed sine ulla causa probabili.—*Quavis* autem h. l. *quantumvis* valere, non est ut moneamus. G.

15. *Quant se ille esse vult.* Delevit Davis. et Ern. *esse*, quod ante *vult* prius addebatur. Idem ignorant Bas. Oxon. E. ξ. Crat. alie. At Brem. ideo non audit, quod iidem hi codd. *putari* peccent. Sed hoc vitium scripti fortasse omnes communicant; nostri certe, nullo excepto. Et tamen vere est *esse* reponendum. Satis enim certum videtur, ad verba *velle, malle, nolle*, in hujusmodi structura, vel ex ipsorum natura, non recte *esse* omitti posse. Sunt quidem adhuc tria vel quatuor loca, quæ secus suadeant; sed in omnibus his scripti plures *esse* addunt. Tusc. V, 23, 66, tres nostri, et unus Oxon. « qui se esse non hunc mathematicum malit », quum vulgo *esse* absit. Infra, V, 5, 13, ex optimis nostris « physicum se esse voluit » restituendum est. Deinde Off. II, 22, 9, dudum viderant Heusingg. « populares se esse volunt » reponendum esse; quod idem bini nostri confir-

mant. Vide simul exemplortum silvam, quam hi ibi congescerant. Denique nuper recte Schütz. ad Orat. I, 24, 112: « ineptum esse me minime vellem ». Hoc autem loco quatuor optimi nostri cum aliis scriptis veteribusque edis multis *esse* defendunt. Malim tamen ille abesse, quod facile addi a scribis potuit. Causam et aures indicant, et loca illa ab Heusingeris allata probant. G.

16. *Quid? verene.* Goer. scribit: *Quid? idemne.* Vulgatum, inquit, *verene* Davis. jam ex Eliens. 2 in *idemne* mutari jubet, Fr. Gronovii codice *idemne* exhibente. Prius recte. Probant vocem Spirens. et Erl. atque Gud. 1, Bas. et Mars. *verene idemne* junctim ponunt. Neque putes scribi *verene idem* posse: transponenda hæc essent, *idemne vere*, ut Ciceronianum quid sonarent. Sed quis nescit *vere* et *verum* intrudi ab librariis solere? Cf. Off. III, 1, 3, Heusingg. — Perpicue gallica vers. *Le jour qui a été peut-il revenir plusieurs fois?*

17. *An ejusdemmodi?* Sandet Brem. at, ut sit objectio ex Epicuri mente. Sed talis est etiam *an* retenta: et post *ne*, rectius *an*, quam *at* ponitur. G.

18. *Nisi quum multa.* Ignorant bini illi nostri cum Pal. 1 *quum*; abject-

um intercesserint millia, ut omnium siderum
 1, unde profecta sint, fiat ad unum¹⁹ tempus
 sio. Nullus est igitur cujusquam dies natalis. At
 ur. Et ego id scilicet nesciebam²⁰. Sed, ut sit,
 ne post mortem coletur? idque testamento cave-
 , qui vobis quasi²¹ oraculum ediderit, nihil ad
 ertinere post mortem²²? Hæc non erant ejus,
 nnumerabiles mundos, infinitasque regiones,
 um nulla esset ora, nulla extremitas, mente per-
 isset. Numquid tale Democritus? ut alios omit-
 tunc appello, quem ille unum sequutus est. Quod¹⁰³
 s notandus fuit, eumne potius, quo natus, an
 quo sapiens factus est? Non potuit, inquires,
 sapiens, nisi natus esset. Et isto modo ne si avia
 em ejus nata non esset. Res tota²³, Torquate,

titulam Davis. Recte. *Quum*
 ubique inculcant; cf. Hotting.
 n. II, 28; Brem. de Fat. 19;
 iliter supra, II, 22, 74, post
iod additur. Accedit, quod vis
 multa, quæ debilitatur, voce
 tio loco posita. G.

Ad unum tempus, id est, « ad
 lemque temporis momentum ».
 em de *anno* Physicorum *ma-*
 rba ipsa docent. G.

Is ego id scilicet nesc. Gærens
scilicet id. Sic, inquit, quatuor
 Vin. Mars. Crat. aliæ, ut re-
 na. Sæpe Cic. « scilicet is sum;
 id agitur »: et cui non poetæ
 scilicet is superis labor est »,
 obseratur? Sed ita modo in
 quæ hoc loco valet.

Qui vobis quasi. Gær. dat *nobis*.
 quit, trini nostri cum Davis.
 nio dederunt, jejune Ern. vul-
 lefendente.

Nihil ad nos pertinere post
 i. Gær. transp. « nihil post mor-

tem ad nos pertinere ». Hoc, inquit,
 ordine nostri omnes, Vien. et Ven.
 1494. Davis. tacite « n. ad n. post
 mort. p. » atque ita Marsus et Cent.
 Ex hac vaga scriptura suspicari li-
 ceat, vv. *post mortem* ex glossa adha-
 sisse: sed, his contextis, non recte
 aberunt. Exciderant, et, in mar-
 gine scripta, varimode deinde inserta
 sunt. Per se quidem hæc ipsa omni
 loco stare possunt, dicuntur enim
 velut in parenthesi: sed ordo a nobis
 receptus, reliquis est probatior; vis
 enim, quæ in *nihil est*, magis sciri-
 tur. G.

23. *Res tota, Torquate, non do-*
ctorum h. Malim post *Torquate*, est
 additum: nam verbi substantivi as-
 severatio desideratur, facileque exci-
 dere id potuit, et plane commodo loco
 sic additur, extruso sc. ejus compen-
 dio per præced. literam. Sic enim ex
 loci sententia cum vi ab enuntiatu
 fronte ponitur. G. — Int. omnino
 indignum est doctis viris.

non doctorum hominum, velle post mortem epulis celebrari memoriam sui nominis. Quos quidem dies quemadmodum agatis, et in quantam hominum facietorum²⁴ urbanitatem incurratis, non dico. Nihil opus est litibus. Tantum dico, magis fuisse vestrum, agere Epicuri diem natalem, quam illius²⁵, testamento cavere, ut ageretur.

104 XXXII. Sed, ut ad propositum revertamur (de dolore enim quum diceremus, ad istam epistolam delati sumus), nunc totum illud¹ concludi sic licet. Qui in summo malo est, is tum, quum in eo est², non est beatus. Sapiens autem semper beatus est, et est³ aliquando in dolore. Non est igitur summum malum dolor. Jam illud quale tandem est⁴: « Bona præterita

24. *Facietorum*. Ita ex nostris quoque Erl. nec Spir. multum abludit *factorum*. Reliqui cum olim vulgata *facietosam*; χ . *factiosam*. Vulgata verissima est. G.

25. *Magis fuisse vestrum, agere... quam illius*. Gud. 2 cum aliis, cumque vett. editis quibusdam, itemque Victorius *verum... illum*: Bas. et Gud. 1, *agi*. Inde consarcinari lectio possit, « magis fuisse verum, *agi*... quam illum », ut *verum, æquum* valeat; qua vi sæpius ponitur. Sed perit oppositio, quæ haud dubie ab auctore profecta est; optimique illi nostri vulgatam tuentur. G.

XXXII. 1. *Totum illud... licet*. Tres optimi nostri, *totum id*: sed vulgatum *illud* probatus est; ita positum, ut ad rem remotiorem respiciatur, interjecto nempe hoc, quod ad epistolam Epicuri, et testamentum refertur, episodio. — *Concludi sic licet*. Sine ulla auctoritate Brem. scribit: *sic concludi licet*. G.

2. *Is tum, quum in eo est*. Ita ex

solo Pal. 1 a Grutero inde legitur, bonaque fide nos dedimus, licet Erl. *iste*, ut codd. reliqui omnes, et o Spir. nihil enotetur. Sic enim vere scribit Cicero, ut innumera loca docent: quum contra *iste*, ut recte Davis. vidit, frigeat. Neque mirum est scribas sic peccare, ex quo semel binæ hæc voces in unam coaluissent. G.

3. *Et est aliq.* Ante hæc Goer. majore interpunctione opus esse dicit, quia *et* est assumptionis. — *Et valet et tamen sapiens est aliquando in dolore*.

4. *Jam illud quale tandem est*. Oxonn. E. et ξ . *Nam offerunt*: per se quidem bene, et probato usu. Ut enim *jam* transeuntis est, ita eandem quoque vim *nam* habet: et arctius etiam contexta nectit, cf. Acadd. I, 5, 21, inprimis si objectionem occupantis et diluentis est, cf. pro Arch. Poet. 10, 23. Sed in his solis codd. tam sæpe diversa a reliquis sequentibus fides haud satis certa est. ceterique in vulgata perstant. G.

ffluere sapienti, mala meminisse non oportere? »
 im in nostrane potestate est, quid meminerimus?
 istocles quidem, quum ei Simonides, aut quis
 artem memoriæ polliceretur : « Oblivionis, in-
 malle; nam meminere etiam quæ nolo, obli-
 non possum quæ volo ». Magno hic ingenio. 105
 es se tamen sic habet ⁶, ut nimis imperiosi philo-
 sit, vetare meminisse. Vide, ne ista sint Man-
 vestra ⁷, aut majora etiam, si imperes, quod fa-
 ion possim. Quid, si etiam ⁸ jucunda memoria
 ræteritorum malorum? ut proverbialia nonnulla

ionides, aut quis alius. Gœr. ut pro aut. Hoc, inquit, e Davis. et Brem. Idem confir- ir. Erl. et Crat. cf. Tursell. p. 104, n. 4 et 5. Plena di- ma hæc erat, « an Simonides us est), an alius quis? » Cf. l, 89 : « paucis ante, quam est, an diebus (dicam), an ». Leg. Manil. 19, 57 : « Ga- am, anne Pompeio, an utri- ncertum autem fuisse, quis- mistocli memoriæ artem do- promiserit, vides ex Acad. coll. Orat. II, 74, 299. — omnino Gœrenzio assentitur. se tamen sic habet. Gud. 2 nen, et Gud. 1 ac Bas. tamen onunt : E. et ξ. se ignorant. a scribis additum putaris. nescio quo corrupto sensu, se in forma peccant. Pluribus e ista ipsa re ad Legg. I, 13, dem structuram vide Brut. : « res se tamen sic habet ». m recte vulgo interpungitur, nte ut posita, quum ut sit s, et ita ut valeat. Tenor stentiz hic est : « Fatendum est, Themistoclem magno enio (atque ita cum communi

hominum captu comparari non recte posse); nihilo secius tamen ita se res habet, ut diximus : sic ut imperiosius agatur, si jubeamur non meminisse ». In hac explicatione Rathio acquiescere licebit, qui se in his hæzere fatetur. G. — Gœrenzii interpretationi prorsus assentimur; unde minus probandus gallicus intp. qui vertit : *La réponse de Thémistocle est ingénieuse.*

7. Vide, ne ista sint Manliana vestra. Offendere olim, teste Lamb. in his VV. DD. et ipse dubius hæsisse videtur, quid statueret. Sed proba sunt, et sic accipienda : « Cave ne ista ex proavi tui, qui nomen imperiosi invenerat, more, vel ultra etiam, fiant ». Respicit autem ad ea, quæ supra dixerat, 19, 60, ubi item ille Manl. Torquatus Imperiosus audit. Hoc tamen silentio præterire non licet, in multis codicibus vides legi, ut est in quinque Oxonn. Bas. vide si; et sic Ven. 1494. Forte scripsit auctor : vide sis, ne. Sis certe sæpe Terent. v. c. Heaut. II, 2, 125 : « Sed heus tu, vide sis, ne quid imprudens ruas ». Notum autem est sis compendio s. pingi. G.

8. Quid, si etiam. Gœr. interpungit quid? si etiam. Addidimus, inquit,

veriora sint⁹, quam vestra dogmata. Vulgo enim dicitur, « jucundi acti labores ». Nec male Euripides (concludam, si potero, latine; græcum enim hunc versum nostis omnes¹⁰):

Suavis laborum est præteritorum memoria.

Sed ad bona præterita redeamus. Quæ si a vobis talia dicerentur¹¹, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus¹², tropæorum recordatione levaret dolorem suum: audirem, et plane probarem. Nec enim absolvi beata vita sapientis, nec ad exitum perducitur¹³ poterit, si prima quæque

interrogandi signum, quod ad *quid*, *si*, semper addi debet. Aliis in locis nihil huc usque novavimus, ne rem improbatam poneremus; sed hoc loco, et aliis, via exaggerandi, quæ in *quid?* clare apparet, per se ipsa loquitur. Viri Docti in his interpretandis plane vagi sunt: sic Ern. qui alias *Quid, si* distinguit, Orat. II, 73, quinque *Quid? si* scribit. Recte *quid? si* his Bremi, c. 33 et 34.

⁹ *Ut... sint. Ut*, quæ item apodisino inchoat, ex præmissa enuntiatione concludit; cf. Leg. I, 18, 49.

¹⁰ *Concludam... omnes*. Ad hæc parenthesis signa addenda nobis fuere Davisii exemplo, quod posteriores editores nullo jure deseruerunt. Præterea offendit Brem. in *omnes*, quum duo modo sint, cum quibus Cicero colloquatur. Inde aut auctorem sui oblitum dicit, aut *omnes* delendum. Nos quoque dudum in eodem offenderamus: neque non miram hoc dici debet. At Corn. Nep. eodem modo *omnia de duabus rebus*; cf. Epam. I, 1: « Scimus enim, musicen nostris moribus abesse a principis persona; saltare vero etiam in vitis poni. Quæ omnia apud Græcos et grata et laude digna

ducuntur ». Idem ibid. 7, 3, *omnes de tribus*, de Epaminonda nempe, et binis collegis. Ita certe excusandum hoc foret. Sed quid h. l. cogit, ut *nostis omnes* ad Torquatum et Trinum referatur? Rectius ad Epicureos referres, h. sens. - vos Epicurei nostis omnes, quippe qui eum in ore geratis. Et sane is est hic versus, ut cum Epicuri sectatores optime in rem sua trahere possent. Græca ipse Euripidis, ἄλλ' ἄδὲ τοι εὐθέτωτα μνησθήσεαι τίνων. ex Andromeda sunt, deperdita fabula: sed hic ipse versus a multis Veterum laudatur, cf. Gatakeri Advers. Miscell. p. 513-515, quæ opportune laudat Bremius. G. — *Concludam* h. l. non solum *veritam* valet, sed - *græcum versum latine versa includam* ». — Sic quoque Virgil. - forsam et hæc olim meminisse iuvabit ».

¹¹ *Quæ si a vobis talia dic.* Int. si quum de bonis præteritis agitur, vos talia bona intelligeretis, etc.

¹² *In palude demersus*. E. et E. *mersus*. Hoc ne videatur esse aliquid: cf. pro Sext. 22, 50: « C. Marius senile corpus paludibus occultasse demersum ». G.

¹³ *Nec ad exit. perd.* Græc. scrib.

bene ab eo consulta, atque facta, ipsius oblivione obruentur¹⁴. Sed vobis voluptatum perceptarum recordatio vitam beatam facit, et quidem corpore perceptarum. Nam si quæ sunt aliæ, falsum est, omnes animi voluptates esse e corporis societate. Corporis autem voluptas si etiam præterita delectat¹⁵, non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat: in quo ille rex Assyriæ¹⁶ gloriatur, se omnes secum libidinum voluptates abstulisse. Quod enim ne vivus quidem, inquit¹⁷, diutius sentire poterat, quam dum fruebatur; quo modo id potuit mortuo permanere? Fluit igitur voluptas corporis, et prima quæque avolat¹⁸, sæpiusque relinquit causas

neque. Parvulus, inquit, nostris omnibus, Vien. Marso, Crat. edd. vett. aliis; vulgo enim *nec* editur. Sed dulum Davis. sic tacite ediderat, hand dubie item ex suis. Innumera autem pæne loca excitari licet, quibus auctor *nec... neque*, et vice versa, ponit. *Exitum* de quovis rei effectu et perfectione dici, notum esse debet ad Ciceronem rite accedentibus.

14. *Obruentur*. Hoc firmant Spir. Erl. Gud. 1, E. et ξ. a Lamb. pro *obruerentur*, quod stare nequit, correctum, et a Davis. in binis suis repositum. G.

15. *Si etiam præterita delectat*. Cum tribus nostris editi vett. plerique etiam *si*. Forte olim scriptum erat, *si præterita etiam*. Sic *præterita* vim contextis aptam accipit; atque etiam, si adeo notans, altius reponitur, per scribas sæpe locum suum mutare cogitur. Cf. Ligar. 2, 4: « profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam ». Repone cum binis nostris *necessitatem etiam h. G.*

16. *Ille rex Assyriæ*. Gær. scrib.

ille rex Syriæ. Ita, inquit, nostri omnes, aliique aliorum, editique veteres plerique: non *Assyriæ*, quod vulgata refert. Eodem modo recte legitur Tusc. V, 35, 101: « Sardanapali, opulentissimi Syriæ regis », Ernestio *Assyriæ* ex Corradi correctione reponente, licet ibi Davis. vagum harum vocum apud vett. auctores usum abunde probasset. Ad quem locum hunc vide, qui vel ipse ad hoc Aristotelis epigramma commentarii instar erit: quod ipsam ex deperdito Aristotelis libro est; sed quum ab aliis, tum maxime ab Athenæo Deipnos. VIII, pag. 336, Lugd. laudatur. G.

17. *Inquit*, supple Aristoteles, in illo loco quo Sardanapali epigramma deridet.

18. *Et prima quæque avolat*. Gær. scrib. *prona*. Ita, inquit, tres nostri, pluresque aliorum, editique vett. plerique omnes: vulgo *prima* editur. Davis. *nec prima*, nec hoc a nobis receptum concoquens, quum scriptos editosque plures his verba, « ut aiebant », addere videret, « et *prona* quidem aqua, ut aiunt; sæpiusque, etc. » con-

pœnitendi ¹⁹, quam recordandi ²⁰. Itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Desine, Roma, tuos hostes ²¹.....

reliquaque præclare :

Namque tibi monumenta mei peperere labores ²².

Laboribus hic præteritis gaudet : tu jubes voluptati-

jicit. Sed ut verba ista, in binis etiam nostris obvia, aperte scribæ sunt, hæc quoque ad Aristotelis dictum, quod præcedit, trahentis : ita hujus conjectura, quæ insuper Ciceronem mire loqui facit, per se ipsa cadit. Bremio quidem vulgata æque non placet : monet tamen, vv. *fluere et avolare* ejus generis esse, quæ metaphoræ vim amiserint. *Prima quæque* autem ex verbis præcedit. « si prima quæque... obruentur », explicari, notarique voluptatem, quæ hoc ipso momento adhaerit. Sed nescio quo modo istæ voces, supra bene positæ, h. l. vagæ videntur. Certe putamus, auctorem tum, « et prima quæque, quam vix accessit, avolat », vel simile quid, additurum fuisse. Possis quidem *Effluit* conjicere, quod verbum auctor valde amat, cf. supra, I, 12, 41 : « nec præteritas voluptates effluere patiat » : et facile præpos. ob præcedentem *e* excidere, vel, ut in *effferri* solet, consulto omitti potuit. Sed tamen altera lectio, *prona*, præferenda videtur, sic ut vox hæc ad *fluit* accommodata sit, ut *pronom flumen*, quod incitate fertur, *prona via*, etc. Sic enim bene contexta coeunt, notatque auctor, « nihil stabile in corp. voluptate esse; immo prono quamque cursu auferri ». Dixit autem *avolat*, ut ejus fugæ celeritatem verbo adjuvaret : nihil de non servato tropo sollicitus, quam voce, *prona*, satis in-

dicasset, quo tendi orationem vellet. — *Eisdem* fere verbis dixit Virgil. Georg. III, 67 : « optima quæque dies miseris mortalibus ævi Prima fugit ».

19. *Causas pœn.* Goer. scr. *causam*. Sic, inquit, nostri omnes : nam vel Gud. 2, qui ex compendio *tam* peccat, hanc lectionem firmat. Davia. sic ex solo, ut videtur, Pal. I dedit. Quod si est, recte Brem. ejus exemplum sequendum negat. Sed vix probabile est, in tot hujus eodd. *causas* scriptum esse, nostris, sine ulla variatione, tam inter se diversis, unum illud amplectentibus.

20. *Recordandi*. Miraberis, quod *recordandi*, quum media sit potestate, in hac oppositione, simpliciter in bonam partem dicatur. Sed in prægressis auctor sæpe *recordatio* de jucundis tantum lætisque rebus dixerat : ut h. l. in hac oppositionis brevitate offendere non debeas. G.

21. *Desine, Roma, tuos hostes*. Hic versus (qui memoratur quoque de Orat. III, 42, 167) et sequens : « Namque tibi, etc. » desumpti sunt ex Ennii poemate, quo laudes Scipionis Africani celebraverat. Alii editt. jungunt duos versus.

22. *Namque tibi monumenta m. p. l.* Gærenz. scrib. *nam tibi monumenta m. p. l.* Sequenti sumus, inquit, Mureti conjecturam, qui recte in vulgata, *Namque, tibi monumenta*, hærebat, probatam etiam Bremio. Nam

hic se ad ea revocat, e quibus nihil umquam re-
t²³ ad corpus: tu totus hæres in corpore.

LXIII. Illud autem ipsum qui obtineri potest, 107
dicitis, omnes animi et voluptates et dolores
corporis voluptates et dolores pertinere¹? Nihilne
lectat umquam² (video, quicum loquar)? te igi-
Torquate, ipsum per se nihil delectat? Omitto

nii præcedentia vix aliter ac-
t, quam ut Roma iis hostes
vere prohibeatur. Ad hanc ra-
per se satia firmam, adde
pir. et Erl. que ignorat. Refe-
iam omnes nostri, quos ipsi
monimenta; unde pronam
ionis viam videas. Deinde
res nostri, cum aliis et scriptis
s vett. reperere, et ex eodem
ξ. repetere. Quod ipsum ex
ὀπίσθην defendi possit. Sed
hæc scribæ permittant, et bini
ri vulgatæ favent. — J. V. Le-
vulgata Ennii manum magis
t.

Retulerat. Omnes omnino et
et editi, retulerit: quod his in
is ferri nequit. Sequenti igitur
remio sumus Ernestium, qui
rexit. Nam si retulerit optati-
tatis, nihil umquam obstabit:
ret, si nihil fere, vel tale quid,
esset. Erl. nihil ignorat, si
rte aliquid exspicari liceat. G.
tea in notis ad calcem apposi-
addidit: Possis tamen defen-
tulerit, hoc loci sensu: «hic
quæ dixi meminist, quippe qui
». Ita certe Nat. D. I, 18, 49,
tueri licet, cujus loco Ernest.
nam perfectum ponit, aliaque
erantius mutat. Simili modo
, 15, 41, dixerit legitur. G.
KIII. 1. Omnes. . . ad corporis
dolores pertinere? Sic e nostris

unus Gud. 1. Nam reliqui verba, ad
corporis. . . dolores, ignorant. Hinc
est, quod Marsus omnes. . . ad cor-
pus, reliquis æque omissis. Sed noli
inde additamenti quidquam a scribis
suspiciari. Immo aberrarunt a priore v.
dolores, ad posteriorem: et h. l. pro-
prie auctoris erat explicite loqui. G.—
Et dol. pertinere. Gær. dedit ac pro et.
Sic, inquit, Davis. e tribus suis et Vi-
ctoriana, nosque ex Gud. 1, Venet.
1494, aliisque dedimus.

2. Nihilne te delectat umquam. Gær.
scrib. nihil tene del. Sequendi fuere,
inquit, Spir. et Erl. nam si vulgata
vera esset, alio ordine auctori post
parenthesin, quam cum Bremio addi-
dimus, scribendum fuisset. Nihil ob-
vim negationis præmittitur: Orat. II,
15, 64: «Harum tot tantarumque re-
rum videtisne, nulla esse præcepta,
quæ in artibus rhetorum reperiantur».
Pessime ibi Ern. ulla mutavit. Sic fa-
cile carebis Lambini correctione, qui
ante delectat, sua sponte infert: qua ad
vulgatam vix recte carebis.—Umquam
deinde, pro quo, ut alii, ita duo nostri
inquam præbent, verum est, et sæpe-
numero cum hoc, inprimis si in clau-
sula positum est, permittatur; cujus
erroris exemplum occurrit statim in-
fra, § 108.

3. Igitur sæpe parenthesin exci-
pit, cf. supra II, 22, 74; infra III, 14,
45; IV, 14, 38, etc. atque tum inquam
valet. G.

dignitatem, honestatem, speciem ipsam virtutum, de quibus ante dictum est; hæc leviora ponam: poema, orationem quum aut scribis, aut legis; quum omnium factorum, quum regionum conquiris historiam; signum, tabula, locus amœnus, ludi, venatio, villa Luculli⁴ (nam si tuam dicerem, latebram haberes: ad corpus diceres pertinere); sed ea, quæ dixi, ad corpusne refers, an est aliquid, quod te sua sponte delectet⁵?

Aut pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, quæ dixi, referre⁶; aut deserueris totam Epicuri voluptatem, si negaveris.

108 Quod vero a te disputatum est⁷, majores esse voluptates et dolores animi, quam corporis; quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem præ-

4. *Villa Luculli.* Bini e nostris, ut et aliorum alii, *Lucilii* peccant: quod hoc in nomine fit sæpissime. De Lucullanæ autem villæ magnificentia et splendore, cf. Plat. Lucull. c. 39, cll. Legg. III, 13, 30. G.

5. *Hæc leviora ponam... signum, tabula... refers, an... delectet?* Hoc anacoluthon ut vitaretur, coniecit Davis. *ponantur.* Sed collegit Brem. loca satis multa, quibus hanc Ciceronis scripturam firmaret. Nobis otium nuper fecit Matthiæ, qui, in libello de anacoluthis Ciceronis I, p. 8, ut alia, ita hunc etiam locum laudat monetque, esse hos accusativos et nominativos, qui vulgo absoluti dicantur. Si accusati spectas, hi vix huc pertinent: nam constructio est, *quum poema, orationem aut scribis*, etc. Nominativi autem ita orti videntur, ut auctor ante parenthesis constructionem ita plenam sibi cogitasse videatur, *signum... villa Luculli, nonne te sua sponte delectant?* post parenthesis autem

ejus oppositionem interservisse. Neantem ejusmodi anacolutha ex memorie lapsu orta putes: consulto admittuntur, ne post longiorem maxime parenthesis constructio nimis ad amissam facta videatur. G. — Idem Gær. post *refers*, non virgulam, sed punctum interrogationis ponit.

6. *Si in ea perstiteris... referre?* Ignorat Erl. *in eo.* Sed sic modo poete loquuntur, *perstat certare, negare*, etc. Neque audies Ern. qui *referri* suadet. Vide nos supra ad 15, 50: — Sine ea igitur jucunde negat posse vivere. — Te cogitandum esse supra monuimus. *Perstiteris* sc. *dicendo.* G.

7. *Quod vero a te disputatum est.* Gud. 1, Bas. tres Oxonn. Crat. pro a te, late disp. Quod primo ad aspectum videatur esse aliquid, quum sane hæc a Torquato I, 17, 55, seqq. *latins* edisserantur. Sed tum nimis vage *disputatum est* poneretur: nisi malis junctim late a te scribi; quod tamen nihil necesse est. G.

olum sentiantur⁸ : qui probari potest, ut is, pter me aliquid, plus, quam ego ipse, gaudi-
 animi voluptas oritur propter voluptatem cor-

ntur. Hic prave Ern. et Bre-
 signam ponunt, ut recte
 thix Rathisque viderunt.
probari potest, ut is, qui
aliquid, plus, quam ego
at? Sic Gœrenz. nisi quod
er me aliquid addit gau-
diæ totam sequentem sen-
nimi voluptas... cui gra-
ulet. Ex Spir. inquit, *gau-*
mus. Erl. in eo differt,
leat variet; prout Victor.
 avis. ediderunt. Abesse id
 lem facile posset, nisi inde
 a totius loci turbam uno
 rum obtutu perspicere li-
 : enim est, quod Palatini,
 strique reliqui oodd. verba,
ego ipse, ignorant, ab-
 licet scriba a *gaudet* ad
 t sic interposita omittente.
 in vett. editis insignis illa
 veritas, quum sive librarii,
 sa, nexui varimoda via con-
 xit turbam assutus pan-
 obis reseandus fuit, quem-
 post hæc his verbis addit:
 oluptas cui gra-
 sta quidem verba cum præ-
 refert Marsus, « ut is, qui
 e aliquid gaudeat, animo
 i voluptas animi (ut dici-
 etc. » proxima autem, « et
 .. corporis », ignorat. Paul-
 ervag. Camerar. Crat. aliter
 aliter alii : nam in his di-
 s enumerandis lucri nihil
 que vulgata cum scriptis
 entit : plerique enim reli-
 nostrique omnes, *animo*
gratuletur referunt, prout

etiam Davis. edi curavit. Sed spuriam
 ista naturam suam produunt luculenter.
 Nam quis putet, hac in re Ciceronem
 scripsisse, « animi (v. *animo*) vo-
 luptas oritur propter corporis volupta-
 tem », quum hic ubique et hoc, et
 priore libro, « pertinet animi vol. ad
 vol. corp. » vel « proficiscitur animi
 vol. a corpore et ad idem redit, etc. »
 Deinde Ciceronis non est, *ita fit*, di-
 cere, si ex alterius sententia iudicat;
sed ita sequetur, etc. Denique (ne
gratulator, ut nove dictum, urgeamus,
 quum auctor magno numero subst. in
or, a verbis derivata, neque pauca
 rarioris usus, ponat; quod contra
 Bremium monemus) quis hanc hoc
 nexu structuram Ciceronis feret :
 « Animi voluptas oritur... et major
 est... ita fit, etc. » pro « si animi...
 et si... , sequetur, ut ». etc. Viderunt
 etiam VV. DD. his scribarum subesse
 manum. Ern. enim verba, « ita fit...
gratuletur », unciis coerceset : Brem.
 autem et Rath. totum locum, *ut is...
 gratuletur*, in suppositis iudicant. Sed
 ex illius ratione magis etiam reliquor-
 rum jejunitas cernitur. Hi committunt,
 ut prorsus incertus hæreas, quem hu-
 jus interpretamenti ortum dicas. Se-
 quendus igitur unice nobis Matthix
 fuit, qui verba, *ut is... gaudeat*, ex
 eo defendit, quod insigni arte Cicero
 rem confutandam cum ipsa confuta-
 tione eadem sententiæ serie jungat;
 quippe quo modo inconvenientia rei
 luculentius appareat. Sic enim hic
 maxime solet, ubi rem ad absurdum
 deducit : quod vel h. l. dicendum est.
 Si vero Rath. structuram, « qui pro-
 bari potest, ut », atrocissimum in Pri-

poris, et major est animi voluptas, quam corporis: ita fit, ut gratulator lætior sit, quam is, cui gratulatur. Sed, dum efficere vultis beatum sapientem, quum maximas animo voluptates percipiat, omnibusque partibus majores, quam corpore: quid occurrat¹⁰, non videtis. Animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus majores, quam corporis. Ita miser sit aliquando necesse est is, quem vos beatum semper vultis esse. Nec vero id, dum omnia ad voluptatem doloremque referetis, efficietis umquam¹¹.

109 Quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum reperiendum est. Voluptatem bestiis concedamus; quibus vos de summo bono testibus uti solletis. Quid, si etiam bestiæ multa faciunt, duce sua quæque natura, partim indulgenter vel cum labore; ut in gignendo, in educando perfacile appareat¹², aliud

scianum peccatum vocat; expiabit auctorem Gesner, qui ad Quintil. VII, 1, 35, et in Thesaur. L. L. ad v. *ut*, exemplorum nubem congestit, quibus docetur, ad verba dicendi maxime (quale h. l. *probare* est), *ut* pro accusat. cum inf. frequenti usu poni. Ita demum clare cernitur, quo hoc glossema pertineat: nam commentatus est nescio quis in verba, *ut is...gaudeat*. Jure igitur auctore indigna recidimus.

10. *Occurrat*. Recte vindicat Brem. *occurrat* pro *adversatur* positum, de qua verbi vi Ern. dubitabat. Ex græco ἐναντιοῦσθαι dictum puta, quod Platoni frequentatur. Cf. Acadd. II, 14, 44. G.

11. *Umquam*. Tres nostri *inquam*: sed vide sup. p. 297, not. 2, fin. G.

12. *Partim ind. vel cum labore...appareat*. Offendunt in his VV. DD. Pearceius enim suadet: "partim indulgenti labori, in gignendo, in educ. ut

p. a. - Pearceius Ern. probat. At Bremi audacius hoc, et minus definite, conjectum judicans, haud dabitur, quin locus sic refingendus sit, - partim indulgentes vel cum labore gignendo, educando, ut perf. app. - Rectius Matthiæ, reliquis intactis, ante *perfacile*, ut addi probat. Nos nihil jure in his mutari posse statimus. Nam *indulgenter* est illud Neofrancoorum, *avec attachement*: vel *adeo* valet; et *ut pro ita ut* accipiendum est, atque hac vi haud raro in exemplis afferendis ponitur. Quod autem ad *partim* alterum constructio mutatur, id consulto facit auctor, quum, quæ ad prius ponuntur, ad bestias omnino omnes referenda sint; quæ contra posteriori adduntur, ad certa modo earum genera spectent. Exempla similia passim occurrunt. Possis hoc leve anacoluthon etiam propter interposita admissum putare:

m iis propositum, non voluptatem? partim¹³ et peregrinatione lætantur; congregatione aliæ quodam modo civitatis imitantur. Videmus in 110 n volucrum genere nonnulla indicia pietatis, onem, memoriam; in multis etiam disciplinam is¹⁴. Ergo in bestiis erunt secreta a voluptate arum quædam simulacra virtutum; in ipsis ibus virtus, nisi voluptatis causa, nulla¹⁵ erit?

eris apud auctorem pene occurrunt. G.

urtim. Hanc lectionem ex . 1, a Grut. receptam Spir. onfirmant, reliquis nostris, i vulgata, *turtures et*, vel , ex nescio quo glossemate us. G.

demus in quodam volucrum in multis etiam disciplinam Offendimur in *Videmus* ab ito; neque vim verbi assequa, hoc in contextu, frontati occupasse dicendum igitur dubitamus, delendum id esse, et alterum modo, entiam claudit, retinendum: lem a Marso abest, et a pluentius editis; sed scripti vant. Neque nos tam in bis endimur, quam quod prius suum obtinet. Malim igitur to sic scribi, « in quodam » Nam particula *vero* obam facile excidere potuit, æ per comp. *vo* scribatur: i, intendendi vi nostrum *ia* vel in vulgata ægre carebis. i deinde sola Charisii auctor: scripti enim omnes *vo* nisi quod Erl. *voluerunt* *peccipinam* solus e nostris Bas. aliquis cum olim vulgatis exhibentibus, sed servant

idem duo apud Davis. Ven. 1494, Crat. in marg. aliique vett. impressi. Cujus altius a vera lectione recedentis originem ex eo repetes, quod scribæ haud assequabantur, quomodo *disciplina* cadere in aves posset. Intelliguntur autem psittaci, corvi, picæ, etc. quæ apud Veteres ludicris varii generis adsuefiebant. Davisius, abjectis *disciplinam videmus*, suadet interpungi « memoriam in multis etiam »: quo nihil magis, ne altius inquiram, ob pravam verborum collocationem, marcet: scripsisset tum auctor « in multis etiam memoriam ». G.

15. *Ergo in bestiis erunt... nulla erit?* Bas. *bestiis si erunt*: quod cave probes; post syllabam enim *is* sæpe *si* intrusa reperitur. Tenenda etiam est vis particulæ *Ergo*, qua, si a minori, quod vocant, ad majus interrogando concluditur, ejusdem verbi futurum bis post se requirit. Tusc. II, 17, 39: « Ergo hæc veteranus miles facere poterit, doctus vir sapiensque non poterit ». Ibid. III, 15, 31: « Ergo hoc Terentins... commode dixerit; nos... non et dicemus hoc melius, et constantius sentiemus? etc. » Restituendum igitur erit ibid. I, 14, 31: « Ergo arbores seret diligens agricola, etc. » quum nuper *serit* correctum sit. Nihil enim movere versus ille poetæ debet, ad quem his respicitur. G.

et homini, qui ceteris animantibus plurimum præstat, præcipui a natura nihil¹⁶ datum esse dicemus?

111 XXXIV. Nos vero, si quidem in voluptate sunt omnia, longe multumque superamur a bestiis; quibus ipsa terra fundit ex sese pastus varios, varieque abundantes¹ nihil laborantibus: nobis autem aut vix, aut ne vix quidem², suppetunt multo labore quærentibus. Nec tamen ullo modo summum pecudis³ bonum, et hominis, idem mihi videri potest. Quid enim tanto opus est instrumento⁴ in optimis artibus com-

16. *Præcipui... nihil*. Scripti nostri quatuor cum totidem Oxoniensibus *præcipue*; nec secus Mars. Crat. aliæ. Gud. 1, *præcipuum*. Sed ne vulgatum inde minus verum putes: sic solent scribæ, quum ob notionis vim gignendi casus præponitur, adverbio regente posterius adjecto. Ita similiter ubique pæne in reliqui nihil fecit turbatur. G.

XXXIV. 1. *Varios, varieque abundantes*. Spir. et Erl. pro *varieque*, atque præbent, idque recepit, P. Manutii exemplo, ex Eliens. 2 Davis. Et vix sane dubium est, sic etiam Pal. 1, exhibere, quippe cum quo hi tres tantopere conspirant. Gud. 2 ignorat *varios*. Nisi nos omnia fallunt, scripsit auctor, *varietate abundantes*. Quum enim scribæ hanc dicendi rationem hand assequerentur, nata est duplex lectio, *varios et varie*, eaque deinde utraque, ut fit, in texta recepta est, *que* adjecta. Cicero certe istam structuram non frequentat: Livius ita solet, et alii. Nostra autem ratio vere auctoris est, cf. Orat II, 14, 58: « Timæus rerum copia, et sententiarum varietate abundantissimus ». Pingitur autem ex compendio *varie*. Sed ne cupide nostra defendere videamur, vide supra, 3, 10, « dissi-

milibus rebus, dissimiliter efficientibus voluptates ». G.

2. *Nobis autem aut vix, aut ne vix quidem*. Dubitamus, anne prior aut ex Bas. et Gud. 1 delenda sit: quippe quam scribæ, semel positam, iterare ament, auctorque alias hac in forma simplici fere aut scribat; cf. infra Fin. IV, 13, 32, et similiter Att. III, ep. 23: « Scis Clodium sanxisse, ut vix, aut omnino non posset... infirmari sua lex ». Accedit, quod in partt. *autem aut* sæpius alterutra a scribis adhæsit. Sic *autem* delebit Off. I, 3, 7: « Tum autem aut anquirunt, aut consultant », vacillantibus inter utramque codicibus. Sed opportune meminimus, auctorem ubique, « aut vix aut nullo modo », dicere; cf. Off. 7, 20. Inde enim cautius iudicare cogimur. G.

3. *Summum pecudis*. Omnes nostri *pecudum*; nec secus, quos vidi, editi vet. itidem tres Oxonn. Sed vulgatæ simplex numerus unice verus est. G.

4. *Quid enim tanto opus est instrumento*. Ignorant est Gud. 1 et Bas. at Gud. 2 idem transponit in locum particulæ *enim*, quam ignorat. Hoc ferri non potest, quam vis sententiæ

dis, quid tanto concursu honestissimorum studii, tanto virtutum comitatu, si ea nullam ad rem, nisi ad voluptatem conquiruntur? Ut, si res, quum tantis classibus⁵, tantisque equestribus castris, Hellesponto juncto⁶, Athone passis, maria ambulavisset, terramque⁷ navigasset; quum tanto impetu in Græciam venisset, causam quis ex eo quæreret⁸ tantarum copiarum, tantibelli, mel se auferre ex Hymetto⁹ voluisse di-

to pertineat. Ad *opus* autem ratio est omittitur. Et tamen fateor cum fieri lætiorum verbo sub omissio. Incitatus enim quum conueniendi sint, mora quæterponitur, est interjecto. G.

quum tantis classibus. Ne de illa longarum navium et onerum intelligas; cf. Corn. Nep. st. 2, 5, ibique Ros. sed eas et sociorum. Ita reponi debet I, 40, 87: = eumque ducem non fuisse, ubi Ern. et Hotting. corruxere. Intelliges enim βασιλείων καὶ ἀνάκτων Græciam junctas. G.

Hellesponto juncto... terramque passis. Primus vidit Ursinus, ex hæc esse ex Isocratis Panegy. 25: ὡς τῷ στρατοπέδῳ πλεῖν, διὰ τῆς ἡπείρου, περὶ εἶσαι δὲ θάλαττης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον, τὸν δὲ ἄθω διορύξας. Ceclare præbent Erl. et Gud. 2, 2: *perfosso.*

Terramque navigasset. Gærenzue. Paraimus, inquit, Spir. et que magis, quum Gud. 2, vel exhibeat. Ignorant item coputonn. ξ. et γ.

Causam ejus quis ex eo quæreret. tribit: et causam quis ex eo et. Miramur, inquit, neminem

interpretum vidisse, et hanc, quam nostra sponte addidimus, abesse ab his contextis nullo modo posse, quum si præcedens ad *diceret* referatur. Causam, ex qua exciderit, quisque, nullo monente, videt. Causam autem eam, cur minus VV. DD. hunc defectum viderunt, disparia tempora dixeris, quæ h. l. et jungit. Sed hæc ut variis ex causis sæpe reperitur, ita hoc loco quasi ex regula ponuntur, quum *quærerent* sit optativi loco, *verte, fragen wollte.* De *si*, post enuntiationes interjectas repetite posita, vide nos ad Acadd. I, 2, 4. Post *causam* deinde addit vulgata *ejus*: quod recte rejicit Brem. Nam si vel sic acciperis, ut duplices sint genitivi, diverse recti, qualia exempla apud auctorem haud ita rara sunt; cf. Wopk. Lectt. Tall. p. 89; tamen vel sic pronomen friget. Sequati igitur Spir. et Erl. sanus, qui idem ignorant.

9. *Mel se auferre ex Hymetto.* Auferre Spir. et Erl. cum Pal. 1 referant, quod P. Maunt. ex conjectura suaserat. Prave olim *afferre*. — De melle autem Hymettio apud Veteres exquisitissimo, recte landat, præter alia, Rosa Dioscorid. (II, p. 101) μᾶλι πρῶτεύει τὸ ἄττικόν, καὶ τούτου τὸ ἴμπτιον καλούμενον. G.

ceret, certe sine causa videretur tanta conatus¹⁰: sic nos sapientem, plurimis et gravissimis artibus atque virtutibus instructum et ornatum, non, ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne cælum, totamque cum universo mari terram mente complexum, voluptatem petere si dicemus, 113 mellis causa dicemus tanta molitum¹¹. Ad altiora quædam et magnificentiora, mihi crede, Torquate, nati sumus: nec id ex animi solum partibus¹², in quibus inest memoria rerum innumerabilium, vitæ quidem infinita¹³, inest conjectura consequentium.

10. *Conatus*. Præbet Marsus *molitus*. Per se quidem optime; quam præcipue Cicero hoc verbum de iis ponat, quorum magni cognatus inani exituprehenduntur. Sed ipse vides, glossam esse, ultimo apodoseos verbo huc translato. G. — Fuere etenim qui narrarent Xerxem non majore causa inductum fuisse, ut bellum Græcis inferret; sed eum tanta molitum fuisse, suadente medico, qui ficum Atticarum ei amorem iniecerat; cf. Dinon. ab Athen. laudato, XIV, 18.

11. *Mellis causa dicemus tanta molitum*. Elegans hæc est comparandæ rei ad comparatam applicatio, frequens Platoni et Demostheni, et omnino ex illa Homeri, qua similia similibus comparat, ratione imitando expressa videtur. Sensus est, « tam exiguæ rei causa, quam quali Xerxem ingenti hello Græciam aggredientem fecimus ». G.

12. *Nec id ex animi solum partibus*. Gær. delet voculam *id*, non admonito lectore, notatque: De *v. partes*, si de animo dicitur, satis egimus ad Acadd. II, 39, 124. Intelliguntur autem ex vires mentis rationisque, quæ adjuncto appetitu (nam hæc altera animi pars est, cf. inf. § 115), ex thesauro re-

rum perceptarum, i. e. memoria (« memoria enim præteritorum, futurorum prudentia est » Cato Maj. 21, 78), futuro tempore prospiciunt, cupiditates moderantur, socialem vitam omnem regunt, et in rebus denique gravioribus constantiam jubent. Sic proxima facile capiuntur.

13. *Vitæ quidem infinita*. Mendosus locus: emendavit Manut. *et ea quidem*. J. V. L. — Gær. scribit « inde quidem infinita inest conj. etc. » vocesque hæc *inde quid.* usque ad *contemptio* parentesi includit. Ita, inquit, locum ex Spir. et Erl. additis parenthesi signis, restitimus. Dudum VV. DD. locum laborare viderant, multis modis sospetias ferentes: sed quum nihil, quod operæ pretium sit, ex eorum consiliis expiscari liceat, non est, ut eos enumeremus. Viam corruptionis docent E. et ξ. qui *in te* exhibent. Parentesin autem vel his subjecta *ergo* prodit, quippe quæ sæpius sic parentheses excipiat. Cf. Tursell. de part. p. 219, n. 9, maxime Tusc. I, 7, 14. Anacoluthon autem, quod leve ex parentesi hinc loco inest, et ipsa parenthesos ignoratio, scribas de turba, quam fecerunt, facile excusabit.

non multum a divinatione differens, inest moderator cupiditatis pudor, inest ad humanam societatem iustitiæ fida custodia, inest [in] perpetiendis laboribus¹⁴ adeundisque periculis firma et stabilis doloris mortisque contemptio. Ergo hæc in animis: tu autem etiam membra ipsa sensusque considera; qui tibi, ut reliquæ corporis partes¹⁵, non comites solum virtutum¹⁶, sed ministri etiam videbuntur¹⁷. Quid, si in ipso corpore multa voluptati præponenda sunt, ut vires, validudo, velocitas, pulchritudo? quid¹⁸ tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi¹⁹ veteres inesse quiddam cæleste et divinum putaverunt. Quod si esset in voluptate summum bonum, ut dicitis, opta-

14. *Inest [in] perpetiendis laboribus.* Gær. delet *in*. Intrudit his vulgata *in*, inquit, quod vel contexta respiciunt. Nam ablatt. *perpp. lab.* dicant pro, *ad perpetiendos labores*, etc. Ignorant autem præpositionem Spir. et Gud. 2, quibus libenter paruiimus.

15. *Qui tibi, ut reliquæ corporis partes.* Spir. et Erl. *corporis* ignorant. Atque facile hac voce carebis, quum *membra* præcesserint; quumque Bas. et Gud. 1, *reliqui corporis* referant, quod tum mutatum videri possit, ex quo glossa arrepta in texta esset. G.

16. *Virtutum.* Recte compescit Brem. conatum Davisii, *voluptatum* loco *virtutum* conjicientis; quod citra loco Ernestio probatur. G.

17. *Videbuntur.* Spir. et Erl. firmant, reliquis nostris cum pluribus aliorum *videbantur* referentibus. Futurum est, ut sæpe, præsentis loco. G.

18. *Quid, si in . . . qui tandem.* Gær. scripsit: *quod si . . . quid tandem.* Veram, inquit, scripturam ex Spir. et Erl. reposuimus. Cf. Orat. 21, 51: « Quod si in philosophia tantum

interest . . . quid tandem in causis existimandum est? etc. »

19. *Doctissimi illi veteres.* In scriptis multis post illi additur *viri*; quo facile caremus, quum sæpe auctor *doctus*, *doctissimus* simpliciter de philosophis. Sed in sententia ipsa hæremus. Nonne omnium temporum Academici, Peripatetici, Stoici, in animis *cæleste quiddam et divinum esse* statuerunt? Cur appellantur *illi veteres* potissimum? Quod si propter sententiæ auctoritatem sic dici putaris, nonne expectaris *quique* vel additum, vel pronomini *illi* loco positum? Et quinam sunt *veteres illi*? Physici? (ut ad Anaxagoram usque philosophi dicuntur), an Plato, Aristoteles, Zeno ipse? an horum primi sectatores? nam sic diverse, pro cuiusque loci contextu, *veteres* auctori dicuntur. Vage igitur hæc dici, nemo non videt; ita tamen, ut non in scribis, sed in auctore ipso ambiguitas ista quærenda videatur: nam in codicibus vestigium nullum est, unde aliter olim scriptum esse conjeceris. G.

bile esset, in voluptate maxima²⁰, nullo intervallo interjecto, dies noctesque versari, quum omnes sensus dulcedine omni quasi perfusi moverentur. Quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum velit esse in isto genere voluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. Vestri hæc verecundius: illi fortasse constantius²¹.

115 Sed lustremus animo non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a majoribus nominabantur: sed quæro²², num existimes, non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum²³,

20. *In voluptate maxima.* Erl. et Spir. *in maxima voluptate*, Gud. 1 et Crat. *maxima in voluptate*. Ex hoc horum incerto positu maxime probabile est, *voluptate* ex glossa adhaesisse. Si tamen vocem retinueris, in quo nos non valde repugnamus, vulgaræ ordinem prætulerim, sic ut *maxima* pro singulari enuntiato, *quæ sit maxima*, dictum accipiatur. Tum scribas ex nescio quo veri sensu adjectivum sua sponte, ob vim, quæ ei inest, transposuisse, putandum erit. G.

21. *Illi fortasse constantius.* Melius forte quis putarit, *sed illi*, etc. particula enim per compendium scripta præcedens s extrusisse videri poterit, ut sæpe observare licet; cf. Acadd. II, 25, 80. At vim auctor ex oppositione in *illi* positam voluit; scribitque etiam alias sic, ut *sed excidisse* videatur. Verr. I, 35, 88: «Sunt illi quidem dicto audientes, quam diu adsunt hi (sic pro *ii* corr.) qui imperant: simul ac discesserunt, etc.» Si *sed* addideris, vis frangetur, quæ in *discesserunt* aperte inest. Tusc. I, 34, 83: «qualecumque est, fit enim ad punctum temporis: illud angit, vel potius excruciat, etc.» G. — *Constantius.* Int.

melius sibi et suis doctrinæ constant Cyrenaici, qui hoc voluptatum genus non recusant.

22. *Sed lustremus animo non ... sed quæro.* Anacolutho hoc ne offendaris. Oratio enim pergere debet, «sed statuariam atque pictoriam». Quum vero auctor pro istis artibus artifices positurus esset, et his ex illi maximarum artium, poetarum, poetarum præmissurus: consulto legitimam verborum consequentiam deseruit. G. — Obscurior videtur Gorenzii interp. Nobis «maximæ artes», de quibus hic agitur, videntur esse virtutes, quæ a Veteribus bonæ, optimæ artes vocabantur, ut sæpe est apud Sallustium: unde inertes apud veteres Romanos habebantur, qui fortitudine, prudentia carebant.

23. *Polycletum.* Corr. scrib. *Polycletum*. Ita, inquit, Spir. et Erl. ut edidimus; et peccant Gud. 2, *Præditum*, et Bas. *Policitum*, unde correctio nostra firmatur. Atque ita plures codd. Verr. IV, 3, 5, ut utroque loco (ne plura tangamus), sic scribi debeat. Sæpe enim notavimus, Ciceronem græcam ut per *e* et *i*, sine discrimine, efferre solere, et alterum

Zeuxin, ad voluptatem artes suas direxisse? Ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quam civis excellens ad factorum pulchritudinem? Quæ autem est alia causa²⁴ erroris tanti, tam longe lateque diffusi, nisi quod is, qui voluptatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio atque consilium, sed cum cupiditate, id est, cum animi levissima parte deliberat? Quæro enim de te: si sunt dii, ut vos etiam putatis, qui possunt esse beati, quum voluptates corpore percipere non possint²⁵? aut si sine eo genere voluptatis beati sunt, cur similem animi usum in sapiente esse nolitis?

XXXV. Lege laudationes, Torquate, non eorum, ¹¹⁶ qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis¹, non Philippi, non Alexandri; lege nostrorum hominum, lege vestræ familiæ: neminem videbis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum voluptatum diceretur. Non elogia monumentorum id significant, velut hoc ad

per *i* scribendi rationem ubique fere oblitteratum reperiri.

24. *Quæ autem est alia causa.* Gud. 1, *quæ est autem.* Bene: gravior enim sic negat. Cf. Divin. I, 6, 12, « quæ est autem gens », et ibid. 40, 87, « Quis est autem, quem non moveat, etc. » Nat. Deor. II, 20, 52: « Quæ est enim alius tellus? » G.

25. *Possint?* Tres nostri, editique vet. multi exhibent *possunt*. Ex compendio *pnt*, quod utriusque modo commune est, quodque exhibet Erl. G.

XXXV. 1. *Non Aristidis, non Themistoclis.* Gœr. scribit: *non Aristidi, aut Themistocli; non Philippo, aut Alexandri.* Hoc, inquit, debemus Erlangensi, ut in *Aristidi* et *Themistocli*, formam illam priscam

secundi casus in nominibus græcis tertiæ flexionis in *es*, auctori tam usitatam, revocaremus, quippe in quo clarissime expressa cernatur; cf. ad Acad. II, 6, 16, adde ibid. 34, 108, *Herculi.* Verr. IV, 55, *Agathocli*, ut recte Reck. Tusc. I, 41, 98, *Ulixi.* Att. II, 2, *Isocrati.* Et sic locis aliis multis.—Duplex aut deinde Spir. et Erl. exhibent; priorem quoque Gud. uterque Bas. E. et ξ. posteriorem Vien. et Crat. servant. Noli autem id, quod consilium peperit, scribarum inscitiz tributum: auctor enim quum ante diversorum populorum homines possidet, jam eos per *aut* distinguit, quibus eadem esset patria.—*Volupt.* El. 2, Par. 2, 3, Med. et Ball. *utilitatum*; nec id absurdo. Dav.

portam² : UNO ORE CUI PLURIMÆ CONSENTIUNT GENTES,
 117 POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM. Idne consensisse de
 Calatino³ plurimas gentes arbitramur, primarium po-
 puli fuisse, quod præstantissimus fuisset in conficien-
 dis voluptatibus? Ergo in iis adolescentibus bonam
 spem esse dicemus, et magnam indolem, quos suis
 commodis inservituros, et quidquid ipsis expediat,
 facturos arbitramur⁴? Nonne videmus, quanta per-

2. *Velut hoc ad portam : Uno ore cui plurimæ*, etc. Quam codices habeant *uno cum*, vel *uno cui*, recte Davianus aliique legant « velut hoc ad portam unicum : plurimæ, etc. » Cicero de Leg. II, 23, dicit, antiquitas aram fuisse extra portam Collinam cum hac inscriptione, « Domina Honoris », eamque causam fuisse ædis Honoris postea dedicandæ : sed quam multa in eo loco sepulcra fuissent, a pontificibus exarata sunt ; statuit enim collegium locum publicum non potuisse privata religione obligari ». Hoc igitur Cicero in eo, quem excutimus, loco videtur innuere, sepulcrum solius Atilii Calatini ibi a pontificibus intactum relictum fuisse : inde vere dici potuit hoc unicum fuisse *elogium*, quam ne monumenta quidem elogiis ceterorum exstarent. Nec aliter Nooster dicit in Senect. cap. 17 : « Quanta in Atilio Calatino ! in quem illud elogium unicum : Plurimæ, etc. » — *Velut hoc ad portam ? Uno ore cui plurimæ*. Nihil ausi sumus mutare, licet prorsus non dubitemus, lectionem hanc esse suppositam. Primum nullus nostrum *ore* ; quod spurium se vel ex vaga sede prodit : alii enim tum scripti, tum editi, in quibus est *Mars. ore uno*. Deinde probatissimi codices Pal. 1, Spir. Erl. *uno cum* præbent, a quibus parum discrepat

Gud. 2, immo cum ; hæc enim duo ubique confunduntur. Ven. 1494, *unum esse plurimæ*. Denique nec in proximis, ubi eadem ipsa verba oblique repetuntur, nec de Senect. 17. 61 (ubi scripti plerique omnes *unicum* referunt), ullum verbi *ore* exstat vestigium. VV. DD. multifariam loco succurrerunt. Ne reliquos morem, Davia, ex l. l. de Sen. *unicum, plurimæ* recepit: Brem. modo *cui* cancellis inclusit. Melius Rath. *unum eum*. Sed *eum* friget : sic enim *hunc* malle debebis. Altius etiam conjectura a codicum scriptura remota videtur. Nos quidem in *unicum* acquiescimus, sed non ut ad præcedentia referatur, ut Davis. edidit, et ut altero illo loco vulgatur. Construas *unicum primarium virum*. Primarii enim viri plures una esse Romæ poterant, et erant : Calatinum autem hæc inscriptio ἀριστεύων ἀρίστων dicit, voce *unicum* cum vi a fronte posita. G. — *Ad portam*. Gallica vers. Capenam port. intelligit.

3. *De Calatino*. Anno 495 A. Atilius Calatinus Enna, Drepano, Lilybæo hostilia præsidia dejecit, Panormum cepit, totamque Siciliam pervagatus, paucis navibus magnam hostium classem, duce Amilcare, superavit. MURETUS.

4. *Facturos arbitramur ?* Goer. scrib. *arbitrabimur*. Ita, inquit, Par. 1 et 3, apud Davis. et e nostris Gud. uterq.

turbatio rerum omnium consequatur? quanta confusio? Tollitur beneficium; tollitur gratia: quæ sunt vincula concordia. Nec enim, si tuam ob causam cuiquam commodas, beneficium illud habendum est, sed foeneratio; nec gratia deberi videtur ei, qui suam ob causam⁵ commodaverit. Maximas vero virtutes jacere omnes necesse est, voluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimæ, quæ, nisi honestas natura plurimum valeat⁶, cur non cadant in sapientem, non est facile defendere⁷. Ac⁸, ne plura complectar¹¹⁸ (sunt enim innumerabilia), bene laudata virtus⁹ voluptatis aditus intercludat necesse est. Quod jam¹⁰ a me expectare noli. Tute introspice¹¹ in mentem tuam

et Bas. Et ipsa vera consecutio sic requirit. Sed offenderunt scribæ in futuro duplici, de quo vide exempla ad Legg. I, 15, 43. Adde ex aliis Ligar. 8, 24, *facturi fueritis*; ibid. 12, 34, *futurus fuerit*, cll. Philipp. IX, 1, 1, *fuerit . . . futurus*. In quibus locis omnibus scribæ peccant.

5. *Tuam ob causam . . . suam ob causam*. Offendere debet, quod Spir. et Erl. utramque *ob* ignorant. Inde enim suspicio nascitur, auctorem forte, *tua causa, sua causa*, scripsisse, quippe quæ bujus propria dicendi ratio toties corrumpatur. Sed tamen vulgaram prætulim, ex qua in *tua, sua*, loco prorsus accommodate, gravior vis insit. — Pro cuiquam Erl. et Gud. 1, *cui*. G.

6. *Nisi honestas natura plurimum valeat*. Senaus, « nisi honestum, ex sua natura vel solum, vel maximum bonum judicetur ». Nihil autem est *honestas natura*, quod ex suis Palatt. omnibus Grut. defendit, licet idem etiam Spirens. et Erlang. referant. Æque prave peccat Cra-

tandria quæ *honestatis* exhibet. G.

7. *Defendere* prægnanti sensu est, « docere, quo caveas, ne talia in sapientem cadere putentur ». G.

8. *Ac*. Nostri plerique *at*. Sed vulgata verissima est: notat enim *Et sane*; et ubique partt. istæ confunduntur; cf. Acadd. II, 2, 5. G.

9. *Bene laudata virtus*, valet pro, « sua natura rite commendata ». Ita *laudabile bonum* dicitur Legg. I, 17, 48; cll. ibid. II, 5, 11. — *Voluptatis aditus intercludat*. Cum Lambino ne *voluptati* corrigas; quum obstant eodd. et alioquin crebro usu sic secundus casus pro tertio dicatur. Conf. supra ad 9, 27.

10. *Quod jam a me expectare noli*. Interp. nec ego ipse hoc tibi confirmare laborabo: hoc tibi satis tua confirmabit conscientia, si eam interroges.

11. *Tute introspice . . . percontare ipse te*. His verbis Ciceronem aliquem græci auctoris locum, qui animo ejus obversabatur, nisi plâne fallimur, Platonis, expressisse, certissimi sumus: facile enim se produunt, quæ hic

dicare. Immo, inquit²⁴ arridens, iniquum, hac quidem de re. Tu²⁵ enim ista lenius; hic stoicorum more nos vexat. Tum Triarius, Posthac quidem, inquit, audacius. Nam hæc ipsa mihi erunt in promptu, quæ modo audiui; nec ante aggrediar, quam te ab istis²⁶, quos dicis, instructum videro. Quæ quum essent dicta, finem fecimus et ambulandi, et disputandi²⁷.

certius est, adject. si in eo pondus inest, præponi. G.

24. *Immo, inquit.* Gær. scrib. *Ejuro, inquit.* In vulgata, inquit, semper offendimus; quis enim hanc ellipsim tulerit? Neque sic codices: immo tres Oxonn. cum binis nostris *juro*. Spir. et Erl. *jure*. Inde nobis plus quam verosimilis conjectura visa est, quam edidimus. Nota enim ex jura dicendi forma est, *ejurare iniquum, vel forum vel judicem*, i. e. *recuso ut iniquum*. Verr. III, 60, 197: «Negotiatores putant esse turpe, id forum sibi ejurare, ubi negotiantur». Cf. Orat. II, 70, 285, «quum ei (Scipioni) M. Flaccus, multis probris objectis, P. Mucium judicem tulisset. Ejero, inquit, iniquum. Quum esset admurmuratum: Ah, inquit, P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus». Adde Philipp. XII, 7, 18, «me iniquum ejurabant, etc.» Hoc autem loco *e* per præcedentis vocis ultimam literam extrusa est. Ita demum intelliges, cur auctor *arridens* addiderit: nec negliges, quod idem in librorum fine acute, vel lepide dictum aliquod admiscere solet. Cf. Acad. II, 48, 148: «Tum ille (Hortensius) ridens, tollendam». Sic item infra V, 32, 98: «Non quam nostram quidem, inquit Pomponius jocus». Cf. Orat. I, 62; ibid. II, 90, 267, etc. His rite perpendendis,

vix quisquam erit, qui nos in eo quod *ejuro* recepimus, jure accusare audaciæ possit.—*Inquit*, sc. Torquatus.

25. *Tu*, Cicero; *hic*, Triarius.

26. *Ab istis, quos dicis*. Sc. Syronem et Philodemum, Epicuri defensores.

27. *Finem fecimus et ambulandi, et disputandi.* At quomodo *ambulandi*? nam nulla utroque hoc libro ambulationis mentio. Unum illud ad dialogi quasi scenam formandam supra additur I, 5, 14, Torquatam et Triarium salutandi Ciceronis causa in Cumanum venisse. Nec in fine prioris libri, nec ab initio hujus posterioris quidquam, quod huc trahi possit: immo hi ita arcte junguntur, ut continuo ab ultimis defensionis verbis ad prima oppugnationis pergat oratio. Neque intercidiasse quidquam putes: eandem enim rationem inter tertium et quartum librum servatam vides. Quid igitur judicandum? Vix aliud relinquitur, quam hoc: Auctori, quum diu hos libros, ut in introductione docuimus, in scriniis continuisset, nonnulla in iis subinde, uti solebat, rescando, addendo; quum consarcinasset interea etiam alteram Academicorum editionem, Tusculanasque Disputationes inchoasset; facile tale quid accidere potuit, ut initii oblitus putaret antea se de ambulatione inter disputandum mentionem fecisse.

M. T. CICERONIS
E FINIBUS BONORUM ET MALORUM,
AD BRUTUM,
LIBER TERTIUS

•

•

•

•

•

ARGUMENTUM

LIBRI TERTII DE FINIBUS.

Ut antecedentium librorum altero Epicuri sententia proponitur, altero refellitur, ita Stoica ratio, hoc tertio enarrata, quarto impugnatur. Ad quam rem parans auctor sese de difficultatibus primum conquirerit, quas subtile Stoicorum disserendi genus objiciat, idque maxime latino in sermone, ad has res, in ipso novas, aptando, § 1-3. Sua quidem cuique arti verba esse, a vulgari usu remota: sed horum Stoicos præ ceteris plurima novasse; quippe quorum inventa verbis magis novis, quam rebus constant. Quod si Græcis liceat in rebus a vulgari cognitione separatis, et in lingua, quæ (quamquam falso) copiosior putetur: multo id magis in latina lingua licere, in qua hæc nunc primum tententur. Latinam enim in romanis artibus (cf. Tusc. I, 1, 2), græca esse etiam superiorem; enitendum igitur, ut eadem idem sit in artibus græcis: modo quod verba, ex veteri usu et instituto recepta, ut philosophia, dialectica, etc. retineantur, § 4, 5. Excusat deinde se auctor, quod ad Brutum de rebus scribat ipsi notissimis; sed mittere se hæc ad eum dicit, tamquam ad æquissimum horum studiorum æstimatorem et judicem, § 6.

Jam, scena sermonis in Tusculanum L. Luculli, nuper fato defuncti, translata, fingit se Cicero bibliothecam ibi Luculleam, ut quemdam Aristotelis librum inde promeret, adisse, in eaque Catonem deprehendisse, Stoicis libris circumdatum; utpote et huic disciplinæ deditissimum, et omnino lectionis librorum avidissimum. Sic inter hos sermonem esse natum, quum de hærede hujus bibliothecæ, puero Lucullo, tum de Stoicorum ratione, ad quam hic ipsum tractum vellet; quippe quem omnium maxime deceat, nihil, nisi virtutem, in bonis numerare, § 7-10. Tum, negante Cicerone Stoicos re ab Academicis diversos, discrimenque omne in verbis ponente, Catonem contra nisum esse, et denique promississe, totam Zenonis et Stoicorum de finibus sententiam se explicaturum, § 10-14. Præfatus hic igitur

pauca de Stoicarum rationum difficultate et obscuritate, in primis latino sermone eas enarranti, rem ipsam aggreditur, § 15, 16.

Omne animal, ex quo natum sit, eo ferri, ut se, suumque statum conservet, ab hisque refugere, quæ ipsi interitum concilient, aut conciliare posse videantur. Nam parvos, prius quam voluptatem doloremve senserint, appetere salutaria, quæ contra sint, abhorrere: idque fieri e sensu sui, quo se suaque diligant. Hinc principium ductum esse, a se diligendo. In reliquis autem principiiis naturalibus, voluptatem a plerisque Stoicorum, jure non admitti; ne turpia inde consequantur. Sed prima a natura data recte diligi. Omnes enim omnino integras corporis partes esse malle, quam affectas et pravas. Notiones quoque communes (*καταλήψεις*) ipsarum causa esse asciscendas, quod in sese expressa veritatis signa contineant: nam vel pueros delectari, si quid ratione suaapte sponte intellexerint, si vel ipsi nihil inde emolumenti sperent. Ita item artes propter se ipsas esse amplectendas, § 16-19.

Progredienti ab his, primis a natura datis (conservatione sui ipsius, rerum cognitione, et artibus), primam sequi divisionem, rerum *æstimabilem* et *inæstimabilem*. *Æstimabile* autem esse, quod vel ipsum secundum naturam sit, vel certe ejusmodi quid efficiat, quod æstimari, atque inde seligi, mereatur. Contra vero *inæstimabile*, contraria vi esse, atque ita rejiciendum. Ita primum hominis officium esse, conservare se in naturæ statu: deinde, ut ea sequatur, quæ secundum naturam sint, quæque secus, removeat. Hæc ipsa, selectionis beneficio inventa, sequi porro selectionem respectu ad officium proxime habito; quæ si perpetua fuerit, exoriri denique illam, in qua naturæ prorsus consentanea sequaris: atque tum demum simul intelligi, quid vere bonum dici mereatur, § 19, 20. Primo enim applicare se hominem (*οικαιοῦσθαι*) ad ea, quæ sint secundum naturam (i. e. prima naturæ): sed ex quo intelligentiam ceperit, i. e. rerum agendarum ordinem et quasi concordiam cognoverit, longe tum eum hanc illis natura primis præferre: atque ita *convenientiam* vitæ, ipsumque honestum summum bonum statuere; quum hoc per se sit expetendum, illa per se expetenda non sint. *Officia* autem ad prima naturæ referenda esse, quippe a quibus profiscan-

tur : modo ne in his summum bonum ponatur, quum in applicatione ad prima natura honesta actio quærenda non sit, sed post illam oriatur. Esse tamen et hanc secundum naturam, et longe intentius ad se expetendam invitare, quam superiora. Inde sequi, falli eos, qui duo ultima bona statuunt : superiora enim illa ducere modo ad ultimum bonum, non id ipsum continere, § 21, 22. Ut autem omnia officia a primis naturæ repetenda sint, ita ipsam quoque sapientiam : sed hanc illis nobis cariorem fieri, commendatam ab iisdem, quum appetitio animi ad certam tantum vitæ rationem data sit; eodemque modo ratio, et perfecta ratio (in qua consistit sapientia), § 23-25.

Egregie autem illa cum his modo positis convenire. Nam quum ultimum bonum sit, naturæ convenienter vivere; necessario sequi, ut omnes sapientes semper feliciter, pleneque fortunate vivant. In hoc autem, quod *honestum solum bonum* sit, omnem non solum disciplinæ, sed etiam vitæ rationem contineri; idque licet copiose ornateque doceri possit, malle se tamen breviter conclusa Stoicorum sequi. Hos autem sic argumentari : omne bonum laudabile, omne laudabile, honestum esse; esse igitur omne bonum, honestum. In hoc posterius sumptum ab adversariis concedi, non concedi prius, omne bonum esse laudabile. Sed primo eum perabsurdum esse, qui bonum quodque, non expetendum; expetendum, non placens; placens, non diligendum, atque inde probandum, judicet. Jam quod probandum sit, id laudabile; laudabile autem honestum : bonum ergo esse honestum, § 26, 27. Deinde, nonnisi de beata vita gloriari licere : hanc igitur solam gloriatione dignam. Id autem fieri non posse, nisi hæc sit etiam honesta : sequi ergo, honestam vitam eandem esse cum beata. Ut porro ei, qui jure laudetur, aliquid sit, unde decore et gloria insigniatur, et propterea recte beatus dici possit; utque inde hujus vita jure honesta dici mereatur : ita, si beata vita item honesta sit, honestum ipsum solum bonum putandum esse, § 28. Certissimum enim esse, virum fortem effici non posse, qui dolorem in malis putet : fortem enim, quæcumque homini accidant, despiciere : nihil igitur hunc in malis ponere, nisi quod turpe sit. Hinc consequi, nihil bonum esse, nisi honestum : beate vivere autem idem valere, quod honeste, vel cum virtute, vivere, § 29.

Varias quidem esse sententias philosophorum, summum bonum in animo ponentium; et quamquam hi præferendi sint illis, qui vel virtutem a summo bono separent, vel virtuti aliud quid addant: tamen absurdos esse et eos, qui scientiam, et eos, qui ἀδιαφορίαν (Acadd. II, 42, 130) tale statuunt. Reliquum igitur hoc esse, ut summum bonum sit, vivere sic, ut scientia rerum, natura evenientium, ubique adhibita, ea seligas, quæ secundam naturam sint, contrariaque rejicias, i. e. ut convenienter naturæ vivas, § 30, 31. Contrariam autem rationem esse sapientiæ et reliquarum artium: quæ enim artificiose facta dicantur, hæc per consequens (et accessionem) talia esse: at quæ sapienter, ea esse statim a primo nisu omnibus numeris absoluta, atque huc Stoicis id pertinere, quod in expetendis ponatur. Ut enim peccata non in effectu solum, sed in primo jam animi nisu, peccata sint: ita, quoad virtutem, recta a prima inde animi intentione, in rectis numeranda esse, § 32.

Boni definitionem amplecti se dicit Cato illam Diogenis, id quod natura sit absolutum, bonum esse statuentis. Huic per consequens adesse utile, idque partim motum (utile modo videri), partim statum (vere utile) esse, e natura absoluto. Boni autem notitiam factam esse collatione rationis, cujus ope animus, ascendens ab iis, quæ secundum naturam sint, ad boni notionem pervenerit. Hoc ipsum autem bonum vi modo propria sua valere, æstimandumque esse, non magnitudine, sed genere. In perturbationibus autem naturæ vim nullam inesse, quippe quæ omnes e falsis opinionibus oriantur. Sapientem igitur semper ab his liberum esse debere, § 33, 34, 35. Quod autem bonum omne per se expetendum sit, id primum facile ex eo probari, quod nemo umquam tam perditus sit, quin, quod sine scelere possit, id cum scelere fieri malit, etiamsi prorsus impune sic possit. Nulla deinde utilitatis appetitione occulta naturæ nos, cognitique digna, scrutari; aut illustrium virorum facta, dicta, consilia discere. Tum ingenue educatum quemque, vel in aliena turpitudine, quæ ipsum non lædat, offendi. Atque sane, ista nisi per se odio digna esset, quam clam facere posset, in omne dedecus se esse effusuram. Ex his intelligi, honestum solum esse bonum, idque mediis illis (nec honestis, nec turpibus) ab ipso pendentibus, longe præferendum, § 36-40.

His præmissis, pergit ad magnam illam, motam singulari Carneadis acumine, controversiam, Stoicos a Peripateticis, in tota de bonis et malis quæstione, non rebus, sed verbis discrepare: contenditque longe majus inter eos esse rerum, quam verborum discrimen, quum primum Peripatetici dolorem in malis ponant, Stoici sapientem vel in tormentis beatum prædicent. Illos deinde, admissis tribus bonorum generibus, vitam omnem complere commodis a corpore rebusque externis pendentibus: hos secus; quippe quibus ne prima naturæ quidem ad beatam vitam quidquam conferant, sed una virtus tantum valeat, ut res in corpore positas, velut lux solis lucernæ lumen, obruat, et penitus obscurat, § 40-45. Ut (agendi) opportunitas in ipso rei agendæ momento cernatur, nec accessione temporis produci possit: sic in ipsum bonum crescendi accessionem non cadere. Parum autem acute objici, ex eo quod validudo longa brevi præferenda sit, sapientiæ usum, quo longior sit, eo esse præstantiorem: quum validudo *spatio* æstimetur, virtus, opportunitate. Stoicos autem, qui crescere summum bonum negent, negare etiam alium alio aut sapienterem esse, aut magis vel peccantem, vel recte facientem. Mira hæc quidem videri, sed, ut ex veris firmisque consequentia, recte probari, § 46-48. Divitias autem, secundum Diogenem, non modo hoc valere, ut ad voluptatem et validudinem quasi ducant, sed utramque etiam contineant. Ad virtutem vero et ceteras artes ducere illas quidem, continere eas minime, neque quidquam omnino, quod in bonis numeretur. Hinc pergit disputatio ad rerum differentiam, quæ nisi esset, vita omnis confunderetur; nec sapientia ad eamingendam, nec delectus rerum ullus adhiberi posset, § 49-51. Quamvis igitur certum sit, solum bonum, honestum, solum malum, turpe esse; tamen aliquam differentiam ut statuerent, necesse fuisse, ut alia essent, quæ æstimerentur, alia contra, alia denique neutrius partis essent. Hinc προηγμένα illa, et ἀποπροηγμένα distinguere, quæ in ἀδιαφόροις sint, æstimatione mediocri dignanda. Fuisse enim necessario quædam in mediis (inter honestum et turpe) relinquenda, atque hæc esse, quæ sint secundum naturam, aut contra. Referenda igitur προηγμένα ad finem esse; sed ad hujus vim naturamque nihil pertinere, § 51-54. Προηγμένα autem vel præposita, triplicis generis esse: partim

propter se ipsa præposita esse, partim ex sese aliquid efficere, partim ab utraque parte valere. Bonam autem famam (stodētia) posteriores Stoicos, Carnadeorum argumentorum vim non ferentes, in propter se præpositis statuissē, quum Chrysippus et Diogenes eandem rectius in iis modo posuissent, quæ ex se aliquid efficerent, § 55-57.

Officia autem licet nec in bonis, nec in malis, sed in mediis, ponantur, tamen fungi iis consentaneum esse. Esse autem officia in mediis ponenda, patere inde, quod media in sese probabile quid habeant, cujus reddi ratio possit; officium autem ejusmodi factum sit, de quo probabilis ratio reddi possit. Officio porro sapientem quoque teneri. Quum enim perfectum officium sit, dari etiam inchoatum (imperfectum) necesse esse: ut, quum juste depositum reddere in recte perfecteque factis sit, depositum reddere simpliciter sit officii. Quum enim non dubium sit, quin ex mediis aliud sumendum, aliud rejiciendum: quidquid simpliciter ita fiat, id in communi officio poni. Ita et sapienti et insipienti commune esse officium. Ad has res medias, unde officia nascantur, omnes referri etiam cogitationes nostras: in his quoque excessum e vita, et in vita mansionem. In quo enim plura sint, quæ secundum naturam sunt, hujus officium esse, in vita manere: excedere e vita vero ejus, in quo plura contraria aut sunt, aut fore videntur. Ergo sapientis aliquando esse, e vita excedere, quia beatus sit; stulti contra, quia hic miser sit, in vita manere, § 58-61.

Ex eo vero, quod parentium in liberos amor a natura sit, communem quoque humani generis societatem ex eodem fonte derivari. Eandem naturæ vim ex labore bestiarum quoque in fœtu et educatione perspici. Natura igitur nos ad procreatorum a nobis amorem impelli. Inde item patere, naturam homines hominibus commendasse, ut cœtus, concilia, civitates essent. Mundum autem quasi communem quamdam hominum deorumque esse urbem, et unumquemque aliquam ejus partem, § 62-64. Naturæ inde usu communem utilitatem, propriæ cujusque anteponendam esse; nec minus peccare, qui suam utilitatem communi anteferat, quam si patriam prodât. Nec eorum, qui nondum nati sunt, curam esse negligendam: hinc testamenta proficisci, et morientium commendationes. Neque velle quen-

quam, si vel omnibus rebus largissime abundet, ab omni hominum societate remotum vivere. Impelli potius quemque natura, ut prosit quam plurimis, maxime ingenii doctrinæque ope. Esse igitur homines ad civilem communitatem natura consociatos: quod secus si esset, nec justitiæ, nec benignitati locus foret; eum enim, qui hoc civile jus servet, justum esse, qui idem migret, injustum, § 64-67.

Sed, quamvis mundus communis sit omnibus, suum tamen quemque locum tenere: atque inde sapientem quoque rempublicam gerere, uxorem ducere, et ex ea liberos tollere velle, § 67-69. Ad conservandam autem hominum societatem emolumenta et detrimenta velle Stoicos communia; itemque paria: incommoda autem et commoda, communia quidem, sed paria minime. At recte facta, et peccata, communia non esse. Amicitiam vero adhibendam esse, quum ad ea pertineat, quæ prosint. Amici autem rationem non minus caram sapienti esse, quam suam. Neque amicitiam, nec justitiam, propter utilitates sectandas esse: nam quæ utilitates eas pepererint, easdem has etiam evertere posse. Jus autem a natura nihil differre; nec sapientem injuriam facere, nec utilitatem a justitia secludi posse: quidquid porro æquum justumque sit, id item esse honestum; atque ita vicissim, § 69-71.

In virtutibus vero Stoicos Dialecticam et Physicam numerare: illam, quod temeritatem et ignorantiam pellat, hanc, quod, qui naturæ convenienter vivere velit, eam ipsam cognitam habeat, necesse sit, § 72, 73. Adduntur nonnulla de persona et dignitate sapientis: solum eum regem, divitem, pulchrum, liberum, invictum, solum igitur beatum esse, § 74, ad finem usque.

contendat dulcedinem corporis titillantem⁵, ex eave natam lætitiā, quam gravitatem animi atque constantiam. Quare illam quidem dimittamus, et suis se finibus tenere jubeamus⁶, ne blanditiis ejus illecebrisque impediatur disputandi severitas. Quærendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire volumus, quoniam et voluptas ab eo remota est, et eadem fere contra eos dici possunt, qui vacuitatem doloris finem bonorum⁷ esse voluerunt. Nec vero ita ullum probetur summum bonum, ut virtute careat; qua nihil potest⁸ esse præstantius. Itaque

5. *Dulcedinem corporis titillantem.* Gær. scrib. «dūc. corp. et titillatiōnem», quam lect. jam receperat et defenderat Dav. Vulgatur, inquit Gær. *corp. titillantem*, quæ est solius Riviani codicis. Sed ut alii aliorum cum vet. editis multis; ita tres nostri, *et titillantem*: ex compendio nempe *titillantem*, cujus linea super *a* transposita necessario vulgatum peperit. Hinc alii scripti, *et utilitatem* (ut olim vulgatum est) peccant, librariis, ignotum ipsis, et incongruens visum, subst. sic mutantibus. Recte igitur Davis. ex cod. Ursini et Eliens. 2 sic edidit. At ignorant hæc ipsa Spirens. et Erl. modo *dulc. corporis* exhibentes! Ex eadem causa puta, ex qua alii scribæ pro libidine mutarunt. De γαρφαρικῶ, Epicuri proprio hac in re verbo, vide l. I. Bremius quidem monet, sic trium substantivorum loco, duo modo sequi, «gravitatem animi, et constantiam». At non tria his duobus opponuntur: nam vv. «ex eave natam læt.» seorsim ponuntur, quasi ex parenthesi. Recte autem illa ut ἐν δὲ δούτιν posita, per *dulcedinem titillantem* explicabis, qua figura auctor sæpissime. Vide plura ad Legg. I, 17, 47, «quia hac dulcedine (voluptatis)

et scabie carent». Conf. ad Acad. II, 8, 26.

6. *Suis se finibus tenere jubeamus.* Nulli nostrorum *tenere*, nisi quod in Gud. 1 superscriptum est, qui cum Gud. 2, *cedere*; reliqui *petere*: atque ita plerique aliorum. Vulgatum Daviansi 4, in quibus est Eliens. 2 (quod vet. impressorum tantum non omnium est), confirmant. *Tenere et cedere*, media syllaba ex compendio suppressa, facile permutari potuerunt. Sed quo modo *petere*, quod inepte Gronov. et Verburg. admisere, tantæ auctoritatis scriptos occupavit, vix dispicere est, nisi librarii pro libidine in loco non intellecto correxerunt. Vulgatum tamen verum judicamus, quippe quod plane sit ex auctoris usu. G.

7. *Finem bonorum.* Bremiana, diversitate nullis scriptis defensa, *summum bonum* refert.

8. *Nec vero ita ullum probetur summum bonum, ut virtute careat; qua nihil potest.* Gær. scribit: «Nec vero ullum probetur ut summum bonum, quod v. c. qua nihil possit». Multa, inquit, in his novanda fuerunt: ut edidimus, plene referant Spir. et Erl. nisi quod *posset* cum Gud. 1, et tribus Oxonn. peccant, Gadiano 2, Ras.

quam in eo sermone, qui cum Torquato est is, non remissi fuimus : tamen hæc acrior est toicis parata contentio. Quæ enim de voluptate tur, ea nec acutissime, nec abscondite disse-^{r.} Neque enim qui defendunt eam, versuti in endo sunt, nec qui contra dicunt, causam dif-^a repellunt⁹. Ipse etiam dicit Epicurus, ne ar-³ ntandum quidem esse de voluptate, quod sit im ejus iudicium¹⁰ in sensibus, ut commoneri atis sit, nihil attineat doceri¹¹. Quare illa nobis ex fuit in utramque partem disputatio. Nec enim rquati sermone quidquam implicatum, aut tor-^m fuit; nostraque¹², ut mihi videtur, dilucida . Stoicorum autem non ignoras quam sit sub-^{el} spinosum potius, disserendi genus : idque Græcis, tum magis nobis, quibus etiam verba ida sunt, imponendaque nova novis¹³ rebus no-

Oxon. *possit* præbentibus; sum ex tribus suis Davisius; exhibentque idem Ven. 1494, *Quod*, pro vulgato *ut*, referm E. et ξ. quum alii codd. in tres reliqui Oxonn. cum Crat. beant. Ceterum prodit se ipsa diversitas ut a scribis probna est cum ea, atque inde ivus.

causam difficilem repellunt. efellunt, quod Ernestio non; licet utramque formam et, et *repellere causam* durio- rem Sed satis huic Brem. occurrit. Iod auctor *repellere* simplici-*refutare* ponit; cf. Verr. IV, Sed quid ego tam vehementer? Verbo jam uno repellar. quit». Similiter etiam Tusc. V, *vestigare questionem* dicitur; verbo e re militari tradecto. G.

10. *Ejus iudicium*. Gær. scr. *iudicium ejus*. Hoc, inquit, ordine Spir. Erl. Bas. Gud. 1, nec causæ quidquam est, quare *ejus* interponatur, quum vis in *sit* cernatur, non in *positum*. — *Judicium* valet κριτήριον. G.

11. *Doceri*, de argumentis a ratione petitis intelligendum est : quæ Epicurus rejiciebat, solis sensibus fidem suam addicens. G.

12. *Nostraque*. Lambinus conjicit *totaque*, quam conjecturam infelicem declarat Davisius, nullusque editor recepit.

13. *Imponendaque nova novis rebus nomina*. Spir. et Erl. *nova rebus novis*; quod forte putabis melius, quum auctor opposita verborum inversione insigniat, et tum fere scribæ mutant. Cf. V, 29, 88. Sed idem adjectiva eadem, ut *singula singulis, alii alios*, etc. consociate amat; cf. Nat. Deor. I,

rat : quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens ; quo magis²⁶ tum in summo otio²⁷, maximaque copia, quasi helluari libris²⁸, si hoc verbo in tam a clara re utendum est, videbatur. Quod quum acci-

uncis includit. Hanc, inquit, adulerinam esse, vehementer suspicamur. Præterquam enim, quod nusquam alibi in Ciceronis scriptis legitur, ignorant eam quoque Pal. 1, Spir. et Erl. Eademque manente non solum putida τавтоλογία in verbis, nec *satiari poterat*, inest, sed etiam *nec*, quæ distinguens est, male probabitur : nam si *inexhausta* ad præteritum tempus retraheris, et *sat. pot.* ad præsens et futurum, et ipse argutaberis, et auctorem ineptire facies. Contra vero voce ista facile carebis, quum ipsum illud nimium, quod auctor exprimi vult, in nudo subst. *aviditas* insit. Quam si abjeceris, reliqua bene coibunt : tum enim *nec*, et *non* valebit, et ad *satiari*, *legendo* cogitandum erit. Adde, quod auctor, si *inexhausta* voluisset, haud dubie scripsisset : « erat . . . in eo inexhausta quædam aviditas legendi, ut satiari non posset ». Amant autem scribæ efficacia adjectiva addere, quorum exemplum Off. III, 29, 105, in voce *turpificati* residet : quam, vel numeri causa plane superfluum, quomodo VV. DD. sine omni *υπερβασις* suspicione admittere poterint, plane miramur.

26. *Quo magis* idem valet ac quanto magis ; interrogationis igitur nota fuit addenda. DAV. — Optime tamen vel sine interrogatione loc. intelligitur.

27. *In summo otio*. Gud. 1, in *ipso otio summo* : unde *summo* glossema

judicaris, quod *ipso* extruserit. G. 28. *Helluari libri*. In vet. edd. *helluo librorum*. Cod. Cujat. *helluarii libri*, ex quo, plane mendoso, Lamb. conj. *helluari libros*. Gær. defendit vulgatam, nisi quod *helluari* cum sola l. Spir. inquit, et Erl. vulgatam, quæ ex Jos. Scalig. cod. fluxit, confirmant : eratque eadem in Pal. 1. Nam *h* et *b* ita similibus *στρογγύεις* in scriptis pinguntur, ut centies per se distingui plane non possint. Reliqui nostri cum reliquis, *helluo libri*, idque inde corruptum putabis, quod, syllaba *ri*, quæ verbis passivis superscribi a librariis solet, neglecta, *a* in *o* mutatum est, et sic littera *s* in *libris* consulto recisa. Lamb. *libros* corrigit, eumque sequitur Bremi ; sed certo ex vitio. *Helluari* enim non nisi de fluidis dicitur, verbi causa, *vinum, sanguinem*, etc. atque inde quoque est, quod Festus idem ab *eludere* deducit. — Moser dicit sibi suspectum esse *helluari* cum ablativo casu, malletque *helluari in libris* : idem notat : scripsi *helluari*, non ut plerumque fit, *helluari*, ad præceptum Grotensdii in orthogr. lat., § 142, cum quo conf. Ald. Manutii orthogr. p. 46 ; Cellar. orthogr. lat. p. 248, ed. Harles. Noltenii, lex. Antibarbar. p. 72 seqq. Vossii (G. J.) Etymol. ling. lat. p. 246, et qui primo loco advocandus fuit. Festum de verb. signif. p. LXXI, ed. Scaliger. Add. Becmannus, de origin. L. L. p. 792.

, verbis tantum in docendo ¹⁹ quasi privatis utuntur suis.

Atque, ut omittam has artes elegantes¹ et ingeniosas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, vocabulis uterentur nobis incognitis², usitatis sibi. etiam agricultura, quæ abhorret ab omni potestate elegantia, tamen eas res³, in quibus versatur, in quibus notavit novis. Quo magis hoc philosopho videndum est. Ars est enim philosophia vitæ⁴; de qua verba arripere⁵ de foro non potest. Quamquam ex omnibus philosophis stoici plurima novave-

tiam simul intelligi. Id enim ad glossam addendam computuit, quod non capiebant pro *ea ipsa* dici: de qua pro- vi toties egimus. His haud momentum ex Gudiano 1, qui istam ipsam vocem in ignorat: modo, glossematis minutis literis superscriptam *Rhetorum* igitur scribarum esse us. G.

Verbis tantum in docendo. scribit *tamen*, quod J. V. L. notatque: *Vulgata tantum*, Crat. e Pal. 1 induxit, nihil ibet, unde vel exensetur modo; riorque nobis cum Bremio, *tacite v. saltem* notans, repositum fuit. Rectius idem ex eodem dedit, quod illi bini nostri id. 2, Vien. et Crat. in marg.; reliquis *dicendo* peccantibus. *Has artes elegantes.* Spir. et non male ignorans: quam non stare potest. Iidem primam *elegantis* præbuerunt. G. *obis incognitis.* Refert Erl. et vis. Quod ne probes, notabis, tum, *sibi quo modo usitatis*, pliusiter, scripturum fuisse. Ne-

que audiendus Marcus est, qui nobis ignorat; quippe quod ex oppositione stare debeat. G.

3. *Tamen eas res.* Cœr. scrib. *tamen ea res.* Ita, inquit, Spir. Erl. Bas. Vien. cum Crat. et forte aliorum complures; sed VV. DD. vitium esse putarunt, quod vera lectio est. Etai enim vulgata, *eas res* ferri potest; longe tamen *ea* melius est, et plane ex auctoris usu, quum *quæ, quamquam ea*, valet, atque ita recte *ea* addatur. Cf. Aeadd. II, 25, 79. Si *eas* retinebis, queremus, cur non melius pron. omniatum sit, vel certe ex perpetuo auctoris usu in clausula (*res eas*) positum? Scribas autem in vulgatam pæne necessario deflectere debuisse, si eorum ingenium recte noveris, ipse fateberis. Similiter paullo superius in *ea rerum* peccatum vidimus.

4. *Ars est enim philosophia vitæ, pro Phil. enim est ars vitæ.* Hæc verborum collocatio ex solo orationis tenore, quem sonum vocamus, probari potest. G.

5. *Arripere... de foro.* Int. qualibus vulgo utuntur: et *arripere* temerarium eorum usum, delectu omni secluso, indicat. G.

runt⁶, Zeno quoque⁷ eorum princeps non tam rerum inventor fuit, quam novorum verborum⁸. Quod si in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum a Græcia est⁹, ut doctissimi homines de rebus non pervulgatis¹⁰, inusitatis verbis uterentur: quanto id nobis magis¹¹ est concedendum, qui ea nunc pri-

6. *Stoici plurima novaverunt.* Editi vet. multi, nos omnes, ut Ern. vult, *nominaverunt*; quod idem vulgata haud deterius judicat. Gud. 2, *novaverunt*, Gud. 1, Ven. 1494, *minaverunt*: unde hanc lectionis varietatem ex compendio ortam esse patet. Reliqui tres nostri vulgatam firmiter, a Lambino profectam, et per Pal. 1 et 3 stabilitam. Quod autem Ern. *nominaverunt* æque probum dicit, in eo valde discrepo: nam præterquam quod vulgatum multo significantius est, toto etiam loco de *novandis* verbis sermo est, i. e. « non solum de novis rerum nominibus invenendis, sed dudum inventis novas etiam significationes addendis ». G.

7. *Zeno quoque.* Gœr. scrib. *Zenoque*. Sic, inquit, e Spir. et Erl. dedimus. Sæpius docuimus hanc *que*, si continuativa est, aut transitiva, tum sic, tum aliter corrumpi solere, v. c. Legg. II, 8, 19. Sic corriges Nat. Deor. I, 13, 33, *Aristotelesque*: sic alibi Orat. III, 55, 211, scribi, « et quales ipsique » jussimus: sic denique ex binis nostris restitues Leg. Manil. 18, 55: « nos, quorum majores. . . superarunt. . . vicierunt, his (sic) nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus: nosque, etc. » Quibus in locis omnibus vulgo *quoque* legitur. — Ceterum locum rectius interpunctum: male enim ante *Zeno* puncto maximo distinguitur.

8. *Quam novorum verborum.* Gœr.

scrib. *quam verborum novorum.* Perverso, inquit, ordine vulgatur, *novorum verborum*: pertinet enim *novorum* ad *rerum* quoque. Adjectiva autem, quæ pluribus substantivis communia sunt, vel præcedere debent, pro *Muren.* 17, 36: « summo ingenio, opera, gratia, nobilitate ». *Rabir.* 5, 17: « meo consilio, virtute, auctoritate »; vel sequi, *Divv.* IV, ep. 8: « gratulari magis virtuti debeo, quam consolari dolorem tuum ». *Orat.* III, 25, 99: « potione uti, aut cibo dulci ». *Rariori* exemplo priori subst. ejusmodi adjectivum postponitur, *Brut.* 76, 263: « *Ea* (disciplina *Hermagoræ*) dat rationes certas, et præcepta dicendi, etc. » Nusquam autem idem ante posterius subst. collocatum deprehendes, nisi apud poetas; idque vel interna prose natura prohibente. Parendum igitur nostris, præter Gud. 2, fuit omnibus.

9. *Concessum a Græcia est.* Gœr. vv. a *Græcia* delet. Recte, inquit, voces has *Bremius*, improbante jam *Ernestio*, ad uncos damnavit, quum ab *Ursini* codice abessent. Nesciant eadem Spir. et Erl. quod satis erat ad eas plene delendas.

10. *Pervulgatis.* Gœr. scribit *pervagatis*. Ita, inquit, omnes nostri et vet. edd. ut Ern. intempestive *pervulgatis* revocasse pateat. Vid. II, 5, 15. G.

11. *Quanto id nobis magis.* Gud. 2, « quanto vel nobis magis »; Gud. 1 et Bas. cum tribus *Oxon.* et vet. editis plerisque « quanto id vel nob.

num audemus attingere? Etsi, quod sæpe diximus, et quidem cum aliqua querela non Græcorum modo, sed etiam eorum, qui se Græcos magis, quam nostros haberi volunt, nos non modo non vinci a Græcis verborum copia, sed esse in ea etiam superiores: elaborandum est¹², ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illorum ipsorum¹³ consequamur. Quamquam ea verba¹⁴, quibus ex instituto¹⁵ veterum utimur pro latinis, ut rheto-

m. » atque ita ante Grat. vulgatum est; qui ex Pal. 1, *vel* delevit. Recte, conspirantibusque Spir. et Erl. Offenderunt enim scribæ in *magis* altius reposito: sed auctor sic interponere pronn. solet. Cf. Milon. 9, 25. G.

12. *Etsi, quod sæpe... sed etiam eorum... superiores: elaborandum est.* Hæc periculus, quæ qualis nunc scribitur, intelligi nequit, Guyeto sic distinguenda et corrigenda videtur: « Etsi (quod sæpe dix... volunt), nos non modo non vincimur a Græcis verb. copia, sed sumus in ea etiam superiores: elaborandum, etc. » Davisius locum sanat tollendo unam voculam *quod*, et scribit: « Etsi sæpe diximus... nos non modo non vinci, etc. » quæ correctio maxime probabilis videtur. Gær. verba *quod sæpe... superiores* parenthesi includit. Infinitum foret, inquit, et sine fructu, VV. Doctorum conatus in hoc loco corrumpendo referre, quum sit integerrimus. Addidimus parenthesis notas, quibus cuncta in orbem anum redeunt. — Qua tamen Gær. correctione locum plene illustrari minime videmus.

13. *Sed etiam in ill. ipsorum consequamur.* Gær. delet *etiam*. Hoc, inquit, Gud. uterq. et Bas. recte iguorant: nam *ipsorum* particulam hanc

otiosam reddit: ne repetamus, quod toties vidimus, post *non modo, non solum*, ad *sed* frequenter *etiam* scribis deberi; vide ad Acadd. II, 24, 75, cll. Legg. III, 7, 17. Pro *consequamur* plures scripti, binique nostri, *assequamur*: sed vulgata multo probatior est, quum sit sermo de pluribus.

14. *Quamquam ea verba.* Mirum est, quod ex uno Pal. 1, Grat. et Ern. *quam* correxerunt, quum ea part. huc plane nihil pertineat. Consentiant quidem Spir. et Erl. sed qui compendium vocis *quam* noverit, nihil is in lineola neglecta mirabitur. Lectionem igitur unice veram cum Bremio reposuimus. Neque quis in *quamquam* repetita offendat: sunt enim verba, « ut ipsa philosophia... musica », velut ex parenthesi interposita. G.

15. *Quibus ex instituto vet.* Gær. delet *ex*. Hoc, inquit, e nostris solus Gud. 2 refert. Perperam. Multis enim locis auctor, « instituto majorum, veteri instituto, instituto Lælii, etc. » estque ista ratio ablativorum consequentiæ curtatorum, quorum sæpius mentionem fecimus. Eodem modo *more veterum*, etc. dicitur. Multis modis horum ignoratione peccatur. Conf. Corn. Nep. Epam. 9, 1.

rat : quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere sæpe, dum senatus cogeretur, nihil operæ reipublicæ detrahens; quo magis²⁶ tum in summo otio²⁷, maximaque copia, quasi helluari libris²⁸, si hoc verbo in tam clara re utendum est, videbatur. Quod quum acci-

uncis includit. Hanc, inquit, adulterinam esse, vehementer suspicamur. Præterquam enim, quod nusquam alibi in Ciceronis scriptis legitur, ignorant eam quoque Pal. 1, Spir. et Erl. Eademque manente non solum putida τавтоλογία in verbis, nec satiari poterat, inest, sed etiam nec, quæ distinguens est, male probabitur: nam si *inexhausta* ad præteritum tempus retuleris, et *sat. pot.* ad præsens et futurum, et ipse argutaberis, et auctorem ineptire facies. Contra vero voce ista facile carebis, quum ipsum illud nimium, quod auctor exprimi vult, in nudo subst. *aviditas* insit. Quam si abjeceris, reliqua bene coibunt: tum enim *nec, et non* valebit, et ad *satiari, legendo* cogitandum erit. Adde, quod auctor, si *inexhausta* voluisset, haud dubie scripsisset: « erat... in eo inexhausta quædam aviditas legendi, ut satiari non posset ». Amant autem scribæ efficacia adjectiva addere, quorum exemplum Olf. III, 29, 105, in voce *turpificati* residet: quam, vel numeri causa plane superfluum, quomodo VV. DD. sine omni *verbi* suspitione admittere poterint, plane miramur.

26. *Quo magis* idem valet ac quanto magis; interrogationis igitur nota fuit addenda. DAV. — Optime tamen vel sine interrogatione loc. intelligitur.

27. *In summo otio*. Gud. 1, in *ipso otio summo*: unde *summo* glossema

judicaris, quod *ipso* extraxerit. G.

28. *Helluari libris*. In vett. edd. *helluo librorum*. Cod. Cujat. *helluarii libri*, ex quo, plane mendoso, Lamb. conj. *helluari libros*. Gœr. defendit vulgatam, nisi quod *helluari* cum *solo* l. Spir. inquit, et Erl. vulgatam, quæ ex Jos. Scalig. cod. fluxit, confirmat: eratque eadem in Pal. 1. Nam *h* et *b* ita similibus *στρογγύος* in scriptis pinguntur, ut centies per se distingui plane non possint. Reliqui nostri cum reliquis, *helluo libri*, idque inde corruptas putabis, quod, syllaba *ri*, quæ verbis passivis superscribi a librariis solet, neglecta, *a* in *o* mutatum est, et sic littera *s* in *libris* consulto recisa. Lamb. *libros* corrigit, eumque sequitur Bremi; sed certo ex vitio. *Helluari* enim non nisi de fluidis dicitur, verbi causa, *vinum, sanguinem*, etc. atque inde quoque est, quod Festus idem ab *elueri* deducit. — Moser dicit sibi suspectum esse *helluari* cum ablativo casu, malletque *helluari in libris*: idem notat: scripsi *helluari*, non ut plerumque fit, *helluari*, ad præceptum Grotensdii in orthogr. lat., § 142, cum quo cell. Ald. Manutii orthogr. p. 46; Cellar. orthogr. lat. p. 248, ed. Harles. Noltanii, lex. Antibarb. p. 72 seqq. Vossii (G. J.) Etymol. ling. lat. p. 246, et qui primo loco advocandus fuit. Festum de verb. signifi. p. 1211, ed. Scaliger. Add. Becmannus, de origin. L. L. p. 792.

, ut alter alterum nec opinato videremus, statim. Deinde prima illa, quæ in congressu : Quid tu, inquit, huc? A villa enim, credo: i te esse scissem, ad te ipse venissem. Heri, ludis commissis³⁰, ex urbe profectus veni ad n³¹. Causa autem fuit huc veniendi, ut quos- c libros promerem : et quidem³², Cato, to- c copiam jam Lucullo nostro notam esse t. Nam his libris eum malo, quam reliquo illæ delectari. Est enim mihi magnæ curæ: am hoc quidem proprium tuum³³ munus est,

quum accidisset. Quod led v. Autem dictum reprehenditur a Bremio; dicere debuisset. At ipse dicat, referri idem vel ad n sequentem, vel ad ant eum ellipsi præpositio- *igitur* signare: *majora Lamb. miracula narrat. dque*, et refertur ad vv. *ideremus*, quibus auctor *osita* redit, quod in bi- *ex* improvise Catonem t. G.

commissis. Explicat Ern. *mittere, ceptis*: idque i potest; sed, an debeat, Ut enim *pugna com- agnam, quæ committi e pugnata est*, notat: *mmissis*, tempus æque tque quod iis habendis licari et potest, et indi- xeritur, utrum huc po- veniat. Putamus prius. irrantur, et quamquam æpe indicat (cf. Epp. udos publicos non ama- am Romæ præsens esset, ia frequentasse se eos,

significare videtur, atque iis finitis con- tinuo in Tusulanum suum abiisse. Quod quum duodecim fere milliarium romanorum ab Urbe abesset, facile, post ludos profectus, sub æstivi diei *vesperum* ad villam pervenire potuit. Vage contra plurimum horarum spa- tium notatur, si ceptis ludis se pro- fectum auctor scripserit. G.

31. *Vesperum*. Alii, *vesperam*. Firmant Spir. Erl. Bas. ξ. et ψ. *ve- sperum*, quod recte Grut. ex tribus suis recepit. G.

32. *Et quidem*. Scribæ turbant. Gud. 2, hæc ignorans, post *Cato, au- tem* refert. Gud. 1 et Bas. *equidem*, de quo ad init. libri hujus diximus. Non viderunt isti, *quidem, sane* no- tare, atque ita pro ingenio loco con- suluerunt. G.

33. *Quamquam hoc quidem pro- prium tuum munus est*. Hæc Gœrenius parentesi includit, quum construc- tio pergat, *est mihi magnæ curæ, ut ita erudiat*, etc. Ingreditur autem *quamquam* parentesin sæpissime; vide nos ad Acadd. II, 45, 139.—Vulgata tamen interpunctio servari potest, si construas: Hoc, nempe ut ita erudiat ut, etc. tuum munus est.

inquam, tuum fuerit, quum re idem tibi, quod mihi videretur, non nova te rebus nomina imponere³. Ratio enim nostra consentit, oratio pugnat⁴. Minime vero, inquit ille, consentit. Quidquid enim præter id, quod honestum sit, expetendum esse dixeris⁵, in bonisque numeraveris: et honestum ipsum, quasi virtutis lumen, exstinxeris, et virtutem penitus everteris⁶. Dicuntur ista, Cato, magnifice, inquam: sed

3. *Vide, ne... tuum fuerit... non nova te rebus nomina imponere.* Davis. et Ern. *te*, ut supervacuum, abjici jubent, Bremiusque idem ad uncus damnavit. Quod equidem non ausim. Si enim dicere licuit Plauto Stich. V, 4, 36: « Haud tuum istuc est te vereri »: magis idem auctori licebit, interposito duplici inter *tuum* et *te* enuntiato. Quid? si vel recte *te*, cum vi aliqua additum, probari possit? Est enim tecta oppositio, ubi Latini pronomina sic addere amant. Cf. Att. IX, ep. 15: « Sed tu id quanti æstimes, tuum iudicium est ». Cogitabis nempe ad *te*, *mecum disserendo*. G.

4. *Ratio ... consentit, oratio pugnat.* Goërenz. scribit *pugnat oratio*. Ita, inquit, præter Gnd. 2, nostri omnes: vulgo transposite, *oratio pugnat*. Sæpe autem monuimus, auctorem oppositorum enuntiata transpositione verborum insignire, v. c. Orat. III, 35, 143: « Malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem ». Adde eundem idem quoque in simplici sententiæ variatione solere. Legg. I, 14, 40: « Sed angore conscientiæ, fraudisque cruciatu ». Ab utraque parte multa adhuc loca rectius disponenda sunt, quæ librariorum sapientia conturbavit. Ad hanc rationem quum soni, tum numeris legibus faventem, forte etiam *χρᾶσις* ille, quem grammatici vocant, refe-

rendus est, cuius exempla coacerantur Bengel ad Divv. I, ep. 9, et Corte ad Sallust. Catil. 3, 3.—Nobis vis major esse videtur in vulg. ordine.

5. *Quidquid ... expetendum esse dixeris.* Davis. quum in Paris. 1 esse si dixeris reperisset (ut etiam Mars. habet), *quidquam esse... si dix.* coniecit. Atque ita quidem, quod mirum est in vitio, plene Gnd. 2 refert. Errare autem illum, quum receptam lectionem non belle procedere dicat, recte vidit Bremi. At hic si structuram istam non Ciceronis dicit, nec *quidquam* sic adhiberi posse putat, plus dicere putareque videtur, quam liceat. Nam recte ex soni ratione *quidquam* primum mitti potest, si altius rejecto: ita enim vis loco hæc conciliatur, si vel *quidquam*. Idque magis sic posse apparet, quum in interrogatione *quisquam* primum mitti soleat. Acadd. II, 28, 87: « Quisquam sanissimus tam certa putat, quæ videt, quam is putabat, quæ videbantur? » Tamen h. l. vulgatam probum, et casum veritatem imitatum, putamus, quod facile per compendiam fieri potuit. G.

6. *Et virtutem penitus everteris.* Hæc ignorant E. et ξ. una cum priore et, ante *honestum* posita. Quod quamdam veritatis speciem habebit ignorantibus, et... et pro non solum... sed omnino dici. Vide nos supra II, 10, 31; 20, 63. G.

videsne, verborum gloriam tibi cum Pyrrhone et Aristone⁷, qui omnia exæquent, esse communem, de quibus, cupio scire, quid sentias. Egone? quæris, inquit, scire, quid sentiam⁸? Quos bonos viros, fortes, justos, moderatos aut audivimus in republica fuisse, aut ipsi vidimus; qui sine ulla doctrina naturam ipsam sequuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius a natura institutos fuisse, quam institui potuissent a philosophia, si ullam aliam probavissent, præter eam, quæ nihil aliud in bonis habet, nisi honestum; nihil, nisi turpe, in malis: ceteræ philosophorum disciplinæ, omnino alia magis alia⁹; sed tamen omnes, quæ rem ullam vir-

7. *Cum Pyrrhone et Aristone.* Gœr. addit *cum* ante *Aristone*. Posteriorem *cum*, inquit, a Davisio e binis suis additam, recte agnoscit Brem. servantque⁸ nostri omnes cum Marso, Crat. aliisque vet. impressis. Cf. Catil. I, 13, 33; Læl. 21, 81.

8. *Egone? quæris, inquit, scire, quid sentiam?* Gœr. scribit: «Egone? inquit, [quid sentiam?].» notatque: Bas. *egone inquit sentiam*. Spir. et Erl. «Egone quæro inquam quid sentiam». Gud. 1, «egone inquit quæris scire q. s.» Hæc si cum iis compararis, quæ in universum de structuræ *Egone?* apud Cic. ratione docuimus ad Legg. I, 4, 14: «de civili jure quid sentias? M. Egone? summos fuisse in civitate nostra viros, etc.» vix dubium relinquetur, etiam vv. *quid sentiam* scribis deberi. Hæc tamen ipsa abjicere nolimus, quum tenacius scripti ea servarent: nam quod *quid* in Basil. abest, magis a præcedente syllaba absorptum putari debet, quam ut in nostram rem id trahi possit: quamquam hæc ipsa scriptoram in his retinendis constantis facil-

lime ex loci natura explicatur. Varietas *inquam* ex verbi compendio nata est, ut sæpissime. Ceterum *quæro*, quod Bas. nescit, Gud. 1 in *quæris* mutat, et *scire*, quod neque hic, nec Spir. et Erl. agnoscunt, Bremiusque recte jam unciis inclussit, sine dubitatione abjecimus.

9. *Ceteræ philosophorum disciplina... alia magis alia*, etc. Lambin. ne solacium reus sit Cicero, legit: «ceteras philos. disciplinas, omnino aliam magis, aliam minus, etc.» Et sane codd. dant «alia magis, alia minus», nisi quod Pal. 1 ultimam vocem merito prætermittat. Ipse minima mutatione legerim: «ceteræ phil. discipline, omnino aliam magis alia, etc.» *Ceteræ disciplinae*; i. e. quod attinet ad ceteras disciplinas, sic enim passim loquuntur scriptores. Dav. — Apertum in his, inquit Gœr. anacoluthon recte Ernest. et Bremi agnoverunt. Ortum inde est, quod auctor sibi ad verba, «ceteræ... alia», oogitabat, «nihil adjuvat: sed quum hæc altius rejiceret, oratio paulum deflexit, sic ut totam mutare nol-

tollerem : sed relinquo. Quonam modo, inquam, si una virtus, unum istud, quod honestum⁷ appellas, rectum, laudabile, decorum (erit enim notius quale sit, pluribus notatum vocabulis idem declarantibus), id ergo, inquam, si solum est bonum, quid habebis præterea, quod sequare? Aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, pravum, flagitiosum, foedum, ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus⁸, quid præterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea brevi responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas⁹, totam Zenonis stoicorumque sententiam. Minime id quidem, inquam, alienum; multumque ad ea, quæ quærimus, explicatio tua ista
 15 profecerit. Experiamur igitur, inquit, etsi habet hæc stoicorum ratio difficilius quiddam et obscurius. Nam quum in græco sermone hæc ipsa quondam rerum nomina nova tum videbantur¹⁰, quæ nunc consue-

videtur: in id Catopem incidere, ut inter ceteras res omnes nullum esse vitium contendant, nullaque selectione utatur: quæ est Pyrrhonis doctrina.

7. *Honestum...rectum, laudabile, decorum.* Hæc vocum varietate item græci Stoici τὸ καλὸν notant, τὸ ὀρθόν, ἐπαινετὸν, πρέπον appellantes; ut idem in proximis de malo valet. G.

8. *Ut...faciamus.* Hæc Gær. parentesi includit.

9. *Nisi alienum putas.* Scriba multifariam hæc tentant; non, ne, alienam, exhibentes. Vulgata verissima est; nisi olim ni scriptam esse putabis; quam curtatam formam multis modis in codd. corruptam videre li-

cet. Hæc quoque verba parentesi includenda fuerunt. G.

10. *Hæc ipsa quondam rerum nomina nova tum videbantur.* Gæræna scribit novarum non vid. Facile, inquit, VV. DD. hunc locum expedissent, si ad Ciceronis regentia rectis interponendi morem, et ad passivam verbi *videri* vim animadvertissent. Scribas in talibus peccare ex ordine est. Hanc autem, quam dedimus, lectionem servant plene Palatt. Spir. Gud. 1, Bas. V. γ. ψ. Plura absudit Erl. novarum non, omnino rerum. Gud. 2, novantur non. Vulgata ab Ern. exhibet nova tum videbantur, ut editi vett. fere præbent. Sed tum, præ-

tudo diuturna trivit : quid censes in latino fore? Faciendum id quidem est¹¹, inquam. Si enim Zenoni licuit, quum rem aliquam invenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere, cur non liceat Catoni¹²? Nec tamen exprimi verbum e verbo necesse erit, ut interpretes indiserti solent, quum sit verbum, quo idem declaret, magis usitatum¹³. Equidem soleo etiam, quod uno Græci, si aliter non possum, idem pluribus verbis exponere. Et tamen puto concedi nobis oportere, ut græco verbo utamur, si quando minus occurreret latinum, ne hoc ephippiis¹⁴ et acra-

terea quod pravo loco ponitur, friget etiam *quondam* præcedente. P. Mant. ex ingenio dedit, « rerum nomina novarum nova vid. » enimque sequenti sunt Lamb. Grut. Davis. sed falso posuit; auctor scripisset « nova rerum novarum nomina, » quod idem contra Bremium monendum, qui ipse de suo, « novarum rerum nomina nova », edidit. Cf. supra § 3. Nostra tot scriptis comprobata lectio optima est. Genitiva autem regentem casum suum complectentia sæpius occurrunt, v. c. Legg. III, 10, 23. Adde ex ingenti locorum, quem collegimus, numero hæc, Orat. III, 37, 150: « In hoc verborum genere propriorum », et supra Fin. II, 3, 7: « non suo, sed populorum suffragio omnium, etc. »

11. *Fore? Faciendum id quidem est.* Solus sic e nostris cum Eliensi 1 et 2. Bas. Reliqui vel *facillimum*, vel *fore faciendum? facillimum*, ut multi aliorum referunt. Ortum vitium inde est, quod scribæ olim his *faciendum* opus esse putarunt, ut cum aliis quatuor Oxonn. præbent. Ex compendio autem parum distincte scripto *facillimum* ortum est. Vulgatum editi vett. plures firmant. G. — *Faciendum id*

quid est. Nova nobis verba edenda sunt, ut fecere Græci.

12. *Cur non liceat Catoni?* Similia occurrunt in it. Acad. lib. I.

13. *Magis usitatum.* Ante Grut. *magis minusque* legebatur, quod hic e Pal. 1 abiecit. Recte. Ignorant idem Spir. et Erl. cum Marso: et vix quidquam frequentius fit, quam ut scribæ post *magis*, *minus* addant. Ita supra 3, 11, ad vv. *alia magis alia*, multi codd. *minus* adsumtum referunt. G.

14. *Ne hoc ephippiis... concedatur.* Malim « ne hoc in ephippiis... quam in proegm. » Ita enim putidior *προσωποποιία* vitabitur. Sed sine scriptis in talibus nihil audendum est. G. — *Ephippiis.* Ephippiorum nomine utimur, pro equi tegmine ad mollem vecturam parato, ut ait Nonius. Cato de liberis educandis, « Mihi puero modica fuit una tunica et toga, sine fasciis calcementum, equus sine ephippio ». Et notus est versiculus. « Optat ephippia bos piger, optat arare caballus ». Vocabulo *acratophori* Varro utitur de Re rust. lib. 1: « Ea minus sumptuosa vinea, quæ sine iugo ministrat *acratophoro* vinum ». Ακράτῳ-

tophoris potius, quam proegmenis et apoproegmenis, concedatur. Quamquam hæc quidem præposita recte, et rejecta, dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adjuvas: et istis quidem, quæ modo dixisti, utar potius latinis. In ceteris subvenies, si me hærentem videbis. Sedulo, inquam, faciam. Sed fortuna fortes¹⁵. Quare conare, quæso: quid enim hoc possumus agere divinius¹⁶?

V. Placet his, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal¹ (hinc enim est ordiendum), ipsum sibi conciliari et commendari ad se

φορὸν Julius Pollux in catalogo poculorum ait esse, quod alii ψικτήρα, alii δίνον ἐν τῷ τῆν δὲ ἀκρατος, nominant, ubi vinum merum servabatur. MORAL.

15. *Sed fortuna fortes.* Addunt scripti multi *adjuvat*: sed auctoris est proverbium trita indigetare magis, quam plene ponere. Ita supra II, 16, 52, *quicum in tenebris*. Acad. I, 4, 18, *sus Minervam*. Orat. II, 57, 233, *docebo sus* sc. *Minervam*, ut sine causa Schütz addidit. Scribas talia supplere solere, plane ex eorum regula est. G. — *Fortuna fortes.* Subaudi, *adjuvat*. Proverbium est, cuius in Tuscul. II, 4, mentio fit: « Fortes enim non modo fortuna adjuvat, ut est in vetere proverbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis ». Admonet adagium, ait Erasmus, fortibus periclitandam esse fortunam; nam his plerumque res prospere cedere. MOR.

16. *Quid enim hoc possumus agere divinius?* Gud. 2, et Ven. 1494, *agere possumus*: Bas. Gud. 1, Mars. Grat. alix, *possumus hoc*. Utrumque prave. Causam transpositionis in eo quæres, quod scribæ non videbant, vocem, cui primaria enunciati vis inest, in

clausulam esse rejectam. Ceterum recte Bremi *divinius* defendit, cuius loco Ern. quom ei nimium videret, *dignus* suadet. Eximius scil. hic vir non ad ea tempora vivendo pervenit, ubi mediocritia quæque *divina* sonant; ut ætatis suæ exemplo parem Ciceronianæ, excusatus modum excedentis, ὑπερβολὴν ferre didicisset. G.

V. 1. *Simul atque natum sit animal*, etc. Omnem hanc argumentationem Cicero sumpsiisse videtur ex Chrysippi libro primo περὶ τῶν, cuius verba huc pertinentia habet Diogenes Laert. lib. VII, 85. Stoici sæpissime inde a Chrysippo sic ratiocinabantur, et Cicero idem sæpe habet. Vide Lipsium ad Senecæ Epist. 121. — Voluptatem autem post deum oriri aiebant, si nempe voluptas sit, quom ipsa natura suo ipsius studio ea adipiscatur, quæ primæ commendationi convenientia sint. Laert. VII, 86, ubi pro αὐτῆν καθ' αὐτῆν haud dabit cum Salmasio ad Simplicium, p. 54, legendum est αὐτῆ καθ' αὐτῆν. Similis jam de voluptate sententia est apud Aristot. Ethic. lib. X, 3. Conf. etiam Arrian. III, 7. De primis naturæ vid. Gell. XII, 5. BRAM. — *Conciliari et*

conservandum, et ad suum statum, et ad ea², quæ conservantia sunt ejus status, diligenda; alienari autem ab interitu, iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Id ita esse sic probant, quod, ante quam voluptas aut dolor attigerit, salutaria appetant parvi, aspernenturque contraria. Quod non fieret, nisi statum suum diligerent³, interitum timerent. Fieri autem⁴ non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eoque se et sua diligerent⁵. Ex quo intelligi debet, principium ductum esse a se diligendi

commendari. Expressit his Cic. Chryssippi verbum οἰκτιροῦσθαι. Vid. Laert. VII, 85. G.

2. *Et ad suum statum, et ad ea, quæ.* Gœr. scribit: *et ad suum statum, eaque, quæ.* Davis. inquit, priorem ad ex Eliensi 1 delevit, Bremio eandem cancellis cohibente. Aurea hi maxime sequuti esse videntur; sed altius quaerendum est. Auctor his hande dubie Chryssippi verba sequutus est Laert. VII, 85: οἰκτιροῦσθαι παντὶ (ὡς τὴν αὐτοῦ σύστασιν, καὶ τὴν ταύτης συνείδησιν. Quod si est (idque ita esse ex pleno loco, quem paucis laudavimus, si eum cum hoc capite contuleris, videbis), satis clare cernitur, verba, *et ad suum statum*, non ad vv. præced. *ad se servandum*, sed ad seqq. pertinere. Per se etiam *status ipse*, et *conservantia statum*, dijungi non debent. Ita vitiose Davis. et Bremi egerunt, quum *ad* illam rejicientes, sequentem relinquerent. Jam referunt Spir. Erl. Basil. pro = *et ea, quæ, eaque, quæ* », Pal. 1, *æquo quæ*, Gud. 1, *et ea quæque*. Ex his sua sponte quisque videt, hanc, quam nos in corrigendo loco rationem inivimus, unice veram esse; prioremque *ad recte stare posse*, et fere scribarum culpa, sic repetitam, omitti: *diligenda*

autem ad *statum* quoque referendum esse. De quo denique, et excipiente, sæpius monuimus. Cf. v. c. Acadd. I, 12, 43: adde quæ loca P. Manut. ibidem ad 10, 37, = officia et servata prætermittaque = congesit. G.

3. *Nisi statum suum diligerent.* Gœrenq; addit *ipsum* ante *suum*, notatque: Sex codd. apud Davis. *ipsum* pro *suum* referunt: unde hic *statum ipsi suum* conjicit; quod recte improbat Bremi. E nostris Gud. 2 et Bes. *ipsum* præbent; idque sic accipi liceat, ut *statum ipsum suum* legatur, sine ullo scilicet voluptatis respectu. Sic sæpissime pron. *ipse* dicitur. Cf. Acadd. II, 38, 120, cll. ibid. § 127. Facile etiam post *syll. sum, suum* excidere potuit. Quumque non dispicias, quæ causa illati pronominis fuerit, hanc conjecturam nostram in texta admisimus: auctor enim *alias*, pro more suo, his in contextis, *statum hunc* (i. e. quem dixi) *suum*, scripisset.

4. *Autem.* Recte Bremi Davis. *autem* in enim mutarijubentem, coercet. Sæpe sic hæc part. consecutioni inservit. G.

5. *Se, et sua diligerent.* Cam Pal. 1 faciunt quidem Spir. et Erl. *et sua* ignorantes: tamen hæc cum Grut. et Davisio expuncta nolim. Pertinent

17 sui⁶. In principiis autem naturalibus diligendi⁷ sui, plerique stoici non putant voluptatem esse ponendam. Quibus ego vehementer assentior: ne, si voluptatem natura posuisse in iis rebus videatur, quæ primæ appetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti videtur, quamobrem illa, quæ natura prima sunt ascita, natura⁸ diligamus; quod est nemo, quin, quum utrumvis liceat, aptas malit et integras omnes partes corporis, quam, eodem usu, imminutas⁹ aut detortas habere.

ad verba superius posita, « quæ conservantia sunt ejus status ». Nec huc facit, quod Davis. putat, tum auctorem in proximis, « a se suaque diligendo », scripturum fuisse: quippe quod opus non esset. Adde potius, ea appeti, quæ nostra facere cupiamus: habendi autem cupiditas ipsa in causa est, ut nostra diligamus. G.

6. *A se diligendi sui*. Goer. scribit: *a se diligendo*. Ita, inquit, cum Pal. 1, et Eliensi 2, exhibent Erl. et Spir. Idem etiam Ursini cod. et Scaligeri præbebant. Vulgata *diligendi* nihil est, ut etiam Ern. vidit, qui ex Ven. 1494, « a se diligendi sui » edidit.

7. *In principiis autem naturalibus diligendi sui*. Goerenz vv. *diligendi sui* delet. Hæc, inquit, unus Ursini codex ignorat: delenda sane, si vel de hujus fide dubites. Dandum ad uncas damuata cum Bremio abjecimus, idque non solum ob Chryssippi verba, quæ apte citat Davis. ex Laert. l. l. sed etiam quoniam omnia τὰ τῆς πρώτης ἐπιμῆς, i. e. *principia naturalia*, ex amore sui, tanquam ex fonte communi, enascuntur.

8. *Quæ natura prima sunt ascita, natura diligamus*. Goerenz delet prius *natura*, notatque: Ern. primus in

natura, bis posita, hæsit, prius abjici suadens; idemque Bremi cancellis inclausit, quum in ξ. non legatur. Ignorant ipsam æque Spir. et Erl. et hoc vel sine scriptorum auctoritate delendum erat: nusquam enim *natura prima*, semper *prima natura*. Cf. Acad. I. 6, 22. Deinde ut, « quæ prima data sunt natura », respectu ad naturam ipsam, quæ ea conciliat, ipsis his verbis dicuntur Fin. II, 11, 33: ita recte quoque, « quæ prima sunt ascita natura », ratione ejus, qui *datis* utitur, posita putari debent. Nihil igitur dubitari licet, prius *natura* recte esse deletum. Infra simpliciter § 21, *quæ prima dilexerat*.

9. *Quam, eodem usu, imminutas*. Pearcius *easdem* suadet; ita tamen, ut nihil doceat, quid *tunc usu* sibi velit. Davis. utrumque, *eodem usu*, abjectum navult; Ern. ab utraque horum ratione se non alienum profertur: Bremi denique *eas legendam* commendat, sic ut in *eodem usu* substantivum aliud quoddam latere putet. Inani nisu hos VV. DD. laborare intelleges, si videris, verba *eodem usu* ad curtatos ablativos consequentia referenda esse, hæc vi, « si ad eundem usum: destinatæ maneat ». Sic caute hæc addita videbis. De ipsis autem

Rerum autem cognitiones, vel, si hæc verba aut minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet¹⁰, eas igitur¹¹ ipsas propter se asciscendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi complexum et continens veritatem. Id autem in parvis intelligi potest; quos delectari videmus¹², etiamsi eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi inveniunt. Artes etiam ipsas propter se assumendas pu-

ablat. conseq. non plenis sæpe nominimus. Virgulas h. l. addidimus, quibus dignoscerentur. G.—Supra Gær. notam Moser observat: equidem quamquam ejusmodi ablativos consequentiae apud Cic. et sæpe agnosco et fero, tamen h. l. minus probo, quia sensus quem verbis istis inesse vult Gær. nescio quomodo mihi frigere videtur. Liceat igitur illis aliorum VV. DD. conj. meam qualemcumque emendationem addere. Si Cicero scripsit *easdem* (vel quodam casu *imminutas*, facile abire potuit posterius vocabulum in usu: quo facto prius immutari necesse fuit, præsertim quum, quando semel erratum, vel peccatum est, in omnia alia abire potius soleant scribæ, quam ad rectam rationem redire.

10. *Rerum autem cognitiones, vel, si... appellemus licet.* Gærrens scribit: *Rerum autem cognitiones (quas vel comprehensiones, vel perceptiones, vel... καταλήψεις).* Verba, inquit, «quas vel comprehensiones, vel perceptiones», in editis non leguntur, sed nova nunc accesserunt e Spir. et Erl. Neque opus est, ut ipsa multis probemus, quum aperte sic locus olim mutilus coeat. ὁμοιωτάστα in causa fuerunt, ut exciderent. Sed magis etiam ea Ciceronis esse putabis, si intellexeris, verbis *comprehendere* et *percipere* junctis, innumeris pæne locis hunc græcum καταλαμβάνειν exprimere so-

lere. Adde Acad. II, 6, 17: «Quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si verbum e verbo volumus, comprehensio, quam καταλήψιν illi vocant», quo loco Davis. usus est, ut ex conjectura *vel comprehensiones* addi suaderet; probante idem Reizio ad exemplar suum, laudanteque c. 15, 49. Quam anxie contra ex vulgata in proximis hæc verba explicanda sunt!

11. *Eas igitur.* Vien. *has refert*, idque penitus ex auctoris more, si sine parenthesis, post quamcumque περιεβολὴν igitur pro *inquam* sequitur. Ita Tusc. I, 36, 88, *hoc igitur*; ibid. IV, 15, 34, *hujus igitur virtutis*; Catil. IV, 11, 23, «pro his igitur omnibus rebus». Atque ita locis plane multis: contra vero minime. Ejus quidem rei ratio ex vaga alterius pronomini vi, quum alterius certa et determinata sit, sua sponte intelligitur. Sequuti igitur rectius sumus. G.

12. *Videmus.* Gærrens: *videamus.* Recte, inquit, conjunctivum auctori Bremi vindicavit, quem Ern. ex ingenio *videmus* edens, oblitterarat. Eodem modo et *habeant* præcedit, et sequitur, *sit, constant, contineant*: sed *intersit*, ut Bremi vult, commune nihil habet, quippe quod ab *etiamsi* pendeat, semper hunc modum requirent, si *mag auch gleich* valet. De hac conjunctivorum interna ratione alio loco agemus.

tamus, quum quia sit in his aliquid dignum assumptione, tum quod¹³ constant ex cognitionibus, et contineant quiddam in se ratione constitutum et via. A falsa autem assensione¹⁴ magis nos alienatos esse, quam a ceteris rebus, quæ sunt contra naturam, arbitramur¹⁵. Jam membrorum, id est, partium corporis¹⁶, alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, ut ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta¹⁷ sit,

13. *Quum quia... tum quod.* Goer. scribit: *tum... tum.* Pessime, inquit, hucusque *quum... tum* editum est; idque vel *tum*, si non *quia... quod* adderetur: junguntur enim res nec a se pendentes, nec sibi oppositæ. Bas. Gud, 1. Mars. Crat. aliæ, rectiori auctoritatem suam adjiunt.

14. *A falsa autem assensione.* Gud. 1, *assentatione.* Voluit scil. librarius sapientiam suam promere, qui, « assentationem falsam assensionem esse », nosset. At non omnis « falsa assensio, assentatio » est, sed ejus modo, qui contra ipsius sententiam alterius gratia assentitur. Quod huc nihil pertinet. G.

15. *Nos... arbitramur.* Gærenz scrib. *arbitrantur*, notatque: Davis. et Ern. de suo *arbitramur* dederunt. Bremi vulgatum defendit ex solempni, ut dicit, personarum permutatione. Sic hæc accipies, *nos* (Stoicos omnes) *arbitrantur* (ii, quorum auctoritatem sequimur). Idem valet etiam de loco, quem Bremi laudat, infra 19, 62, *arbitrantur... persequimur.* Vides igitur hanc personarum permutationem ex modestiæ fonte fluxisse. Sæpe autem hoc in libro verbis, *appellant, explicant, statuunt*, simpliciter positus, Stoicorum principes intelliguntur: et

omnino Cicero Catonem de Stoicis tertia persona loqui fecit.

16. *Membrorum, id est, partium corporis.* Verba *id est, partium corporis* Walker ad N. D. I, 30, abjici jubet; assentiturque Bremi, quippe qui non videat, quid hic agant, aut cur auctor *membrum* vocabulum, satis cuius notum, explicare voluerit. De dicendi ratione, *id est*, sæpe ad Acad. egimus, ubi loca in indice laudata junctim spectasse non poterit. His satigiæ nobis videtur: nihil igitur addimus, nisi hoc: Ciceronem agere h. l. de membris, quatenus partes sunt totius corporis. Adde etiam, quod, « quæ sunt intus in corpore », ut sequitur, non recte, certe non proprie, *membra* dicuntur: et sic duplicem, utramque gravem, rationem videbis, cur consulto sic auctor scripserit. G.

17. *Quorum utilitas quanta sit.* Ne in hoc posita offendas, notandum est, velle auctorem in ipsa voce *utilitas* vim positam, non tantum in ejus magnitudine. Cluent. 33, 87: « Quum ipsa pecunia, quæ Staleno data est, numero ac summa sua non modo, quanta fuerit, sed etiam ad quam rem data fuerit, ostendat ». Dicuntur igitur pro, « et quoad utilitatem eorum, si spectas quanta sit ». Si secus acc-

a medicis etiam disputatur; alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quemdam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ atque barba. Hæc dicuntur fortasse jejunius: sunt enim quasi prima elementa naturæ; quibus ubertas orationis adhiberi vix potest, nec equidem eam cogito consecrari: verumtamen quum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba rapiunt¹⁸. Ita fit quum gravior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam; sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi præclare dici videtur. Istiusmodi autem res dicere ornate velle, puerile est; plane autem¹⁹ et perspicue expedire posse, docti et intelligentis viri.

VI. Progrediamur igitur, quoniam, inquit¹, ab his 10

peris, scriptum voles, « quorum quanta sit utilitas ». G.

18. *Ipsæ res verba rapiunt.* Eorum probo conjecturam, qui reponunt, *ipsæ res verba pariunt.* Sic certe loquutus est Noster lib. II de Orat. cap. 34. DAVISIUS. — Qui *pariunt* suadent, locum elumbem reddunt: quod Bremius ex mera aliorum conjectura edidit. Res enim *grandiores* sunt, quæ affectus cient: *rapere* autem auctori de affectibus proprie, et multifariam, dicitur, Acadd. II, 36, 114. Hoc loco est, « celeriter expediunt, rapaci celeritate suppeditant ». Atque sane animus rerum granditate excitatus, vel infantis, facundus redditur. Facili autem ellipsi *ad se cogitandum* est. Quæ si recte perpenderit, *pariunt* frigere senties. De elati autem animi oratione hæc dici, proxima verba clarissime loquuntur. G.

19. *Istiusmodi autem . . . plane autem.* Gœrenz delet prius *autem*. Hujus, inquit, loco Davis. *enim* suadet ad stipulante Ernestio, Bremio refra-

gante. Oppositionem hac particula enuntiatio præcedenti fieri. Recte sic *autem* defenderetur, nisi rectius eliminanda esset. Si enim codd. consulas, Spir. et Erl. ejus loco *ut* præbent; Gud. 2 transponit, *istius autem modi*; sique simul hanc indubitatum verborum collocationis legem tenueris, ultra quartam vocem in latino sermone (in vernacula secus est) nusquam primariam enuntiatio vocem excedere posse, nisi in clausula ponatur; si denique vocem istam primariam, *ornate*, ex vulgata quinto loco videris: nos in ea ejicienda recte fecisse concedes. Ceterum nihil huc facit, quod *autem* ex vulgata repetite ponitur: ut enim Bremi Wopk. Lectt. Tull. p. 18, laudat, ita vide nos ad Acadd. lib. I, cap. 10, § 36.

VI. 1. *Quoniam, inquit.* Davis. ex Eliens. 1, transverso ordine, *inquit, quoniam*; eamque sequuntur est Bremi. Sed ex tam imbecilli auctoritate res impeditioris quæstionis non dirimitur. Alibi monimus, auctorem non solere

principiis naturæ discessimus, quibus congruere debent, quæ sequuntur. Sequitur autem prima² divisio hæc. Æstimabile esse dicitur; sic enim, ut opinor, appellemus id³, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum æstimatione, quam ille ἀξίαν vocat⁴: contraque inæstimabile,

inquam nisi in medio enuntiato ponere; hoc excepto, si sententiæ clausulam occupet. In quem ejus morem aperte hac transpositione peccatur. Contra vero haud raro fit, ut idem alteri enuntiato post inseratur. Cf. 4, 12: « hosne igitur laudas, et haec eorum, inquam, sententiam sequi non censens oportere? » Interdum adeo in apodosin rejicitur, vid. Acadd. I, 4, 14. Quæ reputantes, tardiores h. l. ad corrigendum reddimur, licet nos quoque in hoc positu paulum offendamur. Ex vulgatæ ordine stant nostri omnes. G.

2. *Sequitur autem prima divisio hæc.* Quatuor nostri, hæc prima divisio. Ne quintus quidem Gud. 2, cum vulgata: refert enim *hoc*; ut *prima divisione hoc*, conijcere possis, quum syllaba *ne* superscripta toties oblitterata deprehendatur. Sed licet ordo, quem illi servant, optimus sit, et vulgata adeo selectior; valet enim idem, quod, « hæc divisio, quæ prima est »: tamen dubitamus, an hic aliter, quam *ut* sequente, hac in forma dicatur. Cf. infra 16, 55: « Sequitur illa divisio, ut, etc. » Vulgatæ contra structura frequentissima est. Possis tamen hæc ex glossa additum putare, quum toties auctori tali in structura demonstrativa omittantur. G.

3. *Æstimabile esse dicitur; sic enim, ut opinor, appellemus id... vocat: contraque inæstimabile.* Sic

Gœrenz, nisi quod vv. *sic enim... vocat* parenthesi includit. Primum, inquit, tria verba ab initio sic accipies: « statuitur a nostris esse aliquid, quod æstimabile dicatur ». Deinde recte, jussu Th. Bentleii et Davis. dedere Ern. et Bremi *appellemus*, licet quatuor etiam nostri cum prius vulgata, *appellamus*: sed vel Gud. 2, qui *appelleremus* habet, recepti veritatem indicat. Denique putant P. Manut. Lamb. Davis. Bremi, excidisse græcam vocem, quæ *æstimabile* notet; commendatque Menut. inauditum verbum ἀξιώρῶν, quod ponit post *appellemus*. Davis. contra ἀξίαν ἔχον, quod Stoicis in usu est unice. At hi VV. DD. tale quid vix statuissent, si parenthesis signa verbis, *sic... vocat*, addenda esse vidissent. His enim a nobis adjectis, de loci integritate dubitari vix licet. Rei enim notio verbis, *sic enim*, etc. explicatur: neque opus erat, ut auctor græcam adjectivi vocem adderet, quum eam substantivi ponat. — De his, ut de iis quæ sequuntur, vide Exc. III ad nostr. Acadd. I.

4. *Quam ille ἀξίαν vocat.* Si hæc est vera loci lectio, subintelligendus est Zeno: quem tamen Cato ex eo, quo in hanc disputationem ingressus est, ne semel quidem nominavit. Opinor igitur legendum esse, *quam illi ἀξίαν vocant*, scilicet Stoici, quos Cato memoravit modo, et quorum dogmata hic explicaturus est. Hinc

quod sit superiori contrarium. Initiis igitur ita constitutis, ut ea, quæ secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariaque item rejicienda; primum est officium (id enim appello καθήκον⁵), ut se conservet in naturæ statu; deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria; qua⁶ inventa selectione, et item rejectione, sequitur deinceps cum officio selectio⁷; deinde ea perpetua,

vero conjecturæ lavet id, quod infra in hoc ipso capite occurrit, quam appellant ἐνοχαι isti. ΠΡΑΞ. — Quam ille δέξαι vocat. Vulgatum reliquimus, sed toti cum Pearceo facimus, qui illi... vocant suadet. Bremi vulgatum sic defendit, ut moneat, poni excellentiæ pronomen de primis alicujus scholæ philosophis, nomine eorum ipso ab asseclis sæpe suppresso: simulque illud Pythagoreorum αὐτῶς ἴσα laudat. Sed sic hæc non satis defenduntur. Nam si vel plene hæc concesseris, jure quæres, cur vocat, nec potius vocavit dicatur? ut infra 15, 51: Ζενο προσηγάμενος... nominavit: præsens enim h. l. Zenoni propriam esse hanc opinionem innuit, ac si reliqui Stoici aliter; quum tamen tota porticus in eodem hoc consenserit. Deinde cur Zeno maxime, in re Stoicis communi omnibus? Contra vero sæpissime illi hoc in libro Stoici audiunt. § 21, quam appellant ἐνοχαι illi, cl. § 24, 32, 35, 53. Adde quod vel l. l. Zeno ideo nominatur, quia in proegmenis statuendis plures Stoicorum principes diversa sentiebant. Relinquitur ex his, locum correctione, quam diximus, indigere. G.

5. Id enim appello καθήκον. Cf. infra 16, 5a: (id enim est προσηγάμενον), cl. V, 29, 87; Acad. I. 6, 18, etc. Nihil igitur dicit Dav. ita conjectans.

6. Qua inventa selectione... sequitur. Gærenz scrib. quæ inv. etc. notatque: Davis. Ern. Bremi, qua... sequitur, effiderunt, sic jam P. Manutio et Grætero ex suis suadentibus. Ante scriptum est, quæ... sequuntur; inepte. Spir. Erl. et Gud. 2, sic ut exhibuimus, præbent: neque aliter haud dubie duumviri illi in suis repererunt; sed quum sequitur legerent, non videbant, quæ inventa quarto casu plural. accipi et posse, et, quum quæ sit scriptoram plerorumque certe omnium, debere. Accedit, quod ex selectione rejectioneque inveniuntur, quæ secundum naturam sunt, et quæ contraria: est igitur per se jam quæ rectius, hoc sensu, « quibus, selectione adhibita, et rejectione, inventis », etc.

7. Deinceps cum officio selectio, Lamb. et Davis. suadent deinceps officiorum sel. probante Bremio. At falluntur: debent enim verba cum officio selectio pro una notione accipi, seligendique rationem eam significant, ubi proxime, quid officii sit, quæritur. Structura eadem est, qua, « cum iudicio eligere, secernere », dicitur. Hæc autem cum officio selectio differt ab illa generali proxime ante posita; versatur enim in eo, quid, duabus rebus honestis, sit honestius; duabus utilibus, utilius, simul cum respectu ad temporum conditionumque varietatem. Qua de re de Officiis libro II

tum ad extremum constans, consentaneaue naturæ, in qua primum inesse incipit et intelligi⁸, quid sit, quod vere bonum possit dici. Prima est enim conciliatio hominis ad ea, quæ sunt secundum naturam. Simul autem⁹ cepit intelligentiam, vel notionem potius, quam appellant ἔννοια illi, viditque rerum agendarum ordinem, et, ut ita dicam, concordiam: multo eam pluris æstimavit, quam omnia illa, quæ primum dilexerat¹⁰; atque ita cognitione¹¹ et ratione collegit,

et III exponitur. Ceterum non debet *deinceps* repetitum offendere: simili ratione fit cum *deinde*, *denique*, etc. vide iud. ad Acad. G.

8. *In qua primum inesse incipit et intelligi, quid sit, quod vere bonum possit dici.* Vel auctoris mentem non assequor, vel hæc a sciolis corrupta sunt. Omnes Pall. Par. 1, 3, Eliens. uterque, Med. C. C. C. Balliol. et editio Victoriana, *incipit et intelligit.* Ciceronem scripsisse suspicor, « in qua primum inesse concipit et intelligit id quod vere bonum possit dici ». Nam « simul vidit rerum agendarum ordinem; statuit in eo. collocatum summum illud hominis per se laudandum et expetendum bonum », sicut Noster paullo post loquitur. Περὶ τῆς ὁμολογίας, sive τοῦ ὁμολογουμένου ἕτη, qui Zenoni finis fait, agit Noster. De eo vid. Just. Lips. Mannduct. ad Stoic. phil. lib. II, diss. 15. Dav. — Goerenz scribit: « In qua quum primum inesse incipit et intelligit ». Ausi sumus, inquit, aliquid nostro Marte, ne alieno audaces sine eventu videremur. Addidimus *quum*: vulgata *intelligi* refert; quod haud dubie ex conjectura fluxit, nam liber scriptus, qui sic referret, repertus nullus est. Omnes *intelligit*; nec aliter edii veteres. Et tamen in communi lectione

acquiessemus, nisi vel hæc per zengma excusanda esset: quis enim unquam probarit, « in qua primum inesse incipit quid sit, quod vere bonum possit dici? » Contra vero, in formis, « quum primum, quum maxime, quum potissimum », haud raro *quum* a scribis abjicitur: nec minus sæpe idem post pron. relativum accidit.

9. *Simul autem.* Ursin. ex libro scripto *ac* pro *autem* commendat. Editi vet. multi in iisque Ven. 1494, Crat. *simul atque.* Quod si verum fuerit, *sed simul atque* corrigendum erit. *Autem* melior est, et nostris omnibus comprobata. Scribæ consilio mutarant, quum *simul* pro *simul atque* poni nescirent. Cf. Tursell. de Part. p. 816, n. 13. Adde ex multis, pro Quint. 5, 18: « simul atque sibi hic annuisset ». G.

10. *Quæ primum dilexerat.* Ger. scribit *prima.* Ita, inquit, excerpto Gud. 2, nostri omnes. Vulgata *primum* vage ponitur, quum intelligantur *primæ naturæ*, quæ paullo post plene dicuntur. Supra, § 17: « quæ sunt ascita natura, diligamus ».

11. *Cognitione et ratione.* Multi scripti ediique, *cogitatione et ratione*, idque amplectitur Davis. sed est ex vitio scribis admodum solemani. Pra-

eretur, in eo collocatum summum illud homi-
se laudandum et expetendum bonum, quod
positum sit in eo, quod ὁμολογίαν stoici, nos
mus convenientiam, si placet¹²; quum igitur
sit id bonum, quo referenda sint omnia [ho-
cta¹³], ipsumque honestum, quod in¹⁴ bonis

intelligentia, ad hanc igitur
hibita, collegit, etc. Simi-
l., 44, 10 : « in cognitione
». Hinc Orat. I, 3, 10, pro
ognitione, quod nihil est,
n scientia et cogitatione, sed
nitione corrigere debuisset.
a ibi optimus scientiam et
peccat. G.

appellemus convenientiam,
Gær. hæc verba parenthesi
notatque : Mirum est, quod
DD. in parenthesi ponenda
. Ad hæc verba ejus signa
structuræ loci ratio, et
e proxime sequitur, clamat.
autem τῆς φύσεως (naturæ
veræ, tum humanæ) intel-
t. Inde Stoici in καθήκοντος
e ὁμολογουμένως ζῆν et κατὰ
synonyma ponunt; jungun-
ὁμολογουμένως τῆ φύσει ζῆν.
tem eadem συμφωνία, et
ζῆν. Stob. Ecl. Eth. II,
134, 138; cll. Laert. VII,

quo referenda sint omnia [ho-
cta]. Gærrens scribit : quo
ferenda sunt, delet honeste
statque : Ern. et Bremsi vv.
zeta, Davisii monitu, can-
luserunt. Sed accuratius vi-
sunt primum vitium est Er-
hand dubie operarum, a
ropagatum : sunt enim præ-
et codd. omnes. Ordinem
quem dedimus, omnes nostri

servant, itemque χ. ψ. Vien. bini
apud Davisium et edd. vett. plura.
Sed addunt Spir. Erl. Vien. Mars. al-
terum omnia eo loco, quo vulgo le-
gitur. Bas. adeo, « se omnia honeste
facta », refert. Inde nempe aperta
glossa cognoscitur. Erant olim hæc
tria verba superscripta, et quod Bas.
se legit, id sc. hoc est scilicet ex nota
valet. Ordinem autem vulgatum vere
corruptum esse, is, qui de vera ver-
borum collocatione cogitavit, facile
intelliget. Omnia enim ita cum vi post-
positum modo in sententiæ clausula
recte stabit, non in ea media contexti.
Hoc ne dubites, exempla vide. Acadd.
II, 8, 24 : « Quum vero dubitabit,
quid sit extremum et ultimum bono-
rum, ignorans, quo omnia referat, qui
poterit esse sapientia? » Fin. II, 2, 5 :
« quo omnia, quæ recte fierent, refer-
rentur, neque, etc. » At contra Off. I,
14, 2 : « ad quam referenda sunt
omnia », etc. — Ipsumque valet
et adeo ipsum. Inde aliquo modo
veram sensit P. Manut. quum post
omnia colo interpungeret; sed loco
inepto.

14. Quod in bonis ducitur. Gærrens
dat : quod solum in bonis d. Hoc, in-
quit, addidimus ex Spir. et Erl. quo-
rum prior plene consentit, alter modo
quo peccat. Mirum est, cur sic non
dudum VV. DD. ex conjectura : e
Stoica enim ratione solum abesse ne-
quit. Neque ob solum mox repetitum
hæreas : vis est in iteratione.

ducitur, quamquam post oritur, tamen id solum vi sua¹⁵ et dignitate expetendum est: eorum autem, quæ sunt prima naturæ, propter se nihil expetendum¹⁶. Quum vero illa, quæ officia esse dixi, profisciscantur ab initiis naturæ; ea ad hæc referri necesse est¹⁷: ut recte dici possit, omnia officia eo referri, ut adipiscamur principia naturæ¹⁸; nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum, propterea quod non inest in primis naturæ conciliationibus¹⁹ honesta actio. Consequens enim est²⁰, et post oritur, ut dixi. Est tamen ea secundum naturam, multoque nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia. Sed ex hoc primum error tollendus est, ne quis sequi existimet, ut duo sint ultima bonorum. Ut enim²¹ si cui

15. *Vi sua*. Gœrenz dat: *sua vi*. Ita, inquit, transponi Gœd. uterque et Bas. iusserunt, quum multo efficacius sit *sua* præmissum: prorsus ut *- sapite natura et ingenio -* dicitur. Bremaniana verbis *post oritur*, particulam *demum* interserit, auctoritate nulla probatam.

16. *Eorum autem, quæ sunt prima natura, propter se nihil expetendum*. Hæc Academicis Peripateticisque opponuntur; cf. Acad. I, 6, 22: *- Communis hæc ratio, et utrisque hic bonorum finis, adipisci, quæ essent prima natura, quæque ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima -* G.

17. *Ea ad hæc referri necesse est*. Gœrenz transponit: *necesse est, ea ad hæc referri, ut*. Vulgatus ordo, inquit, per se quidem optimus; quum autem hunc nostrorum nullus, veterumque editorum vix unus et alter agnoscat: non potuimus non eum sequi, quem tot scriptorum editorumque consentiens auctoritas commendabat;

idque maxime, quum ad contextum accommodatior esset.

18. *Principia naturæ*. Vix Erl. intellexit, quæ auctori *principia naturæ* dicantur: explicat enim per *- ea, quæ principia illis sint consentanea -*. At *principia* et *prima natura* prorsus idem valent; superius § 16: *- principia naturalia dicta, in rebus, quæ primæ appetantur -*, ponantur v. c. probi sensus, recta validudo, etc. Quæ quum sint, *adipisci principia naturæ*, hæc ipsa sibi conciliare notat, non, quæ his sint consentanea. G.

19. *In primis naturæ conciliationibus* (*circumlocutio*), nihil aliud valent, quam, *- in primis naturæ, si ea tibi conciliare, ad ea si te applicare, studueris -* G.

20. *Consequens est enim*. Sic Spil et Erl. vulgo enim est. Cf. Fin. II, 9, 25: *Semovenda est enim*; 18, 59: *Perpicuum est enim*; III, 1, 2: *Quærendum est enim*, etc. G.

21. *Ut enim... illud autem*. Sic

sit propositum, collineare hastam aliquo, aut sagittam, sicut nos ultimum in bonis diximus, sic illi facere omnia, quæ possit, ut collineet: huic in ejus

vulgata præbet, nisi quod habet *collimare* ter pro *collineare*.—In omnibus his de philosophia libris nullus est forsitan hoc vel obscurior, vel corruptior locus. Multi igitur editores multa ad eam sanandum et illustrandum excogitarunt: nec ita mihi mea placent, ut iis, quæ de hac re dicturus sum, satis expurgari locum credam. Ita locum legendum esse arbitror: « Etenim, si cui propositum sit collimare hastam aliquo aut sagittam, huic omnia sunt facienda ut collineet: et tamen, ut omnia faciat, quo propositum assequatur, hoc quasi ultimum dicimus; illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum ». Cato hæc dicit, ut probet non esse Stoicis *duo ultima bonorum*: et ad hanc rem probandam profert exemplum collimantis hastam. Non est huic, inquit, finis, ut feriat; sed ut omnia faciat, quo propositum suum collimandi aliquo hastam assequatur: illud, ut collineet sive feriat, est *seligendum*: hoc vero proprie *ultimum* jaculatoris dicitur. Ridicula hæc sunt, fateor, sed Stoicorum ridicula: quapropter non est Ciceroni vitio dandum, si quid solito obscurius in his insit. Interim MSS. exscriptoribus vitio dandum sit, obscura multo obscuriora facta esse; multaque in textum recepta esse, quæ inter lineas olim interpretamenti loco exstarent. PRÆC. — Idem Pearcius notat *collimare* et *collineare* hoc differre: *collimare hastam* est dirigere hastam ad aliquem locum; *collineare*, locum ferire.—Gœrenzius scribit: « Ut enim si cui propositum sit, collineare hastam aliquo, aut sagittam, sic nos ultimum in bonis dicimus. Sit

illi facere omnia, quæ possit, ut collineet; huic, in ejusmodi similitudine, omnia sint facienda, ut collineet; et tamen, ut omnia faciat, quo propositum assequatur: sit hoc quasi ultimum (quale nos summum in vita bonum dicimus), illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetend. » Vix, inquit, credere licet, quantopere locus hic sit in vulgatis neglectus: quamquam ex scriptorum varietate, quæ hucusque exstabat, si voculam exceperis, facili opera plene restitui poterat. Omnium tamen maxime interpungendi incuriam mireris. « Ut enim si cui », male vulgo virgula dirimuntur. — *Propositum sit*, omnes nostri, plures edd. vet. ipse Davis. ex snis tacite: vulgatus ordo ad hæc contexta per se pravus est.—*Collineare*, Pal. 1, Ven. 1494, Crat. in marg. Davis. Bremi. cf. Hotting. ad Divin. II, 59, et Matth. Misc. Phil. Vol. II, P. 1, p. 136. — *Sic pro sicut* Bas. et Gud. 1. Respondent sibi: « Ut si cui... sic nos ». — *Dicimus & nostri cum aliis, pro statui-mus*. — *Sit* nostra sponte ex *sic* fecimus, pro *liceat*: res ipsa loquitur. — *In ejusmodi similitudine* præbent Pal. 1, Spir. Erl. Gud. 1, Mars. i. e. « si talem simil. persequimur ». — Virgulas requirit etiam *omnia cum vi positum*. Verba, « omnia sint facienda, ut collineet », ex crebro auctoris more, ad exempli comparisonem aptata, repetuntur. In vv. « Ut omnia faciat, quo », ut est licet: quo, notat ut inde, et vv. « et tamen... sit hoc quasi ultimum » cohærent. — Gœr. vv. *quale... dicimus* parenthesi addixit; quippe cui, inquit, aperte debentur. — Ceterum « sit hoc quasi ultimum », ad ut *colli-*

similitudine omnia sint facienda, ut collineet; et tamen ut omnia faciat, quo propositum assequatur: sit hoc, quasi ultimum, quale nos summum in vita bonum dicimus; illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum.

- 23 VII. Quum autem omnia officia a principiis naturæ proficiscantur, ab iisdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. Sed quemadmodum sæpe fit, ut is, qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit, quam illum, a quo sit; sic¹ minime mirum est, primo² nos sapientiæ commendari ab initiis naturæ, post autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quam illa sint, a quibus ad hanc venerimus. Atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quamdam rationem vivendi data esse appareant³: sic

neet referes. Recte autem Ern. *sit pro sed* quæ huc nihil facit; facileque *set et sit* confunduntur.—Sensum si addi velis, hic est: «Nos ultimum bonum sic (appetendum) dicimus, velut si hasta aut sagitta scopum constitutum petas. Ut enim tum facere te omnia par est, ne pecces, ita (summum bonum appetenti) item, ne peccet, facienda sunt omnia: et tamen, si vel omnia facias, unde voto potiaris, hoc ultimum tibi erit (ne pecces), (in quo nos æque summum in vita bonum ponimus): illud contra, ut scopum ferias (ipso bono potiaris)», ὡσεὶ ἐκλεκτέον vel ληπτέον (cf. Excurs. III ad Acadd. I, p. 192 seqq. nostræ edit.), οὐ διωκτέον. In VV. Doctorem conjecturis nihil moeamur.

VII. 1. *A quo sit; sic.* Scripti omnes aut *sit*, aut *sic*, ignorant. Ern. cum Lambino *sit* adiecit ex edd. primis, in quibus est Ven. 1494. Possit quidem abesse, sed additur elegantius, et plane ex auctoris usu. Unde alteru-

trum excidere potuerit, videz. G.

2. *Primo . . . post.* Vien. *primam*: quod est auctori multo usitatius. G.

3. *Ut . . . data esse appareant.* Ern. requirit ex latinis veræ usu, *appareat*: Brem. contra ad alia exempla provocat, quæ ad I, 10, 34, contulit, quibus multa impersonalia verba ad subjectum a Cicerone referri, doceret. Sed exemplorum istorum (ut eorum omnium, quæ nobis innotuerunt), ab hoc nostro diversa ratio est; ut sola scriptorum in vulgata conspiratio cautionem imperet. Mirum etiam hoc manebit, cur, quum toties Cicero hoc impersonali utatur, hic solus locus numeretur, ubi id ad subjectum relatum sit. Facilius denique ferremus, si esse non legeretur: similiter enim tum defendi, ut *compareant*, posset, Sull. 26, 73, «quæ ita a fortuna deformata sunt, ut tamen a natura inchoata compareant». Divv. IX, ep. 10: «adeone tu mihi excussam severitatem veterem putas, ut ne in foro qui-

appetitio animi, quæ ὄρμη græce vocatur, non ad quodvis genus vitæ, sed ad quamdam formam vivendi videtur data; itemque et ratio, et perfecta ratio⁴. Ut enim histrioni actio, saltatori motus, non quivis, sed certus quidam est datus: sic vita agenda est certo genere quodam, non quolibet; quod genus conveniens consentaneumque dicimus. Nec enim gubernationi⁵, aut medicinæ similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, et saltationi, ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est, artis effectio⁶: et tamen est etiam

dem reliquæ pristinæ frontis appareant? - G.

4. *Quæ ὄρμη . . . ratio.* Hæc sunt ex nimio brevitatis studio obscuriora. Laert. explicat VII, 86: τῆς ὄρμης τοῖς ζώοις ἐπιγενεμένους. ἢ συγχρώμενα πορεύεσθαι πρὸς τὰ οἰκεία, τούτοις μὲν τῷ κατὰ φύσιν τὸ κατὰ τὴν ὄρμην διοικέσθαι τοῦ δὲ λόγου τοῖς λογικοῖς κατὰ τελειοτέραν προστασίαν δεδομένον, τὸ κατὰ λόγον ζῆν γίνεσθαι τοῖς κατὰ φύσιν τεχνίτης γὰρ οὗτος ἐπιγίνεται τῆς ὄρμης. In his conjicit Davis. primo τὸ κατὰ φύσιν τῷ κατὰ τὴν ὄρμην; deinde τούτοις κατὰ φύσιν: sed utrumque prave. Ad prius cogita οἰκείως; ad posterius ζῶσι. G. — *Actio, saltatori motus*, sed non habent faventes membranas. GAUT.

5. *Nec enim gubernationi.* Artium ultimum cum sapientiæ ultimo non apte comparari posse docet, dissimilitudinem explicans. In artibus est et artificis habitus, et artis effectio. Cum habitu, sapientiæ nihil est commercii. Otiosus est enim habitus ille, nisi materiam in qua versetur, habeat. At sapientia in se tota conversa est: nihil ad se tuendam eorum quæ sunt exter-

na, requirit. Est enim in animi cura et cogitatione posita, non in fortunæ temeritate: et non minus exercetur in rerum omnium penuria, quam in abundantia. Est quoque sapientia dissimilis artis effectio. Quum enim suum munus ars effecit, et prodiit opus, jam ab arte ipsum alienum est: nec artis dignitatem amplectitur. At, sapientiæ effectio, quæ est illa ἀλογισία, in se omnes retinet sapientiæ numeros: immo ne nomen quidem sapientiæ amittit. Qui enim ἐμολογεμένως τῇ φύσει ζῆν didicit, is sapiens est, prudens, justus, fortis, et temperans, quæ sunt sapientiæ: et ea recte facta, sive κατορθώματα, dicuntur. MORÆLIUS.

6. *Ut in ipsa arte insit . . . artis effectio.* Gæc. delet arte. Possit sane, inquit, cum vulgata scribi; at secus codd. suadent Spir. Erl. et Gad. a, arte ignorant Bas. et Gud. Vien. Mars. aliæ arte in ipsa transponunt. Nihil mirum esse debet, quod scribæ arte adscripserunt, quippe qui non viderent, ipsa ad sapientiam pertinere. Hic enim loci sensus est: = Sapientiæ cum gubernatione et medicina comparatio haud sane apte nobis conve-

alia cum his ipsis⁷ artibus sapientiæ dissimilitudo; propterea quod, in illis, quæ recte facta sunt, non continentur tamen⁸ omnes partes, e quibus constant. Quæ autem nos aut recta, aut recte facta dicamus, si placet, illi autem appellant⁹ κατορθώματα, omnes numeros virtutis continent. Sola enim sapientia in se tota conversa est: quod idem in ceteris artibus non fit.

35 Inscite autem medicinæ et gubernationis ultimum cum ultimo sapientiæ comparatur. Sapientia enim et animi magnitudinem complectitur, et justitiam, et ut omnia, quæ homini accidunt¹⁰, infra se esse iudicet:

nit (harum enim artium effectio (τὸ εὐαῖν) non in ipsis manet, sed foras prodit): rectius illa actioni hystrionia, et saltationi comparatur, ut in ipsa (sapientia) extremus ejus finis, effectio (die Ausübung) inesse cernatur, prout in hystrionia et saltatoria arte valet. Hoc contractius auctor, ut solet, effert, « ut in ipsa insit... artis effectio ».

7. Et tamen est etiam alia cum his ipsis. Cær. delet etiam. Hanc licet, inquit, part. Spir. et Erl. firmant, tamen quum reliqui nostri, et Oxonn. E. ξ. non agnoscant, quumque tum quinto loco (quo non debet) vis enuntiati poneretur, quippe quæ in alia insit; ut sine ulla dubitatione spuriam, abjecimus. Alia deinde Brem. aliqua mutari jubet: et sane ita multis locis aliquis pravatum reperitur, si pro alius aliquis ponitur. Sed h. l. correctione opus non est, scriptis editisque vulgatum tuentibus. His ipsis, i. e. gubernatione et medicina; nam has auctor cum sapientia comparari improbat.

8. Propterea quod, in illis, quæ recte facta sunt, non continentur tamen. Cær. scribit propterea quod, in

illis quæ recte facta sunt, non continent tamen. Primo, inquit, rectius distinximus; nam vulgo ante quæ virgula ponitur. Sed vv. in illis ob vim oppositionis præmissa sunt. Deinde vulgatum continentur, in continent, ex Spir. Erl. et Bas. Marso mutavimus, quum, si vel ad omnes partes, quoad cogites, locus tamen probe coeat. Innumeris deinde locis auctor verbo, si ad diversa refertur, repetitio, « non continent, quærunt, student, possunt... sed continent... possunt ». Tamen his recurrit sæpius; vide ad Legg. I, 2, 7.

9. Illi autem appellant. Gud. 1 autem ignorat. Sed inservit hæc partic. contra notans, sæpe parenthesi, quæ nobis cum Bremio ponenda fuit. Putamus etiam Ciceronem tum, illi xab. appellant, scripturam fuisse: hanc enim ordinem observatum vide § 32. 36; nam alia positus verborum vis est § 45, 57, etc. G.

10. Et ut omnia, quæ homini accidunt. Cær. et uncis includit ut spurium. notatque: Non concoquant scribæ ut apodoseos; de qua sæpe egimus. Et autem abjecta omnia complanantur: ut enim animi magni est,

quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem virtutes eas ipsas¹¹, quarum modo mentionem feci¹², nemo poterit, nisi statuerit, nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio¹³, præter honesta et turpia.

VIII. Videamus nunc, quam sint præclare illa iis, ²⁶ quæ jam posui¹, consequentia. Quum enim² hoc sit extremum (sentis enim, credo, me jam diu, quod τέλος Græcus dicat³, id dicere tum extremum, tum

ut omnia, quæ tibi accidant, infra te esse putes; ita justus est, a communi hominum sorte in sese exceptionem fieri nolle. Deinde 4 optimi nostri *accidunt*; sed vulgata est probatio.

11. *Virtutes eas ipsas*. E. et ξ. *eas* ignorat. Per se quidem optime: quum tamen nullus alius cod. consentiat, et præcedens syll. *es* hoc pron. æque sorbere, atque addere potuerit, nihil corrigendum: in primis si attende- ris, vv. *tenere* et *ipsas* enuntiat vim continere; aures libenter *eas* admit- tere senties. G.

12. *Mentionem feci*. Gær. scrib. *feci mentionem*. Omnes nostros, inquit, sequuti sumus. Cf. Legg. III, 6, 14, = de quo feci supra mentionem =. Agrar. III, 2, 4: = neque apud vos ante feci mentionem =. Neque ita Cicero solus, vid. Corn. Nep. Att. 16, 3: = in quibus de eo facit mentionem, etc. =

13. *Nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio*. Davis. suadet, aut quo differat; cui Ern. opponit, dici his res ipsas inter se differre, non quomodo differant. Brem. quo non addi vult, sed intelligi, exemplis allatis, in quibus demonstrativum aut relativum altero enuntiatu membro omittatur. Quod quidem licet sit verissimum, ut sæpe superioribus Voll.

vidimus; tamen hoc nihil facit, quum non idem relativi casus præcedat. Construes, = nihil aliud esse quod intersit, aut differat, ab alio =: auctor enim *aliud* altius rejecit, quum easdem voces jungere amet, ut = singuli a singulis, unus ab uno, etc. = atque ita ante *differat* recte quod de- nuo cogitabis. Quod nisi esset verissimum, sequenda Reizii ratio foret, qui in exemplari suo *quo*, pro *quod*, legit. Sic zengma haud infrequens existeret. Ceterum his Stoic. illud indicatur, = modo honestum et turpe differre, cetera esse paria, ἀδιάφορα =. G.

VIII. 1. *Quæ jam posui*. Jam est modo. G. — Gær. incipit cap. VIII sequenti tantum § 27.

2. *Enim* unus e nostris ignorat. Offendit nempe scriba in proxime repetita; sed cf. Acadd. I, 2, 6. G.

3. *Quod τέλος Græcus dicat*. Gær. scrib. *quod τέλος Græci dicunt*. Eluenda, inquit, macula fuit, quam VV. DD. ne sensere quidem: vulgatam enim, *Græcus dicat*, Cicerone indignam esse, dubitari nequit. Talibus scilicet linguæ elegantius scribæ pollent, ex vernacula ipsorum lingua adactis. Pauci autem scripti sic corrupte: nam, præter tres Oxonn. e nostris solus Gud. 2 vulgatam agnoscit. Veram lect. servat item Crat. in margine:

ultimum, tum summum : licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere), quum ergo hoc sit extremum⁴, congruenter naturæ convenienterque⁵ vivere; necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute, fortunate⁶ vivere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet⁷ non magis eam disciplinam, de qua loquor,

at Mars. *Græci dicant.* Quod ne præferas, meminisse oportet, et scribas, et VV. DD. ad accus. cum inf. ita conjunctivum inferre solere; qui adeo in vitio habendus est, si res certa et indubitata ponitur. G.

4. *Quum ergo hoc sit extremum.* (Cæter. scrib. *igitur* pro *ergo*. Ita, inquit, nostri omnes (e Gud. 2 vv. hæc ipsa exciderunt). At Mars. ejus loco *inq.* i. e. *inquam.* Sed id vel glossa est, vel ortum inde, quod compendd. *i i*

g. et *q.* confusa sunt. Omnes denique Oxonn. cum Ven. 1464, *enim* : quam qui scribarum torpor invexerit, nescimus; nisi inde natum est, ut hæc cum initio sententiæ æquarentur. Sed sæpe *igitur* a scribis omititur, ut supra bis II, § 70 et 77, restituenda fuerit. Omissæ autem particulæ loco, quæcumque placuerit, alia substitui solet. Vulgatum ipsa linguæ natura respuit. Nam etsi quidem *ergo* parenthesis sic excipit, ut item pro *inquam* dicatur, vid. ad Acadd. II, 41, 126; tamen accurate sunt hæc partt. dignoscendæ. *Igitur* enim in quavis consecutione; *ergo* in solo ejus fine ponitur. Quare recte *ergo* tum h. l. diceretur, si enuntiatione intermedia, « quum hoc sit extremum », omissa, auctor statim, « necessario ergo sequitur, etc. » scripsisset. Quod quidem ita certum est, ut nihil certius. Et tamen in ea re ab utraque parte ubique a VV. DD. pec-

catur. Erl. « quum igitur extremum hoc sit »; qui ordo nobis præpæcet.

5. *Congruenter naturæ convenienterque.* Accusat h. l. Brem. in argumento hujus libri, p. 262, Ciceronem inconstantiam, quod supra, § 21, ὁμολογίαν cum Zenone simpliciter dixerit, hoc loco ὁμολογουμένως τῇ φύσει cum Cleanthe loquatur. Sed Zeno in simplici ὁμολογία non aliam intellexit, quam quæ esset τῆς φύσεως. Cleanthes modo explicatius : neque is semper sic, quippe qui teste Laert. VII, 89, ἀρετὴν διδάσκειν εἶναι ὁμολογουμένω, æque simpliciter. Historici erat hæc dignoscere, non philosophi. G.

6. *Feliciter, absolute, fortunate.* Quomodo VV. DD. in his tribus separatis et disjunctis adverbis se expedierint, quum sileant, videre non licet : et tamen ubique sic edantur, et citantur. Immo *absolute ad fortunate* applicandam erat, ut *semper ad feliciter*, i. e. « haud interrupte feliciter, pleneque fort. » Delenda igitur post *absolute* virgula fuit. Sic autem scripsit auctor, ut, quod vocant, extensive intensiveque felicissimum sapientem sisteret. G.

7. *Quod autem continet non magis . . . quam vitam fort.* etc. Int. hoc dogma non solum fundamentum est totius doctrinæ stoicæ, sed etiam expendent vitam fortunæque nostræ. quum illud nos doceat mortem et paupertatem continere.

quam vitam fortunasque nostras, id est, ut⁸, quod honestum sit, id solum bonum judicemus: potest⁹ id quidem fuse et copiose, et omnibus electissimis verbis, gravissimisque sententiis [rhetorice] et¹⁰ augeri, et ornari; sed consecraria me stoicorum, brevia, et acuta delectant. Concluduntur igitur eorum argu-¹⁷menta sic: « Quod est bonum, omne laudabile est. « Quod autem laudabile est, omne honestum¹¹ est. « Bonum igitur quod est, honestum est ». Satisne hoc conclusum videtur? Certe. Quod enim efficiebatur ex his duobus, quæ erant sumpta, in eo vides esse con-

8. *Id est, ut. Id*, ut ubique fere, tale valet, atque h. l. cum vi ponitur, hoc nexu, *Quod continet . . . id* (ejusmodi) est, ut, etc. ne de loci integritate dubites. Bas. *idem* peccat: Gud. 1, *id est* plane nescit: nempe comp. i quo hæ voculæ indicantur, sæpe excidere eas fecit. G.

9. *Potest*. Ante *potest* vulgo punctum maximum ponitur, cujus loco Davis. et Brem. colo distinxere. Sed tertium datur, punctum minus, idque loco unice aptum est. Nam verborum positus non bene colon admittit: nec tamen contextorum vis permittit, ut hæc a præcedd. penitus segregentur. Non igitur cum iis facimus, qui hoc punctum minus respiciunt: sed, ut in tot aliis, judicii veritatem in F. A. Wolfio suspicimus, qui hanc distinctionem in Ciceronis certe philosophicis abolitam noluerit. G.

10. [*Rhetorice*] et *augeri*. Gær. delet *rhetorice*. Hoc, inquit, recte a Davio inde uncis notatum: quippe quod bini Paris. et Gud. 2 ignorent. Abest idem a Basiliensi; et, quod majus est, et ipsa compungitur. Opponitur enim Stoicorum contorta brevitatis, non tam oratorum copix, quam Academicorum

disserendi ubertati. Non potest igitur, quin vox hæc addita marceat: idque magis, quum locus ipse nihil contineat, quod reprehensionem prodat.

11. *Quod est bonum . . . honestum est*. Gær. transponit *est honestum*, notatque: Hæc h. l. contractius posita, plenius dicuntur Tusc. V, 15, 45, cll. Plut. Stoicæ. Repugn. p. 1039: Τὸ ἀγαθὸν αἰρετόν: τὸ δ' αἰρετόν, ἀρεστόν: τὸ δ' ἀρεστόν, ἐπαινετόν: τὸ δ' ἐπαινετόν, καλόν. Refert hanc conclusionem non sine idonea causa ad Zenonem ipsum Tennemann, *Gesch. d. Philos.* t. V, 83. Subtilius explicatam Chrysippo tribues: quæ enim ex Plut. laudavimus, ea ab hoc expresse Chrysippi esse dicuntur. De *boni honestique* discrimine vide quæ accurate disputat Seneca Ep. CXIX. *Est honestum* ex nostris omnibus est, quibus Mars. consentit; vulgata transposita. Eadem assumptionis structura est, quæ Divin. II, 51, 106: « Nec, si dant vias, nulla est divinatio . . . Est igitur divinatio ». Valet autem hic positus: « id omne tale est, ut sit honestum ». Hoc autem silentio præteriri nequit, duplex *omne* in Erl. non reperiri, indeque ipsum suspectum reddi, quum nec

clusum¹². Duorum autem, e quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile. Nam quod laudabile sit, honestum esse conceditur¹³. Illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit; aut expetendum, quod non placens; aut, si id, non etiam diligendum. Ergo et probandum. Ita etiam laudabile. Id autem honestum sit. Deinde quæro, quis aut de misera vita possit gloriari, aut non de beata¹⁴? De sola igitur beata. Ex quo efficitur, gloriatione, ut ita¹⁵ dicam, dignam esse beatam vitam: quod non possit¹⁶ qui-

in Græcis insit, et ex proximis, « omne bonum esse laudabile », additum videri possit.

12. *In eo vides esse conclusum.* Recte Ern. explicat, *id esse in conclusione*, i. e. haud plus minusque in conclusione esse, quum quod ex binis sumptis sequi diximus. *Concludere* autem Ciceroni, ut *includere*, sæpe cum *in* et ablativo ponitur. G.

13. *Quod laudabile sit, honestum esse conceditur.* Ita primus Lamb. comprobante deinde Palatino r. Idem firmant Spir. Erl. et Gud. r. Olim « honestum sit, laudabile », cum reliquis codd. et edd. vett. omnibus. Sed prave. Tales scribarum transpositiones sunt creberrimæ. G. — *Illud ... perabsurdum bonum esse aliquid, quod non expetendum*, etc. Ad hæc conferas Tusc. V, 15, 45: « etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod vero approbaris, id gratum acceptumque habendum: ergo etiam dignitas ei rei tribuenda est: quod si est: laudabile sit necesse est. Bonum igitur omne laudabile, ex quo ellicitur, ut,

quod honestum sit, id sit solum bonum ». Audis Chrysippi soriten, hanc enim hujus inventorem esse docent intt. ad Pers. Sat. VI, vera. ult. « Inventus, Chrysippe, tui finitor acervi ». Adde Legg. I, 18, 45. G. — De illo Stoicorum dogmate, « Bonum omne esse laudabile », vid. Plut. de Repug. Stoicor. p. 1039, C, et Diogen. Laert. VII, 101. Dav.

14. *Aut non de beata?* Addunt Bas. et Gud. r, denuo *possit*. Quod ne esse aliquid putes, quum toties auctor verbum hoc in oppositione repetite ponat, reputabis tum, « aut de beata non possit », scribendum fuisse. Et vagam quidem sedem *non* habet, quum in tribus nostris *de non beata* legatur: sed similiter iidem paullo superius, *etiam non diligendum*. G.

15. *Gloriatione, ut ita dicam.* Notabis *gloriationem*, quod fere in deteriorem partem accipitur, hoc loco in meliorem dici, atque inde excusationis formulam additam esse. G.

16. *Quod non possit quidem.* Recte Brem. part. *quidem* contra Davis. qui eam expunxit, sic vindicat, ut ipsam ex asseveratione adjectam dicat: licet

dem nisi honestæ vitæ¹⁷ jure contingere. Ita fit, ut honesta vita, beata vita sit. Et quoniam is, cui contingit, ut jure laudetur, habet insigne quiddam ad decus et ad gloriam, ut ob ea, quæ tanta sint, beatus dici jure possit: idem de vita talis viri rectissime dicitur¹⁸. Ita, si beata vita honestate cernitur; quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod vero negari nullo modo possit, quem umquam¹⁹ stabili, et firmo, et magno animo, quem

eandem cum Pal. 1, Spir. et Erl. ignorent. Sed rem non confecit: Davia. enim maxime in posita particule offendebat, quum intellexisset, Ciceronem fere, « quod quidem non possit », scribere. Adde igitur, *quidem*, si *sane* valet, enuntiati clausulam amare, atque tum fere irritari solere; cf. Acad. I, 11, 40, « et teneamus hoc verbum quidem ». Semper tamen vel sic vis propria simul ei subest, idque in partt. omnibus tenendum; vid. Att. VI, ep. 2, « sed est magnum illud quidem, verum tamen multiplex pueri ingenium ». G.

17. *Nisi honestæ vitæ*. Scripti et edd. vett. plures *inhonestæ* ex comp. *ni* peccant. Abjecit idem Brem. *vitæ*, nihil monens. Nostri et omnes omnium vocem jure retinent. In demonstrando enim reponit auctor easdem voces frequentissime. Sed paucis ante omittit Gud. 2, *vitam*, quod isto contextu abesse rectius liceat. G.

18. *Idem . . . dicitur*. Gær. scrib. *dicitur*, notatque: *Idem, id ipsum* valet; cf. Brem. de Fato, p. 15. *Dicitur* autem pro vulgata *dicitur* correximus Spir. et Erl. jubentibus. Nimis enim sæpe jam ante futurum sollicitari vidimus; idque maxime in consecutione, atque conclusione, ubi Cic. hoc tempus præ ceteris amat. Cf. Tusc.

III, 7, fin. « at ægritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens vacabit ». Ibid. 8, 18, « et sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente ægritudo ». Ibid. § 19: « qua quoniam vacat; ægritudine etiam vacabit ». — Ceterum sensus est: « eadem ratione ejusmodi viri vita jure meritoque honesta dicitur ».

19. *Quod vero negari nullo modo possit, quem umquam*. Locum hunc intricatum, et sine dubio corruptum, sic emendandum censet Davivius: « Quid vero? negari ne ullo modo possit quemquam stabili et firmo et magno animo... effici posse, nisi constitutum sit non esse malum dolorem ». Ipsa res, inquit, opinor, loquitur. — Gærænzius scribit: *Qui vero negari ullo modo possit, quemquam*, et *vv. quem sortem virum dicimus*, parenthesi includit. Ita, inquit, nobis locus restitutus videtur. *Qui* præbent Spir. et Erl. At Bas. *quo . . . ullo*, Gud. 1, *quod . . . ullo*. Hinc haud difficile est viam videre, qua vulgatum ortum est; scribæ enim *qui*, pro *quo modo* positum, non capiebant. *Quod per se jam*, bis in contextis, cum conjunct. *possit* parum coit. Nam etsi quidem hanc structuram Matthiæ Miscell. Philol. II, 11, 189, ex græcismo docte sane vindicare

fortem virum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? Ut enim qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere; sic nemo illa in re potest id, quod malum esse decernit²⁰, non curare, idque contemnere: quo posito, et omnium assensu approbato²¹, illud assumitur, eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despiciere, et pro nihilo putare²². Quæ quum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste vir altus et excellens, magno animo, vere fortis, infra se omnia humana ducens, is, inquam, quem efficere volumus, quem quærimus certe, et confidere sibi debet, et suæ vitæ²³ et actæ et consequenti, et bene de se judicare²⁴, statuens nihil mali posse²⁵ incidere sapienti. Ex quo intelligitur

studet; tamen exempla latina desiderantur. Similiter nuper Sch. Orat. 52, 146, pro *quid*, *qui* recte edidit. — *Quemquam* deinde, nostro loco, præter aliorum codd. Spir. et Gud. 2 præbent. Erl. *quequam* lineola super e neglecta. Ex simili compendio reliqua lectionis varietas nata est: nisi forte olim *quemquam* *umquam* scriptum ratione haud improbabiliter putaris. *Quemquam* refert etiam Mars. et Crat. in margine, atque ita jam ante nos Brem. recepit. Parenthesi in seqq. notata se ipsa tuetur.

20. *Decernit*. Gær. scribit: *decreverit*. Sic, inquit, Pal. 1, Spir. Erl. et Oxon. χ. edidimus. Is enim, qui *decernit*, id, quoad *decernit*, curat, sed tum, quum *decrevit* non *contemnere*, non *contemendum* curat. *Vulgata decernit*, ex contracta forma *decreverit* nata videtur. Frequenter scribæ ex recentiorum linguarum ingenio cum vulgata peccant.

21. *Quo posito, et omnium assensu*

approbato. Aut *et* est abijcienda; ut sententia sit, « ex quo hoc positum est, quod omnium assensu approbatur: » aut *posito* intelligendum *proposito*, tum stabit *et*, *assensu* autem prisce pro *assensui* dictum erit. Posterior præferendum. Deinde Gud. 1, *omni ass. probato*: sed scribæ verbo isti exuere fere hanc præpositionem solent.

22. *Et pro nihilo putare*. Gær. scrib. *ac p. n. p.* ex tribus suis et Erl. *at* peccante. — *Quem efficit. vol. Efficere* displicet Davis. qui legit *aspicere*; nam, inquit, Stoic. sapiens rarissimas res, immo nusquam reperta.

23. *Et suæ vitæ*. Probamus *ac suæ vitæ*, licet solus Gud. 1 sic referat. G.

24. *Bene de se judicare*. *Sese* Gær. edidit loco simplicis *se*, ex 4 suis, Marso, Crat. aliis edd. vett.

25. *Nihil mali posse*. Gær. transponit *nihil posse mali* ex Spir. et Erl. Hic, inquit, ordo satis jam auribus

idem illud, solum bonum esse, quod honestum sit; idque esse beate vivere, honeste, id est, cum virtute vivere²⁶.

IX. Nec vero ignoro varias philosophorum fuisse³⁰ sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent. Quos quamquam vitiose quidam sequuti sunt¹, tamen non modo his tribus, qui virtutem a summo bono segregaverunt, quum aut voluptatem, aut vacuitatem doloris, aut prima naturæ in summis bonis ponerent, sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putaverunt,

probat, si vel nescias sic fere scribere auctorem, si « nihil potest, non potest fieri, ut aliquid », valet; v. c. « nihil potest boni esse, quod reformides, etc. »

²⁶ *Idque esse beate vivere, honeste . . . vivere.* Omnis vis in *idque* quærenda est: sensus est, « neque aliud esse $\tau\delta$ beate vivere, quam, etc. » Sic recte delevit P. Manut. et ante *honeste*, quam Gud. 2 et Bas. ignorant. Prave contra Spir. et Erl. *honeste* ignorant. Et retenta *idemque* corrigendum foret, hac vi: « ac sic idem esse b. v. atque (quod) hon. » Transposite supra II, 11, 34: « Stoicis (finis bonorum est) consentire naturæ, quod esse volunt, e virtute, id est honeste vivere »; ubi nos vide. G.

IX. 1. *Quos . . . quidam sequuti sunt*, etc. Prave scripti omnes; plerique *quas*, relate ad *sententias*, Erl. *quæ*. Sed *quos* Ven. 1494, et Crat. ut a Daviso inde ex Th. Bentleii conjectura editum est.—Inferius, *his tribus*, idem, quod « his tribus, quos nostri », valet. Orat. III, 25, 99: « unguentis minus diu nos delectari (videre licet) summa et acerrima suavitate conditis, quam

his moderatis », i. e. « quam his, quibus quotidie utimur, mod. » De multiplici demonstrati hujus vi per ellipsin egimus sæpissime. De re ipsa cf. supra II, 11, 34: « tres sunt fines expertes honestatis, unus Aristippi vel Epicuri; alter Hieronymi; Carneadis tertius ». — Deinde *alteris tribus* cf. ibid. § 35, *Polemone, Calliphonte, Diodoro*.—Ceterum anacoluthon in seqq. ipse vides, ex tot interpositis pæne necessario ortum. Hujus tamen ipsius causa, nonnihil dabito, anne auctor scripserit: « quas quamquam vitiose quidem sequuti sunt: » si enim sic scripserat, nihil mirum esset, si librarii *quidem* in *quidam* mutassent. G. — Totius loci sensus hic est: Non ignoro et alios esse philosophos, qui haud secus ac Stoici summum bonum in animo solo posuerunt; ut ii qui summum bonum non in virtute sola, sed etiam in scientia posnerunt. Sed quamquam eorum philosophorum sententia vitiosa sit, tamen eam iis omnibus antepono, qui virtutem a summo bono segregaverunt; et iis qui virtutem cum voluptate, cum vacuitate doloris et cum primis naturæ conjunxerunt.

sine aliqua accessione, virtutem, ob eamque rem trium earum rerum, quas supra dixi, singuli singulas² addiderunt: his tamen omnibus eos antepono, cuiusmodi³ sunt, qui summum bonum in animo, atque in virtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi et ii, qui, cum scientia vivere, ultimum bonorum, et qui⁴ nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientem beatum fore, nihil aliud alii momento ullo⁵ anteponentem: ut quidam Academici⁶ constituisse dicuntur, extremum bonorum, et summum munus esse sapientis, obsistere visis, assensusque suos firme sustinere⁷. His singulis copiose re-

2. *Singuli singulas*. Certa est hæc P. Fabri emendatio, quam Lambinus, et a Davasio inde intt. sequuntur. Scripti nostri cum reliquis *singulis sing.* quod æque pravum est, ac *singula singulis*, ut vet. excensi fere exhibent. Est prorsus eadem constructio, quæ in *alius ex alio*, de qua nos vide Legg. I, 19, 52. Exceptio tum locum habet, si voces istæ dirimuntur; cf. Orat. I, 2, 8: « vix autem singulis ætatibus singuli ». Ita quoque *unus uni* struitur Legg. I, 10, 29; p. Red. ad Quir. 7, 16, etc. G.

3. *Cuiusmodi sunt*. Turbant scripti in *cuiusmodi*, ut semper et ubique hæc in voce solent, vide ad Legg. II, 5, 13. Spir. et Erl. *cuiusmodi*, reliqui nostri cum reliquis, *cujusmodi*. Accurate egit de ista voce Gronov. ad Gell. N. Att. II, c. 8, unde hæc ipsa emendatio per Davis. adscita est. G.

4. *Et ii, qui ... et qui*. E Ciceronis more est, aut *et ii, qui*, aut *et qui*, repetite scribere. Quod moneinus, non ut sic sine scriptis corrigatur, quod in talibus intemperantis foret; sed si forte sic in scriptis adhuc conferendis legatur. Magis tamen su-

spicionem hanc nostram probabis, si videris perabsurdos dici hos philosophos, qui, præter Stoicos, ultimum bonum in animo (solo) *ponerent* § 30. fin. Foret igitur « et ii ... et ii; nos solum ii, sed etiam ii ». Herillam et Aristonem notari ipse vides. Fin. V, 8, 23. G.

5. *Momento ullo*. Bremiana ullo momento transponit; sed sine justa causa. G.

6. *Ut quidam Academici ... dicuntur*. Goer. srib. aut, ut quid. etc. Addidimus, inquit, vulgatæ aut. quam Spir. et Erl. pro ut referunt: aliter enim non videmus, quomodo hæc cum præcedentibus coherere dicantur. Hæseramus jam olim, et vel ut conjeceramus, certi, ista protasi solam ut apodosin hanc incipere non posse. Sic sententia plene pergit, « aut ut absurdi sunt quidam Academici, qui ... dicuntur ». Verba autem dicendi contractiori dicendi rationi inservire, dudum multis exemplis docuit Wopkens. Lectt. Tull. p. 91. G.

7. *Assensusque suos firme sustinere*. Gud. 2 ignorat suos firme. Et sane alibi fere Cicero simpliciter, *assensus*

sponderi solet. Sed quæ perspicua sunt, longa esse non debent. Quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ab iis rebus, quæ contra naturam sint, earum rerum⁸ quæ sint secundum naturam, tollatur omnis ea, quæ quærat^{ur} laudeturque prudentia? Circumscriptis igitur iis sententiis, quas posui, et iis, quæ similes⁹ earum sunt, relinquitur, ut summum

sustinere, cf. Acadd. II, 32, 104, 108, ut vulgatæ labefactetur auctoritas, si simul videas, his omissis paria, ut in oppositione solent, existere membra; variarique inter *firme* et *firmiter*: quamquam inde Davisio nullum jus enascebatur *firmiter* (quod e nostris Bas. præbet) corrigendi. Cf. supra I, 21, 71. *firme* et *graviter*. Verbis autem, *assensus sustinere*, simplex *ἐπιχειρῶ* exprimitur. G.

8. *Quid autem apertius, quam ... earum rerum ... tollatur.* Gær. addit ut ante *earum rerum*. Fecimus, inquit, nostro periculo. Conqueruntur Davis. Ern. Brem. non dispici, unde *tollatur* pendeat: et ante hos jam Lambin. post *fore*, ut intulerat, probante Ernestio. Davis. *quam quod* suadet. Sed in Lambini ratione non assequeris, unde ut exciderit, eaque ipsa inde vaga abeat; in Davisii autem conjectura jure hærebis, si structuram, « Quid est apertius, quam quod ... tollatur », ipsam solæcam agnoveris. Brem. Ciceronem *oblitum* dicit, « se ab enuntiationis initio conjunctionem non posuisse, unde conjunctivus pendeat », laudatque infra 16, 53, tamquam similis oblivionis exemplum; ubi nos, sis, consules. Sed si in solo conjunctivo secundum Bremium loci luxati culpa hæret, eo sublato tamen non melior structura evadet, « Quid apertius quam ... tollitur ... prudentia? » Accedit, quod auctorem

plus quam obliviosum feceris, si ita mente absentem statueris: ne dicam, inepta quæque sic defendi licere. Aperte locus laborat, recteque vidit Lamb. ut excidisse; modo aptiore loco reposuisset. Potuisse autem post finales *nt* hanc part. excidere, nemo sane dubitabit, qui vel umquam scriptos libros inspexit. Post *tollatur* deinde tres nostri cum pluribus aliorum editisque vet. multis *denum* addunt: quod quomodo hæc contexta invaserit, ignoramus. Abjecimus igitur cum vulgata, respicientibus idem Spir. et Erl. — Nobis vero parum placet Gær. emendatio, quia rompit certissimam membrorum constructionem, quæ est: « si nulla sit selectio earum rerum quæ s. s. n. ab iis rebus quæ c. n. s. » ita ut in pejus vitium cadat quam quod effugere voluerit.

9. *Et iis, quæ similes.* Gær. scrib. et *iis si, quæ similes. Si*, inquit, quam vulgata ignorat, præter Gud. 2, referunt nostri omnes: ut recte Bentl. Davis. et Brem. sic edidisse putandi sint. Ern. præter jus eandem neglexit. *Si quæ* autem *quæcumque* valet, ut item paullo inferius, ubi vulgata *si quæ etiam* refert; sed *etiam* misere *παρτίχει*. Ignorant eam quatuor optimi nostri, abjectaque dudum est a Davis. et Bremio. Si vero iidem VV. DD. *si etiam* tollunt, faciunt id quidem scriptorum auctoritate optimorum; at delere ausi non sumus, quam

bonum sit, vivere¹⁰ scientiam adhibentem earum rerum, quæ natura eveniant; seligentem, quæ secundum naturam; et, si quæ etiam contra naturam sint, rejicientem; id est convenienter congruenterque naturæ vivere. Sed in ceteris artibus¹¹ quum dicitur artificiose, posterum quodam modo, et consequens putandum est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν¹² appellant. Quod autem in quo sapienter dicimus, id a primo rectissime dicitur¹³. Quidquid enim a sapiente proficiscitur, id

multis auctoris exemplis hæc ratio firmetur, et ubique scribarum ignorantia hæc si subtrahatur.

10. *Relinquitur, ut summum bonum sit ... vivere.* Hæc Chryssippi sunt ex primo hujus περὶ τολῶν libro, quæ ex parte laudat Laert. VII, 87, κατ' ἐμπερίαν τῶν φύσει συμβαινόντων ζῆν, ell. Stob. Eclogg. Eth. II, pag. 134. Reliqua si græcis Stoicorum verbis exprimi volueris, sic fere sonabunt: αἰρούντα τὰ κατὰ φύσιν ὄντα, καὶ, εἴ τινα παρὰ φύσιν ἐστὶ, ἐκκλίνοντα, τοῦτ' ἐστὶ, ὁμολογουμένως (συμφώνως) τῇ φύσει ζῆν. G.—*Et, si q. etiam c. n.* etc. Dav. « et q. cont. n. sunt rejic. », Eliens. 1 sequens. Præterea Pal. 1 et Scalig. ignorant si; ed. Victor. ignorat etiam. — Vide supra II, 11.

11. *Sed in ceteris artibus quum dicitur artificiose.* Effectorum quæ ab artibus et quæ a sapientia in convenienter naturæ vivendo posita proficiscuntur, discrimen aperit. Quod artis effectum, arte ipsa posterius sit et inferius: at quod sapiens sapienter efficit, non posterius gignatur, quam ipsa unde proficiscitur sapientia: quodque virtutis munus, id virtutis omnibus partibus sit absolutum et perfectum. Nam ut non ad perfectionem progrediat sapientia, tamen ubi statim προαίρεσις munus suum præstitit, in

convenienter naturæ seligendo, appetendo, etc. jam sapientiæ est effectus. Eam enim foras, ut perfiat, non est necesse exire, sed apud se ipsam manens, etiam recta efficit, dum εὐλόγως propria instituit et proponit munera. At artis non exstat munus ullum, quod non extrinsecus fiat, quod non artem relinquit. MORALIUM.

12. *Ἐπιγεννηματικόν.* Stoici virtutem in ἐμολογία ponebant, id est, in a sentiendi judicandique ratione, quæ plene cum natura consentit. Quæ setem ex hac constanti animi mentisque dispositione sensationes orientur, ut gaudium, animi hilaritas, etc. ἐξ ἐπιγεννημάτων, quasi accessoris virtuti, dixerunt; quippe quæ ex illa dispositione necessario existerent. Non igitur tam in externa actione et effectu virtutis vim et naturam ponebant, quam in conatu et nisu; quippe sine quo ne actio quidem esset: actionem enim quasi virtutis complementum spectabant. Explicavimus hæc verbis communibus, unde facilius, quæ ex adversa parte de peccato sequuntur, intelliguntur, cuius ἐπιγεννηματα, δυσθυμίαν et δυσπρασίαν memorat Laert. VII, 94 seq. quem recte conferes. G.

13. *Quod autem in quo sapienter dicimus; id a primo rectissime dicitur.*

nuo debet expletum esse omnibus suis partibus. enim positum est id, quod dicimus esse expletum. Nam ut peccatum est, patriam prodere, pascere violare, fana depeculari, quæ sunt in effectu: necesse, sic mœrere, sic in libidine esse¹⁴, peccatum est, etiam sine effectu. Verum ut hæc non in ris et in consequentibus, sed in primis continentur⁵ peccata sunt: sic ea, quæ proficiscuntur a virtusceptione prima, non perfectione, recta sunt agenda.

Bonum autem, quod in hoc sermone toties usuratum est, id etiam definitione explicetur¹. Sed eorum definitiones paullum oppido inter se² differunt,

id est, «quod attinet ad id, quod:» nihil dicit Ern. quum conijciens. autem recte hic contra Davis. bono suadet, explicat, «in alinere, in aliqua re»: sæpius libidinis, auctorem quis, pro vel tum ponere, ubi communitaticorum regula cesset. *Α* ἀπὸ πρώτου, vere Walkerus, us vulgata *apprime*, quæ nihil iam formulam accurate illustrat. ad Sen. de vita beat. c. 7, *t primum* idem est, quod h. l. *m* dicitur. Totum autem locum te exponit Ern. in Clave Græca *στνηματιχόν*; ut nobis otium, idque magis, quum auctor in is se ipse explicet. G. — Olibiscribit *adprimo*, notatque: am hujus adverbii, quod ejusrmæ, et significationis est, ac o, Gellius ostendit, Noct. Att. . Videri autem potest Cicero id sse, quod, ut antiquum, Carat consuetudini atque ingenio onsentaneum. Victorius, Malambinus dant *apprime*. Sic timere, sic mœrere, sic in

libidine esse. Posuit auctor tria perturbationum genera ἐν ἐπιθυμίαις, quarto, «in lætitia gestiente esse», omisso, quum ad hanc oppositionem non pertineret. *Mœrere* autem dixit, quum substantivum *ægritudo* verbo destitueretur, quod alias proprie ponit. De his totum vide Tusc. Diapp. librum IV. G.

15. *Continuo* ignorant Bas. et Gud. 1; sed sine justa ratione. G.

X. 1. *Explicetur*. Gær. scribit *explicatur*. Ita, inquit, e Pal. 1, Spir. Erl. probante jam Grutero, edidimus: valet enim, *explicari solet*, sc. a *Stoicis*. Sæpe hoc libro auctor sic transit, ut tertia pers. indicat. utatur; 8, 27: «Concluduntur igitur eorum argumenta sic»; ibid. infra, 15, 49: «Deinceps explicatur differentiarum»; 19, 62: «Pertinere autem ad rem arbitrantur». Quod reliqui scribæ *explicetur* dederunt, nihil mirum est.

2. *Sed eorum definitiones paullum oppido inter se differunt*. Duo his insunt, quæ VV. DD. male habent. Primo eorum non concoquit Ern. aliorum v. ceterorum commendans.

et tamen eodem spectant. Ego assentior Diogeni, qui bonum definierit³, id, quod esset natura absolutum. Id autem sequens⁴, illud etiam⁵ quod prodesset (ὠφέλημα⁶ enim sic appellemus), motum, aut sta-

Aliorum foret, non Stoicorum. Sed recte defendit pron. Bremi : cogitatione addendum est, *quos nosti, vel de quibus sermo est.* Ut enim sæpe de pron. hic ellipticam vim notavimus, ita res se quoque cum *is* habet : modo quod ista vis in illo sit efficacior. Cf. Off. I, 34, 3, « ut eorum... vigeat industria », ubi ex prægressis vv. *Ineuntis ætatis* cogitandum, « eorum, quorum ætatis (adolescentium) mentionem feci, etc. » Nos quidem multum ab insolentia hujus pronomini h. l. inde detraximus, quod *explicatur* correximus.—Deinde hærent in *paullum oppido* Davis. et Ern. sed has quoque voces Bremius tuetur, distinguens inter *oppido* voci, ad quam proxime spectat, præmissam, et subjectam; subjectæque vim minui. Recte. Ita ex loco, quo ponuntur, differunt, *pæne, satis, sane*, etc. ut subinde monuimus. Similes structuræ sunt, « parum admodum, parvo admodum plures, etc. »

3. *Qui bonum definiert, id, quod esset natura absolutum. Qui est quum is*; cf. Acadd. II, 11, 32 : « naturam accusa, quæ in profundo veritatem... abstruserit »; ibid. 23, 73 : « Quid loquar de Democrito? qui ita sit ausus ordiri, etc. » Quod si tenueris, nec Davisium, nec Ernestium audies, qui *definiit* de suo sine justa causa ediderunt; neque cum Bremio vaga defendendi ratione verum ipsum suspectum reddes. G.

4. *Id autem sequens.* Cogita, « bonum sic definitione constitutum ». Nihil igitur est, quod Davis. dubitet :

nec Bremium audies, qui *sequer*, ἐπιγεννηματικὸν dicit. Immo Stoicorum et *utile* unum idemque esse stuebant; vide inferius. Notus autem est pronominum in neutro generis usus. G.

5. *Etiam.* Hanc voculam malim cum Marso deletam. G.

6. ὠφέλημα. Gær. scrib. ὠφέλιον. Graviter, inquit, sæper hæc vox nos offendit. Neque mirum, nisi naturam verborum turbatam velis. ὠφέλιον enim « emolumentum, commodum est, ex re, quæ prodest », idque ex sua natura, quum a perfecto decederit, ut ἐπιμέλημα, θεράπευμα, κίδημα, etc. « id, quod vis, curat, ministrat, docet » : nam lexica audienda non sunt, quæ in talibus ubique miscent. Contra vero quum ἐπιμέλεια, θεραπεία, παιδεία, cura, ministerium, disciplinam ipsam notent, ὠφέλιον *utilitas* sit, i. e. « quod per se ipsum spectatum prodest », necesse est. Sed quum sint, qui ejusmodi rationibus ex linguæ natura petitis, sua culpa diffidunt, propius accedamus, quærentes, ubi demum sic Stoici ὠφέλημα ponant. Ubique ὠφέλιον dicunt. Uno loco re defungimur. Sextus Empiricus Pyrrh. Hypot. III, ex quo § 169 et 170, pluribus exposuit, Stoicis ἀγαθὸν εἶναι ὠφέλιον, ἢ οὐχ ἕτερον ὠφελείας, quippe qui ὠφέλιον dicerent τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν σπουδαίαν πράξιν (putaveris his verba, « illud, quod prodesset, statum aut motum esse », de industria explicari) : pergit § 171, ad eorumdem triplicem boni distinctionem :

tum esse dixit, e natura absoluti⁷. Quumque rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis⁸; hoc quarto, quod extremum posui, boni notitia facta est⁹. Quum enim ab iis rebus, quæ

καθ' ἕνα μὲν γὰρ τρόπον φασὶ εἶναι ἀγαθὸν τὸ ὑφ' οὗ ἐστὶν ὠφελῆσθαι· ὁ δὲ δὴ ἀρχικώτατόν ἐστι, καὶ ἀρετῆ. Καθ' ἕτερον δὲ, καθ' ὃ συμβαίνει ὠφελῆσθαι, ὡς ἡ ἀρετὴ καὶ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις. Κατὰ τρίτον δὲ τρόπον, τὸ οἶόν τε ὠφελῆν, etc. Quo ex loco dabitari nequit, proprie ὠφελίαν hac in re Stoicos dixisse; cf. Laert. VII, 96. Jam si codd. quæris, in omnibus aut *ophelēm*, aut *ophelen* reperitur, posteriusque impressi fere veteres sequuntur; Crat. ὠφελίαν: Marsus autem *ophelon*. Inde forte ὠφελίμον conjecturis: sed auctoritate Sexti standum esse judicavimus. G.

7. *Motum, aut statum esse dixit, e natura absoluti.* Ern. v. e delevit ex Peircii conjectura, qui notaverat: Non invitatus fateor me nihil sensus ex his verbis posse elicere. Arbitror sane Ciceronem sic scripserit, « motum aut statum esse dixit natura absoluti », id est, ejus quod est absolutum natura. Diogenes (ut paulo ante dicitur) definiit « bonum id quod esset natura absolutum »: hujus igitur est consequens, ut idem definiendo diceret « illud, quod prodesset, motum aut statum esse natura absoluti ». — Cæc. dedit *absoluto*. Primo, inquit, vide Laert. VII, 104: ὠφελῆν δὲ ἐστὶ κινεῖν ἢ ἴσχειν κατ' ἀρετὴν. Cll. Sext. Emp. l. l. Deinde, ut jam Bremi vidit, pro vulgata *absoluta*, *absoluto* necessario corrigendam fuit. Contextus hic est: « quum sequeretur Diogenes id bonum, quod natura absolutum esset, utile quoque id dixit, quod ad na-

tura absolutum pertineret, idque aut motum esse, aut statum », i. e. « quod tale modo videatur, aut quale verum sit ». Non autem debet ista structura, cum Bremio, dura videri, quum paucis ante *natura absolutum* ponatur, atque inde haud facile obscuritas enasci possit.

8. *Aut usu aliquid cognitum sit, aut conjunctione, aut similitudine, aut collatione rationis.* Vides quattuor vias, quibus a notionibus simplicibus ad notiones communes pervenitur. At Laert. VII, 52, earum sex numerat, περιπτώσιν, ὁμοιότητα, ἀναλογίαν, μετάθεσιν, σύνθεσιν, ἐναντιώσιν. Contra vero Sext. Emp. adv. Math. III, § 40, alia ratione, ita tamen, ut idem Stoica referre satis clare videatur, duplicem omnino viam proponit, περιπτώσιν ἐναργῆ, et ἀπὸ τῶν ἐναργῶν μετάθεσιν. Hanc autem transitionem ab evidentibus ipsam tripliciter fieri dicit, ὁμοιωτικῶς, ἐπισυνθετικῶς, ἀναλογιστικῶς. Diversas has a diversis initas distinctiones puta: posteriorem autem eam, quam Cicero sequutus sit, περιπτώσιν vage *usum* vertens, paucis post *accessionem*. G.

9. *Hoc quarto, quod extremum posui, boni notitia facta est.* Sic Goerenz, nisi quod *notio* scribit pro *notitia*. Boni, inquit, e Cod. Scallig. et Eliens. 1, qui *bonum*, quæ vulgata est lectio, et *boni* jungunt, verissime correctum est. Addant plures scripti et editi vet. *ejus*. Non male sane; de summo enim bono sermo est, quod non ex comparatione cum ce-

sunt secundum naturam, adscendit animus¹⁰ colla-
 34 tione rationis, tum ad notionem boni pervenit. Hoc
 autem ipsum bonum, non accessione, neque cre-
 scendo, aut cum ceteris comparando¹¹, sed propria
 vi sua et sentimus, et appellamus bonum. Ut enim
 mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere
 saporis, non comparatione cum aliis, dulce esse sen-
 titur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud qui-
 dem¹² plurimi aestimandum; sed ea aestimatio genere

teris, quæ bona dicuntur, emascitur. Sed potiores codd. *ejus* non admittunt. Nos deinde ex Spir. et Erl. *notio* pro *notitia* dedimus: præcessit enim *notio* *fiat*, et sequitur, « ad notionem boni pervenit ». Peccat autem similiter supra Gud. 2, *notitia* *fiat* exhibens. Sic autem scribæ in his peccarunt, quod locum non intelligebant, atque *bonum* ad *extremum* applicarunt: tum *ejus* opus erat nexi jungendo. Brem. etiam v. *quarto* ad uncus damnavit: sed sæpe sic auctor abundantius, i. e. explicatius loquitur. — Sensus est: « hac quarta via, eaque ultimo loco a me posita (per analogiam), ratio ad boni notionem pervenit ».

10. *Ab iis rebus... adscendit animus*. Editi veteres fere *his*. Bene: sed scripti vulgatum premunt. Deinde in exemplari eo, cui collationem Spir. et Bas. debemus, adnotatum est *ascendit*; ut codicis nota neglecta videatur. Quod si est, sic scribendum erit; ubique enim fere hoc verbum a scribis depravatium reperitur. Cf. intt. ad Corn. Nep. Themist. 8, 6, qui tamen ita parum sibi constant, ut idem verbum, ejusdem optimi codicis fide commendatum Epam. 4, 5, in eadem dicendi forma non admittant. Cl. Off. III, 20, 4, Heus. Leg. Manil. 18, 83, Beck. Orat. 36, 135 (Sch. 37.) G.

11. *Non accessione, neque crescendo, aut... comparando*. Id est, « non usu (per accidens) neque conjunctione aut similitudine »: propriam autem rerum vim, et naturam rationis contemplatione discimus. Male igitur plures codd. *pro neque, atque referunt*. Tractantur hæc a Stoicis omnibus; quippe in quo horum Ethices cardo versetur: sed omnium accuratissime a Senec. Epist. 66, § 7, seqq. cl. ep. 74, § 26, 27; ep. 76, § 5 seqq. Plinius eadem inf. cap. 13 et 14, exponuntur. G. — *Non accessione, neque crescendo*. Hoc ex eo sequitur, quod Stoicis omnia bona sint equalia. Diogenes Laertius, VII, 101: *Ασκι δὲ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἴσα εἶναι, καὶ πᾶν ἀγαθὸν ἐπ' ἀρχῆν εἶναι αἰετῶν, καὶ μήτε ἀνεσθῆν, μήτε ἐπιτασθῆν διχισθαί*. Dav.

12. *Sic bonum hoc... est illud quidem*. Gud. 1 et Bas. *hoc* ignorant: et facile eo per ipsum quidem proceris. Sed abscisse videntur pronomen scribæ, quam *illud* sequatur, ignorantibus amare Ciceronem post *hoc*, *id*, etc. cum quadam redundantia *illud* additum. Cf. infra IV, 16, 43: « hi autem ponunt illi quidem prima naturæ, etc. » (ubi nonnulli legunt *ille quidem*), et N. D. III, 7, 16: « quam ea fiant, non esse multos, qui illa

valet, non magnitudine¹³. Nam quum æstimatio, quæ ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit¹⁴, neque rursus in malis; quantumcumque eo addideris, in suo genere manebit. Alia est igitur propria¹⁵ æstimatio virtutis; quæ genere, non crescendo, valet. Nec vero perturbationes animorum, quæ vitam insipientium miseram acerbamque reddunt; quas Græci παθήη appellunt (poteram ego verbum ipsum interpretans, morbos appellare; sed non conveniret ad omnia¹⁶: quis enim misericordiam, aut ipsam iracundiam¹⁷, morbum solet dicere? At illi dicunt πάθος. Sit igitur perturbatio¹⁸, quæ nomine ipso vitiosa declarari videtur): nec hæc perturbationes vi aliqua natu-

metnant». In quo utroque loco codd. turbant. G.

13. *Genere valet, non magnitudine.* Id est, ad genus rei pertinet; velut in circulo, vere circulus sit, necne, non an hic altero major, minorve. G.

14. *Numerata sit.* Græci perfecti vi ponitur, et rursus, quod statim post, ut ἀδίκ, contra notat: quæ vox ex Bremiana excidit. G.

15. *Alia est... propria æst. virtutis, quæ, etc.* Alia sc. quam quæ vulgo dicitur, quæque rei magnitudinem spectat. *Propria* est, quæ de virtute proprie dicitur. — *Virtutis; quæ.* Recte Ern. ante *quæ*, colon posuit, quippe quod pro *nam hæc* dicatur. G.

16. *Sed non conveniret ad omnia.* Davis. e suis *sex conveniet* dedit, Ern. mavult *convenerit*. Neque quisquam nostrorum cum vulgata: tres enim optimi *conveniet*, reliqui *convenit*. Sed recte defendit editum tempus Bremi, sic ut *poteram* pro *potuissem* positum affirmetur. Ita centies auctor *possum*, pro *poteram*, v. c. «possum

afferre, possum persequi, etc.» Hinc non probamus nuper a Schützio, Ernestii jussu, *potuit* correctum, Attic. III, ep. 5, 4: «At potest ille aliquid prætermittere: tu, nisi quod erat, profecto non scripsisti». Ernestii *convenerit* per se quidem probum est, sed nihil necessarium. *Conveniet* ad hæc contexta absonum est. G.

17. *Aut ipsam iracundiam.* Id est, «aut iracundiam, licet ira vere brevis furor sit». Tale quid latet in pronomine. Ceterum parenthesis, quæ vulgo post *appellant* incipit, ante *quas* poni jussimus: idque ex vera auctoris ratione. Ante *poteram*, exemplo sane frequentissimo, *eas* cogitabis. G.

18. *Sit igitur perturbatio, quæ... vitiosa declarari videtur.* I. e. «locum igitur habeat vox perturbatio, quæ natura sua clare se ut vitiosam prodere videtur». Sic vulgata recte stare poterit; alias *declarari* scribi, et *vitiosa* neutro genere accipi debet. *Sit* est τῆν. Ita hæc non suspecta reddet Marsus, qui, *sit* in *sic* mutato, *quæ* omittit. G.

rali moventur; omnesque sunt¹⁹ genere quatuor, partibus plures, ægritudo, formido, libido²⁰, quamque stoici communi nomine corporis et animi *ἡδονῆν* appellant, ego malo lætitiā appellare, quasi gestientis animi elationem voluptariam²¹. Perturbationes autem nulla naturæ vi commoventur; omniaque ea sunt opiniones, ac iudicia levitatis: itaque his sapiens semper vacabit.

36 XI. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum¹ sententiis. Præter enim

19. *Omnesque sunt.* Hæc ante sunt Davis. delevit, quum in Pal. 1 esset erasum, sequutique sunt Ern. et Bremi. Omnes nostri hæc servant: sed pronomine servato, misere locus languet, et scribæ id addidisse videntur, ut contextus consulerent. Sed totus locus mire se habet: nam bis interruptitur oratio, bis eadem ad idem redit. Quod quum Brem. videret, altera parenthesis signa ad *omnesque*... voluptariam addidit: quale nusquam nobis exemplum innotuit, ut *que* parenthesin inchoet; excipit quidem eandem, sed vel hoc rarius, vide ad Acadd. II, 15, 45. Inde exemplum hujus sequi nolimus: idque magis, quum *que* post negationem *sed* valeat, et *omnes*, ut toties ponitur, pro *omnino* accipi recte possit. Ita signis istis facile carebis, oratione paullatim diflectente. Diflexam deinde verbis, *perturbationes autem*, etc. de novo revocari, ex ordine est. Inferius *omniaque* eadem vi pro *sed omnino*, auctori toties ad diversa positam, offendere debet, quum illa perturbationum genera haud parum sane inter se differant. G.

20. *Ægritudo, formido, libido.*

Apud Diog. Laert. *λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν*, quæ ibi vertit intp. latinus, *dolorem, metum, concupiscentiam*.

21. *Gest. an. el. vol.* Sic Tuso. IV, cap. 31, § 66: « exultans gestientisque lætitia... animi elati lætitia ».

XI. 1. *Multorum aliorum philosophorum.* Aures horum concursa durius affici negari nequit. Auctorem quidem *ἡμωτοῦ Δευτα* haud anxie fagere, alibi notavimus: sed h. l. forte *aliorum* ab eo additum est, qui Cic. parum distincte scripasisse putabat, parumque attendebat, per sequentis ambiguitatem omnem tolli. Accedit quod sic tota enuntiatio languet. Inde nos quidem dudum suspicanti sumus, genuinam auctoris manum fuisse, « multorum sententiis philosophorum ». Ut enim hæc structura, qua recti casus regentem includunt, sæpenumero turbatur, ita idem fit maxime in genitivo *philosophorum*, si in sententiis sine ponitur; cf. Acadd. II, 35, 113. Similes autem structures vide pro Leg. Manil. 7, 22: « ad multorum bonæ civium ». Muren. 38, 82: « in tuorum potestate collegarum ». Orat. III, 52, 199: « de singulorum laude verborum, etc. » G.

tres disciplinas, quæ virtutem a summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis hæc est tuenda sententia, maxime tamen his [stoicis²], qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse voluerunt. Sed hæc quidem est perfacilis et perexpedita³ defensio. Quis est enim, aut quis umquam fuit aut avaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam⁴ rem, quam adipisci scelere quovis velit⁵, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo pervenire? Quam vero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quæ occulta nobis

2. *Maxime tamen his [stoicis]*. Goer. delet *stoicis*. Primo, inquit, sæpius hoc in libro Stoici simpliciter *hi* vel *illi* (nempe Stoicorum principes) dicuntur. Deinde accurate jam isti verbis adjectis signantur: et tunc ponitur auctori hoc pronomen proprie; cf. 5, 16: «Placet his, quorum ratio mihi probatur». Cf. infra, 16, 54. Denique sic demum illa vox ferri posset, si inter Stoicos fuissent, qui honestum non solum bonum statuerent. At fait vere hæc sententia hujus disciplinæ γνώσιμα: putidam igitur glossam, a Bremio jam ad nuncos damnatam, abjecimus.

3. *Perfacilis, et perexpedita*. Spir. Erl. et Gud. 1, *expedita*: sed scribarum est repetitam præpositionem in adjectivis participiisque delere; cf. Tusc. II, 13, 30: *perexigua et perminuta*. Nat. Deor. II, 63, 158: *confectis et contextis*: in utroque loco scripti plures posteriorem præpos. resecant. Auctorem autem sic repetitis amare, sæpius vidimus. G.

4. *Illam*. Præbent Res. Mars. Crat. *ipsam*: sed auctor sic frequenter loquitur de re in universum sumpta,

atque inde quasi remotius posita. G.

5. *Quam adipisci scelere quovis velit*. Tres optimi nostri pro vulgata *quam*, præbent *quamquam*: nec aliter plures aliorum, in hisque Pal. 1: Idem refert etiam Crat. At rejicit hanc lectionem Davis. provocans ad II, 10, 29, ubi sic vere peccatur; sed ibi ex eo sic scribæ, quod loci exclamationem non videbant. Hoc nostro loco isti vel inde, quod conjunctivus sequitur, *quam* retinissent: quid mirum, si illam in hanc, quod toties fit, mutatam videris? Nihil inde dubitarem *quamquam*, quæ hac in structura pæne ex perpetua auctoris regula conjunctivo jungitur, recipere, nisi rarissimum esset post hanc particulam, si postponitur, *tamen* omitti. Unus nobis locus observatus est Planc. 3, 8: «Itaque quamquam, qua nolui, janua sim (sine jure Ern. *sim* dedit) ingressus in causam, sperare videor, etc.» Sed vel hæc ipsi loco ita succurrendum esse videtur, ut verba, *quamquam... causam*, κατὰ τὴν οὐσίαν posita accipiantur. G.—Hunc Cic. locum prope verbo ad verbum vertit Clarke in suo lib. de Lege natur.

sunt, quo moveantur, quibusque de causis ea ver-
sentur in cælo⁶? Quis autem tam agrestibus insti-
tutis vivit, aut quis contra studia naturæ tam vehe-
menter obduruit⁷, ut a rebus cognitu dignis⁸ abhor-
reat, easque sine voluptate, aut utilitate aliqua non
requirat⁹, et pro nihilo putet? Aut quis est qui, ma-
jorum, aut Africanorum¹⁰, aut ejus, quem tu in ore

6. *Illæ, quæ occulta nobis sunt, quo moveantur...in cælo?* Gær. scribit *quo modo mov.* Sic, inquit, recte Grut. et Davis. ex suis dederunt: idemque cum 4 Oxoniensibus nostri referunt, præter Gud. 2, omnes. Id ipsum ita sequutus est Bremi, ut simul post *moveantur*, vocem *astra*, cancellis coercitam, adderet; quippe quam ad contextu necessariam judicaret. Nos quidem ejusmodi additamento facile carimus, quum *illa*, de remotis, ut sæpius docuimus, δεικνύσθαι ponatur, et verba *in cælo* consulto cum vi clausulam occupent: *illa in cælo* igitur facili nexu pro *astris* ipsis dicantur. *Occulta* sunt h. l. quæ non clare cognoscantur: inde *Physica* omnia inter res *occultas* referuntur; cf. *Acadd.* I, 4, 15, etc. *Ea* denique, quod sequitur, sæpe post *illa* cum quadam abundantia ad idem refertur; unde haud recte cum Ernestio hærebis; vid. *Acadd.* I, 1, 1. Sic postremo Davisii ratione, qui verba, *quomodo... in cælo*, cancellis tamquam spuria notat, opus plane nihil est.

7. *Obduruit.* Ita recte ex binis suis Davis. quamquam nostri omnes *obduravit*, cum olim vulgata. Scribæ ubique sic peccant: ut non tam codicum, quam iudicii in hoc verbo valeat auctoritas. Idem nuper recte restituit Martyni-Laguna, *Divv.* II, ep. 16. Nec aliter Ciceronem usquam scripsisse certo persuasi sumus. G.

8. *A rebus cognitu dignis.* Gær. dat *cognitione dignis.* Ita, inquit, jam Davis. ex 7 suis dedit, licet veram rationem ipse nesciret: addidit enim. Differunt autem res *cognitæ dignæ* a rebus *cognitione dignis.* Illa dicendi forma notantur ea, « quæ cognita juvant »; hæc, « quæ cognosci merentur ». Illa de omnibus, quæ aliquo modo, si didiceris, prosunt: hæc maxime de docta dicendi ratione, eaque philosophica ponitur. Quod magis intelliges, si memineris Cic. *cognitionem* sæpissime de Stoicorum *κατάληξι* ponere. Ita æque *scita*, et *scientia digna* dignosces. Sic questio nulla esse potest, utrum præterea. Ceterum firmant nostri quoque omnes, quatuorque Oxonn. receptam: itemque cum Marso et Crat. editique vett. multi.

9. *Sine voluptate, aut utilitate aliqua non requirat.* Int. qui eas contemnat, nisi in illis cognoscendis inesse videat voluptatem aliquam aut utilitatem.

10. *Qui majorum, aut Africanorum.* Viri Docti in *majorum* nomen proprium quaerunt. Davis. cum Clario *Manliorum* suadet, Bremi melius *Æmiliorum*; sic enim hæc exempla plane ad Catonis stirpem accommodantur. Sed idem addit, vulgatum fortasse, ut generale, ferri posse. ut hi deinde omnium præcipui exempli virorum loco ponantur. Recte. Nam

per habes, proavi mei¹¹, ceterorumque virorum
um ,atque omni virtute præstantium, facta, dicta,
ilia cognoscens, nulla animo afficiatur¹² voluptate?
autem honesta in familia institutus, et educa- 38
ngenuæ, non ipsa turpitudine, etiamsi eum læ-
non sit, offenditur? Quis animo æquo videt eum,
n impure ac flagitiose putet vivere? quis non
sordidos, vanos, leves, futiles? Quid autem dici
rit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam
statuemus, quo minus¹³ homines tenebras et so-

petitam exempla diversa affe-
esse, nemini non observatum
bet. Primo autem genus ponim
familiarem celebratissimum,
e eximiorum virorum summus,
Cato in avi persona laudans,
se excusat, quod illum Cicero
exempli loco in ore gerat.
nisi satisfecerit (quamquam de-
facile aut prior in ut mutabi-
rum scribæ hand facile aut
rem ferant. Sed tum, ex auctoris
ægre particula *vel*, post aut
tem, carebis. G.

Proavi mei. Est Cato Censor.—
is ideo mendam subesse suspi-
quia Cato Censorius, quem
significat, multo antiquior fue-
m proavis: nam est hoc fami-
licæroni, ut *proavos* appellet ab
tate longissime remotos, ut in
a ad Appium, Fam. lib. III,
: « Si censor es, de proavo mul-
ogitato tuo »: quum de Appio
qui Pyrrhi pacem dissuasit,
qui constat. P. MANUT.

Nulla animo afficiatur volu-
ptate aut animi, aut omnino
nte, Ern. docet non solum
i voluptate affici », dici, sed
animo affici voluptate »; vide
1, 7, et quæ ibi Bremi exempla

dedit. Sed paullo accuratius videndum,
quum hæc duo notione differant. *Ani-*
mi enim voluptate affici ubique ex
oppositione *corporea voluptatis* ca-
piendum; quum contra in forma
« animo affici voluptate », ablat. *qua*
re? ponatur, et, sine ejusmodi op-
posito, ea modo pars indicetur, qua
voluptas sentitur. Inde, vulgatam h.
l. unice valere, videbis. G.

13. *Quid autem dici poterit, si...*
statuemus, quo minus. Walkeri jussu
Davis. verba, *si... statuemus*, cancellis
ut spuria coercuit: nam, omissis his,
absolutam dari sententiam; admissis
vadam inherere tautologiam. Sed recte
ea defendit Hotting. Divin. I, 29, p.
82. Nec ex plene abundantibus pu-
tanda sunt, quum sensus sit, « Quibus
rationibus absterreri pravi homines a
nobis, non certo persuasus, turpitu-
dinem per se ipsam fugiendam esse,
poterunt, ut a facinore eo se conti-
neant, quod inulte committi possit,
nisi cogitatio eos, rem ipsam per se
turpem scdamque esse, deterreat? »
Fatendum quidem est, verba ista paullo
luxatius posita videri; sed quasi in
parenthesi addita putanda sunt, atque
inde celerius pronuntianda. *Poterit* et
statuemus tumentur etiam Spir. et Erl.
sed *statuerimus*, quod codd. veterum-

litudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se foeditate sua turpitudine ipsa¹⁴ deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. Nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam et honesta, expetenda¹⁵ per se, et eodem modo turpia, per se esse fugienda.

- 39 Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit¹⁶, id esse solum bonum: intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, aestimandum esse, quam illa media, quæ ex eo comparentur. Stultitiam autem, et temeritatem¹⁷, et injustitiam, et in-

que edd. plurium est, præferendum videtur, quum reliqui nostri *statuerimus, et statuerimus, peccent. G.*

14. *Foeditate sua turpitudine ipsa.* Gud. 1 et Bas. *a foed. sed prave, quum foeditate ad turpitudine pertineat, et cum vi præmittatur.*—De re ipsa sæpe auctor, maxime vero Leg. I, 14, 41, seqq. G.

15. *Expetenda per se.* Editi vett. cum Marso et Crat. plurimi *per se expetenda*, utque ita tacite edidit Bremi. Sed in *per se* vis est, neque quidquam mutandum. Cf. præter alia Div. III, ep. 9: «Tua dignitas atque amplitudo mihi est ipsa cara per se». Ubi *per se* in sententiæ adeo clausula vides. Ceterum oppositorum inversionem «*expetenda per se... per se fugienda*», auctori plane familiarem, ipse vides; quæ rem conficit G.

16. *De quo ante diximus, quod honestum sit.* Goer. scrib. *quod h. esset.* Volgata, inquit, in nullo nostrorum legitur: quatuor enim *esset*, et quintus Gud. 2, utrumque nescit. A nobis receptum haud dubie ab auctore est: pertinet enim *esset* ad *diximus*, idque crebro auctoris exemplo; cf. supra I, 3, 10, «sæpe disserui, fatinam linguam non modo inopem, ut vulgo

putarent», ubi vide quæ notavimus. Eodem modo illa quoque præsentia struantur, quæ perfectorum loco ponuntur. N. D. I, 22, 61: «Epicurus vero tuus, quid dicit, quod non modo philosophia dignum esset, sed medio prudentia». Ibid. 15, 40: «idemque disputat, æthere esse eum, quem homines Jovem appellarent».

17. *Temeritatem.* Guryetus *timiditatem*, Davisio comprobante, conjicit, quum hoc vitium *fortitudinis* opponitur: quod Bremi in textu recepit. Sed vulgatum defendi potest. Duplex enim quam cuiusque virtuti vitium oppositum sit, quorum alterum in defectu, alterum in excessu hæreat: nihil necesse erat, ut illud in defectu *timiditatis* nomine poneretur: sufficit hoc ab excessu notatum. Quum enim tamisio «fortitudo considerata periculorum susceptio sit, laborumque perpassio», Invent. II, 55, 163, *temeritas* contra in harum rerum inconsiderata agendi ratione maxime cernitur. Neque tum ejus loco *audaciam*, ut rectius oppositam, desiderabis: quippe quæ ad alteram *fortitudinis* partem, ad labores perpetiendos, minus aptari possit. Adde, quod ne verisimile quidem videtur, *timiditatem* h. l. ab auctore

temperantiam quum dicimus esse fugienda¹⁸ propter eas res, quæ ex ipsis eveniant, non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est¹⁹, solum id esse malum, quod turpe sit, hæc pugnare videatur oratio : propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quæ oriuntur e vitiis. Quas enim Græci *κακία*²⁰ appellant, vitia malo, quam malitias nominare.

XII. Næ tu¹, inquam, Cato, verbis illustribus, et ⁴⁰ id, quod vis, declarantibus. Itaque mihi videris latine docere philosophiam, et ei quasi civitatem dare : quæ quidem adhuc peregrinari² Romæ videbatur, nec

profectum esse : certe nusquam sic alias simpliciter vox hæc fortitudini, in universum spectatæ, objicitur. Immo si Cic. virtutis illius partes, = fortitudinem arctiori sensu = et = patientiam =, ponit, tum plus semel his *timiditatem* et *ignaviam* opponit, v. c. supra I, 15, 59. Opponantur item *forti* hæc duo vitia junctim Tusc. III, 7, 14. Alia res foret, si simplex *ignavia* poneretur, cf. Invent. II, 54, 163, quippe quæ utrique *fortitudinis* parti recte opponatur. Hæc igitur satis gravia nobis visa sunt, ut ab hac conjectura abstereremus : idque magis, quam h. l. facillimum sit intelligere, cui virtuti vulgatum ex adverso sit positum. G.

^{18.} *Fugienda*. Gud. uterque et Bas. cum 4 Oxonn. et editis plerisque omnibus *fugiendam*. Quod per se quidem probum esse, ad Acadd. II, 1, 1, multis exemplis docuimus. Sed h. l. neutrum minus etiam scribarum esse videtur, quippe qui in hoc græcismo, Platoni maxime frequentato, ubique peccent. Vulgatum Spir. et Erl. firmant. G.

^{19.} *Ut cum illo, quod positum est.*

Gærens scribit *quo pro quod*. Hoc, inquit, Spirensi et Erl. debemus; idque multo melius est, si vel *quod* continuo bis repositum non curaris.

^{20.} *Græci κακία*. Transponunt Erl. et Gud. 1 *κακία* *Græci*. Quod tam præferremus, si *appellant* glossæ speciem moveret : uterque tamen positus probus est. G.

XII. 1. *Næ tu. Næ pro hæc*, ex Pal. 1, profectum firmant bini illi nostri : Vien. *Nec*. Scribitur illa part. in vet. codd. *ne*; et h. l. compendii *Hc*, quo pingitur *Hæc*, similitudo variantem lectionem peperit : sæpiissime enim initiales literæ *N* et *H* ab librariis confunduntur. G. — His Cicero respicit hujus libri proœmium, in quo Cato vereri se dixerat, ut latine posset Stoicam philosophiam explicare; quasi exclamaret Noster, Catoni gratulando: Hæc certe sunt illustria verba, nec merito tibi ipse diffidebas, Cato.

2. *Peregrinari*. De eo dicitur, qui urbis, in qua versatur, linguam nescit, atque ita se non offerre civium sermonibus potest : quod eleganter ad philosophiam transfertur, quæ illa ætate Romæ græcis modo literis di-

offerre sese nostris sermonibus; et ista³ maxime, propter limatam quamdam et rerum, et verborum tenuitatem⁴. Scio enim esse quosdam⁵, qui quavis lin-

scobatur. Similiter *aures peregrinari* dicuntur Mil. 12, 33. G.

3. *Et ista maxime.* Omnes omnino intt. h. l. plus minus ad vv. *et ista* conjecturis indulserunt, odoratique in his verbum sunt, ad quod inf. *offerre* referretur; quod ad *videbatur* frigidissime applicari putant. Scaliger, ut erat obsoletorum amans, *est quita*, Lamb. *audabat*, Davis. *esse ausa*, Brem. *est ausa*. Ern. in solo *ista* hærens, hoc vel abjectam vult, vel ejus loco *illa*. Sed proba sunt omnia. Inducitur philosophia per *προσωποποιῶν*: atque sic ad *offerre* recte *velle* cogitabis, et hoc modo sine omni offensione idem ad *videbatur* referes. *Ista* autem, quod omnes quoque nostri præbent, neutrum est, et ad progressa vv. « videris latine docere phil. etc. » referendum. Sic enim haud raro neutra pronominum plurium numero ponuntur. Exempla vide ad Legg. II, 8, 29. Plenius scripseris: « *et ista mihi videris maxime propter limatam quamdam, quam adhibes, etc.* » Nec in pronomine ipso recte offendes, si noveris res eo notatas acrius quasi indigetari. G. — Certe non felicitior est Gœrenz in explicando contextu, quam fuerant ceteri quos reprehendit, in eo refingendo: quid tantis opus laboribus? Intell. *ista maxime*, scil. Stoica philosophia, peregrinari videbatur, quippe quæ longe obscurior est ceteris doctrinis et explicatu difficilior.

4. *Limatam . . . tenuitatem.* Est subtilitas concinna sine verborum pompa. Iisdem fere verbis utitur Noster, Acadd. II, 21, 66: « rationes . . . latiore specie, non ad tenue limatas ».

5. *Scio enim esse quosdam . . . nullis tamen part. . . utantur, ipsique dicant.* Gœr. scribit: « scio enim . . . nullis enim . . . utantur; ipsique dicunt ». Quatuor, inquit, in his nobis mutanda fuerunt. Primum posteriorem enim reposuimus, pro *tamen*, quæ particula iniquo loco a scribæ manu intrusa esse videtur. Nam in quinque nostris solus Gud. 1, cum ut variantem lectionem textis superscriptam offert. At *enim* referunt etiam 4 Davisi, totidem Oxon. editique, quos vidimus, omnes. Scribæ enim his recurrentem, ut solent, fugiebant: quæ sæpiissime ab auctore sic repetitur. Vide nos ad Acadd. I, 2, 6, coll. Orat. III, 40, 161, ubi nuper, æque citra jus, prior *enim* in *autem* mutata est. Deinde *utantur* et *dicunt*, revocandum fuit. Prius ex codd. omnino omnibus, quod ex ingenio Ern. in *utantur* mutarat: posterius ex Erl. et Spir. cum quibus Pal. 1, Oxon. E. ex ξ. faciunt, exemplo Lambini, Davis. et Bremii dedimus. Denique ex iisdem illis binis nostris, *ipsisque*, quum vulgatam *ipsique* Grut. ex Pal. 1 induxerit, cum quo E. et ξ. conspirant: cujus loco olim *ipsi, qui*, consentientibus scriptis reliquis, edebatur. Lectio a nobis edita selectior est, et ea, quæ non a scribæ profecta, sed ab his corrupta videatur. Similis structura in his est, « hæc se probant omnibus; causa ea non modo se, sed me etiam absentem per se probat, etc. » *Ipsis* autem plane ex auctoris more præmissum puta; quam contra *ipsi* frigeat. Adde huc, quod auctor ex more verba dicendi mediæ orationi interponit. Construes enim

gua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utantur, ipsique dicant, ea se modo probare, quibus natura tacita assentiatur. Itaque in rebus minime obscuris⁶ non multus est apud eos disserendi labor. Quare attendo te studiose, et quaecumque rebus iis, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriae mando⁷. Mihi enim erit iisdem istis fortasse jam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi videris, et ad consuetudinem nostrae orationis, vitia posuisse contraria. Quod enim vituperabile est per se ipsum, id eo ipso vitium nominatum puto, vel etiam a vitio dictum vituperari⁸. Sin κακίαν malitiam dixisses, ad aliud nos unum certum vitium consuetudo latina traduceret⁹. Nunc¹⁰ omni virtuti vitium contrario nomine opponitur.

cum vulgo, « dicuntque, ea modo se ipsis probare, etc. » *Natura autem tacita est, vel, adeo tacita; ipsis nempe sensibus se injungens, in quibus solis Epicurei veri cognitionem ponebant: qui his haud obscure petantur. — Hoc quoque loco nobis videtur Gorr. immerito contextum turbavisse, qui bene se habet, si lateantem ironiam videas. Nulla enim esse potest justa et vera philosophia, quae definitionibus et partitionibus abstinere, quibus et ipsi Epicurei utuntur, vel quum eas vituperant. Sic sensus erit: Sunt qui gloriantur se quavis lingua philosophari posse: et possunt reipsa, sed ea conditione, ut abstineant definitionibus, etc. sine quibus nulla constare potest philosophia.*

6. *In rebus minime obscuris.* Id est, « quum res ipsae, quas tractant, perceptu faciles sint ». Epicureae enim philosophiae enarratores Latini innuntur, quos vide Acadd. I, 2, 5. Recte igitur Brem. Ernestii rationem rejicit,

pro minime conjicientis maxima. G.

7. *Mando.* Gud. 2, Bas. Mars. Crat. aliae commendo. Sed ut dubito, an umquam compositum, ista in forma, auctori dicatur; ita superiore aetate idem usa frequentissimum est. G.

8. *Vel etiam a vitio dictum vituperari.* Sensus est: « verbum vituperari adeo ipsum conjugatum esse vocis vitium: » videtur enim a vitium parvo, factum esse vitupero. Mars. ductum praebet: sed vulgata est auctoris usui accommodatio. G.

9. *Ad aliud ... traduceret.* Int. hoc verbum in errorem nos induceret, quia apud nos solet significare nihil aliud, quam unam aliquam vitii speciem, non ipsum generaliter vitium.

10. *Nunc omni.* Ita praeter veterem Mantuii cod. et Pal. I, praebent Spir. et Erl. Unde autem hoc, quod est reliquorum scriptorum, enatum sit, clare docet Bas. e quo Hunc enotatur. Initiales autem N et H frequenter confundi, brevi ante vidimus. Quartus

41 XIII. Tum ille : His igitur ita positis , inquit , sequitur magna contentio ; quam tractatam a peripateticis mollius (est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta , propter ignorationem dialecticæ) Carneades tuus¹ egregia quadam exercitatione in dialecticis , summaque eloquentia , rem in summum discrimen adduxit² : propterea quod pugnare non destitit , in omni hac quæstione , quæ de bonis et malis appelletur , non esse rerum stoicis cum peripateticis controversiam , sed nominum . Mihi autem nihil tam perspicuum videtur , quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis , quam verbis dissidere : majorem multo inter stoicos et peripateticos rerum esse aio discrepantiam³ , quam verborum . Quippe

deinde casus sua sponte a scribis in sextum mutatus est , ut contexta coerent. — Ab iisdem etiam est , quod Gud. 1 et Bas. *enim pro omni* exhibent : quod *omnino* valet *in univsum* , ut sæpe ; cf. I , 19 , 64. G.

XIII. 1. *Carneades tuus*. Quia Carneades princeps erat novæ Academicæ , quem Cicero sequebatur.

2. *Quam tractatam ... Carneades ... rem in summum discrimen adduxit*. Anacoluthon hoc (quod ipsi scribæ non concoxerunt ; multi enim scripti , in hisque Gud. 1 et Bas. *quæ pertracta est* , cum vet. edd. omnibus) recte tuetur Brem. reliquis VV. DD. varimode locum tentantibus . Ita autem frequenter auctor post longiorem parenthesis anacolutha hæc admittit , ut non solum ipsa se invicem sustentent , sed ut etiam consulto posita appareant . At quid hoc est , quod Peripatetici dialecticam ignorare dicuntur ? sectatores ejus nimirum , qui jure dialecticæ parens dici meretur ! Quod presse si intellexeris , ita falsum erit ,

ut contra facile doceri possit , illos , ad magistri exemplum , dialecticis conjuncta cum rhetoricis , semper coluisse . Sed hæc irridiculosius disti putabis , utpote a Stoico . « Peripatetici enim spinas partiendi et definiendi prætermittabant » , cf. Tusc. IV , 5. 9 : quæ quum Stoici fortius subirent , hi illos ita corripiebent , quasi ita ignorarent , quibus uti volebant . G.

3. *Majorem multo inter stoicos a peripateticos rerum esse aio discrepantiam*. Ita cum Pal. 1 exhibent Erl. et Spir. modo quod hic *aio* , i. e. *animo* , cum Scaligerano , refert . Ceteri codd. cum nostris reliquis = majorem multo habere St. et Peripat. omnino discr. » præter Gud. 2 , qui post *omnino* , quod per comp. esse effert , *al' aio* addit , et cum Gud. 1 , *habere* post St. rejicit . Ex his manifestum est , *habere* ex glossa accessisse , et ex confuso *aio* cum *compendio aio* et *aio* varietatem reliquam esse natam . Ceterum ne puta multo temere comparativo subjici ; longe fortius sic

quum peripatetici omnia, quæ ipsi bona ⁴ appellent, pertinere dicant ad beate vivendum; nostri vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam non putent ⁵.

An vero certius quidquam potest esse, quam illorum ratione ⁶, qui dolorem in malis ponunt, non

cadit. Cf. Orat. II, 46, 192: « sed alia sunt majora multo ». Ibid. 42, 178: « Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, quam veritate ». Alia ratio est, sed eandem vim addens Tusc. V, 36, 104: « vir sapiens, multo arte majore præditus »; cll. N. D. III, 27, 69. G.

4. *Appellent.* Græc. scrib. *appellant*, notatque: Sine omni jure Ern. *appellent* ex ingenio. Plane multa hujus structure loca excitare liceat, v. c. Brut. 49, 185: « Efficiatur autem ab auctore, nec ne, ut ii, qui audiunt, ita afficiantur, ut orator velit »: ubi pari intemperie Ern. corrigit. Sed cf. ad Acad. II, 15, 46.

5. *Nostri vero, quod æstimatione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam non putent.* Græc. scrib. *compleri vitam beatam*, notatque: Eadem aliis verbis vide Tusc. V, 16, 47: « At enim Stoici præcipua vel producta (προηγμένα) dicunt, quæ bona isti (Academici). Dicunt illi: sed his (productis, quæ æstimatione omnino aliqua, sed non maxima, digna sunt, cf. infra § 51—55) vitam beatam compleri negant ». Ex his nostro loco primum cum Eliens. a non addendum (Gud. a præcedentis vero loco non præbet: forte leg. « nostri vero non, quod »: Erl. vero ibidem peccat); deinde vulgatus ordo *beatam vitam* e scriptis nostris omnibus, editis vet. plerisque, tacitoque Davisii exemplo, transponendus fuit. Cf. item

§ 43. Tusc. V, 14, 40, etc. Denique ex eodem illo loco patet, rejiciendam esse Eliensis a varietatem, qui *complecti* pro *compleri* refert, abjecto *beata*, quod etiam Gud. a nescit: quam totam Brem. in contexta recepit. *Compleri autem* (συμπληροῦσθαι) a scribis in *complecti* hac in ipsa dicendi forma mutari, manifesto testatur locus Tusc. V, 14, 40, « quo vita beata complectur »: ita nempe ex certissima R. Bentleii conjectura ibi editur, scriptis omnibus *amplēctitur* peccantibus. Ceterum ne in *omnino* titubet, aliis codd. « ex omni æstimatione », vel « æstimatione ex omni » præbentibus, aliis *omnino æst.* transponentibus; notandum est, *omnino* proxime ad *aliqua* referri, et, ut supra indicavimus, non *maxima* (quæ modo ad summum bonum pertinet § 35) ex opposito cogitandum. Ante *compleri* facile *eo* addi liceret; sed nihil opus est, quum toties demonstrativum post relativum auctor consulto omittat. Inde jure *eo* tolles Off. I, 7, 4, ejus loco codd. multi *ex quo* exhibent, pari scribarum ad contextam indicandam fulero. — Davis. legi volebat « nostri non ex omni, quod æstimatione aliqua dignum sit, compleri beatam vit. putent »: idem cf. jubet infra c. 15, 16; Laert. VII, 105; Stobæum Eclog. Ethic. lib. II, pag. 172, et A. Gell. XVIII, 1.

6. *Quam illorum ratione ... non posse sapientem beatum esse.* Hæc

posse sapientem beatum esse, quum equuleo torqueatur? Eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit⁷, uti in omnibus tormentis conservetur beata vita sapienti. Etenim si dolores eosdem tolerabilius patiuntur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui levio de causa; opinio facit, non
 43 natura, vim doloris aut majorem, aut minorem. Ne illud quidem est consentaneum, ut, si, quum tria genera bonorum sint, quæ sententia est peripateticorum, eo beator quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum sit nobis⁸, ut qui plura habeat, quæ⁹ in corpore

contexta, quæ Lambinus restituit, quum scribæ parum assequerentur, vel, *illa ratio est*, mutarunt, ut cum binis Oxonn. duo item nostri; vel etiam insuper eorum addiderunt, ut trium Oxonn. exemplo editi vett. perique omnes, Pal. 1 et Spir. *illo ratione*, Er. *illa ratione*: unde corruptionis viam facile vides. Compendio enim *illor.* quum *r.* per alliterationem subtracta esset, reliqua sensim ad scribarum libidinem consarcinata sunt. His autem Epicureos innui, non est ut moneatur. G.

7. *Eorum ... ratio certe cogit.* *Ratio est συστηματος ratio et consequentia*: simili dicendi forma græci, τούτου λόγος αίρηται. Sed utraque lingua quoque simpliciter et sine relatione, *ratio cogit*, ubi necessaria disputationum consequentia intelligitur. Quo item spectat illud simplex *cogitur*, auctori valde frequentatum. G.

8. *Ut, si, quum tria genera bonorum sint ... ut hoc idem approbandum sit nobis, ut.* Recte Brem. in his tuendis versatur, aliis quum in repetita *ut*, tum in toto loco hærentibus: sic ut Davis. verba, *ut hoc ... beator*,

tamquam inanem glossam ad unum damnarit. De *ut* sic reposita idem Brem. accurate egit ad Fat. 9, p. 37. Cf. Acad. II, 15, 48, et Fin. II, 15, 50, etc. Similiter reponi *si* solet, vide nos Acad. II, 14, 43, et *sed*; de quo alibi. De ταυτολογία autem hæc, et similibus, toties superioribus voll. egimus, ut hoc addidisse sufficiat, videri ex nostris Bas. et Gud. 1, audiendos, qui *idem* ignorant. Tum enim (ex auctoris sæpius notato more), dilatatur sententia, nec amplius ad tria illa Peripateticorum bona pressius respicitur, sed modo ea corporis simpliciter internis adduntur. Quamquam nec in vulgata, plene servata, recte hæseris. G.

9. *Qui plura habeat, quæ.* Gen. dat *ea, quæ.* *Ea*, inquit, ex codd. nostris, veteribusque impressibus, reduximus. Oxonienses hand debite idem servant, quum editor, diversitate nulla notata, sic ediderit. Quod autem tres Pariss. apud Davis. et præbent, id mirum non est, quum scribæ *ea*, i. e. *talia, ejus generis*, non ceperunt. Alii scribæ cum Gud. 1 et Bas. in positu pronominis offenderunt.

magni aestimantur, sit beator. Illi enim corporis commodis compleri vitam beatam putant : nostri nihil minus. Nam quum ita placeat, ne eorum quidem bonorum, quæ nos bona naturæ appellemus¹⁰, frequentia beatiorem vitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris aestimandam; certe minus ad beatam vitam pertinet multitudo corporis commodorum. Et enim si et sapere expetendum sit¹¹, et valere, con-

habeat plura ea exhibentes. Sæpissime autem hoc pron. ante relativum in enuntiativa clausula sic addi, nihil est, ut doceamus.

10. *Quæ nos bona naturæ appellemus.* E nostris quoque optimi Spir. et Erl. non *naturæ*, sed *vere*, præbent. Sed si utriusque vocis compendia, *ne* et *ue*, cogitaris, nihil erit, cur hæc permutata mireris. In aliis utraque lectio *vere naturæ* junctim reperitur, ut in Oxon. χ . et Crat. ad marg. At Lamb. pro *bona*, *prima* in scriptis nescio quibus legi ait : quod Brem. in texta recepit. At tum nou *appellemus* auctor, sed *appellamus* scripisset, quum in superioribus *prima naturæ* sæpius jam adfuerint, v. c. 6, 21, etc. subjunctivus autem vocem, quodammodo nove positam, requirat. Nos quidem et *bona*, et *prima* (si ita Lamb. in codd. reperit), ex glossa accessisse, putamus : tum enim probe cohibent omnia. Supplebis ex præcedente *bonorum*, *bona*, ita ut vere his *prima naturæ* intelligantur, et excusatus subjunctivus ponatur, quum sic non proprie Stoici. Potest tamen vel *bona*, si ita malis, stare, quum auctor subst. primum repetere amet. Fin. I, 20, 69; ibid. II, 14, 44; 22, 70. Brem. ex Eliensi 2, et Mead. *appellamus* dedit : sed hoc est scribarum, subjunctivi rationem non assequentium; neque sic ullus nostrorum. Adde,

non Stoicos solum, sed Academicos quoque et Peripateticos dictionem $\pi\rho\upsilon\tau\alpha\ \phi\acute{o}\sigma\tau\omega\varsigma$; usurpasse; cf. Acadd. I, 6, 22. *Appellemus* autem vi optativa est, *appellare placet*, ut § 41. *appellent.* G.

11. *Et sapere, expetendum sit, et valere ... expetendum sit.* Ger. delet *sit* post primum *expetendum*. Hanc, inquit, vulgatam, quæ vera lectio est, negligentia scribarum in codd. plerisque omnibus corruptit. Magna enim horum pars exhibet, « et valere et sapere expetendum sit », reliquis omisissis; ut e nostris Gud. 1 et Bas. nec aliter edd. vett. omnes. Alii codd. vel hæc duo omittunt, in quibus sunt Oxon. omnes. Gud. 2, post *et sap. exp. sit*, hiatum habet binis verbis facile explendum : reliqua ignorat. Spir. denique et Erl. locum plene cum vulgata præbent, priore tantum *sit*, quod vulgo additur, omisso; quod eo magis delevimus, quum origo ejus facile pateat. G. — Hic locus varie legitur. Grut. et recentiores perverse : « expet. sit valere, et conjunctum utrumque ». — In nonnullis codicibus in hunc modum, « Etenim si valere et sapere magis expetendum sit, quam sapere solum; neque tamen si utrumque sit aestimatione dignum, plaris sit conjunctum, quam sapere ipsum separatim. Nam, etc. » In veteri codice sic legitur, « Etenim si sapere expetendum

junctum utrumque magis expetendum sit quam sapere solum; neque tamen, si utrumque sit æstimatione dignum, pluris sit conjunctum¹², quam sapere ipsum separatum¹³. Nam qui valitudinem æstimatione aliqua dignam judicamus¹⁴, neque tamen eam in bonis ponimus, iidem censemus, nullam esse tantam æstimationem, ut ea virtuti anteponatur. Quod idem peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quæ et honesta actio sit, et sine dolore, eam magis esse expetendam, quam si esset eadem actio cum dolore. Nobis aliter videtur: recte¹⁵ secusne, postea. Sed potestne rerum major esse dissensio?

sit et valere, conjunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere ipsum separatim. Nam qui valitudinem æstimatione aliqua dignam judicamus, neque tamen, etc. » Alii codices plura habent, in hunc modum: « Etenim si et sapere expetendum sit, et valere; conjunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere solum; neque tamen, si utrumque sit æstimatione dignum, pluris sit conjunctum, quam sapere ipsum separatim. Nam qui valitudinem æstimatione aliqua dignam videamus, neque tamen eam, etc. » MORAL. — Ut locum recte capiamus, reminiscamur oportet virtutes solas. Stoicis ἀίρηταις, *expetendas* videri; quum res ἀδιάφοροι, *indifferentes*, et quæ nec bonæ nec malæ sunt, ἀξίαν ἔχουσι, ληπτὰ δὲ καὶ ἐπιλέγωνται, « æstimatione dignæ, sumendæ sint et eligendæ ». Vide Notatrum infra, IV, 8; Stobæum, Ecl. Ethic. pag. 170, et Plutarchum de Regn. Stoic. pag. 1042. DAVISIUS.

12. *Si utrumque sit æstimatione dignum, pluris sit conjunctum.* Gær. delet primum *sit* cum Spir. et Erl. dicitque pro altero *sit*, quod firmant

sui omnes et edd. vett. in vulgatis esse si.

13. *Separatum.* Ex Spir. nihil enotatur. Oxonn. φ. Crat. *separatim*: quod, per se non contemnendum, hoc contextu non prætulerim. quum *separatum* et *conjunctum* opponantur, singulaque singulorum enuntiatorum instar sint, *si sit conjunctum, si sit separatum.* G.

14. *Judicamus.* Ita cum Pal. 1, 2, 3, Spir. et Erl. et Gud. Reliqui ferè cum editis plerisque vett. *videamus*, vel *videmus.* Ex compendiis *videmus* et *videmus*, hæc diversitas nata est, e quibus hæc sæpenuero confunduntur. — Continuo post transverso ordine *eam tamen*, e tribus optimis nostris, posita meliore, ad sensumque efficaciore, scripsimus; cf. Fin. I, 3, 7, « nec mihi tamen, etc. » G.

15. *Recte secusne, postea.* Sed. Gær. interpungit melius, ut nobis videtur: *postea: sed.* Sensus est = nos, secus sentientes, inferius hoc recurramus: sed ex iis quæ diximus, concludere possumus majorem rerum dissensionem esse non posse, contra eos qui contendunt nos cum Peripateticis solum verbis dissentire.

XIV. Ut enim obscuratur et offunditur luce solis ⁴⁵ lumen lucernæ; et ut interit magnitudine maris Ægei stilla muriæ¹; et ut² in divitiis Cræsi, teruncii accessio; et gradus unus in ea via, quæ est hinc in Indiam: sic, quum sit is honorum finis, quem stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum³ æstimatio splendore virtutis et magnitudine obscuretur, et obruat, atque intereat necesse est. Et quemadmodum oportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit major productione temporis (habent enim suum modum quæcumque⁴ opportuna dicuntur); sic recta

XIV. 1. *Stilla muriæ* in nullo meorum legitur. Reliqui *stilla mellis*. Gud. a et Vien. *st. maris*. Sed vulgata verissima est. G.

2. *Et ut ... et ut*. Repetita et exempla jungentis est. Cf. supra I, 16, 50. Tertio loco *ut* ideo repositum non est, ne tædium crearet. Hæc et talia variandæ orationis causa auctor frequentat. G.

3. *Rerum in corpore sitarum*. Hæc a P. Mann. primum e Maffæi cod. recepta lectio, Pet. etiam Marši auctoritate firmatur. Reliqui codd. vel *in corpore harum*; ut e nostris Spir. et Erl. scriptis veteribus plerisque consentientibus: vel *incorporearum*; cum quibus reliqui nostri faciant. Solus denique Eliensis 2 *corporearum* exhibet: quod, probantibus Davis. et Ern. sequutus est Brem. Sed si vel auctor ista voce interdum sic utatur, ut Brem. vult: tamen vulgata, si vere codicis scripti lectio est, quod dubitari nequit, præferenda erit; est enim selectior, quam ut a scribis profecta dici possit. *Situm* enim in re Ciceroni constanter de eo dicitur, «quod rationem suam in rei natura habet», atque ita «ad rem pertinet, ei consenta-

neum, ejus proprium est». Ita *situm* in nobis supra I, 17, 57, «situm in animis hominum, etc.» Jam res *in corpore sitæ* sunt, quæ sua natura ad corpus referantur. Nusquam autem Cic. v. *corporeus* sic ponit, ut *ad corpus pertinens* valeat: sed, «quod corpore præditum est». Eo referendus etiam locus, quem forte Brem. in animo habuit, N. D. II, 15, 41, ubi *ignis corporeus* in præcedentibus is dicitur, qui «corporibus animantium continetur»: sed ne isto quidem loco opus est, ut a propria vi vocis discedas. G.

4. *Quæcumque*. Græc. scrib. *quæquæ*. Nullus, inquit, meorum *quæcumque*. Spir. et Erl. *que*, Gud. uterq. Oxon. E. Mars. *quæque*: unde *quæquæ* dedimus, quod ubique a scribis corrumpitur. Att. XVI, ep. 8: «Veteranos quique Casilini et Calatiæ sunt», ubi item plerique scripti *quæque*. Mire unus codd. optimorum nostrorum ad Orat. I, 15, 67, «hoc profecto efficiet, ut quamquam rem a quoquo cognoverit». Quoquo refert etiam Oxon. β. et utrumque sane vulgatæ, *quamcumque ... quoque*, præferendum videtur.

effectio (κατόρθωσιν enim ita appello, quoniam recte factum⁵ κατόρθωμα), recta igitur effectio, item convenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturæ consentiat, crescendi⁶ accessionem
 46 nullam habet. Ut enim opportunitas illa, sic hæc, de quibus dixi, non fiunt temporis productione majora: ob eamque causam stoicis non videtur optabilior⁷, nec magis expetenda beata vita, si sit longa, quam si brevis; utunturque simili. Ut si cothurni laus illa esset, ad pedem apte convenire, neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec majores minoribus: sic quorum omne bonum convenientia atque
 47 opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora brevioribus anteponentur. Nec vero satis acute dicunt⁸: Si bona valitudo pluris æstimanda sit longa, quam brevis, sapientiæ quoque usus longissimus quisque sit plurimi. Non intelligunt, valitudinis æstimationem spatio judicari; virtutis, opportunitate; ut videantur qui illud dicant⁹, iidem hoc esse dicturi,

5. *Recte factum.* Græc. scrib. *rectum factum.* Ita, inquit, nostri quoque scripti; quod sine justa causa Ern. ob cap. 18, in *recte f.* mutavit. Sed Brem. vulgatum jure reduxit; quum *recte factum*, ut participium, minus bene substantivo græco respondeat.

6. *Crescendi accessionem.* Hanc generum structuram illustratam vide ad Acadd. II, 41, 128. G.

7. *Stoicis non... optabilior,* etc. Ad hæc apte confert Davis. Plutarch. de Repugn. Stoic. p. 1046, c; Advers. Stoic. 1061, f; Lips. Manuduct. ad Stoic. Phil. III, 3.

8. *Nec vero satis acute dicunt.* Non Stoici, sed qui illis Stoicorum rationibus occurrunt, Academici, aut Peripatetici. Malis igitur forte post acu-

te, contra adjectum, quod eo loco facile excidere potuit.—Quæ sequitur objectio paullo obscurius expressa. hanc vim habet: tum modo recte sapientiæ usum, quam longissimum, plurimi faciendum esse, si bona valitudo pluris æstimanda, si longa, etc. Posterius enuntiatum ideo præmissum puta, quoniam in hoc vis objectionis cernitur. Quæ ipsa causa est, cur in consecrariis fere omnibus conditionalis enuntiatio præmittitur. G.

9. *Qui illud dicant.* Gud. a et Bas. dicunt. Bene per se quidem: sed vulgata proba est, quum valeat, qui tale, quale illud est, dicere possunt. G. — Grut. auctoritate Pal. 1, tria hæc verba ressecanda vult, tamquam a glossemate lectoris.

bonam mortem et bonum partum, meliorem longum esse¹⁰, quam brevem. Non vident, alia brevitate pluris aestimari; alia, diuturnitate. Itaque consentaneum est his, quæ dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putent posse, iisdem placere¹¹, esse alium alio etiam sapientio¹², itemque alium magis alio vel peccare, vel recte facere. Quod nobis non licet dicere, qui crescere bonorum finem non putamus. Ut enim qui demersi sunt in aqua¹³, nihilo magis respirare possunt, si non longe absunt a summo, ut jam jamque possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille, qui jam appropinquat, ut videat, plus cernit, quam is, qui modo est natus: ita qui processit¹⁴ aliquantum ad virtutis aditum¹⁵, nihilominus in miseria est, quam ille, qui nihil processit.

10. *Longum esse*. Prave transponunt Spir. et Erl. *esse longum*. G.

11. *Itaque consentaneum est his ... ratione illorum ... iisdem placere*. Ad *consentaneum est*, id intelliges, ut sæpe; vide nos Acad. II, 9, 28. Deinde quum auctor pergeret, « his, quæ dicta sunt ratione illor. » (inter quæ vulgo male virgula post *dicta sunt* additur): non potuit, quin pronomen poneret, quod ad *illorum* referretur. *Iisdem* autem dixit pro *illis ipsis*; cf. Brem. de Fato, 15. G. — Nobis melius stare videtur virgula, post *dicta sunt* posita; nam sensus est: Admissa ratione eorum qui, etc. sequitur ut iisdem dicere debeant esse alium alio sapientio¹².

12. *Alium alio etiam sapientio¹²*. Gær. delet *etiam*. Quum, inquit, ejus loco Erl. et præbeat, Gud. 1 et Bas. vocem plane ignorent: jure particulam, quæ toties scribis debetur, et ad

hæc contexta marcet, proscribendam putavimus.

13. *Ut enim qui... in aqua*. Eadem fere, ut Chrysippea, refert Plut. adv. Stoic. p. 1063: ὡςπερ ὁ πῆχυν ἀπέχων ἐν θαλάττῃ τῆς ἐπιφανείας, οὐδὲν ἦπτον πνίγεται τοῦ καταδεδυκότος ὀργυρίας πενταμοσίας· οὕτως οὐδὲ οἱ παλάζοντες ἀρετῇ τῶν μακρὰν ὄντων ἦπτόν εἰσιν καὶ καθάπερ οἱ τυφλοὶ, τυφλοὶ εἰσι, καὶν ὀλίγον ὕστερον ἀναβλέπαιν μὲλλωσιν, οὕτως εἰ προκόπτοντες, ἀχρὶς οὐ τὴν ἀρετὴν ἀναλάβωσιν, ἀνόητοι καὶ μοχθηροὶ διαμένουσιν. Vide insup. Nost. inf. IV, 23, 24, et Laert. VII, 120.

14. *Ita qui processit*. Gær. scrib. *item*. Sic, inquit, tres nostrorum optimi, quatuor Oxonn. Mars. Crat. ple- ræque reliquæ. Vulgatur *ita qui processit*. prout ubique in *item*, ut præcedente, peccatur. Vid. Legg. II, 5, 11, cll. Tusc. V, 3, 9.

15. *Ad v. aditum*, etc. Non aver-

XV. Hæc mirabilia¹ videri intelligo. Sed quum certe superiora firma ac vera sint, his autem ea consentanea et consequentia; ne de eorum quidem veritate est dubitandum². Sed quamquam negent, nec virtutes, nec vitia crescere: attamen³ utrumque eorum fundi⁴ quodam modo, et quasi dilatari putant. 49 Divitias autem Diogenes censet⁵ non eam modo vim

satur auris habitum, quod exstat in Pal. sec. Est etiam in tertio a manu prima additum. Henr. Stephanus divinabat, adeptum pro *adeptione*. Propius literas fuisset, *adytum*, ut poetice id posuisset pro templo. GAUT. — *Nihilominus in miseria est, quam ille, qui nihil processit*. Mire omittunt Spir. et Erl. in *miseria est*, et *qui*: sed ne locum inde ipsum tentes, qui optime se habet. Quod item testantur illa Plotarchi modo laudata: ἀνόητοι καὶ μοχθηροὶ διαμένουσιν. Sed hoc simul patet, in græcis πνίγηται his accommodatius poni, quam supra *respirare*. G.

XV. 1. *Mirabilia*. Id est, παράδοξα. Vide infra, IV, 27, 74, hæc παράδοξα illi, nos mirabilia dicamus, ell. Acad. II, 44, 136. G.

2. *Ne de eorum quidem veritate est dub.* Gær. scrib. *ne de horum quidem est veritate dub.* Ita, inquit, cum nostris omnibus et P. Marso rescriptimus. In Oxon. E. et ξ. pro *quidem* glosseina ad sequentia verba intrusum legitur, quod disputandum est.

3. *Sed quamquam negent ... attamen.* Spir. Erl. et Mars. *negant ... et tamen.* Et referunt etiam reliqui nostri cum Oxon. E. ξ. et vett. editis plerisque omnibus. χ. sed habet. At vulgata vera est. Ut enim alibi scribæ, si ad *quamquam* conjunctivus sequitur, hærent; ita adeo frequentata auctori hæc structura est, ut

vix quidquam magis. *Attamen* autem post *quamquam* legitur etiam Orat. 32, 113: = *Quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio ... attamen utrumque in disserendo est*. G.

4. *Utrumque eorum fundi.* Seneca, ep. 74, § 26: = *Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corrippe, et in unum diem coge; æque honesta est. Modo latius virtus funditur; regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia: modo arcto fine circumdatur paupertatis, exsillii, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in privatum, ex regio in humilem subducitur, etc.* Vide Lipsium Manud. ad Philos. Stoic. III, 3. DAVISIUS.

5. *Diogenes censet.* Miscent scripti, Erl. *diogenescens et*, Gud. 2, *Diogeni censeant*, Gud. 1 cum quatuor Oxonn. *conseat*: atque ita edd. vett. multæ. Conjunct. forte præcedenti *neget* accommodatus est. G. — *Divitias autem Diogenes.* Diogenem intellige Babylonium, Chryssippi auditorem, et Antipatri magistrum, magnum et gravem Stoicum, qui aliquando Romam ab Atheniensibus cum Carneade legatus missus est, adulescentibus Scipione et Lælio, ut est

habere, ut quasi duces sint ad voluptatem et ad validitatem bonam, sed etiam ut ea contineant⁶: non idem facere eas in virtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest. Itaque si voluptas, aut si bona⁷ validudo sit in bonis, divitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi⁸, ut etiam divitias bonum esse dicamus: nec ab ulla⁹ re, quæ non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest; ob eamque causam, quia cognitiones comprehensionesque¹⁰ rerum, e quibus efficiuntur artes,

in Tuscul. a Cicerone scriptum. Ejus sententiam de divitiis ad voluptatem et validitatem gignendam non modo valentibus, sed etiam ut retineantur et serventur vim habentibus, non recte accommodari posse ad virtutem et artes, dissimilitudine ostendit. Dictum est antea quæ Stoicis τὰ μίση dicuntur, ἀρχαὶ εἶναι τῶν καθηκόντων: in officiis vero et recte factis neminem ea continere possunt. Addit rationem: bonum non nisi a bono contineri posse. Ea vero media neque in bonis esse, neque in malis. MORALIUS. — De hoc Diogene, qui de his maxime, quæ ad rerum æstimationem referuntur, tractavisse videtur, cf. Stob. Ecl. Eth. P. II, p. 152, sqq. G.

6. *Ut quasi duces sint ... sed etiam ut ea contineant.* In eo igitur hæc Diogenis sententia, ab illa Stoicorum aliorum differebat quod, quum tria genera προσημίων statuerentur, Laert. VII, 107, τὰ μὲν, δι' αὐτὰ, τὰ δὲ, δι' ἑτερα, τὰ δὲ, καὶ δι' αὐτὰ, καὶ δι' ἑτερα; alii autem illi divitias ad τὰ δι' ἑτερα (quæ duces essent ad τὰ δι' αὐτὰ, voluptatem) (bono sensu) et validitatem bonam, referrent: hic easdem ad τὰ δι' αὐτὰ καὶ δι' ἑτερα relatas vellet; sed respectu modo vo-

luptatis, validitudinisque, non artium; multo minus etiam virtutis. G.

7. *Aut si bona v.* Spir. et Erl. repetitam si nesciant: sed minus bene, quum eadem paullo ante per duplicem ad distinguantur. G.

8. *At, si sapientia ... sequi.* Nostris, præter Gud. 1, omnes aut: nec aliter tres Oxonn. Sed recte vulgata: sic enim sapientia voluptati, etc. opponitur. — *Sequi.* Referunt cum Ursini codice Gud. 1, Bas. Vien. tresque Oxonn. sequitur: a quo contextorum tenor abhorret. G.

9. *Nec ab ulla.* Cæc. scribit neque ab ulla. Sic, inquit, dedimus ex nostris omnibus, et Oxonn. E. ξ. idem ex suis tacite Davis. et cum edd. vet. nonnullis Marsus. Etiam Brem. sic dedit nihil monens. Recte: certe actor longe frequentius ad a, ab, hanc, quam brevior part. jungit. Neque ulla est h. l. et omnino nulla: idque ex simili copularum et, atque, que, usu satis firmatur: nisi malis potius ulla pro alia ulla, ob vim, quæ in ipso est, accipi.

10. *Cognitiones comprehensionesque rer.* Et tribus nostris optimis firmatur, et re ipsa hæc lectio: notantur enim κατανόησις; quæ artium, id est,

appetitiones movent¹¹; quum divitiæ non sint in
 50 bonis, nulla ars divitiis contineri potest¹². Quod si
 de artibus concedamus, virtutis tamen¹³ non sit ea-
 dem ratio, propterea quod hæc plurimæ commenta-
 tionis et exercitationis indigeat; quod idem in artibus
 non sit: et quod virtus stabilitatem, firmitatem, con-
 stantiam totius vitæ complectatur, nec eadem¹⁴ hæc
 in artibus esse videamus.

Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non
 ullam esse diceremus, confunderetur omnis vita¹⁵, ut

σοστημάτων sunt quasi materia. G.

11. *Appetitiones movent.* Goer. scrib. *appetitionem*. Alteram lect. inquit, dedit post Lambin. Davia. ex pluribus ejus codd. quibus duo nostri se addunt, binique Oxonn. sequuntique eum sunt Ern. et Brem. At *appetitionem*, quod prius vulgabatur, contemnendum minime est, quum sæpe sic collective Cic. v. c. supra 7, 23; IV, 47, 48, etc. Tuenturque idem ex nostris Spir. Erl. et Bas.—Ceterum vides hoc quoque loco *artes* in *bonis* numeratas; quippe quas Stoici in virtutibus referrent, earumque maxime *dialecticam*, et *physicam*. Cf. infra cap. 21, § 72.

12. *Contineri potest.* Notat ad hæc Brem. orationem cum obliqua mixtam, quum ad præced. *sit*, *possit* scribendum fuisset. Cujus generis loca quum sint apud auctorem frequentissima diversis ex rationibus pendentia, id modo addimus: hoc loco, et paucis post, indicativum a narrantis cum narratis consensu pendere. Post *potest* ex loci natura colon pro virgula posuimus. G.

13. *Quod si ... tamen.* Ne forte *etiam*, *vel*, aut aliam partic. desideres, hæc ipsa vi *quod si*, *tamen* sequente, pollet. Orat. 43, 148: «Quod

si ea, quæ dixi, non ita essent, quis tamen se tam durum agrestemque præberet». Philipp. X, 10, 20: «Quod si immortalitas consequeretur presentis periculi fugam; tamen, etc.» Inde nostro loco, non sine aliqua specie, inter *si* et *de*, *id* excidisse putaris: at idem etiam *si* simplex, ante *tamen* valet. Quæ Cæcil. 18, 60, «qui si summam injuriam ab illo accepisti, tamen, quoniam quæstor ejus fuisti, non potes enim sine ulla vituperatione accusare»; cf. Orat. I, 41, 185. Sens. igitur est: Sed si vel hoc de artibus concedamus, tamen, quod ad virtutem attinet, etc. G.

14. *Nec eadem hæc.* Goer. transp. *nec hæc eadem*. Quo jure inquit, nostra lectio a VV. DD. relicta sit, ignoramus, quum codd. nostri omnes, cum vet. editis, quos vidimus, ordinem, quem expressimus, referant. Aurium nescio quod tædium codd. lectionem respuisse videtur: at auctor, si vulgatum ordinem maluisset, esse non addidisset.

15. *Confunderetur omnis vita ... nec.* Goer. dat: «quam si non... concederemus, et confunderetur omnis vita, ut ab Aristote; neque ull. etc.» duo mutans, nempe *et* ante *confund.* addendo, et *neque*, pro *nec*, scri-

ab Aristone; nec ullum sapientiæ munus, aut opus inveniretur, quum inter res eas, quæ ad vitam de-
gendam pertinerent, nihil omnino interesset, neque
ullum delectum adhiberi oporteret. Itaque quum es-
set¹⁶ satis constitutum, id solum esse bonum, quod
esset honestum, et id malum solum, quod turpe: tum
inter illa, quæ nihil valerent ad beate misereve vi-
vendum, aliquid tamen, quo differrent¹⁷, esse vo-
luerunt, ut essent eorum alia æstimabilia, alia contra,
alia neutrum. Quæ autem æstimanda essent¹⁸, eorum 51

bendo. Hoc, inquit, omnes codd. nostri, cum edd. vett. plerisque; respondetque sibi his positum *neque ullum*. Et autem in Gud. 2 et Bas. repertam, probat auctoris usus; soletque ea sane, *neque* vel *nec* respondente, sæpissime a scribis negligi; cf. Off. III, 3, 4, Heuss.—In præcedd. non ullam negativam ad verbum finitum, *ulla* autem ad infinitum referes.

16. *Itaque quum esset ... tum inter illa ... aliquid tamen*. Verba *tum inter illa*, ex Pal. 1 edita, recte firmant Spir. et Erl. nisi quod hic *cum* peccat. Suffragantur eidem lectioni Bas. *tamen inter illa*, et Gud. 2, et *tamen inter illa* referentes: *tamen* enim ubique cum *tum* confunditur; et ex e præcedente nata est. Reliqui fere codd. hæc addunt, varia junctura; unde hoc pron. si vel non contexta reclamarent, per se ipsum jure spurium argueris. De usu autem conjunctionis *quum*, si conjunctivo junctam *tum* sequitur, vide nos ad Legg. II, 14, 36, cll. supra I, 6, 19. At nuperrime contra nos surrexit Gernhardus ad Off. III, 2, 5. Quum enim statuissemus, post hanc *quum*, sic sequi *tum*, ut *tamen* cogitetur, et nihilo secius, pro simplicitate nostra, notassemus, solere *tamen* his addi quoque: V. D. con-

tra statuit, *tum* ipsam, si *quum*, pro *licet* posita, præcedat, *tamen* valere; hoc quidem discrimine, ut *tamen* (si post *quum*, *licet* notantem, sequatur), « prioris sententiæ vim quodammodo temperet et minuat, opposito eo, quod sit illi certe ex parte contrarium; tum alteram sententiam augeat addendo, quod præ altero spectandum sit ». Sic igitur conceditur, *quum*, hac in structura, *licet* valere, quod, nisi penitus fallimur, primi vidimus. Si autem Gernh. *tum* pro *tamen* ipsa positam vult, hoc primum querimus: quo modo *tum* hanc vim admittat, i. e. quo jure ex partiæ natura explicari liceat, *tum*, *tamen* valere; alias enim prave judicaria. At nullam rationem in vocis hujus natura ipsa deprehendes: debet ea igitur ipsi extrinsecus accedere. G.

17. *Quo differrent*. Omnes, quos vidimus, et scripti et edd. vett. *quod differret*. Inde suspicamur, *quod differrent* scribendum esse, sic ut *quod*, ut toties, *quoad* notet. Plenam codd. scripturam minus probamus, licet vel hæc aliquo modo defendi possit. Si enim *differret* legeris, res magis ex voluntate judicantis, quam ab interno rerum nexu penderet. G.

18. *Quæ autem æstimanda essent*.

in aliis satis esse causæ, quamobrem quibusdam anteponderentur, ut in validudine, ut in integritate¹⁹ sensuum, ut in doloris vacuitate, ut gloriæ, divitiarum, similibus rerum²⁰; alia autem non esse ejusmodi: itemque eorum, quæ nulla æstimatione digna essent, partim satis habere causæ, quamobrem rejicerentur, ut dolorem²¹, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum: partim non: itemque²² hinc esse illud exortum²³, quod Zeno

Gær. scrib. *quæque*. Sic, inquit, Veneti, Oxonn. nostrique omnes, nec aliter Mars. Ven. 1494, aliæ. *Quæque*, pro *quæcumque* positum, ex tanta eodd. auctoritate jure repositum judicabis. *Æstimanda* valent idem, quod *æstimabilia*. De re ipsa vide Exc. I, ad Acadd. I.

19. *Ut in integritate*. Gær. scribit: *et int.* Vulgatæ, inquit, lectioni nostri scripti omnes adversantur. Spir. Bas. Gud. 1, ut edidimus. Gud. 2 simpliciter *integr. s.* Excidit nempe *et* propter *e* præcedentem. Erl. *aut*; quod ipsum non contemnendum foret, nisi idem in proximis, pro *ut*, *aut* peccaret. Neque vulgata vera putari debet, quum *integritas sensuum* ad *ipsam validudinem* pertineat, voces autem *ut in repositæ* diversum quid ab illa notent. Contra vero *et h. l. et maxime, et imprimis*, valet. Cf. infra 17, 56, « ut quidam habitus oris et vultus, ut status, ut motus ». Atque ita apte congruunt omnia: nam nec præpositio recte stabit in parte generi subjecta.

20. *Ut gloriæ, divitiarum, similibus rerum*. Requirebat structuræ ratio, ut in *gloria*, etc. sed languidam ut auctor orationem effugeret, cum rerum diversarum a præcedd. enarratione constructionem ipsam mutat. Ex

anteponderentur autem præmissio facile ad hos genitt. *anteponderarum ratione* cogitabis. Sic nihil est, ut aut cum aliis pro arbitrio mutes, aut cum Davis. et Ern. substant. regens excidisse putes; cujus loco ille *claritate* conjicit, quod recte Brem. contemnit. Diversitatem autem rerum Ciceronem constructionis diversitate insignire, sæpius monuimus. Neque denique, ante *similium*, et desideres, ut est in quibusdam editis: pertinet enim hoc adjectivum ad ea, quæ sunt colligentis, ut, « alius, multus, omnis, reliquus; » ad quæ pæne ex regula copulæ omittitur. G.

21. *Ut dolorem*. Gud. uterq. et Bas. *ut* nesciunt. Sed præter id, quod scribæ *ut*, si *verbi causa* valet, sæpe numero omittunt, cf. Heuss. ad Off. I, 12, 2, h. l. præcedens syllaba *ur* part. extrahit. G.

22. *Itemque ... itemque*. Eodem modo repetite ponitur Off. I, 30, 109, etc. Nihil igitur est, quod Spir. et Erl. prioris loco *Item* præbent: neque quidquam sæpius, quam hanc *que* scribæ subtrahunt. Cf. supra II, 4, 14. G.

23. *Hinc esse illud exortum*. Gær. delet *esse*. Hæc, inquit, verba admodum variantur in scriptis. Spir. et Erl. *est id*, Gud. 2, *illud esse huic*, E. ξ.

προηγμένον, contraque quod ἀποπροηγμένον nominavit, quum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus ac novis; quod nobis in hac inopi lingua non conceditur: quamquam tu hanc copiosiore[m] etiam dicere soles²⁴. Sed non alienum est, quo facilius vis verbi intelligatur, rationem hujus faciendi²⁵ verbi Zenonis exponere.

XVI. Ut enim, inquit, nemo dicit, in regia regem⁵¹ ipsum quasi productum esse ad dignitatem (id enim est¹ προηγμένον), sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit ad regium principatum²: sic in vita non ea, quæ primario

simpliciter est mutant. Bas. et Mars. esse illud transponunt. *Id ex compendio natum est: ex reliquis varietatibus te facile expedieris, si esse delendum putabis.* Divin. I, 27, 57: « Alterum ita traditum, clarum admodum somnium, etc. » Abjecimus igitur esse, quod contextis jam per se minus favet: deberet enim ad obliquam structuram usus esset sequi.

24. *Copiosiore[m] etiam dicere soles.* Gær. transp. soles dicere. Paruimus, inquit, Spir. Erl. auctorisque mori, si dicere pro statuere accipit; tum enim verbum hoc loco eo ponit, in quo cum vi sententiæ aliqua reperitur. Acadd. I, 6, 22: « Atque hæc illa sunt tria genera, quæ putant plerique Peripateticos dicere ». Alia res est Brut. 87, 208: « Nec in hoc ironiam dixeris esse, quod eam rationem mihi magistratam esse dixerim ». Ubi prave vel ideo nuper ex Ven. duxeris receptum est, quod his ipsis ad 86, 296, « hæc germana ironia est, etc. » respicitur. Ceterum ex nostris soli Spir. et Erl. etiam servant: quod non miraberis, syll. em præcedente, et hoc in positu scribis insolito.—*Copio-*

sio[m]... dicere soles. Cf. Nost. sup. I, 3, § 10, et quæ ibi notavimus (pag. 41, not. 20).

25. *Rationem hujus faciendi verbi Zenonis.* Gær. transp. « Zenonis rationem. h. v. f. » Sic, inquit, ex auctoris more. Cf. Tusc. IV, 17, 40, « ægre tulisse P. Rupilium fratris repulsam consulatus ». Rull. I, 1, 3: « tu populi rom. subsidia belli, tu ornamenta pacis eripias? » atque ita centenis locis. Vel certe hunc ordinem requiras, « rationem Zenonis hujus v. f. » Divv. I, ep. 1: « Quæ res auget suspicionem Pompeii voluntatis, etc. » At Zenonis nomen proxime ante quum positum esset, h. l. idem modo ambiguitatis cavendæ causa sine omni vi adjicitur.

XVI. 1. *Id enim est.* Multi scripti, et vv. edd. pleræque idem enim. G.

2. *Secundus... ad regium principatum.* Davis. conjecerat a regio principatu: sed Ern. et Brem. vulgatum stare posse putant. Nos in rationem inquirentes, sine qua nihil stare nec potest, nec debet, hanc tum idoneam reperimus, si ad pro quoad dictum acceperis. Sic supra II, 20, 63: « Ita non timidus ad mortem, ut in acie

loco³ sunt, sed ea, quæ secundum locum obtinent, προηγμένα, id est, producta nominentur. Quæ vel ita appellemus (id erit verbum e verbo), vel promotæ, et remota⁴; vel, ut dudum diximus, præposita, vel præcipua, et illa, rejecta. Re enim intellecta, in verborum usu faciles esse debemus. Quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus, necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod præpositum, vel præcipuum nominamus. Itaque id definimus, quod sit indifferens, cum æstimatione mediocri. Quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferens dicerem⁵. Neque enim il-

sit ob remp. interfectus ». Cf. Tursell. de Partt. p. 26. G. — Davis. similem Stobæi locum affert, Eclog. Ethic. II, pag. 194.

3. *Primario loco.* Gœr. scribit: *primore loco*, notatque: Spir. et Erl. *primori e loco*, et Gud. 1, *primiore*, cum aliis quibusdam, referentes, conjecturæ illi favent, ex qua Davis. pro « primario loco », « primore l. » scribi jubet: quam nos verissimam judicantes, exprimi jussimus. *Primor locus* est enim ut Plauto *primores digiti*, ut Cic. sæpius *primoru labia*. Sic autem melius, quam vulgata, quum duo modo comparentur.

4. *Vel promotæ, et remota; vel, ut dudum diximus, præposita, vel præcipua, et illa, rejecta.* Davis. hunc verborum ordinem turbatum judicans, ita transponit: « vel promotæ, vel, ut dudum diximus, præposita, vel præcipua, et illa rejecta aut remota ». Quem nexum Bremi ita præfert, ut tamen vulgatum ferendum putet. At vertit auctor primo proprie, *promotæ... remota*: deinde ea ponit, quæ suæ linguæ aptiora judicat, *præposita, præcipua*, quibus duobus simplex op-

ponit *rejecta*. Deinde ne cum Percio, *ut illa, malis*, virgulam ante *rejecta* posuimus. *Et est et contra.* ut sæpe, si oppositio per se ipsa patet. *Illæ* autem auctor ideo dixit, quoniam προηγμένα in proximis repererat: quod secus est in ἀντιπροηγμένων: indicavit igitur hæc ut e remotius positus. G. — Lambinus legit *vel promotæ, ut illa remota*. Bene: nam *remota, ἀποπροηγμένα*, proprie opponuntur *promotis, προηγμένων*. Insuper tamen (id quod illum, acutissimam licet, fugerat) legendum arbitror, « vel præcipua, ut illa rejecta »: eadem enim ratione hæc mutanda esse videntur, atque illa. En totam sententiam eo modo, quo scripsisse Cicero-nem arbitror: « Quæ vel ita (producta), appellemus (id erit verbum e verbo) vel promotæ, ut illa remota; vel (ut dudum diximus) præposita vel præcipua, ut illa rejecta ». PARRC.

5. *Quod... dicerem.* Hæc Gœrens parenthesi includit; quæ autem parenth. inquit, ut recte poneretur, virgula delenda fuit, quæ post, *indifferens*, quod præcedit, vulgo additur. — Ceterum notandum est, ipsa προηγμένα

lud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in mediis, quod aut secundum naturam esset, aut contra; nec, quum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis æstimabile esset; nec hoc posito, non aliqua esse præposita⁶. Recte igitur hæc facta distinctio⁵⁴ est, atque etiam ab iis, quo facilius res perspici possit, hoc simile ponitur. Ut enim, inquit, si hoc fingamus esse quasi finem et ultimum, ita jacere talum, ut rectus adsistat; qui ita talus erit jactus, ut cadat rectus, præpositum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contra⁷; neque tamen illa præpositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quæ sunt præposita, referuntur illa quidem ad finem; sed ad ejus vim, naturamque nihil pertinent.

Sequitur illa divisio, ut bonorum alia sint ad illud⁵⁵ ultimum pertinentia (sic enim appello, quæ τελικὰ dicuntur: nam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus verbis dicere, quod uno non⁸ poterimus,

vz et ἀποπροημινα esse ἀδιάφορα, ne cum quibusdam in ridiculum sane errorem abeas. Cf. Sext. Emp. Pyrrh. III, 192.

6. *Nec hoc posito, non aliqua esse præposita.* Goer. scribit: *essent*. Primo, inquit, miramur, si vere in Pal. hoc posito, Grut. legit. ut ex Mafæano recte editum est, nam Spir. et Erl. cum reliquis omnino omnibus, hæc posita. Deinde cum Bremio *essent* reduximus, cujus loco P. Manut. ex conjectura haud satis apta, et Davis. ex El. 1, esse dederat, Ern. sectatore: nostris omnibus repugnantibus.

7. *Qui aliter, contra.* Goerenz dat: *aliter, qui contra*. Scripti, inquit, plerique, nostrique omnes, editique vett. multi, « qui aliter, qui contra »; unde Davis. jejune sane, « qui aliter quidem, contra ». P. Mars. *aliter, qui*

contra; ut edidimus. Ita enim facile causa repetiti *qui* cognoscitur. Putarat scriba *qui* ante *aliter* ponendum, et tamen idem justo quoque loco reponebat. — De discrimine in talorum lusu, si talus *rectus* assistebat, et si *rectus* cadebat, vid. Senflebius de Alea, c. 4, n. 8, cll. Pitisci Lexic. antiqq. v. *Talus*. — Rem vero hanc ipsam de qua h. loc. tradit Stobæus Eclog. Ethic. II, p. 174.

8. *Quod uno non poterimus.* Nostris, Oxoniensesque, tres item Davisii, omnes aut omittunt *uno*, ut tres potiores, aut post *poterimus* addunt. Cum his consentit Mars. cum illis Ven. 1494 et aliz. Nos quidem *uno* in clausula positum, ob enuntiatorum in oppositione inversionem auctori frequentem, probamus: sed quum *uno* ob priores literas negativæ non per

ut res intelligatur), alia autem efficientia, quæ Græci ποιητικὰ, alia utrumque. De pertinentibus, nihil est bonum, præter actiones honestas; de efficientibus, nihil præter amicum. Sed et pertinentem et efficientem sapientiam volunt esse⁹: nam quia sapientia est conveniens actio¹⁰, est illo pertinenti genere¹¹, quod dixi. Quod autem honestas actiones affert et efficit, ideo efficiens dici potest¹².

compendium excidisse videatur; nihil pro certo statuendum fuit. *Quod* valet *quoad*, et æque sic indicativus, atque conj. additur. G. — Hanc eandem divisionem iisdem fere verbis tradit Laert. VII, 96. Conf. quoque Stob. II, p. 167.

9. *Sed et pertinentem, et efficientem sapientiam volunt esse.* Nostris omnes *sapientem*, ut alii plures: sed ita ex compendio pro more peccant scribæ. Deinde, ne in verborum positu hæreas, notandum est, *volunt*, ad verborum dicendi exemplum, interponi. Similem vide locum Tusc. V, 21, 62: « Denique exoravit (Damocles) tyrannum, ut abire liceret, quod jam beatus nollet esse » i. e. « dicens se nolle jam, etc. » Sic omnia ex ordine procedunt hoc sensu: « Sed aliud sapientiæ genus pertinens, aliud efficiens dicunt (statuunt) esse ». Eo quidem exemplo, quo scribitur Off. II, 15, 7: « Melius etiam, quod largitionem corruptelam dixit esse ». Invent. I, 43: « Quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse, etc. » De re cf. Diog. Laert. VII, § 107, et Stob. Eclogg. Eth. p. 174. G.

10. *Conv. actio.* Hac v. exprimitur græcum ὁμολογουμένη πράξις, id est, ad ὁμολογίαν pertinens agendi ratio; cf. supra 6, 21. G.

11. *Est illo pertinenti genere.* Gær. scribit: *est cum illo.* Cum, inquit, et

abest vulgo, nec id agnoscunt Pal. 1, Spir. Erl. et Gud. 2; at in reliquis Gruteri, Davisii, Oxonn. nostris adest omnibus: itemque edd. vet. quas vidimus, tuentur. Vulgatam stare non posse, viderunt Lamb. et Davis. quorum ille pro *cum, ex*; hic *in* ex conjectura receperunt. Ern. hujus rationem, Bremsii illius probat. Harum conjecturarum optione facta, Davisii *in* utique præferri meretur, quam toties Cic. formam hanc, *esse in genere, ex* græcismo usurpet, cf. Acadd. II, 30, 95. Sed nos *cum* probamus ac defendimus. Sæpe enim, ex græcismo, *cum aliquo esse* ii dicuntur, qui aliquis partes sequuntur, ad aliquem se applicant; unde « uxor cum marito esse », proprie dicitur. Videtur autem consulto auctor noluisse dicere, « sapientia est in hoc genere »; quum ea non tam huic *insit*, quam potius idem *complectatur*. Quare h. l. *conjuncta, conciliata*, etc. intelliges. Post compendium *e* autem comp. *c* excidere facillime potuit: nisi præpositio a scribis eam non capientibus consulto omissa est. *Pertinenti* nostri omnes. *Est* autem recte, et cum asseveratione præmittitur: nec *erit*, lectio vet. edd. nonnullarum, in quibus Ven. 1494 est: quidquam valet.

12. *Ideo efficiens dici potest.* Gær. scribit *id* pro *ideo*. Vulgatam, inquit *ideo* ex solo Eliensi 1 dedit Davis.

II. Hæc, quæ præposita dicimus, partim sunt ipsa præposita, partim quod aliquid efficiunt, et utrumque¹. Per se, ut quidam habitus oris et status², ut motus; in quibus sunt et præposita quædam, et rejicienda: alia ob eam rem præposita dicuntur³, quod ex se aliquid efficiant, ut fama; alia autem ob utramque rem, ut integritas, ut bona valitudo. De bona autem fama (quam⁵⁷ appellant εὐδοξίαν⁴, aptius est hoc loco bonam appellare, quam gloriam), Chrysippus quidem et Græci, detracta utilitate, ne digitum quidem, ejus⁵, porrigendum esse dicebant; quibus ego venter assentior. Qui autem post eos fuerunt,

ante hunc Lamb. scripserat: ut reliquis, et vett. edd. *id.* Si *ideo* verum esset, *me v. quoque* ægerrime desidero. Nos tuetur lectionem conseruimus: posuit enim hæc auctor ut communem, sic tamen, ut ratione ad sapientiam intelligi quædam morem hic valde frequenter. *id autem, quod*, etc. *rem* ista veluti major proposita expressa minore, et conclu-

scribit *dicentur*. Ita, inquit, omnes et Gruteriani, et nostri, 3 Oxonn. vett. item edd. omnes: at vulgata *dicuntur*. Retinenda tanta auctoritate comprobata lectio erat; idque magis, quam *dicentur* pro *dici licet, conuenit*, accipiat: sæpe enim auctor similiter, pro particip. fut. pass. futurum hoc tempus ponit. Off. I, 38, 3: « sic ad hoc genus castigandi raro invitique veniemus »: ubi, ut nostro loco, part. futuri pass. præcedunt.

1. *Partim sunt per se ipsa... utrumque*. Recte laudat Davis. II, 107: τῶν προσημαίνων τὰ βρὰ προήκται, τὰ δὲ δι' ἑρῆρα, καὶ δι' αὐτὰ καὶ δι' ἑρῆρα. Cf. d. Eth. p. 173, 174. — Ante *id* Lamb. ob inserit, quod, Dabobante, recepit etiam Bremi. *est propter se*, ut sæpissime, *status*, ut vides. G. *status*. Peccant tres optimi *et status*. Quo de scribarum, *edente et nato*, vicio supra, § 51. *ia... præposita dicuntur*. Gorr.

4. *Εὐδοξίαν*. Quam græcam vocem h. l. auctor *bonam famam* vertit, eam alias binis exprimit, *gloriam et gratiam* jungendo. Off. II, 14, 18, etc. Eodem tamen loco Cic. a cap. 12 inde, simpliciter *gloriam* pro *εὐδοξίαν* ponit. G.

5. *Ejus causa*. Nescio quid librarii in hoc hæserunt; nostri enim codd. omnes in *c.* exhibent, Marsusque *causa* simpliciter: nisi auctor forte *ea causa* scripsit, atque *ea* ob proximas litteras excidit, varique tam textis fulera adhibita sunt. Similiter in *ea re* peccatur, si *propter eam rem* valet. G.

quum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam, ipsam propter se præpositam⁶, et sumendam esse dixerunt, esseque⁷ hominis ingenui et liberaliter educati, velle bene audire a parentibus, a propinquis, a bonis etiam viris⁸, idque propter rem ipsam, non propter usum: dicuntque, ut liberis consultum velimus, etiam si postumi futuri sint, propter ipsos; sic futuræ post mortem famæ tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum⁹.

6. *Bonam famam, ipsam propter se præpositam.* Antipater nempe adstrictam banc Stoæ severitatem primus laxavit, quippe qui diceret, « aliquid se tribuere externis, sed exiguum parum », Senec. ep. 92, 5. Huic autem maxime Carneadis impetus in Stoam sustinendi fuerunt, utpote cui tum præcesset. Ceterum nihil amplius de his Carneadis rationibus innotuit, quæ Stoicos moverunt, ut εὐδοξία ex rejectis in præposita transferrent: haud difficulter tamen ex reliqua ejus sentiendi ratione suppleri possunt. Sed hæc, et ejusmodi multa, philosophiæ historiæ scriptoribus colligenda erant, ut intelligeretur, quantum in singulis Stoicorum ratio Carneadis ingenio cesserit. G.

7. *Esseque.* Ignorant Bas. et Gud. 1, *que.* Per se non male: sic enim sæpe auctor partit. quæ nexi inserviunt, in rationibus addendis omittit. Sed vulgata quoque bene se habet, si ante esse colon, pro virgula, ponitur, ut fecimus: valet enim tum *que, nempe*, etc. Tusc. IV, 37, 81: « Invetratio autem, ut in corporibus segrius depellitur, quam perturbatio: citiusque repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur ». G.

8. *Velle bene audire a parentibus,*

a propinquis, a bonis etiam viris. Hæc respexit Cicero, Panætio duce, Off. II, 15, 46: « Prima igitur commendatio (ad gloriam) proficiscitur a modestia cum pietate in parentes, in suos benivolentia »; ut nuperrime ibi recte editum est: « modestiam enim in moderata agendi ratione quaeres, ex qua bene audias a bonis viris ». G.

9. *Sic futura post mortem fame tamen esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum.* Gorenz interpungit post etiam, notatque: Davis. tamen, ut prorsus inutilem, damnat, ejusque loco ipsam suadet. Ern. h. part. refert ad præcedd. *futurae post mortem*, Bremi contra ad partic. in vv. *etiam detracto usu.* Immo potius « etiamsi . . . tamen . . . etiam » sibi respondent, sic ut *tamen, sane* valet, ut sæpe. Ita nobis *etiam* ad clausulam struenda fait, virgula, quæ vulgo ante eam ponitur, subjecta; sed falso, et contra loci naturam. Tum enim, *etiam usu detracto*, necessario scribendum fuisset. Sæpe egimus de h. part. in clausula posita. Ita item interpunges, Divin. I, 30, 64: « Divinare autem morientes etiam, illo exemplo confirmat Posidonius ». Prave ibi quoque *etiam* ad seqq. trahitur. Scribæ tum fere trepidant: sic h. l. Gud. 1 et Bas. *etiam* ante propter collocat.

ad quum, quod honestum sit, id solum bonum 58
dicamus : consentaneum tamen est, fungi offi-
cium id officium¹⁰ nec in bonis ponamus, nec
ialis. Est enim aliquid in his rebus probabile, et
lem ita, ut ejus ratio reddi possit: ergo ut etiam
abiliter acti ratio reddi possit¹¹. Est autem offi-
n, quod ita factum est¹², ut ejus facti probabilis
reddi possit. Ex quo intelligitur, officium me-
n quoddam esse, quod neque in bonis ponatur,
ue in contrariis; quoniamque in iis rebus¹³, quæ
ue in virtutibus sunt, neque in vitiis, est tamen
ldam, quod usui possit esse¹⁴, tollendum id non
Est autem ejus generis actio¹⁵ quoque¹⁶ quædam,
uidem talis, ut ratio postulet agere aliquid et fa-

Quum id officium. Nempe me-
non rectum. Hoc tenendum est,
scriptum mireris. G.

*Ergo ut etiam probabiliter acti
reddi possit.* Græc. vocem *acti*
includit. Hæc sententia, inquit,
, ut in aliis, ita etiam in Gud.
ribusque vett. editis. Sed incu-
ibi passa est, quum eadem cum
dd. clausula cadat. At vox
eius loco alii codd. *facti* re-
; glossæ suspicionem movet.
a quid valebit, tum audiendi
Lamb. Davis. et Brem. qui
bilis facti malant: licet scribæ
adverbia in *ter* exeuntia in ad-
mutent, quam vice versa. Cf.
I, 3, 10. *Ratio* autem, quæ
abiliter reddi potest, ipsa
bilis est. Sic exordatus progres-
ad Officii definitionem: tertio
loco *probabilis facti* ratio red-
additur.

Officium, quod ita factum est,
nam auctor vocis originem vo-
facere officium derivans. De re

ipsa conf. Diogen. Laert. VII, 107,
καθῆκον... ὁ πραχθὲν εὐλόγον τινα
ἴσχει ἀπολογισμὸν, ut recte corrigat
Bremius. G.

13. *Quoniamque in iis rebus.* *Que*
bini nostri cum tribus Oxonn. aliis-
que aliorum ignorant. Ita scilicet scri-
bæ, si *que* transeuntis est. G.

14. *Quod usui pos. esse.* Oxon. E.
et Bas. = quod usu possit esse: = in
quo dat. veterem agnoscere liceat,
cujus Gellius N. Att. IV, 18, plura
exempla collegit. Sic Divv. ep. 24,
= quibus subito impetu ... resistat =.
Atque ita *usu venire* ex regula scribitur;
et talia multa. G.

15. *Est autem ejus generis actio.*
Gud 1, pro *autem*, *tamen*, Gud. 2,
actum. Inservit autem consecutioni,
ut ubique fere. *Actio est agendi ratio*,
cf. Acad. II, 12, 39. G.

16. *Quoque* sine jure in Bas.
omissa, ad eam vere vocem posite
cernitur, ad quam proxime pertinet,
idque ex regula; cf. Legg. II, 27,
68. G.

cere eorum¹⁷. Quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. Est igitur officium ejus generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrariis.

59 XVIII. Atque perspicuum etiam illud est¹, in istis rebus mediis aliquid agere sapientem. Judicat igitur, quum agit, officium illud esse; quod² quoniam numquam fallitur in judicando, erit in mediis rebus officium: quod efficitur etiam hac conclusione³ rationis. Quoniam enim videmus esse quiddam, quod recte factum appellemus (id autem est perfectum officium); erit autem etiam inchoatum⁴: ut, si juste depositum reddere in recte factis sit; in officiis ponatur depositum

17. *Eorum*, in clausula positum, est, « talium, quæ ad id genus referuntur », ut viderunt Ern. et Brem. G.

XVIII. 1. *Atque perspicuum etiam illud est*. Pessime Grut. et Ern. *Atqui*, a Pal. 1, profectum. Reddit idem Erl. (ex Spir. nihil notatur); sed reliqui, quum non sit oppositio, sed transitio, in vero consentiant. *Atque est*, *Et sane*, ut locis infinitis. ε. et ξ. ignorant etiam. G.

2. *Quod quoniam*, ut « quod si, quod quia, quod quum », ponitur; cf. Hotting. ad Divin. II, 62. *Quod* enim in his juncturis omnibus valet, « quod ad id attinet, quod ». G. — Lego « qui quoniam numquam, etc. » ut pronomen ad *sapientem* referatur. Et ita legendum suspicatur Guietus, nisi forte *quod quoniam* sit additamentum. DAVISIUS.

3. *Etiam hac conclusione rationis*. Goer. transp. *hac etiam*. Paruimus, inquit, Spir. Erl. et Bas. Deinde prave E. et ξ. *cognitionis*. Denique « conclusio rationis », est ea, quam a priori petitam vulgo vocamus, Divin. II, 49, 103.

4. *Quod recte factum appellemus*

(*id autem est perfectum officium*); *erit autem etiam inchoatum*. Primo variatur in *appellemus*. Bas. et Gud. 1, *appelamus*, Gud. 2, *appellamus*. Sed vulgatum verissimum est: vertit enim Cic. κατόρθωμα, atque sic suo more conjunctivo usus est. Parenthesin deinde Brem. ante nos distinxit: cui tamen in altera *autem*, ex Lambini et Ern. auctoritate, deleta non accedimus; nec Davisio, qui iam pro secunda *autem* malit. Sunt enim diversæ potestatis: prior explicantis est, et fere idem, quod *nempe*; posterior, ut sæpe parenthesin excipit, ita ponitur etiam in consecutione. Eis vero positam supra I, 18, 61, vidimus. — *Perfectum officium* in parenthesis. additum est, ut oppositionis ratio in *inchoato* clarius cerneretur. G. — Stobæus Eclog. Ethic. pag. 175: Τὸ δὲ καθήκον τελειωθὲν, κατόρθωμα γίνεσθαι. Et iterum pag. 177: Κατόρθωμα δ' εἶναι λέγουσι καθήκον πάντας ἐπίχον τοὺς ἀριθμοὺς, ἢ τέλειον καθήκον. Vide sis et Nostrum, Offic. I, 3 (ubi hæc *de officio* melius explicantur); supra cap. 7, et inf. lib. IV, cap. 6. DAV.

reddere : illo enim addito, juste, facit recte⁵ factum ; per se autem hoc ipsum reddere, in officio ponitur ; quoniamque⁶ non dubium est, quin in his, quæ media dicimus, sit aliud sumendum, aliud rejiciendum ; quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio⁷ continetur. Ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes natura diligunt⁸, tam insipientem, quam sapientem, sumpturum, quæ secundum naturam sint, rejeeturumque contraria. Ita est quoddam commune officium sapientis, et insipientis. Ex quo efficitur, versari in his⁹, quæ media dicamus. Sed quum ab his omnia 60

5. *Facit recte factum.* Gær. scrib. *fit recte f.* A nobis, inquit, impetrare non potuimus, ut apertum peccatum *facit*, texta amplius inquinare pateremur. Si enim compendium cogites, nihil facilius, quam hæc, *fit et fit*, commutari potuisse videbis. Tum demum *facit* recte stabit, si *illud* ... *additum* corrigetur : quod æque displicet, atque Davisii ratio, qui *facit* in *evadit* mutat.

6. *Quoniamque.* Ante hanc vocem punctum maximum ponit Gær. procolo, quod vituperat, conferens § 58. — *Quin in his, quæ media dicimus.* In quibusdam edd. *iis*, male. Tres nostri *his* : nec aliter edd. vet. pleræque ; cf. § 53, « nihil in his (mediis) poni » ; § 58, « est enim aliquid in his rebus (mediis) probabile ». G.

7. *Communi officio.* Prave nostri quoque omnes *omni* : sed facili et crebro errore. *Commune* autem ideo hoc officium dicitur, quod eo et sapiens, et non sapiens, tenetur. *Off.* I, 3, 4 : « Hoc autem (medium off.) commune officium vocant ». G.

8. *Quoniam se ipsos omnes nat. diligunt.* Gær. scribit : « qu. se ipsi omnes nat. diligant ». *Ipsi*, inquit,

debemus Spirensi et Erl. vulgo *ipso*, minus bene. — *Diligant* deinde ex nostris omnibus, quatuor Oxonn. Marso reliquisque vet. edd. pro vulgato *diligunt* dedimus. Notandum est enim, auctorem duplici ratione ad *quoniam* subiectivum ponere, partim *ut* conjunctione, partim *accus. c. inf.* aut præcedente, aut sequente. Cf. N. D. III, 27, 69 : « haud scio an melius fuerit, humano generi ... rationem ... quoniam pestifera sit multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino ». *Orat.* I, 50, 217 : « licet ista ratione dicamus, pila bene et duodecim scriptis ludere proprium esse juris civilis, quoniam utramque eorum P. Mucius optime fecerit ». *Ut* vero præmissa, pro *Mil.* 30, 82, « ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque et invidiam nostram putaremus », *cll.* *Catil.* III, 2, 4, et hoc nostro libro infra § 67. Aliter ad *quoniam* conjunctivum additum non meminimus ; nisi forte in parenthesi, cf. *Sext.* 11, 26. G.

9. *Versari in his.* Ern. notat intelligendum esse *officium*. Recte : sic tamen, ut *id* omissum putetur, quod sæpissime solet. G.

piencia præcipitur, se ipsam²³, si usus sit²⁴, sapiens ut relinquat. Quamobrem quum vitiorum ista vis non sit, ut causam afferant mortis voluntariæ: perspicuum est, etiam stultorum, qui iidem miseri sint, officium esse, manere in vita, si sint in majore parte earum rerum, quas secundum naturam esse dicimus. Et quoniam excedens e vita, et manens, æque miser est; nec diuturnitas magis ei²⁵ vitam fugiendam facit; non sine causa dicitur, iis, qui pluribus naturalibus²⁶ frui possint, esse in vita manendum.

62 XIX. Pertinere autem ad rem arbitrantur, intelligi, natura fieri¹, ut liberi a parentibus amentur: a quo

simum, si opportune a vita desciscere, i. e. si convenienter se naturæ gerere possit. Sic enim Stoicos statueret, beatam vitam ab opportunitate pendere». Eucleatius hæc sic capies. Stoici (maxime Chrysippus), vitam in ἀδιαφόροις ponebant: esse eam inde in potestate sapientis. Liberum igitur huic, vel manere in vita, vel eam relinquere. Unam vero normam in eo hunc, ut in reliquis omnibus, sequi, τὸ τῆ φύσει ἐπιλογουμένως ζῆν, quippe qua sit beatissimus. Id autem pendere ab εὐκαιρίᾳ. Jam sæpe accidere, ut opportune vitam relinquere possit. Sæpe igitur officium esse sapientis vitam relinquere. Cf. ad hæc Stob. Ecl. Eth. II, pag. 226, et Plut. Stoicæ. Repugn. p. 1042, C. unde simul apparet, hæc proxime ad Chrysippi decreta esse referenda. Ceterum consulto Cicero hic rem uberius tractat, Catonem *Uticensem* loqui faciens. G.

23. *Se ipsam. Sapientiam* nempe. Est autem gravius dictum, quam verius: nam nunquam tale quid sapientia præcipiet. Sed ita solent optimi cujusvis linguæ scriptores, quum rem audent. Inde non debebat Ern. *ipsum*

suadere: nam sapiens potius ad se plene redit, corpore liberatus, quam ut ita se ipsum relinquat. G.

24. *Si usus sit.* Peccant scribæ *sepe jusserit*, ut bini quoque nostri; Erl. *suis sit*; Gud. 1, *vixerit*. Sed vulgata verissima est. G.

25. *Nec diuturnitas magis ei.* Ger. transp. *ei magis*. Sic, inquit, dedimus cum quatuor nostris: vulgo est, *magis ei*, quo posita vis perit, quæ in *magis* hæret. Ne vero *ei* plane ejiciendum putes, notandum est, constructionem præcedentium hanc esse: «excedens e vita æque miser est, et (ac) manens».

26. *Naturalibus*, notat, ut sæpe, *quæ secundum naturam sunt*. G.

XIX. 1. *Nat. fieri, ut*, etc. Quod et convenienter naturæ esse, ut oblaisterent Epicuro, statuerunt Stoici. Negabat enim Epicurus illam naturalem φύσιν εὐρησιαν ad hominem pertinere. Ideo, nè liberos alerent sapientes, jubebat. Noverat, ait Epictetus, fore ut, si semel liberi susciperentur, non in nostra esset potestate eos non amare, eos non tueri, eos non educare, etc. MORFILIUS.

initio profectam communem humani generis societatem persequimur². Quod primum intelligi³ debet, figura, membrisque corporum; quæ ipsa declarant procreandi a natura habitam esse rationem. Neque vero hæc inter se congruere possent⁴, ut natura et procreari vellet, et diligi procreatos non curaret. Atque etiam in bestiis vis naturæ inspici⁵ potest: quarum in foetu et in educatione laborem quum ceruimus, naturæ ipsius vocem videmur audire. Quare ut perspicuum est, natura nos a dolore abhorrere; sic apparet, a natura ipsa⁶, ut eos, quos genuerimus, amemus, impelli. Ex hoc nascitur, ut etiam⁷ com- 63
munis hominum inter homines naturalis⁸ sit commendatio, ut oporteat hominem ab homine ob id ipsum,

2. *A quo initio profectam ... persequimur.* I. e. « Docemus ab hoc initio ... profectam esse ». Inde nihil suadet Ern. *profecti* commendans: nec opus est ex Eliens. 2, cum Davis. *persequuntur* corrigere; vide nos supra 5, 18, *putamus ... arbitrantur*. Adde § 54, *censent ... anteponomamus*. Sententia etiam communis est, non propria Stoicorum, de quibus Cato fere tertia persona loquitur. G.

3. *Quod primum intelligi debet.* Sc. naturam voluisse liberos a parentibus diligi; nam quæ corpora fecit apta ad generationem, voluit procreari: et quæ voluit procreari, non fieri potest, ut non voluerit procreatos diligi.

4. *Possent.* Consentiant scripti nostri omnes in *possent*. Nec aliter cum tribus Oxonn. Davisius. Olim *possint* vulgatum est. G.

5. *Inspici potest.* Gær. scrib. *perspici*. Ita, inquit, præbent præter Eliens. 2, Spir. et Erl. item Crat. in marg. vulgatumque *inspici* recte da-

mnant Davis. et Brem.: neque ferri id ullo modo potest. E. ξ. et Bas. *respici*. Dedimus, quod optimi codd. præbent: sed fatemur nos suspicari, Cic. *conspici* scripsisse; cujus præpositio, ex compendio scripta, peræpe turbas excitavit.

6. *A natura ipsa ... impelli.* Mars. Ven. 1494, Crat. aliæ vv. edd. *impelli* post *ipsa* collocant; probato sane posito, cui tamen nullus codicum nostrorum favet. Tertium comparationis, quod in hac consecutione omissum est, facile hoc se præbet, « quum eorum causa dolores laboresque suscipiamus ». G.

7. *Ex hoc nascitur, ut etiam.* Gær. transp. *etiam*, ut. Sequenti sumus, inquit, Spirens. et Erlang. Vulgo *ut etiam* editur. Turbant enim plerumque scribæ, si *etiam* in enuntiatu clausula ponitur. *Etiam* vero ad *nascitur* pertinere, vel ex eo probabile est, quod præcesserat, « quare ut perspicuum est ... sic apparet ».

8. *Communis ... naturalis ... com-*

scelerata ducitur, eorum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium ¹⁹ deflagratio consequatur; quod vulgari quodam versu ²⁰ græco pronuntiari solet: certe verum est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum.

- 65 XX. Ex hac animorum affectione¹ testamenta, commendationesque morientium natæ sunt. Quodque nemo in solitudine² vitam agere velit, ne cum infinita quidem³ voluptatum abundantia; facile intelli-

quamquam. Sed peccare scribæ facile potuerunt, quum ex vulgata interpunctione nescias, quid loco sit faciendum: neglecta enim in proximis parenthesi, quæ vv. quod . . . solet includere debet, et ante certe puncto posito, locus apodosi carere putandus esset. G.

19. *Terrarum omnium deflagratio.* Omnium abjiciunt Bas. Gud. 1, Mars. Non male: respicitur enim ad græcum versum, qui in proximis indigetur, ἔμοῦ θανάτου, γὰρ μεγάλῳ πυρί: quem plures Veterum laudant, (v. c. Sueton. Ner. cap. 38; Dio, lib. LVIII, p. 634; Xiphil. Epit. p. 128; Senec. Clement. II, 2). Atque si vel illam Stoicorum ἐκπύρωσιν alludi credideris (quod facile concesserimus), tamen de hac ipsa Cic. simpliciter *exustio terrarum*, cf. Soinn. Scip. 7, 16; Divin. I, 49, 111. G.

20. *Versu græco.* Versus ille græcus (quem lege nota super.) Caligulae semper in ore erat. Sed Neronis longius grassata est nequitia, qui (Sueton. in Ner. cap. 38) dixit, versu paullum mutato, ἔμοῦ δὲ ζώντος, κ. τ. λ. et Romam revera incendit. J. V. L.

XX. 1. *Animorum affectione.* Expressum puta Stoicorum διαίσεις, h. e. « cogitandi et sentiendi ratio,

quæ in mores consuetudinemque abiit ». Inde « virtus, affectio animi constans » vocatur Tusc. IV, 15. 4, i. e. διαίσεις ψυχῆς σύμφορες αἰσῶ. ut apud Stob. est Ecl. Eth. II, πρ. 104. G.

2. *Quodque nemo in solitudine.* Ger. addit *summa* ante *solit.* Hoc, inquit, receperat Davis. ex suis us, quod item nostri quinque, atque octi vett. pleræque urgent. Et facile ante *so* excidere *sā* potuit. At repit idem Ern. et Bremio additum *plur* friget. Nos quidem tot scriptis scriptum ideo retinemus, quod *aliam solitudo* etiam de admodum paucis, qui cum aliquo sunt, ponitur, Com. Nep. Thrasyb. 2, 2. Possis *mentis* mentem explicare ex Off. I, 43, 5. « si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit ». In *quod* autem *non* hæerere non debebat, ob conjunctivum adjectum *quum* suadens: est enim eadem constructio, qua supra § 52, ad *quoniam* eundem modum addidimus. Cf. § 58: « quod autem *rationis* actum sit, id officium appellamus: § 64, *quod deceat*: atque ita *supersime*. Quo conjunctivo fere aliorum sententia indicatur, quam notum fecimus. G.

3. *Ne cum infinita quidem.* Ger.

ut caveret; itemque¹³ formicæ, apes, ciconiæ, aliorum etiam causa quædam faciunt. Multo magis hæc conjunctio est hominibus. Itaque natura sumus apti ad cœtus, concilia, civitates. Mundum autem censent⁶⁴ regi numine deorum, eumque esse quasi communem urbem, et civitatem hominum, et deorum; et unumquemque nostrum ejus mundi esse partem. Ex quo illud natura consequi¹⁴, ut communem utilitatem nostræ anteponamus. Ut enim leges omnium salutem singulorum salutem anteponunt; sic vir bonus, et sapiens, et legibus parens, et civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicujus¹⁵, aut suæ consulit. Nec magis vituperandus est¹⁶ proditor patriæ, quam communis utilitatis, aut salutis desertor, propter suam utilitatem, aut salutem. Ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem oppetat pro republica, quod deceat¹⁷, cariorem esse patriam nobis, quam nosmet ipsos: quoniamque¹⁸ illa vox inhumana et

positam putari debet, cujus exemplum ignoramus. Cum præterito, *quum* notabit simul atque, et prorsus ex ordine ponetur. G.

13. *Itemque*. Omittant in *itemque* edd. vet. omnes, quas vidimus, *que*; sed vide supra quas notavimus ad II, 4, 14. G.

14. *Ex quo illud natura consequi*. Ita nostri, præter Gud. 2, omnes: item Mara. Ven. 1494, aliz. Ante Grat. *consequitur*, quod Vien. et Oxonienses, Crat. cum paucis tuerentur. Affectati nempe scribæ sunt consuetius, hærentes insuper in structura. Sed *consequi* est *consectarium esse*, et *anteponamus*, *anteponendam judicemus*: structura autem eadem, quæ modo adfuit § 62, = arbitrantur... persequimur. — Ceterum ante *ex quo*. pro virgula puncto distinguen-

dum fuit. G. — De re ipsa accurate actor disputat Legg. II, 7, 22, 23.

15. *Utilitati omnium plus, quam unius alicujus*. Bas. et Gud. 1, Oxon. E. ξ. γ. cum Mara. Ven. 1494, et pluribus *hominum*. Sed ut hæc ubique confunduntur, ita vulgatum ex oppositione certissimum est. G.

16. *Vituperandus est*. Spir. et Erl. *est vituperandus*; quod nescio an non melius sit, quam locus asseverationem contineat. G.

17. *Quod deceat*. Ita recte Ern. ex edd. prr. firmant idem Gud. a et Bas. Alii minus bene *deceat*. *Deoero* autem pro *debere* dici, dudum vidit Wopk. Lectt. Tull. p. 31. — Continuo post Crat. male cum edd. quibusdam transponit, = cariorem nobis esse patriam. G.

18. *Quoniamque*. Bas. et Oxon. γ.

scelerata ducitur, eorum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium¹⁹ deflagratio consequatur; quod vulgari quodam versu²⁰ græco pronuntiari solet: certe verum est, etiam iis, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum.

65 XX. Ex hac animorum affectione¹ testamenta, commendationesque morientium natæ sunt. Quodque nemo in solitudine² vitam agere velit, ne cum infinita quidem³ voluptatum abundantia; facile intelli-

quamquam. Sed peccare scribæ facile potuerunt, quum ex vulgata interpolatione nescias, quid loco sit faciendum: neglecta enim in proximis parentheasi, quæ vv. *quod . . . solet* includere debet, et ante certe puncto posito, locus apodosi carere putandus esset. G.

19. *Terrarum omnium deflagratio.* *Omnium* abijciunt Bas. Gud. 1, Mars. Non male: respicitur enim ad græcum versum, qui in proximis indigetur, ἔμοῦ θανάτου, γαῖα μικθῆτω πῶσι: quem plures Veterum laudant, (v. c. Sueton. Ner. cap. 38; Dio, lib. LVIII, p. 634; Xiphil. Epit. p. 128; Senec. Clement. II, 2). Atque si vel illam Stoicorum ἰκπύρωσιν alludi credideris (quod facile concesserimus), tamen de hac ipsa Cic. simpliciter *exustio terrarum*, cf. Somn. Scip. 7, 16; Divin. I, 49, 111. G.

20. *Versu græco.* Versus ille græcus (quem lege nota super.) Caligulæ semper in ore erat. Sed Neronis longius grassata est nequitia, qui (Sueton. in Ner. cap. 38) dixit, versu paullum mutato, ἔμοῦ δὲ ζώντος, x. τ. λ. et Romam revera incendit. J. V. L.

XX. 1. *Animorum affectione.* Expressum puta Stoicorum διαθεσις, h. e. « cogitandi et sentiendi ratio,

quæ in mores consuetudinemque abiit ». Inde « virtus, affectio animi constans » vocatur Tusc. IV, 15, 34, i. e. διαθεσις ψυχῆς σύμφορος αὐτῆς, ut apud Stob. est Ecl. Eth. II, pag. 104. G.

2. *Quodque nemo in solitudine.* Gœr. addit *summa* ante *solit.* Hoc, inquit, receperat Davia. ex suis sex, quod item nostri quinque, atque eod. vet. pleræque urgent. Et facile sane ante *so* excidere *sā* potuit. At rejicit idem Ern. et Bremio additum plene friget. Nos quidem tot scriptis firmatum ideo retinemus, quod alias *solitudo* etiam de admodum paucis, qui cum aliquo sunt, ponitur, Corn. Nep. Thrasyb. 2, 2. Possis auctoris mentem explicare ex Off. I, 43, 5, « si solitudo tanta sit, ut hominem videre non possit ». In *quod* autem Brem. hæere non debebat, ob conjunctivum adjectum *quum* suadens: est enim eadem constructio, qua supra § 59, ad *quoniam* eundem modum addi vidimus. Cf. § 58: « quod autem ratione actum sit, id officium appellamus »; § 64, *quod deceat*: atque ita sæpissime. Quo conjunctivo fere aliorum sententia indicatur, quam nostram fecimus. G.

3. *Ne cum infinita quidem.* Gud.

ios ad conjunctionem congregationemque ho-
 1, et ad naturalem communitatem esse⁴ natos.
 imur autem natura, ut prodesse velimus quam
 is, in primisque docendo, rationibusque pru-
 tradendis. Itaque non facile est invenire, qui, 66
 sciat ipse⁵, non tradat alteri: ita non⁶ solum
 xendum propensi sumus, verum etiam ad do-
 n. Atque ut tauris natura datum est, ut pro
 contra leones summa vi impetuque conten-
 sic ii⁷, qui valent opibus, atque id facere pos-
 ut de Hercule et de Libero⁸ accepimus, ad ser-

uidem ignorat, Spir. et Erl.
uidem. Nec h. l. minus qua-
uidem aurium causa abje-
 m; gravius etiam adjectivum
 : particula interposita. G.
 id naturalem communitatem
 s. Davis. naturalem deleri
 um auctor dicere vix potest
 naturalem . . . natos». Brem.
 : negligentia auctoris tuetur.
 alia urgeri, qualia, si apud
 attendis (ut alios taceam),
 reprehendes. Simili ratione
 consentaneum est huic natu-
 sapiens . . . e natura vivat». *e naturalis* delebitur, nisi
 aliud quid posueris; quo-
 n paria membra peribunt :
 lem ista vulgo in paribus
 non numerantur. Et tamen
 ausis vocem ipsam improba-
 na enim de naturali agitur,
 civili communitate, cui in
 tibus satis prae paratum erat,
 ma in sequentibus auctor alia
 via reddit. Nihil igitur dubi-
 pro naturalem cum Davis.
 gendum esse. Accedit, quod
 ninimus usquam naturalem
 tatem a Cicerone scribi; ci

vilis comm. locis plane multis legitur.
 Sic v. c. paullo post § 66 : « natura
 ad civilem communitatem conjuncti
 et consociati sumus ». Scribæ ex pro-
 ximis, « Impellimur autem natura », *commoti esse videntur*, ut ana sponte
 sic corrigerent. — Ceterum *et esse et*
ita, bene tenendum : alias enim *ad*
repetita abjicienda foret. G.

5. *Quod sciat ipse, non tradat al-*
teri. Transponunt Sp. et Erl. « quod
 sciat, non tradat ipse alteri, qui po-
 situs, ex pronominum junctura, suam
 quamdam commendationem habet. G.

6. *Ita non solum*. Prave hæc vulgo
 interpunctione maxima a præcedd. di-
 stinguuntur, quum *ita, tantopere sane*
 valeat, et proprie tum apodosin in-
 grediatur. Deiot. 7, 21 : « Dii te per-
 duint, fugitive : ita non modo ne-
 quam, etc. » cll. Orat. II, 14, 61. G.

7. *Sic ii*. Goer. scrib. *hi*. Sic, inquit,
 nostri omnes cum edd. vet. pleris-
 que exhibent : atque ita proprie Ci-
 cero in apodoseos consecutione, et
sic præmissa, solet. Pronomen *is* tum
 fere ad *sic* adiungitur, quum præce-
 dens *ut, hic* additum habet ; cf. § 37
 et 54.

8. *Ut de Hercule et de Libero a-*

vandum genus hominum natura incitantur. Atque etiam, Jovem quum Optimum et Maximum dicimus, quumque eundem Salutarem⁹, Hospitalem, Statorem; hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Minime autem convenit, quum ipsi inter nos abjecti neglectique simus¹⁰, postulare, ut diis immortalibus cari simus, et ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cujus ea utilitatis causa habeamus¹¹: sic inter nos¹² natura ad civilem communitatem conjuncti et consociati sumus. Quod n̄ ita se haberet, nec justitia⁶⁷ ullus esset, nec bonitati¹³ locus. Et quo modo hominum inter homines juris esse vincula putant, sic

cepimus. Gud. uterque pro *et de*, atque referant: Bas. E. et ξ. Ven. 1494, *de* simpliciter omittunt. Ne alterutrum probes, notandum est, diversimodorum deorum mentionem injici: tum auctor repetita præpositione utitur. G.

9. *Salutarem.* Ne *Jovem Salutarem* inter Romanos deos referas, Ζεὺς Σωτήρ expressus est. G.

10. *Quum ipsi inter nos abjecti neglectique simus.* Pal. 1, pro *abjecti*, *cules* refert; unde Grut. *viles neglectique* scribi jubet, quum Pal. 3, *viles* ante *abjecti* addat. Idem fecit Marsus. Sp. et Erl. *civiles neglectique*, et Erl. etiam *que* nescit. Sed nihil ex his extricandum: *viles* glossa est. *Civiles* autem, cujus comp. Pal. 1 exhibet, videtur ad *nos* applicatum esse, atque inde in Erl. *que* omissum. Glossæ intrusæ autem sæpe abjiciendarum vocum occasionem dederunt. G. — Vertit intp. gallicus: « mais si nous-mêmes nous nous abandonnons lâchement », quæ versio ambigua est, quum non satis intelligatur an de ho-

mine solo, an de cunctis hominibus inter se conjunctis agatur; negi perspicuum fuisset: « si nous nous abandonnons les uns les autres ». Namque patet hic agi de officiis hominum erga ceteros homines, non erga se ipsos; hoc sensu, ut Deus imitari debeamus, qui salutem hominum curant, si diis ipsi cari esse velimus.

11. *Cujus ea utilitatis causa habeamus.* Spir. et Erl. *ea causa utilitatis*, Gud. 2, *cujus causa ea ut.* Non concoxerunt scribæ *ea* interpositum, quod sola aurium causa factum est. G.

12. *Inter nos.* Ignorant Bas. et Gud. 1 *inter*. Quod ne verum pates. tenendum est, *inter nos*, pro *nos inter nos*, positum esse: sic enim Cic. ex regula, nisi alterum pronomen sententiæ vis requirit. Ad Divv. IV, ep. 22; Orat. I, 8, 32, etc. Idem valet in *inter se*, cf. Schelleri Obsa. p. 247; cf. de Nat. Deor. II, 31. G.

13. *Bonitati.* Gud. 1 et Bas. cum aliis quibusdam, *bonitatis* præbent: quod ex locis aliquot defendi licet. Sed sæpe sic peccare scribas vidimus. G.

i nihil juris esse cum bestiis¹⁴. Præclare enim ppus, cetera nata esse hominum causa¹⁵ [et n]; eos autem, communitatis et societatis suæ; tiis homines uti ad utilitatem suam possint injuria: quoniamque ea natura esset hominis, cum genere humano quasi civile jus interce-⁶: qui id conservaret, eum justum; qui migra-justum fore. Sed, quemadmodum, theatrum commune sit¹⁷, recte tamen dici potest, ejus in locum, quem quisque occuparit: sic in urbe ove communi non adversatur jus, quo minus

: homini nihil juris esse cum tert. VII, 129: Ἀπίσται ἀ-
ν εἶναι ἡμῶν δίκαιον πρὸς τὰ
διὰ τὴν ἀνομοσίγνητα. Sensus
: = bestiis in nos juris ni-
Vide Porphyr. Abstin. I, 4.
tera nata esse hominum cau-
rum]. In uno Paris. verba et
bent, eaque ut spuria can-
hibuit Davis. probante id
stri in vulgata perstant; quam
em, tanta auctoritate muni-
am judicamus. Sic enim to-
im capimus. A summo deo
se omnia, deos, homines,
t autem cetera nata sint in
tus; itemque in usus deo-
stellæ, quæ Stoicis dii sunt,
poribus aluntur, etc.) : sic
et deos sibi invicem communi
vinculo contineri. Inde se-
homines jure bestias ad suos
ferre possint. Itaque vv. et
addita putabis, ne cetera
minum causa creata videan-
gitor et insuper, ut sæpe, va-
os autem reliquos, i. e. stel-
am, mare. Stoici a summo
os, interiturosque statuebant.
auctor vv. et deorum non

ipse addidisset, idem etiam in proxi-
mis homines omisisset : ut enim substt.
sæpe repetat ; aliter tamen, quam h.
l. solet. Jam verborum istorum posi-
tum aptissimum judicabis. G. — Hac
de re præclare Noster, Nat. Deor. II,
62 seqq. Legg. I, 8.

16. *Ut ei . . . intercederet.* Gud. 2,
quatuorque Oxonn. ignorant *ei* cum
edd. vet. omnibus. Pal. 1, Spir. Erl.
Gud. 1, Bas. et ejus loco exhibent. Inde
scilicet turba : quum enim scribæ *ei* in
et pravatum contextis aptare non pos-
sent, omiserunt. Quamquam enim alias
pronomen hoc omitti solet : tamen
eodem hoc loco nullo jure carebis.
Recte igitur a Lambino additum est. G.

17. *Theatrum quum commune sit.*
Gœr. dat *ut* pro *quum* ex Spir. Erl.
Quum, inquit, in nullum nostrum le-
gitur, sed ejus loco tres reliqui *quod*
præbent. Veram vocem revocasse no-
bis videmur, etsi *quum* pro *licet* bene
se habet ; nam *ut si licet* valet, tamen
peculiari ratione ponitur, quum *si vel*
maxime æquet, quod egregie huc qua-
drat. Neque sane probabile est, *ut* ma-
gis, quam *quum*, scribis esse adscri-
bendum. Cf. de Fato, 20, 48, * nam
ut essent atomi . . . tamen, etc. * G.

68 suum quidque¹⁸ cujusque sit. Quum autem ad tuendos, conservandosque homines hominem natum esse videamus, consentaneum est huic naturæ¹⁹, ut sapiens velit gerere et administrare rempublicam; atque, ut e natura vivat, uxorem adjungere, et velle ex ea liberos procreare²⁰. Ne amores quidem sanctos²¹ a sa-

18. *Suum quidque*. Græc. scrib. *quodque*. Hoc, inquit, item binis illis nostris debemus: idque multo rectius est, pro *quodcumque* positum.

19. *Consentaneum est huic naturæ*. Huic nempe hominis. Consulto autem sic scripsit auctor, *sapientem* statim positurus: alias *hujus* dixisset. G.

20. *Ut sapiens velit ... uxorem adjungere, et velle ex ea liberos procreare*. Græc. delet *procreare*. Hæc, inquit, corrupta sunt, neque Cicero ni imputanda. Primum enim *velit ... velle*, ut etiam Brem. suspicatur, putidum est, idque duplici de causa. Neque enim ullo exemplo talis repetiti verbi constructio probabitur: nec, si *procreare* verum est, otiosius quidquam, quam hoc *velle* additum. Repetit quidem auctor verba, sed græca structura, v. c. « definiunt ... ut definiant; deliberantium genus ... qui deliberant, etc. » Cf. Heus. ad Off. I, 21, 3, sed hæc structura huc nihil pertinet. Neque locus, quo Brem. uititur, Platonis ex Critone, c. 5, *μη δόξῃ... δοκῆν*, in tam longis ibi contextis, recte hic valebit. Plane vero otiose *velle* ad *procreare* sic addi, per se ipsum loquitur. Scripsisset etiam Cic. ordine mutato *procreare liberos*, quum non in *procreare*, sed in *liberos*, vis sententiæ cernatur. At *procreare* additum scripti optimi quique non agnoscunt, ignorant idem nostri omnes, præter Gud. 2, qui « velleque ea lib. procreare » refert. Et tum

verba, « velle ex ea liberos », per se recte ferri poterunt, quum ipsa librorum procreandorum potestas a sapiente non pendeat: atque *procreare* facile subaudiatur. Sed nos cum Devisio in *velle* aliud verbum latere aspicimur; modo ne *querere* probe, quod ille ejus loco suadet. Immo potius *tollere* oblitteratum videtur, scribis hæc vi parum auditum, et eo facilius corruptioni obnoxium, et præcedenti, et syllaba *re* ex compendii linea totis oblitterata. Quod si probaris, in verbis « et tollere ex ea liberos », nihil facit desiderabis. Philipp. XIII, 10, 11, « Is autem humilitatem despiciere audet cujusquam, qui ex Fadia sustulerit liberos! » *Procreare* jure pleno abjecimus.—Ceterum ad hæc conferendus est Laert. VII, 121: Πολιτιστικὴ φασὶ τὸν σοφὸν, ἂν μὴ τι καλύξῃ... καὶ γαμψῶσιν... ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ παιδοποιήσεισθαι.

21. *Ne amores quidem sanctos ... arbitrantur*. Ignorat Gud. 2, *quidem*, ejusque loco Spir. *quo*, Erl. *qua* præbent: sed nescio quo ex compendio scribæ sæpe hac in part. peccant.—Deinde iidem bini nostri cum Gud. 1. *arbitramur*, Gud. 2. *arbitrarentur*.—De illo pnerorum casto amore sermo est, qui magis ad morem Græcorum quam Romanorum, pertinet. Cf. Tac. IV, 34, 72: « Stoici vero et sapientem amatum (pueros) esse dicunt: et amorem ipsum conatum amicitia faciendæ ex pulchritudinis specie de-

e alienos esse arbitrantur. Cynicorum²² autem nem atque vitam alii cadere in sapientem dicunt, his ejusmodi forte casus inciderit, ut id faciensit; alii nullo modo.

¶ I. Ut vero conservetur omnis homini erga homi- 69
societas, conjunctio, caritas: et emolumenta et
menta, quæ ὀφελήματα et βλάμματα appellant¹, com-
ia esse voluerunt; quorum altera prosunt, no-
altera. Nec solum² ea communia, verum etiam pa-
ise dixerunt. Incommoda autem et commoda³ (ita
πρήματα⁴ et δυσχρηστήματα appello) communia esse
erunt, paria noluerunt. Illa enim, quæ prosunt,
iuxta nocent, aut bona sunt, aut mala: quæ sint

«. Pari modo inferius, § 72, ur. G. — Non eodem modo etatur vv. *amores sanctos* Oli- qui landat hunc Senecæ lo- p. CXVI: «Eleganter mihi vi- anætius respondiisse adolescen- midam quærenti, an sapiens us esset. «De sapiente, inquit, nus: mihi et tibi, qui adhuc a e tam longe absumus, non est ttendum, ut incidamus in rem tam, impotentem, alteri eman- a, vilem sibi».

Cynicorum. Κυνητῶν σοφῶν, pro- rum sententia, testantur Dio- lærtius, VII, 121, et Stobæus Ethic. p. 184. Et sane, præter um, Cynicam vitam summopere Maximus Tyrius Dissert. XX. icis nulla fere re differebant, ius sordibus et impudentia gau- , in propatulo res Veneris exer- , in sermone decori rationem iherent, et dialecticam, physi- disciplinasque liberales sperne- vide Laertium, VI, 103, 104; tium, Div. Inst. III, 15, ac

Epitomes cap. 39, denique Ciceronem Offic. I, 35, 41. In vestitu quoque nonnulla fuit discrepantia, de qua consule Juvenalem, XIII, 121. *DIVISIO.* — Sed qui Cynicorum rationem improbabant, quos noster designat verbis sqq. *alii nullo modo*, hi sunt maxime a Panætio inde Stoici recentiores: superiores enim omnes hac in re rigorosius judicabant. G.

XXI. 1. *Quæ . . . appellant.* Hæc Gœr. parenthesi includit.

2. *Nec solum.* Gœr. scrib. *neque.* Scripturam, inquit, nostrorum omnium, editorumque vet. plerorumque reposuimus.

3. *Incommoda autem, et commoda.* De horum transpositione, licet sic etiam Bas. jubeat, nihil cogitandum est. Sæpe sic auctor ad locorum μὲν ὀφελῶν vitandam. G.

4. *Ita εὖχ.* Gœr. scrib. *ita enim εὖχ.* Hanc, inquit, part. toties parenthesi inservientem, et per syll. εὖ ex- tritam, ex Erl. Spir. Bas. veteribusque edd. quas vidimus, omnibus ad- didimus.

paria necesse est. Commoda autem, aut⁵ incommoda in eo genere sunt, quæ præposita, et rejecta dicimus. Ea possunt paria non esse. Sed emolumenta communia esse dicuntur⁶; recte autem facta, et peccata, non habentur communia. Amicitiam autem adhibendam esse censent, quia sit ex eo genere, quæ pro sunt⁷. Quamquam autem in amicitia alii dicant, æque caram esse sapienti rationem amici, ac suam; alii autem sibi cuique cariorem suam: tamen hi quoque posteriores⁸ fatentur, alienum esse a iustitia⁹, ad

5. *Aut incommoda.* Cum tribus Davisii, totidem Oxon. Gud. uterque Bas. Mars. Crat. aliæ et exhibent. Quod cum Bremio sequeremur, nisi bini illi nostri ab utraque part. abstinerent: inde enim vulgata probatur, quum nihil sæpius in scriptis, quam *aut*, post *autem*, neglecta deprehendatur. *Aut* vero elapsa, scribæ sua sponte et dederunt. G.

6. *Sed emolumenta . . . dicuntur.* Davis. hæc, ut plane superflua, cancellis circumscripsit. Sed tum etiam, quæ sequuntur, ad *communiam* usque, glossemate simul comprehendenda erant. Ab emolumentorum enim, ut communium, repetita mentione aditus paratur ad recte facta, non communia; ut recte Brem. vidit. Facile quidem toto isto loco carueris: sed ex auctoris usu est, ut transiturus ad alia, unum alterumque veluti corollarii loco addat, atque tum cito et quasi ex abrupto ad alia pergat. — Quod autem Lamb. atque Davis. *et detrimenta* addi iubent, id necessarium non est, quum ex antecedd. per se intelligatur. G.

7. *Quia sit ex eo genere, quæ pro sunt.* Ern. dedit *prosint*, sua solius auctoritate, Bremiumque, nihil fraudis suspicantem, in rem suam traxit.

Scripti editique pariter, ut redaximus. Indicativus autem vel ideo probandus est, quod auctor circumlocutione utitur; cf. supra II, 5, 15; III, 12, 41. *Quia* cum subjunct. vide I, 10, 32. Legit Lamb. *ex eorum genere*, quod nemini non sponte sua offerat. Ern. bene comparat I 7, 58, ubi *eorum* ad *ejus generis* referendum est. G.

8. *Posteriores.* Offendor, quotiescumque ad h. l. redeo, voce *posteriores*, eamque deberi interpreti cuidam, glossas ad oram exempli sui adlieni, persuadeor. Quum enim exposuerit Noster duorum hominum generum sententiam, quæ verbis *alii . . . alii* distinxit, posterioris generis homines, quamvis minus generosos prioribus, nequaquam tamen injustos esse contendit, idque enumerationi suæ addere vult. Satis vero erat scribere: « tamen hi quoque fatentur ». Interpres autem, metuens scilicet, ne quod additur, de utroque hominum genere dictum videatur, adscripsit Ciceronis verbis suam explicationem *posteriores*, veram quidem illam, neque vero Ciceroni obtrudendam, qui an unquam *hic posterior* junctim pro alteratro vocabulo, quod sufficiebat, posuerit. valde dubito. Mosza.

9. *A iustitia.* Gær. *ab just. Ab*,

n nati esse videamur, detrahere quid¹⁰ de aliquo, l sibi assumat. Minime vero probatur huic di- inæ, de qua loquor, aut amicitiam, aut justitiam ter utilitates adscisci, aut probari¹¹. Eadem enim ates¹² poterunt eas labefactare atque pervertere. im nec justitia, nec amicitia¹³ esse omnino po-

, quam præbet Spir. pro a scri- l. Peccant enim Bas. et Gud. 1, stitiam, quod ex confusa ab d repetimus : et ab ante j au- onere frequens est. Ita recte Gernhard, Off. I, 19, 62, = re- ib justitia = edidit.

Detrahere quid de aliquo. Da- binis Paris. *quid deleri jubet.* non male : sed sæpius *quid ten- limus*, si extra illam communem n pro *aliquid* positum reperi- Nostri idem constanter reti- G.

Aut amicitiam, aut justitiam adscisci, aut probari. Primo omittit Erl. *justitiam* . . . *amici-* ob eundem in proximis posi- tus. Hoc loco aptius est, ut id, > proprie sermo est, præmitta- einde hæc Bas. sic mutat, = ut ia, aut justitia . . . adsciscatur : = obari tractum ad seqq. in qui- nis omittit, relinquit. At via tionis ex Gud. 1, ubi modo ut ominandi casibus reperitur, et d. 2, patet, in quo sola ut ex st. G.

Eadem enim utilitates. Editi abent *voluptates*. Sed *utilitates* l. tribus, Paris. pr. tert. et Med. iter Lambinus edidit. Nam nihil ruterus, qui vocem eam veluti ræcum jugulat. Eadem opera s Caesaris optimorumque scri- n jugularet elegantias. Dav.

Nec justitia, nec amicitia. Gær. nec *justitiæ*, nec *amicitiæ*. Sic,

inquit, plerique omnes codd. nisi quod unus et alter alterutrum subet. singulari numero effert, ut Gud. 2, *justitia*, quod Davis. quum unus ex suis sic præberet, sequutus est. Ex quatuor quidem Oxonn. unus modo cum utroque multitudinis numero notatur : sed his, ob parum accu- ratam collationem, incerta fides est. Editi contra vet. communi consensu vulgatam, = nec *justitia*, nec *amici- tia*, sequuntur. Ern. *justitiæ* plurium numerum respuit : sed Brem. exempla laudans, quæ supra ad I, 8, p. 45, collegit, minus his offenditur. Auctor quidem ad illa fere omnia, quæ ad animi corporisque affectiones referun- tur, Græcorum ad normam, infinitis locis hoc numero utitur. Possis qui- dem *potentias* pro Cœl. 9, 21, *beni- gnitates*, et alia id genus asserre, ta- men jure dubitabis *justitias* admittere. Plurium enim in istis numerus ejus- dem rei varietates aut genera indicat, quod in *justitiam*, quæ ita re una est, ut, nisi cum ea sequitatem confunde- ris, ipsam vix cogitatione in partes dissolvere possis, in primis in Stoici hominis ore partum recte cadit. Ac ne opus quidem est, ut hæc plurium numero posita status : probus enim sensus oritur, si eadem dandi casu acceperis, hæc loci vi, = utilitates nec in justitia, nec in amicitia ullæ esse possunt, nisi utraque pro se expeti- tur. Nihil igitur a codd. potiorum lectione omnium discedendum puta- vimus.

- 71 terunt, nisi ipsæ per se expetantur. Jus autem, quod ita dici appellarique possit, id esse natura¹⁴; alienumque esse a sapiente non modo injuriam cui facere, verum etiam nocere. Nec vero rectum est cum amicis, aut bene meritis consociare, aut conjungere injuriam¹⁵: gravissimeque¹⁶ et verissime defenditur, numquam æquitatem ab utilitate posse sejungi: et, quidquid æquum justumque esset¹⁷, id etiam honestum; vicissimque, quidquid esset honestum, id justum etiam atque æquum fore¹⁸.
- 72 Ad easque¹⁹ virtutes, de quibus disputatum est, dia-

14. *Jus autem, quod ita dici appellarique possit, id esse natura.* Gœr. scrib. *naturam*. Construas, inquit, « jus id, quod (recte) ita dici app. possit, esse (nihil nisi ipsam) naturam ». *Quod autem quoad* valet, ut sæpe; atque tum frequenter sub-junctivum additum habet. Vulgatur ex Tertii libro *natura*, laudantque illud Laert. VII, 128: φύσει τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μὴ θήσει. At hæc distinctionis causa dicuntur. Vide libb. de Legg. I, 12, 33, « jus quod dicam, naturam esse ». Chrysippus Deum summum κατὰ φύσιν δίκαιον καὶ ἀδίκαιον appellabat; cf. Digest. I, tit. 3, l. 2. Naturam autem et deum Stoici idem statuebant.

15. *Consociare, aut conjungere injuriam.* Int. in perniciem cujusquam conjurare: nullius societatis finis esse debet, ut noceat. Longius disserit Noster, Offic. I, fin. quid amicis concedendum, quid negandum sit, in hoc honesti regula constituta sit.

16. *Nec vero rectum est . . . gravissimeque.* Hæc valent, « neque sane tum hoc rectum est . . . sed omnino graviss. » Deinde inter hæc pro *consociare* Spir. Erl. E. et ξ. simplex *sociare*. More scribarum nempe, qui

easdem præpos. in verbis aut adjectivis recurrentes moleste ferunt. Vide 20, 66, « conjuncti consociatiq. sumus », ubi iidem hi Oxonn. *sociati*. Nat. Deor. II, 63, 158: « nisi ut earum (ovium) villis confectis et contextis homines vestiantur ». Ubi item plures scripti *textis*. Cf. sup. 10, 33. G.

17. *Æquum justumque esset.* Notat Brem. syntaxin *sit* postulare: quod de ea Ciceronis ad hunc locum concedere non licet; quippe qui sic in alterius verbis laudandis ex constanti pæne regula imperfectum ponat. Ita plane II, 11, 34, quem I ille laudat. Ex innumeris cf. Wopk. p. 34 et 126, cll. Acadd. I, 6, 22, et hoc in volumine ipso sæpius. At alter locus, quem idem addit, Nat. Deor. II, 56, 141, huc non pertinet: nam *profluentia* dicitur pro, *si profluerent*; ex vulgari igitur ratione *essent* pergit. G.

18. *Fore* positum est, non *esse*, post duplex *esset*. G.

19. *Ad easque.* Ignorant Erl. et Spir. *que*. Quod facile probaris, quum *casque* sequi videas. Sed solent hanc particulam obliterare scribæ, si transitionis est. G.

lecticam etiam²⁰ adjungunt, et physicam; easque ambas virtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem, ne cui falso assentiamur, neve umquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quæ de bonis et malis diceremus²¹, ut tenere tuerique possimus. Nam sine hac arte quemvis arbitrantur a vero abduci²², fallique posse. Recte igitur, si omnibus in rebus temeritas ignoratioque vitiosa est, ab his ea²³, quæ tollit hæc, virtus nominata est.

20. *Etiam*. Nescit Gud. 2 *etiam*, quo carere liceat. Sed toties hic codex voces sine omni ratione probabili omittit, ut ei soli parum fidere liceat: aures quoque particulam hanc, etsi bis præcessit, tueritur et retinet. G.

21. *Eaque, quæ de bonis et malis diceremus*. Gœr. scrib. *didicerimus*, notatque: Turbant codd. primo in *eaque, quæ*, eorumque loco Erl. *æque*, Gud. 2, *eamque*, Bas. Gud. 1, *quæque*. Corruptionis viam vides, ne postremum malia. In finitibus autem locis librarii *que quæ*, vel in *quæque* mutant, vel alterutram vocem omittunt. *Eaque* est, « sed, immo potius ea ». Deinde scribitur vulgo *dicere*, sed VV. DD. improbantibus: quumque in Scaligerano *disseremus* legeretur, citius id probat Davis. aptius mutatum in *disseramus* Ern. cupit, idque ipsum Gudiano a præbente, recepit Brem. Quodvis tricispitis hujus lectionis defendi liceat: sed quarta *didicerimus*, quam Spir. et Erl. offerant, quamque quodammodo Bas. firmat, *dixerimus* præbens, nunc vera est. Haud enim modo perfectum hoc frequenter, ob duplex *di*, sic corrumpitur (ita v. c. § 66, *didicimus* E. ζ. et Bas. in *diximus* mutant; quod monere supra nihil opus erat), sed Cicero sæpe similiter, « tueri et defendere, quæ didiceris,

disciplinam tenere, facile, quæ didicerunt, obtinent, etc. » In quibus « discere », « discendo cognoscere » valet, ut sæpe, cf. Acadd. I, 2, 5. *Disserere* denique sæpius ex *dicere* et *discere* corruptum est. Cf. Off. I, 1, 2, ibique Heuss.

22. *Quemvis arbitrantur & vero abduci*. Sic Gœrens, nisi quod *ab pro a* scribit. *Arbitrantur*, inquit, cum Pal. 1 et Eliensi tenent Spir. et Erl. in Gud. 2, vv. *tuerique . . . posse* exciderunt. Reliqui hinc nostri cum vett. edd. plerisque *arbitramur*; quod olim, sed minus apte, vulgatum est: eodem quidem peccato, quo supra § 68. Sed *ab pro a* posuimus, Spir. et Erl. jubentibus. Auctor enim *abesse ab*, seq. consona, scribere amat; cf. Acadd. II, 1, 3, ita Verr. III, 34, 78, « abductam ab Rhodio tibicine »; Philipp. X, 6, 13, « ab legato Syriaco abduxit ».

23. *Ab his ea*. Gœr. scrib. *ars ab his ea*. Vulgata, inquit, ignorat vocem *ars*, quam dudum ex suo cod. P. Man. ex Scalig. et Eliensi Davis. ediderunt sic, *ab his ars ea* (hic errat Gœr. Ab est enim *ab his* in Davis.); eamque optimam lectionem quum Ern. neglexisset, recte sequuntur est Brem. Vix dubitari potest, eandem quoque Pal. 1 tenuisse, quum ipsam Spir. servet, et Erl. At hi codd. vv. *ab his* ignorant,

73 XXII. Physicæ quoque non sine causa tributus idem est honos : propterea quod, qui convenienter naturæ victurus sit, ei et proficiscendum est ab omni mundo, et ab¹ ejus procuratione. Nec vero potest quisquam de bonis et de malis² vere judicare, nisi omni cognita ratione naturæ, et vitæ etiam deorum, et utrum conveniat, necne, natura hominis cum universa; quæque sunt vetera præcepta³ sapientium, qui jubent « tempori parere⁴, et sequi Deum, et se

deleruntque eadem VV. DD. quos diximus. Nos potius Marsum sequimur, qui utrumque junctum ponit, *ars ab his ea*, quod sane præferendum videtur. Primum enim minime dispicias, quomodo vv. *ab his* a librariis addita dixeris. Hi enim a *Stoicis*, vel saltem a *nostris* scripissent. At auctoris esse, isto pronomine, Catonis ore, simpliciter Stoicos designare, sæpius vidimus. Cf. II, 36. Deinde, ut ab illis vox *ars* neglecta est, ita probabile est, ab his, qui vocem tenent, hæc abjecta esse, quum, quo referrentur, nescirent.

XXII. 1. *Ei et proficiscendum est ab omni mundo, et ab.* Gær. delet primum *et*, et pro altero scribit *atque*. Prior, inquit, copula jure offendit, abjecta jam a Lamb. et Davasio. Neque ea in Bas. legitur, quum ejus loco in Paris. Spir. Erl. et Gud. *ei* desideretur, Ven. 1494, et Crat. *etiam* offerant. Brem. quidem duplex et defendit, tamquam sit partitionis : sed hæc est nulla partitio. Immo *atque*, quam bini illi nostri referunt, toties pro *et maxime* posita, hæc proprie pertinet.

2. *De bonis et de malis.* Gær. secundam *de* omittit, suos omnes libros sequutus.

3. *Vetera præcepta sapientium.*

Bas. et Gud. 1, *præterea*. Forte olim *pervetera* legebatur : vix enim sic nude auctor scripsit ; certe tum *vetera illa* desideraris, quum hæc, præcepta sint illorum septem. Sed nihil nos dubitamus corrigendum esse, = veterum præcepta sapientium =. G.

4. *Tempori parere.* Sic aliorum, sic etiam nostri MSS. Verumtamen. probante Grutero, Victorius legit *tempori parcere*. Prius itaque audimus virum doctissimum, quam sententiam dicamus. Sic igitur ille Var. lect. XI, 19 : « Vereor ne *parcere* pro *parere*, injecta in medium indefinitum verbum litera, legi debeat. . . . Nam qui præcepta hæc septem Sapientium tradiderunt, *χρόνου φαίδου*, in illis posuere; nullum autem quod respondeat huic, si, ut nunc in omnibus libris est, *parere* legatur, attulere. Ut Sosiades qui plurimas ipsorum *βιβλικῶν* hujuscemodi collegit. Leguntur autem illæ apud Joannem Stobæum in III libro. Præterea Clemens Alexandrinus in primo Stromate (immo Strom. V) hujus vocis mentionem fecit, ubi docet, brevibus quibusdam acutisque dictis Sapientium virorum magnarum rerum sensum contineri, ut hæc ipsa *χρόνου φαίδου* =. Hæc et plura hæc spectantia vir eruditissimus; nec reniteret, si modo scripti codices

noscere, et nihil nimis⁵.» Hæc sine physicis quam vim habeant (et habent maximam), videre nemo potest. Atque etiam⁶ ad justitiam colendam, ad tuendas amicitias et reliquas caritates quid natura valeat, hæc una cognitio potest tradere. Nec vero pietas adversus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturæ intelligi potest.

Sed jam sentio me esse longius provectum, quam ⁷⁴proposita ratio postularet. Verum admirabilis compositio disciplinæ, incredibilisque rerum traxit ordo. Quæ⁷, per deos immortales! nonne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, tamque compactum et coagmentatum inveniri potest? quid posterius priori non convenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic

faverent. Quam autem illi magno consensu vulgatam lectionem retineant, eam loco movendam non puto. Cicero Fam. IV, ep. 9 : « Tempori cedere, id est, necessitati parere, semper sapientis est habitum ». Et ad Attic. VII, 18 : « Stomachari desinamus; tempori pareamus; cum Pompeio in Hispaniam estus ». DAVISIUS.

5. *Tempori parere, sequi Deum...* nihil nimis, etc. Notissima sunt hæc sapientum præcepta, quæ græcè sic efferuntur : καὶ τὸ περιπαρῆν, θεῷ ὑπαίκειν, seu ἔπου θεῷ, γινώθι σεαυτὸν, μηδὲν ἀγαν. — *Sequi Deum.* De hoc effato plura suppeditaunt Just. Lipsius ad Senecam de vit. Beat. cap. 15; Th. Gatakerus ad Antonini VII, 31, et Ren. Vallinius ad Boethii Cons. lib. I, 4. Pros. DAVIS. — *Se noscere, et nihil nimis.* De celeberrimis hisce præceptis sat multa collegit Menag. ad Laert. I, 41. DALY.

6. *Atque etiam.* Prave Ernestiana atqui etiam, et sine ulla auctoritate. G.

7. *Incredibilisque rerum traxit ordo.* Quæ. Goer. duplex punctum ponit post ordo, et pro quæ scribit quem. Erl. inquit, ante rerum, me addit, facile ex prægressis subaudiendum, et sæpe consulto sic omissum. Vulgata deinde quæ exhibet, quod, etsi crebro auctor neutrum relativi, ad totam sententiam referendum, ponit, hoc tamen loco parum placet. Ut enim alia mittamus, aures jam suadent, hoc relat. in apodosi ponendum, quod in ejus neutro vix licebit. Est etiam simplex notio, quæ præcedit, bifariam expressa, et proxima vox ordo hujus notionis princeps. Sequuntur igitur sumus codd. optimos quoque, Pal. 1, Eliens. Spir. Erl. et Gud. 2 in marg. idemque jam ex suo dedit P. Mauut. Davisio sequente. Ita quoque Crat. in margine. G.

aliud ex alio nectitur⁸, ut non, si unam literam moveris, labent omnia? Nec tamen quidquam⁹ est, quod
 75 moveri possit. Quam gravis vero, quam magnifica, quam constans conficitur persona sapientis! Qui, quum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit necesse est beatus, verique omnia ista nomina possideat, quæ irrideri ab imperitis solent. Rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit; rectius magister populi (is enim est dictator¹⁰), quam Sulla, qui trium pestiferorum vitiorum, luxuriæ, avaritiæ, crudelitatis magister fuit; rectius dives, quam Crassus¹¹, qui, nisi eguisset, numquam Euphratem

8. *Quid non sic aliud ex alio nectitur, ut non, si unam literam moveris, labent omnia?* Coer. scrib. *ullam*, notatque: Gud. uterque post *aliud*, videlicet addit, et Gud. 2 simul ex ignorat. Sed sæpe scribæ hoc pariter, atque *scilicet*, addunt. Statim post corrigit sua sponte Ern. *si unam literam*, laudans IV, 19, 53: « Et ais, si una litera commota sit, fore, tota ut labet disciplina ». Nobis quidem sequi Bas. placet, ab quo *ullam* abesse notatur: nam *omnia* in fine positum, non necessario oppositionem requirit: et l. l. « Utrum igitur tibi literam videor, an totas paginas commovere? » Certe ex illo loco nulla mutandi necessitas sequitur. — Quod a quibusdam dici solet, duplicem negationem tam apud Latinos aliquando, quam apud Græcos, affirmative significare; id in hujusmodi sententiis, quæ interrogatione fiunt, vix alibi occurrere arbitror. Ne igitur hæc prorsus contraria Catonis menti sonent, legendum censeo, « quid non sic aliud ex alio nectitur, ut, si ullam literam moveris,

labent omnia? » scilicet hoc vult Cato, fore ut omnia labent, si commutatis vel unam literam. Deleo posterius *non*; mæque conjecturæ fidem facit id, quod Noster dicit in IV, 19: « Et ais, si una litera commota sit, fore, tota ut labet disciplina ». PEZÆCUS.

9. *Nec tamen quidquam est, quod* Dubitare non nihil liceat, an vere in omnibus Palatt. Grutero teste, quo legatur: Spir. certe et Erl. *quod* tenent; idemque referunt Bas. Gud. 1, alii. Ita quoque, præter paucas, in quibus Marsus est, editt. veteres. — *Tamen*, ut in asseveratione solet, *sane* valet. G.

10. *Is enim est dictator.* Transponunt prave bini illi nostri cum Bas. *dict. est*: vis enim horum est, « talis enim est, quem dictatorem appellamus ». De magistro populi vid. Varro Lat. Ling. IV, c. 14, « ut est summa populi romani dictator, a quo is quoque magister populi appellatus ». Similiter *magister pecoris* dicitur. Cf. Legg. II, 3, 9. G.

11. *Crassus.* Crassi, in tantis opi-

nulla belli causa transire voluisset. Recte ejus omnia dicentur¹², qui scit uti solus omnibus. Recte etiam pulcher appellabitur: animi enim lineamenta sunt pulchriora, quam corporis. Recte solus liber, nec dominationi cujusquam parens, neque obediens cupiditati. Recte invictus, cujus etiam¹³ corpus con- 76 stringatur, animo tamen vincula injici nulla possint. Neque expectet ultimum tempus ætatis¹⁴, ut tum denique judicetur, beatusne fuerit, quum extremum vitæ diem morte confecerit¹⁵: quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Cræsum monuit. Nam si beatus umquam fuisset, beatam vitam usque ad illum a Cyro exstructum rogam¹⁶ pertulisset¹⁷.

bus infamis, eas augendi aviditas suppresso nomine exagitur Parad. VI pæne toto. G.

12. *Recte ejus omnia dicentur.* Malim, «recte, esse ejus omnia, dicentur». *Dicetur* certe ex Spirensi notatur. Verbum autem subat. h. l. coactius abest, et, ex compendio scriptum, facillime inter e duplicem omitti potuit; idque magis, quum librarii id cum vi præmissum aut deleant, sut transponant. G.

13. *Recte invictus, cujus etiam.* *Cujus . . . est quum, etiam ejus.* Quare ante relat. colon ponendum erat, et *etiam* si junctim scribendum. Hæere h. l. scribæ. Bas. enim et Gud. 1, non *cujus*, sed *certe* præbent: iidem in proximis, *possunt*, æque prave. G.

14. *Ultimum tempus ætatis, ut tum denique.* Nos quoque cum Davis. Ern. Bremioque ex correctione Th. Bentleii sic pro *ullum*, quod nostrorum quoque est, scripsimus. Sp. quidem et Erl. *virtutum*, et Gud. 2, *nisi tutum*, pro *ut tum* præbent, unde *ne*, vel *nisi tum* conjicere liceat, ut *nisi* cum

ironia dicatur. Sed vel tum *ullum tempus* nimis vage dictum erit. Immo rectius his ad illud Solonis dictum respicitur, cf. Herodot. I, 32, quod *ultimum* flagitat: nam ejus loco *sumum* ex Martial. X, 47, cum Davisio malle, causa justa nulla est. Probatur receptum plene ex II, 27, 37. G.

15. *Quum extremum vitæ diem morte confecerit.* Sic nostri quoque omnes. Davis. in v. *morte* offendit. Ern. pro *moriens* dictum vult. Quod quamquam licet, tamen nos pleonasmum nimium refugimus: satis enim repetitionis erat in vv. «*extremum vitæ diem confecerit*». Nobis quidem, quo sæpius hæc verba lustramus, eo probabilius ex glossa accessisse videntur. Sæpe turbant scribæ, si *tum* simplex ponitur. Adde quod brevissime idem iisdem verbis supra dicitur, II, 27, 87: «*neque expectat ultimum tempus ætatis: quod Cræso scribit Herodotus præceptum a Solone*». G.

16. *A Cyro exstructum rogam.* In quo Cræsus incenderetur. Vid. Herodot. lib. I. OLIV.

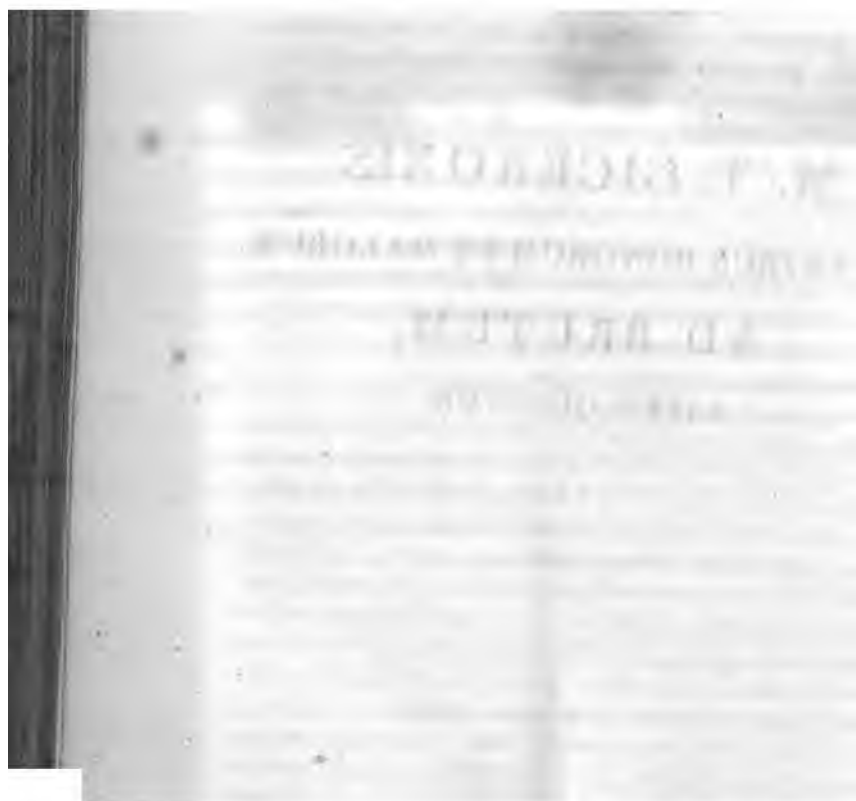
17. *Pertulisset.* Hanc ex solo Pal.

422 M. T. CIC. DE FIN. BON. ET MAL. III, 22.

Quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus vir,
et omnes boni beati sint : quid philosophia magis
colendum, aut quid est virtute divinius ?

1 ortam lectionem hinc quoque no- *perferre*, ad quam ipsa imitata est,
stri illi firmant : addita item est mar- *intelligitur*. Reliqui nostri libri cum
gini Cratandris, visque ejus ex fre- *ceteris protulisset* (quæ lectio per se
quente illa dicendi ratione, *ad finem* *non est contemnenda*). G.

M. T. CICERONIS
DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,
AD BRUTUM,
LIBER QUARTUS

ARGUMENTUM

LIBRI QUARTI DE FINIBUS.

Hoc librò Cicero ad Catonis disputationem sic respondet, ut Stoicam rationem comparando cum Peripatetica impugnet. Primo paullulum tergiversatur, spatium ad respondendum postulans, ne contra diligentem Catonis expositionem, disciplinamque accurate fundatam exstructamque, in qua multa insint, quæ vix intelligat, temere disserat. Rem deinde ita agreditur, ut Stoicam philosophiam omnem ex eo improbet, quod ab illa vetere Academia et Peripatetica nihil fere differat, nisi verborum novatione, disserendique rationis in deterius mutatione. Hæc reprehensio per omnem librum accurate regnat, § 1, 2. A Platone enim Aristoteleque ad Polemonem usque, tam bene fuisse disciplinam constitutam, ut causæ nihil esset, cur Zeno ab illis discederet. Illos tres in partes, in morum conformationem, disserendi rationem, cognitionemque naturæ, philosophiam descripsisse; nec aliter hunc. In prima, hunc ab illis re nihil differre. Illos civilem inprimis doctrinam graviter copioseque tractasse, et quæ res ornatum admitterent, eas polite splendideque proposuisse. Zenonem et Stoicos de republica, de legibus, ut omnino de moribus, squalidius, et jejuniis; quippe qui dicendi exercitationem neglexerint, § 3-6. Quid? hos vel tum, ubi altius exurgere conentur, ut de mundo, communi deorum hominumque urbe, ut in laude sapientis, anguste versari atque exiliter, § 7. In disserendi quoque ratione hos ab illis nec rebus, nec rerum tractatarum ordine discedere: topicam artem, quam illi egregie tradiderant, quamvis ea probi sit usus, hos ne attigisse quidem, § 8-10. Nec magis differre utrosque in constitutione naturæ; in gravissimis quibusque, ut de diis, unde illæ virtutes cardinales ducantur, deque quatuor elementis, idem sentientes: sed hos ab illorum ubertate multum abesse. Nullam ergo novæ sectæ condendæ causam fuisse, § 11, 12, 13.

Neque de summo bono, quo philosophia morum comprehen-

datur, allatum novi quidquam a Zenone esse. Quum enim priores illud, « secundum naturam vivere », dixissent, dispescuisse idem Stoicos in tria, sic tamen, ut re ab illis haud dissentirent, § 14, 15. Deductionem autem finis bonorum a natura iisdem prope cum illis verbis fieri. Omnis generis naturam conservatam se velle: ejus rei causa artes esse excogitatas, naturæ adjutrices; et in his artem vivendi maxime. Naturam hominis animo constare et corpore, cujus utriusque virtutes per se expetendæ sint. Animum multis modis corpori præstare, atque ita quoque illius virtutes, istis quæ huic insint. Sapientiam hominis procuratricem esse, et adjutricem. Corporis bona minus, illa animi maxime curasse, quippe in quibus inessent justitiæ semina. Primos illos amorem inter natos et parentes, inter conjuges, et cognatos, a natura repetivisse; indeque exorsos, omnium virtutum originem progressumque expeditivisse; in hisque magnitudinis animi, qua facile ex philosophiæ præceptis fortunæ possit resisti: similiter cognitionis studium, temperantiam et justitiam inde esse derivatam; atque sic honestatem omnem, § 16-18. Hæc cum Stoicorum decretis re consentire, nec Zenoni causam fuisse, qui ab illorum philosophia discederet, § 19.

Neque inde peccata quædam antiquorum emendari, si, quæ illi bona corporis dixerant, hæc Zenoni non bona, sed præposita, et indifferentia; si, quæ illis expetenda, huic sumenda dicantur; et hujus generis alia. Hæc justam causam nullam præbuisse, unde nova disciplina conderetur. Eo referri ista quoque, omnia vitia similia esse; omnia peccata paria; omnes non sapientes summe miseros. Istis philosophiam veterem corrigi emendarique minime; quippe quibus ad vitam communem translatis, misceantur omnia. Et miram sane hanc philosophiam esse, quæ communi more publice loquatur, privatim suo; idque magis, quum verba modo alia sint, res maneant eadem, § 20-23.

Propius jam ad Catonis disputata sic accedit Cicero, ut quasi pro concessis utatur, in quibus Stoici cum Academicis Peripateticisque faciant; et contra ea modo dicat, quæ verè controversa sint: ad quæ optat Cato, ut hic, populari ratione relicta, propriis philosophorum verbis disserat. Repetitis igitur brevi, quæ utrique communia habeant, de naturæ initiis, de animo et cor-

pore, eorumque conservandi studio: deque summo inde fine, § 24, 25: id carpit, quod in hoc ipso constituendo, Stoici referentes omnia ad animum, corpus deseruerint, atque ita non hominis summum bonum, sed animantis corpore destituti, posuerint. Quid? ne animantis quidem, quum hic, quæ sunt prima naturæ, desideraret. Ita enim Chrysippum summum hominis bonum constituisse, quasi hic nihil nisi animum haberet, § 26-28. Tum modo in sola virtute summum bonum recte quæri, si id ad animal, sola mente constans, pertineret, neque ista mens quidquam haberet, quod secundum naturam esset: sed id pugnare secum ipsum. Esse quidem corporis bona exigui momenti ad virtutem, ab eaque obscurari, ut a sole lucernam: ad beatam tamen vitam conferre. Nec quærendum esse, quid ob exiguitatem suam obscuretur, sed quid ejusmodi sit, ut ad complendam beatæ vitæ summam conferat, atque ita beatæ vitæ pars sit, § 29-32. Deinde omnium naturarum simile esse hoc, ad quod omnia referantur, idque esse rerum expetendarum ultimum. Quum autem omnis natura nullam sui nec partem, nec quæ ad partem referantur, deserat; incredibile esse hominis naturam oblitam esse corporis, et summum bonum, quod in toto homine ponendum erat, in animo modo hominis posuisse, § 32, 33. Mutatis igitur naturæ principiis, dicendum Stoicis sic potius esse: omne animal applicatum ad id esse, quod in ipso sit optimum, in eoque conservandō occupatum; quam ut dicant, omne animal, simul sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, et in conservando sese occupatum. Nec optimum dici posse, si bonum aliud nullum sit. Deinde debere sapientiam hominem ita accipere, prout natus sit. Qui si totus nihil nisi mens et ratio esset, ultimum huic esset, ex virtute vitam fingere: contra vero, si nihil nisi corpus, ultima forent valitudo, et cetera corporis prima naturæ. Nunc autem, quum de summo bono quærat hominis, hoc in tota hominis natura quærendum esse, § 34, 35. Omne porro officium in hominis cultu occupari: eos igitur, qui summum bonum in solo aut corpore, aut animo ponant, sic agere, ut qui in pugna, læva parte neglecta, dextram modo tuerentur. Eos contra plene agere et perfecte, qui in summo hominis bono nec animum, nec corpus negligèrent. Stoicis, ejus quod in homine excellens est, virtutis splen-

dore, aciem animorum præstringi, ut id, quod in homine summum et optimum sit, unice curent, § 36, 37. Neque attendere eos ad rationem, qua natura progrediatur. Semper enim eam in homine ita assumere aliquid, ut ea non deserat, quæ prima dederit. (In frugibus secus esse, quarum herbam natura deserat, si eas ad spicam perduxerit.) Hinc fieri, ut, cum sensibus rationem adjunxerit, ea ad maturitatem perducta, sensus tamen non relinquat; nec ea curare desinat, quibus vita regi omnis debeat. Admodum mirum igitur hoc esse in Stoicis, quod ea, quæ secundum naturam sunt, ad naturalem illorum ἐρμην, ad officium, ad virtutem adeo, pertinere velint: in exponendo autem summo bono hæc omnia transilient, et alia sumenda, alia appetenda esse statuunt, quum, si omnia hæc appetenda dicerent, uno fine recte omnia comprehenderent, quæ nunc disjuncta ponantur, § 37, 38, 39.

Quod autem dicant, virtutem non posse constitui, si, quæ extra virtutem sint, ad beate vivendum referantur: id totum contra esse. Constitui enim virtutem non posse, nisi omnia, quæ eligenda sint, aut rejicienda, unam in summam congerantur. Quo neglecto, aut ad summum bonum non relato, primum esse lapsum in Aristonis, aut Herilli vitia. Quare tum modo virtutem recte posse constitui, si ad eam prima naturæ referantur; quippe ad quam pertineant. Virtutem Stoicorum alteram modo partem naturæ hominis amplecti, alteram negligere. Ita autem institutum esse a natura hominem, ut primum ea appetere inciperet, quibus se conservaret in eo statu, in quo ortus sit. Idque maxime velle naturam, ne qua pars sui negligatur. Si igitur in ea nihil esset, nisi ratio; recte in sola virtute finem bonorum poni: sin ad eam corpus quoque pertineat, hoc relinqui non debere, § 40, 41. Ergo discedere Stoicos a natura, quum convenienter naturæ vivere jubeant, et virtuti fundamenta subducere. Atque omnino omnes errasse videri, qui finem bonorum in vitæ honestate posuerint: Pyrrhonem, quum præter virtutem nihil plane relinqueret; Aristonem, quum omnia relinqueret, sed ista præter virtutem temporibus obnoxia faceret: Stoicos denique, quum fine bonorum in sola virtute posito, tamen prima naturæ admittant, ab isto fine sejuncta, § 42, 43.

Expedita hac quæstione, quare Zenoni causa ista nulla fuis-

set, unde ab Academicorum Peripateticorumque ratione se scjungeret : pergit jam Cicero ad reliqua. Et primum quidem : gravissimam Zenonis sententiam, honestum solum bonum esse; itemque virtutem constitui non posse, si aliud præter honestum in bonis ponatur, communem illis esse cum Pyrrhone et Aristone eorumque similibus. Non autem decere, stare cum iis, qui ne sua quidem summa bona a natura repetita dicerent. Id quod effugi facile potuisset, si in disceptatione cum Polemone accuratius attendisset, unde causæ controversia nasceretur, § 44, 45. Improbandum deinde hoc esse, quod, quum Stoici solum honestum in summi boni sede posuissent, initia tamen rursus, accommodata naturæ, proponenda esse dicerent, quibus seligendis virtus existere enascique possit : nam seligenda in summa bonorum inesse quoque debere. Hinc vel iis, quibus voluptas summum bonum sit, aditum ad officium, et ad ea, quæ facienda fugiendave sint, facile patere : Stoicis, quum honestum posuissent, aditum hunc esse oclusum. Recurrere igitur hos ad naturam, quæ tamen improbet aliunde finem beate vivendi, aliunde agendi initia, repeti, quum una horum sit ratio. Nec esse consentaneum, cognito summo bono reverti ad naturam : excitari enim et appetitionem et actionem ab iis, quæ secundum naturam sint, non vice versa, § 46-48.

Pergit jam ad Stoicorum consecraria. Quorum primum, « Bonum omne laudabile : laudabile omne honestum : omne bonum honestum », x eo vituperat, quod primum sumptum nemo concesserit, nisi Pyrrho, Aristo, horumque similes, quos ipsi improbant : et eo concesso, opus tamen sit secundo, § 48, 49. Deinde in sorite illo, « Quod bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id expetendum; quod expetendum, id laudabile, etc. » item non concedi, quod bonum sit, id esse laudabile. Hebes autem esse illud, gloriatione dignam esse beatam vitam, quod cum honestate modo gloriari quis possit. Concedi hoc facile, et tamen negari, quod inde effici velint, præter virtutem nihil in bonis ducendum esse, § 48-51. His et talibus sumi aut non concessa, aut ea, quibus concessis, nihil juvetur. Neque his consecrariis quidquam profici. Nam quum exspectes doceri, cur dolor malum non sit : asperum quidem, odiosum, contra naturam hunc dici, sed, quum in eo vitium non sit, malum

ipsum non esse. At in his remedium contra dolorem dari nulum. Fortem, statui, posse esse neminem, qui dolorem malum putet: sed timiditatem ex rebus, non ex meris verbis nasci! Dicit, si una disciplinæ litera commota sit, eam totam labefactum iri. At his reprehendis non literam, sed totas paginas commoveri, § 52, 53. Apte quidem disciplinam inter se esse connexam: sed ea sequenda non esse, quæ a falsis principiis profecta, si ipsa sibi vel maxime congruant. Proficisci Zenonem a falsis et cum natura non convenientibus, quum virtutem solam summum bonum ponat. Ex hoc principio plane consequentia esse omnia. Sed falsa esse, secundum verissimum dialecticorum præceptum, quæ ex falsis sequantur. Falsa igitur hæc esse, omnes non sapientes, miseros; sapientes, summe beatos; recte facta omnia æqualia, omnia peccata paria: nam contra naturam et ipsam varietatem esse, ut inter ea, quæ Zeno æquet, nihil intersit, § 54, 55. Hanc ipsam causam fuisse, quod hic, quamquam acutus, nihil tamen nisi verba verset, et quas res illi bonas, ipse mutato nomine aptas, habiles, ad naturam accommodatas vocet, et sapienti his, quæ bona appellare non audeat, aucto, instructo, commodius tamen esse. Platonem, si sapiens non sit, eadem cum Dionysio tyranno conditione esse: huic tamen, propter desperationem sapientiæ, mori optimum esse; illi, ob ejusdem spem, vivere. Peccata, licet sint æqualia, tamen alia tolerabilia esse, alia non esse. Sic illum loqui aliter, quam omnes; sentire idem tamen, § 56, 57.

Neque in re ipsa rectius quidquam doceri, quam quod Veteres præceperint; nec verba adhiberi commodiora. Quod ad prius referatur, dicere Veteres, appetitionem animi his moveri, quæ secundum naturam sint: hæc autem æstimatione aliqua digna esse, ex cujusque pondere æstimanda. Quæ porro secundum naturam sint, eorum alia appetitionem illam non movere, quum in honestis laudabilibusque non ponantur: aliis voluptatem adjungi in animantibus omnibus, in homine rationem etiam; et hæc honesta esse et laudabilia. Illa appellari naturalia, et, honestis adjuncta, vitam beatam complere. Eorum autem commodorum, quibus Zeno tantumdem tribuat, quamvis ea bona esse neget, honestum atque laudabile, præstantissimum esse omnium. Nec esse dubium, quum duo honesta in optionem ve-

niant, v. c. alterum cum valitudine, alterum cum morbo, utrum natura duce sequaris. Honestatem autem tantum rebus omnibus prævalere, ut nullo nec terrore, nec spe ab eo, quod rectum esse decreverit, dimoveatur: dura autem adversaque omnia virtutibus his, quibus a natura instructi simus, elevari. Has quidem esse nec adeptu faciles, nec non magni faciendas (alias enim non tantum in virtute pretium foret): sed hoc esse judicandum, non in his ad beate vivendum inesse pleraque omnia. Omnino, quæ Zeno in æstimandis, sumendis, naturæ aptis, numerarit, hæc illis bona appellari: vitam autem beatam constare in horum bonorum plurimis et maximis. Zenonem contra id solum bonum dicere, quod ex sese ipso appetendum sit; vitamque beatam in sola virtute consistere, § 57-60.

De re inter utrosque nullam in his esse dissensionem: idem sentire, commutatis modo verbis. Neque id Zenonem non vidisse; sed magnificis verbis esse delectatum. Si enim ita plane, ut dicat, sentiret, nullum inter ipsum, Pyrrhonem et Aristonem foret discrimen, § 60, 61. Admonet deinde Catonem Cicero, ut se ad veteres Academicos accingat, prout ille hunc ad amplectendam Stoicam rationem cohortatus erat (III, 3, 10), § 60-63. Carpit deinde similitudines istorum, ut ad rem minime aptas; ut de ex alto emergentibus, et de catulis jamjam dispecturis, ad progressionem in virtute prave accommodatis: simul etiam eorum sententiam exagitat, qua progressionem ad virtutem fieri dicant, levationem vitiorum negent, § 64-68.

Causam istarum, quibus se Stoici impediunt, angustiarum, in eo quærendam esse, quod summum bonum ex gloriosa ostentatione aliter constituissent. Inde ista enata esse, quæ, quoad verba, illis Aristonis vel deteriora judicanda sint: quæ tractantur uberius, § 68-72. Sed Zenonem cum Aristone verbis, non re, consentire; ut contra cum Aristotele et Academicis re, non verbis, conspiret. Aut igitur usitate loquendum huic fuisse, aut docendum, paratiores homines fieri v. c. ad divitias contemnendas, si hæc in præpositis, quam si in bonis putentur, § 72, 73.

Ad finem de παραδόξοις, quæ dici vult *admirabilia*, addit, *admirandi* controversique quod habeant, continuo cadere, quum ad ea propius accesseris, et quæ cuique rei notio subjiciatur,

intellexeris. Ita peccata paria dici, quia honesto nihil honestius, turpi nihil turpius: sed de hoc ipso magnam esse dissensionem. Præterea eos per simile illud fidium plurium, quarum nulla concinat, ex ambiguo ludere: idemque fieri in illo gubernatoris, in evertenda palearum navi æque peccantis atque in auro onusta: neque quidquam inde profici, quod peccata ex eo paria veliut, quod imbecillitatis et inconstantiae vitia, quæ peccatis omnibus adsint, in omnibus stultis æque magna dicant. Non enim concedi, in stultis omnibus vitia æque magna esse. Interesse inter res quoque ipsas, in quibus peccetur, § 74-77.

Jam sic concluditur oratio, ut Stoicos hoc uno vitio maxime impediri dicat, quod duas contrarias sententias simul obtinere nitantur. Nihil enim magis pugnare, quam honestum summum bonum ponere, et tamen appetitionem rerum ad vitam aptarum a natura ortam dicere. Ita incidere eos, quum prius tueantur, in vitia Aristonea; et hæc quum vitent, eosdem esse cum Peripateticis: quumque disciplinæ verba mordicus defendant, oratione pariter ac moribus evadere horridiores. Solum ex iis Panætium hanc tristitiam lectione diligenti principum Academicorum, Peripateticorumque effugisse: idemque ut Cato faciat, Cicero vehementer hortatur. Sic quum vesperscente cælo reversurus ad villam suam Cicero concluderet, Cato hanc ab eo operam exigit, ut alio tempore hæc eum refellentem audiat. Interim vero hoc meminerit, illum Stoicorum omnia probare, se Academicorum nihil. Isto huic in viam scrupulo injecto, discedunt.

M. T. CICERONIS

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

AD BRUTUM,

LIBER QUARTUS.

I. QUÆ quum dixisset, finem ille. Ego autem, Næ tu, inquam, Cato, ista exposuisti¹ tam multa memoriter, tam obscura dilucide. Itaque aut omittamus contra omnino² velle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum: tam enim diligenter, etsi³ minus vere (nam nondum id quidem audeo dicere), sed⁴ tamen accurate non modo fundatam, verum etiam exstructam

I. 1. *Exposuisti*. Vidimus qui hoc verbum in glossemate ponerent. Sed hi non attenderunt h. l. proxima valere, « licet tam multa . . . licet tam obscura essent »: sic hæc in verborum serie nihil jure offendet. G.

2. *Contra omnino*. Hæc forte male transposita putabis, quum *omnino ad omittamus, contra ad velle* referendum videatur: certe ne statuas cavebis, vulgato posito idem notari, nisi verborum collocationis ignarus haberi velis. Atque facillime hæc sic trajicere liceat, si scripti vel paullulum vacillarent. Relinquitur tamen hoc, ut *omnino ad velle* relatum putetur, hæc vi: « Omittamus consilium, contra (tot, tamque obscura) aliquid in universum statuere, singula quæque rimantes ». G.

3. *Etsi*. Male Erl. *etiamsi*. G. —

II. *Cic. pars tertia*.

Olivetus scribit *et, si minus vere* (*nam, etc.*)

4. *Sed tamen*. Davis. *tam* suadet, ut ipsi quoque nostra sponte olim conjeceramus. Sed parenthesis præcedens ad *minus* (quo sententia mitigatur), pertinet: post hanc vero auctor, *sed tam diligenter*, pergere debebat; applicans autem ad *etsi* orationem, parvo anacolutho, quo post parentheses assolet, *tamen* cum asseveratione, pro *sane*, subjicit, mutataque voce, *accurate* addit. Referendum nempe *sed tamen ad minus vere* est, hæc vi: « Etsi minus vere hæc exposuisti, tamen difficile est, disciplinam tam bene fundatam exstructamque, tam accurate cognoscere, ut de ea judicium ferre possis ». Nihil igitur contra scriptorum editorumque omnium consensum tentare licet. G.

disciplinam non est facile perdiscere⁵. Tum ille, *Ain'* tandem⁶, inquit, quum ego te hac nova lege⁷ videam eodem die accusatori respondere, et tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum⁸ putas? quæ tamen a te agetur non melior⁹, quam illæ sunt, quas interdum obtines. Quare istam quoque aggredere, tractatam præsertim et ab aliis, et a te ipso¹⁰ sæpe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, Non me-

5. *Non est facile perdiscere.* Sic omnes quidem habent libri, et Mss. et typis impressi. Sed quid sibi vult *perdiscere* *?* aut quomodo hic locum habere potest? Videtur enim potius scribi debere, *dissolvere*, aut *subvertere*, aut *evertere*, aut aliquid aliud tale; nisi forte dicamus, hoc esse referendum ad oratorum et patronorum consuetudinem, quos non solum ejus, pro quo dictum erat, sed etiam adversarii jura et argumenta *perdiscere* oportebat, ut eis respondere possent. Quod ea quæ sequuntur, comprobant. LAMB. — Recte Ernestius Lamb. et Davisium cohibuit, pro *perdiscere*, « *dissolvere*, *evertere*, *dejicere* » susdentes. Nam is modo, qui rem *perdidit*, apte de ipsa judicare potest. G.

6. *Tum ille, Ain' tandem.* Turbant librarii, ut in voce *ain'* ubique solent. Proxime a vero Spir. et Erl. absunt, modo *an* peccantes. Gud. 2, Mon. *tunc illam tandem* : quod idem Gud. 1 et Bas. præbent, nisi quod *illa* scribunt. χ . ψ . *te ne* : reliqui reliquorum similiter. Ven. 1494, Crat. cum pleisque edd. vet. *Tene ullam tand.* Mars. *Tunc ille tandem.* Vulgata, quam Victorius, et qui enim sequenti sunt, Herv. et Fabr. exhibent, verisima est. G.—Olivet. punctum interrogat. post *inquit* ponit, quod forsitan melius est, quum sint duo verba, *ain'*

et *putas*, quorum unumquodque suam interrog. notam requirit.

7. *Hac nova lege.* Vide Ascon. Pedian. p. 86, ed. Manut. = *Leges* Pompeius duas ex S. C. promulgavit: alteram de vi, qua nominatim eadem (Clodii) in Appia via factam, et incendium curiæ, et domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit; alteram de ambitu : poenam graviozem, et formam judiciorum breviorem : utraque enim lex prius testes dari, deinde uno die atque eodem et ab accusatore, et ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur». Cf. Brut. 94, 324. G.

8. *Tempus dilaturum.* Recte Ern. *dilationem daturum* explicat, ut paratius contra ipsum disputare possit G.

9. *Agetur non melior, quam.* Eleganter Cato ad eas causas respicit, quas Cicero magis ex oratorio artificio, quam ex rei veritate obtinebat. Dicere autem ille hæc fingitur, ut causæ suæ confidens, et ad illa Ciceronis, etsi minus vere, reponens. Lambini conjectura, *non paullo melior*, a tenore sententiaque loci aliena est. G.

10. *A te ipso sæpe.* Respicit Cato præsertim orationem pro Murena, in qua Cicero Stoicos ridiculo *hæc*cessivit, quum Catoni accusanti Murenam responderet, ipsiusque Catonis nimiam morum severitatem reprehendit.

hercule soleo¹¹ temere contra stoicos; non quo illis admodum assentiar, sed pudore impediatur: ita multa dicunt, quæ vix intelligam. Obscura, inquit, quædam esse confiteor; nec tamen ab illis ita dicuntur de industria; sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur easdem res, inquam, peripateticis dicentibus, verbum nullum est, quod non intelligatur? Easdemne res, inquit? an parum disserui, non verbis stoicos a peripateticis, sed universa re et tota sententia dissidere¹²? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. Quare ad ea primum¹³, si videtur: sin aliud quid voles, postea. Immo isto quidem¹⁴, in-

11. *Non mehercule soleo.* Gœrenz addit *inquam* post *mehercule*. Hoc, inquit, dedimus ex nostris, præter Gud. 2, omnibus; idemque dudum ex Pal. 1, 3, Elienaique Davisius receperat. Ern. qui verbum hoc denno abiecit, animadverterat quidem, Ciceronem interdum post *Tum ille* id omittere; sed eidem etiam tenendum erat, ita numquam ab initio sermonis fieri, sed tum maxime, si ex quodam affectu oratio sit concitator. Hoc loco vel aures omissum revocant. Deinde Grut. narrat, Pal. 1, *sole te temere* præbere. Erat nempe *o*, quæ superscribi solet, oblitterata: tum scribæ proximam syllabam duplicarunt. Atque inde est etiam, quod Gud. 1, Bas. quinque Oxonn. et Mars. cum edd. vett. multis *solere temere*, ac Gud. 2, *solere timere* referunt. Erl. nude *sole tem.* Ex Spir. nihil notatur. Vulgata, quæ Victorio debetur, vera est; sæpe sic auctor *dicere* omittit. Cf. Off. III, 24.

12. *Dissidere.* Hoc auctori frequens verbum pro olim vulgato *dissentire*,

a Davisio et Ern. ex Pal. 1, 3, Eliensi, Paris. 1, 3, et Victoriana receptum, tres optimi nostri confirmant. Cf. infra 26, 72. G.

13. *Quare ad ea primum.* Intellige: Quum neget hoc me compertum fecisse, nempe Stoicos a Peripateticis redissentire, non verbis tantum; nunc primum tu incipe ostendere eos inter se verbis tantum dissidere: postea ad reliqua venies.

14. *Immo isto quidem, inquam, loco.* Gœrenz scribit *istud* pro *isto*. Sic, inquit, omnes omnino scripti referunt. Addunt quidem et nostri et Oxonn. omnes cum Gruterianis ante *loco*, *quo*, et plures, inter quos Gud. 1, et E. V. §. post *loco*, etiam *quidque*, vel *quicque*, Mon. *quodque*: sed hæc a scribis addita videntur, qui nudum abl. *loco* non capiebant: nisi scribi inde, addito *quodque*, malis, « immo istud... quodque loco ». *Loco* autem pro « loco suo, apto, conveniente », auctori frequens est. Divv. IX, ep. 16, « etsi posuisti versus Attianos loco ». Cll. Orat. III, 38,

quam, loco, nisi iniquum postulo, respondere¹⁵ arbitrato meo. Ut placet, inquit; etsi enim illud erat aptius, æquum cuique concedere¹⁶.

3 II. Existimo igitur, inquam, Cato, veteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem; deinde eorum¹, Polemonem, Theophrastum, satis et copiose, et eleganter habuisse constitutam disciplinam, ut non esset causa Zenoni, quum Polemonem audisset, cur et ab eo ipso, et a superioribus dissideret: quorum fuit hæc institutio². In qua animadvertas ve-

153; Tusc. II, 11, 26. Pari ratione etiam « in locum », « in locis » dicitur, Off. III, 9, 2; N. D. II, 51, 128. — Vulgatum *isto* mire defendit Ern. « ubi tu de ea re dixisti; nam eo ordine volo dicere, quo tu ». Immo potius negat Cicero, Stoicos a Peripateticis plus, quam verbis, dissidere. Ad hoc vult Cato, ut ante omnia disputetur. At Cicero mavult in universum contra Stoicam de finibus rationem disserere, sic ut tunc, quum ad istam rem suo loco devenerit, de ea disceptetur.

15. *Respondere*. Vulgatur *responde*, quod nobis longe videtur difficilium explicari: nam in hoc libro Ciceronis oratio non constabit ex interrogationibus (ut res se habere deberet, si *responde* vera lectio esset), sed erit continua: *respondere* hic nihil aliud notat, nisi confutationem Stoicæ disciplinæ, qua Cicero Catoni respondebit. — Ceterum Lamb. *respondebo*.

16. *Etsi enim... concedere*. Hunc locum, quem P. Manut. Lamb. Grut. Davis. alii tentant, Ern. sic defendit, ut ad *æquum*, *tamen* cogitari jubeat. Quod etsi quidem recte licet, tamen non videmus, quomodo sic omnis difficultas, ut ille ait, tollatur. Nam tum vel *concedendum* scribi, vel, si

concedere pro cedere acceperis, post *æquum*, *est* addi debet, quum sic in substantivo vis sit. Sed ut prius est audacius, ita posterioris sententia minus ad contexta convenit, nec recte *tamen* sic omittetur. Nobis quidem cum Marso *enim* omitti placet, et scribi: « etsi illud erat aptius, æquum unicuique concedere ». Hoc sensu, « Etsi ratio a me proposita erat aptior, ad concedendum unicuique nostram, quod æquum esset ». *Unusquisque* enim sæpius de duobus dicitur, cf. infra 7, 16: *quisque* nusquam sic poni meminimus. Quam facile autem *mi* hac in vicinitate excidere poterit, nemo non videt. Infinitum tempus græco more positum putabis. G. — Bene vertit gallicus intp. *Soit; il aurait mieux valu commencer par ce point; mais il est juste que vous soyez le maître*.

II. 1. *Deinde eorum*. Sic auctor, omisa *discipuli* voce, solet, cf. Fin. V, 5, 13: « Theophrasti Lyco... hujus Lyco.... hujus Aristo ». *Equi imitatores* intelliges Brut. 17, 67. — Si autem Ern. *horum* mavult, minus recte facit, quum *illos* de iisdem præcesserit. G.

2. *Quorum fuit hæc institutio*. Isti qui doctrinas illas in lucem ediderant.

lim, quid putes mutandum, nec exspectes, dum ad omnia³ dicam, quæ a te dicta sunt⁴. Universa enim illorum ratione⁵ cum tota vestra confingendum puto. Qui quum viderent, ita nos esse natos, ut et commu- 4 niter ad eas virtutes apti essemus, quæ notæ illustresque sunt, justitiam dico, temperantiam, ceterasque generis ejusdem⁶; quæ omnes⁷ similes artium reli-

3. *Ad omnia. De singulis quibusque intelliges, ut opponatur universæ rationi*: sic non opus est, ut cum Nissenno pro « nec exspectes », « sed exp. » malis. G.

4. *Quæ a te dicta sunt. Nostris omnes, Vien. tresque Oxonn. ante. Sed vulgata præferenda est; nisi utrumque, ante a te, malis. Att. VII, ep. 14*: « de quibus ante ad te scripseram ». G.—Ante *universa* Gœr. ponit punctum duplex, quod nobis melius videtur absoluto puncto.

5. *Universa enim illorum ratione. Recte occurrit Ern. Davisii conjecturæ universæ...rationi*: sensus est enim, « opponenda in universum Stoica disciplina illi Academicorum et Peripateticorum est, atque ita de illa iudicium ferendum ». Ceterum sæpius auctor *configere, et confictio* ponit, ut simpliciter *comparare, etc.* valeat. Inv. II, 43, 126: « Sæpe cum scripto adversarii factum configendo ». Hoc tamen loco cum Ern. similitudinem a duobus exercitiis, inter se configentibus, petitam recte putabis. G.

6. *Ceterasque generis ejusdem. Gœr. delet que ex Spir. Erl. et frequenti auctoris usu. Cf. Off. III, 10, 9; Tusc. IV, 31, 66; et infra Fin. V, 7, 18, ubi æque que delenda fuit. — Intellicantur autem binæ reliquæ virtutes cardinales, « scientiæ studium et animi magnitudo ».*

7. *Quæ omnes...differunt. Hæc*

Gœrenz parenth. includit, notatque: *Similes* inde dicit maxime Cic. *virtutes artibus*, quod utræque sunt « commentationis et exercitationis », cf. III, 15, 50, atque utræque proxime ad animum referuntur: unde etiam artes Stoici in virtutibus ipsis numerabant. At *materia* præstant virtutes, quippe quibus *constantia vitæ* elaboranda sit (vid. l. l.), artibus res externas fere earumque causas spectantibus. Inde illæ quoque ratione et via, qua tractantur, ab his distinguuntur. « In meliorem partem », pari ratione, qua « in bonam, in optimam partem », dicitur, hoc sensu: « virtutes, ab ipsarum parte, meliore materia utuntur ». Nihil igitur nec Lambino hæc tria vv. nec Davisio totus locus de glossemate suspectus esse debebat. — *Materia tantum. Materiam* virtutum fecerunt Peripatetici τὰ πάθη, animi commotiones: quæ, quia variæ sunt, varias generant virtutum species. Nam virtus omnis ratio est, quæ actionibus et illis animi vehementibus motionibus modum adhibet: quam multi unam tantum fecerunt virtutem, quam prudentiam nominarunt, et pro varietate rerum in qua versaretur, aliis atque aliis nominibus appellarunt. Si enim in eo occupetur, ut suum cuique distribuat, appellari justitiam: si in moderandis doloribus et periculis honestatis causa, fortitudinem. Itaque qui unam earum habeat, reliquas item

quarum, materia tantum ad meliorem partem et tractatione differunt; easque ipsas virtutes viderent⁸ nos magnificentius appetere et ardentius; habere etiam insitam quamdam, vel potius innatam & cupiditatem scientiæ, natosque esse ad congregationem hominum, et ad societatem communitatemque generis humani, eaque in maximis ingeniis maxime elucere: totam philosophiam tres in partes diviserunt. Quam partitionem a Zenone retentam esse¹⁰ videmus. Quarum quum una sit, qua mores conformari¹¹ putantur; differo eam partem, quæ quasi stirps est hujus quæstionis: qui sit enim finis bonorum, mox; hoc loco tantum dico, a veteribus peripateticis, academicisque, qui re

habere: et qui unam amiserit, nullam eam habere conserunt. MORAL.

8. *Easque ipsas virtutes viderent.* Davia. *que* in *quam* mutari jubet; Bremi in notis manuscriptis laudat de Fato, 7, p. 39, ubi repetitum verbum *viderent* in exemplis negligentis minus gratæ refertur. Sed distingui accuratius in ejusmodi locis jubet. Nempe si constructio per se nihil habeat, quod vel Latinitas vel scriptoris *χαρακτήρ* respuat, tum negligentem ejusmodi vocabuli repetitionem viris summis interdum obrepere: sed si Cic. verbum quomodocumque repetisset, facturum id sine conjunctione non fuisse. Duplicem igitur corrigendi viam aperit, ut aut *quam* ante *viderent*, aut, quod mavult, *viderent* deleatur. Alterutram nos rationem sequuti essemus, nisi probationem hanc putarem, qua verba, *quæ... differunt*, in parenthesi posuimus. Ita enim hæc egregie cum auctoris more conveniant, quo hic præcipua verba post parenth. repetere solet G.

9. *Insitam quamdam, vel potius innatam.* Recte h. l. Ern. ad verborum

insitam et *innatam* discrimen attendere jubet. *Insitam* est a natura acceptam: sed quum h. v. interdum de his dicatur, quæ ita firmiter hærent, ut in naturam rei transisse videantur; explicandi causa cetera addita sunt. G.

10. *A Zenone retentam esse.* Hanc tamen philosophiæ partitionem primus instituit Zeno, si Laertio fides, VII, 39. At Plato simili modo philosophiam diviserat, ut testatur idem, III, 56. Noster, Acad. I, 5: = Fuit ergo jam accepta a Platone philosophandi ratio triplex: una de vita et moribus; altera de natura et rebus occultis; tertia de disserendo =. Sic et August. C. D. VIII, 4; Alcinoüs Doct. Plat. cap. 3; Origen. Philos. cap. 19, alique plures. Nimirum Zeno philosophiam disertis verbis ita partitus est; non item Plato: licet de rebus Logicis, Ethicis et Physicis Socratem inducat disputantem, et hanc adeo divisionem tacitus agnoscat. DAV.

11. *Conformari.* Nostri quoque omnes *conformari*. Sed ita in hoc verbo, ejusque conjugatis, scribæ more peccant. Cf. Heus. ad Off. I, 3, 1. G.

consentientes, vocabulis differebant, eum¹² locum, quem civilem recte appellaturi videmur, Græci πολιτικὸν¹³, graviter et copiose esse tractatum.

III. Quam multa illi de republica scripserunt? quam multa de legibus? quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi¹ reliquerunt? Primum enim ipsa illa, quæ subtiliter disserenda erant, polite apteque dixerunt, quum definiētes, tum² partientes: ut vestri³ etiam: sed vos squalidius; illorum, vides, quam niteat oratio. Deinde⁶ ea, quæ requirebant orationem ornatam et gravem, quam magnifice sunt dicta ab illis? quam splendide? de justitia, de fortitudine, de amicitia, de ætate de-

12. *Eum locum.* Spir. et Erl. *illum*; quod, ut de re remotiore, et modo in transitu monenda, rectius est. In proximis tres optimi nostri Græci firmant, quum ante Davisium græce ederetur. G.

13. Græci πολιτικόν. Hæc Gærenz parenthesi includit, nulla allata ratione.

III. 1. *Quam multa non solum præcepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi.* Gærenz scribit *rationibus*, non *orat.* Quænam, inquit, quæso, *orationes* sunt, quas Academici et Peripatetici philosophi reliquias dicantur? Nusquam enim tam vage *orationes* de quibusque scriptis: minus etiam de philosophicis dicuntur. Turbato etiam ordine auctor sic scripsisset, quum *orationes bene dicendi* jungi nequeat. Inde nos quidem certissimi sumus, scribendum esse *rationibus*. Quod sane magis ardebit, ubi quæsi veris, quænam h. l. *artes* dicantur. Si enim intellexeris, *artes* vel simpliciter Ciceroni *scripta rhetorica* dici, cf. Orat. II, 15, 64 et 65, hoc loco minus etiam miraberis,

si *artes bene dicendi* idem dicuntur. Ita vero facilius etiam intelliges, *rationes bene dicendi* scribendi genus spectare in variis philosophorum scriptis, varium quidem, sed adeo comptum et elegans, ut exempli loco sit. Aliter enim scribebant Plato, Crantor, Polemo; aliter Aristoteles, Theophrastus, Cratippus: sed horum omnium scribendi genus laude, imitationeque dignum erat. Sententia jam hæc erit, « in varia eorum scribend. ratione, eaque accurata et eleganti, exemplo poni merentur ». Hæc nostra vulgatæ correctio ita nobis necessaria visa est, ut in texta recipi juberemus; idque magis, quum hæ voces a scribis ubique permisceantur.

2. *Quum ... tum.* Gær. commendat *tum...tum.* Tres optimi nostri, inquit, bis *tum*: quumque in definitionibus partitiones insint, et auctor has voces ubique per *et*, ac jungat nusquam, nisi fallimur, discernendi particula interposita, *tum...tum* corrigendum fuit.

3. *Ut vestri.* Hæ voces male in Gud. 2 omittuntur. G.

genda, de philosophia, de capessenda republica, de temperantia, de fortitudine, hominum [de] spinas vellentium⁴, ut stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate vellent, enucleate minora dicere. Itaque quæ sunt eorum consolationes? quæ cohortationes? quæ etiam monita et consilia, scripta ad

4. *Quam splendido? de justitia, de fortitudine... de temperantia, de fortitudine, hominum [de] spinas vellentium.* Cœc. scribit: *Quam splendido de justitia, de fortitudine... de temperantia? nec more hominum vellentium spinas.* Plene, inquit, in his constituendis sequenti sumus Pet. Marsum: nisi quod interrogandi signum, quod vulgo post *splendido* additur, post *temperantia* rejecimus; intt. enim non viderunt, ad hæc ex præcedd. « sunt dicta ab illis », frequenti auctoris more, *dixerunt* cogitandum esse. Vulgo editur, « de temperantia, de fortitudine, hominum de spinas vellentium ». Neque aliter fere scripti, nisi quod, exceptis Pal. 1, Spir. Erl. et Crat. in marg. reliqui *de spinis*, et Bas. *vellentium de spinis* referunt. Nolumus VV. DD. conjecturas enumerare, quibus elegantem suam, « hominum non sane vell. » in notis scriptis Breui addit: Marsi enim ratio loco convenientissima est, et haud dubie ex codice scripto orta: nam homo apertus alias, si quæ tentavit, monet; hoc autem loco nude verba recepta explicat. Turbatum in his esse scripti varie indicant. Spir. enim et Erl. verba, *de amicitia*; Bas. *de fortitudine... temperantia*; Vien. *de fort... hominum*, igitur. Voces *nec more* extrusæ per miseram repetitionem vv. *de fortitudine*, quæ ferri nequeunt. Verborum autem positus *vellentium spinas*, utique illo vulgatæ melior est,

quum in *spinis* sententia vis sit. Nos olim « more, haud hominum caste sp. vell. » coniecimus, quum verba « nec ossa nudantium » valeant « vulnerrari spinis nolentium », et *caute* ex comp. cte, binis literis in unam coactis, facile in *de* mutari possit. Sed hanc vocem addi necesse nihil est: immo locum, hucusque hiulcum, sic plene restitutum putamus. Posab quidem adhuc in v. *philosophia* cum Ern. et Nissenno hære, ut ad contexta inutili: sed si intellexeris, verba *de atate degenda*, officiorum doctrinam spectare, *philosophiam* autem Ciceroi sæpe eximie ethicam, i. e. doctr. de finibus bonorum dici; facile hunc verborum ordinem probabis. Nam et *temperantia* bene horum agmen claudit. Ut enim *justitia et fortitudo*, quæ in actione cernuntur, recte his a fronte ponantur; ita *temperantia*, i. e. σωφροσύνη, quæ hæc omnia ad decus dirigit, æque recte iisdem subjecta dicetur. — *De spinas vellentium.* Sine remigio librorum bibliothecis insepulorum locum velle constituere, mera Gruteri videtur insania. Sit sane: tamen insaniamus, dum nec nobismet ipsis, nec aliis noceat hæc insania. Forsan itaque Cicero scripsit, « de virtute omni, non hominum more spinas vellentium »; nam *fortitudinem* jam memorarat, ut huic verbo non sit locus. Eliens. habet « de animis hominum spinas vellentium »; sed in ea lectione nihil opis video. DAVIA.

summos viros? Erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio, duplex. Nam quidquid quæritur, id habet aut generis ipsius sine personis temporibusque, aut iis adjunctis, facti, aut juris, aut nominis controversiam⁵. Ergo in utroque exercebantur⁶; eaque disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus⁷ hoc et Zeno, et ab eo qui sunt⁷, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. Quamquam scripsit artem rhetoricam Cleanthes⁸, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. Itaque vides, quo modo loquantur. Nova verba fingunt; deserunt usitata. At quanta⁹ co-

5. *Id habet . . . controversiam.* Hæc accurate tractantur Or. II, 15, § 65 seqq. Ceterum Gud. 2, *id* prave ignorat. G.

6. *Exercebantur.* Referunt E. et ξ. *exercitabantur.* Sed quamvis auctor frequentativa amet, tamen hoc vix uno alteroque loco legitur; et vel tum sane simplex verbum scripti meliores referunt. V. c. Cat. Maj. 11, 36: « Animi autem exercitando levantur: » ubi cum codd. aliis multis ξ nostri et Eyb. *se exercendo*; quod ad contexta melius est. Nihil igitur est, cur *exercitabantur* malis. G.

7. *Et Zeno, et ab eo qui sunt, aut non potuerunt.* Brem. erudite in notis MSS. cavet, ne audiat Ern. qui *profecti* addendum desiderat; laudans Orat. II, 38, 160, « Erat (Critolaus) ab isto Aristotele ». Tusc. II, 3, 7, « qui sunt ab ea disciplina ». Coll. Fr. Heusingero ad Off. III, 33, 3 et Burmanno ad Quintil. Instt. IV, 2, 1. Sic enim Græcos quoque præp. ἀπό uti, vid. Schæferi Meletem. Crit. p. 27. Nec offendere debet *potuerunt* (ad

quod idem Ern. *consequi* excidisse suspicatur), cf. Bentl. ad Horat. Od. I, 26, 10, et Heins. ad Ovid. Metamorph. VIII, 883. Ceterum etiam scribæ offenderunt: tres enim optimi nostri, *et omissa, qui ab eo sunt*, referunt, in quibus Spir. et Erl. vel priorem *et* nesciunt. De Chrysippi rhetorica vide Orat. I, 11, 50. G.

8. *Cleanthes.* Hic fuit Stoicorum princeps, extincto Zenone, habnitque successorem Chrysippum, discipulum suum.

9. *At quanta conantur?* Davis. et Ern. *conatur* malunt, ut Zeno intelligatur, ad quem *incendit*, quod sequitur, pertinet. Tum verba præcedd. *quamquam . . . usitata*, tamquam ex parenthesi addita erunt. Sed potest vulgata, scriptis editisque omnibus firmata defendi, si « Zenonem, et ab eo qui sunt », intellexeris. Nihil tum miraberis, si inferius *Incendit* simplici numero pergit (i. e. incendere studet), quum addatur, *qui audiunt, s. discipuli*. G. — Hæc, *quanta conantur*, cum ironia dici patet.

nantur? Mundum hunc omnem, oppidum¹⁰ esse nostrum. Incendit igitur eos, qui audiunt¹¹. Vides, quantam rem agas: ut Circeiis qui habitet¹², totum hunc mundum, suum municipium esse existimet. Quid? ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. Ista ipsa, quæ tu breviter, regem, dictatorem, divitem, solum esse sapientem, a te quidem apte¹³ ac rotunde: quippe; habes enim a rhetoribus¹⁴. Illo-

10. *Oppidum esse.* Infinitum tempus, ex admirantis ironia ponitur. Cf. Brut. 61, 219; Verr. V, 6, 22: vel dicunt ex præc. conantur intelligendum est; quod sine hoc mirantis affectu auctor additurus fuisset. G.

11. *Incendit igitur eos, qui audiunt.* Hæc Goerenz transponit post *esse existimet*. Verissime, inquit, primus vidit Davis. verba hæc, quæ vulgo ante, « Vides, quantam rem agas », ponuntur, huc esse transferenda. Miramur Ern. qui, hoc duce, nihil in his offenderit, quum hæc ipsa ex parte de Cicerone bene mereatur, cf. v. c. Verr. II, 19, 50, etc. Accuratius attendit Matthiæ Miscell. Phil. Vol. II, part. 2, p. 142, qui idem hæc verba ex objectione intelligi iussit. Recte sane; et sic quidem, ut sensus sit: « tu igitur dices incendere Zenonem auditores voluisse? » Ita nihil necesse erit, ut pro *igitur*, inquit scribatur: idque magis, quum hæc part. haud raro ex alterius sententia iudicet, atque tum pro *inquit* dicatur.

12. *Vides, quantam rem agas: ut, Circeiis qui habitet.* Erneat. vide, de suo, et agat, cum Davisio, conjicit. Vides plene defendit Matthiæ laudans supra II, 10, 30; 23, 75 (ubi nos vide): et IV, 3, 5. Agas ex eo tueri licet, si cogitatione addideris, « si cum iis senseris: » sed au-

ctor hac repentina inversione simul ad ea respondere voluit quæ Cato supra III, 19, 64, in hanc sententiam disseruerat. — *Circeiis* denique pro vulgato *Circeis* necessario scripsimus, partim ex eo, quod hoc oppidum quum aliis, tum Ciceroni duplici i scribitur; cf. Att. XV, ep. 10. *Circeianses* etiam ejus incolæ, non *Circeenses* appellantur, vid. N. D. III, 19, 48; partim quod scripti nostri omnes vel *Circeiis*, vel *Circeiis* eadem ipsa de causa, peccant. G. — Oliv. *Circeis*.

13. *Quæ tu breviter . . . a te quidem apte.* Bremio verba, quæ tu breviter, vehementer displicent. Nos quidem in hac contracta oratione nihil hæremus. Verba enim ista velut in parenthesi addita putabis, plene sic efferenda: « Ista ipsa (quæ tu breviter tetigisti) . . . a te quidem apte . . . dicta sunt ». G. — *Regem, dictat. . . rotunde.* Hæc laudat Non. in v. *Rotunde*.

14. *Quippe; habes enim a rhetoribus.* Gud. 2 ignorat vv. *habes enim*: scriba scilicet in hac dicendi ratione offendeat, auctori satis familiari. Ad quam Brem. in notis scriptis Passeratium ad Cæcin. 19, et Orat. II, 54, e correctione Schützi laudat. Eodem modo restituendum est pro Milone 18, 48: « Primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe; ei

rum vero ista ipsa quam exilia de virtutis vi¹⁵? quam tantam volunt esse, ut beatum per se efficere possit. Pungunt, quasi aculeis¹⁶, interrogatiunculis¹⁷ angustis. Quibus etiam¹⁸ qui assentiuntur, nihil commutatur animo, et iidem abeunt, qui venerant: res enim fortasse veræ, certe graves, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius.

IV. Sequitur disserendi ratio, cognitioque naturæ. 8
Nam de summo bono mox, ut dixi, videbimus, et ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In iis igitur partibus duabus¹ nihil erat, quod Zeno commutare gestiret. Res enim præclare se habent², et quidem in utraque parte. Quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum valet, prætermissum est? qui et definierunt plurima; et definiendi artes reliquerunt: quodque est definitioni adjunctum, ut

obvius faturus omnino non erat ». Vulgo ibi ex edd. vett. quibusdam *quippe qui editur*; quod eo certius in vitio ponendum est, quam Cic. ubique *q. qui* cum conjunct. jungat. G.

15. *Ista ipsa quam exilia de virtutis vi?* Offendit Davis. partim in vv. *ista ipsa repetitis*, quæ Manut. deleri vellet, partim in *de virtutis vi*, quæ hic infelici conatu, duce P. Manut. cum *pungunt* construit, distinctione maxima ante *de virt. vi* posita. Priora Brem. in nn. mscr. jure Ciceroni tribuit; altera æque recte Matthiæ l. l. ex auctoris usu defendit, sententiam latius expositam, « regem... solum esse sapientem », contractius repetentis. Nos hoc unum addimus, hæc ipsa verba quasi epimetrum in sententiæ clausula addita esse. G.—Totum hunc locum sic interpungit Dav. « Illorum vero ista ipsa quam exilia? De virtutis vi, quam tantam volunt esse ut bea-

tum per se efficere possit, pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis acutis ».

16. *Pungunt, quasi aculeis.* Gud. 2 et Bas. *enim* addant: sed prave, quam in *pungunt* sententiæ vis sit, quæ, particula quacunque adjecta, frangitur. G.

17. *Interrogatiunculis.* Stoicorum argumentandi rationem intelligi, alibi vidimus, Acadd. I, 2, 5. G.

18. *Q. etiam qui.* Gær. ante *etiam* virgula distinxit. *Etiam, adeo* notat.

IV. 1. *In iis igitur partibus duabus.* Primo refert Gud. 1 et Mars. *his*; quod ad hæc contexta melius multo est. Deinde ignorant Spir. et Erl. *duabus*: in quo nihil est, cur abjectum valde desideres, quam *in utraque parte* addatur. G.

2. *Habent.* Ern. *habebant* suadet: sed conjectura infelicissima; ut facile, vel qui parum judicio valeat, assequetur. G.

res in partes dividatur, id et fit ab illis, et, quemadmodum fieri oporteat, traditur. Item de contrariis: a quibus³ ad genera, formasque generum devenerunt. Jam argumenti, ratione conclusi, caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt⁴: deinde ordinem sequuntur⁵: tum, quid verum sit in singulis, extrema conclusio est. Quanta autem ab illis varietas argumentorum, ratione concludentium, eorumque cum captiosis interrogationibus dissimilitudo⁶? Quid, quod

3. *A quibus . . . devenerunt.* Gœr. scribit *venerunt*, notatque: Davia, ex quatuor suis, et Victoriana sic pro vulgata *devenerunt*. At Ern. hoc retraxit, quoniam a contrariis ad genera, ab hisque ad horum formas verè descendatur. Sed nos nusquam « ab aliquo ad aliquid devenire » structum legimus, semper verbo simplici; et nostri codd. omnes, cum quinque Oxon. Vien. Mars. Crat. aliisque impressis vet. hoc amplectuntur. Nihil igitur dubitavimus probatius sequi, compositumque, ut a scribarum sapientia profectum, rejicere.

4. *Argumenti . . . caput esse faciunt ea, quæ perspicua dicunt.* Brem. infinit. *esse* salva latinitate an stare possit in nn. ss. dubitat. Sed cf. N. D. II, 30, 88. « Age et his vocabulis deos esse faciamus, quibus a nobis nominantur ». Notandum enim est, *facere*, infinito tempore addito, sic poni, ut *fungere, putare, statuere*, etc. pro contextorum tenore valeat. N. D. I, 8, 19: « Quibus enim oculis animi potuit intreri vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a Deo, atque edificari mundum facit ». Acadd. II, 22, 70, « quid? erant, qui illam gloriæ causa facerent sperare ». Eadem ratione Græci. G.

5. *Deinde ord. sequuntur*, etc. Ern.

qui hoc loco quærit, quisnam *ordo* intelligendus sit, et simul de ambiguitate conqueritur, parum hæc contexta percipisse videtur. « Argumentum ratione conclusum » est συλλογισμός, ejus major propositio *caput* auctori vocatur; alias *primum* appellat Acadd. II, 21, 67, seq. Hæc *perspicua*, πρόδηλα, continere debet, i. e. τὰ αὐτῶν ὑποπίπτοντα ταῖς τε αἰσθήσεσι καὶ τῇ διανοίᾳ, cf. Sext. Emp. VIII, adv. Logic. II, p. 141. In propositione deinde minore *ordinem* sequebantur: id est accurate eam cum majore coherentem, et ex ea consequentem volebant; unde græce συνημμένον, ἐπόμνον, συντακτικὸν (λήμμα) appellatur. Conclusio denique, quod in utraque propositione (auctor dicit *in singulis*, ἑκατέρωθεν), sumptum erat, verum esse colligit. G.

6. *Quanta autem . . . dissimilitudo?* Vertit intp. gallicus: *Et de combien de sortes d'argumens dont on peut tirer de justes conclusions, ne sont-ils pas auteurs? ne nous ont-ils pas appris à les distinguer des interrogations captieuses?* Sed dubitamus an sit hic verus sensus; quia constructio jubet vocem *quanta* ante *dissimilitudo* cogitatione repeti, ut nobis videatur auctor ea argumenta opponere Stoicorum interrogationunculis.

pluribus locis quasi denuntiant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationis sine sensibus exquiramus, atque ut eorum⁷ alterum ab altero separemus? Quid? ea, quæ dialectici nunc tradunt et docent, nonne ab illis instituta sunt et inventa⁸? De quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum, tamen a Zenone minus multo, quam ab antiquis. Ab hoc autem quædam non melius, quam veteres⁹; quædam omnino

7. *Nec rationis sine sensibus exquiramus, atque ut eorum.* Gær. delet ut. Hoc, inquit, quum minus ad præcedd. aptari posset, Lamb. ante *separemus*, ne adjecit; Brutus ne pro ut dedit: sed ambo de suo, nihil codicibus moniti. Davisius pro = atque ut eorum =, neque conjicit. Ern. alia via rem tentans, cum veteribus editis pluribus (in quibus Ven. 1494, et Crat.), *rationes* correxit, hac mira de causa, quod *ratio* inepte ad *fidem* applicetur. Quasi rationis, si sola sibi relicta est, nec sensuum, i. e. experientię, fundamento nititur, fides et auctoritas injuria et olim addubitata sit, et nunc addubitetur! Vitium in eo est, quod scribæ, ignorantibus æque, et sic valere, denno ut accommodarunt. Quam spuriam part. cum a Pal. 3, Bas. et Gud. 1, a Marsi et Crat. edd. abesset, pleno jure delevimus. — Oliv. atque ut ne eorum. — Ex his VV. DD. conj. patet eundem sensum esse, ac si simpliciter *neque eorum alt.* scriberetur.

8. *Tradunt et docent . . . instituta sunt et inventa?* Noli vv. et docent, ut nuper factum vidimus, ex glossa damnare: ut enim *tradere* historici more rem enarrantis est; sic *docet*, qui rationum argumentorumque pondera addit. Alia res agitur in vv. et *inventata*, de quibus nihil dubitatur.

Nam omnes Palatt. quatuor Davisii, omnes Oxon. itemque nostri, copula subtracta, = *instituta sunt inventa sunt* =. Quam lectionem glossam pæne apertam redolentem, Ciceroni non sine injuria obtrahit Davisius: cajus enim palatum ista non refugerit! Delebimusne igitur! Nentiquam. Nam verbis et *inventata* detractis, non solum paria membra pereunt, sed continuo etiam aures non hebetes ipsi auctoris orationi detractum quid sentiunt; ut eadem contra blande vulgatæ verba admittunt. Marsus, *instituta et inventa sunt*. Sed certi sumus vulgatam scriptis deberi, quum Cratandriæ auctoritate firmetur. Sensus est, = nonne hæc ab illis sic instituta sunt, ut ipsorum inventores putandi sint! = Quod si est, auctoris eam esse nihil dubitamus. G.

9. *Non melius, q. v. Davis. et Ern. vv. quam v. cancellis addixerunt:* sed justam causam nullam videmus. Neque verum est, si Ern. constructionem non constare dicit: quum plene sic construendum sit, = ab hoc autem quædam non melius elaborata sunt, quam veteres eadem instituerunt et invenerunt =. Adde, quod scribæ non *veteres, sed antiquos* dedissent. Nissen. pro præced. *ab hoc, adhuc* suadet; sed parum apte. Sed non vidit hic cum ceteris, *ab hoc* non ad Zenonem,

10 relicta. Quumque duæ sint artes, quibus perfecte ratio et oratio compleatur, una inveniendi, altera disse- rendi, hanc posteriorem et stoici, et peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt; hi 10 omnino ne attigerunt quidem. Nam e quibus locis 11, quasi thesauris, argumenta depromerentur, vestri ne suspi- cati quidem sunt; superiores autem artificio 12 et via tradiderunt. Quæ quidem res efficit, ne necesse 13 sit, iisdem de rebus semper quasi dictata decantare, ne- que a commentariolis suis discedere. Nam qui sciet, ubi quidque positum sit, quaque eo veniat, is, etiam si quid obrutum erit, poterit eruere, semperque esse in disputando suus. Quod etsi 14 ingeniis magnis præ- diti quidam dicendi copiam sine ratione consequuntur,

sed certe ad Chrysippum pertinere. G.

10. *Et Stoici, et Peripatetici . . . illi . . . hi.* Recte viderunt Davis. et Ern. *illi* ad proximos, Peripateticos, *hi* ad Stoicos, pertinere. Sed hoc si ex abusu, vel negligentia VV. DD. explicant, egregie falluntur: *illi* enim ad tempore remotiores accommoda- tum est: ut *hi* ad tempore propiores. Vide locum, qui hac in re classicus dici meretur, pro Cæcin. I, 1: « non minus nunc in causa cederet A. Cæ- cina S. Albutii impudentiæ, quam tum in vi faciendâ cessit audaciæ. Verrum et illud considerati hominis esse putavit, qua de re jure decertari oporteret, armis contendere: et hoc, constantis, quicum vi et armis cer- tare nolisset, eum jure judicioque superare ». Adde infra IV, 16, 43, ubique æque *Stoicis Aristo* comparatur. Ceterum causam artis Topicæ, a Stoicis relictæ, hanc putabis, quod eam Aristoteles ad oratoriam, non ad disserendi artem accommodasset. G.

11. *Nam e quibus locis . . . depromerentur.* De hac re librum conscrip- sit Cicero *Topica* in scriptum, ubi Aristotelis doctrinam de locis expo- suit, quem vide.

12. *Artificio et via.* Idem valet, quod auctor alias, *ratione et via*.

13. *Quæ quidem res efficit, ne necesse sit.* Gær. scrib. *efficit*. Hoc, inquit, e nostris omnibus, binis Oxonn. Mars. Crat. aliis dedimus: idem enim hæc valent, æ si scriptum esset, « qui quidem re effectum est, ut jam necesse non sit ».

14. *Quod etsi.* Bas. *quod si*, idque per se probum est: sæpe enim *quod si*, tamen sequente, *quod etsi* valet; Philipp. X, 10, 20; Orat. 43, 148. vulgata sollicitanda non est, ut viderunt Davis. et Ern. nam *quod* notat « quod attinet ad id, quod ». Non sunt igitur in proximis verba, *dicendi copiam*, cum P. Manut. in suspectis judicanda. Possis tamen cum Monac. simplici *dicendi* carere: sæpe enim auctor *copiam* de orationis ubertate nude dicit. G.

ars tamen est dux certior¹⁵, quam natura. Aliud est poetarum more verba fundere; aliud ea, quæ dicas, ratione et arte distinguere.

V. Similia dici possunt de explicatione naturæ, qua hi utuntur, et vestri: neque vero ob duas modo causas, quod Epicuro videtur, ut pellatur mortis et religionis metus; sed etiam¹ modestiam² quamdam cognitio rerum cælestium³ affert iis, qui⁴ videant, quanta sit etiam apud deos moderatio, quantus ordo; et magnitudinem animi, deorum opera et facta cernentibus; justitiam etiam⁵, quum cognitum habeas, quod sit summi rectoris et domini⁶ numen, quod consilium, quæ voluntas: cujus ad naturam apta⁷ ratio, vera illa et summa lex a philosophis dicitur. Inest¹¹ in eadem explicatione naturæ insatiabilis quædam e cognoscendis rebus voluptas⁸; in qua una, confectis

15. *Ars tamen est dux certior.* Ignorant Spir. et Erl. est: quod in ejusmodi breve dictis, inprimis si comparantis sunt, contemnendam non est. G.

V. 1. *Sed etiam.* Addunt Lamb. quod, Davis. quia; et sane sic, vel simpliciter, per causalem particulam constructio pergere debebat: at eadem post *sed* inprimis, ita frequenter auctori mutatur, ut talia offendere minime debeant. G.

2. *Modestiam quamdam.* Est, quodammodo σωφροσύνη. G.

3. *Cælestium.* Hanc vocem ignorat Gud. 1, 2, et Bas. Sed quum Physica veterum, qua de agitur, «cognitio sit rerum divinarum», et *cælestia* auctori cuncta dicantur, quæ ad eas referuntur, atque ita *humanis* crebro opponantur, conf. Orat. 34, 119; prave hæc vox ommissa putabitur. G.

4. *Qui videant.* Coniunctivus vi-

deant, valet, «quibus ex docta contemplatione videre licet». G.

5. *Justitiam etiam.* Mire omittit Gud. 2 *justitiam etiam*, horum loco solam *Et* ponens: ut, quæ subjiciuntur, item ad *magnitudinem animi* referantur. Sed prave. Sequitur etiam quarta virtus cardinalis, veri cognoscendi studium. G.

6. *Rectoris et domini.* Gær. scribit ac pro *et*. Sic, inquit, ex quatuor optimis nostris, partim aurium causa dedimus, partim quod crebro scribæ ac in *et* mutant.

7. *Apta*, participium putandum est, i. e. «accommodata, relata». Quo quidem loco notandum est, auctorem verba sic diligenter eligere, ut Peripatetica ratio cum ea Stoicorum pæne eadem videatur. G.

8. *E cognoscendis rebus voluptas.* Spir. et Erl. e ignorant: quod aliquo modo defendi possit, quam crebro

rebus necessariis, vacui negotiis, honeste ac liberaliter possumus vivere⁹. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus stoici illos sequuti sunt, ut et deos¹⁰ esse, et quatuor ex rebus omnia constare dicerent. Quum autem quæreretur res admodum difficilis¹¹, num quinta quædam natura videretur esse, ex qua ratio et intelligentia oriretur, in quo etiam de animis, cujus generis essent, quæreretur: Zeno id dixit esse ignem¹²: nonnulla deinde aliter¹³, sed ea pauca; de maxima autem re, eodem modo, divina mente atque natura mundum universum atque ejus maximas partes¹⁴ administrari. Materiam vero rerum et copiam, apud hos, exilem; 13 apud illos¹⁵ uberrimam reperiemus. Quam multa ab

sentus casus præp. per omnia ponatur. Sed vera vulgata est, participiumque fuit, in *das* h. l. ut sæpe, præsentis vim obtinet, hac sententiæ vi, « haud satianda voluptas, quæ e rebus, quas cognoscimus, nobis enascitur ». G.

9. *In qua... possumus vivere.* Editi veteres fere omnes *possimus*. Tum *in qua* foret, *ut in hac*: sed reliqua apodoseos parum sunt rationem adtentis. G.

10. *Ut et deos esse.* Oxonn. E. ξ. « ut quum deos esse » referunt: quod primo aspectu, si, *ut*, « verbi causa », valere dixeris, placebit. Sed si reputaris, « maximas res » in physicis vere deos, et elementa dici, vulgatam jure retinebis. G.

11. *Admodum difficilis.* Gud. 1 et Bas. « difficilis admodum » transponunt. Ita « maxime admodum, paucis, nihil admodum, etc. » vi particulae ex postpositione paulum mitigata, dicitur. Sed h. l. vel aures hunc positum abnegant.—Ceterum *quinta* hac natura illam Aristotelis ἐντάλξεσιν innui, ultro intelligitur: de qua accuratius videbimus ad Tusc. I, 10, 22. G.

12. *Zeno id d. esse ignem.* Acad. I, 12; « De naturis autem sic sentiebat (Zeno): primum, ut quatuor initiis rerum illis quintam hanc naturam, ex qua sinceriores sensus et mentem effici rebantur (Peripatetici), non adderet; statuebat enim ignem esse ipsam naturam, quæ quidque gigneret, et mentem atque sensus ». Cf. quoque de Nat. Deor. II, 9, III, 14; Laert. VII, 156.

13. *Nonnulla deinde aliter.* Nempe Peripatetici mundum animosque æternos, deumque primum motorem statuebant, etc. inque his dissentiebant Stoici. Verba « de maxima re », quæ sequuntur, æque dicuntur, ut alias « de summa re » v. rei. G.

14. *Maximas partes.* His providentia generalis indigitatur, speciali, quam schola vocat, exclusa. G.

15. *Materiam vero rerum et copiam, apud hos, exilem; apud illos.* Ita cum vulgato Spir. et Erl. Reliqui nostri, tres Oxonn. et Vien. cum sex Davisii, editisque vet. bene multis, « et apud eos copiam exil. » præbent. Refert insuper Gud. 2 naturam pro

his¹⁶ conquisita et collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, ætatibus? quam multa de rebus iis, quæ gignuntur e terra? quam multæ, quamque de rebus variis et causæ cur. quidque fiat, et demonstrationes quemadmodum quæque¹⁷ fiant? qua ex omni copia, plurima et certissima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturam explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo¹⁸, causa non vide-

materiam : ut audiendus esse Davis. videatur, qui hæc sic mutat : « naturalium vero rerum esse apud hos copiam exil. » Nos quoque vulgatam non conoquimus. Si enim vel *materiam* de iis rebus intellexeris, quas tractandas sibi Stoici sumpserant, jejune tamen sic facies, et, quo *copiam* referas, nescies, quum hæc h. l. non *orationis* sit, sed *rerum*. Malim igitur : « materiz vero rerum copiam apud hos exillem, etc. » Peccant enim frequenter scribæ in genitt. a se pendentibus; atque ex quo *materiam* scribi cœptum est, hi sua sponte et interposuerunt. Ita sensus erit, « de rerum ad materiam pertinentium, tum animantium, tum inanimantium copia, hi exilliter, illi uberrime disputant ». Gudiani 2 lectio vel ideo displicet, quod nimis late patet, quum de rebus corporeis modo sermo sit, earumque accidentibus, et causis. G.

16. *Ab his*. I. e. « quos modo dixi », nempe Peripateticis. Mire sic ponitur, quum iidem continuo ante illi dicerentur : sed *illi*, temporis ratione; ut Stoicis priores, *hi*, loci respectu, dicantur; quippe de quibus sermo sit. G.

17. *Cur quidque fiat. . . . quemadmodum quæque fiant?* Spir. et Erl. « cur quidquid fiat (Erl. *fit*) quemadmodum quidquid fiat? » Atque sæpe

sane auctori *quidquid*, pro *quidque, quodcumque*, ponitur; conf. P. Man. ad Divv. VI, epist. 1, pag. 372. Sed cautius hæc in re versandum est : scribæ enim sua sponte sic mutant. Ita certè Divv. VI, epist. 1 : « Quocumque in loco quisquis est », nuper verissimè *quisque* correctum putamus. Itemque recte Hensingeros Offic. I, 25, 1, « quæcumque agunt » edidisse dicas; licet plures codd. editique vet. omnes *quidquid* præbeant. *Quidquid* magis vetustioris linguæ fuisse videtur, toties apud Catonem, Varronem (qui prisca verba amat), Laetretium, Comicos, obvium : hinc etiam in veteri jure, maxime in formulis, frequentatur. Apud Ciceronem occurrit quidem, sed rarius. Posteriore tempore, ut multa prisca, denuo usus ejus increbuit. Inde factum est, ut *quodcumque*, et inprimis *quidque*, obsolescerent, atque illud ex glossa his adscriberetur, cum iisque permutaretur. G.

18. *Quantum equidem intelligo*. Oxon. E. ξ. *ego*; Gud. 2 *equidem* plane ignorat. Redit idem brevi post, et h. l. facile carueris : sæpe enim ad *quantum* personalia pronn. omittuntur. Legg. III, 16, 37 : « quantum e vultu ejus intelligo ». Sed offendant quoque librarii in *equidem* postposita, et Gud. 2 haud raro temere voces omittit. G.

tur fuisse mutandi nominis. Non enim, si omnia non sequebatur, idcirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto¹⁹: pauca mutat, vel plura sane. At quum e plurimis²⁰ eadem dicit, tum certe de maximis. Quod idem quum vestri faciant²¹, non satis²² magnam tribuunt inventoribus gratiam²³.

14 VI. Sed hæc hactenus. Nunc videamus, quæso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit¹, quamobrem ab inventoribus, tanquam a

19. *Equidem etiam Epicurum... Democritum puto.* Ut particulae *etiam* vis appareat, ita hæc plene capienda sunt: « Equidem, ut vos, Stoicos, Peripateticos (supple *esse*), ita Epicurum... Democritum (i. e. eadem sentire ac Dem.) puto ». Conf. supra, I, 6, 17, coll. Acad. I, 2, 6: « si Epicurum, id est, si Democritum probarem ». Haud igitur cum Nissenò *Democriteum* males. G.

20. *Pauca mutat, vel plura sane. At quum e plurimis.* Hæc certa affecta sunt: nam sic suppleri non licet, ut conjunctivum *mutet*, e prægresso *mutat*, intelligere liceat. Quod quum Davisius vidisset, *mutet* correxit, probante Ern. Sed melior utique ratio fuerit, si scripseris, « pauca mutat; mutet vel plura sane (scil. *quam mutat*): at quum, etc. » Ita est *at* apodoseos, et *attamen* valet, ut sæpe. Ceterum prave Lamb. *plura et plurima* transponit. Si enim quidam codd. ut E. et ξ. etiam *plura* in *plurima* mutant, ex male intellecto loco id deducendum est, neque quidquam inde extricandum. E, quam Lamb. et Davis. in *de* mutant, omnes nostri tuentur. E *plurimis* notat *quoad plurima*, ut e quibus Offic. I, 16, 51: « e quibus ipsis (legibus civilibus)

cetera sic observentur, etc. » Neque necesse est, ut eadem præposs. sibi respondeant. Offic. I, 30, 13: « nihil ex occulto, nihil de insidiis ». Vide alla apud Wopk. Lectt. Tull. p. 27. G. — Intell. sed non solum in plurimis rebus easdem profitetur opiniones, sed etiam in maximis, scil. in iis que sunt maximi momenti.

21. *Quod idem quum vestri faciant.* Olim *item* scribebatur, atque ita scripti permulti. Sed nos sequendos Davis. et Ern. putavimus, quum vix recte post relativum sic dici posse, auctoremque tum, « quod quum item », scripturum fuisse, iudicavimus. *Idem* servant e nostris Gud. 2, Bas. Monac. E. editique vett. præterea multi. G.

22. *Non satis valet haud adeo*, et sæpe sic reprehendentis est; conf. Drak. ad Liv. XXVI, 31, 10. G.

23. *Tribuunt inventoribus gratiam.* Male transponunt Gud. 1 et Bas. « inventoribus gratiam tribuunt »; vim enim enuntiati quum in *gratiam* auctor relatum vellet, consulto hoc posuit in clausula. G.

VI. 1. *Ecquid tandem attulerit.* Nescio unde *ecquid* sit; nostri certe omnes simpliciter *quid*: nec aliter edd. vett. Aliis facile hæc vox se

parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quamquam a te, Cato, diligenter est explicatus², finis hic bonorum [qui continet philosophiam], et quis a stoicis, et quemadmodum diceretur: tamen ego quoque exponam, ut perspiciamus, si poterimus³, quidnam a Zenonem novi sit allatum. Quum enim superiores, e quibus planissime⁴ Polemo, secundum naturam vivere, summum bonum esse dixissent, his verbis tria significari⁵ stoici dicunt. Unum ejusmodi⁶, vivere adhibentem

prodit, scribis fere et quid exhibentibus: quare fidem ejus h. l. parum firmam judicamus. *Quid tandem fuerit pro, «quid tandem sit, quod»*. G.

2. *Diligenter est explicatus, finis hic bonorum [qui continet philosophiam], et quis a stoicis*. Gær. scrib. *explicatum*, et delet verba uncis inclusa. Recte, inquit, Davis. *explicatum* e tribus suis, quibus totidem Oxonn. et nostri, præter Gud. 2, omnes adstipulantur. *Vulgatur explicatus*, quod Ernest. et Olivet. haud reposuissent, si meminissent, auctorem ante duplicem et notionem primariam præmittere solere. — Tuetur Matthiæ Program. 1805, p. 5, lect. *explicatus*, tamquam per attractionem dictum, ita distinguens: «diligenter explicatus finis hic bonorum, et quis a Stoicis, etc.» Docte sane! sic quidem, ut si modo unus alterque ignobilis codex obniteretur, vulgata retinenda foret: nam hujusmodi exempla, ad verba dicendi, haud raro occurrunt. Sed potiorum quorumcumque auctoritas inde quoque augetur, quod *explicatus* ad scribas referri facilius possit, quippe qui adjectiva substantivis vicina ad horum casus et genus ubique aptent. Adde, quod tum Cic. haud dubie mutata verborum serie scripsisset, «quamquam hic a te

est, Cato, dilig. explicatus b. f. etc.» G. in Additam. — *Qui continet philosophiam*. Hæc verba, quæ in vulgatis contextni admixta occurrunt, prorsus abjecit Gær. Jam recte fuerant ab Ern. ad uncas damnata. Sunt enim haud dubie ex proxime præced. repetita. Nam finis bonorum non potest, quin philosophiam (moralem) contineat: et summum bonum *κατά τὴν* poni potest, recte igitur ista supra adduntur; sed tædiose hoc loco repetuntur.

3. *Poterimus*. Gær. scrib. *potuerimus*, notatque: Sine omni justa causa Ern. *poterimus*, cum quo duo modo Oxonn. E. et ξ. faciunt. Nos hujus futuri vim optativam sæpius tetigimus (conf. supra Fin. lib. I, cap. 20, § 70).

4. *Planissime* nostri omnes recte firmant: e scriptis solus Oxon. *χ. plenissime*, quod editorum vett. plene omnium est. G.

5. *Significari* Gud. 2, *signari*: sed ne hoc esse aliquid putes, notandum est, sic sæpe bunc codicem ex compendio peccare. G.

6. *Unum ejusmodi*. Ernest. mavult *hujusmodi*; cujus rationem non videmus, quum *ejusmodi* h. l. bene *pro talis modi* dicatur, id est, «eo modo, quo dicam». G.

scientiam earum rerum, quæ natura evenirent⁷: hunc ipsum Zenonis aiunt finem esse, declarantem illud, quod a te dictum est, convenienter naturæ vivere.

15 Alterum significare idem, ut si⁸ diceretur, officia omnia media, aut pleraque servantem, vivere. Hoc sic expositum dissimile est superiori. Illud enim rectum est, quod *κατόρθωμα* dicebas⁹, contingitque sapienti soli: hoc autem inchoati cujusdam officii est, non perfecti; quod cadere in nonnullos insipientes potest. Tertium autem, omnibus, aut maximis¹⁰ re-

7. *Quæ natura evenirent.* Huic quoque loco Ern. corrigentem manum admovet, *eveniant*; et inferius *dica-tur*, pro *diceretur* suadens. Sed nimis sæpe hæc imperfecta in laudandis aliorum verbis defendimus. At si rem ipsam spectes, miraberis, quæ h. l. Zenoni ipsi tribuuntur, ea ap. Laert. VII, 87, adjungi Chrysiippo, *κατ' ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων ζῆν, ὡς φησὶ Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τολῶν.* Sed forte Chrysiippus pro *ἐπιστήμης* voce aptiorem *ἐμπειρίαν* posuit. G.

8. *Alterum significare idem, ut si diceretur.* Gær. dat *significari*. Sic, inquit, Spir. et Erl. *Significare* scribarum esse videtur, veram auctoris manum hand assequentium. Constructio pergit: « tria significari Stoici dicunt: unum ejusmodi... alterum significari, etc. » Denno autem idem verbum ex auctoris more additur, ut sic lectoris animus ad prægressorum tenorem clarius revocetur.—Si deinde primus adjecit Lamb. non *ut*, quomodo ex miro errore Gruterus dicit, et qui verba hujus repetiverunt: nam *ut* est scriptorum editorumque omnium. At si Palatini primi est, itemque Spir. et Erl. *Ut si* nempe, quum *ac si* valet, et scribas, et VV. DD.

errare fecit. — Manut. tollit hæc omnia: « significare idem, ut si diceretur », tamquam loci intelligentiæ obstantia.

9. *Illud enim rectum est, quod κατ. dicebas, contingitque sapienti soli.* Gær. delet *est*, et *que* post *contingit*. Ita, inquit, constanter ante Grut. vulgatum est: sed hic dedit ex Pal. 1, ut ait, « illud enim rectum est, quod.... dicebas, contingitque sap. soli »: idque fecit ideo, quod etiam reliqui Pall. *que* tenerent. Copula, præter Bas. nostrorum quoque omnium est. At videtur Grut. non plena fide egisse: nam in Spir. et Erl. *quod* ignoratur, cum quibus plene Crat. consentit; nisi quod cum reliquis edd. vett. *que* ignorat. Satius igitur fuit prius vulgatam cum Davis. revocare, quam codd. sequi, in quibus ipsis turbatum est. Huc accedit, quod *est*, per se jam incommode interpositum, in uno Davisi ante *rectum* legitur, et *que* ab eodem, ut ab Elliensi, nostroque Bas. et Vien. abest.

10. *Tertium autem, omnibus, aut maximis rebus.* Spir. et Erl. *aut* ignorant: quod, ut *omnia minima* Nat. Deor. I, 24, 67, bene dictum videretur. At Gud. 2 pro *autem* exhibet *aut... aut*: quod ipsam valde arripit.

bus iis, quæ secundum naturam sint¹¹, fruentem, vivere, hoc non est positum in nostra actione. Completur enim et ex eo genere vitæ, quod virtute finitur, et ex iis¹² rebus, quæ secundum naturam sunt, neque sunt in nostra potestate. Sed hoc summum bonum, quod tertia significatione¹³ intelligitur, eaque vita, quæ ex summo bono degitur, quia conjuncta ei virtus est, in sapientem solum cadit; isque finis bonorum, ut ab ipsis stoicis scriptum videmus, a Xenocrate atque ab Aristotele¹⁴, constitutus est. Itaque ab his constitutio illa prima naturæ¹⁵, a qua tu quoque ordiebare, his prope verbis exponitur.

si contuleris Tusc. V, 30, 84: « nihil bonum (esse), nisi naturæ primis bonis (rectius *bonis* ut glossema delibis), aut omnibus, aut maximis, frui ». Qua igitur, hoc in trivio, ad verum evademus? Nobis quidem vulgata amplectenda videtur, quum auctor satis probabiliter hæc ad præcedd. « officia omnia media aut pleraque » accommodasse dici possit; quumque in simplici aut scribæ fere offendant, facileque vel hæc omitti, vel altera addi potuit. Hæc vero aut pro vel certe dicitur, ut sæpe. G.

11. *Sint.* Gær. *sunt.* Sic, inquit, e Spir. et Erl. correximus. Sæpe enim vidimus auctorem in circumlocutione indicativum ponere, eumque a scribis corrupti: qui vel per se ipse h. l. præferendus est.

12. *Completur enim et ex eo... finitur, et ex iis.* Turbatur in his varie, sed ita, ut appareat scribas in consuetâ auctori dicendi ratione offendisse. Nam alii, et deleta, ex eo, alii et eo, ex rejecta, præbent. Gud. I et editi vet. plures ex his. Prave. Ut enim auctor constanter « et is... et is »; sic Legg. I, 17, 47, « vel ab iis

.... vel ab es ». Tuscul. IV, 7, 16: « non in eo... sed etiam in eo, etc. — Pro *finitur* multi codd. tresque nostris *fruitur*, quod Davis. recepit. Sed scribæ elegantem verbi *finiri* vim non assequuti sunt, quæ *contineri, comprehendendi*, notat; conf. supra III, 14, 46: « quorum omne bonum convenientia atque opportunitate finitur ». Davis. recte græcum τλασθῆναι comparat. Paulo post aliis verbis, « quia conjuncta ei virtus est », i. e. « quia tota virtutis est ».

13. *Tertia significatione.* Ita tres optimi nostri: reliqui inepte cum vulgata ante Graterum ex compendii vitio *certa* referunt. G.

14. *A Xenocrate atque ab Arist.* Præponit Cicero Xenocratem ut Academicæ secundæ, quam ipse sequitur, parentem. Crantor autem, Polemo et Xenocrates in ethicis proxime se ad Peripateticos accommodarunt. G. — *Ab Arist. const. est.* Hic explicit in plerisque edd. cap. VII.

15. *Constitutio illa prima naturæ.* Vulgatur *natura*, et sic omnes nostri quoque. Sed quum hoc aperte corruptum sit, Scaliger haud inepte *pri-*

16 VII. Omnis natura vult esse conservatrix sui, ut et salva sit, et in genere conservetur suo. Ad hanc rem aiunt artes quoque requisitas¹, quæ naturam adjuvarent; in quibus ea numeretur in primis, quæ est vivendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit, quod desit, acquirat²: iidemque dividerunt naturam hominis in animum, et corpus. Quumque eorum unumquodque³ per se expetendum esse dixissent, virtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant: quum autem animum quadam infinita⁴ laude

morum naturæ, Lambin. simpl. *naturæ*; quod idem ex Pal. 2 edidit Davis. Ernestius, ut solet, vitio reposito, tacet. Dicit auctor quidem *prima naturâ*, vide nos ad Acad. I, 6, 22: sed hæc forma huc nihil pertinet. At si *naturæ* legeris, quod demum modo auctor «constitutionem naturæ» recte dicere potuit? Hoc olim nos ita movit, ut *vestra* scribi vellemus, quum Ven. 1494 *nostra* exhibeat, et hæc ubique ex comp. *na* confundantur; *natura* autem eodem plane compendio scribatur, unde hæc ipsa miscentur. Cf. Heusingeros ad Offic. I, 31, 2: «Constitutio autem prima vestra foret, constitutorum Ethices principiorum apud Stoicos ratio». Sed, ut nunc quidem videmus, *naturæ*, quod etiam Marsus refert, verissime scribitur. *Constitutio* enim *prima naturæ* accommodate ad oratorum *constitutionem primam causæ* dicitur, id est, «primam quæstionem eorum, quæ ad causam referuntur»; de qua vide ad Herenn. I, 11, 81, et de Invent. I, 8 seqq. Nihil igitur sic rescribere dubitavimus. G.

VII. 1. *Aiunt a. quoque requisitas*. Vien. *addunt* in marg. sed probum vulgatum est; quod modo virgulis

distinguendum erat.—*Requisitas* demique Spir. et Erl. cum tribus Oxon. firmant, reliquis nostris, cum olim vulgatis, *exquisitas* peccantibus. G.

2. *Quod desit, acquirat*. Ern. hæc ad Offic. I, 4, init. comparans, *acquirat* mavult. Haud male quidem: sed quum, quæ *desunt*, proprie *acquirimus*, nihil correctione opus est. Adde, quod numquam *ars anquirere* dicitur: quamquam nec Gerardo ad Offic. I, 3, 10, plenam fidem habemus, qui nos *nobis* modo *anquirere* jubet, *aliis* vetat. G.

3. *Eorum unumquodque*. Spir. Erl. *utrumque*, quamquam id quidem Grat. de Pal. 1 negare velle videtur: atque ita ediderunt P. Manut. et Dav. Sed ex certa glossa, ut vel Pal. 2 docet, qui *utrumque unumquodque* jungit. Similiter haud ita raro *unus* de binis dicitur, si *alter* opponitur. Si recte h. l. auctor *singulum quodque* dicere potuisset, hoc forte maluisset. Conf. Herenn. IV, 27, 37: «Disjunctio est, quum eorum, de quibus dicimus, aut utramque, aut unumquodque certo concluditur verbo». G.

4. *Quum autem animum quadam infinita laude*. In quibusdam edd. deest *autem*. Recte viderant intt. particulam nexui inservientem deesse,

anteponerent corpori, virtutes quoque animi bonis corporis anteponerent. Sed quum sapientiam totius ¹⁷ hominis custodem et procuratricem esse vellent, quæ esset naturæ comes et adjutrix ⁵: hoc sapientiæ munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ⁶ ex animo et corpore; in utroque juvaret eum atque ⁷ contineret. Atque ita re primo simpliciter collocata ⁸, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quamdam

suaseruntque *et, sed, autem*. Quod postremum Davisii, ab Ern. neglectum, merito præferes, quum compend. *am* ob sequentem vocem excidere facile poterit. — Deinde transponunt Erl. Bas. Mon. Crat. « infinita quad. laude ». Quod tum, si *quidam* pro *quodammodo* dicitur, sine omni necessitate fit. Conf. Fin. II, 19, 60: « quodam animi ardore ». Offic. I, 14, 44: « non tam natura liberales, quam quadam gloria ductos ». G.

5. *Quæ esset naturæ comes, et adjutrix*. Ernest. hæc, quum nihil differant a præcedentibus, abesse facile patitur: nos non item. Moris enim Ciceroniani est, notionem obscurius expressam, enuntiatio per relativum juncto, variatis verbis explicatorem proponere. Exempla satis multa passim notavimus. Quum vero priori enuntiatio hoc, velut interpretamentum, additum esset, idem quoque in seq. « hoc... corpore », factum putabis, quippe cui verba « in utroque » (i. e. « quoad utrumque... contineret ») itidem explicandi causa adduntur. *Quæ est ut ea; et naturæ intelliges, ut toties usu venit, humane*. G.—Offendere nos « sapientia... naturæ comes » non debet. *Natura enim Stoicis est dispositio ad virtutem quancum nascimur: τὴ φυσικὴ πρὸς ἀρετὴν ἕξις*, constitutio prima naturæ » § 15. At *virtæ* non tam co-

mes, et *adjutrix esse sapientia* debet, quam *rectrix potius et gubernatrix*. G. in Additam.

6. *Ut eum tueretur, qui constaret*. Suedet Nissen. « ut eum tueretur, et quia const. » Sed *eum* notat *talem*, et de reliquis nota præced. diximus. G.

7. *Atque contineret*. Gær. dat *ac contineret*. Sic, inquit, Davisius ex hujus 5, et sic bini nostri quoque, vulgatæ atque loco dedit. Non male; quum continuo atque recurrat. Notandum tamen est, ex more pæne constanti auctorem et verbo huic præmittere. Quare prætereundum non est, Spir. « eum juvaret contineret », et Erl. « enim juv. cont. » utrumque copula omissa, exhibere. Inde haud improbable videatur legendum esse, « eum juvaret et contineret »; *ac autem et atque* a scribis esse repetendum. Si tamen nostro ex arbitrio locus refigendus foret, scriberemus, « et in utroque juvaret, et contineret ». Pronomen in his displicere repetitum debet. *Et* vero, præcedente *e*, facillime exteri potuit.

8. *Re... simpliciter collocata*. E. et ξ. *collecta*. Per se non male; sed ut glossema probum. Nam idem vulgata valet, idque exquisitius, sic ut simul ad justum rei collectæ ordinem respiciat. Gud. 2 *simpliciter* ignorat; sed prave, quum *subtiliter* opponatur. G.

rationem habere censebant : de animi bonis accuratius exquirebant. In primisque reperiebant, in his inesse justitiæ semina⁹, primique ex omnibus philosophis a natura tributum esse¹⁰ docuerunt, ut ii, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur, et id, quod temporum ordine antiquius est, ut conjugia virorum et uxorum natura conjuncta esse dicerent; qua ex stirpe orirentur amicitiae cognationum. Atque ab his initiis profecti, omnium virtutum et originem, et progressionem persequuti sunt. Ex quo magnitudo quoque animi exsistebat, qua facile posset repugnari obsistisque fortunæ, quod maximæ res¹¹ essent in potestate sapientis. Varietates autem injuriasque fortunæ facile veterum philosophorum præceptis instituta vita superabat¹². Principiis autem a natura datis, amplitudines quædam bonorum excitabantur, partim profectæ a contemplatione rerum occultiorum¹³, quod

9. *In his inesse... semina.* Gœrens scribit : « inesse in his... semina ». Turbatur, inquit, in prioribus verbis. Spir. « esse in his ». Erl. « esse in hiis ». Gud. 2 et Bas. « inesse in his ». Mars. Crat. aliæ, « in his esse ». Sæpius autem vidimus, miscere librariorum in forma *inesse in*, si ad rei alicujus naturam refertur; atque tum sic, nec aliter, scribi debere. Offenderunt iudem h. l. in positu; quo male vulgata « in his inesse » præbet, quum in verbi asseveratione enuntiati pondus ponatur. Receptus a nobis ordo certus et indubitatus est; conf. præterea supra § 12: « Inest in eadem explicatione naturæ, etc. » Ceterum simpliciter « semina malorum, virtutum », de « primis rei incrementis » dicuntur. Inferius per *initia* explicantur.

10. *A natura tributum esse... ut.* Davis. e quatuor suis, et Victoriana a

delevit. Ignorat item præpositionem tres nostrum optimi, Vien. et Crat. Tamen *a* deletam nolumus, quum hac in forma, toties recurrente, nusquam nobis exemplum omisissæ præpos. obviam fuit. — Deinde auctor v. *natura* Deum dicit, et *tribuere* de beneficio collato accipit; ut « a natura tributum » id ipsi valeat, quod, « deo acceptum referatur » : quæ ipsa præpositionis absentiam vetant. Sæpe autem scribæ hac in forma præpositionem intempestive omittunt. G.

11. *Maximæ res.* Intell. quæ ad animum spectant, ut virtutes, cognitiones, quas fortuna tollere non potest.

12. *Facile veterum... superabat.* Hoc vult, nullis ad hanc rem novis Zenonis et Stoicorum præceptis opus fuisse. G.

13. *Rerum occultiorum.* Oxon. E. §. Gud. uterque Bas. Crat. *occultarum.*

erat insitus menti cognitionis amor, ex quo etiam rationis explicandæ disserendique cupiditas¹⁴ consequabatur. Quodque hoc solum animal natum est pudoris ac verecundiæ particeps, appetensque conjunctionem hominum ac societatem¹⁵, animadvertensque in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, ne quid¹⁶ ab eo fieret, nisi honeste et decore; his initiis, ut ante dixi¹⁷, tamquam seminibus, a natura datis, temperantia, modestia, justitia, et omnis honestas perfecte absoluta est.

VIII. Habes, inquam, Cato, formam eorum, de quibus loquor, philosophorum¹. Qua exposita, scire

Atque auctor sane ubique fere positivo maxime, si de physicis loquitur: vocat enim eas = occultas et a natura involutas = Acadd. I, 4, 15; = occultas et penitus abditas = Nat. Deor. I, 18, 49, et sæpe similiter. At hoc loco nullam justam causam videmus, cur vulgatam, melioribus nostris probatam, deseramus, quum *occultiora simpliciter* sint « difficiliora per spectu ». Neque audiendus est Monac. qui post *contemplatione* addit *naturæ*: sæpe enim sic auctor simpliciter. Orta vox est ex repetita syllaba *ne*. G.

14. *Rationis explicandæ disserendique cupiditas*. Ita nostri, exceptis Gud. 2 et Monac. In vett. edd. erat « rationis, explicandi disserendique cupiditas », quod, per se non ferendum, bene primus Lambinus sustulit, praveque Gruterus reduxit. G.

15. *Conjunct. hominum ac societatem*. Æque prave ante Davis. « appetens conjunctionum ... societatum » vulgabatur, quatuor quoque nostris rectius, cum totidem Davisii, binis Oxonn. editisque vett. cunctis comprobantibus. G.

16. *Ne quid*. Gær. scribit *ut ne quid*. Non bene, inquit, Ern. *ut*, a Davio ex ejus quinque codd. receptam, confirmatamque inf. 15, 41, *ut ne qua*, et auctori omnino hæc in forma familiarem, denno expulit; quum toties *ut* ante *ne* a librariis consulto negligatur. Quatuor Oxonn. Vien. omnesque nostri (nam vel Gud. 2, qui *aut* peccat, *ut* defendit) eandem nos reponere jusserunt.

17. *His initiis, ut ante dixi, tamquam seminibus*. Mire ignorant tres illi potiores nostri *tamquam*; ut jure quodam nostro *tamquam* transpositum dicere liceat, hoc modo suo loco reddendum, « tamquam, ut ante dixi, seminibus ». Quamquam enim supra mitigandi particula non adest; hoc tamen loco ea ægre carueris, nisi, « vel, ut ante dixi, seminibus », scriperis. Vulgatam ordinem tum modo probarim, si et ante *ut* inseratur. G.

VIII. 1. *Formam eorum ... phil. Gær. scrib. f. illorum omnium ... ph.* notatque: Inserunt ante *eorum* Oxon. χ. Gud. 1, 2, Bas. Monac. Mars. Ven. 1494, aliæ, *illorum*. Oxon. E. *illorum*, omisso *eorum*; cujus loco Vien.

M. T. CICERONIS

quæ causa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciverit; quidnam horum ab eo non sit probatum. Quodne omnem naturam conservatricem sui dixerint? an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se et salvum in suo genere, incoluntque vellet? an, quum omnium artium finis is esset, quid natura maxime quæreret, idem statui debere de totius arte vitæ? an quod, quum animo constaremus et corpore, et hæc ipsa, et eorum virtutes per-

illorum omnium præbet. Nos quidem Viennensis lectionem amplectimur. Eorum enim non solum vage ponitur, sed etiam facile ex omni in eam, quo compendio eorum sapiens scriptam vidimus, mutari potuit. Quod quam semel inventum esset, vel illorum, vel eorum omitti cepit, quippe quæ non coirent. Hac accedit, quod ubique hoc in libro Peripatetici, de quibus agitur, pronomine illi designantur: quodque ad philosophorum, si hujus vocis genitivus, ut amat Cicero, in clausula ponitur, plerumque omnium additur: cf. supra II, 21, 67. Nec inepte consensus omnium Peripateticorum adjungitur, quum in his rebus ne Stoici quidem plene inter se consentirent. — Forma hic est disciplina, doctrina.

2. *Ab hac... institutione.* Gud. 2. *constitutione.* Non male: quum sup. § 14. = constitutio prima naturæ diceretur, ut alias sæpe. Sed ipsa vulgata bona probaque est; conf. 13. 32; 15. 41. Ignorant deinde Oxonn. E. 5. et Bas. *ab hac*; sed ignorabant scribere, cogitandum esse, quum exposui. G.

3. *Dixerint.* Omnes Oxonn. et quatuor nostri *dixerint*, ut monita Davisi Ernest. edidit. Prius vulgatum *dixerunt* aperte falsum est, quum Peri-

patetici intelligantur, opposita Stoicorum sententia, verbis non re diversa. Conf. supra III, 5, 16. G.

4. *An, quum omnium artium finis is esset, quid natura maxime quæreret.* Brem. in adnot. ser. id... quod, scribi jubet, quum Cicero non hoc velit, artium finem esse investigare, quid natura maxime quæret, sed obtinere, quod naturæ maxime sit consentaneum. Ern. jam quod susserat, ut parum curiose relinquas. Nos cum Bremio facimus: sed ferri aliquo modo vulgatum potest, si quid pro quid in quovis genere sit, id quod accepertis, quod licet. Quæreret est requæret. Scripti editique vet. plane in vulgata perstant. G.

5. *An quod, quum animo constaremus et corpore.* Gorr. interpungit *et, quod quæram.* Prave, inquit, vulgo post quod virgula rejicitur: unde Ern. quod, et Hotting. ad Divin. II. 28. pag. 235. quum deleri jubent. Sed ejus generis structura est, qui quod, ad ill. etiam, nisi, quoniam additum, abundare solet: cf. M. Heusing. ad Otho. III. 31. 7. Conferitur deinde hæc Stoicorum sententia cum præcedente Peripatetica: verbis magis, quam re ab ea differens.

6. *Et hæc ipsa. Hæc ipsa* designant corpus et animum, et signifi-

se esse sumendas? An vero displicuit ea, quæ tributa est animi virtutibus, tanta præstantia? an quæ de prudentia, de cognitione rerum, de conjunctione generis humani, quæque ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? Fatebuntur stoici, hæc omnia dicta esse præclare; neque eam causam⁷ Zenoni desciscendi fuisse. Alia quædam dicent⁸.

Credo, magna antiquorum esse peccata, quæ ille,¹⁰ veri investigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. Quid enim perversius, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam valitudinem, quam dolorum omnium vacuitatem, quam integritatem oculorum reliquorumque sensuum, ponere in bonis potius, quam dicere, nihil omnino inter eas res, iisque⁹ contrarias interesse? Ea enim omnia, quæ illi bona dicerent, præposita esse, non bona; itemque illa, quæ in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda; et sumenda potius¹⁰, quam expetenda. Eadem-

cant: Utrumque expetendum esse per se, quod supra dixit Noster, cap. VII, § 16, « Quumque eorum unumquodque per se expetendum, etc. » ubi addit, ut præsentī etiam loco, « et eorum virtutes per se expetendas esse ». G. — Gær. hæc ipsa perperam explicat: « quæ animo cum corpore communia sunt ».

7. *Neque eam causam.* Additur in vulgatis ante Davis. *enim*, quam hic, Grutero jam suadente, ex Pall. suisque pluribus sustulit. Nostri omnes ut *neque* referunt (uno in Gud. *nam*, in aliis *namque* peccatur), ita quoque *enim* ignorant. G.

8. *Alia q. dicent.* Credo, m. Gær. hæc jngit hoc modo: « Alia q. dicent, credo: magna », alteramque interpunct.

dicit et Ciceronis mori et sententiæ adversari, quæ est: « Alia eos allaturos esse puto v. c. magna, etc. »

9. *Iisque contrarias.* Miramur certe quanto odio pronomen *is* Gær. persequatur, ut vetet ne ullo loco appareat, quasi ferro flammaque illud delere decrevisset. Cui quidem hoc saltem loco parcere debuisset: nam quum præcedat *eas res*, elegantia suadebat ut de iisdem rebus loquens Noster, idem pronomen repeteret.

10. *Et sumenda potius.* Gær. delet *et*. Recte, inquit, Bremius hac in copula offendit. Possis quidem *et* pro *sed* positam accipere; sed elegantius abest: quumque eam Spir. et Erl. ignorent, delevimus. Ceterum toto hoc loco valde in scriptis turbatur:

que de omni vita, quæ in una virtute consisteret : illam vitam ¹¹, quæ etiam ceteris rebus, quæ essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam; quumque ipsa virtus efficiat ita beatam vitam, ut beatior esse non possit, tamen quædam deesse sapientibus, tum, quum sint beatissimi ¹²; itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant ¹³.

ita tamen, ut apertum sit, librariorum ironiam non cepisse. — Ego vero, inquit Moser, dudum antiquam Gœrenzii editionem mihi videre contigit, eam requiri sententiam existimabam : « quum sumenda potius sint, quam expetenda », eamque sententiam probabiliter restitui, si scribas : « at sumenda potius, quam expetenda », vel « sumenda potius esse, quam expetenda ». Non improbo Gœrenzii conj. si meam vero sequeris rationem, sensum habebis magis perspicuum. — *Præposita, sumenda, expetenda.* De his vid. III, cap. 15, 16, § 52, ibique notas; et Excurs. III ad Acadd. I.

11. *Eademque de omni vita, etc.* Gœr. delet *de* ante *omni*, et addit *et* ante *illam vitam*, notatque : Davia. jam ex quinque suis, et Victoriana, præpositionem *de* deletam voluit. Abest eadem a quatuor Oxonn. a nostris omnibus impressisque vet. nonnullis. Librarii quum nudos ablatt. non assequerentur, Spir. et Erl. *omnia*, Gud. 2 *omnium* dederunt. Sed sunt hi sexti casus ex intellectu *quoad* frequenti exemplo capiendi. Deinde novavimus de nostro Marte hoc, ut post *consisteret* adderemus *et*, puncto minori distinguentes; hac vi, ut *et* transitioni serviret, atque, ut toties solet, *porro* notaret. Ita demum contexta coeunt. Nam *eademque* valet, « itemque sumenda potius, quam ex-

petenda » (lasis igitur ingenio Davia. quum *ea* : *denique* conjiceret), cogitabis nempe *valere*; plurimumque numerus ad distinctionem accommodatus est, ut sæpe. Jam pergendum proprie erat : « idem valere quoad illam vitam; quæ etiam... abundaret ». Sed auctor, pro more suo, plena verba adjecit, « magis expetenda.... non esse »; in quibus de *προσημνός* et *ἀποπροσημνός* sermonem fieri, ipse vides. Hinc *et* adjecta a nobis se ipsa defendit.

12. *Tum, quum sint beatissimi.* Ers. pro *sunt* dedit *sint*, comprobantibus quinque optimis nostris : idem cum Marso et Crat. edd. vet. referunt alie. G. — In his pergit hæc ironia, qua inducit Cicero Stoicos loquentes, hoc sensu : Si alia bona admittas quam virtutem, inde sequenturum, ut sapiens non foret omnino beatus, si careret naturalibus bonis : quam ut vitarent consecutionem, Stoici sapientem doloribus, morbis, etc. ne moveri quidem statuerunt.

13. *Debilitates repellant.* Monac. « debilit. depellant ». E. ξ. « debilitatesque depellant » : sed vulgata præferri meretur. At vide, ne Bas. audiendus sit, qui *pellant* exhibet, quum sæpe illa composita ex hoc simplici nata sint. Conf. Offic. I, 38, 6, ubi Fr. Heus. pro *repellers* recte *pellere* dedit. G.

IX. O magnam vim ingenii, causamque justam, cur nova existeret disciplina! Perge porro. Sequentur enim, quæ tu scientissime complexus es, omnem insipientiam, et injustitiam¹, alia vitia similia² esse, omniaque peccata esse paria, eosque, qui natura, doctrinaque longe ad virtutem processissent, nisi eam plene consequuti essent, summe esse miseros, neque inter eorum vitam, et improbissimorum, quidquam omnino³ interesse: ut Plato, tantus ille vir, si sapiens non fuerit, nihilo melius, quam quivis improbissimus, nec beatius vixerit⁴. Hæc videlicet est correctio philosophiæ veteris et emendatio. Quæ omnino aditum habere nullum potest in urbem, in forum, in curiam. Quis enim ferre posset ita loquentem eum, qui se auctorem vitæ graviter et sapienter agenda profiteretur, nomina rerum commutantem⁵; quumque idem sen-

IX. 1. *Omnem insipientiam, et injustitiam.* Gœr. delet *et*. Hanc, inquit, part. præter Paris. 1, Eliens. 2, ignorant Oxon. ψ. Gud. 2, Monac. et Bas. delerique copula vel sine scriptorum auctoritate hoc in contextu merebatur.

2. *Similia* (ὁμοία) idem fere est, quod *paria* inferius additum; nihil enim vult ea magnitudine inter se differre.

3. *Omnino.* Ignorat Gud. 1 *omnino*. Et solet sane hæc part. post negativas a scribis addi: sed h. l. vim negationis jure auget. G.

4. *Nec beatius vixerit.* Tres Oxonn. totidemque nostri *beatius*. Philosophi scilicet scribæ videntur, quum scirent, *improbum* non posse esse *beatum*. Sed *nec beatius* est, = æque non beate, atque, etc. = G.

5. *Nomina rerum commutantem.* Hæc Gœr. uncis includit, notans:

Jure suspecta hæc sunt P. Manutio, Davis. Ernestio: quis enim ista, his in contextis, Ciceronis putabit? Sæpe hic quidem notiones primarias repetit: at, ut hoc loco, tam hiulca, et distorta constructione, nusquam. Scripsisset certe, «ut nihil, nisi nomina rerum commutaret», vel simifiter. Sed facile videre est, unde hoc glossema natum sit. Non enim viderunt scribæ *quum*, quæ sequitur, *licet* notare: apodosin igitur ab hæc part. incipere opinati, non potuerunt, quin protasi aliquid de suo allinerent. Id autem tam læva manu fecerunt quum omnino apodosin, tum ejus participia spectantes. At his sublati cuncta ex ordine procedunt. Nam verba, *quumque ... imponentem*, hoc valent: «et licet ejus sentiendi ratio a communi omnium nihil plane differret, tamen rebus iis, in quibus plane idem sentiret, alia nomina imponentem» (imponere

tiret, quod omnes⁶, quibus rebus eandem vim tribueret, alia nomina imponentem, verba modo mutantem, de opinionibus nihil detrahentem? Patronusne causæ, in epologo pro reo dicens, negaret esse malum exsilium, publicationem bonorum? hæc rejicienda esse, non fugienda? nec misericordem judicem esse oportere? In concione autem si loqueretur, si Annibal ad portas venisset, murumque jaculo trajecisset, negaret esse in malis capi, venire, interfici, patriam amittere? An senatus, quum triumphum Africano decerneret; quod ejus virtute, aut felicitate⁸, posset dicere, si neque virtus in ullo, nisi in sapiente⁹, nec felicitas vere¹⁰ dici

vellet). Repetitur continuo eadem sententia variatis verbis, idque plane ex auctoris more.

6. *Quumque idem sentiret, quod omnes.* Mire Gud. 2 non *idem*, sed *ratione* præbet. Quid? si inde scribendum sit, « quumque re sentiret, quod omnes? » nam *idem* sic haud valde desideraris: *re* autem et *ratione* ex comp. *re* sæpe confunduntur. Inferius *modo* Gud. 2 in *vera* mutant, commistis comp. *mo*, *no* et *ua*. G.

7. *Rejicienda esse, non refugienda.* Rejiciuntur Stoici ἀδιάφορα τῶν ἀληπῶν, fugiuntur mala. *Rejicienda* autem sunt τῶν ἀποπροηγµένων, quæ auctor *rejecta* vertit; vide supra III, 16, 52, cll. Excursu III ad Acadd. I, § 36 (nostræ edit. pag. 192, 193). Spir. Erl. et Monac. peccant cum aliis, ex comp. male intellecto, *facienda*.

8. *Quod ejus virtute, aut fel.* Sunt verba in ipso decreto adhibita. — Ita primus Grut. e Pal. 4 consentientibus Paris. apud Davis. Vulgabatur prius, « quid de ejus »; ut e nostris Bas. et Gud. I præbent: nam reliqui emendatæ lectioni favent. Recte au-

tem idem Grut. vidit, hæc solemnis triumpho decernendi verba esse. Proprie quidem « quod ejus virtute, aut, quod ejus felicitate » scribendum erat: sed contractus dixit, verbis *quod ejus* non repetitis. Ita nihil necesse est, ut cum Ernestio *aut* rennas, *ac* susdens; modo *aut* vulgatis literis scribatur: vidimus enim sæpius *aut* pro *ac* dici, si diversæ notiones junguntur. G.

9. *In ullo, nisi in sapiente.* Scripti primo omnes *nullo*: quod male cum Nisseno ex illa constructione defenderis, qua *nescio*, *nego*, *nec*, auctori frequenter dicitur; quum ejus ratio in contracta horum verborum indole lateat, vide ad Acadd. II, 25, 79, cll. ibid. 47, 145. Nec quidquam hæc faciunt loca, quæ Davis. excitat: quippe quæ vel corrigenda sunt, vel ad suam regulam revocanda. — Deinde in post *nisi* repetitam ex 4 Oxonn. Spir. Erl. Bas. et Monac. sustulit Gær. quasi ortam ex compend. præcedentis vocis. Voces enim, inquit, « nisi sapiente » valent « nisi qui sapiens sit ». G.

10. *Vere.* Ignorat Monac. *vere*:

potest? Quæ est igitur ista philosophia, quæ communi more in foro loquitur, in libello, suo? præsertim quum, quod illi verbis suis¹¹ significant, in eo nihil novetur, de ipsis rebus nihil mutetur¹², eadem res maneant alio modo. Quid enim interest, divitias, opes,¹³ valitudinem, bona dicas, anne præposita¹³, quum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quam tu, qui eadem illa præposita nominas? Itaque homo in primis ingenuus et gravis, dignus illa familiaritate Scipionis et Lælii, Panætius, quum ad Q. Tuberonem de dolore patiend¹⁴ scriberet; quod esse caput debebat, si probari posset, nusquam¹⁵ posuit, non esse

neque necessario hæc vox huc pertinet. G.

11. *Verbis suis.* Græc. scribit *suis verbis*. Ita, inquit, recte nostri omnes transponunt, itemque Oxonn. E. ξ. Vulgata, *verbis suis*, vere languet. Sic Cic. in Epp. *meis verbis* sæpius.

12. *De ipsis rebus nihil mutatur.* Hæc Græc. ad nuncos damnavit, quippe quæ absint a Gud. 2. Davisio, inquit, totus locus suspectus erat, sic ut pro *novetur* (cujus loco scripti omnes *movetur*), *mutetur* scribi, reliqua usque *Quid interest*, abjici velit. Ernest. sola verba, *nihil mutetur*, cancellis addixit. Bremio placet in nott. mscr. « in eo nihil movetur de rebus ipsis », reliquis cum Davisio deletis. Davisii ratio violentior est, quam ut eam sequaris; Ernestiana, binis modo verbis sublati, non satisfacit: Bremiana denique elegans sane est, sed qua non videas, quare *ipsis* a scribis transpositum dicatur. At Gudianæ 2 verborum abjectio satisfacere nemini non debet. Nam quæ in eadem sententiam variatis verbis adduntur, prorsus ex more auctoris addantur. In prægresso autem *novetur*, quod Lambini, et

ante hunc Pet. Fabri ingenio debetur, certi sumus, veram auctoris manum restitutam esse: nam sæpe *n* et *m* in scriptis miscentur; unde v. c. supra § 21, *modo* in *non mutatum* vidimus. Ceterum, si collatori codd. ad editionem Oxon. fides est, E. *novetur* exhibet, quum modo ex 4 reliquis *movetur* enotetur. Crat. *moveatur*. Per se quidem optime: sed vix verosimile est, inter hos conjunctivos a scribis per indicat. esse peccatum; immo hoc natum ex correctione putamus.

13. *Quid enim interest... bona dicas, anne præposita.* Ern. *an* vult, *ne* deleta. Sed eadem ratio h. l. in omisso *utrum*, quæ alias in addito, si ipsi *ne* adhæret, valet. Cf. Acad. II, 22, 71: « illudæ quod multo... an, quod postea, etc. »—Monac. refert *dicatis*. G.

14. *De dolore patiend.* Ad hunc Panætii librum hand dubie referuntur, quæ Gellius Noct. Att. XII, cap. 6. *de improbata* ab eodem *abjectaque ἀβελγησία* atque *ἀπράβησις* narrat. G.

15. *Nusquam*, quod Ern. ex Eliensi, probante Davisio, pro vulgato *numquam* dedit, confirmant Sp. Erl.

malum dolorem; sed quid esset, et quale, quantumque in eo inesset alieni¹⁶, deinde quæ ratio esset referendi: cujus quidem, quoniam stoicus fuit, sententia, condemnata mihi videtur esse immanitas ista verborum¹⁷.

- 24 X. Sed, ut propius ad ea, Cato, accedam, quæ a te dicta sunt¹, pressius agamus, eaque, quæ modo dixisti, cum iis conferamus, quæ tuis antepono. Quæ sunt igitur communia vobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis²: quæ in controversiam veniunt, de iis, si placet, disseramus. Mihi vero, inquit, placet agi subtilius, et, ut ipse dixisti, pressius³. Quæ enim adhuc protulisti, popularia⁴ sunt: ego autem a te⁵ elegantiora desidero. A mene tu, inquam? Sed tamen enitar, et⁶, si minus mihi multa occurrent, non fugiam

et Gud. 2. Refert item Cratandr. in margine. G.

16. *Quantumque in eo inesset alieni.* Tres nostri *esset*; quatuor Oxonn. *alicui*. Sed *in esset* naturam doloris spectat, a rationis humanæ natura alienam, et cum ea pugnantem. Conf. Tusc. II. 21, 47. G.

17. *Immanitas i. v.* Sp. et Erl. cum uno Ursini *inanitas*. Non male sane, quum auctor hac voce, de errore quovis loquens, utatur: sed vulgata, ut difficilior est, ita bene auctoris sententiæ convenit, qua Stoicorum sententiam, dolorem non esse malum, *immanem* vocat; quippe quæ doloris sensus, humanæ naturæ consentaneos, exuerent omnes jubeat. G.

X. 1. *Quæ a te dicta sunt.* Gorenz scribit *quæ antea d. s.* Ita, inquit, ex Spir. et Erl. dedimus, quum vulgatum *a te* per se parum fidei habeat. Addi enim, vel hoc admissio, *ante*, vel *antea* deberet, ut proximis, *quæ modo dixisti*, opponerentur. Sed etiam

Gud. uterque, *ad ea præbentes*, receptam quodammodo confirmat. Pectatur in his vv. ab utraque parte. Cf. supra 2, 3. *Antea* nempe Cic. in universum disputarat, jam ad singula responsurus.

2. *Quasi concessis.* Int. quasi concessa essent. G.

3. *Pressius.* Explicant VV. DD. *accuratius, subtilius*; cf. Ern. Clav. v. *presse*: sed parum distincte. Notat eum, qui ab argumento non latius divagatur, sed idem arctius premit, et propriis verbis agit. G.

4. *Popularia.* I. e. = ad populi captum accommodata =, opponenturque *elegantiora* i. e. subtilius disputata. Vide ad Acad. II, 10, 32.

5. *A te.* Spir. Erl. et Gud. 2, a te non admittunt: quibus nos quidem parum consentimus. G.

6. *Et, si m. m. multa occ. Et jubet* Matthiæ in ut mutari, pro *ita tamen ut non f.* at minus apta ut videtur, quam *populare* disputandi genus respicit

ista popularia. Sed primum positum sit ⁷, nosmet ipsos ²⁵ commendatos esse nobis, primamque ex natura hanc ⁸ habere appetitionem, ut conservemus nosmet ipsos. Hoc convenit: sequitur illud, ut animadvertamus, qui simus ipsi ⁹, ut nos, quales oportet esse, servemus. Sumus igitur homines; ex animo constamus et corpore; quæ sunt cujusdammodi ¹⁰: nosque oportet, ut prima appetitio naturalis postulat, hæc diligere, constituereque ex his finem illum summi boni atque ultimi, quem, si prima vera sint ¹¹, ita constitui ne-

Cato, subtilius philosophari requirens. Sed nec opus erit correctione, si adversativam vim in *et* agnoveris. Sensus est: « a me nimium exspectas, si elegantiora desideras. Sed tamen enitar, ut exspectationi tuæ satisfaciam: si vero talia minus se offerent ». G. — *Si minus mihi multa occurrent*. Hæc recte VV. DD. damnant. Davis. *multa in culta mutat*: Ern. *elegantiora intelligit*; mavult tamen vocem deletam. Sed nobis, ut Davisii *culta* parum placet, ita in neutra Ernestii ratione acquiescere licet. Placet potius, ut *nimis mihi involuta* scribatur. *Nimis et minus* ita in scriptis confunduntur, ut solius iudicii sit, utrum horum quocumque loco ponendum sit. *Involuta* autem sæpe auctor « obscura intellectuque difficilia ». Sic Tusc. IV, 24, *notionem... involutam*, et inde recte Schütz Orat. 33, 116, *involuta rei notitia*. Sic volet auctor, in obscurius per philosophicam dicendi rationem expressis, popularem dicendi modum sequi.

7. *Sed primum positum sit*. Gœrenz scribit: *sed positum sit primum*. Ita, inquit, quatuor optimi nostri: vulgatus ordo « Sed primum pos. sit », scribarum videtur, *primum* non adverbialiter, sed adjective, accipientium.

« Positum » est, « ad iudicandum propositum »; atque ita absolute dicitur. Cf. supra II, 26, 83, « posuisti enim, dicere alios, etc. » — Si vulgato ordine auctor scripsisset, pro suo more *hoc* adderet. G. in Addend.

8. *Hanc*. Gud. *hanc* nescit, quod ante compendd. *hæ*, vel *hæ*, quibus *habere* scribitur, facile excidere potuit. G.

9. *Qui simus ipsi*. Nempe quoad hominis naturam, non quoad externa, et quæ accidunt. — Male inde Gud. 1 et Monac. qui *ipsi* abjiciunt. G.

10. *Quæ sunt cujusdammodi*. Recte hæc Ern. ex Græcis, *ποῖά τινα*, explicat; vid. infra V, 12, 36: « Jam vero animus non esse solum, sed etiam cujusdammodi esse debet ». Divin. II, 15, 34. Conf. in rei ipsius explanationem Acadd. I, 7, 25 seqq. G.

11. *Quem, si prima vera sint*. Spir. Erl. Monac. *sunt*; ut ante Grut. editum est: idque præferendum videtur, quum auctor h. l. non dubitantis, sed concludentis personam agat. Sed in proximo *sint*, quod Davis. primum reposuit, scripti omnes nostri consentiunt: editis vett. fere *sunt* exhibentibus. Iidem hi quoque magno numero ante *earum*, scilicet addunt; quod, ortum haud dubie ex proximo

ait alias earum¹¹ corpore excellere, alias autem animo, nonnullas valere utraque re : deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat¹² extremum. Quum autem hominem in eo genere posuisset¹³, ut ei tribueret animi excellentiam ; summum bonum id constituit, non ut excellere animo, sed uti¹⁴ nihil esse, præter animum, videretur.

11. *Ait alias earum.* Ignorat Gud. 1 *earum*, idque facile abesse pateremur, nisi toties hunc cod. in omittendis vocibus peccare vidiissemus: quamquam tum in proximis vix *autem* ferri poterit. — Ceterum hæc haud dubie Chrysippus in libris περί τῶν, quos scripsit : certe hæc Chrysispea supra Cato III, 5, 18, sua fecerat. Ut vel inde intelligatur, Ciceronem libro III hunc duce sequutum esse. G.

12. *Quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. Animantis.* Ern. in *animanti* mutari jubet. Bene quidem ; sed sine omni necessitate. Amat potius auctor hos ex se pendentis genit. et prorsus ex regula est, rectum casum regenti præmitti ; quæ numquam læditur, nisi quædam his interponuntur. Peccant fere codd. *animantium* : sed vox ista h. l. collective sumpta, ut in proximis *hominem* positum vides. — Notandus deinde error est Davisii, qui, quum in Eliensi suo et Victoriana *debeat* reperisset, statim sic edidit, probante Ernestio. At, ut Græci γρή pro δῆ ponunt, ita quoque Cicero sæpissime : ut recte vidit A. Wolf. qui bis nuper *debet* restituit, Tusc. I, 14, 32, et ibid. II, 3, 8. Idem repones, ut multa mittamus, Parad. 2, fin. *expetendum videri debet*. Præter enim tres nostros, qui *debet* exhibent, Gud. 2 ibi *debet vel debet* refert, glossa aperte glossato adjuucta. G.

13. *In eo genere posuisset.* Ignorant tres nostri principes *genere* : sed auctor hac prorsus ratione substantiva repetere amat, et in hac ipsa voce repetenda frequens est, v. c. Acad. II, 16, 50 : « de suo genere in aliud genus transferri, etc. » Scribit etiam Orat. 14, 42 : « Dulce igitur orationis genus... est in illo epidictico genere : » (in quo intemperantior Schützium iudicamus, qui de suo dedit, *est illud ἐπιδικτικόν*. Cf. eund. ad Orat. 27, 94; Orat. III, 28, 110, si addideris ibid. II, 15, 65). Quare jure nobis religioni duximus, ipsum auctoris morem obliterare, idque magis, quum voce abjecta ambiguitas quædam oriretur. G.

14. *Non ut excellere... sed uti.* Pro quo Gœrenz ut proponit. — Vulgatur ante Davis. *non excellere*, qui ex uno Eliensi *non ut exc.* restituit ; tribus illis nostris et Crat. in marg. consentientibus. Gud. 1 et Bas. *non dico excellere* : unde glossatoris manus facile agnoscitur. G. — Deinde pro vulg. *uti*, Gær. scribe. *ut*. Præterquam, inquit, quod nullius exempli meminimus, ubi sic, *ut* præcedente, *uti* ponatur ; omnes nostri, quatuorque Oxonn. *ut* præbent. Frequentata etiam seriori maxime tempore est *uti* pro *ut* ; videturque in eo, ut in tot aliis, postera ætas priscos Latinos imitata esse, qui æque crebro usu *uti* frequentabant. Apud Cicer. certe, quamquam rarius legitur, sæpe tamen scribis debetur.

XII. Uno autem modo¹ in virtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente² constaret : id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam; ut valitudo est. Sed id ne cogitari quidem³ potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicit obscurari quædam³, nec apparere, quia valde parva sint, nos quoque concedimus. Quod dicit Epicurus de voluptate⁴, quæ minimæ sint voluptates⁵, eas obscurari sæpe et obrui. Sed non sunt in eo⁶ genere tantæ commoditates corporis, tamque productæ temporibus, tamque multæ. Itaque, in quibus, propter

XII. 1. *Uno autem modo.* Gud. 1 et Bas. *tamen*, pro *autem*, ex aperta glossa. Non viderant enim scribæ vim in *Uno præmissio*, ut *uno tantum*, vel *unico* valeat. Tum quoque vidissent, *autem* transitioni, ut ubique solet, hoc suo loco servire.

2. *Totum ex mente.* Est, *reiner Geist, ohne Herz (tout esprit, sans cœur)*: nam in prægresso *animus* utrumque jungitur. Hinc supra, similia quædam in hoc cum corpore esse, dixerat : affectibus utrumque commoventibus, etc. qui ad *mentem* nihil pertinent. G.

3. *Sin dicit obscurari quædam.* Gœr. transp. *sin d. quædam obsc.* non admonito lectore, notatque : His responderetur ad ea, quæ III, 14, 45 seq. ponebantur; et *dicit* ad Chrysippum referendum est. Quæ nisi tenueris, vix te ex his expedies. Vult enim auctor, vim rerum corporearum ad virtutis splendorem evanescere sic, ut nullum momentum faciant *.

4. *Quod dicit Epicurus de voluptate.* Nihil h. l. movent VV. DD. cur hæc sic abrupte dicantur. Sensere adeo scribæ : Gud. 2 enim post *Epicurus*,

etiam addit; atque ita quoque Crat. Debet quidem *quod* pro *sed hoc* accipi: at in hoc, qui ad auctoris dicendi rationem rite attenderit, nondum plene acquiescet. Accipienda igitur *etiam* erit, vel alia via loco succurrendum. Nos quidem post *dicit*, *item* excidisse iudicamus, quod, pro *etiam* positum, haud semel a scribis abjicitur, cf. Beck. ad Arch. Poet. 9, 32, ubi multi et boni codd. hanc part. intempestive ignorant. Hujus glossam puta a Gud. 2 additam : nam *etiam* eo loco, quo ponitur, minus probamus. G.

5. *Quæ minimæ sint voluptates.* Davis. *utilitates* scribi suadet : sed causam idoneam nullam dispiciunt. Nam quod modo *voluptas* præcessit, hoc nullo modo ad hanc conjecturam invitare debebat. Epicurus enim corporis voluptates, voluptatibus animi comparatas, *minimas* dicebat, illasque ab his *obscurari* et *obruï*, i. e. vim earum frangi et hebetari. G.

6. *In eo genere.* I. e. *hac ex parte.* Hæc verba referuntur ad ea, quæ *obscurantur, nec apparent.* G.—*In eo genere* per se satis intelligitur, neq. eget interp. *hac ex parte.*

earum exiguitatem, obscuratio consequitur; sæpe accidit, ut nihil interesse nostra fateamur, sint illa, necne sint: ut in sole⁷, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut teruncium addere⁸ Cræsi pecuniæ. Quibus autem in rebus obscuratio tanta non sit⁹, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum. Ut ei, qui jucunde vixerit annos decem, si æque vita jucunda menstrua addatur; quia momentum aliquod habeat ad jucundum¹⁰ accessio, bonum sit; sin autem id non concedatur, non continuo vita beata tollitur. Bona autem corporis huic

7. *Ut in sole.* Cf. supra III, 14, 45, « ut enim obscuratur et offunditur luce solis lumen lucernæ ». Ceterum *in sole* est, die aprico medio, quum solis radii undique sis circumfusus: ita *in sole ambulare* dicitur Orat. II, 14, 60. Male igitur vulgo *sole lucente* Lexica interpretantur, quum sit de ea parte diei intelligendum, ubi solis ictus gravior sentiuntur. Hinc « in sole et pulvere » dicitur, etc. G.

8. *Aut teruncium addere.* Gørenz scribit *adjicere*. Ita, inquit, Davis. ex suis pro vulgato *addere*; nec aliter Oxonn. nostrique: ut tanto consensui resistendum non esset. Supra erat l. l. « ut in divitiis Cræsi teruncii accessio ». Putabis vulgatum ortum ex compendio *adire*, ex quo toties *adigere* cum *adicere* (sic ubique librariis plene scribitur) commutatur.

9. *Obscuratio tanta non sit.* Gøer. transponit ex tribus suis optimis, *tanta obscuratio non sit*, quasi ordine meliore.

10. *Quia momentum aliquod habeat ad jucundum accessio.* Prave primum Bas. et Gud. 1, *habet*: nam directum tempus ad hæc contexta non coit; *quia* autem in obliqua structura frequenti exemplo subjunctivo jun-

gitur. Deinde non probandum erat Ernestio Davisii *ea*, quod hic post *habeat* addi jubet. Qui enim aures adhibere potest, is statim intelliget, hoc pronomine odiosam moram injici, enuntiatio celerius pronuntiando. Sæpe vero pron. demonstrativa sic omituntur. Si nihilo secius pronomen addendum putaris, eodem loco *illa* scribes, cujus comp. *ia* est. In reliqua lectione scripti impressique vett. fluctuant. Erl. Sp. Gud. 1 (ut Camerar. legi vult), *accessione*, Gud. 2 cum 4 Oxonn. aliisque *accessionem*; Bas. φ. et reliqui cum edd. vett. plerisque, *jucundam accessionem*. Ex his forte vera lectio putanda foret, « ad jucundum, accessione bonum sit »: sic enim omnes has diversitates facili negotio explicaris. Vulgata niti dicitur Scaligerano, Lambinianis (in quibus alii «jucundam accessio» referre perhibentur), et Pal. 6. G. — Nobis melius ante *ut ei* cum Gøerenzio interpungi videtur puncto minore: nam hæc verba pendent e præcedenti sententia. Ceterum alterius membri *quia*... *accessio* sensus est: Quia enim hæc accessio aliquid affert jucundi, bonum vocari debet: sin autem hæc accessio nobis denegatur, etc.

suut, quod posterius posui, similia. Habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur¹¹; ut mihi in hoc stoici joculari videantur interdum, quum ita dicant, si ad illam vitam, quæ cum virtute degatur, ampulla aut strigilis accedat¹², sumpturum sapientem eam vitam potius, quo hæc adjecta sint¹³, nec beatioram tamen ob eam causam fore. Hoc simile tandem est³¹ non risu potius, quam oratione ejiciendum¹⁴? Ampulla

11. *Dignam, in qua elaboretur.* I. e. « quam tibi conciliare studeas ». Gud. 1 et Bas. in ignorant; sed prave. In *elaborant* scripti consentiunt omnes. Inferius *laboret*, in eodem contextu, ponitur. G.

12. *Ampulla aut strigilis accedat.* Mira sane est hæc rerum *minimi momenti* designatio; nisi cum vilitate usus quoque eorum necessitas judicanda fuit. Hæc enim utensilia sunt balnearum, quibus Græci Romanique veteres ita adæneti erant, ut carere iis non possent. Jungitur sic etiam alias *ampulla strigili* Apulei. Floridd. p. 122, Bip. « Strigilem et ampullam, ceteraque balnei utensilia »; apud quem etiam accuratam utriusque utensilis descriptionem vide p. 121, ad quem locum Pet. Colvium conferas, aliosque Apuleii intt. G. — *Ampulla* vasculum vinarium e corio. Gestabatur a Cynicis, mendicisque. Plant. in *Persa*, act. I, sc. 3, vs. 44: « Cynicum esse egentem oportet parasitum probe: Ampullam, strigilem, scaphium, soccos, pallium, Marsupium habeat, etc. » MORAL.

13. *Quo hæc adjecta sint.* Conjectabat Gruterus, scripsisse Ciceronem *quoi*. Et videri potest non improbabile; quum testetur Velius Longus, lib. de Orthograph. scripsisse Veteres *quoi*, quod nunc scribimus *cui*. Illud

quoi placuisse Lucretio, Catullo, Ciceroni, Virgilio, probant grammatici. Creditu facile est, cecidisse inter librariorum manus extremam litteram, et ubi erat *quoi* remansisse *quo*. Etenim observat Jac. Perizonius, in Sanct. Minerv. III, 14, quo veterem esse dativum pronominis *qui* omnium generum, a plerisque habitum loco adverbii, atque gravi apice notatum. ΑΝΘΥΜ. cui Gœrenz assentitur.

14. *Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione ejiciendum?* Recte cavet Bremi, ut *rejiciendum* malis, laudans in nott. mscr. Orat. I, 32; Fin. V, 8; Oudendorp. ad Suet. Neron. c. 37. Similitudo enim ab histrionibus petita est, si peccantes scenam relinquere sibilo plausque sinistro coguntur. Vulgo hæc per interrogationem efferuntur: sed quo modo hanc VV. DD. ad hunc verborum positum aptare potuerint, nos certe ignoramus: nisi forte in *potius* postposito ejus rationem quæsierunt. At sæpe sic auctor, v. c. Planc. 37, 90: « numquam uehercule eos mortem potius, quam immortalitatem assequutos putavi ». *Tandem* valet, « tandem aliquando », ex frequenti usu auctoris. Itaque interrogandi signum, ut loco incongruum, sustulit Gœr.—Nos non videntur, quomodo interrog. nota deleta probabilis sensus elici possit.

enim sit¹⁵, necne sit, quis non jure optimo irrideatur, si laboret¹⁶? At vero gravitate membrorum et cruciatu dolorum si quis quem levet, magnam ineat gratiam; nec, si ille sapiens¹⁷ ad tortoris equuleum a tyranno ire cogatur, similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset¹⁸: sed, ut magnum et difficile certamen iniens, quum sibi cum capitali adversario, dolore, depugnandum videret, excitaret¹⁹ omnes rationes fortitudinis ac patientiæ, quarum præsidio iniret illud difficile, ut dixi²⁰, magnumque prælium. Deinde non quæremus, quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum parvum; sed quid tale sit, ut expleat sum-

15. *Ampulla enim sit, necne sit.* Sc. quæ ad vitam cum virtute degendam accedat. G.

16. *Si laboret.* Nempe in re tam parvi momenti. His notatis facile cavebis, ne in his cum aliis hæreas. G. — *Grav. membr.* Lucret. III, 447: « Consequitur gravitas membrorum, præpediantur Crura vacillanti, etc. » De phrasi, *gravit. m.* vid. Tusc. III, 1.

17. *Nec, si ille sapiens.* Bini nostri ille ignorant: quod nos quidem minime probamus. Innuit enim auctor illum Epicuri sapientem, « qui vel in equuleo exclamet, quam bene est! » Vere autem ad hunc respici, similis locus docet, supra III, 13, 42: « An vero certius quidquam potest esse, quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, quum equuleo torqueatur? » quibus item tecte Epicuri sapiens petitur. G. — Nos autem non videmus quomodo Cic. hoc loco sapientem Stoicum non designet: nam ei nulla res est cum Epicuro: sed probandum est Stoicum ipsum non posse quin differentiam ponat inter ampullæ jacturam et equulei dolores;

unde colligas, dolores corporis eam vim habere, ut inter indifferentia poni non possint; itaque ipsa virtute in beata vita æstimanda non prostrata obrui.

18. *Similem habeat vultum, ac si ampullam perdidisset.* Gærenz scribit et pro ac. Sic, inquit, omnes nostri, cum binis Oxonn. et Vien. ut recte ante nos Davis. ex 5, Pall. 3, suis, et Victoriana dedit, Ernestio non parente. Cf. supra II, 7, 21; cll. V, 3, 9: « similem sibi videri vitam et mercatum eum, etc. »

19. *Videret, excitaret.* Dixeris auctorem ex consecutione excidisse, quum præsentia cogatur, habeant, præcesserint. Sed applicavit imperff. ad proxime antecedens plusquamperf. perdidisset, utpote quod auribus lectoris inhæreret. Talis exempla frequentia sunt; neque vituperanda, quum sic structuræ varietas adjuvetur. G.

20. *Illud difficile, ut dixi.* Spir. et Erl. transponunt *difficile illud*. Recte, si quod dixi scriberetur: sed ante ut dixi vox proxime præcedere debet, quam hæc spectant. G.

mam. Una voluptas e multis obscuratur²¹ in illa vita voluptaria: sed tamen ea, quamvis parva sit, pars est ejus vitæ, quæ posita est in voluptate. Nummus in Cræsi divitiis obscuratur: pars est tamen²² divitiarum. Quare obscurentur etiam hæc, quæ secundum naturam esse dicimus, in vita beata: sint modo partes beatæ vitæ²³.

XIII. Atqui, si, ut¹ convenire debet inter nos, est^{3a} quædam appetitio naturalis ea, quæ secundum naturam sunt, appetens²; eorum omnium est aliqua summa facienda. Quo constituto, tum licebit³ otiose ista quæ-

21. *Una voluptas... obscuratur.* I. e. « si vel una voluptas obs. » et sic inferius, « si vel unus nummus, etc. » Tecta sunt dverbia pro, « si dixeris, unam modo voluptatem obscurari, tamen concedes...eam partem esse ejus vitæ, etc. » G.

22. *Pars est tamen div.* Forte legendum, « pars est tamen divitiarum illarum »; nempe *Cræsi*, non divitiarum quarumcumque. Compend. pronominis facile ex ultimis præcedentis vocabuli syllabis obliterari potuit. G.

23. *Sint modo partes beatæ vitæ.* Gær. transp. *vitæ beatæ*. Hoc, inquit, ordine ex 4 nostris, et Crat. Cameraria, quæ *vitæ meæ* peccat, peccat tamen ex rectiore positu. Nam *beatæ* clausulam, ob sententiæ pondus, occupare debet.

XIII. 1. *Atqui, si, ut.* Ignorant Bas. et Gud. 1 *qui*: ex eo scilicet, quod, quum distracta voce *at qui* scriberetur, librarii *qui*, ut ad contexta ineptum, abjicerent. G.

2. *Appetens.* Lamb. utraque edit. *appetentis* de suo edidit: sed recte a Davisio coercitus est: est enim vulgaræ *appetens* verissimum. Forte Lamb. *ca* ad *appetitionem* applicavit, quum ad *appetens* referatur. G. — Hoc

Lambinum offendebat, quod ipsa *appetitio* aliquid *appetere* dicatur; frustra tamen. Licet enim, inquit Davis. *appetitio* proprie non *appetat*, sed ille qui rei cujusdam desiderio tenetur; tamen istiusmodi locutiones auctoribus sunt usitatæ. Sic non ambitio gratiæ vel odio subscribit, at id faciunt homines ambitione ducti. Nihilominus Phædrus lib. III, fab. 10, 56, dixit: « Ambitio namque dissidens mortalium Aut gratiæ subscribit, aut odio suo ». Sic neque *vox censet* nec *oratio indicat*: at homines qui vel voce utuntur, vel oratione. Hanc tamen loquendi formulam non refugit Cicero Tusc. V, 29, nec illam Plutarch. Consol. ad Apollonium, p. 106, B. Infinita sunt hujusmodi.

3. *Quo constituto, tum licebit.* Brems in nott. mscrr. facile fert, si *vv. quo constituto* deleantur: idque non tam propter pleonasmum, quum talia apud Cic. toleranda sint (equidem nescio apud quos Latinos Græcosque non sint); sed referre ista verba ad *tum* inepti glossematis speciem; parremque rationem esse de Amicit. 15. Nobis secus videtur. Glossator enim primo, *qua constituta*, relate ad *summam*, scripsisset, quum contra Cice-

rere, de magnitudine rerum, de excellentia, quanta in quoque sit ad beate vivendum, de istis ipsis obscurationibus, quæ propter exiguitatem vix, aut ne vix quidem apparent.

Quid, de quo nulla dissensio est⁴? Nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum⁵ simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. Omnis enim est natura diligens sui. Quæ est enim, quæ se umquam deserat, aut partem aliquam sui, aut ejus partis habitum, aut vim, aut ullius earum rerum, quæ secundum naturam sint⁶, aut motum, aut statum⁷? Quæ autem natura sua

romis sit, neutra ad sententiæ præcedentis complexum accommodare. Deinde ita crebro usu idem part. *constitutus* usurpat, ut vix aliud verbum. Denique nos quidem nihil hoc in loco offendimus. Nam « quo constituto » valet, « hoc simulatque constitutum erit (summa eorum omnium facta) ». Talium autem abundantiarum ipse Bremius copiam collegit ad Cornelium Nep. Alcib. 6, 5, et Thras. 2, 4. Apud omnes vero et Latinos, et Græcos, *tum* et *τότε* multipliciter redundare, vix est, ut moncamus. Ceterum jam Suart. ad Tursell. p. 879, vidit, *tum* post duos abll. servire consequentiæ. De participio autem *constitutus* sic judicamus, multis id locis VV DD. apud Cic. sine jure vel expulisse, vel tentasse. Ita v. c. Verr. I, 16, 49: « post hæc constituta judicia », valet, « ex quo judicia, ut nunc sunt, constituta sunt ». G.

4. *Quid, de quo nulla dissensio est?* Ita Spir. et Erl. reliquis nostris cum tot aliis *multa* peccantibus. Rectius dedere primo loco P. Manut. deinde Lambinus ex suis, firmante idem Eliensi Davisii. G. — Sensus est: Quid

dicam de illo ab omnibus concensu principio, nempe, id ad quod omnia referuntur, i. e. summum bonum, simile esse, idem esse in omnibus naturis, seu generibus. Nemo enim est qui hoc non admiserit.

5. *Omnium naturarum.* Sic omnes scripti. Gœrenz tamen dat *naturalium*. Edendum erat, inquit, h. l. quod edd. vet. cum Marso, Ven. 1494. Crat. pluresque præbent. *Naturalis* enim sunt, quæ alias « secundum naturam esse » dicuntur, quæque in proximis, « aut partem... aut statum » accuratius indicantur. Ita supra *prima naturalia* dicuntur. Ita demum recte cum his concinunt quæ sequuntur. § 33: « ut simile sit omnium naturæ illud ultimum », ad quem locum nos vide sis. G. — Cui J. V. L. assentitur. Sed nobis Gœr. conj. labefactare videntur quæ infra sequuntur: « Tum enim esset simile, si, etc. » et postea. « Quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id. etc. »

6. *Sint.* Gœr. scrib. *sunt*. Hoc. inquit, rectius nos e quinque nostris reposuimus.

7. *Aut motum, aut statum.* Horæ

primæ institutionis oblita est⁸? Nulla profecto, quin⁹ suam vim retineat a primo ad extremum. Quomodo³³ igitur¹⁰ evenit, ut hominis natura sola esset, quæ hominem relinqueret, quæ oblivisceretur corporis, quæ summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret¹¹? Quomodo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatque inter omnes, conservabitur, ut simile sit omnium naturale illud ultimum¹², de quo quæritur? Tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. Tale enim visum esset ultimum¹³ stoicorum.

loco Gud. 2, *motus... status*. Quod ne putes esse aliqua attentione dignum, notandum est, hac in re auctorem plurium numerum non amare: neque aliter Græci, nisi simplici, *κίνησις καὶ στάσις*.

8. *Quæ autem natura suæ primæ institutionis oblita est?* Prave in Davisiana et Ern. sua editur. « Prima institutio » est, quam nos dicimus *ursprüngliche Einrichtung (constitution originelle)*. Cf. N. D. II, 13, 35. G. — Græc. post *oblita est* virgula tantum interpungit, sed ipse in notis interrog. notam suadet.

9. *Quin, valet quæ, non.* Conf. Tursell. de Partt. p. 735. Sed videtur verbo substantivo repetito *nulla est* scribendum, interrogandi signo. Sic bene sibi, « quæ est enim...? » et, « quæ autem... est? » respondebunt. *Est* enim post *nulla* omissum exemplo idoneo nullo defenderis. G.

10. *Quomodo igitur.* Hanc vulgatæ lectionem tuentur Spir. et Erl. Reliqui nostri *quo igitur*, ut et alii aliorum plerique, quod prave reposuit Grut. Compendium vocis *quomodo* est *quo*, hinc infinitis locis a scribis *quo* peccatur: ut faciunt v. c. in proximis

Gud. 2 et Bas. eadem partic. redeunte. G.

11. *Poneret.* Tres optimi nostri *poneretur*. Quod ex similitudine compendii syllabæ *ur* cum signo rogationis, quale scribæ pingunt, factum pata. Plura loca inde vitium traxerunt: sed de hoc alias. G.

12. *Ut simile sit omnium naturale illud ultimum.* Ita nostri omnes itemque impressi vet. At P. Manut. Lamb. et David. ex uno Sigonii codice *naturalium* dederunt; conmissi nempe loco illo, ubi superius *naturalium* correximus. Sed « omnium naturale illud ult. » est, « omnium naturalium naturale illud ult. » ut sæpe sic contracte auctor. Ita hæc et cum re ipsa (summum enim bonum debet simile esse omnium, quæ homo in bonis numerat, vel potius hæc continere debet), et cum superiori loco arte cohærent. Dixit autem auctor *naturalia*, non *bona*, quoniam Stoici ea, quæ *secundum naturam* essent, non in bonis, sed in *ἀδιαφόροις* ponebant, eaque non expectenda, sed sumenda esse statuebant. G.

13. *Tale enim visum esset ultimum Stoicorum.* In his quomodo interpretes

34 Quid dubitas igitur mutare principia naturæ? quid enim dicis¹⁴, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, esseque in se conservando occupatum? Quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, et in ejus unius occupatum esse custodia, reliquasque naturas nihil aliud agere, nisi ut id¹⁵ conservent, quod in quaque optimum sit? Quomodo autem optimum, si bonum præterea nullum est? Sin autem reliqua appetenda sunt¹⁶, cur, quod est ultimum rerum appetendarum¹⁷, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum et maximarum¹⁸ appetitione concluditur? ut Phidias potest a primo instituere signum,

acquieverint, nos plane ignoramus: quippe qui ista conoquere nullo tempore poterimus. Sensit Brem. corruptelam loci in nott. mserr. et esse legi jubet, hæc constructione: « tale enim esse ultimum Stoicorum (supra) visum ». Sed nobis ne sic quidem contexta coeunt, si vel in miro verborum positu, eorumque nimis inde ambiguitate, nihil hæseris. In *visum* loci vitium querendum esse non dubitamus; cujus loco Gud. 2, *unum* refert. Inde forte *verum*, i. e. « naturæ vere consentaneum », legendum. *Verum* autem pro *naturæ consentaneum* sæpe auctor. Cf. supra III, 19, 64, etc. Compendiorum similitudo hæc facile confuderit. G.

14. *Quid enim dicis*. *Dicis*, ut a Pal. 4, sic etiam a Gud. 2 abest. Ab ease h. l. recte posse Grut. ait; nos negamus. Tum certe post *quid enim?* auctor sequentium positum sic mutasset, « occupatumque in se conservando ». Prioris enim enuntiati ordo tenendus fuisset, non invertendus: quod modo licebat interrogationis

quasi impetu, ex interposito *dicis*, fracto. G.

15. *Id conservent, quod*. Gud. 1 et Bas. « id conservetur, quod: » nos h. l. vulgatum probamus: peccat enim scribæ in utramque partem. G.

16. *Sin autem reliqua appetenda sunt*. *Sin* ex Spir. et Erl. vulgati si loco correximus: valet enim, *at si contra*, atque tum recte ubique restituetur. Sæpe hoc modo *sin* reposit Martyni Laguna, v. c. Divv. III, ep. 7 et 8. Iidem nostri quoque *sint* mutant; quod h. l. modeste instantis foret; atque ita haud alienum a reliqui loci tenore. G.

17. *Quod est ultimum rerum appetendarum*. Tres principes nostri *appetendum*: quod et aures magis probant, et bene congruit cum præcc. « reliqua appetenda ». At librarii nimis sæpe sic notis compendiorum neglectis. G.

18. *Et maximarum*. Hoc ignorat Gud. 2, atque Erl. aut pro et scribit: sed vide quæ supra 6, 15, cll. 11, 27, de hac formula monuimus. G.

idque perficere; potest ab alio inchoatum accipere, et absolvere. Huic est sapientia similis¹⁹. Non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum. Hanc intuens²⁰, debet institutum illud, quasi signum absol-
vere. Qualem igitur²¹ natura hominem inchoavit? et 35
quod est munus, quod opus sapientiæ? quid est, quod
ab ea absolvi et perfici debeat? Si nihil in eo perficiendum est²², præter motum ingenii quemdam, id

19. *Ut Phidias potest a primo...* Huic est s. similis. Gœr. ante huic duplex punctum ponit, deletque est post huic positum. Ipsum vero audiamus: A primo nostri reliqui firmant; aliis cum Monac. a principio per glossam exhibentibus; conf. infra V, 15, 41: «nunc vero a primo quidem mirabiliter occulta natura est... progredientibus autem ætatibus, etc.» Ita Græci quoque ἀπὸ πρώτου. Deinde pergere oratio sic huic debebat: sed particula hæc cum vi omisa locum dedit levi anacolutho. Denique refert vulgata «huic est sapientia similis»: sed pravo positu, quum in præcedd. sapientiæ facta mentio non esset. Spir. et Erl. «huic similis est sapientia». Quod utique melius: sed Bas. optime, qui est ignorat. Inculcant enim scribæ ubique ad simile vel dissimile verbum subat. quod auctor ad hæc adjectiva omissum amat. Ita v. c. bis Acadd. II, 18, 57, primo fuisse, deinde esse infertur. Item bis nuper recte delevit Schütz, Orat. 71, 237: «etsi humiliter dictum, tamen consimile». Hoc loco est ejecto, vim suam, ut debent, et sapientia, et similis, recipiant. Adde vulgatæ ambiguitatem, quippe ex cuius positu certus sensus prodeat, «hic Phidias habet sapientiam similem». Ceterum si Cicero hoc loco Apellis Venerem imperfectam recordatus esset, hunc pictorem forte præ-

Phidia statuario ponere maluisset. Cf. Divv. I, epist. 9, 46, et Offic. III, 2, 14.

20. *Hanc intuens.* Gœr. addit ergo ante intuens. Hanc, inquit, vocem Davis. ex uno suo receperat: inde non paruit Ern. Sed testantur recte factum Spir. Erl. Victor. Crat. alia. Ven. 1494 igitur: hæc enim duo ex simili comp. ubique confunduntur. Hoc loco ergo vim opportunam consecutioni addit.

21. *Qualem igitur.* Spir. et Erl. quare. Sed ne de vulgata dubites: scribæ in qualis, pro quali ratione posito, hæserunt. Si quare scribendum esset, sequendus etiam Gud. 2 foret, hominum natura transponens. Jam vero vulgatus ordo probator, quippe quo statim intelligatur, qualem ea vi esse, quam diximus. G.

22. *Si nihil in eo perficiendum est.* Gœr. scrib. «si nihil in eo, quod perficiendum est». Ita, inquit, cum plerisque aliorum 4 optimi nostri. Gud. 2 quod ignorans, ante in eo, quidem addit. Monac. denique «sed nihil in eo, quod». Vulgata ante Davisium, «in eo quidem perf.»; sed hic, quum ipsius quoque codd. quod referrent, neutrum admisit, cum Ursini codice et Pal. 5. At scribæ non sic peccant, ut in facillimis quibusque turbent. Immo quod hoc in positu, eos offendisse, haud mirum esse de-

est, rationem : necesse est, huic ultimum esse, ex virtute vitam fingere²³. Rationis enim perfectio, est virtus. Si nihil, nisi corpus, summa erunt illa, valitudo, vacuitas doloris, pulchritudo, et cetera²⁴. Nunc de hominis summo bono quaeritur.

- 36 XIV. Quid ergo dubitamus in tota ejus natura quaerere, quid sit effectum¹? Quum enim constet inter omnes, omne officium, munusque sapientiae, in hominis cultu esse occupatum : alii² (ne me existimes contra stoicos solum dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere³ ponant, quod sit extra nostram potestatem⁴, tamquam de animali aliquo loquantur⁵ : alii contra, quasi nullum corpus sit

bet, quum non viderent, est alterum ideo omisum esse, ut nihil majori vi poneretur. Inde hoc vel omiserant, vel quidem correxerunt. Adde huc, post nihil libenter est omitti. Offic. I, 14, 7 : « Nihil enim liberale, quod non idem justum », cll. ibid. III, 7, 6. Neque ob si praecedens est desiderari debet, quum idem statim sequatur. Neque denique hujus ipsius loco sit malis : indicativus enim, ut saepe, asseveranter ponitur.

23. Ex virtute vitam fingere. Bas. et Gud. 1 augere. Olim editum est agere : quod etiam Crat. praebet. Scribae nempe verbi fingere elegantiam non assequerantur : quod auctor ex consociatione notionum posuit, Phidiae supra injecta mentione ; nam fingere proprie de statuaria, pictoria, reliquisque plasticis artibus dicitur. Ex virtute est, « secundum virtutem, ad virtutis exemplar ». Torpissae scribas, vel ex eo cernitur, quod in Spir. et Erl. vv. « vitam fingere » desiderantur. G.

24. Et cetera. Goer. delet et. Copulam, inquit, recte quatuor nostri

ignorant, Gud. 2 et Momac. eam retinentibus. Saepem autem monimus, et ante adjectiva collectiva a scribis addi. Graeci eodem modo copulam omittunt, maxime Plato, saepe quam compluribus locis καὶ sic elucenda est.

XIV. 1. In tota ejus natura quaerere, quid sit effectum? In est quoad. ut saepissime.—Nissen. jejunius, quod sit perfectum, suadet. G.

2. Alii. Int. Epicurei.

3. In eo genere (ἐν τούτῳ γένει) valet, in ea parte, vide ad Acadd. II, 30, 95. G.

4. Extra nostram potestatem, τὴν οὐκ ἐφ' ἡμῶν, corpus dicitur, quippe quod a rebus accidentibus pendet.

5. Tamquam de animali aliquo loquantur. Goer. scrib. tamq. de non animali aliquo. Quomodo, inquit, in vulgata lectione VV. DD. acquiescere potuerint, plane dispicere non est, nisi status, eos locum prorsus non intellexisse. Quod nos dedimus, ex conjectura quidem est, sed ea, quae probari mereatur. Bas. nominali quo, Erl. annali quo, Gud. a animali quo. Quo ex alliteratione natum esse da-

, ita, præter animum, nihil curant : quum ipse quoque animus non inane nescio⁷ quid ue enim id possum intelligere), sed in quodam corporis; ut ne is quidem virtute una contentus appetat vacuitatem doloris. Quamobrem utrim faciunt, ut si lævam partem⁸ negligerent, non tuerentur, aut ipsius animi, ut fecit Hericognitionem amplexarentur, actionem relinquere. Eorum enim omnium, multa prætermitten-

est. Monac. et Crat. *de liquo* : sed voce Ciceronis orsus inusitata. Inde non ripsimus, quippe quod in ali latere videatur. Scribit or non corpus (*Nicht-Körper*. I, 11, 39 : « Aut quod posse esse non corpus ». non cum substantivo suo ina vox jungenda est. Cf. collegit Spalding ad Quinratt. IV, 1, 73. Qua ratione hibita, egregie cuncta conelligendus est enim Epicurus ectoribus, qui summum luptatem statuens, toties loqui dicitur, « quasi aniaberet ». — J. V. L. Gær. minus assentitur; quam si s, animalis intelligendum a bestia.

ontra, quasi nullum corpus Gær. scrib. quasi corpus hominis. Primo, inquit, tam exhibet; sic tamen ut manu contra ex diversa tetur. Non videbat libramodo hæ sententiæ sibi ositæ, quum in præcedd. met.—Deinde relinquendus tus ordo nullum corpus, scriptis omnibus : idque n ex oppositionis ratione

sententiæ vis non tam in adjectivo, quam subst. quærenda sit. — Ollv. cum Gær. habet hominis.

7. *Animus non inane n. quid*, etc. Mire anctor *inane* de animo corpore omni experte. Aptius *Legg.* II, 18, 45, *inane corpus*, tamquam de vase animi, dicit. Sed h. l. *inane* id intelligit, ad quod notio nulla adjungi possit : veteres enim animum ita penitus simplicem, et omnis *ἐχρήματος*, ut cum Platone loquamur, expertem, ne cogitari quidem posse, judicabant. G. — Alibi rectius Cicero. Vide *Tuscul.* I, 27. Nihil tamen, quod omnino sit *ἀσώματον*, intelligere potuerunt ephilosophis quam plurimi. Vid. Pællus de Oper. Dæmon. pag. 46. Hinc factum, ut dæmonas etiam bonos, aliasque gradus inferioris naturas rationales corporibus pro ratione conditionis aut crassioribus, aut tenuioribus instructas esse censuerint. Eadem fuit Origenis aliorumque Patrum sententia. Dav.

8. *Ut si lævam partem negligerent*. Id est, ita agunt, ac si miles ita dextrum modo latus tegere, et a telorum incursu tutum præstare vellet, ut sinistrum nudum et hostium telis expositum relinqueret. G.

9. *Herillus*. Carthaginiensis erat. summumque bonum in scientia pone-

tium, dum eligant aliquid¹⁰, quod sequantur, quasi curta sententia¹¹. At vero illa perfecta atque plena eorum, qui quum de hominis summo bono quaerent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem¹² vacuam tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia virtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine et maxime excellentem tenet, et quod eos, qui sapientes sunt, absolutos et perfectos putamus, aciem animorum nostrorum virtutis splendore praestringitis. In omni enim animante est summum aliquid atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen et dolore vacare opus est, et valere. Sic¹³ igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est, in virtute laudatur¹⁴. Itaque mihi non satis videmini considerare, quod iter sit¹⁵ naturæ,

bat, quam statnebat esse ultimum, ad quod omnia referri deberent. Contra Zenonem scripsit. Cf. infra V, 8, 23.

10. *Dum eligant aliquid*, quod. Bas. et Gud. *aliquod*, quod; Spir. et Erl. *aliquod*, omisso quod. Sed *aliquid* h. l. verum est. G.

11. *Quasi curta sententia*. Curta est *muila*, *decurtata*; cf. Orat. 51, 173: « Nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans ». Unde patet *vitiosam breviter* hac voce notari. Opponuntur *perfecta et plena*. G.

12. *Neque animi, neque corporis partem*. Gud. a post *animi* vocem *vim* addit, et Bas. a *nimum*, quod ex eadem lectione corruptum est. Scribæ non ferebant auctorem de *parte animi* loquentem: sed cf. supra Fin. II, 34, 113. G.

13. *In omni enim animante* . . . Sic igitur. Desiderat Ern. particulam, quæ ad sic referatur, addique post *animante*, ut jubet. At sic, vel nude posita, frequenti exemplo in consecu-

tionem dicitur; vide Legg. I, 11, 31.

— *Enim pro autem* dicitur, quum hæc sint reſſentia. — In iisdem his Monac. *aliquod* præbet; sed *aliquid* h. l. ferri recte potest. G.

14. *In virtute laudatur*. Davis. conicit *locatur*, quod, ut elegans, prædicat Ernesti. At ista elegantia ut paullo coactior foret, ita certe auctoris non est: nam quæ Davis. exempla profert, ea nihil huc faciunt, nisi potuisse sic h. l. scribere auctorem. Vulgata est etiam selectior. *Laudatur* enim valet, « laudari, æstimari meretur: » et in notat *quoad*, quod *attinet ad*, ut innumeris locis. G. — Vertit interpres gallicus: *Il en est de même de l'homme, dans lequel ce qu'il y a de principal et de plus parfait, c'est la vertu.*

15. *Quod iter sit naturæ*. Sic Gud. 1, Bas. et Monac. cum Pal 4, Scaligerano, et quatuor Davisianis: reliqui cum edd. ante Grut. *intersit* peccant. *Iter* ex græcæ vocis ἐδὲς vi dici-

quæque progressio. Non enim¹⁶, quod facit in frugibus, ut, quum ad spicam perduxerit¹⁷ ab herba, relinquat, et pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, quum eum ad rationis habitum perduxerit. Semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quæ prima dederit, ne deserat. Itaque sensibus rationem ad-
 junxit; et, ratione effecta, sensus non relinquit¹⁸. Ut si cultura vitium, cujus hoc munus est, ut efficiat, ut

tur, et illa, ὁδὸν βελτίων, et ὁδὸν προίε-
 ζεω, notissima sunt. Posteriorem dicendi
 rationem auctor ob ea, quæ adduntur,
 in mente habuisse videtur. Cf. Budæi
 Commentt. L. Gr. p. 462. G.

16. *Non enim.* Vehementer codd. his in vv. turbant: sic tamen, ut scribas structuræ rationem latuisse pateat. Quæ hæc est: « non enim idem facit (natura) in homine, quod facit in frugibus, etc. » Solet autem ex more auctor comparatum comparando præmittere. Recte igitur Davis. hoc sustulit, quod in vulgatis post enim addebatur, quodque e nostris Monac. Gud. 1 et Gud. 2 (qui enim nescit) referunt. Erl. et Spir. quoque non enim ignorant. G.

17. *Ad spicam perduxerit.* Nempe natura: et quidem « ad spicam, messi maturam ». Male igitur Bas. et Gud. 1 *produserit*: quod idem vitium etiam inferius cum iisdem Spir. et Erl. communicant. G.

18. *Sensibus rationem adjunxit; et, ratione effecta, sensus non relinquit.* Vulgatur *adjunxit ... reliquit*, quorum perfectorum loco Ern. præsentia dedit, *adjungit, relinquit*: quippe qui in edd. vet. *relinquit* reperisset. Recte hoc reposuit; sed necesse non erat, ut item illud sollicitaretur; in quo et codd. et impressi vet. perstant. *Relinquit* referunt tres Oxonn. binique nostri: nec mirum

viderit debet, si hoc, ad præcedentis perfecti exemplum, in reliquis codd. mutatum reperitur. *Adjunxit* autem recte se habere videbis, si reputaris, naturam hominem una cum sensuum facultate ea quoque rationis, simul cum vita, exornasse, sed hanc sensim sensimque ab illa explicari et perfici, velut ab artifice ex truncostatuam. Hinc consulto adhibitum *effecta* putabis, scilicet *a natura*: eodem quidem modo, quo « artes, virtutem efficere » mens humana dicitur Acadd. II, 10, 31, licet hæ proprie *perfeci* dicantur. Haud igitur facile Bremii conjecturam ex adnot. MSS admittimus, *perfecta* suadentis, quamvis hæc vox in locis, quos attulit, multisque aliis, de *ratione* proprie dicatur. Huc adde, *perficere esse* simpliciter ad finem perducere; at *efficere* in arte de eo poni, qui quid adhibita diligentia ad finem perducit. Hinc « consistere et efficere, elaborare et efficere » junguntur, tropo ab artificibus in ære et marmore ducto, etc. G. — Totum hunc locum sic Lambinus refinxit: « Sensus non reliquit: quod sic intelligemus. Licet enim, ut vos quoque soletis, fingere aliquid docendi causa. Ut si cultura vitium, cujus hoc munus est, ut vitis cum partibus suis omnibus quam optime se habeat: si igitur illa cultura vitium in vite insit, ipsa, etc. »

40 XV. At enim jam¹ dicitis, virtutem non posse constitui, si ea, quæ extra virtutem sint, ad beate vivendum pertineant. Quod totum contra est. Introduci enim virtus nullo modo potest, nisi omnia, quæ leget, quæque rejiciet, unam referantur ad² summam. Nam si omnino nos negligimus³, in Aristonea vitia et peccata incidemus⁴, obliviscemurque, quæ virtuti ipsi

virtutis constitutione relinquitis, prima naturæ a virtute separantes. Ponebant autem Stoici *prima naturæ* in ἀδιαφόροις, quæ non proxime ad virtutem pertinerent, sed extra hanc essent, i. e. remotam tantum vim quamdam, et per accidens, in omni exsererent, unde *officia media* exorerentur. Vox autem *natura* ante *dicitis* posita est, ut majus ei pondus adderetur.

rantiæ est, quod Erl. *concludere* refert.

XV. 1. *At enim jam dicitis*. Gær. scrib. *at enim natura dicitis*. Recte, inquit, offenderunt VV. DD. in *jam*; nam nusquam sic post *At enim* ponitur: nec aliam h. l. nisi continuandæ orationis vim haberet; quam tum modo admittit, si ipsa sententiam ingreditur. Sed ita quoque scripti variant, ut ab hac voce tantus dissensus vix enasci potuerit. Bini nostri cum omnibus Gruteri, quinque Davisii, tribus Oxonn. *nam* referunt, e quibus tres hujus causa in promptu posita, *enim* ignorant. Reliqui nostri, cum aliis aliorum, *vera* vel *veram*: duo denique, alter Memmianus, alter Davisianus, *natura* exhibent. Quod recepit Lamb. probat Davis. idque, referentibus idem Marso et Crat. unice sane amplectendum est. Ita enim non solum omnis hæc diversitas per se patet, quum *natura* ex comp. *na* scribatur, atque inde prona vitii via in *nam* (cf. Legg. I, 18, 49) et *vera* esset; *nam* etiam infinitis locis in *jam* mutetur: sed contexta etiam sic scribere jubent. Si enim, quæ § proxima dicuntur, compares, ita contexta cohererent: « Quod vos dicitis natura virtutem non posse constitui, si, quæ extra virtutem sunt (i. e. prima naturæ), ad beatam vitam pertinere stuantur: id totum contrarium est. Nam vos, ex parte certe, naturam in

virtutis constitutione relinquitis, prima naturæ a virtute separantes. Ponebant autem Stoici *prima naturæ* in ἀδιαφόροις, quæ non proxime ad virtutem pertinerent, sed extra hanc essent, i. e. remotam tantum vim quamdam, et per accidens, in omni exsererent, unde *officia media* exorerentur. Vox autem *natura* ante *dicitis* posita est, ut majus ei pondus adderetur.

2. *Nisi omnia . . . ad summam*. Cf. ea quæ infra ponuntur: « nisi ea, quæ sint prima naturæ, ut ad summam pertinentia, tenebit ». G.

3. *Nam si omnino nos negligimus*. Gær. scribit *ea* pro *nos*. *Nos*, inquit, in hæc mutari jubet Davisius. Ern. *nos*, jejune sane, ad corpus refert, et quæ ad hoc pertineant. Brem. in nott. MSS *nos* ex ultima præcedentis vocis syllaba accessisse, addique *ea* vult. Hoc amplectimur, quocumque demum casu *nos* exstiterit: idem enim recepit editio Oxon. ex codd. E. et V. ut videtur; et est sane hujus pronomini iterandi ratio Ciceroni multis modis frequentata. Cf. Brem. de Fato, cap. 16, pag. 64. Vulgata multis de causis ferri nequit. Si in ea perstiterit, *homines nos* legendum foret, ex oppositione, « tamquam solo animo constemus ».

4. *Aristonea vitia et peccata incidemus*. Erl. transponit *incidemus* et *peccat*: unde vv. et *peccata* ex glossa

principia dederimus. Sin ea non negligemus⁵, neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus. Duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. Facit enim ille duo se-juncta ultima bonorum: quæ, ut essent vera, con-jungi debuerunt. Nunc ista separantur, ut disjuncta sint⁶. Quo nihil potest esse perversius. Itaque contra⁴ est, ac dicitis; nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sint prima naturæ⁷, ut ad summam pertinentia, tenebit. Quæsita enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quamdam tuetur, reliquam⁸ deserit.

Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret: Primos suos quasi cœptus⁹ appetendi fuisse,

accessisse putare possis. Sed diversa relatione, *vitia ad rem, peccata ad hominem*, dicuntur; et pari jure junguntur, quo alias *vitia et errores*. De Aristone vide supra II, 13, 43, et infra § 43, seqq. coll. Legg. I, 13, 38. G.

5. *Sin ea non negligemus . . . referemus*. Ita recte Ern. ex edd. vett. *referemus* ante hunc jam Davis. ex suis dederat. Utrumque fut. servant illi hini nostri cum Crat. reliqui omnes in posteriore consentiunt. G.

6. *Nunc ista separantur, ut disjuncta sint*. Vix dubitamus ita scribendum esse, ut adeo valeat: de harum autem vv. permutatione in vulgus notum est. Cf. Heuss. ad Off. II, 6, 1. Jam vis loci erit, « nunc tantopere differre inter se dicuntur, ut in disjunctis (invicem oppositis) ponantur: » vult enim auctor ea *disjuncta* intelligi, qualia in Logicis dicuntur. Cf. Acad. II, 30, 97. G.

7. *Quæ sint prima naturæ*. Sic nostri quoque, nisi quod Erl. *se* peccat. Idem nihil mutavimus: non quod Ern. *sint* in veriore h. l. latinitate ponit; in hoc enim egregie errat. Contextis *sunt*, hac in asservatione, accommodatius erat. G.

8. *Reliquam*. Ne partem denno intelligas, *naturam* cogitabis: alias *reliqua* scribendum foret. G.

9. *Cœptus*. Gær. scribit *conceptus*. Ita, inquit, pro vulgato *cœptus*, quod receptæ vocis compendium peperisse videtur, ex quatuor nostris et Marso, Ven. 1494, Crat. dedimus. Est enim hoc selectius. Auctor vero « intelligentias, cupiditates, flagitia, fraudes concipere: » quidni etiam *conceptus appetendi?* i. e. ubi appetendi vis primum moveri cœpit. Ex *quasi* autem, mitigaudi particula, certum argumentum deduci nullam potest, quum ea ob utriusque substantivi insolentiam posita dici possit. — *Quæ*

ut se conservaret in ea natura, in qua ortus esset. Nondum autem explanatum satis erat, quid¹⁰ maxime natura vellet. Explanetur igitur. Quid ergo¹¹ aliud intelligetur, nisi ut ne qua pars¹² naturæ negligatur? In qua si nihil est præter rationem, sit in una virtute finis bonorum. Sin est etiam corpus, ista explanatio naturæ nempe hoc effecerit, ut ea, quæ ante explanationem tenebamus, relinquamus? ergo id est convenienter naturæ vivere, a natura discedere¹³? Ut quidam philosophi, quum a sensibus profecti, majora quædam ac diviniora vidissent, sensus reliquerunt: sic isti, quum ex appetitione rerum virtutis pulchritudinem adspexissent, omnia, quæ propter virtutem ipsam viderant¹⁴, abjecerunt, obliterati, naturam omnem

hic affert Gær. apud nos non satis valent ut phrasis hæc, *conceptus habendi*, bene latina videatur.

10. *Quid maxime.* Ante Davis. quod edebatur, ut Gud. 1 et Monac. referunt: sed h. l. parum apte. G.

11. *Quid ergo.* Edd. vett. plerique, *Quid enim.* Perperam. G.

12. *Ne qua pars.* Gær. scrib. *ne quæ pars.* Vulgatum, inquit, scripti nos relinquere coegerunt. Spir. et Erlang. *ineque*: Gud. uterque, Monac. Vien. *æque*; sic tamen, ut Gud. 1 diversa manu in margine *neque* referat, quod idem ex Bas. enotatur. Qua ex varietate clare intelligitur, scribas ex eo errasse, quod pronomen pronegandi particula acciperent: nam *æ* in vetustioribus scriptis semper *e* pingitur.

13. *Explanatio . . . relinquamus? ergo . . . discedere?* Gær. pro interrogationis signo, signum ponit exclamationis, notatque: Ironiam interpretibus facile *nempe*, si attendissent, prodebat. *Explanationem* rece-

pit Davis. ex binis suis pro vulgato *explicationem*: idque recte factum confirmant hini nostrorum optimi, et Crat. in margine.

14. *Quæ propter v. ipsam viderant.* Gær. scrib. cum Ern. *præter* pro *propter*. Ita, inquit, Davis. et nostri quatuor: nam Gud. 2 et Monac. *propter* referunt, quod etiam in Gud. 1 superscriptum est. In impressis vett. plerisque omnibus legitur, *propter quæ*: idque nos quidem prætulerimus, si isto ordine librorum scriptorum esse reperiatur, hoc sensu loci optimo: « ita Stoici quum ex eo, quod rectam appetendarum rerum rationem quærebant, virtutis pulchritudinem intellexissent, omnia, quæ ad appetitus referuntur, propter quos virtuti cognoscendæ studuerant, rejecerunt ». Ita loquetur auctor de virtute, tamquam persona; hinc *adspexissent . . . viderant*: illud Platonis dictum recordatus, de quo supra, II, 15, 52. egimus, ubi *virtutis* loco *sapientia* ponitur. — J. V. L. Gær. correctio-

appetendarum rerum ita late patere, ut a principiis permaneret ad fines¹⁵: neque intelligunt¹⁶, se rerum illarum pulchrarum atque admirabilium fundamenta subducere¹⁷.

XVI. Itaque mihi videntur omnes quidem illi erasse, qui finem bonorum esse dixerunt, Honeste vivere. Sed alius alio magis: Pyrrho scilicet maxime, qui, virtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat: deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus¹; introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quodcumque in mentem incideret², et quodcumque tamquam occurreret.

nem, præter, improbat. — Si propter servaveris, interpretandum est quasi easet propter quæ, id est, quorum ope.

15. *Permaneret ad fines.* Cœr. scribit *permaneret*. Hujus, inquit, Gud. 2 glossam *perveniret*, refert. Ante Lamb. *permaneret* peccatum est: rectius tamen vel editi veteres præbent. — Intell. principia, sc. prima naturæ, si ea sequeremur, nos adducere deberent ad fines, sc. ad ea in quibus summum bonorum positum sit: hoc est, quod Cic. jamdiu probat, sc. finem bonorum latere in prima constitutione hominis interroganda.

16. *Neque intelligunt*, valet, = atque ita non intelligunt: = prave igitur Davis. *intelligentes* mavult. G.

17. *Fundamenta subducere.* Eru. suspicatur *subruere*, quum ad vulgatum *rebus illis* requiratur. Ratio ista ipsa per se parum valet, quum frequenter sic secundi casus pro tertiis dicuntur; cf. supra II, 9, 27. Sed quærere omnino liceat, an recte hoc verbum pro *subtrahere* hoc in contextu ponatur. Attamen quum auctor Invent. II, 48, 43: = si id, quo nititur ad-

versariorum causa, subduxerit: = nihil dubium est, etiam h. l. recte dici. G.

XVI. 1. *Relinquat. . . non est ausus.* Hæc tempora Ernestio non coeant; malit igitur *reliquit*; vel certe *relinquit*. Sed *relinquat* est optativi loco; scilicet, *si possit*: atque ita nihil plane offensionis relinquitur. De Pyrrhone et ejus ἀπαθεία cf. Acadd. II, 42, 131. G.

2. *Appeteret aliquid, quodcumque in mentem incideret, et . . . occurreret.* Ad hæc nondum plena explanationis lux accessit, quamquam Tennemann, *Gesch. d. Philos.* tom. IV, p. 220, seq. plura, quæ huc referuntur, accuratius monuit. Stoici quidem reliqui quum in rerum ἀδιαφορίᾳ, quam statuebant, tamen discrimen quoddam reliquissent, atque ita προσηγνῆα distinxissent, ut ad officium sibi præcipiendi viam aperirent; cf. Excurs. III ad Acadd. I, p. 193 seqq. Aristo Chius hanc quoque distinctionem sustulit. In hoc autem a Pyrrhone diversa fuit, quod, quum hic, præter virtutem, nihil plane appetendum statueret, atque inde ἀπαθείᾳ; audiret, ille appetitionem rerum minime tolleret (auctor

Is hoc melior, quam Pyrrho, quod vel aliquod genus appetendi dedit; deterior, quam ceteri, quod penitus a natura recessit. Stoici autem, quod³ finem bonorum in unâ virtute ponunt, similes sunt illorum; quod autem principium officii quærunt, melius quam Pyrrho; quod ea non *occurrentia* fingunt⁴, vincunt Aristonem; quod autem ea, quæ ad naturam⁵ accommodata,

dicit, « nihil relinquere non est ausus»), at justæ appetendi rationis præcepta dari posse negaret, quippe quæ a temporum quorumcumque conditione unice penderent. Cf. Sext. Emp. XI, 65 : τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας ἀδιάφορα . . . παρὰ τὰς διαφόρους τῶν καιρῶν εἶναι περιστάσεις. Neque esse præferentiam, qua res a rebus natura distinguerentur : sed utcumque se offerrent et occurrerent, atque in animum vim suam inferrent, ita esse eas aut sumendas, aut rejiciendas. Sext. Emp. ibid. § 67 : οὐ φυσικὴ τις γίνεται ἐτέρων παρ' ἑτέρα πρόκρησις, κατὰ περιστάσειν δὲ μᾶλλον. Neque sane illis de appetitione rerum præceptis opus esse, sed « qui constitutionem summi boni bene intellexerit, et didicerit, quid in quaque re faciendum sit, sibi facile ipsum præcipere ». Senec. Ep. 94, 2. Hæc exemplis illustrantur ad rem aptis, quæ ipsa in locis laudatis conferenda sunt. His præmissis, facile verba, « quodcumque in mentem incideret, et quodcumque tamquam occurreret », et inferius, *occurrentia*, intelliguntur. Nihil auctor, nisi istas *διαφόρους καιρῶν περιστάσεις* expressas voluit. Quam autem rebus accidentibus tum modo moveamur, si eas cum relatione ad nos nostrarumque rerum conditionem consideremus, explicatius auctor sic scripsit; licet eadem his, quibus de universa ista Aristonis sen-

tentia parum constat, obscuriora esse debeant.—*Tamquam occurreret. Tamquam* additum est, ne *occurreret* vulgari sensu acciperetur. G.

3. *Quod quater quoad* valet. Hæc particula vim quam scribæ ignorarent, primo loco Gud. a quo præbet, et tertio Erl. plane ignorat. G.

4. *Quod ea non occurrentia fingunt*, etc. Magis, opinor, ad mentem loquentis legas mutato verborum ordinis, « quod ea *occurrentia* non fingunt, vincunt Aristonem ». Stoici erant, qui non fingebant ea *occurrentia*; Aristo, qui fingebat. Sic Noster paullo ante, « Aristo introduxit, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, et quodcumque tamquam occurreret ». Sic et paullo infra, « ille (Aristo) *occurrentia* nescio quæ comminisceretur ». Hæc igitur, de quibus agimus, quam de Stoicis dicantur, particula negativa non cum voce *occurrentia*, sed cum *fingunt*, debet conjungi. PRÆC.—Vulgatæ sensus est : Quod ea non pendere ab accidentibus, sed ex certis regulis putant.

5. *Quæ ad naturam accommodata*, et. Gær. scrib. *quæ et ad nat.* Priorem, inquit, copulam ex Spir. et Erl. addimus : valet enim « et . . . et, non solum . . . sed etiam », sic ut posterior cum intentione ponatur, ut sæpe.

et per se assumenda esse dicunt, non adjungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura, et quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. Ille enim occurrentia nescio quæ comminiscebatur; hi autem ponunt illi quidem⁶ prima naturæ, sed ea sejungunt a finibus, et a summa bonorum: quæ quum proponunt⁷, ut sit aliqua rerum selectio, naturam videntur sequi; quum autem negant, ea quidquam ad beatam vitam pertinere, rursus naturam relinquunt.

Atque adhuc ea dixi, cur causa Zenoni non⁸ fuisset, 44 quamobrem a superiorum auctoritate discederet. Nunc reliqua videamus: nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos⁹ jam longiores sumus. Neutrum vero, in-

6. *Hi autem ponunt illi quidem.* Davis. suadet *illa*; atque ita quidem Gud. 1 in textis sic, ut *illi* superscriptum sit; nec aliter, ni fallimur, Bas. nam variæ lectioni codicis signum non additum est: sed Erl. *illi* refert. At vulgata vera est, Davisiumque a corrigendo positus jam verborum deterrere debebat. Cf. ad Acadd. II, 15, 47. Ceterum *hi*, Stoici, et *ille*, Aristo, opponuntur, licet hujus nomen preesse præmissum sit: quod inde offendere non debet, quum de Stoicis proprie agatur, Aristonis autem non, nisi loco dato, mentio injiciatur. G.

7. *Proponunt.* Gær. scrib. *præponunt.* Hujus, inquit, loco Davis. *ponunt* suadet, probante Ern. At uterque errat; nam sæpissime auctor *proponere* simplicis *ponere* vi, ut vice versa, dicit. Et tamen vitium loco inest, ipsum sponte sua huic se offerens, qui vel primis labris Stoicorum disciplinam attigerit: *præponunt* corrigendum est, ut fecimus. Valent enim hæc, « nam quum hæc (prima naturæ) in præpositis, i. e. προσημένους, ut seligenda et sumenda, numerant,

naturæ quidem convenienter facere videntur: sed idem contra male cum natura convenit, quod hæc ipsa prima naturæ ad beatam vitam nihil conferre statuuntur ». Cf. supra § 40. Sic dudum emendaramus, quum Gud. 2 et Bas. auctoritatem suam adjicerent.

8. *Atque adhuc ea dixi, cur causa Z. non fuisset.* Gær. transponit *causa cur Z.* notatque: Primo Ern. *ea* deleri jubet: sed non vidit, *adhuc, hactenus* valere, ut III, 4, 12, et, *ea dixi cur*, pro, « ea argumenta proposui, unde intelligeretur, Zenoni causam nullam fuisse ». Eadem forma frequens est in, « quid dicis, cur; nihil dicis, cur; accusas me, cur, etc. » Deinde vulgatæ verba *cur causa* transposuimus: ita enim non solum Gruteriani, Gud. 1 et Bas. sed reliqui tres nostri corrupte, *causa cum* referunt. Recepto a nobis ordini favent quoque impressi vet. cum Ven. 1494 et Marso plures. *Causa* autem, ut notio primaria, cum vi præmissa est.

9. *Nisi aut ad hæc, Cato, dicere aliquid vis, aut nos.* Prioris aut loco referunt Oxonn. E. et ξ. tu, γ. ut.

quit ille: nam et a te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest¹⁰. Optime, inquam. Quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone, omnium virtutum auctore¹¹, de virtuti-
 45 bus disputare? Sed primum illud vide¹², gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit¹³, honestum quod sit, id esse solum bonum, honesteque vivere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum; quodque dicitis, informari non posse virtutem, si quidpiam, nisi quod honestum sit¹⁴, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominavi. Mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone

Non male: ut tu . . . nos opposita sint. Offendunt etiam scribæ semper fere in aut simplici. Sed nostri in vulgata perstaut. Si optare licet, sic locum legerimus: « nisi aut tu ad hæc, Cato, aliquid vis, aut nos, etc. » Nam dicere, toties intrusum, ex auctoris more bene abfuerit: atque sic demum locus auribus placebit. Mars. transponit aliquid dicere. G.

10. *Nec tua mihi oratio longa videri potest.* Spir. et Erl. Gud. 2, mihi post longa rejiciunt. Ven. 1494, mihi tua. Forte mihi delendum, h. s. ut nemini oratio ejus longa videri possit; ergo etiam nec mihi: quod gravius laudantis foret. Sed tamen rectius servabitur. G.

11. *Auctore pro exemplo dictum est;* cf. Acadd. II, 2, 5. G.

12. *Sed primum illud vide . . . fore.* Ne insolentius hæc structa putes, primum *Sed* est redeuntis ad præpositum: pergit enim Cicero ad illa reliqua, quæ superius videnda, i. e. consideranda, examinanda dixerat. Huc etiam *vide* referendum est, quod Platónico ἀνάγει respondet. Ad fore

cogitandum est, « si in ea perstitit-tis ». G.

13. *Familiam ducit.* I. e. « secta princeps, primaria est. » Mire tamen sic dici negari nequit: neque similem auctoris dicendi rationem meminimus. Sed certum est ex re gladiatoria hanc dicendi rationem petitam esse, vid. Philipp. VII, 30, cll. ad Div. VII, ep. 5, 9: neque ea tam ad lunistam proprie spectare, quam ad eum, qui in familia tali plurimarum palmarum decore conspicuus erat: quod ad Lipsii Saturnalia, I, c. 16. monemus. Spir. *ducit familiam*, quod magis placere debet. G.

14. *Si quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur.* Davisiani nostrique cum quatuor Oxonn. *quidquam*, quod ille recepit. Sed oblitterant ubique scribæ hanc vocem, ad contexta meliorem, defensamque per impressos veteres, Ven. 1494, Crat. alios. Deinde addit his Lamb. ante *numeretur, in bonis.* Possit simpliciter *bonum* adjici; cf. Tusc. V, 15, 44. « quæ isti bona numerant: » sed ad hæc contexta opus nihil est. G.

disceptantem¹⁵, a quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, a communibus initiis progredientem, videre ubi primum insisteret, et unde causa controversiæ nasceretur; non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta¹⁶, uti¹⁷ iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque sentiis.

XVII. Minime vero illud probo¹, quod, quum docuistis, ut vobis videmini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursus² dicitis, initia proponi necesse esse apta et accommodata naturæ, quorum ex selectione virtus possit existere. Non enim in selectione virtus ponenda erat, ut id ipsum³, quod erat

15. Zenonem cum Polemone disceptantem . . . videre. Id est, « horum sententias in conflictu ponere, comparare inter se ». Oppugnat enim lucusque auctor Stoicam sententiam rationibus Polemoneis. G. — Locum intellexisse non videtur Cœr. Namque videre non ad Ciceronem, sed ad Zenonem, haud secus ac uti quod infra, referri patet. Sensus totius loci, non parum impediti, videtur esse: « Æquius esset si Zeno, disceptans cum Polemone, a quo ea quæ essent prima naturæ mutatus erat, et discedens ab initiis quæ cum illo communiter miserat, vidisset, i. e. perpendisset et declaravisset nbi primum hæeret et dissideret; et, quum non staret cum iis, qui ne dicerent quidem ea quæ summa bona habebat, a natura esse profecta, non usus fuisset iisdem argumentis, etc. » In τῷ non (non stantem) vim duplicem esse, ut sæpe, admittendum est.

16. A natura profectu. Præpositionem ignorant tres optimi nostri; quæ h. l. minus bene abfuerit. G.

17. Uti. Cœr. et nonnulli vet. edd.

ut, sine ullo sensu; namque verbo uti, non conjunct. prorsus indiget locus.

XVII. 1. Minime vero illud probo. Gud. 2 haud inepte illud ignorat: addere enim sic librarii pronomina amant; cf. inferius § 48. Quamquam h. l. illud nihil habet, in quo offendas; nisi quod hoc addito vis, quæ in Minime inest, minuitur. G.

2. Rursus. Sic cum vulgata bini illi nostri, reliquis tribus cum Marso rursus scribentibus. In quo omnino notandum est (nam dissentientes cognovimus, quum nuper quorsus ad II de Legg. correxissemus), « rursus, quorsus, prorsus, etc. » quum ab adverbio versus fiant, quod idem versus scribitur, utraque finali syllaba Latinis recte efferri; neque normam præter codd. dari, ex qua hæc vel illa forma præferenda sit, nisi hanc, ut horum ultima cum proxima sequentis vocis recte coeat, nectristemhiatum efficiat. In xp̄iatu fere rarior cuiusque horum forma, scriptis melioribus suppeditata, præferenda: quæ illic quorsus, hic rursus est. G.

3. Ut id ipsum. Gud. 2, ut ad

quit ille: nam et a te perfici istam disputationem volo, nec tua mihi oratio longa videri potest¹⁰. Optime, inquam. Quid enim mihi potest esse optatius, quam cum Catone, omnium virtutum auctore¹¹, de virtuti-
 45 bus disputare? Sed primum illud vide¹², gravissimam illam vestram sententiam, quæ familiam ducit¹³, honestum quod sit, id esse solum bonum, honesteque vivere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in una virtute constituunt finem bonorum; quodque dicitis, informari non posse virtutem, si quidpiam, nisi quod honestum sit¹⁴, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominavi. Mihi autem æquius videbatur, Zenonem cum Polemone

Non male: ut tu . . . nos opposita sint. Offendant etiam scribæ semper sere in aut simplici. Sed nostri in vulgata perstant. Si optare licet, sic locum legerimus: « nisi aut tu ad hæc, Cato, aliquid vis, aut nos, etc. » Nam dicere, toties intrusum, ex auctoris more bene abfuerit: atque sic demum locus auribus placebit. Mars. transponit aliquid dicere. G.

10. *Nec tua mihi oratio longa videri potest.* Spir. et Erl. Gud. 2, mihi post longa rejiciunt. Ven. 1494, mihi tua. Forte mihi delendum, h. s. ut nemini oratio ejus longa videri possit; ergo etiam nec mihi: quod gravius laudantis foret. Sed tamen rectius servabitur. G.

11. *Auctore pro exemplo dictum est;* cf. Acadd. II, 2, 5. G.

12. *Sed primum illud vide . . . fore.* Ne insolentius hæc structa putes, primum *Sed* est redeuntis ad præpositum: pergit enim Cicero ad illa reliqua, quæ superius videnda, i. e. consideranda, examinanda dixerat. Huc etiam vide referendum est, quod Platónico ἀρίπτι respondet. Ad fore

cogitandum est, « si in ea persisteritis ». G.

13. *Familiam ducit.* I. e. « sectæ princeps, primaria est. » Mire tamen sic dici negari nequit: neque similem auctoris dicendi rationem meminimus. Sed certum est ex re gladiatoria hanc dicendi rationem petitam esse, vid. Philipp. VII, 30, cll. ad Div. VII, ep. 5, 9: neque ea tam ad latinam proprie spectare, quam ad eum, qui in familia tali plurimarum palmarum decore conspicuus erat: quod ad Lipsii Saturnalia, I, c. 16. monemus. Spir. ducit familiam, quod magis placere debet. G.

14. *Si quidpiam, nisi quod honestum sit, numeretur.* Davisiani nostrique cum quatuor Oxonn. quidquam, quod ille recepit. Sed oblitterant ubique scribæ hanc vocem, ad contexta meliorem, defensamque per impressos veteres, Ven. 1494, Crat. alios. Deinde addit his Lamb. ante numeretur, in bonis. Possit simplicitati bonum adjici; cf. Tusc. V, 15, 44. « quæ isti bona numerant: » sed ad hæc contexta opus nihil est. G.

disceptantem ¹⁵, a quo, quæ essent principia naturæ, acceperat, a communibus initiis progredientem, videre ubi primum insisteret, et unde causa controversiæ nasceretur; non stantem cum iis, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta ¹⁶, uti ¹⁷ iisdem argumentis, quibus illi uterentur, iisdemque sentiis.

XVII. Minime vero illud probo ¹, quod, quum do- ⁴⁶
cuistis, ut vobis videmini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursus ² dicitis, initia proponi necesse esse apta et accommodata naturæ, quorum ex selectione virtus possit existere. Non enim in selectione virtus ponenda erat, ut id ipsum ³, quod erat

^{15.} *Zenonem cum Polemone disceptantem . . . videre.* Id est, « horum sententias in conflictu ponere, comparare inter se ». Oppugnat enim lucusque auctor Stoicam sententiam rationibus Polemonis. G. — Locum intellexisse non videtur Cœr. Namque *videre* non ad Ciceronem, sed ad Zenonem, haud secus ac *uti* quod infra, referri patet. Sensus totius loci, non parum impediti, videtur esse: « Æquius esset si Zeno, disceptans cum Polemone, a quo ea quæ essent prima naturæ mutuatus erat, et discedens ab initiis quæ cum illo communiter admisserat, vidisset, i. e. perpendisset et declaravisset nbi primum hæreret et dissideret; et, quum non staret cum iis, qui ne dicerent quidem ea quæ summa bona habebat, a natura esse profecta, non usus fuisset iisdem argumentis, etc. » In τῷ *non* (*non stantem*) vim duplicem esse, ut sæpe, admittendum est.

^{16.} *A natura profectu.* Præpositionem ignorant tres optimi nostri; quæ h. l. minus bene abfuerit. G.

^{17.} *Uti.* Cœr. et nonnulli vet. edd.

ut, sine ullo sensu; namque verbo *uti*, non conjunct. prorsus indiget locus.

XVII. 1. *Minime vero illud probo.* Gud. 2 haud inepte *illud* ignorat: addere enim sic librarii pronomina amant; cf. inferius § 48. Quamquam h. l. *illud* nihil habet, in quo offendas; nisi quod hoc addito vis, quæ in *Minime* inest, minuitur. G.

2. *Rursus.* Sic cum vulgata bini illi nostri, reliquis tribus cum Marso *rursus* scribentibus. In quo omnino notandum est (nam dissentientes cognovimus, quum nuper *quorsus* ad II de Legg. correxissemus), «rursus, quorsus, prorsus, etc.» quum ab adverbio *versus* fiant, quod idem *versum* scribitur, utraque finali syllaba Latinis recte efferrî; neque normam præter codd. dari, ex qua hæc vel illa forma præferenda sit, nisi hauc, ut horum ultima cum proxima sequentis vocis recte coeat, nec tristem hiatum efficiat. In xp̄isti fere rarior cuiusque horum forma, scriptis melioribus suppeditata, præferenda: quæ illic *quorsus*, hic *rursus* est. G.

3. *Ut id ipsum.* Gud. 2, ut ad

nus consentaneum est, quam, quod aiunt, cognito summo bono, reverti se ad naturam, ut ab ea ¹¹ petant agendi principium, id est, officii? Non enim actionis aut officii ratio impellit ad ea, quæ secundum naturam sunt, appetenda; sed ab his et appetitio, et actio commovetur.

XVIII. Nunc venio ad illa tua brevia, quæ consecraria esse dicebas; et primum illud, quo nihil potest esse brevius¹: « Bonum omne, laudabile; laudabile autem omne, honestum; igitur omne bonum² honestum ». O plumbeum pugionem! Quis enim tibi illud primum concesserit³? Quo quidem concesso, nihil opus est secundo: si enim omne bonum laudabile est, omne
49 honestum est. Quis tibi ergo istud dabit, præter⁴ Pyrrhonem, Aristonem, eorumve similes? quos tu non probas. Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia, non

11. *Ut ab ea petant.* Erl. et Spir. *ex ea.* Bene quidem per se, id est, « naturæ convenienter »: ut « e virtute, e natura vivere, etc. » dicitur: sed h. l. vult auctor « ab ea desumant », atque tum vulgata melior. G.

XVIII. 1. *Et primum illud, quo nihil potest esse brevius.* Gær. delet esse, suos omnes codd. sequutus. Cogitandum est, inquit, « et primum illud dicebas, quo nihil dici potest brevius ».

2. *Omne bonum.* Erl. et Spir. ordine probatiore, « bonum igitur omne ». Supra III, 8, 27, quo his respicitur, « bonum igitur quod est, honestum est ». G.

3. *Quis enim tibi illud primum concesserit?* Gær. ipso in contextu, et in eo quem in notæ capite repetit, delere videtur v. *illud*, sed ex ipsa nota vox ea ab eo solummodo transposita fuisse videtur: nam sic Gær.

notat: Ita hæc nostri transponunt, et vis loci ea est, ut de hujus pronominis dubitari nequeat. Spir. et Erl. Gud. 1, Monac. Crat. « primum illud ». Gud. 2, « primum tibi illud ». Mars. *primum* ignorat. At hoc abesse nequit, quum secundo responderet, neque ad consecrarium pertineat, sed « primam rationis conclusæ enumerationem » notet; conf. Acad. II, 21, 67. Admisso nempe ex prægressis *illud, primum* superfluum iudicatum est.

4. *Quis tibi ergo istud dabit, præter.* Spir. et Erl. *quis igitur tibi.* Gud. 2, *dabit istud.* Scripsit forte auctor, *Quis tibi istud præter*, etc. idque magis, quum dabit ex proximis suppleri facile potuit. Dicitur quidem ergo cum duplici ejusdem verbi futuro. Offic. I, 31, 12, cll. supra II, 33, 110. Sed tum, nisi plane fallimur, semper ab evnuntiati fronte ponitur. G.

principia dederimus. Sin ea non negligemus⁵, neque tamen ad finem summi boni referemus, non multum ab Herilli levitate aberrabimus. Duarum enim vitarum nobis erunt instituta capienda. Facit enim ille duo se-juncta ultima bonorum : quæ, ut essent vera, con-jungi debuerunt. Nunc ista separantur, ut disjuncta sint⁶. Quo nihil potest esse perversius. Itaque contra⁴ est, ac dicitis; nam constitui virtus nullo modo potest, nisi ea, quæ sint prima naturæ⁷, ut ad summam pertinentia, tenebit. Quæsita enim virtus est, non quæ relinqueret naturam, sed quæ tueretur. At illa, ut vobis placet, partem quamdam tuetur, reliquam⁸ deserit.

Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, hæc diceret : Primos suos quasi cœptus⁹ appetendi fuisse,

accessisse putare possis. Sed diversa relatione, *vicia ad rem, peccata ad hominem*, dicuntur; et pari jure jun-guntur, quo alias *vicia et errores*. De Aristone vide supra II, 13, 43, et infra § 43, seqq. coll. Legg. I, 13, 38. G.

5. *Sin ea non negligemus . . . referemus*. Ita recte Ern. ex edd. vett. *referemus* ante hunc jam Davis. ex suis dederat. Utrumque fut. *servant* illi bini nostri cum Crat. reliqui omnes in posteriore consentiunt. G.

6. *Nunc ista separantur, ut dis-juncta sint*. Vix dubitamus ita scri-bendum esse, ut *adeo* valeat : de harum autem vv. permutatione in vulgus notum est. Cf. Heuss. ad Off. II, 6, 1. Jam vis loci erit, = nunc tantopere differre inter se dicuntur, ut in disjunctis (invicem oppositis) ponantur : = vult enim auctor ea *dis-juncta* intelligi, qualia in Logicis di-cuntur. Cf. Acad. II, 30, 97. G.

7. *Quæ sint prima naturæ*. Sic nostri quoque, nisi quod Erl. *se* pec-cat. Idæ nihil mutavimus : non quod Ern. *sint* in veriore h. l. latinitate ponit; in hoc enim egregie errat. Con-textis *sunt*, hac in asservatione, accom-modatius erat. G.

8. *Reliquam*. Ne partem denno in-telligas, *naturam* cogitabis : alias *reliqua* scribendum foret. G.

9. *Cœptus*. Gær. scribit *conceptus*. Ita, inquit, pro vulgato *cœptus*, quod receptæ vocis compendium peperisse videtur, ex quatuor nostris et Marso, Ven. 1494, Crat. dedimus. Est enim hoc selectius. Auctor vero = intelligentias, cupiditates, flagitia, fraudes concipere : = quidni etiam *conceptus appetendi*? i. e. ubi appetendi vis primum moveri cœpit. Ex *quasi* autem, mitigandi particala, certum argumentum deduci nullum potest, quum ea ob utriusque substantivi in-solentiam posita dici possit. — Que

bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id esse expetendum; quod expetendum, laudabile¹²; deinde¹³ reliqui gradus». Sed ego in hoc resisto¹⁴. Eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud vero minime consectorium¹⁵, sed in primis hebes illorum, «gloriatione

viam alius vir doctus tentat, legendo, quo nihil putamus (scil. nos Academicis) esse vitiosius. Si mihi etiam conjicienti detur locus, nullim legere, in quo nihil putatis esse vitiosius. Satis notum est comparativum vice positivi aspici usurpari: hinc per vocem vitiosius intelligat lector solito vitiosius. Omnis sorites a Cicerone credebatur vitiosus (vide Acad. II, 16), hic vero ceteris vitiosior. Solet Noster ita comparativo nti, ut in lib. V, 15, «animadverterunt ea, quæ domi sunt curiosius». Alibi idem notandum est. PRÆC. — Cœr. quo... vitiosius parenthesi includit, relatisque superioribus conj. addit: Ernest. nescio qua jejuna ratione vulgatum tuetur. Brem. egregie sane in notis mscr. speciosius suadet, cum apta loco, ut ipse monet, ironia. Sed an sic vere auctor, vehementer dubitamus. Nam Stoici soriten, licet ipsi ejus architecti essent, tamen ex vitioso concludendi genere statuebant. Conf. Acad. II, 29, 93: «soritas... quod tu modo (e Stoicorum mente) dicebas esse vitiosum genus». Hinc ista parenthesi includenda putavimus, ut addita ab auctore, quo statim, ex ipso Stoicorum judicio, hujus soritæ vim labefactaret. Fatemur tamen magis placere, si in eadem parenthesi quibus legatur: quod in quo mutatum nemo mirabitur. Nisi post quo, genere excidiase malis. Sed vulgatum sic quoque ferri posse putamus. Aliam tamen dubita-

tionem addimus. Forte rectius Nam pro Jam scribetur: ut proxime præcedentia his æretius jungantur. Confundi autem has particulas solere tralatitium est. Ita certe corrigendum Off. II, 17, 12, quod VV. DD. ibi præterit, quum bis enim sequatur: sed ita auctor sæpiissime. Ceterum offendere leve anacoluthon (in quo Ern. hæret) neminem debet. Quum enim post vv. Jam ille sorites tot interponantur, plane ex auctoris more est, vel mutata structura pergere, vel scribere abruptius.

12. Quod expetendum, laudabile. Addunt 4 nostri id, sed parum probe. Magis audiendi videntur Spir. et Erl. qui in præced. esse bis omittunt: sic curret oratio, ut solet in soritis, coarctatius. G.

13. Deinde. Bini illi nostri dein; quod idem verum putamus, licet sæpe sic ex compendio scribæ. G.

14. Resisto. Ludit Cic. cum Chryssippi soritas refellendi et more, et verbo. Hic enim ἰσραῖθατ adhibebat (vide nos ad Acad. II, 29, 93), ubi insistere ponitur. G.

15. Consectorium. Notandum cum Ern. est, consectoria esse, breve et acute conclusa; conf. supra III, 8, 27: atque inde his hebes opponi. Addunt denique post illorum, quod sequitur, Gud. 1 et Bas. scilicet, Gud. 2 cum plerisque aliorum, scilicet nominum, Erl. et Spir. scilicet non tamen, vel tam. Sed ista omnia, ut et

dignam esse beatam vitam, » quod non possit sine honestate contingere, ut jure quisquam gloriatur¹⁶. Dabit hoc Zenoni Polemon¹⁷; etiam magister¹⁸ ejus, et tota illa gens, et reliqui, qui virtutem omnibus rebus multo anteponebant, adjungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. Si enim virtus digna est gloria-tione, ut est, tantumque præstat ceteris rebus¹⁹, ut dici vix possit: et beatus esse poterit²⁰ virtute una præditus, carens ceteris, nec tamen illud tibi concedet, præter virtutem, nihil in bonis esse ducendum. Illi autem, quibus summum bonum sine virtute est, non dabunt fortasse, vitam beatam habere, in quo jure possit gloriari: etsi illi quidem²¹ etiam voluptates

alii viderant, ex eo, quod communi fere vitio codd. pro *hebes*, *habes* peccant: compares enim III, 8, 28, quo hæc referuntur. Paucis interjectis Davis, inani plane ratione, *quum non possit*, etc. suadet. G.

16. *Ut jure quisq. gloriatur*. Ad-dita hæc videntur ad interpretationem antecedentium verborum. Quod eo magis existimo, quia responderi constat ad id quod lib. III, c. 8, dictum est his verbis: « Ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam vitam; quod non possit quidem, nisi honestæ vitæ, jure contin-gere. Ita fit, ut honesta vita beata sit ». Is autem locus correctionem doctissimi viri confirmat M. Antonii Mureti, qui legendum putat ex Nonio: « Illud vero minime consec-tarium, sed in primis hebes illorum, gloriatione dignam esse beatam vitam: quod non possit, etc. » Id quod Si-gonii quoque liber comprobat. P. MAREUR. — *Ut jure quisquam glorie-tur*. Sic omnes omnino codices, et suspitionibus suis plus quam par erat indulsit P. Manutius, qui hæc in

apuriis et supposititiis numeravit. DAV.

17. *Polemon*. Gæc. scribit *Polemo*.

18. *Magister... tota... gens*. Polemonis magister Xenocrates intelligitur; et *tota gens* cum Academicis Peripateticis comprehendit. Sic enim capi auctor voluit, quum *gentem*, non *familiam*, scriberet. G. — Dubium tamen est an hæc tam stricte distingui debeant, quum paullo supra *familia* eodem sensu ac *gens* hic accipiat: « Aristoteles, Xenocrates, tota illa familia, non dabit ».

19. *Præstat ceteris rebus*. Tres nostri cum Crat. in marg. *reliquis*. Atque sane mirum est, si satis sæpe hanc varietatem recurrere videas; quam vix recte glossæ tribues, nisi scribas furoris cujusdam vel notissima quæque explicandi, accusare volueris. G.

20. *Et beatus esse poterit*. *Et* est consecutionis, ut alibi assumptionis. Sensus est: « Ita sequetur, ut beatus etiam is judicandus sit, qui vel una virtute sit præditus: quod tamen vos negatis ». In proximis tanguntur Epicurei. G.

21. *Etsi illi quidem... gloriosas*.

faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quæ non concedantur, aut ea, quæ etiam concessa te nihil juvent.

- 52 XIX. Equidem in omnibus istis conclusionibus hoc putarem philosophia, nobisque dignum, et maxime, quum summum bonum quæreremus¹, vitam nostram, consilia, voluntates, non verba corrigi. Quis enim potest istis, quæ te, ut ais, delectant², brevibus et acutis, auditis, de sententia decedere? Nam, quum ea spectant, et avent audire³, cur dolor malum non sit: dicunt illi, asperum esse dolere⁴, molestum, odiosum, contra naturam, difficile toleratu; sed, quia⁵ nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitude, non esse illud malum. Hæc qui audierit, ut ridere non curet⁶, discedet tamen

Bene vertit intp. gallicus: « Quoi- qu'ils ne laissent pas de se glorifier quelquefois de leurs voluptés ».

XIX. 1. *Putarem... quæreremus.* Ex consuetu consecutionis ordine *putarim* scribendum erat; neque non erunt, qui hoc malint. Sed verba « in omnibus istis conclusionibus », valent, « si mihi ejusmodi consecutaria facienda essent »: qua quidem ratione vulgata exquisitiorque urbaniorque judicanda est. Gud. 2 et Bas. « nobis philosophiaque ». G.

2. *Quæ te, ut ais, delectant.* Varie peccant in his scribæ, sic tamen ut pateat, non eos vidiase, ipsa his Catonis verba excitari. Cf. III, 7, 26: « sed consecutaria me Stoicorum, breviter, et acuta, delectant ». G.

3. *Nam, quum ea spectant, et avent audire.* Ger. scribit: « Nam, quum expectant », notatque: Davis. vulgatum corrigi in « quum eos spect. » Propius accedit Ern. *ea expectat* commendans. Sed nimis sæpe

in scriptis, *ea* in *ex*, et vice versa, mutatur (sic v. c. Invent. II, 28, 85, codex a nobis collatus, « sed ne utile quidem... ea spectare »). Cf. Philipp. II, 26, 64: « Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius »: ut, quum h. l. *ea* superfluum intellexerit, incertus esse non possit, hanc nostram rationem veritati esse consentaneam. — Ceterum ad *expectant... avent* cogitandum est *secus sentientes*: nam ad superiora *de sententia decedere*, *sua* cogitabis, ut scilicet ad eam Stoicorum transeat. Vulgo sic activa pro passivis posita dicunt. G.

4. *Asperum esse dolere.* Codd. aliorum plures impressique, quos vidimus, omnes, *dolorem*, accommodatis substantivo reliquis. Sed scripti nostri omnes infinitum tempus dant, græco more, auctorique frequentato. G.

5. *Sed, quia.* Bas. et Gud. 1 *quum*: offendit scilicet scribas *sit ad quia* positum; sed vide sup. I, 10, 32. G.

6. *Hæc qui audierit, ut ridere nos*

nihilo firmior ad dolorem ferendum, quam venerat. Tu autem negas fortem esse quemquam posse, qui dolorem malum putet. Cur fortior sit, si illud, quod 53 tute concedis, asperum, et vix ferendum putabit? Ex rebus enim timiditas, non ex vocabulis nascitur. Et ais, si una litera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. Utrum igitur tibi literam videor, an totas paginas? commovere? Ut enim sit apud illos, id quod est a te laudatum, ordo rerum conservatus, et omnia inter se apta et connexa (sic enim aiebas), tamen persequi non debemus⁸, si a falsis principiis profecta congruunt ipsa sibi, et a proposito non aberrant⁹. In 54 prima igitur constitutione Zeno tuus a natura recessit; quumque summum bonum posuisset in ingenii præstantia¹⁰, quam virtutem vocamus, nec quidquam aliud

curet. Sensus est: « Hæc et talia qui audierit, si vel ea deridere nolit ». Hinc nihil est, quod Gud. uterque hoc, ac Bas. et videre, referunt. In proximis item bini illi pro nihilo, vero peccant, compendia *no* et *uo* confundentes. G.

7. *An totas paginas.* Cogitandum Stoicorum disciplinæ (συστήματος). Respondetur autem his et proximis, ad ea quæ a Catone allata fuerant, III, 22, 74. G.

8. *Tamen persequi non debemus.* Pronomen *ea* ex crebro auctoris more subaudiendum est. *Persequi* est plene, *ab omni parte probare.* Verr. V, 70, 181: « horum nos sectam et instituta persequimur ». Non bene igitur Ern. « ultra progredi concludendo ex iis » explicat. G.

9. *Congruunt ipsa sibi... aberrant.* Scriptus liber nullus, *congruunt*; omnes *congruent*, ut etiam impressi veteres plerique: nam quod Erl. *congruenti* refert, i ex proxima voce ad-

hæsisse videtur. Hoc tanto in futurum tempus consensu, quod ad *si* auctor tantopere amat, scribæque ubique fere sollicitant (cf. Heusingg. ad Off. III, 4, 14; ibid. 6, 1, etc.), parum auctoritatis attulit Davisius, quum ex Ascensiana, Lambini exemplo, *congruunt* daret. Olim malebamus *congruenter*, deleta et proxima, quod *er* syllaba in his adverbis, quæ auctor frequentat, ex eo quod superscribi solebat, sæpe neglecta reperitur: sed minus probo posita.—Jam quidem *aberrabant* suademus, quum æque sæpe hæc quoque futura oblitterentur: frequenter enim hoc compendio, *aberra'nt*, *numera't*, *puta'nt*, expressa vidimus; quodque quum item futuri exacti sit, alius etiam hinc error oritur. Sic recte nuper Schütz. Orat. 27, 95, « explicabuntur, etc. » Mars. et Crat. « congruant... aberrant ». G.

10. *Posuisset in ingenii præstantia.* Monac. « posuisset, ingenii præstan-

bonum esse¹¹ dixisset, nisi quod esset¹² honestum, nec virtutem posse constare, si in ceteris rebus esset quidquam, quod aliud alio¹³ melius esset, aut pejus: his propositis¹⁴ tenuit prorsus consequentia. Recte dicis: negare enim non possum. Sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, ut illa, e quibus hæc nata sunt, vera esse non possint¹⁵. Docent enim nos, ut scis¹⁶, dialectici, si ea, quæ rem aliquam sequantur¹⁷, falsa sint, falsam illam ipsam esse, quam sequantur. Ita fit illa conclusio non solum vera, sed ita perspicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere:

tiam. Non male: foret enim selectius dictum, sed vix verius! In ex prima vocis proximæ syllaba facile obliterari potuit: tum scriba sua sponte quartam casum posuit. G.

11. *Aliud bonum esse.* Spir. et Erl. transponunt, « aliud esse bonum »: qui ordo tum valeret, si quidquam abesset. G.

12. *Nisi quod esset honestum.* Ignorat Gud. 2 *esset*: alias, hac in frequenti diceudi ratione, recte; h. l. pro *vere esset* cum vi additur.

13. *Si in ceteris rebus esset quidquam, quod aliud alio.* Gud. uterq. et Bas. *quid*, pro *quidquam*: sed hæcere scribæ in ejus positu; qui probus est. Auctor enim, quum primariam enuntiati vim in *ceteris* vellet, non potuit, quin *quidquam*, item non sine vi, in clausula poneret. Quod autem noli cum Nisseno propter quod explicare. G.

14. *Propositis*, pro *positis* dictum. Cf. ad Acadd. II, 13, 42. G.

15. *Sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, ut illa, e quibus hæc nata sunt, vera esse non possint. Ita est tantopere, tam certe, ad exemplum græci ὡς... ὥσ-τ.* Deinde

ignorat Gud. 2 *ea*; quod primo aspectu probandum videatur: sed est hoc pron. non sine vi quadam additum. In verbis denique *e quibus*, plures et scripti et veteres impressi e ignorant. Perperam. Neque *ex* corrigendum, ut alias, putes, quum vis in præpositione sit, non in pronomine: tum enim modo *ex quibus* recte scribitur. G.

16. *Ut scis.* Parentheseos siguis ista, ut fere fit, sic h. l. vulgata distinguit: sed prave. Pari enim tum jure, « ut ita dicam, ut soles. ut videris », et talia multa, parenthesis requirent, ad quæ tamen recte VV. DD. hanc respuunt. Parva ista sunt, sed tamen monenda: inconstantia enim dedecet in omnibus. G.

17. *Quæ rem aliquam sequantur.* Gud. 2 et h. l. et inferius *consequantur*, i. e. proprio verbo: et nescio an ad hæc contexta meliore, quum et inferius *consequentibus* scribatur. Sed Erl. *persequantur* (ex Spir. nihil notatum): unde simplex præferendum videtur, quod etiam inferius recurrit. G. — In schola vel nunc dicitur: sublato antecedente, tollitur consequens; sublato consequente, tollitur antecedens. Vide *Kant's Logik*, mo-

« Si illud, hoc; non autem hoc; igitur ne illud quidem ». Sic, consequentibus vestris sublatis, prima tolluntur¹⁸. Quæ sequuntur igitur¹⁹: « Omnes, qui non sint sapientes, æque miseros esse; sapientes omnes summe beatos esse; recte facta omnia æqualia; omnia peccata paria ». Quæ quum magnifice primo dici viderentur²⁰, considerata minus probantur. Sensus enim²¹ cujusque, et natura rerum, atque ipsa veritas clamabat²² quodam modo, non posse ad-

das tollens, modus ponens, p. 165.

18. Sic. Male Davis. sic, quæ apodoseos, et simul consecutionis est, in si mutat. — Prima tolluntur. Sic primus Lamb. eumque sequutus est Ernest. Davisio in omnia alia abeunte. Recte Lamb. probantibusque Spir. et Erl. Marso, Crat. aliis: nam tollantur ad hæc contexta nihil est. G.

19. Quæ sequuntur igitur: Omn. Vulgo quæ sequuntur igitur? Omn. cum interrogat. nota, quod minime intelligitur. Bentl. legit: « Sic, consequentibus vestris sublatis, prima tolluntur. Quæ sequuntur igitur (nempe illa, Omnes, etc.), quum magn. primo dici, etc. » Gær. eandem sequitur interpungendi rationem: sed non delet quæ ante quum magn. Sublata interrog. nota, sensus perspicuus est: Igitur tolluntur quoque illa quæ ex primis illis sequuntur, nempe Omnes, etc.

20. Quæ quum magnifice primo dici viderentur. Ernest. suo periculo videntur scripsit. Si videntur dedisset, quod Bremius in notis mscr. ut unice verum commendat, magis probaremus: nam indicat. vulgato etiam incommodior est. At vulgata retinenda est, alias enim pari licentia cum Ern. paucis post *clamat* legendum foret; et restarent tamen *exeret* et *interesset*, quæ, si ille cou-

stare sibi voluisset, æque corrigenda erant. Vide loca similia apud Wopk. Lectt. Tull. pag. 126. Neque h. l. auctor negligentiam accusandus est. Dicit enim, quasi ita primo ipsi quoque acciderit, ut, quum ista Cato exponeret, *magnifice dicta* putaret. *Quum autem licet, et probantur, probari merentur, vel, probanda esse intelliguntur*, notat. Possis deinde in quæ repetite posito hæres: sed dudum recte Brem. (de Fato, cap. 1, cll. Fin. III, 3, 1) docuit, bis, terve relativum iterari solere. Hoc loco de industria id factum esse inde recte conjicies, quod plura interposita prioris relationem obscurare facile poterant. Contexta enim sic perguat: « quæ seq. quum magn. dicta videntur, considerata (tamen) minus probantur ». G.— Quæ ut apertiora essent, ante quæ lineolam poni jussit Gær.

21. Sensus enim. Horat. Sat. I, 3, 95: « Queis paria esse fere placuit peccata, laborant, Quum ventum ad verum est: sensus, moresque repugnant, Atque ipsa utilitas, etc. »

22. Clamabat. Hoc sine jure, Lambiui exemplo, Ernestius corrigi, reponens *clamat*, a scriptis vulgatis constanter tuentibus. Ignoramus quarum editionum veterum auctoritate ille sic dedisse dicat; nam

duci²³, ut inter eas res, quas Zeno exæquaret, nihil interesset.

- 56 XX. Postea tuus ille Pœnulus¹ (scis enim Cittieos, clientes tuos, e Phœnicia profectos²), homo igitur acutus, causam non obtinens, repugnante natura, verba versare cœpit³: et primum rebus iis, quas nos bonas ducimus⁴, concessit, ut haberentur aptæ, ha-

nostre omnes vulgatam firmant. Referendum est autem imperfectum ad *considerata*, quod præcedit, scilicet. *quam accuratius considerarem*. Ab hoc deinde imperf. pendent altera duo, quæ sequuntur. Sed hæc mutare videtur Monac. qui nostris nuperrime accessit, quippe qui *clamabit* referat. Jam *probabuntur*... *clamabit* scribi malimus. G.

23. *Non posse adduci, ut*. De hac locutione vide ad Legg. II, 3, 6. G.

XX. 1. *Pœnulus*. Laert. in Zenone auctor est (VII, 1, quem loc. vid. not. seq.) Cittieos a Phœnicibus originem duxisse; quem ego sequuntur emendavi e *Phœnicia*, sive a *Phœnicia*, quum antea legeretur a *poetica*, fædo errore et manifesto. Appellat autem *Pœnulum* Zenonem, quasi callidum et astutum, ut sunt Pœni fere omnes, qui a Phœnicibus nomen acceperunt. P. ΜΑΝ. — Non Pœnulum vocat Noster Zenonem, quod callidus esset; sed appellatione diminutiva propter contemptum utitur. Alioqui cognomine *Pœnus*, sive Φοίνιξ appellabatur, ut tradit Suidas. Vide sis et Laert. VII, 3. DAVISIUS.

2. *Cittieos* ... e *Phœnicia profectos*. Gœr. scrib. *Citicos*... e *Phœnicia*. *Citicos*, inquit, scripsimus cum Marso, quum vulgo *Cittieos*, et ab Ern. *Cittieos*, edatur: nam omnes scripti et nostri, et aliorum, *citius* peccant, atque latini scriptores ubique *Citium* scribunt. Cf. Corn. Nep. Cim. 3, 4;

Plin. H. N. V, 31, etc. Quid? quod plures etiam Græcorum, ut Diod. Sic. Plut. Κίτιον scribant? Adjectivum quidem Κίτιος, unde latinum ortum suum traxit, simpliciter scriptum non meminimus: nam vel apud Stob. Serm. Eth. XVI, quum olim Κίτιος legeretur, Schow nuper duplicatam literam edidit. Sed ut duplex: græca in voce pronuntiationem adjuvare, ita simplex latinæ magis convenire videtur. — Ceterum huc pertinet ex Diog. Laert. VII, 1, Ζήνων Μνασίου, ἡ Δημείου, Κίτιος ἀπὸ Κύπρου (aliud enim Citium Macedoniae memoratur Liv. XLII, 51), πολιματικός Ἑλληνικοῦ Φοίνικας ἐπίκουρος ἰσχυρότερος. — *Cl. tuos*. Namque Cato urbem Citium, antiquam in Cypro Phœnicium coloniam, primus rom. imperio subjecerat: et moris erat ut populi subacti clientes vocarentur eorum, a quibus in romanum imperium adducti fuerant.

3. *Verba versare cœpit*. *Versare* est h. l. *mutare*; ut pro Cæli. 6, 13. «versare suam naturam». Videtur dicendi ratio a numulariis petita, qui *versare pecunias* dicuntur, quum eas permutando quæstum faciunt. Conf. Suet. Galb. 9. Totius atem contextu sententia hæc est: «homo acutus, ut erat, quum videret, præceptorum suorum veritatem se probare non posse, quippe quæ cum natura ipsa pugnant, verba (verborum potestates) mutare cœpit, etc.» G.

4. *Et primum rebus iis, quas nos*

biles⁵, et ad naturam accommodatæ; faterique cœpit, sapienti, hoc est, summe beato commodius tamen esse, si ea quoque habeat, quæ bona non audet appellare, natura ipsa accommodata esse concedit⁶; negatque, Platonem, si sapiens non sit, eadem esse in causa, qua tyrannum Dionysium; huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiæ; illi, propter spem, vivere. Peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo, propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officii præterirent.

bonas ducimus. Gœr. præbet *dicimus*. Ita, inquit, nostri, præter Gud. 2, omnes, itemque cum Eliens. 2, pluribusque editis vet. nullo excepto. *Ducimus* a Grutero est, qui sic in Fall. suis. Sed deficiente Pal. 1, reliqui, si forte Pal. 4 exceperis, nihil momenti faciunt; quod idem de ceteris Davisiï valet. Potior tamen causa reducti a nobis *dicimus* in eo est, quod de verbis mutatis sermo est, ubi hoc melius putandum, pro *docendo statuimus* positum: qua vi haud raro *dicere* in *ducere*, corrumpitur; vide nos ad Legg. I, 13, 37, ell. ibid. 17, 47. Sic restitues Off. I, 20, 5, « parva ducere . . . dicendum est: » ubi vel propter præcedens *ducere* scriptis melioribus parendam erat; cum quibus 5 nostri faciunt. — *Res autem bonæ* auctori sæpe dicuntur, v. c. de Legg. lib. I, cap. 11, § 28. — Ceterum invidiosius dicitur *concessit*, quod sequitur.

5. *Ut haberentur aptæ, habiles.* Gud. 2, cum bis Ursini et Davisiï, pro *aptæ, habiles, optabiles*: quod, per se placere possit, si idem acceperis, atque *eligendæ*, quam προηγμένα (nam hæc intelliguntur), eligenda sint, non expetenda. Sed ambiguitas hujus sectionis ipsam respuere

jubet. Auctor enim *optabilia*, ut recte vidit Davis. in *expetendis*, i. e. in *bonis* numerat; cf. infra 26, 72: « Itaque illa (προηγμένα) non dico me expetere, sed legere: nec optare, sed sumere ». Referendum tamen *aptæ* et *habiles* item *ad naturam* est. Similiter « calcei habiles et apti ad pedem » dicuntur Orat. I, 54, 231. G.

6. *Natura ipsa accommodata esse concedit.* Gœr. scrib. *commodata*. Edidimus, inquit, quod scripti nostri omnes jubebant. Vulgatur, « natura ipsa accommodata: » in quo non mirum est, si Davis. et Ern. glossema suspicati sunt. Nam aut *naturæ*, aut *ad naturam*, scribi debebat, si vel putidam ex superioribus repetitionem non curares. Sed dubitamus, an ullo in scripto *accommodata* legatur. In Palatt. enim vel *commodo*, vel, cum nostris quinque, Pal. 4, *commodata*. Davisiï et Monac. *commoda*, cum Marso, præbent. *Commodata* est, « in usum commodumque nostrum data: » *natura* autem intelliges *præbente*; ut ablativis non plenis adnumeretur, de quibus toties egimus: *ipsa* denique pro *hæc ipsa*, sc. *bona*. Variatis autem verbis auctor dixit, quod toties propriis monet, προηγμένα *secundum naturam esse*.

Jam insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent pervenire; alios, qui possent, si id
57 egissent⁷, sapientiam consequi. Hic loquebatur aliter, atque omnes; sentiebat idem, quod ceteri. Nec vero minoris æstimanda ducebat ea, quæ ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse dicebant⁸. Quid igitur voluit sibi, qui illa mutaverit? Saltem aliquid de pondere detraxisset⁹, et paullo minoris æstimavisset ea, quam peripatetici, ut sentire quoque aliud, non solum dicere videretur.

Quid? de ipsa beata vita¹⁰, ad quam omnia referuntur, quæ dicitis? Negatis eam esse, quæ expleta sit omnibus iis rebus, quas natura desideret, totamque¹¹ eam in una virtute ponitis: quumque omnis controversia aut de re soleat, aut de nomine esse; utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. Quorum si neutrum est, opera danda¹² est,

7. *Si id egissent.* Hæc optima lectio est Tertii apud P. Manut. recepta a Davisio, et a Spir. Erl. E. et ξ. comprobata. Reliqui nostri cum olim vulgata *id gessissent*: nisi quod Gud. *id digessissent* peccat. Accommodata autem hæc fictio ad illud, *hoc ago*, est, quod proverbiali more Latinis de re præ ceteris curanda ponitur. Sententia est, « si in eo omnem operam posuissent ». G.—Lamb. autem edidit, *si processissent*, quod a nonnullis editoribus receptum ejecerunt Gruterus et Davisius.

8. *Qui ea bona esse dicebant.* Ern. esse delendum putat. Neutiquam. Nam *dicere*, *statuere* valet, atque tum semper esse in comitatu habet, idque non sine vi additum. G.

9. *Saltem . . . detraxisset.* Int. hoc fecit, ut saltem his commodis pondus aliquod detraberet, et sic videretur

non solum verbis, sed etiam re dissentire.

10. *Quid? de ipsa beata vita.* Verbum postremum non est in Pal. quarto; et forte subintelligi voluit auctor: nam nec reliqui nostri concordant: habet enim sec. Pal. *vitam*; sextus *via*. GRUT.

11. *Totamque.* *Que*, sed notat; et, quod brevi post in Gud. utroque *una* omissum est, id inde putabis, quod scribæ in hac voce offendunt, si *sola*, *unica* valet: in primis quum propter *totam* abundare videatur, ponderis causa addita. Vocem enim ipsam Stoica ratio, et mens auctoris tuetur. G.

12. *Quorum si neutrum est, opera danda est, ut.* Gær. transp. *Quorum neutrum si est, alterumque est* delet cum Spir. Erl. et Bas. De est, iuquit, quod ad partt. fut. in *dus* ex more scribæ addunt, sæpe egimus.

ut verbis utamur quam usitatissimis, et quam maxime aptis, id est, rem declarantibus. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur a superioribus, verbis illi commodius utantur¹³? Videamus igitur sententias eorum¹⁴: tum ad verba redeamus.

XXI. Dicunt appetitionem animi¹ moveri, quum aliquid ei secundum naturam esse videatur; omniaque, quæ secundum naturam sint, æstimatione aliqua digna; eaque pro eo, quantum in quoque sit ponderis², esse³ æstimanda; quæque secundum naturam sint, partim nihil habere in sese ejus appetitionis, de qua sæpe jam diximus, quæ nec honesta, nec laudabilia dicantur; partim, quæ voluptatem habeant⁴ in

13. *Verbis illi commodius utantur*? Confirmant tres nostri *utantur*, quod cum Aldo, avo, recte Davis. pro vulgato *utuntur* reposuit. Lambinus *commodioribus* suadet: sel vulgatum melius est, et *aptiore ratione* valet. G.

14. *Sententias eorum*. Peripateticorum puta, cum quibus tum Academicum quoque faciebant, Polemone principe. Quod ob sequentia accurate tenendum est. G.

XXI. 1. *Appetitionem animi*. Ὁρμηὴν puta, cui πάθος, *animi perturbatio*, opponitur. Ut autem hæc Stoicis «aversa a recta ratione, et contra naturam», dicitur Tusc. IV, 6, 11, ita iidem *appetitionem ἐν τοῖς λογικοῖς ζώοις λογικὴν εἶναι, καὶ συγκατάθεσιν*, perhibent, i. e. «rationis edictis consentaneam». Vid. Stob. Ecll. Ethic. II, p. 160, cll. ibid. pag. 164. Adde supra III, 7, 23. Hinc *appetitio* ad ea modo pertinet, quæ secundum naturam sunt: atque quum ipsa ad «judicium rationis de rebus in sensu cadentibus», quæ *animum* (*das Gemüth*) movent, referatur, toties ei

auctor genit. *animi distinctionis causa* addit. G.

2. *In quoque sit pond. Quoque*, = quocumque eorum quæ secundum naturam sint: «quod quum scribæ non viderent, codd. nostri editique veterum plerique omnes *in quoque*, prava ad *appetitionem* relatione præbent. G.

3. *Esse*. Male ignorant Gud. 1 et Bas. *esse*, quum adseverationem adjuvet. Ceterum paullo laxior est hujus § oratio; quod apud Cic. maxime in sententia aliorum contractius referenda observare licet. G.

4. *Partim nihil habere . . . partim quæ . . . habeant*. Davis. ad posterius *partim* lacunæ signa posuit. Ern. item excidisse quid statuit: sed posse etiam e contrario intelligi *habere*: sed posse etiam ipsum verbum Lambinus sua sponte contextis addidit, eumque Oxoniensis editor sequutus est. Accuratius videamus. Primo quidem verba, «quæ voluptatem . . . etiam», circumlocutionem *appetitionis*, ἐρμηὴς continent, quæ διττῶς θεωρεῖται, ἐν τοῖς λογικοῖς λογικῆ οὐσα, ἐν δὲ τοῖς ἀλόγοις ἀλογος.

omni animante, sed in homine rationem etiam; ex iis quæ sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia; illa autem superiora, naturalia nominantur: quæ, conjuncta cum honestis, vitam beatam perficiunt et absolvunt⁵. Omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus⁶ tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longe præstantissimum esse, quod honestum esset atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint, alterum cum valetudine, alterum cum morbo; non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit. Sed tamen tantam vim honestatis esse⁷, tantumque eam rebus omnibus præstare et excellere, ut nullis nec suppliciiis, nec præmiis demoveri possit ex eo, quod rectum esse decreverit; omniaque, quæ dura, difficilia, adversa videantur, ea virtutibus iis, quibus a natura essemus ornati, obteri posse⁸, non faciles illas qui-

Vid. Stob. loco supra laud. Hæc autem in *ἁλόγοις*, in *voluptate* cernitur. Jam auctor proprie pergere debbat, *partim habere voluptatem*: sed hæc circumlocutione usus, leve anacoluthon admisit, atque accommodans orationem ad, « quæ nec honesta . . . dicantur », scripsit, « quæ voluptatem habeant, etc. » G.

5. *Quæ, conjuncta . . . perficiunt et absolvunt.* Crat. *perficiant et absolvant.* Quod ne putes esse aliquid, notandum est, hæc ex auctoris mente dici, quum priora e Stoicorum sententia referantur. G.

6. *Omnium . . . quibus, etc.* Ordo est: Omnium commodorum (quibus, etc.) præstantissimum esse dicunt, etc. Quod ne satis intelligatur, nonnulli editt. verba « quibus . . . negat » parenthesi includunt.—*Non illi plus.* Bas. *illi non plus.* Perperam. Vis est

enim in *non a plus* sejuncta. Verr. III, 3, « is non tibi plus etiam, quam inimicus esse debeat? » G.

7. *Honestatis esse.* Gær. *transp. esse honest.* Hoc, inquit, ordine nostri omnes, quum Crat. vulg. *honestatis esse.* Sed si auctor vim in verbo subst. vellet, scripturus haud dabit fuisset, *sed tantam tamen.* Accommodatior igitur series a nobis recepta est, quum vel proxima doceant, vim loci esse in v. *honestatis.*

8. *Obteri posse.* Omnes nostri quoque *optari.* Sed recte vidit Camerarius, vitium inde ortum esse, quod *opteri* scriberetur. Vulgatam tætuor etiam Crat. in marg. Vis verbi est, *detrahendo minui*; non, ut Ern. in Clave, *contemni*: rectius dixisset, *in contemptum adduci.* Ita « laudes majorum, majestas populi, jura obteruntur » G.

dem, nec contemnendas⁹ (quid enim esset in virtute tantum¹⁰?), sed ut hoc judicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beate, aut secus vivendi¹¹. Ad summam, ea, quæ Zeno æstimanda, et 60

9. *Non faciles illas quidem, nec contemnendas.* Hoc fortasse vident alii quo referatur: mihi, homini non acuto, tenebras esse confiteor. Quod si legatur cum Sigonii libro « non facilia illa quidem, nec contemnenda; » nemo erit tam hebes, qui hæc non cernat ab iis pendere « quæ dura, difficilia, adversa videantur ». P. MARRUT. — Nisi forsitan hic quædam desint, quod equidem vehementer suspicor, ductu libri Sigoniani, qui dabat « non facilia illa quædam, nec contemnenda », rescripserim, « non ut futilia illa quidem et contemnenda sed ut hoc judicaremus, etc. » DAVIS. — *Non faciles illas quidem, nec c.* Gœrenz ante *non faciles* punctum minus ponit, notatque: Hæc vehementer Viros Doctos exercuere. Lambinus nimis liberalis, ex cod. nescio quo antiquissimo, ut dicit, post *posse* hæc intrusit, « validitudinem autem, pulchritudinem, celeritatem, vires corporis, divitias et ceteras res hujus generis: » sed ut ista pluribus ex partibus spuriam naturam produnt, ita nullo modo contextis recte respondent. Davis. item lacunam odoratus, tamen ex codicis Sigoniani (cum quo Oxonn. E. et V. facere videntur) lectione, *quidem* in *quædam* ex ingenio mutans, « non futilia illa quædam, nec contemnenda » suadet. Ern. post *faciles, res* addi jubet. Brem. in nott. mserr. « non ut faciles illas quidem res, nec cont. » At nos certi sumus nihil loco desse. Decepit VV. DD. prava interpunctio: vulgo enim ante hæc virgula distinguitur.

Sic videre non licebat *esse* cogitari debere. Quod si videris, puncto minori posito, reliqua recte coibunt. Proprio quidem ordine scribendum erat, « illas quidem non fac. » sed vis in *non* posita effecit, ut hæc præmitteretur. Occurrunt similes accusativi Tusc. I, 48, 102, « rem non difficilem, etc. » Vide notas proximas. G.

10. *Quid enim esset in virtute tantum?* Ern. *esse* mavult, quod veremur ut satis sit latinum. Potest vulgatum ferri, sed magis placet, *qui*, h. s. « quomodo enim virtus, in universum spectata, tantum valeret! » sc. « si hæc virtutes faciles effectu essent, et parum æstimatione dignæ ». Sæpe certe *quæ* in *quid* corrumpitur. Sic recte restituit Schütz. Orat. 42, 126. Idem ex uno nostro repones Tusc. IV, 26, 57: « quid potest accidere tale ei, etc. » *Quæ* enim si correxeris, locus iste Wolfii beneficio persanatus erit. G.

11. *Aut beate, aut secus vivendi.* Gær. delet priorem *aut*. Jam, inquit, eam Davis. e quatuor suis, Ascensiana Victorianaque rejecerat. Nostri Oxoniensesque omnes, cum Marso, Crat. multisque vet. edd. eandem ignorant, additam a scribis, simplex *aut* ubique fere vel mutantibus, vel duplicantibus. Jam totius loci sententia sic construenda est: « Tanta vi esse, tanta præstantia, honestatem, ut nullo terrore, nulla spe ab eo declinari possit (i. e. ejus cultores declinare patiat), quod rectum esse judicavit: quid? vel dura quævis virtutum a natura insitarum ope emolliiri posse. Neque sane virtutes has facili

sumenda, et apta naturæ esse dixit, eadem illi bona appellant; vitam autem beatam¹² illi eam, quæ constaret ex iis rebus, quas dixi, aut plurimis, aut gravissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat, cur appetendum sit, id solum bonum appellat; beatam autem vitam eam solam¹³, quæ cum virtute degatur.

XXII. Si de re disceptari oportet, nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio. Nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego¹, modo commutatis verbis ipsas res conferamus. Nec hoc ille non² vidit; sed verborum magnificentia est et gloria delectatus: qui si ea, quæ dicit, ita sentiret, ut verba significant; quid inter eum, et vel Pyrrhonem, vel Aristonem³ in-

opera constare, nec parvi æstimandas (quo enim modo in virtute universa tantum pretium foret, si singulæ nullo negotio pararentur, parvique pendendæ essent?): sed potius sic iudicandum esse (quamquam hæ recte magni æstimentur, tamen), cardinem in ipsis beatæ miseræve vitæ minime verti: sed requiri ad hanc etiam illa, quæ secundum naturam sicut.

12. *Vitam autem beatam illi eam.*

Notandum est, hanc definitionem vitæ beatæ, ut reliqua, esse Polemonis; cf. Clem. Alexandr. Strom. II: Πολύμων τὴν εὐδαιμονίαν αὐτάρκειαν εἶναι βουλόμενος ἀγαθῶν, ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων. G.

13. *Beatam autem vitam eam solam, quæ cum virtute degatur.* An igitur Academici vel Peripatetici vitam beatam sine virtute posse fieri concedebant? Nullo modo. Pro Zenonis itaque sententia legas oportet, « beatam autem vitam eam quæ sola cum virtute degatur ». DAVIS. cui Ern. assentitur. — Græc. autem observat: Sed

nos non videmus, quid tantopere vulgata differat. Immo quam præter virtutem Academicum Peripateticique alia multa ad beatam vitam complendam requirerent, vulgo adeo cum eodd. et edd. vet. omnibus melius legitur, quam si conjecturam Davisianam adoptaris. Vis autem in *solam*, quam clausulam occupet, loco aptissima est.

XXII. 1. *De quo aliter tu sentias, atque ego.* Bas. ξ. χ. ψ. tu ignorant; Mars. Crat. aliter tu aliter. Hærebant nempe librarii in *aliter* præmissu; quo voci vim additam putabis. G.

2. *Nec hoc ille non vidit.* Int. atque certe hoc vidit Zeno; ita ut auctorem non intellexerit intp. gallicus, qui vertit: *et c'est ce que Zénon ou n'a pas vu, ou n'a pas voulu voir.*

3. *Et vel Pyrrhonem, vel Aristonem.* Et additam a Davisio, Oxonia. nostrique omnes agnoscunt. Ern. priorem vel deletam cupit: atque hanc sane Gud. 2 nescit. At *vel . . . vel*, ut *sive . . . sive*, eleganter duplicatur. G.

teresset? Sin autem eos non probabat, quid attinuit cum iis, quibuscum re concinebat⁴, verbis discrepare?

Quid? si reviviscant Platonici illi⁵, et deinceps qui⁶ eorum auditores fuerunt, et tecum ita loquantur: « Nos quum te, M. Cato, studiosissimum philosophia, justissimum virum, optimum judicem, religiosissimum testem audiremus, admirati sumus, quid esset, cur nobis stoicos anteferres, qui de rebus bonis et malis sentirent ea, quæ ab hoc Polemone⁶ Zeno cognoverat; nominibus uterentur iis, quæ prima specie, admirationem⁷, re explicata, risum moverent. Tu au-

4. *Re concinebat.* Ita Lamb. ex Nonio, ut ait. At in hoc concinnabatur (*concinebatur* in Jos. Mercero) legitur. Sed verum verbum auctori restitutum puta: nam præterquam, quod in Pal. sic scribi dicitur, Spir. Erl. et Gud. *continebat.* Cf. Nat. Deor. I, 6, 16: « Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere videntur, verbis discrepare ». Olim vulgabatur *conveniebat*, quod scripti reliqui tenent; sed recte Davis. hoc esse glossam judicat. G. — Int. si eos non probabat, cur doctrinam profitebatur eorum doctrinæ re consentientem, verbis tantum diassistentem? Eadem fere dicta sunt, cap. 16, fin.

5. *Platonici illi.* Gær. *Platonis illi*, qui notat: Davis. statuit *Platonicos* omnino omnes dici, qui ullo tempore Platonis philosophiam sectati sint: mavult igitur cum Gronovii cod. qui *Platonis illi* exhibet, *Platonis alumni* legi. Acuta sane conjectura! Nam si vel illud discrimen inter *Pythagoræos* et *Pythagoricos* huc non traxeris, unde maxime Davisius rationem illam petiisse videtur: tamen hoc certum est, nusquam omnino auctorem *Pythagoricos*, *Aristotelicos*, etc. scri-

bere, et hunc ipsum solum locum esse, ubi *Platonici* apud ipsum legantur. Sola exceptio est in *Socraticis*, quales vere Cic. Socratis discipulos appellat Orat. III, 16, 61, etc. *Platonis alumni* autem recurring inferius, 26, 72, et « alumni disciplinae alicujus » sæpius dicuntur. Acute igitur sic Davisius: sed sine necessitate. Immo Gronovii codex plene sequendus erat, cum quo etiam Spir. et Erl. conspirant. Nam sæpe auctor ita scribit, ut vox *discipuli* (vel *imitatoris*) subaudiatur. Cf. quæ supra ad 2, 3 notavimus. Accedit quod continuo post *auditores* ponantur, quæ ipsa vox facillime huc referri potest. Edi igitur trium optimorum codd. lectionem curavimus.

6. *Ab hoc Polemone*, sc. præsentem: Platonici enim omnis ætatis celeberrimi tamquam in vitam reduces, et cum Catone loquentes inducuntur. Nihil igitur miraberis, si id pron. $\delta\tau\iota\chi\tau\omega\acute{\omega}$; positum Bas. ignorat. G.

7. *Admirationem.* Plures nostri *animi rationem* peccant; quod ortum ex *ammirationem* puta; sic enim ubique hanc vocem mira conspersione scripti exhibent. G.

tem, si tibi illa probabantur, cur non propriis verbis illa tenebas⁸? Sin te auctoritas commovebat, nobisne omnibus, et Platoni ipsi, nescio quem illum⁹ anteponebas? præsertim quum in republica princeps esse velles, ad eamque tuendam cum summa tua dignitate maxime a nobis ornari atque instrui posses. Nobis enim ista quæsitæ, a nobis descripta, notata, præcepta sunt; omniumque rerumpublicarum rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, et instituta, ac mores¹⁰ civitatum perscripsimus. Eloquentiæ vero, quæ et principibus maximo ornamento est¹¹, et qua

8. *Si tibi illa probabantur, cur non . . . tenebas?* Gær. scribit *probantur*.

Unde, inquit, vulgatæ *probantur* sit, nescimus; nam omnes Oxonn. omnesque nostri *probantur*; nec aliter editi veteres. Atque ista sane vera lectio videtur, si sic hæc intellexeris, « si cum illis sentis, cur non, ea ipsa enarrans, eadem cum illis verbis adhibeas? » Vulgus dicit, « eorum quoque terminologiam sequebaris? » Quod si *probantur* retinueris, mutata jam Catonis sentiendi ratio videbitur. VV. DD. hand dybie præsens neglexerunt, imperf. ex consecutionis ratione necessarium judicantes: sed hæc h. l. nulla est.

9. *Nescio quem illum.* Gud. 1 et Bas. *illum* ignorant, Gud. 2, *ullam*. Sed scribæ non ceperunt, pron. *illum* sic subjectum, contemptum angere; qui vel verbis *nescio quem* inhæret. Cf. de hoc usu pronomini *ille* Corte ad Divv. I, ep. 9, 21. Idem contra præmissum in laudem dicitur, pro Arch. 7, 15: « tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere ». Quamquam etiam sic in contemptu ponitur pro Flacc. 17, 40. Nisi rectius ibi, cum Faerni codice, « iste nescio qui »,

malis. G.—Vulgo male interrogationis nota post *instrui posses* ponitur.

10. *Leges etiam, et instituta, ac mores.* Et ignorant Gud. 1, Bas. Monac. E. V. ξ. quorum primus pro proxima ac, et præbet. Sed amat auctor hæc accuratius distincta. Cf. in Pis. 13, 30: « qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non mores . . . noritis ». Neque debet mutatio copulæ offendere: sic enim sapiens auctor. Vid. Off. III, 1, 2: « Magnifica vero vox et magno viro ac sapiente digna! » Sed accurate notabis, per ac tum semper fere partem solere ejus, quod ante per et jungebatur, insigniri. Hoc loco videtur auctor *institutis ac moribus*, unum illud græcum ἐπιτηδεύματα, ut sæpe solet, expressisse. G.

11. *Maximo ornamento est.* Maximo Davis. ex solo Eliensi, pro maxime, dedit. Recte: sic præbent etiam Spir. et Erl. Sed nescio quid in his scribæ hæserunt; uterque enim noster et addunt; unde quidem, qua ratione maximo pravatum sit, videas, non autem, unde copula originem suam repetat; nisi substantivum excidissæ,

te audivimus¹² valere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses¹³?» Ea quum dixissent, quid tandem talibus viris responderes?—Rogarem te, 62 inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictavisses, vel potius paullum loci mihi, ut his responderem, dares¹⁴, nisi et te audire nunc malletm, et istis tamen alio tempore responsurus essem, tum scilicet, quum tibi.

XXIII. Atqui, si verum respondere velles¹, Cato, hæc erant dicenda, Non eos tibi non probatos, tantis ingeniis homines, tantaque auctoritate; sed te animadvertisse, quas res illi propter antiquitatem parum vidissent, eas a stoicis esse perspectas, eisdemque de rebus hos tum acutius disseruisse, tum sensisse gravius et fortius, quippe qui primum valitudinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant: non quia sit bonum valere², sed quia sit non nihilo æstimant-

atque olim, v. c. «maximo et decori et ornamento est», scriptum putaris. Hæc duo autem auctori junguntur sæpissime. G.

12. *Audivimus*. Refert Crat. *audivimus*: quæ vera lectio videtur; vid. Fr. Heus. ad Off. I, 6, 5, coll. supra III, 20, 66. G.

13. *Quantum tibi ex monumentis nostris addidisses?* I. e. «Quantopere eloquentiam tuam ex scriptis nostris augere potuisses?» De Catonis autem eloquentia vide locum classicum in præfat. ad Paradoxa; unde facile patet, in ea hoc unum vituperandum fuisse, quod Stoicorum disserendi rationem redoluerit. G.

14. *Paullum loci ... dares*. Int. paullum orationem tuam interromperes, ut iis responderem.

XXIII. 1. *Atqui, si verum respondere velles*. Spir. Ecl. Gud. 1, *Atque*:

quæ ad imperfecta, quæ sequuntur, suam quamdam probabilitatem habet. Gud. 2 autem et V. *Ad quæ*; et sic sæpius *atque* vitiatur. Cf. V, 3, 8. Tamen vulgatum præferendum est. Nam ad «si verum respondere velles», cogitandum est, *quod non facis*. Inni enim Cicero his urbane vult, ea, quæ Cato per ironiam amarius respondisset, e re non esse. Sic *Atqui* egregie convenit. *Verum est consentaneum ad rem*, ut sæpe. G.

2. *Non quia sit bonum val.* Gær. transp. *non quia b. sit val.* Hoc, inquit, meliore positu nostri omnes, impressique vet. cum Crat. plures. Vulgo *non quia sit*: qui ordo ad proxima, non recte intellecta, accommodatus est. — Quod autem tres nostri vel *neque*, vel *nec* (sic etiam 4 Oxon. et Mar.) offerunt, in eo audiendi non sunt: non est enim gravius, et structura

dum; neque tamen pluris³, quam illis videatur, qui illud non dubitent bonum dicere. Hoc vero te ferre non potuisse, quod antiqui illi, quasi barbati, ut nos de nostris solemus dicere⁴, crediderint, ejus, qui ho-

non quia... sed quia auctori consueta. Cf. pro Mil. 22, 59, etc. ubi sine iusta causa Ern. ex Erfurt. cod. *non quin* correxit. Similiter *non quod... sed quod*, sæpe.—Ceterum ignorat Gud. 2 *valere*. Per se non male, si *validudo* animo intellexeris.

3. *N. t. pluris, q. illis videatur, qui illud non dubitent.* Gœr. *quam* uncis includit, scribitque *videtur et dubitant*. Valde, inquit, in his turbatur. Vulgata *videatur* exhibet; cui accomodate Ern. *dubitent* correxit. At Spir. Erl. Crat. «plures, quam illis videtur». Gud. uterque cum Bas. et 7 Gruteri, Davistique «pluris, quam illi videntur». *Dubitent* Ernestius ex ingenio dedit, scriptis editisque pleno consensu *dubitant* referentibus. Davis. priorem lectionem probat, sed vel Tullii calamum, vel librarii, errasse putat, quum sensus necessario non *pluris*, sed *minoris* requirat. Recte Davis. Sed hæc Cic. in refutationem breviter addit, in Catonis ore mire sonatura: iisque lineas, tamquam interlocutionis signa, addidimus (sic: æstimandum.—Neque tamen pluris... bonum dicere! — Hoc, etc.) Recte vidit etiam Davis. *pluris, quam illis*, stare nullo modo posse; modo quod eam vera corrigendi ratio fefellit. *Quam*, toties post comparativos a scribis addita, hoc quoque loco iisdem reddenda est: cancellis igitur ut spuriam notavimus. Ad *pluris* cogitandum esse æstimandum, per se patet. Sæpius autem, vel hoc in libro, auctor hoc urget, non pluris æstimare veteres ea, quæ secundum naturam sint, licet

bona appellent; quam Stoicos, qui bona ea esse negent.

4. *Quasi barbati, ut nos de nostris solemus dicere.* Sic rasi ad cutem Romulidæ Ciceronis tempore avos proavosque suos appellabant. Sed haud putandum est, illo jam tempore Romanos communi more barbam possuisse: immo vel tum lautiores modo ad cutem radi se patiebantur, in quibus auctor ipse erat; reliqua pars brevioris barba utebatur. Si igitur veteres Romani *barbati* dicuntur, inde fit, quod hi *barbam* alte promittebant, quales Græci *πρωγωνίας* nominant. Hæc certissima esse, licet a P. Manutii inde temporibus multi secus sentiant, loci haud pauci probant: sed nunc id non agimus. Unum modo afferre liceat pro Cœl. 14, 33: «Aliquis mihi ab inferis excitandus est ex barbatis illis, non hæc barbula, qua ista delectatur, sed ista horrida, quam in statuis antiquis et imaginibus videmus». Ubi *hac barbula*, non, ut Ern. in Clave, de juvenili lanngine dicitur, sed de eleganti illa, et in artis formam redacta, qualis tum erat calamistrorum. Ceterum laudat recte Davis. pro Sext. 8, 19, et pro Muren. 12, 26. G. — *Barbati*. Quidam edunt, *barbari*: alii melius, *barbati*. Et apparet, inquit Erasmus, apud Romanos, proverbiali loco, barbatos dici consueasse, homines priscis ac simplicibus moribus, rusticanaeque veritatis: quod illic sero receptum sit barbam radere aut tondere. Huc spectat, quod ait Juvenalis, Sat. IV, 103: «Facile est barbato imponere regi». MORR.

neſte viveret, ſi idem et bene⁵ valeret, bene audiret, copioſus eſſet⁶, optabiliorem fore vitam, melioremque et magis expetendam, quam illius, qui æque vir bonus, multis modis eſſet, ut Ennii Alcmaeo⁷,

Circumventus morbo, exſilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui non tam acute⁸ optabiliorem illam⁶³ vitam putant, præſtantiorem, beatiorem. Stoici autem tantummodo præponendam in ſeligendo, non quo beator hæc vita ſit, ſed quod ad naturam accommodatior; et qui ſapientes non ſint, omnes æque miſeros eſſe. Stoici hæc videlicet viderunt⁹: illos autem id fugerat superiores [qui arbitrabantur], homines ſcleribus et parricidiis inquinatos, nihilo miſeriores eſſe, quam eos, qui quum caſte et integre vive-

5. *Si idem et bene.* Gœr. ſcrib. *si idem etiam bene.* Sic, inquit, Spir. et Erl. nos ſcribere juſſerunt: *vulgatur et*, quam, his in contextis, probare vix licet. Ven. *etiam* ante *posterius bene* refert, vel ex ſcribæ, vel typotheætæ errore.

6. *Valeret... copioſus eſſet.* Tria iſta cum quadam præferentia apud Stoicos posteriores, pariter atque Academicos, nominantur, « *valitudo, bona fama, divitiæ* ».

7. *Alcmaeo.* Hanc Ennius fabulam ab Euripide ſumpſerat. Idem in ea argumentum tractabatur ac in noſtris *Oreſte, Sémiramis, Hamlet.* Neutra ad nos pervenit.

8. *Non tam acute.* Ernest. *acuti* præfert: ſed tum ex Ciceronis more *acuti*, qui ſuadendum erat; ſic tamen, ut vulgata haud deterior eſſet. Nam ut « *recte, falſo, ſcite putare* », ita æque bene *acute p.* dicitur. G.

9. *Stoici hæc videlicet viderunt: illos autem id fugerat superiores [qui*

arbitrabantur], homines ſcleribus et parricidiis inquinatos, nihilo miſeriores eſſe. Vulgo ante illos punctum maximum ponebatur, et punctum duplex poſt superiores. Præterea Gœr. ſcripſit hoc pro hæc. Primum, inquit, Daviſio parendum ſuit, qui ex tribus ſcriptis ſuis, et Victoriæna hoc, pro vulgato hæc (quod ubique ſcribæ obtrudunt) dedit: nam noſtri ſic, præter Monac. omnes, impreſſique vet. plerique. Deinde idem recte vidit, verba illos... superiores, non poſſe niſi ad Academicos referri; ita autem his ſententiam tribui diſciplinæ ipſorum prorsus contrariam, et ad ſolos Stoicos pertinentem. Sed ſi hic vel cum Guyeto, qui idem offenderat, non nihilo legendum, vel nihilo in *ninio* mutandum putat; æque parum loco conſulit, ac Niſſen, qui *multo* corrigi malit. Si libros ſcriptos impreſſosque vet. quæris, conſentiunt utrique cum vulgata, niſi quod E. et ξ. arbitrantur variant, et Mars. qui

rent, nondum perfectam illam sapientiam essent consequuti.

- 64 Atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas¹⁰ proferebas. Quis enim ignorat, si plures ex alto emergere velint, propius fore eos quidem ad respirandum, qui ad summam jam aquam appropinquant¹¹, sed nihilo magis respirare posse, quam eos, qui sunt in profundo? Nihil ergo adjuvat proce-

omittit. Inde quidem, *qui* ejecto, præsens hoc ad Stoicos applicare liceat: sed, ne vagam relationem urgeamus, parum conspirant *Stoici viderunt, et arbitrantur*, quum jure ad illud ironiceam *viderunt*, id est, «verum esse perspexerunt», aliud verbum accommodatius requiras. Immo si accuratius consideraris, cuncta egregie coire videbis, verbis *qui arbitrantur*, in glossemate positis. Tum enim *hoc*, ut toties solet, ad sequentia referetur, et *vv. illos... superiores*, velut ex parenthesi addita erunt; cui positus eorum optime respondet. Assequeris etiam, cur auctor *superiores* in clausula adjecerit: sic enim sententia parenthetice interposita concinne clauditur. Aptissime denique hac ratione, et plane ex auctoris scribendi more, totus locus jungitur, ironia ad sententiae finem usque perducta. Neque sane scribis ansa defuit, ut talia de suo adspargerent, quippe qui toties in *hoc*, si ad sequentia refertur, torpeant. Quæ quum nobis satis probabilia viderentur, ad ista verba cancellos addi jussimus. G. — *Super. [qui arbitr.]... nihilo mis.* Quum hæc non Stoicis, sed Academicis tribuenda esse censent Davisius, leg. cum Guyeto censet *non nihilo*; quam correct. improbat Pearcius. Mihi, inquit Pearcius, videntur hæc de Stoicis dicta, nihilque censeo mutandum esse, modo pa-

renthesin sic interjiciamus sententiæ, «Stoici hæc videlicet viderunt (illo autem id fugerat superiores) qui arbitrabantur homines sceleribus et parricidiis inquinatos nihilo miseriore esse, quam eos, qui quum caste et integre viverent, nondum perfectam illam sapientiam essent consequuti». Hoc Stoicorum placitum consequens est ejus, quod Cato dixerat in III, 14: «Ita qui processit aliquantum ad virtutis aditum, nihilominus in miseria est, quam ille, qui nihil processit».

10. *Quibus illi uti solent, dissimillimas. Illi sunt Stoici: et dissimillimas* intelliges «a re ipsa», i. e. «rei comparatæ minime convenientes». Ceterum ignorant Spir. et Erl. *uti*; unde suspicari liceat, *quibus ex quas* per compendium esse corruptum, ut ex intimo auctoris usu legatur «quas illi solent», sc. *profere*. Sed lubricæ sunt tales conjecturæ. G.

11. *Qui ad summam jam aquam appropinquant.* Spir. et Erl. «qui ad aquam jam summam appropinquant», et paullo post *sint* exhibent; nec aliter Crat. nisi quod *aquam summam* transponit. At vulgata præferenda est; non modo quoad ordinem verborum, sed quoad indicativum modum etiam, quem in ejusmodi contextis scribæ frequenter mutant. Ceterum respondetur his et seqq. ad lib. III, cap. 14, § 48. G.

dere et progredi in virtute, quo minus miserrimus sis, antequam ad eam perveneris¹², quoniam in aqua nihil adjuvat¹³: et quoniam catuli, qui jam dispecturi¹⁴ sunt, cæci æque et ii¹⁵, qui modo nati; Platonem quoque necesse est, quoniam nondum videbat sapientiam, æque cæcum animo ac Phalarim fuisse.

XXIV. Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamvis multum processeris, tamen illud in eadem causa est, a quo abesse velis¹, donec evaseris. Nec enim ille respirat, ante quam emersit, et catuli æque cæci priusquam dispererunt, ac si ita futuri semper essent. Illa sunt similia: hebes acies est cuiquam oculorum; corpore alius languescit: hi curatione adhibita levantur in dies; alter valet plus quotidie; alter videt². Hi si-

12. *Nihil ergo adjuvat... quo minus miserrimus sis... perveneris.* Gœrenz scribit *sit... pervenerit*. Ita, inquit, ante Ern. scripti editique libri omnes; nec aliter Oxonn. nostrique: hic autem ex ingenio *sis*, et *perveneris* edidit. Sed vide, quæ ad Acadd. I, 1, 2, et sæpius de tertia verbi persona, secundæ loco posita, diximus. Exempla suctoris satis sunt frequentia, v. c. infra V, 9, 24, ubi item Ern. *possis*, loco *possit*, tentat. *Aliquis* cogitandum esse, loca laudata ipsa loquantur. Pro *ergo* refert Davis. tacite *igitur*: quod item Spir. Erl. et Gud. 2 exhibent. At Gud. 1, Mars. Crat. alie, *enim*. Sed *ergo* sic in refutando auctori proprie ponitur.

13. *Quoniam... adjuvat.* Sine causa P. Manut. in suspicionem hæc adduxit. Multum, his neglectis, loci elegantie detraxeris. G.—Intell. Quoniam nihil adjuvare potest, quamdiu es in aqua. Hunc locum memorat et vertit *La Harpe*, *Cours de littérature*, part. I, lib. III, c. 2, sect. 3.

14. *Dispecturi.* Al. *despecturi*, et infra § 65, *dispererunt*.

15. *Æque et ii.* Gœr. scrib. *et hi* pro more. Mars. inquit, Crat. cum aliis impressis, *ut hi*; sed scribæ æque sic et mutant, atque paucis post et in *ac* vulgo depravata erat: nam Erl. Spir. Bas. = æque cæcum animo et Ph. = scribere nos jusserant. G.—Idem, paullo post, scribit *et Phal.* pro *ac Phal.*

XXIV. 1. *Illud... a quo abesse velis.* Hæc scilicet obscuritas, sensui communi repugnans, quam comparatione illustrare conaris, semper doctrinam vestram obsidet.

2. *Alter valet plus quotidie; alter videt.* Sc. *plus quotidie.* Gœr. *transp. valet alter.* Sic, inquit, dedimus cum Sp. et Erl. par enim vis est in *valet*, atque in *videt*: et oppositarum comparatarumque enuntiationum ordinem inverti auctori solere, sæpe docuimus. Off. II, 3, 10: «ratione utentium duo genera ponunt, decorum unum, alterum hominum».

miles sunt omnibus³, qui virtuti student; levantur vitiis, levantur erroribus. Nisi forte censes⁴ Tib. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quam⁵ filium, quum alter stabilire rempublicam studuerit, alter evertere. Nec tamen ille erat sapiens⁶: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed quia studebat
 66 laudi et dignitati, multum in virtute processerat. Conferam autem avum tuum⁷, Drusum, cum C. Graccho,

3. *Hi similes sunt omnibus.* Gærenz scribit *his sim. s. omnes.* Ita, inquit, jam ex Eliensi, et ex P. Manutii editione legendum commendarat Davis. Confirmant lectionis veritatem Spir. et Erl. Vulgata, « hi similes sunt omnibus », per se ipsa offendit. *His offerunt etiam Bas. et Gud. r.*

4. *Nisi forte censes.* Sic omnes et Oxonn. et nostri, cum Marso, Crat. Gryph. aliis, ut recte Davis. ex binis suis, et optimis prius editis. *Censeses*, quod vulgatur, quodque Ern. reduxit, hac in dicendi forma ne latinum quidem est. G.

5. *Quam filium.* Gær. scribit *quam Ti. filium.* Ausi sumus, inquit, aliquid, si quidem audere est, quod optima ratione feceris. Addidimus *Ti.* Haud enim ullo modo credere licet, simpliciter auctorem *filium* de eo scripsisse, qui binos haberet. Adde, si vel Tib. Graccho hic unicus filius fuisset, tamen Ciceronem, pro more perpetuo suo, quum patris nomini prænomen addidisset, filii quoque prænomen positurum fuisse. *Tiberium* autem filium intelligendum putabis, quum *Caius* Gracchus paulo post separatim ponatur. *Ti.* autem facile ante *filium* excidere potuisse, non est, ut moneamus. De hoc, licet fratre melior esset, tamen sæpius Cicero scribit, affectasse enim regnum. Cf. Læl. 12, 40, seq.

6. *Nec t. i. e. sapiens: q. e. h. Gær.* verba « Nec tamen... sapiens » diverbi signis a reliquo sermone distinguit. Hæc, inquit, sunt objicientis, hac vi, « et tamen ille non e. s. » Respondet objectioni auctor, « Quis enim hoc efficere potest, ut vere sapiens ex mente Stoicorum judicetur? aut quo tempore, quoque loco talis existit, aut quo modo existere poterit, si homo erit? » Inde primum hoc patet, verba hæc non proxime ad Tib. Gracchum spectare, ut Ern. explicat, sed in universum accipienda esse. Deinde etiam *hoc* cum Davis. et Ern. offendere non debet. Nam neutrum pronominis ad totam sententiam pertinet, i. e. ad « sapiens esse » sc. potest. — Nobis autem omnino displicet ratio distinguendi a Gærenzio allata, ut omnino a mente auctoris aliena. Nam sequens *sed* clarissime respondet priori membro *nec tamen*, ut non dubitari liceat ab eadem persona totam sententiam pronuntiari.

7. *Conf. autem avum tuum, Drusum.* Autem nesciunt Spir. et Erl. neque sane, si abfuerit, valde desiderabis. — Ceterum recte *avum*, non *avunculum*, quod reposuerat P. Manut. Fuit enim is M. Livius Drusus, qui, quum tribunus plebis C. Gracchi conatibus resisteret, *senatus patronus* appellatus est; cf. Suet. Tiber. 3. Hujus filia *Livia* Catonis Uticensis mater erat. Miscetur

ejus fere æquali. Quæ hic reipublicæ vulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tam miseros faciat, quam impietas, et scelus. Ut⁸ jam omnes insipientes sint miseri, quod profecto sunt, non est tamen æque miser, qui patriæ consulit, et is, qui illam extinctam cupit. Levatio igitur vitiorum magna fit iis, qui habent ad virtutem progressionis aliquantum⁹. Vestri autem progressionem ad virtutem 67 fieri aiunt, levationem vitiorum fieri negant. At, quod nitantur homines acuti argumento ad¹⁰ probandum,

hic cum M. Druso, filio, qui Catonis ejusdem avunculus fuit. Ceterum malum *M. Drusum*, prænominis addito, scribi, honoris magis, quam distinctionis, causa: de qua re sæpius monuimus. Præcedens *m* facile *M. haurire* potuit, quum in vet. codd. nomina initialibus literis non distinguantur. Simili vitio duo nostri in proximis « C. Graccho » τὸ C. omittunt. G.

8. *Sed nihil est, quod tam miseros faciat, quam imp. et scelus. Ut jam.* Davis. scribit: « Si nihil est, quod tam miseros faciat quam impietas et scelus; ut jam omnes insipientes sint miseri, etc. » Integritati suæ locum restitimus, inquit, opem ferentibus Par. pr. tert. et Pal. quarto, qui sic dant, ut exhibemus. Vulgo, « Sed nihil est, quod tam miseros.....scelus. Ut jam omnes, etc. » Quo modo non solum connexio sententiarum, sed et sensus ipse vitatur. — Davisii conjecturam recipit Gær. Hoc etiam loco, inquit, Ern. Davisio, veram lect. ex tribus suis reponenti, non paruit, retinuitque vulgatam, « Sed n. est...scelus. Ut jam ». Nostri tres optimi *Si* comprobant. *Ut pro licet* dici, per se patet: *jam* autem in consecutione frequens est.

9. *Aliquantum.* Codd. nostri omnes

et impressi vet. plerique, quod recte Davisius pro *aliquantulum* redaxit. Scribæ diminutiva adjectivorum amant, ut sæpius in *paullulum* vidimus. Cf. Acad. II, 41, 128.

10. *At, quo nitantur...argumento ad probandum.* Gær. præbet *nituntur*. Tres, inquit, nostri optimi vitiose, « ad quod utuntur » nam *nituntur*, quod Bas. Monac. Gud. 1, E. ξ. V. aliique Gruteri Davisiique firmant, vel ex eo præferendum est, quod *ad probandum* additur, quippe quod abundaret, si *utuntur* verum esset. Quod autem Davis. ex uno suorum, ut dicit, *nitantur* correxit, Ernestio adstipulante, id in tanto codicum consensu necessarium non est. Utroque enim verbi modo uti hac in dicendi ratione licet. — Ceterum ob vocem *acuti* indicativus modus adeo præferendus est. Si amplius quæris, hoc exemplum ad interrogativas indefinite positas referendum pntabis, ad quas haud raro ita auctor indicativum addit. Conf. Ruhnken. ad Rutilium, II. 6, 98, et Gernb. ad Offic. I, 7, 26, qui recte, « unde verba sunt ducta », reposuit: eodem refert. Acad. II, 15, 46: « quanta luce ea referenda sunt ». Et sic item nobis ex tribus optimis nostris corrigendum

operæ pretium est considerare. Quarum, inquit, artium summa crescere potest, earum etiam contrariorum summa¹¹ poterit augeri. Ad virtutis autem summam accedere nihil potest. Ne vitia quidem igitur crescere poterunt, quæ sunt virtutum contraria. Utrum igitur tandem perspicuisne dubia aperiuntur¹², an dubiis perspicua tolluntur? Atqui hoc perspicuum est, vitia alia in aliis esse majora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, æquænam¹³ fieri possit accessio. Vos autem quum perspicuis dubia debeatis

68 illustrare, dubiis perspicua conamini tollere. Itaque

erat supra II, 5, 15: « quid Epicurus loquitur ». Locus nostro simillimus est Verr. II, 53, 131: « quemadmodum in Sicilia isto prætoris creati sunt, operæ pretium est cognoscere »; ubi Ern. sua solius auctoritate *sint* edidit.

11. *Earum etiam contrariorum summa.* Gærenz scribit *contrariorum*. Sic, inquit, Lamb. jam pro vulgato, *contrariorum* susserat, Victorio *contrariùm* præbente. Davis. *contraria* mavult, relatum ad *summa*. Alterutrum eligendum est: vulgata enim stare nequit, nec amat auctor hanc genitivi contractionem. At in *contraria* vix scribæ omnes peccassent: si *contrariorum* assequuti non sunt, mirum nihil est: nam si vel vim vocis cepissent, tamen in ejus positu hærent, licet hic unice verus sit. Certa enim regula est genitivorum a se invicem penduntium rectum præcedere, sequi regentem. Cujus regulæ nusquam apud Ciceronem exceptio est: apud alios, maxime Corn. Nepotem, tum etiam regens præcedit, si unum vel plura verba interponuntur. Cf. Eumen. 7, 1: « corporis custos fuerat Alexandri »; *ibid.* § 2: « nominis si-

mulatione Alexandri. » At Cic. « illius (Verris) adjutores improbitatis: Stoicorum conclusio rationis: fratris repulsam consulatus, etc. » Si editori Oxon. fides est, E. V. χ . *contrariorum* referunt: quod per se jam toties contextis aptissimum est, hæc contextorum vi: « Quæcumque artes complexu suo perfectiores reddi possunt, eadem quoque complexu suo deteriores reddi poterunt, etc. »

12. *Utrum igitur tandem perspicuisne dubia aperiuntur, an.* Bas. et tres Oxon. *tandem* ignorant, et Ern. tacite *ne* abjecit. Sed ut *tandem* proprie refutando urgentis est, ita hic V. D. ubique in *ne* istam, si inter *utrum* et *an* ponitur, grassatur. Cf. supra II, 19, 60: « Utrum tandem censes... tuamne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam...? » Plene hanc *ne* defendimus ad Acadd. II, 23, 71. G.

13. *Æquænam.* Quod verissimum est, scribæ pro more suo misere turbant, « hæc quæ jam, et si quænam. hæc quæ jam ». Proxime accedit God. 2, *hecquænam*. Partt. Oratt. 14, 48: « æquonam modo, æquonam loco artis indigent? » G.

eadem ratione, qua sum paullo ante usus¹⁴, hærebitis. Si enim propterea vitia alia aliis majora¹⁵ non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem vos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuum est, vitia non esse omnium paria, finis bonorum vobis mutandus est. Teneamus enim illud necesse est, quum consequens aliquod falsum sit, illud, cujus id consequens sit¹⁶, non posse esse verum.

XXV. Quæ est igitur causa istarum angustiarum? Gloriosa ostentatio¹ in constituendo summo bono. Quum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur, tollitur cura valitudinis, diligentia rei familiaris, administratio reipublicæ, ordo gerendorum negotiorum, officia vitæ². Ipsum denique illud honestum, in quo uno vultis esse omnia, deserendum est. Quæ diligentissime contra Aristonem³ dicuntur a

¹⁴ *Itaque eadem ratione, qua sum paullo ante usus, hærebitis.* Gœrenz dat itaque usque eadem. Scripti, inquit, plerique omnes, non usque, sed usus: nam quod editi vett. quidam, et olim vulgata, *usi* præbent, id haud dubie ex correctione natum est. *Usus* possis quidem ortum putare, scribæ alicujus oculis ad seqq. aberrantibus. Id haud dubie sequuntur Ern. *usi* cum edd. vett. nonnullis, ut dicit (nam nostri omnes alterutrum servant), abjecit. At futurum tempus hærebitis, tale quid, ut *semper, usque*, requirit: recte igitur Davisius *usque* in Paris. 2 et 3 repertum textis adscripsit.

¹⁵ *Vitia alia aliis majora.* Gud. 2 et Bas. « alia vitia aliis majora »: quod etiam auribus probatur, tamen præferendum non est. Nam primo auctor, « alia aliis », ut « singula singulis », jungere amat: deinde vis est in subst. non adjectivo, ut in proxime præ-

gressis « vitia alia in aliis majora ». G.

¹⁶ *Id consequens sit.* Alii quid vel quod, alii id quod, alii in exhibent, alii denique id omittunt: sed vulgata verissima est. G.

XXV. 1. *Quæ est igitur causa...? Gloriosa ostentatio.* Ex Bas. enotatur *ingloriosa*. Quid? si nisi exciderit, quæ ni scribis pingitur? facile etiam ~~en~~ præcedens particulam auferre potuit. Sed sæpius Cic. ad ejusmodi interrogationes abrupte respondet. Cf. 26, 72. G.

2. *Officia vitæ.* Mars. *officium vitæ*: non inepte ad singularem eorum, quæ præcedunt, numerum; sed dubitamus, an umquam simpliciter numero *officium vitæ* collective dicatur; at sæpe sic cum plurium numero. G.

3. *Contra Aristonem.* Hujus disputationis Chrysippi contra Aristonem, plura Galenus lib. VII, de Decretis Hippocratis et Platonis. MORÆ. —

Chrysippo. Ex ea difficultate illæ fallaciloquæ, ut ait
 69 Attius, malitiæ⁴ natæ sunt. Quod enim sapientia, ubi
 pedem poneret⁵, non habebat, sublatis officiis omni-
 bus (officia autem tollebantur, delectu omni et discrimi-
 mine remoto: quæ enim esse poterant, rebus omniibus
 sic exæquatis, ut inter eas nihil interesset⁶): ex his

Sic Cic. Catoni opponit Stoicorum quemdam principem, a quo eadem opugnata esse dicit, quæ nunc Cato defendit: Stoicorumque notat inconstantiam, qui in aliis ea reprehendunt, in quibus ipsi peccant; ut suis ipsorum armis facile possint profligari.

4. *Illæ fallaciloquæ... malitiæ*. Vulgata cum Nonio *fallaciloquentiæ* præbet: scripti omnes aut *fallaciloquelæ*, ut Spir. et Erl. aut *fallacis loquelæ*, cum nostris reliquis. Paris. 2 *fallaciloquæ*; et Ald. Lamb. et P. Man. ex suis ediderunt. Quum autem *fallaciloquentiæ malitiæ*, nisi per appositionem, quæ huc nihil pertinet, jungi non possit, Davis. *fallaciloquentiæ... novitiæ* conjicit intempestiva sane audacia: magis tamen ferenda, quam quod Ern. ad has quisquillas ne verbum quidem notat. Nos quidem omnem istam varietatem ex glossa v. *versutiloquæ* natam esse judicamus. Non enim solum Orat. III, 38, 154, *versutiloquæ malitiæ* ex vetere poeta laudantur; sed videtur etiam auctor ad hanc ipsam vocem paullo post verbis his respicere: « illa tamen simplicia; vestra versuta ». Ceterum haud semel apud Nonium monstra lectionis, vel ex auctore nostro laudata, reperiuntur: ut tanta fide homo, cujus auctoritas ex casu magis pendet, quam ut iudicio stabiliatur, dignus non sit. Quantum vero in glossis turbetur, notum debet esse omnibus. G.

5. *Quod enim sapientia, ubi pedem*

poneret. Gœrens transponit *pedem ubi*, notatque: *Quod* firmant tres optimi nostri cum Masæi cod. et Palat. 4. Reliqui *quid* cum olim vulgata: quam Davisius tam posse probari putat, si legatur: « Quid enim? sap. . . . Qui ea esse poterant, etc. » Sed errat, quum post *Quid enim?* semper interrogatio sequatur necesse sit; quæ in hæc non cadit. *Quod* est « ex eo quod », ut sæpe. Meliore deinde ordine nos cum nostris omnibus, *pedem ubi*.

6. *Officia... remoto... interesset?* Hæc vulgo sic distinguuntur, ut parenthesis ante *quæ enim* incipiat: sed ex ea ratione, quam nos sequuti sumus, arctius contexta coeunt. Proprie sic pergere debebat in apodosi oratio: « angustia hæc nata sunt, ex quibus ista evas. » Ortum sic ex hac contracta dicendi ratione, leve anacoluthon est: quæ auctori, post longiorem parenthesis, pæne ex ordine ponuntur. Contextorum tenorem et vim jam hæc habebis: « Ex eo enim, quod sapientia locum nullum habebat, officiis omnibus ab ea seclusis (secludebantur autem ab illa officia, quum eorum neque delectus, nec discrimen concederetur: quomodo enim hæc obtinere poterant, omni in rebus differentia sublata?) angustia hæc, quas dixi, nata sunt, ex quibus evenit, ut ista Stoicorum deterioris etiam conditionis sint, quam illa Aristonis ». Ceterum inseri vult Davis. post *autem* ex Eliensi *omnia*, quod etiam E. et ζ. servant, sed ad-

angustiis ista evaserunt deteriora, quam Aristonis. Illa tamen simplicia⁷; vestra versuta. Roges enim Aristonem, bonane ei videantur hæc, vacuitas doloris, divitiæ, valitudo⁸ neget. Quid? quæ contraria sunt his, malane⁹ nihilo magis. Zenonem roges. Respondeat totidem verbis. Admirantes quæramus ab utroque, quonam modo vitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, valeamus, ægrine simus; vacemus, an cruciemur⁸ dolore; frigus, famem propulsare possimus, necne possimus: Vives, inquit Aristo, magnifice atque præclare; quod erit cumque visum agens⁹, numquam angere, numquam cupies, numquam timebis. Quid Zeno? Portenta hæc esse dicit¹⁰, nec ea ratione 70

jectivum certa ex glossa e proxime antecedentibus adhæsit. G.

7. *Illam tamen simplicia: vestra versuta.* Bini e nostris tam præbent. Sed non capiebant scribæ, tamen h. l. sane valere, ut sæpe. *Simplicia* autem Aristonis sunt, simpliciter omnia, quæ honesta non sint, in ἀδιαφόροις ponentis. *Versuta* sunt proprie ejus, qui ita versutus est, ut ex re nata sibi facile consulat. Hoc loco sunt ejus, qui « quam causam non obtineat, verba verset, et in rem suam applicet ». Cf. 20, 50. G.

8. *Valeamus, ægrine simus; vacemus, an cruciemur.* Gud. 2 et Pas. *ne.* Aliter offendit Lamb. qui corrigit « valeamusne an ægri s. » Sed facile videre licet, auctorem consulto sic scripsisse, quo minus bis *ne, an* repetendum esset. Alias quoque sic *ne* simpliciter supra II, 12, 38: « rerum inter eos, verborumne sit controversia ». G.

9. *Quod erit cumque visum agens.* Gærenz addit *quum* ante *quod.* Ausi sumus, inquit, ex ingenio addere: alias enim non coit oratio. Debet enim

necessario contextus sic pergere, « vives, inquit Aristo (tum modo), magnifice, quum. . . numquam angere, etc. » *Quum* autem omititur et post *quod*, et ante *quod* compendii vitio, ut codices scriptos tractanti observare sæpe licet. *Agens* autem rectissime Davis. ex altero Mafæi scripto, altero suo dedit. Vulgatum *ages*, quod nostri quoque sequuntur, scribarum est, auctoris mentem non capientium: nec alia causa vocem eandem ex E. et ξ. excidere fecit. Intelligitur vero per *visum agens* illa αἰσθησις κινουμένων κατὰ περίστασιν. Cf. Stob. Ecll. Phys. I, p. 828, et Sext. Emp. XI, 64, quæque supra ad 16, 43 notavimus.

10. *Port. hæc esse dicit.* Spir. Erl. Gud. I verba *hæc esse*, et Mouac. E. ξ. simpliciter *hæc* ignorant: Erl. etiam *dicis* variat. Sed nihil horum valet. Offenderat forte, quod *Zeno hæc* Aristonis discipuli, *portenta* dicat, licet ista ipsa Aristo post mortem magistri palam senserit. At *Zeno* h. l. omnino pro Stoicorum philosophia, ut sæpius, ponitur; et *hæc*, pro « talia, qualia hæc », accipiendum est. G.

ullo modo posse vivi ¹¹; sed differre inter honestum, et turpe ¹², nimium quantum, nescio quid immensum ¹³; inter ceteras res nihil omnino interesse. Idem adhuc (audi reliqua, et risum contine, si potes): Media illa, inquit, inter quæ nihil interest, tamen ejusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia rejicienda, alia omnino negligenda, hoc est, ut eorum alia velis, alia nolis, alia non cures. At modo ¹⁴ dixeras, nihil in his rebus ¹⁵ esse, quod interesset. Et ¹⁶ nunc

11. *Posse vivi*. Abjiciant sine jure ξ. χ. et ψ. *posse*. Exciderat forte: nam Gud. 1 transponit, « posse ullo modo ». G.

12. *Sed differre inter honestum, et turpe*. Gud. 2 et Bas. *distare*: unde videtur esse, quod Spir. et Erl. *discere* exhibent. Et sane auctor sæpe *distare* sic ponit, ut *differre* simpliciter valeat. Vid. Off. II, 4, 7: « quibus rebus exulta hominum vita tantum distat a victu cultuque bestiarum », ubi item scripti plerique omnes peccant. Cll. Orat. I, 49, 215; ibid. II, 65, 263. Eodemque modo Læl. 20, 75: « tanta est inter eos, quanta maxima potest, morum studiorumque distantia », dicitur.

13. *Nimum quantum, nescio quid immensum*. Sic scripti omnes editique vett. nisi quod Erl. *sit* intempestive addit. At verba, « nescio quid immensum », superflui quid habent, abruptiusque adjiciuntur: ut nihil mirum sit, si ea cum Ludov. Carrione Davis. ex glossemate nata putat; idemque sentit Gronov. ad Gell. Noct. Att. I, c. 8. Sed licet quidem sententia hæc suam quamdam probabilitatem habeat: tamen alia quædam obstare videntur, non negligenda. Nam primum verba ista per se glossatoris ingenium minime produunt: deinde videri potest

auctor his additis vim discriminis illius, inter honestum et turpe, augere voluisse, ut magis appareret oppositio. Denique ante oculos fortasse auctor quædam Zenonis verba habuit, v. c. εἰς ὑπερβολὴν, vel ὑπερβολῆ εἰς ἁριστον (ut ὑπερβολῆ μέγα δίδισται) : Latinos enim εἰς ὑπερβολὴν per *minimam quantum* exsequare certum est. Cf. Gell. Noct. Att. XVIII, 3, ibique Gronov. Tum « nescio quid » erit, « nescio quid dicit », et omnia ex ordine procedent. G.

14. *At modo dixeras*. Scripti nostri omnes, « Ac modo dixeras ». *At* est enim proprie diverbiorum. G.

15. *In his rebus*. Gær. dat *in istis*. delete *rebus*, notatque: Davis. ex quatuor suis (quibus se totidem Oxon. addunt) edidit *in istis rebus*; ut etiam Monac. refert. Gud. 2 et Bas. « in rebus istis », Spir. et Erl. simpliciter *istis*: quod sequenti sumus, quum ex his admodum probabile sit *rebus* a scribis additum esse. — Non deerunt tamen qui Gær. temere fecisse putent.

16. *Et nunc idem dico, inquit*. Gær. *inquit*. Sequenti sumus, inquit, Spir. et Erl. vulgata enim *inquit* parum huc facit, quum *inquit* ad Zenoneu referatur, *inquit* ad Catonem referendum foret. Proxima sic intelleges, « sed dico ista non ad quælibet,

idem dico, inquires; sed ad virtutes et ad vitia nihil interesse. Quis istuc, quæso, nesciebat¹⁷?

XXVI. Verum audiamus¹. Ista, inquit, quæ dixisti, ⁷² valere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam græce *προηγμένα* (latine autem producta; sed præposita, aut præcipua malo: sic tolerabilius et mollius²); illa autem, egestatem, morbum³, dolorem, non appello mala, sed, si libet, rejectanea⁴. Itaque illa non dico me expetere⁵, sed legere, nec optare, sed sumere; contraria autem non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquique Platonis alumni? Se omnia, quæ secundum naturam sint, bona appellare; quæ autem contra, mala. Videsne igitur,

immo ad (quoad) virtutes et vitia, nihil interesse ».

17. *Quis istuc, quæso, nesciebat?* Omnes nostri, tresque Oxonn. quasi pro *quæso*: sed sic mutant scribæ; vide supra ad Fin. II, 2, 6. G.

XXVI. 1. *Verum audiamus.* Gœr. capitis sui initium ante vv. *Quis istuc* posuit, et hæc sic distinguit: «...interesse. — Quis istuc, quæso, nesciebat? Verum audiamus. — Ita, etc.» Hæc verba, inquit, *Verum audiamus*, sunt se ipsum reprimentis. Quæ notavimus, quoniam nuper quem in his mire errare vidimus. — Nobis melior videtur ratio quæ vv. *Verum audiamus* a præcedentibus separat: postquam Cic. ostendit nihil esse in Zenonis doctrina novi, addit: sed Stoici aliquid habent quod mihi respondeant, scilicet: *ista*, etc.

2. *Latine...mollius.* Parenth. signa addi iussimus: mire enim hæc ex Zenonis ore sonant. Solet vero auctor post autem in parenthesi positam, aliam autem snbjicere; cf. sup. III, 18, 59. G.

3. *Egestatem, morbum.* Gœrenz transponit: *morbum, egestatem.* Sic,

inquit, omnibus ex nostris editisque vett. præcipuis quibusque, Davilio tacite præeunte, transposuimus: negligentiaque tribuendam putamus, quod in Oxoniensi, quæ vulgatam sequitur, ex quinque codd. nulla varietas notatur.

4. *Rejectanea.* Notat pro *rejectanea* Urainus ex suo *rejecta*. Verum est *rejectanea* hoc solo loco auctori dici; alias enim hic ubique *rejecta*. Sed causa hinc justa nulla est, probam ceteroquin vocem rejicere; idque magis, quum auctor superius positum *rejjicienda* exprimere voluisse videri possit. Quamquam negari nequit, *rejecta* rectius ad *ἀποπροηγμένα* respondere. Sed forte addita verba, *si libet*, vocem magis interiori rei notioni, quam græco idiomati, aptatam notant. Ceterum opus non erat, ut his græcum *ἀποπροηγμένα* adderetur: hoc enim ex ipso latino verbo clare se prodebat; in v. *producta* non item. G.

5. *Itaque illa non dico me expetere.* Gud. 2 et Bas. « dico illa non me exp. » Sed sæpius monuimus, auctorem verba *dicendi* mediis accusati-

Zenonem tuum cum Aristone verbis consistere⁶, re dissidere; cum Aristotele et illis re consentire, verbis discrepare? Cur igitur, quum de re conveniat, non malimus usitate loqui? Aut doceat⁷, paratiorem me ad contemnendam pecuniam fore, si illam in rebus præpositis, quam si in bonis duxero; fortioremque in patiendo dolore, si eum asperum et difficilem perpressu, et contra naturam esse⁸, quam si malum dixero.

73 Facete M. Piso⁹, familiaris noster, et alia multa, et hoc loco stoicos irridebat. Quid enim aiebat¹⁰? Bonum negas esse divitias, præpositum esse dicis. Quid adjuvas? avaritiamne minuis? Quod si verbum sequimur, pri-

vis cum inf. inserere solere. Similiter restitues ex aliis nostrorumque binis, Off. III, 22, 11: « quam quum utilem diceret non esse, æquam fateretur »; ubi prave editur, « utilem non esse diceret, esse æq. f. » G.

6. *Cum Aristone verbis consistere.* Nostri quoque omnes cum Gruterianis, Davisianis editisque vett. multis, *consistere*: ante Crat. *consentire* vulgatum est, ut etiam Mars. refert. Nos quidem formam hanc dicendi, « consistere enim aliquo », sic ut *consentire* valeat, nusquam alibi apud auctorem legisse meminimus. At nihilo minus probum verbum iudicamus, græcoque συνίσταται aptatam. Propria vi, unde hæc ipsa pendet, ponitur in Verr. Act. I, 7, 19: « cum hoc consistit, hunc amplexatur, hunc jubet sine cura esse ». Ceterum, apte id verbo *dissidere* opponi, ipse vides. Gad. 2 minus bene *Aristonis*. G.

7. *Aut doceat. Aut abruptius pergit*, pro « Aut, hoc si nolis, certe Zeno doceat ». G.

8. *Et contra naturam esse.* Quæ his et præmittitur, nostris omnibus ignoratur. Omissa nude copula vix

recte placebit: sed quum Spir. et Erl. *perpressi* referant, non sine magna probabilitate « perpressu, si contra » suademus. G.

9. *M. Piso.* Hic est quem in quinto libro inducit Cicero exponentem Acadd. et Peripp. opiniones de finibus honorum et malorum: nepos erat hujus Pisonis qui cognominatus est *Frugi*. Jam mortuus erat ille Piso, eo tempore quo Cicero fingit se ea cum Catone colloquutum esse, quæ hoc libro refert. J. V. L.

10. *Quid enim aiebat?* Davis. distingui mavult « Quid enim, aiebat, bonum, etc. » Sed si certe suadere debebat, « Quid enim? aiebat, bonum ». Per se quidem non male. Possis etiam malle, « Quid enim? aiebat, bonum. . . dicis? » ut *bonum* pro *bonumne* accipiatur. Vel, si malis, « Quod enim aiebat. . . dicis, quod adjuvas? » *Quod sit*, « quid attinet ad id, quod ». At vulgata facile defenditur ex paullo ante positis: « Quid ait Aristoteles? » Paullo ante scribit Lamb. *ut alia*, atque ita Crat. Male: sensus enim est, « et quoad alia multa Stoicos irridebat, et quoad hanc rem ». G.

nam longius verbum præpositum, quam bonum. Nihil ad rem. Ne sit sane : at certe gravius. Nam bonum ex quo appellatum sit, nescio : præpositum ex eo credo, quod præponatur aliis. Id mihi magnum¹¹ videtur. Itaque dicebat plus tribui divitiis a Zenone, qui eas in præpositis poneret, quam ab Aristotele, qui bonum esse divitias fateretur; sed nec¹² magnum bonum, et præ rectis honestisque, contemnendum ac despiciendum, nec magnopere¹³ expetendum. Omninoque de omnibus istis verbis¹⁴ a Zenone mutatis ita disputabat, et quæ bona negarentur esse ab eo, et quæ mala, illa lætioribus nominibus ab eo appellari¹⁵, quam a nobis, hæc tristioribus.

XXVII. Piso igitur hoc modo, vir optimus, tuique, ut scis, amantissimus. Nos, paucis ad hæc additis, finem faciamus aliquando. Longum est enim ad omnia respondere¹, quæ a te dicta sunt.

11. *Id mihi magnum videtur.* Græcum μάλα τι cogita, *quid* enim omis- sum gravitate pronuntiationis compen- sandum est. Tusc. I, 49, 116 : « quos enumerare magnum est : » ut recte nuper Wolf. reposuit. Eadem ipsa res efficit, ut sensus sit, « id mihi majus videtur, quam si bonum dixeris ». G.

12. *Sed nec... nec.* Gœrenz scribit *sed neque... nec.* Ita, inquit, pro vulgato duplici *nec* nostri omnes, Oxon. E. Mars. Crat. aliæ. Cf. Off. III, 27, 4 : « neque enim caritas patriæ retinuit, nec snorum; » ibid. 29, 1 : « quia neque irasci (Jupiter) solet, nec nocere ».

13. *Magnopere.* Gud. 2, *magno opere.* Sed hic cod. ubique divisa voce; sic ut vix ter vel quater, tot in Cic. libris, quos continet, *magnopere* scriptum deprehenderimus. Neque vis est h. l. in voce, unde distingatur. G.

14. *Omnibus istis verbis.* Gœrenz transponit « istis omnibus verbis », et v. *omnibus* uncis includit, notans : Cum vulgatæ serie nullus nostrorum facit : nam quatuor cum Marso et Crat. « istis omnibus v. » Gud. 2, « istis verbis omnibus ». Facile *omnibus*, cui tanu vaga sedes est, carebis, si memineris *istis*, pro « his et talibus », cum aliquo contemptu poni : nec hoc loco non de nominibus omnino omnibus, a Zenone mutatis, sermonem esse, proxima ipsa docent. Cancellis igitur suspectam vocem notavimus. — *Verbis a Z. mutatis.* Sexcentis locis eadem Stoicis exprobrat Cic. e. c. Acad. I, 11; Fin. III, 2, IV, 1; Tusc. V, 11.

15. *Ab eo appellari.* Spir. Erl. Gud. 1, *appellari ab eo*, ordine utroque probo, et difficiliter, uter melior, h. l. dignoscendo. G.

XXVII. 1. *Longum est enim ad*

palearum navem evertit, et si auri: item æque¹¹ peccat, qui parentem, et qui servum injuria verberat. Hoc non videre, cujus generis onus navis vehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere¹²; itaque, aurum, paleamne portet, ad bene, aut ad male gubernandum, nihil interesse? At quid inter parentem, et servulum intersit, intelligi et potest, et debet. Ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur. Et, si in ipsa gubernatione¹³ negligentia est navis eversa, majus est peccatum in auro, quam in palea. Omnibus enim artibus volumus attributam esse eam, quæ communis appellatur prudentia: quam omnes, qui cuique artificio præsumunt¹⁴, debent

11. *Æque peccat.* Peccat, quod est in omnibus edd. abest in J. V. *Leclerc* textu, typographico sane mendo.

12. *Ad gubern. . . p. aurum, etc.* Gær. addit *id* ante *ad gub.* notatque: Ita ex Spir. et Erl. reposuimus. Vulgatur *Hæc*; cujus loco Davis. *Hunc* suadet, infinitum mirantis tempus recte agnoscens. Ern. ex binis impressis vett. *Hic* dedit. Utrumque minus bene: vide enim supra II, 10, 29: «Hoc vero non videre». *Hoc* autem infinitis locis a scribis in *Hæc* mutari, ut sæpe vidimus, ita supra 23, 63, ubi idem reposuimus. Deinde ex Spir. et Erl. *id ad gubern.* dedimus. Davisio ex suis jam ita conjiciente: ita enim sæpe auctor cum vi demonstrativum addit. Gud. 1 et Bas. cum uno Davisii *et id ad gubern.* Quinque ejusdem cum Victoriana et Crat. *et ad gub.* Mars. *ad id gub.* — *Aurum, paleamne.* Gær. scrib. *paleamve*, notatque: Davisius dedit ex binis suis *ne*, ut e nostris Gud. 1: nec aliter editt. vett. Sed vulgata, quæ scriptorum potiorum est, relin-

quenda sic non erat: ubique enim *ne* scribæ in *ne* mutant.

13. *Et, si in ipsa gubernatione.* In his *ne* offendaris, duo notanda sunt. Primum, *et consecutionis* est, atque *et sic* notat; cf. supra 18, 51. Deinde *in* valet, «quoad, quod attinet ad», ut in præcedd. «in gubernando nihil, in officio plurimum». Sententiæ tenor igitur hic est: «Quoad gubernationem navis nihil interest, auri navem, an palearum everterit; at quoad officium plurimum: sic, si quoad ipsam gubernationem negligentia culpa navem everteris; negligentia autem male curati officii sit: major culpa est in auro neglecto, quam in palea». G.

14. *Qui cuique artificio præsumunt.* Hæc satis bene se habent: *cuique* enim pro «cuiuscumque, cujuscumque modi», dicitur. Alias facile *qui cui*, pro *aicui*, vel *qui deleto cuiuscumque* (quod olim *quocumque* pingebatur), scripseris. Neque indicat. offendere debet: hic enim auctori in loco adseverariæ frequens est. Sic vel tum nihil tentabis, si Gud. 2 *omnes* ignorare didiceris: nam uterque Gudianus in voce

to quidquam honestius, nec turpi turpius. Perge
ro : nam de isto magna dissensio est. Illa argu-
nta propria videamus, cur omnia peccata sint paria.

inquit, in fidibus plurimis, si nulla earum ita con-
ta numeris sit⁷, ut concentum servare possit, omnes
æ incontentæ sint⁸ : sic peccata, quia discrepant,
æ discrepant; paria sunt igitur. Hic ambiguo lu-
rur. Æque enim contingit omnibus fidibus, ut in-
tentæ sint; illud non continuo, ut æque incontentæ.
latio igitur ista te nihil juvat. Nec enim omnes
ritias si æque avaritias esse dixerimus, sequitur
im, ut æquas⁹ esse dicamus. Ecce aliud simile dis-
76
sile. Ut enim, inquit, gubernator æque¹⁰ peccat, si

*In fidibus plurimis, si nulla ea-
ita contenta numeris sit. Gœr.
it : « in fidibus pluribus, si nulla
ita contenta nervis sit ». Pluri-
inquit, nostrorum est omnium,
erat. neque, cur permultas fides
enim plurimis valet), auctor ma-
t, dispicere licet. Nervis deinde,
iorum, ita Spirensis et Erl. est,
utque idem cum Marso et Crat.
vassi vet. plerique; et Gud. a
varius refert, ex eadem voce pec-
Lambin. et nervis et numeris de-
jubet. Ernest. quum Davisius ner-
cepisset, et contentis suaderet,
rit, quæ fides contentis nervis
? numeris contra sic tuetur, ut
v. « modus et gradus tensionis
et definitus ad efficiendum cer-
et aptum sonum » intelligatur. At
nunquam, hoc modo numerum
prohibetur, ita Vir egregius non
dixerat, fides instrumentum musi-
quodlibet nervis instructum no-
Cf. Divin. II, 14, 33 : « Jam
os in fidibus, aliis pulsis, reso-
alios, etc. » Varietas autem ex*

compendio nr̄is, quod nervis et nu-
meris notat, ortum suum repetit. Nec
opus est, ut vocem in glossa ponas.

8. *Omnes æque incontentæ sint.*
Particula æque ad nomen omnes referri
potest, ut sit sensus, « Æque contingit
omnes ut incontentæ sint », et ita non
efficitur, quod Stoici volunt, peccata
paria esse; sed tantum inde colligere
possis, pariter esse peccata, id est,
similiter peccati nomine omnia appel-
lari. Si vero illud æque, ad verbum
incontentæ pertineat, jam quod asse-
mitur, falsum est : et ita consequens
necessario verum esse non concludi-
tur. Debet enim omnis ratiocinatio,
quæ fidem factura sit, ex veris et con-
cessis proficiaci. Præclare M. Tullius
hanc ἀμφιβολίαν dissolvit : qua in re
quantum arte disserendi valuerit, satis
ostendit. MORLIUS.

9. *Sequitur etiam, ut æquas.* Gœr.
suorum omnium iussa transponit se-
quitur, ut etiam æquas.

10. *Gubernator æque peccat.* Idem
exemplum reponit auctor Paradoxi
III, quod totum conferendum est. G.

ut, quo hæ majores, minoresve sint, eo, quæ peccentur in his rebus, aut majora sint⁴, aut minora.
 78 Itaque (jam enim concludatur oratio⁵) hoc uno vitio maxime⁶ mihi premi videntur tui stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere. Quid enim est tam repugnans⁷, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat, appetitionem rerum ad vivendum accommodatarum, a natura profectam⁸? Ita quum ea volunt retinere, quæ superiori sententiæ conveniunt, in Aristonem⁹ incidunt:

alterius et vice autem Off. I, 40, 3, ell. Off. II, 9, 9, alterius sive loco si vero Acad. I, 2, 7, alterius tum loco et Acad. II, 14, 43, etc. G.

4. Aut majora sint, aut minora. Gorr. scribit *haud maj. s. aut m.* Miramur, inquit, non vidisse VV. DD. sententiam loci non coire; cujus aperte tenor hic est: = Quasi non solum inter peccata (ut Stoici statuunt), sed inter res, in quibus peccatur, ipsas quoque, nihil discriminis sit; ita ut non eo graviora aut leviora peccata sint, quo graviores levioresque res sint, in quibus peccetur. Ceterum *haud*, quam scribæ *haut* pingunt, et *aut*, vice versa non raro confunduntur; cf. Off. I, 21, 2. Hoc autem loco, quum *aut* sequatur, pronus scribis in lapsum locus fuit.—Sed idem Gorr. in Addit. ad calcem libri addit: *haud* sine necessitate correximus: nam *ut* h. l. consecutionis, pro *ut inde*, et *eo* pro *eo quoque* accipi recte licet.

5. Jam enim concludatur oratio. Ignorant enim Gud. uterque et Bas. Omiserunt nempe scribæ particulam, quam parenthesin non viderent. G.

6. Hoc uno vitio maxime. Vitio Lamb. tolli vult: sed recte Davis. non paruit. *Vitium* enim omne, = quod jure reprehenditur, = notat, et h. l. dictum

est pro, = hoc uno maxime, quod vitiosum, in vitio est = G.

7. Quid enim est tam repugnans. Gorr. delet *est*, qui notat: Gud. 2. Monac. E. et ξ . *est* nesciunt, et sane hoc in positum incommodum putandum: auctor enim, *quid enim tam est*, scripsisset. Nam vel Marci ratio h. l. non placet, qui *quid est enim* refert; quum vis in *tam* sit, *quam* subiecta. Contra vero idem supra III, 9, 31: = Quid autem apertius, quam = Off. III, 13, 8: = Quid autem tam absurdum, quam: = ubi item, paucis verbis ante, ex Gud. 1: = Quid vero staltius, quam =, *est* post *vero* ejecto, scribendum videtur. Delendum igitur *est* jure putavimus.

8. A natura profectam? Ignorant tres potiores nostri cum totidem Oxonn. editisque vet. plerisque. Insuper variant duo et nostri, et Oxonn. *perfectam*. Sed ut = appetitio natura perfecta = nihil est, ita *natura profectam* dici nequit, nisi *ab*, *ex aliquo*, vel *ad aliquid*, etc. addatur. Sed nescio quid scribas *a* in formis, = a natura profectus, a natura tributus: cf. supra 7, 17, et similibus, offendit. Ceterum *appetitio* hæc eadem est, de qua vidimus supra 21, 58. G.

9. In A. incid. In Aristonem vitia.

habere¹⁵. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt¹⁶.

XXVIII. Urgent tamen, et nihil remittunt. Quoniam, inquit, omne peccatum, imbecillitatis et inconstantiae est; hæc autem vitia in omnibus stultis æque magna sunt: necesse est paria esse¹ peccata. Quasi vero aut concedatur, in omnibus stultis æque magna esse vitia, et eadem imbecillitate et inconstantia L. Tubulum² fuisse, qua illum, cujus is condemnatus est rogatione, P. Scævola; et quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit³;

omnis intempestive omittenda plane intemperans est. G.

15. *Debent habere*. Scilicet majorem in majore, minorem in minore artificio: ut prudentior gubernator requiratur ad navem auri, quam ad navem palæarum ducendam; atque ita major culpa sit ejus, qui majorem prudentiam et pollicitus erat, et debuerat adhibere.

16. *Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt*. Erl. et Spir. sint. Sed hoc intempestive dubitantis foret. Ortus est haud dubie conjunctivus, quod scribæ eum ad *ne* necessarium putarent, quum *quidem* ab hac particula altius remotum esset. Inde forte quoque est, quod *quidem* a Gud. 2 plane abest. Sed per *quidem* post *paria* etiam extra soni locum majorem vim quamdam accepit, quam quæ est adjectivo, si simpliciter substantivo suo præmittitur. G. — In Gær. ed. incipit cap. XXVIII a verbis «Ita ne, etc.», quamvis in aliis omnibus quas novimus edd. incipiat a verbis seqq. «Urgent tamen, etc.»

XXVIII. 1. *Necesse est paria esse peccata*. Gud. uterque et Bas. *esse paria*. Qui ordo, nisi rectam verbo-

rum collocationis rationem diligenter curaris, valde speciosus erit, quum observaris, auctorem amare verbum, *necesse est esse*, non diremptis scribere. Cf. Tusc. III, 8, 18, «eum necesse est esse constantem»; N. D. II, 13; 35: «Quocirca necesse est esse illorum... gradum, etc.» Ibid. 30, 76: «aliquid sit necesse est esse melius». Nec melior structura est Marci, Crati, aliarum, *esse peccata paria*. De qua structura diversitate alio loco abundè agemus. Neque ille ordo ita certus est, ut justam exceptionem non admittat. Cf. Parad. III, 1, «paria esse etiam vitia necesse est». Divin. II, 34, 71, «peritum autem esse necesse est enim; qui, silentium quid sit, intelligat». G.

2. *L. Tubulum*. De illo scelestissimo viro, et de Scævola, vid. sup. lib. II, c. 16, et de Nat. Deor. I, 23; III, 30.

3. *Quasi vero aut concedatur... et quasi nihil... intersit*. Davinius dnce Th. Bentleio aut quasi corrigi jubet, ut bis aut sibi respondeat. Ex regula sane sic scribendum erat. Sed applicata post tot intertexta levi analcolutho oratio ad præcedens quasi est, simplici copula adjecta. Talia Latinis omnibus frequentantur. Sic ponitur

79 riores, duriores et oratione, et moribus. Quam illorum tristitiam atque asperitatem fugiens Panætius, nec acerbiter sententiarum, nec disserendi spinas probavit; fuitque in altero genere mitior, in altero¹² illustrior; semperque habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicæarchum, ut ipsius scripta declarant. Quos quidem tibi studiose et diligenter tractandos, magnopere censeo.

80 Sed quoniam advesperascit, et mihi ad villam revertendum est: nunc quidem hactenus; verum hoc idem sæpe faciamus. Nos vero, inquit ille: nam quid possumus facere melius? Et hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quæ a te dicta sunt, refellentem. Sed memento, te, quæ nos sentiamus, omnia probare, ni quod verbis aliter utamur¹³; mihi autem vestrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti¹⁴: sed videbimus. Quæ quum essent dicta, discessimus.

labare omnia », cll. IV, 19, 53. Ita quidem licet, si h. l. teneris, Stoicos de sua disciplina agi nolle, nisi fixo statoque rationum nexu, certa que verborum terminologia, ut vocant, servata. G. in Additam.

12. *In altero genere... in altero.* Scil. in sententiis; *in altero*, scil. in disserendo.

13. *Ni quod verbis aliter utamur.* Omnes nostri quoque *ni*, præter Gud. 2, qui *in* peccat. At Manutii, Lambinus, Brutus, Davis, *nisi* dederunt. Et dubitare sane licet, an auctor umquam *ni quod* scripserit; facile etiam ex compendio sic *nisi* corrumpi potuit: sed ex quo non certum erit, *nisi* vere scriptos libros referre, in talibus nostra sponte mutare non audebimus. — Auctor hanc quoque libram acute

dicto concludit: vide quæ diximus ad II, 35, 119. G.

14. *Scrupulum, inquam, abeunti.* Vertit intp. gallicus: *C'est un défi, lui dis-je, que vous me faites en partant.* Nobis hic proverbii more exprimi videtur ea responsio, quæ opponi debet iis, qui disputatione jam absoluta et finita, vires ostentare volunt quas non habent, potiusquam se victos fateantur; nec confugere dubitant ad pessima argumenta, quum jam refellendi copia adversario non super sit. Sic Cicero ironice hæc diceret, eodem sensu quo gallice, vulgari sermone, diceretur: *Vous me cherchez une mauvaise chicane lorsque vous me voyez forcé de me retirer; mais je vous retronverai.* Ceteram de hujus loci sensu silent interpretes.

M. T. CICERONIS
DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,
AD BRUTUM,
LIBER QUINTUS

ARGUMENTUM

LIBRI QUINTI DE FINIBUS.

Scena hujus libri, in quo Antiochi Ascalonitæ de finibus bonorum sententia continetur, Athenas translata, fingit Cicero, audito in Ptolemæo horis antemeridianis Antiocho, convenisse inter se, M. Pisonem, Q. fratrem, T. Pomponium, L. Ciceronem et se ipsum de ambulatione in Academiam postmeridiana, ut soli ibi secum essent: gymnasium enim illud matutinis maxime horis celebrabatur. Quo quum venissent, Piso ex angusta loci memoria sermonem eo flectit, ut miretur, quanta vis in locis insit, quos magni olim viri frequentassent, indeque memoriæ artis per Simonidem inventionem facile sibi explicat. Tum omnes, qui una venerant, locorum vicinitate admoniti, horum antiquitatis virorum memoriam recolunt, ad quorum admirationem imitationemque studio quisque suo invitabatur: Piso Platonis Aristotelisque, et qui ab his insigni nomine prodierunt; Quintus Sophoclis, Pomponius Epicuri, Marcus Charmadæ, Lucius Periclis, Demosthenis, Æschinis, § 1-5. Qua occasione arrepta Piso Lucium cohortatur, ut eloquentiæ studio illud quoque philosophiæ adjungat: quumque hic, Marci exemplo, ad recentem maxime Academiam inclinaret, id ille agit, ut eum ad veterem illam, et potissimum ad Aristotelem, Peripateticosque traducat. Cujus rei causa, provocatus a Marco, veterum horum de finibus bonorum sententiam, sed ex Antiochi mente et ratione, quippe quem maxime audisset, enarrat, § 6-8.

Ingreditur orationem sic, ut primum de triplici disciplinæ forma, quantaque in singulis hujus partibus Aristoteles ejusque sectatores, in iisque maxime Theophrastus, præstiterint, exponat. Naturam illos ita investigasse, ut eam quum universam, tum partes ejus singulas quasque diligentissime persequerentur. Disserendi præcepta eorum æque oratoriam artem, atque dialecticam comprehendere: primumque instituisse Aristotelem, ut de singulis rebus in utramque partem diceretur. In tertia autem parte, quæ bene vivendi præcepta complectebatur, non modo

privatæ eos vitæ rationem, sed rerum quoque publicarum re-
 ctionem diligenter curasse : quamquam vitam in contemplatione
 cognitioneque positam, eamque quietam, præferrent, § 9, 10,
 11. Quod autem de summo bono sibi minus constare videantur,
 id ex duplici librorum genere accidere, altero populari, altero
 scholæ scriptorum : in summa vero discrepantiam apud eorum
 principes esse nullam. At in de vita beata quæstione nimium
 tribuere Theophrastum fortunæ. Quam ob rem hunc quidem in
 plerisque reliquis; hac vero in re non esse sequendum, § 12,
 13. Posteriores Peripateticos, Stratonem, Lyconem, Aristonem
 Ceum, Hieronymum, Critolaum, Diodorum, meliores illos qui-
 dem videri ceterarum disciplinarum philosophis; at quum ab
 illorum principum sententia ita discedant, ut vix Peripatetici
 videantur, hos non esse admittendos, sed in illorum auctoritate
 acquiescendum. Hanc sequi diligentissime Antiochum, qui Ari-
 stotelis sententiam cum ea Polemonis eandem esse doceat.
 Summum autem bonum jure præ ceteris quæri, quum, id si
 ignores; rectam quoque vivendi rationem ignorari necesse sit.
 Cognito vero hoc certam et vitæ viam, et officiorum rationem
 teneri, § 13-15. Esse autem in summi boni quæstione ex An-
 tiochi mente Carneadem imitandum, neque modo videndum,
 quot philosophorum de summo bono sententiæ fuerint, sed
 etiam quot esse possint. Nullam enim artem ex se ipsa nasci,
 sed id extra ipsam esse, quod ea comprehendat. Sic compre-
 hendi medicinæ arte valitudinem, arte vivendi prudentiam. Id
 autem, in quo prudentia versetur, naturæ consentaneum esse,
 et appetitum animi per se allicere debere. Quod vero a primo
 ortu natura appetat, de hoc dissentire in summi boni quæstione
 vehementer philosophos. Exquirendum igitur totius hujus quæ-
 stionis esse fontem, in quo primus naturæ appetitus continetur.
 Hunc primum appetitum alios in voluptate, alios in doloris
 vacuitate, et quæ his opponuntur, ponere : alios in primis se-
 cundum naturam, quæ virtutum sint quasi semina : ab horum
 trium aliquo ducere prudentiam totius vitæ exordium, quum
 plura non dentur, § 16-18. Hinc consistere rationem recti ho-
 nestique, quæ cum istorum trium aliquo congruere debeat.
 Inde fieri, ut non minor differentia in finibus bonorum malo-
 rumque sit, quam in primis naturalibus deprehendatur. Ab

iisdem principiis triplicem pariter quoque relationem esse officiorum. Ita sex prodire sententias simplices, quarum duæ sine defensore sint, quatuor defendantur. Earum autem, quæ duplex bonum jungant, plures, quam tres, neque esse, nec esse posse. Ex illis superioribus jam modo illam Carneadis, ex hanc Stoicorum in quæstionem venire. Sed illum non nisi disserendi causa summum bonum, vacans honestate, posuisse; cum quo officiorum ratio constare nequeat: horum autem sententiam cum Peripateticis Academicisque re esse eandem. Reliquas vero, vel nihil huc pertinere, vel dudum esse explosas, § 19-23. Valere igitur hanc modo Veterum, eorumque instituto ita capi exordium. Primum argumentum omne duci a prima commendatione naturæ: quum omne animal se ipsum diligat, et statim ab ortu suo, in se conservando unice occupatum, tali modo affectum sit, quo optime secundum naturam affectum esse possit. Id initio quidem sensu fieri obscuro; sed ex quo discernere cœperit, quatenus quidque ad sese pertineat, et ex sui agnitione sensim intelligat, cujus rei causa ipsi hic se conservandi animi appetitus sit datus; tum illud incipere, apta naturæ appetere, removereque a sese contraria. Sic omni animali appetenda ea esse, quæ naturæ sint accommodata. Quum autem quodque animal suam propriam habeat naturam, finem omnium in explenda cujusque natura poni. Esse quidem homini quædam cum reliquis animantibus communia, sed finem illum summum, qui quæretur, ut in singulis animalium generibus differat, ita esse cum in homine quoque distinctum. Ita commune esse animantibus cunctis, secundum naturam vivere: sed ex naturarum diversitate, aliud v. c. equo esse natura, aliud homini. Neque id solum in animalibus valere, sed in omnibus, quæ natura alat et augeat. Sic omnium, quæ natura vigeant, similem esse finem, sed non eundem. Quod autem in homine bonorum ultimum dicatur, secundum naturam vivere, eo hoc intelligi, « vivere ex hominis natura undique perfecta, et nihil requirente », § 24-27. Hæc ipsa cum peculiaribus quibusdam Antiochi argumentis accuratius expediuntur. Quod enim primo omne animal se ipsum diligat, id inde intelligi, quod animal, sibi ipsi exosum, cogitari nequeat: pugnare enim hoc secum, et cum illo appetitu animi, ut quis sibi sit ipsi inimicus. Neque huc pertinere, quod

nonnulli exitia sibi quærant : fieri id enim apud dolore, cupiditate, iracundia, commotos, ut in mala consulto ruentes, optime sibi consulere putent, § 27-29. Ne esse quidem quemquam, qui, quomodo se habeat, nihil sua censeat interesse : tolli enim omnem appetitum, si in neutram partem fiat propensio. Nec istam sese diligendi vim ad aliud quidquam referri, quam ad eum ipsum qui sese diligit. Non enim nos v. c. propter voluptatem nos amare; sed hanc propter nosmet ipsos. Nulla autem re magis hanc in nosmet ipsos caritatem perspici, quam metu mortis, quam vel feræ horreant; hominesque omnia durissima perferant, ut vivant. Ipsas adeo stirpes quædam sui conservandi impetum prodere, § 30-33. De hominis natura autem ipsa, hoc patere, hominem inprimis animo, deinde corpore constare. Corporis figuram præcellere aliis : animum sensibus pollere, et mente, qua tota hominis natura regatur, quæque virtutum particeps sit omnium. In corpore autem, ut totum ab omni parte ad naturam aptum sit, id opus esse, ut valeat, vigeat, omniaque in eo vel in motu, statu, sessione naturæ congruant, viteturque contrarium. In animo autem, mentis virtutes ad duo maxime genera spectare : alterum innatas et non voluntarias, ad quas docilitas, memoria et omnino quæ ingenii nomine comprehendantur; alterum voluntarias, quæ proprie virtutes appellantur, complecti; cui cum quatuor illis cardinalibus, reliquæ quoque proprie appellatæ virtutes insint, § 34-36. Inde perspicuum esse, ut, quum nosmet ipsos diligamus, cuncta animi corporisque perfecta cupiamus : hæc ipsa propter se nobis cara; in hisque ad bene vivendum momenta esse maxima. Cui enim sui conservatio cara sit, huic etiam partes sui, quo sint perfectiores, eo cariores esse. In eo igitur summum bonum ponendum esse, quod vitam expleat animi corporisque virtutibus omnibus, quum in ipso rerum expetendarum extremum contineatur. Ex his facile conjici, ea maxime esse expetenda, quæ dignitatis ex iis, quæ nostrum sint, habeant plurimum. Sic animi virtutem, virtuti corporis præferendam; animi virtutes voluntarias, non-voluntariis, § 37, 38. In bestiis quoque quædam esse simulacra virtutis : immo etiam in stirpibus quandam perfectionem, animantibus haud absimilem cerui. Sic extremum appetendorum, a prima commendatione

naturæ ductum, multis gradibus ad summum usque escendere, ut in corporis mentisque virtutibus perficiendis, perficiatur, § 39, 40.

Sed etsi ex illa prima commendatione naturæ summum illud bonum pateat, tamen ipsam obscuram esse et incertam, primumque istum appetitum in eo modo occupari, ut salvos integrosque nos præstemus; quum sensim modo nosmet ipsos dignitateque nostram cognoscamus. Noscere autem nos ipsos, tam grave esse, ut illud præceptum a deo tantum aliquo proficisci potuisse existimatum sit. Hanc autem cognitionem unice eo spectare, ut vim animi corporisque nostri discamus, et ad eam vitam nos applicemus, qua rebus ipsis perfrui liceat. Sic accuratius etiam perspicitur, si id, quod perfectissima natura requireret, adepti simus, in eo naturam ad ultimum pervenisse, idque ipsum summum bonum esse: quod sane per se ipsum expetendum sit, quum singulæ ejus partes recte expetantur, § 41-45.

Alterum argumenti genus, præter amorem nostri, inde duci, quod et corpori, et animo, sua quæque vis sit, qua in his nostra plane sponte moveamur. In corpore, affecta membra occultari, multisve doloribus curari: omniaque fieri, ut horum species a natura non alienata videatur, aut ad eandem revertatur. Omnes enim se totos natura expetendos putare, idque solum ipsos; inde etiam partes propter se expeti. Odio item nos eos dignos judicare, qui in motu stativæ naturæ legem migrent, modumque excedant; quum horum quoque curam natura desideret. Sic quoque pulchritudinem, valitudinem, vires, et cetera hæc, per se ipsa, non propter utilitatem tantum, expendenda esse, § 46, 47. In animo vero, quo facultates sint illustriores, eo clariora quoque naturæ indicia cerni. Tantum inesse homini a pueris cognitionis amorem, ut aperte ad hanc suapte sponte feratur: ad quem Homerus in Sirenibus fingendis respexisse videatur, § 48, 49. Idem apparere in Archimede, Aristoxeno, Aristophane, et in philosophis iis, qui discendi cupiditate ultimas terras adierint. Cultiores omnes et cælestium rerum et occultiorum cognitione teneri, historia delectari, et fictis etiam fabulis allici: ut negari nequeat, res ipsas invitare ad discendum, § 50-52. Veteres philosophos in heatorum insulis vitæ sapientum delectationem in solis doctrinæ studiis po-

ARGUMENTUM.

nere : eademque esse quoque solatium miseriarum ; quam multi in custodia , in exsilio , his ægritudinem suam levari , § 53 , 54 .

Indicia naturæ autem plane perspicua hæc esse , quod animus , maxime hominis , semper agere aliquid appetat , idque a prima inde infantia : quare si nobis Endymionis somnus daretur , hunc nos mortis instar habituros . Hinc occupari vel inertissimos homines re aliqua certe nugatoria velle . Optimum autem quemque vivere nolle potius , quam , destitutum negotiis , vel paratissimis voluptatibus frui . Inde vel privatam rem geri , vel rempublicam domi belloque capessi , vel studii operam dari , licet in ejusmodi vitæ ratione curæ , labores , vigiliæque sint perferendæ , § 55-57 . Quum autem actionum plura genera sint , maximas esse has , quæ in cognitione rerum cælestium , et a natura occultatarum ; proximas , quæ in rebuspublicis gubernandis , reliquisque virtutibus exercendis versentur , quæ ad vitæ honestatem referantur . Quarum licet parva sint initia , augeri tamen eas progressu , et ad vitam beatam perducere , § 58 , 59 .

Ab his initiis ad majora , et inde consequentia , transitur . Sic naturam hominem instituisse , ut ad omnem virtutem capax esset ; sed virtutem in eo esse inchoatam tantum , nihil amplius : ab ipso tamen , quantum quidem valeat , perficiendam . Mentis autem imprimis appetendam esse perfectionem , eamque huic corporis tantum præstare , quantum cogitari vix possit . Hinc omnem honorem admirationemque , omne studium ad virtutem , actionesque virtuti consentaneas conferri . Hæc autem omnia honesta dici , § 59 , 60 . Hæc ipsa vero honesta , esse , ut ex nostri amore , ita sua sponte , expetenda : idque in puerorum studiis , velut in speculis cerni . In adultis neminem tam degeneratum esse , quin turpitudine offendatur , comprobetque honestatem , si eam in aliis viderit , audierit , legerit : idque ipsum vel fictis in fabulis fieri . Omnes hanc effectiorem animi et probare , et laudare , quæ tantum absit , ut utilitatem quærat , ut potius , hac contempta , colat fidem . Hujus generis exemplis historiam maxime romanam repletam esse , § 61-64 . In omni autem honesto nihil esse illustrius hominum cognitione , cujus innatus sit nobis amor : affectionemque , quæ hanc tueatur , justitiam appellari ; eique pietatem , bonitatem , liberalitatem ,

comitatem, et hujus generis alia, ita propria esse, ut sint virtutum reliquarum communia. Sic fieri, ut illa conjunctio quoque per sese sit expetenda; licet nec sit in fine bonorum, nec in animo corporeve posita, § 65-67. Duo igitur genera esse per se expetendorum: unum in quo sit finis ille; quæ sint aut animi aut corporis: alterum rerum extrinsecus positarum, quæ, quamvis summo bono non contineantur, tamen ad idem referantur, quum eas his officiis tueamur, quæ a suo cujusque virtutis genere proficiantur, § 68-72. Hanc esse Peripateticæ rationis summam, ex qua ceteri omnes particulam detraxerint, quum suam quisque sententiam afferre videri voluisset, § 72-74.

Reliqua disputatio continet ea, quæ Cicero quum Peripateticæ, tum maxime Antiochianæ sententiæ objicit, tamquam parum sibi constant: ad quæ diluenda Piso respondet. Objicit ille autem, nimis festinanter dictum, beatos semper omnes esse sapientes: hoc pugnare enim vehementer secum, beatum esse, et simul multis malis oppressum, § 75-81. Deinde inter beatum et beatissimum prave distingui: minime enim probandum esse, si dicatur, esse aliquem beatum, nec tamen satis beatum, quum nemo sit beato beatior, § 81, 82. Nec recte tria bonorum genera statui, quum rectius in sola virtute beata vita dicatur, § 83-86. Reliqua ad finem usque in his a Pisone diluendis consumuntur.

M. T. CICERONIS

DE FINIBUS BONORUM ET MALORUM,

AD BRUTUM,

LIBER QUINTUS.

I. QUUM audivissem Antiochum ¹, Brute, ut ² solebat, cum M. Pisone ³, in eo gymnasio, quod Ptolemæum vocatur ⁴, unaque nobiscum Q. frater, et T. Pomponius, et L. Cicero ⁵, frater noster cognatione patruelis,

1. *Antiochum.* Antiochum Ascaloniten, quem Plutarchus, ut hominem eruditissimum, ingeniosissimum, eloquentissimum, veteris Academiæ illis temporibus principem, in Lucullo commendat. Hic scripsit librum ad Q. Lucilium Balbum, quo contendebat Stoicos cum Peripateticis re concinere, verbis discrepare. Cic. de Nat. Deor. MVA.

2. *Ut solebat.* Hoc nobis cum Vict. parum placet. Licet enim auctor, ut solet, pro ut fieri solet, sæpe: tamen exempla desideramus, unde hic idem imperfecto sic usus esse probetur; nam qui solus locus nobis innotuit, Divv. IX, ep. 16, 15: « non ut olim solebat ... sed ut nunc fit », satis se ipse quidem, minus autem hunc defendit. Malim ut solebam. G.

3. *M. Pisone.* De M. Pisone, cujus personæ IV, 26, 73, apte prælusum est, cf. Brut. 67, 236, cll. ibid. 90, 310, et Orat. I, 22, 104. G. — Ille Piso jamdudum mortuus erat, eo

tempore quo habebatur Ciceronis sermo cum Catone, qui præcedentibus libris refertur. Itaque hic liber, quamvis ordine posterior, tempore tamen ceteris omnibus prior est.

4. *Ptolemæum vocatur.* Male Ern. *Ptolemeum*: sed idem rectius in Clave geograph. At Dav. *Ptolemæium*; quod vix præferendum sit. Nam ut Pausanias Attic. 17, 2, Ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς ἀγορᾶς ἀπέχοντι οὐ πολὺ, Πτολεμαίου δὲ ἀπὸ τοῦ κατασκευασμένου καλουμένου: ita « Amaltheum, Aurelium tribunal », ejusmodique alia dicuntur. G. — *Ptolemæum* dicebatur gymnasium illud a Ptolemæo, Ægyptio rege, qui illud exstruxerat, ut testatur Pausan. hac ipsa nota.

5. *Et T. Pomponius, et L. Cicero.* Posterior copula abest a trinis Oxonn. binisque nostris; unde etiam priore et syllabæ præcedenti deberi suspicamur: nam alias ex Ciceronis more vel tertia et, ante Q. frater, præmittenda foret. — *Lucium autem Ciceronem*, L.F.

lueramus. Tum Piso, Naturane nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam : ut, quum ea loca videamus¹¹, in quibus memoria dignos viros accepimus multum esse versatos, magis moveamur, quam si quando eorum¹² ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquod¹³ legamus? velut ego nunc moveor. Venit enim mihi Platonis in mentem; quem accepimus primum hic disputare solitum : cujus etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi asserunt¹⁴, sed ipsum videntur in conspectu meo ponere. Hic Speusippus¹⁵, hic Xenocrates, hic ejus auditor Polemo, cujus illa ipsa sessio fuit, quam videmus. Equidem

Academix firmant bini optimi nostri cum Crat. reliqui cum aliis *Academia*. Olim vulgatum est *Academiam*, ut tres Oxonn. referunt : sed Victorius, Lambin. Davis. Ernest. rectius sequuti sunt; quorum postremus apte *Academix spatium* ex Orat. 3, 12 laudat. *Spatia* autem « loca quævis dicuntur, ubi spatium quocumque modo licet ». G.

11. *Videamus*. Gud. 2 *infideamus*. Num forte *visamus* voluit? Sic *visere statuas* Verr. IV, 3, 5; « epulum omni apparatu visendo » in Vat. 13, 31. G.

12. *Si quando eorum*. Tres etiam nostri cum edd. vett. post *quando*, ante adiciunt; quod quatuor Oxonn. (si recte horum excerptor vidit) omisso *quando* loco ponunt. Sed ineptum id scribarum locum prave capientium additamentum judicabis. G.

13. *Scriptum aliquod*. Tres Oxonn. bini nostri, et Mars. « scriptum aliquid »: *scriptum* enim et *facta*, quod præcedit, substantive ponuntur. G.

14. *Non memoriam*. . . . *asserunt*. Ernest. *offerunt* : at sæpe sic auctor, « curam, suspensionem, sollicitudinem, molestiam asserre », ut verbum hoc pro *offerre* accipi possit. Illi autem,

quod antecedit, manu e longinquo monstrantis est. Quare non probandum est, quod Spir. et Erl. *propinqui hortuli* transponant. Verba enim hæc idem valent, atque, « illi hortuli, quos *Academix* propinquos videtis ». G.

15. *Speusippus*. Atheniensis, Platonis sororis filius, post Platonem in *Academia* docuit. — De Xenocrate et Polemone in superioribus libris et in *Acadd.* passim jam satis dictum est. Cf. quoque inf. 3, § 7. — *Cuj. illa ipsa s. fuit*. Gær. scr. *c. ipsius i. s. fuit*. Sic, inquit, ex Oxonn. E. ξ. et Bas. scripsimus. Vulgabatur *cujus ipsa illa*, ut bini nostri, editique veteres præbent : sed Davis. *ipsa* delevit, quum id pronomen in binis Paris. non reperisset. Ern. contra pronn. hæc cum Mead. transposuit. Recte in vulgata acquiescere liceret, nisi recepta lectio ex eo multum præpolleret, quod *illa*, æque ut superius, e longinquo monstrantis sit, sic ut colloquentes medio spatio inter Platonis hortulos et Polemonis exedram ambulare fingantur. *Exedram* autem hanc *sessionem* fuisse, patet ex § 4.

amore germanus : constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in⁶ Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus⁷ esset. Itaque⁸ ad tempus ad Pisonem omnes. Inde vario sermone sex illa a Dipylo⁹ stadia confecimus. Quum autem venissemus in Academiae non sine causa nobilitata spatia¹⁰; solitudo erat ea, quam vo-

comitem ipsi in itinere, quod ad accensandum Verrem per Siciliam fecerat, anno post morte praematura ereptum, ob virtutes, amicitiaeque fidem, acerbe Marcus luget ad Att. I, ep. 5. Ceterum hi antemeridianis horis Antiochum Ascalonitam, in Ptolemæo docentem, audierant, discedentesque de ambulatione postmeridiana convaluerant. G.

6. In Academia. Academia, locus erat arboribus consitus, extra Athenarum muros. In eo Platonem natum referunt: in quo postea suam philosophiae scholam constituit, unde ipsa secta, cujus Plato princeps fuit, nomen Academiae nacta est; sed extincto Platone quasi varios in ramos divisa est Academia: alii Platonem Socratemque post sequuti sunt, veterisque Academiae nomen obtinuerunt; alii, duce Arcesila, nihil esse perspicui, nulla de re certum iudicium haberi posse contenderunt, et nomine mediae Academiae signati sunt: denique venit Carneades, qui ipsam Arcesilae doctrinam nonnihil commutavit, et princeps fuit novae illius Academiae quam Cicero amplectebatur. Ille Antiochus de quo h. l. agitur ad id tendebat, ut omnes Academas in gymnasium veteris Academiae reduceret.

7. Vacuus. Frequentabatur Academia matutinis maxime horis, ad noonam, vel decimam usque: hinc propter Socrates solebat, ut πληθύσι;

ἀγοράς in urbe rediret. Ista autem postmeridiana ambulatione a quarta, quintave hora, id est, post coenam, cogitanda est. G.

8. Itaque..... omnes. Intell. itaque omnes venimus Pisonis domum. ad tempus constitutum: et inde profecti, sex illa stadia a Dipylo ad Academiam vario sermone confecimus.

9. A Dipylo. Goer. scrib. ab Dipylo. Codices, inquit, nostri fere - ab Dipylo, ab Hypylo, ab ypilo: unde non dubitavimus pro vulgata a, ab reponere; Cicero enim - ab domo, ab doctissimis, ab diis, etc. - Ceterum clauderat porta Dipylon Ceramicum. Conf. Plutarch. Sulla, pag. 460, e. πάντα τὸν ἐντὸς τοῦ Διπύλου Κεραμεικὸν vocabaturque olim porta Thriasiae; vide eundem Plut. Pericl. p. 168, e. παρὰ τὰς Θριασιεύς πύλας, αἱ νῦν Δίπυλον ὀνομαζόνται. Ex quo quidem Plutarchi loco duplex error apud Barthelemyum, Voyage du jeune Anacharsis, tom. II, cap. 7, innotuit, ubi eadem porta Dipyle appellatur; quippe quae Anacharsidis tempore Thriasiae, et serius constanti nomine Dipylon vocitaretur. — A Dipylo. Porta ea velut in ore urbis posita, major aliquanto patentiorque quam ceterae est: et infra eam, extraque late stant viae: et extra, mille ferme passus in Academiae gymnasium ferens. Liv. lib. XXXI. ΜΟΥΡΤΟΣ.

10. Academiae... nobilitata spatia.

cujus incola Sophocles ob oculos versabatur : quem scis quam admirer, quamque eo delecter. Me quidem ad altiorem memoriam OEdipodis²⁰ huc venientis, et illo mollissimo carmine, quænam essent ipsa hæc loca, requirentis, species quædam commovit, inanis scilicet, sed commovit tamen. Tum Pomponius, At ego, quem vos, ut deditum Epicuro, insectari²¹ soletis, sum multum equidem cum Phædro²², quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo præteribamus : sed, veteris proverbii admonitu, vivorum²³ memini; nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam²⁴, cujus imaginem non modo in tabulis nostri familiares²⁵, sed etiam in poculis et in annulis²⁶ habent.

addita putetur. Sed in vulgata, prout supra defenditur, omnibus et scriptis et editis firmata, acquiescendum esse judicamus. G. in Addit. — Ceterum poeta poetam curat : scripsit enim Quintus quoque tragedias; conf. ad Q. Fratr. III, ep. 6.

20. *OEdipodis*, etc. De græca *OEdipodis* terminatione, vid. Bremius, lib. de Fato, 13, pag. 59. — Sermo vero est de elegantissima, sensuumque teneriorum plena Sophoclis fabula, quæ OEdipus Coloneus inscribitur, maxime vero de ejus initio. Hæc *mollissimum carmen* dicitur, ut Demetrii Phalerei *mollis teneraque oratio*, Brut. 9, 28. — De OEdipodis vero Colonei fabula, Sophocli avo, an nepoti vindicanda, vide quæ nuper accuratissime, ut solet, disputavit Thiersch in Actis Philologor. Monacc. tom. I, fasc. III, pag. 322-330.

21. *Insectari*. Per risum nempe et jocum puta : tum enim quavis in lingua verba graviora ponuntur, oris quippe vultusque hilaritate mitiganda. Proprium autem verbum consulto positum vides. G.

22. *Phædro*, Epicureo, Pomponii amico. De eo vide ad Divv. XIII, ep. 1, et Nat. Deor. I, 33, § 93. G.

23. *Vivorum memini*. De hoc adagio vide Petron. Satir. cap. 43 et 75, ac Erasmus Adag. Chil. I, Cent. II, 52. Dav.

24. *Si cup.* Ne offendas, notandum est, post *non*, *nec*, et inter *ne quidem*, conjunct. *si*, pro *si vel etiam, si vel maxime*, dici. Unum locum corrigendi causa addamus in Pis. 28, 68 : « cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, non possum ». *Non* ibi cum Erl. nostro delebis : quod, vel tua sponte si feceris, recte liceat. Valent ista enim, « ne tum quidem possum, si vel maxime cupiam ». G.

25. *Cujus... in tabulis nostri familiares. Cujus est nam ejus*. Vien. « nostri in tabulis familiares ». Sed placet potius *nostri* per glossemam additum putare : sunt enim h. l. *familiares, qui sunt ejusdem familiae*, i. e. *sectæ* : atque sic pron. ad ambiguitatem vitandam rectius intelligitur. G.

26. *Annulis* cum nostris scripimus,

etiam curiam nostram (Hostiliam dico¹⁶, non hanc novam, quæ mihi minor esse videtur¹⁷, posteaquam est major), solebam intuens, Scipionem, Catonem, Lælium, nostrum vero in primis avum cogitare. Tanta vis admonitionis inest in locis, ut non sine causa ex his
3 memoriæ ducta sit disciplina¹⁸. Tum Quintus, Est plane, Piso, ut dicis, inquit. Nam me ipsum huc modo venientem convertibat ad sese Coloneus ille¹⁹ locus,

16. *Hostiliam dico.* Scilicet ædem a Tullio Hostilio, tertio Romanorum rege, exstructam, in qua senatus congregari solitus est usque ad mortem Scipionis Africanæ. — Ad hæc intelligenda notandum est, veterem Curiam Hostiliam in Clodii funere ecombustam, ex senatus decreto per Faustum, Sullæ filium, in majus splendidiusque fuisse restructam. Hinc simul haud parvus ἀναχρονισμός aperitur, quem facile computabis, si L. Ciceronem 685 mortuum, deflagrationem autem veteris Hostiliæ ad 701 pertinere, videris. Sed hæc, Platonis exemplo, dialogorum scriptores sibi quasi jure licere existimant. Ceterum verba *Hostiliam* . . . *major* parenthesi addicenda fuerunt. G.

17. *Quæ mihi minor esse videtur.* Gær. transponit *quæ minor mihi*. Ita, inquit, Gud. uterq. cum Bas. ordine multo meliore, quam vulgatur, *mihi minor*. Opponuntur enim cum vi acute dicti *minor* et *major* sic, ut, transpositis enuntiat, alterum ab initio, alterum in clausula dicatur. In his enuntiatorum inversionibus scribas turbare, ut alibi, ita Fin. III, 3, 10, et IV, 24, 65, vidimus.

18. *Ex his memoriæ ducta sit disciplina.* Innuit artem memoriæ, inventam a Simonide, perfectam a Metrodoro; de quo vid. Orat. II, 86 et 87. G.

19. *Coloneus ille locus.* Erat enim Sophocles Κολωνός. Conf. Lessingii Vita Sophoclis, pag. 15; ipse autem *Colonus*, vicus paucis stadiis ab Academia remotus. Haud vero necesse est, ut cum Lessingio, Meursii auctoritate, illum inter Academiam et Athenas positum dicas: nam verba præcedd. « me convertebat ad sese », de prospectu accipi commode possunt, qui ad Academiam ex urbe accedentibus in eum locum patebat, in colle positum, ut vox ipsa monet: quem prospectum in ipsa Academia arborum, quibus ejus horti consiti erant, umbra præpediebat. Eundem Meursium, *Colonus* conjicientem, idem Lessingius probat. Sed, ut taceamus, transponi tum quoque, *locus ille*, debere, potest *Sophocles* villam, ad Colonum sitam, possedisse, quæ his notetur: potest auctor ipsum Colonum sic designasse; quippe de quo etiam Pausan. Attic. 30, 4: ἡὐρος καλούμενος Κολωνός ἱππιος, ἐνθα τῆς Ἀττικῆς πρῶτον Διὸν λέγουσιν Οἰδίπυδα. G.—Offendit in his etiam Brem. nec admittit Meursii conjecturam, ut Ciceronis mori parum aptatam. Valckenarii quoque in Callimach. p. 216, vel *Coloneus ille locus*, vel, deleto *Coloneus*, simpliciter *ille locus* suadentis rationem jure rejicit. Ipse vult legi, *Colonus ille, cujus incolæ*, etc. ut v. *locus* tamquam interpretatione

thagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat⁶, sedemque viderim. Hoc autem tempore, etsi multa in omni parte Athenarum sunt in ipsis locis indicia summorum virorum: tamen ego illa moveor exedra⁷. Modo enim fuit Charmadas⁸: quem videre videor (est enim nota imago), a sedeque ipsa, tanti ingenii magnitudine⁹ orbata, desiderari illam vocem puto. Tum Piso, Quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noster, inquit? an eum locum libenter invisit, ubi Demosthenes et Æschines inter se decertare soliti sunt? suo enim quisque studio¹⁰ maxime ducitur. Et ille, quum eru-

nes, Vien. Oxon. E. editique vett. plerique omnes. In his autem particulis ponendis scribæ fere aures suas corrumpunt, ex regula illa vitiosa iudicantes, qua nec ante vocalem requiri putatur. Pro *divertisse* autem nos nostra sponte *devertisse* scripsissemus, nisi cogitari posset, Ciceronem et Pisonem diversa hospitium Metaponti sequutos fuisse, atque ante quam digrederentur, hunc illius monitu istam ex Pythagoræ obitu celebratum locum adisse; de quo vide Menag. ad Diog. Laert. VIII, 40.

6. *Pythagoræ ipsum illum locum, ubi vitam ediderat*, i. e. finierat. Vide J. Fr. Gronov. ad A. Gellii III, 15. De re ipsa sic Justin. XX, 4: « Pythagoras autem, quum annos xx Crotonæ egisset, Metapontum migravit, ibique decessit ». Tam vero de loco, quam de modo, quo mortem Pythagoras obiit, varia tradunt auctores. Vide Menag. ad Laert. VIII, 40. Dav.

7. *Exedra*. Conf. Vitruv. V, cap. 11: « Constituantur in porticibus exedrae spatiosæ, habentes sedes, in quibus philosophi, rhetores, reliquæque, qui studiis delectantur, sedentes disputare possint ». Sunt hand dubie

exedrae eadem fere, quæ hemicyclia, de quibus ad Legg. I, 3, 10 egimus; nisi sola magnitudine ab his differant: certe æque semicirculi forma fuerunt. G.

8. *Charmadas*, et paucis post, § 6, *Charmada*, primus Valesius, Emendd. I, cap. 7, reposuit, scriptis libris, ut ubique solent, *Carneades* peccantibus; cf. Orat. I, 11, 45; II, 36, etc. G. — Cf. quoque Acadd. II, 6, 12 (nostr. ed. p. 257, not. 12).

9. *Tanti ingenii magnitudine*. Tres potiores nostri *tanta* servant, quod ante Davis. vulgatum est: quod licet per se defendi possit, tamen *tanti* firmatur optimorum edit. vett. auctoritate. Ceterum Charmadæ *ingenium* in primis ex eloquentia laudari videtur, qua hic vir pollebat. Conf. Acadd. II, 6, 16, ubi *Charmadas* cum *Clitomacho* sic comparatur, ut huius *ingenium* par illius *eloquentia* dicatur; conf. Orat. 16, 51. Divina præterea hominis memoria celebratur Tusc. I, 24, 59. G.

10. *Suo enim quisque studio*. Spir. et Erl. *unusquisque*. Quod hoc loco probari nequit, quum in *suo* enuntiati vis sit, et male ad aures sic accidat

4 II. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster
 joculari videtur, et fortasse suo jure. Ita enim se Athenis
 collocavit¹, ut sit pæne unus ex Atticis, ut id etiam
 cognomen videatur habiturus². Ego autem tibi, Piso,
 assentior, usu hoc evenire³, ut acrius aliquanto et at-
 tentius de claris viris, locorum admonitu, cogitemus.
 Scis enim me quodam tempore Metapontum⁴ venisse
 tecum, nec ad hospitem ante devertisse⁵, quam Py-

vulgatam a simplici'n, cum ejus de-
 rivatione respiciens. Conf. Varr. de
 L. L. V, init. «Tempus a bruma ad
 brumam, dum sol redit, vocatur an-
 nus; quod, ut parvuli circuli annuli,
 sic magni dicebantur anni». De etymo
 placet Macrobi. Saturnall: I, 14. No-
 nius hunc locum laudans *anellis scri-
 bit*; idque receperunt P. Manutius et
 Lamb. Sed nullum ejus lectionis in
 codd. exstat vestigium; nec alibi au-
 ctor hac voce utitur. G.

II. 1. *Ita enim se Athenis colloca-
 vit*. Nescimus, unde vulgatus verbo-
 rum ordo, *Athenis se*, profectus sit:
 nam nostri omnes, Vien. editique
 vet. omnes, ut dedimus. Nec aliter
 Davisius. At scribæ amant pronomen
 reciprocum verbo vicinum ponere;
 convenitque contra loci sensui rece-
 pta a nobis series, quum in *ita* pri-
 maria vis sit. G.

2. *Ut id etiam cognomen videatur
 habiturus*. Nostrum quoque tres *co-
 gnomine*, sed vitiose; ediditque recte,
 quamquam tacite, exemplo Lambini,
 suasseque Davisii, Ernest. *cognomen*,
 binis illis nostris cum Crat. adstipu-
 lantibus. At in eo Lamb. non est au-
 diendus, quum *qui id etiam*, etc.
 nec Davis. qui *et id etiam* suadet;
 sæpe enim sic ut auctori reperitur. G.

3. *Usu hoc evenire*. Ita, præter
 Spir. et Erl. qui *usu* ignorant, et *ve-
 nire* exhibent, scripti omnes. Nec du-

bitamus, quin vox *usu* vel exciderit,
 vel ignorantia abjecta sit, quum talia
 addere scribarum non sit. At vero
 simplex verbum pro composito ad
 hæc contexta admodum placet. Nam
 bene tenenda est dictionum *usu ve-
 nire*, et *usu evenire* diversitas. Illa
 enim tum ponitur, si, quæ accidunt,
 certis quibusdam conditionibus sem-
 per fere, et certa quadam ex regula
eveniunt: quod secus est in verbo
 composito. Hoc summam jam mo-
 nuimus, alio loco accuratius exposi-
 turi; quum h. l. in hac scriptorum
 paucitate et ambiguitate corrigere pa-
 rum liceat. G. — Jubet Brem. *usu
 hoc venire* scribi, laudans, quæ ad
 Cornel. Nep. Hannib. 12, 3, ed. 2,
 notavit, ubi dicendi formam *usu eve-
 nire* ne latinam quidem esse perhibet.
 Nobis jam quidem hoc unum querere
 liceat, quum *more*, *sorte*, *casu eve-
 nire*, dicantur, quid causæ sit, cur
usu evenire latinum esse nequeat? G.
 in Additam.

4. *Metapontum*. Oppidum a Pyliis
 conditum in sinu Tarentino, post
 bellum Trojanum. Postea a Samnitibus
 dirutum fuit: et nunc in eo loco quo
 constiterat, nihil superest, nisi anti-
 qua turris, quam vocant *Torre di
 mare*.

5. *Nec ad hospitem ante devertis-
 tisse*. Gær. scribit *divertisse*, et neque
 pro nec. Neque, inquit, nostri om-

sime, ut solebat, Nos vero, inquit, omnes omnia ad hujus adolescentiam conferamus, in primisque ut aliquid suorum studiorum philosophiæ quoque imperiat, vel ut te imitetur, quem amat; vel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatus. Sed utrum hortandus es nobis, Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? Mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle videris attendere¹⁸. Tum ille timide, vel potius verecunde, Facio, inquit, equidem: sed audistine modo de Charmada? rapior illuc. Revocat autem Antiochus: nec est præterea, quem audiamus.

III. Tum Piso, Etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire¹, quum hic adsit (me autem dicebat), tamen audebo te ab hac academia nova ad veterem illam vocare; in qua, ut dicere Antiochum² audiebas,

2, Bas. Vien. *grata hortatio est tua*. Posterior ordo ejus generis foret, in quo notio primaria repetenda est. Pro Marcell. 8, 28: «nec vero hæc tua vita ducenda (vita) est, quæ corpore et spiritu continetur». Sed in talibus corruptæ scribarum aures judicant. Consulto autem *tua* cum vi clausulam facit. G.

18. *Satis belle videris attendere*. Bas. *velle*: quod etiam Gud. 1 in textu habet; sed superscriptum, ut vulgo. At scribæ in *belle*, quod ex auctoris deliciis est, ubique fere offendunt. G.

III. 1. *Hoc... non poterit sic abire*. Miscent scribæ editoresque vett. utpote in dicendi forma ipsis ignota; cf. Att. XIV, epist. 1: «ad summam, non posse isthæc sic abire». Sic est ad græci οὐτως usum, «tam leviter, tam inulte». Paulo post Spir. et Erl. *illam veterem*: quod nescio, an non sit præferendam, quum auctor rei personæve cum laude memorande

pronomen hoc præmittere soleat. G.

2. *Ut dicere Antiochum audiebas*. Hæc quidem, ut omnino recentioris Academiæ, ita Antiochi maxime, et magis etiam ex quo hic ad veterem transisset, sententia erat, nihil ab antiqua Academia differre Peripateticos veteres, quos pressius ipse sequebatur; nec rebus, sed solis verbis dignosci (conf. Acadd. I, 4, 17); eorumque disciplinam duobus esse nominibus unam; ibid. § 18, cl. 6, 22. Et sane, si ultimos veteris Academiæ spectas, imprimisque Polemonem, ita illi sese, præ ceteris in ethicis, ad hos accinxerant, ut parum vel nihil admodum differrent. Inde maxime factum est, ut Antiochus utrosque, communi Academiæ nomine complecteretur; idemque faceret nonnumquam etiam Cicero. Vide nos ad Acadd. II, 44, 135, cl. Legg. I, 20, 53: «vellem me arbitrum inter veterem Academiam et Zenonem datum»: ubi res arbitrio ditimenda Academiæ

non ii soli numerantur, qui academici vocantur, Speusippus³, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique⁴, sed etiam peripatetici veteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Ad eos igitur converte te, quæso. Ex eorum enim scriptis et institutis⁵ quum omnis doctrina liberalis, omnis⁶ historia, omnis sermo elegans sumi potest, tum varietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam

cum Peripato plane communis ponitur. Ex his plene defenditur locus a VV. DD. dudum male habitus Brut. 31, 120: « Quod si omnia a philosophis essent petenda, (sic) Peripateticorum institutis commodius fingetur oratio. Quo magis tuum, Brute, consilium probo, qui eorum, id est, ex vetere Academia philosophorum sectam sequutus es ». Schütz. verba, *id est, ex vetere Academia*, sustulit, quum dudum ad uncus damnata essent. Perperam. Erat enim Brutus totus Antiochius, quippe cujus fratrem audisset Acadd. I, 3, 12; atque inde veterem Academiam sequebatur, licet, Antiochi exemplo, cum Peripateticorum principibus staret. Hinc ib. infra, 40, 149: « ut vestra, Brute, vetus Academia » dixit. G.

3. *Speusippus... Crantor*. Speusippus Atheniensis erat, a sorore Platonis ortus. Hujus opera, quamquam numero exigua, tribus talentis, id est, 16,200 fr. gallicæ monetæ Aristoteles emit. — Xenocrates Chalcedonius, rogante Alexandro, composuit librum de arte regnandi. — Polemo Xenocratis discipulus fuit et successor. — Crantor Platonis doctrinas magna vi defendit; de quo vide Acadd. II, 44, § 135.

4. *Ceterique*. Malimus que deletam,

quæ toties a scribis sic intrudatur (cf. e. g. § 18), et h. l. auribus parum commendetur: sed hoc ea lege, si a codice aliquo abesse deprehendatur. Inferius deinde Gud. 2 *exempto* pro *excepto*. G.

5. *Scriptis et institutis*. Gud. 2 *nescit et institutis*: quod data opera omissum videtur, ignorante librario, qua vi diceretur. Differunt autem h. l. *instituta* a *scriptis* sic fere, ut Offic. I, 1, 1, eadem a *præceptis* distinguuntur: vide ibi M. Heusingeram. Similiter *disciplina et instituta alienius* junguntur. Adde Brut. 31, 119: « Quod si omnia a philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis melius fingeretur oratio ». G.

6. *Omnis historia*. Super his Bremius hæc monet: Quamquam et philosophiæ et philosophorum laudes æpissime a Cicerone celebrentur, et, quæ inde petenda sunt, commemorantur: nusquam tamen ipsum invenisse, *omnem historiam* inde sumendam esse, aut simile quid. At enim h. l. de *arte historica* sermo esse videtur, i. e. de ratione, qua recte et ornate historia scribenda sit: neque aliud his innui, quam Academicos et Peripateticos historiæ cujuscumque generis accurate scribendæ exemplo prævisse. G. in Additam.

rem illustriorem satis ornatus possit accedere. Ab his oratores, ab his imperatores, ac rerum publicarum principes exstiterunt. Ut ad minora veniam, mathematici, poetæ, musici, medici denique ex hac, tamquam ex omnium artium officina⁷, profecti sunt. Ad quæ ego⁸, Scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te opportune facta mentio est. Studet enim meus audire⁹ Cicero, quænam sit istius veteris, quam commemoras, academiæ de finibus bonorum, peripateticorumque sententia. Censemus autem te¹⁰ facillime id explanare posse, quod et Staseam¹¹ Neapolitanum multos annos habueris apud te, et complures jam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho videmus¹² exquirere. Et ille ridens, Age, age, inquit (satis enim scite me nostri sermonis principium esse voluisti¹³),

7. *Ex hac, tamquam ex omnium artium officina.* Spir. et Erl. ex posteriorem ignorant. Quod tum probandum foret, si mutato ordine, tamquam officina artium omnium scriberetur. Sed frequentissime fit, ut repetita præpositio in scriptis desideretur. G.

8. *Ad quæ ego.* Gær. scrib. *Atque ego.* Jam hoc, inquit Davis. ex Med. suo probat. Firmant idem Oxon. γ. et e nostris Spir. atque Erl. et supra IV, 23, 62. *Atque* eodem modo pravatam vidimus. Sæpiissime autem Cicero verbis *Atque ego, Et ego*, ad responsionem transit. Recte etiam vidit Davis. verba *Ad quæ* sic fere refutantis reprehendentisque esse; quod huc nihil pertinet.

9. *Stud. enim meus audire Cicero.* Mavult Ern. *avet*: at non vidit vir egregius, *studet* adhaucta vi ab enuntiati initio dici: ut taceamus, *studere* sæpe optandi vi auctori poni. De utroque vid. Oratt. Partt. ab init.

«Studeo, mi pater, latine ex te audire ea, etc.» G.

10. *Censemus autem te.* Gærrenz transp. *te autem.* Ita, inquit, nostri omnes præter Erl. qui *te* post *facillime* rejecit; eodem errore haud dubie, quo vulgata idem post *autem* retraxit: offendunt enim scribæ in *autem* tertio loco posita; vide ad Legg. II, 7, 16.

11. *Staseam.* De Stasea, Peripatetico, conf. infra 25, 75, et Orat. I, 22, 104. G.

12. *Quod et... habueris apud te, et... videmus.* Gær. scrib. *videamus.* Ita, inquit, necessario scribendum esse judicavimus auctoribus optimis Spir. et Erl. utque dudum ipsi in margine notaramus: nam *videmus* vulgatæ quomodo defendi possit, non assequimur. Subjunctivi autem a *quod.* *quod* valente, pendente; vide ad Acadd. II, 20, 66.

13. *Satis enim scite... voluisti.* Quum Cicero fingeret se sola occa-

exponamus adolescenti, si qua forte possumus¹⁴. Dat enim id nobis solitudo. Quod si quis deus diceret. numquam putarem¹⁵, me in Academia, tamquam philosophum, disputaturum. Sed ne, dum huic obsequor, vobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogavi? Tum Quintus et Pomponius quum idem se velle dixissent, Piso exorsus est. Cujus oratio, attende quæso, Brute, satisne videatur Antiochi complexa esse sententiam: quam tibi, qui fratrem ejus Aristum¹⁶ frequenter audieris, maxime probatam existimo. Sic est igitur loquutus.

9 IV. Quantus ornatus in peripateticorum disciplina

sione (*a te opportune facta mentio est*) inductum, ad Pisonem rogandum ut loqueretur, Piso respondet Cicero-nem ex proposito, non, ut videri vult, insciam hoc fecisse; quippe qui a Pisonem sermonem incipi vellet.

14. *Si qua... possumus.* Gœr. scrib. *si quæ.* Hoc, inquit, iisdem binis nostris acceptum referimus, quum vulgatum *qua* vel ex ingenio corrigendum fuisset. Sæpius de *si quæ* monuimus; cf. v. c. Acadd. II, 48, 148. In quibus nunc acquiescimus, quum interius horum discrimen tum modo clare patebit, si omnia ista, quæ ad idem genus referuntur, *aliqui et aliquis; ecqui et ecquis; si qui et si quis, nascio qui, et nescio quis*, etc. ad certam regulæ normam revocata erunt: quod in hac adnotationis brevitate non cadit.—Int. numquam credidisset, etiam si hoc mihi deus quis prædixisset, fore ut aliquando in Academia tamquam philosophus disputarem.

15. *Quod si quis deus diceret, numquam putarem.* Offendit Ern. in imperfectis his, plusquamperfecta re-quirens. At talia exempla multa sunt.

Conf. Tuscul. I, 37, 92: « Car igitur et Camillus doleret, si hæc... even-tura putaret ». Cluent. 29, 78, quin-que imperfecta superlativorum vice leguntur. Hoc nostro autem loco hæc imperfecta, cum ipso enuntiatorum positu, ab affectu dicentis pendent. Ceterum cuilibet attendenti sua sponte patet, esse hæc imperfecta optativo-rum græcorum loco, et locum ipsum suam ipsius conditionem admirantis: signum igitur exclamationis adjeci-mus. Ceterum hoc quoque loco *si qui deus* legendum esse suspicamur. Conf. Acadd. II, 7, 19: « si optio nature nostræ detur, et ab ea deus aliqui requiratur ». G.

16. *Fratrem ejus Aristum.* De Aristo Bruti magistro, vide Acadd. I, 3, 12: « Nam Aristum (Brutus) Athenis audivit aliquamdiu, cujus tu (Varro) fratrem Antiochum ». Plutar-chus in vita Bruti, pag. 984, e. hunc Bruti φίλον καὶ συμβιωτήν vocat, eumque virum dicit τῆ μὲν ἐν λόγους ἔχει πολλῶν φιλοσόφων λιτότατον, ἀταξία δὲ καὶ ἀπρόσῳτοις πρῶτοις ἐνάμιλλον. Sed vulgo hic ibi cum Aristone confunditur. G.

sit, satis est a me, ut brevissime potui¹, paullo ante dictum. Sed est forma ejus disciplinæ, sicut fere ceterarum, triplex. Una pars est naturæ²; disserendi altera; vivendi tertia. Natura sic ab iis investigata est, ut nulla pars cælo, mari, terra, ut poetice loquar, prætermissa sit. Quin etiam, quum de rerum initiis, omnique mundo loquuti essent³, ut multa non modo probabili argumentatione, sed etiam necessaria mathematicorum ratione concluderent: maximam materiam ex rebus per se investigatis⁴ ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. Persequutus est⁵ Aristoteles¹⁰ animantium omnium ortus, victus, figuras. Theophrastus autem stirpium naturas⁶, omniumque fere rerum, quæ e terra gignerentur, causas atque ratio-

IV. 1. *Ut brevissime potui.* Gœr. dat potuit. Melior est, inquit, et auctoris usui prorsus accommodata est lectio binorum hæc nostrorum optimorum. Divv. I, epist. 2, fin. « dignitatem nostram, ut potest in tanta hominum perfidia et iniquitate, retinebimus ». Cf. quæ collegit Fr. Heus. ad Offic. II, 79, 14, quo ipso loco nuperrime Gernhardus ex solo Gud. 1 recte *possit* dedit. Nos passim de hac verbi *posse* vi, qua *feri posse* valet; cf. v. c. Acadd. I, 7, 29.

2. *Una pars est naturæ.* Nostri omnes, ut plerique aliorum, *natura*; quod ferri nequit. Recte igitur Lamb. primus, et deinde ex uno suo Davis. *naturæ* dedere, adjuvante, ut Ernest. vidit, Ven. 1494, et, quas nos addimus, Marsi et Crat. G.

3. *Omnique mundo loquuti essent.* ut. Ern. ita excidisse putat: immo potius verba *essent*, ut, tamquam ex glossemate nata dici poterant. Sed sæpe ut ponitur, ut *hoc consilio*, ut valeat; conf. Legg. II, 13, 33. Simi-

liter pro hac conditione, ut Off. III, 10, 16: « Vas factus est alter ejus sistendi, ut, si ille non revertisset, moriendum esset ipsi ». *Omni mundo est omnino de mundo*; vide supra I, 19, 62. G.

4. *Rebus per se investigatis.* Notant, « rebus investigatis, quales per se, suapte ipsarum natura essent »; non quales sensibus, errori obnoxia, apparerent. G.

5. *Persequutus est Aristoteles.* Desideratur est in tribus nostris: et sæpe sic post syllabam *us* verbi subst. in scriptis absentia nos offendit. Subiit inde animum nostrum opinio, pronuntiatum olim esse *persequutus*: inde certe librariorum, quibus in calamum dictabatur, aures prætervolare est facile poterat. Poetarum veterum auctoritas, qui, prout pronuntiabatur, scribebant, ut alia multa, huius suspicioni haud parum favere videtur. G.

6. *Stirpium naturas.* Bas. et Gud. 1 *naturam stirpium*: sed perperam. G.

nes; qua ex cognitione facilior facta est investigatio rerum occultissimarum. Disserendique ab iisdem non dialectice solum, sed etiam oratorie præcepta sunt tradita; ab Aristoteleque principe de singulis rebus in utramque partem dicendi exercitatio est instituta, ut non contra omnia semper, sicut Arcesilas, diceret, et tamen, ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque
 11 parte dici posset, exprimeret. Quum autem tertia pars bene vivendi præcepta quæreret, ea quoque est ab iisdem 7 non solum ad privatæ vitæ rationem 8, sed etiam ad rerum publicarum rectionem relata. Omnium fere civitatum non Græciæ solum, sed etiam Barbariæ, ab Aristotele, mores, instituta, disciplinas; a Theophrasto leges etiam cognovimus. Quumque uterque 9 eorum docuisset, qualem in republica principem esse conveniret 10, pluribus præterea quum scripsisset 11, qui

7. *Ab iisdem.* Gær. scribit *eisdem*. Ita, inquit, pro *iisdem* dedimus, jubentibus Gud. 2, Monac. Bas. et Marso: scribæ enim sic non mutant.

8. *Non solum ad privatæ vitæ rationem.* Non inepte ignorat Gud. 1 *rationem*: sic enim hæc ad *rectionem*, quod sequitur, referenda forent. Sæpe autem *regere vitam, naturam, semet ipsum*, auctori dicitur: ut etiam ita jungere voluisse videri possit. At causa sufficiens nulla est, unde vox ad contexta conveniens, ob ambiguum codicis, in omittendis vocibus nimii, auctoritatem elimetur. G.

9. *Quum uterque.* Ad hæc Brem. hanc scripsit legem: « Post *uterque*, si conjunctio aliqua sequatur, novam enuntiationem inchoans, ad quam ipsam hoc *uterque* non repetatur; ponendum esse pluralem verbi: hoc quidem loco eo magis necessarium quum Cicero pergat: *Hoc amplius Theophrastus* ». Qua quidem ex lege

corrigi *scripsissent* jubet. G. in Addit.

10. *Qualem in republica principem esse conveniret.* Omnes nostri *esse* ignorant: quod ne mireris, vicinarum vocum compendia cogitanda sunt, *principe conveniret*; et sic prorsus Gud. 2 refert. *Esse*, quod h. l. abesse nequit, Victorio debetur. Oxon. *esse* servasse videtur, quum modo reliqui quatuor id tenere negentur. G.

11. *Quum scripsisset.* Spir. et Etl. *conscripsisset*, quod utique probamus. Frequenter enim auctor *conscribere* pro simplici *scribere*: neque satis apta causa est in *quum* postposita. Iidem inferius non minus bene transponunt *rerum inclinationes*; sic enim oratio concinnior evadit. Conf. Legg. I, 14. 40: « angore conscientiæ, fraudisque cruciatu »; Off. I, 31, 7: « quod lenior eorum vita, et mores fuerant faciliores ». Hanc inversionis rationem, in oppositione potissimum usitatam, sæpe vidimus. G.

esset optimus reipublicæ status : hoc amplius Theophrastus¹², quæ essent in republica inclinationes rerum, et momenta temporum, quibus esset moderandum, utcumque res postularet. Vitæ autem degendæ ratio¹³ maxime quidem illis placuit quieta, in contemplatione et cognitione posita rerum : quæ quia deorum erat vitæ simillima, sapiente visa est dignissima, atque his de rebus et splendida est eorum et illustris oratio.

V. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentariis reliquerunt¹ : non semper idem dicere videntur, nec

12. *Hoc amplius Theophrastus.* Legg. III, 6, 14 : « Theophrastus... habitavit, ut scitis, in eo genere rerum », i. e. *politicarum*. Magnum autem librorum ejus numerum recenset Diogen. Laert. VI, 45, ad res civiles spectantium. Ex quibus h. l. Cic. maxime quatuor illos Theophrasti libros ꝯnnuere videtur, Πολιτικοὶ πρὸς τοὺς χαιροὺς inscriptos. G.

13. *Vitæ autem degendæ ratio.* Crat. *eligendæ* : quod nescio an non sit præferendum : sæpissime certe *eligere* in *degere* mutari solet; et proprie Cic. « vitæ rationem, genus, eligere ». G.

V. 1. *Unum populariter scriptum... alterum limatius, quod in commentariis rel.* Primum genus appellabatur ἐξωτερικόν, quod vulgares continebat disputationes, et quæ erant scriptæ negligentius, adque captum popularem accommodatæ; quodque omnibus legendum proponebatur. In iis autem libris proœmiis Aristoteles utebatur, ut ad Atticum scribit Cicero. Alterum genus ἀπροματικόν, in quo philosophia remotior, subti-

liorque tractabatur : id ad vulgi intelligentiam minime aptum erat. Priori generi exercendo vespertinum tempus, posteriori matutinum dabat : et quia utroque tempore ambulans diserebat, illum δειλιὸν περίπατον, hunc ἑσθινὸν nuncupabat. Quam rem latinus Gellius, lib. XX, cap. 4, persequitur. Mor. — Cf. quoque Introd. Alcinoi ad Platonicam doctrinam, et Brucker. Hist. Philos. tom. I, p. 659, edit. 1742. J. V. L. — De duplici Aristotelicorum scriptorum, ἐξωτερικῶν et ἀπροματικῶν, genere, præter alios, eleganter, ut solet, eruditeque egit nuper Wyttenbachius in epistola ad Heusdium, quæ hujus Specimini Critico in Platonem præmissa legitur, pag. 46, seqq. Laudat vir egregius Ammonii, Hermiæ filii, Comment. ad Aristotelis Categorias, pag. 4, qui scripta Aristotelis sic distinguit, « ut essent, vel συντακτικὰ, id est, opera composita, descripta, absoluta et editionem aliorumque cognitionem : vel ὑπομνηματικὰ (quæ latine dicantur commentariensia aut commentaria), quæ nondum ad editionem con-

in summa tamen ipsa aut varietas est ulla, apud hos quidem, quos nominavi, aut inter ipsos dissensio. Sed quum beata vita quæretur, idque sit unum, quod philosophia spectare et sequi debeat, sitne ea tota sita in potestate sapientis², an possit aut labefactari, aut eripi rebus adversis, in eo nonnumquam variari inter eos et dubitari videtur. Quod maxime efficit Theophrasti de beata vita liber: in quo multum admodum fortunæ datur³. Quod si ita se habeat, non possit

formata, tantummodo adversaria et materiam scribendi libri continerent». Quæ si cum nostro loco compares, pro *limatus* legendum esse *illimatus* videbitur. Quæ suspicio angebitur, si *commentariorum* notionem naturamque teneris, verboque *reliquerunt* negligentis sæpe vim adherere intellexeris. At quantumvis speciosa sit hæc conjectura, veram tamen non putamus. *Limatus* enim auctor h. l. non de dicendi genere, sed de ipsa philosophandi ratione accepisse videtur. In popularibus enim scriptis crasso filo rationibusque ad communem captum accommodatis agendum est: at in vere philosophicis tenui filo subtili disputatione res pertexuntur; quod ipsum voce *limatus* expressum esse iudicamus. Sæpe enim auctor similiter, v. c. Off. II, 10, 35: « alia est illa, qua veritas ipsa limatur disputatione, subtilitas ». Conf. quæ notavimus ad Acad. II, 20, 66: « ad rationes has latiore specie, non ad tenue limatas »: ubi *ad tenue limatae rationes* æque *subtiliorem philosophandi rationem* spectant. Adde quæ ad III, 12, 40 notavimus. Quod si ita est, de quo nihil dubitamus, *reliquerunt* indicabit, commentarios ab Aristot. et Theophr. non editos, sed post eorum mortem vulgatos. Hæc accura-

tine monuimus, ne locum istum aliquando emendandi pruritus sollicitaret. G.

2. *Sive ea tota sita in potestate sapientis.* Quæ. 2 *sita* ignoret. Et sane suspicasse, esse in potestate *alicujus*, dicitur; offendunt etiam verba nescio quid in *sit sita*. At altera ex parte, si reputaris, *sita in aliquo* dici, quæ nature alicujus consentanea, atque inde fixa stabillaque sunt, optime hæc voce oppositionem adjuvari, videbis; quæcumque hunc codicem toties verba temere omittentem intellexeris: nihil in vulgata mutandum statues. Conf. Acad. II, 12, 37: « quæ est in nostra potestate sita, reddenda assensio ». G.

3. *In quo multum admodum fortuna datur.* De ista Theophrasti sententia nihil monet Tennemann, *Gesch. d. Philos.* tom. III, pag. 334, nisi hoc, eam non proxime cum Aristotelis sententia pugnare, quum sola virtute beatam vitam effici neget. At magnopere hæc ab illi magistri differbat. Aristoteles, cum Academicis, externa bona, eaque corporis, συμπρωτικά τῆς κατὰ φύσιν τελειότητος, sed beatam vitam sine istis consistere posse, statuit, supra, IV, 18, 49. Quod si Antiochi Ascalonite verbis expresseris, *beatam* sine his concedebat, sed non *beatissimam*, infra

beatam præstare vitam sapientia. Hæc mihi videtur delicatior, ut dicam, molliorque ratio⁴, quam virtutis vis gravitasque postulat. Quare teneamus Aristotelem, et ejus filium Nicomachum⁵: cujus accurate scripti de moribus libri, dicuntur illi quidem esse Aristotelis⁶; sed non video, cur non potuerit patri similis esse filius⁷. Theophrastum tamen adhibeamus ad ple-
raque, dummodo plus in virtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis et roboris. Simus igitur contenti his. 13
Namque horum posteri, meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum,

24, 71. At Theophrastus, « cum fortuna adversa, cum dolore cruciatuque corporis conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit ». Cf. infra 26, 75. Atque ita etiam reliqua loca capienda sunt Acadd. I, 9, 33; Tusc. V, 8, 24, 25. Hinc inde jure Acadd. I, 10, 35: « nervos virtutis incidisse », et constanter præceptis suis egisse dicitur, si illam sententiam laudasset, « vitam regi fortuna, non sapientia »; vid. Tusc. l. l. G.

4. *Hæc mihi ... ratio.* Intell. hæc opinio Theophrasti, secundum quam sapientia non potest vitam beatam præstare, non satis virtutis vi et gravitati concedere videtur.

5. *Et ejus filium Nicomachum.* Diog. Laertius in Endoxi Cnidii vita videtur ejus opinionis et judicii fuisse, ut scripti de moribus libri Nicomacho tribuendi essent. Φησὶ δὲ αὐτὸν, Ἰνκνῖτ, Νικουμάχου ὁ Ἀριστοτέλους τὴν ἡδονὴν λέγειν τὸ ἀγαθόν. Uasπυς. — Et Endoxum quidem in ea fuisse sententia, ut voluptatem bonum putaret, legimus Ethic. Nicom. lib. X, cap. 2. Quam tamen, ut testatur Suidas, Nicomachus ἔγραψεν ἠθικῶν βιβλία ἐξ, non dubito quin ἠθικὰ Νικουμάχεια, quæ decem libris terminantur, sint

Aristoteli tribuenda: fierique potest, ut quod ex Nicomacho laudat Diogenes, in ejus Ethicis revera scriptum fuerit. Qui vero contingerit, ut Tullius aliam foverit opinionem, docebit Menagius ad Laert. VIII, 88. DAV. — Hæc sententia, qua decem illi libri Moralium Nicomacho tribuuntur, verus quidem esse, sed parum in se probabilitatis continere videtur. Ita enim omnia in his Aristotelem spirant, tantaque est et dictionis et explicationis cum reliquis Aristoteleis similitudo, ut eos ipsos Stagiritæ magis adscriptos malimus, quam reliquos ejusdem argumenti, qui eidem tribuuntur. In his nos facile acquiescimus. G.—Vide quæ disseruit de vero hujus libri auctore V. Doctiss. Coray, in suæ Aristoteleæ Moralis edit. Prolegomenis, quæ translata exhibuit Vir nobis amicissimus, D. Thurot, in gallica hujus libri versione, pag. lxxx.

6. *Aristotelis.* Præbet Er. secundo casu *Aristoteli*: sed sic flectere hujus philosophi nomen, quod toties occurrit, auctorem nusquam vidimus, licet in aliis græcis tertiæ flexionis nominibus hanc veterem formam crebro usurpet. G.

7. *Patri similis esse filius.* Forte

sed ita degenerant⁸, ut ipsi ex se nati esse videantur. Primum Theophrasti Strato⁹ physicum se voluit¹⁰. In quo etsi est magnus, tamen nova pleraque, et perpauca de moribus. Hujus Lyco¹¹ et oratione locuples, rebus ipsis jejunior. Concinnus deinde et elegans hujus Aristo; sed ea, quæ desideratur a magno philosopho, gravitas in eo non fuit¹². Scripta sane et multa, et polita; sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non
 14 habet. Prætereo multos, in his doctum hominem et suavem Hieronymum: quem jam¹³ cur peripateticum

scribi quis *patris* malit, quum Cicero secundum casum de interna similitudine ex regula ponat; neque nos valde repugnemus. Conf. Offic. I, 33, 11: « non tam potuit patris similis esse, quam ille fuerat sui ». G.

8. *Sed ita degenerant.* Ern. *degenerarunt*: ita nimirum proprie debet. Neque quidquam facilius potuit, quam linea negligi, qua perfecta primæ conjugationis notantur. At potiores singulos recensurus, sic auctor *degenerant* dixit, ut *degenerare videtis* valeat: vel, si malis, perfecti græci vi, pro *degenerare coperunt*, ut *disciscis* Acad. I, 12, 43, etc. G.

9. *Theophrasti Strato.* Subaudi: *discipulus*, et sic in sequentibus. Strato, ut docet Diog. Laert. Lampsacenus erat, et filius Arcesilæ; sed certe non illius Arcesilæ qui mediæ Academiæ princeps fuit: nam, mortuo Theophrasto, in ejus locum et scholam successit. Præceptor fuit Ptolemæi Philadelphi. J. V. L.

10. *Physicum se voluit.* Gud. uterque post *se* addunt *esse*: quod verum judicamus; conf. quæ supra ad II, 32, 102 notavimus. Non tamen ausi sumus verbum substantivum recipere, quum, nisi plane fallimur, sine omni, quæ ad hanc dictionem faciat, diversitate

legatur Philipp. IV, 3, 6: « Quæ (legiones) essent, si te consulem quam hostem maluissent, tuæ ». Ceterum breviter ea complexus est Plutarchus advers. Colot. pag. 1115, a. quæ Strato seorsim a magistro statuit: quem locum Philosophiæ historiæ scriptores latuisse dolemus. G.

11. *Hujus Lyco.* Incuriæ haud parvæ accusandus est h. l. Ernest. qui, Lambino Davisioque *Lyco* pro *Lysias* (quod diu vulgatum fuit) reponentibus, in vitio aperto tamen cæcutire maluit, quam verum agnoscere. Quum enim ii memorentur, qui succedente tempore Peripateticæ familiæ præferent, et inter *Stratonem*, ejusque discipulum *Lyconem*, nullus intercesserit: immo constanter ubique hic illius successor perhibeatur; conf. Laert. V, 58 et 65: convenit in eundem etiam eloquentiæ laus, propter quam appellatus dicitur Γλύκων, ἔτι ἐν μὲν τῷ λέγειν γλυκύτατος ἦν. Conf. eundem Laert. ibid. 66, qui in scribendo tamen hac virtute destitutum narrat. G. — *Et oratione.* Gær. delet et ex libris suis. Davis. mutat in *est*.

12. *Gravitas in eo non fuit.* *Gravitas* est h. l. « diligentia in rationibus probandis, subtilitas ». G.

13. *Quem jam.* *Jam*, in qua nuper

Est igitur, quo quidque referatur⁶ : ex quo, id¹⁶ quod omnes expetunt, beate vivendi ratio inveniri et comparari potest. Quod quoniam⁷ in quo sit, magna dissensio est; Carneadea⁸ nobis adhibenda divisio est, qua noster Antiochus libenter uti solet. Ille igitur vidit, non modo quot fuissent adhuc⁹ philosophorum de summo bono, sed quot omnino esse possent sententiæ. Negabat igitur ullam esse artem, quæ ipsa a se proficisceretur¹⁰. Etenim semper illud extra est,

Nou enim, inquit, scribæ videbant, per et . . . que frequenter Ciceronem orationem jungere, ut sæpe vidimus. Inde etiam repetendum videtur, quod Mars. pro que, et refert. Idem quoque vitæ ignorat, quod nihil miram esse debet, scribis vitæ viam, ut βίαν ἐδόν (cui dicendi rationi Cebetis Πίναξ ortum suum debet) de vera vivendi ratione dici, haud assequentibus. Cf. pro Flacc. 42, 105. Pro conformatio scribæ suo more confirmatio peccant. Similiter auctor conformare mores supra, IV, 2, 5 dicit.

6. Quo quidque referatur. Gær. scribit quodque. Ita, inquit, hini illi nostri pro « unum quodque in vita agendum : » nam vulgatum quidque nimis vage ponitur.

7. Quod quoniam, ut quod si ponitur, pro « quod ad id attinet, quod quoniam »; vid. supra ad III, 18, 51. G.

8. Carneadea. Gær. Carneadia. Ita, inquit, Spir. Erl. Bas. Crat. At Gud. uterque Carneadeia, quæ forma auctoris non est. Vulgatur Carneadea : sed vide nos ad Legg. II, 3, 7.—Ille ig. Recte vidit Dav. ex adjectivo Carneadia Carneadem hic intelligi debere.

9. Quot fuissent adhuc philosophorum...sententiæ. Adhuc, pro hucusque, ponitur, quam vim voci inesse, viri

quidam Docti, nescio quo jure, negant; cf. inter sexcenta exempla supra Fin. III, 4, 12: « Quæ adhuc, Cato, a te dicta sunt, etc. »

10. Negabat igitur ullam esse artem, quæ ipsa a se proficisceretur. Carneades qui infenso in Stoicos fuit animo, quos semper studiosissime refellebat, ut in primis, quæ sunt secundum naturam, esse finem bonorum constitueret, negabat artem vivendi quæ est sapientia, in se conversam esse : quia ne id quidem fiat in ceteris artibus. Quod de aliis quidem artibus Stoici fatentur : sic enim aiunt, πᾶσα τέχνη καὶ δύναμις προηγουμένων τινῶν ἐστὶ θεωρητικὴ. Sed addunt, ut ex eo genere sejungant sapientiam, i. e. artem vivendi, ὅταν μὲν μὴ ὁμοιωθῆς τοῖς θεωρουμένοις καὶ αὐτῇ· alioqui ἀναγκαίως, inquit, καὶ αὐτῆς γίνεται θεωρητικὴ : id est, nulla ars est, nulla que facultas, quæ non in rebus quibusdam antecedentibus versetur, ac spectetur : quod verum est, quando non est ea ejusdem generis sive formæ, cujus res illæ quas ipsa tuetur : alioqui, necessario ipsa in se converteretur, a seque proficisceretur. Quod si de effectationibus agatur, meminerimus quid lib. III dictum sit a Catone, sapientiam non foris petere extremum, id est, artis effectationem : eam enim et

quod *artē* comprehenditur. Nihil opus est exemplis hoc facere longius. Est enim perspicuum, nullam artem in se versari¹¹; sed esse aliud artem ipsam, aliud quod propositum sit arti. Quoniam igitur¹², ut medicina valitudinis¹³, navigationis gubernatio, sic vivendi ars est prudentiā: necesse est, eam quoque ab alia
 17 re¹⁴ esse constitutam et profectam. Constitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia versaretur, et quod assequi vellet; aptum et accommodatum naturæ esse oportere, et tale, ut ipsum per se invitaret et alliceret appetitum animi¹⁵; quem ὄρμην Græci vocant.

animi magnitudinem complecti, et justitiam, et uno nomine omnes numeros virtutis continere: quod idem in ceteris artibus non fiat. Fatentur ergo id de reliquis artibus Stoici: de arte vivendi negant. Dum ergo progreditur, quasi hoc constituto, Carneades, docens in primis illis suis naturalibus versari, iudeque constitui sapientiam; frustra ex minime concessis progreditur, si cum Stoicis agat. Peripatetici id libentissime amplectuntur, quibus in virtute satis esse causæ non videtur, ut beatam vitam efficiat. Omnes a recta via deflectentes, labuntur, ac in contentiosas incidunt disputationes, e quibus se non bene extricant. MORÆLIUS.

11. *Nullam artem in se versari.* Ger. addit *ipsam* post *artem*. *Ipsam*, inquit, ex nostris omnibus, quibus consentiunt edd. vet. optimi quique, cum Davissio addidimus. Quod pronomen negligendum ab Ern. non erat, quum vulgo voce *artis* res ipsæ simul cogitentur, quas *ars* tractat; quumque vitandæ ejus ambiguitatis causa auctor consulto *ipsam* adjecerit. *Ipsam* autem est, « si per se ipsam spectes: » præcesserat « artem, quæ ipsa a se proficisceretur ».

12. *Quoniam igitur.* Firmant iidem nostri *igitur*, a Lamb. et Davis. ex suis repositum. Gud. 1, ergo ex compendio peccat. Vide his restitutam supra Fin. II, 23, 76 et 77. G.

13. *Medicina val.* Bene confert Ursin. ad ista Ethic. ad Nicomach. l. c. 1: ἰατρικῆς μὲν γὰρ ὑγίεια, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον. G.

14. *Ab alia re.* Ger. edidit *aliqua*. Ita, inquit, ex Spir. et Erl. reduximus: nam vulgatum *alia* a scribis est, ubique hoc pronomen, si pro *aliqua* ponitur, obliterantibus. Vide quæ passim in superioribus voll. monuimus, v. c. ad Acadd. II, 10, 30.

15. *Appetitum animi; quem ὄρμην Græci vocant.* Ernest. quum accuratam latinitatem *quam* desiderare dicit, fallitur: valent enim verba hæc idem, ac si auctor dixisset, « impetum eum animi, quem, etc. » Minus vero etiam hic idem audiendus est, si *quem* abesse posse putat. Nam si ad similia loca provocat, parum attendit, quum non nisi in parenthesi sic dici et possit, et soleat. — Ger. quamvis *appetitum* in textu habeat, *impetum* tamquam veram lect. in notis admittit, nulla allata causa, additque: *Impetum hunc animi*

Quid autem sit, quod ita moveat, itaque a natura in primo ortu appetatur, non constat, deque eo est inter philosophos, quum summum bonum exquiritur, omnis dissensio. Totius enim quæstionis ejus, quæ habetur de finibus bonorum et malorum, quum quæritur, in his quid sit extremum¹⁶ et ultimum, fons reperiendus est, in quo sint¹⁷ prima invitamenta naturæ. Quo invento, omnis ab eo, quasi capite, de summo bono et malo disputatio ducitur.

VII. Voluptatis alii primum appetitum putant, et primam depulsionem doloris; alii censent primum ascitum, doloris¹ vacuitatem, et primum declinatum,

alibi auctor *appetitionem animi* vocat; vide III, 7, 24, et paullo post *appetitum*.

16. *Quum quæritur, in his quid sit extremum et ultimum.* Gœr. hæc parenthesi includit, et pro *et* scribit *quid*. Bis, inquit, *quid* legitur in Spir. et Erl. modo quod hic *et* quoque addit. Cf. supra I, 9, 29: « Quærimus igitur, quid sit extremum, quid ultimum honorum ». Sæpius etiam supra vidimus, a scribis huic *quid* vel *et* præmitti, vel idem in *et* mutari solere. Deinde verba hæc in parenthesi ponenda erant, ne Davisii ratio præplacere, qui ipsa in glossemate numerat. Sed auctoris more explicandi causa adduntur, quum vox *finis* hoc sensu nove dicta Latinis esset. Cf. præter alia III, 7, 26.

17. *In quo sint.* Gœr. præbet *sunt*. Subjunctivi, inquit, ratio in his contextis nulla est. Immo asseveratio requiritur, quæ testetur, quod est; prima naturæ in quæstione de finibus, tamquam fonte, comprehendi. Sequenti igitur Spir. et Erl. sumus, qui *sunt* præbent. Ceterum hæc idem valent, quod *πρῶτα φύσεις comprehenduntur*.

VII. 1. *Primum ascitum, doloris vacuitatem.* Gœr. habet *pr. ascitum, non dolere*. Ita, inquit, ex cod. Ursini et P. Marso edendum putavimus, quum vulgo pro « non dolere, doloris vacuitatem » scribatur. Vulgatæ autem verba an ex nullo scripto hac serie profecta sint, valde dubium est. Nam in pluribus P. Manutii, 4 Gruterianis, 5 Oxoniensibus, multisque vett. edd. *dol. vac.* plane desiderantur, quum eadem in uno Pal. nostrisque omnibus ante *alii censent* collocentur. Debet aliquid offendisse librarios: nec dubii sumus, quin id sit in græco infinitivo quærendum, in quo toties alibi hærent. Noluit enim h. l. auctor v. *indolentia* uti, quam cum excusatione posuerat supra II, 3, 11. Sæpe vero idem sic, « non dolere », nihil dolere ». Cf. ibid. § 18, 19. Et infra § 19, de iisdem tribus, de *voluptate, de non dolendo*, et de *primis secundum naturam*; bis mentio injicitur. Dubitamus etiam, an recte *doloris vacuitas* dici *primum ascitum* possit: rectius certe, ut consequens ab *non dolere*, paucis post in *primis secundum naturam* numeratur. Quod nis

18 dolorem. Ab his alii, quæ prima secundum naturam nominant, proficiscuntur² : in quibus numerant incolumitatem, conservationemque omnium partium, valitudinem, sensus integros, doloris vacuitatem, vires, pulchritudinem, ceteraque³ generis ejusdem : quorum similia sunt prima in animis, quasi virtutum igniculi et semina. Ex his tribus quum unum⁴ aliquid sit, quo primum natura moveatur⁵ vel ad appetendum, vel ad repellendum, nec quidquam omnino, præter hæc tria, possit esse : necesse est omnino officium aut fugiendi, aut sequendi, ad eorum aliquid referri⁶; ut illa prudentia, quam artem vitæ esse diximus⁷, in earum trium rerum aliqua versetur, a⁸ qua

est, cum Ernestio eadem hæc voces in seqq. jure tollentur, quum non simul in *primo ascito* et in *primis secundum naturam* poni possit. Quæ quidem reputantes, nos non *dolere* eddidimus.

2. *Ab his alii, quæ prima secundum naturam nominant, proficiscuntur.* Hæc sine causa a Lamb. aliisque tentantur. *Ab his* refertur ad « primam ascitum et declinatum; » et v. *alii*, hi quasi secundarii ascitus, qui sequuntur, intelliguntur. *Quæ* autem ex regula pro quos ponitur, quum in *primis secundum naturam*, non tam verba, quam res spectetur. Neque præferendum est, quod Crat. alique quidam edd. vett. ordine mutato, *quæ alii*, referant; nam πρώτα κατὰ φύσιν, πρώτα φύσεως, etc. philosophis græcis omnibus dicuntur. G.

3. *Ceteraque.* Ger. simpliciter *cetera*. Sic, inquit, ex nostris omnibus reposuimus, quum *que* hæc, ut toties vidimus, ad collectiva adjectiva a scribis profecta sit.

4. *Unum aliquid.* Ignorat Gud. 1 *unum* : sed sine jure, quum Græcis &

πὶ πᾶσι cum abundantia quadam dicatur. G.

5. *Quo primum natura moveatur.* Tres nostri optimi cum hinc Oxon. *prima* referant : sed ne quid inde extrices, non multo post eadem verba sine omni diversitate recurrunt. Scribæ non viderunt, « primum », « primo loco, prima vice » valere. G.

6. *Ad eorum aliquid referri.* Vulgatur *aliquid* : sed tacite jam Davisius rectius reposuit, idque firmiter Spir. et Erl. G.

7. *Quam artem vitæ esse diximus.* Ignorant esse Gud. 1 et Bas. Licet utraque ratione h. l. uti. Sed si esse omiseris, simpliciter, ita superius § 16 dictum esse, monebitur : sin autem retinueris, simul assensus expressus erit, quod hoc dictum erat. Inde dubium non est, verbum subst. h. l. nullo modo sollicitari debere. G.

8. *A qua valet,* « ut ab hac trium rerum aliqua », et *ducatur* scribitur, sic ut *prudentia* tamquam persona spectetur : ut sæpe auctor de animi facultatibus solet. Alias facili mutatione *ducatur* scripseris. Eadem ratione *na-*

totius vitæ ducat exordium. Ex eo autem, quod sta-
tuerit esse, quo primum natura moveatur, existet
etiam recti ratio⁹ atque honesti, quæ cum uno ali-
quo¹⁰ ex tribus illis congruere possit, ut [aut] id ho-
nestum sit¹¹, facere omnia aut voluptatis causa, etiamsi
eam non consequare; aut non dolendi, etiamsi¹² id
assequi nequeas; aut eorum, quæ secundum natu-
ram, adipiscendi¹³. Ita fit, ut, quanta differentia est
in principiis naturalibus, tanta sit in finibus bonorum
malorumque dissimilitudo. Alii rursus iisdem a princi-
piis omne officium referunt¹⁴ aut ad voluptatem, aut ad

tuerit, quod sequitur, ad prudentiam
refertur. G.

9. *Existet etiam recti ratio.* Gær. transp. *recti etiam.* Hunc, inquit, meliorem positum Spirensi et Erl. debemus; vulgatus, *etiam recti*, inconcinuus est, et marcet. Sic autem et *recti* bene distinguitur, et *etiam* consentanea loco ratione *insuper* valet.

10. *Cum uno aliquo.* Gær. et hic transp. *aliquo uno.* Etiam hunc, inquit, ordinem illi vulgato, *cum uno aliquo*, auctoritate binorum illorum prætulimus. Præcedit quidem § 18, *unum aliquod*, sed recepta series ad hæc contexta melior est, quam *tribus* sequatur, quod supra antecedeat. Scribit autem auctor, *quivis unus* Brut. 93, 320; *quicumque unus* Brut. 59, 214; *nullus unus* Tusc. IV, 4, 7; *nemo unus* Provv. Cass. 10, 25; *quis unus* Philipp. III, 3, 6. Et hac nostra quoque ratione sæpius. Orat. II, 75, 305: « quæ commoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus ». Ibid. 72, 292, « sive plura sunt, sive aliquod unum; » quo in loco auctor forte *unum* non postposuisset, nisi sic sententiæ clausulam occuparet.

11. *Ut aut id honestum sit.* Gær. delet *aut id*, notatque: *aut dudum*

a P. Manut. inde, interpretes improbarunt. Abest idem ab Oxonn. E. et V. Præter *aut*, *id* quoque Ernestio displicet. Atque revera, utraque particula a Gud. 1 et Bas. abest: nihil igitur cessantes molestia sustulimus.

12. *Etiamsi . . . etiamsi.* Hæc rectius contracta voce scribantur, valentque *etiam tum si*, ut sæpe. Scribis quidem in hac duplici particula peccant, sed sic, ut sine ratione turbent. Repetitam vide etiam Off. I, 4, 9, ubi prave inter posteriorem *etiamsi* virgula distinguitur. G.

13. *Quæ secundum naturam, adipiscendi.* Gær. *quæ secundum naturam sunt, adipiscendi.* Sunt, inquit, addidimus ex Spir. Erl. Ven. 1494, et Crat. eratque idem vel proprio Marte addendum, quum in his textis abesset nequeat. *Sunt* videtur a scribis male ad *adipiscendi* relatum, atque quum huic id applicare non possent, deinde deletum esse. Bas. certe *adipiscendi sunt*.

14. *Alii rursus iisdem a principis . . . off. ref. aut ad,* etc. Junctos fines bonorum exposuerunt nonnulli: alii ad voluptatem virtutem adjungentes, alii ad doloris vacuitatem; alii ad prima naturæ: quæ Varroni, ut ait

non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam
obtinenda.

20 Expositis jam igitur¹⁵ sex de summo bono sententiarum, trium proximarum hi principes: voluptatis, in-
stippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus is,
quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor disserendi
causa fuit. Superiores tres erant, quæ esse possent:
quarum est una sola defensa¹⁶, eaque vehementer.
Nam voluptatis causa facere omnia, quum, etiamsi
nihil consequamur, tamen¹⁷ ipsum illud consilium ita
faciendi, per se expetendum, et honestum, et solum
bonum sit, nemo dicit. Ne vitiationem quidem doloris
ipsam per se quisquam in rebus expetendis putavit,
ne si etiam evitare posset¹⁸. At vero facere omnia, ut

Augustinus, primigenia nominabantur. Varro autem longius has producebat sententias. Aut enim quum ad voluptatem accedit virtus, ita accedere potest, ut præferatur, aut ut postponatur, aut ut juncta æquetur: ita tres existent sententiæ. Præterea ex adjunctione ejusdem virtutis cum primigeniis illis aliæ tres: et si confertur quoque cum Epicuri voluptate, tres insuper emergent: quæ omnes in duodenarium numerum sententiarum excurrunt. Cicero eas enumerat non quæ esse potuerunt, quod Varro facit: sed simpliciter quæ fuerunt, defensoresque invenerunt inter alicujus nominis philosophos. MORAL. — Referunt. Sp. Erl. Gud. 1, Bas. cum Ven. 1494, referent, Gud. 2 et E. referrent. Futurum h. l. admitti vix potest: micum tamen, unde hæc varietas. G.

15. Expositis jam igitur. Quatuor nostri et Crat. igitur jam. At Oxonn. V. igitur ignorat: quod placet, quum auctor nondum plene colligat. Infe-

rius hoc fit § 20: « Sed igitur hæc sunt simplices . . . sententiæ ».

16. Una sola defensa. Sola nesciant Mars. Crat. cum aliis: sed defenditur ex græcismo, αἷς μόνος. Cf. Suar. ad Tursell. p. 926. G.

17. Quum . . . tamen. Deceptus Davis. quum harum particularum relationem non videret, ex qua quum, licet valet, hujus vice ut corrigit, quum potius, si opus esset, quo suscipiendum fuisset. G.

18. Ne si etiam evitare posset. Ern. corrigendum evitari putat: propensior tamen in lectionem evenire, quam Eliensis præbet, receptam a Davio. At nihil frigidius h. l. quam evenire dixeris. Vulgatum facile ita tueri liceat, ut ex quisquam, quod præcedit, aliquis cogites, quum hoc pronomen haud raro ad v. posse intelligatur. Cf. supra II, 7, 22. Sed suspicamur, et evitare, et evenire, ex glossa accessisse, quum sensum probum librarii hunc non viderent, « ne tum quidem,

adipiscamur quæ secundum naturam sint¹⁹, etiamsi²⁰ ea non assequamur, id esse et honestum, et solum per se expetendum, et solum bonum stoici dicunt.

VIII. Sex igitur hæ sunt simplices de summa bonorum¹ malorumque sententiæ: duæ sine patrono, quatuor defensæ. Junctæ autem et duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec vero plures, si penitus rerum naturam videas, esse poterunt. Nam aut voluptas adjungi potest ad honestatem, ut Calliphoni² Dinomachoque placuit; aut doloris vacuitas, ut Diodoro; aut prima naturæ, ut antiquis, quos eosdem academicos et peripateticos nominamus. Sed quoniam non possunt omnia simul dici, hæc in præsentia nota esse debebunt, voluptatem semoven- dam esse: quando ad majora quædam, ut jam apparebit, nati sumus. De vacuitate doloris eadem fere dici solent, quæ de voluptate. [Quoniam igitur³ et de voluptate cum Torquato, et de honestate, in qua

ai vel vitationem putare in rebus expetendis quisquam posset ». Sic enim belle Cic. dixerit, « absurdum esse, si vel putare quis velit, dolorem vitari posse ». Ceterum post *ne quidem, ne simplicem ex regula sequi*, alibi vidimus. G. — Hæc Bröm. sic corrigit: « nial etiam evitare posset ». Ceterum illa glossatoris esse suspicatur. Gær. in Additam.

19. *Quæ sec. nat. sint. Gær. sunt.* Ita, inquit, rectius Spir. et Erl. *sunt*: quod inter hos conjunctivos in *sint* mutatum nihil miraberis, quum scribæ in hujusmodi contextis ubique fere peccent.

20. *Etiamsi.* Ex 7 suis Davis. *etsi*: quod etiam Oxonn. E. ξ. tres nostri, et edd. vett. plures referunt. At quum eadem forma dicendi ter eodem hoc capite antecesserit, hoc etiam loco

sic scribere auctorem voluisse, admodum probabile est. Bini potiores nostri *etiamsi* tuentur. G.

VIII. 1. *Summa bonorum.* Ita dedit Davis. e tribus suis, idemque ex nostris Spir. Gud. 2, Bas. Mars. Crat. aliæ præbent. Vulgata olim *summo* erat, ut reliqui nostri præbent. Similiter auctori « rerum, generum, cogitationum summa », et, ut recte laudat Davis. Acad. II, 42, 129, « et bonorum et malorum summa », ponitur. G.

2. *Calliphoni.* Scripti editique omnes, *Calliphoni*, quum supra II, 11, 35, *Calliphontis* edendum fuisset, ubi nos sis vide. G.

3. *Quoniam igitur . . . vacuitatem doloris.* Hæc nos cum Gær. et Schütz. unciis inclusimus tamquam hic aliena. Mirum, inquit Gær. hæc unde huc in contexta migrarint. Esse enim hæc

una omne bonum poneretur, cum Catone disputatum: primum, quæ contra voluptatem dicta sunt, eadem
 22 fere cadunt contra vacuitatem doloris.] Nec vero alia sunt quærenda contra Carneadeam ⁴ illam sententiam. Quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id vacet honestate: nec officia, nec virtutes in ea ratione, nec amicitiae constare possunt. Coniunctio autem cum honestate vel voluptatis, vel non

a textis aliena, ita dubitari plane nequit, ut potius mirum sit, neminem VY. DD. ante Nissen. in istis hæsisse. Nam si vel hoc nihil moveat, auctorem ex persona Pisonis, quam induerat, excidisse, eorumque, quæ superioribus libris plus quam viginti annis post finxerat, tamquam dudum accidissent, mentionem injecisse; quippe quod aliis ejus exemplis excusari possit: restant alia graviora, quæ excusari nequeant. Ac primo quidem intempestiva Stoicæ sententiæ commemoratio, quum inferius, et ex ordine, a verbis, *Restant Stoici*, ad eam respiciatur. Deinde eadem res iisdem verbis misere repetita, « de vacuitate dol. . . quæ de voluptate », et, « quæ de volupt. . . vacuitatem doloris: » denique *primum* illud, quod per se nihil est, nisi ad hæc supervacanea *alterum* aliquod, æque supervacaneum, de Stoicis iudicium excidisse statuet. Cf. præterea § 22. Ista autem non a sciolo aliquo, sed ab auctore ipso profecta esse, inde probabile est, quod, si unam, de qua ambigitur, vocem exceperis *cadunt contra* (pro qua conjic. *quadrant, valent, stabunt contra*), reliqua ex intima auctoris latinitate hænsata videntur. Ut tamen nostram quamdam suspicionem addamus, unde, et quo modo, hæc verba adscripta pntemus, recordandum est, quæ de

duplici hujus quinti libri editione in Prolegomenis diximus. Videntur enim utriusque editionis diversa exemplaria olim exstitisse, et scribam aliquem hæc, sed manca, et curtata, quam reliqua alio filo pergerent, exemplo aliquo prioris editionis collato, adscripsisse, ubi ista cum ἀναρχονισμῶν vitio legebantur; deleta posterius ab auctore, et sic mutata, ut nunc quidem, exceptis iis, quæ ad uncas damnavimus, leguntur. G. — Hæc Brem. quoque in prorsus delendis numerat. — Certe Cicero, quum illa scriberet, oblitus erat, non se, sed Pisonem loqui, inquit Muretus, Var. Lect. XIV, 20. Sed videtur Muretus ipse oblivisci, qui sit mos Dialogorum. Vide A. Schotti Tull. Quæst. IV, 5. OLIV. — J. V. Leclerc notat eundem hic esse ἀναρχονισμῶν, quem hujus libri init. notavimus, et errorem, cum Anglo Middleton, nimis multis negotiis, quæ tum suscipiebat Cicero, tribuit. Præterea conjicit hæc esse scriptam ab auctore notam qua lector in sequenda disputatione adjuvaretur: quæ nota, ut sæpe fit apud Veteres, textui fuit inserta. — Quoniam. Davis. et Gær. quando ex codd.

4. *Carneadeam*. Gær. *Carneadiam*. Ita, inquit, Spir. et Erl. præbent. Gud. 2 *Carneadem*, Oxonn. χ. *Carneadam*: ut videas librariorum hæsisse.

dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti vult, efficit turpe⁵. Ad eas enim res referre quæ agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse⁶; altera versetur in levissima parte naturæ, obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant stoici, qui quum a peripateticis et academicis omnia transtulissent, nominibus aliis easdem res sequuti sunt⁷. Hos contra singulos dici est melius⁸. Sed nunc, quod agimus: de illis, quum volumus. Democriti autem securitas, quæ est animi²³ tamquam tranquillitas, quam appellant⁹ εὐθυμίαν, eo

5. *Efficit turpe.* Spir. Erl. repetito pronomine, id efficit turpe: sed ex certa glossa. Cum vi enim sic turpe auctor in clausula posuit, ut sensus esset, « efficit sane, ut turpe sit ». G.

6. *Quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse.* Offendimur in dicat: nam quomodo res dicat, nisi durissima προσωποποιία? Ad Carneadem autem dicat relatum velle, item non, nisi coacte licet. Amplectimur potius Gud. 2 lectionem dicas, quod bene cum agas quadrat, hoc sensu: « propter quarum unam, quicumque malo careat, eum in summo statim bono esse dicas ». Ablativum autem omisso propter poni, et si quis sæpe quicumque valere, abunde in superioribus notatum est. G.

7. *Easdem res sequuti sunt.* Erl. consequuti; sic tamen, ut con deletum sit. Ac sæpe scribæ con in consequi delent, nescii, hoc pro consecrari poni. Cf. Legg. II, 7, 18. Non male autem verbum compositum ad omnia convenerit. Sed simplex hæud minus probum est. G.

8. *Hos contra singulos dici est melius.* Gud. 2 esse, Bas. esset; quæ

nihil sunt: sed forte est a scriba aliquo accessit; quippe quod in asseverantis oratione omitti soleat: idque maxime, si in adjectivis loci vis est. Off. II, 9, 17, « tamen hæc in posterum gratiora, etc. » Ceterum ex his simul verbis apparet, illa, quæ supra § 2 cancellis inclusimus, ad illa contexta inepte accessisse, quum his verbis aperte auctor hoc agat, ut ex Pisonis persona loquatur. Quod fieri non poterat, si illa eundem loqui fecisset. G.

9. *Quam appellant.* Gær. scribit: quam appellavit. Hoc, inquit, ex Spir. Gud. 2, et Mars. appellavit recepimus. Davis. appellat suadet, laudans infra 29, 87: « id enim ille (Democritus) summum bonum, εὐθυμίαν et sæpe ἀθαρμίαν appellat ». Recte et hoc quidem, et, si scriptorem spectas, adeo melius: sed in præsententi necessitas nulla est, ut scriptorum librorum fides deseratur; cf. supra III, 15, 51: Zeno προσημίον... nominavit, etc. Vulgatum appellant ferendum non est: nam si vel Græcos intellexeris, tamen mire sic auctor negligenterque scripsisset. De εὐθυμίαν Democriti infra l. l. agemus.

separanda fuit ab hac disputatione, quia ista animi tranquillitas, ea ipsa est beata vita¹⁰. Quærimus autem, non quæ sit, sed unde sit¹¹. Jam explosæ ejectæque sententiæ Pyrrhonis, Aristonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendæ omnino non fuerunt. Nam quum omnis hæc quæstio de finibus, et quasi de extremis bonorum et malorum, ab eo proficiscatur, quod dicimus naturæ esse aptum et accommodatum, quodque ipsum per se primum appetatur: hoc totum et ii tollunt, qui in rebus iis, in quibus nihil¹², quod aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam causam, cur aliud alii anteponatur, nec inter eas res quidquam omnino putant interesse; et Herillus¹³, si ita sensit, nihil esse bonum, præter scientiam, omnem consilii capiendi causam, inventionemque officii sustulit. Sic, exclusis sententiis reliquorum, quum præterea nulla esse possit, hæc antiquorum valeat necesse est.

IX. Ergo instituto veterum, quo etiam stoici utun-

10. *Ea ipsa est beata vita.* Gær. delet *ea*. Hoc, inquit, ferri nequit. Nam etsi quidem auctor interdum pronomina duplicat, tamen hic ejus mos non valet. Accedit, quod, *ea* deleto, *ipsa* cum pondere loco admodum accommodato ponitur. Sequenti igitur Bas. sumus, qui solus sic præbet. Mars. et Crat. *ea* quoque nesciunt, sed ordine minus commode est *ipsa* præbent. Ante *ipse* autem a scribis *is* addi solere, sæpe notavimus. Ven. 1494, *ipsa est ea vita b.* unde facilius etiam, *ea* παρὲλκειν, patet. Davis. conjicit *re ipsa est v. b.* Per se non male, sed sine necessitate.

11. *Non quæ sit, sed unde sit.* Vis hæc est: « non quærimus de vita

beata ipsa, sed de summo bono, a quo pendet: » nam « nisi stabili et fixo permanente bono, beatus esse nemo potest ». Tusc. V, 14, 40. G.

12. *In quibus nihil, quod aut honestum, aut turpe sit, negant.* Inter quod aut scripti plerique referunt *non*, quod recte Lamb. ex duobus suis, et Davis. ex uno Paris. sustulerunt: ignorant item negationem præter Oxonn. E. et V. Spir. quoque atque Erl. neque ullo modo defendi eam licet. Ne tamen vel sic hæreas, post *nihil* ex seqq. sit cogitandum: hoc enim quum Lamb. non vidisset, quod etiam delevit. G.

13. *Et Herillus. Et valet hic et insuper.* G.

tur, hinc capiamus exordium. Omne animal se ipsum ²⁴ diligit, ac simul ut ortum est¹, id agit, ut se conservet², quod hic ei primus ad omnem vitam tuendam appetitus a natura datur, se ut conservet³, atque ita sit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit⁴. Hanc initio constitutionem⁵ confusam

IX. 1. *Ac simul ut ortum est.* Gær. scribit : *simul et ort.* Ita, inquit, Pallat. omnes, Davisiani 6, nostri 5, cum Marso, Crat. ediditque sic Victorius. Lamb. *ac simul ut corrigit*, quem tacite sequuti sunt Gronovius et Ern. reponente Victorii sui exemplo veram lectionem Gratero. Davis. rectius agnosceus, tamen olim vulgatum, *et simul ac*, retinet.

2. *Id agit, ut se conservet.* Gud. 1 *se ut refert*; quam seriem recepit Davis. incertum, utrum suis quibusdam commotus, an quod eadem ipsa in proximis, quæ deleta vult, deprehendatur. Nos quidem sic transposita h. l. non probamus: nam vis ista, quam *se* accipit, pro contextorum natura, nimis est. In seqq. *se* rectissime præmittitur. G.

3. *Quod hic ei primus . . . se ut conservet.* Hæc Gær. parenthesi includit. Hæc, inquit, ut extrinsecus addita, Davis. ad uncas abiecit, eademque Ern. ex seqq. huc tracta existimat. At non viderunt hi VV. DD. hæc si ex contextis tollantur, nihil relinqui, quo referantur inferius posita, « quam ob causam habet eum, quem diximus, animi appetitum: » nam nusquam nisi hoc in loco *appetitus* mentio præcessit. At parenthesis signa his necessario addenda erant: voluit enim auctor statim ab initio ὡς ἐν παρόδῳ notatum, hunc sui conservandi impetum omnium primum (*erster Grundtrieb*) esse. Neque separatim vv. *se ut conservet* scribis tribnas: hæc enim si au-

ctor abesse voluisset, qui ei primus, etc. scriberet. Dixit autem « quod hic ei primus », ut omnis vis in *se ut conservet* colligeretur. *Omnem vitam*, in quo Davis. hæret, est « vitam ab omni parte », ut sæpe.

4. *Atque ita sit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit.* Hæc verba Bremius obelo digna judicat. Non enim animal, simul ut ortum sit, id agere, ut ita sit affectum, quemadmodum optime secundum naturam affectum esse possit. Id fieri demum procedente tempore, quam viribus sive animi sive corporis utatur. Sequentia satis id demonstrare, et inprimis ea, quæ legantur cap. 15. — At, quantum nos quidem sentimus, ipse hic locus, auctoris ista, non interpolatoris esse, confirmare videtur. Nam § 24 et seqq. docetur, quomodo *parvi* sensim sensimque magis *id agant*, ut ita sint affecti, prout optime affecti esse possint. Verba autem *id agit, ut* nisum modo ad rem indicant, qui nec in infantibus cessat, modo quod initio *confusus* est, et incertus, atque ad sui modo conservationem tendit. Neque *possit* prætereundum est, quod ad sententiæ vim cogitato additum est. Sed vix Vir Doctissimus de loci veritate dubitasset, nisi parenthesis signa in vulgata desiderarentur. Ceterum idem recte, ut plane ex Ciceronis more dicta tuetur, quæ Davis. ad uncas damnarat. G. in Additam.

5. *Hanc initio constitutionem.* Spitz. Erl. et Cratandr. in marg. *institutio-*

habet et incertam, ut tantummodo se tueatur⁶, qualecumque sit. Sed nec quid sit, nec quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. Quum autem processit paullum, et quatenus quidquid se attingat, ad seque pertineat, perspicere coepit, tum sensim incipit progredi, seseque agnoscere, et intelligere, quam ob causam habeat⁷ eum, quem diximus, animi appetitum; coepitque et ea, quæ naturæ apta sentit⁸, appetere, et propulsare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturæ est accommodatum. Ita finis bonorum existit, secundum naturam vivere, sic affectum, ut optime affici possit⁹, ad naturamque accommodatissime. Quoniam autem sua cujusque animalis natura est, necesse est quoque finem omnium hunc esse¹⁰, ut natura ex-

nam præbent; quod contemnendum non est, ut supra vidimus et infra 13, 32, videbimus. Nos tamen auribus hoc dedimus, quod non sic correximus. G.

6. *Se tueatur, qualecumque sit.* Cogitandum est: in animante nempe recens nato; in quo quidquid virium inest, *διυάμει* est, ut cum Aristotele loquamur, non *ἐνεργεια*. G.

7. *Habeat.* Gær. dat *habet*, notatque: Lamb. Davis. Ern. correxerant *habeat*, scriptis editisque vulgatum modum defendentibus. Sed vide quæ de hoc indicativo in indefinita interrogatione monuimus IV, 24, 67. — Olivet. dat *habeat*.

8. *Coepitque . . . quæ naturæ apta sentit.* Gær. transponit *sentit apta*, observatque: In frequentativo hæret scribæ, ut solent. Gud. 2, *captat*, Bas. *capiat*, Ven. 1494, *tentat*. Est autem *capiat*, quum incipit præcedat, « magis magisque incipit ». Vulgatæ autem positam *apta sentit*, nostro-

rum consensus omnium, editi veteres optimi quique, et Davianii tacita, sed haud dubie scriptis ipsis nisi auctoritas, relinquere coegit.

9. *Ut optime affici possit.* Errat Ern. quum *possit* malit: cogitandum enim ex prægressis, *omne animal*. Estque hic finis omni animali, quod appetitu præditum est, communis; sed hoc discrimine, ut, quod ratione destitutum est, instinctu ad finem istum feratur. G.

10. *Necesse est quoque, finem omnium hunc esse.* Gær. transponit: *necesse est, finem quoque omnium h. e.* Hunc, inquit, meliorem ordinem præbent Spir. Erl. et Crat. Eundem positum suoapte ingenii acumine assequutus est Reiz, qui ita in margine exemplaris sui scribi jussit. Offendisse in hoc posita librarios patet: nam Bas. et Mars. « necesse est quoque omnium fin. » Ven. 1494, *quoque* ignorat: et item *omnium finem*. Sed ut sententia loci vim magis in *finem*,

pleatur¹¹. Nihil enim prohibet, quædam esse et inter se animalibus reliquis, et cum bestiis homini communia, quoniam omnium est natura communis. Sed extrema illa et summa, quæ quærimus, inter animalium genera distincta et dispersita sunt, et sua cuique propria, et ad id apta, quod cujusque natura¹² desiderat. Quare quum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam vivere; non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum.

quam *omnium* desiderat, ita nos aurium, et verborum collocationis causa receptam malumus, certo persuasi, auctorem, si part. addere noluisse, scripturam fuisse « necesse est esse finem omnium hunc : » idque magis, quum vv. *necesse est esse* componere amet. Vide nos supra ad Fin. IV, 28, 77. Ceterum enuntiationi præcedentis pondus in clausula *natura est* positum esse, bene tenendum est, ne in loci sententia hæreas.

11. *Ut natura expleatur.* Brem. his *sua* addi jubet : id enim probare enuntiationis initium, « Quoniam autem sua cujusque animantis natura est, etc. » Quæque sequantur, « quoniam omnium est natura communis », ea nisi supposita sint, certe parum esse subtilia. Meliusque infra § 26, « et tamen in omnibus summa communis ». — In loco priore nos quoque hæsimus, sed in eo acquievimus, quod putabamus (ut etiam nunc facimus), ex prægressis vv. *sua* et *omnium*, facile *sua cujusque* intelligi : sic enim infra : « quod cujusque natura desideret », æque *sua* ex 'proximis cogitandum est, haud vero addendam. Jam quidem hoc addimus, simplex *sua* additum vix recte, nisi etiam, propter præced. *omnium*, *cujusque* addatur. Contenti igitur cum vulgata

sumus. Verbis autem, *quoniam ... communis*, vix recte *videtur* suspicio adhærebit, quum et optimo posito inter se juncta reperiantur, nec male, ex oppositione apodoseos, quæ sequitur, addantur. G. in Additam.

12. *Nihil enim prohibet, quædam esse ... Sed extrema illa ... sunt ... desiderat.* Gær. scribit *sint*, et *desideret*. Vulgatæ, inquit, structura semper nobis offensioni fuit. Non quidem, quod post *nihil prohibet* accus. cum inf. sequitur; sic enim haud semel *nihil impedit* struitur : sed locus mancus et debilis videbatur, et sua quadam apodosi privatus. Ambabus igitur ex Spir. et Ecl. conjunctivos accepimus *sint*, et *desideret*, quorum posteriorem, minus necessarium, nostroque *etwa* exprimendum, Gud. 1 quoque, et Bas. exhibent. Jam quidem *sed* vere fit apodoseos, et pro *si modo, sed modo*, vel *modo* simpliciter, ponitur. Scribarum autem hos conjunct. esse, his in contextis nullo modo probabile est. De hujus denique *sed* apodoseos vi, ex contextis ubique cognoscenda, sæpe egimus. Ceterum « distincta et dispersita, in quas quæque partes et genera distincta » sunt apud philosophos. Sic nihil opus est, ut cum Ern. pro *distincta, divisa* malis.

Sed ut omnium artium recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia versetur¹³, scientiam autem suam cuiusque artis esse : sic commune animalium omnium¹⁴ secundum naturam vivere, sed naturas esse diversas, ut aliud equo sit natura, aliud bovi, aliud homini, et tamen in omnibus summa communis, et quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus iis¹⁵, quas natura alit, auget, et tuetur¹⁶; in quibus videmus, ea, quæ gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se¹⁷, quæ ad vivendum¹⁸ crescendumque valeant, et suo¹⁹ genere

13. *Ut in aliqua scientia versetur.* Erl. *versentur* : atque ita cum Aldo Davisius correxit. Sed vulgatum verum est, quippe cui aperte contexta faveant. *Ut est*, « sic, hac ratione, ut ; » cogitandumque *id est*, ut ad *commune*, in quo auctor græcæ τὸ κοινὸν imitatus est, referatur. G.

14. *Commune animalium omnium.* Ven. 1494 ordine multo meliōri *animalium commune omnium* : quo de positu sæpe egimus; cf. supra II, 3, 7 : « populorum suffragio omnium ». Sic etiā oppositio *artium et animalium* clarius se prodit. G.

15. *Sed etiam in rebus omnibus iis.* Gud. 2 *etiam* ignorat. Per se quidem bene, et exemplo post *non solum* crebro : at h. l. si *etiam* auctor nolisset, scriberet haud dubie, « sed in rebus omnibus », vel omisso *iis*, ut in *omnibus* vis entantiati esset, vel *iis* ante *omnibus* posito. Accedit quod in ommissis vocibus Gudiano ntriq̄ue partē sit auctoritas. G.

16. *Alit, auget, et tuetur.* Gær. delet *et*. Hanc, inquit, part. melius Spir. et Erl. ignorant. Ortum copulæ vides : sic autem eam scribæ non omittunt. Magis vero h. l. quam vel alias abijcienda erat, quum sit in his

verbis quædam gradatio ; in qua auctor constructionem ἀσίνδρον amat.

17. *Efficere ipsa sibi per se.* Ernestio *sibi* suspicionem asferre non debebat : quum recte vel de plantis dici possit, « eas sibi per se ad crescendum plura efficere » ; recipiendo in *esse* humores terræ cælique, etc. Sed accedit etiam, quod Aristoteles arboribus plantisque vitam, et, ut nunc loquuntur, spontaneitatem quamdam tribuebat ; cf. de Anima, II, 2, etc. Atque ita Piso quoque in Peripatetica sententia exponenda, iis quæ e terra gignuntur, vitam quamdam tribuit. G.

18. *Quæ ad vivendum.* Omnino legendum, quo ad *vivendum*. Davis.

19. *Et suo genere.* Brem. post *et* adscribi *ut* vult : mutatam esse aliquantulum orationis formam, quoniam gerundium non aptum fuisset. *Valent ad crescendum*, et ad *id*, *ut suo genere perv. ad extr.* Hoc interdum non librariis solum, sed et viris doctis imposuisse, ell. Dukerò ad Livium, XXVII, 33, 9 ; Corte ad Sallust. fragm. p. 942, f. — Nos quidem locum sic capimus, ut *quæ*, notet *ea intentione*, *eo fine ut*, hoc pleniore contextu, « nam in his videre licet plantas (τὰ φυτὰ) multa, ut ita di-

perveniant ad extremum : ut jam liceat una comprehensione omnia complecti; non dubitemque²⁰ dicere, omnem naturam esse conservatricem sui, idque habere propositum, quasi finem et extremum, se ut custodiat quam in optimo²¹ sui generis statu : ut necesse sit, omnium rerum, quæ natura vigeant, similem esse finem, non eundem. Ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam vivere: quod ita interpretemur²², vivere ex hominis natura undique perfecta, et nihil requirente²³. Hæc igitur no-²⁷ bis explicanda sunt : sed si enodatius, vos ignoscetis. Hujus enim ætati, et huic, nunc hoc primum fortasse audienti²⁴, servire debemus. Ita prorsus, inquam. Etsi

cam, efficere . . . per se, eo nisi, ut iata multa ipsis ad viv. crescendumque valeant, et ut hac ratione ad id perveniant extremum, cujus pro genere suo capaces sunt ».

20. *Non dubitemque dicere.* Gær. scribit : *non dubitanterque dicere.* Omnes nostri, inquit, *dubitantemque*, quod ex sola Victorii editione Davis. recepit, binis ejus *dubitarem* referentibus. Sed non videmus quo jure, quum *dubitanti* scribendum esset. Et si vel auctor ita solæce positurus fuisset, certe *que* addere parceret. Sed neque vulgata auctoris videtur, quum sic laxatius oratio pergat. Ausi igitur sumus aliquid, quum hunc nostrorum consensum in tam facili verbo non fortuito accidisse judicarem, atque *dubitanterque* correximus. Turbant enim scribæ in adverbis, quæ in *ter* exeunt, auctori que valde frequentantur, sæpissime; cf. supra II, 3, 10, cll. Heuss. ad Off. I, 10, 11, ibid. III, 33, 7.

21. *Quam in optimo.* Gær. transp. in *quam optimo*. Ita, inquit, Crat. ut P. Manut. et Lamb. correxerant. Po-

steriores reclamant Grutero, scriptoque impressosque vet. urgenti, nihil tribuerunt. Nam oblitus est hic docere, quo modo vulgatæ, *quam in optimo*, probabilis sensus, integra latinitate, inesse possit, quem nullum videmus. Ceterum neque sic dicitur, atque « in tam maximis laboribus, in tam brevissimo tempore, etc. » Scribas in his stupere nihil mirum est : inde referunt Bas. et Gud. 1, *quod in.* Oxonn. E. et ξ. *in* ignorant, quam neglectam putabis, quum jam *quam* præmissum legeretur.

22. *Quod ita interpretemur.* I. e. « vertamus ex Græcis Antiochi ». Ceterum ex hac explicatione aperte Antiochi studium Stoicorum summum bonum cum illo Academicorum Peripateticorumque (qui in his a Polemone inde plene consentiebant), jungendi patet. G.

23. *Nihil requirente*, valent, « sibi ipsi sufficiente ». G.

24. *Et huic, nunc hoc primum fortasse audienti.* Erl. hic pro hoc, Gud. 2 hæc : quod ex aliis cum P. Manut. recepit Davis. probante Ern. quod

ea quidem, quæ adhuc dixisti, quamvis ad ætatem recte²⁵ isto modo dicerentur.

X. Exposita igitur, inquit, terminatione rerum expectandarum, cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui; quod idem reapse¹ primum est: ut intelligamus, omne animal se ipsum diligere. Quod quamquam dubitationem non habet (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur² suis cujusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere velit, non audiatur): tamen, ne quid prætermittamus, rationes
 28 quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. Etsi qui potest intelligi³, aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? Res enim concurrent⁴ contrariæ. Nam quum appetitus ille animi aliquid ad se trahere cœperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus; quum

idem præcedat. At ex hoc ipso nos plurimum numerum improbamus: nam prius *Hæc* ad singula doctrinæ de finibus explicanda respicit, contra vero *hoc* totius ejus complexum spectat; hoc sensu: "qui fortasse nunc primum de finibus exponentem audit". Quod autem idem Ern. melius pronomen omitti putat, in eo minus etiam consentimus, quum ita sententia plane vaga foret. *Et* explicantis esse sponte patet. G.

25. *Quamvis ad ætatem recte*. Non male omittunt Bas. E. et V. *recte*: hoc enim abjecto, *apte*, *accommodate*, cogitari licebit. G.

X. 1. *Quod idem reapse*. Ita tres nostri; nec aliter Marsus: ut de vera lectione dubitatio nulla sit. Gud. 2: "de re ab se". *Quod est, nam hoc*. Sed proximum *quod* ad totam sententiam pertinet, hæc vi, "et hoc, quod primum posui, reapse primum esse". G.

2. *Comprehenditur*. Gærenz addit

que post comprehenditur, notatque: Hoc vulgo *asyndeton* est; sed ita proorsus inepto loco, ut, si vulgatum tuearis, auctoris dicendi usum prodas. Recipimus igitur *que* ex Crat. quum scribæ forte ex eo, quod statim redit, neglexerunt. Nisi Cratandriæ auctoritas fuisset, ac poneremus; quæ quomodo exciderit inter vv. *natura comprehenditur, ipse vides*.

3. *Etsi qui potest intelligi*. Nihil mirum est, si in his librarij cum editis vett. turbant, quum in hoc *quæ* ubique hæreant; *quid* (sic plerique), *quis, quidem*, hoc loco ejus vice exhibentes. G.

4. *Res enim concurrent*. Scripsit pro *concurrent* ex uno suo Davis. *concurrent*, ut etiam χ . exhibet: sed inepte, quum contextus ipse futurum tempus tueatur, quippe quod toties inter futura alia præsentis loco ponatur; cf. ad Acad. II, 26, 84; ibid. 33, 106. G.

id sua causa faciet, et oderit se, et simul diliget: quod fieri non potest. Necesse est quidem⁵, si quis sibi ipse inimicus est⁶, eum, quæ bona sunt, mala⁷ putare; bona contra, quæ mala; et quæ appetenda, fugere; et quæ fugienda, appetere: quæ sine dubio vitæ sunt eversio⁸. Neque enim, si nonnulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quærant, aut, ut ille apud Terentium⁹, qui decrevit «tantisper se minus injuriæ suo gnato facere (ut ait ipse¹⁰), dum fiat miser:» inimicus ipse sibi putandus est. Sed alii dolore mo-¹⁹ ventur, alii cupiditate; iracundia etiam multi efferun-

5. *Necesse est quidem.* Codd. peccant, partim «necessequae est», partim «necesse est quod» exhibentes: sed hæserunt in particulae et vi, et positu scribæ, nescii sic eam sane valere; cf. supra III, 8, 28: «quod non possit quidem».

6. *Si quis sibi ipse inimicus est.* Græc. dat *si quis ipsi sibi inimicus est.* Sic, inquit, cum Spir. et Erl. pro *sibi ipsi* dedimus, ut ter eodem positu in sequentibus scribitur. Quod vero Ern. contra codd. editosque omnes *ipse* correxit, id h. l. opus non est, quum in *si quis* præcedente justa tertii casus defensio lateat: secus est in seqq.

7. *Eum, quæ bona sunt, mala putare.* Ven. 1494, et Mars. *ea*, cum olim vulgata; quod defendi potest, quum sæpe sic post *si quis*, ubi pro *quicumque* dicitur, personæ pronomen omitatur. Sed *ea* ex proximis casibus ortum videtur. G.

8. *Quæ sine dubio vitæ sunt eversio.* Alias auctor hoc in positu *est* scribit, sic ut *quæ* simplici numero in *quibus* valeat, relativo ad sequens substantivum applicando. Sed vulgatam recte ferri potest h. s. «quibus s. d. vita

evertitur» v. «vera vitæ ratio tollitur». Eadem ratione dicitur Acadd. II, 31, 99: «sequitur omnis vitæ... eversio». G.

9. *Aut, ut ille apud Terentium... inimicus ipse sibi putandus est.* Davis. *aut* delet, Ernestio probante. Potest sane abesse; potest idem facillime ex præced. syllaba *ant* natum putari: quum tamen exemplum, quod sequitur, non plene ad «laqueos, aut alia exitia», quadret, non recte delecti particulam, omnibus et scriptis et editis confirmatam, putavimus. Notandum deinde est anacoluthon, quum scribendam fuisset, «inimici ipsi sibi putandi sunt», ut etiam Davis. conjecit. Sed talia auctori frequentantur, si quædam, ut h. l. Terentianus locus, interponuntur. G.—*Apud Terent.* Hic locus est ex Heaut. act. I, scen. 1, vs. 95, et alter inferius ibid.

10. *Facere (ut ait ipse) dum.* Brem. distinguit, «facere (ut ait) ipse dum», laudatque, ut *ipse* cum vi præpositum probet, Legg. III, 7, 17; ibid. 14, 32. Quod verissimum esse ita in oculos cujuslibet incurrit, ut in eo cæcitate omnium editorum jure accusamus. G. in Additam.

XI. Atque etiam illud, si quis dicere velit, per absurdum sit : ita diligi a sese quemque, ut ea vis diligendi ad aliam rem quamquam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligit¹. Hoc quum in amicitiiis, quum in officiis, quum in virtutibus dicitur, quomodocumque dicitur², intelligi tamen quid dicatur, potest : in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut³ propter aliam quamquam rem, verbi gratia, propter voluptatem, nos amemus. Propter nos enim illam, non propter eam nosmet ipsos diligimus. Quamquam quid est, quod magis perspicuum sit, non modo carum sibi quemque, verum etiam vehementer carum esse? quis

quum *quemadmodum* indefinite interrogantis sit. Ita autem indicat. ad *quid* II, 5, 15; *quo* IV, 24, 67; *quamobrem* V, 9, 24; *unde* Off. I, 7, 26, etc. ponitur.

XI. 1. *Qui sese diligit*. Tres nostri cum Marso se. At paucis ante pari ratione sese repetite dicitur. In praecedentibus paullo magis ambigue, « diligi a se quemque », pro « diligere se quemque : » sed variare auctor voluit in contextu facili. G.

2. *Hoc quum... dicitur*. Gud. 1, « hoc enim quum ». Gud. 2, *hoc est*, sic ut *quum* omitat. Facile quidem negligi enim potuit : sed in pronomine contextu jungendae causa ante *quum* praemisso, necessaria haec particula non est. G.

3. *In nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut*. Goer. praebet *in nobismet autem ipsis intelligi qui potest, quod*. Nostri codd. inquit, cum multis aliorum ne et ut ignorant, ac pro *quidem* Gud. 2, *quid*, reliqui nostri *quod* praebent. *Quidem* quatuor Pall. et duo Davialii servant, sic tamen, ut illi, cum Ven. 1494, aliisque, aequae ne et ut nesciant, hi solam ut retineant.

Crat. « ipsis intelligi propter », reliquis, quae interponuntur, abjectis. Vulgata an plene scripto aliquo nitatur, incertum est : ferri certe posset, nisi de ut, hoc nexu pro *quomodo* posita, jure dubitandum esset. At ne a scriptis, qui hucusque innouerunt, abest omnibus : voces autem *quidem* et ut, fide sunt admodum dubia. Quod si rite perpenderit, jure probanda videbitur P. Marsi lectio, quam, nescio unde, Lambinus quoque expressit, « in nobismet autem ipsis intelligi qui potest, quod, etc. » quamque nos plene sequenti sumus. Nam sic *vv. qui potest* excidisse putanda sunt; reliqua cum optimis quatuor nostris concordabunt, quorum quintus Gud. 2, si *quid* variat, communi errore peccare putabitur. *Qui* autem ubique scribas exercet, et repetitum *potest*, quod ex frequenti auctoris more est, scribe subinde abjiciunt. Eucliticam *met* autem confirmant Eliens. Gud. uterq. Bas. Mars. Crat. Addunt eandem Victorius et Paris. 1 et 2, nisi quod hi ex compendii errore « nobismet aut ipsis », referant. « Quod nos amemus », i. e. « quod nos amare dicamur ».

est enim, aut quotus quisque, cui, mors quum appropinquet,

Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu ⁴ ?

Et si hoc quidem est in vitio, dissolutionem naturæ tam valde perhorrescere (quod item est reprehendendum in dolore): sed quia fere sic afficiuntur omnes, satis argumenti est, ab interitu naturam ⁵ abhorrere; idque quo magis quidam ita faciunt, ut jure etiam reprehendantur, hoc magis intelligendum est, hæc ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quædam essent modica natura ⁶. Nec vero dico eorum metum mortis, qui, quia privari se vitæ bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant ne cum dolore moriantur, idcirco mortem fugiant; in parvis enim sæpe, qui nihil eorum cogitant, si quando his ludentes minamur præcipita-

4. *Non refugiat... exalbescat metu?* Gœr. vocem *non*, quæ vulgo Ennii versus adscribitur, ab eo separat et Pisonis orationi addit. Vulgatum, inquit, dederunt VV. DD. ex Nonio v. *sanguis*. Sed debebant simul fragmentum ex Hortensio consulere, quod Priscianus l. VI, p. 194, Bas. 1545, laudat; in quo hæc leguntur: « ut ait Ennius, refugiat timido sanguem, atque exalbescat metu ». Inde enim patet, *non* minime Ennii esse, sed Ciceronis versus hunc ad contextorum nexum applicantis. Quod magis etiam ex Orat. III, 59, 218, patet, ubi hic versus cum quinque eum præcedentibus legitur; ubi idem *Quin refugiat*. Quare hæc rectius digessimus. Ceterum male Ernest. cum aliis in illo Hortensii fragm. *albescat* scribit: nam præter veteres Prisciani editores binæ quoque vetustæ in bibliotheca Znic-

æv. membranæ, quarum altera certe octo seculorum est, *exalbescat* firmant. Censuit Brem. nobiscum *non* extra versus collocandum esse. — *Sanguen* neutro genere. Sic Lucretius, lib. I, vs. 838.

5. *Ab interitu naturam abhorrere.* Pal. 4 *naturam* non habet; nec admodum voce opus esse judicat Gruterus. Gud. 2 eandem nescit; sed recte ea careri posse negamus. Nam si vel ex præc. *omnes* cogitari *eus* liceat, tamen claudicaret argumentatio, quum ex eo, quod omnes sic afficiuntur, ut dissolutionem naturæ perhorrescant, concludatur, sensui a natura inesse, interitum aversari. G.

6. *Modica natura.* Id est, « nisi quibusdam certus a natura constitutus esset modus ». Sic proprie *modica* dicuntur « quæ certum suum modum sequuntur ». G.

turos alicunde, extimescunt⁷. Quin etiam feræ, inquit Pacuvius⁸,

Quibus abest ad præcavendum intelligendi astutia,

3. sibi injecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? qui etiam quum⁹ decreverit esse moriendum, tamen discessu a suis, atque ipsa reliquenda luce moveatur. Maxime autem in hoc quidem genere vis est perspicua naturæ, quum et mendicitatem multi perpétiantur, ut vivant¹⁰, et angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute; et ea perferant, quæ Philoctetam videmus in fabulis: qui quum cruciaretur non ferendis dolori-

7. *In parvis enim sæpe...extimescunt.* Horum constructionem non core putat Davis. et pro « in parvis », « parvi » corrigit: sed Ern. qui tum sæpe frigere vidit, intelligit, « inter parvos ii, qui ». Recte: est enim structura, quæ grammaticis σύγχευς dicitur, inter Græcos Xenophonti maxime, Platonique frequentata. Debebat scribi, « in parvis enim sæpe hi, qui... cogitant, si quando iis lud. » G.

8. *Quin etiam feræ, inquit Pacuvius.* Gœrenz vv. inquit Pacuvius uncis includit, notatque: Nissen. verba, inquit Pacuvius, in spuris refert, quum deberet esse « Quibus, ut inquit Pac. » vel ut omisso. Recte. Et sæpe sic poetarum nomina ad locos eorum excitatos a viro aliquo docto adscripta ex margine in texta migrarunt. Vulgata quum ferri nequeat, cancellos istis admovimus. Ceterum paullo post opportune nesciunt Spir. et Erl. *sibi.* — Postea Gœrenz in calce libri addit: Brem. v. *quibus* poetæ abnegat. Nos nunc quidem *feræ* ut Pacuvianam vocem literis currentibus scribi, verbaque, « inquit Pacuvius », ab uncis libe-

rare jubemus. At in hoc eidem nos quidem vix concesserimus, ubi verba quoque, « sibi injecto terrore mortis horrescunt », Pacuvio vindicat, sic ut hujus integer versus agnoscat, uno pede minutus. Vix enim poeticum in his verborum positum esse dixeris. Singula quædam Pacuvii verba his inesse videntur, ut infra in Attianis illis, « pinnarumque contextu faciebat ». Sed difficile sane in his est iudicium.

9. *Qui etiam quum.* Alii *quin etiam.* Sed Gœrenz notat: malumus, « qui, etiam quum decr. » tum enim vis accommodatio in *etiam* foret, hac sententiæ vi, « nam hic, licet vel (adeo) consilium ei steterit, etc. » Scribas *quin etiam* proxime præcedens decipere facile potuit. Quum igitur Mars. et Crat. hoc modo referent, edi sic curavimus. Idem Nissen quoque placere series vidimus.

10. *Ut vivant.* Hæc nesciunt Gud. 2 et Bas. At scribæ non intellexerunt, ut pro « hac conditione, ut » poni; quippe in qua structura supra 4, 9, VV. DD. quoque cæcutire viderimus G.

bus, propagabat tamen vitam¹¹ aucupio¹² sagittarum,
 Configebat tardus celeres, stans volantes¹³,

ut apud Attium est, pinnarumque contextu corpori
 tegumenta faciebat¹⁴. De hominum genere, aut om- 33
 nino¹⁵ de animalium loquor, quum arborum et stir-
 pium¹⁶ eadem pæne natura sit : sive, ut doctissimis
 viris visum est, major aliqua causa atque divinior hanc
 vim ingenuit; sive hoc ita fit fortuito¹⁷. Videamus

11. *Propagabat tamen vitam.* Inde, ait Seneca, illud Mæcenatis turpissimum votum, quo et debilitatem non recusat, et deformitatem, et novissime acutam crucem, dummodo inter hæc mala spiritus prorogetur. « Debilem facito manu, Debilem pede, coxa: Tuber astræ gibberum, Lubricos quate dentes, Vita dum superest, bene est. Hanc mihi, vel acutam, Si das, sustineo crucem ». Ep. CI, § 10, 11 (conf. nostr. edit. in qua hæc aliter leguntur.)

12. *Aucupio sagittarum.* Spir. et Erl. *aucupio feras*; sed ex scribæ sapientia. Davis. se fatetur nescire, quid *aucupio sagittarum* sibi velit: scribit igitur *Sagitta enim*, sic ut has voces ad versum Attii numeret. Sed ut alibi auctor, *aucupia verborum* pro Cæcin. 23, 65, translate; sic hoc loco proprie dixit, genitivo instrumenti posito, i. e. *per sagittas*. G.

13. *Configebat ... volantes.* Hæc recte monet Brem. non versus ipsos esse, sed quædam versus verba. G. — Jos. Scaliger sic versus ipsos reatuit: « Configo tardus celereis, stans volatileis; Pro veste pinnis membra textis contegens ».

14. *Pinnarumque contextu corpori tegumenta faciebat.* Male hæc, pariter ut superiora, tamquam versus a Ciceronis verbis disjungebantur. — Ipse

Attii trimeter, ut jam Ant. Delrius et J. G. Vossius notarunt, servatus in fragm. cum Censorino edi solito, p. 149: « pro veste pinnis membra textis obtegit ». G.

15. *Aut omnino.* Ignorant tres ex nostris *aut*. Ita scilicet scribæ in hac part. simpliciter posita, et pro *vel potius* dicta, solent. Tusc. I, 3, 5: « ut non multum aut nihil omnino Græciæ cederetur ». G.

16. *Arborum et stirpium.* Et valet et *omnino*: nam *stirpes* hoc loco, ut sæpe, omnia, quæ radicibus aluntur, notant. G.

17. *Sive ... sive hoc ita fit fortuito.* Gœrenz post primum *sive* addit *enim*, et pro *fortuito* dat *fortuitu*. *Enim*, inquit, quam vulgata nescit, cum Davis. ex hujus Eliensi, aliisque, binisque illis optimis nostris reposuimus: rationem receptæ proxima nota videas. *Fortuitu*, pro *fortuito* dedimus cum Spir. et Erl. Idque magis h. ↓ tenendum est, quum auctor tum maxime substantivum hoc ponat, si ad aliud subst. refertur. Hinc semper « casu et fortuitu » (nam vel Divin. II, 7, 18, bini e nostris sic referunt), et recte nuper Martyni-Laguna Divv. V, ep. 8: « repentina aliqua voluntate, ac fortuitu ». Idem quoque Beck. Agrar. II, 7, 17 (23 B), jure reposuit, nec aliter Erl. a nobis collatus: modo

ea¹⁸, quæ terra gignit, corticibus et radicibus valida servari; quod contingit animalibus sensuum distributione¹⁹, et quadam compactione membrorum. Quæ quidem de re, quamquam assentior iis, qui hæc omnia regi natura putant; quæ si natura negligat, ipsa esse non possint²⁰: tamen concedo, ut, qui de hoc dissentiant, existiment quod velint, ac vel hoc intelligant²¹, si quando naturam hominis dicam, hominem dicere me; nihil enim hoc differt²²; nam prius poterit a

quod ibi post *fortuito* virgula tollenda erat. Ceterum male quoque nostrorum quatuor *sic*, ut olim vulgatum est.

18. *Videamus ea*. Gorr. qui scribit *videmus*, notat: Vulgatur *videamus*, sic ut ante verbum hoc puncto maximo distinguatur, oculo ante priorem supra *sive* posito: atque Ern. adeo hic novæ sententiæ initium statuat, distinguique *Videamus, ea*, etc. jubeat. Quo jure, hic ipse viderit: sed Davisii, Gayetum sequentis, ratio, pari nobiscum modo interpungendi, marcet, marcebitque, nisi indicativum cum P. Manut. correxeris, quem e nostris Bas. Gud. 1, cum Marso servant. Ita quidem optima structura, scribisque sæpissime vexata, enascitur hæc: - sive enim.....sive..... videmus..... = Vim autem in præposito *videmus* esse, ex tot passim ante monitis sua sponte intelligi debet. Jam quidem vel hoc patebit, recte a nobis, ad *sive* priorem, *enim* additam, et sic demum locum constitutum esse.

19. *Sensuum distributione*. Abstractum, ut vocant, concreti vice positum est, pro, *sensibus* (apte per corpus) *distributis*: sic ut ocali velut speculatores altissimo sint loco constituti; aures quæ latera muniant, etc. tactus per totum corpus sit diffusus; cf. N. D. II, 56, 140, seq. Sic ad v.

compactione quoque *apud* cogitandum. G.

20. *Quæ si natura negligat, ipsa esse non possint*. *Quæ* est quippe *quæ*, ut sæpe. Prave igitur Gud. 1 et Bas. *quis si*; cf. infra ad 20, 55. *Possint* autem, quod vulgatur, cum edd. vet. optimi nostri firmant. Bas. quidem, Gud. 1, tresque Oxon. *possint* exhibent. Quod ad contexta videtur esse melius, quam *natura* h. l. de *Deo* dicatur. G.

21. *Existiment quod velint, ac vel hoc intelligant*. Ern. at corrigendum esse non dubitat. Sed tum non recte vel adderetur: immo simpliciter sensus est, - et v. sed certe hoc tenent, me sub natura hominis, hominem ipsum velle intelligi.

22. *Nihil enim hoc differt*. Gorr. delet pronomen *hoc*, notatque: Præterquam quod idem pron. paucis ante his præcessit, consentiant etiam in eo omittendo Gud. 1, Bas. Mars. et Crat. Minus hoc vel inde quoque placebit, quod scribi proprie debebat, *hæc differunt*, v. certe *illud differt*. Cogitabis autem, *inter hæc*, utrum scil. *naturam hominis*, an *hominem* dixeris. Eodem modo structura, - quid enim differt, utrum... an, etc. - intelligenda est; et Divin. II, 36, 76: - Solebat ex me Dejotarus porcontari

se²³ quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quæ sibi conducant, amittere. Jure igitur gravissimi philosophi initium summi boni a natura petiverunt, et illum appetitum rerum ad naturam²⁴ accommodatarum ingeneratum putaverunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturæ²⁵, qua se ipsi diligunt.

XII. Deinceps videndum est, quoniam satis apertum³⁴ est, sibi quemque natura esse carum, quæ sit hominis natura. Id est enim, de quo quærimus. Atqui perspicuum est, hominem e corpore animoque¹ constare, quum primæ sint animi partes, secundæ corporis. Deinde id quoque videmus², et ita figuratum corpus,

nostri augurii disciplinam, ego ex illo sui. Dii immortales! quantum diffebat! = scilicet *inter utramque*.

23. *Poterit a se quisque discedere*. Gorr. transp. *a se poterit*. Hoc, inquit, positu unice vero omnes scripti nostri, cum Vien. Marso et Crat. Vulgo est = poterit a se: = at in *a se* loci vis est.—Discedere a se = autem totus mutari valet; cf. similia phrasia Brut. 79, 273: = nescio quo modo diacessu meo discessit a sese =.

24. *Ad naturam accommodatarum*. Peccant quatuor Oxonn. et edd. vett. pleræque, = a natura accommod. = unde conjici forte liceat, = a natura commodatarum =. Sed nostri, nisi quod Gud. 2, *ad naturam* ignorat, omnes vulgatam servant, cum qua auctor proprie loqui solet. G.

25. *Qui continentur ea commendatione nature*. Davis. legendum esse *quia* conjicit; quod minime necesse est, quum locus optime per se intelligatur. Verba enim = qui continentur = valent, = ad quos pertinet πρώτη ἀρχὴ illa, diligendi *sese* =, § 30, quam alias auctor = primam commendationem na-

turæ =, infra 17, 46, vel simpliciter = primam commendationem = vocat, v. c. supra II, 12, 35. G.

XII. 1. *E corpore animoque constare*. Oxonn. E. et ξ. ignorant. Perperam. Auctor enim semper hæc in forma præpositione utitur. Tusc. III, 1, in it. = quum constemus ex animo et corpore =, cll. N. D. I, 35, 98. Præpositionem ad hoc verbum a scribis negligi, vidimus ad Legg. II, 17, 44. G. — Ceterum apte comparat ad hæc Ursin. Aristotelem Politic. I, 5: τὸ δὲ ζῶν πρῶτον συνίστηεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. ὧν τὸ μὲν ἄρχον φύσει, τὸ δὲ ἀρχόμενον.

2. *Deinde id quoque videmus*. Bas. ψ. γ. et P. Mars. *denique*: at facile scribas decipere præcedens *Deinceps* potuit, quo *deinde* referendam putabant. Quod si auctor vellet, non *videmus*, sed *videamus* (ut prave Ven. 1494), vel potius *videndum est*, scripisset. Immo post *Atqui*, quod præcedit, *primum* cogitandum est, ut sæpissime; et *videmus* variata dictione *perspicuum est* notat, vel potius *videre licet*; cf. ad Legg. II, 26, 64.

ut excellat aliis³, animumque ita constitutum, ut et sensibus instructus sit, et habeat præstantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit⁴ mirabilis quædam vis rationis, et cognitionis, et scientiæ, virtutumque⁵ omnium. Nam quæ corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus⁶ comparandam, et cognitionem habent faciliorem. Itaque ab his ordi-
 35 mur. Corporis igitur nostri partes, totaque figura, et forma, et statura, quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium⁷, quin frons, oculi, aures et reliquæ partes, quales propriæ sunt hominis⁸, intelligatur.

Qua vi si ponitur, accusativo cum inf. nihil opus est. Quod contra Nissenum monemus, qui, « videmus, esse ita », legendum putat: qui ipse verborum ordo parum concinnus foret. De id vero dubitamus, an scribis debeatur, quum Gud. uterque quoque id transponat: pari certe modo ad *perspicuum est* pron. omititur. Oxon. E. et Mon. *dein* scribunt: ex compendio puta *dein*. G.

3. *Aliis*. Subaudi: corporibus ceterorum animalium.

4. *Cui*. . . *pareat, in qua sit*. Sensus est, « cui omnes hominis facultates parere debeant, quum in ea reperiatur ». Quod monuimus, quum interpretes gallicos in his vagos videremus. G.

5. *Virtutumque*. Est, « atque ita virt. » nam *ratione* ad *contemplandum* intenta, *scientia* paratur; quæ ad mores et agendi rationem rite adhibita, mater est *virtutum* omnium. G.

6. *Auct. cum animi partibus*. *Auctoritas* idem quod *vis* est. De « partibus animi » vid. sup. II, 34, 113. G.

7. *Neque est dubium*. Bas. et Gud. 1, pro *est* præbent *enim*. Quod probamus, quum explicandi particula h. l. ægre desideretur, et verbum subst.

auctor crebro exemplo in brevibus enuntiatis omittat. Idque magis, quum sensus sit, « neque enim dubium esse potest ». G.

8. *Quales propriæ sunt hominis, intelligatur*. — In his hæsit Nissenus, quod nihil sit, quod ab *intelligatur* pendeat: suadet igitur, « quam propriæ sint ». At *frons* complectitur omnia, « quæ in anteriore capitis parte conspiciuntur: » inde voces, « oculi, aures, etc. » explicationis causa adduntur. Tum autem ad primarii subst. numerum ab auctore verbi numerum aptari, multis vidimus ad Acadd. II, 1, 1, cll. supra II, 7, 25. — Offendit Matthiæ in *sunt*, cum edd. vet. quibusdam *sint* præferens. Sed indicativus cum asseveratione ex more auctoris sic ponitur; cf. Acadd. II, 18, 58. Sensus est: « Corporis autem partes si dico, dubium esse nequit, eas intelligendas esse, quæ vere sunt propriæ hominis, velut frons », et in ea *oculi, aures*, etc. G. — Sed nobis huic loco sensum remotiorem quæsiisse Goerens videtur: nos putamus Cicronem idem dicere de fronte, oculis, etc. quod dixit de forma et figura; scilicet ea esse aptissima ad naturam hominis, atque

Sed certe opus est ea valere et vigere, et⁹ naturales motus ususque habere, ut nec absit quid eorum, nec ægrum, debilitatumve sit: id enim natura desiderat. Est etiam actio quædam¹⁰ corporis, quæ motus et status naturæ congruentes tenet: in quibus si peccetur distortionem et depravationem quadam, aut motu, statim deformi¹¹, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro: fugere plane se ipse, et, hominem ex homine exuens¹², naturam odisse videatur. Quamobrem etiam sessiones quædam, et flexi fractique motus, quales protervorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiamsi animi vitio id eveniat, tamen in corpore immutari hominis natura videatur. Itaque e contrario¹³ mode- 36

hoc facile ex eorum inspectione intelligi posse; ita ut omnia fiant perspicua, si post *intelligatur* subaudieris ex præcedd. «quam hæc omn. partes ad n. a. sint». — *Propria*. Ignorat Gud. a *propria*: sed scriba hoc alia serie interpolasset, non hac, qua spta cum vponitur. Mirum tamen est, eundem cod. idem pari modo abjicere Divin. II, 72, 150: «Quum autem proprium sit Academiæ, iudicium suum nullum interponere». At utroque loco scribam aliquem sciolum (non hunc codicis, qui totus ab exemplo suo pendet), ex structuræ verbi *est* cum secundo casu notitia, adjectivum otiosum putasse videtur: neutro enim loco adjectivo hoc caruerim. Nostro loco accedit, quod hæc *propria* hominis partes, hujus *non propriis*, sed *accidentibus*, valere, vigere, etc. opponuntur. G.

9. *Et naturales*. Et Ern. ex edd. primis se addidisse dicit: at eandem jam Davis. ex binis suis, aliisque aliorum codd. reposuerat, servantque ipsam e nostris quatuor. G.

10. *Est etiam actio quædam*. Erl. et Spir. «est autem etiam», et Gud. a cum Ven. 1494, Crat. aliis pro *etiam*, enim præbet. Sed hæserit scribæ in *etiam* transitioni serviente, et pro porro posita. G.

11. *Aut motu, statim deformi*. Gœrenz scribit: *ac motu*. Sic, inquit, omnes nostri, præter solum Gud. a, præbent; idque multo est melius, quum his vv. «distortionem et depravationem» explicentur. *Præter* autem proprie de arboribus distortis dici videtur; unde scholia *σκολιός* et *δίαστροφός* cum eo comparant. Hinc h. l. *depravatio* cum *distortione* idem valet; quare virgulam, quæ vulgo post hoc ponitur, sustulimus.

12. *Hominem ex homine exuens*. Gœr. transp. *exuens hominem ex homine*. Melior, inquit, positus est, quem Spir. et Erl. præbent. Gud. a utroque loco *exuens* repetitum ponit. Scribis ordinem vulgatum deberi, nemo facile dubitabit.

13. *E contrario*. Hic, nisi plane fallimur, solus apud Cic. locus est, in

rati æquabilesque habitus, affectiones¹⁴ ususque corporis, apta esse ad naturam¹⁵ videntur. Jam vero aninus non esse solum, sed etiam cujusdam modi debet esse¹⁶, ut et omnes partes habeat¹⁷ incolumes, et de virtutibus nulla desit. Atqui in sensibus¹⁸ est sua cujusque virtus¹⁹, ut ne quid impediatur, quominus suo sensus quisque munere fungatur in iis rebus celeriter expediteque percipiendis, quæ subjectæ sunt sensibus.

XIII. Animi autem, et ejus animi partis¹, quæ prin-

quo scripti, præter Gud. 2, omnes e contrario servant: hic enim e ignorat. Monnimus ad Legg. I, 19, 51, auctorem non e sed ex contrario dicere; cf. pro Rosc. Comed. 16, 47; Invent. II, 8, 25, etc. Contra vero Corn. Nepos et Quintil. cum vulgata sæpius. At, teste Nolteno, Vorstius de lat. merito susp. c. 2, p. 27, etiam simplex contrario Ciceroni vindicat. Vorstius hand ad manum erat: sed locum Ciceronis nullum novimus, unde hoc simplex jure defendatur. Nam qui in Timæo, 12, « contrario dissidentes » legunt, hi conjectura utuntur, scriptis « contrarios dissidentes » exhibentibus. Possis contrarie ibi malle, quod auctor amat; possis vocem ipsam glossam super dissidentes olim scriptam putare. Ne certa quidem loci Corneliani fides est Eumen. 1, 5, in quo omnis vocis hujus auctoritas nititur. Fatemur nihil nobis liquere: sed monere ista nostrum putavimus. G.

14. *Affectiones.* Nonnulli scripti et vetus editi *effectio*. Sed optimi sic habent. — *Affectiones ususque corporis.* Ad hæc quoque referenda sunt adjectiva verba *moderati æquabilesque.*

15. *Apta esse ad naturam.* Spir. et Erl. cum Eliensi *apti*, idque recepit Davis. Sed recte monuit Ern. neu-

trum propter diversa genera positam esse. G.

16. *Cujusdam modi debet esse.* Gær. transp. *esse debet*, non admonito lectore, idemque observat: *αὐτῶν τῶν δὲ ἰσὺν ἔλατ.* Cf. supra IV, 10, 25. Peccant plures scripti *ejusmodi.*

17. *Ut et o. partes h. inc.* Sic vulgata. Gær. post Davis. præbet: *partes suas hab. Suas*, inquit, addidimus e Spir. Erl. Bas. Mon. impressisque vet. plerisque omnibus. Nec aliter Davis. ex suis. Grut. illud abjecerat, quum Pal. 4 et Victorius non agnoscerent. Sed h. l. ægre eo caruerit; sæpiusque idem oblitteratum vidimus.

18. *Atqui in sensibus.* Spir. et Erl. *Atque.* Perperam. Respondet enim *Atqui* nostro, *Nan aber*, et solet explanationem sæpe sic ingredi, ut *primam* subaudiri possit. Inde fit etiam, ut eam *deinde* excipiat, quale exemplum paullo ante adfuit § 34: « *Atqui perspicuum est. . . deinde id quoque videmus.* » G.

19. *Sua e. virtus, ut ne q. imp. etc.* Int. in quoque sensu sua est propria virtus, qua cavetur, etc. vel potius. in eo posita ut, ne quid impediatur, etc.

XIII. 1. *Et ejus animi partis.* Et valet h. l. et maxime, ut Græcis καὶ pro καὶ μάλα audit. G.

ceps est, quæque mens nominatur, plures sunt virtutes, sed duo prima genera²: unum earum, quæ ingenerantur suapte natura, appellanturque non voluntariæ; alterum earum³, quæ, in voluntate positæ, magis proprio nomine appellari solent⁴: quarum est excellens in animorum⁵ laude præstantia. Prioris generis est docilitas, memoria: quæ fere omnia⁶ appellantur uno ingenii nomine; easque virtutes qui habent, ingeniosi vocantur. Iterum autem genus est magnarum verarumque virtutum: quas appellamus voluntarias, ut prudentiam⁷, temperantiam, fortitudinem,

2. *Sed duo prima genera. Prima dicantur, quod auctor sæpe ea voce generum exprimit, quæ generibus subjecta sunt, quasque vulgus species, ipse autem formas appellat.* G.

3. *Alterum earum.* In nonnullis edd. *alter. autem ear.* Recte vulgo *autem* abest, neque per Davisiū addi ex duobus scriptis ejus debebat. Supponitur enim a librariis in numerando maxime. Hoc loco parum idem contextorum vis admittit. E nostris nesciunt *autem* Bas. et Monac. et Oxonn. E. et G.

4. *Quæ, in voluntate positæ, magis pr. nomine (virtutum) app. solent.* Adjecimus virgalem post *quæ*, cujus ope conjecturam Davisi, ab Ern. probatam, « magis proprie eo nomine », otiosam fecimus, quæ alias arripienda foret. Sic verba « in v. pos. » ut sua sponte patet, valent, « quam sint in voluntate positæ: » estque auctoris mos in partitione scribere selectius. Ceterum in *appellari* contracte loquendi ratio notanda est, verbis dicendi communis. Cf. Wopk. LL. Tull. p. 91 seqq. cll. Mathie l. l. p. 8. G. — Post *nomine* Schütz. inseruit *virtutes*, vulgo omissam.

5. *In animorum.* Spir. et Erl. *majorum.* Scriba scilicet vv. in *animorum* una voce junxit. G.

6. *Prioris generis est docilitas, memoria: quæ fere omnia.* Vox *omnia* videtur postulare, ut plures duabus res antea nominarentur. Ciceronem igitur scripsisse censeo, « prioris generis est docilitas, memoria, cetera (vel *similia*) quæ fere omnia, etc. » PEARC. — Sed Gær. notat: « quæ fere omnia » valet — sed hæc hujus generis f. om. » Ut enim « hæc, ista, illa », sæpe pro « hæc et talia, etc. » sic *quæ* pro « et, enim, sed talia » pari jure ponitur. Hac quidem ratione *omnis* de duobus recte dici licet, de quo supra. Nihil igitur opus est, nec cum PEARC. *cetera* excidisse putare, nec cum Davis. « qualia f. om. » malle.

7. *Ut prudentiam.* Scripti plerique nostri et pro *ut*: sed librariis solemne est in *ut*, si *exempli causa* notat, offendere. — Jure defendit Davis, auctorem contra Lambini accusantem, non recte *prudentiam* in voluntariis virtutibus numerari. Sed quæ ille hanc virtutem in sola « rerum expectandarum fugiendarumque scientia » (ex Off. I, 43) ponit, vim ejus arctius

justitiam, et reliquas ejusdem generis. Et summam quidem hæc erant de corpore, animoque dicenda: quibus quasi informatum est, quod hominis natura
 37 postulet⁸. Ex quo perspicuum est, quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaque et in animo, et in corpore perfecta velimus esse⁹, ea nobis ipsa cara esse propter se, et in iis¹⁰ esse ad bene vivendum momenta maxima. Nam cui proposita sit conservatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint¹¹, et magis in suo genere

circumscribit quam contexta patiuntur. Est enim ante oculos his virtutes quatuor cardinales comprehendendi, quarum prima in « veram cognoscendi studio » posita h. l. ut sæpius *prudencia* appellatur; cf. infra 23, 66. G.

8. *Quod hominis natura postulet.* Bene in his Brem. *quid pro quod corrigat.* Nam etiam quidem ante *informatum* consulto *id* omisum putari potest, ut gravior inde vis in verbum hoc, tertio loco positum, caderet; auctorque sæpe sic pron. demonstr. abjicit: tamen subjunctivus ad *quod* incommodior est; quamquam ipse, non sine exemplo, quam *quod* in tali structura non semel pro « quid sit id, quod » dicatur. G. in Additam.

9. *Omniaque et in animo, et in corpore perfecta velimus esse.* Spir. et Erl. utramque in ignorant. Monac. « perfecti volumus: » unde hanc componere lectionem liceat, « omniaque (quoad omnia) et animo et corpore perfecti volumus esse ». *Volimus pro velimus* vindicat Priscian. lib. IX, p. 286, Ciceroni ad N. D. II, 32, 81: « quo facilius id, quod docere volumus, intelligi possit », itaque edidit Davis. Idem eidem conjectura tribuit Ernestius, Brut. 38, 142: « nulla rea magis penetrat in animos, eosque fin-

git, format, flectit: talesque oratores videri facit, quales ipsi se videri volunt: » suadet enim *volunt.* Sed utroque hoc loco indicativus modus longe præferendus est: ut jure dubitari possit, an umquam prisca hac forma usus sit Cicero. Nos quidem vulgatam (quæ etiam inde turbatur, quod Gud. 2, *omniaque*, Gud. 1, Ven. 1494, Crat. *omnia quæ* referunt), veram judicamus; turbas autem inde natas suspicamur, quod scribæ in duplici in hærebant, nescii vim ejus h. l. « quod attinet ad » esse, qua vi hanc præp. sæpius vindicavimus, vindicabimusque. G.

10. *Et in iis.* Intelliguntur ea, quæ auctor alias sexcenties « prima nature, principia nature, prima naturalia, etc. » vocat. G.

11. *Caras esse, carioresque, quo perfectiores sint.* Ne putes eo addendum, quum facile possit inter *e* et *c* excidisse videri, dudum docuit Rahnk. ad Rutil. I, 4, p. 17, particulam hanc, quo vel antecedente, vel sequente. omitti solere. Sed h. l. et similibus *eo* ne omisum quidem putari debet, quum *que* ad comparat. « immo etiam, quid, quod » valeat. Cf. Divv. V, ep. 2: « Maneo in voluntate, et, quoad voles tu, permanebo; citiusque amore

laudabiles. Ea enim vita expetitur, quæ sit animi corporisque expleta virtutibus : in eoque summum bonum poni necesse est, quandoquidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. Quo cognito, dubitari non potest, quin, quum ipsi homines sibi sint per se, et sua sponte cari, partes quoque et corporis, et animi, et earum rerum, quæ sunt in utriusque motu et statu, sua caritate colantur¹², et per se ipsæ appetantur. Quibus expositis, 38 facilis est conjectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quæ plurimum habent dignitatis¹³ : ut optimæ cujusque partis, quæ per se expetatur, virtus sit expetenda maxime. Ita fiet¹⁴, ut animi virtus corporis virtuti anteponatur, animique virtutes non voluntarias vincant virtutes voluntariæ : quæ quidem proprie virtutes appellantur, multumque excellunt, propterea quod ex ratione gignuntur ; qua nihil est¹⁵ in homine divinius. Etenim omnium rerum, quas et creat natura, et tuetur, quæ aut sine animo sint¹⁶, aut non multo

tui fratrem tuum odisse desinam, quam illius odio quidquam de nostra benivolentia detraham ». Crebro id maxime exemplo in *potiusque* cernitur. Cf. Off. I, 26, 9, etc.

12. *Sua caritate colantur*. Spir. et Erl. « sua et car. » Non male. Sic enim loci vis foret, « has non solum ea caritate, qua in ipsas natura ferimur, colamus, quum adsunt, sed etiam propter se ipsas appetamus, quum desiderantur ». *Sua* tum propter vim, quæ pronomini inest, præmissum putabis ; pertinebitque hic positus ad particularum transpositionem, cujus sæpius mentionem injecimus. G.

13. *Quæ plurimum habent dignitatis*. Ernest. *habeant* vult : sed satis superque cognitus est hujus mos, quo

subjunctivum modum ubique sua sponte obtrudit, vel contra omnium libb. consensum, si accusativus cum infinito præcesserit. G.

14. *Ita fiet*. *Davisio fit* placet, quod ex uno suorum eruit. Utrumque recte stabit : sed futurum selectius est ad *ita* in consecutione positum. Cf. Off. I, 18, 2 : « Ita non iidem erunt necessitatum gradus », et ibid. III, 6, 15 : « ita semper officio fungetur ».

15. *Qua nihil est*. Bas. et Mon. *quia* : at *qua*, ut sæpe hac in structura, est hic, *nam ea*. G.

16. *Quæ aut sine animo sint, aut non multo secus*. *Vulgati sint* ; male : nam et ante est *creat, tuetur*. Ernestius. — Non licuit nobis cum Ern. *sunt* invitius et scriptis et editis

secus, earum summum bonum in corpore est: ut non inscite illud dictum videatur in sue, animam illi pecudi datam pro sale, ne putisceret¹⁷.

XIV. Sunt autem bestiae quaedam, in quibus inest aliquid simile virtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis¹: in quibus² non corporum solum, ut in suis, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam videmus. In homine autem summa omnis animi est, et in animo, rationis: ex qua virtus est; quæ rationis absolutio definitur: quam etiam atque
39 etiam explicandam putant³. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam et perfectio est, non dissimilis animantium. Itaque et vivere vitem, et mori

omnibus corrigere: immo potius quæ pro licet esse dictam accipimus. Cf. Verr. II, 2, 3: «nam ipsa Messana, quæ sito, mœnibus, portuque ornata sit, ab his rebus, quibus ipse delectatur, sane vacua atque nuda est». Tentatur ibi quoque sit. Alii contra, nescio quam recte, qui pro quippe qui accipiunt. Acadd. II, 26, 85: «cur non possit tibi Cotta videri, qui non sit». G.

17. Animam... datam pro sale, ne putisceret. Ita ex Nonio editum est, accommodate ad N. D. II, 64, 160: «Sus vero quid habet præter escam? cui quidem, ne putisceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysiippus». Nec aliter loquuntur Varro R. R. II, 4: «Suillum pecus donatum a natura dicunt ad epulandum. Itaque iis animam datam esse proinde ac salem, quæ servaret carnem». Et Plin. H. N. VIII, 51: «Hoc maxime brutum, animamque ei pro sale datam non illepide existimabatur». Neque idonea monet Davis. scriptorum lectionem defendens. Nostri cum reliquis omnibus «animum... datum... putresceret». G.

XIV. 1. Ut in leonibus, ut in cani-

bus, ut in equis. Gær. delet secundum et tertium ut. Sic, inquit, ex uso suo Davis. ut dedimus, jubet; nec aliter e nostris Gud. 2, Bas. Mon. ut scribæ fere in his δεινότητος iterant. Adde hæc, quod nullus nec nostrorum, nec aliorum, tertiam ut agnoscit. His rationibus in ea his abjicienda facile cessimus.

2. In quibus... in quibus. Offendet horum repetitio: sed posteriora valent, nam in his; et in talibus, si variato sensu ponuntur, apud auctorem habendum non est. G.

3. Quam... explicandam putant. Gud. 2, «quæ... explicanda». quod ex binis Parisiis recepit Davis. Habet sane ista lectio magnam probabilitatem: nam quæ proxime præcedunt, singula omnia accurate in doctrina de finibus honorum tractanda sunt. Magis etiam vulgata a scribis repetenda, quam vice versa videtur. Sed quum in virtute, in genere explicanda hæc ipsa insint, quumque scribæ in ipso v. explicandum ad virtutem relato hærere poterint, vulgatam deserere ausi non sumus. G.

dicimus; arboremque et novellam, et vetulam, et vigere, et senescere⁴. Ex quo non est alienum, ut amantibus, sic illis et apta quædam ad naturam aptare, et aliena⁵; earumque augendarum et alendarum quamdam cultricem esse, quæ sit scientia, atque ars agricolorum, quæ circumeidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur, ut, quo natura ferat, eo possint⁶ ire: ut ipsæ vites, si loqui possint⁷, ita se tractandas tuendasque⁸ esse fateantur. Et nunc quidem, quod eam

4. *Et vigere, et senescere.* Vulgo editur *vivere*, sed contra nostros, et, nisi plane fallimur, contra omnes omnium. Nec aliter impressi vet. editique ad Davis. usque; ne hic quidem, nisi tacite: ut id typhothetarum vitium, in Ernestiana repetitum, statuendum sit. At *vigere* dicitur propriè arborum et plantarum esse, quum proxime a flore abint; atque inde glossæ verbi natas ἐκμαρξεν et θάλλεν! At nos vero Festi potius auctoritatem sequimur, qui *vigere* a *vi agere* repetit, atque inde respice verbum hoc corporibus animo præditis, quum *validè agunt*, proprium addit. Ne multa: *vigere* h. l. ad *novellam arborem* refertur; et *vetula* si *senescere* dicitur, pari tropo *vit.* G.

5. *Et apta q. ad naturam aptare, et al.* Pro *aptare* Græc. (et post eum Schütz.) *putare*, notans: Mireris, si h. l. intt. videas, quantopere inter olim vulgatum *amputare* et serius mutatum *aptare* titubent, omniaque potius agent, quam ut cum Lambino verum agnoscent. Nostrorum quidem 3 quoque *amputare*, ex quibus Gud. 1 Mon. cum 5 Oxonu. *amputareque al.* Sed quomodo quæso = non alienum est in amantibus et stirpibus apta quædam ad naturam amputare? quomodo contra his = aliena a natura apta-

re =! quum apta ad naturam nullo jure amputari, et contra aliena ab hac nullo modo aptari possiat: ne miserum illud *apta... aptare* urgeamus. *Putare*, quod bini illi optimi firmant, vera lectio est. *Amputare* ex sequentibus natum est, syllaba *am* præcedenti vocis favens: *aptare* autem comp. verbi *amputare* est, quod *lineola neglecta* Pal 4 et Victorius exhibent. De reliquis loci grammatica ratione doctè exponit Matthiæ l. l. G. — Græterus conjic. *autumare*.

6. *Eo possint ire.* Græc. scribit *possit*: *Possint*, inquit, est e conjectura Davisii, quod Ern. recepit. Non male. Nec per se contemnendum est, quod insuper Ern. suadet, «feratur, possit ire». Sed nostri quoque omnes *ferat* et *possit*. Nec opus est, ut alteratrum malis, si *possit* ad «sapientiam atque artem agricolarum» retuleris. Natura autem fert arbores «ad lantos fractus faciendos, etc.» *Eo it*, id est, hoc intendit, agit, agricultura «circumeidendo, amputando, erigendo, etc.» Ceterum videtur Cic. illud ἐδὲ βλαδίτην græcorum philosophorum in animo habuisse. G.

7. *Si loqui possint.* Sic 4 nostri firmant: cujus loco Dav. male *possent*. G.

8. *Tuendasque.* Præbet Vien. *tutandasque*, et inf. Gud. a *potissime*. G.

tuetur, ut de vite potissimum loquar, est id extrinsecus. In ipsa enim parum magna vis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur.

40 At vero si ad vitam sensus accesserit, ut appetitum quemdam habeat, et per se ipsa⁹ moveatur, quid facturam putas? An ea, quæ per vinitorem antea consequebatur, et per se ipsa curabit? sed videsne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumque omnium appetitum¹⁰, et, si qua sint ei membra adjuncta¹¹, tueatur? Sic ad illa, quæ semper habuit, junget ea, quæ postea accesserint; nec eundem finem habebit, quem cultor ejus habebat: sed volet secundum eam naturam, quæ postea ei adjuncta sit, vivere. Ita similis erit ei finis boni¹² atque antea fuerat, nec

9. *Per se ipsa... per se ipsa.* Bis Gœr. scrib. «per se ipsam», deletque et ante alteram. Ita, inquit, nostri omnes: neque discedimus a scriptis, licet priori loco etiam Ven. 1494, Crat. cum vulgata *ipsa* exhibeat, et Ern. posteriore loco sic correxerit. Non enim vult auctor vitam ratione ductam, sed impetu motam. Nam «per se ipse» dicitur, qui «sua sponte ex sese» movetur, curat, non cæco impetu abreptus. Nam h. l. *appetitus* non ea sola vi dicitur, qua apud Stoicos libro III et IV poni vidimus. Delevimus deinde cum Davis. et ante posteriori *per se* vulgatam, quum in quinque etiam nostris, et Ven. 1494, et Mars. non compareret. Addita haud dubie est ad præced. normam.

10. *Eorumque omnium appetitum.* Spir. et Erl. *omnem.* Non male. Sed hoc si auctori placuisset, alio, nisi fallimur, ordine, *omnemque eorum* scripturus fuisset. G.

11. *Si qua sint ei membra adjuncta.* Gœrenz delet *membra.* Hæc vox, in-

quit, in scriptis vaga sede, ut solet in spuris. Nam Spir. et Erl. «adjuncta ei membra», Gud. 1 et Bas. «ei membra sint adj.» transponunt. Neque sane assequeris, quid h. l. *membra* sibi velint; quum auctor idem dicat, quod in proximis, «quæ postea accesserint», et, «quæ postea ei adjuncta sit». Gud. 2 et Ven. 1494, *sunt pro sint*: quod non est contemnendum. Atque si forte in scriptis aliquando *si quæ* reperietur, tum veram Cicero-nis manum hanc dicemus, «et si quæ (pro *quæcumque*) sunt ei adjuncta».

12. *Ita similis erit ei finis boni.* Editur vulgo «ita et similis erit et f. b.» Sed prior *et* in nostrorum nullo comparet: neque eam P. Manut. Lamb. referant. Davis. posteriore et abjecta, quam cum Ascensiana (utraque) unus ejus scriptorum ignorat, priorem retinuit: quamquam in textu exhibendo typhothetæ non paruerant. Ern. hanc sequutus est. Oxon. editio utramque et sic nescit, ut modo ξ. et χ. ex quinque ejus codd. posteriorem et

idem¹³ tamen : non enim jam stirpis bonum quæret, sed animalis. Quod si non sensus¹⁴ modo ei sit datus, verum etiam animus hominis : non necesse est, et illa pristina manere, ut tuenda? et inter hæc¹⁵ multo esse cariora, quæ accesserint? animique optimam quamque partem carissimam? in eaque expletione naturæ summi boni finem¹⁶ consistere, quum longe multumque præstet mens atque ratio? Sic et extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima commendatione naturæ¹⁷, multis gradibus adscendit,

exhibere dicantur. Nos quidem et hæc ex *ei* corruptam judicamus, quod hoc loco parum recte aberit, quodque Ern. post *similis* insertum volebat : atque ita edidimus. Idem Davisium quoque conjecisse serius vidimus.

13. *Nec idem.* Gær. scr. *neque e sex* suis cum Vien. Ox. E. P. Marso, Davis.

14. *Quod si non sens.* Gær. præbet *Quid? si non s.* Ita, inquit, ex Spir. et Erl. dedimus, certi hanc vere esse auctoris manum. In hac enim forma quum *si* interponitur, et interrogativa particula sequitur, vel suppressa cogitanda est, sæpe *quid? si* in *quod si* a scribis mutatum est. Cf. Off. III, 23, 5; Fin. II, 24, 79. *Quod si* h. l. ubi auctor quasi per gradus ascendit, marcet : at *quid?* tum prorsus ex auctoris usu est.

15. *Tuenda? et inter hæc.* Spir. et Erl. *tuendas*; idque vitium ex interrogandi signo ortum putabis, quod scribæ pro re nata modo in *ur*, modo in *s* corrumpunt. Deinde nesciunt nostri omnes *et*, quæ abesse nequit. Sed scribæ hærent ubique in duplici *et*, si non « solum . . . sed etiam » valet. Eadem causa est, quare quatuor Oxonn. priorem *et* ignorant. G.—Acute Brem. *inter* tollit, quum *illa pristina* et « hæc quæ accesserint » opponantur. Sed

vulgata defenditur ex eo, quod haud ita raro Cicero pronn. « ille . . . hic » ad idem relata ponit. Cf. IV, 13, 26 : « illi brevius, secundum naturam vivere. Hoc his bonorum videtur extremum ». Ad *cariora* deinde *ea* cogitabis, quod frequente relativo sæpissime omititur. Possis tamen *ea* ante *cariora* excidisse putare. Sic « inter hæc *ea* cariora » optime dictum erit pro « *ea*, his adjunctis, car. » G. in Add.

16. *Summi boni fin.* Exhibent Monac. et Oxonn. E. ξ. « summum boni finem : » quod facile esse aliquid videatur, quum *summus* sæpe idem quod *ultimus* valeat. At tum auctor « summum bonorum finem » scripsisset : nam plures *bonorum* fines statuantur, non *boni*. G.

17. *Sic et extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima commendatione naturæ.* Sensus est : « Hac ratione adeo, id quod omnium appetendorum ultimum est, quodque ductum est . . . ascendit ». Nihil est igitur, cur cum Lamb. et Ern. *atque*, scriptorum editorumque fide nisam, deletam velis. Sed Spir. *sicque*, Erl. *sitque extimum*. Et sane *Sicque* defendi liceat, si « Et sic quidem » acceperis. Agrar. II, 21, 56 : « sicque agro grande vectigal imponitur ». At probabilius

ut ad summum perveniret¹⁸: quod eumulatur¹⁹ ex integritate corporis, et ex mentis ratione perfecta.

41 XV. Quum igitur ea sit, quam exposui, forma naturæ; si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque¹ cognosceret, judicareque posset, quæ vis et totius esset naturæ, et partium singularum, continuo videret, quid esset hoc, quod quærimus, omnium rerum, quas expetimus, summum et ultimum; nec ulla in re peccare posset. Nunc vero a primo² quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspicui, nec cognosci³ potest. Progredientibus autem ætatibus, sen-

videtur part. et ac quo per scribas accessisse, quippe qui ignorarent, qua vi sic in applicatione exempli positi, et omnino in consecutione dicatur. Conf. Off. III, 10, 7. G. — Pro atque Nissenius idque suadet, non male, sed sine necessitate. Bremi, ut nos quidem suavisimus, et post Sic abjici jubet. Quod autem hic ipse Vir Doctissimus, optione data, ante et quoque summum excidere potuisse iudicat; in eo jure dissentire nobis videtur. Tum enim alia verborum collocatio, aut certe illud additum, requireretur. Ne moneamus, parum concinne dici « summum... ut ad summum perv. » G. in Addit. — *Extimum* pro *extremum* refert idem Erl. cum Gud. 2, in Timæo 5, et Somn. Scip. 9, « orbis cælestis extimum », editur. Sed nos in his rarioribus vocibus paullo sumus apud Ciceronem scrupulosiores. Cf. Festus in *extimum* et Gronov. ad Gell. Noct. Att. X, 3. — *Commendatione* denique ex verissima est Lambini emendatione. Cf. infra, 17, 46: « ut ea (ratio) duceretur omnis a prima commendatione naturæ ». Spir. et Erl. cum Eliens. *commutatione*; reliqui scripti editique vet. *communitate* ex compendio male intellecto peccant. G.

18. *Ut ad summum perveniret. Ad summum cogitabis gradum.* Deinde non offendos quum Erl. in « perveniret: » *ascendit* enim perfectum tempus est, et respectu ad ea, quæ præmissa sunt, ponitur. Voluit auctor selectius loqui pro, « extremum... multis gradibus ascendit, ut extremum esset. » G.

19. *Cumulatur, notat, « cumulatim, abande, plene, perfecteque adest ».* Cf. pro Sext. 40, 86: « Hoc sentire, prudentiæ est; facere, fortitudinis; et sentire vero, et facere, perfectæ cumulatiæque virtutis. » G.

XV. 1. *Si, ut... se quisque.* Guel. scribit: *si, ut... si quisque*, notatque: De hoc duplicis *si* positi cf. Brem. de Fato, 9, p. 37, collatis iis, quæ ad Acadd. I, 2, 4 monuimus. Nihil est igitur, quod Gud. 2, prioris loco *sic*, posterioris Erl. *se* referant.

2. *A primo.* Vide supra IV, 13, 34: Gud. 2 igitur quum *principio* refert, glossam sequitur. G.

3. *Nec perspicui, nec cognosci.* Ne repetitam *nec* eadem plane jungere putes (quod alibi ex errore VV. DD. statuunt), memineris *perspicere* ubique ad accuratam partium, *cognoscere* ad rei in universum spectatæ, notitiam pertinere. G.

sim, tardeve potius quasi nosmet ipsos⁴ cognoscimus. Itaque illa prima commendatio, quæ a natura nostri facta est nobis, obscura et incerta est⁵; primusque appetitus ille animi tantum agit, ut⁶ salvi atque integri esse possimus. Quum autem dispicere cœpimus⁷ et sentire, quid simus, et quid animantibus ceteris differamus⁸, tum ea sequi incipimus, ad quæ nati sumus. Quam similitudinem videmus in bestiis. Quæ^{4a} primo, in quo loco natæ sunt, ex eo se non commovent; deinde suo quæque appetitu movetur⁹. Serpere

4. *Quasi nosmetipsos cognoscimus.* Ern. se ipse decepit, quum nosmetipsi suaderet: suadere enim tum « nos nosmetipsi » debebat; sed vel hoc sine ulla justa causa. G.

5. *Quæ a natura nostri facta est nobis, obscura et incerta est.* Gœrens transp. *incerta et obscura est.* Omnes nostri, inquit, ut edidimus; nec aliter Vien. et P. Mars. Transpositio inde haud dubie facta est, quod nobis ad sequentia referebatur virgula post facta est posita: tum sane nobis incerta minus quadrabat. Sed nobis utique Marsi exemplo ad præced. applicandum est; obscura autem explicandi causa additur. Similis positus ratio est pro Muren. 17, 36: « Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum ». Sic sup. II, 17, 54, « occultus et tectus » dicitur, quamquam proprie transponenda hæc erant; et talia innumera.

6. *Tantum agit, ut.* Ernestio id excidisse videtur. Perperam. *Tantum* adjectivum est, non adverbium (in quoties VV. DD. cœcutiunt). Scribit Breemi « tantum id agit; » ad hanc formulam solemnem laudans Corte ad Sallust. Jugurth. 27, 2, et Arntzen. ad Plin. Panegy. 5, 3. G. — Possis « id tantum agit » malle, quum sic i. comp. facile, præcedente eadem vo-

cali, sorberi potnerit: sed in tantum simplici, si adjectivum, non adverb. putabitur, causa etiam, cur h. l. verbo suo sine vi præmissum sit, patebit, quum « nec plus, nec minus » valeat. De adjectivo hoc sæpius his in libris egimus, quum causa intempestive correctionis esset. G. in Addit.

7. *Cœpimus.* Gœr. scr. *cœperimus*, notatque: Causa parum idonea Ern. *cœpimus*, cum Paris. Alemanni legit. Sæpius enim monuimus, quum, si « eo tempore, quo » valet, sequæ subjunctivum admittere, atque indic. Scribas in his perfectis ex compendio *cœpimus* miscere satis cognitum est. Sic paullo inferius, « quum vero paulum firm. accesserit », Erl. *accessit* peccat.

8. *Quid simus, et quid animantibus ceteris differamus.* Davis. conjicit, « quid simus et qui: », sed conjicere potius debuisset qui (quales quantique simus, et quid (quantum), etc. Sed vulgata, nisi scriptis editisque omnibusque, stare potest. G.

9. *Suo quæque appetitu movetur.* Refert, cum binis Davilaii, Gud. 2, « quæque suo appetitu moventur: » sed talia scribarum incuria, non auctoris usus frequentat. *Quæque* est, « singula quæq. bestia: » male igitur Davis. verbi pluralem sequutus est. G.

anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas¹⁰ aculeis; suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem.

Quæ similitudo in genere etiam humano apparet. Parvi enim primo ortu sic jacent, tamquam omnino sine animo sint. Quum autem paullum firmitatis accesserit, et animo utuntur, et sensibus; connitunturque, ut sese erigant, et manibus utantur¹¹; et eos agnoscunt, a quibus educantur; deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant¹², dantque se ad ludendum; fabellarumque auditione ducuntur; deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt; animadvertuntque ea, quæ domi fiunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid et discere; et eorum, quos vident, volunt non ignorare¹³ nomina; quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt¹⁴, efferunt se lætitia; victi debilitantur, animos-

10. *Nepas*. Scripti plerique, nostrique omnes, cum olim vulgata *vespas*. Sed Gud. 1 superscriptum refert « al' nepas scorpiones ». Firmatur *nepas* scriptorum quoque binorum Lambini, unius apud Grut. et Davisii auctoritate. G.—*Nepa* est scorpis.

11. *Ut sese erigant, et manibus utantur*. Erl. *sese ut*, et Bas. cum P. Mars. et Crat. *utuntur*. Sed vulgata tenenda est, quum nulla gavior vis in *sese* h. l. lateat, et *utantur* a *connituntur* pendeat. Alia res est in *agnoscunt*, quum *et*, quæ præcedit, porro valeat. G.—Melius putat Brem. fore, si *utuntur* legatur, quum non apte hoc verbum e *connituntur* pendeat, sed novum sit parvorum conamen. Quam rationem, si vel probabilior sit, quam putamus, tamen ideo probari nolimus, quod ex duplici *utuntur*, eoque tam propinquo *congregantur* vix ferenda oria-

tur. Sed haud dubie parvulorum « connisus erigendi sese manuum usu fieri », auctor cum rei natura voluit. —*Et* (quod ante *manibus*) intelliges, « et in hanc rem, et ad sese erigendum, etc. » G. in Addit.

12. *Se cum his congregant*. Exhibent E. et ξ. omissio *se*, *congregantur*. Sed offendebant scribæ in verbi activo: quod ex Monac. patet, qui utraque ratione juncta « se...congregantur » præbet. Cf. Philipp. XIV, 6, 15: « unum se in locum...congregabant ». Ceterum *que* h. l. sexies repetita, notanda est: vide ad Acadd. I, 6, 23. G.

13. *Volunt non ignorare nomina*. Mars. *nolunt ign*. Quod ne malis, animi in rem propensionem verbo *volunt* expressam notabis. Ita sæpius auctor, « volui te non ignorare, non latere, etc. » G.

14. *Quibusque rebus cum æqualibus*

que demittunt. Quorum sine causa fieri nihil putandum est. Est enim natura sic generata vis hominis¹⁵, ut ad⁴³ omnem virtutem percipiendam facta videatur : ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina moventur. Sunt enim prima elementa naturæ; quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur¹⁶. Nam quum ita nati factique simus, ut et agendi aliquid, et diligendi aliquos, et liberalitatis, et referendæ gratiæ principia in nobis

decertant, si vincunt, effer. Gud. 2, « quibus ex rebus ». Mars. « quibusque de rebus ». Posteriori jam antea Lambinus et Davisius ex ingenio snaserant, probante Ernestio. Nos quoque hanc in lectionem propendemus : sed vulgatam ferri recte posse putamus, si ista sic acceperis : « et in quibus rebus decertant, in his efferunt se lætitia ». — Deinde vulgo *vincunt* editur, quod vix latinum est : nam tum, si vicerunt, efferuntur pueri lætitia. Verissime igitur coniecit Ern. *vicerint*, adhibito loco simili infra 22, 61 : « ut illi efferuntur lætitia, quum vicerint ». Quam conjecturam firmant auctoritate sua Spir. et Erl. G. — Et sic dedit ipse Gœrens in edit. sua.

15. *Est enim natura sic generata vis hominis.* Davis. aut *vis* deleri, aut poni ejus loco *omnis* jubet : quorum prius probat Ern. laudans infra 23, 66 : « quum sic hominis natura generata sit ». Sed ne citius adsentiariis, notandum est, utramque bene stare posse. Nam auctori sic *vis deorum* Divin. I, 1, 1, et *vis nascentium* ibid. II, 44, 93, dicitur, ut simpliciter *facultatem* notet. Deceptus autem est Davis. quod *natura casum* sextum esse non videbat. Variare igitur voluisse Cicero putandus est, quum scribere, « natura sic generata natura

hom. » nollet hac vi, « natura communis (deus) hominis naturam talem fecit. » G.

16. *Quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur.* Gud. 2 *virtutis* sine justa ratione ignorat. *Carmen* autem, cujus loco J. Fr. Gron. *germen*, Davis. *cacumen*, Nissen. *lumen*, malunt, Ern. in *Clave* sic tuetur, ut *elementa*, quæ præcedunt, ut singulos versus, virtutem autem tamquam *carmen* ex iis compositum dicat, *virtutisque concentum* explicet. Ad reliquum contextum non male : modo docuisset, qua ratione sic vv. *quibus auctis*, capi deberent; frigent enim, si *numero* intellexeris. Placet igitur potius *carmen pro formula*, ut sæpe dicitur, accipere, ut summa illa *regula*, lex, qua virtus omnis nititur, iudicetur. Tale quid certe verba inferius posita, « ut... ad naturæ perveniat extremum », innuere videntur. Tum vv. *quibus auctis*, valebunt « quæ si amplificata fuerint, ad eam formulam, quæ virtutem omnem complectitur, pervenire licet ». A primis enim naturæ ascensus ad summum bonum, normamque virtutis fiebat. Prima autem naturæ, quæ ad animum referuntur, sunt illa « virtutum simulacra, semina, scintillulæ » (igniculi, vid. supra 7, 18, coll. Tusc. III, 1, 2, 1; Legg. I, 12, 33), quæ in pueris conspiciuntur. G.

anguiculos, nare anaticulas, evolare merulas, cornibus uti videmus boves, nepas¹⁰ aculeis; suam denique cuique naturam esse ad vivendum ducem.

Quæ similitudo in genere etiam humano apparet. Parvi enim primo ortu sic jacent, tamquam omnino sine animo sint. Quum autem paulum firmitatis accesserit, et animo utuntur, et sensibus; connitunturque, ut sese erigant, et manibus utantur¹¹; et eos agnoscunt, a quibus educantur; deinde æqualibus delectantur, libenterque se cum his congregant¹², dantque se ad ludendum; fabellarumque auditione ducuntur; deque eo, quod ipsis superat, aliis gratificari volunt; animadvertuntque ea, quæ domi fiunt, curiosius, incipiuntque commentari aliquid et discere; et eorum, quos vident, volunt non ignorare¹³ nomina; quibusque rebus cum æqualibus decertant, si vincunt¹⁴, efferunt se lætitia; victi debilitantur, animos-

10. *Nepas*. Scripti plerique, nostrique omnes, cum olim vulgata *vespas*. Sed Gud. 1 superscriptum refert « al' nepas scorpiones ». Firmatur *nepas* scriptorum quoque binorum Lambini, unius apud Crut. et Davisii auctoritate. G.—*Nepa* est scorpis.

11. *Ut sese erigant, et manibus utantur*. Erl. *sese ut*, et Bas. cum P. Mars. et Crut. *utuntur*. Sed vulgata tenenda est, quum nulla gavior vis in *sese* h. l. lateat, et *utantur* a *connituntur* pendeat. Alia res est in *agnoscunt*, quum *et*, quæ præcedit, porro valeat. G.—Melius putat Brem. fore, si *utuntur* legatur, quum non apte hoc verbum e *connituntur* pendeat, sed novum sit parvorum conamen. Quam rationem, si vel probabilior sit, quam putamus, tamen ideo probari nolimus, quod ex duplici *utuntur*, eoque tam propinquo *καταφρονία* vix ferenda oria-

tur. Sed hand dubie parvulorum « connisus erigendi sese manuum usu fieri », auctor cum rei natura voluit. —*Et* (quod ante *manibus*) intelliges, « et in hanc rem, et ad sese erigendum, etc. » G. in Addit.

12. *Se cum his congregant*. Exhibent E. et ξ. omisso *se*, *congregantur*. Sed offendebant scribæ in verbi activo: quod ex Monac. patet, qui utraque ratione juncta « se...congregantur » præbet. Cf. Philipp. XIV, 6, 15: « unum se in locum...congregabant ». Ceterum *que* h. l. sexies repetita, notanda est: vide ad Acadd. I, 6, 23. G.

13. *Volunt non ignorare nomina*. Mars. *nolunt ign*. Quod ne malis, animi in rem propensionem verbo *volunt* expressam notabis. Ita sæpius auctor, « volui te non ignorare, non latere, etc. » G.

14. *Quibusque rebus cum æqualibus*

que demittunt. Quorum sine causa fieri nihil putandum est. Est enim natura sic generata vis hominis¹⁵, ut ad⁴³ omnem virtutem percipiendam facta videatur : ob eamque causam parvi virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina moventur. Sunt enim prima elementa naturæ; quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur¹⁶. Nam quum ita nati factique simus, ut et agendi aliquid, et diligendi aliquos, et liberalitatis, et referendæ gratiæ principia in nobis

decertant, si vincunt, effer. Gud. a, « quibus ex rebus ». Mars. « quibusque de rebus ». Posterius jam antea Lambinus et Davisius ex ingenio suaserant, probante Ernestio. Nos quoque hanc in lectionem propendimus : sed vulgatam ferri recte posse putamus, si ista sic acceperis : « et in quibus rebus decertant, in his efferunt se lætitia ». — Deinde vulgo *vincunt* editur, quod vix latinum est : nam tum, si vicerunt, efferantur pueri lætitia. Verissime igitur conjecit Ern. *vicerint*, adhibito loco simili infra 22, 61 : « ut illi efferantur lætitia, quum vicerint ». Quam conjecturam firmant auctoritate sua Spir. et Erl. G. — Et sic dedit ipse Gœrens in edit. sua.

15. *Est enim natura sic generata vis hominis.* Davis. aut *vis* deleri, aut poni ejus loco *omnis* jubet : quorum prius probat Ern. Laudans infra 23, 66 : « quum sic hominis natura generata sit ». Sed ne citius adsentiaris, notandum est, utrumque bene stare posse. Nam auctori sic *vis deorum* Divin. I, 1, 1, et *vis nascentium* ibid. II, 44, 93, dicitur, ut simpliciter *facultatem* notet. Deceptus autem est Davis. quod *natura* casum sextum esse non videbat. Variare igitur voluisse Cicero putandus est, quum scribere, « natura sic generata natura

hom. » nollet hac vi, « natura communis (deus) hominis naturam talem fecit. » G.

16. *Quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur.* Gud. a *virtutis* sine justa ratione ignorat. *Carmen* autem, cujus loco J. Fr. Gron. *germen*, Davis. *cacumen*, Nissen. *lumen*, malunt, Ern. in *Clave* sic tuetur, ut *elementa*, quæ præcedunt, ut singulos versus, virtutem autem tamquam *carmen* ex iis compositum dicat, *virtutisque concentum* explicet. Ad reliquum contextum non male : modo docuisset, qua ratione sic vv. *quibus auctis*, capi deberent; frigent enim, si *numero* intellexeris. Placet igitur potius *carmen* pro *formula*, ut sæpe dicitur, accipere, ut summa illa *regula*, *lex*, qua virtus omnis nititur, indicetur. Tale quid certe verba inferius posita, « ut... ad naturæ perveniat extremum », innuere videntur. Tum vv. *quibus auctis*, valebunt « quæ si amplificata fuerint, ad eam formulam, quæ virtutem omnem complectitur, pervenire licet ». A primis enim naturæ ascensus ad summum bonum, normamque virtutis fiebat. Prima autem naturæ, quæ ad animum referuntur, sunt illa « virtutum simulacra, semina, scintillulæ » (igniculi, vid. supra 7, 18. coll. Tusc. III, 1, 2, 1; Legg. I, 12, 33), quæ in pueris conspiciuntur. G.

quod appetitum sit, in eo quasi ultimo consistere naturam, atque id esse summum bonum; quod certe universum sua sponte ipsum expeti, et propter se, necesse est, quoniam ante demonstratum est, etiam
 45 singulas ejus partes esse per se expetendas. In enumerandis autem corporis commodis si quis prætermisam a nobis voluptatem putabit, in aliud tempus quæstio differatur⁷. Utrum enim sit voluptas in iis rebus, quas primas secundum naturam esse diximus, necne sit⁸, ad id, quod agimus, nihil interest. Si enim, ut mihi quidem videtur, non explet bona naturæ voluptas, jure prætermisam est. Sin est in⁹ ea, quod quidam volunt, nihil impedit nostram hanc comprehensionem¹⁰ summi boni. Quæ enim constituta

Hoc recte Ernestio displicet; quamquam audacior abit conjiciens, « ut ea, quæ dixi a natura habere, quam perfectissima haberemus ». Ignorant a Spir. Erl. Gnd. 2. *Natura est*, « naturali via, natura conciliatrice »: si auctor a posuisset, ex more suo *data, tributa*, vel tale quid, adderet. Præterea persæpe auctor, « hoc natura habemus, hoc natura nobis est ».

7. *In aliud tempus quæstio differatur*. Spir. Erl. Crat. *ea quæstio*: quod contemnendum, hoc in contextu tenore, non est, quum post enuntiatum interpositum, idem pron. auctor vel plane superflue addat. G.

8. *Utrum enim sit.... necne sit*. Egrege errat Ernest. posterius sit delendum judicans. Cic. et hac in forma repetito *sit* scribit: et sine *utrum*, v. c. *sint ea, necne sint*; cf. IV, 12, 29; Nat. Deor. III, 7, 17. Neque est sine vi hæc repetitio, quum sic in verbo substantivo pondus insit. Exempla utriusque rationis observare ubique licet. G.

9. *Si enim, ut mihi... vid. non explet... Sin est in ea, q. quid. vol. Dav. in eis conjecit, probans Ern. idque, si reliqua lectio feranda est, necessario. At post enim inserit Gnd. 2 si, Bas. est. Inde totus locus sic legendus videtur: « si enim est (scil. in primis naturæ), ut mihi quidem videtur, nec explet bona naturæ voluptas, jure prætermisam est: si non est, quod quidam volunt, etc. » Peritis, et contexta rite consulentibus, hæc conjectura sua sponte probabitur: imperitis audaciam ejus (quæ modo videtur, non est), excusatam ne volumus quidem. Hoc modo addimus, *ne. et n. compendia partit. nec et non*, confundi sæpe: hoc autem loco quam sequatur e litera, pronius etiam in lapsum vocem pependisse. Voces *in ea* scribæ adleverere. *Pro in ea Brem. eleganter sane inter ea conjecit.—Quidam autem sunt Stoici: qui voluptati modo « simile quiddam naturalis boni » concedebant, Legg. I, 11, 31. G.**

10. *Nihil impedit nostram hanc*

quia majus erat, quam ut ab homine videretur¹, idcirco assignatum est deo. Jubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos². Cognitio autem hæc est una, ut vim nostri corporis³ animique norimus, sequamurque eam vitam, quæ rebus ipsis perfruatur⁴. Quoniam autem is animi appetitus⁵ a principio fuit, ut ea, quæ dixi, quam perfectissima a natura haberemus⁶: confitendum est, quum id adepti simus,

XVI. 1. *Quam ut ab homine videretur.* Sc. dictum, quod in præcedente præceptum latet. Præterea sæpe Latini, « hoc a Terentio, Platone, Varrone est », pro « Terentii, Platonis, etc. » sc. dictum. Nihil igitur mutamus, licet Th. Bentlei. *ederetur*, Davis. *traderetur* malint, et Ernestio *natum*, vel *ortum* adijci placeat. G. — Vocabulum *præceptum* proprie nihil aliud est, quam participium: hanc vero participii vim spectans Cicero scripsit, quasi diceret: quod quia majus erat, quam ut ab homine videretur præceptum, idcirco assignatum est Deo. Mosera.

2. *Jubet igitur nos... noscere nosmetipsos.* Pari vitio, ut supra, § 41. Ern. *nos* abjici jubet. Sensus ex contextis hic est: « Apollini inde auctori dictum hoc tribuitur, quo jubemur, etc. » G.

3. *Ut vim nostri corp.* Sp. et Erl. « nostri ut corp. » omisso *vim*. Forte scrib. « nostri ut vim corp. » vulgatæ enim positus languet: bene autem *nostri* h. l. quum *vim* præierit. Scribæ certe tum ubique trepidant, si regens casus rectis includitur. Sic. *Off. II*, §, 11: « multorum impunitates scelerum », ex Nonio, et uno nostrorum pro, « mult. imposita scelera », reponendum, quum hæc elegans lectio neque misero excerptori, nec inscio scribæ tribui possit. At E. §. et Mo-

nac. « ut quum vim nostr. » Quod ipsum, *que* proxima deleta, non ineptum est. G.

4. *Quæ rebus ipsis perfruatur.* Ita codd. nostri præter unum omnes; nisi quod Erl. pro *ipsis*, *his* refert. Plures aliorum cum Monac. et 5 Oxonn. *perficiatur*, quod Davisio placet. Sed vulgatum verum est. Vita enim, quæ e virtute vivitur, recte rebus ipsis perfrui dicitur: quum, qui non e virtute vivat, in errore versetur, inanibusque opinionibus abreptus, umbras simulacraque rerum, non res ipsas quales sunt, sectetur. « Quæ... perfruatur » valet, « qua perfrui liceat »: « res ipsas autem sunt, ad quas vis corporis animique tendit, quas appetit ». G.—Gær. addit in calce libri: *rebus* delet Bremi, ut *ipsis* referatur ad « animum et corpus ». Nos quidem ad ea, quibus vulgatam defendendam esse putavimus, hoc addimus: Academicos ac Peripateticos veteres *honeste vivere* explicasse, « frui rebus his, quas natura primas homini conciliet ». Si vero vulgata rejicienda est, tum Bremii rationem unico amplectemur.

5. *Quoniam... is animi appetitus... fuit.* I. e. « quoniam animus ad id cum impetu fertur ».

6. *Ut ea, quæ dixi, quam perfectissima a natura hab.* Mss. aliquot delent *ea*. Gærrenz delent *a*, notatque:

desne, ut, si qua⁴ in membris prava, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant et elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis vitium, aut quam minimum appareat⁵? multosque etiam dolores curationis causa perferant? ut, si ipse usus membrorum non modo non major, verum etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam revertatur? Etenim quum omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est ejus etiam partes propter se expeti, quod universum propter se expetatur. Quid? in motu et in statu corporis nihilne est, quod animadvertendum esse ipsa natura⁶ judicet?

47

hij moramur, sed certi sumus cum P. Mann. *summa nostra sponte* jungi debere, et licet recens dictum sit ab auctore (ejus enim in dicendo *αὐτοματία*, ut Plutarch. vocat, obliviscenda non est), tamen recte dicitur. Nam vocem, quæ augeat, ad *nostra sponte* recte poni, contexta testantur: ad subst. autem *sponte*, *summa* addi, naturæ linguæ facillime patitur. Accedit, quod forte in græcis Antiochi, quæ h. l. Cicero expressit, erat, ἢ vel ἀπὸ τοῦ πάντο αὐτομάτου. Sed rectius huc græcum μάλιστα ἐκουσίως applicabis, quod Clericus ad h. l. laudat Art. Crit. III, 1, 11, § 21, quodque ad marginem exemplaris sui probat Reizius. G. — *Summa* Brem. quoque delendum judicat, ut adnotationem librarii, qui hanc esse *summam* eorum, quæ Piso deinceps diciturus sit, ostenderit. G. in Addit.

4. *Si qua*. Gær. dat *si quæ*. Vulgo, inquit, *qua* legitur: sed Davisium jam Gruteriani sui que monere debebant, ut *quæ* reponeret. Nam sic expresse Parisii duo. Alii, *qua si quæ*, alii, *si qua quæ*, ut etiam V. ψ. Bas.

et Ven. 1494 præbent; glossa cum glossto juncta. Quatuor nostri ut edidimus; Momæ. pro *ut si qua*, *neque* peccat.

5. *Aut quam minimum appareat*. Grad. a *minime*. Sed *quam minimum*, pro « quantum potest minima parte », stare recte potest. Divv. III, epist. 3: « pergratum mihi feceris, si istas exiguas copias quam minimum imminueris ». G.

6. *Quid? in motu et in statu corporis nihilne est, quod animadvertendum esse ipsa natura judicet? quemadmodum... in quoque sit: nihilne*, etc. Gær. pro primo *nihilne est* dat *nihil inest*, post *judicet* sola virgula interpungit, et post *in quoque sit* interrogationis notam ponit. Hæc, inquit, eo modo quo vulgo scribantur, Davis. ut spuria ad uncas damnavit; de quibus Ernest. ut indubitatis, ne verbum quidem monuit. Turbant quidem scripti: nam omnes *Quod pro Quid?* referunt, et *ne* vel ignorant, ut Spir. Erl. pluresque Gruteri et Davisii; vel in *non* mutant, ut Pal. 4, Paris. 1, 3, Med. cum binis Oxonæ.

■ sunt prima naturæ, ad ea si voluptas accesserit, unum
 ■ aliquid accesserit commodum corporis, neque eam
 ■ constitutionem summi boni, quæ est proposita, mu-
 ■ taverit.

■ XVII. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio 46
 ■ est, ut ea duceretur omnis a prima commendatione
 ■ naturæ¹. Nunc autem aliud jam argumentandi sequa-
 ■ mur genus, ut non solum quia nos diligamus, sed
 ■ quia cujusque partis naturæ et in corpore, et in animo
 ■ sua quæque vis sit², idcirco in his rebus summa nostra
 ■ sponte³ moveamur. Atque ut a corpore ordiar, vi-

compr. Spir. vestram hanc nostram. Erl. nostram hanc nostram. Gud. 1, vestram hanc esset. E. ξ. et Ven. 1494, naturam hanc. Inde hanc conjecturam eliciueris, « nihil impedit veram hanc esse nostram compreh. » nam u^{am} scribis et veram et vestram valet. Sed possis in vulgata acquiescere. Nihil impedit idem valebit, quod, « expedita est nostra, etc. » Accedit, quod auctor, quantum quidem novimus, semper nihil impedit, non cum accus. et inf. sed cum quominus, vel negativa alia addita; licet sine nihil, « pudor impedit exquirere, etc. » scribat. Tamen in vulgatæ posita offendimur: scribendum enim erat « nihil...boni impedit ». Ut igitur aperte sententiam nostram pronuntiemus: deleto utroque loco nostram, scribendum, « veram hanc esse comp. » videtur. Sic esse inter duplicem c, quum ee pingatur, excidere facile potuit; nostram autem sæpe ad pron. hoc demonstr. scribæ supplent. Accusat. autem cum inf. si exempla auctoris ignorantur, ex græcæ orationis imitatione derivarimus, cum quo οὐδὲν καλῶς frequenter jungitur. G. — Comprehensionem valet comprehendendi rationem.

XVII. 1. *Et adhuc...naturæ. Int. Quæ argumenta hæcenus explicuimus, ut ostenderemus in quo summum bonum situm esset, ea duximus e prima commendatione naturæ.*

2. *Cujusque partis...sua quæque vis sit. Ern. in quæque hæret, quædam commendans. Perperam. Vult auctor, « quamque vim cujusque partis, etc. suam » esse, i. e. « cujusque partis propriam ». C. — Bremiam non probamus, quum dicit rectius legi « sua cujusque vis sit »; ut Cicero sine vi vocem cujusque quæ est jam statim ante repetat. Vulgatum enim quæque pro quæcumque dictum, elegantius est, quum multiplex vis et corpori et animo insit. Parum etiam h. l. ejusdem casus repetitionem aures admittunt. G. in Additam. — Vis hic valet, virtus per se laudanda, per se expetenda.*

3. *Summa nostra sponte. Ern. post summa virgula interpunxit; idem vero, Lambini exemplo, summa delendum censet, prorsus tamquam alienum et sine sensu ad h. l. apto. Brutus summe, Davis. consummandis suadent. Davisii verbum Ciceronis non est, falsoque huic id Noltenus, Schellerus, alii tribunt. Reliquos ni-*

dignitatem sequamur? Et, si turpitudinem¹⁰ fugimus in statu et motu corporis; quid est, cur pulchritudinem non sequamur? Atque etiam valitudinem, vires, vacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam¹¹ ipsas propter se expetemus. Quoniam enim natura suis omnibus expleri partibus vult, hunc statum corporis per se ipsum expetit, qui est maxime e natura: quæ tota perturbatur, si aut ægrum corpus est, aut dolet, aut caret viribus.

48 XVIII. Videamus auimi partes; quarum est ad-
spectus illustrior¹: quæ quo sunt excelsiores, eo dant
clariora indicia naturæ. Tantus est igitur innatus in
nobis² cognitionis amor et scientiæ, ut nemo dubi-
tare possit, quin ad eas res hominum natura nullo
emolumento invitata rapiatur. Videmusne, ut pueri
ne verberibus quidem a contemplandis rebus perqui-
rendisque deterreantur? ut pulsi requirant³, et ali-

10. *Et, si turpitudinem fugimus.* Gær. scribit *fugiamus*, notatque: Ern. cum P. Manut. *fugimus*, quum *si...putamus* præcesserit. Per se non male quidem: sed contra scriptos omnes mutare h. l. non licet. Nam non solum ad variandam orationem auctor sic nalle potuit, verum etiam discrimen est inter superius *fugiendum putamus*, et hoc *fugiamus*, quum, quod *putamus*, non continuo certum sit et exploratum. Ita certe subjunctivum tempus satis defenditur.

11. *Atque etiam... sed etiam.* Ne in repetita etiam offendas, meminisse necesse est, diversam in utraque vim esse, quum *atque etiam* semper *et adeo* valeat; conf. Offic. I, 41, 7: «sed etiam quid quisque sentiat; atque etiam, qua de causa quisque sentiat». Reponit autem variata vi particulam hanc auctor sæpe; vide

Legg. III, 2, 4; Acadd. II, 4, 10. Nihil igitur opus est, ut cum Oxon. χ. priorem etiam deleas. G.

XVIII. 1. *Quarum est adspectus illustrior.* Spir. Erl. et Crat. in marg. *conspectus*: quæ vera lectio videtur. Ponitur enim sæpe vox hæc, sic ut pro *adspectu* dicatur. Ita *in adspectum*, et «in conspectum, alicujus venire» dicitur. Adde, quod auctor h. l. facultates animi *junctas*, unoque quasi obtutu spectandas intelligit. G.

2. *Innat. in nobis.* Sic omnes nostri et Oxonn. quum ante Grut. vulgo, *in omnibus* peccaretur. Causam varietatis vides; nam *n* præcedens eadem litera haurit, et *obus* ex compendio *omnibus* pingitur. G.

3. *Ut pulsi requirant.* Vulgatur *ut*, cui Ern. et aut *vel* addi jubet. Gær. scrib. aut ex suis omnibus, tribusque Oxonn. et Mars. Nam, inquit, *pulsi* ad

quid scire se gaudeant? ut aliis narrare gestiant? ut pompa, ludis, atque ejusmodi spectaculis teneantur, ob eamque rem vel famem et sitim⁴ perferant? Quid vero? qui ingenuis studiis atque artibus delectantur, nonne videmus eos nec valitudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaque perpeti, ipsa cognitione et scientia captos? et cum maximis curis et laboribus compensare eam, quam ex discendo capiunt⁵, voluptatem? Mihi quidem Homerus hujusmodi quiddam⁴⁹ vidisse⁶ videtur in iis, quæ de sirenum cantibus finxerit⁷: neque enim vocum suavitate videntur, aut novitate quadam, et varietate cantandi revocare eos solitæ, qui prætervehebantur, sed quia multa se scire

præcedentia sic accommodari debet, ut, « deterriti a rebus perquirendis », valeat. Ita suo loco *aut* dicitur: quæ simplex a scribis ubique fere tentatur. Hæc et proxima si nostro arbitrio constituere liceat, sic legerimus, « deterrantur, aut pulsi requirant? ut aliquid scire se gaudeant, et aliis narrare gestiant ». Nam ista, *aliquid scire*, et, quod scias, *aliis narrare*, sua natura junguntur. Atque exhibent sane et posteriore locæ E. et Æ. — Nos Gær. correct. improbamus, quia hunc sensum esse putamus: ut verberum minæ eos a perquirendo non deterreant, et ut, vel postquam verberati fuerunt, nihilominus requirant, i. e. rursus quærant.

4. *Vel famem et sitim*. Prave quatuor nostri, Vien. et duo Oxonn. Mars. pro *et*, vel repetunt, quum vel vulgatæ simplex adeo notet. Ven. 1494, scribarum manum apertius etiam prodit, « aut famem aut sitim » exhibens. G.

5. *Quum ex discendo capiunt*. Bas. in, Vien. a discendo. Possis inde ex

a scribis additam suspicari. Sed tamen h. l. *ex* ægre carueris, quum in ipso discendo voluptas hæc inesse dicatur, *ex* autem nostrum *vermitelst* æquet. Ceterum structura hæc ejus generis est, ubi notio primaria clausulam facit; cf. Legg. I, 17, 47: « vel ab ea, quæ penitus ... implicita insidet, imitatrix boni, voluptas »; et supra I, 7, 24, « ut non modo nullam captet, sed etiam prætereat omnes voluptates ». G.

6. *Hujusmodi quiddam vidisse*. Recte Davisium, *indicasse*, vel *providisse* (non *providisse*), suadentem, coerces Ern. Horatiano illo, « planius et melius Chrysippo et Crantore vidit ». Sæpe sic Cicero *videre*, ut *intelligere* notet; v. c. « multum, parum, plurimum videre in re aliqua, etc. » G.

7. *Finxerit*. Bas. et Vien. *finxit*. Sed hoc ne malis, tenendum est, auctorem sic dubium relinquere, utrum poeta fabulam istam traditam accepit, an suapte ingenio excogitarit; quod subjunctivum requirebat. G.

profitebantur; ut homines ad earum saxa discendi cupiditate adhærescerent. Ita enim invitant Ulyssem (nam verti, ut quædam Homeri, sic istum ipsum locum⁸):

O decus Argolicum, quin puppim flectis, Ulysses⁹,
 Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
 Nam nemo hæc umquam est transvectus¹⁰ cærule cursu,
 Quin prius adstiterit vocum dulcedine captus;
 Post variis avido satiatus pectore musis,
 Doctior ad patrias lapsus pervenerit oras.
 Nos grave certamen belli, clademque tenemus¹¹,
 Græcia quam Trojæ divino numine vexit;
 Omniaque e latis rerum¹² vestigia terris.

Vidit Homerus, probari fabulam non posse, si cantuunculis tantus vir irretitus teneretur. Scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiæ cupido patria esse cariorem¹³. Atque omnia quidem scire, cujuscumque modi sint¹⁴, cupere, curiosorum: duci vero

8. *Nam verti . . . locum.* Hæc versio est ipsius Ciceronis, qui iterum obliviscitur, non se, sed Pisonem loqui. Versus Homeri sunt Odyss. XII, 184, seqq. J. V. L.

9. *Ulysses.* Gær. scribit: *Ulixæ*. Sic, inquit, dedimus Davio jam auctore, Marso *Ulysse*, et quatuor nostris cum Vien. *Ulisses*, ut superius *Ulixem*, exhibentibus. Amat enim in græcis nominibus Cicero priscos hos vocandi casus, idque in soluta oratione, cf. Heuss. ad Off. I, 40, 8, ut magis etiam probabile sit, eosdem hunc in Homero interpretando non neglexisse.

10. *Transvectus.* Spir. et Erl. *tra- vectus*, quod in carmine ad aures mollius accidit. Idem inferius *astiterit*. Neque hi alias sic scribunt. G.

11. *Clademque tenemus.* Ita quoque Spir. Erl. Mars. Crat. aliæ: quod

ad Homeri ἰδμεν comparatum, verum esse recte viderant interpretes: reliqui nostri cum olim vulgata *canemus*. G.

12. *Rerum vestigia.* Sic recte Davis. cum Victorio, editisque vett. multis (in quibus etiam Mars. et Crat.); licet scripti quoque nostri *regum* peccent. Expressa enim hæc sunt Homeri, ὅσα γίνονται ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ. G. — Int. tenemus memoriam rerum omnium, quæ in remotissimis terris acciderant.

13. *Patria esse cariorem.* Recte Ern. ex uno Daviæ esse recepit. Idem servant Gud. 2, Bas. et tres Oxonn. nam duo modo hoc ignorare dicuntur. Neque abesse h. l. ullo modo verbum subst. esse potest. G.

14. *Cujuscumque modi sint.* Sic recte Davis. ex binis suis Ascens. et Victoriana, nec aliter quinque nostri, quatuor Oxonn. et Marsus. Nam sunt,

majorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiæ, summorum virorum est putandum.

XIX. Quem enim ardorem studii censetis fuisse in 50 Archimede, qui dum in pulvere quædam describit attentius¹, ne patriam quidem captam esse senserit? Quantum Aristoxeni ingenium consumptum videmus in musicis²? Quo studio Aristophanem³ putamus ætatem in literis duxisse⁴? Quid de Pythagora? quid de Platone, aut Democrito loquar⁵, a quibus propter discendi cupiditatem videmus ultimas terras esse peragratas? Quæ qui non vident⁶, nihil umquam magna

quod ceteri referunt, hoc in contextu ferri nequit. G.

XIX. 1. *Attentius*. Davis. ex quatuor suis *attentus* affert, idque hand spernendum putat. Videtur nempe in comparativo non satis summus in Archimede studii ardor expressus. *Attentus* item præbent Gud. 2 et ψ. Mars. Crat. aliæ. Sed hi comparativi scribarum non sunt: et satis ex additis studii fervor cognoscitur. G.

2. *Quantum Aristoxeni ingenium . . . in musicis?* Quippe qui omnes Musices partes scriptis suis sat multis accurate et docte explicavit (quæ laudata vide Fabric. Bibl. Gr. III, c. 10), et ipsam ad animi naturam transtulerit; cf. Tusc. I, 10, 20, cll. ibid. 18, 41. G.

3. *Aristophanem*. Intelligendus est *grammaticus*, Byzantinus, Aristarchi illius magister, et in scriptoribus veteribus censendis ac judicandis ipse alter Aristarchus; cf. Diog. Laert. III, 61; ibid. X, 13; Snidas et alii. Vide Cl. Fabricium Bibl. Græc. G.

4. *Ætatem in literis duxisse?* Lambrinus scribit *traduxisse*: quod nihil opus esse, ex uno Phædri, et Virgilio binis locis pugnat Davisius. Et poetæ sane sæpe sic scribunt. Horat. II, ep. 2,

202: « adversis ætatem ducimus Austris, etc. » Sed ita non satis auctor defenditur: nam si *ætatem duxisse* simpliciter scripisset, poetam egisset, non prosæ scriptorem. At adjectis verbis *in literis*, nihil est, quo quis offendant: idem enim est, ac si *egisse* scripisset; modo quod verbo *ducere* indicetur, omnem illum vitam ad literarum studia disposuisse, et applicasse. G.

5. *Quid de Platone, aut Democrito loquar*. Gær. dat *aut de Democrito loquar*. Posterior *de*, inquit, ex Spir. et Erl. addidimus: quæ h. l. abesse nequit, quum Democritus cum Platone, præter hoc peregrinandi studium, commune nihil habeat, et, licet hunc sequatur, tamen ætate sit prior. De auctoris autem in repetendis præpositionibus more sæpe diximus.

6. *Quæ qui non vident*. Forsan a Tullii manu fuit, « quæ qui non laudent »; vel « quæ qui non mirentur, nihil umquam magnam aut cognitione dignum amaverunt ». Codices autem nihil adjuvant. Davisius. — *Quæ qui non vident*. Addendum his *magna esse*, Ernest. judicat, idque traducendum e sequentibus, ubi *magna cognitio* sit nihili. Speciose sane.

cognitione dignum amaverunt. Atque hoc loco, qui propter animi voluptates coli dicunt ea studia quae dixi, non intelligunt, idcirco esse ea propter se expetenda⁷, quod, nulla utilitate objecta⁸, delectentur animi, atque ipsa scientia, etiamsi incommoda datura sit⁹, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? Ipsi enim quæramus a nobis, stella-

Sed tum *esse* quoque addendum post *magna* fuerit, quippe quo sic carere non possit. Potius, si hanc lubricam quæ rationem tenueris, pro *vident*, *judicant* conjici debet, quum verba hæc ex eodem compendio *vident* ubique miscantur. Sed redit auctor his ad universam sententiam, scilicet « compensari discendi voluptate maximas curas et labores », quam § 48 proposuerat, cujusque veritatem aliquo modo Homerus *viderat*. Hæret autem in vv. *magna cognitione* sine causa Ernestius: nam recte *magna* h. l. extensive pariter atque intensive capi, pro *ampla et accurata*, potest, idque ipsam auctor, hac voce posita, intelligere voluisse videtur. G.—Post *vident* asteriscum Bremio, ut defectus notam, poni placet. Videri enim Ciceronem hoc velle: « qui non intelligunt, hæc innatum cognitionis amorem significare, etc. » Pro « magna cognitione dignum » legendum esse, « magnum ac cognitione d. » *Magna* natum esse ex comp. *magnæ*. At nos quidem in vulgata acquiescimus. Attendendum scilicet ad duplex *videmus* (i. e. *videre licet*), quod præcedit; cui « quæ qui non vident » opponitur, id est, « qui hæc et talia non curant, non curæ cordique habent, non animadversione digna judicant (qua vi *videre* Ciceroni sæpe dicitur): ii numquam rem magno studio dignam amplexi consecutique sunt ». Coarctatius

igitur scriptum puta, « magna cognitione dignum », effectuposito pro re efficiente. G. in Addit.

7. *Et studia ... idcirco esse ea ... expetenda*. Vien. *esse*, et Monac. E. et F. *ea* ignorant: Mars. Crat. aliz *ea esse* transponunt. Bas. utrumque nescit. Et sane careat utroque aliquo modo liceat: pronomen autem scribarum esse, quum auctor idem, si præcesserit, repetere non caret, dubitari recte nequit. Cf. supra III, 2, 6: « neque, ut ea cognoscas, quæ tibi notissima sunt, ad te (ea) mitto ». Quum autem ejusmodi glossis vicina sæpe turbentur, *esse* relicto, *ea* modo proscriptimus. G.

8. *Nulla utilitate objecta*. Ignorant Pal. 4, et Paris. 1, et e nostris Gud. 2, *objecta*: sed recte defendit vocem Davis. contra Gruterum, laudans Off. II, 10, 13. Adde Acad. II, 12, 38, cll. supra Fin. I, 14, 47. Accedit, quod sublata voce *sine ulla util.* scribendam foret. G.

9. *Incommoda datura sit*. Gorr. scribit una voce *incommodatura sit*. Ita, inquit, cum Lamb. et Davasio ex tribus illius, uno hujus Eliensi, binis optimis nostris, et Crat. ad marg. scripsimus. Ern. ad vulgatum *incommoda datura* rediit, sic tamen, ut « incommodum datura sit » malit: haud dubie, ut singularis numerus ab utraque parte valeat; quod sane leve est. Vix jure ambigi de receptæ

rum motus contemplationesque rerum¹⁰ cælestium, eorumque omnium, quæ naturæ obscuritate occultantur, cognitiones, quemadmodum nos moveant; et quid historia delectet, quam solemus prosequi usque ad extremum; prætermissa repetimus, inchoata¹¹ persequimur. Nec vero sum inscius, esse utilitatem in historia, non modo voluptatem. Quid, quum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci¹² potest, cum voluptate legimus? Quid, quum volumus nomina eorum, qui quid^{5a} gesserint, nota nobis esse¹³, parentes, patriam, multa præterea minime necessaria? Quid, quod homines infirma fortuna, nulla spe rerum gerendarum, opifices

lectionis veritate liceat: nam eam vel Bas. et Gud. 1 firmant, *incommodatur sic*, exhibentes; et auctor, ut alios taceamus, ita quoque pro Quint. 16, 51: « ut quum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis jure commodi cadere possit ».

10. *Contemplationesque rerum cælestium*. Desiderantur hæc in Mon. atque Oxonn. E. et ξ. nam nullo jure hæc in spuris putabuntur. Ne hoc quidem opus est, ut *contemplationis* malis; sic ut *motus* idem secundus sit casus, et utraque vox ab seq. *cognitiones* pendeat: nam *contemplationes* idem valet, quod « assidua repetitaque contemplatio ». G.

11. *Quam solemus prosequi usque ad extremum; prætermissa repetimus, inchoata persequimur*. Hanc loci inconcinnitatem licet intt. omnes taciti prætereant, tamen auctori imputatam volumus. Præter tædiosam enim verbi *prosequi* repetitionem, ita ista hiulce procedunt, ut cæcus potius casus convertisse, quam consilium disposuisse videatur. Nos hæc sic legimus, « quam quum solemus prosequi usque ad extremum, præter-

missa, etc. » h. s. « porro ipsi quæramus a nobis, quantum historia delectet; nam quum eam, velut fidi comitea, ad extremos ejus fines usque prosequimur, minus accurate percepta simul repetimus, atque non plene cognita absolvimus ». Tres nostri *prosequi*; E. et ξ. *sequi* præbent. G.—J. V. L. tacite *prosequi* in textum admisit.

12. *E quibus utilitas nulla duci*. Gær. scribit *elici*. Ita, inquit, cum Pal. 4 et Gud. 1 probantibus jam Grut. et Davisio, dedimus. Reliqui nostri cum pluribus Gruteri, Davisii, et binis Oxonn. *dici* exhibent. Auctor « voluptatem, voluntatem, opportunitatem elicere; » et omnino hoc verbum valde amat. *Dicere* autem et *elicere* æque sæpe, ac *ducere* et *elucere* confunduntur.

13. *Nota nobis esse*. Hæc eo loco, quo sunt, luxam efficiunt orationem, quum proprie post *necessaria* ponenda essent. Solet auctor quidem sæpe verbum, ad primam notionem applicatum, præmittere: ita tamen, ut ubique particula addita nexum indicet. Igitur post *parentes*, etiam excidisse suspicamur. G.

denique, delectantur historia¹⁴; maximeque eos videre possumus res gestas audire, et legere velle, qui a spe gerendi absunt, confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quæ discuntur et cognoscuntur, invitamenta inesse, quibus ad discendum
53 cognoscendumque moveamur. Ac veteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis natura sit vita sapientium¹⁵, quos cura omni liberatos, nullum necessarium vitæ cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quærendo ac discendo, in naturæ cognitione consumant¹⁶. Nos autem non solum beatæ vitæ istam oblectationem videmus¹⁷, sed etiam levamentum mi-

14. *Quid, quod . . . delectantur historia.* Gær. post *quid* notam interrogationis ponit, observatque: Recte Ern. *delectantur* de suo, ut videtur, scripsit: nam ad structuram *quid?* quod subjunctivus ferri nequit. Nec aliter tres nostri cum edd. vett. quibusque optimis.

15. *Fingunt, qualis natura sit vita sapientium.* Davis. pro *natura, futura* conjicit, probante Ernestio, qui idem in structura, « fingunt, qualis sit, quos . . . putant », hæret, ac *quum ante fingunt* addi suadet. Sed ut in hoc non recte offenditur, quum *quos, nam hos* valeat, et reliqua structuræ ratio idem polleat, ac si scriptum esset, « fingunt vitam sapientium talem, qualis natura sit: » ita quoque in *natura* ut offendas nihil est; notatur enim *sapientiæ conveniens*. Quod nisi esset, *qualis naturæ* rectius suaseris. G.

16. *Nihil aliud esse act. putant, nisi ut o. t. i. quær. ac discendo, in nat. c. c.* Gær. h. l. sic edidit: « nihil aliud acturos putant, nisi ut o. t. inquirendo, ac discendo in n. c. c. » In his, inquit, primo *esse*, quod vulgata

ante *acturos* refert, ignorantibus Spir. Erl. Bas. transponentibusque Gud. utroque *acturos esse*, sustulimus. Et enim omnino post verba sentiendi, ita maxime post *puto*, auctori verbum subst. omittitur. Neque vis ulla ei h. l. inest. Deinde *inquirendo* ex binis illis optimis pro *in quærendo* correximus. Recte offenderat Davis. in vulgata, modo ne « in quærendo ac apiscendo (vel *adipiscendo*) nat. cognitionem cons. » conjecisset. Rectius nuper priorem in Morgenstern. deleri jussit. Sed probatior a nobis recepta est. *Inquirendo* autem tuapte sponte, *discendo* per alios, *cognitione* ditatis. *Inquirimus* denique, « quod scire cupimus ».

17. *Istam oblectationem videmus.* Gær. addit *esse* post *istam* ex Spir. et Erl. Sic, inquit, clarius cernitur, *istam ad naturæ cognitionem* pertinere; et omnino *esse* ad hæc contexta durius abest. Scribæ id hoc certe, quo ponitur, loco non addidissent. — Sed minime, ut nobis videtur, *istam ad nat. cognitionem* pertinet, sed vere ad *oblectationem*: alias illius quam

seriarum. Itaque multi quum in potestate essent hostium, aut tyrannorum; multi in custodia, multi in exsilio dolorem suum doctrinæ studiis levaverunt. Princeps hujus civitatis¹⁸ Phalereus Demetrius quum⁵⁴ patria pulsus esset injuria, ad Ptolemæum se regem Alexandriam¹⁹ contulit. Qui quum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastique esset auditor, multa præclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus²⁰; sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, prætorio, erudito homine, oculis capto, sæpe audiebam²¹, quum se lucis magis²², quam utilitatis desiderio moveri diceret. Somnum denique nobis, nisi requietem corporibus, et medicinam quamdam laboris afferret, contra naturam putarémus datum: aufert enim sensus, actio-

supponit Goer. constructionis nullum afferri posse exemplum credimus; quum altera constructionis ratio frequentissima sit: et facile subaudiatur: « in rerum investigatione et contemplatione, istam, sc. quam exposui, oblectationem videmus ».

18. *Hujus civitatis*. Athenarum, in quibus a Pisone haberi hunc sermonem fingitur. — *Phalereus Demetrius*. Hic decem annos regendæ Atheniensium reipublicæ præfuit; et quum præclarissimas leges tulisset, meritus est ut sibi 360 statutz senex in honorem ponerentur. Sed postea ab inimicis pulsus confugit ad aulam Ptolemæi Soteris, ibique obiit punctus ab aspide. J. V. L.

19. *Alexandriam*. Bini illi nostri Spir. et Erl. *Alexandream*; et sic sæpe scripti, ut nescias, an sit a scribis rarior forma in usitatam mutata. Nusquam tamen in Ciceronis

codd. constanter *Alexandrea* legitur. Alia res est in *Dari* infra, cap. 30, § 92, ubi nos vide. Adjectiva certe nominum græcorum in stoç auctor utroque modo effert. Notandum tamen est, in denario M. Lepidi, ejus, qui tutor Ægyptii regis fuit, *Alexandrea* scribi. G.

20. *Quo erat orbatus*. Hæc ad ea Demetrii scripta pertinere videntur, quæ politici essent argumenti, qualia plura composuit. Conf. Diog. Laert. V, 80. G.

21. *E Cn. Aufidio . . . audiebam*. De hujus veritate lectionis dubitari nequit; cf. sup. I, 11, 39.—De hoc autem Cn. Aufidio, cæco, vid. Tus. V, 38, 112. G.

22. *Se lucis magis . . . diceret*. Se æquiore animo ferre, quod in variis vitæ usibus visus ope destitueretur quam quod lucis oculis hauriendæ dulcissimo spectaculo orbaretur.

nemque tollit²³ omnem. Itaque, si aut requietem natura non quæreret, aut eam posset alia quadam ratione consequi, facile pateremur; qui etiam nunc²⁴ agendi aliquid, discendique causa, prope contra naturam vigilias suscipere soleamus.

55 XX. Sunt autem clariora¹, vel plane perspicua, nec dubitanda indicia naturæ, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus² aliquid agere semper, neque ulla conditione quietem sempiternam possit pati. Facile est hæc cernere³ in primis puero- rum ætatulis. Quamquam enim vereor, ne nimius in hoc genere videar; tamen omnes veteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt, quod in pueritia facillime se arbitrentur⁴ naturæ voluntatem posse

23. *Aufert ... tollit.* Debebat proprie per infinitum tempus structura pergere: sed explicationis causa hæc ab ipso auctore alienæ orationi interseruntur. Exempla subinde notavimus. Ceterum sæpe auctor *sensus de sensuum usu*, et *actionem de agendi potestate* ponit. G.

24. *Qui etiam nunc.* In his turbant codices partim *etiam* ignorantes, partim *quin etiam* exhibentes. Sed *etiam* h. l. abesse recte nequit, et *quin* cum conjunct. *soleamus* non coit. Sed turba hinc nata videtur, quod scribæ non capiebant, « qui etiam nunc », pro, « quum nos vel sic » dici. Gud. uterque denique quum ante *agendi*, in addit, id inde ortum puta, quod olim *etiamnum* scribebatur. G.

XX. 1. *Sunt autem clariora.* Gær. scribit *sunt autem etiam clar.* *Etiam*, inquit, ex Spir. et Bas. dedimus. Mars. Crat. impressique vet. plures loco *etiam*, et præbent. Gud. 1 *etiam* in deletæ *autem* loco ponit. Sed supra

vidimus, *etiam* in transitione recte, pro *adeo*, post *autem* addi, atque tertio loco positum ubique a scribis sollicitari. His commoti, quum particulam ad gradationem quoque aptam videremus, quæ loco aperte inest, recipiendam non dubitavimus.

2. *Ut appetat animus.* Gud. uterque *appetat animo.* Sed nihil tertio casu opus est, quum ad primum æque *animalis* cogitari possit. G.

3. *Facile est hæc cernere.* Gær. dat *hoc.* Sic, inquit, ex nostris sex, editisque vet. potioribus omnibus, pro *hæc* correximus, quod vel sine tanto scriptorum consensu vix ferendum erat. Idem ante ex tribus suis et Victoriana Davisius dedit, consentientibus quatuor Oxonn. Ern. ad vulgatum *hæc* rediit.

4. *Quod... se arb.* Gær. qui scribit *qui* (pro *quod*) ... *se arb.* notat: Vulgo *quod* editur; unde in tribus nostris, totidemque Oxonn. *arbitrantur* scribitur. Receptam a nobis firmanant Spir. Erl. Monac. Oxon. E

cognoscere⁵. Videmus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint : quum vero paullum processerint⁶, lusionibus vel laboriosis delectantur⁷, ut ne verberibus quidem deterreri possint; eaque cupiditas agendi aliquid adolescit una cum ætatibus. Itaque, ne si jucundissimis quidem nos somniis usuros putemus, Endymionis somnum nobis velimus⁸ dari; idque si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia⁹ præditos, videmus tamen et animo, et corpore¹⁰ moveri

quam scribæ ideo reliquerunt, quod nescirent, *qui sæpe sic pro quippe qui dici. Cf. Off. III, 31, 8* : « Cui quum esset enuntiatum, qui illum iratum allaturum ad se aliquid contra patrem arbitraretur, surrexit e lectulo, etc. » *Qui ibi recte Heuss. ex melioribus; reliquis quod, vel quia peccantibus. Ita quoque supra 11, 33, et sæpe. Se bini nostri post arbitrantur locant : sed auctor, pro more, reciprocum ante verbum finitum construit. Off. III, 5, 13* : « nihil se existimat contra naturam facere »; ubi item *se* codd. plures transponunt, unus omittit.

5. *Naturæ voluntatem posse cognoscere.* Ita pro olim vulgato *voluptatem* Spir. et Erl. exhibent; ut Lamb. ex ingenio dederat, Davio et Ern. recte sequentibus. — *Voluntas autem naturæ est, « quæ natura humana vult, appetit ».* G.

6. *Paullum processerint.* Gud. 1, cum tribus Oxonn. *paullulum processerint*, sed de hoc deminutivo a scribis repetendo sæpius egimus. Ad *processerint*, *ætate* non cum Lamb. addendum, sed cogitandum est : vel potius « in ætatis spatium, curriculo » intelligendum. Similiter *nox processisse* dicitur, si ex parte spatium percurren-

dum absolvit. — Recte laudat Davis. supra 9, 24, græcumque *προβήν- xivxi* comparat. G.

7. *Delectantur.* Pesaime Erl. *delectentur.* Judicavit scilicet cum scriba Oxon. ψ . qui solus ita exhibet, conjunctivum ob præcedens *possint* requiri. Sed, majore interpunctione ante *quum vero* adhibita, vulgatum præferendam est. G.

8. *Ne si ... velimus.* Ante Lambin. *nolimus* vulgatum est : inde puta, quod plerique codd. *nisi* peccant, cujus loco e nostris solus Gud. 1, *ne si* superscriptum refert. Omnes tamen nostri *velimus* : in Oxoniensibus etiam solus ψ . *nolimus* superpictum offert. G.

9. *Nequitia.* Tres nostri pro *nequitia* glossam præbent *segnitia* : χ . *segnitie*, ψ . « nequitia al' segnitia ». Recte « nequitiam inertis junctam » Davis. laudat Catil. I, 2, 4, coll. Tusc. III, 8, 18. G.

10. *Et animo, et corpore.* Gær. *transp. et corpore et animo.* Ita, inquit, vulgatæ ordinem et scripti nostri, et cui potiores omnes mutare coegerunt. Et, si quæris, recte *corpore* præmittitur, quum inertia in tædio corporis exercendi potissimum insit, animus vero vel inertissimi tamen semper, quamquam non vegeta vi, moveatur.

semper, et, quum re nulla impediuntur necessaria, aut alveolum poscere, aut quærere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere; quumque non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos¹¹ et sessiunculas consecrari. Ne bestiae quidem, quas delectationis causa concludimus, quum¹² copiosius alantur, quam si essent liberae, facile patiuntur sese contineri¹³; motusque solutos et vagos, a natura
 57 sibi tributos, requirunt. Itaque, ut quisque optime natus institutusque est¹⁴, esse omnino nolit in vita, si gerendis negotiis orbatu, possit paratissimis vesci

11. *Circulos aliquos, et sessiunculas.* Gœr. scribit *cir. al. et semicirculos*. Ita, inquit, cum olim vulg. scribendum iudicavimus, licet cum vetusto Scallgeri libro, et Eliensi, nostri quoque bini potiores *sessiunculas* referant; quod Davis. et Ern. probante jam Grutero, receperunt. Nam valde veremur, ne hi VV. DD. glossam pro glossato arripuerint. Ut enim *circulos* ex græco κύκλους, ita *semicirculos* item ex græco ἡμικύκλια, consulto verbum de verbo versum, non sine interna rei probabilitate putabis. Quum enim semel auctor *circulos* posuisset (quam vocem hic sæpius de « conventibus privatis hominum colloquendi causa » ponit; cf. Att. II, ep. 18 : « sermo in circulis dumtaxat, et in convivii est liberior, quam fuit ». Plura collegit Ern. in Clave h. v.) quumque idem *hemicyclia* positurus esset (qua voce utitur Læl. 1, 2); præcedente voce latinam consuetudinem imitatus, *semicirculos* novavit, certus non posse non lectores *hemicyclia* cogitare, quippe quæ vox cum re ipsa dudum in Romanorum usum pariter atque linguam transisset. Ut autem *circuli* conventus hominum numerosiores erant, ita *hemi-*

cyclia pauciorum conversationi inseriebant; vide quæ ad Legg. I, 3, 10 notantur. Nihil igitur est, quod Davis. dicit, vocem *semicirculos* non usurpari: oblitus enim erat, *sessiunculas*, quam ille vult, æque alibi nunquam dici; ut huius ambiguitatem ne moneamus quidem. Veram igitur in reposito verbo Ciceronis manum agnoscimus; idque sine diversitate reliqui scripti et editi servant omnes.

12. *Quum, valet licet, si vel;* ut sequens que notat *sed potius*.

13. *Facile patiuntur sese contineri.* Spir. et Erl. *sese patiuntur* transponunt: et sane solet reciprocum auctori ante finitum verbum poni. Sed tum foret forte cum Gud. 2 et Monac. simplex *se* scribendum. G.

14. *Itaque, ut quisque . . . institutusque est. Est* ignorant bini ex nostris, Vien. E. ξ, eoque facile carebis, si interpunxeris, « Itaque, ut quisque optime natus institutusque, esse omnino nolit, etc. » Sic certe ad omnem loci structuram melius est. G. — Sed idem Gœr. in calce libri addit *se immerito est sollicitavisse, parum memorem in structura est, esse*, a scribis turbari solere. Cf. Nat. Deor. II, 30, 76.

voluptatibus¹⁵. Nam aut privatim aliquid gerere malunt; aut, qui altiore animo sunt, capessunt rempublicam honoribus imperiisque adipiscendis, aut totos se ad studia doctrinæ conferunt. Qua in vita, tantum abest, ut voluptates consectentur; etiam curas, sollicitudines, vigiliis perferunt¹⁶, optimaque parte hominis, quæ in nobis divina ducenda est, ingenii et mentis acie fruuntur, nec voluptatem requirentes, nec fugientes laborem. Nec vero intermittunt aut admirationem earum rerum, quæ sunt ab antiquis repertæ, aut investigationem novarum; quo studio quum satiari non possint¹⁷, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abjectum, nihil humile cogitant: tantaque est vis talibus in studiis, ut eos etiam, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut voluptate dirigunt¹⁸; tamen in rebus quærendis, explicandisque naturis¹⁹ ætates contere videamus.

XXI. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum⁵⁸ esse natos. Actionum autem genera plura, ut¹ obscu-

15. *Paratissimis vesci voluptatibus.* *Vesci* prisce pro *uti* positum est; de qua verbi vi agit Nonius, et Mencken. h. v. *Paratissimis* est, « sine negotio et labore ubique obviis ». Nihil igitur suadent hini nostri, et unus Oxonn. *paratissimus*. G.

16. *Tantum abest, ut voluptates consectentur: etiam curas... perferunt.* Addunt Bas. Monac. et Crat. ante *etiam* denno *ut*; sed indicativum servant. *Ut* altera consulto omissa est, quo gravior vis esset in *etiam* a fronte posita. Laudat apte P. Manut. similem structuram in Brut. 80, 279, et supra II, 17, 54. G.

17. *Quum satiari non possint.* Goer. *dat possunt*, notatque: Ern. vulgo sic male edi statuens *possint* scripsit: nec aliter Marsus. Sed illum V. D.

supra I, 4, 10, hos indicat. sine causa sollicitare vidimus.

18. *Utilitate, aut voluptate dirigunt.* De structura « utilitate... dirigunt », cf. II, 22, 71, « voluptate omnia dirigentes ». *Aut* est, *vel* potius, ut sæpe, si simplex ponitur. G.

19. *In rebus quærendis, explicandisque naturis.* Davis. approbante Ern. in rerum conjicit, ut rerum naturis jungatur. Belle sane, si causa appareret, unde hic secundus casus tanta cum vi præmissus dicatur. Forte olim, « in quærendis rerum explicandisque naturis », legebatur; quali in serie scribæ plerumque torpent. Vulgata ferri nequit, nisi *res* sic acceperis, ut nostri philosophi, *Dinge an sich*, dicunt. G.

XXI. 1. *Actionum autem generu*

rentur etiam minora majoribus. Maximæ autem sunt, primum, ut mihi quidem videtur, et iis quorum² nunc in ratione versamur, consideratio cognitioque³ rerum cælestium, et earum, quas a natura occultatas et latentes, indagare ratio potest; deinde rerum publicarum administratio, aut administrandi sciendique prudens⁴, temperata, fortis et justa ratio, reliquæque

plura, ut. Addunt duo recentiores nostri *sunt*: sed *esse* ex præcedd. cogitandum est, *Ut* autem valet « ita ut, unde fieri, ut » G.

2. *Iis quorum nunc.* Vien. *nunc* ignorat, in quo vix audiendus est: nam eo loco, quo ponitur, particulam scriba addiderit nullus; additam auctori sæpe abundantius. Vid. ad Acadd. II, 42, 130. G. — Præterea Cær. *his* de more pro *iis* scribit.

3. *Consideratio, cognitioque.* Cær. *cognitiove.* Sic, inquit, nostri quinque, sic Oxonn. (excepto ξ. qui cum Gud. 2, *cognitione*); sic denique editi veteres cum Marso, Ven. 1494, plures. Vulgatur *cognitioque.* At Scaligeri vetus *cogitatione*, idque ipsi sic placet, ut theoriam designet. Quasi ita non rectius *cognitio* dicatur! Permutatur utraque vox scribis sæpissime; cf. Acadd. II, 47, 142. *Ve* autem sæpe leve modo vocum discrimen indicat. Orat. 40, 138: « ut sæpe in hilaritatem risumve convertat. »

4. *Aut administrandi sciendique prudens.* Cær. scribit *aut admistrandi scientia*; *tum prudens.* Miramar, inquit, Ernestium, qui in hac P. Manutii correctione ex vetere codice desumpta, comprobataque Scaligeri scripto, Pal. 6 et Eliensi, non acquieverit, sed olim vulgatam, *adm. sciendique prud.* reposuerit; pro *sciendique. gerendique.* je june sauc, sua-

dens. Sed non videre se proficitur, quid sic absolute *ratio* velit. At non attendit, his quatuor illas virtutes cardinales designari, auctoremque recte quidem ad vv. « temperata, fortis, justa ratio » addere *agendi* potuisse: sed quum *prudens* præmisisset, quo « veri intelligendi studium » indicatur, ut supra *prudentiam* poni vidimus; nec ad hoc nisi plane ambiguo idem gerundium applicari liceret: id ipsum consulto omisisse. Ne vero tamen offendas, « prudens, temperata, etc. » *ratio* ea est, « quæ se prudentia, temperantia, etc. conspiciendam præbet ». Quam autem *sapientia*, i. e. omnibus numeris completa virtus, *perfecta ratio* sæpe dicitur, cf. Legg. I, 22, quidni partes sapientiæ et virtutis *prudens* . . . *fortis ratio* æque recte dicantur? Ceterum noli putare, verba « aut administrandi scientia », ex glossemate adhæsisse. Nam auctor « rer. publ. administrationem » non qualemcumque, sed « veram et ad recti normam » dicit, hæc autem « administrandarum rerum pp. scientia » continetur. Recte igitur hæc explicationis causa adduntur. Receptam lectionem e nostris firmiter Spir. et Erl. *scientia cum*, Bas. *scientiarum prud.* et Crat. quæ ipsam plene in margine refert G.— Corrigit Matthiæ l. l. « aut administrandi scientia, vivendique prudens, temperata, fortis et justa ratio ». Sed *vivendique* ut addatur, vix

virtutes, et actiones virtutibus congruentes; quæ uno verbo complexi omnia, honesta dicimus: ad quorum etiam cognitionem et usum⁵ jam corroborati, natura ipsa præeunte deducimur. Omnium enim rerum principia parva sunt, sed suis progressionibus usa⁶ augentur; nec sine causa. In primo enim ortu inest teneritas et mollities quædam⁷, ut nec res videre optimas⁸, nec agere possint. Virtutis enim, beatæque vitæ, quæ duo maxime expetenda sunt, serius lumen apparet; multo etiam serius, ut plane, qualia sint, intelligantur⁹. Præclare enim Plato: «Beatum¹⁰, cui

opus erit, si vv. *prudens . . . ratio* sic, ut supra fecimus, explicantur.

5. *Ad quorum etiam cog. et us.* Gær. scribit: *ad quorum et cog. et us.* Sic, inquit, hinc nostri optimi. Vulgata, quæ et prioris loco etiam refert, probanda h. l. minime est: valet enim «et . . . et, non modo, sed etiam;» qua vi priorem copulam varie tentatam sæpe vidimus.

6. *Sed suis progressionibus usa.* Gud. 1, Monac. Oxon. *χ. progressibus.* Ex compendio hoc natum est. Vulgata partim ob præsens augentur præferenda est, partim græcum προκοπή cogitandum, Laert. VII, 106, quod auctor semper *progressio* vertit; cf. supra IV, 7, 17, ibid. 24, 67. Scripserat deinde Lamb. *usu*: sed hoc, per se incommodum, nec nostrum, nec Oxoniensium ullo defenditur. G.

7. *In primo enim ortu inest teneritas et mollities quædam.* Pro vulgato *teneritas*, Gær. præbet *temeritas*. Vulgata, inquit, quid ad hæc contexta velit, dispicere non est. Recepimus lectionem probam, quam quinque Davisi, tres nostri, quatuor Oxonn. Mars. cum aliis servant.—*Primus autem ortus* infantia est, et pueritia; et

temeritati opponitur *res videre optimas*, ut *mollitiei, agere easdem.* G.

8. *Ut nec res videre optimas.* Ern. offenditur in v. *optimas*, mireque ejus loco *homines* legendum suspicatur. At ut *res bonæ* Ciceroni sæpe pro neutrius generis *bonis* dicuntur, v. c. Legg. I, 22, 58, ell. supra IV, 56, sic «*res optimæ*», valet «*quæ sint optima*», hoc quidem sensu: «*ut, quæ sint optima, nec videre, nec consentanea his ratione agere possint*». Ad *possint* ex vv. *in primo ortu*, infantes et prima ætate pueri intelliguntur. G.

9. *Multo etiam serius . . . intelligantur.* Non assentimur intp. gallico, qui vertit: *et nous commençons encore beaucoup plus tard à comprendre véritablement le bonheur et la vertu.* Hunc sensum admitti conjunct. *intelligantur* non sinit: nobis sensus idem esse videtur, ac si auctor scripsisset *serius quam ut (trop tard pour que nous les puissions bien connaître)*, sicut inos latinæ linguæ requirere videbatur.

10. *Plato: Beatum, cui.* Editi vert. fere ante *cui*, ait addunt; sed scripti verbum hoc nesciunt, nec quidquam eo opus est, quum, ut sæpe, *dicit* intelligi debeat.—Locus Platonis ipse est de Legg. II, p. 59, Bip. φρόνσιμ

tanæ, refertur; eaque omnia, quæ aut ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur. Quorum omnium quæque sint notitiæ, quæque significantur rerum vocabulis²³, quæque cujusque vis et natura sit, mox videbimus.

61 XXII. Hoc autem loco tantum explicemus, hæc, honesta quæ dico, præterquam¹ quod nosmet ipsos diligamus, præterea suapte natura per se esse expectanda. Indicant pueri; in quibus, ut in speculis, natura cernitur². Quanta studia decertantium sunt³?

23. *Quæque significantur rerum vocabulis.* Davis. *queisque* mavult; cui accedit Ern. qui hoc *quæque* non solum alienum et vitiosum judicat, sed etiam *rerum*, ut spurium inclusit. Non male per se quidem Davis. sed præterquam quod hæc forma relativi contracta Ciceronis non sit, nulla etiam correctionis necessitas adest. Trinis enim his enuntiatis, mutatis modo verbis, unum idemque exprimitur; quæ enim præcedunt *notitiæ*, eæ, quoad enuntiantur, *rerum vocabula* sunt. *Rerum* autem adjecit auctor, quum genus verborum esset duplex, alterum, quibus singulis singulæ rerum notiones exprimuntur, idque hoc loco notat; alterum, quo notionum modo affectiones indicantur (Germani illa *Worte*, hæc *Woerter* vocant). Si igitur auctor *queis* vel *quibus* scripsisset, necessario *rerum* delendum foret: quod secus est, quum *quæque* recte se habeat. Cf. supra III, 1, 3: «constituuntur illa rerum vocabula, quæ in arte versantur». Neque in triplici *quæque* offendas, quorum bina priora *quæcumque*, posterius *et quæ*, valent. Sæpe sic auctor pronomina reponit. G. — Matthiæ legit, «quæ sint notitiæ, quisque significantur, etc.» *Quæ* tum recte corrigetur, si cum Davis.

et Ern. *queisque* v. *quisque* scribi debet: sed vulgata supra satis defensa esse videtur. G. in Addit.

XXII. 1. *Præterquam ... præterea.* Ern. posteriorem particulam ex priore natam, ac spuriam judicat. Et ignorat sane *præterea* Gud. 2. Sed hic idem cod. pro *præterquam*, «præter quæ» peccat; atque structura, «præterquam quod, præterea», Ciceroni familiaris est, pluraque ejus exempla dudum Tursell. et ad eum Suartz. p. 602 seq. dederunt. G.

2. *In quibus, ut in speculis, natura cernitur.* Jos. Scaliger oræ libri sui appinxerat, «ut in speculis naturæ, cernitur, quanta est». *Delicate*, clamat Gruterus. At nos nullum præterea palatum novimus, cui hoc sapiat. Immo sensus est: «nam in his naturam velut in speculis accurate expressam intueri licet». Cf. II, 10, 32, «quæ putat (Epicurus) esse specula naturæ». G.

3. *Sunt.* Hoc Gœrenz delet, qui notat: *Displicet sunt* post *decertantium* in exclamatione vulgo additum; quumque ejus loco Spir. et Erl. inepte *sint* exhibeant, hac autem in varietate haud incertam glossematis notam conspici, sæpius viderimus: obelo hoc utique dignum judicamus.

quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur lætitia, quum vicerint⁴? ut pudet victos? ut se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint? quæ memoria est in his bene merentium? quæ referendæ gratiæ cupiditas? Atque ea⁵ in optima quaque indole maxime apparent: in qua⁶ hæc honesta, quæ intelligimus, a natura tamquam adumbrantur⁷. Sed hæc in pueris⁸ [expressa]. In iis vero^{6,2} ætatibus, quæ jam confirmatæ sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moveatur et offensione turpitudinis, et comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, protervam⁹ adolescentiam? quis contra in illa ætate pudorem, constantiam, etiamsi sua nihil intersit, non tamen diligit? quis Pullum Numitorium, Fregellanum, proditorem¹⁰, quamquam

4. *Efferuntur læt. quum vicerint?* Prosus similia sunt supra, cap. 15, § 42: « Si vincunt, efferunt se lætitia ». — *Quæ mem. . . bene merentium?* Intell. Quam memores sunt acceptorum beneficiorum!

5. *Atque ea.* Excidit ea ex utraque Ernestiana; nec pronomine hoc, quod « talia, qualia dixi », notat, contexta illo jure carebunt. G.

6. *In qua valet,* « quamquam in eadem »; cf. ad Acadd. II, 25, 79. Hanc vim relativi ne cum quibusdam in dubium voces; nam inde huic vel *tamen* subjicitur. Offic. I, 44, 1: « Atque illi, quorum studio vitæque omnis in rerum cognitione versata est, tamen ab augendis hominum utilitatibus . . . non recesserunt ». G.—Tali interpretationi ullum hic esse locum minime videmus, quum nulla sit inter hæc et præcedd. oppositio.

7. *A natura tamquam adumbrantur.* Ignorant Gud. 1 et 2 *tamquam*: sed sine ratione, quippe quo ver-

bum audacius positum excusetur. G.

8. *Sed hæc in pueris [expressa].* Gær. delet *expressa*. Hoc, inquit, quod P. Marsus ignorat, recte Ern. damnat, quum ista potius *adumbrata* sint. Ortum dicit e glossa verborum sequentium. At librariorum est ejusmodi ellipses pro suo modulo supplere, ut nihil sit, cur ad vicina confugiamus. Cogitandum est *valent*, vel *locum habent*.

9. *Libidinosam, protervam adolescentiam?* Monac. *protervamque*: sed ex hoc uno mutare non licet, quum auctor vel alias inter adjectiva, sensu inter se cognata, copulam omittat; vide supra Fin. II, 3, 6. G.

10. *Pullum Numitorium, Fregellanum, proditorem.* Ita expresse Erl. atque ex Spir. certe *Numitorium* notatur: reliqui nostri *Numitorium*, et Gud. 2 *jumentorum*. Recte igitur, vel ex codicum auctoritate, Ursino et Davasio susceptoribus, Ern. *Numitorium* dedit, quum vulgo *Numitorium* scriba-

reipublicæ nostræ profuit, non odit? quis urbis conservatorem Codrum¹¹, quis Erechthei filias¹² non maxime laudat? cui Tubuli¹³ nomen odio non est? quis Aristidem non mortuum diligit¹⁴? An obliviscimur, quantopere in audiendo, in legendoque¹⁵ moveamur, quum pie, quum amice, quum magno animo
63 aliquid factum cognoscimus? Quid loquar de¹⁶ nobis,

tur.— Plenum nomen est *Q. Numitorius Pullus*. Qui quum Fregellanorum princeps esset, conjurationem, ab his contra Romanos initam, L. Opimio, prætore, hac de re inquirente, prodidit. Quo facto Fregellæ oppugnatae dirutaque sunt. Hinc idem *proditor* (nempe patriæ suæ) dicitur. Conf. Invent. lib. II, cap. 34. — *Fregellanum*. Davinius suadet *Fregellarum proditorem*, idque probat Ernestius. Perperam. Nam præterquam quod parum accurate sic Cicero scripturus fuisset, quum vel alienigena Fregellas prodere potuisset: similis quoque locus id fieri vetat, ubi hujus Numitorii filia memoratur, Philipp. III, 6, 17: «cujus pater Numitoriam, Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem». Ibi enim æque, ex Davisii ratione, *Fregellarum* corrigendum foret. Vulgatam veram esse, apparet etiam ex pron. *nostræ* per oppositionem addito. G.

11. *Codrum*. Codrus, rex Atheniensium ultimus. Quum oraculum Apollinis Atheniensibus, qui cum Messeniensibus bellum gerebant, respondisset, hunc populum victurum, cujus rex in prælio occidisset, Codrus rustica veste indutus migravit in hostium castra, ibique rixam provocavit, in qua interfectus est: Athenienses vero vicerunt. Horat. Carm. III, 19, 2: «Codrus, pro patria non timidus mori».

12. *Erechthei filias*. Ante Davis. prave *Erichthei* vulgabatur; et ex nostris quoque bini *Erithei* præbent. Sed constans Græcis scriptura *Ἐρῆθεις* est: non recte igitur Ernest. in *Clave Historica* hoc nomen utraque forma effert. De hujus autem filiabus vid. Tusc. I, 48, 116, et quæ ibi laudat Davis. G.

13. *Tubuli*. De *L. Tubulo* vid. supra II, 16, 54, et IV, 28, 77; Epp. ad Att. XII, 5, IV, 28; de Nat. Deor. I, 23, III, 31.

14. *Quis Aristidem non mortuum diligit?* Pro *Aristidem* peccant Bas. et Gud. 1 *Aristotelem*: miro enim fato accidit, ut hoc nomen multis locis vel obliteratum, vel intempestive, partim aliorum loco, partim ultro ingestum deprehendatur. — Iidem illi transponunt *mortuum non diligit*: unde forte *mortuum* in dubium vocaris. Sed vis est vocis, «licet fructus justitiæ a mortuo sperari nullus possit». G.

15. *In aud. in legendoque*. Mars. Ven. 1494, Crat. et omnino impressi meliores alteram *in* nesciunt. Prave: sic enim hæc accuratius distinguuntur. Nec opus est, ut *legendove* malis; conf. Orat. 16, 52: «qualem ego in inveniendoe et in collocando summum judicarem». De repetitione præpositionum ex Ciceronis more sæpe egimus. G.

16. *Quid loquar de nobis*. Tenta-

qui ad laudem et ad decus nati, suscepti, instituti sumus? Qui clamores vulgi atque imperitorum excitantur in theatris, quum illa dicuntur

Ego sum Orestes¹⁷;

contraque ab altero,

Immo enimvero ego sum, inquam, Orestes ?

Quum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato errantique regi, ambo ergo una vivere¹⁸ precamur :

tum nuper a Morgensternio loquor : sed accurate inter formas, *Quid loquor*, et *Quid loquar*, distinguendum. Illud recte in sese corrigendo, et reprimendo, atque tum unice, dicitur : hoc est, per præteritionem transeuntis, atque huc proprie pertinet; conf. Orat. III, 8, 29; Acadd. II, 20, 67, etc. G.

17. *Ego sum Orestes*. Fabula ex qua hæc sumuntur periiit. Ceterum hæc notare certamen ortum inter Py-ladem Orestemque, quum sese morti invicem alter pro altero devoveret, nemo non videt.

18. *Quum autem etiam exitus... ambo ergo una vivere precamur*. Locus parum sanus. Jos. Scaliger emendabat : « quum autem etiam exitus utrique datur a conturbato erranteque rege », quod Fr. Guyeto placeat. Mihi legendum videtur, « quum autem etiam exitus alterutri datur a conturbato hærenteque rege ». Dubius scilicet erat Thoas, uter Orestes esset; quapropter non utrique, sed vel huic vel illi vitam concedebat. DAV. — Priora hoc volunt, « Ex quo vel rex, hucusque dubius incertusque hærens, ex utriusque indicio verum didicisset ». Hoc sensu verba ista si acceperis, sollicitanda non videntur :

nam *errat* quisque, dum dubius hæret, nec prius in viam redit, nisi dubitatione soluta. Deterius igitur erit, quod Davis. hærentique suadet. *Exitus* autem huic *datur*, qui devius in silvis, et quo se vertat ignarus, ab aliquo in viam perducitur. At reliquus locus, ut intt. omnes fatentur, in mendo est. Omnes primo nostri præter binos illos, editique vett. *ambos* præbent; deinde pro *una vivere*, Fr. Gronovii cod. *sunanegamum*, Spir. et Erl. *sunaniganum*, Bas. *summa negarim*. Davis. ex Gronovii lib. « ambo ergo una necemur, precantur » : nos autem e nostris, « ambo sic una enicarier precamur » : ut *ergo*, cujus loco Vien. *igitur refert*, enique Mars. et addit, glossa sit a *sic*; ita enim sæpius apud poetas hæc particula corrumpi solet. Infinitivi autem prisca turbas ubique cient. Ad hæc jam locum supra II, 24, 79 : « si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non precarere? » rectius sic explicandum putamus : « si id probabile facere non posses regi (ad id regem consentientem non haberes), nonne precarere, ut una necaremini ». Ita post *quo*, *minus* ejiocendum foret, quod non semel sic intrusum est. G. — Omnem hunc locum Bremius sic

quoties hoc agitur, quandove, nisi¹⁹ admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc²⁰ affectionem animi probet atque laudet; qua non modo utilitas nulla quæritur, sed contra utilitatem etiam conser-
 64 vatur fides. Talibus exemplis non fictæ solum fabulæ, verum etiam historiæ refertæ sunt, et quidem maxime nostræ. Nos enim ad sacra Idæa accipienda optimum virum delegimus; nos tutores misimus²¹ regibus; nostri imperatores pro salute patriæ sua capita voverunt; nostri consules regem inimicissimum, mœnibus jam appropinquantem, monuerunt, a veneno ut caveret; nostra in republica, et²², quæ per vim oblatum

legendum opinatur: « Quum autem etiam exitus ab utroque flagitator, conturbato hærenteque rege: *Ambo ergo unam necem precamur*. Quoties hoc agitur, ecquandone, nisi admirationibus maximis? » Quamquam idem non negat, in verborum collocatione aliquid duri inesse. Quum nos quoque locum tentarimus, iudicium, ut par est, peritis relinquimus. G. in Additamentis.

19. *Quandove, nisi*. Gær. scribit *ecquandone*. Scripti, inquit, nostri tres potiores, cum Gronoviano, et *quandone*; reliqui et nostri, et fere aliorum, et *quandove*. Nec aliter impressi veteres, nisi quod Crat. et *quantone* variat. Inde Davisii conjectura *ecquandone*, probata Ruhnkenio ad Vell. II, 14, pag. 113, vera iudicanda est. Ubique enim scribæ syllabam *ec* in *ecquis*, *ecquisquam*, *ecquando* in et mutant. *Agitur* denuo cogitandum esse, per se intelligitur. Nissenii ratio, « Quoties hoc agitur! quando vero », tum quoque, si exclamatio placeat, *ecquando* desiderabit.

20. *Nemo est igitur, qui non hanc*. Gær. dat *quin hanc*. Ita, inquit, Sp.

et Erl. sed scribit Cic. ex more, *nemo est, quin* : et h. l. in pron. *hanc* vis est. Stare autem tum modo *qu* non posset, si enuntiatio, *qua non* etc. hand addita esset. Certe auctor non, quæ hoc loco sine vi est, post *animi* posuisset. Scribæ autem semper fere in structura *nemo est, quin* hærent; conf. ad Divv. I, epist. 4, 4: « nemo est, quin existimet »; ubi codd. fere pro *quin, qui, vel qui non* exhibent. Tacemus, quod in *qui non*, et *qua non*, ex tam brevi intervallo positus, aures offendunt.

21. *Nos tutores misimus regibus*. Pertinent hæc ad argenteum denarium M. Lepidi, in cuius una parte turrata imago Ægypti signata est cum literis ALEXANDREA; in altera inscriptio M. LEPIDVS. PONT. MAX. TVTOR. REG. ex SC. URSIN.

22. *Nostra in republica, et*. Pro et nostrum tres, Oxonienses omnes, editique perique, *Lucretia* referunt. Sed hoc glossema, nisi his in contextis ex eo jam pateret, quod res sine nominibus referuntur, inde certe vincitur, quod Spir. et Erl. *Inerita* et simul exhibent. G.

stuprum voluntaria morte lueret, inventa est²³; et qui interficeret filiam, ne stupraretur: quæ quidem omnia, et innumerabilia præterea, quis est, qui non intelligat, et eos, qui fecerunt²⁴, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum, nosque, quum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate duci?

XXIII. Quibus rebus breviter expositis¹ (nec enim sum copiam, quam potui, quia dubitatio in re² nulla erat, persecutus), sed his rebus concluditur profecto, et virtutes omnes, et honestum illud, quod ex his virtutibus exoritur³, et in his hæret, esse per se expe-

23. *Inventa est.* Monac. est igno- rat; quod videtur esse aliquid: nam sic mollius ex v. *inventa* ad proxima *inventus* intelligi, dixeris, quam si verbum substantivum addatur. Sed videtur modo. Ita enim sæpe auctor, ut verbum, ad bina enuntiata perti- nens, medio his loco ponat. Offic. I, 29, 6: «Neque enim ita generati sumus, ut ad ludum et jocum facti esse videamur: ad severitatem potius, et ad quædam studia graviora et se- voriora». Neque diversum genus, quo verbum repetendum est, ita offendere debet, ut *inventa est: inventus et qui, malis: nam sæpe sic adjectiva, et partt. ponuntur; conf. ad Acadd. I, 4, 17, etc. G.*

24. *Qui fecerunt.* Gær. scribit *qui fecerint*. Ita, inquit, nostri sex cum tribus Oxonn. Mars. Crat. aliis. Vul- gatur *fecerunt*; quod sine dubitatione verum foret, nisi, *et innumerabilia alia*, adderetur: hoc autem addito, valent ista, «quicumque sint, qui talia fecerint». Jure igitur subjuncti- vum reduximus, quem reliqui edito- res neglexerunt, quum ejus rationem ignorarent.

XXIII. 1. *Quibus rebus breviter*

expositis. Gær. transp. *exp. breviter.* Hoc, inquit, positu ex nostris quin- que, tres Oxonn. Vien. 1494, Mars. utantur. Vulgo editur *breviter expositis*. Prave. Pertinet enim paren- thesis, quæ sequitur, non ad *exposi- tis*, sed ad *breviter*; et sæpe notavi- mus, Ciceronem hanc sine exceptione ei voci proxime adjungere, a qua ipsa pendeat. Pessime fecit editor Oxo- niensis, qui *breviter* delevit: sic enim vaga est parenth.

2. *In re nulla.* Prava serie Bas. Gud. 1 et Mars. *nulla in re.* G.

3. *Quod ex his virtutibus exori- tur.* Spir. et Erl. *virtutibus.* Gud. 2 et hoc, et *ex* ignorat, simpliciter *hiis* (sic enim ubique *his* scribit) exhibens. Paris. 1, cum Gud. 2, *his*: unde Davis. vv. *ex virtutibus* pro glosse- mate habet. Sed, ut sæpe VV. DD. ita scribæ quoque, notionem prima- riam, repetitam, male concoquant; licet auctor hujus generis exemplis plane abundet. Conf. I, 20, 69; II, 14, 44; 22, 70, etc. Præpositionem *ex* autem tum pæne ex ordine scribæ omittunt, si eadem in verbo recurrit. Off. III, 12, 7: «Exoritur Antipatri ratio ex altera parte, etc.» G.

65 tendum ⁴. In omni autem honesto, de quo loquimur, nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam conjunctio inter homines hominum, et quasi quædam societas et communicatio utilitatum, et ipsa caritas generis ⁵ humani: quæ nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, et tota domus conjugio et stirpe conjungitur, serpit sensim foras, cognitionibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiiis, post vicinitatibus; tum civibus ⁶, et iis, qui publice socii atque amici sunt; deinde totius complexu gentis humanæ: quæ animi affectio suum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, societatem conjunctionis humanæ munifice et æque tuens, justitia dicitur; cui adjunctæ ⁷ sunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas ⁸, quæque sunt generis ejusdem. Atque hæc ita justitiæ propria sunt, ut sint virtutum reliquarum communia.

66 Nam quum sic hominis natura generata sit, ut habeat

4. *Esse per se expetendum.* Gær. transp. *per se esse*, notatque: Vulgatum ordinem nec ullus nostrum codicum refert, omnes ut edidimus. Nec aliter Mars. Crat. aliz: ipse Dav. sic ex suis, ut credere par est, dedit. Vis est in vv. *per se*, non in asseveratione verbi subst. quum vis conclusionis sit, *per se*, non propter utilitatem aliquam, honestum esse expetendum.

5. *Communicatio utilitatum, et ipsa caritas generis humani.* Spir. ex compend. *commutatio peccat.* Gud. 2 et Bas. *communitas* referunt: quod videatur esse aliquid, quum sæpe auctor vv. *societas et communitas* jungat; conf. III, 20, 67; IV, 2, 4. Sed vulgata vera est, et scriba haud dubie ex terminatione prioris verbi sic lapsus est. Tum *communitas* probandum foret, si *utilitatum* in glossa

poneretur: sed deinde vv. *quasi quædam* sine ratione addita forent. At jam quidem ista *communicatio utilitatum* societatis cujusdam est tamquam negotiatorum communi lucro mercaturam exercentium. G.

6. *Tum civibus.* Sic nostri, præter Bas. Monac. et Vien. tresque Oxonn. ut recte P. Maunt. ex conjectura, Grnt. ex binis, Davis. ex trinis suis dederunt. De re ipsa vide supra II, 14, 46, ubi mutatis verbis eadem habes. G.

7. *Cui adjunctæ sunt.* Cum omnibus nostris, Vien. binis Oxonn. editisque vett. plerisque, *cui sunt adjunctæ*: atque ita quoque tacite Dav. Vulgo *sunt* postponitur. G.

8. *Comitas.* Monac. Oxonn. E. et ξ. *communitas.* Vide ad Offic. III, 5, 9; Henas. et Gærh. cll. supra II, 25, 81. G.

quiddam innatum⁹ quasi civile atque populare, quod Græci πολιτικὸν vocant: quidquid aget quæque virtus, id a communitate, et ea, quam exposui, caritate atque societate humana non abhorrebit; vicissimque justitia, ut ipsa se fundet usu¹⁰ in ceteras virtutes, sic illas expetet. Servari enim justitia, nisi a forti viro, nisi a sapiente, non potest. Qualis est igitur omnis hæc, quam dico, conspiratio, consensusque virtutum, tale est illud ipsum honestum: quandoquidem honestum, aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute¹¹. Quibus in rebus vita consentiens, virtutibusque respondens¹², recta, et honesta, et constans, et natura

9. *Ut habeat quiddam innatum.* Spir. et Erl. *quoddam ingenitum.* Quoddam servant cum Marso bini quoque alii nostri totidemque Oxonn. Crat. *genitum.* Sed vera videtur vulgata. Nam *quiddam... quasi* rectius jungitur; et Bas. *ingenitum*: ut varietas ista ex repetito a scribis *ingeratum* per compend. orta videatur. *Innatum* autem inde, tamquam suspectum, in glossa poni noluerim, licet quodam modo dici superfluum possit. G.

10. *Ut ipsa se fundet usu.* Spir. et Erl. *usu* ignorant, hoc discrimine, ut Erl. etiam *fundet se* transponat. Sed ut auctor pronn. *ipse se* jungere amat, et reciprocam ubique fere verbo finito præmittit: sic nos *usu* ad futurum tempus ægre caruerimus. Forte oliar *visu* cum Bas. peccatum est, quod deinde scribæ abjecerunt. Tamen fatendum est, auribus hoc omissum probari, et futura non a sese, sed a prægressis pendere. At voluit auctor hoc, quod toties ponit, accuratius intelligi, « virtutes omnes, simul atque in actione cernuntur, justitia comprehendi »: unde hæc ipsa do-

mina et regina reliquarum omnium dicitur Off. III, 6, 29. G.

11. *Aut ipsa virtus est, aut res gesta virtute.* Crebro Aristotelis more, τὸ καλὸν καθόλου, et κατὰ τι distinguitur. G.

12. *Quibus in rebus vita consentiens, virtutibusque respondens.* Gud. a et Bas. « vita consentiens virtutibus his », omisso *respondens*. Sed videtur scribæ nexum non percepisse, qui est: « vita, quæ his in rebus (quoad has res) consentit, atque ita virtutibus respondet ». G. — Delet Bremius in, ut *quibus rebus* dandi casus sit. Quæ hic unice aptum dicit: *nam consentire in re* longe aliud esse. Ita nos quoque conjecimus. Sed *vita consentiens*, scil. sibi, absolute accipi potest, ut *ratio consentiens*, etc. Hoc sensu nexuque: « Si in his (quæ dixi) vitæ ratio sibi consentit, atque ita virtutibus respondet, (præcesserat conspiratio consensusque virtutum), tum ea recta, etc. » *Res* sæpe superflue dici tralatitium est. Ita certe vulgata, quæ scriptorum editorumque veterum omnium est, defendere licet. G. in Additam.

67 congruens existimari potest. Atque hæc conjunctio confusioque¹³ virtutum, tamen a philosophis ratione quadam distinguitur. Nam quum ita copulatæ connexæque sint, ut omnes omnium participes sint¹⁴, nec alia ab alia possit separari: tamen¹⁵ proprium suum cujusque munus est, ut fortitudo in laboribus, periculisque cernatur; temperantia in prætermittendis voluptatibus; prudentiâ in delectu bonorum, et malorum; justitia in suo cuique tribuendo. Quando igitur inest¹⁶ in omni virtute cura quædam quasi foras spectans, aliosque appetens atque complectens, existit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut cives, ut omnes denique (quando unam societatem hominum esse volumus¹⁷) propter se expetendi sint.

13. *Confusioque*. Ita Off. II, 3, 5, *confusa*, et Tusc. I, 11, 23, *confundere* dicitur. G.

14. *Ut omnes omnium participes sint*. Cave ne cum Davisio ad homines referas, atque inde ita in illæ mutari velis: referendum ad virtutes est, hoc sensu, « ut una quæque virtus reliquarum quoque sit particeps ». G.

15. *Quum ita copul. connexæque sint...tamen*. Vitiosissime sunt vulgatur; nullo enim modo quum, si tamen sequente licet valet, indicativo jungi potest. Servant sint Spir. Erl. Crat. nec aliter tacite Davisius. Vitium haud dubie sint proxime recurrens excusavit; si quidem ejusmodi vitii excusatio datur. Sæpiissime autem sic verb. substant. repetitur. G.

16. *Quando igitur inest*. Gud. 1 quanto est, sine igitur, Monac. quoniam igitur est, Oxonn. E. et ξ. quoniam est igitur, Bas. quomodo est ig. Est, pro inest, referunt etiam Gud. 2 et Vien. Sed vulgata relinquenda non est. Sæpiissime enim quan-

do a scribis in quoniam, propter comp. simillima quo et quo^m, mutatur: ut paucis post in parenthesis Erl. quoniam illius loco refert. Æque sæpe etiam inest ab iisdem in est corrumpitur, ut paucis post videre licet. Si quid tamen propter istam varietatem mutandum putaris, transpones quando inest igitur: ita facilius videbis, quomodo ex voce male dirempta

quom est turbæ istæ oriri potuerint. Crebro autem est, ante igitur positum, huic a librariis subijci, passim et abunde vidimus. G.

17. *Quando volumus*. Quamquam hujus parenthesis series reprehendenda non est, tamen meliorem offerunt Mars. et Crat. « quando unam societatem esse volumus hominum ». Vide eandem structuram Off. I, 13, 9: « Est autem infima conditio et fortuna servorum ». Pertinet ea autem ad illas, ubi notionem primariam denuo subaudire licet, « quando unam soc. esse v. societatem hom. » G.

Atque eorum nihil est ejus generis, ut sit in fine atque extremo bonorum. Ita fit, ut duo genera propter 68 se expetendorum reperiantur : unum, quod est in iis, in quibus completur¹⁸ illud extremum; quæ sunt aut animi, aut corporis. Hæc autem, quæ sunt extrinsecus, id est, quæ neque in animo sunt¹⁹, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui²⁰, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt. Nec vero quisquam summum bonum assequi²¹ umquam posset, si omnia illa, quæ sunt extra²², quamquam expetenda, summo bono continerentur.

18. *Unum, quod est in iis, in quibus completur.* Laub. posteriorem in delet; Davis. hujus loco e suadet. Ern. illud recte præfert; conf. Tuscul. V, 14, 40: « An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quo vita beata completur, si id possit omitti ». Ibi scripti quoque plures *in quo*. Sed licet toties apud Ciceronem hæc dicendi ratio recurat, nusquam tamen sic, præpositione repetita: ut Lambin. in ea abjicienda probemus. Omnes tamen nostri particulam tenaciter retinent. Pro *in iis*, tres nostri non male *his*: male vero has ipsas voces Monac. E. et ξ. ignorant. Ceterum valde nos probarimus, si in codice aliquo *unum quidem est* legitur. G. — Debat deinde oratio pergere: « alterum in his est, quæ sunt extrinsecus »: sed coarctatus, atque inde ἀναλωθῶς sequuntur, « hæc autem, quæ sunt, etc. » Ita sæpe *primum, alterum* non sequente, poni vidimus. G. in Additamentis.

19. *In animo sunt.* Gær. scrib. in animo insunt. Hoc, inquit, referunt quatuor nostri, bini Oxon. et Vien. Atque ita quoque ex quatuor suis et

Victoriana Davis. dedit, idemque servant Mars. Crat. aliæ. Et sane *bona animi, etc. in animo insunt, i. e. animi propria sunt*, non tantum in animo locum habent; quæ vis simplicis sunt foret.

20. *Ut liberi, ut propinqui.* Mars. hæc ignorat: Monac. ut propinqui liberi. Atque si verum fatearis, facile istis carueris: sunt enim prava serie posita; et *parentum nomine liberorum, propinquorum, affinium* conditio quasi ipsa continetur. His autem omissis, vera quasi per genera gradatio existit, quam auctor pron. *ipsa* indicasse videtur. G.

21. *Nec vero quisquam umq.* Gud. 1, Bas. *unquam quisque*, Gud. 2 *inquam quisquam*, Spir. et Erl. bis *quisquam*. Utraque series proba est, Orat. II, 28, 128; Att. XIII, epist. 5, fin. Qua vero auctor h. l. uti maluerit, dijudicatu sane difficile fuerit. G.

22. *Quæ sunt extra*, ex Græcis, τὰ ἔξω, ad verbum expressa. Ceterum hæc propria et peculiaris Antiochi sententia fuit, quod extranea bona a summo bono segregata vellet: quam

69 XXIV. Quo modo igitur, inquires, verum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitia, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? Hac videlicet ratione: quod ea, quae externa sunt, iis tuemur officiis, quae oriuntur a suo cujusque genere virtutis¹. Nam et amici cultus, et parentis, [et] qui officio fungitur², in eo ipso prodest, quod, ita fungi officio, in recte factis est: quae sunt orta virtutibus. Quae quidem sapientes sequuntur, utentes tamquam duce natura³.

Non perfecti autem homines, et tamen ingeniis

inconstantiam Cic. infra, cap. 30, jure vituperat. G.

XXIV. 1. *Quo modo . . . virtutis.* Haec omnia Brem. spuria judicat: sed ei obstat Gœrenz longioribus argumentis, quam quae hic referri possint, et praesertim quod sensus horum sit bene per se conveniens: quamquam externa non contineantur in summo bono, nec summum bonum per se ipsa praestare possint; tamen mediate ad summum bonum referuntur; quia haec externa coli iis officiis jubetur, quae ipsa oriuntur e virtutibus: atqui virtutes praecipue summum bonum praebent. Ceterum conf. not. sequentem, fin.

2. *Nam et amici cultus* (Clerico placet *cultor*), *et parentis*, [et] *qui officio fungitur.* Et tertiam inclusivus: nam vulgata ferri nequit. VV. DD. varie consulerunt: Clericus *cultor* suadet, sed jejune, neque sic, ut difficultas tollatur. Ern. *ab vel in officio est*, excidisse judicat. Per se hic quidem non male: sed ad lacunae suspicionem tum modo confugiendum est, si nulla praeterea medicina datur. Nissen *et a nobis innotatam*, in *ut mutat.* Sed *ut qui*, ne

alia tangamus, quum *quippe qui valet*, necessario subjunctivum requirit. Nos quidem facillimam rationem sequuti sumus. Scribae enim quum non viderent, *cultus* abstracte, pro eo, *qui colit*, dici, copulam denuo addiderunt. Abstracto autem auctore ob seq. *prodest* usus est. — Sensus est, « Qui ita amicum, ita parentem colit, ut officium jubet, per hoc ipsum sibi consulit, quod, quum officium facit, recte facit: recte facta autem e virtutum fonte proficiscuntur ». G.

3. *Sequuntur, utentes tamquam duce natura.* Mira in his turba est. Nam nostri omnes *utentes* ante *sequuntur* collocant, ejusdemque loco ibid. E. et F. *veteres* exhibent: qui duo cum Bas. et Monac. etiam *tamquam* ignorant. His quidem ducibus facile duo illa, ut ex glossemate nata, abjicias; ut modo, « sequuntur duce natura », in textis relinquatur. At quo jure *tamquam* scribis tribui possit, vix dispicere licet, quippe qui hanc part. omittant potius, quam de suo addant. Quod vero si retinueris, aegre *utentes* eo loco, quo vulgatur, carueris. Ceterum non semel auctor, « utens consilio, ratione, etc. » G.

excellētibus præditi, excitantur sæpe gloria⁴: quæ habet formam honestatis et similitudinem. Quod si ipsam honestatem undique perfectam et⁵ absolutam, rem unam præclarissimam omnium, maximeque laudandam, penitus viderent; quonam gaudio completerentur, quum tantopere ejus adumbrata opinione lætentur⁶? Quem enim deditum voluptatibus, cupidatum incendiis inflammatum⁷, in iis potiendis, quæ acerrime concupivisset, tanta lætitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale victo, aut posteriorem Carthagine eversa? Quem Tiberina decursio⁸, festo illo die, tanto gaudio affectit,

4. *Excitantur sæpe gloria.* Ita bini illi; reliqui, ut multi aliorum, vel *spe gloria*, vel *spe gloriae*. Vulgata ex Lambini conjectura est, sed pluribus Gruteri Davisique comprobata, eaque verissima. Quoad particulae positum vide supra I, 19, 63: « e qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines ». Cl. Off. III, 13, 10: « quæ videtur utilium fieri cum honestis sæpe dissensio ». G.

5. *Perfectum et absolutam.* Gær. scrib. *alque abs.* Ita, inquit, quatuor nostri, Vien. et Mars. Et hanc sane auctor part. inter hæc adjectiva ponere amat. Cf. Off. III, 4, 11, etsi hic quidem et quoque ponit Divin. II, 72, 150. Sæpe vero atque a scribis in et mutatur.

6. *Quon. gaud. c. . . . læt.* Eadem Plato, Phædr. 65. Locum vide sup. lib. II, 16 (p. 218, not. 4), ubi Noster similia dicit.—*A. opinione.* Dicendum proprie erat *adumbr. imagine*, sed transiit repente a rei similitudine ad rem ipsam, et ut alias *adumbratas intelligentias* dicit (cf. Legg. I, 22, 59), ita, quum externa gloriae natura in *opinione* versetur, *adumbratam*

i. e. « assimilatam honestati opinionem ». G.

7. *Cupiditatum incendiis inflammatum.* Iterum Gær. addit *quem ante cup. inc.* Hoc, inquit, e nostris binis illis primum accessit. Neque putes, id hoc loco necessarium non esse; immo vero ita hoc carere non licet, ut, si exaggerationem videris, quæ enantiato huic, quod ducit, inest, ex ingenio id addendum fuisse, sis iudicaturus. Relativum autem hæud raro excidit.

8. *Quem Tiberina decursio.* Ita ab Victorio inde recte VV. DD. nisi quod Davis. *descensio* ex Eliensi dedit, licet dubius hæreret, an hæc vel illa lectio prævaleat. Olim *dissensio* peccabatur, ut ex nostris Monac. ex Oxonn. quatuor. Sed Vien. Oxonn. V. *dissensio*, Erl. et Spir. *descensio*. At Gud. uterq. et Bas. aliorumque multi impressique cum Marso et Crat. plures, *decursio*. Causam varietatis puta, quod olim prave *discursio* per comp. *dissio* scribebatur. G. — Locus corruptissimus. Quid juxta Tiberim, quod tantopere delectaret et gaudio afficeret, gereretur, non mihi

quanto L. Paullum, quum regem Persen captum ad-
 71 duceret, eodem flumine invectum⁹? Age nunc, Luci
 noster, exstrue animo altitudinem excellentiamque
 virtutum: jam non dubitabis, quin earum compotes
 homines, magno animo erectoque viventes, semper
 sint beati; qui omnes motus fortunæ, mutationesque
 rerum et temporum, leves et imbecillos¹⁰ fore intel-
 ligant, si in virtutis¹¹ certamen venerint. Illa enim,

valde compertum est. Declaratur au-
 tem verbis Ciceronis, magnas omni-
 nino corporis voluptates eo loco
 capi solitas, et eas quidem certo
 quodam die, quem festum ob eam rem
 agebant. Existimo sane fieri posse,
 ut aliquis, qui majore studio diligen-
 tiaque ritus et mores antiquorum ob-
 servavit, aliquid, quod hunc locum
 illustret, invenerit. Epigramma quod-
 dam (ut quod ego hactenus indagavi)
 satis argutum et elegans, sed parum
 integram et purgatum Virgillii nomi-
 ne legitur; in quo significatur turpes
 quasdam et obscænas voluptates prope
 Tiberim exerceri solitas esse, ut
 de eadem fortasse re hic intelligi de-
 beat. VICTR. — Vide num huic loco
 conveniant piscatorii ludi, de quibus
 Festus meminit in voce *piscatorii*; aut
 ludi Μαίονα, de quibus mentio est
 apud Suidam. URANIUS. — Ovidii ver-
 sibus adductus sum, ut pro *dissensio*
 legendum putarem *decurio*: hoc faci-
 lius, quod Maffei et Tertii veteres
 libri comprobant. Erat autem festus
 ille dies, quem Romani in honorem
 Fortunæ quotannis celebrabant. Ovid.
 Fast. VI, 773. P. MANUTIUS. —
 Manutii conjecturæ Gœr. et J. V. L.
 (in not.) assentiuntur, quamvis hic
 in versione: *Lorsqu'il y eut un si
 grand concours sur le Tibre pour
 voir le roi Persée*, etc.

9. *Invectum*. Gœr. probante J. V. L.

scribit *invectio*. Hæc est, inquit,
 conjectura Davisi, comprobata a
 Spir. et Erl. Reliqui et nostri, et omnes
 forte reliquorum *invecto*: vulgata
 enim *invectum* ingenio deberi videtur.
 Sed recepta lectio meliore est, quum
 sic *decurio* et *invectio* apte sibi re-
 spondeant.

10. *Leves et imbecillos*. Davis. tacite
 tertiæ flexionis terminationem *imbecil-
 liles* dedit; eamque omnino melio-
 rem judicat. Ern. Sed qua de causa hic
 ita judicet, nec addit, nec conjici
 licet. Nos certe secundæ flexionis for-
 mam in hoc adjectivo et vetustiorum,
 et auctori ita frequentem novimus, ut
 vix unus alterve locus reperiat, ubi
 illa altera constanti codicum lectione
 nitatur. Non facile eam tertiæ decl.
 apud poetas melioris ævi deprehē-
 deris. Accedit h. l. quod eadem jun-
 ctura, hac ipsa forma, Divv. IX, ep.
 16, 13, *levem et imbecillam* reperit-
 ur. Sic *hilarus* pari frequentia, non
 tertia, sed secunda flexione apud
 ipsum dicitur. Cf. infra § 93. Editi
 quidem veteres *imbecilles*, atque ita
 quoque scripti reliqui nostri. At bini
 optimi nostri *imbecillos* firmant. G.

11. *Si in virtutis cert. ven.* Conjicit
 Davis. « si quum virtutibus in certa-
 men venerint ». Sed vulgatæ ratio ele-
 gantior est, quum sensus sit. « si vir-
 tus cum iis certamen inierit ». Nec
 ulla plurium numeri necessitas est:

quæ sunt a nobis bona corporis numerata, compleunt ea quidem beatissimam vitam, sed ita, ut sine¹² illis possit beata vita existere. Ita enim parvæ et exiguæ sunt istæ accessiones bonorum, ut, quemadmodum stellæ in radio solis¹³, sic istæ in virtutum splendore ne cernantur quidem. Atque hoc ut vere dicitur, parva⁷² esse ad beate vivendum momenta ista corporis commodorum¹⁴; sic nimis violentum est, nulla esse dicere. Qui enim sic disputant, obliti mihi videntur, quæ ipsi egerint principia naturæ¹⁵. Tribuendum igitur¹⁶ est

nam quod et superius, et inferius *virtutum* ponitur, alia res est. G.

12. *Sed ita, ut sine illis.* Nisi plane fallimur, scribendum est « ut vel (i. e. adeo) sine illis »: aliter enim non bene vis ea in præpositionem *sine* coit, quæ ex loci tenore desideratur. Obliterari autem *vel* ex com. *vl*, quo pingitur, facillime potuit. Hinc etiam toties eadem part. cum *ut* permutata reperitur. Cf. supra Fin. II, 6, 18. Pro *illis* exhibet Marsus *eis*: hac haud dubie causa, quod *ea* præcesserat. At superius eadem de re *illa*. Conferas etiam Off. I, 38, 5, et quos ibi Fr. Heusing. laudat. G.

13. *In radio solis.* Gær. scrib. *in radiis*, qui notat: Aut *radiis*, aut *virtutis* scribendum est, nisi comparationem inepte applicatam dixeris. Sequenti igitur binos illos nostros, *radiis* dedimus. Literam *s* proxima litera traxit. Cf. 30, 90.

14. *Parva esse ad beate vivendum momenta ista corporis commodorum.* Davis. hæc ne latina quidem pronuntiat, quum certe, « in istis corporis commodis », scribendum fuisset. Sic loenm corruptum pronuntians, verbis « ista corporis commodorum » in glossemate positus, corrigi reliqua sic jubet, « atque hæc . . . parvi . . . mo-

menti. . . nullius . . . ». At genitiv. bene Latinis pro *in* cum sexto casu poni, vel pueris notum esse debet. Consulto autem *corporis comoda* adduntur, quum alia sint *fortune*, quæ auctor h. l. *sejuncta* volebat. *Comoda* autem ex Antiochi mente dici, quæ alias *prima naturæ* appellantur, supra sæpius vidimus, v. c. § 58. G.

15. *Quæ ipsi egerint principia naturæ.* Consentunt VV. DD. in verbi *egerint* vitiositate. Lamb. dedit *fecerint*, Grut. *olegerint*, Davis. *dederint*, Giffanij *jecerint*. Sed hic V. D. quum ita suspicaretur, meminisse debebat, æque *agere fundamenta*, atque *jacere*, dici, pro Milone 27, 75; neque hoc verbum, nisi ab hac similitudine translatum, huc applicari posse. Et sane *principia* philosophis *fundamentorum* loco sunt: ut, auctorem cum vulgata scripisse, nihil dubitemus. Similiter idem sæpe verba ad cognatam iis notionem transfert. III, 22, 76: « vitam usque ad . . . rogum pertulisset ». Videtur enim hoc sensu id posuisse, « quæ ipsi, principia naturæ ponendo, doctrinæ de finibus, etc. fundamenta jecerint » G.

16. *Tribuendum igitur est.* Gær. transp. *est igitur*. Hunc, inquit, meliorem ordinem item illi bini nostri

his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. Est tamen philosophi¹⁷, non tam gloriosa, quam vera quærentis, nec pro nihilo putare ea, quæ secundum naturam illi ipsi¹⁸ gloriosi esse fatebantur, et videre tantam vim virtutis, tantamque, ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parva sint, ut nulla esse videantur. Hæc est nec omnia spernentis præter virtutem, et virtutem ipsam suis laudibus amplificantis¹⁹ oratio. Denique hæc est undique completa et perfecta explicatio summi boni. Hinc ceteri particulas arripere conati, suam quisque videri voluit afferre sententiam.

73 XXV. Sæpe ab Aristotele, a Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum scientia. Hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam. Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis ac despiciendis rebus humanis. Hoc unum Aristo tenuit: præter vitia, atque virtutes, negavit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est a nostris in iis¹ rebus,

præbuerunt, vere Ciceronianum: scribæ enim *igitur* tertio loco positam ubique cum vulgata, *igitur est* transponunt. Cf. Off. I, 14, 5: « Videndum est igitur ». Ibid. 28, 6: « Adhibenda est igitur ». 36, 9: « Curandum est igitur ». In his recte Heusingeri: sed ita quoque ibid. 35, 14, « Retinenda est igitur » scribendum erat. Regula est, positum hunc tum valere, quum tenor sententiæ asseverationem magis, quam consecutionem requirit.

17. *Est tamen philosophi*. Ern. *tamen* contextis male conveniens iudicat, enim ejus loco suadens. Et sane *tamen* ad hæc contexta parum quadrat. Malim autem, quæ particula

quum ex comp. *am* scribatur, facile, attracta ex verbo subet. litera *t*, in *tamen* mutari potuit. Simile exemplum vide supra IV, 12, 28.

18. *Illi ipsi*. Scilicet Stoici.

19. *Hæc est nec ... et ... oratio*. Turbant scribæ Gud. 1, Bas. Mars. Crat. *Hoc*, iidemque præter Gud. 1 non, pro *nec*: sed hic pro *et*, *ut*, referunt. Gud. 2 *virtutem* posteriore loco et in fine *oratio* ignorat. Hoc videtur esse aliquid, ut legatur « Hoc est ... amplificantis ». Sed creberrimus est hic cod. in verbis omittendis. In structura autem, *nec*, *et*, quæ paucis ante adfuit, scribas hæreere nihil mirum est. G.

XXV. 1. *In iis rebus*. Quod tres

quæ secundum naturam essent, non dolere. Hoc Hieronymus summum bonum esse dixit. At vero Callipho, et post eum Diodorus, quum alter voluptatem adamavisset, alter vacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quæ est a nostris laudata maxime. Quin etiam ipsi voluptarii deverticula quærun^t, et virtutes habent in ore totos dies, voluptatemque primo dumtaxat expeti dicunt²; deinde consuetudine quasi alteram naturam³ effici, qua impulsivi multa faciant, nullam quærentes voluptatem⁴. Stoici restant. Hi qui-

ex Oxona. quatuorque illi nostri, cum Ven. 1494, post *his* (nam hoc habent pro *iis*) *esse* addunt, id ex eo natum videtur, quod scribæ non videbant, *vv. non dolere*, quæ sequuntur, substantive cum *vi*, ut notionem primariam, in clausula collocata esse. Nam etsi quidem *ponere*, pro *statuere* dictum si acceperis, *esse* facile admittet, tamen non sine jure in ejus positu offendas. G.

2. *Quin etiam... quærun^t... habent... dicunt*. Gær. scribit *quærun^t... habeant... dicant*, notatque: Grassatur in hæc Ernest. tres indicativos de suo corrigens, Davisio ex Balliol. *quærun^t* laudante. Davis. ipse modestior est, « quærun^t, ut virtutes», conjiciens. Sed nihil dubitamus, posse recte *Quin etiam* cum conjunctivo strui, ea *vi*, ut nostrum, *Warum sollte nicht auch*, sequet. Sic enim subjunct. non a particula, sed a reliquo loci tenore pendet, quippe qui *is* sit, in quo Græcis optativi ponantur. Cf. pro Milon. 24, 65: « Nimis multa audire coguntur, neque aliter facile possunt, ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam audiendus fuerit populi Licinii, nescio quis de circo ». Simplex quoque *quin* sic structum vide Somn. Scip. 3, « quin tu adspicias

ad te venientem patrem ». Nihil igitur opus est, ut ibi quoque cum Ern. *fuit* tentes. Totum autem locum velut ex parenthesi additum putabis. — Gær. addit in calce libri: nunc sane nobis quoque vulgatæ explicatio parum satisfacit. Omnia in orbem suum redierint, si post *quærun^t*, ut pro *ita ut, quo fit ut*, inserueris. Sic et. . . *que* sibi, ut sæpe, respondebant. Præcedens autem tertia verbi personæ pluralis sæpenumero ut hausit.

3. *Consuetudine quasi alteram naturam*. Gær. addit *quamdam* ante *naturam*. Primo, inquit, firmant quatuor optimi nostri sextum casum, cujus loco olim quartus edebatur. Ex appositione enim hæc, ut vulgo in proverbio dicuntur, scribæ efferenda putabant. Deinde *quamdam* ex binis illis nostris reposuimus, quod jam P. Mann. ex scriptis Sigonii et Tertii ediderat, quodque item Crat. refert. Ex more enim scribarum est, hoc pron. si *quasi* antecessit, abjicere; vide nos ad Acadd. I, 6, 24. Neque mirum, quam ignorarent, tum *quidam*, ut græcum τὴ, *quodammodo* valere.

4. *Qua impulsivi multa faciant, nullam quærentes voluptatem*. Gær. scribit *faciunt*, notatque: Etiam h. l. Ern. suoapte periculo *faciant* scripsit. *Qua*

dem non unam aliquam, aut alteram a nobis, sed totam ad se nostram philosophiam⁵ transtulerunt. Atque, ut reliqui fures earum rerum, quas ceperunt⁶, signa commutant: sic illi, ut sententiis nostris pro suis uterentur, nomina, tamquam rerum notas, mutaverunt. Ita relinquitur sola hæc disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris viris, digna principibus, digna regibus.

75 Quæ quum dixisset, paullumque institisset, Quid est, inquit? satisne vobis videor pro meo jure in vestris auribus commentatus? Et ego, Tu vero, inquam, Piso, ut sæpe alias, sic hodie ita ista⁸ nosse visus es,

est, nam ea; atque ita per se patet, indicativum, quem scripti editique ad unum omnes præbent, esse verissimum. Prave vel ideo subjunctivus ponetur, quod hæc ex auctoris sententia adduntur, non ex illa voluptariorum, et sæpe a Cicerone contra Epicurum adhibentur. Ante qua igitur pro virgula colon ponendum fuit.

5. *Non unam aliquam, aut alteram a nobis, sed totam... philosophiam.* Gær. addit rem post alteram. Recte, inquit, viderunt VV. DD. ad hæc deesse aliquid. Lamb. post alteram addidit de suo sententiam. Davis. vel rem addendum, vel « unum aliquod aut alterum » cum Th. Bentleio scribendum judicat. Facile rem excidere post ultimam syllabam vocis alteram potuit, quum *rem* utrimquescribatur: ausi igitur quid sumus, ne apertum vitium relinquereamus, vocemque hanc addendam curavimus.

6. *Earum rerum, quas ceperunt.* Muret. Varr. Lectt. IX, 19, in libris scriptis *cleperunt* exstare testatur. Quod si fuerit, hoc tenendum erit. Sæpius enim hoc verbum apud auctorem legitur; maximeque huc locus e

Rep. IV pertinet, quem Nonius v. *clepere* servavit: « Spartæ, rapere ubi pueri et clepere discunt ». Sed nostri quoque codd. omnes *ceperunt*: quod per se rejiciendum non est, quum Latinis *capere* dicitur, quo vel vi, vel dolo potiaris. Accedit quod facile *furto* cogitari licet. Denique forte consulto auctor verbum mediæ potestatis elegit, ne loqui videretur injuriosius. G.

7. *Pro meo jure in vestris auribus commentatus?* Mira sane dicitio « in auribus commentari alicujus », nisi ista ad exquisitiorem dicendi rationem, et verborum ornatum, non ad rerum gravitatem retuleris. Vix jam ferri nobis in posse videtur. Hæc deleta *auribus vestris* dandi casus erit, qui cui bono dicitur, intelligesque *teretibus*. Tum etiam verba, *pro meo jure*, eo pertinebunt, ut dicendi genus selectius notent, quale ab eo, qui se oratorem serat, expectari possit. G.— *Pro meo jure.* Hæc simplicius explicat Ern. « Libere, meum studium sequutus, et fortasse modum ut excederem ». Intelligi quoque potest: pro venia quam mihi dederatis apud vos philosophandi.

8. *Sic hodie ita ista nosse visus es.*

ut, si tui copia nobis semper fieret⁹, non multum Græcis supplicandum putarem. Quod quidem eo probavi magis, quia memini, Staseam¹⁰ Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem iis, qui multum in fortuna secunda, aut adversa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit; sed hæc ab Antiocho, nostro familiari¹¹, dicuntur multo melius et fortius, quam a Stasea¹² dicebantur. Quamquam ego non quæro, quid tibi a me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio a te abducere¹³.

Ger. transp. *ita nosse ista*. Sic, inquit, codd. jasserunt. Spir. Erl. Gud. 2 plene sic referunt, Vien. *nosce ista*; et Monac. E. § quum *ita nosse* ignorent, ab *ita ad ista* scribæ oculos aberrasse, atque ita in ejus exemplari nostro ordine scriptum fuisse patet.

9. *Si tui copia nobis semper fieret*. Spir. et Erl. « si tui nobis potestas sæpius fieret », Crat in marg. item *potestas* refert. Dijudicatu sane difficile est, utrum horum sit præferendum. Auctoris tamen mos est pronomina jungere, hisque junctis melior, auribusque blandior verborum series enascitur. *Sæpius* quoque magis, quam *semper*, placet. Hoc enim quum sit vagum, hæc quoque sententiam continet, « si ista sic profitereris, ut Antiochus, ut quotidie in iis disputandis versareris ». Quod vix auctor voluit, quum proxima, *non multum*, cum his hanc sententiam funderent, « si tu nobis æque, atque Antiochus, quotidie tui copiam faceres, græcis doctoribus carere quidem non possemus, sed tamen iis non adeo egeremus ». Sed ita Cic. parum Pisonem laudaret: omisisset tum potius *multum*. Contra

vero si *sæpius* posueris, alia erunt hæc omnia. Restat, utrum in glossa recte putetur, *copia an potestas*. Utrumque probum est, utrumque ex selectiore latinitate, auctorisque ex usu: tamen *potestas* minus, quam alterum, scribis imputari posse videtur. Binorum igitur hæc nostrorum lectio vulgatæ jure præferenda videtur. G.

10. *Staseam*. Staseas, Peripateticus philosophus Neapolitanus, Ciceronis cœvus, Pisonem philosophiam edocuit. Illius jam facta fuit mentio supra, cap. 3, § 8, coll. Orat. lib. I, cap. 22, § 104.

11. *Nostro familiari*. Spir. Erl. Vien. transponunt *familiari nostro*: quod ad contexta rectius videtur, quum etiam Marcus in Antiochi familiaribus esset. G.

12. *Quam a Stas. dic.* Nom male Grut. judicat, si verba, « quum a Stasea dicebantur », glossæ similia putat: sed possunt in apertiore utriusque comparisonem adjecta esse, atque haud raro sic auctor abundat. G.

13. *A te abducere*. Spir. et Erl. *ab te abducere*. Vide supra ad III, 21, 72, *ab vero abduci*. G.

76 XXVI. Tum Lucius, Mihi vero ista valde probata sunt: quod item fratri¹ puto. Tum mihi Piso, Quid ergo? inquit, dasne adolescenti veniam²? an eum discere ea mavis, quæ quum præclare didicerit³, nihil sciat? Ego vero isti, inquam, permitto. Sed nonne meministi, mihi licere probare⁴ ista, quæ sunt a te dicta⁵? Quis enim potest ea, quæ probabilia videantur ei, non probare⁶? An vero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet? Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio. Nihil est enim aliud, quamobrem⁷ nihil

XXVI. 1. *Fratri*. Cf. supra cap. 1, § 1, ubi Cic. de Lucio dicit: «Frater noster cognatione patruelis, amore germanus».

2. *Dasne adolescenti veniam?* Scilicet, sequendi doctrinam non tuam.

3. *Quæ quum præclare didicerit.* Spir. plane perdidicit. Erl. plane perdidicit. Inde suspicari licet, scripsisse Cic. plane perdidicerit: simpliciter enim plane perspicere dicitur. Sed vix præclare a scribis est; quum contra ex ejus comp. *plare* facile plane corrumpi potuerit. Dubitamus autem, an *præclare perdidicerit* dici recte possit. Quam, licet notat, omissa in seqq. tamen. G. — *Quum didic. nih. sciat?* Hic Piso in Ciceronem cavillatur, qui novam Academiam sequebatur, cujus erat dogma, nihil percipi posse, nihil esse perspicui.

4. *Mihi licere probare.* Quia nova Academia ea, quæ percipi posse negaret, probari posse concedebat.

5. *Quæ sunt a te dicta?* Gærenz scribit *apte*, notatque: In vulgata *a te* totus hic locus displicere debet: prava enim hæc fuerit verborum series, quæ ipsæ aures offendant. Probamus igitur lectionem *apte*, quam Oxonn. E. ξ.

Vien. Monac. et Ven. 1494 exhibent. Intelliges enim *ad rem*: quod autem «ad rem apte dicitur», id *probabiliter* dicitur; ita voci huic accommodata sequitur «probabilia... non probare?» *Sunt cum asseveratione præmissum est.*

6. *Quis enim... ei, non probare?* *Ei misere παρὶται*, cujus loco Gud. 2 et Bas. *ea* repetunt. Hoc enim si inde defenderis, quod auctorem cavere velle dixeris, ne vv. *probabiliu videantur* universa posse putentur; mirabimur, cur idem non *ipsi*, quod solet, scripserit. Addas, quod ejusmodi sententiæ circumscriptio ad hæc contexta nihil facit. Attendas denique ad *κακοφωνίαν* in *ea* et *ei*, vicinas enuntiationes claudentibus: ita jure suspectum h. l. pron. judicabis. G. — Malimus sic ista scribi, «quis enim potest, quæ probabilia videantur, ea non probare?» Ita cum vi, loco auctorisque mori accommodata, *ea* transponetur. Si *ea* in vulgatæ loco recte positum dixeris, transponi «quis potest enim *ea*» voles: quod tum, si vel rationem non videris, ipsæ aures suadebant. G. in Additam.

7. *Quamobrem nihil percipi mihi*

percipi mihi posse videatur, nisi quod percipiendi vis ita definitur a stoicis, ut negent quidquam posse percipi, nisi tale verum, quale falsum esse non possit. Itaque hæc cum illis est dissensio, cum peripateticis nulla sane. Sed hæc omittamus; habent enim⁸ et bene longam, et satis litigiosam disputationem.

Illud mihi a te nimium festinanter dictum videtur, 77 sapientes omnes esse semper beatos. Nescio quo modo prætervolavit oratio⁹. Quod nisi ita efficitur¹⁰, quæ Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus conjungi beatam vitam nullo modo posse putavit, vereor ne vera sint. Nam illud vehementer repugnat, eundem et beatum esse, et multis malis oppressum. Hæc quo modo convenient, non sane intelligo. Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse¹¹, ut ad beate vivendum se

posse videatur. Gær. transp. *mihi nihil percipi.* Vulgatæ, inquit, positus quum per se sit vitiosus, tum ex eo h. l. rejiciendus est, quod vis sententiæ in mihi inest, et vv. *nihil percipi posse* arcte cohærent. Recte igitur omnes nostri, Viennensisque receptum ordinem firmant. — *Perc. vis ita defin. a Stoicis*, etc. De hac Stoicorum definitione accurate agit Acadd. II, 6, § 18; 13, § 40, 41; 26, § 83, 84.

8. *Habent enim... disputationem.* Vertit interpr. gallicus: *car ce serait une dispute à ne pas finir si tôt.* Sed veremur ut verum sensum perceperit; nam nobis Cicero videtur Academicorum librorum mentionem facere, ubi hæc longius disputantur. Cf. not. sup.

9. *Nescio quo modo prætervolavit oratio.* Omnes nostri, tresque Oxonn. modo igrorant: sed voce ista h. l. haud recte carebis. Linea scilicet compendio detracta quò ipsam, ut asso-

let, exulare fecit. G. — *Oratio.* Scil. quæ habita fuit de hoc Paradoxo: Sapientem semper beatam.

10. *Quod nisi ita efficitur.* Post ita, esse excidisse certi sumus. Quum enim proprie scribendum esset, «nam nisi, hoc ita esse, efficitur», auctor, relativo posito, non potuit, quin sic, ut diximus, scriberet. Nam quod Ern. ita abundare statuit, id nihil est. Nec huc faciunt verba, quæ ex proximis laudat, «an, si id probas, ita fieri posse negas»: ad quæ nos vide. Hoc autem loco v. *esse*, quod toties oblitteratum reperitur, recte non carebis: facile vero hoc ante *efficitur* exciderit. G.—Intellige, «Nisi probaveris hoc, nempe omnes sapientes esse beatos, crediderim ea quæ Theophrast. etc. vera esse».

11. *Utrum igitur tibi non placet, inquit, virtutis tantam vim esse.* Gær. scrib. «utrum igitur tibi, inquit, non

ipsa contenta sit? an, si id probas, ita fieri posse negas¹², ut ii, qui virtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego vero¹³ volo in virtute vim esse quam maximam; sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possitne esse tanta, si quidquam extra virtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si stoicis concedis, ut virtus sola, si adsit, vitam efficiat beatam; concedis etiam peripateticis¹⁴. Quæ enim mala illi non audent appellare, aspera autem, et incommoda, et rejicienda, et aliena naturæ esse concedunt, ea nos mala dicimus, sed exigua, et porro minima¹⁵. Quare si potest esse beatus is, qui est in asperis rejiciendisque rebus, potest is quoque esse, qui est in parvis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in causis videre soleat, quæ res agatur¹⁶, is es

placet, virtutisne esse tantam vim ». Ita, inquit, prorsus bini illi nostri. Sed in vulgata hoc primum offendit, quod *inquit* post plenum enuntiatum positum est: sæpe enim hunc perpetuum auctoris, verbum hoc medio enuntiatum interponendi, morem tetigimus, v. c. *Legg.* II, 26, 64. — Quod deinde *ne* adjecimus, id scribarum ingenio natum esse minime potest, quippe qui hanc particulam inter *utrum* et *an* positam certatim cum VV. DD. oblitterent. Refert autem eam, præter illos binos nostros, etiam Crat. Satis egisse de hac hujus vocis ratione et natura videmur ad *Acadd.* II, 13, 71, cll. supra II, 19, 60. — Series denique verborum, *esse tantam vim*, vulgata melior multo est; cui vel ea præferenda est, quam Monac. præbet, *tantam esse vim*, receptæ tamen non comparanda.

12. *Ita fieri p. n.* Gœr. transp. *fieri ita p. n.* notatque: Meliorem ordi-

nem iisdem binis nostris debemus. In verbo enim *fieri* vis est; ita autem est « hoc modo, hac ratione ».

13. *Ego vero.* Hæc verba sunt Ciceronis Pisoni respondentis.

14. *Concedis etiam per.* Ita quidem cum vulgata Spir. Erl. et Ven. 1494. Reliqui vel cum duobus Davisii et Victoriana, ut Monac. « et conc. etiam »; vel *et concedis et*, ut Vien. et Oxonn. vel *concedis et*, ut bini alii Davis. Bas. et Gud. 1, vel simpliciter *concedis*, ut Gud. 2. Putamus *et* ex seq. litera *c* intempestive natam esse. Nam *et* quidem in assumptione; sed id nihil huc pertinet. G.

15. *Sed exigua, et porro minima.* Spir. Erl. Crat. *pæne pro porro.* Sed ex glossemate, ut videtur: nam sic scribere non peccant. Explicarimus, *et porro* (i. e. accuratius) *si spectes.* Ita recte particulam cum Ern. pro *utque adeo* acceperis. G.

16. *Quæ res agatur.* Id est, « qualis res sit, quæ agatur ». — Lamb. vel li-

profecto tu. Quare attende, quæso. Nam adhuc, meo fortasse vitio, quid ego quæram, non perspicias¹⁷. Istic sum, inquit, exspectoque quid ad id, quod quæram, respondeas.

XXVII. Respondebo, me non quærere, inquam, 79 hoc tempore, quid virtus possit efficere¹. sed quid constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo²? Quia quum³ a Zenone, inquam, hoc magnifice, tamquam ex oraculo, editur. « Virtus

bris omnibus inuitis, qua de re ag- scripsit, scribique jubet. Dicitur sic quidem, et sæpe: sed inde non cogitur, hoc quoque loco, probaque ditione, sic esse mutandum. Gud. 1 ex glossa post res denuo in causis repetit. G.

17. Non perspicias. Monac. = non intelligis, vel perspicias; glossa nempe juncta cum glossato. G.

XXVII. 1. Quid virtus possit efficere. Scripti nostri omnes. Vien. Marc. efficere possit. Et sane dubitamus, an ne rectius in possit sententiæ vis quantatur. Nimis vero etiã scribæ sæpe ex suo sensu regens verbum recto subjiciunt. G.

2. Quo igitur, inquit, modo? Erl. et Bas. igitur ignorant. Ex Spir. nihil laudatur; nisi collator utriusque horum nominis permatauit. Sed particula hæc addita vigentior est oratio. G.

3. Quia quum, etc. Putat excellens ingenio Sigonius, cujus acquiesco sententiæ, abundare quum. P. MANUT. — Secundam vocem quum cum Sigonio Manutioque non sustulerim; potius vero totum locum sic refinxerim, « Quia, quum a Zenone, inquam, tamquam ex oraculo editur, virtus ab heate vivendum se ipsa contenta est; Quare? inquirenti, respondet, quia nisi quod honestum est, etc. » DAVIS.

—Gerr. scribit tam, notatque: Editur quum, et valde se iact. ut huic lect. contexta accommodent. torquent. Rectius fecissent, si his ipsam illum lectionem optulissent. Dixerat enim Marcus, « se jamjam non quærere, quantum virtus per se ad beatam vitam valeat, etc. » Quærere Pisone, quo modo? « Quia, inquit Marcus, tam (i. e. si ita quærerem) docendum mihi esset, verissime Zenonem judicasse, quam virtutem ad beatè vivendum se ipsa contentam diceret. Atque si quidem reputaris, quanto pere auctor in ejusmodi contextu partim delectetur, quodque in ubique in quum depravetur, recte nos loco consuluisset, non dubitabis. Jam etiam verba, quæ sequuntur, Quare, inquit? (quæ Davis. in quare inquirenti, Ern. in quærenti cur? mutari jubet) recte ad Pisone pertinebunt, cui Marcus ex Zenonis mente respondet. G. — Nobis minime hunc locum cepisse Gerreræ videtur. In eo enim vult ostendere Cicero non minus inconstantem esse Pisonis doctrinam, quam Epicuri: hoc clarum facit oppositione, qua monstrat Stoicos, si vera non profitentur, mitem sibi convenientia docere. Unde loci, ut nobis videtur, sensus hic est: Piso Ciceronem rogat quomodo sua doctrina parum sibi conve-

ad beate vivendum se ipsa contenta est : » Quare? inquit; respondet : Quia, nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. Non quæro jam, verumne sit: illud dico, ea, quæ dicat, præclare inter se cohærere.

80 Dixerit hoc idem Epicurus⁴, « Semper beatum esse sapientem : » quod quidem solet ebullire nonnumquam. Quem quidem, quum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, Quam suave est! quam nihil curo⁵! Non pugnam cum homine, cur tantum habeat in natura boni⁶. Illud urgeam, non intelligere eum, quid sibi dicendum sit, quum dolorem summum malum esse

niam; Zenonis vero bene consistens sit. Quia, inquit, quum (quum idem valet ac *si*) Zeno dicit virtutem sufficere ad beatam vitam, si interrogetur quare, et respondeat: quia nil bonum est nisi honestum, sic sibi bene convenientia jungit: contra vero Epicurus quum dicit semper beatum esse sapientem, atque idem ille aliunde docet dolorem malum esse, non sibi ipse consentit: atqui tu Piso haud secus ac Epicurus dolorem malum esse dicis: ergo in eandem cadis inconstantiam.

— *Quare? inquit; Respondet.* Vulgo « Q. inquit. Resp. » Locus melius cohæret et intelligitur, si post *inquit* punctum maximum non posueris. — *Inquit*, supple *adversarius*; obijciendi forma notissima. — Ceterum Stoicorum illa sententia, « virtutem ad beate vivendum sufficere » quinta Tusculana et secundo Paradoxo tractatur.

4. *Dixerit hoc idem Epicurus. Idem* mutat Gud. 1 cum aliis aliorum, et cum vulgata ante Grut. in *quidem*; Gud. 2 ignorat: idque Davis. quum in Paris. 1 non reperisset, delevit. Cf. Off. II, 1, 3: « Vellem nobis hoc idem dicere liceret ». Facile *idem* inde omitti potuit, quod per compend. *id* scribitur. G.

5. *Quod quidem solet ebullire, nonnumquam. Quem quidem... curo...* *Quod quidem* h. l. *quia sane valet*. Sed non displicet *qui*, quod Gud. 1, Oxon. 7. et Ven. 1494, præbent, ut pro *nam is* accipiatur. Mire Monac. ejus loco *hoc*: unde in *hoc*, vel in *quo*, legere liceat, sc. *sapientis*, quum præcedente litera *m*, in facile sorberi potuerit. In autem sæpe cum sexto casu, *quod attinet ad*, valet. Tum sic locus coiret, « in quo quidem solet ebullire nonnumquam, quemque idem, etc. ». Qua certe in lectione non mirum foret, si scribæ hæssissent. Quocumque vero modo hæc afficiantur, in parenthesi posita recte putabuntur. In *quidem* tamen repetite posita, per se nihil est ut hæreas, cf. Cato Maj. 14, 50: « Atque hæc quidem studia doctrinæ: quæ quidem prudentibus et bene institutis pariter cum æstate creantur ». G. — *Quod quidem*. Simplicius explicatur, si *quod* sit pronomen relativum accusativo casu, eo sensu: quod jactare solet nonnumquam. — De dicto hoc Epicuri vide Tuscul. V, 10, 31; 26, 73.

6. *Cur tantum habeat in natura boni.* Bas. cui, Monac. quum: unde quo elicere possis, pro unde positum.

dixerit. Eadem nunc mea adversum te oratio est. Dicis eadem omnia et bona, et mala, quæ quidem dicunt, qui numquam philosophum pictum, ut dicitur, viderunt: valitudinem, vires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium, bona; deformitatem, morbum, debilitatem, mala⁷. Jam illa externa, parce⁸ tu quidem⁸: sed hæc, quum corporis bona sint eorum conficiencia, certe⁹ in bonis numerabis, amicos, li-

ut sensus sit, «unde tantum boni in natura reperiat, quum eam omnia ad voluptatem referre dicat». Sed *habeat pro putet* accipi potest: quamquam raro sine verbo substantivo sic dicitur. Ceterum *tantum ad boni* pertinet. G.

7. *Dicis ead. bona et mala*, etc. In his interpretandis, ne intelligas « eadem simul bona sicut mala esse », sed « eadem dicis bona aut mala, quæ bona aut mala dicit ignarum vulgus ». — *Integrit. unguic. omnium bona; def. m. deb. mala*. Gær. omittit *bona*, et *mala* uncis includit. *Mala*, inquit, quod uncis addiximus, legitur quidem in scriptis editisque vet. omnibus: sed, quod tum post *omnium* necessario requiritur, *bona*, nusquam comparet. Duplex igitur correctionis ratio hæc patet, ut vel *bona* addatur, vel *mala* recidatur. Illam, præsule Lambino, suffragatoreque Davasio, sequutus est Ernestus. Sed præterquam quod hand dispicias, quo fato vox hæc exciderit, ipsa loci structura horridior inde evadit et coactor; et consulto verba sic collocata videntur, ut *omnium* (quod valde auctor amat) clausulam protaseos occupet. At in voce *mala* addenda scribarum ingenium facile agnoveris: quippe qui putarent scilicet, aliter hæc dignosci non posse, nisi, ad quod genus referrentur, adderetur. Atque sane utraque voce sine inolestia carueris, si,

quæ mala adduntur, vocis modulatione gestaque diverso notata cogitaris. Accedit quod sensu aberrare non possis, quum paucis ante *bona* et *mala* præcesserint.

8. *Parce tu quidem*. Subandi: inter bona numeravisti.

9. *Sed hæc, quum corporis bona sint eorum conficiencia, certe*. Nihil mirum est, si ista VV. DD. non ceperunt, quum ipsa vitiosissima interpunctione corrumpere. Distinguant enim, « sed hæc quum corporis bona sint, eorum conficiencia certe, etc. » At structura proprie sic procedere debebat: « sed amicos, liberos... opes, hæc certe in bonis numerabis, quum corporis bona (sc. quæ tu in veris bonis numeras) sint efficiencia eorum ». Hanc structuram auctor ideo reliquit, quod *hæc* præpositum vellet. — Quoad rem tenebis, Antiochum corporis quidem bona in veris bonis judicasse, sed quæ Peripateticis externa bona audiunt, ea vere bona appellari noluisse. Expetenda ea quidem esse, sed non *propter se* expetenda. Cf. supra 23, 69. Jam sensus est, « Externa porro illa parce, tu quidem bonis addis: sed quum amici, liberi... opes bona corporis conficiant et concilient, certe hæc quoque bonis (licet externa sint) annumerabis ». Nihil igitur est, ut cum Ern. in *hæc* offendas, quamquam præcedens *illa* ad idem perti-

beros, propinquos, divitias, honores, opes. Contra hæc attende me nihil dicere : si ista mala sunt¹⁰, in quæ potest incidere sapiens, sapientem esse, non esse ad beate vivendum satis¹¹. Immo vero, inquit, ad beatissime vivendum, parum est; ad beate vero, satis¹². Animadverti, inquam, te isto modo paullo ante ponere; et scio, ab Antiocho nostro dici sic solere. Sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum? Quod autem satis est¹³, eo quidquid accesserit, nimium est: et nemo¹⁴ nimium beatus

neat: referendum est enim hæc ad seqq. et ea, quæ nominatim de externis appellantur. — In verbis autem eorum *conficientia*, vix opus est, ut frequentem Latinis morem, quo participia præteritis. gignendi casum regunt, tangamus. Conf. Legg. II, 17, 43. — *Corporis* Bremi glossam habet ad v. *externa* additam, alienoque loco, ut sæpe, insertam; atque inde non dubitat, quin delendum sit. Sed nobis, hoc exempto, sensus loci nimis vagari videtur. G. — Schütz hæc ita constituit, «sed hæc, quum bonorum s. c. certe in bonis numerabis, amicos, etc.»

10. *Si ista mala sunt.* Gorenz ante hæc addit *sed* cum Bremio, notatque: *Sed* recens addidimus, ex conjectura dudum a nobis, margini ante adscriptam quam cum Gud. 2 et Bas. *sed*, pro *si*, exhibere videremus. Altera enim particula alteram extrusit. Adversandi autem voculam ab his abesse non posse, cuilibet, qui ipse his in rebus judicare didicit, sua sponte patet. Ernesti vult *non nihil*: sed ad hæc contexta languidius. Nuper autem conjectum est, abjecto *nihil*, et repetito *dicere*: «attende me dicere: dicere si ista, etc.» At enim quamquam sæpe auctori verbum similiter repetatur; tamen non hoc modo. Nec ulla adest

nihil abjiciendi necessitas. Sed autem sæpe sic ponitur, ut præcedens verbum animo suppleatur. Sensus est: «Quod externa in bonis numerata non, corporis tamen bona numerans, contra hoc, quod bene teneto, nihil dico: sed, si ista, deformitatem, morbum, debilitatem, in malis numeras, tum dico, non sufficere ad beate vivendum, ut sapiens quis sit, quam in hæc incidere sapiens possit». G.

11. *Sapientem esse, non esse... satis.* Gud. uterque vv. *non esse* ignorat, et Erl. *satis* his ipsis interponit: unde factum videtur, quod hæc part. in Oxonn. E. §. plane abest. Sed recte vv. *non... satis*, enuntiatum includunt: et omnino sæpe *satis* cum vi sententiæ clausulam facit. Cf. Acad. II, 28, 91; Brut. 5, 21. G.

12. *Immo vero... ad beate vero, satis.* Alteram vero non agnoscunt Spir. Erl. neque ea valde opus est. Cf. supra II, 26, 82, «mihî quidem satis est, ipsis non satis». Admissa tamen part. fortius affirmat, sæpiusque sic repetite dicitur. G.

13. *Quod autem satis est.* Autem sine jure sollicitat, enim suadens, Davis. Sed sæpius de hoc communi errore VV. DD. egimus. Cf. sup. III, 5. G.

14. *Et nemo.* Brem. snadet at ne-

est : et nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios consules vidit, e quibus unum etiam et censorem, et triumphantem, quartum autem prætorem, eosque salvos reliquit, et tres filias nuptas, quum ipse consul, censor etiam, augurque¹⁵ fuisset, et triumphasset : ut sapiens fuerit¹⁶, nonne beatior, quam, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium, vigiliis et inedia necatus est, Regulus?

XXVIII. Quid me istud rogas? inquam : stoicos⁸³ roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est¹. Tamen a proposito, inquam, aberramus². Non enim, inquam, quæro, quid verum, sed quid cuique dicendum sit. Utinam quidem dicerent alium alio beatiorem! jam ruinas videres. In virtute enim sola, et in ipso honesto quum

mo; in quo eum Cær. dicit oblitum esse et consecutionis et assumptionis esse conjunctionem, qua sæpe Cic. utitur.

15. Quum ipse consul, censor etiam, augurque. Cærens delet etiam et que. Utramque, inquit, ignorant part. Spir. et Erl. et pro etiam Gud. uterq. Monac. alique aliorum ejus vice esset referunt. Que deinde, præter quatuor Oxon. tres quoque nostrorum reliqui non agnoscunt, sextusque Bas. ejus loco et præbet, quam sine causa, etiam deleta, Davis. suadet. Editi vett. quos vidimus, «censor esset, augur fuisset». Recte igitur partt. istas abjectas putabis, si simul, scribas ubique in ejusmodi ἀσυνδέτοις hæere, memineris. Ceterum in hoc ne offendas, quod fuisset scribitur, quum a juratus ad dies vitæ esset; immo per zengma hæc ad unum verbi tempus collecta putabis. G.

16. Ut sapiens fuerit. Ut valet utut,

supposé que : atque ita etiam in proximis, ubi tres ex nostris idem peccant; nam item valet eodem modo.—Q. Metellus... Regulus. Alias aptius opponuntur sibi Metellus et Priamus. De Metelli felicitate vid. Noster Tusc. I, 34, 85; Vell. Paterc. I, cap. 11; Plin. H. N. VII, cap. 45. G.

XXVIII. 1. Audiendum est. Valet «Stoicorum sententia vera judicanda est:» quod monemus, ne, ut vidimus, locus hic conjecturis turbetur. G.—Nobis errare Cær. videtur. Sensus est, ni fallimur: Ergo cum Stoicis disputandum est (gall. vers. *Eh bien, écoutons les Stoiciens*): nam ego non dico nihilo beatiorem esse Metellum: tum Cic. respondet: non hæc est questio, quid dicas: sed quid dicere debeas convenienter principiis quæ posuisti.

2. Tamen a proposito, inquam, aberramus. Ita jam Davis. pro vulgato aberravimus, cum duobus ejus. Atque sic item duo illi nostri. Cf. inferius §

sit bonum positum, quumque nec virtus, ut placet illis, nec honestum crescat, idque bonum solum sit, quo qui potiat, necesse est beatus sit, quum id augeri³ non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquam alius alio beator? Videsne, ut hæc concinant⁴? Et hercule (fatendum est enim, quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerum. Respondent extrema primis, media utrisque, omnia omnibus: quid sequatur, quid repugnet, vident. In geometria prima si dederis, danda sunt omnia. Concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in virtute sola positam
 84 esse beatam vitam. Vide rursus retro. Dato hoc, dandum erit illud. Quod vestri non item. Tria genera bonorum. Proclivius currit oratio⁵. Venit ad extremum: hæret in salebra⁶. Cupit enim dicere, Nihil posse ad beatam vitam deesse sapienti. Honestam orationem: Socraticam, Platonis etiam. Audeo dicere, inquit⁷. Non po-

85: «Tamen aberramus a proposito». Grut. ex Pall. 4, *erramus*.—In repetito *inquam* ne hæreas: sæpe sic Plato $\xi\phi\eta\upsilon$ et $\xi\phi\eta$ reponit. Cf. Legg. II, 26, 64. G.

3. *Quum id augeri*. Gærenz *quem augeri id*. Hæc, inquit, series Spirensi et Erl. debetur, melior multo vulgata, quæ languet. *Augeri* vim sententiæ continet, quum loci tenor hic sit, «quum in vita beata nulla gradatio sit, gradatio item nulla in hoc esse potest, quod unice vitam beatam complectitur». G.

4. *Videsne, ut hæc concinant?* Scripti multi *concinnant*, vel, quod ex eodem fonte manavit, *continuant*. Et sane hæc lectio non adeo absurda fuerit, si sic acceperis, «quanta concinnitate hæc Stoici proponunt». Sed ubique scribæ in v. *concinere* sic peccant. Accedit, quod auctor post *Vi-*

desne, ut subjunctiv. modum amat. G.

5. *Proclivius currit oratio*. Gærenz scribit, *proclivi*. Ita, inquit, nostri omnes; ita Oxonienses: nam tres, qui *providi* peccant, peccant ex eodem ψ . «*providi* al' *proclivi*». Nec aliter Davis. ex Pall. et 5 suis, laudans etiam Tusc. IV, 18, «*Incitata semel proclivi labuntur*»; ubi nunc, dubito an rectius *proclive* scribitur. Inde Ern. ad vulgatam *proclivius* redire non debbat. Comparatur autem oratio rivo, initio proclivi et expedito cursu qui sit, deinde vero arenis et salebra remoretur.

6. *Salebra*. Proprie de arenis rivo- rum fluviorumque, quas aquarum impetus congressit: quæ in *proclivi* alveo non reperiuntur. G.—*Venit... dicere*. Hæc Nonius in v. *salebra*.

7. *Audeo dicere, inquit*. Interpun-

test⁸, nisi retexueris illa : paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest⁹, quamvis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modo, sed etiam divitem dicere ausus est.

Dolere, malum : in crucem qui agitur¹⁰, beatus esse non potest. Bonum, liberi : miserum¹¹ orbitas. Bonum patria : miserum exsilium. Bonum validudo : miserum morbus. Bonum integritas corporis : miserum debilitas. Bonum incolumis acies : miserum cæcitas. Quæ si potest singula consolando levare, universa quomodo sustinebit? Sit enim idem cæcus, debilis, morbo gravissimo affectus, exsul, orbus, engens, tor-

gi jubet Bremi, « Honesta oratio, Socratica, Platonis etiam audeo dicere ». At tum, ni fallimur, scribendum foret : « Honesta oratio! Socraticam, Platonis etiam audeo dicere, inquit ». Sed vel tum parum lucraberis. Accedit, quod modo ex vulgata distinctione etiam vim habet, qua h. l. opus est. Si quid mutandum est, maluerim, « Honesta oratio, et Socratica! Platonis etiam audeo (eam) dicere, inquit ». Hanc et, pro *et sane* positam, scribas non cepisse, mirum nihil fuerit. Atque tum etiam recte secundum enuntiati locum obtinebit, quippe quæ sine vi dicatur. *Audeo dicere* (quod ex græco, τολμῶ λέγειν, imitatum est), sc. « hoc convenire Socratis Platonisque sententiæ ». G. — *Audeo dicere*, ut nobis videtur, respondet præcedentibus *cupit enim dicere*. Quam clamet Piso, non solum cupio, sed audeo; Cicero respondet : « Non potest ». — *Inquit*. Schütz. reponit *inquis*. Quod etsi bonum sit, non tamen necessarium est; quam *inquit* per se obijcientis formula sit.

8. *Non potest*. I. c. « non potest fieri, ut sic jure dicere audeas ». Po-

test autem pro *feri potest*, dici, sæpe notavimus. Nihil igitur est, ut vel cum Lamb. *retexuerit*, vel cum Davis. *potest legeris*. Denique 3 recentiores nostri *retexeris* : scribarum scilicet dicendi more. G.

9. *Mendicus beatus esse nemo potest*. Geer. scribit, « mendicus esse beatus nemo potest ». Hac, inquit, serie bini illi nostri : vulgo *mend. beatus esse*, etc. Offenderunt nempe scribæ in hoc positu. Hinc Monac. « potest nemo beatus esse ». Bas. *esse nemo b. p.* Ita quisque ista suis auribus accommodavit. Rectius autem *esse* ad *mendicus* refertur, ut hæc duo in unam notionem coeant.

10. *In crucem qui agitur*. Ita codex nullus : nam plerique *in cruce agitur* ; pauci, in quibus est Gud. 1, *agitur* referunt. Sed recte P. Manut. ut editur, correxit : inaudita erat enim scribis dicendi ratio, *in crucem agere*. Hinc alia via peccant Spir. Erl. et Gud. 2, *in crucem* v. *in cruce quia agitur*. G.

11. *Miserum orbitas*. Hærent iidem in quinq; repetito *miserum*, pro *miserum quid*, posito : quod sæpe

queatur equuleo : quem hunc appellas, Zeno ? Beatum, inquit. Etiam beatissimum ? Quippe, inquit, quum tam docuerim, gradus istam rem non habere, quam virtutem ¹², in qua sit etiam ipsum beatum ¹³. Tibi ⁸⁵ hoc incredibile, quia beatissimum ¹⁴. Quid tuum ? credible ¹⁵ ? Si enim ad populum me vocas, eum, qui ita sit affectus ¹⁶, beatum numquam probabis ¹⁷. Si ad

apud auctorem obvium, ubique a librariis sollicitatur. Quinto loco idem reposuit Ern. firmantibus veram lectionem Bas. et Gud. 1. G.—In nonnullis edd. *miser* hic et bis statim post.

12. *Quippe, inquit, q. i. docuerim ... quam virt. Quippe* ironicum illud est, nostro *Ey freilich (oui sans doute)*, respondens. Vide supra ad IV, 3, 7. Deinde peccant, ut par est in ejusmodi structura, librarii. Sp. et Erl. *tam* ignorant, Gud. 1 ejus loco *dum* refert. Gud. 2, *dñ dñcium* pro *quum tam docuerim*, et in marg. scriba suum *docio*, ut, si hæret, solet, adscripsit. Vulgata sollicitanda non est: *tam* enim cum vi præmissum est, atque inde hæc impeditior constructio. Similis locus est Att. XIII, ep. 20 : « Vellem tam domestica ferre possem, quam ista contemnere ». Ut enim h. l. proprie *domestica tam*, sic item *docuerim tam* scribendum erat. Sæpe vero *tam ... quam* pro «æque... ac, non minus... quam» ponitur. G.

13. *In qua sit etiam ipsum beatum.* Oer. transp. *ipsum etiam*. Ita, inquit, quinque nostri. Sæpe sic scribæ sedem hujus particulae mutant. Acadd. II, 18, 59, « de quo jam nimirum etiam diu loquor ». Recte autem hoc positu vis pronomina *ipsum* augetur. *Beatum* enim substantivi vicem obtinet, ut sæpius. Cf. Tusc. V, 15, 45 : « Quod si ita est, ex bonis, quæ sola honesta sunt, efficiendum est beatum » ; sic

enim recte ibi, Ernestio turbante, Wolf. reduxit. Græca cogites, *αὐτὸ καὶ τὸ μακάριον*, i. e. τὸ μακάριον εἶναι

14. *Tibi hoc incredibile, quia beatissimum.* Hæc pæne nimia brevis obscurat. Auctor hoc vult : « tibi hæc Zenonis sententia parum fide digna videtur, quoniam inter beatam vitam et beatissimam distinguas ». Igitur etiam *beatissimum* substantivè positum est. Paucissimis Græci sic explicarint, *διὸτα μακαριωτάτων τι λίγως*. Ex his apparebit, necessitatem nullam adesse, ut cum Davis. *quia* delendum patet. G. — Gallica versio, quasi *quia* abesset : *Fous ne pouvez y croire, un tel homme très-heureux !*

15. *Quid tuum ? credible ?* Adhuc de his dubitamus, quum hæc questionis ratio auctori insolentior sit, et proxima laxius cohæreant. Forte auctor scripserat « Qui tuum credible ? » i. e. « quomodo tua de vita beatissima sententia digna est ? » Sed ferri rectius vulgatum potest, si distinguas, *quid ? tuum credible ?* Sæpe enim sic *ne* intelligitur. G.

16. *Eum, qui ita sit aff.* Vulgo *quia*. Omnes nostri non *quia* cum vulgata. sed *qui*, atque ita quoque P. Man. Davis. ut vel in horum libris sic scriptum videatur. G.

17. *Beatum n. probabis.* Spir. et Erl. « beatum esse numquam probabis ». Sed in hac verborum collocatio-
ne *esse* addi nihil necesse est. G.

prudentes, alterum fortasse dubitabunt, sitne tantum in virtute, ut ea præditi, vel in Phalaridis tauro beati sint; alterum non dubitabunt, quin et stoici convenientia sibi dicant, et vos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata vita? Tamen aberramus a proposito: et, ne longius; prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Nonne igitur ⁸⁶ tibi videntur, inquit, mala ¹⁸? Id quæres? inquam: in quo, utrum respondebo, versea te huc atque illuc necesse est ¹⁹. Quo tandem modo, inquit? Quia, si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit. Si mala non sunt, jacet omnis ratio peripateticorum. Et ille ridens, Video, inquit, quid agas. Ne discipulum abducam, times. Tu vero, inquam, ducas licet ²⁰, si sequatur ²¹. Erit enim mecum, si tecum erit.

XXIX. Audi igitur, inquit, Luci. Tecum enim, ut ⁸⁷ ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est ¹. Omnis

18. *Nonne igitur tibi videntur, inquit, mala?* Turbant scribæ, ut solent in *inquit* altius rejecto. Erl. «Nonne igitur inquit, etc.» Gud. 2, «Nonne igitur inquit, etc.» Sed vulgata vera est. Cf. supra Fin. II, 3, 7: «Quid? ergo istam voluptatem, inquit, Epicurus ignorat?». Hoc autem loco v. *mala* inde graviorem vim accepit. G.

19. *Id quæres? inquam, in quo, utrum respondebo, versea te... necesse est.* Gœrenz virgulam ponit post *quæres*, atque interrogat. notam post *necesse est*, vulgataque damnat interpunctionem. Præterea observat: Optima est Ernestii conjectura, «id quæres, inquam, in quo, utrum respondero, etc.» Fut. exactum ante jam suaserat Davis. idque necessario requiri videtur. Futurum *quæres* autem objicientis est, et reprehendentis; ut sæpe ex Græcorum imitatione au-

tor. Cf. Acad. II, 41, 126. Neque in omnia rogationis particula offendaris. Vid. ibid. 45, 140: «Tu, quam honestas in voluptate contemnenda consistat, sic honestatem cum voluptate, tamquam hominem cum bellæ, copulabis?» — Schütz ex emendatione Davisii, rescipit *respondero*. G.

20. *Abducam... ducas licet.* Bæ. Gud. 1, *abducas*: quod necesse non est, immo simplex selectius est. G.

21. *Si sequatur.* Exhibent Spir. et Erl. *si sequatur*. Quod non improbaremus, si, *si quidem sequatur legere* tur. At sine hæc part. conjunctivus multum præferendus est. G.

XXIX. 1. *Tecum enim, ut ait Theoph. mihi inst. oratio est.* In plerisque edd. verba «ut ait Theophr.» uncis includuntur. — Quis non videt, verborum ordinem hic esse perturbatum? Quo modo enim potuit Theo-

auctoritas philosophiæ consistit in beata vita comparanda. Beate enim vivendi cupiditate incensi omnes sumus. Hoc mihi cum tuo fratre convenit. Quare hoc videndum est², possitne nobis hoc ratio philosophorum dare. Pollicetur certe. Nisi enim id faceret, cur Plato Ægyptum peragravit, ut a sacerdotibus barbaris numeros et cælestia acciperet? cur post Tarentum ad Archytam? cur ad ceteros Pythagoreos³, Echecratem, Timæum, Acrionem⁴ Locros, ut, quum Socratem expressisset, adjungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quæ Socrates repudiabat⁵, addisceret? Cur ipse Pythagoras et Ægyptum lustravit, et Persarum magos adiit? cur tantas regiones barbarorum pedibus

phrastus, qui multis annis, atque ad eo sæculis, ante Lucium Ciceronem natus est, de eo cogitare, aut loqui? Sic igitur videtur legendum, « Tecum enim, Lnci, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiæ, ut ait Theophrastus, consistit in beata vita comparanda, etc. » LAMB.—Gœr. scribit *inst. est ratio*. Ita, inquit, cum Gud. utroq. et Bas. scribere malimus, quam vulgatam, *oratio est*, cum nostris sic servare, ut vv. « ut ait Theophrastus », cum VV. DD. uncis addiceremus, quum, unde ea nata dicas, prorsus nescias. Calculum enim quasi dicit jam Piso: id quod optime cum seqq. convenit. Forte Theophrastus in dialogis, quos scripserat, aliquam huiusmodi dicendi formam frequentarat. Ceterum bene sic *ratio* in clausula: quippe qua in voce sententiæ vis sit.

2. *Quare hoc videndum est*. Gœr. vocem *hoc* uncis damnat. Hic verborum positus, hac in contexta, Ciceronis non est: quippe cujus scribendi mos h. l. vel verbum substant.

omisit, vel pron. transposuerit. « quare videndum hoc est ». Sed quum *hoc* statim et præcedat, et sequatur. medium istud scriberum esse recte iudicabis, uncosque adjectos probabis.

3. *Cur ad ceteros Pyth.* Gœr. dat *reliquos*. Ita, inquit, omnes nostri, 4 Oxonn. Vien. editique vett. cum Mars. et Crat. plures, Davisi exemplum nos scribere iusserunt: qui ita ex 4 suis, et Victoriana. Cf. supra IV, 18, 51, ubi eadem diversitas. Suspicio tamen posse vv. *reliquos Pythagoreos* aliena manu accessisse.

4. *Acrionem* De *Acrionis* nomine merito dubitatur: nam Val. Maximus VIII, 8, ext. 3, eundem *Arionem*, vocat, et nostro loco scripti valde fluctuant. Nam Erl. *Arionem*, Gud. uterque *Atrionem*, Monac. *Acionem*; ex Spir. et Bas. nihil notatur. Præter hæc duo autem loca, hunc Pythagoreum citari non meminimus. G.—Quidam *Eurytum* ponunt, sed sine iusta causa.

5. *Repudiabat*. Gud. 1 et Bas. *repudiaret*. G.

obiit, tot maria transmisit? Cur hæc eadem Democritus? qui (vere falsone, quæreremus⁶) dicitur oculis se privasse: certe, ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quærens aliud, nisi beatam vitam? Quam si etiam in rerum cognitione ponebat, tamen ex illa investigatione naturæ consequi volebat, ut esset bono animo⁷. Id enim ille⁸ summum bonum, εὐθυμίαν et sæpe ἀθαμβίαν⁹ appellat, id est, animum

6. Vere falsone, quæreremus. Ita pertinaciter scripti; nisi quod alii, et in his Gud. 2 et Ras. *ve* referunt. Ex Spirensi notatur quidem *quæremus*: sed haud dubie collator compendium non animadvertit, quod Erl. exhibet, *quære'mus*, quoque ipso *quæreremus* signatur. Nobis hæc corrigendi ratio succurrit, « vere, falso, ne quæramus », scribitur enim Latinis, « recte, prave, nihil differt; juste, injuste, ipsi perinde est ». Similiter etiam in verbis, ut « velis, nolis; scias, nescias, etc. » Lambin. et ante hunc Victorius Varr. Lectt. XV, c. 9, *quæremus* delet; Davis. « vere falsone non quæremus ». Sed in his auctoris manum non agnoscimus. Ciceronem autem alteri sententiæ favisse, patet ex Tusc. V, 39, 114: « Democritus, luminibus amissis ». Non enim amittimus, quibus nostra sponte nos privamus. Neque tu ipse dubitabis, hoc, ut tot alia, Abderitarum more huic esse viro affictum. G. — Tollit Brem. *quæreremus*, ut additamentum librarii ellipticam locutionem suppletis. Quod unice sequeremur, nisi similis structuræ locum ignoraremus, paremque ellipsin reperiri posse desperarem. G. in Additam.

7. Ut esset bono animo. Gærenz transp. *bono ut esset anim*. Hunc,

inquit, verborum ordinem, vulgatæ multo præstantem, binis illis nostris debemus. In *bono* enim sententiæ vis omnis inest.

8. Id enim ille. Gær. scribit: *ideo enim ille*. Ita, inquit, iidem nostri, quum vulgo *id enim*, ad hæc contexta inepte, scribatur. Vidit hoc Davis. et etenim conjecit, probante Ernestio. Bene, per se quidem; sed melior est hæc proborum codicum lectio. Facile vero particula hæc curtari potuit, quum librariis *id* scribatur.

9. Εὐθυμίαν, et sæpe ἀθαμβίαν appellat, id est, animum terrore liberum. Non nihil dubitare liceat, anue verba hæc, « et sæpe . . . liberum », a Viro aliquo Docto olim appicta judicentur. Non binis enim modo verbis his Democritus summum ejus bonum expressit, sed idem etiam εὐστω (qua voce librum ipsam inscripsit, cf. Laert. X, 46), ἀταραξίαν, ἀθauμασίαν, ἀρμονίαν, συμμετρίαν appellavit. Sed si fragmenta Democriti, quæ Stobæus passim servavit, consulueris, has reliquas voces rarius, illas sæpe recurrentes videris. Neque cum P. Manut. et Davis. vel hæc « id est, animum terrore liberum » glossemati adscripta velis. Ut enim εὐθυμίαν auctor *bonum animum* interpretatus est (supra 8, 23, interiorum græci verbi notio-

88 terrore liberum. Sed hæc etsi præclare, nondum tamen et perpolitata. Pauca enim, neque ea ipsa enucleate ab hoc, de virtute quidem, dicta¹⁰. Post enim hæc in hac urbe¹¹ primum a Socrate quæri cœpta : deinde in hunc locum delata sunt. Nec dubitatum, quin¹² in virtute omnis, ut bene, sic etiam beate vivendi spes poneretur. Quæ quum Zeno didicisset a nostris, ut in actionibus præscribi solet¹³, de re eadem alio modo.

nem expresserat; καθ' ἣν γαλῆνός καὶ εὐσταθὺς ἡ ψυχὴ δίαγει, cf. Laert. IX, 45. Sed h. l. verbum de verbo vertit): sic ἀταξίαν quoque, pro more suo; latinis expressit. Neque denique cum Gulielmo errore scribi malis : est enim Democriti ἀταξία eadem prorsus cum ἀταξία Epicuri. Ceterorum tres nostri expresse *athambian*, reliqui parum voce distorta peccant; ut de lectione dubius esse nequeas, igno- rasque, unde editi vet. multi ἀταξίαν peccent. Inde haud dubie edit. Oxoniensis ἀταξία scripsit : sed sine omni vera causa, et iusta. G.

10. *Sed hæc etsi præclare . . . de virtute quidem, dicta.* Hæc corrupta quisque sentiet : nullo enim modo auctori sunt imputanda. Et omnino hoc notandum, a cap. 29, scriptos libros omnes multo depravatus pergere; prout fere in cuiusque scripti veterum sine observari licet : scribis scilicet eo magis properantibus, quo propius a colophone absint. Hoc loco nostri nihil mutant, nisi ut omnes, præter unum Monac. et ignorent : Spir. autem et Erl. ab hoc enucleate transponant. Ex his locum sic legendum putamus : « Sunt hæc, etsi præclare quidem dicta, nondum tamen perpolitata : pauca enim neque ea ipsa ab hoc enucleate de virtute ». Sed enim, quum *Set* scribatur, facile ex *Sunt* pravi potuit; quum scribatur ubique fere

in verbo substantivo, ad cum vi ab initio ponitur, torpent. Supra III, 6, 22, *sed cum sit perpolitatum vidimus.* Verba autem *quidem dicta*, quum exciderint, in margine posita, ad scribarum arbitrium ordine his complacens reposita putabis. Virorum certe Doctorum coniectura, vel *præclare*, vel *perpolitata* mutantiam, nequiquam satisfaciunt. Verba autem *de virtute hæc ἐπιμαρτυρον* sententia complendæ, quæ de re scripi egimus, adjecta recte statuas. G.

11. *Post enim hæc in hac urbe.* Post est postea. Hæc ad fines bonorum pertinent; ne cum duobus nostris, et uno Oxon. hoc malis. In hac urbe, ad quam nempe ex Academia prospectus patebat. Nihil igitur in his tentandum est, ut nuper factum vidimus. G.

12. *Nec dubitatum, quin.* Sic Pal. et Eliens. referre dicitur : atque ita Crat. in margine. Reliqui et aliorum, et nostri *dubitant*. Neque est, ut cum P. Manut. *dubitantes* malis : facilis est enim compendiorum *dubitant*, et *dubitatum* confusio. G.

13. *Ut in actionibus præscribi solet, de re eadem alio modo. Præscribi,* quod Davis. ex antiquo nescio quo libro recepisse se dicit, 5 nostri firmanant : solus Gud. 2 *perscribi* cum olim vulgata. Recte Davis. Sed quum ille *præscribere* ex Jctorum more pro

Hoc tu nunc in illo probas. Scilicet vocabulis rerum mutatis, inconstantiae crimen ille effugit, nos effugere non possumus¹⁴? Ille Metelli vitam negat beatiorem, quam Reguli; præponendam tamen: nec magis expectandam, sed magis sumendam; et, si optio esset, eligendam Metelli, rejiciendam Reguli¹⁵. Ego, quam ille præponendam, et magis eligendam, beatiorem hanc appello: nec ullo minimo momento¹⁶ plus ei vitæ

excipere dictum putat, in eo valde veremur, ne verbi vim, quæ seriorum temporum fuit, ad ea Ciceronis translulerit, apud quem nos quidem eam non deprehendimus. Immo Jcti veteres præscribere et prohibere opponunt, et recte horum formulas distinguere sic licet, ut vel præscribentes vel prohibentes dicantur.—Deinde auctore Davio cum Ern. *fecit* abjecimus, quod in scriptis editisque ante alio additur: ubique enim auctor formulas sic nude ponit, ut verbum, quo ad contexta accommodentur, omittat. Neque *fecit* auctor, ut recte illi moment, sed *egit* scripsisset. Ceterum jubet ista formula, ut exceptiones, quæ rem variant, rite curentur. G.

14. *Sc. . . mutatis . . . non possumus?* Cœr. punctum exclamantis ponit, notatque: Male ad hæc interrogandi signum ponitur, sunt enim cum ironia indignantis, et illud exclamationis requirunt. — Deinde refert Gud. uterque pro *mutatis, imitatis*, quod fere a scribis ex *immutatis* corrumpitur: ut hi ipsi compositum in simplex mutant. Ita recte nuper Schütz. Orat. 27, 92, *immutata* dedit, exhibentibus. Atque ita sane scribit auctor, hac in dicendi ratione. Cf. Legg. I, 13, 38: « rebus non commutatis, immutarent vocabula »; Acadd. II, 6, 16: « Zenoni . . . emendanti superiores imutatione verborum ». Similiter auctor

etiam Orat. II, 249: « verbi ad litteram immutati similitudo ». N. D. II, 26, 66: « paulum primis literis immutatis ». Orat. 63, 214: « verborum ordinem immutata ». Quod quidem eo magis notavimus, quum in his similibusque dicendi formis nusquam nos simplex verbum apud auctorem legere meminimus.

15. *Eligendam Metelli, rejiciendam Reguli.* Cœr. transp. *Reguli rejiciendam*. Ita, inquit, cum nostris omnibus transponimus. Nec aliter Vien. Mars. allæ. Deceperunt haud dubie Viros Doctos aures ad verum auctoris loquendi usum non satis purgatæ. Hunc enim enuntiata, quæ sibi opponuntur, inverso ordine ponere, pluribus vel horum librorum locis docuimus. Cf. Fin. I, 1, 2; 8, 27; II, 20, 65; III, 3, 10; IV, 24, 65; V, 1, 2, etc. Quibus ipais in locis haud semel uobis vera auctoris manus revocanda fuit.

16. *Nec ullo minimo momento.* Dubitantibus nobis, an sic recte diceretur, quum certe *vel minimo* scriptum desideraremus, intercessere hinc illi nostri, qui « nec ullo omnino » referunt; quod verum judicamus. Nam *nec ullus* Latinis numquam dicitur, nisi vi in *ullus* quaerenda: eaque ipsa causa est, cur sic pro *nullus* scribant. Quod si est, *minimo* hoc sequi proxime nequit, ut idem cum pondere dicatur;

89 tribuo, quam stoici, Quid interest, nisi quod ego res notas notis verbis appello; illi nomina nova quaerunt, quibus idem dicant? Ita quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. Bonum appello, quidquid secundum naturam est; quod contra, malum. Nec ego solus; sed tu etiam, Chrysippe, in foro, domi: in schola desinis¹⁷. Quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes¹⁸ oportere, quanti quidque sit¹⁹? aliter doctos, et indoctos? Sed quum consti-

nisi *vel* tua sponte adjeceris: quod secus est in *omnino*, quo negatio absolvitur. Ceterum alterum facillime ex altero nasci potuit. G.

17. In *sch. desinis*. Græc. et Schütz sic scrib. probante J. V. L. qui tamen hanc correct. in textum admittere non avara est. Ita, inquit Græc. tres optimi nostri; ita quoque Lamh. Dav. et Alemannus ex suis. Vulgatur *desinis*, quod in textu suo repositum Ern. explicat, «incipis verbo subtilius uti ex definitione». At, ut explicationis hujus ambiguitatem mittamus, affingitur verbo hæc vis, non inest. Immo schola; ut definiat, proprium est. Quoquo igitur te verteris, nullam ex verbo isto probabilem ad hæc contexta vim elicies. *Desinis* verum videtur, sic ut intelligendum sit, «bonum sic appellare»: alias facili conjectura *desciscis* scribere liceat, quod ubique fere a scribis corrumpitur.

18. *Quid ergo? aliter... putes*. Græc. delet notam interrog. post *Quid ergo* positam, notatque: Si hanc servare velis, tum forent Spir. et Erl. audiendi, qui *putas* exhibent: nam post *Quid ergo? Quid igitur?* indicat. ex regula est. Neque vera h. l. subjunctivi ratio obtinuerit: si enim hæc cum affectu objicientis auctor dicta voluis-

set, haud dubie hoc ordine scriberet, «aliter homines putes, etc.» Sed rectius interrog. signum delevimus. Ita sensus est, «Cur ergo... putare malis?»

19. *Quanti quidque sit*. Hæc verba, quum paullo post redeant, cancellis addixerunt. Davis. et Ern. Sed primo ista verba paululum mutatis repetuntur; neque sola repetitio gloriæ suspicionem movet, quum sapius auctor notiones plenas reponat, si his sententiæ vis continetur. Cf. Brem. de Fato, 7, p. 29, etc. Deinde, quod rem dirimit, non vult auctor hoc, ut in genere philosophi sic, ut homines in vita communi, loquantur; immo vero ipse bene norat cuiusque artis, atque ita philosophiæ quoque, sua quadam propria verba esse, suamque loquendi rationem. Cf. supra III, 1, 4, seqq. Sed sic contexta pergunt: «Omne, quod secundum naturam est, communi sermone bonum dicitur. Nec aliter Chrysippus in reliqua vita; in schola tamen hic secus. Quasi aliis verbis in vita communi, aliis in philosophia, quanti quidque sit (*πῶς ἕκαστον εἶναι*), dicendum sit!» Quam enim quaeritur, an ea, quæ secundum naturam sunt, bona sint, nec ne sint: nihil aliud quaeritur, nisi quanti sint illa, quæ secundum naturam sunt. Ita

terit²⁰ inter doctos, quanti res quæque sit (si homines essent, usitate loquerentur²¹); dum res maneant, verba fingant arbitrato suo.

XXX. Sed venio ad inconstantiae crimen, ne sæpius⁹⁰ dicas¹, me aberrare: quam tu ponis in verbis; ego

demum haud mirum est, si eadem notio brevi post recurrit, quum in ea sententiae vis sit.—Ceterum Davisiani, Oxonn. et tres nostrum recentiores, *quidquid pro quidque*: at ita sæpe scribæ peccant.—In proximis *aliter d. et ind. et pro ac* dicitur, ut sæpe. Cf. Tursell. p. 77, n. 17. G.

20. *Sed quum constiterit. Sed* est h. l. cum conditione concedentis, ut ad alia transeat oratio; *quum valet ex quo. Dum* denique, quæ sequitur, pro *dummodo*, conditionem illam ipsam interset. Hæc monuimus, ne, ut solet, in locis a VV. DD. addubitatis, vel in facilibus offendas. G.

21. *Si homines essent, usitate loquerentur.* Hæc quoque Davis. et Ern. ad uncos damnarunt. Atque facile sane, si rem obiter modo consideraris, ad horum sententiam abripieris. Nam præterquam quod incommodias interjecta videri possunt, ingesta etiam ex oppositione *hominum et philosophorum* intempestive repetita dixeris: quales oppositiones haud raro scribæ intrudunt. Forte etiam *erunt*, et *loquantur* males, ut *constiterit* fut. exactum putetur. Sed hæc omnia cadunt, si, parenthesi adhibita, auctoris loquendi usum tenueris. Hanc enim auctor sæpe interruptus ponit (vide ad Legg. I, 7, 21), idque maxime *si ab ejus fronte posita*; cf. Acadd. II, 22, 68; ibid 27, 88, etc. Huc accedit singularis notio, quæ auctor vocem *homo* ponere amat, huc apprime quadam; cf. Att. II, ep. 2: « Ἡρώδης si homo esset, eum (Dicæarchum)

potius legeret, quam unam literam scriberet ». Ibid. IV, ep. 15: « Si vis homo esse, recipe te ad nos, ad quod tempus confirmasti ». Ibid. X, ep. 11 fin. « sed quoniam homo est, et nos diligit, ipse quoque a nobis diligitur ». Cll. Terent. Adolph. I, 2, v. 27: « et illum tu tuum (filium), si esses homo, Sineres nunc facere, dum per astutem licet ». His in locis *homo* is dicitur, « qui humaniter sese prudenterque ad alios accommodat ». Quam belle autem hæc vocis vis ad nostrum locum conveniat, docere nihil opus est. Imperfectis vero istis Stoici spectantur, quos prius auctor in Chryssippi persona reprehenderat: ejusmodi repentine transitionis exempla tertio quartoque libro plura notavimus. Postremo ne *sed* offendant, quum penullo post recurrit; vid. Tusc. I, 36, 88, cll. Off. I, 18, 60, ubi eodem modo repetitur. G. — Quum Morgensternius *si philosophi essent*, etc. corrigendum, et enuntiationem hanc ipsam retrahendam post *philosophos* censuisset, Bremi, correctionem hanc approbans, in transponendo diversus abit: vult enim eadem post *arbitrato suo* rejecta. Nos quidem in nostra vulgaræ distinctione et explicatione facile acquiescimus. G. in Addit.

XXX. 1. *Ne sæpius dicas.* Spir. et Ecl. pro *ne*, ut præbent: unde forte ut *ne* legendum: nam scribæ creberrime ut ante *ne* abijciunt; vid. ad Acadd. II, 18, 56. Ita sane verba. « ut ne sæpius ... aberrare », optimo jure parenthesi signis includentur. G.

positam in re putabam. Si satis erit hoc perceptum, in quo adjutores stoicos optimos² habemus, tantam vim esse virtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem³: quum omnia, quæ illi commoda certe dicunt esse, et sumenda, et eligenda, et præposita, quæ ita definiunt, ut satis magno æstimanda sint⁴; hæc igitur quum ego tot nominibus a stoicis appellata, partim novis et commentitiis, ut ista producta et reducta, partim idem significantibus: quid enim interest, expetas an eligas? mihi quidem etiam lautius videtur, quod eligitur, et ad quod delectus adhibetur⁵: sed, quum ego ista bona omnia⁶ dixero, tantum⁷ re-

2. *Stoicos optimos hab.* Gær. uncis includit *optimos*. Hoc, inquit, ignorant Gud. uterque et Bas. Et pravo utique positu dicitur, sic ut ad *Stoicos* proxime referendum videatur, quum ad *adjutores* pertineat: nec facile auctor voci *adjutor* adjectivum addit. Hæc sat gravia nos moverunt, ut illud cancellis includeremus. Davis. tacite ordine mutato, scribit *Stoicos adjut. opt.* Sed quo jure nescimus; nam nostri editique vett. cum vulgato faciunt.

3. *Ne appareant quidem.* Vix hæc elare intelligentur, nisi memineris, Stoicos statuisse, tantopere virtutem præstare iis, quæ sumenda sint, quantopere solis lux lucernæ lumini, Ægæum mare stillæ muræ. Cf. Fin. III, 14, 45. Antiochus vero hanc rem similitudine etiam aptiore, *solis lumen*, cum *stellarum lumine* comparans, notabat. Cf. supra 24, 71. Ad istas similitudines auctorem in his ponendis respexisse, dubitari jure vix potest. Nam nec stellarum, nec lucernæ sic lumen, nec stilla muræ *apparebunt*, ἀφανισίς erunt, i. e. pæne nihili, tam exigua judicabuntur. Sed hæc

ad finem huj. § omni dubitationi eripiuntur. Infra 31, 93: « ut ea ne in conspectu quidem relinquuntur ». G.

4. *Quæ ita definiunt ... sint.* His parenthesis signa addidit Gær. quibus carere locum non posse dicit. Inde saltem locus facilius intelligitur.

5. *Quid enim interest ... adhibetur.* Hæc etiam Gær. parenthesi includit, notatque: Ern. signa ista, a Davisio recte posita, neglexit. Tam expressa autem παραβολῆς vestigia utroque loco cernuntur, ut orationem, his neglectis, plane hincam relictam mireris. Anacolutha vero auctori post parentheses pæne ex regula esse, sæpe vidimus.—De re ipse cf. Excursum III ad Acad. I.

6. *Ista bona omnia dixero.* Gær. transp. *ista omnia bona.* Verum, inquit, ordinem exhibent quinque nostri: nec sextus reliquus Gud. 2. ut vulgo: sed serie pæne æque proba, « omnia ista bona ». Restituti ordinis veritas per se loquitur.

7. *Tantum refert.* Ern. tamen ref. suadet: at non vidit ille, *tantum* h. l. non adject. esse, sed adverbium. Hoc, ut sæpe solet, cogitandum est. G.

fert, quam magna dicam; quum expetenda⁸, quam valde. Sin autem nec expetenda ego magis, quam tu eligenda, nec illa pluris æstimanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec apparere, et in virtutis, tamquam in solis radios⁹ incurrere. At enim, qua in vita est aliquid mali, ea esse beata non potest¹⁰. Ne seges quidem igitur spicis¹¹ uberibus et crebris, si avenam uspiam videris¹²; nec mercatura quæstuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni¹³ contraxerit. An hoc us-

8. *Quum exp.* Nostrī omnes, *quum exp.* ut recte primus pro diu vulgato *quam exp.* Lamb. reposuit. G.

9. *In virtutis, tamquam in solis radios.* Ita primus, pro *virtutes*, apte coniecit Davis. ediditque deinde Ern. recteque id factum Marsi probat auctoritas. Ut hæc autem distincte intelligantur, meminisse oportet, quæ paucis ante notavimus (p. super. n. 3). Clarius expressus locus tum foret, si in proxime antegressis auctor scripsisset, « omnia ista necesse est, tamquam stellarum lumen obscurari; nec app. quum in virt. incurrant ». G. — Idem Gær. interpungit: « in virtutis, t. in solis, radios, inc. » Certe melius interpungit, quum virgulam post *solis* ponit, qua carere non possumus: sed omnino supervacua est altera virgula quem ponit post *radios*.

10. *Ea esse beata non potest.* Gær. transp. *ea beata esse.* Hoc, inquit, ordine nostrī omnes: nam Monac. qui *bona esse*, ex simili compendio, peccat, huic ipsi ordini favet. Nec aliter Vien. Mars. Crat. reliquæque vv. edd. pleræque. Vulgatus positus, *esse beata*, pravus per se est, quum in *beata*, et non *potest*, evantiati vis sit.

11. *Ne seges quidem igitur spicis.* Gær. addit *est* ante *spicis*. Hoc, in-

quit, abesse nequit. Bas. et Gud. 1, *respicis*. Inde coniecimus, *est* eo loco, quo posuimus, obliteratum esse, ac quidem, ut olim ex *igitur* ultima litera compendio ejus *e.* adhæserit. Abest quidem *igitur* in Gud. 1, sed scribimus in hac part. tam alte reposita offendunt. Cf. supra I, 18, 61, ell. Tusc. I, 34, 82: « Ne in animo quidem igitur sensus remanet ». Respondet h. l. græco γούν, ut sæpe. — Ceterum si *est* non addas, subaudiendum erit, eo sensu: Ergo ne seges quidem est beata.

12. *Si avenam uspiam videris.* *Uspiam*, quod Davis. ex binis suis, cum Victorio, Lamb. P. Manut. pro *ipsam*, quod nihili est, reposuit, referunt Spir. Erl. Mars. et Crat. in marg. Reliqui nostrī *usquam* peccant. — De avena autem segeti nociva, cf. Plin. H. N. XVIII, 17, et quæ colligere ibi intt. G.

13. *Parum aliquid damni.* Binis notis damnat Ern. *parum*, altera simpliciter, altera ejus loco *parvi* conjiciens. Sed *parum* sæpe adjective cum secundo casu dicitur; et *aliquid* additur accommodate ad græcum ἄλιγον τι ζημία. G. — *Parum aliquid* Brem. nihil esse dicit, nec usquam legi, ejusque loco *pauillum aliquid* (sequente Schütz.) commendat, quo et Cicero,

cordiis piscis inventus est. Ille vero, si insipiens (quod certe, quoniam tyrannus), numquam beatus: si sapiens, ne tum quidem miser, quum ab Oroete prætore Darei²⁴ in crucem actus est. At multis malis affectus. Quis negat? sed ea mala virtutis magnitudine²⁵ ob-ruebantur.

93 XXXI. An ne hoc quidem peripateticis concedis, ut dicant, omnium virorum bonorum, id est, sapientum, omnibusque¹ virtutibus ornatorum, vitam omnibus

in mare annulum abjecisset, si ipse in terra fuisset, quod secus est: nam « profectus navigio in altum, annulum mersit » Plin. H. N. XVIII, c. 1, coll. Valer. Max. VI, c. ult. Vere igitur *in mari* abiecit. Æque vere nuper Orat. I, 7, 28: « ut se abjiceret in herba », probante Ernesto, Schütz dedit: erat enim in herba, quum se in ea abjiceret. Hos sextos casus VV. DD. nisi ipsos corrigunt, pro quartis poni statuunt: at nos in tot, pæne infinitis, apud auctorem locis, ubi sic præcipitur, nullum deprehendimus, ubi hoc vere obtineat; immo ubique inter utrumque præpositionis positum justa, et diversa, ratio intercedit. Unum hic tangere liceat, in quo multis locis peccatur: recte, sed diversæ, dicitur « in rationibus, tabulis, codices », et « in rationes, etc. referre »; in illo cogitandum est *positum*, vel potius *relatum*, N. D. I, 12, 29: « in deorum numero refert », res facta notatur; hoc actio ipsa indicatur. Recte ergo Rosc. Com. 2, 5, « in codice accepti et expensæ relatum ». Cf. Verr. IV, 13, 39; Divv. V, ep. 20, 9, etc. — Correctionem *in mari* probavit quoque et in textum recepit Schütz, quamvis simul agnoscat recte etiam dici posse eum, qui est in navi, annulum *in mare* abjicere.

24. *Ab Oroete prætore Darei*. *Orotis* nomen Victorius Varr. Lectt. II, 4, ex Herodoto et Athenæo restituit. Quibus trina alia ex Luciano addit Davis. alia Maximi Tyrii, et Dionis Chrysost. item corrupta docens. Nostri quoque scripti omnes *Orotas*: ut nescias, an forte auctor ipse in nomine hominis errarit; nam hoc idem satis solemne apud Persas veteres nomen est. *Darei* deinde clare ex nostris præbent Erl. Gud. 1, nec diversitas ex Spir. et Bas. notatur. At Gud. 2, Monacens. et ξ. *Dareii*, reliquique Oxonn. sic peccant, ut hæc ex lectione corruptio orta videatur. Sed Cicero græcam et per *e* effert, non distincte expressam, et hoc quoque rarius in peregrinis nominibus, quam in horum adjectivis. Hoc autem loco maxime duplicis *i* concursum vitasse videtur. G.

25. *Virtutis magnitudine*. Si scilicet Polycrates sapiens erat, ex virtute illa, quæ in sapiente esse debet, ista facile perferbat. Quum enim virtus reliqua vitæ bona facile compenset, compensare eadem æque mala debet, sic ut his vita beata nihil turbetur. Ita hæc nempe auctor intelligi voluit. G.

XXXI. 1. *Sapientum, omnibusque*. Gær. dat *sapientium*, et delet *que*.

partibus plus habere semper boni, quam mali? Quis hoc dicit? Stoicis licet². Minime. Sed isti ipsi, qui voluptate et dolore omnia metiuntur, nonne clamant, sapienti plus semper adesse, quod velit, quam quod nolit? Quum tantum igitur in virtute ponant ii³, qui se fatentur⁴ virtutis causa, nisi ea voluptatem acciret⁵, ne manum quidem versuros fuisse: quid facere nos oportet, qui quamvis minimam animi præstantiam omnibus bonis corporis anteire dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquuntur? Quis enim est⁶, qui hoc cadere

Expressimus, inquit, binorum e nostris optimorum lectionem, quum auctor *sapientium* ita amet, ut loca ea, quæ vulgatam genitivi formam tenent, scribis deberi videantur, quippe apud quos hæc sola in usu esset. Hinc est, quod, si ad ejusmodi loca plures codices simul inspexeris, ubique fere eandem varietatem deprehendas; vid. supra I, 18, 61. Copula autem *que* a librariis sæpiissime intruditur.

2. *Stoicis licet*. Gær. scribit *Stoici scilicet*. Ita, inquit, coniecit Lamb. probantibus Davio et Ern. Recte: nam vulgata, *Stoicis licet*, ferri his in contextis nequit. Stoicis enim non solum sic dicere licet, sed hi non possunt etiam, quin sic dicant. Fallitur igitur Nissen, et quum *Stoicis licet minime*, jungi vult, et quum Lambinum *St. scilicet minime* jungi voluisse dicit. Illi vero ipsi VV. DD. conjecturam hanc in texta recipere nihil dubitassent, si diverbium vidissent, cujus signa posuimus.—*Minime* autem, quod continuo sequitur, elliptice, ut in concitata oratione solet, ponitur, pro « Minime hi soli hoc dicunt ». Pergit constructio, « sed (immo vero) nonne . . . clamant: » et *clamant* ponitur invidiose pro *dicunt*. — Schütz quoque recipit cor-

rect. *stoici scilicet*. Intp. gallicus in vertendo Goerenzii emendationem sequutus est, qua sine nullo sensum in his inveniri videmus.

3. *Igitur in virtute ponant ii*. *Igitur* abest ab Gud. utroque. G.

4. *Se fatentur*. Tres potiores nostri prave transponunt, *fatentur se*: nam auctor pronomina ex more huic verbo ejusque compositis præmittit. Ita peccatur Catil. II, 8, 17: « Cur tam diu de uno hoste loquimur, et eo hoste, qui jam fatetur se esse hostem? » Corrigas ex binis optimis nostris « qui se fatetur esse hostem ». G.

5. *Nisi ea voluptatem acciret*. Ita vett. impressi: sed scripti turbant. Tres potiores nostri cum Pal. 6, « voluptate maceret »: reliqui inde aliorum « voluptatem maceret, voluptatem maderet ». Gud. 1, *voluptatem accret*, Vien. *maneret*, Monac. *voluptate maceret*, prout Guyetus suavit. Sed etsi quidem « deliciis, luxuria macere » recte dicitur: tamen verbum hoc hæc ad contexta parum quadrat. At facile videre est, quomodo scribæ, ex quo semel litera *m* verbo adhæsisset, in omnia alia abierint, idque maxime in verbo ipsis ignoto. G.

6. *Quis enim est, qui hoc cadere*.

in sapientem dicere audeat, ut, si fieri possit, virtutem in perpetuum abjiciat, ut dolore omni liberetur? Quis nostrum dixerit, quos non pudet ea, quæ stoici aspera dicunt, mala dicere⁷, melius esse turpiter aliquid facere
 94 cum voluptate, quam honeste cum dolore? Nobis Hera-
 cleotes ille Dionysius flagitiose⁸ descivisse videtur a
 stoicis propter oculorum dolorem⁹: quasi vero¹⁰ hoc
 didicisset a Zenone, non dolere, quum doleret: Illud
 audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse,
 quia turpe non esset, et esse ferendum viro¹¹. Hic¹²
 si peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sen-
 tentia, quoniam dolorem dicunt malum esse¹³. De
 asperitate autem ejus fortiter ferenda præcipiunt ea-

Gœr. transp. *Quis est enim*. Ita, inquit, bini illi nostri, conf. II, 6, 16. — Deinde iidem *hos*, quod recte Davis. ex Paris. recepit: refertur enim pron. ad sequentia. Ceterum meliorem positum Gud. 2, eadem hæc.

7. *Quos . . . mala dicere*. Hæc Gœr. parenthesi includit, ne in loci sensu hæreremus.

8. *Dionysius flagitiose*. Abest hæc ultima vox a Marsi ed. sed ea prorsus ex mente auctoris additur. — De *Dionysio* vero hoc vide quæ ad Acadd. II, 22, 71 notavimus. G.

9. *Propter oculorum dolorem*. Aut *oculorum* depravatum est, aut Cicero sibi non constat: nam Tusculana II, cap. 24, *renum* dolore Dionysium hunc laborantem memorat. P. MAMURTIUS. — In Tusculanis Ciceronem memoria lapsam putarim; quum Dionysium hunc propter ὀφθαλμίας a Stoicis descivisse tradit etiam Laetius, lib. VII, § 37, 166. DAVISTUS.

10. *Quasi vero*: quod Lamb. ex binis suis eruisse dicit, nostri quoque omnes, *quis vero*, cujus loco jejune sane Davis. *quæ* suadet, nisi etiam *hoc*

sentuleris. Nos *sensu*, quasi auctoris esse, nihil dubitamus. G.

11. *Quia turpe non esset, et esse ferendam viro*. Gœr. scrib. *et esset fer.* Ita, inquit, eodd. omnino omnes: sed Ern. ex P. Manutii conjectura *et esse* scripsit. Perperam: nam de quo *quis* cogitandum est. Duplici enim ratione Zeno dicitur docuisse, dolorem malum non esse: primo quia malum nihil sit, quod non item sit turpe; dolor autem turpe non sit. Deinde, quod malum sit fugiendum; dolor autem fortiter ferendus sit viro. Complicatis hæc auctor, mediis, quos schola vocat, terminis omisit.

12. *Hic ad Dionysium Heraclēotem* spectat, et verba, « permansisset in sententia », valent, « Peripateticus mansisset, nec ad Epicureos descivisset ». Nam Peripatetici concedebant dolorem malum esse.

13. *Quoniam dolorem dicunt malum esse*. Spir. et Erl. pro *quoniam*. *qui* refertur: quod malum, pro *nam hi* dictum, ut sæpe. Sed potest pronomen ex correctione ejus esse, qui transitum hunc repentinum ad plu-

dem, quæ stoici : et quidem Arcesilas tuus¹⁴, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamen noster fuit : erat enim Polemonis. Is quum arderet podagræ doloribus, visitassetque hominem Carneades¹⁵, Epicuri per familiaris, et tristis exiret : « Mane, quæso, inquit, Carneade noster; nihil illinc huc pervenit ». Ostendit pedes, et pectus. Attamen hic mallet¹⁶ non dolere.

XXXII. Hæc igitur est nostra ratio, quæ tibi videtur⁹⁵ inconstans : quum propter virtutis cælestem quamdam, et divinam; tantamque præstantiam, ut, ubi virtus sit, resque magnæ, sumendæ, laudabilesque, virtute gestæ¹, ibi esse miseria et ærumna non possit,

riam numerum emollire vellet, quum *Peripateticus* idem sit, quod *unus ex Peripateticis*. Vulgata item defendi ex communi regala potest, qua post collectiva toties pluralia ponitur. G.

14. *Et quidem Arcesilas tuus*. Præve ante hæc vulgo colo distinguitur. *Et quidem*, h. l. *Atque adeo* notat. G.

15. *Carneades*. Solus Davis. ad hujus nominis inconvenientiam attendit : vidit enim, quum Epicurus Olympiade. cxxvii, 2, et Carneades Olymp. clxii, 4, denati essent, inter ipsorum fata annos 142 (præve 162 computat) intercedere, de horum igitur familiaritate cogitari non licere. Adde, quod Arcesilas 37 annis ante ex vita cesserat, quam Carneades natus est. Nec aliis aliis *Carneades* præter illum Cyrenæum hæc statui potest, quum Laertius, sedulus in colligendis cognominibus viris, in illius vita modo poetam ejusdem nominis numeret, qui hæc nihil pertinet. Erl. *Carmides* scribit, et paulo post *Carndo*; unde extricari nihil potest : nec ex Spir. quidquam diversæ lectionis enotatur, nec alius nostrorum in vulgata discedit. Admodum igitur probabile est, quod

idem Davis. ex Plat. II, p. 1089, c. *Corniadem*, et inferius *Corniade* scribi jubet : aperte enim Epicuro coævus, quum ei eadem cum hoc amico, Leontium, esset, et ipse Epicureus fuit; quod ex his, quæ de ejus scriptis monumentur, patet. G. — Schüts correct. *Corniades* in textum admisit.

16. *Attamen hic mallet*. *Cor. scrib. ac tamen*. Vulgatum, inquit, auctoritati bimorum illorum nostrorum cedere jussimus. Supra plus semel eodem modo corrigendum fuit. Sic in *tamen* vis est, ut debet; in vulgata secus.

XXXII. 1. *Resque magnæ, sumenda, laudabilesque, virtute gestæ*. Gorenscius, pro *sumenda laudabilesque*, scribit : *et summo laudabiles, virt.* Ita, inquit, plene exhibet Spir. a quo Erl. in hoc modo discrepat, quod *et* ignorat. Hanc et autem referunt item, cum aliis editis vet. *Marsæ* et *Cratandria*, quæ in margine, pro *sumenda, summa* refert. Vulgatur nempe, « magnæ, sumendæ laudabilesque ». Sed dudum hæserat in his P. Manut. ut vel sacramento, Ciceronem aliter scripsisse, se contenturum, veterum more promitteret.

tamen labor possit et molestia²; non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior.

Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam. Quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Tum Quintus, Mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatum videtur. Lætor quidem, philosophiam, cujus antea suppellectilem pluris æstimabam, quam possessiones reliquorum (ita mihi dives videbatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studiis nostris concupissem): hanc igitur³ lætor etiam acutiorem re-

Et salva quidem religione: nam Græteri modo palatus, in veteri philosophia parum admodum sapiens, his in contextis *sumenda* ferre poterat: describitur enim his (ut cuique in aperto esse debet, qui in Stoicis non plane hospes fuerit), plene perfecta sapientis *κατορθόωτρος*; sentiendi agendique ratio. Nihil igitur dubitari posse putavimus, quin ita recte a nobis receptum sit. Inde nihil quoque dicit Davis, si ex codd. vestigiis, «resque magni æstimandæ laudabilesque», conjicit. *Laudabile* enim Stoicis modo *honestum* dicitur, non ea, quæ ab his in *mediis* relinquuntur, *sumenda* et «majoris minorisve æstimanda».

2. *Tamen labor possit et molestia.* Græc. scrib. *lab. possit, possit mol.* Hoc, inquit, modo exhibent Spir. et Erl. Vulgo legitur, «tamen labor possit et molestia». Sed recepta lectio in hac commotiore oratione multum præferenda est. Auctor enim verbis sic repetitis sæpe. Vide supra II, 21, 68: «sed tamen aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis». Tusc. III, 31, 75: «quamdiu vixit, vixit in luctu». Att. II, ep. 24: «quod ad te

aliqua admonitione aut objurgatione scripsi, scripsi propter diligentiam cautionis mese». Cf. Off. I, 10, 3; II, 22, 12, etc. Facile etiam videre eat, altero verbo omissa, et a scribis sua sponte esse illatam. Omitti autem repetitum verbum solere, scriptos libros tractanti ubique observare licet.

3. *Lætor quidem, philosophiam ... hanc igitur.* Nos cum Græc. verba *ita mihi ... concupissem* parenthesi includimus; quippe quæ, quamvis a J. V. L. omissa, loco bene intelligendo prorsus eat necessaria. Græc. ad hæc notat: Non sine causa Ernest. Davisi conjecturam, «lætorque eam phil.» prædicat. Pronomine quidem facile caruerimus, quum, quæ adduntur, satis doceant, non de philosophia in universum sermonem esse. At copula ægre carebis. Sed hanc alia tutiore via acquires, si reputaris, præcedens *videtur* scribis *videt'* pingi: sic enim facile *et* excidere potuit. In activis certe hoc modo sæpe *et* vel prave adhærentem, vel obliteratam vidimus. Quod autem Ern. *eam* propter sequens *igitur* necessarium iudicat. hactenus valet, quatenus paren-

pertam, quam ceteras; quod quidam ei deesse dicebant. Non quam nostram quidem, inquit Pomponius jocans⁴. Sed mehercule pergrata mihi oratio tua. Quæ enim dici latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Græcis, verbis aptis⁵. Sed tempus est, si videtur: et recta⁶ quidem ad me. Quod quum ille dixisset, et satis disputatum videretur, in oppidum ad Pomponium perreximus omnes.

thesin neglexit, quam *igitur*, ut sæpe solet, excipit: cujus signa revocavimus.—Ceterum *possiones* opponuntur *supellectili*, ut *domus*, aut *villa* iis rebus, quas ad usum incolarum complectantur.—*Possess....reliquorum*. Hæc ad reliqua philosophiæ *συντήματα* spectant. Unde errasse videtur gall. interpr. qui: *Cette philosophie... dont j'estimais....les richesses plus que tous les trésors du monde*.

4. *Non quam nostram quidem, inquit Pomponius jocans*. I. e. « non acutiorem, quam, etc.» Hoc librarios non vidisse haud mirum est: unde, præter binos illos, reliqui nostri omnes, ut ceteri aliorum, *numquam*. *Quidem* ignorant Bas. et Gud. uterque; sed sine ulla justa causa. G.—Ceterum Gær. transposuit cum Gud. I et Marso *Pomponius inquit*; quum, inquit, ex certa auctoris regula, *inquit* enuntiatum non ducat, sed aut medio interponatur, aut idem claudat.

5. *Ea dicta sunt a te, n. m. p. q. dicuntur a Græcis, verbis aptis*. Hæc, quoties legimus, displicuerunt: nam quocumque voces, *verbis aptis*, retuleris, tædiose redundant. Sive enim ea sic construxeris, ut ad illa, *dicta*

sunt a te, interpositis seorsim acceptis, referantur; jure quæremus, quomodo *plane* dici quid possit, nisi *verbis aptis*: sive *plane verbis aptis* junxeris, ut *plane*, *prorsus* notet, et structuram nimium contortam mirabimur, et quod auctor non *prorsus* ipsum maluerit, ambiguitatem declinans. Quibus si vagam lectionem trium potiorum nostrorum comparamus; Spir. enim et Erl. « plane verbis ... a Græcis aptis ». Gud. 2, « a verbis Græcis aptis: » probabile sane nobis videtur, istas binas voces ex glossemate ad particulam *plane* adscripto in texta venisse. Accedit etiam quod, quum primaria sententiæ notio sit, *dici latine*, jure expectes secundariam, *dicuntur a Græcis*, in ejusdem fine positam: quæ enim collocationis ratio singularum enuntiationum est, eadem est etiam integrarum sententiarum.—Schützio vv. *verbis aptis* genuina videntur, sed transponenda post *dicta a te*. Cf. Fin. I, cap. 3, ubi de Epicoaro Noster: « Complectitur verbis quod vult, et dicit plane quod intelligam ».

6. *Et recta... ad me*. I. e. *recta ad domum meam tendamus*.

TABULA

HERUM QUÆ IN CICERONIS TERTIÆ PARTIS SECUNDO
VOLUMINE CONTINENTUR.

N ovi Editoris præfatio	ix
Jo. Aug. Gœrenzii præfatio	1
Jo. Aug. Gœrenzii introductio ad Ciceronis libros de Finibus bonorum et malorum	6
Argumentum libri primi	23
M. T. Ciceronis de Finibus bonorum et malorum, ad Brutum, liber primus	29
Argumentum libri secundi	127
M. T. Ciceronis de Finibus bonorum et malorum, ad Brutum, liber secundus	135
Argumentum libri tertii	315
M. T. Ciceronis de Finibus bonorum et malorum, ad Brutum, liber tertius	323
Argumentum libri quarti	425
M. T. Ciceronis de Finibus bonorum et malorum, ad Brutum, liber quartus	433
Argumentum libri quinti	535
M. T. Ciceronis de Finibus bonorum et malorum, ad Brutum, liber quintus	543

FINIS SECUNDI VOLUMINIS.

4

LEDOX LIBRARY

Bancroft Collection
Purchased in 1893.

